ZAFER TOPRAK

MODERN TÜRKİYE TARİHİ

-IV-

Cumhuriyet ve Kültür

FOLKART

Zafer Toprak

1946 yılında Zonguldak'ta doğdu. Babası resim öğretmeni, annesi tarih öğretmeni olan Toprak, ortaöğrenimini Saint-Joseph Fransız Lisesi'nde, yükseköğrenimini 1969 yılında Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, yüksek lisansını ise Londra Üniversitesi'nde 'Alan Araştırmaları' konusunda (1971) tamamlamıştır. Minnesota ve Paris üniversitelerinde konuk öğretim üyesi olarak bulunan Toprak, aynı zamanda Minnesota St. Olaf Üniversitesi'nin Orta Doğu Programı İstanbul direktörlüğünü yürütmüştür. Daha sonra Türkiye'ye dönerek 1977 yılında Boğaziçi Üniversitesi Beşeri Bilimler Bölümü'ne katılmıştır. 1981'de İstanbul Üniversitesi'nde ekonomi alanında doktorasını tamamlamış, 1992-2013 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nün başında bulunmuştur.

19. ve 20. yüzyıl Türkiyesi üzerine akademik çalışmaları bulunan Zafer Toprak, yirmiden fazla kitap, 250'nin üzerinde akademik makale yayımlamış, eserleri İngilizce, Fransızca, Almanca ve İtalyanca gibi çeşitli dillere çevrilmiştir. 1981 yılında yayımladığı Türkiye'de Millî İktisat (1908-1918) ve Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi (2020) adlı eserleri temel başvuru kitapları arasındadır.

Çeşitli kurum ve kuruluşlar için kurumsal tarih kitapları hazırlamış, Toplum ve Bilim dergisi ve Yurt Yayınları'nın kurucuları arasında yer almıştır. 11 ciltlik Yurt Ansiklopedisi ve 8 ciltlik Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi genel koordinatörlüklerini yürütmüştür ve Tarih Vakfı'nın kurucuları arasında yer almıştır.

Boğaziçi Üniversitesi Prof. Dr. Aptullah Kuran Üstün Hizmet Ödülü, İttihat-Terakki ve Cihan Harbi adlı kitabıyla Osmanlı Bankası-Garanti Bankası Bankacılık ve Finans Tarihi Ödülü, Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji adlı eseriyle Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin verdiği Sedat Simavi Ödülü aldığı ödüller arasında bulunmaktadır.
Zafer Toprak, 3 Haziran 2023'te 77 yaşında aramızdan ayrılmıştır.

Eserleri

Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.
Eğemenliğe Giden Yol "Nutuk 1927", Folkart Gallery Yayınları, İzmir, 2021
Cumhuriyet ve Antropoloji, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
Atatürk – Kurucu Felsefenin Evrimi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
Türkiye'de Milli İktisat 1908 – 1918, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
Türkiye'de Yeni Hayat, İstanbul, Doğan Kitap, 2017.
Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
Asım Kocabıyık and the Turkish Republic: Partners in Success 1924-2012, Feyza Howell & Esra Üstündağ Selamoğlu, İstanbul: Borusan Holding A.Ş., 2014.
Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.
Cumhuriyet'in Başarı Öyküsü Asım Kocabıyık 1924-2012, Zafer Toprak, İstanbul: Borusan Holding AŞ, 2014.
Türkiye'de Popülizm 1908-1923, İstanbul: Doğan Kitap, 2013.
Lozan'dan Cumhuriyet'e İsmet İnönü, Ankara: İnönü Vakfı Yayını, 2012.
Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918, İstanbul: Doğan Kitap, 2012.
Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji, İstanbul; Doğan Kitap, 2012.
Geçmişten Geleceğe Anadolu Sigorta Türkiye'nin Sigortası, İstanbul; Anadolu Sigorta Yayını, 2010.
Ulusaldan Küresele Millî Reasürans T.A.Ş. ve Türkiye'de Reasüransın Evrimi, İstanbul; Milli Reasürans Yayını, 2009.
Fotoğraflarla Atatürk ve Cumhuriyet - Bir Ulusun İnşası 1923-1938, İstanbul:Türkiye İş Bankası Müzesi Yayını, 2008.
Bir Muhalif Kimlik Tevfik Fikret, Zafer Toprak & Bengisu Rona (hazırlayanlar), İstanbul; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
Cumhuriyet'in İlk Bankası'nın Müzesi, İstanbul; Türkiye İş Bankası Yayını, 2007 (Müze katalogu)
Cumhuriyet'e Doğru – 1919-1923 Özgürlük ve Bağımsızlık Yolu, İstanbul; Türkiye İş Bankası Yayını, 2006. (Sergi katalogu)
Uluslararası Atatürk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu, (ed.), İstanbul; İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.
Lonca'dan Kobi'ye – Esnaf ve Sanatkârın Dünü, İstanbul; Osmanlı Bankası Müzesi , 2004. (Sergi katalogu)
İttihat-Terakki ve Cihan Harbi – Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918, Homer Kitabevi, 2003.
Bir Geleceğin Geçmişi – 1948'den 1998'e Akbank Tarihi, İstanbul; Akbank, 1998.
Bir Yurttaş Yaratmak – Muâsır bir medeniyet için seferberlik bilgileri, İstanbul; Yapı Kredi Kültür Sanat, 1998.
"İnkılap Tarihi" Dersleri Nasıl Okutulmalı, Zafer Toprak - Bülent Tanör - Halil Berktay, İstanbul; Sarmal Yayınevi, 1997.
From Imperial Debt to Global Offerings: The Rise of the Istanbul Stock Exchange, IMKB, IBS Research and Consultancy, İstanbul, 1995.
De la Dette imperiale à l'offre globale / La Montée en puissance de la Bourse d'Istanbul, IMKB; IBS Research and Consultancy, İstanbul, 1995.
Osuman teikokusai kara kokusaishihonhijo e - İsatanburu shoken tarihikijo no hatten, IMKB; IBS Research and Consultancy, 1995. (in Japanese)
Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli Burjuvazi, Milli İktisat - Milli Burjuvazi, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) İttihat-Terakki ve Devletçilik, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.
Sümerbank Holding A.Ş., İstanbul; Creative Yayıncılık, 1991 (in English)
Sümerbank Holding A.Ş., İstanbul; Creative Yayıncılık, 1990.
Sanayileşmede Tarihsel Perspektif: Ulusal Cam Sanayi ve Teknoloji Transferi, 1985.
1908 Seçimleri ve `Meb'usan Hatıraları', İstanbul; Tarih ve Toplum Kitaplığı, 1988.
Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Zafer Toprak ve Şevket Pamuk (eds.), Ankara; Yurt Yayınları, 1988.
Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918), Ankara; Yurt Yayınları, 1982.

Danışma ve Yayın Kurulu

Fahri Özdemir

Emin Nedret İşli

Gültekin Öztemir

İzzeddin Çalışlar

Şerafettin Demir

Uğur Yeğin

MODERN TÜRKİYE TARİHİ

-IV-

Cumhuriyet ve Kültür

ZAFER TOPRAK

MODERN TÜRKİYE TARİHİ
-IV-
Cumhuriyet ve Kültür

Modern Türkiye Tarihi
-IV-
Cumhuriyet ve Kültür

Zafer Toprak

ISBN 978-625-7317-48-1
ISBN 978-625-7317-44-3 (TK)

Folkart Gallery Yayınları
19

Proje Direktörü / Project Director
Fahri Özdemir

Editör
Gültekin Özdemir

Görsel Tasarım
Ayhan Duman

Son Okuma
İnanç Avadit

Proje Yapım
Folkart Gallery

© Folkart Gallery
Aralık 2023
İzmir

Baskı ve Cilt / Print and Binding
Metro Basım Hiz. A.Ş.
Yahya Kemal Beyatlı Cad. No: 94
Begos 3. Bölge, Buca / İzmir

Folkart Gallery
Folkart Towers, B Kule
Manas Bulvarı, Adalet Mahallesi
No: 39 Kat: 18
Bayraklı / İzmir
444 22 78

FOLKART

SAYA GRUP

ZAFER TOPRAK

MODERN TÜRKİYE TARİHİ
-IV-
Cumhuriyet ve Kültür

ZAFER TOPRAK

MODERN TÜRKİYE TARİHİ
-IV-
Cumhuriyet ve Kültür

Cumhuriyet ve Kültür

Atatürk'ün önderliğinde ulusal kurtuluş hareketinin siyasal organı Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de kurulmuş, Cumhuriyet Türkiyesi'nin hukukî temelleri bu tarihte atılmıştı. Cumhuriyet'le birlikte monarşik ve teokratik bir devlet yapısı tarihe karışıyor, tam bağımsızlığı ilke edinen ulusal egemenlik benimseniyordu. Cumhuriyet rejimi üniter bir devlet anlayışını kabul edecekti. Osmanlı'nın küllerinden doğacak olan Türkiye Cumhuriyeti ayırım gözetmeksizin eşitlikçi bir açılımla anayasal vatandaşlık ilkesini benimseyecek, yaptığı reformlarla demokrasiye yönelik siyasal yapılanmanın yörüngesini oluşturacaktı. Tüm bu gelişmeler yeni bir ulusun inşa sürecinin evreleriydi. Saltanatın kaldırılışı ertesi 1923 yılında Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte egemenlik kayıtsız şartsız ulusa geçmişti. Bunu Atatürk her fırsatta Meclis kürsüsünden dile getirmişti. Halkın temsilcilerinden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi ulus adına egemenliğe sahip çıkmıştı. Kurucu felsefenin omurgasını ulusal egemenlik oluşturuyordu.

Ulusal egemenliğin toplumsal tabanı halkçılık olarak tanımlandı. Halkçılık İkinci Meşrutiyet'te doğmuştu. Halk ve halkçılık, Gökalp'in düşün sisteminin önemli bir boyutuydu. İttihatçı düşünür, birçok Meşrutiyet aydını gibi evrimden yanaydı; "tekâmül"ü ilke edinmişti. Toplumsal yaşamın aşamaları ancak evrim yasalarının ışığında izlenebilirdi. İkinci Meşrutiyet "ictimaiyyat"ı, evrimci pozitivizmin bir uzantısı sayılabilirdi. Ancak Jön Türk Devrimi'yle gündeme gelen gelişme-ilerleme ya da "terakki", "tekâmül" sorunsalı ulus-devlet inşası dönemindeki iç çelişkileri de beraberinde getirdi. Osmanlı devleti çok unsurlu bir ülkeydi. Babıali Müslüman ya da gayrimüslim unsurların kimliklerine karışmamış, bunları ortak bir potada eritmeyi düşlememişti. Oysa o günlerde ulus-devlet türdeşliği gerektiriyordu.

Osmanlı'nın kabuk değiştirdiği, yeni yapılanma sürecinde var olan değerlerin sorgulandığı bir evrede, Cihan Harbi ve onu izleyen bunalımlı yıllarda millet olgusu ve milliyetçilik düşüncesi Osmanlı ve Cumhuriyet aydınını sürekli bir ikilem içerisine soktu. Gelişme bir açıdan eski "değerler"in yitirilişi anlamına geliyordu. Oysa milliyetçilik birçok vasfının yanı sıra geçmişte edinilmiş değerleri de içeriyordu. Cihan Harbi'yle birlikte Osmanlı'nın kendine özgü "ahlâk" normları sorgulanmaya başlıyor, görece geleneksel eşitçi bir evrenin kenara bırakılarak, toplumsal katmanlara ya da sınıflara açık, sermaye birikimini gözeten bir döneme geçiliyordu. İşte böyle bir ortamda solidarîzm doğuyor, bölüşüm sorunu ön plana çıkıyordu. Servetin adil dağıtımı ya da "im-

tiyazsız, sınıfsız bir kitle" özlemi giderek ağırlığını koyuyordu. Diğer bir deyişle, eşitsizliği sorun edinen ahlak anlayışı Meşrutiyet'i ve Cumhuriyet'i solidarîzme yönlendiriyor ve halkçılık bir döneme damgasını vuruyordu.

Millî Mücadele ertesi 20'li yıllar Türkiyesi'nde "halkçılık" siyasî bir söyleme dönüştü; ulus-devlet inşa sürecini belirledi. On yılı aşkın başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Düvel-i Muazzama'ya karşı savaşılmışsa da "muasır medeniyet" için örnek Atatürk'e göre yine de Batı'ydı. Daha yolun başında, 29 Ekim 1923'te, Fransız yazar Maurice Pernot'ya verdiği demeçte, "Memleketler muhteliftir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için de bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lâzımdır" diyecekti. Geçmişte Batı'ya karşı elde ettiği zaferler sonucu Batı karşısında mağrur bir tavır takınan Osmanlı devleti Avrupa'yla arasına mesafe koyduğu gün çökmeye başlamıştı. Atatürk bu gidişatı hatalı buluyordu ve Batı'yla bağın koparılmaması gerektiğine inanıyordu. Türkler daima Şark'tan Garb'a doğru yürümüşlerdi. Hedef Batı medeniyetiydi.[1]

Meşrutiyet ve Cumhuriyet Türkiyesi'nin aydın kesimi son kertede Batı'da gelişen düşünce esintilerini Türkiye'ye uyarlayarak yeni bir toplumsal düzen kurmayı hedefledi. Batı ise büyük ölçüde Fransa'nın düzeniydi. 19. yüzyıldan beri yapılan çevirilerin büyük çoğunluğu Fransızcadandı. İkinci Meşrutiyet yıllarında bu eserlerin sayısında bariz bir artış gözlendi. Cumhuriyet'le birlikte Tanzimat sonrası gelişigüzel izlenen Batı bir sistematiğe oturtuluyor, çağdaş devlet laik ilkeler doğrultusunda yapılandırılıyordu.

Fransız Devrimi ve Üçüncü Cumhuriyet Fransası birçok açıdan çağdaş Türkiye'nin izleyeceği yolun taşlarını döşemişti. Osmanlı'nın çağdaşlaşma sürecinde 18. yüzyıl Aydınlanma çağı düşünürlerinin görüşleri, 1789 Fransız Devrimi ve 1870 ertesi Üçüncü Cumhuriyet Fransası'nın fikir akımları, Atatürk'ün mensup olduğu Jön Türk neslini derinden etkilemişti. İttihatçıların resmî yayın organı Şûra-i Ümmet Fransızların kurucu meclisi olan *Assemblée nationale* teriminin Türkçeye çevirisiydi. Atatürk'ün nesli için gerçek "mürşid", bugünkü dille yol gösterici, Fransa'nın 19. yüzyılda yaşadığı inişli çıkışlı devrimsel süreçti.

Atatürk Fransız Devrimi ve Üçüncü Cumhuriyet Fransası üzerine Fransız yazarların Fransızca ya da Türkçeye çevrilmiş eserlerini okumuş, Fransız Devrimi'ni Fransız yazarlardan öğrenmişti. Yazar Maurice Pernot'ya verdiği demeçte Fransız kültüründen övgüyle söz ediyor, "Biz hepimiz Fransa'nın hars [kültür] menba'ından içtik" diyordu.[2] Yine Atatürk'ün 1928 yılında *Le Matin* gazetesi muhabiri ile yaptığı söyleşide şu satırlar yer alıyordu:

"Fransa İhtilâli bütün cihana hürriyet fikrini nefheylemiştir [üflemiştir, telkin etmiştir] ve bu fikrin hâlen esası ve menba'ı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri beşeriyyet terakki etmiştir. Türk demokrasisi Fransa İhtilâli'nin açtığı yolu takip etmiş, lâkin kendisine has vasf-ı mümeyyiziyle inkişaf etmiştir. Zira, her millet inkılâbını içtimaî muhitinin tazyikât ve ihtiyacına tâbi olan hâl ve vaziyetine ve bu ihtilâl ve inkılâbın zaman-ı vuku'una göre yapar."[3]

Atatürk, "Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir" derken büyük ölçüde Fransız İhtilâli'nden esinleniyor, ulusuna insanlık onuruna yaraşır bir gelecek vaat ediyordu. Ona göre, Türkiye'de gelişen "inkılâb" bilinci Fransız İhtilâli'nden esinlenmişti. Ancak Türkiye'de yaşananlar Fransız İhtilâli'nin karbon kopyası olamazdı. "Anadolu ihtilâli" ülkenin ulusal özelliklerine uygun biçimde gelişmişti.

Cumhuriyet'in kuruluş evresinde laik hukuk devleti Üçüncü Cumhuriyet Fransası'ndan esinlenerek inşa edilmişti. Laikliğe model olarak Üçüncü Cumhuriyet Fransası alınıyordu. Nitekim terimin kendisi, laik sözcüğü Fransızcadan, Türkçede karşılığı aranmaksızın kullanılmıştı. Laik devlet, devlet ve din işlerinin birbirinden ayrıl-

1 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, 4. Baskı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1989, s. 90-91.

2 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III*, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, 1961, s. 66-67.

3 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III*, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, 1961, s. 81.

dığı, devletin, vatandaşların dinî inanç ve ibâdetlerine müdahale etmediği, devlet yönetiminin de din kurallarına bağlı ve dinî kuruluşların etkisinde olmadığı bir yönetim biçimiydi. Gerçek din özgürlüğü ancak laik bir devlette gerçekleşebilirdi. Laik devlette din bir kişisel vicdan sorunuydu. O tarihlerde İslam dünyasında, akıl, bilim ve aydınlanma yoluna tam olarak girebilmiş, çağın gereklerine uyarak hukuk düzenini, eğitimi, devleti laikleştirmek cesaret ve basiretini gösteren tek ülke Türkiye'ydi. Devlet yönetiminin din kurallarına göre değil, toplum ihtiyaçlarına, akla, bilime, hayatın gerçeklerine göre yürütülmesi ilke edinilmişti. Dinle devletin alanları ayrışmalıydı. Devlet, din ve mezhepleri ne olursa olsun yurttaşlara eşit mesafede duracaktı. Din ve vicdan özgürlüğü ancak bu koşullarda gerçekleşebilirdi. Eğitimin de laik, akılcı ve çağdaş esaslara göre düzenlenmesi gerekiyordu. Nitekim 1924 yılında kabul edilen "tevhid-i tedrisat", öğretim birliği ilkesini getirmişti. Bu tarihe kadar devlet kurumlarında ve hukuktaki ikilik sürmüş, medrese ve mektep yan yana yaşamıştı. Laiklikle işte bu akıl almaz ikilik son bulmuştu.

Cumhuriyet Türkiyesi'nin kurucu felsefesinde solidarîst düşüncenin ayrı bir yeri oldu. Atatürk'ün solidarîst fikirlerinin kaynağı Fransa'da Radikal Parti çevresinde geliştirilen uzlaştırıcı ancak reformist ideolojiydi. Cumhuriyet yıllarında solidarîzm, aynı zamanda kuzey komşu Rusya'daki gelişmelerden Türkiye'yi uzak tutacak bir fikir akımı olarak görüldü. 30'lu yıllarda "kültür" sürecinde gündeme gelen "vatandaşlık" anlayışı büyük ölçüde solidarîzmden esinlendi. Atatürk'ün Afet Hanım'a yazdırdıkları Fransız solidarîst çevrelerinin, Durkheim, Gide, Duguit gibi Üçüncü Cumhuriyet Fransası düşünürlerinin eserlerinden alıntılardı.

Solidarîzm "hak"lardan çok "görev"lerle donatılmış bir bireyi hedefliyordu. Ulus-devletin yoktan var edilişi evresinde Gökalp'in solidarîzmden esinlendiği "fert yok, cemiyet var"· "hak yok, vazife var", "sınıf yok, esnaf var" özdeyişleri sanki Cumhuriyet'in de yörüngesini çiziyordu. Böylece İttihatçıların ve ardından Atatürk'ün ulus inşa sürecinde temel dayanak noktaları Léon Bourgeois'nın fikir önderliğini yaptığı solidarîzm oldu. Ancak solidarîzmde zayıf halka bireysel özgürlüklerdi. "Ferdî hürriyet" konusunda Mustafa Kemal şunları söyleyecekti:

"Ferdî hürriyet karşısında fertlerin bütünlüğünün kurduğu, dayandığı bir devlet, devletin de idaresi, hâkimiyeti vardır. Fertlerin hürriyetini masûn tutmakla mükellef olan insanların diğer taraftan devletin de irade ve hâkimiyetinin meflûç bir hale gelmemesine çok dikkat etmeleri lâzımdır. Fertlerin hürriyeti, devletin hâkimiyet ve iradesinin mahfuz kalışına bağlıdır. Devlet iradesi meflûç olursa fertlerin hürriyetini koruyacak hiçbir kuvvet ve vasıta kalmaz. Ounun için hürriyeti yalnız bir taraflı değil, iki taraflı düşünmek lâzımdır."[4]

Cihan Harbi ile birlikte solidarîzm çatışmacı bir dünya anlayışına panzehir görevi gördü. "Tesanüd", "dayanışma", "solidarîte" hangi adla tanımlanırsa tanımlansın solidarîzmin temel normları artık kıta Avrupası'nda da yankılanmaya başlamıştı. Bunun en somut kanıtı Léon Bourgeois'nın Milletler cemiyeti'nin kuruluşunda oynadığı roldü. Aynı şahsiyet katkıları nedeniyle 1920 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü.

20. yüzyılda solidarîzm öncelikli olarak erken dönemde bir Fransız bilimi olan sosyolojinin yörüngesinde gelişti. Savaş öncesi bir "teori" olan sosyoloji şimdi ayağı yere basan, pratik çözümlere yönelik bir anlayış olarak algılanıyordu. Bundan böyle toplumun her türlü güncel sorunu sosyolojinin kapsam alanına giriyordu. 1921 Torino Sosyoloji Kongresi'nin ana teması "dayanışma", yani "solidarîte" olmuştu. Solidarîte artık geniş anlamda Cihan Harbi'yle çöküntüye uğramış olan demokrasinin can simidi olarak görülüyordu.

Kurucu felsefesin bir diğer boyutu "millî iktisat" oldu. 19. yüzyılda küreselleşen dünya, Cihan Harbi ile birlikte karanlık bir döneme girmişti. Artık her ülke kendi başının çaresine bakıyordu. İki dünya savaşı arası dönemi Eric Hobsbawm "katastrofik çağ" diye tanımlayacaktı. Mark Mazower'in deyimiyle Avrupa "karanlık

4 Taha Toros *Atatürk'ün Adana Seyahatleri*, Adana: Seyhan Basımevi, 1939, s. 37.

kıta"ydı. Bu evrede Türkiye'nin de kendi "hâkimiyet-i milliyye" ilkesi doğrultusunda içine kapanmasının bir göstergesi "millî iktisat" oldu. Solidarîzm son kertede ulusal birlik demekti. Kendi içinde birlik aynı zamanda "öteki"ne karşı bir direnç odağıydı. Bu nedenle solidarîzm liberalizmin neden olduğu iktisadî çöküntüyü giderecek sihirli bir değnek olarak düşünülüyordu. Her ne kadar başlangıç evresinde sınıflı bir toplumda yoksul kesimlere el uzatmaya yönelik, bir başka deyişle, sosyal devlete açılım sağlayacak bir fikir hareketi olarak doğmuşsa da Türkiye gibi gecikmiş bir ülkede solidarîzm ulusal birliği pekiştirmeye yönelerek siyasî bir misyon üstlenecekti.

1929 Buhranı'yla birlikte gündeme gelen fay hattı, ardından 1931 Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Kurultayı ve ilk Cumhuriyet Halk Fırkası Programı, devletçiliğin revaç bulmasıyla sonuçlandı. Türkiye küresizleşen, serbest piyasa anlayışının çöktüğü bir dünyayla karşı karşıyaydı. Çözüm sanayileşmeden geçiyordu. Avrupa'da yükselen irredantist, rövanşist, şöven hareketler, Hitler'in iktidara gelişi, Balkanlar'da sıcak gelişmeler Atatürk'ün 30'lu yıllarda şekillendirdiği toplum projesinin oluşumuna katkıda bulundu.

Atatürk'ün solidarîzme bu denli yakın duruşunda temel etmen, solidarîst anlayışla Rousseau'dan esinlendiği millî hâkimiyetin ortak noktalarının oluşuydu. Halk Fırkası Programı'nda da bu "millî birlik" ilkesi solidarîst bağlamda gündeme gelmişti. Rousseau ile Durkheim temel referans noktaları oldu. Solidarîzm her ne kadar felsefî boyutuyla Cumhuriyet'in yapılanmasını şekillendirmişse de günlük siyaset dilinde halkçılıkta ifadesini buldu. Atatürk'e göre, Cumhuriyet Halk Fırkası bu prensiple sınıf mücadelesi yerine toplumsal düzen ve dayanışmayı, o günkü deyişle "ictimaî intizam ve tesanüd"ü hedefliyordu. Menfaatlerde uyum arıyordu. Nitekim Atatürk'ün halkçılıkla ilgili görüşleri 1931 Cumhuriyet Halk Fırkası Programı'nda halkçılık ilkesi olarak benimsendi. Yurttaşlar, birey, aile, sınıf, cemaat ayırımı gözetmeksizin yasalar önünde mutlak eşitti. Halk, "işbölümü itibariyle muhtelif mesaî erbabına ayrılmış bir camia" idi. Ziya Gökalp'in meslekçi yönelimlerini anımsatan bu eğilim toplumsal sınıfları ve sınıf çatışmasını reddederek, ulusal bütünlük adına "çalışma zümreleri"nin birlik ve dayanışmasını öneriyordu.

Atatürk'le birlikte Cumhuriyet kendine özgü bir "müsavât" anlayışını vurguladı. Anayasal bağlamda "hürriyet" ve "müsavât"ın çelişik birlikteliği Cumhuriyet ile test edilmiş oluyordu. 1908 Meşrutiyeti "Hürriyetin İlânı" olarak nitelenirken, Cumhuriyet bu kez solidarîzmin yörüngesinde "müsavât"ı ön plana çıkarıyordu. Tek Parti rejimi şüphesiz liberal düşünceden kaynaklanan "siyasî demokrasi" değildi. Ama Atatürk Cumhuriyet'in kuruluş evresinden beri demokrasinin önemini kavramış bir devlet adamıydı. Bu nedenle çok partili rejimi gündeminden düşürmedi. 1924'teki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası deneyiminden kısa bir süre sonra, 1930'da Serbest Fırka için yeşil ışık yaktı. Ancak her ikisinde de ülke koşullarının çok partili düzene geçiş için erken olduğu kanısına vardı. Çok partili düzene geçiş II. Dünya Savaşı sonrasına kaldı. Ama yine de bu dönemde Fransız Devrimi'nin eşitlikçi anlayışının ürünü, Rousseau esintisi "halkın egemenliği"ni gündeme getiren geniş açılımlı bir demokrasi anlayışından söz edilebilirdi.[5] Bu süreci İsmail Hüsrev Tökin, 1946'da yazdığı *Cumhuriyet Halk Partisi'nin cemiyet Görüşü* başlıklı kitapçığında açık bir biçimde ortaya koyuyordu.

Böylece zihinsel bağlamda Léon Bourgeois, Émile Durkheim ve Ziya Gökalp çizgisi laik Cumhuriyet'e giden yolun taşlarını döşemiş oluyordu. Her ne kadar Bergsonizm ile Cihan Harbi sonrası solidarîzmin determinist anlayışı sorgulanmış, daha bir volontarist, kimilerine göre pragmatist çizgiye doğru adım atılmışsa da Mustafa Şekip Tunç'un psikolojiyi vurguladığı 1920'lerin sonlarına ve antropolojinin kuşatacağı 30'lu yıllara kadar Durkheim Türkiye'de tahtından indirilemedi. 20'li yıllar Durkheim'in on yılıydı. Eğitim sürecinin hemen

5 Yavuz Abadan, *Amme Hukuku ve devlet Nazariyeleri*, Ankara: SBF Yayını, 1952. s. 80.

her düzeyinde Durkheim sosyolojisi okutulmuştu. 30'lu yıllarda gündeme gelen "kültür devrimi" sonucu ise ortaokullarda Vatandaşlık Bilgisi, liselerde ise Sosyoloji farklı bir içerik kazanmış, siyaset sosyolojisine dönüşmüştü. Bu kez solidarîzmin siyasî boyutu ön plana geçmiş oluyordu.

Cumhuriyet Devrinde Kültür Bakanlığı Teşkilâtı – 15. Yıl Kitabı

İmparatorluk devrinde Maarf Nezareti'nin modern bir memleketin kültür faaliyetini tanzim ve murakabe edecek teşkilâttan mahrum olmasına mukabil Cumhuriyet devrinde Kültür Bakanlığı'nda memleketin kültür ihtiyacını geniş bir çerçve içinde karşılayacak yeni ve esaslı teşkilât vücude getirildi. Millî hükümet bakanlıkta müsteşarlıktan başka evvela bir Telif ve Tercüme Dairesi ve güzel sanatlar, müze ve kütüphaneler işlerine bakmak üzere bir Hars Direktörlüğü teşkil etmişti. Sonradan Telif ve Tercüme Dairesi lağvolunarak yerine 22 Mart 1926 tarihli kanun ile "münhasıran Talim ve Terbiye işleriyle iştigal etmek üzere" bir Millî Talim ve Terbiye Dairesi kuruldu. 2773 sayılı kanun ile Kültür Kurulu adını alan ve bir başkan ile altı üyeden mürekkep bulunan bu daire kültüre dair kanunlar, nizamnameler, alimatnameler ve programları hazırlamak, okul kitaplarını tetkik etmek ve ulusal kültüre ait işleri incelemek vazifeleriyle mükellef tutuldu. Bundan başka Kültür Kurulu'nca hazırlanacak nizamname, talimatname, program ve esasları ayrıca tetkik etmek üzere Kültür Danıştayı teşkil olundu. İspekterlik Kurulu teşkilâtı genişletildi. İlk, Orta ve Yüksek Öğretim Genel Direktörlüğünden başka Ertik ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü ile Ar Genel Direktörlüğü vücude getirildi. Hars Direktörlüğü yerine Müzeler ve Antikiteler Direktörlüğü ile Kitapsaraylar Direktörlüğü kuruldu. Zatişleri, Özel Büro gereç ve arşiv direktörlüklerinden başka Özel Okullar, Beden Eğitimi ve İzcilik, Yayın, Okul Müzeleri, Seferberlik direktörlükleri vücude getirildi. Bakanlıkta evvela teşkil edilen İstatistik Dörektörlüğü, Başbakanlığa bağlı olarak teşkil edilen İstatistik Genel Direktörlüğü'ne bağlandı. Basma Yazı ve Resimleri Derleme Dairesi ile devlet Basımevi, Yayın Direkterlüğü'ne bağlandı. Cumhuriyet devrinde bakanlıkta teşkil edilen Sıhhat Dairesi'nin işleri sonradan bakanlığın Sıhhat İşleri Başispekterliği'ne devredildi. Bakanlıkta kültür müesseseleri binalariyle meşgul olmak üzere ayrıca bir Mimarî Dairesi teşkil edilmiş ve bu daireye yabancı mütehassıslar da getirilmiş iken sonra bu daire işleri kanun ile Bayındırlık Bakanlığı'na verildi.

15. Yıl Kitabı, 1938

Kültür işlerinin başında ise Türk tarihini doğru temelleri üstüne oturtmak ve "öz Türk dili"ne sahip çıkmak geliyordu. 30'lu yıllarda Türkiye kendi kültür devrimini yaşayacaktı. Bu devrimin paradoksal yönü Batı'ya başkaldırıya rağmen Batı'da oluşan birikimin bir sentezi oluşuydu.

Cumhuriyet'in kurucu siyasî organı Halk Fırkası tüm dünyada Fransız Radikal Partisi'ne benzer bir yapı arz ediyordu. Ancak demokrasi konusunda Ankara farklı bir anlayışa sahipti. Anayasal kurgunun ve demokratikleşme sürecinin paradoksal iki kanadı vardı. Bunlar eşitlik ve özgürlüktü. "İlân-ı Hürriyet" ilkesiyle yola çıkan İkinci Meşrutiyet özgürlüğü denemiş ve çözümsüz kalmıştı. Cumhuriyet Türkiyesi ise eşitliğe öncelik verecekti.

Özgürlükleri vurgulayan çoğulcu demokrasi ve tek dereceli seçimler için asgarî düzeyde bir okuryazarlık gerekiyordu. Kırsal kesimin görece yerel mekânının dışına, kentlere açılmış olması bekleniyordu. Geleneksel yerel güç ilişkilerinin hâkim olduğu kırsal yapı Osmanlı'dan devralınan beşerî sermayede hâkim konumdaydı. Bu nedenle siyasal demokrasi için ülke henüz hazır değildi. Öncelik, ülkeyi bütünleyecek olan ulusal egemenliğe, "hâkimiyet-i milliyye"ye verilecekti. Ulusal egemenlik tek bir organda, Büyük Millet Meclisi'nde tecelli edecek ve bir süre için de olsa Tek Parti yönetimi hâkim kılınacaktı.

1921 ve 1924 anayasaları Meclis hükümeti anlayışını benimsedi. Yasama, yürütme, yargı Büyük Millet Meclisi'nin uhdesinde toplandı. Bu tür bir iktidar anlayışı istikrarlı hükümetlerin kurulması için gerekli görülüyordu. Batı'da iki savaş arası dönem liberal demokrasinin çöküş evresiydi. 1918-20 arası iki, 1920'lerde altı, 1930'larda dokuz ve Alman işgali altında diğer beş Avrupa ülkesinde yasama organları, milleti temsil eden meclisler lağvedilmişti. Avrupa'da demokrasiler sürekli kan kaybına uğruyordu. İki dünya savaşı arası görece demokratik siyasal kurumların kesintisiz işlediği ülkeler, İngiltere, Finlandiya, İrlanda, İsveç ve İsviçre'ydi. Daha geniş bir dünya kapsamında, otoriter olmayan anayasal düzen Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, ABD ve Uruguay'da vardı. Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı sonları arasında dünyada siyasal hareketler liberal yörüngeden koparak sola ya da sağa kaykılmıştı. Büyük ölçüde sömürgelerden oluşan ve tanım gereği liberal olmayan dünyanın geri kalan kısmında ise anayasal düzen sürekli kan kaybına uğruyordu. 1930'ların başında Japonya'da ılımlı liberal düzen yerini milliyetçi-askerî rejime bırakmıştı. Tayland anayasal hükümet doğrultusunda başarısız birkaç girişimde bulunmuştu. Amerika ve Avrupa dışında Avustralya ve Yeni Zelanda demokratik rejime sahip ender ülkelerdi. Diğer bir deyişle tüm dünyada siyasal demokrasi ricat halindeydi. Bu geri çekiliş Hitler'in iktidara gelişiyle daha da hızlandı. Tüm dünyada 1920'de 35 anayasal ve seçilmiş hükümet varken, bu sayı 1938'de 17'ye düştü. 1944'te ise yeryüzündeki 64 ülkenin ancak 12'si demokrat ve anayasal düzene sahipti.

Cihan Harbi sonrası Balkan demokrasileri de benzer bir çizgiye girmişti. Birbiri peşi sıra çökmüş, yerlerini otoriter rejimlere, çoğu kez diktatörlüklere bırakmıştı. Bir anlamda İtalyan Faşizmini örnek alıyorlardı. İlk çöküntü Arnavutluk'tan geldi. Ahmed Zagu kendini 1924'te cumhurbaşkanı, 1928'de kral ilân etti. Yugoslavya 1929'dan itibaren I. Aleksandr'ın krallığında diktatörlük oldu. Romanya'da Kral Karol benzer bir diktatördü. Bulgaristan 1935'ten itibaren Kral Boris'in demir yumruğuyla yönetilmeye başladı. Yunanistan ise General Metaxas'ın diktatörlüğünde inim inim inliyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi "karanlık çağ" diye bilinen bu dönemde yasama işlevinden ödün vermedi. Avrupa'da ender açık meclislerden biri oldu. Meclis anayasal işlevini sürdürdü.

Son kertede Cumhuriyet'le birlikte Türk insanı, yaşam tarzıyla yepyeni bir toplum düzenine açılıyordu. Atatürk dünün birikimiyle yarını kurgulayan, geleceğin Türkiyesi'ne umut bağlayan bir devlet adamıydı. Gündeminin ilk maddesi "istikbâl"di. O nedenle geleceği gençliğe emanet ediyordu. Çağdaş Türkiye'yi inşa etmek, ülkeyi en kısa sürede çağdaş uygarlıklar düzeyine çıkarmak onun azimle izlediği yoldu. Çağdaş uygarlık ise Batı'ydı. Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreci sonucu oluşan edinimlerdi.

Son kertede Batı kökenli fikir hareketleri Atatürk'ün düşünce dünyasının oluşumunda ve Cumhuriyet'in kurucu felsefesinde etkin rol oynadı. 1908-1938 arasındaki 30 yıllık görece kısa zaman diliminde, dünyada çok az ülke Türkiye'de izlenen ölçekte dönüşümlere sahne oldu. Bu süreçte Tanzimat'tan beri Batı'dan gelen esintilerin etkisi büyüktü. Aydınlanma 18. yüzyıldan beri tüm dünyada ulusal yapılanmaları tetiklemiş, geleneksel toplumları köklü dönüşümlere uğratmıştı. Atatürk Aydınlanma'dan yana bir hümanistti. Türkiye de Atatürk'ün öncülüğünde bu kervana katılacaktı. Rönesans'tan beri gelişen doğa bilimleri, insanı doğada egemen kılma yolunu göstermişti. Gündemde Cumhuriyet'in toplumsal dokusunu aklın ve bunun ürünü olan bilimin eleştirisinden geçirerek laik bir insanlık kültürünü inşa etmek vardı. 1920-1938 arası ülke bu doğrultuda Batı normlarında çağdaş bir görünüm kazandı.

Bu engebeli tarihsel sürecin izini sürmek için en güvenilir kaynak, Türkiye'nin Cumhuriyet'le varmış olduğu düşünsel birikimin en somut kanıtlarından biri kuşkusuz Atatürk'ün kişisel entelektüel evrimiydi. Ve bu evrimin en güvenilir kaynaklarından biri onun şahsi kitaplığıydı. Türkiye ölçeğinde en güncel niteliğe sahip bu kitaplık Cumhuriyet'in Batı'yı ne denli yakından izlediğinin göstergesiydi. Çankaya Kitaplığı Atatürk'ün yaşamının son on yılında edindiği kitaplardan oluşuyordu ve yazı devrimiyle başlayan sürecin sonucuydu.[6] *Nutuk*'u yazarken bir kez daha sağlık sorunu yaşamış ve 1927 ertesi bir anlamda aktif politikadan çekilmişti. Bu evrede sürekli kitap edinmiş, okumuş, sofrasında topladığı kişilerle bu eserleri tartışma olanağı bulmuştu. Türkiye'nin 30'lu yıllarda yaşadığı "kültür devrimi" Atatürk'ün sofrasında şekillenmişti.

Bundan böyle Atatürk yaşamının son on yılında Türk kültürüne eğilecek, eğitimde, bilimde, sanatta bir dizi köklü dönüşümü gerçekleştirecekti. Atatürk, 1 Kasım 1934 günü Dördüncü Dönem Dördüncü Toplantı Yılı'nı açış konuşmasını yaparken, "Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz" diyecekti. İki yıl sonra "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür" ifadesini kullanacaktı.

Bundan böyle "kültür" Atatürk'ün öncelik tanıdığı söylem olmuştu. Yeni bir devlet kurulmuşsa da 20'li yıllarda iktisadî açıdan birçok sorunun üstesinden gelinememiş, toplumsal travma düzeni sürekli tehdit etmişti. Evet, Cumhuriyet ilân edilmiş, hukuk reformları yapılmıştı. Ama hâlâ ulus-devletin temelini oluşturacak yurttaş kimliğinden söz edilemiyordu. Bunun için toplumun çimentosu işlevi görecek yeni bir "ideal"e ihtiyaç vardı. İdeal ya da "ülkü" ise zihniyet sorunlarının üstesinden gelinerek inşa edilebilirdi. Kültür devrimi bu amaca yönelikti. Nitekim 1932'de Türk Ocakları yerine kurulan Halkevleri ve Halkodalarının ana işlevi Türk kültürünü geniş kitlelere benimsetmek olacaktı. Halkevleri'nin ana yayın organının adı Ülkü oldu.

30'lu yılların Avrupa'daki kaotik ortamı, 18. yüzyıldan beri Batı'yı şekillendiren Aydınlanma anlayışını da çözümsüzlüğe sevk etmişti. Buna rağmen Atatürk Aydınlanma'nın genel çizgisinden ödün vermedi. Ancak Aydınlanma artık tek boyutlu değildi. Türkiye kendi modernleşmesinin ve aydınlanmasının yolunu çizmek durumundaydı. Uzun süre izi sürülen tek boyutlu "medeniyet" bu evrede sosyal Darwinist anlayışla özdeşleştirildi. Bundan böyle Batı'yı körü körüne taklit etmeksizin, Anadolu'ya özgü bir "kültür" anlayışı oluşturulmaya çalışılacaktı. Kültür sözcüğü işte bu tarihlerde "hars"ın yerini aldı ve Türkçeye kazandırıldı. Maarif Vekâleti'nin adı bundan böyle Kültür Bakanlığı'ydı.[7]

"Hayatta En Hakikî Mürşit İlimdir."
Samsun Öğretmenleriyle Konuşma
(22 Eylül 1924)

Samsun İstiklâl Ticaret Mektebi'nde öğretmenler tarafından verilen çay ziyafetinde.

Muhterem Hanım, Muhterem Beyefendiler,

Bu çay ziyafetini tertip edenlere suret-i mahsusada teşekkür ederim. Bu vesile beni Samsun'un çok münevver bir muhitinde bulundurmuş oldu. Bu vesile beni

6 Gazi'nin kitaplarının büyük çoğunluğu Fransızcaydı. Kendisi Fransızca biliyordu ve Afet Hanım, Ruşen Eşref, Yusuf Akçura, Sadri Maksudi gibi Fransızcaya son derece hâkim yakın bir çevresi vardı ve Atatürk bu insanları sofrasında bir araya getiriyordu.

7 Bakanlık *Kültür Bakanlığı Dergisi*'ni yayımladı. *Kültür Bakanlığı Dergisi*, [sayı 20-1, Sonkânun, 1937] "Tekrar çıkarken" başlıklı giriş yazısında "Maarif Vekâleti Mecmuası'nın Kültür Bakanlığı Dergisi adı altında tekrar neşrine başlanmıştır" cümlesi yer alıyordu. Atatürk'ün ölümünden sonra çıkan bir sonraki sayıda derginin adı tekrar Maarif oldu. Yalnız bu kez Maarif Vekâleti yerine Maarif Vekilliği kullanılmıştı. [*Maarif Vekilliği Dergisi*, sayı: 21-2, Şubat 1939.] Bu arada dönemde kimi yayınlar Kültür Bakanlığı adına basıldı. Bir örnek: İlk ve Orta Öğretim Matematik Terimleri – Karşılık Konulmada Tutulan Metodu Gösterir *Güthetik*, İstanbul; T.C. Kültür Bakanlığı, 1937. Hasan Âli Yücel, Fransız eğitim sistemini yakından görmek için Fransa'ya gönderilmiş, dönüşünde yayımladığı kitabına *Fransa'da Kültür İşleri* başlığını atmıştı. Avrupa'ya eğitim kurumlarını incelemeye giderken "kültür kuruluşunu yakından görüp incelemek" tümcesini kullanacaktı.

dimağları ilim ve fen ile müzeyyen olan kıymetli insanlardan mürekkep bir heyetin huzurunda pek mes'ut etti.

Efendiler,

Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bin sene evvel bugün aynen tatbike kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir. Çok mesut bir his ile anlıyorum ki muhataplarım bu hakikatlere nüfuz etmişlerdir. Mes'udiyetim yükseliyor. Şununla ki muhataplarım taht-ı talim ve terbiyelerinde bulunan yeni nesli de hakikatin nurlariyle tulûuna müessir, âmil olacak surette yetiştireceklerini vaad etmişlerdir. Bu, cümlemiz için iftihara şayan bir noktadır.

Muhterem Efendiler,

Hemşiremiz Hanımefendi ve ondan sonra beyanatta bulunan muhterem, hassas arkadaşlarımız uzak maziyi çok güzel işaretle tavzih ettiler. Yakın mazinin acıların da hakikaten kainleri dilinin edecek tarzda beyan buyurdular. Bu vesile ile şahsıma ait çok teveccühatta bulunmak nezaketini ibraz buyurdular. Bu teveccühatın samimî kalplerden sünuhu itibariyle şüphesiz çok memnunum, mütehassisim ve müteşekkirim. Yalnız sizden olan bir şahsa, sizden fazla ehemmiyet atfetmek, her şeyi bir ferd-i milletin şahsiyetinde temerküz ettirmek, maziye, hale, istikbale, bütün bu edvara ait bir heyet-i içtimaîye mesaîlinin tavzih ve tebarüzünü, böyle yüksek bir heyet-i içtimaîyenin mütevazı bir şahsiyetinden beklemek elbette ki lâyık değildir. Elbette ki lâzım değildir.

Muhterem Kardeşler,

Memleket ve milletin hayat ve âtisine olan muhabbet ve hürmetimden dolayı huzurunuzda bir nokta-i hakikati izaha mecburum. Vatandaşlar, vatandaşınız herhangi bir şahsı istediğiniz gibi sevebilirsiniz. Kardeşiniz gibi, arkadaşınız gibi, babanız gibi, evlâdınız gibi, sevgiliniz gibi sevebilirsiniz. Fakat bu sevgi sizi, mevcudiyet-i milliyenizi bütün muhabbetlerinize rağmen herhangi bir şahsa, herhangi bir sevdiğinize vermeğe saik olmamalıdır. Bunun aksine hareket kadar büyük hata olamaz. Bir millet için, bir millet varlığı, bir millet şerefi ve haysiyeti, bir millet büyüklüğü için bu kadar hata olamaz. Ben mensup olduğum büyük milletimin böyle bir hatayı artık irtikâp etmeyeceğine kâmil itimada sahip olmakla müsterih ve müftehirim.

Arkadaşlar, ben ve benim gibi birçok vatandaşlar, kardeşler bundan beş, beş buçuk sene evvel vatan-ı aslî-i millet, ümitsiz felâkete düştüğü zaman muvazzaf oldukları, vicdanen, namusen, haysiyeten mükellef bulundukları vazifeyi yapmak mevkiinde kaldılar. Bunu bittabi yapacaklardı. Yapmaları mecburî idi, vicdanî idi, insanî idi, namus-ı millî icabı idi. Ben bu mukaddes esasların haricinde hareket edebilir mi idim? Efendiler, elbette edemezdim. Türk milletinin hakikî hiçbir ferdi bu icabatın haricinde hareket edemezdi efendim. Ben elbette bu elim manzara karşısında vicdanımın emirlerine muhalif, namus-ı milliyemiz hilâfında hareket edemezdim.

Mensup olmakla müftehir bulunduğum yüksek heyet-i içtimaîyenin yüksek haysiyetine elbette münafi hareket edemezdim. Bence mensubiyetiyle müftehir bulunduğum milletin hiçbir ferdi bu icabı namustan asla inhiraf etmemiştir. Eğer bundan müstesna gösterilenler varsa emin olunuz aziz namuskâr vatandaşlar, onların kalp ve vicdan-ı milletimizin müşterek vicdan-ı nezihinden hiç ilham almamış, kapkara sefil vicdanlardır.

Efendiler,

Bizim milletimiz derin, amik bir maziye maliktir. Milletimizin hayat-ı asarını düşünelim. Bu düşünce bizi elbette altı yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden, çok asırlık Selçuk Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine muadil olan ne büyük Türk devirlerine kavuşturur. Bütün bu edvarda dikkat buyurunuz. Türk kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmuş: nereden geldiği belirsiz birtakım rüesanın şuursuz vasıtası olmak mevkiine düşmüştür. Türk milleti kendi benliğini, kendi dimağını, kendi ruhunu unutur gibi olmuş ve mevcudiyetiyle herhangi bir maksada, neticesi zillet olan, esaret olan fisebilillâh köle olmaya müncer olan hakir bir hedefe sürüklenmiştir. Millet maalesef bu hali gafleti çok idame etti, bu yüzden her türlü sefaletlere ve mahkûmiyetlere uğramaktan kendini kurtaramadı. Bütün bu tebaiyetleri aldığı gayri millî terbiyenin icabatı olduğunu fark etmeksizin muhkem bir terbiyenin eseri olduğu kanaatiyle tatbik ediyordu. Esas-ı terbiyyet, hedef ve mahiyet-i terbiyyet ne büyüktür. Bu hususta istikamet yanlış ise ve koskoca bir millet emniyet ve itimat ettiği kitaplardan: mukaddes kitaplardan istişhad ederek rehber olduklarını iddia edenlerin sözlerine inanarak yürürlerse ve bu yürüyüş istikameti kendilerini mahv ve izmihlâle düşürürse, kabahat bu istikameti takip eden nezih, halûk, fedakâr, rehberlerine itimat eden zavallı halktan ziyade, rehberlere ait değil midir?

Efendiler,

Söz söyleyen arkadaşlarımızdan biri bana nereden ilham ve kuvvet aldığımı sordu. Bu suale kısa bir cevap vermek isterim. Diyebilirim ki bugünkü intibahı, düne, maziye medyunuz. Herhalde babalarımızın, analarımızın, mürebbilerimizin ruh ve dimağlarımızın inkişafında feyizli tesirleri vardır. Gerçi biz, belki burada bulunanların kâffesi dünyaya geldiğimiz zaman bu topraklar üzerinde yaşayanlarla beraber, kahhar bir istibdadın pençesi içinde idik. Ağızlar kilitlenmiş gibi idi. Muallimler, mürebbiler yalnız bir noktayı dimağlarda yerleştirmeğe mecbur tutulmakta idi. Benliğini, her şeyini unutarak bir heyulâya boyun eğmek, onun kulu, kölesi olmak. Bununla beraber tahattur etmek lâzımdır ki o tazyik altında dahi, bizi bugün için yetiştirmeğe çalışan hakikî ve fedakâr muallimler, mürebbiler eksik değildi. Onların bize verdikleri feyiz elbette esersiz kalmamıştır. Şimdi burada bir zat-ı âliye tesadüf ettim. O, benim rüştiye birinci sınıfında muallimim idi. Bana henüz iptidaî şeyler öğretirken istikbal için ilk fikirleri de vermişti.

Efendiler,

İzah etmek istiyorum ki ilk ilham ana baba kucağından sonra mektepteki mürebbinin lisanından, vicdanından, terbiyesinden alınır. Bu ilhamın mazharı inkişaf olması, millet ve memlekete hizmet edebilecek kudret ve kabiliyetini bahşe-

debilmesi için millet ve memlekete büyük, derin alâka yaratan fikir ve duygularla her an takviye olunmak lâzımdır. Bu fikir ve duyguların membaı bizzat memleket ve millettir. Milletin müşterek arzu ve temayülüne temas etmek ve onun icabatına hasr-ı mevcudiyeti, hareket-i düstur bilmek hakikî yolda yürüyebilmek için yegâne esastır. Bir milletin efradında hâkim olmak, lâzimü'r-riaye olmak icab eden milletin müşterek arzusu, maşerî fikridir. Bir insan memleket ve milletine nafi bir iş yaparken, nazarından bir an uzak bulundurmamağa mecbur olduğu düstur milletin hakikî temayülüdür.

Binaenaleyh Efendiler, arkadaşımızın sorduğu ilham ve kuvvet membaı milletin kendisidir. Milletin müşterek temayülünü, umumî fikiri olduğum münkir olanlar da vardır. Bu gibileri cümleniz çok işitmişsinizdir. Memleketimizin ve milletimizin başına gelmiş olan bunca felâketler hiç şüphe etmemelidir ki bu gafil insanların memleketin talih ve iradesini ellerinde tutmuş olmalarından ileri gelmiştir.

Efendiler,

Bir heyet-i içtimaîyenin mutlaka maşerî bir fikri vardır. Eğer bu her zaman ifade ve izhar edilemiyorsa, onun adem-i mevcudiyetine hükmolunmamalıdır. O fiiliyatta behemehal mevcuttur, varlığımızı, istiklâlimizi kurtaran bütün ef'al ve harekât, milletin müşterek fikrinin, arzusunun, azminin yüksek tecellisi eserinden başka bir şey değildir.

Arkadaşlar, bugün vasıl olduğumuz netice şüphe yok, çok şayanı memnuniyettir, ümitbahştır. Fakat bu memnuniyeti mahfuz tutabilmek için, ümitleri saha-i fiiliyata koyabilmek için bundan sonra dikkat edilecek noktalar da çoktur. Son söz söyleyen Hoca Efendi'nin beyanatından mülhem olarak arz edeyim ki en mühim, en esaslı nokta terbiye meselesidir. Terbiyedir ki bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, âli bir heyeti içtimaîye halinde yaşatır ya bir milleti esaret ve sefalete terk eder.

Efendiler,

Terbiye kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman herkes kendince maksud bir medlûle intikal eder. Tafsilâta girişilirse terbiyenin hedefleri, maksatları tenevvü eder. Meselâ dinî terbiye, millî terbiye, beynelmilel terbiye... Bütün bu terbiyelerin hedef ve gayeleri başka başkadır. Ben burada yalnız yeni Türk Cumhuriyet'inin yeni nesle vereceği terbiyenin millî terbiye olduğunu kat'iyetle ifade ettikten sonra diğerleri üzerinde tevakkuf etmeyeceğim. Yalnız işaret ettiğim manayı kısa bir misal ile izah edeceğim.

Efendiler,

Yeryüzünde üç yüz milyonu mütecaviz İslâm vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle, terbiye ve ahlâk almaktadırlar. Fakat maalesef hakikat-i hâdise şudur ki bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevî terbiye ve ahlâk onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek meziyet-i insaniyeyi vermemiştir, veremiyor. Çünkü hedef-i terbiyeleri millî değildir.

Efendiler,

Millî terbiyenin ne demek olduğunu bilmekte artık bir gûna teşevvüş kalmamalıdır. Bir de millî terbiye esas olduktan sonra onun lisanını, usulünü, vasıtalarını

da millî yapmak zarureti gayr-i kabil-i münakaşadır. Millî terbiye ile inkişaf ve îlâ edilmek istenilen genç dimağları bir taraftan da paslandıran, uyuşturucu, hayalî zevaitle doldurmaktan dikkatle içtinap etmek lâzımdır.

Hoca Efendi bu fikrini izah için "Vettini vezzeytûni ilâh..." âyetini kendince tefsir ettiler. İncir ve zeytin çekirdeğinden düstur çıkardılar. Birindeki kesreti diğerindeki vahdeti işaret ettiler. Âyetin medlulü bu mudur, değil midir? Bir şey demiyeceğim. Yalnız bu seyahatim esnasında bittesadüf bu ayetin mazmununu ben diğer bir Hoca Efendi'den sormuştum. Bunun için yarım saat kadar mütalaaya ihtiyacı olduğunu söyledi. Ömrünü medreselerde ulûm-ı diniye tederrüs ve tedrisiyle geçiren bir zat bir kitabın bir satırını Türkçe ifade edebilmek için böyle bir ihtiyaç dermeyan ederse millet, efradı millet ne desin? Onun için Efendiler genç neslin dimağını yormadan onun her şeyi ahz ü bel'e müstait elvahı, hakikat izleriyle tezyin olunmalıdır.

Muhterem Efendiler,

Bu içtimada söylenen sözler o kadar hissiyatımı, rikkatimi mucip oldu ki samiamda o kadar ilâhî bir ahenk vücuda getirdi ki bunu bozmamak için bir kelime bile telâffuz etmek niyetinde değildim. Fakat huzurunuzun ruhumda hasıl ettiği gayr-i kabil-i zapt tahassüs beni beyan-ı hissiyat ve efkâra sevk etti.

Cumhuriyet ve Milli Eğitim

Meşrutiyet'ten önce ilköğretim

Geleneksel eğitim anlayışından koparak çağdaş bir yapılanmanın başlangıcı Tanzimat'tı. Bu gelişmeler eğitim alanında da gözlendi. Nitekim1839 yılında *Takvim-i Vekayi*'de çıkan bir layihaya dayanarak İstanbul'da açılan iki rüştiye okulu bu sürecin başlangıcı addedilebilirdi. Bundan böyle Maarif Nezareti ülkede çağdaş bilim anlayışına uygun önlemleri almakla görevlendirilmiş oluyordu. Saffet Paşa'nın ilk maarif nazırlığı zamanında ilk kez olarak bütün maarif teşkilâtını içine almak üzere 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hazırlandı. Bu nizamnameye göre kurulacak olan sübyan ve rüştiye okulları Cumhuriyet'in ilköğretiminin esasını oluşturdu.

İlköğretim başlangıçta dört yılı sübyan ve dört yılı rüştiye olmak üzere iki aşamalıydı. Sonraları iptidaî ve rüştî adlarını alan bu okulların öğretim süresi üçer yıl olarak kararlaştırılmış ve sübyan okullarına 6-10 yaşında kızlarla 7-11 yaşında oğlanların devamı zorunlu kılınmıştı. Bu nizamnameye göre bir iki mahalle ya da bir iki köyde bir sübyan okulu ve beş yüz haneyi aşan kasabalarda birer kız ve erkek rüştiyesi açılacaktı. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin açtırmağı tasarladığı bu okulların yanında Evkaf Nezareti'ne, Meşihat'e bağlı medreseler ve Maarif-i Hususiye adıyla da cemaat ve şahıslar tarafından kurulup yönetilen okullar vardı. Cemaat ya da şahısların kurduğu okulları denetleme görevi de Maarif Nezareti'ne aitti.

Vilâyet maarif meclislerinin açılmasına karar verdiği bu umumî okulların masrafları mahallînden ve iane ile sağlanıyordu. Nizamnameye göre İstanbul ve taşrada mahdut sayıda sübyan ve rüştiye okulu açılmıştı. Bu hususta bir fikir verebilmiş olmak için II. Meşrutiyet'in ilânından on sene önce 1314-15 yılında bugünkü Ankara vilâyetinde mevcut olan okulların ve öğrencisinin sayısına bakmak yeterlidir. 1917 yılında çıkan *Maarif Nezareti Salnamesi*'nin vediği bilgiye göre Ankara vilâyetinde beşi erkek ve biri kız olmak üzere yalnız altı rüştiye okulu vardı. Bunların öğrenci sayısı ancak 214'ü buluyordu. Kız rüştiyesinde on iki kız talebe okuyordu.

Yine aynı salnameden öğrenildiğine göre Ankara ve kazalarında iane ile yaptırılabilmiş olan iptidaî okulların sayısı da on iki idi. Bu okullarda verilen öğretimin mahiyeti hakkında bir fikir edinmek için müfredat programına göz atılırsa İstanbul'da açılan bu okulların haftalık ders cetvelinde yirmi dört saatten birinci sınıfta 18'i, ikinci sınıfta 16'sı ve üçüncü sınıfta 14'ü anadil, tarih, coğrafya, hesap derslerine ayrılıyor, üst tarafını dinî eğitim alıyordu. Beden eğitimine, el işlerine, müziğe, hatta fen bilgisine bir saat dahi ayrılmamıştı. Haftalık ders

cetveline göre rüştiyelerin birinci sınıfında yirmi saatten 5, ikinci ve üçüncü sınıflarında ise 7 saati din dersleriyle Arapça ve Acemceye ayrılıyordu. Eşya dersi adı altında haftada birer saat okutulan bir dersle öğrenciye pozitif bilim hakkında bir fikir verilmeye çalışılıyordu. Bu devrede Ankara vilâyetinde 66 medresede kayıtlı 3666 talebe-i ulûm skolastik bir eğitim görüyordu. Bu yazılanlardan anlaşılıyor ki II. Meşrutiyet'e kadar maarifin ilerlemesi çok güçtü. Bir diğer deyişle reformlar kâğıt üzerinde kalmıştı. Başarısızlığın başlıca nedenleri arasında şunlar sayılabilirdi:

a) Ulusal bir eğitim planının olmaması,
b) Esaslı önlemlerle öğretmen yetiştirilememesi ve öğretmenliğin bir meslek haline getirilememesi,
c) Müfredatta bilimsellik işinin vilâyetlere bırakılması,
d) İlköğretim için vilâyet bütçelerinde düzenli ve belirli bir tahsisatın bulunmaması.

Meşrutiyet Dönemi

II. Meşrutiyet'in ilânında sayısı mahdut olan rüştiyeler Maarif Nezareti'nce yönetiliyorsa da iptidaî okullar birikimden yoksun, meslek bilgisi sınırlı, hatta bazı yerlerde yazı yazmasını dahi bilmeyen hocaların elinde bulunuyordu. Dönemin tanınmış maarif nazırlarından Emrullah Efendi 70.000 öğretmene ihtiyaç olduğunu söyleyerek öğretmen yetiştirme işinin önemini vurgulamıştı. Bu açıdan İstanbul Öğretmen Okulu yeniden kuruldu ve bu örnek gösterilerek taşrada da öğretmen okulları açılması kararlaştırıldı. Meşrutiyet'ten sonra devlet bütçesine ilköğretim için az da olsa bir tahsisat konmaya başlandı. 1910 bütçesinde bu tahsisatın miktarı 100.000 lira idi. İstanbul'a numune ilkokulları açılmaya başlandı. Bu ilkokulların müfredat programına resim-iş, müzik gibi derslerle tabiat bilgisi ve eşya dersleri de kondu. Fakat bir kısım Evkaf'a ait olan mahalle okulları da varlıklarını sürdürüyorlardı. Bunların kaldırılmasını girişildi. Ancak taşrada varlıklarını Cumhuriyet devrine kadar sürdürdüler.

1913 yılında Tedrisat-ı Iptidaî ye Kanun-ı Muvakkatı yürürlüğe girdi. Bu mevzuatın birinci maddesi ilk tahsilin mecburî ve umumî ilkokullarda parasız olduğu yazılıydı. Kanunun beşinci maddesine göre ilköğretim altı yıl sürecek, sekizinci maddede her köy veya mahallede en az bir ilkokul açılacaktı. Vilayet-i Umumiye Meclisi'nin kararıyla da birkaç köyün ya da mahallenin birleşerek bir okul kurabilecekleri belirtiliyordu.

Başlangıçta okul masraflarının, öğretmen aylıklarının aşar ya da kazanç vergilerine göre mükelleflere dağıtılması uygun görülmüştü. İçerideki karışıklıklar ve sürekli savaşlar içinde geçen II. Meşrutiyet devrinde bu mevzuatın birçok maddesi uygulanamamıştı. 1913-14 yılında bütün imparatorlukta 41.895'i kız olmak üzere toplam 233.279 öğrenci okuyordu.

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kurulmasına esas olan ve Dokuz Umde diye bilinen beyannamenin birinci umdesinde "terbiye-i umumiye hususunda hâkimiyet-i milliye esasatı dâhilinde hareket olunacağı" ve sekizinci umdesinde "tahsil-i iptidaî de tedrisatın tevhidi ve bilumum mekteplerimizin ihtiyacatımıza ve asrî esasata tevfiki" yazılıydı. Böylece büyük maarif reformunun esasları konmuş oluyordu. Bunlar, öğrenimin lâikleşmesi, millîleşmesi ve öğretmenliğin bağımsız bir meslek haline getirilmesi gündemdeydi.

1931 tarihli Parti Programı'nın millî talim ve terbiyeye ait maddelerinden birincisinde maarif siyasetinin prensipleri şu suretle ifade edilmişti:

"Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kurulmasına esas olan ve Dokuz Umde diye bilinen beyannamenin birinci umdesinde "terbiye-i umumiye hususunda hâkimiyet-i milliye esasatı dâhilinde hareket olunacağı" ve sekizinci umdesinde "tahsil-i iptidaîde tedrisatın tevhidi ve bilumum mekteplerimizin ihtiyacatımıza ve asri esasata tevfiki" yazılıydı. Böylece büyük maarif reformunun esasları konmuş oluyordu. Bu ilkelerle öğrenimin lâikleşmesi, millileşmesi ve öğretmenliğin bağımsız bir meslek haline getirilmesi gündemdeydi.

a) Maarif siyasetimizde temel taşı, cehlin izalesidir. Maarifimizde her gün nispeten daha fazla çocuk ve vatandaş okutacak ve yetiştirecek bir program takip olunacaktır.

b) Kuvvetli Cumhuriyetçi, milliyetçi ve lâik vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburî bir ihtimam noktasıdır. Türk milletine, Türkiye Cumhuriyeti'ne, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Türkiye devletine hürmet etmek ve ettirmek hassası bir vazife olacaktır.

c) Fikrî olduğu kadar bedenî inkişafa da ehemmiyet vermek ve bilhassa seciye-i milliyeyi derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecelere çıkarmak en büyük emeldir.

ç) Terbiye ve tedriste takip olunan usul, bilgiyi vatandaş için maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden bir cihaz haline getirmektir.

d) Terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, millî ve vatanperver olmalıdır.

e) Her tahsil ve terbiye müessesesinde talebenin teşebbüs kabiliyetini kırmamaya şefkat ve nüvazişle itina etmekle beraber onları hayatta kusurlu olmaktan vikaye için ciddî bir intizam ve inzibata ve samimî ahlâk telâkkisine alıştırmak mühim olduğu kanaatindeyiz.

f) Fırkamız, vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesine fvkalade ehemmiyet verir. Bu bilgi Türkün kabiliyet ve kudretini, nefsine itimat hislerini ve millî varlık için zarar verebilecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir.

Parti programı ilkokullarla ilgili şu satırlara yer veriyordu:

Şehirlerde, köylerde veya köyler mıntıkasında vaziyet ve ihtiyaca göre gündüzlük ve yatı ilkokulları, muntazam bir tatbik programı altında artırılacaktır. Köy okullarında sıhhat, yaşayış ve mıntıkasıyla münasebeti olan ziraat ve sanat fikirleri verilecektir.

1935 Parti Programı beş yıllık ilköğretimi kabul ediyor ve köy çocuklarına kısa zamanda pratik hayat için lüzumlu bilgiyi verebilecek üç ya da dört sömestreli köy okulları açılacağını ve bunların ilkokullardan ayrı bir tip olarak kurulup artırılmasının planlaştırılmasını göz önünde bulunduruyordu. 1939 programında bu fikir "öğretmen gönderilmesine imkân olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerinde köylüye rehberlik etmek üzere köy eğitmenleri istihdam edilmesi" şeklinde geliştirilmişti. Haziran 1943'te toplanan Altıncı Kurultay ilköğretim programını şu iki fıkrada belirlemişti:

a) Normal ilköğretim beş yıldır. Yakın, uzak, büyük, küçük her köyde ve bütün şehirlerde kız erkek bütün çocuklar için ilköğretimi gerçekleştirmek amacını güdüyoruz. Rast geleceğimiz güçlükler ne olursa olsun en kısa zamanda bu neticeye varmak partimizin tereddüt kabul etmeyen kat'î kararıdır.

b) İlköğretimde henüz ihtiyaç olan yerler için eğitmenli ilkokullar devam edecektir. İlkokul öğretim cihazı tamamlandıkça eğitmenli okulların sınıfları da tamamlanacaktır.

Parti programlarında gösterilen hedefler ve düşünceleri gerçekleştirmek için Cumhuriyet hükümeti birçok temel yasa çıkardı. Bunların başında 340 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu geliyordu. Bu kanuna göre "Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâleti'ne merbuttur. Şeriye ve Evkaf Vekâleti veya hususî vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâleti'ne devir ve raptolunmuştur" hükümleri yürürlükte olan Tedrisat-ı Iptidaî ye Kanun-ı Muvakkatı'nın birçok maddesini ve özellikle maarif gelirlerine ait hükümleri zaman zaman tadillere uğratacaktı.

515 sayılı Okul Vergisi Kanunu, şehir, kasaba ve köylerde oturan az çok kazanç ve serveti olan her ferdi okul vergisi ile mükellef tutuyordu. Tüzel kişiliğe haiz şirket ve kurumlar da bu vergiye tâbiydi. Verginin matrahı şunlardı: Maaşlardan % 1 okul hakkı, elli binden fazla nüfuslu belediyelerin bütçelerinden ve devlet bütçesinden muavenet, maarif namına teberrular, maarife tahsis olunan akarların gelirleri, halka dağıtılan okul vergisi. Bu vergi hususî idarelerin tahsildarları tarafından tahsil olunuyordu. Vilâyetlerin maarif gelirleri değişik safhalardan

geçtikten sonra ve emlâk ve arazi vergileri vilâyet hususî bütçelerinde ilköğretimin başlıca gelir kaynağını oluşturmuştu.

789 sayılı Maarif Teşkilâtına Dair Kanun ilköğretime ait esaslı hükümler içermekteydi. Bu kanunun beşinci maddesi ilkokulları, a) şehir ve kasaba gündüz, b) şehir ve kasaba yatı, c) köy gündüz, d) köy yatı olmak üzere dört sınıfa ayırıyordu. Bunlardan gündüz ilkokullarının vilâyetler, şehir yatı okullarının Maarif Vekilliği, köy yatı okullarının da umumî ve hususî bütçelerden verilen tahsisatla idare olunacağı kabul görmüştü. Vekilliğin idare ettiği şehir yatı okulları bir süre sonra lağvedildi.

Aynı kanuna göre köy ilkokullarının tahsil müddeti üç yıldı. İlkokul öğretmenlerinin başlangıç aylıkları 15, öğretmen muavinlerinin aylıkları ise 8 liraydı. Başöğretmenlere ayrıca makam ücreti verilmesi kararlaştırılmıştı. Aynı kanunun yirminci maddesiyle maarif eminlikleri ihdas edilmişti. Maarif eminliği, mıntıkaları dahilinde ilköğretimin gelişmesi ve idaresiyle mükellef tutulmuştu. Maarif eminlikleri 1931 yılında kaldırıldı.

842 sayılı İlkokul Öğretmen ve Öğretmen Muavinleri Kanunu, bu kanunun neşri tarihinde en az idadî derecesinde tahsil gören veya beş yıl muvaffakiyetle öğretmenlik etmiş olan öğretmen muavinlerini öğretmen tanımıştı. İdadî tahsili görenler meslek imtihanı verdikleri takdirde öğretmen, ortaokul veya daha az tahsil görenler öğretmen muavini tayin ediliyorlardı. Bu kanun ile fiilen öğretmenlik edenlerin durumları belirlendiği gibi, kadroların ihtiyacı olan öğretmenlerin yetiştirilmesi de olanak dahiline girmişti. Ülkenin değişik yörelerinde açılan kurslardan yüzlerce öğretmen yetiştirildi.

Cumhuriyet'in erken döneminde öğretmen okullarının ıslâhı kararlaştırıldı ve bütçe kanunlariyle alınan tahsisat ile ülkenin değişik yörelerinde kız ve erkek öğretmen okulları açıldı. On öğretmen okulu binasının inşa ve tesis masraflarına yardım olmak üzere beş yıl müddetle her vilâyet bütçesinin yüzde 10'unun vekillik emrine verilmesi hakkında 1926 yılında 819 sayılı kanun çıkarıldı.

1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 91. maddesiyle vilâyetlerin işleri, mezuniyetin genişletilmesi ve ödevlerin yarılması esaslarına göre idare edileceğini ilke edinilmişti. Bu nedenle ilköğretim işi vilâyetlere bırakılmış bulunuyordu. Fakat eğitim alanında yeterince birikimi olmayan ve gelirleri genellikle dar olan vilâyetler kendi başlarına bu sorunun üstesinden gelemiyorlardı. Devletin bu işi ele alarak genel bir plana bağlanması gereği duyuldu. Özellikle Latin harflerinin 1928 yılında kabulü ile zihniyet konusunda önemli bir sorunun üstesinden gelinmişti. İlköğretim hizmetlerine devlet bütçesinden tahsisat ayrılması kararlaştırıldı. 1938'de çıkan bir kanunla ilköğretim müfettişlerinin aylıkları genel bütçeye alındı. 1937'de 3239 sayılı Köy Eğitmenleri Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla, nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için köylülere rehberlik etmek üzere köy eğitmenleri istihdamı kabul ediliyordu. Eğitmenler Maarif ve Ziraat vekilliklerinin ortak çabasıyla açılan kurslarda yetiştiriliyor ve kursların masrafları her iki vekillik bütçesinden karşılanıyordu.

Bir ders yılı süren bu kurslara askerliğini yapmış, okuma yazma bilen, ziraat işleriyle meşgul, arazi ve hayvan sahibi köylüler alınıyordu. İlki 1936'da açılmış olan bu kurslardan yetişen eğitmenler eğitmen olarak atandıkları köylerde dokuz yaşından büyük çocuklara okuma yazma, yurt ve yaşama bilgisi, aritmetik ve ziraat öğretiyorlardı. Okullar üç senelikti. Arazinin durumuna göre 5-10 eğitmenli okul, gezici bir başöğretmen veya öğretmenin sürekli gözetimi altında bulunuyordu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında gezici başöğretmen bölgesi sayısı altı yüzün üzerine çıkmıştı. Eğitmenlerin ve gezici başöğretmenlerin harcırahları vekillik bütçesinden ödenmekteydi. 1943-44 ders yılı başında 6257 eğitmen 129.104 erkek ve 61.060 kız olmak üzere 190.164 çocuk okutmaktaydı. Bu okulları bitirenler öğretmenli okulların dördüncü sınıfına devam edebiliyorlardı.

Öğretmenli okullar

İlk okullarda çalışan öğretmenler okuldaki görevlerinden başka ihtiyaç hasıl olan yerlerde "millet mektepleri" açarak hiç okuma yazma bilmeyenlerle biraz okuma yazma bilenleri yetiştirmekteydiler. İlkokulların bütün masrafları hususî idareler tarafından karşılanmaktaydı.

Hususî idarelerden maaş alarak ilkokullarda çalışmakta olan öğretmenleri ilgilendiren ve bunların çalışmalarını kolaylaştıracak olan hususlar göz önünde tutularak 13 Ocak 1943 tarihli 4337 sayılı kanun kabul edildi. Bu kanunda a) ilkokul öğretmenlerinin hususî idarelerden alacakları, b) On yıl zarfında her valiliğin tâbi olacağı kadrolar, c) Öğretmenlerin taltif ve tecziyeleri ile terfileri, d) Bu öğretmenler için kurulan sağlık ve içtimaî yardım sandığı ile yapı sandığı sorunları tespit edilmişti. Sağlık ve içtimaî yardım sandığı, sosyal hayatla ilgili sıkıntılı durumlarda öğretmene nakdî yardımda bulunmak amacıyla kurulmuş, tüzel kişiliğe haiz bir sandıktı. Her kaza merkezinde üyeleri öğretmenden olmak üzere teşkil olunan kurullar bu sandığın işlerini görmekteydi. İlkokul Öğretmenleri Yapı Sandığı belirli bir süre içinde bütün öğretmenleri birer eve kavuşturma amacını güdüyordu. Tüzel kişiliğe sahip ve öğretmenlerin seçtikleri kurullar tarafından yönetilen bu sandıkların üyeleri sandıklar tarafından yaptırılacak evlerden kiralamak ya da onlara temellük etmek suretiyle yararlanacaklardı. Yaptırılacak evler için ülke mimarları arasında bir yarışma açılmış ve projeleri hazırlatılmıştı.

Müfredat programı

İlkokul müfredat programları Cumhuriyet'in erken dönemlerinde birkaç kez değişikliğe uğramıştı. Cumhuriyet'in tasarladığı ilkokul, çocukları millî hayatın yeni icaplarına göre terbiye eden, hayatta muvaffak olmaları için gerekli olan bilgileri, itiyatları, maharetleri, ülküleri ve çalışma yolunu öğrencisine aşılayan, onları doğru düşündüren ve doğru hareketler yapmağa alıştıran, hayatta değerleri doğru olarak karşılaştırabilmeyi öğreten, iş ve meslek hayatını sevdiren, kısaca onları çağdaş hayatta başarı elde edecek bilgili ve karakterli birer Cumhuriyet vatandaşı olarak yetiştirmeyi iş edinen toplumsal bir yuva, canlı bir eğitim ocağı ve millî bir kurumdu. İlkokulun bu önemli görevi başarabilmesi için şu noktalara dikkat etmesi gerekiyordu.

1) Millî eğitim kurumu olması dolayısıyla ilkokul, çocuklara millî kültürü aşılamakla yükümlüydü. Okulda her derse millî amaçlar tahakkuk ettirecek birer araç olarak bakılıyordu. Her dersin millî hayatla ilgisinin temininе ve millî hayata bağlanmasına azamî derecede dikkat edilecekti.

2) Çocukların ilkokulda bir arada, toplu bir birliktelik anlayışıyla eğitilmeleri, o topluluk hayatının icaplarına göre yetiştirilmeleri öngörülmüştü. Okul, çocukların kişisel istidatlarını ayrı ayrı geliştirmeye çalışacak, ancak toplamda başkalarıyla işbirliği yapmaya alıştıracaktı.

3) Okul, çocuğu en geniş ölçüde faaliyete sevk eden canlı bir çevre olacaktı. Derslik öğrencinin sadece ders dinlediği bir yer olmaktan çıkarak bütün öğrencilerin değişik işler için el birliğiyle çalışabilecekleri birer iş çevresine dönüştürülecekti.

4) Öğretmen, her fırsattan yararlanarak öğrencileri düşünmeye, incelemeye sevk ederek onların bilimsel bir kafa yapısı edinmelerini sağlayacaktı.

5) Öğretmen çocuğu faaliyete sevk etmek için o faaliyete karşı ilgi uyandıracaktı. Bu ilginin uyandırılması için de çocuğun insiyaklarından istifade edecekti. İnşa, oyun, hareket insiyak ve ihtiyaçları göz önünde bulunduracaktı.

6) Çocuk yeknesak faaliyetten çabuk usandığından derslerde farklı alanlara açılmaya çalışılacaktı.

7) Dersler çocuğun düzeyine göre olacaktı. Çocuğun içinde bulunduğu gelişim devresi, görgüsü ve çevresi göz önünde bulundurulmalı, kavramları öğrenciye ezberletmekten sakınmalı, değişik sınıflarda tekrar edilen konularda aşamalara riayet olunmalıydı.

İlkokul müfredat programları Cumhuriyet'in erken dönemlerinde birkaç kez değişikliğe uğramıştı. Cumhuriyet'in tasarladığı ilkokul çocuklarını milli hayatın yeni icaplarına göre terbiye eden, hayatta muvaffak olmaları için gerekli olan bilgileri, itiyatları, maharetleri, ülküleri ve çalışma yolunu öğrencisine aşılayan, onları doğru düşündüren ve doğru hareketler yapmağa alıştıran, hayatta değerleri doğru olarak karşılaştırabilmeyi öğreten, iş ve meslek hayatını sevdiren, kısaca onları çağdaş hayatta başarı elde edecek bilgili ve karakterli birer Cumhuriyet vatandaşı olarak yetiştirmeyi iş edinen toplumsal bir yuva, canlı bir eğitim ocağı ve milli bir kurumdu.

8) İlkokullarda somut test araçlarından, gezintilerden, çevrede bulunmayan konular geçince onların resimlerinden, modellerinden istifade olunacaktı.

9) Öğretmen, çocukların her birinin istidat ve kabiliyetini ayrı ayrı tetkik ederek her biri hakkında istidat ve temayüllerine uygun önlemler almak zorundaydı.

10) Yakın yurt ve yakın zaman prensibi ilkokul öğretiminde esastır. Çocuklara bilmediklerini öğretirken bildiklerinden yararlanmak gerekliydi.

11) Okulda pratik bilgilere ve maharetlere önem verilecekti.

12) İlkokulun bütün faaliyetlerinde ulusal ekonomik duyuş ve kavrayış önemli bir yer tutacaktı.

13) İlkokulun ilk üç sınıfında toplu tedris esasına riayet edilecekti. Bu devrede bütün dersler Hayat Bilgisi mihveri etrafında verilecekti. Bu devrede ayrıca hesap, resim, yazı, müzik dersleri yer alacaktı. İkinci devrede ise her derste işlenen konuların diğer derslere bağlanmasına dikkat edilecekti.

14) İlkokul, çocuklara, fikir ve duygularını değişik yollarda ifade etme olanağını tanıyacaktı. Bu, sözle, yazı ile bir konuyu özetlemekle, hikâye anlatmalarına ve yazmalarına fırsat vermekle, okuduklarını, düşündüklerini temsil ile resmetmekle, beden hareketi, müzik, dans ile ve diğer yollarla elde edilecekti.

15) Çocuklara ilkokulda sağlam ahlakî düsturlar telkin olunacaktı.

16) İlkokulda öğrenciye estetik terbiye verilecekti.

17) İlkokul, öğrenciye boş zamanlarını iyi bir yolda kullanma alışkanlığını verecekti.

18) Okul öğrenciye en iyi şekilde çalışma yolunu gösterecekti.

İlkokullarda haftada 25 saat ders öngörülmüştü.

Cumhuriyet ve Ortaöğretim

II. Meşrutiyet yıllarında ortaöğretim anlayışı bir taraftan ilkokullara öğretmen yetiştirmek, diğer taraftan sultanîleri kurarak yükseköğretime sağlam bir temel hazırlamak üzerine kuruluydu. Masrafları vilayetlerce ödenmek üzere ülkenin muhtelif yerlerinde öğretmen okulları açılmıştı. Sultaniler, ilk beş sınıf ilk, yedi sınıfı orta olmak üzere on iki sınıftan oluşuyordu. Bu yedi sınıfın ilk dört sınıfı sonraları ortaokul diye bilinen düzeye karşılık geliyordu. Son üç sınıf ise edebiyat ve fen olmak üzere iki kola ayrılıyordu. 1913-14 ders yılında başlıca vilâyet merkezinde bulunan yedi yıllık idadîler sultanîye dönüştürülmüştü 1923 yılında vekillikçe neşrolunan Türkiye'de Ortaöğretim adlı broşürden anlaşıldığına göre o tarihte on üç tam devirli sultanî vardı. Ancak bu okulların tâli kısmının ikinci devre sınıflarında savaşlar ve savaşın doğurduğu geçim darlığı yüzünden üçer beşer talebe bulunuyordu. Tam devreli sultanîlerden başka otuz iki yerde bir devreli sultanî açılmıştı. Beş yıllık sancak idadîlerinden bir kısmı mahallîn ihtiyacına göre ticaret, ziraat veya sanayi bilgisi veriyordu. Bu okulların idaresi Vilayetlere bırakılmıştı. Eleman, atölye ve tahsisat eksikliğinden bu okullar da yararlı olmamıştı. Cumhuriyet'e bu kategoriden yalnız on iki okul geçmişti. Bu tarihte kırk iki âdet de idadî vardı. Meşrutiyet devrinde açılan kızlara mahsus sultanîlerin tahsil müddeti 10 yıldı. Bunların sayısı biri on sınıflı olmak üzere altı idi. 1923 yılında durum şöyle özetlenebilirdi.

Okul adı	Okul sayısı	Öğrenci
İdadî	42	751
Bir devreli sultanî	32	1580
İki devreli sultanîlerin birinci devresi	19	1285
İki devreli sultanîlerin ikinci devresi	19	236

II. Meşrutiyet'te değişik türde okullar açılmış ve bunlardan önemli bir kısmının idaresi vilâyetlere bırakılmıştı. Öte yandan sayıları epey kabarık bir öğrenci skolastik bir zihniyetle medreselerde "terbiye" görüyordu. Mustafa Kemal Sakarya Savaşı'ndan biraz önce Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nde şunları söylemişti:

"Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir âmil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fitriyemizle hiç münasebeti olmayan yabancı kelimelerden, şarktan ve garpten gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum."

Bu sözler maarif işlerini anlayışta yeni bir devrin ve zihniyetin başladığını gösteriyordu. 1923 yılında toplanan Birinci Heyet-i İlmiye ortaöğretim okullarına "sultanî" yerine lise denmesine, 1924'te toplanan İkinci Heyet-i İlmiye de bu liselerin üçer sınıflık birinci ve ikinci devrelerden oluşmasına karar verdi.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kuruluşuna esas olan ikinci devre mebus seçimi münasebetiyle neşrolunan beyannamede "tedrisatın tevhidi" umdesi de vardı. Bu fikir Mart 1924'te çıkan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanuni'yle gerçekleşiyor ve Türkiye dahilindeki bütün bilim ve öğrenim kurumları Maarif Vekilliği yönetimine verilmek suretiyle Şer'iye ve Evkaf vekâletleri veya hususî vakıflar tarafından yönetilen okullar kaldırılıyordu. Bu intikal devresinde dinî törenleri idare edecek memurları yetiştirmek üzere İmam Hatip okulları kuruldu. Bu okullar 1930 yılında tasfiye edildi.

1935 Kurultayı'nın kabul ettiği Parti Programı'nın 41. maddesinin D ve E fıkraları Cumhuriyet hükümetlerinin ortaöğretim politikasına esas oldu. Bu fıkralar şu satırları içeriyordu:

D) Her vilâyet merkezinde ve ortaöğretimi memlekete yaymak esası gözetilerek gereken kaza bölgelerinde ortaokul bulundurmak lüzumuna kaniyiz. Ortaokullardan uzak yerlerdeki yurt çocuklarının rahat ve güvenle faydalanmalarını sağlamak için talebeyi geceleri para ile barındıracak örgütler meydana getirilmesine çalışılacaktır. Bu okullarda, içinde bulundukları muhitlerle ilgili olan bilgilerin verilmesine dikkat edilecektir.

E) Liselerimizi yükseköğretime tam kapasiteli talebe yetiştirecek surette her bakımdan pekiştirip toplayacağız.

1943 yazında toplanan Altıncı Kurultay'ın kabul ettiği programın bu hususla ilgili maddesine liseler hakkında şu fıkra eklendi:

"Tatbikatlı program, laboratuvar, kütüphane çalışmaları lise öğretiminin temelidir." Bu fıkra lise tahsilinde niteliğe önem verilmesi gereğini belirliyordu.

Ortaokullarla liseleri ülkenin duyduğu ihtiyaç oranında kurabilmek ve mevcutların düzeyini yükseltebilmek için bu okullara yeteri sayıda öğretmen yetiştirecek ve mevcut öğretmenleri daha yetkin bir düzeye çıkaracak çabalar daha Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında gündeme gelmişti. Ortaöğretim öğretmenliğini bağımsız bir mesleğe dönüştüren mevzuatın başında 439 sayılı ve 7 Haziran 1924 tarihli Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu geliyordu. Bu kanunun birinci maddesi muallimliği "devletin umumî hizmetlerinden talim ve terbiye vazifesini üzerine alan müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslek" olarak tanımlamakta ve bunlardan ortaöğretim muallimlerinin darülfünun, yüksek, orta öğretmen okulları ile yüksek ihtisas okulları mezunlarından seçileceğini belirlemekteydi.

Öğrenci sayısının artması ve yeni okullar açmak zorunluluğu karşısında sınavla öğretmen seçme yoluna gidildi. Lise, öğretmen okulu mezunları, okutmak istedikleri ihtisas kolundan ve pedagojiden yapılan sınavlara girebildiler ve sınavda başarı gösterenler muallim muavini unvanı ile ortaokullara öğretmen atandılar. Buna rağmen kadrolardaki boşlukları doldurmak mümkün olmadığından 2624 sayılı ve 20 Aralık 1934 tarihli kanun ile vekillik, ortaokullara ücretle yardımcı öğretmen tayin etme yetkisini aldı.

1923-24 yılında değişik adlarda 73 ortaokul vardı. 1924-25 ders yılında kazalarda bulunan 15 ortaokul kapatılarak 8 kız ortaokulu açılmıştı. 1925-26 kız ortaokullarının sayısı 16'e çıkarıldı. 1927-28 yılında bazı orta-

okullarda karma öğretim yapılmaya başlandı. 1928-29 yılında karma ortaokul sayısı 55'i buldu. Zamanla ortaokulların sayısını öğrenci sayısının artışını karşılayamaz oldu. Ortaokullarda şube sayısını artırmak ve sınıflara fazla talebe yerleştirmek ve en son önlem olmak üzere bazı yerlerde çifte öğretim yapmak zorunluluğu doğdu. 1933-34 9 ders yılında ortaokullarda 805 şube varken şube sayısı 1935-36'da 1008'i buldu ve izleyen yıllarda şube sayısı sürekli arttı.

Liselere gelince, 1923-24 yılında 9'u kızlara mahsus olmak üzere ülkede 23 lise vardı. Güçlü öğretim kadrosu yetişene kadar bunlardan bir kısmını kapatmak gerekmiş ve 1929 yılına kadar yalnız 19 lise bırakılmıştı. Yüksek Öğretmen Okulu mezunlarının artması ve Avrupa'da tahsil gören öğretmenlerin ülkeye dönmeye başlaması üzerine yeniden liseler açılmaya başlandı. 1930-31'de yeniden üç, 1932-33'te beş, 1933-34'te yine beş, 1934-35'te altı yeni lise açıldı. Lise olmayan yerlerdeki kızların lise tahsili görmelerine olanak vermek üzere 1935-36 ders yılından itibaren bazı liselere kız talebe kabulüne başlandı. Liselerdeki öğrenci artışı liselerin sayıları ile orantılı olmayışı sonucu soruna çözüm olarak liselerdeki şube sayısı artırıldı. 1932-33'te liselerde 172 şube varken şube sayısı 1935-36'da 242'ye çıktı. 1942-43'te ise şube sayısı 848'i buldu.

İlköğretmen okulları

1923-24 yılında ülkede yedisi kız olmak üzere 20 ilköğretmen okulu vardı. İki yıl sonra bunların sayısı 25'i buldu. 1927-28 ders yılında eğitim süresi üç yıl olmak üzere Denizli ve Kayseri'de birer köy öğretmen okulu açıldı. Ancak denemenin köy bünyesinin muhtaç olduğu öğretmeni yetiştiremediği anlaşılmış ve bu okullar bir süre sonra kapatılmıştı. İleriki yıllarda yeni ve köklü bir anlayışla köy maarifini düzenleyecek elamanları yetiştirmek üzere köy enstitülerinin kurulmaya başlamasıyla ilköğretmen okulları yalnız şehir ilkokullarının ihtiyacını karşılayacak bir hadde indirildi.

1924 yılında toplanan İkinci Heyet-i İlmiye ortaokul ve lise müfredat programlarını düzenlemişti. Bu programlara göre liselerin birinci devresi ve müstakil ortaokullar üç yıllık bir bütün sayılıyordu. Lise programlarına da yüksek öğrenime hazırlayıcı bir mahiyet verilmişti. Liselerin son sınıfı edebiyat ve fen olmak üzere iki şubeye ayrıldı. Üç sene tatbik edilen ortaokul ve lise müfredat programlarından edebiyat, tarih, matematik ve fizik derslerine ait olanları 1927 yılında tekrar düzenlendi. 1929-30 ders yılında liselerden Arapça ve Acemce dersleri kaldırıldı. 1931-32'de toplu olarak yayımlanan lise ve ortaokul müfredat programlarında, tarih derslerinde Türk tarih tezine ve yurt bilgisi dersinde de inkılâp rejimine önemli bir yer verildi. Ortaokullarda fizik, kimya ve tabii bilimler dersleri fen bilgisi adı altında birleştirilerek Amerika'da okutulan kitaplar Türkçeye çevrildi.

Ortaokul ve liselerde uygulanan sınav usulleri İmtihan Talimatnamesi'ni göre düzenleniyordu. Öğrenci ortaokulun birinci, ikinci sınıflarıyla liselerin birinci ve ikinci sınıflarında kanaat notuyla sınıf geçiyordu. Öğretmen yazılı, sözlü yoklamalar ve ev ödevleri sonucunda her öğrenci hakkında edindiği kanaati okul müdürlüğüne yılda üç kez veriyordu. Bu notların ortalamasına göre öğrenci sınıf geçme durumu öğretmenler kurulu tarafından saptanıyordu. Üç dersten, biri Türkçe ise iki dersten zayıf not alanlar bütünleme imtihanına tabi tutuluyorlardı. Ora okulun üçüncü sınıf öğrencisi kanaat notları ortalamasına göre sınıfı geçmiş ise devlet imtihanına giriyordu. Devlet imtihanını başaramayanlar liseye kabul edilmiyorlardı. Devlet imtihanı yazılı ve sözlü olmak üzere iki safhaya ayrılmıştı. Eleme mahiyetinde olan yazılı sınavların soruları Vekillikçe gönderiliyor ve bunlarda başarı gösteremeyenler sözlü sınava giremiyordu. Lise bitirme sınıfları sözlü olarak ders yılı sonunda yapılıyordu. Lise bitirmeyi başaranlar yüksek tahsil yapacaklarsa olgunluk sınavına alınıyorlardı. Yazılı olan olgunluk sınavı dört dersten yapılıyordu. Bunlardan biri edebiyat, fen ve klasik kolları için müşterek olan kompozisyondu.

1940-41 ders yılında itibaren üç lisede klasik birer şube açıldı. Latince dersi okutulan bu şubeye mahsus bir müfredat programı düzenlendi. Klasik şube 1942-43 ders yılında ilk mezunlarını verdi.

Ortaokullarla liselerde ve ilköğretmen okullarında 1939 yılından itibaren tatbik edilen disiplin talimatnamesi, öğrencinin okul içinde ve dışındaki iyi ve kötü hareketlerini saptamakta ve kabahatli öğrenciye verilecek cezaları belirlemekteydi. Öğretmenlerden oluşan disiplin kurulu ve talebe temsillerinden oluşan talebe haysiyet divanı kabahatli öğrenciye talimatnamede gösterilen cezaları vermekteydi. Çalışkan talebe öğretmenler kurulu tarafından talimatnamesine göre seçilip iftihar listesine alınmakta ve bütün okullarda iftihar listesine geçen öğrencilerin resimleri her yıl vekillikçe neşredilen iftihar kitabına basılmaktaydı. Üç yıl ardı ardına iftihar listesine giren öğrenci vekillikçe takdir edilmekte ve bu suretle liseyi bitirenler yüksekokullara sınavsız kabul olunmaktaydı.

Öğrencinin kişisel yeteneklerinin gelişmesine olanak sağlamak, toplumsal eğitimlerini, yurt ve yardımseverlik ve sorumluluk duygularını besleyip güçlendirmek, onları hayatın gerektirdiği işbölümüne ve beraberliğine alıştırmak ve boş zamanlarını iyi kullanmalarını onlara öğretmek için geniş ölçüde okul faaliyetine iştirak ettirilmekteydiler. Bu hususun sağlanması için okul içinde öğrenciler örgütlenmekte, okul işleri, yerine göre nöbetle bütün öğrenciye ya da aralarından seçtikleri mümessillere yaptırılmaktaydı. İhdas edilen mümessilliklerin belli başlıları sınıf mümessilliği, temizlik mümessilliği, yatakhane, çamaşır, banyo mümesillikleri, yemekhane, çamaşırhane mümessillikleri, laborant ve atölye mümessillikleriydi. Ayrıca öğrencileri faal kılacak kollar ihdas edilmişti. Bunların belli başlıları kooperatif kolu, yardım kolu, okulu ve okul eşyasını koruma kolu, spor kolu, müsamere ve konferans kolu, müzik kolu, müsamere ve konferans kolu, kütüphane ve yayın kolu, güzel sanatlar kolu, gençlik Kızılay kolu, gençlik hava kolu, gezi kolu, izci kolu idi.

Cumhuriyet'in ilk yılında yükseköğretimdeki öğrenci sayısı 3000 dolayındaydı. Darülfünun'a çağdaş bir yapı kazandırmak yükseköğretim alanında atılacak ilk adımlardan biriydi. Nitekim 1931 tarihli Parti Programı'nın millî talim ve terbiyeye ait maddelerinden ikincisinde "Darülfünun ıslâh ve tensik edilerek lazım olan dereceye yükseltilecektir. Yüksek mekteplerimiz kendilerinden beklenen neticeleri verebilecek mükemmeliyete getirilecektir" deniyordu. İstanbul Darülfünunu, emanetle idare edilen, tüzel kişiliği ve bilimsel özerkliği bulunan bir kurum olarak Cumhuriyet'e intikal etmişti. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun medreseleri kaldırması üzerine, Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi açılmıştı. Cumhuriyet'in ilânından sonra Darülfünun Bayezıt'ta mülga Harbiye Nezareti binasına yerleştirilmiş ve Darülfünun Kütüphanesi de Medresetü'l-kuzat binasına taşınmıştı. Liselerin teşkilinden ve mezun vermeye başlamasından sonra Darülfünun'a ancak lise mezunları kabul edilmeye başlandı. 31 Mayıs 1933 tarihli ve 2252 sayılı kanunla Darülfünun ilga edildi ve 1 Ağustos 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi kuruldu.

Ankara Üniversitesi'nin ilk nüvesini Ankara Hukuk Mektebi oluşturdu. 5 Kasım 1925 tarihinde Adliye Vekâleti'ne bağlı olmak üzere kurulan Ankara Hukuk Mektebi 9 Aralık 1931 tarihli ve 12.007 sayılı kararla Ankara Hukuk Fakültesi adını aldı. 30 Mayıs 1940 tarih ve 3848 sayılı kanunla Maarif Vekilliği'ne devredildi. Fakülte içinde 1942 yılında bir kriminoloji enstitüsü açıldı.

1859 yılında rüşdî ve iptidaî arasında bir öğrenim vermek üzere kurulmuş olan Mülkiye Mektebi'nin birçok aşamadan sonra 10 Haziran 1935 tarihli ve 2777 sayılı kanunla yapısı genişletildi ve Siyasal Bilgiler Okulu adını aldı. Devletin idarî, malî ve siyasî teşkilâtında çalışacak memurları yetiştiren bir yüksek meslek ve ihtisas okuluydu. Öğretim süresi dört yıl olan okulun yatılı öğrencisi sınavla alınıyordu. İleride mecburî hizmet görmek üzere Dahiliye ve Maliye vekillikleri hesabına da talebe okutuluyordu.

1 Ekim 1935 tarihinde kurulan Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi başlangıçta Evkaf Apartmanı'nın bir bölümünde öğretime başladı. Fakültenin Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Felsefe, Yaşayan Diller ve Edebiyatlar (Alman, Fransız İngiliz, Rus, Macar), Klasik Filoloji (Yunan, Latin), Eski Ön Asya Dilleri

ve Edebiyatları (Sümeroloji, Hititoloji), Asya Dilleri ve Edebiyatları (Hindoloji, Sinoloji), Antropoloji ve Etnoloji, Arkeoloji şubeleri vardı.

Ortaokul öğretmeni, ilköğretim müfettişi yetiştirmek ve eğitsel araştırmalarda bulunmak üzere 1926-27 ders yılında Konya'da açılan bu okul 1929-30 ders yılında Ankara'daki yeni binasına taşındı. Öğretim süresi üç yıl olmak üzere fizik-kimya-tabiye, beden eğitimi, müzik, resim-iş, öğretim müddetleri iki yıl olmak üzere matematik, tarih-coğrafya, Türkçe, yabancı dil şubeleri vardı.

Cumhuriyet'ten önce Darülmuallimin-i Âliye adı altında ve ilk kısımla birlikte idare edilmekte olan bu kurum 1924-25 yılında liselere öğretmen yetiştirmek üzere yeniden teşkilâtlandırıldı. Edebiyat, Fen fakültelerine devam eden öğrenci arasından sınavla seçilen yüksek öğretmen okulu öğrencisi burada ayrıca yabancı dil (Fransızca, İngilizce, Almanca), pedagoji ve öğretim metotları dersleri görmekteydi. Yatılı olan öğrenci için ayrıca ders müzakeresi saatleri ihdas ve ilave edilmişti. 1924-25 yılında okulun yalnız 70 öğrencisi vardı.

Ankara Üniversitesi'nin gelişimi doğrultusunda 17 Eylül 143 tarihli ve 4492 sayılı kanunla Fen Fakültesi kuruldu. Fakülte Gazi Terbiye Enstitüsü binasında ayrılan bölümlerde faaliyete geçti. Buraya ilk yıl matematik-astronomi, matematik-fizik ve fizik-kimya lisansları için yalnız 45 öğrenci alınması, bunlardan 25'ine 50'şer lira burs verilmesi kararlaştırıldı.

Teknik Öğretim

Siyasî karışıklıklar ve savaşlar içerisinde geçen II. Meşrutiyet devrinde ülkenin sanayileşmesine imkân bulunamamış ve sanayileşme hareketinin gerektirdiği kalifiye işçiden yüksek mühendise kadar eleman yetiştirilmesine önem verilememişti. Yüksek Mühendis Okulu ile Nafia Kondüktör Okulu ancak genel bilgi sahibi teknisyenler ve mühendisler yetiştirebilmişti. Bu okullar teknik alanda görülen büyük gelişmenin icap ettirdiği işbölümüne uygun uzmanları, elektrik, su, makine, maden ve saire mühendislerini yetiştiremiyordu. Hele yüksek mühendislerin ve mühendislerin projelerini tatbik edecek surette uygulamalı ve kuramsal bilgiye sahip ustabaşıları yetiştiren okul yoktu. Her ne kadar bazı vilâyetlerde eskiden beri ıslâhhane adıyla sanat bilgisi veren kurumlar açılmış ise de bunların belli bir öğretim programları ve kadroları yok sayılırdı. Devlet ilgisinden çok yerel eşrafın ianeleriyle kurulan ve yaşatılan bu kurumlar sanki hayır amacı güdüyorlardı. 1913'te İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu'nun çıkmasıyla vilâyetler kendi olanaklarıyla sanat okulları açmaya başladılar. Bu okulların talimat ve müfredat programlarında bütün ülkenin meslekî öğrenim ihtiyacını gözeten bir birlik yoktu. Bunlar arasında hükümetin yakın ilgisini gören İstanbul Sanayi Okulu ötekilere oranla daha verimli bir yapıya sahipti.

Cihan Harbi ve Millî Mücadele evresinde meslekî ve teknik birikime sahip insan noksanlığı bariz bir biçimde hissedildi. Cumhuriyet bu kaygıyı kurulduğu yıldan itibaren duydu ve 1931'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilk programında, meslek ve sanat okullarının ülke ihtiyacına yetişecek derecede artırılacağı ve gerekli kurslar açılacağı hususu yer aldı. Zamanla yönetim çevrelerinde bu ihtiyaç daha vurgulandı. Partinin 6. Kurultayı'nda teknik öğretim şu satırlarla ifadesini buldu:

Teknik öğretim, kudretli bir milletin en ehemmiyetli meselesi sayılmıştır. Kadın, erkek her vatandaşın her yaştaki meslek bilgisini bir öğretim kurumunda vermek, tazelemek, artırmak devletin başlıca vazifeleri arasına girmiştir.

A) Muntazam teknik öğretim, normal olarak ilköğretimden sonra başlar, ilköğretimi eksik olan veya hiç olmayan vatandaşlara teknik öğretim, yardımcı teşkilât yoluyla verilecektir.

B) Kız enstitüleriyle erkek sanat enstitüleri ve ticaret okulları teknik ve meslekî öğretimin başlıca vasıtalarıdır. Bu kurumlar, her yıl artan bir süratle memleketin her köşesinde kurulacaktır. Bunların öğrenim konuları-

nın cinsi daima genişletilecek ve daha çok ihtiyacı karşılayacak hale getirilecektir. Bu kurumların, modern teknik öğretimin bütün aletleri ve makineleriyle donatılmış olması, ihmal kabul etmez bir esastır.

C) Binlerce gezici kız ve erkek sanat kurslarıyla teknik öğretimi en uzak köylere kadar götürmek hedefimizdir.

D) Teknik öğretimin yüksek dereceleri ayrı ayrı kurumlarla temin olunur.

Teknik öğretim planı hazırlıkları:

1926 yılı sonlarına doğru memleketin istihsal kabiliyetini artırmak ve teknik alanındaki geriliğini gidermek maksadıyla teknik öğretime önem verilmeye başlanmıştı. Avrupa ve Amerika'dan getirilen uzmanlardan Belçikalı Omer Buyse, memleketin küçük büyük sanayi kurumlarını ve mevcut meslek okullarını görmüş, her iktisadî mıntıkada açılması gereken okullarla kurslara ait bir proje hazırlamıştı. Bu projeye göre mevcut meslek okulları ıslâh edilecek, her iktisadî mıntıkanın ihtiyacına göre gerekli meslek okulları ve sanat adamlarının bilgi ve maharetlerini artırmak üzere akşam okulları açılacak, meslek okullarına öğretmen, yüksek teknik adamları ve mühendisler yetiştirmek üzere yeniden bir Politeknik ve bir Teknikum ve meslek öğretmen okulu kurulacaktı.

Bu program vekillikçe kabul olunmuş ve her şeyden önce açılacak meslek okullarında öğretmenlik edecek elemanlar 1927 yılında Avrupa'da tahsile gönderilmişti. Bu suretle Almanya, Belçika, Çekoslovakya, Fransa, İsviçre ve İtalya'ya muhtelif sanatlar öğrenmek üzere 133 öğrenci gönderilmişti. Sanat okullarında görevlendirilmek üzere başlangıçta değişik Avrupa ülkelerinden 65 sanat öğretmeni getirilmişti. 1927 yılında çıkarılan 1052 sayılı kanunla ilk adım olarak öğretim ve idare işlerinin bir elden yürütülmesi amacıyla sanat okulları Maarif Vekilliği'ne bağlandı. Tahsisatları vilâyet bütçelerinden verilen bu okullara 1929 yılında çıkan 1491 sayılı kanunla vekillikçe her yıl için yardım edilmesi kabul olunmuştu. 1867 sayılı kanun ile de dokuz mıntıkaya ayrılan vilâyetler kendi mıntıkalarındaki sanat okullarının masrafına iştirak ettiriliyordu. Bütün bu denemelerden sonra erkek sanat okulları 2765 sayılı kanunla 1 Haziran 1935 tarihinden itibaren genel bütçeye alındı. Bu okulların programlarının gerektirdiği atölye malzemesi sağlanmış ve yalnız 1935-39 yılları arasında bu okullara merkezden 314,918 liralık makine ve avadanlık satın alınmıştı.

Eğitim süresi beş yıl süren sanat enstitülerinde öğrenciye ortaokul bilgisi ile birlikte bir sanat öğretilmekteydi. 1943 tarihinde verilen bir kararla bu okullara Sanat Enstitüsü adı verildi. Sanat Enstitüsü mezunları fabrikalarda ustabaşı olarak çalışabildikleri gibi, serbest olarak da iş hayatına atılabilmekteydiler. Bu okullarda ortaokul mezunlarının da tahsil görebilmesi için özel sınıflar açıldığı gibi, Teknik Okulun mühendis kısmına geçmek isteyenlere mahsus özel sınıflar da vardı. Erkek sanat enstitülerinde yerine göre, tesviyecilik, makinistlik, demirci ve kaynakçılık, marangozluk, otomobil ve motor tamirciliği, elektrikçilik, boyacılık, mensucat, muhabere ve müzik aletleri imali şubeleri vardı. Bu okulların 1943-44 ders yılı başındaki durumu şöyleydi:

Sanat Enstitüsü sayısı 20, öğrenci sayısı 9012, öğretmen sayısı 469.

Erkek Meslek Öğretmen Okulu: Erkek sanat enstitüleri ve sanat okulları meslek dersleri öğretmenlerini yetiştirmek üzere Ankara'da bir Erkek Meslek Öğretmen Okulu açıldı. Bu okulda eğitim süresi üç yıldı.

Sanayide ve küçük sanatlarda çalışmakta olan işçilerin teorik ve pratik bilgilerini tamamlamak, ortaokullarla sanat okullarına devam imkânını bulamamış olanlara kısa bir zamanda sanat öğretmek amacıyla erkek akşam sanat okulları açıldı.

Ülkenin yapı ve imar işleri için ihtiyaç duyduğu bilgili işçi ve ustaları yetiştirmek amacıyla eğitim süresi beş yıl olmak üzere beş yerde yapı usta okulu açılmıştı. Yapı tekniğinin ilerlemesine ayak uydurularak geliştirilen bu okulların öğrenci sayısı ihtiyaç oranında artırılmakta ve yurdun değişik yörelerinde yenilerinin açılması planlanmaktaydı.

Köylünün kullandığı aletlerin tekniğe uygun olmasını, bozulan aletleri onaracak bilgiyi edinmesini ve

ziraat işlerinden serbest kaldığı kış aylarında el sanatlarından biriyle uğraşmasını sağlamak amacıyla gezici köy kursları açılmıştı. Bu kurslarda köy marangozluğu ve demirciliği öğretilmekteydi. Bir köyde altı ay süreyle faaliyette bulunmak suretiyle köyden köye gezen bu kurslardan yurdun her köyünün yararlanmasını sağlamak maksadıyla bunların sayısı her yıl imkân oranında artırılmaktaydı.

Erkek Teknik Öğretim Dairesi'nin kurduğu 1941 yılından itibaren erkek teknik öğretim kurullarının on yıl içinde aşağıdaki sayılara yükseltilmesi öngörülmüştü:

	Okul Sayısı
1 – Yüksek Mühendis Okulu	2
2 – Teknik Okul	3
3 – Erkek Meslek Öğretmen Okulu	1
4 – Motor Usta Okulu	1
5 – Erkek sanat enstitüleri	34
6 – Erkek orta sanat okulları	43
7 – Akşam erkek sanat okulları	34
8 – Yapı usta okulları	8
9 – Gezici köy kursları	1000

Kız Meslek Okulları

Kadına hayat alanında kadına ve erkeğe eşit bir yer veren Cumhuriyet'in "inkılâp" anlayışı, kadının genel kültür kurumlarında yetişmesini sağladığı gibi, onun meslek ve eve kadını olarak çağdaş uygarlığın beklentileri doğrultusunda öğrenim ve eğitim görmesi için gerekli önlemleri almıştı.

Mustafa Kemal daha 1922 yılında, Meclis'i açış nutkunda "Kadınlarımızın da aynı derece-i tahsilden geçerek yetiştirilmelerine atf-ı ehemmiyet olunacaktır", 25 Ağustos 1924'te Muallimler Birliği Genel Kongresi'nde de "Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı surette bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir" diyordu.

Cumhuriyet'in ilânından sonra kızların genel öğrenim kurumlarında okumalarına olanak sağlanmasının yanı sıra mesleğe ve ev kadınlığına yönelik meslek okullarının açılmasına da başlanmıştı. II. Meşrutiyet yıllarında bir aralık ülkenin birçok yerinde kız sanat okulu açılmasına teşebbüs edilmişti. Ancak dönemin somut koşullarında bu gerçekleştirilememişti. Cumhuriyet'e, ikisi İstanbul'da, biri Erzurum, biri de Bolu'da olmak üzere yalnız dört kız sanat okulu devredilebilmişti. Bu okullarda öğrenci sayısı 517 idi. Bir süre sonra Erzurum ve Bolu kız sanat okulları kapatılmıştı.

Bu arada meslekî öğretimin kurulmasında düşüncelerinden yararlanmak üzere Avrupa ve Amerika'dan uzman getirtilmiş ve bunlardan Belçikalı Omer Bouyse'nin verdiği raporlara dayanılarak Ankara'da 1927 yılında İsmet İnönü Kız Enstitüsü kurulmuştu.

1931 tarihli Parti Programı'nın millî talim ve terbiyeye ait maddelerden ikincisinin (B) fıkrasında "Meslek ve sanat okulları memleketin ihtiyacına yetecek surette artırılacak ve lüzumlu kurslar açılacaktır" denmesine göre bir yandan, ilkokul öğrenimine dayanarak düzenli bir tahsil veren kız enstitülerinin, diğer yandan ev kadınlığına ait pratik bilgiler veren akşam sanat okullarının açılmasına başlanmıştı.

Osmanlı devleti'nin Maarif Nezareti'nde kız meslek öğretimine merci olmak üzere özel bir daire yoktu.

Cumhuriyet devrinin başlangıcında kız sanat okulları ortaöğretime bağlanmış, 1936 yılından itibaren Yüksek ve Meslekî Öğretim Umum Müdürlüğü tarafından yönetilmişti. Meslekî öğretimin gelişmesi üzerine 2287 sayılı kanunla 1933 yılında Maarif Vekilliği merkez teşkilâtında Meslekî ve Teknik Öğretim Umum Müdürlüğü ve en sonra 25 Eylül 1941 tarih ve 4113 sayılı kanunla Meslekî Öğretim Müsteşarlığı kurulmuştu. Meslekî Öğretim Müsteşarlığı'na bağlı Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü Kız Meslek Öğretmen Okulu'nun, kız enstitüleriyle akşam kız sanat okullarının, gezici köy kurslarının, erkek terzilik ve akşam erkek terzilik okullarının ve özel biçki-dikiş yurtlarının mercii bulunmaktaydı.

Kız meslek okullarında okunan meslek derslerinin öğretmenleri başlangıçta kız enstitüleri mezunları arasından seçilerek Avrupa'ya gönderiliyordu. Fakat bu kurumların öğrencisinin çoğalması üzerine ihtiyaç duyulan elemanları ülkede yetiştirmek için 1934-35 ders yılı başında Ankara İsmetpaşa Kız Ensitüsü'ne bağlı olarak Kız Meslek Öğretmen Okulu açıldı. Kız enstitüsü mezunlarından yarışma ile alınan öğrenciler burada üç yıl meslek ve pedagoji eğitimi görüyorlardı. Okulun ihtisas şubeleri şunlardı: Biçki-dikiş, çamaşır-nakış, moda-çiçek, ev idaresi-yemek pişirme, meslekî ve tezyinî resim, çocuk bakımı. Bu okulun üçüncü sınıfı atölye çalışmalarına ve ders tatbikatına ayrılmaktaydı.

Akşam Kız Sanat Okulları durumları uzun bir öğrenime elverişli olmayan genç kızlar ya da öğrenim çağını geçirmiş ve aile hayatına karışmış kadınlar için kurulmuştu. Bu okulların programları müdavimlerine, yaşlarına, boş vakitlerine, arzularına göre her türlü sanatı öğrenme imkânını vermekteydi. Adlarında "akşam" kelime olmakla beraber bu okullarda gündüzleri de faaliyet vardı. Önceleri üç yıl olan öğrenim süresi bir süre sonra iki yıla indirilmişti.

Devamlı bir kız meslek okulu açılmasına imkân görülemeyen küçük kasaba ve köylerdeki kızlar ve kadınlar için "gezici kurslar" açılmıştı. Kız enstitülerinde bu amaçla yetiştirilen bir gezici öğretmenin yönettiği bu kurslar bir yerde beş ay sürüyordu. Kurslar kış aylarında köylerde, köylerdeki üretim mevsiminde ise küçük sabalarda faal olurlardı. Kurs programının uygulanabilmesi için gerekli bütün araçlar vekillikçe portatif şekilde hazırlanmıştı. Gezici kursların programında köy ihtiyacına elverişli biçki-dikiş, nakış, ev idaresi, çocuk bakımı dersleri vardı. Bu kurslardan ilki 1938-39 yılında Bursa vilâyeti köylerinde açılmıştı.

Terzilik okulu ilk kez 1929 yılında İstanbul'da kurulmuştu. İlkokul mezunu erkek ve kız çocukları kabul eden okul ilk kurulma yıllarında üç sınıflı idi. 1934 yılında programlarında yapılan değişiklikle okul üç yıllık dikiş şubesi ve bir yıllık biçki şubesi olmak üzere iki kısma ayrıldı.

1943 yılında programlara tarih-coğrafya, yut bilgisi, askerlik, jimnastik dersleri eklenerek ve genel bilgi dersleri güçlendirilerek okulun unvanı Erkek Orta Terzilik Okulu oldu. Akşam Erkek Terzilik Okulu ilköğrenimini bitirmiş olup da erkek terziliğinde ya da makastarlığında çıraklıktan yetişmiş olanlara teknik bilgi vermek, meslekî resim öğretmek amacıyla 1938-1939 ders yılında ve Erkek Terzilik Okulu'na mülhak olarak İstanbul'a açılmıştı. İşyerlerinin tatilinden sonra ders yapan okul iki yıllıktı.

Kız enstitülerinin ve akşam kız sanat okullarının bazılarında ve erkek terzilik okulunda döner sermaye ile işletilen birer sipariş ve tekâmül atölyesi vardı. Bu atölyeler, hem öğrencilerin uygulamalı derslerde bol ve çeşitli denemeler yapabilmelerini ve bir tür staj görmelerini olanaklı kılmaktaydı. Atölyeler imkân bulundukça her kız enstitüsünde ve akşam kız sanat okulunda açılmaktaydı. Öğrenci çalıştığı her siparişten bir işçilik payı alıyordu.

Ankara Kız Meslek Öğretmen Okulu'nda çocuk bakımı ihtisas şubesindeki öğrenciler için sekiz yataklı bir kreş bulunmaktaydı. Doğumdan iki yaşına kadar olan çocukları alan bu kreşte öğrenciler çocuk bakımı tatbikatı görür ve bu aladaki kuramsal bilgilerini güçlendirirlerdi.

Ticaret Okulları

Türkiye'de ilk ticaret okulu 1883 yılında İstanbul'da açıldı. Sonraları İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu diye bilenen kurumun başlangıcı bu okuldu. Ayrıca Galatasaray Sultanîsi'nde de bir ticaret kısmı vardı. Bu kısma Galatasaray'ın orta kısmını bitirenler alınıyor ve iki yıl okuyorlardı. İktisat Vekâleti 1924 yılında ülkenin ticarî merkezlerinde ticaret okulları açmaya karar verdi. Okullar 1927-28 yılında, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu da 1938 yılında Maarif Vekâleti'ne devrolundu.

Millî Mücadele ertesi millî iktisat gereği, iş hayatında kendi vatandaşlarına istihdam olanağı tanımış, ulusal bankaların, sigorta şirketlerinin, sanayinin muhasebe servislerinde her derece memura ihtiyaç duyulmuştu. Ticaret hayatında bilgili elemanların yetiştirilmesi önem arz ediyordu.

Osmanlı devleti'nde Maarif Nezareti'nde meslekî öğretim işlerine bakan bir daire yoktu. Cumhuriyet Türkiyesi Maarif Vekâleti'nde diğer meslek okullarıyla birlikte ticaret okullarına başlangıçta Yüksek Öğretim daha sonra müstakil bir daire haline sokulan Meslekî ve Teknik Öğretim Umum Müdürlüğü bakmıştı. Meslekî Öğretim Müsteşarlığı kurulduktan sonra bu müsteşarlığa bağlı Ticaret Okulları Müdürlüğü doğmuştu.

1931 tarihli Halk Partisi Programı'nın millî talim ve terbiyeye dair 2. Maddesi'nin B fıkrasında genel olarak "meslek ve sanat okullarının memleketin ihtiyacına yetişecek derecede artırılması ve lüzumlu kurslar açılması" kaydolunmakta idi. Altıncı Kurultay'ın kabul ettiği yeni Parti Programı'nın 9. Maddesi'nin B fıkrasında ise "Kız enstitüleri ve erkek sanat enstitüleri, teknik ziraat, sanat ve ticaret okulları, akşam sanat ve ticaret okulları teknik ve meslekî öğretimin başlıca vasıtalarıdır" deniyordu. Ticaret ve iktisat aleminin ihtiyaç duyduğu elemanların yetiştirilmesinde başlıca şu ilkelerden yola çıkılıyordu:

Muntazam bir öğrenim vermek üzere orta, lise ve yüksek derecelerde ticaret okulları açmak ve bu okulları teşkilde yerel ihtiyaçları göz önünde bulundurmak. Bu amacın gerçekleştirilmesi için Avrupalı uzmanlardın düşüncelerinden ve ülke dahilinde yapılan deneylerden yararlanılarak ticaret okullarının kuruluşu bir plan ve programa bağlanmıştı. Yerel ihtiyaçların belirlenmesinde ticaret ve işadamlarının görüşlerinden yararlanılmış, iş ve piyasa alemiyle bu okullar sürekli temas halinde bulundurulmuş, öğrencinin okulu bitirdikten sonra katılacağı iş çevresiyle bağı erken bir dönemde kurulmuştu.

İlköğretimden sonra hayata atılan kişileri ticaret ve iş hayatının istediği uygulamaya yönelik bilgilerle güçlendirmek amacıyla akşam ticaret okulları açılmıştı. Çoğu ticaret okullarının bulundukları yerlerde açılan bu okulların A şubesinde ilkokul üzerine belirli bir program takip ederek haftada on sekiz saat iki yıllık bir öğrenim vardı. B şubesinde ise öğrenim yine iki yıl ise de haftada on iki saat ders veriliyordu. Bu şubelerde hiç ticaret tahsili görmeden iktisat ve ticaret kurumlarında görev alanlara meslekî bilgiler veriliyordu. Nihayet C şubesi ise ikişer yıllık yabancı dil, ticarî aritmetik, "büro komersiyal" ve birer yıllık stenografi, daktilografi ve muhaberat gibi ayrı ayrı kurslardan oluşuyordu.

Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu ülkeye bilimsel formasyona dayanarak düşünebilen ve düşündüğünü yapabilen, ulusal bilinç sahibi elemanlar yetiştirmeyi amaçlıyordu. Okul 9 Temmuz 1938 tarihli ve 3507 sayılı kanunla Maarif Vekâleti'ne devrolundu. Bu okula lise mezunları ile ticaret liselerini bitirenler sınavsız olarak kabul ediliyorlardı.

Ticaret Liseleri ve Ortaokulları

İktisat Vekâleti'nden devralınışının ardından "İlk ticaret okulları" adını alan bu okullarda ortaokul bilgisi ile birlikte meslek eğitimi de veriliyordu. Öğrenim süresi dört yıldı. Bir süre sonra "Orta ticaret okulu" olarak adlandırılan bu kurumlara ikişer yıldan ibaret lise sınıfları eklendi. Bu suretle 1933'te Ankara, 1935'te İzmir ve 1943'te Adana, Samsun, Trabzon orta ticaret okulları ticaret liselerine dönüştürüldü.

Ticaret ortaokullarından gelmeyen ve doğrudan doğruya ortaokulu bitirenlerin ticaret liselerinde eğitimlerine devam edebilmeleri için bu liselerde birer hazırlık sınıfı açıldı. Hazırlık sınıfını bitirenler beşinci sınıfta orta ticaret okulundan gelen öğrenci ile aynı sınıfı paylaştı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ticaret liselerinin sayısı on biri bulmuştu. Orta ticaret okulları ile ticaret liselerinin okul kitapları, Avrupa dillerinden çevrilmiş ya da yetkili öğretmenlere yazdırılmıştı.

Ankara'da Yükseköğretim

Hukuk İnkılâbı ve Adliye Hukuk Mektebi

Yurttaşlığın temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan hukuktu. Çağdaş yurttaşın inşasında hukukun ayrı bir yeri vardı. 20'li yıllarda Cumhuriyet'in hukuk reformları işte bu işlevi hakkıyla görecekti. Dinden arındırılmış, laik hukuk normları yurttaşa geniş bir özgürlük alanı açacak, kadın erkek eşitliği Medenî Kanun ile perçinlenecekti.

Ankara'da bir hukuk mektebi açılması konusu Millet Meclisi'nde ilk Kastamonu Milletvekili Abdülkadir Kemali Bey tarafından dile getirilmişti. Cihan Harbi sırasında askere gönderildikleri için eğitimleri yarım kalan öğrenciler için 16 Mart 1921'de Abdülkadir Kemali Bey, Ankara'da Adalet Bakanlığı'na bağlı bir hukuk mektebi açılmasını öngören üç maddelik bir kanun teklifi vermişti. Ancak, teklif Maarif Encümeni tarafından bina, malzeme ve öğretmen bulunamadığı ya da yetersizliği gerekçesi ile reddedilmişti.

Osmanlı devleti'nde hakim-savcı yetiştiren Mekteb-i Kuzzat'ın varlığına son verilmesinin ardından, hakim, müddeiumumi (savcı), icra memuru, zabıt katibi, müstantik gibi adliye memurunun yetiştirilmesi için bir hukuk mektebinin kurulmasına acil ihtiyaç duyulmuştu. Bu bağlamda 1925 yılında Ankara'da bir hukuk okulu kurma isteği dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'in [Bozkurt] girişimi ile gerçekleştirildi. 1925 yılı Bütçe Kanunu tasarısına, yargıç azlığı gerekçesi ile bir yatılı hukuk okulu açılması için ödenek koydurtmayı başarmıştı. Böylece 23 Şubat 1925 günü Bütçe Kanunu Meclis Genel Kurulu'nda, uzun tartışmalardan sonra dört oyluk farkla Ankara'da "leyli" (yatılı) Hukuk Mektebi'nin açılması kabul edilmişti.

Böylece Cumhuriyet'in ilânından kısa bir süre sonra Millî Mücadele yıllarındaki tavrı nedeniyle eleştirilere maruz kalan İstanbul Hukuk Fakültesi'ne alternatif olarak Ankara'da yeni bir "Hukuk Mektebi"nin kurulmasına karar verilmişti.[8] Hukuk düzeninde hedeflenen yenilikler farklı bir zihniyeti gerekli kılıyordu. O nedenle Ankara'da kurulması düşünülen ilk yüksekokul Adliye Hukuk Mektebi adını aldı. Ankara Hukuk Mektebi'nin işlevi İstanbul'dakinden çok farklıydı. Devrimin hukuk düzeni bu okulda şekillenecekti. Nitekim Atatürk'ün 5 Kasım 1925 günü Adliye Hukuk Mektebi açılışında yaptığı konuşması ülkenin geçirdiği hukuk devrimi açısından çok anlamlıydı.

Mustafa Kemal'in Adliye Hukuk Mektebi Açış Konuşması

5 Kasım 1925

> Huzzâr-I Kirâm [Hazır Bulunan Soylu Kişiler],
>
> Cumhuriyet'in merkez-i idaresinde bir Hukuk Mektebi açmak vesilesi bugünkü ictimaımızı ihzar etmiş [hazırlamış] bulunuyor. Bugün şahit olduğumuz hâdise, yüksek memur ve mütehassıs âlimler yetiştirmek teşebbüsünden daha büyük bir ehemmiyeti haizdir. Senelerden beri devam eden Türk inkılâbı, mevcudiyetini ve

8 Ahmet Mumcu, *Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nden Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne (1925-1975) Ankara Hukuk Fakültesinin Yarım Yüzyıllık Tarihi*, Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, 1977.

zihniyetini, hayat-ı içtimaîyenin mebnâsı [yapısı, temeli] olan yeni esasât-ı hukukiyede tesbit ve teyid etmek çarelerine tevessül etmiştir.

Türk inkılâbı nedir? Bu inkılâp, kelimenin vehleten ima ettiği ihtilâl mânasından başka, ondan daha vâsi bir tahavvülü ifade etmektedir. Bugünkü devletimizin şekli, asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en mütekâmil tarz olmuştur.

Milletin, idame-i mevcudiyet için efradı arasında düşündüğü rabıtai müştereke, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini tebdil etmiş, yani millet, dinî ve mezhebî irtibat yerine, Türk milliyeti rabıtasiyle efradını toplamıştır.

Millet, beynelmilel umumî mücadele sahasında sebebi hayat ve sebebi kuvvet olacak iklim ve vasıtanın ancak muasır medeniyette bulunabileceğini, bir hakikati sabite olarak umde ittihaz eylemiştir.

Velhasıl Efendiler, millet saydığım tahavvülât ve inkılâbatın tabiî ve zarurî icabı olarak idare-i umumiyesinin ve bütün kanunlarının ancak dünyevî ihtiyacattan mülhem ve ihtiyacın tebeddül ve tekâmülüyle mütemadiyen tebeddül ve tekâmül etmesi esas olan dünyevî bir zihniyet-i idareyi mabihülhayat addeylemiştir.

Eğer yalnız altı sene evvelki hâtıratınızı yoklarsanız, devletin şeklinde, efradı milletin rabıta-i müşterekesinde, medar-ı kuvvet olacak tarik-i medeniyetin takibinde, velhasıl bütün teşkilât ve ihtiyacatını istinad ettirdiği ahkâm nokta-i nazarından büsbütün başka esaslar üzerinde bulunduğumuzu tahattur buyurursunuz. Altı sene zarfında büyük milletimizin cereyan-ı hayatında vücude getirdiği bu tahavvülât herhangi bir ihtilâlden çok fazla, çok yüksek olan en muazzam inkılâbattandır.

Çok milletlerin halâs ve itilâ mücadelesinde mütehevvir oldukları görülmüştür. Fakat bu tehevvür Türk milletinin şuurlu tehevvürüne benzemez.

Bahsettiğim büyük inkılâb yolunda Türk milletinin şimdiye kadar sarf etiği mesaî, dahilî ve haricî erbab-ı kasda karşı yorulmaz, yıpranmaz mücadeleler içinde ve bizzat irade-i milliyenin mukavemetberendaz tatbikatı sahasında ve erbab-ı hukuk elinde bulunan kanunların ve müdevvenatın vücudundan kasden tecahül ederek evvelemirde Türk millet ve devletinin yeni şekl-i mevcudiyyetini bilâmel meydana çıkarmak uğrunda geçmiştir. Şimdi vücude gelen bu büyük eserin zihniyetini, ihtiyacâtını tatmin edecek yeni esasât-ı hukukiyeyi ve yeni erbâb-ı hukuku vücude getirmek için teşebbüs alma zamanı gelmiştir.

Zannederim ki Ankara Mekteb-i Hukuku ile Cumhuriyet hukukunu yalnız zahirî ve lâfzî şekliyle değil, fakat şuurî ve iz'ânî [kavrayış] mahiyetiyle, kanunlarıyla ve esbâb-ı hukukiyeyle izah edecek ve müdafaa edecek tedbire tevessül etmiş oluyoruz.

Cumhuriyet Türkiyesi'nde eski kavâid-i hayat, eski hukuk yerine yeni kavâid-i hayatın ve yeni hukukun kaim olmuş bulunması bugün gayr-i kabil-i tereddüd bir emrivâkidir. Bu emrivâki sizin kitaplarınızda ve mabihü't-tatbik [uygulamasına neden] olacak kanunlarınızda ifade ve izah olunacaktır.

Talebe Efendiler ve Hukuk Müntesibi Efendiler,

Yeni hukuk esaslarından yeni ihtiyacâtımızın taleb ettiği kanunlardan bahsederken 'her inkılâbın kendisine mahsus müeyyidesi bulunmak zarurîdir' hikmetine,

yalnız bu hikmete işaret etmiyorum. Beyhude bir sistem temayülünden nefsimi tahzir ederek [men ederek], fakat Türk milletinin muasır medeniyetin vasıflarından ve feyzlerinden müstefid olmak için lâakal üç yüz seneden beri sarf ettiği gayretlerin ne kadar elemli ve ızdıraplı mevâni [engeller] karşısında heba olduğunu kemâl-i teessür ve intibâhla [uyanma] göz önüne alarak söylüyorum:

Milletimizi inhitata [çöküşe] mahkûm etmiş ve milletimizin feyyaz sinesinde devir devir eksik olan erbâb-ı teşebbüs, erbâb-ı ceht ve himmeti, en nihayet meftur ve münhezim etmiş [bezdirmiş ve bozguna uğratmış] olan menfi ve kâhir kuvvet, şimdiye kadar elinizde bulunan hukuk ve onun samimî muakkipleri [izleyicileri] olmuştur. Belki ağır ve cesurane olan müşahede-i tarihiyemin güzide heyetiniz içinde ve hükümet-i Cumhuriye'nin bugün hizmetlerinden istifade etmekte bulunduğu kıymetli memurlar ve hâkimlerimiz içinde, kimsenin hayretini mucip olmayacağına eminim. Bununla beraber biraz daha izahı meram için müsaade buyurmanızı rica ederim.

Beynelmilel umumî tarihin cereyanında Türklerin 1453 zaferini, yani İstanbul'un fethini tasavvur buyurunuz. Bütün bir cihana karşı İstanbul'u ebediyen Türk camiasına mal etmiş olan kuvvet ve kudret, takriben aynı senelerde icat edilmiş olan matbaayı Türkiye'ye kabul için erbâb-ı hukukun meş'um [uğursuz] kuvvetini iktihâma [karşı durmaya] muktedir olamamıştır.

Köhne hukukun ve müntesiplerinin matbaanın memleketimize girmesine müsaade etmeleri için müşahede ve tereddüt etmelerine ve leh ve aleyhte pek çok kuvvet ve kudret sarf etmelerine intizar hasıl olmuştur.

Eski hukukun çok uzak ve çok eski ve kuvve-i ihyaiyesi madum bir devrini ve müntesiplerini intihap ettiğime zahip olmayınız. Eski hukukun ve onun müntesiplerinin yeni devre-i inkılâbiyemizde bizzat bana ika' ettikleri müşkülâttan misal getirmeğe kalksam sizi tasdi etmek tehlikesine maruz kalırım. Fakat bilesiniz ki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin avân-ı teşekkülünde [kuruluş evresinde] onun bugünkü mahiyet ve vaziyetini esasât-ı hukukiyeye ve esasât-ı ilmiyeye münafi [aykırı] addedenlerin başında meşhur hukukşinaslar bulunuyordu. Büyük Millet Meclisi'nde hâkimiyetin bilâ-kayd ü şart millete ait olduğunu ifade eden kanun teklif edildiği zaman, bu esasın Kanun-ı Esasî-i Osmaniye'ye mugâyeretinden [aykırılığından] dolayı muarız bulunanların başında yine eski ve fazilet-i ilmiyesi ile milleti iğfal eden maruf hukukşinaslar bulunuyordu.

Muhterem Efendiler,

Hattâ Cumhuriyet ilân olunduktan sonra vukua gelen feci bir hâdiseyi de enzar-ı intibahımız önünde canlandırmak isterim. En büyük mâmuremizin bu memlekette belki Avrupa'da tahsil etmiş yüksek mütehassıslardan mürekkep baro heyeti, alenen hilâfetçi olduğunu ilân eden ve ilân etmekle iftihar duyan birisini seçip kendisine reis intihap eylemiştir.

Bu hâdise köhne hukuk erbâbının Cumhuriyet zihniyetine karşı derunî ve hakikî olan vaziyet ve temayülünü ifadeye kâfi değil midir? Bütün bu hâdisat erbâb-ı inkılâbın en büyük fakat en sinsi hasm-ı canı, çürümüş hukuk ve onun bîderman

müntesipleri olduğunu gösterir. Milletin hummalı inkılâp hamleleri esnasında sinmeğe mecbur kalan eski ahkâm-ı kanuniye, eski erbâb-ı hukuk; erbâb-ı himmetin nüfuz ve ateşi yavaşlamağa başlar başlamaz derhal canlanarak inkılâp esaslarını ve onun samimî muakkiplerini ve onların aziz mefkûrelerini mahkûm etmek için fırsat beklerler. Bu fırsat eski kanunların mevcudiyeti ve eski esasat-ı hukukiyenin mer'iyeti ile ve eski zihniyetini derunî ve kalbî olarak muhafazada mütemerrit hâkimlerin ve avukatların mevcudiyetiyle müemmendir.

Bugünkü hukukî faaliyetlerimizin esbabını izah etmiş oluyorum ümidindeyim.

Büsbütün yeni kanunlar vücude getirerek eski esasât-ı hukukiyeyi temelinden kal' etmek [kaldırmak] teşebbüsündeyiz. Ve yeni esasât-ı hukukiye ile elifbasından tahsile başlayacak bir yeni hukuk neslini yetiştirmek için bu müessesâtı açıyoruz. Bütün bu icraatta mesnedimiz milletin istidad ve kabiliyeti ve irade-i kat'iyyesidir. Bu teşebbüslerde arkadaşlarımız yeni hukuku, bizimle beraber, bahsettiğim mahiyette anlamış olan güzide erbâb-ı hukukumuzdur.

Hayat-ı umumiyemizin yeni esasat-ı hukukiyesi nazarî ve tatbikî sahada tecelli ve tahakkuk edinceye kadar geçecek zamanı temin eden bizzat milletimiz ve onun inkılâbındaki yorulmaz ve yıpranmaz kuvvet olacaktır.

Talebe Efendiler,

Yeni Türk hayat-ı içtimaîyesinin bâni ve müeyyidi olmak iddiasiyle tahsile başlayan sizler; Cumhuriyet devrinin hakikî ulema-yı hukuku olacaksınız. Bir an evvel yetişmenizi ve arzu-yı milleti fiilen tatmine başlamanızı millet sabırsızlıkla beklemektedir. Sizi yetiştirecek olan profesörlere terettüp eden vazifeyi hakkiyle ifa edeceklerine eminim.

Cumhuriyet'in müeyyidesi olacak bu büyük müessesenin küşadında hissettiğim saâdeti hiçbir teşebbüste duymadım ve bunu izhar ve ifade etmekle memnunum.

Hâkimiyet-i Milliye, 6 Kasım 1925

Hâkim kadrolarındaki açıkları kapamak üzere kurulan Adliye Hukuk Mektebi o tarihlerde fazla iddialı değildi. Nitekim fakülte olarak tasarlanmamıştı. Adalet Bakanlığı bünyesinde yatılı bir meslek okuluydu ve öğretim kadrosu adliye erkânından oluşuyordu.

Henüz binası, müdürü ve öğretim kadrosu bulunmadığı halde 1925 yılı yaz aylarında okula kayıt için başvuru alınmaya başlandı. Lise, yedi senelik idadî veya bir yükseköğrenim kurumu mezunları veya bir yükseköğrenim kurumunda kayıtlı olanlar sınavsız, lise öğrencisi olanlar veya lise muadili başka kurumlardan mezun olanlar ise oldukça zor bir sınavla okula kabul edildiler. Okula ilk yıl 301 öğrenci kayıt yaptırdı. Bunların 75'i yatılıydı.

15 Eylül 1925 tarihinde Mahmut Esat Bozkurt Adalet Bakanlığı'nda okul müfredatının ve yönetiminin belirlenmesi amacıyla Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Şevket Memedali Bilgişin, Cemil Bilsel, Tevfik Kâmil Koperler, Yusuf Kemal Tengirşenk, Süheyp Nizami Derbil, Hasan Saka, Refik Saydam, Sadri Maksudi Arsal ve Şükrü Kaya gibi dönemin önemli hukukçularından oluşan bir komisyon oluşturmuştu.

Üç yıllık olarak belirlenen okulda Sadri Maksudi sayesinde ülkede ilk kez Türk Hukuk Tarihi kürsüsü kuruldu, "Usul-ı Fıkıh" dersi ise kaldırıldı. Komisyon toplantısında en önem verilen konulardan biri okulda

izlenecek metottu. Gerek bilimsel araştırmada ve gerekse öğretimde tetkik ve tenkit (araştırma ve eleştirme) metodu seçildi. Okulun ilk yıllarında Medenî Hukuk, Cezaiyat, İktisat, İlm-i Mali, Ticaret-i Berriye, Ticaret-i Bahriye, devletler Umumî Hukuku, devletler Hususî Hukuku, İdare Hukuku, Hukuk-i Esasiye, Roma Hukuku ve Mukayeseli Kavanin, Siyasî Tarih ve Hukuk Tarihi kürsüleri bulunuyordu.

Okulda ders verecek hocaların akademik unvanları komisyonda uzunca tartışılmıştı. O dönemde üniversite hocalarına müderris deniyordu. Ancak müderris unvanının medreseyi çağrıştırdığını düşünen kurucular kendilerine bu unvan ile hitap edilmesini uygun görmediler. Akla gelen bir diğer sıfat "*muallim*" idi. Ancak darülfünunda, Hukuk Fakültesi'nde "*muallim*" unvanı doçentliğin karşılığıydı. Bu sebeplerle, Ankara Hukuk Mektebi'nin kurucuları ders verecek kişilere "*müderris*" yerine profesör denmesine karar verdi. Böylece Ankara Hukuk Mektebi'nde öğretimin başlaması ile birlikte "*profesör*" unvanı Türk yükseköğretim tarihinde ilk defa kullanılmış oldu.

Mustafa Kemal Paşa, "Profesörler Meclisi" adını alan komisyonun fahrî başkanlığına, Başvekil İsmet Paşa ise "Türk Hukuk Tarihi fahrî profesörlüğüne" getirildi. Mahmut Esat Bey, Meclis Reisi görevini üstlendi ve "*İhtilaller Tarihi*" dersinin okutulmasını üstüne aldı. İstanbul Darülfünun müderrislerinden Cemil Bey, "*Reis Vekili*" yani fakülte dekan oldu. On bir profesörle eğitim-öğretim hayatına başlayan Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin öğretim elemanı sayısı zamanla yirmilere çıktı. Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin ilk yıllardaki kadrosu şu "hoca"lardan oluşuyordu:

Ankara Hukuk Mektebi ilk eğitim kadrosu:

- Ağaoğlu Ahmet Bey (Kars Mebusu) – Hukuk-i Esasiye Profesörü
- Akçuraoğlu Yusuf Bey (İstanbul Mebusu) – Tarihî Siyasî Profesörü
- Bahaeddin Bey (Darülfünun Müderrislerinden) – Hukuk-i Ceza ve Usul-i Cezaiye Profesörü
- Tevfik Kâmil Bey (İstanbul Mebusu) – Roma Hukuku Profesörü
- Cemal Hüsnü Bey (Gümüşhane Mebusu) – İktisat Profesörü
- Cemil Bey (Darülfünun Müderrisi) – Hukuk-i Düvel Profesörü
- Fahri Ecevit – Tıbb-ı Adlî Profesörü
- Refik Bey (Sıhhiye Vekili) – Tıbb-ı Adlî Profesörü
- Saraçoğlu Şükrü Bey (İzmir Mebusu) – İktisad-ı Nazarî Profesörü
- Şükrü Kaya Bey (Menteşe Mebusu) – İktisat Mezhepleri Profesörü
- Şevket Memedali Bey (İş Bankası Hukuk Müşaviri) – Hukuk-i Ticaret Profesörü
- Sadri Maksudi Bey – Türk Hukuk Tarihi ve Hukuk Tarihi Profesörü
- Süheyp Nizami Bey (Ziraat Bankası Umum Muamelât Müdürü) – Hukuk-i İdare Profesörü
- Tevfik Kâmil Bey (İstanbul Mebusu) – Roma Hukuku Profesörü
- Mahmut Esat Bey (Adliye Vekili) – İhtilâller Tarihi Profesörü
- Mazhar Nedim Bey – Deniz Ticareti Profesörü,
- Mustafa Fevzi Bey (Saruhan Mebusu) – Fıkıh Tarihi Profesörü
- Mustafa Şeref Bey (Burdur Meb'usu) – Hukuk-i İdare ve Hukuk-i Âmme Profesörü
- Nusret Bey (devlet Şûrası Reisi) – Hukuk-i Hususiye-yi Düvel Profesörü,
- Veli Bey (Hariciye Hukuk Müşaviri) – Hukuk-i Medeniye Profesörü
- Yusuf Kemal Bey (Sinop Mebusu) – İktisat Profesörü
- Sabri Şakir Bey (Hukuk İşleri Müdürü) – Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Profesörü

Ankara Hukuk Mektebi 5 Kasım 1925 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (1. Meclis Binası) Genel Kurul Salonu'nda Mustafa Kemal Paşa tarafından açıldı. Hukuk-i Esasiye Profesörü Ağaoğlu Ahmet Bey Anayasa Hukukuna genel bir giriş yaparak okulun ilk dersini verdi.

Ankara Hukuk Mektebi eski bir kuruluş geleneğini takip etti, Tanzimat döneminde kurulan yüksekokullar ya Maarif-i Umumiye Nezareti'nin ya da İstanbul Ticaret Mektebi örneğinde olduğu gibi Ticaret ve Maadin Nezareti'nin bir-iki odasında kurulur, birkaç sene nezaretin içinde idare ederler, sonra ayrı bir binaya taşınırlardı. Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin ilk binası iki katlı ahşap bir bina olan ve telgrafhane olarak Millî Mücadele boyunca önemli görevler üstlenen binaydı. Yatılı öğrencileri de barındıran bu binanın, fakülte müdürüne ve diğer fakülte üyelerine ait iki de eklentisi vardı.

5 Kasım 1925 tarihinde okul açıldıktan sonra, telgraf binasının boşaltılması geciktiği için dersler bir ay kadar Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapıldı. Yatılı öğrenciler ise okulun tadilat hazırlıkları yapılırken bir süre Yahudi Mahallesi'ndeki eski Müstantik Mektebi'nde kaldılar. Tadilatlar tamamlanınca, eğitim Meclis binasından telgrafhane binasına; yurtlar da Müstantik Mektebi'nden, telgrafhanenin arka sokağında bulunan bir binaya taşındı. Yeni yurdun üst katındaki odalardan biri müdüre, diğeri ise kalacak yer bulamayan hocalara ayrılmıştı. medenî Hukuk Profesörü Veli Saltıkgil Bey ve Ceza Hukuku Profesörü Baha Kaya Bey ev bulana kadar bu yurtta kalmışlardı. Yeni alınan yurt binası da yatılı 75 öğrenciyi barındırmakta yetersizdi. Bu nedenle binanın avlusuna iki kerpiç bina daha yapıldı.

Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin ilk yılındaki yatılı öğrencilerden biri olan ve sonradan 1948-1950 yıllarında Fakülte dekanı ve Ankara Üniversitesi Rektörü olarak görev yapacak olan Hüseyin Cahit Oğuzoğlu, yurt binasına yaptırılan bu iki kerpiç bina ile ilgili olarak şu anısını paylaşmıştı:

"Binalar kışlayı andırıyordu. Yağmur yağdığı zaman yatakların başına şemsiyeler açılır, herkes ıslanmamak için gerekli tedbirlere başvururdu. Burada kalan arkadaşların odalar içerisinde şemsiye açması nedeniyle son derece eğlenceli olaylar yaşanmıştı."

Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin ilk öğrencileri birçok yönden tarihe tanıklık etmişti. TBMM, toplantı salonunu, kütüphanesini, zabıt kâtiplerini, matbaasını okulun kullanımına tahsis etmişti. Öğrenciler, gerek eski meclis binasında, gerekse eski Telgrafhane Müdürlüğü binasında öğrenim görürken, TBMM'nin bazı oturumlarını - örneğin 17 Şubat 1926 tarih ve 743 sayılı Türk Kanun-ı Medenisi ile 1 Mart 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun görüşmelerini - dinleyici sıralarından izlemişlerdi. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu da TBMM'de kabul edilmeden Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nde ders olarak okutulmaya başlanmıştı. Öğrenciler Atatürk'ün *Nutuk* adlı eserinin 15-20 Ekim 1927 tarihinde okunduğu sırada TBMM'de hazır bulunmuş ve altı gün boyunca bu eseri canlı olarak dinlemişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa da kuruluşundan itibaren Ankara Hukuk Mektebi'ne son derece önem vermiş, dersleri ve sınavları sık sık izlemişti. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Sadri Maksudi'nin bir sınavına girmiş, bu sırada sınavdaki öğrencilerden çok, sınıfta bulunan hocalar ter dökmüşlerdi.

Ankara Hukuk Mektebi'nin ilk öğrencilerinin tanıklık ettiği başka bir tarihî olay da İstiklâl Mahkemeleri'ydi. Yurtta kalan öğrenciler sabah okula giderken Ulus Meydanı'nda ve Karaoğlan'da göğüslerinde paftaları, sehpada geceden asılmış kimseleri görüyorlardı.

1927 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile Ankara Adliye Hukuk Mektebi, "fakülte" adını almış ve Ankara Hukuk Fakültesi olarak isimlendirilmişti. Okula "fakülte" adının verilmesi ile Ankara Üniversitesi'nin temeli de atılmış oluyordu. İlk kız öğrenciler 1927 yılından itibaren kabul edildi. 1925-1926 öğretim yılında kayıt yaptıran 300 öğrenciden 143'ü, 1927-1928 yılında derslerini tamamlayarak fakültenin ilk mezunları oldular.

1928 yılından sonra okul kapıları lise mezunu olmayanlara kapatıldı ve sınavlar kaldırıldı. Bu durum öğrenci sayısını ve dershane ve yatakhane ihtiyacını giderek artırdı. Nitekim üçüncü yıl bir dershaneye daha gerek duyuldu. Maliye Vekâleti'nden Çankırı Caddesi'ne doğru inilen küçük sokakta sol kolda bulunan mescit binası dershane olarak kullanılmaya başlandı. Üçüncü yıl telgrafhane binasındaki yemekhane, ikinci sınıf olarak kulla-

nıldı. Birinci sınıf ise mescitte kaldı. Yemekhane ise bir ara Anafartalar Karakolu olan ve Adliye Vekâleti olarak kullanılan binaya yerleşti. Böylece okul iyice dağınık bir hale gelmişti. Bu dağınıklık eğitimi olumsuz yönde etkilemekteydi. Bu sebeple Dekan Cemil Bilsel'in girişimleriyle 1927 yılında yapımına başlanan ve ilkokul binası olarak tasarlanan bina, 1929 yılında hukuk eğitimine devam etmek üzere Ankara Hukuk Fakültesi'ne verildi. Binanın müteahhidi Vehbi Koç'tu. Yeni inşa edilen binanın Ankara Hukuk Fakültesi'ne tahsis edilmesinden sonra üç dershaneden ikisi yeni binanın en üst katında, biri orta katında yer alacak şekilde düzenleme yapıldı. Dekan ve müdür odaları ile kitaplık, tek dershanenin bulunduğu orta katta yer aldı. En alt kat ise büro ve diğer ihtiyaçların karşılanmasına ayrılmıştı. Eski telgrafhane binası ile yeni kiralanan evkaf apartmanlarının üst katı yatılı öğrenciler için yatakhane olarak kullanıldı. 1928-1941 yılları arasında Ankara Hukuk Fakültesi olarak kullanılan bu bina, bir süre Ankara Kız Sanat Mektebi ve Ankara Yüksek Öğrenim Vakıf Kız Öğrenci Yurdu olarak hizmet görmüş daha sonra üst katları Ankara Müftülüğü tarafından kiralanmış, bodrum katı ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce halka hizmet veren aşevi olarak kullanılmıştı.

1940 yılında Ankara Hukuk Fakültesi Adalet Bakanlığı'ndan Millî Eğitim Bakanlığı'na devrolmuş ve üç yıllık olan eğitim süresi dört yıla çıkarılmıştı. Ankara Hukuk Fakültesi 1941 yılında mimarlığını ve müteahhitliğini Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun yaptığı Cebeci yerleşkesindeki binasına taşındı. Ankara Hukuk Fakültesi'nin bugünkü binasının tamamlanması 1946 yılına kadar sürdü. Bu arada 1945 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nde doktora eğitimi başladı. Ankara Hukuk Fakültesi'nin Cebeci yerleşkesinin komşusu ise İstanbul'dan gelen Mülkiye Mektebi idi.

Ankara Üniversitesi'nin 18 Haziran 1946 tarihinde kurulması ile birlikte Ankara Hukuk Fakültesi Ankara Üniversitesi'ne hukuk fakültesi olarak bağlanmıştı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde 1 Aralık 1954 tarihinde Türkiye İş Bankası tarafından Türkiye'de banka, sigorta ve ticaret hukuku alanındaki bilimsel araştırma, inceleme ve yayınları geliştirmek ve Türk banka ve ticaret hukukunu, çağdaş hukuk sistemleri arasında ileri bir seviyeye ulaştırmak amacıyla Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü kurulmuştu. 31.03.1979 yılında, Adalet Bakanlığı'nın önerisi üzerine, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Adalet Bakanlığı arasında imzalanan bir protokolle ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesine bağlı olarak Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adalet Meslek Yüksekokulu kurulmuştu.

Şer'î Hukuktan Nizamî Hukuka

Büyük inkılâb yolunda Türk milletinin şimdiye kadar sarf etiği mesaî, Türk millet ve devletinin yeni şekl-i mevcudiyyetini bilâmel meydana çıkarmak uğrunda geçmiştir. Şimdi vücude gelen bu büyük eserin zihniyetini, ihtiyacâtını tatmin edecek yeni esasât-ı hukukiyyeyi ve yeni erbâb-ı hukuku vücude getirmek için teşebbüs alma zamanı gelmiştir.

Zannederim ki Ankara Mekteb-i Hukuku ile Cumhuriyet hukukunu yalnız zahirî ve lâfzî şekliyle değil, fakat şuurî ve iz'ânî [kavrayış] mahiyetiyle, kanunlarıyla ve esbâb-ı hukukiyyeyle izah edecek ve müdafaa edecek tedbire tevessül etmiş oluyoruz.

Cumhuriyet Türkiyesi'nde eski kavâid-i hayat, eski hukuk yerine yeni kavâid-i hayatın ve yeni hukukun kaim olmuş bulunması bugün gayr-i kabil-i tereddüd bir emrivâkidir. Bu emrivâki sizin kitaplarınızda ve mabihü't-tatbik [uygulamasına neden] olacak kanunlarınızda ifade ve izah olunacaktır.

Büsbütün yeni kanunlar vücude getirerek eski esasât-ı hukukiyyeyi temelinden kal' etmek [kaldırmak] teşebbüsündeyiz. Ve yeni esasât-ı hukukiyye ile elifbasından tahsile başlayacak bir yeni hukuk neslini yetiştirmek için bu müessesâtı açıyoruz. Bütün bu icraatta mesnedimiz milletin istidad ve kabiliyeti ve irade-i kat'iyyesidir. Bu teşebbüslerde arkadaşlarımız yeni hukuku, bizimle beraber, bahsettiğim mahiyette anlamış olan güzide erbâb-ı hukukumuzdur.

Mustafa Kemal – 5 Kasım 1925

Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü

Türkiye bir tarım ülkesiydi ve iktisadî kalkınma için tarıma öncelik verilmesi öngörülmüştü. Her şeyden önce eğitime önem verilmeliydi. Bu amaçla 1927 yılında Almanya'dan bir bilim heyeti davet edildi. Oldenburg Heyeti diye bilinen bu heyet hükümete verdiği raporda modern bir Ziraat Yüksek Öğretim Kurumu'nun da açılmasını önerdi. Bunun üzerine 5 Temmuz 1927 tarihinde kabul edilen Ziraat ve Baytar Enstitüleri ile Âli Mekteplerin Tesisine ve Ziraat Tedrisatının Islâhına Ait Kanun ile çağdaş anlamda tarımsal yükseköğretimin yolu açıldı. Böylece Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsünün temeli atılmış oldu. Bu arada 1930 yılında Ankara Yüksek Ziraat Mektebi açılmıştı. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün 2291 sayılı kuruluş kanunu 20 Haziran 1933 tarihinde kabul edildi. Enstitü ve enstitü bünyesinde yer alan fakülte ve laboratuvarlar, tecrübe ve ıslâh istasyonları, bahçıvanlık ve işletme şubeleri, o günlerin Ankarası'nın bir kilometre dışında, Ankara Keçiören asfaltı şosesi üzerindeydi. Kurum geniş bir saha üzerinde kurulmuştu. Arazisi 400.000 m^2'yi geçiyordu.

Madde 1. Ziraat Vekaleti'nin murakabesinde Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuştur. Enstitü hükmî şahsiyetli, bağışlama ve vasiyetleri kabule ehil ve mülhak bütçe ile idare olunan bir amme müessesesidir. Enstitünün malları ve tedris ve idare uzuvları da devlet Memurları Hukuku'na maliktir.

Madde 2. Enstitü: Tabiî ilimler, ziraat, baytar ve ziraat sanatları, orman namıyla beş fakülteden mürekkep akademik bir müessesedir. Ders okutur, kendi sahasında ilmî ve fennî araştırmalar yapar, reyler ve fikirler verir, neşriyatta da bulunur. Oran Fakültesi'nin ihtisas tedrisatı orman olan mıntıkalarda yapılır.

Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Ülküsü

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kuruluşunda güdülen ülkü:

AA) Bir çiftçi yurdu olan memleketimizde ziraatın ve ormancılığın ve baytarlığın esaslı surette iyileştirilmesine ve düzeltilmesine,

B) devlet Ziraat, Baytar ve Orman teşkilâtının ve Baytar, Orman ve Ziraat müesseselerinin muhtaç bulundukları fen adamlarının ve büyük çiftlikleri idare edebilecek, ormanlarımızı işletebilecek mütehassısların yetiştirilmesine,

C) Memleketin muhtelif orman, baytar ve ziraat şubelerinde ilmî araştırmalar ve fennî tecrübelerle elde edilen neticelerin tatbik ve yayılmasına,

D) Bu şubelerin millî iktisada en uygun şekillerde işletilmelerine,

E) Köylünün yeni ve en verimli usullerle çalışmasına,

Türkiye bir tarım ülkesiydi ve iktisadî kalkınma için tarıma öncelik verilmesi öngörülmüştü. Her şeyden önce arkaik tarımı dönüştürmek için eğitime önem verilmeliydi. Bu amaçla 1927 yılında Almanya'dan bir bilim heyeti davet edildi. Oldenburg Heyeti diye bilinen bu heyet hükümete verdiği raporda modern bir ziraat yüksek eğitim kurumunun açılmasını önerdi. Bunun üzerine 5 Temmuz 1927 tarihinde kabul edilen Ziraat ve Baytar Enstitüleri ile Âli Mekteplerin Tesisine ve Ziraat Tedrisatının Islahına ait Kanun ile çağdaş anlamda tarımsal yüksek öğretimin yolu açıldı. Böylece Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün temeli atılmış oldu. 30'lu yıllarda tarımda köklü dönüşümün ardında Yüksek Ziraat Enstitüsü vardı.

F) Türk topraklarında tam manasıyla bir memleket ziraat, orman ve baytar bilgisinin kurulmasına çalışmaktır.

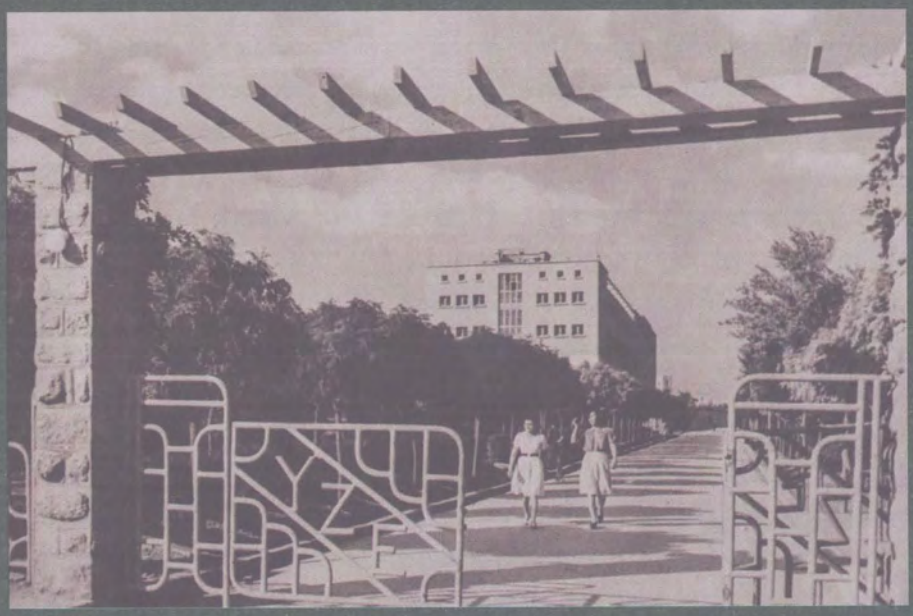
Aynı zamanda Yüksek Ziraat Enstitüsü yukarıda sayılan okutma, öğretme ve fennî araştırma işlerinden maada ormancılığa ve ziraat ve baytarlığa müteallik ziraî ve baytarî ve ormancılığa ait eserler vücuda getirmek ve ilmî neşriyat yapmak, diğer memleketlerde mezkûr şubelere ait sahalarda tatbik olunan yenilikleri muntazaman takip eylemek ve bunların Türk vatanında tatbik tarzlarını araştırmak gayelerini de güder.

Bu müessese memlekete her şeyden evvel, devlet ziraat, baytar ve orman teşkilâtının ve müesseselerinin şiddetle muhtaç olduğu ilim adamlarını verecektir. Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu bir taraftan memlekette ziraat ve baytarlık ve ormancılık ilmini kurarken bir taraftan da ilmi en yüksek bir meslek olarak tanımış ve ona emin bir istikbal temin etmiştir.

Bu müessesenin fakültelerinden yetişen genç uzuvlar devlet teşkilâtında onuncu derece olan 35 lira esas maaş üzerinden vazifeye alınacaklardır. Bu gençlerin memleket iktisadiyatının en geniş bir şubesini teşkil edecek ziraat, baytar ve ormancılık sahalarında alacakları vazifeler müessesenin ülküsünü gösteren kısımda etraflıca aydınlatılmıştır.

Kanuna göre enstitü Tabii İlimler, Ziraat, Baytar ve Ziraat Sanatları fakültelerinden oluşuyordu. 18 Haziran 1934'te İstanbul Yüksek Orman Mektebi de Orman Fakültesi olarak Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesinde yer aldı. Böylece fakülte sayısı beşe çıkmış oldu. Baytar Fakültesi sonradan Veteriner Fakültesi adını aldı. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün modern bina ve laboratuvarlarının inşaatı beş yıl sürdü ve enstitü, Başvekil İsmet İnönü tarafından 30 Ekim 1933 günü bir "Açılma Bayramı" töreniyle açıldı. Bu törende Başvekil İsmet İnönü şu konuşmayı yaptı:

> "Şimdi Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü resmen açıyorum. Türkiye Cumhuriyeti bu enstitüyü vücuda getirmek için senelerden beri emek sarf etti. Bu enstitüyü, fakülteleriyle birlikte memlekete ziraatte ve baytarlıkta yüksek mühendisler yetiştirecek bir üniversite olarak tanıyoruz. Bu enstitü, memleketi gerek baytarî sahada, gerek ziraat sahasında tetkik ve ıslâh edecek tam manasıyla bir enstitü mecmuasıdır. Efendiler, enstitüyü hükümetin aynı zamanda daima emniyetle istişare edeceği büyük bir Ziraat Erkanıharbiyesi tanıyoruz. Bütün ümit, bu enstitüde çalışacak ve yetişecek adamların iyi öğrenmek ve memlekete hizmet etmek için sarsılmaz bir aşkla mücehhez olmalarındadır. Bu beklediğimiz bir ümit, bir temenni değil, kendilerinin burada tahsil ederken yapmağa mecbur oldukları bir vazifedir. Bu vazifeyi ifa etmek, onlar için ne kadar büyük bir zevk olacaksa, bu vazifenin yapıldığını görmek de memleket için o kadar büyük bir teminat olacaktır. Burada yetişeceklerin bundan beş on sene sonra memleketin mukadderatı üzerinde fikirleriyle, bilgileriyle müessir olacak büyük mütehassıs olduklarını görmek, bütün çekilen emeklerin, zahmetlerin karşılığı olacaktır. Yüksek Enstitü'nün büyük bayram gününde açılması, manasındaki yüksekliği ve genişliği anlatmaya vesile oldu. Ankara'nın bütün yüksek şahsiyetleri bu cemiyete şeref veriyorlar. Bütün beynelmilel yüksek temsil heyetleri ve diplomatik heyetlerin burada hazır bulunmasından dolayı teşekkür ederiz. Bilhassa

Yüksek Ziraat Enstitüsü, Tabii İlimler, Ziraat, Baytar ve Ziraat Sanatları fakültelerinden oluşuyordu. 18 Haziran 1934'te İstanbul Yüksek Orman Mektebi de Orman Fakültesi olarak Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesinde yer aldı. Böylece fakülte sayısı beşe çıkmış oldu. Baytar Fakültesi sonradan Veteriner Fakültesi adını aldı. Yüksek Ziraat Enstitüsünün modern bina ve laboratuvarlarının inşaatı beş yıl sürdü ve Enstitü, Başvekil İsmet İnönü tarafından 30 Ekim 1933 günü bir "Açılma Bayramı" töreniyle açıldı. Eğitim araçları ve kitaplığı Almanya'dan sağlanmıştı.

dost ve çok yüksek Sovyet Heyeti'nin huzuru ile açılması bizim için bir memnuniyet ve şereftir. Bu enstitüde hoca olarak çalışacaklara candan muvaffakiyetler dilerim. Bu müessesede talebe olarak çalışacaklara şahsen gıpta ediyorum. Şimdi enstitüyü dolaştığınız zaman müessesenin tertibatından ve kıymetinden zevk duyacağınıza eminim."

Dört fakülte, 20 enstitü ve 2 klinikten oluşan enstitünün rektörü Falke adlı bir Alman profesördü. Enstitü şu birimlerden oluşuyordu:

Tabii İlimler Fakültesi – 5 Enstitü (Fizik, Kimya, Jeoloji, Nebatat ve Hayvanat Enstitüleri)

Baytar (Veteriner) Fakültesi – 5 Enstitü ve 2 Klinik (Teşrih, Fizyoloji, Patoloji, Parazitoloji, Hıfzıssıhha Enstitüleri ile Dâhili Hastalıklar ve Cerrahi Klinikleri)

Ziraat Fakültesi – 7 Enstitü (İktisadiyat, Nebat Yetiştirme ve Islâhı, Zootekni (Sütçülük), Meyvecilik-Bağcılık-Bahçıvanlık, Suculuk, Ormancılık ve Ziraî Kimya ve Toprak İlmi Enstitüleri)

Ziraî Sanatlar ve Ziraî Teknik Fakültesi – 3 Enstitü (Ziraat Sanatları, Ziraat Makineleri, Köy Sanatları Enstitüleri) Ziraat Sanatları Enstitüsü.

İlk ders yılında 22'si kız, 6'sı yabancı olmak üzere toplam 330 öğrenci vardı.

Yüksek Ziraat Enstitüsü yalnız modern binaları ile değil aynı zamanda en modern araştırma ve tatbikat laboratuvarları, en modern öğretim ve araştırma araçlarıyla da çağdaş batı üniversiteleri düzeyinde idi. 40 bin ciltten oluşan kütüphanesi (Muhlis Kütüphanesi) o tarihte Türkiye'nin en büyük ve zengin kütüphanesi oldu. Kütüphane yerli ve yabancı 200 meslekî dergiye abone olmuştu. İlk yıllarda tüm öğretim üyeleri yüksek maaşlarla Almanya'dan getirilmiş profesörlerden oluşmakta idi. Bu profesörlerin yanında genç, dinamik, yurt dışında yetişmiş, doktora yapmış, çok iyi Almanca bilen Türk yardımcılar bulunuyordu. Ziraat Sanatları Fakültesi yalnız Ziraat Fakültesi öğrencilerine ziraat teknolojisi alanında derslere odaklanırken, Tabii İlimler Fakültesi de Ziraat, Orman ve Veteriner Fakültelerine temel bilim dersleri (F.K.B.) vermekte ve geniş çapta araştırmaya yönelmekteydi. 1936–1937 ders yılında İstanbul Yüksek Orman Mektebi'nin katılımıyla Yüksek Ziraat Enstitüsü Orman Fakültesi açıldı. Bu fakültenin alt birimlerini; Orman Yetiştirme ve Bakma, Orman Amenajmanı ve Orman Siyaseti, Orman Hasılat Bilgisi ve İşletme İktisadı ile Orman Muhafazası Enstitüleri oluşturuyordu.

Yüksek Ziraat Enstitüsü 1948 yılında, Ankara Üniversitesine bağlı iki (Ziraat ve Veteriner) ve İstanbul Üniversitesi'ne bağlı bir (Orman) fakülteye indirgenerek kapatılmıştı. Aynı yıl Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün bir Tarım Üniversitesi'ne dönüştürülmesine ilişkin yasa önerisi TBMM'de görüşülmüş ancak kabul edilmemişti. Böylece 1933 yılında Rektör Prof. Dr. Falke ve on yedi Alman profesörden oluşan bir kadro ile açılarak 850 Ziraat Yüksek Mühendisi yetiştiren ve son derece gelişkin bir Tarım Üniversitesi olan Yüksek Ziraat Enstitüsü Cumhuriyet'in kuruluş evresinin en önemli eğitim kurumlarından biri olarak tarihe intikal etti.

"Millî ekonominin temeli ziraattır."

"Millî ekonominin temeli ziraattır. Bunun içindir ki ziraatta kalkınmaya büyük önem vermekteyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar, bu maksada erişmeyi kolaylaştıracaktır. Fakat bu hayati işi, isabetle amacına ulaştırabilmek için, ilk önce, ciddî etüdlere dayalı bir ziraat siyaseti tesbit etmek ve onun için de, her köylünün ve bütün vatandaşların kolayca kavrayabileceği ve severek tatbik edebileceği bir ziraat rejimi kurmak lazımdır... Memleketi, iklim,

su ve toprak verimi bakımından ziraat bölgelerine ayırmak icap eder. Bu bölgelerin her birinde, köylülerin gözleriyle görebilecekleri, çalışmaları için örnek tutacakları, verimli, modern, pratik ziraat merkezleri kurmak gerekir."

Atatürk, 1 Kasım 1937

Ankara'da Siyasal Bilgiler "Okula"sı [9]

Derhal bildim ki bana içten sevgilerini haykıranlar, yarım asırdan beri büyük Türk ulusunun tam anlamıyla millet olmasına çalışan, onunla en modern bir Türk devleti kurmak için insanlık fedakârlıklarından hiçbirini kendilerinden esirgemeyen Mülkiyeliler; kültür, idare, intizam, devlet anlamlarını en son ilmî telâkkilere göre tebellür ettirmeğe çalışmış ve çalışan yüksek arkadaşlarımdır.

Atatürk, 1935

Osmanlı'nın Batı karşısında güçsüz kalışı sonucu III. Selim'den itibaren çağdaş nitelikte bir dizi okul kuruldu. Darülmuallimin, Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Harbiye, Topçu, İstihkâm Mektebi, Bahriye, Ziraat Baytar Mektepleri Abdülmecid dönemine kadar açılmış okullardı. Bunlara 1859 yılında Mülkiye eklenmişti. Ama bu okullar arasında Türkiye'nin çağdaşlaşma sürecinde yetiştirdiği nesillerle derin etkileri açısından üç yüksekokulun farklı bir konumu oldu. Bunlar Harbiye, Tıbbiye ve Mülkiye idi.

Harbiye Osmanlı'nın Batı karşısında uğradığı yenilgilere bir yanıt olarak kurulmuştu. Çağdaş askerlik ve savaş sanatı Osmanlı'nın ayakta kalması için kaçınılmaz bir beklentiydi. Tıbbiye'nin kuruluş nedeni ise 19. yüzyılla birlikte insana odaklanan tıp bilimindeki gelişmelerin izini sürmekti. Beşerî sermayesini Avrupa standartlarında geliştiremeyen Osmanlı, insanının yaşam umudunu uzatmayı hedefliyordu. Mülkiye ise Tanzimat reformlarının bir sonucuydu. Yeni bir devlet yapılanması artık geçmişin "kalemiye" diye nitelenen devlete kapılanmış devlet ricalinin üstesinden gelemeyeceği bir bilgi birikimini gerektiriyordu. İşte bu gerekçelerle Weber'in vurguladığı profesyonel bürokrasinin ihdası Osmanlı için de kaçınılmaz olmuştu. Mülkiye'nin tarihi bir anlamda Türkiye'de çağdaş bürokrasinin evrimini gündeme getiriyordu.

Mülkiye tarihi aslında dört ayrı evreden oluştu. 1859'da kurulduğunu kabul edersek 1859-1877 arası kendine özgü bir tür "idadî" idi. Ama bilinegelen idadîlerden çok farklı müfredatı vardı. Bu evrede önce Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiye diye bilinegeldi. Bir süre sonra Mekteb-i Mülkiye oldu. Abdülhamid'le başlayan ve okulun Ankara'ya taşındığı tarih 1935'e kadar uzanan ikinci evre önce bir yüksekokula dönüştürülmesiyle başladı. Padişahın himayesinde adı Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'ye dönüştü. Abdülhamid ertesi tekrar Mekteb-i Mülkiye oldu. Cumhuriyet'te ise Türkçede dil duyarlılığı sonucu Mülkiye Mektebi diye adlandırıldı. 1935 sonrası ise Atatürk'ün isim babalığıyla önce "Siyasal Bilgiler Okula"sı, sonra Siyasal Bilgiler Okulu oldu. O tarihlerde Türkiye

9 Zafer Toprak, "Mülkiye Mektebi ve Türkiye'de Sosyal ve Beşerî Bilimlerin Gelişimi," *Türkiye'nin Modernleşme Sürecinde Mekteb-i Mülkiye*, yayına hazırlayanlar: Orhan Çelik, Can Umut Çiner, Abdullah Pekel, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 2021, s. 5-44.

dil devrimini yaşıyordu. Mektebin karşılığı olarak önce "okula" kullanıldı. Ardından dile yerleşen sözcük olarak "okul"a dönüştü. 1946 üniversite kurumlarının yeni yapılanması sürecinde okulun fakülteye dönüştürülmesi gündeme geldi. Bu evrede üç ayrı ad önerildi. Hükümetin önerisi Siyasî ve İktisadî İlimler Fakültesi idi. Okulun özellikle 1935 sonrası Maliye Vekâleti'ne mezun vermesi nedeniyle adının İktisat Fakültesi olması ikinci bir seçenek oldu. Ancak Siyasal Bilgiler Atatürk'ten kalan bir yadigârdı. O nedenle tıpkı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi gibi fakültenin adının da Atatürk'ün adlandırdığı şekliyle Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak kalması uygun görüldü. 1950'de ise Ankara Üniversitesi bünyesine katılarak Siyasal Bilgiler Fakültesi oldu.

Mülkiye'nin Siyasal Bilgiler Okulu'na dönüşünceye kadar temel sorunu yeri yurdu belli olmayan bir okul oluşuydu. Sürekli yer değiştirmişti. Öte yandan sabit eğitim kadrolarından da mahrumdu. Neredeyse her yıl hocalarda değişiklik oluyordu. Hukuk Mektebi kurulduktan sonra birçok hoca Mülkiye'de de görevlendirilmişti. Yönetici kadrolar kalıcıydı. Ama hocalar bağlamında sabit kadrolara ancak 1936'da sahip olabildi.

Mülkiye'nin yıllar sonra Ankara'ya taşınması çok anlamlı bir gelişme oldu. Her şeyden önce Cumhuriyet rejimi Harbiye, Mülkiye gibi stratejik okulların başkentin yanı başında olmasını istiyordu. Hatta bir aralık İstanbul Borsası da Ankara'ya taşındı. Bu Millî Mücadele sırasında İstanbul'la, özellikle Darülfünun'la olan sorunların Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam ettiğinin bir göstergesiydi. Nitekim Darülfünun'a da müdahale edilecek ve 1933'te kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulacaktı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Ankara alternatif eğitim kurumları kurma girişimi içerisindeydi. Ankara Hukuk Mektebi bu alanda atılan ilk adımdı. Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi yerine kurulan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Devlet Konservatuvarı gibi kurumlar Ankara'nın eğitim alanında da bir çekim odağı olma yolunda olduğunu gösteriyordu. Bu nedenle Harbiye ve Mülkiye'nin Ankara'ya nakli Cumhuriyet'in stratejisinin bir parçası olarak gündeme geldi.

Öte yandan somut bir ihtiyaç da vardı. Başvekil İnönü'nün TBMM Reisliği'ne verdiği, Maliye Vekaleti'nce hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyeti'nce 22 Nisan 1935 günü Meclis'e arz edilen teklifte yeni adıyla Siyasal Bilgiler Okulası köklü dönüşüme uğratılmak isteniyordu. Kurulduğu tarihten beri yetiştirdiği kaymakam ve valileriyle ünlenmiş, bu nedenle Dahiliye Nezareti / Vekaleti'ne yakın olan okul artık Maliye Vekâleti'ne çalışır olmuştu. Bundan böyle öğrencinin büyük çoğunluğunu Maliye Vekâleti istihdam edecekti. Bu gelişme 1929 buhranı ertesi Türkiye'nin geçirmekte olduğu dönüşümün sonucuydu. Projenin ikinci maddesinde şu satırlar yer alıyordu: "İkinci madde ile mektebin en geniş talebe kadrosu ve talebelerinin her türlü masraflarının devletçe temin edileceği ve alınacak talebenin dörtte üçünün Maliye Bakanlığı emrinde çalıştırmak üzere ayrılacağı tespit olunmuştur."

Mülkiye tarihi açısından Ankara'ya taşınmanın en ilginç sonuçlarından biri Mülkiye'nin yerleşik bir döneme geçişi oldu. O güne kadar Mülkiye "göçebe" bir eğitim kurumu olarak oradan orada sürekli yer değiştirmişti. Bu göçebeliğin tanıklarından biri Mülkiye'de de hocalık yapmış olan ünlü gazeteci Ahmet Emin Yalman'dı. Mülkiye'nin 100. Yılı için çıkarılan *Armağan*'da Yalman'ın "Mülkiye ve İnkılâb" başlığını taşıyan bir yazısı yer aldı. Yalman'ın satırları şöyleydi:

"Hocalığımın mühim bir kısmı mütareke ve işgal yıllarına rast gelmişti. Cağaloğlu'ndaki ahşap binada başlayan faaliyetim, Kabataş'taki konakta, Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi binasında, nihayet Yıldız'daki binada devam etti. Mülkiye'nin ne kadar sağlam bir ocak olduğunu asıl bu göçebelik yıllarında fark ettim."

Ahmet Emin Yalman yazısında göçebeliğin ötesinde Mülkiye'nin kimliği üzerine de gözlemde bulunuyordu:

"Mülkiye, o devirde de inkılâb ve terakki isteyen gençleri sinesine çekti ve kendilerine aradıklarını vermenin yolunu buldu. Mülkiye'nin kuruluşunu yüzüncü yılında Mülkiye adı ortadan kalkmış bulunuyor; fakat ocak, daha genişlemiş bir şekilde vazife başındadır ve resmî adı ne olursa olsun, Mülkiye adı inkılâb ve terakkiyi seven

Türklerin kalbinde aziz bir ad olarak daima yer edecektir."[10]

Ahmed Emin Yalman, Mülkiye ile çocukluk yıllarında Selanik'te tanışmıştı. Daha o yaşlarda "Mülkiye" adlı bir ocak bulunduğunu, bu ocağın "metin, seciyeli, sağlam, yenilik ve terakki aşığı genç" yetiştirdiğini fark etmişti. Babası o yıllarda *Mütalaa* adlı bir haftalık dergi çıkarıyordu. Mülkiye'den mezun ve Selanik'e atanmış maiyet memuru gençler bu dergi çevresinde toplanmışlardı. O günlerde revaçta olan Edebiyat-ı Cedide'yi tartışıyorlar ve Ahmed Emin bunlardan etkileniyordu.

Ahmed Emin, Amerika'da eğitimi ertesi yurda dönmüş, Darülfünun'da ve Hasan Saka'nın Mülkiye'de istatistik dersinde müderris muavini olmuştu. Hasan Saka çekilince yıllarca Mülkiye'de istatistik muallimi sıfatıyla öğrenci yetiştirmişti. Ayrıca Niyazi Bey'in vekili sıfatıyla birkaç ay da istatistik dersi vermişti. Ahmed Emin'e göre, Mülkiye, "Türkiye'nin en esaslı bir irfan ocağı, terakki ve inkılâb yuvası"ydı. En yakın gençlik arkadaşlarından İbrahim Fazıl Pelin Mülkiye'liydi. Onun sayesinde Mülkiye ocağının iç alemiyle ilişkisini yitirmedi.

1908 Jön Türk Devrimi Osmanlı toplumunu derinden etkileyen gelişmelere neden oldu. Jön Türk hareketinde önemli rol oynayan yüksekokullardan biri kuşkusuz Mekteb-i Mülkiye-i Şahane idi. Abdülhamid döneminde geçirdiği reform sonucu köklü dönüşümlere uğramış, yüksekeğitim kurumuna dönüşmüştü. Kısa bir süre sonra muhalefet yuvalarından biri olmuştu. Tıbbiye ve Harbiye'de olduğu gibi rasyonalist bir eğitim görmek, Batı dillerini, özellikle Fransızcayı öğrenmek, aydın kimliğini benimsemek Mülkiye Mektebi öğrencileri ve mezunlarının Jön Türk hareketi içerisinde yer almalarına neden olmuştu.

Mutlakiyet'ten anayasal monarşi yönetimine geçiş kuşkusuz siyaset bilimi eğitimi verilen Mülkiye'yi de etkilemişti. İlk iş olarak okulun adının sonuna eklenmiş olan ve eski rejimin simgesi "şahane" sözcüğü atıldı. Okul "Mekteb-i Mülkiye" olarak tescil edildi. İkinci iş olarak Abdülhamid rejimine aşırı sadakatiyle bilinen okul müdürü Hacı Recai Efendi emekli edilerek, yerine Mülkiye'nin 1883 mezunu ve seçkin bir eğitimci olan Celal Bey getirildi. Meşrutiyet rejimi sarhoşluğuyla 1908-1909 döneminde hürriyet rejimi anlayışıyla geleneksel seçme sınavı kaldırıldı. İdadî mezunlarından hemen her başvuran okula alındı. Sayı çok yükseldi, 413'ü buldu. Düşüncesizce alınmış bu karardan bir yıl sonra geri dönüldü. Tekrar seçme sınavı kondu. Öğrenci sayısı ise o yıl 70'te tutuldu. Bir yıl sonra 40'a indirildi. 40 sayısı 1936'ya kadar korundu. 1936'da ülke ihtiyaçları gözetilerek tekrar sayılar yükseltildi.

Meşrutiyet'in ilk günlerinde "hürriyet" evazeleriyle Mülkiye öğrencileri dersleri boykot etmişlerdi. Kimi hocalar istifaya zorlanmıştı. Ama bir süre okul düzene sokulamadı. Batı kültürüne yatkın yeni hocalar arasında kutuplaşmalar oldu. Okulda siyasî tarih dersleri veren ve sıkı bir İttihat ve Terakki karşıtı olan Ali Kemal ile Mülkiye mezunu ünlü İttihatçı Hüseyin Cahit Yalçın arasında yoğun siyasal mücadele yaşandı. 14 Aralık 1908'de resmen çalışmalarına başlayan, Türkiye'nin ilk öğrenci derneği olan "Müdavimin-i Mülkiye cemiyeti" duruma el koydu. Dernek, özel bir gece düzenleyerek bu iki ünlü Mülkiyeliyi barıştırdı.

Meşrutiyet yıllarında Mülkiye'yi kuşkusuz devlet aygıtının "mütemmim cüz"ü olarak görenler ve haksız yere Mutlakiyetçi rejiminin uzantısı olarak yorumlayanlar da vardı. Meşrutiyet'in ilk aylarından itibaren Mülkiye aleyhtarı hava esmeye başladı. Hatta Mülkiye'nin kapatılıp, yerine öğretim süresi iki yıl olan "Ulum-i Siyasiye Mektebi" (Siyasal Bilimler Okulu) açılması önerileri geliyordu. Bir başka seçenek Mülkiye'yi Darülfünun'un bir şubesi olarak yeniden örgütlemekti. Bunun karşısındaki, çoğunluğunu Mülkiyelilerin oluşturduğu diğer bir grup ise okulu modernize ederek ona "Paris Siyasal Bilgiler Serbest Okulu"na denk bir tüzel kişilik kazandırılması gerektiğini savunuyorlardı. İlk raundu bu ikinci grup kazandı. Mülkiye'de köklü reformlar gerçekleştirildi. Dersler ve eğitim programı Paris Siyasal Bilgiler Serbest Okulu örnek alınarak yeniden düzenlendi. Okulun eğitim süresi

10 Ahmed Emin Yalman [S.B.F. Eski Öğretim Üyesi], "Mülkiye ve İnkılap", *Yüzüncü Yıl Armağanı*, Ankara: SBF Yayını, 1959, s. 76.

dört yıla çıkarıldı. Son iki sınıfta eğitim idarî, malî ve siyasî olmak üzere üç şubeye ayrıldı. 1913-1914 öğretim yılından itibaren bu yeni sistem uygulamaya kondu. Bu olumlu gelişmelerde, Mülkiye Mezunu Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Efendi'nin Mülkiye Müdürlüğü'ne okulun 1881 mezunlarından Gelenbevizade Hikmet Bey'i getirmesinin payı büyüktü. Müdür Hikmet Bey'in girişiği reform çabalarının sonucu okulun yatılı bölümü yeniden açıldı. 22 Ocak 1913'te çıkarılan bir hükümet Kararnamesi ile bu gerçekleşmişti. Fakat Hikmet Bey, Mülkiye'nin bu kazanımlarını çıkarılacak bir kanun ile kesinleştirmek istiyordu. Bu nedenle kabinenin önemli nazırlarına ve bu nezaretlerdeki üst düzey bürokrat kadrolarına kadar yükselmiş olan Mülkiyeliler aracılığıyla bir tasarısı hazırlanmıştı. Sonunda kanun kabul edildi. Ama bu çok kısa süreli bir zafer oldu. Cihan Harbi başlamıştı.

Mülkiye'de girişilen reform çalışmaları ödenek gerektiriyordu. Oysa ülke savaş nedeniyle güç günler yaşıyordu. Büyük malî sıkıntı vardı. Bu olanaksızlıklara devam etmekte olan Mülkiye aleyhtarlığı da eklenince gelişmeler olumsuz bir çizgiye girdi. Çıkarılan bir kanun-ı muvakkatla 1915 yılı Genel Bütçesi'ndeki Mülkiye Mektebi ödeneği kaldırılarak meblağ Darülfünun'a aktarılmıştı. Böylece Mülkiye'nin tüzel kişiliği saf dışı edilmiş oluyordu. Hukuk Mektebi'ne bağlı idarî, malî, siyasî şubeleri bulunan bir "Darülfünun Ulum-i Siyasiye Şubesi" durumuna getiriliyordu.

Mülkiye'nin 1915'te kapanışına ilk büyük tepkiyi, okulun 1901 mezunu ve o dönemde Vilayetler İdaresi Genel Müdürü olan Lütfi Mostar Bey göstermişti. Hazırladığı bir raporda Mülkiye'nin yeniden açılması gerektiğini önemle vurguluyordu. İttihatçı Talat Bey kısa bir süre sonra Sadrazam olacak ve doğu illerine yaptığı inceleme gezisi dönüşünde, iller ve ilçelerde var olan gelişme, kalkınma ve çağdaş yapılanma çabalarının hep Mülkiyeli vali, kaymakam ve mutasarrıfların üstün niteliklerinin eseri olduğunu gördü.

Ülke yönetiminde Mülkiye'nin önemi kısa sürede ortaya çıktı. Darülfünun bünyesinde şubenin Mülkiye'nin doğurduğu boşluğu doldurması söz konusu olamazdı. Nitekim 1918 yılı başında hükümet Darülfünun'un "yalnız ilim gayesini maksut" olduğu, öğrencinin kendi "şubesine ait ulûm ve fünûn"dan yararlandıkları ve bu "gaye-i ilmî" dışında meslek ve ihtisas dersleri görmedikleri belirtilerek boşluğu doldurmak için Hukuk Mektebi mezunları için bir "Memur-i İdare Mektebi" kurulmasına karar verildi. Her ne kadar Hukuk Mektebi'nde Mülkiye'de okutulan birçok ders görülüyorsa da "mülkî idare memurları" için gerekli Coğrafya-yı İdari-i Osmanî, Coğrafya-yi Tabii-i Osmanî, Coğrafya-yı İktisadî, Tarih-i Ziraat ve Sınaat ve Ticaret, Tarih-i Edyân, Etnografya, Usul-i Muhabere-i Resmiyye ile Fransızca ve özellikle Arapça dersleri kapsanmıyordu. Bu büyük bir eksiklikti.

"Memurin-i İdare Mektebi" unvanı ile bir mekteb-i âli tedrisi hakkında" kanun layihası encümenlerde (meclis komisyonlarında) incelenmiş ve Mülkiye'nin kapatılmasının doğurduğu sakıncalar defaatle gündeme gelmişti. Hükümetin teklifi Dahiliye Encümeni'nde değişikliğe uğradı. Layihanın ilk maddesi şu şekildeydi; "Mütehassıs memurini idare yetiştirmek ve Dahiliye Nezareti'ne merbut olmak üzere Memurin-i İdare Mektebi unvanı ile bir mekteb-i âli tesis olunmuştur." Dahiliye Encümeni'nde bu madde değiştirilmiş ve okulun adı "Mekteb-i Mülkiye"ye dönüştürülmüştü. Encümendeki değişiklik şöyleydi; "Mütehassıs memur yetiştirmek ve Dahiliye Nezareti'ne merbut olmak üzere Mekteb-i Mülkiye" ünvanı ile bir mekteb-i âli tesis olunmuştur." Muvazene-i Maliye Encümeni Dahiliye Encümeni'nin teklifini desteklemiş ve aynen Mülkiye Mektebi'nin açılması doğrultusuna görüş bildirmişti. Böylece kanun layihasının başlığı "Mekteb-i Mülkiye unvanı ile bir mekteb-i âli tesisi hakkındaki layiha-i kanuniyye"ye dönüşmüştü. Maarif Encümeni'nde de küçük bir değişikliğe gidilerek "Dahiliye Nezareti'ne merbut" kayıt kaldırılarak kanunun icrasına Maarif Nâzırı memur edilmişti. Ama son aşamada okul Dahiliye Nezareti bünyesinde kaldı. 1920 yılında Maarif Nezareti'ne devredildi.

Tüm bu aşamalarda Mülkiye mezunu devlet ricali Mülkiye'nin tekrar açılması için önemli ölçüde gayret

sarf etmişti. Kanun 9 Mart 1918'de kabul edildi ve Mülkiye yeniden açıldı. Bu kez yatılıyı, ücretliydi, eğitim süresi üç yıl olarak belirlenmişti. Yapılacak seçme sınavıyla 30 öğrenci parasız okuyacaktı. Okul Müdürlüğüne, Mülkiye 1902 mezunu olan eğitimci Hüseyin Nazım Bey getirilmişti.

Savaş ortamında tekrar açılmış olan Mülkiye yükseköğrenim çağındaki gençlerin askere alınması nedeniyle öğrenci bulmakta güçlük çekmişti. Bu durum karşısında Talat Paşa, giriş sınavlarını kazanan öğrencilerin askerliğinin ertelenmesi, asker olanlarının ise terhis edilmesi kararını aldırttı. 10 Eylül 1918'de İstanbul ve taşrada yapılan seçme sınavları sonucu 30'u parasız, 15'i paralı-yatılı olmak üzere 45 öğrenci Mülkiye'de okumaya hak kazandı. Bu arada okulun tekrar kapatılmasını önlemek için, Dahiliye Nezareti Müsteşarı, Mülkiye 1902 mezunlarından Hamit Bey'in girişimiyle Mülkiye yeniden saltanatın himayesine alındı.

1 Kasım 1922'de saltanat kaldırıldı. 4 Kasım 1922'de ise İstanbul'un yönetimi TBMM'ye geçti. Mülkiye de TBMM hükümeti Maarif Vekâleti'ne bağlandı.

Cumhuriyet'le birlikte Mülkiye'de yeni bir düzenlemeye girilmiş oluyordu. 1924 Talimatnamesi ile 1966 yılına kadar geçerli olacak üç şube, Siyasî Şube, İdarî Şube ve Malî ve İktisadî Şube kabul edildi. Siyasî Şube dört yıl, İdarî Şube ve Malî ve İktisadî Şube üç yıllıktı. Her üç şube ilk iki yıl ortak bir program görecekti. Bu iki sınıfa "sunuf-ı müştereke" deniyordu ve saat miktarı kimi derslerde farklı olsa da birinci ve ikinci sınıfta aynı dersleri göreceklerdi. Bu kez de eskisi gibi program hukuk ağırlıklıydı. Medenî hukuk, idare hukuku, anayasa hukuku, devletler hukuku, ticaret hukuku ilk iki yıl görülen hukuk dersleriydi. İktisat, maliye ve istatistik, coğrafya yine bu sınıflarda görülecekti. Ayrıca Türk tarih-i medeniyyeti dersi programda yer alıyordu. Meşrutiyet yıllarındaki din derslerine artık yer verilmemişti. Ders saati açısından önemli bir ders Fransızcaydı. Her iki sınıfta altışar saat Fransızca dersi alınacaktı.

İlk iki sınıfın ardından "ihtisas sınıfları" geliyordu. Siyasî Şube'de şu dersler yer alıyordu; Tarih-i siyasî [Avrupa ve Amerika devletleri], Tarih-i siyasî [Asya devletleri], Türkiye tarih-i siyasîsi, Hukuk-i düvel, Tarih-i muahedât, Şehbenderler hukuk ve vezâifi, Siyasiyyat-i iktisadiyye ve ticaret muahedâtı, Coğrafya-i iktisadî, Hukuk-i âmme, Muhaberât-ı diplomatikiyye, Matbuat ve istihbarat, Fransızca, Lisan-ı ecnebî [Fransızca].

İdarî Şube'nin dersleri ise şu başlıklardan oluşuyordu: Hukuk-i idarî, Hukuk-i ceza ve Usul-i cezaiyye, Türkiye tarih-i dinîsi, Hukuk-i medeniyye, İlm-i malî ve kavânin-i maliyye, İktisad-ı ictimaî, İktisad-ı zıraî, Coğrafya-i iktisadî, Hukuk-i âmme, İctimaî hıfzıssıhha ve Fransızca.

Son olarak Malî ve İktisadî Şube ders listesinde Mesâlik-i iktisadiyye tarihi, Nukud, itibar, borsa, banka, Mukayeseli kavanin-i maliyye ve istikrazât, Hukuk-i medeniyye, İlm-i malî ve kavanin-i maliyye, İktisad-ı ictimaiyye, İktisad-ı zıraiyye, Coğrafya-i iktisadî, Gümrük kavânini, Usul-i defterî-i umumî ve malî ve Fransızca dersleri bulunuyordu.

Yabancı ders olarak Fransızca bütün öğrenciler için zorunluydu. Siyasî Şube'ye girecekler diğer yabancı dil kurlarından birini ilk sınıftan itibaren izlemek zorundaydılar. Mülkiye öğrencisi en aşağı beşinci dil kurunu bitirmedikçe diploma alamıyordu. Siyasî Şube öğrencisi ise Fransızcadan altıncı kuru, ikinci yabancı dilden ise beşinci kuru bitirmesi yeterliydi. Siyasî Şube'ye girecek öğrencilerin birinci ve ikinci sınıflarda İngilizce kurunu izlemeleri zorunluydu.

Mülkiye'ye giriş sınavı tarih, coğrafya, Türkçe, felsefe ve içtimaîyat, riyaziyat, tabiiyat ve Fransızcadan yapılıyordu. Fransızca bilmeyenler İngilizce ya da Almancadan sınava tabi tutulabiliyorlardı.

1924-1925 ders yılı başında yeni kaydolan öğrenciler tam teşekkülü lise mezunlarından alındı. Okulun göçebe durumuna son vermek amacıyla Yıldız Sarayı Yaverler Dairesi Mülkiye'ye tahsis edildi. Mülkiye Ankara'ya taşınana değin bu binada eğitimini sürdürdü.

Mülkiye'nin 4 Aralık 1934'te kuruluşunun 58. yıl dönümü (O sırada 1877 yılı esas alınmıştı) Ankara Pa-

las'ta da kutlandı. TBMM Başkanı Kâzım Özalp, Başbakan İsmet İnönü ve birçok bakanın katıldığı bu etkinlik sırasında Mülkiyeliler adına Atatürk'e bir telgraf çekilerek Mülkiye camiasının kendisine olan saygısı ve bağlılığı iletildi. Atatürk, telgrafla verdiği cevapta "Siyasal Bilgiler Okulası Çıkışlılarına" teşekkür ve takdirini bildirdi. O sıralarda dil devriminin en yoğun günleri yaşanıyordu. Telgraf sonrası Mülkiye'nin adı Siyasal Bilgiler Okulası oldu. "Okula" sözcüğü daha sonra "okul" olarak düzeltildi. Böylece TBMM'nin Mustafa Kemal'e "Atatürk" soyadını vermesinden 11 gün sonra Atatürk, Mülkiye'nin adını Siyasal Bilgiler Okulası (Okulu)'na çevirmişti.

1935 yılı bütçe müzakereleri sırasında hükümet adına TBMM'de yapılan konuşmalarda, Mülkiye'nin Ankara'da onun geçmişine yaraşır biçimde yeniden teşkilâtlandırılması gündeme geldi. Yeni yapılanmada Mülkiye 1911 mezunlarından olan dönemin Millî Eğitim Bakanı Abidin Özmen etkin rol oynadı. Millî Eğitim Bakanlığı'nın da görüşünü alan Maliye Bakanlığı'nın hazırladığı tasarı Bakanlar Kurulu'nun da onayını alarak TBMM'de yasalaştı. Kabul edilen kanunla Cebeci'nin Topraktepe mevkiinde, Siyasal Bilgiler Okulu'nun binasının yapımına başlandı. Okul yeni binasındaki eğitime 15 Kasım 1936'da başladı. Mülkiyeli öğrencilerin İstanbul'dan trenle ayrılışları sırasında ve Ankara'ya varışlarında coşkulu törenler düzenlendi. Bu arada eğitim tüm şubelerde dört yıl oldu.

Mülkiye Mektebi'nden Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne...

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti kendi ilkelerine uygun idarecilerin yetiştirilmesine büyük önem veriyordu. Yıllardan beri Türkiye'nin yönetiminde önemli işlevi olan Mülkiye Mektebini Ankara'ya taşımayı uygun buldu. Cebeci ile Yenişehir arasında imar planında üniversite için ayrılan bölgede bu okulun inşaatına başlanılması için bir yasa tasarısı hazırlandı.

Bilindiği üzere Mülkiye Mektebi devlete yüksek tahsil görmüş memur yetiştiriyordu. Ancak buraya alınan öğrenci sayısı sınırlıydı. Gelişen Türkiye'nin ihtiyacını karşılamaktan uzaktı. Devlet işlerinde verimliliği artırabilmek için memurlar içindeki yüksek tahsil görmüş olanların sayısının artırılması gerekiyordu.

Cumhuriyet hükümeti bu konuda Mülkiye Mektebi'nin öğrenci kapasitesini artırmayı düşündü. Bunun için Maliye Vekâleti bir yasa tasarısı hazırlayarak Bakanlar Kurulu'na sundu. Bakanlar kurulunun 22 Nisan 1935 tarihli toplantısında görüşülen tasarı Meclis Başkanlığı'na gönderildi. İlgili encümenlerde görüşülen tasarı 10 Haziran 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderildi.

Bu tasarıya göre Mülkiye Mektebi'nin adı Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu olarak değiştiriliyor ve Ankara'ya taşınıyordu. Okula her yıl liseyi bitirmiş gençler arasından sınavla öğrenci alınacaktı. Parasız yatılı öğrenci sayısı 420'i geçmeyecekti.

Birinci sınıfa alınacak öğrenci sayısı Kültür Bakanlığı'nca tespit edilecekti. Her yıl alınacak parasız yatılı öğrencinin 314'ü Maliye (Finans) Bakanlığı'nda çalıştırılacaktı. Parasız yatılı okuyan öğrencilerden okulu bitirenler, Finans Bakanlığına ayrılanlar bu bakanlığın emrinde, diğerleri ise hükümetin belirleyeceği yerlerde ve işlerde çalışacaktı. Bu yükümlülüğü yerine getirmeyenlerden eğitim masrafı yüzde elli fazlasıyla alınacaktı. Okulu bitiren öğrenci başvuru tarihinden itibaren altı ay içinde atanması yapılmaz ise zorunlu hizmeti düşecekti.

Yüksekokulların varlığını sürdürebilmesi kuşkusuz öğretim elemanlarının yetiştirilmesine bağlıdır. Bu da okul kadrosuna asistan ve doçent almakla sağlanabilirdi. Oysa Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu açılırken bu konu üzerinde durulmamış, profesörlük ek bir iş olarak görülmüştü. Oysa

bu okulun gelişmesi tüm vaktini dersine vermiş öğretim üyelerinin yetiştirilmesiyle sağlanacaktı. İlerde çeşitli şekilde boşalacak profesörlerin kadrolarına aday yetiştirmek ve derslerde öğrencilere yabancı dilde kitap okutmak üzere Siyasal Bilgiler Okulu kadrosuna doçent ve asistan eklenmesi zorunlu görülmüş ve 2777 sayılı yasaya bir ek yapılarak 6. dereceden 3 doçent, 10. dereceden de 3 asistanın alınmasını sağlayan bir yasa 27 Haziran 1938'de kabul edilmişti.

1946 yılında Ankara Üniversitesi kuruldu. Üniversitelerde yeni düzenlemelere gidildi. Yeni yapılanma paradoksal bir durum ortaya koyuyordu. Zira Mülkiye bir meslek okulu olarak görülmüştü. Her ne kadar birçok bilim alanında öncülük etmişse de temel misyonu devlete üst düzey yetkin bürokratlar yetiştirmekti. İdarî şube mezunları, kaymakam, vali oluyor, Maliye Şubesi mezunları Maliye Bakanlığı'na katılıyor, hesap uzmanlığı ve maliye müfettişlik görevini üstleniyor, Siyasî Şube mezunları ise Dışişleri Bakanlığı'nda konsolos, başkonsolos, sefir oluyorlardı. Batı'da da benzer okullar vardı ve Mülkiye programlarında bu okulları örnek almıştı. Oysa üniversite farklı bir misyonu gündeme getiriyordu. Üniversitenin bir fakültesi olarak artık "bilim" kaygısı ön planda yer alıyordu.

Öte yandan artık İkinci Dünya Savaşı ertesi Avrupa ülkelerinde üniversiter sistemde ABD'nin etkisi somut olarak görülmeye başlanıyordu. Bu Türkiye'de de görüldü. Hocaların giyim kuşamı bile değişti. Cüppelerinin üzerine dört köşe kep giymeye başladılar. Bu arada ABD Avrupa üniversiter sistemine alternatifler getirme çabası içerisindeydi. Avrupa'nın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de ODTÜ ve Erzurum Atatürk Üniversitesi bu çabaların sonucuydu. Ayrıca Robert Kolej'in bir Amerikan üniversitesine dönüştürülme çabası Lozan'a aykırı oluşu nedeniyle geri çevrilmişti.

5627 sayılı Siyasal Bilgiler Okulu'nun Siyasal Bilgiler Fakültesi adıyle Ankara Üniversitesine Katılması Hakkında Kanunu 3 Nisan 1950'de yayımlandı ve okul işlevini yitirdi. Siyasal Bilgiler Okulu Müdürü Prof. Fethi Çelikbaş, dekanlığa seçildi. Kısa bir süre sonra milletvekili olan Çelikbaş'ın yerine Prof. Fadıl Hakkı Sur dekan oldu. Müdürlük tarihe karışmıştı.

Mülkiye'de İktisat Eğitimi ve Keynes

İktisat bilimini Türkiye'ye Mülkiye getirmişse de yıllar boyu iktisat eğitimi okulun yumuşak karnı oldu. Sakızlı Ohannes Efendi'nin, Mehmed Cavid Bey'in liberal iktisat anlayışı yıllar boyu sürdü. Türkiye'de akademik bağlamda korumacı iktisat anlayışını getiren bir Mülkiye mezunu, Musa Akyiğitzade olmuşsa da kitapları Mülkiye'de okutulmadı. Oysa Harbiye'de iktisat derslerini Musa Akyiğitzade veriyordu. Meşrutiyet yıllarında ise bu kez Fransız solidarîst düşüncesinin temsilcisi Charles Gide'in *İlm-i İktisat* kitabı moda oldu. İttihatçılar "millî iktisad"ı el yordamıyla bulmuşlardı. Bu arada Mülkiye mezunu İbrahim Fazıl Pelin Fransa'ya gönderilmiş, iktisat eğitimi almıştı. Dönüşünde önce Mülkiye'de Bütçe dersleri verdi. Daha sonra *İktisat* ve *Finans İlmi* kitaplarıyla birkaç nesil Mülkiye ve Hukuk öğrencilerine iktisat öğretti.

İktisat eğitiminin yetersiz oluşunun bir nedeni Osmanlı ve de Cumhuriyet aydının yabancı dilinin Fransızca oluşuydu. Oysa iktisat alanının hâkimi İngiltere'ydi ve İngilizce bilmeksizin bu literatüre ulaşılamıyordu. 1929 Buhranı'nın panzehri olacak kitap John Maynard Keynes'in *The*

General Theory of Employment, Interest & Money [1936] adlı eseriydi. İktisat öğretimimizde 50'li yıllara kadar Keynes pek bilinmedi. Ama yine de tek farkındalık Mülkiye mezunlarının çıkardığı *Siyasî İlimler Mecmuası*'nda görüldü. Hasan Refik Ertuğ derginin Nisan 1939 tarihli 97. sayısında "The General Theory of Employment, Interest and Money - Hizmet "İş", Faiz ve Para Hakkında Umumî Nazariye, Muharrir: John Maynard Keynes" başlığıyla kitabı tanıtmıştı.

Hasan Refik Ertuğ şunları yazıyordu: "İngiliz matbuatında dahi oldukça mühim akisler yapmış olan bu kitap, dünya iktisadî hayatına yeniden ve canlı kuvvetlerle girmiş bulunan memleketimiz için birçok faydalı bahisleri ihtiva etmektedir. İktisatla meşgul olanlarımız için iyi bir rehber olacak olan bu eserin dilimize çevrilmesi çok şayanı temennidir."[11]

Siyasî İlimler Mecmuası 1931-1955 arası Türkiye'de düzeyli bir dergi olarak büyük bir boşluk doldurmuştu. Meşrutiyet'in ilânı ertesi de 30 sayılık *Mülkiye* adlı bir dergi çıkmıştı. Dergide yer alan yazılar dönemin düşünce dünyasına önemli katkılarda bulunmuştu. 1931'de önce *Mülkiye Mektebi Mecmuası* çıktı. Bir süre sonra adı *Mülkiye Mecmuası* oldu. Ardından sırasıyla *Mülkiye İçtimaî İlimler Mecmuası*, *Aylık Siyasî İlimler Mecmuası* ve nihayet *Siyasî İlimler Mecmuası* olmuş ve varlığını 1955 yılına kadar sürdürmüştü. Dünyadaki siyasal gelişmeleri Türkiye'de en düzgün yansıtan dergi buydu.[12]

Mülkiye öğrencisi Keynes'i İktisadî Siyaset Kürsüsü hocası Sadun Aren'den öğrendi. 1960 yılında yayımlanan İstihdam Para ve İktisadî Politika yıllar boyu el kitabı oldu. Siyasal Bilgiler baskısının ardından Bilgi Kitabevi de kitabı okuyuculara sundu. Devlet sınavlarında iktisat soruları genellikle bu kitaptan geliyordu. Zira sınavı yapanların çoğunluğu Mülkiye mezunuydu.

20. yüzyıl iktisadına iki önemli iktisatçı damgası vurmuştu. Bunları John Maynard Keynes ve Friedrich Hayek'ti. İlki iktisatta devlete regülatör işlevler yüklüyordu, ikincisi ise tam anlamıyla liberaldi ve devletin iktisadî konularda ""gölge etmemesi"nden yanaydı. Nitekim 1970'lerin ilk yarısında stagflasyon sonucu yıldızı parlayacak Friedman ve Şikago ekolünün de desteğiyle Hayek'in neoliberal düşüncesi 20. yüzyılın son çeyreğinde hâkim olacaktı.

İlginçtir, Mülkiye çevresi daha Keynes'ten bihaberken okul dergisinde Friedrich Hayek'in *The Road to Serfdom* [1944] *(Köleliğin Yolu)* adlı eserini Türkçeye çevirmeye koyulmuştu. Kitabın ilk sekiz bölümü 1947-1948 yıllarında, Aydın Yalçın'ın tavsiyesi ve talebi üzerine Turhan Feyzioğlu tarafından çevrilerek *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*'nde yayımlandı. Eserin geri kalan yedi bölümü ise Prof. Dr. Yıldıray Arslan tarafından çevrildi ve 1995 yılında Liberal Düşünce Topluluğu tarafından yayımlandı.

Kırsal Kalkınma Projesi: Köy Enstitüleri

Köy Eğitmenleri Kanunu

Köy Eğitmenleri Kanunu 11 Haziran 1937 tarihinde kabul edilmiş ve 24 Haziran 1937'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmişti. Kanun köylünün kalkınmasını esas almıştı. Eğitilmesi yönünde 1940

11 Hasan Refik Ertuğ, "Bibliyografya," *Siyasî İlimler Mecmuası*, yıl IX, sayı 97, Nisan 1939, s. 36.

12 Tansel Güven, *Siyasî İlimler Mecmuası 1931-1955*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2010.

yılında kabul edilen Köy Enstitüleri Kanunu öncesinde yapılan kanunî düzenlemeydi.

1935 nüfus sayımına göre şehir ve kasabaların nüfusu 3.799.742'ydi. Öğrenci sayısı ise 450.000'di. Bu çocuklardan 308.000'i okula gönderilmekte, 130- 140.000 civarında çocuk okula gidememekteydi.

Ülkede nüfusu 800'den fazla köylerde 2.388.354, nüfusu 400-800 arasındaki köylerde 3.175.759, nüfusu 400'den az olan köylerde de 6.836.839 yurttaş yaşamaktaydı. Nüfusu 400'den az olan köy sayısı 32.000'di.

Nüfusu 400'den az olan köylerin % 50'sinin nüfusu 150'yi geçmiyordu. Böyle köylerdeki tüm çocuklar okula gitse bile okulun öğrenci sayısı (nüfusun % 12 hesabıyla) 18'i geçmeyecekti. Nüfusu 150 ila 400 arasındaki köylerde ise öğrenci sayısı 40'tan fazla olmayacaktı.

Köy okullarının üç sınıflı olduğu düşünüldüğünde her sınıfa düşecek öğrenci sayısı son derece az olacaktı.

Köylerde okula giden öğrenci sayısı 370.000'di. Zorunlu öğrenim çağındaki çocuk sayısı 1.800.000 civarındaydı. Şehir ve kasabalardaki öğrenci sayısı ise 308.000 civarındaydı.

Ülkedeki ilkokul öğretmenlerinden 6800'ü şehir ve kasabalarda, 6950'si de köylerde çalışıyordu. Şehir ve kasabalar için 2570, köyler için 10.300 olmak üzere 12.870 öğretmene ihtiyaç vardı.

Her yıl 700 öğretmen yetiştiren öğretmen okullarıyla bu açığı kapamak zordu. Kaldı ki öğretmen okullarının kapasitesini artırmak da olası gözükmüyordu. Bunun yanında öğretmen okullarının karakteri de köye faydalı olacak öğretmen yetiştirmekten uzaktı. Bu nedenle köye gönderilecek öğretmenin köylünün üretimini arttıracak, köyde sağlıklı yaşamı tehdit eden unsurları giderecek, köylünün yaşam standardını yükseltecek bir şekilde yetiştirilmiş olması gerekiyordu.

Bunun yanında okuma-yazma, matematik, yurt ve yaşamı içeren bilgilerle de donatılmalıydı. Bu da yeni bir yaklaşımla olurdu. Köy eğitimine yeni bir bakış açısı getiren köy eğitmenlerinin yetiştirilmesi işte bu yaklaşımın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştı.

- Köy Eğitmenleri Yasası'na göre, köy eğitmeni adayı köy yaşamını bilen, köye bağlı bir kişi olmalı,
  Yaş, bilgi, görüş, anlayış bakımından köyde yapacağı işler dolayısıyla karşılaşacağı güçlükleri aşabilir olmalı,
- Köye sade fakat ileri yaşamı sokabilmek için usanmadan çalışır olmalı,
- Köyün zorunlu eğitim yaşındaki çocukları ile gençlere okuma-yazma, matematik, yurt ve yaşam bilgisi öğretecek yeterlikte olmalı,
- Köyde eğitim ve tarım işleri konusunda devleti temsil edebilecek, köylüye yol gösterecek düzeyde olmalı,
- Köyün yazgısı ile kendi yazgısının dolayısıyla da devletin yazgısının birbirine bağlı olduğu bilincinde olmalı.

Bu özelliklere sahip okuma-yazma bilen, askerliğini yapmış, köyüne bağlı köylüler arasından seçilenler Eskişehir'in Çifteler çiftliğinde kursa tabi tutulduktan sonra Ankara köylerine stajyer olarak gönderilmiş ve alınan sonuçların olumlu olduğu görülmüştü. Yurttaşın bilgi düzeyinin yükselmesine, köylünün kalkınmasına, üretimin arttırılmasına katkıda bulunacağı saptanan bu uygulamanın tüm yurt yüzeyine yaygınlaştırılması uygun bulunmuştu.

Bunun yanında 8-10 köy bir bölge olarak adlandırılmış ve her bölgenin denetimi köy eğitmenleri yetiştirme kursuna katılan bir ilkokul öğretmeninin denetimine verilmişti. Gezici başöğretmen olarak nitelenen bu kişi, eğitmenleri sık sık denetleyerek işlerin çabuk bitmesini sağlamıştı. Bu olumlu gelişmeler üzerine köy eğitmenleri tasarısı 11 Haziran 1937'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Geriel Kurulu'nda görüşülmeye başlandı. Tasarıya göre;

Nüfusları öğretmen gönderilmesine uygun olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılmasını sağlamak, köylülere rehberlik etmek üzere köy eğitmenleri görevlendirilecekti. Köy eğitmenleri, Maarif ve Ziraat Vekillikleri tarafından, ziraat işleri yaptırılmaya elverişli okul ve çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirilecekti. Eğitmen bulunan köylerden yeteri kadarı birleştirilerek bir bölge

oluşturulacak her bölgeye gezici bir başöğretmen veya öğretmen atanacaktı. Bunlar köy eğitmeni yetiştirme kursuna katılmış ilkokul öğretmenleri arasından seçilecekti.

Bu tasarı aynı gün görüşülerek yasalaştı. Böylece Cumhuriyet'in aydınlığının uzak köylere kadar ulaştırılması için yeni bir çalışma başlatıldı.

Ortaöğretim okullarında da öğretmen açığı vardı. Hükümet, ortaöğretim okullarındaki öğretmen açığını kapatabilmek için ilköğretmen okulu mezunlarından yararlanmayı kararlaştırdı. Bu amaçla Gazi Terbiye Enstitüsü'nde bir kurs açtı. İlköğretmen okulu mezunlarından bu kursa katılıp başarılı olanları ortaöğretime atayacağını, kursa katılacak öğretmenlerin masraflarını Maarif Vekâleti'nce karşılayacağını, ortaokul öğretmeni olup da kendi branşı dışında başka derslerin öğretmenliğini yapmak isteyenlerin de bu kursa katılabileceklerini belirtti.

Köy Eğitmenleri Kanunu

Kanun No: 3238 Kabul tarihi: 11/6/1937

Madde 1 - Nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için köylülere rehberlik etmek üzere köy eğitmenleri istihdam edilir.

Madde 2 - Köy eğitmenleri, Maarif ve Ziraat vekillikleri tarafından; ziraat işleri yaptırılmağa elverişli okul veya çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirilirler. Eğitmen yetiştirme kurslarının masrafları Maarif ve Ziraat vekillikleri bütçelerinden ödenir.

Madde 3 - Maarif Vekilliği'nce seçilecek ve mezun sayılarak kurslara vazife görmek üzere gönderilecek ilköğretim müfettişleri ile ilkokul öğretmenleri bu kurslarda bulundukları müddetçe müktesep hakları olan maaşlarını ve makam ücretlerini tam olarak alırlar.

Madde 4 - Eğitmen bulunan köylerden lüzumu kadarı birleştirilerek bir bölge teşkil edilir. Her bölgeye gezici bir başöğretmen veya öğretmen tayin olunur ve bunlar köy eğitmeni yetiştirme kurslarına iştirak etmiş ilkokul öğretmenlerinden seçilir.

Gezici öğretmen veya başöğretmenlerin müktesep hakları olan maaş ve makam ücretleri mensub oldukları hususî idare bütçelerinden ödenir.

Bunların gezmeleri için harcırah mukabili olarak bölge merkezi haricinde vazifeten geçirecekleri her gün için 100 kuruşu geçmeme üzere Maarif Vekilliği'nce tayin edilecek miktarda mezkûr vekillik bütçesinden tediyat yapılır.

Madde 5 - Köy eğitmenlerine İcra Vekilleri Heyeti'nce tasdikli kadrolarda tesbit edilecek miktar üzerinden ve Maarif Vekâleti bütçesine mevzu vilâyetlere yardım tahsisatından alâkadar vilâyetlerce aylık ücret; Ziraat Vekâleti bütçesinden de meccanen tohum, fidan, damızlık ve ziraat aletleri gibi vesait verilir.

Madde 6 - Köy eğitmenlerinin kurslara alınmaları, yetiştirilme tarzları, köylerdeki ödevleri, beşinci maddede yazılı vesaiti icabında köylü lehine nasıl kullanacakları, işlerinin takip ve teftişi Maarif ve Ziraat vekillikleri ince müştereken kararlaştırılır.

Madde 7- Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 8 - Bu kanunun hükümlerini icraya Dahiliye, Maarif, Maliye ve Ziraat vekilleri memurdur.

Köy enstitülerini Cumhuriyet'in eserleri içinde en kıymetlisi ve en sevgilisi sayıyorum. Köy enstitülerinden yetişen evlâtlarımızın muvaffakiyetlerini ömrüm oldukça yakından, candan takip edeceğim.

İsmet İnönü

17 Nisan 1940'ta kabul edilen 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu, önceki deneme okullarının enstitüye dönüştürülmesini ve ayrıca 17 yeni köy enstitüsü açılmasını öngörüyordu. Bu okulların her birinin bir çevresi olacak ve çevre içinde yer alan illere, nüfusa göre öğrenci kontenjanı ayrılacaktı. Enstitülere, beş yıllık köy okullarını bitirenlerle üç yıllık okulları bitirenlerden iki yıllık hazırlık sınıfını başarıyla tamamlayanlar alınacaktı.

Karma öğretim sistemine dayanan enstitülerin öğretim süresi beş yıldı. Öğrencilerin ilk üç yıllık başarı seviyelerine bakılarak en başarılı olanlar öğretmenliğe, diğerleri öteki köy hizmetlerine yönlendirilecekti. Okullar aynı zamanda bir tarım işliği ve sağlık ocağı olarak da görev yapacaktı.

Enstitülere alınan öğrenciler, okulların yapım işlerinde ve örnek tarım uygulamalarında da görev aldılar.

Köy enstitülerine öğretmen yetiştirmek maksadıyla 1942-1943 öğretim yılında Ankara Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne bir yüksek köy enstitüsü eklendi. Köy enstitülerinin en başarılı öğrencileri öğretmenler kurulu kararı ve imtihanla üç yıllık bu okula alındı. Köye yönelik bir araştırma enstitüsü olması da düşünülen Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde eğitimciler, üniversite öğretim üyeleri ve devlet yöneticileri görev aldı. Derslerin bir kısmı Ankara'daki bazı fakülte ve yükseköğretim kurumlarında görülüyor, bazı uygulamalı dersler ise ilgili devlet kuruluşlarında yapılıyordu.

1948'de Van'a bağlı Erciş'te açılanla birlikte toplam sayısı 21'e ulaşan köy enstitüleri 17 bini öğretmen, eğitmen ve teknik eleman, 3 bini sağlık memuru olmak üzere 20 bin dolayında mezun verdi.

Çok partili rejime geçildikten sonra (1946), Demokrat Parti'nin yoğun eleştirileriyle karşılaşan köy enstitüleri bu dönemde bir duraklama geçirdi.

1947'de Reşat Şemsettin Sirer'in Millî Eğitim Bakanlığı döneminde, eğitim programları büyük değişikliklere uğramış ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü kapatılmıştı. Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 seçimlerinden sonra, önce, köy enstitülerinin programı klasik ilköğretmen okullarının programıyla birleştirildi (1951), ardından 6234 sayılı kanunla köy enstitüleri 1954'te kapatıldı.

Türkiye'de ilkokul öğretmeni yetiştirmek üzere 17 Nisan 1940 tarihli ve 3803 sayılı yasa ile açılan köy enstitüleri ülkenin koşullarına özgü bir eğitim projesiydi. Projeyi dönemin millî eğitim bakanı Hasan Âli Yücel bizzat yönetti. Cumhuriyet 1923 yılında okuryazarlığı yüzde 5'i bile bulmayan, yüzde 90'unun üzeri köyünden ötesini bilmeyen fakr u zaruret içerisinde bir beşerî sermaye devralmıştı. Ülkenin dört bir yanına dağılmış bu nüfus uzun yıllar kendi kaderine bırakılmış, uygarlıkla bağı kopmuş bir kitleyi oluşturuyordu. Bu kitleyi üretken kılmak, aynı zamanda vatandaş düzeyine çıkarmak Cumhuriyet'in temel hedeflerinden biriydi. Ancak bu büyük bir eğitim seferberliği gerektiriyordu. Bu denli dağınık bir nüfusu okuryazar kılmak, çağdaş Türkiye normlarında eğitmek, o günün bütçe olanaklarıyla olanaksız görünen bir çaba olarak değerlendiriliyordu. Meşrutiyet yıllarında gündeme gelen "halka doğru" hareketi bu tür bir çabanın ne denli ütopik bir uğraş olacağını göster-

mişti. Rusya ya da Balkanlar'da olduğu gibi aydın kesiminin köylere giderek ülkeyi karanlıktan kurtarma fikri her zaman bir özlem olarak yaşadı. Oysa köyü köye yola çıkarak çözüm bulmak gerekiyordu.

Cumhuriyet'in erken yıllarında köy enstitüsü fikri ilk kez Amerikalı eğitim filozofu John Dewey tarafından gündeme getirildi. Dewey, özellikle kırsal bölgelerdeki okulların toplum yaşam merkezi haline getirilmesi gerektiğini savunuyordu. Eğitimin yerel koşullara uyarlanması sorunu eğitim felsefesinin özünü oluşturuyordu. Köy enstitüleri, iş ve eğitim birlikte ele alınmalı, bilgi ile üretim aynı ortamda anlam kazanmalıydı. Eğitilecek olanların aynı anda hem okul öğretmenleri hem de toplumun eğitmeni olması bekleniyordu. Öğrenciler aslında kendi okullarını, evlerini, kışlalarını, işyerlerini vb. inşa edecek, birlikte yaparak ve yaşayarak üretim ile eğitime bir bütünlük sağlayacaklardı.

Dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün himayesinde, Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel tarafından İsmail Hakkı Tonguç'un çabalarıyla köylerden ilkokul mezunu zeki çocukların köy enstitülerinde yetiştirildikten sonra yeniden köylere giderek öğretmen olarak çalışmaları projenin ana hedefiydi.. O tarihlerde geleneksel öğretmen okullarında yetişmiş öğretmenler için köylerde öğretmenlik yapmak, istenerek yapılacak bir görevden çok, zorunluluk olarak algılanıyordu. Oysa köy kökenli öğrencilerin uyumu çok daha kolay olacaktı.

Köy enstitüleri 1940 yılından başlayarak, tarım işlerine elverişli geniş arazisi bulunan köylerde ya da onların hemen yakınlarında açıldı. Şehirlerden uzak, ancak tren yollarına yakın tarıma elverişli 21 bölgeden yola çıkıldı. Öğretmenler köylülere ve köylü çocuklara hem örgün eğitim verecek, okuma yazma ve temel bilgileri kazandıracak hem de modern ve ilmî tarım tekniklerini öğretecekti. Kitaba deftere dayalı öğretim yerine *iş için, iş içinde eğitim* ilkesi kabul görmüştü. Her köy enstitüsünün kendisine ait tarlaları, bağları, arı kovanları, besi hayvanları, atölyeleri olacaktı. Derslerin %50'lik bölümü temel örgün eğitim konularını içeriyordu. Geri kalanı ise uygulamalı eğitimdi.

1940-1946 arasında köy enstitülerinde 15.000 dönüm tarla tarıma elverişli hale getirildi ve üretim yapıldı. Aynı dönemde 750.000 yeni fidan dikildi. Oluşturulan bağların miktarı ise 1.200 dönümdü. Ayrıca 150 büyük inşaat, 60 işlik, 210 öğretmen evi, 20 uygulama okulu, 36 ambar ve depo, 48 ahır ve samanlık, 12 elektrik santrali, 16 su deposu, 12 tarım deposu, 3 balıkhane, 100 km yol yapıldı. Sulama kanalları oluşturularak enstitü öğrencilerinin uygulamalı eğitim gördüğü çiftliklere sulama suyu öğrenciler tarafından getirildi.

Köy enstitüsü uygulaması Hasan Âli Yücel'in 1946'da Millî Eğitim Bakanlığı'ndan ayrılmasına değin devam etti. Hasatin Âli Yücel'den sonra 1946 yılında, köy enstitüleri giderek eleştirilmeye başlandı. Millî Eğitim Bakanı olan Reşat Şemsettin Sirer döneminde kapatılarak yerlerine köy öğretmen okulları açıldı. Köy enstitülerinin yerini alan yeni okullar da Demokrat Parti döneminde 27 Ocak 1954'te kapandı.

Cumhuriyet Türkiyesi'nin kuruluş sürecinin son evresinde gündeme gelen köy enstitüleri, Türk Eğitim Tarihi içerisinde önemli bir yere sahip oldu. Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte başlatılan eğitim seferberliği çerçevesinde köye öğretmen yetiştirme işlevini köy enstitüleri üstlenmişti. Bu enstitülerin kurulması için ön hazırlıklar 1935 yılında başlatılmış ve 17 Nisan 1940 tarihinde çıkarılan bir kanunla köy enstitüleri açılarak eğitim hayatına başlamıştı. Köy enstitüleri kırsal bölgelerin eğitim ve kalkınma problemlerini çözmede etkin bir rol oynadı. Köyde görevlendirilen öğretmenler aracılığı ile eğitimde teorik bilginin yanında üretime dayalı pratik bilgiler verilmişti. Köy enstitüleri, yetiştirdikleri öğretmenler aracılığıyla köyde yaşayan insanlara bilim ve tekniğin yolu gösterildi. Kırsal alanda yaşayanların sorunlarını ortaya koyan bir kuşağın yetişmesi sağlandı. Köy enstitüleri'nde eğitim görenler hem örgün eğitim aldı hem de modern tarım teknikleri konusunda bilgiler edindi. Böylece tarımda verimliliğin arttırılması planlandı.

Köy enstitülerinde kitaba deftere dayalı öğretim yerine "iş için, iş içinde eğitim" ilkesi tatbik ediliyordu. Her köy enstitüsünün kendisine ait tarlaları, bağları, arı kovanları, besi hayvanları, atölyeleri vardı. Derslerin

%50'lik bölümü temel örgün eğitim konularını içeriyordu. Geri kalanı ise uygulamalı eğitimdi. Böylece öğrenciler "yaşayarak, üreterek öğrenme" ilkesi sayesinde ziraat derslerinden teknik ve kültür derslerine kadar birçok alanda ders görmekteydiler.

Bu nedenle köy enstitüleri, var olduğu dönemden günümüze kadar Türk eğitim tarihi içinde iz bırakmış bir kurum olarak yer almış; çağdaş ve aydın görüşlü bir nesil yetiştirilmesine vesile olmuştu. Eğitimde büyük bir değişim ve dönüşüm hareketi oluşturabilmek amacıyla açılan köy enstitülerinde, köy çocuklarından birer öğretmen yetiştirmenin yanında, kültürel ve sanatsal bakış açısına sahip toplumsal bilinci yüksek bireyler de yetiştirmişti. Aynı zamanda öğretmenlerin tarım, eğitim, sağlık, kültür gibi köyün ihtiyacını karşılayacak pek çok konuda donanımlı birer birey olmaları hedeflenmişti. Bu okullardaki öğretmenlerden, yaparak yaşayarak öğrenme, gözlem-deney gibi çalışmalarla tam öğrenmenin gerçekleştirilmeye çalışılmasının yanı sıra, el becerisi ve dikkati yüksek, ihtiyaç anında hemen her konuya müdahil olabilecek usta emekçiler yetiştirmeleri bekleniyordu.

Köy enstitülerinde yürütülen eğitim ile öğrencilerin bilim ve kültürün yanında sanatın birçok dalıyla uğraşmalarının yolu açılarak bilim adamı ve sanatçı bilinci ve duyarlılığı ile topluma yaklaşmaları ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamaları istenmişti.

3704 Sayılı Kanun'dan 3803 Sayılı Kanun'a

1939 yılında çıkan 3704 sayılı kanun, köy enstitüleri ve eğitmen kurslarına devlete ait araziden tarla, çiftlik, bağ, bahçe vesairenin tahsisini, bu okullara ve kurslara döner sermaye verilmesini sağlamıştı. 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu köy eğitmeni veya köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde köy enstitüleri açılmasını öngördü.

İlköğretimi ülkenin her tarafına yayabilmek, köylerin ihtiyacı olan öğretmenleri süratle yetiştirmeye bağlıydı. Köylerin öğretmen ihtiyacını gidermek üzere köy enstitüleri açmak ve bu kurumlara her yıl 3000 talebe almak suretiyle kısa bir sürede öğretmen açığını kapatmak ana hedefti. Tarım, ekonomik ve sosyal şartlar göz önünde tutularak birkaç vilâyetten bir bölge teşkil ediliyor ve bu bölge köylerine öğretmen yetiştirmek üzere tarıma elverişli vasıfları taşıyan köylerde köy enstitüleri açılıyordu. Köy enstitüleri köylere öğretmen sağlamakla beraber köyler için gerekli diğer mesleklerin erbabını da yetiştireceklerdi. 16 Temmuz 1943'te kabul edilen 4459 sayılı kanunla köy sağlık memurları ve ebeleri yetiştirme işi de köy enstitülerine verilmişti. On yıl içinde bu enstitülerden 5000 sağlık memuru ile 5000 ebe yetiştirilmesi planlanmıştı.

Köy enstitülerine köyde doğmuş, büyümüş ve köy okulunu bitirmiş çocuklar alınmaktaydı. Bunlara öğretmenlik mesleğiyle birlikte, erkeklere demircilik, dülgerlik, yapıcılık, kızlara dikiş-biçki, ziraî sanatlar, dokumacılık gibi köyde geçer akçe ikinci bir meslek daha öğretilmekteydi.

Köy enstitüsü mezunlarına, çalışacakları köylerde bir ailenin geçimine yetecek ölçüde toprak verilmekte, ev tahsis edilmekte, enstitüde iken öğrendiği mesleğe göre bir işlik yapılmaktaydı. Enstitüde yetiştirilmekte olan köy öğretmenlerinin, sağlık memurlarının, ebelerin yetiştirilmesi masrafları ve görev başına gittikleri zaman alacakları ücretler devlet bütçesinden ödenmekteydi. Bu öğretmen ve sağlık memurlarının türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere tüzel kişiliğe sahip bir Sağlık ve İçtimaî Yardım Sandığı ile bir de Tekaüt Sandığı kurulmuştu.

Köy okullarını ve enstitülerini ilgilendiren bütün işler bir bütün olarak göz önünde tutulmuş ve bu işlerin ülke gerçeklerine uygun usullerle başarılmaları için gerekli önlemler alınarak 19 Haziran 1942'de 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilât Kanunu çıkarılmıştı. Bu kanunda okulların türleri, okullara devam sorunu, okul binalarının yapımı ve onarımı, okullarda çalışacak eğitmen ve öğretmenlerin taltif ve tecziyeleri, köy okullarıyla, köy enstitüleri arasındaki ilişkiler, köy enstitülerinde çalışanların taltif ve tecziyeleri, köy okullarını ve devlet teşkilâtını ilgilendiren hususlar maddeler halinde tespit edilmişti.

Köy enstitülerinde köy sağlık memurlarıyla köy ebeleri yetiştirmek üzere 4459 sayılı ve 16 Temmuz 1943 tarihli kanun çıkarılmıştı.

1943 yılında çıkan Köy Enstitüleri Müfredat Programı beş yıllık öğretim süresince her türlü konulara ayrılacak haftaları saptamıştı. Buna göre beş yıl içinde kültür dersleri 114, ziraat dersleri ve çalışmaları 58, teknik dersler ve çalışmalar 52 hafta tutmakta ve 30 hafta da tatillere ayrılmaktaydı.

Enstitülerin her sınıfında haftada 22'şer saat kültür dersi vardı. Tarım dersi ve çalışmalarına ayrılan zamanlarda I. tarla ziraatı, II. bahçe ziraatı, III. sanayi bitkileri ziraatı, IV. zooteknik, V. kümes hayvanları bilgisi, VI. arıcılık, ipek böcekçiliği, VII. balıkçılık ve su ürünleri bilgisi, VIII. ziraat sanatları bilgisi dersleri okutulmaktaydı. Teknik derslerde ve çalışmalarda da I. köy demirciliği, II. köy dülgerliği, III. köy yapıcılığı, IV. kızlar için köy ev ve el sanatları gösterilmekteydi. Ziraat ve teknik derslerine ve çalışmalarına her yıl haftada 11'er saat ayrılmıştı. Dördüncü sınıftan itibaren köy enstitüsünün öğretmen olacak talebesi sanat ve ziraat derslerine devam ederken sağlık memuru olacak talebe, meslekleriyle ilgili derslere devam edecek ve tatbikat görecekti. Sağlık memurları kolunun meslek derslerinde "küçük sıhhat memurları" okuluna mahsus müfredat programı uygulanıyordu.

1943 yılında Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde, enstitülere öğretmen, gezici başöğretmen, bölge ilköğretim müfettişleri yetiştirmek üzere bir yüksek kısım açılmıştı. Köy enstitülerini bitirenlerin devam edebilecekleri bu yüksek kısımda öğretim süresi en az üç yıldı. Yüksek Köy Enstitüsünde güzel sanatlar, yapıcılık, maden işleri, hayvan bakımı, kümes hayvancılığı, tarla ve bahçe ziraati, ziraî işletme ekonomisi, köy, ev ve el sanatları kolları vardı.

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel (İzmir) - Sayın Arkadaşlarım, bizim hazırladığımız, encümenlerin üstünde çalıştığı bu kanun lâyihasını şu anda kabul etmiş bulunuyorsunuz. Bu kanunun memleketimizin istikbali, halkımızın maarif ihtiyacı ve köylümüzün kalkınması bakımından haiz olduğu ehemmiyet, tasvibinizle bir kere daha ve en esaslı surette tahakkuk etmiştir. Bunu görmekle büyük bir bahtiyarlık duyuyorum ve şahsan, uzun yıllar kalbimde sakladığım bir idealin tahakkukuna şahit oluyorum. Onun için Yüksek Heyetinize bütün samimîyetimle, bütün yüreğimle bu tarihî anda en derin teşekkürlerimi arz ederim (Alkışlar).

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in Köy Enstitüleri Kanunu'nu Meclis'te Takdimi:

Muhterem Arkadaşlar,

Yüksek Heyetinize sunulmuş olan Köy Enstitüleri Kanunu'nun heyeti umumiyesi hakkında burada konuşulurken onu hazırlamak vazifesini yapmış olmakla kendini müftehir sayan bir arkadaşınızın birkaç söz söylemesine de müsaade buyurursunuz.

Bu kanunu hazırlamağa saik olan sebepleri izah etmekle sözüme başlamak istiyorum. Bunun için de bizim bugün ilköğretim bakımından memleketimizin umumî vaziyetini bir levha halinde huzurunuzda kısaca tasvir etmek istiyorum:

Bizim nüfusumuz 17 milyondur. Yuvarlak bir hesapla 4 milyona yakın insanımız şehirlerde oturur ve 13 milyon halkımız köylerdedir. Buna mukabil tahsil çağında bulunan çocuklarımızın, klâsik surette hesap edildiği takdirde, yani nüfusun % 12 si alınarak hesap olunduğu takdirde iki milyon kadar çocuğumuz olmak lâzım. Bunun 785 binini okutmaktayız. Şu halde % 12'si hesap edilerek alınan ve tahsil çağında bulunan çocukların ancak üçte birini okutabiliyoruz demektir. Halbuki bu klâsik hesap dışına çıkıp istatistiklerimizin tahsil mecburiyetini tahmil ettiği 7 ile 16 yaş arasındaki çocukların miktarına bakacak olursanız bu 3.354.000'dir. Ortamekteplerde ve bu derecede bulunan diğer okullarda okuyan çocukları bu yekûndan çıkaracak olursanız, demek ki 7 ile 16 yaş arasında, takribi bir hesapla üç milyon çocuğumuz vardır. % 12 klâsik hesabiyle aldığımız takdirde üçte birini okuttuğumuz bu çocukların 415 bini köylerde ve 370 bini şehirlerdedir. Şu halde 13 milyon köylü nüfusuna mukabil 370 bin çocuk okutmaktayız. 4 milyon şehirli nüfusa mukabil 415 bin çocuk okutuyoruz.

Bunu hulâsa edecek olursak, şehirlerde oturan vatandaş çocuklarının yüzde 80'i okuldadır. % 20'si okumaktan mahrumdur. Köylerde oturan 13 milyon vatandaşımızın çocukların da nazarı dikkate alırsak bunun ancak % 25'ini okutabiliyoruz, % 75'ini okutamıyoruz. Binaenaleyh, okutmak, okutamamak nisbeti şehirli ile köylü arasında hemen hemen tersinedir, işte sizlere arz edeceğim levha budur. Bu levha karşısında bulunan hükümetiniz vaziyeti halledici bir tedbir bulmak için çalışmış ve 13 milyon gibi büyük bir kütlenin oturduğu, yaşadığı köy muhitindeki evlâtlarımızı yüzde yüz okutmak için emek sarf etmiştir. Bu kanun o emeğin ifadesidir. Başvekillik zamanından beri bu dava üstünde dikkat ve büyük emeğini sarf etmiş olan Millî Şefimiz, hepiniz hatırlarsınız, beşinci kurultayda bu davaya temas etmiş ve şöyle demişti:

"Kat'î olarak inanıyoruz ki köylümüzün tahsilini ve maişetini daha yüksek bir dereceye vardırdığımız gün, milletimizin her sahada kudreti bugün güç tasavvur olunacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır."

Bu cümlelerin içerisine gizlenmiş olan büyük ideali gerçekleştirmek için bu sözlerden önce de şunları söylemişlerdi:

"Önümüzdeki senelerde nüfusumuzun çoğunu teşkil eden köylümüzün gerek tahsil, gerek geçim hususunda seviyesini yükseltmeği başlıca hedef tutacağız. Bu hususta elde edeceğiniz neticelere çok ehemmiyet ve kıymet veriyoruz."

Geçen sene Büyük Meclis'in altıncı intihap devresinin birinci toplantısının açış nutukları içerisinde de şu direktifleri buluyoruz:

"Maarif işlerimizi yeni Meclis'in tarihimizde mümtaz bir farikası olarak ehemmiyetle ellerinize almanızı beklerim. Malî ve umumî şartlarımız sıkıntıya maruz olsalar bile maarif işlerimizin ana istikametlerde ilerlemekte geç kalmayacağını ve herhalde esaslı tedbirlerin zamanında alınmasını ümid ediyorum. Hükümet ilk tahsile amelî ve ana tedbirlerle el koymuştur. Bunları süratle tedkikinize alarak karara bağlayacağınıza kaniyim."

İşte Millî Şefimizin direktif olarak bize verdiği bu esaslar dairesinde ilköğretim davasını halledeceğine inandığımız bu kanunla huzurunuza gelmiş bulunu-

yoruz; davayı halletmek için bir arkadaşımın da burada söylediği gibi fiilî hakikatin, realitenin kendisine bakmak ve ondan ilham alarak hareket etmek lâzım geldiği kanaatinde idik ve böyle yaptık. Köylerimizin umumî vaziyetini mütaleaya alınca gördük ki 40 bin köyden ancak 8 bininin nüfusu dört yüzden yukarıdır ve 32 bin köyümüzün nüfusu dört yüzden aşağıdır. Bu 32 bin köyün 16 bininin nüfusu da 150'den azdır. Binaenaleyh, 16 bini 150'den aşağı, mütebaki 16 bini 150'den yukarı ve 8 bini 4 yüzden yukarı olan köyleri öğretmenlemek ve burada bulunan köylümüzün çocuklarını okutmak üzere tedbir almak mecburiyetindeyiz. Bugün köylerde fiilî olarak çalışmakta olan okullarımız 4500'dür. Eğitmenli okullarımız da 4 bin ve orada okuttuğumuz çocukların adedi ise 19 bindir. Şu halde köylerimize göndereceğimiz öğretmenleri birinci kademede nasıl hazırlamak lâzım geliyor; evvelâ bunu düşünmek iktiza ediyordu. Onu halle çalıştık.

Şimdiye kadar şehir muallim mekteplerinden köye gitmiş olan ve orada hakikaten idealist bir ruhla çalışmış bulunan öğretmen arkadaşlarımız yok değildir. Onların mühim bir kısmının köylerde duramamış olmaları sadece bir idealizm noksanından ileri gelmemiş; hazırlama hususunda gittikleri muhite intibak edecek melekeyi onlara vermemiş olmamızdan doğmuştur. Dava, sadece bir vatanperverlik, bir mefkûrecilik davası olarak mütalea edilemez. Bunu fiilî olarak bildiğimiz için o şekilde bu gençleri yetiştirelim ve hayat tarzları o şekilde olsun ki kendilerine köyde vazife verdiğimiz takdirde tabiî olarak okul hayatları devam ediyormuş gibi olsun, vazifelerine memnuniyetle gitsinler, bu işleri seve seve görsünler diye düşündük. Onun için köy enstitülerini kurmağı düşündük.

Köy enstitülerinin mahiyetlerini anlatmadan evvel burada iki arkadaşımın işaret ettiği bir noktaya parantez içinde cevap vereyim. O da enstitü tâbirine dairdir. Biz bu müesseselere köy öğretmen okulu demedik. Çünkü evvelce bu isimde müessesler vardı. Bunları ona bağlamak istemedik. Bunlar yepyeni şeylerdir.

Enstitü kelimesini biz frenklerin telâffuz ettiği tarzda aldık ve buna alıştık. Bu isim, bazı memleketlerde büyük, yüksek amelî müesseselere verilmektedir. Meselâ Ziraat Enstitüsü bu mana ve mahiyette isimlendirilmiştir. Ziraat Enstitüsü bir yüksekokuldur, içerisinde amelî faaliyetler vardır, ilmî araştırmalar yapılır. Fakat bir kısım memleketlerde bu ismi yalnız böyle yüksek derecedeki okullara veya ilim müesseselerine vermezler. Daha aşağı derecede olanlara da vermektedirler.

Fransa'da ve İtalya'da böyledir. Bizde de buna alışılmıştır. Bildiğiniz gibi İsmet Paşa Kız Enstitüsü, nihayet orta derecede bir okuldur. Buna enstitü denilmesinin sebebi içerisinde talebesini amelî faaliyete sevk edici, tatbikat yaptırıcı ve meleke kazandırıcı birtakım atelyelerin ve faaliyetlerin bulunmasıdır. Biz köy enstitüsünü sadece içerisinde nazarî tedrisat yapılan bir müessese olarak almadık, içerisinde ziraat sanatları, demircilik, basit marangozluk gibi amelî birtakım faaliyetlerde bulunduğu için okul adiyle anmadık, enstitü diye isimlendirmeyi muvafık gördük.

Enstitüde yetişecek öğretmenlere umumî ve meslekî kültür bakımından lüzumlu olan bilgiyi vereceğimiz gibi, bunlara köye gittikleri vakit köy hayatında âmil, prestij sahibi, kendisine fikir sorulabilecek, reyi alınabilecek insan olabilmesi için

amelî bilgiler de verilecektir. Bunun belkemiğini, amelî bilgi ve melekenin esasını, gidecekleri, çalışacakları muhit köy olduğuna göre, ziraatin teşkil edeceği şüphesizdir. Onun için enstitüleri kurarken bunları nerelerde açmak lâzım olduğunu iklim bakımından, ziraat şartları bakımından tedkik etmek ve o suretle bunları tesis etmek muvafık olacağı kanaatinde bulunarak Ziraat Vekâleti'nden sormağı muvafık bulduk. Öyle yaptık. Binaenaleyh enstitülerin tesis edileceği mıntıkalar ihtisas vekâleti olan Ziraat Vekilliği tarafından tesbit edilmiştir. Yine parantez içinde ve bu vesile ile bu hususta endişe izhar eden arkadaşıma cevap vereyim:

Bu işte idarî bir mahiyet mevzu-i bahis değildir. Filân vilâyet büyük, filân vilâyet küçük meselesi yoktur. Arz ettiğim gibi ziraî mahiyet ve iklim mevzu-i bahistir.

Bilfarz Isparta'da açılacak enstitüde Konyalı çocuklar da okuyacak, bu köy enstitüsünde Konya'nın ilköğretmen eksiğini tamamlayacak elemanlar yetişmiş olacaktır. Bu itibarla müessesenin muhakkak büyük vilâyettir diye Konya'da olması zarurî değildir. Yetiştirdiğimiz elemanlar orada da vazife görecekler ve ziraî şartlara göre iş yapmayı Isparta'da öğrenmiş olacaklardır.

Enstitülere alınacak talebenin seçiminde düşündüğümüz şu olmuştur: Şimdiye kadar ilköğretmen yetiştirmekte uğradığımız hataya şu veya bu mülâhaza ile yeniden düşmemek için kat'î olarak köyde yaşamış ve köy ilkokullarının her iki devresini bitirmiş çocukları almayı doğru bulduk. Arkadaşlarım biliyorlar ki bir seneden beri memleketimizde mevcut üç sınıflı köy ilkokullarını beşe çıkarmak yolundayız. Bu sene bunların dördüncü sınıfları tam teşekkül etmiştir. Bir kısmının beşinci sınıfları da açılmıştır. Önümüzdeki sene dördüncü ve beşinci sınıflar tamamen açılmış ve işler bir hale sokulmuş bulunacaktır. Binaenaleyh esasen köyde mevcud olan ve bu seneden evvelki senelere kadar üç sınıflı olan köy okulları beşe çıkmış olacaktır. Oradan gelecek çocukları, şu veya bu şekilde tereddüde mahal vermeksizin, imtihan ederek, karakterlerini yoklayarak ve bedenî kabiliyetlerine bakarak, seçip enstitülere alacağız.

İçtimaî bir sınıf doğurma meselesi mevzu-i bahis değildir. partimizin programında da yazıldığı veçhile esasen rejimimiz sınıf ve imtiyaz kabul etmez. Yalnız hayat tarzı bakımından meslekî zümreler, biz ister kabul edelim, ister kabul etmeyelim, mevcuddur, çiftçi vardır, demirci vardır, tüccar vardır, memur vardır.

Bunlar birtakım çalışma ve iş zümreleridir. Başka bir siyasî ayrılık ifade eden kümeler değildirler. Böyle olduğuna göre zaten köylü ve çiftçilik etmekle meşgul olan vatandaşlarımızın çocuklarını okutmak için onların hayatından başka bir hayatla ülfet etmemesini istediğimiz ve o bakımdan yetiştirdiğimiz insanları yeni bir sınıfın müvellidi addetmeği bendeniz doğru bulmuyorum. Kaldı ki bizim arzumuz, bir arkadaşımızın da burada izah ettiği gibi, köyün içerisinde bilgili, sıhhatli, memleketine bağlı ve müstahsil vatandaş yetiştirmektir. Yoksa köylüyü, bu arz ettiğim bilgi ve melekelerle teçhiz edip onları şehre akın eder vaziyete getirmek değildir. Onları müstahsil, kendi tarlasında ve muhitinde kuvvetli yapmak ve istihsal kabiliyetini arttırıp memleketin sosyal seviyesi kadar ekonomik seviyesini de yükseltmektir. Binaenaleyh sınıf teşekkülü hatıra gelemez.

Bu suretle köylere sevk edeceğimiz öğretmenleri yetiştirecek bu müesseselerin gayesini tebarüz ettirdikten ve oraya alacağımız çocukları alacağımızı arz ettikten sonra iki noktayı yüksek huzurunuzda tebarüz ettirmek isterim: Bu enstitüden çıkacak öğretmenler ilk tahsil vermek bakımından şehir öğretmen okulundan yetişecek arkadaşlarından aşağı olmayacaktır.

Çünkü bizim köyde vereceğimiz ilköğretim, şehirde vereceğimiz ilköğretimden aşağı olmayacaktır. Bunları beş senede yetiştiriyoruz. Köy okullarında da ilk tahsili beş senede veriyoruz. Fakat fark şuradadır: Köy ayrı bir muhittir, tabiat ve ekonomik bakımından. Burada o muhite hazırlıyoruz, şehirdekini de şehir muhiti için hazırlamaktayız, o kadar. Onun içindir ki enstitülere alacağımız gençleri beş senelik bir tahsile tâbi tutacağız. Şu halde aynı zamanda bir program mahiyetinde bulunan bu kanunun ilk hedefine, bizim hesabımıza göre, 15 senede varacağız demektir, içinde bulunduğumuz seneyi kaybetmiyoruz. Yeni alacağımız talebe ile kadrosunu 3 bine çıkaracağımız 4 köy öğretmen okulunu bu enstitüler zümresine almak suretiyle bu sene ve bundan sonraki 4 sene içerisinde ve 5 sene sonra 3 bin mezun vermeğe başlayacağız. 10 sene içerisinde 30 bin hoca elde etmiş olacağız.

Elde edeceğimiz, yetiştireceğimiz bu hocaları geçindirme bakımından ayrı bir kaideye, ayrı bir usule tâbi tutmayı zarurî gördük. Çünkü bugün mevcud olan kanunî mevzuat ve usulleri alırsak köy için bize lâzım olan 30 bin öğretmeni gerek yetiştirmek ve gerek yetiştirdikten sonra maaşlamak, bugünkü bareme göre onların terfih vaziyetlerini temin etmek bir defa zaman bakımından asırlara muhtaçtır. Çünkü biz şehir muallim mekteplerinden her sene 500 - 600 mezun almaktayız. Bununla asırlar beklemek lâzımdır. Para itibariyle de hiç değilse 70 - 80 milyonluk bir program yapmak icab ediyor. Halbuki takdim ettiğimiz kanunun esbab-ı mucibesinde de izah edildiği gibi, biz 27 milyon liralık bir program yaptık. Bunun 3 milyon lirası bina inşaatı, 24 milyonu da maaş, tahsisat ve yeme, içmedir. Bu itibarla yetiştireceğimiz öğretmenleri maaş bakımından, gidecekleri muhite göre teçhiz etmeği ve onlara rahat yaşama imkânlarını vermeği düşünüyoruz. Bunun için köylerimizin ve köylümüzün umumî hayatına ve vasatî hayat şartlarına baktık. Gördük ki köylünün başını sokacak bir yeri, bir evi, çalışacak bir tarla ve tarlada çalışması için iktiza eden vesait elinde bulunursa buna ayda vereceğimiz 20 lira, onu terfih etmekte, seve seve çalışmakta, kendisini, ailesini ve çocuklarını geçindirmekte kâfi bir maişet medarı olacaktır. Binaenaleyh, 20 lira ücretle enstitü mezunu öğretmenlerimizi çalıştırmayı muvafık bulduk. Bunu şehirde bulunan öğretmen arkadaşlarımızla kıyas etmek doğru değildir. Çünkü şehirde oturan öğretmenlerimize, bizzat mesken veremekteyiz. Hayat vasıtası olmak üzere ellerinde yalnız maaşları bulunmaktadır.

Bilhassa büyük şehirlerde almış oldukları maaşla geçimlerini ancak karşılayacak vaziyettedirler. Maaştan maksat geçim olduğuna göre köy öğretmenlerine vereceğimiz 20 lira diğer vesait temin edildiği için şehirde oturan muallimlerin maişet medarından aşağı sayılamaz. Bir arkadaşım da başka bir kaygı izhar ettiler: Bu genç öğretmenler vazife aldıktan sonra başka işlere giderler, devlet memuriyetine kaçarlar, buna mâni olacak tedbirler almalıdır buyurdular.

Bu tedbir işin mahiyetinden çıkmak üzere alınmış demektir. Çünkü biz tarlasını vereceğiz, tarlasını ekmek için her türlü vasıtayı vereceğiz; evini vereceğiz ve bundan ayrı olarak da ücret vereceğiz. Bu yaşama imkânlarını kendi tahsil seviyesine göre bu arkadaş başka yerde bulamayacaktır ve başka yere gitmeyecektir.

Kaldı ki köy öğretmenine biz otuz senelik bir hizmeti mecbure tahmil ediyorduk. Encümendeki arkadaşlar bu otuz seneyi yirmiye indirmeği muvafık buldular, biz de kabul ettik. Şu halde yirmi senelik bir mecburî hizmetleri var demektir. Bu mecburî hizmet şu düşünce ile konmuştur. Köyden aldığımız, enstitüye getirdiğimiz ve oradan okutup çıkarttığımız bu gençler, kız olsun, erkek olsun iki vazifesi olduğunu ve bu vazifelerinin hayatlarının sonuna kadar devam eder mahiyette bulunduğunu evvelden bilsinler. Vazifelerinden biri memleket müdafaasıdır, ikincisi de köydeki çocukları okutmaktır. Bunun haricinde vazifeleri yoktur. Bunu bilsinler ve böyle yapsınlar. Onun için kaçmak mevzu-i bahis değildir, gitmek mevzu-i bahis değildir. Esasen cazip noktaları olduğunu kanun mütalaa edildiği zaman bütün arkadaşlarımız görecektir.

Fazla söyleyerek başınızı ağrıtmak istemiyorum. Yetiştireceğimiz bu öğretmenlerle, 15 senelik programımız tahakkuk ettiği zaman asgarî bir buçuk milyon köylü çocuğu okuma imkânını kazanacaktır.

Emin Sazak arkadaşım, eğitmenler hakkında bazı endişeler izhar ettiler. Eğitmenlerimiz hakikaten çalışkan, vazifesini sever ve bila-istisna her yerde müfit olmaktadırlar.

Kendilerinden memnunuz. Bu teşkilâtı idame etmek faydalıdır. Ve bir müddet için zarurî olacaktır. Bunu şimdi getirdiğimiz kanunla karıştırmamak lâzımdır. Çünkü eğitmenler askerlik vazifesini yapmış ve bir senelik kurstan geçmişlerdir. Onlara bugün de fiilî olarak beş senelik ilk tahsil verdiremiyoruz.

Çünkü bilgileri ve melekeleri bunu yapmaya kâfi değildir. Eğer bu kâfi olsaydı böyle bir tedbire ihtiyaç olmazdı. Eğitmenlerimiz de hizmete devam edeceklerdir.

Bilhassa nüfusu az olan ve seneler sonra öğretmen gönderebileceğimiz yerler için kendilerinden azamî istifade edeceğiz. Onun için vaziyetlerinde bir değişme mevzu-i bahis değildir; çalışacaklar ve çalışmalarına devam edeceklerdir. Bir arkadaşımız bu enstitülerin harp halinde kendilerinden istifade edilmesi için tedbir alınması lâzım geleceğini söylediler. Bu umumî seferberlik hazırlığı içinde pek tabiî tegafül etmeyeceğimiz bir noktadır. Diğer taraftan da tasarruf tavsiyesinde bulundular. 70 milyon liradan fazla bir para ile ve bir asırda tahakkuk edecek bir işi 27 milyon liraya yapmak için emek çeken bu arkadaşınızın, zaman ve para bakımından tasarrufa ne derece riayet edeceğini takdir buyurur. Beden ve ruh terbiyesi bakımından ne kadar dikkatli olduğumuzu bütün arkadaşlarımız, zannederim, görüyorlar. Beden terbiyesi bakımından aksayan bir cihet olmuşsa bu, mevcud talimatların ve o talimatları hazırlayanların hatasından ziyade tatbikat bakımından birtakım aksaklıklar demektir ki onları tashih etmek vazifemizdir, tashih etmeğe çalışacağımız şüphesizdir.

Karakter terbiyesi; zaten bu bizatihi terbiyenin esasıdır, kendisidir. Terbiye mefhumunda biz bedeni ayrı ahlâkı ayrı, fikri ayrı telâkki etmemekteyiz. Bedeni terbiye ederken ahlâkı ve fikri, fikri terbiye ederken bedeni ve ahlâkı, ahlâkı terbiye

ederken diğer ikisini gözden ayrı tutmak bizce hatadır. Biz bu hatayı yapmamak üzere çalışmaktayız.

Zannediyorum arkadaşlarımın endişe ve tereddüd mevzuu olarak burada söylemiş oldukları noktalara umumî olarak cevap vermiş bulunuyorum. Eğer tatmin edemediğim cihetler varsa emir buyururlar. Tekrar cevap arz etmeğe amadeyim.

Sözlerimi bitirirken vicdanî bir vazifemi yapmak istiyorum. Bu kanun dört encümenden geçti: Maarif, Ziraat, Dahiliye, Bütçe. Bu encümenlerdeki arkadaşlarım en küçük noktalara kadar kanun hakkında fikir sordular, emek verdiler ve tadil ettikleri noktalardan bu kanunu kuvvetlendirici bir netice verdi. Kendilerine huzurunuzda teşekkür etmeği bir borç bilirim.

Bu kanun en aşağı 15 sene sonraki bir hakikati bugün bize tatlı bir hayal olarak düşündürmektedir. Ben kendi hesabıma, milletimin naçiz bir irfan hizmetkârı olarak bu hayalin büyük zevki içerisindeyim.

Onu tasvip buyurmak suretiyle Yüksek Heyetinizin bu kanunun tatbikına imkân vermesini rica ediyorum.

Köy Enstitüleri Kanunu

Madde 1 - Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif Vekilliği'nce köy enstitüleri açılır.

Madde 2 - Bu enstitülerin 1 numaralı cedvelde gösterilen maaşlı muallim ve memurları 3656 sayılı kanunun ikinci maddesine bağlı cedvelin Maarif Vekilliği kısmına ilâve edilmiştir.

Madde 3 - Enstitülere tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş sıhhatli ve müstaid köylü çocuklar seçilerek alınırlar.

Enstitülerin tahsil müddetleri en az beş yıldır.

Öğretmen olamayacağına kanaat getirilen talebenin ayrılacağı mesleklerin tahsil müddetleri Maarif Vekilliğince tesbit edilir.

Madde 4 - Enstitülere kabul edilenler sıhhî sebepten gayri sebeplerle müesseseden ayrıldıkları veya çıkarıldıkları takdirde okudukları müddete isabet eden masraf, kendilerinden veya kefillerinden alınır.

Madde 5 - Bu müesseselerde tahsillerini bitirerek öğretmen tayin edilenler, Maarif Vekilliği'nin göstereceği yerlerde yirmi sene çalışmaya mecburdurlar. Mecburî hizmetlerini tamamlamadan meslekten ayrılanlar devlet memuriyetlerine ve müesseselerine tayin edilemezler. Bu gibilerin kendilerinden veya kefillerinden müessesede bulundukları zamana ait masrafın iki misli alınır.

Madde 6 - Köy enstitülerinden mezun öğretmenler, tayin edildikleri köylerin her türlü öğretim ve eğitim işlerini görürler. Ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için bizzat meydana getirecekleri örnek tarla, bağ ve bahçe, atölye gibi tesislerle köylülere rehberlik eder ve köylülerin bunlardan istifade etmelerini teğmin ederler. Bu öğretmenlerin disiplin işlerinin ne suretle görüleceği bir nizamname ile tayin edilir.

Madde 7 - Köy enstitülerinden mezun olan öğretmenler, ayda 20 lira ücretle Maarif Vekilliği'nce tayin edilirler. Muvaffakiyetle hizmet görenlerin ücretleri 6'ncı ders yılı başında 30, 15'inci ders yılı başında da 40 liraya çıkarılır. Bu öğretmenlerin istihkakları üç ayda bir peşin olarak yılda dört defada ödenir. Öğretmenlerin aylık ücretleri ve vazife mahallîne gitme zarurî yol masrafları Maarif Vekilliği bütçesinden ödenir.

Madde 8 - Köy enstitülerinden mezun olan öğretmenler hasta oldukları takdirde, 788 sayılı kanunun 84'üncü maddesinin A, B ve C fıkralarındaki hükümlere göre ücretlerini alırlar.

Madde 9 - Köy enstitülerinden mezun öğretmenlerin fiilî askerlik hizmetleri esnasında kayıtları terkin olunmayacağı gibi kendilerine asteğmenlik veya askerî memurluk tevcihine kadar almakta oldukları ücretin üçte ikisi aylık tazminat olarak verilir.

Aynı öğretmenler, seferberlik, talim ve manevra gibi sebeplerle silâh altına alındıkları takdirde, 3041 numaralı kanun ahkâmına tâbi tutulurlar.

Madde 10 Köy enstitülerinden mezun olanlara, Maarif Vekilliği bütçesinden ve bir defaya mahsus olmak üzere vazifeye başladıkları ay içinde zatî teçhizat bedeli olarak 60 lira verilir.

Madde 11 - Köy enstitülerinden mezun öğretmenlere istihsale yarayıcı aletler, ıslâh edilmiş tohum, çift ve irat hayvanları, cins fidan gibi istihsal vasıtaları, köy öğretmenlerinin tayin edildikleri okulların demirbaşına geçirilmek sureti ile devletçe parasız olarak verilir.

Madde 12 - Köy öğretmenlerinin tayin edildikleri okullara, köy hududu içindeki ziraat işlerine elverişli araziden Köy kanununa göre satın alınarak öğretmenin ve ailesinin geçimine, okul talebesinin ders tatbikatına yetecek miktarda arazi tahsis edilir. Köyde devlete ait arazi bulunduğu takdirde okula tahsis edilecek arazi tercihen bunlardan ayrılır.

Madde 13 Köy öğretmenlerinin okul namına meydana getirdikleri her türlü işletmelerdeki mahsul, hayvan ve binalar kuraklık, sel, yangın, çok hasar yapan nebat ve hayvan hastalıkları ve bilumum cevvî hâdiseler gibi sebeplerle ziyana uğradıkları takdirde işletmeyi yeniden tesis maksadı ile ve Maarif Vekilliği bütçesinden zamanında okul namına zarar ve ziyanı karşılayacak bir yardım yapılır.

Madde 14 - Köy okuluna ait her türlü demirbaş eşya, hayvan ve saire okulun malı olup bu işletmeden elde edilecek hasılat, öğretmene aittir. Ancak öğretmenin ayrılışında bu demirbaşlar yeni gelen öğretmene, bu mümkün olmadığı hallerde yeni öğretmen gelinceye kadar köy ihtiyar heyetine, işletilmek üzere, aynen teslim edilir, işletmeyi köy ihtiyar heyeti tesellüm ettiği takdirde işler imece ile yapılır. Bu suretle elde olunan mahsullerden satılması zarurî olanlar, ihtiyar heyetlerince satılarak nakden ve diğerleri aynen muhafaza ve yeni öğretmene devir ve teslim olunur.

İşletmeye ait eşya ve tesisat ile hayvanlar devlet emvali muamelesine tâbi tutulur.

Madde 15 - Köy öğretmenlerinin işleri, gezici başöğretmenler ve ilk tedrisat müfettişleri tarafından takip ve teftiş edilir.

Köy öğretmenlerinin işlerinin normal bir şekilde yürütülmesine devlet teşkilâtı mensupları yardım ederler.

Madde 16 - Köy öğretmenlerinin tayin edilecekleri okulların binaları ve öğretmen evleri Maarif Vekilliği'nce verilecek planlara göre Köy Kanunu'na tevfikan, bölge ilk tedrisat müfettişi ile gezici başöğretmenin nezaretinde köy ihtiyar heyetleri tarafından yaptırılır ve öğretmen tayin edilecek köylere keyfiyet üç yıl önce bildirilir. Köy bütçesinde de ona göre tedbirler alınır. Öğretmenin ise başlamadan evvel okul binası ile öğretmen evi tamamen bitirilir.

Köy okulları binalarının tamiri ve okulun daimî masrafları köy ihtiyar heyetlerince temin edilir.

Madde 17 - Köy enstitülerine aşağıda adları yazılı müesseselerden mezun olanlar öğretmen tayin edilirler:

1) Yüksekokullar ve üniversite fakülteleri mezunları,

2) Gazi Terbiye Enstitüsü mezunları,

3) Öğretmen okulları mezunları,

4) Ticaret liseleri ve orta ziraat okulları mezunları,

5) Erkek sanat okulları ve kız enstitüleri mezunları,

6) Köy enstitüleri mezunları,

7) İnşaat usta okulları mezunları,

8) Bunlardan başka her türlü teknik ve meslekî okullar mezunları.

Bu enstitülerde mütehassıs işçiler yevmiye veya aylık ücretle usta öğretici olarak çalıştırılabilir. Köy enstitülerinde çalıştırılacakların ne suretle tayin edilecekleri, terfi şekilleri ve bu enstitülerin idarî işlerinin nasıl yürütüleceği bir nizamname ile tespit olunur.

Madde 18 - Bu kanun hükümlerine tâbi olacak köy öğretmenleri için Maarif Vekilliği tarafından, hükmî şahsiyeti haiz ve mercii vekillik olmak üzere "Köy öğretmenleri tekaüt sandığı" ve "Köy öğretmenleri sağlık ve içtimaî yardım sandığı" teşkil edilecektir.

a) Tekaüt sandığının sermayesi ve gelirleri şunlardır:

1- Maarif Vekilliği bütçesine köy enstitüleri masrafı olarak her yıl konulacak tahsisat yekûnunun binde biri.

2- Aylıkları artırılan, sandığa dahil, köy öğretmenlerinin ücretlerinden kesilecek ilk aylık zamları.

3- Sandık sermayesinin bütün gelirleri ile bilumum müteferrik gelirler.

Tekaüt sandığının mevcut alacakları devlet emvaline mahsus hak ve rüçhanları haizdir. Bu paralar ve alelumum aidat ile faiz ve temettüleri bir gûna harç ve resme tâbi olmadığı gibi haciz ve temlik edilemez. Hizmet müddetleri 30 seneyi dolduran ve sandığa dahil bulunan köy öğretmenleri tekaütlüklerini talep edebilirler.

Bu gibiler ayda 20 lira ücretle tekaüde sevk edilirler. Tekaütlük ücretleri üç ayda bir peşin olarak ödenir.

b) Sağlık ve içtimaî yardım sandığının sermayesi ve gelirleri şunlardır:

1- Maarif Vekilliği bütçesine köy enstitüleri masrafları namı ile her yıl konulacak tahsisat yekûnunun binde biri.

2- Sandığa dahil öğretmenlerin aylıklarından kesilecek yüzde birler.

3- Teberrular.

4- Sandık sermayesinin gelirleri ile sair bilûmum gelirler.

Her iki sandığın tediyeleri Divanı Muhasebat vizesine tâbi değildir.

Madde 19 Bir öğretmenin vefatı halinde okula ait olup menfaati öğretmene tahsis edilmiş bulunan emvalin ölüm yılı içinde elde edilecek hasılatının yarısı yardım sandığına ve yansı da gelecek öğretmene verilir.

Ölen öğretmenin mirasçıları, okul emvalinin hasılatı üzerinde hiçbir hak iddia edemezler.

Madde 20 - Köy öğretmenleri tekaüt sandığı ile köy öğretmenleri sağlık ve içtimaî yardım sandığının idaresi, işleyiş tarzı, öğretmenlerin tekaüde sevk usulleri, yapılacak yardımların şekilleri, velhasıl bu iki sandığın bütün işlerine müteferri bilumum hususlar birer nizamname ile tespit olunur.

Bu nizamnamelerde hükmî şahsiyeti haiz devlet müesseselerinde kurulmuş mümasil sandıkların âzâlarına temin eylediği menfaatlere mütenazır menfaatler gösteren hükümlerin bulunması şarttır.

Madde 21 Köylerde çalışan öğretmenlerin ve ailelerinin, köy okullarındaki talebenin sıhhat işlerine meccanen bakmak üzere Maarif Vekilliği'nce sıhhat müfettişi hekimler tayin edilir.

Köy öğretmenleri, öğretmenlerin eşleri ve çocukları Maarif Vekilliği prevantoryum ve sanatoryumunda parasız tedavi edilirler.

Madde 22 - Bu enstitülerin tesisat, inşaat ve tamirat işleri 2490 sayılı arttırma ve eksiltme ve ihale kanununa tâbi değildir.

Muvakkat Madde:

A) 1 numaralı cetvelde gösterilen kadrolardan ilişik 2 sayılı cetvelde yazılı muallimlikler ve memuriyetler 1939 yılı umumî muvazene kanununun 16'ncı maddesine bağlı (L) cetvelinin Maarif Vekilliği kısmına konulmuştur.

B) 7.VII.1939 tarih ve 3704 numaralı kanunda adı geçen köy öğretmen okulları bu kanunla köy enstitülerine kalb edilmişlerdir. Mezkûr kanunun metnindeki köy öğretmen okulları tabirleri köy enstitüleri şeklinde

1935 Parti Programı beş yıllık ilk öğretimi kabul ediyor ve köy çocuklarına kısa zamanda pratik hayat için lüzumlu bilgiyi verebilecek üç ya da dört sömestreli köy okulları açılacağını ve bunların ilk okullardan ayrı bir tip olarak kurulup artırılmasının planlaştırılmasını göz önünde bulunduruyordu. 1939 programında bu fikir "öğretmen gönderilmesine imkân olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerinde köylüye rehberlik etmek üzere köy eğitmenleri istihdam edilmesi" şeklinde geliştirilmişti.

değiştirilmiştir. 18.1.1940 tarih ve 3782 sayılı kanunun 7'nci maddesi ile açılan "Köy öğretmen okulları her türlü masrafı" unvanlı fasıl "Köy enstitülerinin maaş ücret ve her türlü masrafları" şeklinde değiştirilmiş ve bu fasla fevkalâde tahsisat olarak 250.000 lira konulmuştur.

C) 1939 ve 1940 malî yıllarında bu enstitülerde çalıştırılacak ücretli müstahdemler kadrosu İcra Vekilleri Heyetince tespit edilir.

D) 1939 malî yılı umumî muvazene kanununun 4'üncü maddesine bağlı (D) cetvelinin Maarif Vekilliği kısmında yazılı leylî talebeler meyanına "köy enstitüleri" talebesi namiyle 2000 âdet talebe kadrosu ilâve edilmiştir.

Madde 23 - Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 24 - Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Türk Maarif Cemiyeti – Türk Kültür Kurumu[13]

Türk Maarif cemiyeti 1928 yılında kuruldu. İlhamını kurucu ve koruyucu Atatürk'ün Kamutay'daki nutkundan alan cemiyet, büyük bir hızla yurdun kültür işlerine olabildiği kadar yardımlarda bulunmuştur.

Her yıl bir önceki yıldan daha verimli, daha kuvvetli ve geniş bir programla iş alanına atılan cemiyet, büyük işler başarmak ve yapmak varlığını göstermiştir. Bunları kısaca yazıyoruz.

Ankara Okulları:

Cemiyet ilk işe başladığı zaman Ankara'da bir anaokulu açmıştır. Her yıl bunun üzerine yeni bir sınıf daha koymak suretiyle bugün Ankara'da ana, ilk, kız ve erkek çocuklara ayrı ayrı özgü tam devreli iki koleji vardır. Orta ve lise kısımlarını içine almış olan kolejde lise programı tatbik edilmekte berabar yabancı dil olarak İngilizceye önem verilmektedir. İlkokulun üçüncü sınıfından İngilizce başlar. Orta ve lise kısımlarında derslerin bir kısmı İngilizce olarak gösterilmektedir. Bu okullarda dile çok değer verilmekte, buradan yetişecek çocukları, diğer bilgilerde orduğu gibi dile de hâkim kılmak esası güdülmektedir. Bunun için cemiyet her türlü fedakârlığı esirgememekte, okula birçok yardımlar yapmaktadır. Bütün öğretmenlerini ve özgülenen yerli ve yabancı dil öğretmenlerini en kuvvetli öğretmenlerden seçmektedir. Bu iki okulun öğrenci kadrosu 400 yatılı ve 600 gündüz olmak üzere 1000 üzerinden yapılmıştır.

Cemiyet'in büyük fedakârlık yaparak geçen yıl ve bu yıl 300.000 lira sarfiyle yeniden yaptırdığı iki büyük ve güzel bina ve büyük bahçe, spor ve tenis yeri kültür alanında büyük boşluğu dolduran öğünmeye değer iki varlıktır.

Bundan başka Ankara'da fakir çocuklara özgü ve tamamen parasız ayrıca iki okul daha yapmaktadırlar. Bunun için Kültür Direktörlüğü ve İlbaylıkla temasta ve onların direktifini beklemektedirler.

Bursa Kız Lisesi:

Cemiyet, Bursa'da Amerikalıların kız kolejini satın alarak orada da güzel bir kız lisesi kurmuştur. Okulda yurdun uzak yerlerinden gelip okuyan birçok öğrenci vardır. Satın alınan bina başvuran öğrencilere dar gelmeğe başladığından cemiyet orası için de birçok para fedakârlığı yaparak orta ve liseye ait büyük dershaneleri içine alan yeni bir bina yaptırdı. Bundan başka da yemekhane, banyo, mutbah, çamarşırhane, ütü, kiler ve diğer teferruatı olan büyük bir bina daha yaptırdı. Orasını da güzel bir hale koymak suretiyle kültür ihtiyacını olabildiği kadar karşılamaya çalıştı. Burada okuyan 150 yatılı ve 200 gündüz öğrencisinin hepsi iyi yetişmektedir. Bu okulda yatılı öğrencilerden fakir ve kudretsiz olan 50 kadarı parasız ve yarı paralı olarak okumaktadırlar. Gündüz

13 *Cumhuriyet Halk Partisi On Beşinci Yıl Kitabı*, s. 589-593.

öğrencilerinden de alınan ücret azdır. Ayda üç lirayı tutmayan az bir paradır.

Orta ve lise kısmında öğrenciyi ayda üç lira az bir para ile okutmak cemiyet için büyük bir fedâkarlıktır. Parasız, yarı paralı ve az paralı okuyan bu çocukların okul ücretlerini cemiyet ödemekte, okumak isteyen fakir ve kimsesiz çocuklara bu suretle de yardım etmektedir.

Yurtlar:

İstanbul Yurdu: Bu yurt Kadırga'dadır. 225 öğrenci bu yurtta yatmaktadır. Bu öğrencilerin oldukça büyük bir kısmı üniversiteye veya diğer yüksekokullara devam edenlerdir. 225 öğrencinin hemen yüzde 60'ı parasızdır. Diğerleri de ayda üç lira gibi az bir para verirler. Bu yurt cemiyetin okumak isteyenlere tamamen bir yardımıdır. Yurdun dışından veya yurdun en uzak yerlerinden gelip de yatacak, barınacak yer bulamayan Türk gençlerine burası güzel bir sığınak olmuştur. Buradan her yıl okullarını bitirererk yurdun iş yaşamına karışan ve çalışan birçok gençler yetişmektedir. Bu da cemiyetin okuyuculara karşı unutulmaz büyük bir yardımıdır.

İzmir Kız ve Erkek Talebe Yurtları: Cemiyetin İzmir'de erkek ve kızlara özgü ayrı ayrı iki yurdu vardır. Bu yurtlar her yıl büyük rağbet görmekte, okumak üzere İzmir'e gelen yersiz, yurtsuz yüzlerce kız ve erkek Türk gencini içine almaktadır. Cemiyet burada gördüğü büyük ihtiyacı bu suretle karşıladığı gibi bunu daha ziyade genişleterek orada da bir kolej kurmaya karar vermiştir. Bunun için gereken gereçleri anıklamaktadır.

Çorum: Cemiyetin Çorum'da bir yurdu vardır. Çorum kazalarından ortaokula okumaya gelen öğrenciler için çok faydalı olmaktadır. Burada barınan öğrencilerin yatmaları, yemeleri, okumaları temin edilmektedir. Tamamen parasızdır. İlbaylığın çok değerli himmetleriyle bunların masrafları cemiyet tarafından temin edilmektedir. Burada elli talebenin parasız olarak okuması temin edilmektedir.

Adana: Türk Maarif cemiyeti Adana'da da okuyan kimsesiz fakir yavruarın okumalarını temin için fedakârlık yapmaktadır. Her yıl diğer cemiyetlerle birlikte el ele vererek 300 çocuğun imdadına koşmaktadırlar. Bu çocukların olabidiği kadar her türlü gereklikleri temin edilmektedir ve tamamen parasızdır.

Çatalca: Çatalca'da da ortaokulda okuyan fakat uzak yerlerden gelmiş öğrencier için bir yurt açılmıştır. Kadrosu 50'dir. Fakat bu kadro yetmemektedir. Yurda girmek üzere başvuranlar çok artıktır. Ancak yer darlığı dolayısıyle bundan fazla alınamamaktadır.

Bursa: cemiyet Bursa'da uzan müddet yurt idare ederek öğrencilere faydalı olmuştur. Burada yüzlerce öğrenci okumuştur. Kadrosu 170 idi. Bunların yüzde otuzu parasız ve fakir çocuklara özgü idi.

Daha birçok yerlerde bu varlıklarını yaşatmak isteyen cemiyet açtığı bir müesseseyi yaşatacak bir hale getirmeden diğerine başlamamak prensibini gütmektedir ki çok yerinde bir şeydir. Her şeye başlayıp yarıda bırakmaktan ise yavaş yavaş başlayıp yaşatıcı hale koyduktan sonra diğerine başlamak yaptığı şeyleri ölmez hale koymak demektir.

Her yıl yeni işler yapan cemiyetin genel başkanı Başbakan Celâl Bayar'dır. Sayın Başbakanımız Bay Celâl Bayar'ın genel başkanlığında çalışmakla onur duyan ve Türk Maarif cemiyeti'ni iyi çalışmakla verimli hale getiren Merkez Yönetim Kurulu'nu teşkil edenlerin adları ve ödevleri aşağıya yazılmıştır:

Refet Ülgen	Urfa Saylavı
Nafi Kansu	Erzurum Saylavı
Kemal Gedeleç	Başvekâlet Müsteşarı
Nevzat Tandoğan	Ankara İlbayı
Halit Bayrak	Bayazıt Saylavı
Bayan Fakihe Öymen	İstanbul Savyalı
Bayan Sabiha Gökçul	Balıkesir Saylavı
General İhsan Sökmen	Giresun Saylavı
İnsan Sungu	Kültür Bakanlığı Talim ve Terbiye Reisi
Rahmi Göken	İzmir Sayavı
Kâzım Nami Duru	Manisa Saylavı
Muhittin Baha Pars	Ordu Saylavı
Ali Haydar Daner	Talim ve Terbiye Azası
Şefik	devlet Şûrası Azası
Avni Çubukgil	Özel Bizim Okul Direktörü

Yönetim Kurulu:

Başkan Refet Ülgen	Urfa Saylavı
Genel Sekreter Ali Haydar	Talim ve Terbiye Üyesi
Üye Kemal Gedeleç	Başvekâlet Müsteşarı
Üye Nafi Kansu	Erzurum Saylavı
Üye Halit Bayrak	Bayazıt Saylavı

Birinci Türk Neşriyat Kongresi (2-5 Mayıs 1939)

Millî Eğitim Bakanlığı'nın düzenlediği Birinci Türk Neşriyat Kongresi, 2 Mayıs 1939 günü Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde Başbakan Dr. Refik Saydam'ın konuşmasıyla açıldı.

Kongre, ülkenin gelecek yıllardaki yayın çalışmalarını programlamak ve bu alanda çalışan resmî ve özel kuruluşlar arasında işbirliği sağlayacak verimli sonuçlar elde etmek amacıyla toplanmıştı. Bu nedenle çeşitli komisyonlar kurulup çalışmalara başlandı ve kongrenin son günü olan 5 Mayıs'ta hazırlanan raporlar tartışıldı. Kitapların arka sayfalarına alınacak reklam gelirlerinden matbaa sahiplerine kredi sağlanması istendi. Ayrıca, kâğıt ihtiyacının yalnızca onda birini karşılayan İzmit Kâğıt Fabrikası'nın kurulması sebebiyle kâğıda uygulanan gümrük fiyatlarının artırılması eleştirildi. Raporlarda telif hakkından söz edilmesine rağmen, çevirilere telif ücreti ödenmesi konusunun tartışılmaması, karikatürlere ise hiç değinilmemesi tepkilere neden oldu.

Oldukça hareketli geçen Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nin sonunda Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel bir konuşma yaparak, "Hazırlanan raporlardaki tespitler ve tartışmalardaki görüşler değerlendirilecek ve bunların bir kısmı kanunlaştırılacaktır" dedi.

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in Birinci Türk Neşriyat Kongresi'ni Açış Konuşması

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, Birinci Türk Neşriyat Kongresi'ni açarken şu konuşmayı yaptı:

"Sayın Arkadaşlarım,

İrfan hayatımızda ehemmiyetli ve tesirli bir hareket uyandıracağı muhakkak bir teşebbüs etrafında toplanan iyi isteklerin ve güzel düşüncelerin bizi sardığı bu samimî hava içinde Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nin çalışmalarına başlıyoruz.

Kongreyi bizzat teşrif ederek ona reislik etmek lütfunda bulunan Sayın Başvekilim Doktor Refik Saydam, veciz ve özlü açış nutuklarında, memleketin, sizler gibi seçkin fikir ve kültür adamlarını buraya çağıran yüksek maksadı izah ve ifade buyurdular. Ben de Maarif Vekilliği'nin Türk Neşriyat Kongresi'ni hangi düşüncelerle topladığını ve bu kongreden neler beklediğini arz edeceğim.

Tarihimizin son asrına baktığımız zaman, devletin kültür meselelerinde nâzım müessesesi olan Maarif Nezaretlerinin basım ve yayım, eski tabirle telif ve tercüme işlerinde aldıkları eksik ve başarısız tedbirler, derhal gözümüzün önünde canlanır. İyi niyetlerle başlayan bu hareketler, sırf resmî salâhiyetlerin mesuliyet hudutları ve bütçelerin dar çerçeveleri içerisinde kalmak yüzünden, kısa bir zaman sonra sönüp gitmişlerdir. Hasılaları, resmî kütüphanelerle depolarda alıcı ve okuyucu bekleyen birkaç kitaptan ileri geçmemiştir. Dediğim gibi, başlamalarından bir müddet sonra hamle kuvvetini kaybetmiş ve başka bir himmet sahibi işe girişmiş, yeni bir hızla, fakat bırakılan yerden değil, ilk başlanılmış olan noktadan hareket etmeğe mecbur kalmıştır. Böyle oluşunun sebebi, bence işlerin ve basanların şereflerini muayyen şahıslarda toplamak, kitleye mal etmemek ve alakalılara benimsetmemektir.

Neşriyat işlerinde de tam demokrat bir ruh ve tam realist bir düşünce ile çalışmak, ancak Cumhuriyet rejiminde kabil olabilmiştir. Cumhuriyet tarihindedir ki bir taraftan bütün devlet organlariyle kuvvetli bir neşriyat hareketine girişilmiş, diğer taraftan hususî basım ve yayım kurumlarının emeklerine imkân nisbetinde iştirak edilmiş ve çalışmaları böylece takviye olunmuştur. Dün ziyaret ettiğiniz On Yıllık Neşriyat Sergisi bunun canlı bir delilidir. Bu yolda atılmış en müsbet ve inkılâpçı adımın Latin esaslarından alınmış Türk harflerini kabul etmemiz olduğunda bir an bile tereddüt edilemez.

On yıldan beri sevgili ve Ebedî Şefimiz Atatürk'ün yaratıcı dehasiyle Türk milleti için nurlanan bu sahada gerek devlet mekânizmasının, gerek tâbi ve naşirlerimizin genç Türk neslinin istifadesine koydukları eserler bize istikbal için ümit verici bir kemiyet ve keyfiyet arz etmektedir. Bununla beraber bütün bu emek ve sermaye mahsullerini sadece tesadüflerin ve sırf iyi niyetlerin eline bırakarak yarınki Türk nesillerinin irfan yapılarını kuracak eserleri hazırlamakta vazifemizi tam ifa etmiş sayılabilir miyiz?

Bu esasla dava Maarif Vekilliği'ni memleket kültür hayatının terakki ve inkişafı için yapması lâzım gelen esas vazifelerinden biri olan neşriyat işi üzerinde ehemmiyetle durdurmuş ve çevresinde toplanan meselelerin her birini ayrı ayrı mütehassıs ve alakadarlariyle birlikte gözden geçirerek alınması lâzım gelen tedbirleri beraber düşünmeğe ve bulmağa sevk etmiştir. Kongremiz sadece Maarif Vekilliği'nin meşgul bulunduğu neşir işleriyle değil; bir kül halinde, bütün memleket fikir hayatını ilgilendiren her nevî neşir faaliyetlerinin temas ettiği muhtelif ihtiyaçları tetkik ile uğraşacaktır. Şüphesiz bu kongrenin de mahiyeti istişarîdir.

Fakat çalışmaların neticesinde varılan kararlar önümüzdeki senelerde, gerek devlet teşkilâtı, gerek hususî neşir teşebbüsleri için en esaslı bir program vazifesini görecek ve burada teşhisi konan, ıslâh ve tanzimi için yolu gösterilen dertler, Cumhuriyet hükümetinin enerjik ve pratik çalışma metotları ile birer birer gerçekleşecektir.

Bunun en kuvvetli müeyyidesi, büyük milletimizin memlekete hizmetten başka emeli olmayanlara itimadı, bu duyguda olan milletin başında İnönü gibi kıymetli ve yüksek insanî vasıfları şahsında toplamış bir Şef'in bulunması ve kendisinin yurt için hayırlı her işi teşvik, takviye ve tahakkuk ettirmekteki müessir ve isabetli melekesidir (Sürekli alkışlar).

Arkadaşlar,

Maarif Vekilliği, Neşriyat Kongresi'nin tetkikine arz etmekte fayda bulduğu meseleleri sırasiyle tesbit ederek bir program halinde sayın üyelerine sunmuş bulunuyor. Ben buradaki izahatımla her biri üzerinde dikkatlerinizi durdurmağa çalışacağım.

İrfan ihtiyacımızı, eldeki maddî imkânlardan en geniş bir şekilde faydalanma yolları bularak karşılamak mecburiyetindeyiz. Kuvvetlerimizden bir zerre bile israfa razı olamayız. Birbiriyle alâkalı veya aynı konuda neşriyat yapan iki resmî veya hususî teşekkülün önceden anlaşması veya işbirliği etmesi suretiyle bir kitap yerine iki eser sahibi olmak, veyahut ihtiyar olunacak masrafa iştirak suretiyle yapılan işin fayda sahasını genişletmek ve diğer işleri için daha müsait imkânlar muhafaza etmesini temin eylemek mümkün olacağını hepiniz takdir buyurursunuz. Bu da hiç şüphesiz müşterek çalışmaların umumî bir programa bağlanmasiyle kabil olacaktır.

Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medenî dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve bu âlemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir. Bunu nasıl yapacağız? Neleri tercüme etmeliyiz ve hangi sıra ile nasıl bir yoldan bu işleri başarmalıyız? Bugün, bütün iyi niyetlere rağmen, elde muayyen bir program bulunmayışı yüzünden bu yolda heba olan emeklere ve paralara acımıyor muyuz?

Yalnız Türk harfleriyle okuyup yazan nesil, artık yüksek tahsil sınıflarına kadar gelmiş bulunuyor. Onları sadece ders manuellerinin dar kadrosu içinde bırakabilir miyiz?

Bu gençlerin her ilim şubesinde bilgilerini genişletecek, his ve fikir dünyalarını aydınlatacak, Cumhuriyet Rejimi'nin temiz ve idealist havası içinde onları yaşatacak zengin bir gençlik kütüphanesini bir an evvel memleket çocuklarının istifadesine koymalıyız. Bu işi nasıl başarabileceğiz? Çocuklarımızı her türlü yanlış ve bâtıl inanışlardan, muzır telâkkilerden uzak tutan edebî zevklerini, millî ve insanî duygularını yükselten, onlarda okuma zevkini kökleştiren bir Türk çocuğu edebiyatına olan ihtiyacımız üzerinde tereddüt eder misiniz?

Dahası var; geniş halk kitlesinin eline sadece okuma - yazmanın anahtarını vermekle vazife bitmiş sayılabilir mi? Onları Türk Cumhuriyeti'nin sıhhatli, millet ve memleket dâvalarının dikkatli adamı, iktisadî hayatta verimli birer yurttaş haline getirmek veya bu halde tutmak için, onun günlük hayatındaki kazancını artırmak

için yurdun en uzak köşelerine kadar muntazam yayılan, sistemli bir neşriyat cihazına muhtaç değil miyiz?

Geçmiş asırlardaki ilim ve sanat adamlarımızın büyük kıymet taşıyan eserlerinden ve tarihimizi, kültürümüzü aydınlatan esas kaynaklardan yarınki nesillerin doğrudan doğruya faydalanmalarına artık imkân kalmadığı malûmunuzdur.

Onları bu değerli eserlerden müstağni sayabilir miyiz? Ve mahrum etmeye gönlümüz razı olur mu? Bütün bunları nasıl ve ne şekilde bir plan yaparak doğrudan doğruya istifade edilecek bir hale getirmeliyiz?

Dillerin zenginlik miyarları nasıl lügatleri ise milletlerin ansiklopedileri de kültür seviyelerinin birer timsali sayılırlar. Yirminci asırda bir millet için bir ansiklopediden ve muhtelif ilim şubeleri için hazırlanmış ihtisas lügatlerinden mahrumiyet, lehe yorulabilir bir yoksulluk sayılamaz. Bu eksiğimizi bir an önce tamamlamak ve her münevver Türkün yuvasında bulunduracağı bir bilgi hazinesi olan millî bir ansiklopediye sahib olmak yolunda atılabilecek en müsbet adımları değerli kongrenizin bulacağına ve memlekete göstereceğine kuvvetli bir itimat beslemekteyim.

Memlekette gerek telif ve gerek tercüme suretiyle vücuda getirilen kıymetli eserlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Fakat henüz lâyıkı veçhile, bir tanıtma ve yayın teşkilâtından mahrum bulunuşumuz, neşriyatımızın sürümünü güçleştirmekte ve neşrolunan kitapların maddî neticesi hem yazanı, hem basanı memnun etmekten uzak kalmaktadır, kıymetli eserleri vücuda getirenlerin bu durum karşısındaki yılgınlık ve kırgınlıklarını önlemek, muhtelif ilim ve ihtisas şubelerinde orijinal tetkik mahsulü telif eserlerin, doğrudan doğruya yazıldığı lisandan muvaffakiyetle yapılmış tercümelerin ve günün tekniğine göre güzel basılmış kitapların neşrini teşvik etmek maksadiyle telif tercüme ve neşir mükâfatları ihdası kabul edilmiştir. 1939 malî yılı bütçesine mütevazı de olsa bu maksat için başlangıçta kâfi sayılacak bir tahsisat konulmuştur. Yüksek Heyetinizin bu işle meşgul olacak encümenince de müzakere olunduktan sonra kabul edilecek esaslar dâhilinde 1940 senesi başından itibaren kalem ve fikir adamlarımızın değerli eserleri ve naşirlerimizin güzel basılmış kitapları bu mükâfatlarla taçlandırılacaktır.

Cumhuriyet hükümetimizin neşriyat işlerine vermiş olduğu büyük ehemmiyetin en canlı delillerinden biri de altı yıldan beri hususî neşriyata yapılmakta olan maddî yardımdır. Muhtelif vilâyetlerin ve resmî dairelerle Cumhuriyet Halk Partisi'nin yapmakta olduğu yardım ve teşviklerden başka olarak Maarif Vekilliği yüz elli bin liraya yakın bir parayı bugüne kadar neşrolunan kitap ve mecmualardan muayyen birer miktarını satın almak suretiyle naşir ve tâbilere dağıtmış bulunmaktadır. 1939 yılı bütçesinde bu maksada ayrılan tahsisat da on beş bin liradan elli bin liraya çıkarılmıştır. Bu maddî yardımı daha pratik ve verimli bir yola sokarak hususî neşriyatı kemiyet ve keyfiyet bakımlarından takviye ve teşvik etmek kararındayız. Bu hususta da yüksek kongrenizin tecrübe ve direktiflerinden faydalanmak istiyoruz.

Kongremizin üzerinde duracağı mühim meselelerden biri de hiç şüphesiz okumayı kolaylaştırmak ve okunacak eserleri yurdun her köşesinde çabuk ve kolay tanıtabilmek davasıdır. Propagandanın mühim rolü üzerinde asla tereddüt edile-

mez. Fakat bunu yapacak eleman ve imkânlardan mahrumiyet, neşir işiyle uğraşan bütün organları kuvvetle düşündürmektedir. Okuryazar her yurttaşı kendi işi seviyesine uygun her türlü neşriyattan nasıl haberdar edebiliriz?

Okumak sayesinde işlerinde ve mesleklerinde nasıl daha verimli, daha faydalı bir unsur, memleketlerinize daha çok yararlı bir fert olacaklarını kendilerine ne yolda anlatabiliriz? Bu hususta resmî ve hususî kültür müesseselerimizin başında en büyük vazife, matbuatımıza düşmektedir kanaatindeyim. Teşebbüs ettiğimiz bütün kültür işlerinde Türk matbuatının bize yaptığı ehemmiyetli yardım, bu kanaatimizin en kuvvetli bir delilidir. Maarif Vekili sıfatıyla matbuatımız mensuplarına en derin şükran ve saygılarımı huzurunuzda tekrarlarım.

Başka bir meseleye geçiyorum: Gazete ve mecmualarımızın yeni neşriyatı okuyucularına tanıtmak için ayırdıkları sütunlar kâfi sayılabilir mi? Türkiye halkını okuryazarlığın sayısız nimetlerinden daima ve en geniş ölçüde faydalanır bir millet haline gelinceye kadar bu işler için her türlü maddî bağlardan ve menfaatlerden uzak, bir iş ve yardım birliği yapmakta memleket matbuatının, her memleket dâvasında olduğu gibi samimî ve candan dikkat göstereceklerine büyük bir ümit beslediğimi burada bilhassa kaydetmek isterim.

Umumiyetle üzerinde şikâyetler toplayan neşriyat meselelerinden birinin de satış ve dağıtma işlerinde rastlanan müşküller olduğu malûmdur. Manevî ve maddî birçok emeğin mahsulü olan bir kitap veya mecmua neşir sahasına çıktığı gün, kendisini iki tehdit edici tehlikenin karşısında görmektedir: Ya tabiinin mağaza ve depolarında muayyen ve emin talepler zuhur edinceye kadar beklemek veya dağıldığı yerlerden bedelini ve kendisini kurtaramamak...

Neşriyat ticaretini de her ticaret maddesi gibi emin ve sürümünü yurttaşların ihtiyaçlariyle mütenasip bir hale getirmek mecburiyetindeyiz. Kitap ticaretiyle meşgul herkesin, menfaatini şu veya bu tabiin alacağını lüzumsuz teahhurlarla tesviyede değil, her aldığının ve sattığının parasını derhal ödeyerek daha çok ve daha yeni eserler alıp satmak imkânını ihzarda görmesi lâzımdır. Bu işin güçlüklerini behemehal ortadan kaldırmalıyız.

Neşriyat işlerimizi tanzim ederken üzerinde durulacak meselelerden biri de, şüphesiz tasdik buyurursunuz, matbaalarımızın verimini kemiyet ve keyfiyet bakımından yükseltecek tedbirleri almaktır. Mazisi 210 seneyi aşan Türk matbaacılığının bugünkü durumu ve kadrosu, irfan hayatımızda istediğimiz ve beklediğimiz inkişafa vasıta olmak için ıslâh ve tanzime çok muhtaçtır. Muharrir, eserinin mimarı olduğu gibi matbaacı da o binayı mimarın planlarına göre hazırlayan bir inşaat mühendisi değil midir? Fena tertip, dikkatsiz tashih, itinasız baskı ve metanetsiz cilt yüzünden nice kıymetli fikir eserlerinin az zamanda ele alınamayacak bir hale geldiğine, üzülerek şahit olmuyor muyuz? Matbaa işlerimizin umumî kültür ve meslekî bilgilerini memleketin ihtiyaçlariyle mütenasip bir hale getirmek, çabuk ve zararına iş zihniyetini bir tarafa bırakarak temiz ve masrafını koruyan ileri iş yapmak prensibine sarılmak, artık anlamamız lâzım gelen bir zaruret olmuştur. Memleketin müstakbel ihtiyaçlariyle mütenasip matbaacılık okulu ve kursları açmak suretiyle Maarif

Vekilliği bu sahada kendisine düşen vazifeyi başarmağa çalışacaktır. Mürettiplik ve musahhihlik işinin ince bir sanat ve meslek olduğu asla unutulmamalıdır.

Telif hakkına dair olan mevzuatımızı bugünün ihtiyaçlarına uygun ve memlekette orijinal fikir ve sanat mahsullerini hakkiyle himaye eder bir hale getirmek mühim işlerimizden biridir.

Kongremizin programı haricinde kalmış ve burada tetkik ve müzakeresinde değerli arkadaşlarımızca fayda görülmüş, sair hususlara dair yazılı teklifler de minnet ve şükranla telâkki edilerek çalışma talimatiyle tesbit edilmiş olan esaslar dairesinde ayrıca gözden geçirilecektir. Kısa zamanda, fakat müsbet ve verimli kararlara vararak kongremizin Türk irfan hayatına karşı olan tarihî vazifesini yapacağına bütün yüreğimle eminim. Kongrenin tetkik edeceği mevzular hakkındaki düşüncelerimizi yüksek ittılaınıza arz ettikten sonra şu noktayı da hatırlatmak isterim: Hiç şüphesiz takdir ve tasdik buyurursunuz ki Maarif Vekilliği, yüksek kongrenin tetkikine arz ettiği meselelerin her biri üzerinde senelerden beri ayrı ayrı durmuş iş yapmış, tedbir düşünmüş ve program hazırlamıştır. Bu çalışma ve hazırlanmaların tabiî tekâmülü neticesi olarak bütün bu faaliyetleri muayyen, sabit ve şümullü bir programın çerçevesi içinde toplamak arzusu iledir ki kıymetli yardımlarınıza güvenip sizleri buraya davet etmiş bulunuyor.

Çok kıymetli vakitlerinizi fazla işgal etmemek endişesi, kongrenin çalışmasına ayrılan zamanı oldukça kısa tutmayı icab ettirmiştir. Fakat fikir mesaîsinin zevki içinde uzun seneler geçirmiş siz arkadaşlarımın bu kısa zamanda da hem kendileri, hem memleket için zevk verici yeni çalışmalara inkişaf ufukları açacak değerli ve sıkı bir gayret göstereceklerine ve bizim kendilerinden beklediğimiz işi muvaffakiyetle başaracaklarına kuvvetli bir itminan besliyorum.

İşlerinizde kolaylık ve muvaffakiyetler dilerim. Çalışmalarınızın Türk kültürünün yakın istikbaline getireceği feyizleri ve büyük inkişafı düşünerek bunun teminine hizmetin şimdiden duyduğum güzel heyecanı içinde cümlenizi hürmetle selâmlarım."

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nin Kapanışında Yaptığı Konuşma

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, Birinci Türk Neşriyat Kongresi'ni aşağıdaki konuşmasıyla kapatmıştı:

"Bu kadar kısa bir zamanda bu kadar verimli iş gören bir kongrede çalışmış olmak benim için bir şeref, sizler için haklı bir iftihar vesilesidir. Hastalıkları dolayısiyle Halit Ziya Uşaklıgil, Halide Edip gibi buraya gelemeyen üyeleri de dâhîl olmak üzere hepimiz, memleketimizin kültür inkişafı için beslediğimiz emelleri, emek halinde birleştirmiş, bir araya toplamış bulunuyoruz.

Gerek burada okunan raporlar, gerek raporlar dolayısıyla ileri sürülmüş fikirler, Maarif Vekilliği için, Cumhuriyet hükümeti için ve onun dayandığı Cumhuriyet Halk Partisi için bütün organlarımızı yeni çalışmalara sevk edici mahiyettedir.

Varılan prensip kararları üzerinde yapılacak incelemelerden sonra burada ileri sürülmüş temennilerin pek çoğu kanunlaştırılacaktır. Her memleket meselesinde

duygulu ve dikkatli olan Büyük Millet Meclisimizin neşriyat dâvasında da dileklerimize tahakkuk imkânları vermekte çok alâkalı olacağından ben eminim; siz de emin olunuz.

Kongre vesilesiyle naçiz şahsım hakkında gösterdiğiniz muhabbet, itimat ve iltifatlara, bütün varlığımı memleket irfanına ve onun sizler gibi yüksek mensuplarının arzularını yerine getirmeye hasretmekle mukabele edebilirim. Türk kültürünün ilerlemesine tepeden tırnağa hizmetkâr olmak benim tek emelimdir. Sizden gördüğüm samimî hisler, ancak benim çalışmalarımı çoğaltabilir.

Hepinize ayrı ayrı teşekkür ederim. Birinci Türk Neşriyat Kongresi'ni müstakbel irfan hayatımız için bir başlangıç sayarak kapıyorum (Sürekli alkışlar, bravo sesleri)."

Yerli ve Yabancı Filmlerin Denetlenmesi

Yerli ve yabancı filmlerin denetlenmesi maksadıyla hazırlanan "Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontrolüne Dâir Nizamname" 19 Temmuz'da yürürlüğe girmiştir.

1939 yılı bütçe görüşmeleri sırasında, bazı TBMM üyeleri, Muhsin Ertuğrul'un 'Aynaroz Kadısı' adlı filminin milletin ar ve haya duygularını incittiğini ifade ederek, filmlerin ve senaryolarının kontrolden geçirilmesini temin etmek üzere hazırlanmış nizamnamenin bir an önce yürürlüğe girmesini istediler. Bunun üzerine hazırlanmış nizamname, yabancı filmleri de kapsayacak biçimde yeniden düzenlenerek yürürlüğe sokuldu. Nizamnameye göre, gümrük resminden muaf olarak ülkeye giren yabancı filmlerin kontrolü için İstanbul ve Ankara'da birer il komisyonu kuruldu. Ayrıca Ankara'da bir Merkez Kontrol Komisyonu oluşturuldu.

Bu komisyon, il komisyonlarının aldığı kararları temyiz edebildiği gibi, Türk filmlerinin senaryolarını ve bunlara göre çekilecek filmlerin denetimini de üstleniyordu.

Komisyonda İçişleri Bakanlığı ve Emniyet yetkilileri yanında Genelkurmay'dan, Millî Eğitim'den ve Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nden de temsilciler bulunuyordu. Herhangi bir devletin siyasî propagandasını yapan, herhangi bir ırk veya milleti küçümseyen, dinî propaganda ve millî duygulara ve genel ahlâk kurallarına aykırı olan, ideoloji propagandası ile askerliğe karşı propaganda yapan, yurdun güvenliğine ve düzenine aykırı olan, içinde suç işlemeye yöneltici ya da Türkiye aleyhine propaganda aracı olabilecek sahneler bulunan filmler bu kurulca yasaklanacaktı. Ayrıca, nizamnamede 6 yaşından küçük çocukların gündüz, 12 yaşından küçüklerin gece sinemaya alınmaması da öngörülüyordu.

1923'te İtalya'da çıkartılan sansür yasasına benzediği öne sürülerek tenkit edilen nizamnamenin en çok karşı çıkılan hükümlerinden biri de önceden izin verilmiş olsa da sonradan mahzurlu görülmesi halinde İçişleri Bakanlığı'na filmleri yasaklama yetkisi vermesiydi.

Millî Eğitim ve Birinci Maarif Şûrası (17-19 Temmuz 1939)

Birinci Maarif Şûrası, 17-19 Temmuz 1939 tarihleri arasında, Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel başkanlığında toplandı.

Millî Eğitim Bakanlığı'nda gerekli düzenlemeleri yapacak daimî organlar yanında, aralıklarla toplanacak bir ilmî kuruluşun varlığı Tanzimat döneminden beri bir gereklilik olarak görülüyordu. Atatürk, bu ihtiyaç doğrultusunda ilk Maarif Kongresi'nin toplanmasına öncülük etmiş ve açış konuşmasını da 16 Temmuz 1921'de

1939 yılı bütçe görüşmeleri sırasında, bazı TBMM üyeleri, Muhsin Ertuğrul'un 'Aynaroz Kadısı' adlı filminin milletin ar ve haya duygularını incilttiğini ifade ettiler. Bunun üzerine hazırlanmış nizamname, yabancı filmleri de kapsayacak biçimde düzenlenerek yürürlüğe sokuldu. Nizamnameye göre, gümrük resminden muaf olarak ülkeye giren yabancı filmlerin kontrolü için İstanbul ve Ankara'da birer il komisyonu kuruldu. Ayrıca Ankara'da bir Merkez Kontrol Komisyonu oluşturuldu. Bu komisyon, il komisyonlarının aldığı kararları temyiz edebildiği gibi, Türk filmlerinin senaryolarını ve bunlara göre çekilecek filmlerin denetimini de üstleniyordu.

yapmıştı. Cumhuriyet dönemindeki ilk şûra sayılabilecek Birinci Heyet-i İlmiye Toplantısı 1923'te yapılmış, bunu 1924'teki İkinci ve 1926'daki Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantıları takip etmişti.

22 Haziran 1933'te çıkarılan bir kanunla Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde sürekli bir danışma ve karar organı olarak Talim ve Terbiye Heyeti'nin görevleri belirlenmiş; ayrıca belirli aralıklarla toplanarak ilmî bir kuruluş olarak Millî Eğitim Şûrası'nın kurulması karara bağlanmıştı.

Bu kanuna göre şûra, her derecedeki eğitim kurumlarının programlarını yapmak, bakanlıkça gerekli görülen kanun, tüzük ve yönetmelikleri incelemek, bakanın onayına sunulacak kararları almak gibi yükümlülükler taşıyordu. Bu kanuna göre toplanan ilk şûrada, çeşitli komisyonlar teşkil edilerek her kademedeki öğretimin şartları ve ihtiyaçları tesbit edildi. Köylere öğretmen ve eğitmen yetiştirilmesi yönünde önemli kararlar alındı ve "İlköğretim İnkişaf Planı" kabul edildi.

Şûra, nüfusu 400'den az olan köylerde üç yıllık, 400'den fazla olanlarda beş yıllık ilköğretim veren okullar açılmasını, üç yıllık eğitim verenlerde eğitmenlerin, diğerlerinde ise öğretmenlerin görev almasını karara bağladı. Ayrıca, tek öğretmenli de olsa, bütün öğretmenli köy okullarında öğretim süresinin beş yıla çıkarılması, köylerde bir öğretmenli beş sınıflı köy okullarının açılması kararlaştırıldı.

Şûrada öğretmen okullarında okuyan öğrencilerin, şehirde olduğu kadar köyde de görev yapabilecek şekilde yetiştirilmesi görüşü benimsendi. Köy çocuklarının, bulundukları yörenin işlerini yapabilecek şekilde yetişmelerine imkân sağlayan ve bu doğrultuda öğretmen yetiştiren kuruluşların kapasitesini geliştirme kararı, kırsal bölgedeki eğitimin mahallî ihtiyaçları karşılamasını sağlamaya yönelikti.

Alınan kararlardan biri de iki yıllık gündüzlü ya da yatılı bölge okulları açılmasıyla ilgiliydi. Bu karar, üç yıllık köy okullarını bitirenlerin öğrenimlerini tamamlamalarını hedefliyordu.

Köylerde yapılacak ya da tamir edilecek okul binaları için "Köy Okulu Yapma Fonu" kurulması, eğitmen ve öğretmen maaşlarının genel idare bütçesine aktarılması, ilköğretimle ilgili diğer giderlerin mahallî yönetimlerce karşılanması, köy öğretmen ve eğitmenlerine gerekli tarım araçlarının sağlanması, işledikleri topraktan yararlanmalarını önleyici kayıtların kaldırılması, köy öğretmenlerine ve ailelerine uygun barınma ve sağlık koşullarının sağlanması, başarılı köy öğretmenlerinin ödüllendirilmesi Birinci Maarif Şûrası'nda alınan diğer kararların başlıcalarıydı.

Şûrada ileriye yönelik planlamalar da yapıldı. İhtiyacı karşılamak üzere 1940 1941 öğretim yılından başlayarak beş yıl içinde 2000 eğitmen, 7600 öğretmen yetiştirilmesi, köylerde 9000, kentlerde 300 okul binası yapılması öngörüldü.

Birinci Maarif Şûrası'nda alınan kararlar ilköğretimin yaygınlaştırılması doğrultusunda önemli bir adım olmuştu.

Birinci Maarif Şûrası, Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in aşağıdaki konuşmasıyla açılmıştı:

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in Birinci Maarif Şûrası'nın Açılışında Yaptığı Konuşma

> "Maarif Şûrası'nın Sayın Üyeleri,
>
> Şûranın ilk toplantısını açıyorum. Vekilliğimiz teşkilâtı içerisinde en yüksek danışma organı olan bu heyetin birinci toplanmasında vazife almış bulunan sizleri, sevgiyle, saygıyla selâmlarım. Bana teveccüh eden bu şerefi, büyüklerimin, naçiz şahsıma yüksek itimatları eseri olarak kazanmış bulunduğumu söylemek, benim için ayrı bir zevktir.

Arkadaşlar,

Cumhuriyet maarifine ait meseleler üstünde düşünürken, kültür hayatındaki tecrübe ve bilgileri ile ün almış şahsiyetlerin fikirlerine başvurmak ve onları dinlemek, öteden beri Cumhuriyet hükümetinin ehemmiyetle iltizam ettiği bir usuldür.

Daha Millî Mücadele yıllarında, düşman toplarının hükümet merkezimizin yakın ufuklarını sarstığı en buhranlı bir devrede Ebedî Şef Büyük Atatürk, Ankara'da toplanan Maarif Kongresini bizzat açmış ve bununla kültür meseleleri etrafındaki müzakere ve münakaşaların hayatî ehemmiyetine tarihî bir işaret vermiştir.

Kendimi, idealinin evlâdı bellemekte en aziz kuvvet kaynağını bulduğum Büyük Şefim İsmet İnönü, çok kereler her türlü toplanmalarına şeref vererek irfan yolcularını aynı izde yürümeye bilfiil teşvik etmişlerdir. Geçmiş yıllar da Millî Şefini vekillik makamında asil olarak görmüş bulunan Cumhuriyet maarifi, zaman zaman topladığı ilmî heyetler ve kongrelerde meslektaşlarımızın kültür meseleleri etrafındaki fikirlerini söylemeye bu ruhla imkânlar hazırlamıştır. Girmiş olduğumuz yepyeni medeniyet hayatının zarurî ihtiyaçlarına göre yeniden kurulan ve bütün öğretim derecelerinde tahakkukunu esas vazife bellediğimiz Kemalizm prensiplerinden hız alan Maarifimizin, bu heyetlerden elde ettiği faydaları göz önünde tutan Büyük Millet Meclisi, kültür meselelerini Maarif Şûrası adiyle toplanacak selâhiyetli bir heyete tetkik ettirmeyi kanunî bir müeyyide ile icra makamlarının mes'uliyetine bir ödev olarak tevdi etmiştir. Bugün ilk celsesinin açılışında bulunmakla müftehir olduğum Maarif Şûrası, işte bu 10 Haziran 1933 tarih 2287 numaralı kanun hükümlerine göre toplanmış bulunuyor.

Kanunun neşri tarihinden beri epey zaman geçti. Yeni teşkilâtlar, yeni icaplar, Maarif Şûrası'nda daha çok kurumların, daha çok makamların temsil edilmesini zarurî kılmaktadır. Bunu temin etmek için kanunda yeni değişiklikler yapılmasını düşünüyoruz. Fakat bugün mer'î olan kanuna göre Maarif Şûrası dışında kalmış olan değerli şahsiyetlerden ancak bazılarını davete imkân bularak bu boşluğu kısmen olsun doldurmağa çalıştık. Gelemeyen meslekdaşlarımızın evvelce sorup aldığımız cevaplarında yüksek heyetinizden neler bekledikleri, bu dileklerin dosyaları olduğu gibi sizlere sunulacağı için meçhulünüz kalmıyacaktır. İşleri daima işlerin sahiplerinden dinlemek ve öğrenmekte amelî faydalar olduğuna inanıyoruz. Onların buradaki yokluklarını bu suretle telâfi edeceğimizi sanıyoruz.

Muhterem Arkadaşlar,

Bir mühim noktaya dikkatinizi çekmek isterim. Kanaatımca bütün maarif teşkilâtı tam ve mükemmel bir uzviyet olabilmek için her uzvunun birbiriyle alâkalı, birbiriyle münasebetli bir surette işlemesi lâzımdır. Ben, maarifimizde ahenk meselesini ana dâvalarımızdan biri belliyorum. Gerek Maarif Şûrası dolayısıyla aldığımız raporlar, gerek şahsî görüş ve duyuşlarım ve nihayet tesadüf ettiğimiz vakıalar bunun aksini ihdas edecek mahiyettedir. İlköğretim mensuplarımız, kendilerine gelen çocukların aile muhitlerinden şikâyet ediyorlar ve muvaffakiyetlerindeki eksiği okul dışına ve öncesine atfediyorlar. Ortaokul öğretmenleri ilkokuldan gelen çocukların zayıf olduklarını söylüyorlar. Lise muallimleri aynı şikâyeti, ortaokula yükletiyorlar.

Üniversite ve yüksekokullar ise liseden gelen çocuklarımızın şu ve bu noktalardaki kuvvetsizliğinde ısrar ediyorlar. İlkokula giren çocuğun içinde yaşadığı dar muhitle başlıyan bu şikâyet dairesi, burada kapanmış gibi görünür. Fakat aldanmamalıdır. Çünkü üniversitenin ve yüksekokulların verdiği mezundan da bizzat hayat şikâyet ediyor. Ve devre, bu şikâyetin ancak umumî hayat ve geniş muhite dayanmasıyla kapanıyor. Bu devre, bâtıl bir devir midir, değil midir; onu burada münakaşa etmiyeceğim. Yalnız böyle bir şikâyet halkasının mevcudiyetini ve onun mânasını belirteceğim. Bence bu şikâyetlerin sebebi her tahsil kademesinin münferit ve mücerret bir halde bulunuşu, kendinden önceki ve sonraki kademelerle olan münasebetin teessüs etmeyişidir. Yedi aydan beri İstanbul'da ve Ankara'da üniversite öğretim heyetinden istifade ederek bazı arkadaşları liselerde teftiş ve murakabeye memur etmekliğim, bu münasebetlerin teessüsüne ne kadar ihtiyaç olduğunu ve bunda ne büyük faydalar bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu tecrübeyi tamim etmekte, bir sonraki kademe mensuplarının, bir önceki kademeden gelecek elemanları seçmelerinde isabet olunacağını tahmin ediyorum. Bu mesele hem maarif teşkilâtını, hem imtihan sistemimizi alâkadar etmektedir. Mevcut öğretim bünyesini nasıl kurmalıyız ki her parçası birbirinden haberli olarak işleyebilsin?

Yüksek Şûra'nın bu mevzuda düşüncelerini öğrenmek, vekilliğimiz için pek mühimdir.

Arkadaşlar,

Şûraya hazırlık olmak üzere neşredilen ve muhterem azaya sunulan küçük broşürler içinde vekillikçe hazırlanmış olan bir tanesi var ki mütalâasından da anlaşıldığı üzere dört tahsil derecesinin, (İlk, Orta, Yüksek, Teknik) memleketteki bugünkü durumunu ve yarın alması düşünülen şekillerini ihtiva ediyor. Bu, öğretim meselesinde adı söylenip bir türlü yazıya geçirilmeyen Cumhuriyet Maarif Planı'nın iptidaî olmakla beraber, toplu bir taslağı sayılabilir. Plan haline gelebilmesi için çok emek ve düşünce sarfı lâzım geldiğini bilmez değilim. Heyetinizin bir kısım mesaîsini bu noktaya tevcih etmesinin yerinde olacağına inanacağımızı kabul etmekle yanılmamış olduğumu sanıyorum.

Sayın Meslekdaşlarım,

Cumhuriyet maarifinin birbirinden mühim ve birbirinden çetin meseleleri var. Bunların büyük bir kısmı bu içtima devresinde yüksek tetkikinize arz edilmiş bulunmaktadır. Güzel sanatlar, okullarımızda ve bedenî ve bedîî terbiye ve iş terbiyesi gibi pek ehemmiyetli meselelerde tam hazır olmadığımız için, bu mevzuları bundan sonraki toplanmalarımıza terk etmek mecburiyetinde kaldık. Takdim ettiğimiz meselelerin başında memleketimizde okuma yazma öğrenmemiş tek vatandaş bırakmamak için alınması lâzım gelen âcil tedbirler vardır.

Parti Programı'nın millî talim ve terbiye düsturlarının birincisinde pek doğru olarak "maarif siyasetimizin temel taşı" diye vasıflandırılan bu meseleyi, maarif dâvamızı ilk defa olarak tetkike ve programlaştırmaya davet edilen yüksek heyetinizin lâyık olduğu ehemmiyetle dikkate alacağından şüphem yoktur. Memleketimizde ilköğretimin bugünkü durumu hakkında vekilliğimizce tanzim ve neşrolunarak tak-

dim edilmiş olan rapor, on beş senelik Cumhuriyet idaresinin şehirlerde ilköğretim meselesinin mühim bir kısmını gereği gibi halletmiş olduğunu sizlere gösterecektir. Şimdiye kadar geçirdiğimiz tecrübelere göre, şehirde ilköğretimin bütün bütün halli, gene az çok normal usullerle mümkün olacaktır. Köyde ilköğretim işine gelince; mesele burada büsbütün ayrı bir vaziyet arz etmektedir. Memleketimizde mevcut kırk bin köyden otuz iki bininde (bu rakamı, merbut oldukları muhtarlıklara bakıp idarî yönden değil, sırf morfolojik durumlarına göre söylüyorum) nüfusun dört yüzden aşağı olması ve köylerin birçoğunun birbirinden uzak mesafede bulunması, köyde hayat şartlarının şehirdekilerle kıyas edilemiyecek bir manzara göstermesi; köylerde ilköğretim meselesinin klâsik usullerle halledilmesine imkân vermiyecek âmillerdir. Bu meselenin her türlü tasavvurun üstünde olan hayatî ehemmiyetini, Millî Şef İsmet İnönü, değişmez Genel Başkanı bulundukları Cumhuriyet Halk Partisi'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nı açarken irat ettikleri nutuklarındaki şu sözleriyle ortaya koymuşlardır: "hükümetin icraat programının teferruatıyla Büyük Kurultayı yormak istemem. Fakat bir iki noktayı başlıca mesele olarak Büyük Kurultayın huzuruna arz etmek isterim. Önümüzdeki senelerde nüfusumuzun çoğunu teşkil eden köylümüzün gerek tahsil, gerek geçim hususunda seviyesini yükseltmeyi başlıca hedef tutacağız. Bu hususta elde edeceğimiz neticelere, çok ehemmiyet ve kıymet veriyoruz. Kat'î olarak inanıyoruz ki köylümüzün tahsilini ve maişetini daha yüksek bir dereceye vardırdığımız gün milletimizin her sahada kudreti, bugün güç tasavvur olunacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır."

Hakikatin en beliğ ve en veciz ifadesi olan bu yüksek direktifi maarif sahasında tahakkuk ettirmek; sizin, bizim, hepimizin millî borcu ve millî şerefimizdir.

Arkadaşlar,

İlköğretimin köylere girmesi yolunda ilk yapılacak iş, realiteyi olduğu gibi görmek, onun apaçık gösterdiği vaziyetten ümitsizliğe düşmeksizin icab eden tedbirleri almak ve tatbik etmektir. Köy hayatının kendine mahsus şartlarını göz önünde bulundurmadan köyde eğitim işini şehir hayatına kıyas ederek tanzim etmenin sakatlığını, tecrübe bize fiilî surette göstermiştir.

Köy öğretmenini, köyde doğmuş, büyümüş, köy hayat şartlarını yakından duymuş gençler arasından seçip köy hayat şartlarının canlı olarak yaşadığı öğretmen okullarında yetiştirmeyi prensip olarak ele almış bulunuyoruz. Bu prensibe göre iki seneden beri muhterem selefim Saffet Arıkan'ın himmetiyle kurmuş olduğumuz köy öğretmen okulları; köy öğretmenliği dâvasını en iyi surette halletme yolunda epeyce mesafe katetmiş bulunmaktadır. Bu öğretmen okullarında yetişecek öğretmenlerimiz, köy bünyesinin asırlardan beri bize ibram ettiği halde ancak Cumhuriyet devrinde zaruretini duyurduğu kalkınma hareketinin yorulmaz ve idealist yapıcıları olacaklardır.

Açılmış ve açılacak köy okullarını beş sınıf üzerine kurmak esasını takip ediyorum. Ve bu hususta Parti Programı'nın emrini yerine getirmeyi Maarif Vekilliği'nin başlıca vazifelerinden sayıyorum.

Ne kadar iyi şartlar altında kurulmuş olursa olsun bir köy okulunun sade-

ce üç sınıf halinde kaldıkça rolünü hakkiyle ifa edemiyeceğine kanaatimiz vardır. Onun için bugün mevcut üç sınıflı köy okullarını, partimiz Maarif Programı'nın da tesbit ettiği esaslara uygun olarak, beş sınıfa çıkarmak düşüncesindeyiz.

Bundan sonra kuracağımız köy okullarını da beş sınıflı olarak açacağız. Bunu temin için köy öğretmenini başka memleketlerde olduğu gibi, beş sınıfı birden muvaffakiyetle idare edecek kudrette yetiştirmek ve ona vazifesini başarı ile yapacak tekniği, nazarî ve amelî bir surette vermek zaruretindeyiz. Bu mesele ruznamenin en mühim maddelerinden birini teşkil etmektedir.

Şimdiye kadar ancak 4638'ine öğretmen gönderebildiğimiz 40.000 köyün hepsine öğretmen okulundan çıkmış öğretmen göndermenin, ne kadar parlak olursa olsun bugün bulunduğumuz şartlar içerisinde ancak bir hayal olduğunu takdir edersiniz. Onun için nüfuslarının azlığı dolayısıyla, öğretmen okulundan çıkmış bir öğretmen göndermeye bugün için imkân bulamadığımız köyleri, eğitmenle okutmanın zarurî olduğunu yüksek heyetiniz de teslim buyurur.

Üç seneden beri memleketin muhtelif yerlerinde açmış olduğumuz kurslarda yetiştirdiğimiz eğitmenlerden, köylerimizde aldığımız randıman, hepimizi memnun edecek bir kıymettedir. Köyden yetişmiş, köy kalkınmasının hayatî ehemmiyetini içinden duymuş, çalışkan ve müteşebbis gençleri, köy çocuklarını ve köy halkını yetiştirmek için lâzım olan bilgiler, maharetler, teknik vasıtalar ve bilhassa ideallerle teçhiz ediyoruz. Bunları, yayından fırlamış bir ok gibi bütün hızı ve bütün enerjisiyle vazifesi başına koşar ve memleketin kendilerinden istediği ödevi canla başarır gördükçe bu millî işin az zamanda muvaffakiyetle neticeleneceğine inancımız artıyor.

Binlerce senelik parlak tarihinin yüksek karakterine verdiği kudretle bugün Cumhuriyet Türkiyesi'nin dayandığı en sağlam temel olan Türk köylüsü, kendi elemanıyla köy kalkınmasında baş rolü almış bulunuyor. Şimdiye kadar en ücra köylere dağıttığımız eğitmenlerin bulundukları köylerin çocuklarına ve ergin halkına okuma, yazma, hesap, tabiat, sağlık bilgileri gibi umumî malûmattan başka vatandaşlık terbiyesini ve Türk inkılâp esaslarını telkin etmek, yeni ziraat usullerini amelî olarak öğretmek, ziraat ve sağlık sahalarında yapılması lâzım gelen işleri köylüye yaptırmak, az masrafla köy okul binalarını vücude getirmek gibi hizmetlerle köye canlı bir terakki ruhu götürdüklerini ve getirdiklerini memnuniyetle görüyoruz.

Sayın Meslekdaşlar,

İlköğretimin icab ettirdiği masrafların temini, bugün hepimizin üzerinde zihin yormamız lâzım gelen esaslı meselelerimizdendir. Bugün eğitmen masrafı müstesna, ilköğretimin bütün masrafları yalnız vilâyetlerin hususî bütçelerine tahmil edilmiş bulunuyor. Bu usulün en mühim mahzuru, vilâyet mahallî gelirleri tutarının vilâyetten vilâyete büyük farklar göstermesi yüzünden Türk vatandaşlarının, zengin vilâyetlerde olduğu kadar fakir vilâyetlerde maarifin nimetlerinden müstefit olmağa imkân bulamamasıdır. İlköğretim masraflarının sadece vilâyetlerin hususî bütçelerinden verilmesi, asırlarca ihmal edilmiş bir memlekette duyulan âcil ve zarurî ihtiyaçlar karşısında vilâyetlerin aynı zamanda ihtiyarına mecbur oldukları mütenevvi ve birbirinden mübrem birçok masraflar yanında maarife, ihtiyaç nisbetinde tahsisat ayırmağa imkân bulamamalarını da icab ettirmektedir.

Başka memleketlerin ilköğretim masrafları hakkında yaptığımız tetkikler, evvelleri sırf belediyelerin, komünlerin ve mahallî idarelerin tahsis ettikleri gelirlerle idare olunan ilköğretim müesseselerinin, devletlerin umumî bütçelerinden yardım görmedikçe inkişaf etmediklerini göstermiştir. Halkçılık prensibi Garp memleketlerinde idareye hâkim oldukça, umumî bütçelerin ilköğretim işlerine yaptıkları yardımın da genişlediğini görüyoruz. Bugün ilkokullarını yalnız hususî idareler bütçesinden idare eden memleket hemen kalmamış gibidir. Komşumuz Yunanistan gibi ilköğretim masrafını tamamen umumî devlet bütçesine almış memleketler de vardır.

Eğitmen teşkilâtının kurulduğundan beri bizde de eğitmen kursları ve eğitmen ücretleri umumî bütçeden yardım görmektedir. Diğer taraftan eğitmenler, ziraat işleri için hükümetin kendilerine ayırdığı topraklardan, Ziraat Vekâletinin kendilerine temin ettiği ziraî vasıtalardan istifade etmekle beraber, eğitmenli okulların faydalarını yakından gören köylümüzün okul binasını kurmak, okul vasıtalarını hazırlamak gibi seve seve istiye istiye yaptıkları maddî yardımlar da devlet yardımlarına munzam olmaktadır.

Birkaç seneden beri gerek Büyük Millet Meclisi Parti Grubu'nda, gerek vekilliğimizde esaslı bir tetkik mevzuu olan ilköğretimin masrafları meselesi son aylarda yeniden ele alınmıştır. Sayın Başvekilimizin yüksek tasvipleriyle Başvekâlet Müsteşarı'nın reisliği altında, vekilliğimizle beraber muhtelif vekâletlerin mümessillerinden mürekkep bir heyet, yeniden bu meseleyi tetkike memur edilmiştir. Bu meselenin yüksek heyetinizce de ayrıca tetkik edilmeğe değeri olduğundan şüphe etmiyorum.

Arkadaşlar,

Ortaöğretim müesseselerine ait meselelerimizin en ehemmiyetlisi, bu müesseselerin sayısı ile talebesi miktarının muhtelif bakımlardan memleket ihtiyacı ile mütenasip bir şekilde ayarlanmasıdır.

Bugün ortaöğretim müesseselerimizi başlıca ortaokullarla liseler teşkil etmektedir. Bizde ortaokul, mezunlarını bir tarafta umumî hayata hazırlamakla beraber diğer taraftan liselere ve meslek okullarına vermektedir. İlkokuldan veya ortaokuldan çıktıktan sonra hayata atılmıyarak tahsilini ilerletmek isteyenlerin ortaokul veya lise gibi umumî kültür müesseselerini kendilerine açık bulmaları ne kadar lâzım ise diğer cihetten istidat ve kabiliyetlerine en uygun olan mütenevvi meslek okullarından birine girmek imkânına malik olmaları da o kadar zarurîdir.

Halbuki memleketimizde ilkokulu bitirenler için de, ortaokullardan mezun olanlar için de istidat ve kabiliyetlerini meslek okullarında inkişaf ettirmek imkânı küçük bir nisbette mevcuttur. İlkokuldan çıkanlar, kendi kabiliyetlerine ve muhitlerinin icaplarına göre intisap edecekleri meslek için hazırlanabilecekleri sanat, ticaret, ziraat ve daha sair meslek okullarından birine girme imkânını bulamayınca tahsillerini biraz daha yükseltmeyi temin eden, fazla olarak kendileri için memuriyet hayatına da yol açan ortaokula zarurî olarak başvurmaktadır. Bir ortaokulun, bir meslekî okula nazaran kıyas kabul etmiyecek derecede az masrafla açılması ve daha az masrafla idaresi de, bir yerde ilkokulun üstünde okul açmak istiyenleri meslek okulu yerine ortaokul açmaya sevk etmektedir.

Diğer taraftan ortaokuldan çıkanlar, tahsillerini ilerletmek için karşılarında çok defa liseden başka bir müessese bulamıyorlar. Bu suretle meslek okullarında kabiliyetlerini inkişaf ettirmeye imkân buldukları takdirde memlekete çok faydalı olarak yetişmeleri muhakkak olan birçok gençler, aradıkları meslekî müesseseleri bulamamaları yüzünden ister istemez liseye başvurmakta, temayüllerine ve menfaatlerine aykırı bir tahsil yolunu takip etmeğe mecbur olmaktadır. Bu hem kendilerine zarar veriyor, hem de liseleri iyi yetiştirme kudretimiz dışında talebe tehacümü karşısında bırakıyor. Memleketin her sahada muhtaç olduğu unsurları mütevazin bir nisbette yetiştirmek, içtimaî ve iktisadî bir zarurettir. Ortaokul ve bilhassa lise talebesinin, memleketin iş bölümü icaplarına uygun ve içtimaî muvazeneyi düzgün tutarak artması lâzımdır. Böyle olmazsa bu okullarımızın idare ve disiplin meseleleri güçleşir ve bu umumî müesseselerin gayelerine uygun bir şekilde verimli olmaları imkânı azalır. Bu şartlar altında ortaöğretim müesseselerinin sayısını ve buraya kadar devam edecek talebenin miktarını, imkân nisbetinde ayarlamak, bir yandan da dershaneleri haddinden fazla dolu olan okullarda randımanı kıymetten düşürmemek için yüksek heyetinizin düşüneceği tedbirleri almak, en âcil ve zarurî bir ihtiyaca cevap olacaktır.

Arkadaşlar,

Şükranla ifade etmeliyim ki artık memleketimizde kültür ihtiyacı ve bunun neticesi olarak mektep isteği, ekmek ve su gibi bir insiyak kuvvetiyle kendini hissettirmektedir.

Ortaokulu bulunmıyan hemen hiçbir kazamız yoktur ki bu mektebe kavuşturulmaları için Maarif Vekilliği'ni vazifeye davet etmesin. İhtiyaç tam, dilek yerindedir. Fakat eleman ve yer, bu ihtiyaca cevap vermekten ve bu haklı dilekleri yerine getirmekten bizi alıkoyuyor. Gerek Parti Kurultayı'nda, gerek Büyük Millet Meclisi'nde âza ve mebus arkadaşlarımın bu hususlaki suallerine verdiğim cevaplarda söylediğim gibi bunların bir listesini yapmak, ehemmiyetlerine göre sıraya koymak ve imkân oldukça bu sıraya bakarak okulları açmak bizim bulabildiğimiz tek çaredir. Vekillikçe yapılan tetkikleri, valiliklere gönderdim.

Onlar da kendi bölgeleri ve komşu valilik mıntıkalarını göz önünde tutarak tetkiklerini yaptılar. Bütün bu işin dosyasını yüksek heyetinize sunuyorum. Tetkik etmenizi ve tam bir liste yapıp vekilliğe vermenizi bilhassa rica ederim. Bundan sonra o listeyi esas alarak yeni ortaokullar açmak kararındayız. İstiyorum ki kararınıza iktiran edecek bu liste, ilerisi için yeni okul açmakta Maarif Vekilliğine değişmez bir rehber olsun.

Lise meselesine gelince; müsbet ilim zihniyetinin millî kültürün ve millî kültür tekevvünü içinde hümanizma ruhunun hal ve istikbalini bu müessese tâyin edecektir. Bu düşünce iledir ki birinci kabinesinin Millet Meclisi'nde okuduğu program nutkunda, Sayın Başvekilimiz Dr. Refik Saydam liselerimizi keyfiyetçe yükseltmek mecburiyetinde ve dileğinde olduğumuzu bilhassa tebarüz ettirmişlerdir.

Bu itibarla yüksek tahsile temel olarak umumî kültürü vermek ve münevver sınıfı yetiştirmekle mükellef olan bu müesseselerimizde randımanı kıymetlendir-

mek, ısrarlı takip edeceğimiz bir gayedir. Bu randımanın istediğimiz kıymeti alması, hem bu müesseselerden hayata atılacakların, hem de daha yüksek müesseselere gireceklerin hayatta ve meslekte muvaffakiyetleri için en büyük teminat olacaktır.

Ortaöğretim müesseselerimizin verimini kıymetçe yükseltecek tedbirleri düşünmekte, yüksek heyetinizin alâkalı olmasını bilhassa rica ederim. Dershanelerde talebe miktarının makul bir hadde tutulması, ilmî ve meslekî kabiliyeti yüksek öğretmenlerle öğretim heyetimizin kuvvetlendirilmesi mevcut öğretmenlerin ilmî ve meslekî kudretlerinin artırılması, programların maksada ve ihtiyaca uygun surette tertibi, okul kitaplarının talebenin istifadesine en yarıyacak bir şekle getirilmesi, okulda gösterilen ders gruplarının ve bilhassa her derste muvaffakiyetin en birinci vasıtası olan anadilimizin, talebenin hakkiyle istifadesini temin edecek yolda tedrisi ve müessesenin muvaffakiyetle işlemesinin ve hayatta başarının ilk şartı olan disiplin ruhunun bütün okullarımızda hâkim olması, okullarımızın verimini arttıracak başlıca âmillerdir.

Yüksek tasdikinize arz olunan programlarla talimatnamelerin, bu maksatları temin edecek noktaları üzerine dikkatinizi celb etmeyi bir vazife bilirim.

Arkadaşlarım,

Bu vesile ile kendimce önemli bulduğum bir meseleden bahsedeceğim. Diğer ileri memleketlerle mukayese edildiği zaman bizim bir hafta içinde orta ve lise talebesine verdiğimiz ders saatlerinin çokluğu, buna mukabil bir sene içindeki okuma günlerinin azlığı derhal dikkate çarpıyor. Biz haftada 29 saat ders okutuyoruz. Pek çok memleketlerde bu rakamı pek güç bulabiliriz. Onlar fazla olarak ikinci bir yabancı dil, Lâtince ve Yunanca gibi dersler de gösteriyorlar ki bunların hiçbiri bizde yoktur. Böyle olduğu halde bizim ders saatlerimiz fazladır. Bunun neticesi şu oluyor; öğretmen ders saatini takrirle, talebe de kafasını kitapta veya notundaki yazılarla dolduruyor.

Ekseriyetle öğretmen konferansçı ve talebe de ezbercidir. Talebe sabahtan akşama kadar ders olarak kendisine anlatılan şeyleri dinliyor. Bunlar üzerinde zihin yoracak, çalışacak vakit bulamıyor; dersler hazmedilmeden dimağındadır. Çalışkansa vazifelerini tamam yapabilmek için sıhhatinden kaybediyor. Öğretmeni konferanstan, talebeyi ezberden kurtarmak için öğretim usullerimizi ıslâh etmek şartiyle bütün dersleri öğleden evvele almak, nihayet birde tedrisatı bitirmek, öğleden sonraları derslerini hazırlamak için müsait mekteplerde etüt saatleri koymak muvafık bir tedbir olarak hatıra gelmektedir.

Bununla şu faydaları elde edeceğimizi zannediyorum: Birincisi, mektep binası müsait olmıyan, talebesi çok olan yerlerde yaptığımız çift öğretimi aynı vahidi kıyasiye irca etmiş olmak. İkincisi; yine muallimlerinin nezareti altında çocuklarımıza derslerine çalışma, vazifelerini yapma ve okutulan maddeleri hazmetme imkânını vermek. Bir yıl içinde devam günlerimiz de göze çarpacak kadar azdır, demiştim. Filhakika bu böyledir. Okuma günü bir yılda Belçika'da 230, Almanya'da 280, İtalya'da 216 gündür.

Halbuki teşrinievvelde açılan ortaokul ve liselerimizde tedrisat, bayram hazırlığı ve ikmal imtihanları sarsıntısı dolayısıyla tam randımanla ancak ve fiilî olarak teşrinisanide başlıyabilir. Bu başlangıcı eylüle çekmek bence bir zarurettir. Bu sayede hiç değilse bir buçuk ay kazanmış olacağız ki altı yılda bunun tutarı 9 ay eder.

Liselerimize bir sınıf ilâvesi teklifinde bulunacaklarımızı da bu suretle karşılamış, ne öğretmen kadrosunda, ne de diğer hususlarda bir değişiklik yapmaksızın liselerimizi bu suretle ilk ve orta ile beraber 12 seneye çıkarmış olacağız. Bu mevzuda yüksek heyetinizin fikrini ve kararını bekliyorum. Yükseköğretime geçmeden önce orta tahsil dâvamız içinde bulunan hususî Türk liselerinden de bahsetmek isterim. İstanbul Üniversitesi'nin verdiği raporda bu cihet ileri sürüldüğü gibi, Parti Kurultayı'nda da aynı mesele hakkında istizahlarda bulunulmuştu. Tetkiklerimize göre hususî mektepler başka ileri memleketlerde sırf sıhhat, rejim ve ahlâk bakımından hükümetin kontrolü altındadır. Buna mukabil yetiştirdikleri talebelerin seçimi için resmî mekteplerden ayrı bir usule tabi tutulmazlar. Onların talebeleriyle beraber aynı imtihan elemelerinden geçirilirler. Öyle sanıyorum ki meseleyi kökünden halletmek için biz de bu usulü tatbik edeceğiz. İlk, orta ve lise için devlet imtihanı tarzını koymak, talebe ister resmî, ister hususî mektepten gelsin isterse mektebe gitmeksizin hususî tahsil görmüş olsun tek imtihan süzgecinden geçirilmek icab etmektedir. Bu ciheti de imtihan meselesi içinde tetkik buyurmanızı ehemmiyetle rica edeceğim.

Arkadaşlar,

Yüksek müesseselerimizden her birini, Türkiye'nin her sahada muhtaç olduğu ihtisas adamlarını yetiştirmekle beraber, millî kültürü kurmak ve yaymak, ilmî araştırmalar yapmak için birer canlı kaynak, ilmî metodu öğretmek ve ilmî zihniyeti aşılamak için birer çalışma ocağı, millî dâvalarımızın hâkimiyetini her şeyin üstünde tutacak birer kültür kurumu haline getirmek için mevcut imkânlardan azamî derecede istifade etmek yolunda ve kararındayız. Cumhuriyet hükümeti, birkaç seneden beri bütün fakültelerimizin maddî ve manevî ihtiyaçlarını tamamlamak için her fedakârlığı ihtiyar etmekten çekinmemiştir ve çekinmiyecektir.

Fakültelerimizde kendi yüksek ilim adamlarımız gibi, yabancı otoritelerin de ihtisasından âzamî derecede faydalanıyoruz. Yüksek kurumlarımızda gençlerimize feyiz veren yabancı mütehassısların Türk gençliğinin istidat ve kabiliyetlerini yüksek derecelere çıkarmak için ellerinden gelen emeği sarfetmekte olduklarına inanıyoruz. Bu inancı tahakkuk ettirmek vazifemizdir.

Yükseköğretim mesleğinde çalışan ilim adamlarımızın mesleğe bağlı kalmaları ve liyakatleri ile kıdemleri nisbetinde refaha kavuşmaları en büyük emelimizdir. Buna ne kadar yakından alâkalı olduğumuz Ankara ve İstanbul üniversitelerine ait son çıkan iki kanunla da görülmüştür.

Yüksek müesseselerimize devam eden gençlerimizin garp dillerinden hiç değilse birini, o dilde tetkik ve tetebbua imkân verecek surette elde etmelerini muvaffakiyetin esaslı şartlarından biri olarak görürüz.

Fakat bundan da ileride, Türk dilinin en yüksek ilmî mefhumları en güzel ve en doğru olarak ifade etmesine imkân verecek mütekâmil bir inkişafa mazhar olma-

sı bizce ana meselelerden biridir. Bu hususta yüksek müesseselerimize düşen millî vazifenin ehemmiyetini bütün meslekdaşlarımın bütün şümulü ile kavradıklarına imanım vardır.

Burada bilhassa ilmî terimler üzerinde duracağım. Ortaokullar ve liselerde Türk kökünden yapılan veya enternasyonal şekilleriyle alınan terimlerle tedrisat yapıldığına göre yüksek ilim ve öğretim müesseselerimizin buna intibakı bugün artık bir zaruret olmuştur. Son kurultayda kabul olunan Parti Programı'nın bununla alâkalı maddesinde tesbit edildiği üzere bütün ilim ocaklarımızda aynı terimler okutturulacaktır.

Orta ve lise kitaplarını basıp yetiştirmek hususunda vaktin darlığına rağmen bütün muallimlerden ve üniversiteden anketler yapılmıştır. Yine de mesele tetkik safhasından çıkmış sayılmaz. Bu işte, daimi bir uyanıklıkla bütün ilim adamlarımızın çalışmalarına mevzu olacak cihetler vardır.

Bununla beraber yapılacak tetkikler, ileride birer tashih vesilesi olsa da bugün için kabul edilen terimler her tahsil kurumunda aynı suretle kullanılacaktır. Parti Programı'nın emri dışında herhangi bir harekete müsaade edilmiyeceğini takdir buyurursunuz.

Arkadaşlarım;

Nerede ilim varsa orada mutlaka ilmin dili de vardır. Dilsiz ilim olamaz ve olmamıştır. Biz, bir Türk kültürü kurmak, millî vasfı olan ve bütün medeniyet âlemi içinde varlığı duyulan bir ilim hayatı vücude getirmek yolundayız. İlim, müşahedelerin uyandırdığı mefhumlarla kurulmuş bir sistem olduğuna ve mefhumlar ise kelimelerle şekillendiğine göre Türk ilmi, Türkçe bir ilim diliyle beraber var olacaktır. İleri memleketlerde, ilmin her şubesinde yetişmek istiyenlerin yazılarına ve sözlerine bu bakımdan ne kadar ehemmiyet verildiğini hepiniz benden iyi bilirsiniz. Anadili kültür dâvamızın belkemiğidir. Onu kuvvetli ve düzgün tutmak ve inkişaf ettirmek hususunda sarf edilecek bütün emeklerin ne kadar yerinde olduğunu arz etmeme ihtiyaç bile yoktur kanaatindeyim.

Atatürk'ün Türk milletine verdiği medeniyet armağanlarından biri olan Türk harfleriyle, Türk kültürünü en geniş sahada yayacak eserleri vücude getirmek ve bu eserlerin geniş bir ölçüde yayılmasına imkân vermek vekilliğimizin üzerinde ısrarla durduğu en mühim iştir.

Geçenlerde topladığımız Neşriyat Kongresi kararlarını mevcut imkânlar nisbetinde ve âzamî bir dikkatle tatbik etmeyi millî bir borç biliyoruz. Bilhassa üniversiter basınlarla irfan mahsullerimizin artacağı muhakkaktır. Önümüzdeki yıl, bana verilen malûmata göre üniversitemizin manüelleri tamamlanmış olacaktır.

Bundan sonra treteler, etütler neşri için geniş imkânlar hasıl olacak. Bu arada üniversite vasfı haiz ansiklopedik neşriyatın ehemmiyetini de belirtmeliyim. Atalarımızın yadigârı olarak kütüphanelerimizde mevcut yazma kıymetli eserleri tasnif ettirerek mufassal bibliyografyalarını neşretmek yolunda çalışmalarımıza devam ediyoruz. Bu işi, etraflı tetebbularda bulunacak olanlarımız için memnun olacakları bir mesele olarak yakından takip etmekteyim.

Türk âlimlerinin eski yazma değerli eserlerini bize ve dünya ilim âlemine tanıtmak için onları neşretmek hususunda aldığımız kararı tatbik sahasına koymaya başladık, bu yolda devam edeceğiz. Millî müzelerimizin sayısını artırmak, mevcutlarını zenginleştirmek, bu müzelerin ilim adamlarımızın ve halkımızın geniş ölçüde istifadelerini temin etmek için tedbirler alıyoruz. Şimdiye kadar memleketimizde yapılan ve bütün dünyada hayret ve takdir uyandıran hafriyata devam ediyoruz. Türk topraklarının altında tarihin her devresinde medeniyetlere rehberlik etmiş olduğumuzun yeni dillerini, Türk ilim adamlarının eliyle meydana çıkarmak, her gün tahakkuk ettirmeye çalıştığımız bir amaçtır.

Sayın Arkadaşlarım,

Umumî kültür veren müesseselere muvazî olarak meslekî ve teknik meleke ve terbiye veren müesseselerin çoğalmasındaki ehemmiyeti memleketin kültür muvazenesi bakımından daha evvel tebarüz ettirmiştim.

Yurdumuzun az zaman içinde endüstrileşme yoluna girmesi, makinenin memleketin umumî hayatında esaslı bir yer almaya başlaması, hasılı iktisadî bünyemizin yeni bir şekil alması, memlekette meslekî ve teknik terbiye görmüş unsurlara âzamî derecede ihtiyaç göstermektedir.

Bu, muhtelif mıntıkalarda mütenevvi ihtiyaçlara cevap verecek muhtelif derece ve neviden meslekî ve teknik okullar açmıya bizi zorlıyan mühim bir sebeptir. Bilhassa hükümet merkezimizde bir politeknik ile bir teknikum açılmasını artık tehirine imkân olmıyan bir zaruret olarak görüyoruz. Meslekî ve teknik müesseselerle sıkı alâkası olan vekâletler mümessillerinin iştirakiyle tanzim edilerek, yüksek tetkikinize arz edilen Meslekî Öğretim Programının tesbit edilen müddetler içinde tatbiki memlekette endüstri ve ekonomi sahasına yeni bir hamle ve yeni bir hız vermekte âmil olacaktır. Şurasını da bilhassa memnuniyetle kaydedeyim ki evvelce leylî olan sanat ve meslek okullarına bile kâfi talebe bulunmazken bugün bu müesseselere nehari olarak devam eden talebenin sayısı gün geçtikçe her türlü tahminin fevkinde artmaktadır. Hayata ve serbest iş sahasına, mevzularında hünerli ve bilgili vatandaş yetiştiren kız enstitüleri, ticaret mekteplerimiz tam bir inkişaf halindedirler. Hele kadın, erkek, binlerce vatandaşa meslek ve aile hayatlarında yeni başarılar temin eden akşam sanat ve meslek kursları, açıldıkları yerlerde büyük bir rağbete mazhar olmaktadırlar. Bu, Türk ailesinin, çocuklarının istikbalini memuriyet hayatında aramaktan ziyade sanat ve meslek sahalarında serbest inkişaf yolunda ilerlemelerine ehemmiyet verdiğini göstermesi itibariyle sevindirici bir vakıadır. Teknik zihniyeti ve makine dostluğunu köylerimize sokmaya mecburuz. Her meseleyi düşünürken, o meselenin köylümüzü ilgilendiren cihetlerini ihmal edemeyiz ve etmemeliyiz. Bu mevzuda ne söylesek ve ne yapsak azdır.

Arkadaşlar,

Okullarımızda disiplin meselesini Vekilliğimiz itinalı bir takip ve ihtimamla ele almış bulunuyor. Tasdikinize arz edilen İnzibat Talimatnamesi okullarda disiplini muhafaza için idare ve talim heyetlerine kuvvetli surette müzaheret edecek bir âmil olacaktır. Talimatname, okulda işlenen suçların mahiyetine, suçu işleyen talebe-

nin psikolojik vaziyetine, karakterine ve okuldaki umumî durumuna göre en uygun cezayı tatbik için okul yasav kurumlarına geniş selâhiyetler vermiştir. Talimatnamenin dikkate değer hususiyetlerinden biri, ceza alan talebenin halini ıslâh ettiğini isbat ettikçe almış olduğu cezadan dolayı kırılmış olan notlarını düzelttirmek için kendisine imkân vermesidir. Aynı zamanda ders ve vazife ile ahlâki durumun yakından alâkası, bu talimatnamede bariz bir surette gösterilmiştir.

Aziz Arkadaşlarım,

Her iş, her şeyden evvel bir organizmaya dayanır. Maarif dâvalarımızın halli de bir teşkilât meselesini kendiliğinden ortaya atmaktadır. İşlerimizin yüzde yüz başarılması için merkez teşkilâtından başlıyarak köylere kadar normal bir şekilde işleyen yeni bir teşkilâta lüzum ve ihtiyaç vardır. Daha şimdiden maarife taalluk eden bütün kanunları bir araya toplatıyorum. Diğer taraftan başka memleketlerin bu mevzudaki kanunlarını tetkik ettiriyorum. Bu hususta kendi ihtiyaçlarımızı inceden inceye tesbite çalışıyoruz.

Bütün bu araştırmalar bitince maarif teşkilâtını bugünkü ve yarınki ihtiyaçlara cevap verecek surette kanunlaştırmak mümkün olacaktır. Bu teşebbüsümüzü size ve vasıtanızla bütün meslektaşlarıma söylerken, onları memnun olacakları bir çalışmamızdan haberdar ettiğime kani bulunuyorum. İşlerimiz geliştikçe, yeni tedbirler düşünüp tatbik olundukça bunların tahakkuku için meslekdaşlarıma yeni hizmetler ve vazifeler terettüp ettiğini ve edeceğini bilmekteyim. Hükümet bu türlü hizmetlerin iyi yapılmasını temin düşüncesiyledir ki hiçbir vekâlet mensubuna diğerinden ayrı bir hak vermemek düsturuna dayanarak son Barem Kanunu'nu Büyük Millet Meclisi'ne sevk etti ve Büyük Meclis, aynı düşünce ile bu kanunu tasdik etti. Meslekdaşlarımın maddî refahını temin, hükümet arkadaşlarımla beraber benim de en büyük vazifemdir. Fakat şurasını derhal huzurunuza arz edeyim ki Türk çocuğunun ve Türk gençliğinin terbiyesi vazifesini üstüne almış olan bizler, vazifelerimizin tam ifasiyle bu maddî mevzuu asla yekpare bilmeyiz ve bilmiyoruz.

Biz, üstümüze aldığımız talim ve terbiye mesuliyetini para ile sırtlarımızda taşıdığımız bir yük değil, vatanseverliğimizin, memleket ve millet aşkının gönlümüze ve kafamıza tevdi ettiği mukaddes bir emel belliyoruz. Bütün kuvvet ve kudretimiz, servetimizde değil, bu zihniyetimizdedir. Bir ibâdet gibi, geceyi gündüzden ayırmadan çalışmamız, bu yüksek idealimizin özünden geliyor.

Kâşaneler, mabetler ve şehirler gibi insanlar da bina olunurlar. Bugünün nesillerini yarınki nesillere ulaştıracak yolun yapıcıları bizleriz. Biz, Türk hocaları, Türk milletinin istikbalini tertemiz ellerimizle yoğurur ve kurarken, gözlerimiz, bahtiyar yarınların seher yıldızlarına dikilidir.

Aziz Arkadaşlarım,

Tetkik ve mütalâanıza arz edilen kültür meselelerinin birkaçını geniş hatlariyle yüksek heyetinize arz ettim. Bu meseleler, Millî Şefimiz İsmet İnönü'nün işaret buyurdukları gibi "Ne kadar zorlu ve çetin olursa olsun hiçbir millî meselenin halli, millî şuurun ihatası haricine çıkacak kadar muğlak ve milletin tırmanıp tepesine erişemiyeceği kadar sarp değildir."

Her biriniz, ilmî selâhiyetini, meslekî tecrübesini mühim kültür meselelerimizin halli dâvasında azamî muvaffakiyetle kullanacak mevkidesiniz. Her birinizin ve burada bulunmıyan arkadaşlarımın mesleğe, memlekete ve millî dâvalara bağlılıklarınız, kültür meselelerimizin yurt ihtiyaçlarına en uygun bir şekilde halledileceğinin en büyük teminatıdır.

Tarihî ve çok şerefli bir vazifenin ifasına davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bütün memleketin alâka ile dolu nazarları size ve yapacağınız büyük işe teveccüh etmiştir.

Şimdiye kadar vekilliğimizin her fırsatta ve geniş ölçüde faydalandığı vukuf ve ihtisasınızın, bu toplantıda da isabetli karar ve tedbirler almağa bizi sevk edeceğinden şüphe etmiyorum. Selâhiyet ve isabetle ileri süreceğiniz mütalâaları hürmetle telâkki etmeyi vekilliğimiz kendisine en mühim bir vazife bilir. Müzakerelerinizde hiçbir mütalâanızın, irfan ve vicdanınızdan başka hiçbir kayıt ile tahdide tâbi olmadığını bilhassa tebarüz ettirmek isterim. Düşününüz, söyleyiniz yapalım. Bu imkânın zımnındaki yüksek vazife ve mesuliyeti hepiniz takdir buyurursunuz.

Maarif Şûrası, sadece bir formalitenin ifası için toplanmış değildir. Sizden, her mesele hakkında vekâletçe alınmış kararların, olduğu gibi tasdikini değil, her meseleyi yeniden tetkik ve mütalâa ederek bizi aydınlatmanızı rica ediyorum. Bu hususta bütün teşkilât emrinize, bütün dosya ve vesikalar tetkikinize hazırdır. Hepinize verimli çalışmalar ve bunda muvaffakiyetler dilerim."

Cumhuriyet'in Kilit Taşı: Harf Devrimi[14]

Harflerimiz

Çocuktum şöyle böyle hatırlıyorum işte,
Okumağa başladım küçücük bir mektepte.

Öğrendim ilk harfleri: "Elif, be, te, se, cim, ha"
Fakat ötede vardı yirmi sekiz harf daha.

Çalıştım çabaladım geçti aradan yıllar;
Bir şey öğrenemeden ağırdı başta kıllar.

Cehalet yüz karası olmasaydı insana,
Acırdım okumakla geçirdiğim zamana.

Ne çok bahtiyardırlar bugünün çocukları;
Yeni Türk harfleridir yazıp okudukları.

Bu harf inkılâbımız en büyük inkılâbtır;
Bize düşen vazife terakkiye şitabtır.

14 Zafer Toprak, "Cumhuriyet'in Kilit Taşı: Harf Devrimi," *Toplumsal Tarih*, sayı 118, Ekim 2003, s. 68-73.

Bu inkılâbı yaptı Gazi Mustafa Kemâl;
Milletin kalbindeki aşkı bulmasın zeval.

Kâzım Nami Duru, *En Büyüğümüz İçin*, Ankara: Ulus Basımevi, 1935, s. 20-21.

Cumhuriyet devrimleri genellikle iki ana kategoride yer aldı. İlki kısa sürede dönüşümleri gerekli kılan, eğitim, hukuk gibi alanlara hasredilebilen devrimlerdi. Çok unsurlu, çok dinli halitası Osmanlılık bilincinin oluşumunu bir türlü sağlayamamış, ülke giderek değişik milliyetçilikler adı altında parçalanmıştı. Cumhuriyet bir an önce birleştirici olmayı hedeflemiş, o nedenle laiklik esası üzerine kurulu birlikteliği ülke çapında uygulamaya koymuştu. Bu nedenle "tevhid" ya da birliktelik anlam kazanmıştı. "Tevhid-i tedrisat", "tevhid-i adalet", hatta ekonomik alanlarda "tevhid-i meskukat" türü düzenlemeler eğitimde birliği, adalette birliği, dolaşımdaki parada birliği hedeflemişti. 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu eğitimde birliği sağlarken laik Batı ülkelerinden uyarlanan kamu ve özel hukuk mevzuatıyla hukuk alanındaki bütünselliğin de yolunu açıyordu. Osmanlı'nın dinî esaslara dayalı geleneksel medrese anlayışı ve sübyan mektepleri kaldırılıyor, Maarif Vekaleti bünyesinde laik eğitime geçiliyordu. Keza cemaat mektepleri ve yabancı okullar da bundan böyle müfredat açısından kendi mütevelli heyetlerine değil, Maarif Vekaleti'ne sorumlu oluyorlardı. 1926'da çıkarılan Medenî Kanun'la Türkiye'de din, cemaat ve benzeri ayırımlar bir kenara bırakılarak tüm yurttaşlar özel hukuk alanında aynı mevzuata tabi tutuluyordu. İster imam nikâhı kıydır, ister kilisede evlen, ister Tevrat'ın ilkelerini uygula, evliliğin meşruiyeti belediye nikâhıyla kanıtlanabilecekti. Şer'î hukuk, nizamî hukuk, cemaat hukuku ve yabancılar için geçerli kapitülasyonların güvence altına aldığı "ecnebî" hukuk bundan böyle tek çatı altında birleştiriliyor, bundan böyle laik hukuk kamu alanını olduğu gibi özel alanı da düzenliyordu.

Hukuk alanındaki köklü dönüşümler 20'li yılların ikinci yarısında gerçekleştirilmiş oluyordu. İkinci evrede kültür eksenli devrimler gündeme gelecekti. Bunların başında Harf Devrimi geliyordu. Osmanlı'da harf alanında da bir çoğulculuk hüküm sürüyordu. Her unsurun kendi alfabesi vardı. Bunlar hatta geçişlilik arz ediyordu. Anadolu'da Karamanî diye bilinen Ortodoks unsur Türkçeyi Grek alfabesiyle yazıyordu. Keza Ermeni harfleriyle yazılan Türkçe de vardı. Ama Müslüman kesim bin yıla yakındır Türkçeyi Arap harfleriyle ifade etmişti.

Arap alfabesi Tanzimat sonrası epey eleştiriye uğramıştı. Türk dilinin gereklerine uymadığı tarzında görüşler zamanla giderek yaygınlaşmıştı. Yazım sorunlarıyla karşı karşıya gelen dönemin aydını, harf sorununu sürekli gündemde tuttu. İlk değinenlerden biri Münif Paşa'ydı. Osmanlı'nın ilk sivil toplum kuruluşlarından biri olan cemiyet-i İlmiye-i Osmaniyye'de bu sorun ele alınmıştı. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Ali Suavi, Namık Kemal, Şinasi, Ebüzziya Tevfik, Şemsettin Sami bu alanda görüş belirten ünlü şahsiyetlerdi. Ama çoğu kez Arap alfabesinin kendi bünyesi içersinde çözüm arandı. Latin alfabesi ender gündeme geldi. Bu arada Şemsettin Sami Arnavutlar için Latin alfabesi düzenledi. Azeri yazar Ahundzade Kiril ve Latin alfabesi karışımı önerilerde bulundu.

İkinci Meşrutiyet'ten sonra alfabe sorunu bir kez daha vurgulandı.[15] Türk dilinin sekiz sesli harfe ihtiyacı olduğu halde, Arap alfabesinde ancak üç sesli harf vardı. Cihan Harbi öncesi Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın

15 Türk Derneği neşriyatı olarak Türk Derneği ve Tarih-i Osmanî Encümeni azasından Miralay Necib Asım 1911 yılında Pek Eski Türk Yazısı adlı eseri yayınlıyordu: Necib Asım [Türk Derneği ve Tarih-i Osmanî Encümeni azasından Miralay] *Pek Eski Türk Yazısı [Orhon yazısını ilk bulup okuyan Möyö Tomsen ve Doktor Radloff'un jübileleri şerefine yazılıb neşrolunmuştur]*, Tab ve naşiri: Türk Derneği, ikinci basılışı, İstanbul; Necm-i İstikbâl Matbaası, 1327. Türk Derneği Neşriyatı: Sayı 2.

ayrışık harflerle yazılan ve böylece sesli harfler sorununa çözüm getirmeyi amaçlayan yeni yazı girişimi sonuç vermedi. Osmanlıcanın okunmasını daha da güçleştirdi.

Harf Devrimi Cumhuriyet'in gündeme getirdiği temel devrimlerden biriydi. Arap harfleri sözcükteki yerine göre farklı şekillerde ses veriyordu. Büyük ve küçük harf ayrımı yoktu. Arap alfabesi için basımevlerinde, tertip kasalarında 612 ayrı şekil kullanılıyordu. Bu denli çeşni basımevlerinde zaman kaybına neden oluyordu. Oysa Latin harflerinin pratik yönleri vardı. Yeni alfabeyle miniskül, majüsküller ve rakamlarla birlikte 70 hurufat yeterliydi. En büyük eleştirilerden biri Arap harflerinin öğrenilmesindeki zorluktu. Birçok aydın Arap harflerinin Türk dilinin bünyesine uygun olmadığını iddia ediyorlardı.

Harf Devrimi pratik yönlerinin yanı sıra sembolik açıdan anlamlıydı. Tüm devrimlerde olduğu gibi Türk devrimi de geçmişle bağları bir anlamda koparma gereği duyuyordu. Hilâfet ve saltanatı kaldırmak siyasal anlamda dönüşümler için gerekliydi. Ancak geçmişin zihniyeti kültür normlarının derinliklerinde saklıydı. Alfabe, dil, tarih ve benzeri öğeler yüzyılların birikimi sonucu toplumda yer etmiş ve bu tür kültür normları kaldığı sürece de geçmişi sorgulamak o denli güç bir uğraşa dönüşmüştü. Harf Devrimi bu anlamda bir kopuşu, bir kırılma noktasını simgeliyordu. Bu nedenle de birçok kişi bu konuda karşı tavır koyuyordu.[16]

Cumhuriyet'in ilk evresinde Harf Devrimi aslında Cumhuriyet'in hedeflediği kültür değişiminin bir parçasıydı. Başlangıçta her ne kadar Latin harflerinin basitliği gibi pratik nedenler gündemde tutulmuşsa da geri planında kültürel kaygı yer alıyordu. Türkiye'nin Batı ile ilişkisi 18. yüzyıldan beri inişli çıkışlı bir çizgi izliyordu. "Asrileşmek", "muasırlaşmak", "Avrupalılaşmak" ve benzeri başlıklar altında Batı'ya yönelen Osmanlı aydını, Batı'nın yayılımcılığına da karşı koymak durumundaydı. Türkiye'nin siyasî alanda Batı ile olan sorunları büyük ölçüde Lozan'la birlikte çözüm bulmuştu.Türkiye bundan böyle uluslararası camiada eşit bir konum elde etmişti. Batı'ya daha önyargısız bakabilirdi. Doğu Batı ikileminde bir tercih gündeme geliyordu. Çağdaşlık Batı'da görülüyordu. Gelecek için "muasır medeniyet" olarak Batı gösteriliyordu. Bu nedenle uygarlık olarak Batı ekseni izleniyor, Batı kültür normlarına geçişin topluma yeni bir ivme kazandıracağı bekleniyordu. Harf Devrimi işte Batı'ya açılan pencerelerden biriydi.

Harf Devrimi aslında semboller yüklü oluşu nedeniyle görselliğiyle de ön plana geçmişti. Osmanlı'yı görsel anlamda simgeleyen büyük ölçüde Arap alfabesiydi. Yazı hemen hemen toplumun her kesiminde, her katmanında ağırlıklıydı. Öte yandan dinle alfabe bir bütündü. Kur'an Arap harfleriyle indirilmişti. Osmanlı'da resmin bir ölçüde İslâm dininin gerekçeleriyle geri planda tutulduğu düşünülürse, yazı hemen hemen her türlü

16 Bu konuda muhaliflerden biri İstanbul Darülfünunu müderrislerinden ve Portekiz Ulum ve Fünun Akademesi azasından Avram Galanti idi. Avram Galanti, *Türkçede Arabî ve Latin Harfleri ve İmla Meseleleri*, İstanbul; Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, 1341-1925. Kitabın belli başlı bölümleri şunlardı: " Birinci fasıl: Arabî ve Latin Harfleri : İstibdal-i huruf fikrinin menşei – Kullandığımız yazının aslı – Latin ve Arabî harflerinin adedce ve tasavvurca mukayeseleri – Arabca yazının teknik, ilim, siyaset ve iktisadiyat nokta-i nazarından Latince yazıya tefevvuku – Arabî harflerinin millî edebiyatımız üzerine tesiri – Netice // İkinci fasıl: İmla: Samice imla hakkında malumat – Türkçe imlanın sistemi ve tarihçesi – Türkçe imla sistemine benzeyen diğer iki lisanın imlaları – Türkçe, Arabca ve Acemcenin lisaî bünyeleri – İmlamızın ıslâhı meselesinde takib edilmesi lazım gelen usul – İmla güçlüğü mani-i terakki addolunamaz – Fransızca ve Almanca imla müsamaha dereceleri – Netice.

Bu kitapta Harf Devrimi'nin öncesindeki gelişmeler şu satırlarla anlatılıyordu: "*Türkçede kullanılan ve huruf-ı arabiyye namıyle maruf olan* 'şekil"lerin, *maarifimizin terakkisini güçleşdirdiği ve yerlerine Latin hurufu istimal edilecek olur ise maarifimizin sürâtle ilerleyeceği hakkında, son zamanlarda pek çok şeyler yazılmıştır. Bu mesele yani Arabi ve Latin harfleri meselesi yeni değildir. Bundan yarım asır evvel, bizde tahsil-i ibtidainin resmiyet kesb ettiği bir sırada, zamanın bazı münevverleri, maarifin sür'at-ı intişarı için Latin harflerinin istimali fikrini ortaya atmışlar, fakat kendilerine taraftar bulamamışlardır. O zamanki tabir, "istibdâl-i huruf" tabiri idi. Bu fikir, kezalik heman o sıralarda, Türkçe yazı şeklinin değiştirilmesiyle münfasıl harfler istimal edilmesi için sadarete bir layiha veren Kafkasya Vali-i Umumisi Grandük Nikola'nın seryaveri Feth-Ali Han'ın fikriyle alakadar olsa gerektir.*

Her zaman Latin harfinin istimali meselesiyle iştigal eden kimseler bulunmuş ve hatta 1339/1929 ibtidasında, İzmir'de in'ikad etmiş olan iktisad kongresinde bu mesele hiçbir müsbet neticeye müncir olmaksızın, müzakere edilmiştir.

1339/1923 senesinin nihayetine doğru, Türkiye'nin sür'atle terakki ve binaenaleyh tamamiyle asrî bir devlet haline girmesi için, takib edilmesi lazım gelen yollar araştırılırken, huruf-ı arabiyyenin Latin harfleriyle değiştirilmesi hakkında propoganda yapılmağa başlanmıştır. Bazı gazeteler, muharrirler, muallimler harflerin bu ıslâhı lehine yazı yazmışlar ve bu fikri müdafaa etmişlerdir. Bunlar: 'Geri kalmamızı, maarifimizin güçlük ile ilerlemesine ve binaenaleyh memleketin seviye-i irfanının düşük olmasına ve dolayısıyle bizde edibler, alimler, mütefekkirler yetişmemesine engel olan, huruf-ı arabiyyedir. Bunun için, bu harfleri kaldırıp yerine Latin harifleri getirmek lâzımdır' diyorlar. Latin harfleri taraftarları, bu tariki takib edenlerin sürâtle terakki ettiklerini göstermek için, Türkiye'de Yunanca ve Ermenice harfler ile yazan Rumları ve Ermenileri, Latince harfler ile yazan Arnavudları ve hatta kardeş millet olan Macarları zikr ediyorlar.

Badi-yi nazarda bu mutalaat pek cazibeli, pek hoş görünüyor ve benim âdeta imreneceğim geliyor. Fakat, mesele esaslı bir surette tetkik edilecek olur ise Latin harflerinden beklenilen ümid, *sadre şifa verecek mahiyette değildir."*

görselde ağırlık taşıyordu. Osmanlı güzel sanatlarında hat sanatının ayrı bir yeri vardı. Laikliğin gündeme gelişi Harf Devrimi'ni de bir anlamda zorunlu kılıyordu. Dinle devlet işleri ayrışırken dinle bütünleşmiş bir yazı türü de değişime uğramalıydı. Harf Devrimi Cihan Harbi ertesi birçok ülkede gündeme gelen modernist girişimlerinin Türkiye'deki tezahürlerinden biriydi. Cihan Harbi ile yeni bir yüzyıla girilmişti. Çoğu ülkede geçmiş sorgulanıyor, geçmişle bağ koparılıyordu. Rusya gibi ülkelerde bu aşarı boyutlara varıyordu. Görsellik her yönüyle 20. yüzyıla damgasını vuruyordu. Bunda fotoğrafın da yaygınlaşmasının önemli bir rolü vardı. Resim her yerde ön planda yer alıyordu. Osmanlı'nın Arap harfleri ise geçmiş yüzyılların görseliydi. Türkiye'de henüz fütürizm, konstrüktivizm, endüstrializm gibi yeni görsel sanat anlayışları yoktu. Resim, heykel ve benzeri Batı sanatı daha ilk evrelerindeydi. Görselliğin en güçlü ifadesi alfabeydi. Cumhuriyet tüm dünyada gözlenen bu dönüşüme kendi çapında köklü bir dönüşümle katkıda bulundu. Bu da Harf Devrimi'ydi. Harf Devrimi tıpkı Batı'daki yeni sanat anlayışları gibi geçmişten bir kopuştu. Yeni bir modernite arayışıydı.

Öte yandan Harf Devrimi'ni dildeki gelişmelerden arındırmak olanaksızdı. Devrimler kendi dillerini yaratıyordu. Nitekim Fransız Devrimi, Rus Devrimi Fransızcayı, Rusçayı devriminin inşasında kullanmışlardı. Benzer bir gelişme Nazi Almanyası'nda gözlemlenmişti. Türk Devrimi de daha Meşrutiyet yıllarında dilde sadeleşme adı altında bu yolda önemli adımlar atmıştı. Cumhuriyet Türkiyesi yeni bir ulus inşasında işlevselleşecek dil çabalarına girişti. Ama yeni bir dilin kayda geçebilmesi için yazı gerekliydi; yeni bir yazı dile yeni ifade biçimleri getirebilirdi. Gerek yazıdaki, gerek dildeki dönüşümler geçmişle ilişkiyi koparmaya yönelik öğelerdi. Geçmiş kültür normlarından Cumhuriyet'e özgü yeni kültür normlarına geçişi ifade ediyordu. Bu bağlamda Harf Devrimi bir sonuç değil, aslında bir nedendi. Yani Cumhuriyet'in inşasındaki kilit taşlardan biri olarak düşünülmesi gerekiyordu.[17]

Harf ve dil devrimleri birlikte değerlendirilmesi gerekiyordu. Latin harfleriyle dil devrimi uyum içersinde gitti. Bu alanda Türkçe söz derleme görevi Dil Encümeni Söz Derleme Merkez Heyeti'ne verildi. Türkiye'de dil uluslaşmanın bir sonucu değil, uluslaşmaya yol açan, onu yönlendiren temel unsurlardan biri olmuştu. Ve dili pekiştiren temel faktörlerden biri de yazı olarak gündeme gelmişti. Nitekim Harf Devrimi sonrası bir yandan dilin sadeleştirilmesi doğrultusunda çaba sarf edilmiş, öbür yandan Millet Mektepleri aracılığıyla yaygın bir şekilde okuryazarlık benimsetilmeye çalışılmıştı.

Harf Devrimi'yle Millet Mektepleri'nin girişimi arasında hemen hemen birkaç ay vardı. 3 Kasım 1928 tarihinde Harf Devrimi'yle ilgili mevzuat kabul edilmişti. 1 Ocak 1929'da da Millet Mektepleri açılmaya başlamıştı. Yaygın bir biçimde ülkede Harf Devrimi'nin gündeme getirdiği Latin harflerini benimsetme çabasına girişildi. Bunda Atatürk'ün etkin bir rolü oldu. 1927 ve 1928'in kış ayları ilk fikrî hazırlıklar yapıldı. Bu sırada Atatürk, Türkçenin dilbilgisi, cümle bilgisi ve yazım kuralları üzerine bizzat eğiliyor, konuya vakıf kişileri bir araya getirerek tartışıyordu. Uzmanlar Encümeni ilk toplantısını 26 Haziran 1928'de yaptı. Dolmabahçe Sarayı dilcilerin, tarihçilerin, şairlerin, ediplerin, mebusların, vekillerin uğrak yeri oldu. Gazi karizmatik bir kimlikti;

---

17 Harf Devrimi ile ilgili olarak anılarında Falih Rıfkı Atay şunları yazıyordu: "Yeni Türk alfabesinin ilk şekillerini kendisine götürdüğüm zaman komisyonun en aşağı beş senelik bir intikal devresi düşündüğünü söylemiştim. Gazeteler evvelâ birer sütunlarını yeni harflere hasredecekler, yavaş yavaş sütün sayısı artacak, nihayet bütün gazeteler yeni harflerle çakacaktı. Mektepler için de buna benzer tedris usulleri düşünmüştük.

Dikkatle dinledikten sonra bir daha sordu:

'Demek beş sene düşündünüz ?'

'Üç ay !"dedi.

Donakaldım: Üç ay! Üç ay içinde bütün memleket neşriyatı Latin harflerine değişecekti. İlâve etti:

'Ya üç ayda tatbik edebiliriz, yahut hiç tatbik edemeyiz. Sizin Arap harflerine bırakacağınız sütunlar yok mu, onların adedi bire de inse herkes yalnız o sütunu okur. Ve beş sene sonra,, tıpkı yarın başlar gibi başlamağa mecbur oluruz. Hele arada bir buhran, bir harp çıkarsa attığımız adımları da geri alırız.'

Hakikatı söylemek lâzım gelirse, neticesini görünceye kadar alfabe inkılâbının bu kadar kolay muvaffak olacağına inanmamıştım. Senelerce sıfıra yakın bir tiraja düşeceğini zannettiğimiz gazeteler bile, birkaç ay sonra eski sürüm rakamlarını bulmuşlardı." Falih Rıfkı Atay, "Inkılâpçı Atatürk," *Yücel – Aylık Sanat ve Fikir Mecmuası*, yıl 5, sayı 58-59, s. 166-168. [Ulus'tan]

Yeni alfabenin kabulünden önce 1927-1928 yılları arasında açılan 3304 halk dershanesinde 64.302 kişinin okuma-yazma öğrenip belge alması sağlanmıştı. Ancak bu deneme, Arap harfleri ile yaygın bir eğitimin sağlanamayacağı görülmüştü. 1928 Temmuz'unda Maarif Vekâleti'nce yeni bir halk mektebi talimatnamesi hazırlandı. Harf Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra yeni Türk harflerini ülke genelinde halka en kısa zamanda en doğru şekilde öğretmek amacıyla sözü edilen dershaneler "Millet Mektepleri" adı altında yeniden düzenlendi. Bundan böyle kısa bir sürede geniş kitlelere Latin harfleri öğretilecekti.

başkumandandı; büyük rehberdi; cumhurreisiydi. Şimdi de "başmuallim" olmuştu. Çalışmaları kamuya 9 Ağustos 1928 Perşembe günü duyuruldu. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Sarayburnu'nda bir gösterisi vardı. Atatürk Latin harfleri diye anılmakta olan şekiller esas tutularak bir Türk alfabesi yapılmasının yeni Türkiye için ne denli anlamlı olduğunu halka bu gösteri sırasında iletti. Türkiye, kentleri, köyleri, dağları ve ormanlarıyla öğrencisi bütün millet olan bir büyük mektebe dönüştürülmeliydi. Kentteki kundura boyacısından kırdaki sığırtmaca ve ormandaki Tahtacı Yörüğe kadar her Türk okuma gayretine girmeliydi. Gazi, bundan böyle "başöğretmen", Büyük Millet Meclisi reisi, başbakan, mebuslar, bütün aydınlar ve memurlar birer öğretmenlerdi. Latin harfleri bir tür "kültür bağımsızlığı" olarak algılanıyordu.

25 Ağustos'ta toplanan Öğretmenler Birliği Dördüncü Kongresi'nde öğretmenler "Büyük Kurtarıcı"nın açtığı bu yolda sebatla çalışacaklarına ant içtiler. Bu arada Gazi, yeni harflerin benimsetilmesi için bir yurt gezisine çıktı. Trakya'da, Tekirdağ, Çanakkale, Maydos'a gitti. Karadeniz kentlerini dolaştı. Orta Anadolu'da Latin harflerini halka tanıttı. Sokaklarda, dükkanlarda, gazinolarda halkı sınava çekti. Belediyelerde, meydanlarda karatahta başında ders verdi.

Tüm bu hazırlıklar Meclis'in yeni toplantı yılı içindi. 1 Kasım 1928 günü Büyük Millet Meclisi üçüncü seçim devresinin ikinci yılı toplantısına başladı. Atatürk açış nutkunda Arap alfabesinin Türk milletinin emeğini kısırlaştıran çorak yol olduğunu, kolay bir okuma anahtarına ihtiyaç duyulduğunu gündeme getirdi. Türk milleti, cehaletten az emekle, kısa yoldan, ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir alfabeyle sıyrılabilirdi. Ülkenin çağdaş okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesi olabilirdi. Bin yıla yakın bir evrenin kültürel birikimini simgeleyen ve geleneğin bir parçası olan Arap harfleri ve rakamları Cumhuriyet'in modernist anlayışıyla bağdaşmıyordu.

Bu arada Meclis, 24 Mayıs 1928 günü 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun'u kabul etmiş, 1 Haziran 1928'den itibaren yeni rakamlar kullanılmaya başlanmıştı. Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun tasarısı on bir maddeden oluşuyordu. 1353 sayılı kanun 1 Kasım'da Meclis'te kabul edildi ve 3 Kasım günü Resmi Gazete'de yayımlandı. 1 Ocak 1929'a kadar bütün devlet dairelerinde ve özel kurumlarda yeni Türk harfleri kabul edilecekti. Eski yazı ile dilekçeler 1 Haziran 1929'a kadar kabul görecekti. Gazete, dergi, reklam ve benzeri basmalar 1 Aralık 1928'den başlayarak yeni harflerle çıkarılacaktı. 30 Kasım'da gazeteler son kez eski harflerle yayımlandı. 1 Ocak 1929'dan itibaren bütün kitaplar yeni harflerle basıldı. Eski harfler steno kabilinden 1 Haziran 1929'a kadar kullanılabildi. Keza Devlet dairelerinde faydalanılan kitap, talimatname, defter, cetvel vs. 1 Haziran 1930'dan sonra rafa kaldırılacaktı.

Ordu, Harf Devrimi'ne var gücüyle destek verdi. Bu arada bütün memurlar kursa tabi tutuldu. Bankalar, şirketler, dernekler işlemleri 1 Ocak 1929'a kadar yeni harflere dönüştürüldü. Eski harflerle matbu kitaplarla eğitim yasaklandı. Arap harflerinin kullanımını gerektiren Arapça ve Farsça dersleri okullardan kaldırıldı. 13 Kasım gazeteleri Sarayburnu'nda yeni harflerle söylevini verdiği yere bir anıt dikileceğini ve altında "Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretleri Türk milletini kurtaran harf inkılâbını 10 Ağustos 1928 tarihinde burada ihda etti" sözcüklerinin yer alacağını bildiriyordu. Ancak bu anıt gerçekleşmedi.

Latin harfleriyle ilgili mevzuat bir başlangıçtı. O sırada 25.000 sözcüğü kapsayan İmla Lûgatı tamamlandı. Önemli olan halka yeni harfleri benimsetmek, okuryazarlık oranını yukarı çekmekti. Bu amaçla ülke çapında bir okuma yazma seferberliği başlatılacaktı. Eski yazıyı bilenlere olduğu gibi hiç okuma bilmeyenlere de yeni yazı öğretilecekti. Millet Mektepleri 16-45 yaş arası yurttaşları kadın, erkek ayrımı gözetmeksizin aynı çatı altına toplayacaktı. Hiç okuma bilmeyenler için dört, ötekiler için iki ay mektebe devam öngörülmüştü. Erkekler haftada dört, kadınlar haftada iki gece derslere devam edeceklerdi. Bu amaçla hazırlanan talimatname 24 Kasım günlü Resmî Ceride'de yayımlandı. 15.000 âdet basılarak tüm yurda dağıtıldı. Talimatnamenin dördüncü mad-

desi : "Bu teşkilâtın reisi ve millet mektebinin başmuallimi Reisicumhur Hazretleridir" diyordu.

Halkın okullara yazılması duvar ve el ilânları ile duyuruldu. 1 Ocak 1929'da okuma seferberliği bütün görkemiyle başladı. Törenler düzenlendi; bandolar halkı seferberliğe çağırdı. 1929'da 20 binin üzerinde dershane açılmıştı. Millet Mektepleri'nden 1936 yılına değin 2,5 milyonu üzerinde kişi diploma aldı. Öğretmenler bulundukları yerlerde 30-50 kişilik dershaneleri üstlendiler.

Harf Devrimi beş, altı aya sığdırılmış bir devrimdi. Bu açıdan aslında son derece başarılı bir devrim olarak addetmek gerekiyordu. Kimi çevrelerde Harf Devrimi'nin kültürel kopukluğa neden olduğu, bireyin geçmişle bağının koparıldığı ve böylece bir boşluk yaratıldığı ileri sürüldü. Türkiye'de o sıralarda okuryazarlık yüzde 5 ila 7 arasındaydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de insan büyük ölçüde zamandan arındırılmıştı. Süreklilikten, zaman derinliğinden söz etmek güçtü. Okuryazar olmayan kişinin geçmişle bağı da son derece sınırlıydı. Yazılı kültür açısında bakıldığında 1924'e kadar eski Türkçe çıkmış kitap sayısı 30 bin civarındaydı. Müteferrika baskılarından, yani 1729'la 1929 arasında iki yüzyıllık bir süre içerisinde 30 bin civarında kitap basılmıştı. Bu okuryazar toplumlar açısından çok düşük bir sayıydı. Harf Devrimi ertesi Büyük Buhran'ın tüm engellerine karşın, 15 yıl içerisinde basılan kitap sayısı 31 bine ulaşmıştı. Kısacası iki yüz yılda basılan kitap sayısı Cumhuriyet'le birlikte, Harf Devrimi'yle birlikte on beş yılda gerçekleştirilmişti.

Harf Devrimi ertesi ülke çapında ders kitabı yetiştirmek kolay olmamıştı. İlkokul kitaplarına öncelik verilmişti. İlkokul kitapları hemen değiştirildi. Ortaokullar 1929 ders yılına yeni harflerle girmişlerdi. Ortaokul ve lise kitapları kademeli bir şekilde devreye sokularak yeni harflerle yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştı. Bu aşamada ekonomik darboğaza giren basımevleri de oldu. Yeni hurufat yeni bir yatırım demekti. Büyük ölçüde yurtdışından ithal edilmekteydi. Bu güçlükleri yenmek için devlet belirli yayınevlerine finansman katkısında bulundu.

Türkiye'de Millet Mektepleri'yle birlikte ele alındığında Harf Devrimi kültür devrimi için gerekli taban dönüşümleri gerçekleştirmişti. Nitekim bunlar bu tür dönüşümler ertesi 30'lu yılarda gene kültür devrimi devamı sayılabilecek Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu gibi yapılanmalarla dil ve tarih alanında yepyeni açılımlar gerçekleştirildi. Atatürk, 1 Kasım 1936 Meclis açış söylevinde bu iki kurumdan sitayişle söz ediyordu.[18]

Latin Harfleri ve Dilde Sadeleşme

Arkadaşlar,

Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindesiniz. Anladığınızın âsarına yakın zamanda bütün kâinat şahid olacaktır. Buna kat'iyetle eminim.

Türk harfleri, Türk ictimaî heyetini teşkil eden yüksek insanların, kalb membalarından yükselen hislerin, arzuların, heyecanların, kasdlerin [niyetlerin], bir noktada, bir hedefte, bir gayede birleşmesidir.

Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmağa mecbur olduğumuz son değil, lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazi-

18 Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, İstanbul; Maarif Matbaası, T.C. Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar, seri: A. No: 1, 1939, s. 39.

feyi yaparken düşününüz ki bir milletin, bir heyet-i ictimaiyyenin yüzde onu, okuma yazma bilir, yüzde sekseni, bilmez nevidendir. Bundan, insan olanlar utanmak lâzımdır.

Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Türk'*ün seciyesini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlardadır. Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyet-i ictimaiyyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz yazısıyle, kafasiyle bütün âlem-i medeniyyetin yanında olduğunu gösterecektir.*

Atatürk - 8 Ağustos 1928
Sarayburnu'nda yazı inkılâbı hakkında konuşma

Atatürk *Nutuk*'u kaleme alıp Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilk kongresinde okuduktan sonra kendini kültür işlerine verecek, Harf Devrimi ve sonrası Cumhuriyet'in "yeni insan"ını inşa etmeye koyulacaktı. Halkevleri bu amaçla kurulmuştu.

Eğitimde, Adalette ve Ekonomide Birlik

Cumhuriyet devrimleri iki ana evrede gerçekleşti. İlki kısa sürede dönüşümleri gerekli kılan, siyasal yapı, hukuk gibi alanlara hasredilebilen devrimlerdi. Osmanlı'nın çok unsurlu, çok dinli halitası Osmanlılık bilincinin oluşumunu bir türlü sağlayamamış, ülke giderek değişik milliyetçilikler adı altında parçalanmıştı. Cumhuriyet bir an önce birleştirici olmayı hedeflemişti. O nedenle laiklik esası üzerine kurulu birlikteliği ülke çapında uygulamaya koymuş, "tevhid" ya da birlikte olmayı ilke edinmişti. Vasallıktan ulus-devletlere yöneliş olarak bilinen Westfalia'dan, 1648'den beri uluslaşma süreçleri benzer evrelerden geçmişti. "Tevhid" ulus-devlet inşasında kilit işlev gören sözcük oldu. "Tevhid-i tedrisat", "tevhid-i adalet", "tevhid-i meskûkât" eğitimde, adalette, ekonomide birliği hedeflemişti.

Süreç eğitimle başladı. 3 Mart 1924 eğitimde birlik için dönüm noktası oldu. Tevhid-i Tedrisat Kanunu bu amaca yönelikti. Osmanlı'nın dinî esaslara dayalı geleneksel medrese anlayışı ve sıbyan mektepleri kaldırılıyor, Maarif Vekâleti bünyesinde laik eğitime geçiliyordu. Keza cemaat mektepleri ve yabancı okullar da bundan böyle müfredat açısından kendi mütevelli heyetlerine değil, Maarif Vekâleti'ne sorumlu oluyorlardı.

Harf Devrimi başlangıçta pratik sonuçları amaçlayan "teknik" bir devrim olarak görüldü. Ancak daha sonraki kültürel değişmeler için bir zemin hazırladı. Geçmişle olan bir kırılma noktasıydı. Modernitenin Türkiye'ye özgü bir ifade biçimiydi.

Eğitimde birliğin ardından "tevhid-i adalet" geldi. Yukarıda belirtildiği gibi laik Batı ülkelerinden uyarlanan kamu ve özel hukuk mevzuatıyla hukuk alanında da bir tür birlik sağlandı. Eğitim ve hukuk alanında devrimler ilk evreye özgüydü. İkinci evrede ise kültür eksenli devrimler gündemdeydi. Bunların başında Harf Devrimi geliyordu. Onu dilde sadeleşme süreci izleyecekti.

Yola çıkılırken iki ayrı heyetin kurulmasına karar verilmişti. Bunlardan ilki Talim ve Terbiye Heyeti, diğeri Dil Heyeti idi. Dil Heyeti'nin görevi yazım ve dilbilgisi kurallarını belirlemekti. Talim ve Terbiye Heyeti kısa sürede faaliyete geçirildi. Dil Heyeti ise bir türlü kurulamamıştı. Ancak her yıl bu heyet için bütçede ödenek yer almıştı. Atatürk 1928 yılı başında kararını vermiş ve Latin harfleri sorununun incelenmesi için bir komisyon kurulmasını istemişti. Maarif Vekili Mustafa Necati, bütçedeki ödeneği hatırlayarak kâğıt üstünde var olan Dil Heyeti'ni bu işle görevlendirmişti. Dil Heyeti'nde Atatürk öncelikle kendi belirlediği dört kişinin yer almasını istedi. Bunlar Falih Rıfkı (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ruşen Eşref (Ünaydın) ve Ahmed Cevat (Emre) idi. Atatürk bu emri verdiği sırada rastlantısal olarak yanında bulunan Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Aras), bakanlığı çalışanlarından İbrahim Karantay'ın da heyete dahil olmasını önermişti.

Aslında Harf Devrimi'ne taraftar olanların sayısı o tarihlerde sınırlıydı. Maarif Vekili Mustafa Necati'nin de gönlü bu tür bir devrimden yana değildi. Nitekim, şahsi kararı ile Latin harflerinden yana olmayan Mehmed Emin (Erişirgil), İhsan (Sungu) ve Ragıp Hulusi'yi de bu heyete dahil etmişti. Ancak kimi çevrelerden gelen muhalefete rağmen Atatürk'ün sözünden çıkmak o tarihlerde olanaksızdı. Sınırlı bir kesimin desteğiyle Latin harfleri kabul edildi.

Halk Terbiyesi ve Millet Mektepleri

İmparatorluk, halk terbiyesini temin için esaslı hemen hiçbir tedbir almadı. Cumhuriyet idaresi, halka okuma yazma öğretmek, amelî bilgiler vermek ve kendilerine inkılâp esaslarını hazmettirmek için birçok önemli tedbirler aldı. Öğretmenlerimiz bu dershanelerde bir taraftan halka okuma yazma öğretmeğe, bir taraftan da onlara hesap, yurtbilgisi gibi derslerle amelî bilgiler vermeğe ve inkılâp esaslarını telkin etmeğe başladılar. Atatürk'ün Türk milletine en büyük armağanı olan Türk harflerinin kabulü halk terbiyesi sahasında çok önemli bir adım oldu. Her yerde millet okulları açıldı. Atatürk bizzat bu okulların başöğretmenliğini kabul buyurdu. Millet okulları A ve B kurslarına ayrıldı. A kursunda halka Türk harfleriyle okuma yazma öğretildi. B kursunda hesap, tarih, coğrafya yurtbilgisi derslerinin esasları okutuldu. Millet okulları mezunlarına birer hatıra olmak üzere, millet okulları başöğretmeni olan Atatürk'ün imzasıyla müzeyyen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun birer nüshası armağan edildi. 1928-1929 ders yılından 1934-1935 ders yılına kadar millet mekteplerinin her iki kursuna devam eden kadın ve erkeğin sayısı 2.376.845'i buldu. Buna 1935-1936 yers yılında devam eden 84.732 kişi ilave edilirse geçen yıla kadar millet okullarına devam eden halkın sayısı 2.520.779'a çıktığı görülür. Her tarafta halk için okuma okulları açıldı ve bunlar halk için faydalı birçok kitaplarla zenginleştirildi.

Nüfusu az olan köylerde çocuklar ile köy halkının kültür ihtiyaçlarını karşılamak için köy eğitmenlerinin yetiştirilmesi halk terbiyesi sahasında atılmış yeni ve önemli bir adım oldu. Her yıl köy eğitmenlerini çoğaltmak için esaslı tedbir alan Bakanlık birkaç yıl içinde nüfusu az olan köylerde de okuma yazma bilmeyen tek bir Türk çocuğu bırakmamağa azmetmiştir. Atatürk'ün Türk kültürü sahasında en feyizli ve en güzel eserlerinden biri olan Halkevleri de halkı terbiye sahasında

Cumhuriyet devrinde atılmış en mühim adınlardan biridir. Halkevleri'nde öğretmenlerimiz her şubede halk için çalışmayı kendilerine meslekî ve ulusal bir ödev saymaktadırlar.

Cumhuriyet Halk Partisi, On Beşinci Yıl Kitabı, s. 174.

Türk Yazı İnkılâbı Hakkında Sarayburnu Konuşması

9/10 Ağustos 1928

İstanbul'da Sarayburnu parkındaki gazinoda gece toplantısında söylenmiştir.

Sevgili Kardeşlerim,

Huzurunuzla ne kadar bahtiyar olduğumu izah edemem. Duyduklarımı tek kelimelerle ifade edeceğim:

Memnunum, mütehassisim, mesudum. Bu vaziyetin bana ilham ettiği hissiyatı huzurunuzda ufak notlar halinde tespit ettim. Bunları içinizden bir vatandaşa okutacağım.

Atatürk elindeki küçük notları orada bulunanlardan bir gence verdikten sonra tekrar alarak şu sözleri söyledi:

Vatandaşlar,

Bu notlarım asıl hakikî Türk kelimeleri, Türk harfleriyle yazılmıştır. Kardeşiniz bunu derhal okumağa teşebbüs etti, biraz çalıştıktan sonra birdenbire okuyamadı. Şüphesiz okuyabilir. İsterim ki bunu hepiniz beş on gün içinde öğrenesiniz.

Arkadaşlar,

Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindesiniz. Anladığınızın asarına yakın zamanda bütün kâinat şahid olacaktır. Buna kat'iyetle eminim.

Yeni Türk alfabesiyle yazdığım bu notları bir arkadaşa okutacağım, dinleyiniz.

Atatürk notlarını Bolu Mebusu Falih Rıfkı (Atay)'a vererek okuttu:

İstanbul halkının bu geceki içtimaına beni iştirak ettirdiğiniz için çok teşekkür ederim. Her zaman, her yerde olduğu gibi, bu gece burada da halk ile karşı karşıya geldiğim anda, büyük, azametli bir kuvvetin tesiri altında kaldığımı duydum.

Bu kuvvet nedir?

Türk harflerinin, Türk içtimaî heyetini teşkil eden yüksek insanların, kalp membalarından yükselen hislerin, arzuların, heyecanların, kasdlerin, bir noktada, bir hedefte, bir gayede birleşmesidir.

Bu kuvvetin bu kadar maşerî olabilmesi, onun çok temiz, çok asil olması ile mümkündür. Bu benim ve bütün dünyanın gördüğü kuvvet, muhakkak en yüksek vasıflarla mütemayizdir. Bir millet, bu mahiyette bir kuvvet ve hayatiyet gösterdiği zaman, o milletin beşer tarihinde yepyeni bir safha açmakta olduğuna şüphe etmemelidir.

Bu gece burada güzel bir tesadüf eseri olarak Şark'ın en mümtaz iki musikî heyetini dinledim. Bilhassa sahneyi birinci olarak tezyin eden Müniretül Mehdiye

Hanım san'atkârlığında muvaffak oldu.

Fakat benim Türk hissiyatım üzerinde artık bir musikî, bu basit musikî, Türk'ün çok münkeşif ruh ve hissini tatmine kâfi gelmez. Şimdi karşıda medenî dünyanın musikîsi de işitildi. Bu ana kadar Şark musikîsi denilen terennümler karşısında kansız gibi görünen halk, derhal harekete ve faaliyete geçti. Hepsi oynuyor ve şen, şatırdırlar, tabiatın icabatını yapıyorlar. Bu pek tabiidir. Hakikaten Türk, fitraten şen, şatırdır. Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için fark olunmamışsa, kendinin kusuru değildir. Kusurlu hareketlerin acı, felâketli neticeleri vardır. Bunun fârikı olmamak, kabahatti.

İşte Türk milleti bunun için gamlandı. Fakat artık millet hatalarını kanı ile tashih etmiştir; artık müsterihtir, artık Türk şendir, fitratinde olduğu gibi, artık Türk şendir. Çünkü ona ilişmenin hatarnâk olduğunu tekrar ispat istemez, kanaatindedir. Bu kanaat aynı zamanda temennidir.

Nutuk bitince halk arasından bir zatın Reisicumhur'a heyecanlı bir sesle hitapta bulunması üzerine Atatürk tekrar ayağa kalkarak şunları söyledi:

Vatandaşlar, Arkadaşlar,

Çok söz, uzun söz bir şey için söylenir: Hakikati anlamayanları hakikate getirmek için... Ben bu devirleri geçirdim.

Şimdi sözden ziyade iş zamanıdır. Artık benim için, hepiniz için çok söz söylemeğe ihtiyaç kalmadı, kanaatindeyim. Bundan sonra bizim için faaliyet, hareket ve yürümek lâzımdır. Çok işler yapılmıştır, amma bugün yapmağa mecbur olduğumuz son değil, lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır:

Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki bir milletin, bir heyet-i içtimaîyenin yüzde onu, okuma yazma bilir, yüzde sekseni, bilmez nevidendir. Bundan insan olanlar utanmak lâzımdır.

Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Türk'ün seciyesini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlardadır Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyet-i içtimaîyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz yazısiyle, kafasiyle bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.

Halka doğru kadehini kaldırarak:

Eskiden bunun bin mislini mezbelelerinde gizli gizli içerek envaî mefsedeti irtikâp eden müraî sahtekârlar vardı. Ben sahtekâr değilim, milletimin şerefine içiyorum.

Hâkimiyeti Milliye, 11 Ağustos 1928

16 Eylül 1928

Mustafa Kemal: İstanbul Belediye Reisi'ne Demeç

(Hâkimiyet-i Milliye)

Beyefendi,

İstanbul'da geçirdiğim günler zarfında muhterem halkın, zat-ı âlinizin ve mülkî ve askerî makamatın göstermiş oldukları muhabbet ve misafirperverlikten pek ziyade mütehassis ve müteşekkirim. Büyük milletimizin bir kat daha inkişaf ve tealisini temin edecek olan yazı inkılâbının fiilen başlaması, buradaki ikametim zamanına tesadüf etti. Bu benim için kıymetli bir hâtıradır. Yeni yazımızı öğrenmek ve öğretmek için, muhterem halkın resmî ve hususî muhtelif makamat ve müessesat ve cemiyetlerin göstermiş oldukları tehalük, şevk ve gayrete yakından şahit oldum.

Bu meşkûr faaliyetin mesut semerelerini daha şimdiden iftiharla görüyorum. Bu hususta İstanbul matbuatının ve fikir âleminin de kıymetli muavenetini müteşekkirane yad ederim. Bu pek yerinde ve şuurlu mesaînin yakın zamanda tam bir muvaffakiyetle neticelendiğini göreceğimize şüphe yoktur. Güzel İstanbul'un muhterem halkına, aziz hemşehrilerime saâdetler temenni ederim.

Mustafa Kemal: Yeni Türk Harfleri Hakkında

23 Ağustos 1928

Anadolu Ajansı muhabirine

(Hâkimiyet-i Milliye)

İlk fırka kumandanı olduğum Tekirdağ'ını da 14 sene sonra ziyaret edebildim. Bundan çok memnun ve mütehassisim. Fakat, daha çok memnun ve münşerih olduğum nokta şudur: Tekirdağlı vatandaşlarım daha şimdiden yeni Türk harflerini yazıp okumayı hemen öğrenmişlerdir diyebilirim. Memurların kâffesini bizzat imtihan ettim. Sokaklarda ve dükkânlarda halk ile temaslar yaptık. Arap harfiyle hiç yazmak okumak bilmeyenlerin Türk harfleriyle derhal ünsiyet etmiş olduklarını gördüm. Henüz ortada salâhiyattar makamatın tasdikinden geçmiş bir rehber olmadan, henüz mektep muallimleri delâlet faaliyetine geçmeden, yüce Türk milletinin hayırlı olduğuna kanaat getirdiği bu yazı meselesinde bu kadar yüksek şuur ve intikal ve bilhassa istical göstermekte olduğunu görmek, benim için cidden büyük, çok büyük saâdettir.

Bu husus elbette ağyar için mucib-i hayret olacaktır.

Az zaman sonra, yeni Türk harfleriyle, gözler kamaştırıcı Türk manevî inkişafının vasıl olabileceği kudret ve itibarın beynelmilel seviyesini gözlerimi kapayarak şimdiden o kadar parlak görüyorum ki bu manzara beni gaşyediyor.

Ben yalnız bugün Tekirdağlılarda sezdiğim ruhî ve hissî hâlete, yalnız buna dahi istinaden kat'î olarak beyan edebilirim ki bütün Türk milleti bu meselede benim gördüğümü, benim hissettiğimi aynen görmekte ve hissetmektedir. Bu kadar hassas ve şuurlu olan Türk milleti kendisinin refahına, itilâsına binlerce seneden beri

haylûlet edegelmekte olduğunu, artık temyiz eylediği bütün maddî ve mânevi mânileri yıkacak, parça parça ederek ortadan kaldıracaktır. Bunda artık şüpheye mahal yoktur. Dimağını, vicdanını bu kadar azim ve kat'iyetle temizlemeğe karar vermiş olan büyük milletimin istikbalini tasavvur etmek hiç de güç değildir.

1923 Türkiye İktisat Kongresi'nde Kâzım Karabekir'in Latin Harfleri Üzerine Konuşması

Lâtin harfini kabul edemeyiz!

İktisat Kongresi'nde bir takrire karşı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'nin müdellel [kanıtlanmış] ve vakıfane mütalâası [Bu alt başlık Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer almıştır]

İktisat Kongresi'nin 2 Mart günlü ictima nihayetinde Latin hurufunun kabulü hakkında riyasete verilen takrir İktisat Kongresi'nden ziyade maarifi alakadar ettiğinden dolayı mevki-i müzakereye vaz edilmemiş ve yalnız tecrübe ve tetkikat-ı hususiyesine istinaden Kâzım Karabekir Paşa hazretleri tarafından beyanat-ı âtide bulunulmuştur:

Bu mesele maarife taalluk ettiği için bizim kongremizin iştigal edeceği mesaîlin haricindedir. Fakat çok zamandan beri bu mesele vakit vakit ortaya atılmaktadır. Bendeniz de bunun künhüne [özüne] kadar uğraştığım için müsaadenizle birkaç söz söyliyeyim. Bu fikir bir zamanlar Avrupa'da herc ü merci mucip oldu. Bu cereyan evvela orada başladı. Bizim İslâm hurufatımız kâfi değilmiş, binaenaleyh Latin hurufatı alınmalı imiş. Orada bazı arkadaşlarımız bu fikrin mürevvici oldular. Bu fikrin müthiş bir felaket olduğunu Arnavut kavmi de pek geç olarak anladı. Maateessüf arz edeyim ki Azarbeycanlı arkadaşlarımız da bu felâkete bugün düştü. Bu hususta hususî olarak bizden de fikir soranlar oluyordu.

Biz de bunun vahametini ve bu harflerin değiştirilmesinin bugün kürre-i arz üzerinde yaşayan üç yüz elli milyon ehl-i İslâma ait olduğunu söyledikse de, onlar anlaşılmaz bir şekil-i huruf kabulü noktasına doğru yürüdüler.

Arkadaşlar, bugün hangi ecnebî ile görüşürseniz ilk işiteceğiniz sözler: "Türkçe gayet güzel bir lisandır, kolaydır, fakat harfleri fenadır." Bunlar bütün ecnebîlerin ağzında ve sizinle ilk görüşen bir ecnebînin size telkin edeceği şeylerdir ve bu fikirler ekseriyetle gayri İslâm insanlardan ibaret olan birtakım tercümanlar vasıtasıyla her tarafta ve hassaten İstanbul'da ecnebîlere telkin edilmektedir. Bunlar bir ecnebî ile temasa geldiler mi Türkçenin yazısı gayet zordur ve öğrenilemez derler. Ecnebîler de bu sözleri aynen kabul ederler. Bizi kemirmek isteyen ve maatteessüf içimizde tebaa-i sadıka diye asırlarca yaşayan herifler tarafından zerk edilen ve **şeytankârâne** olan fikirler bizi seven ve ırkımızla temasa gelen ecnebîlerce şayan-ı kabul görülmemektedir. Zira bizi seven Avrupalılar ve Avrupa'dan memleketimize gelmiş ve saf köylülerimizle veyahut ilm ü irfan hamulesini tamamiyle haiz olanlar ile görüşmüş bulunanlar Türk ırkına meftun olmuşlardır. Bu meftuniyetlerini gözlemezler; çünkü Türk misafirperverdir. Sadıktır, sözünde durur, fedakârdır. Misafirine karşı elinden geleni yapar. Bu haslet dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Binaenaleyh bizi seven bu insanlar Avrupalı veya Amerikalı olsun bu hain ve iltizamkâr tercümanlar vasıtasıyla bizim lisanımızı öğrenmek dahi arzu etse bizim lisanımız güçtür diye propaganda-

ya maruz kalınca öğrenmekten vazgeçer. Halbuki bir kavme iktisaden bağlanmak onun lisanına hakim olan insanların çokluğu ile mütenasiptir. Bugün Amerika'da birkaç bin Amerikalı bizim dilimizi bilse bizim emtiamız oraya gider ve bu suretle külliyetli servet temin edilir.

Binaenaleyh bugün bir kuvvet vardır ki o vakit bütün cihana karşı bu propagandayı yapıyor; Türk yazısı güçtür, okunmaz. Bendeniz bu mesele ile bizzat uğraştım ve Arnavutluk ihtilâli içinde bulundum. Acaba bu Latince kabul edilebilir mi? Bu kabul edildiği gün memleket herc ü merce girer. Her şeyden sarf-ı nazar bizim kütüphanelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımız, yazılarımız ve binlerce cilt **âsârımız** bu lisanla yazılmış iken başka şekilde olan ve hilâfını kabul ettiğimiz gün en büyük felâkette derhal bütün Avrupa'nın eline güzel bir silah verilmiş olacak. Bunlar âlem-i **İslâma** karşı diyeceklerdir ki Türkler ecnebî yazısını kabul etmişler ve Hıristiyan olmuşlardır. İşte düşmanlarımızın çalıştığı **şeytankârâne** fikir budur.

Arkadaşlar, kucaktaki çocuklardan başlayan birçok yüzlerce yetimler bugün şark cephesi asker arkadaşlarımızın bizzat kendileri veya aileleri tarafından okutuluyor. En gabi bir köylü çocuğuna bir ay ile üç ay arasında kendi hurufatımızı ve gazetemizi okutuyoruz (Alkışlar).

Binaenaleyh bizim hurufatımız okunmaz değil, belki hurufatımız dünyanın en güzel şekli ve öyle latif bir resimdir ki hiçbir lisanda bunun kadar tenevvü-i nazara sevim verecek yazı yoktur. İkinci bir nokta daha vardır ki bendeniz ecnebîlerle iki sene Harb-ı Umumî'de beraber çalıştım. Yazımız öyle hürdür ki onlarla karşı karşıya aynı şeyi not ederdik. Ecnebîler aynı sahifeyi yazıncaya kadar ben on sahife yazar ve işimi bitirirdim. Almanca, Fransızca hurufat hep böyledir. Sonra bizim dilimizi terennüm edecek hiçbir Latin hurufu yoktur. Bugün Fransızca huruf o kadar karışıktır ki bizim dilimizi kabil değil terennüm edemez. Bu mesele inceden inceye tetkik edilmiştir. Binaenaleyh istirham ediyorum. Zararlı olan -ki zararını İslâm **bir kavim çekmiştir- bu gibi mesaîli bırakalım. Böyle fikirler içimize girmesin. Sonra büsbütün lâl ü** ebkem [dili tutulmuş] olur ve bütün âlem-i **İslâmı** üzerimize hücum ettirir ve kendi aramızda birbirimizi yeriz. Gerçi bu teklif hiç şüphe etmiyorum ki samimîyet ve hüsn-i niyetle verilmiştir. Fakat başka taraflardan da pek kaba fikirler içimize zerk ediliyor. Bunlardan kendimizi siyanet edelim.

Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mart 1923, s. 2.

Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun

3 Kasım 1928

Madde 1 - Şimdiye kadar Türkçe yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler "Türk harfleri" unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

Madde 2 - Bu kanunun neşri tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususî müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir.

Madde 3 - Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin devlet muamelâtına tatbiki tarihi 1929 Kânun-ı sanîsinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki evrak-ı tahkikiye ve fezlekelerinin ve ilâmların ve matbu muamelât cetvel ve defterlerinin 1929 Haziranı iptidasına kadar eski usulde yazılması caizdir. Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus ve evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askerî hüviyet ve terhis cüzdanları 1929 Haziranı iptidasından itibaren Türk harfleriyle yazılacaktır.

Madde 4 - Halk tarafından vaki müracaatlardan eski Arap harfleriyle yazılı olanların kabulü 1929 haziranının birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi Kânunuevveli'nin iptidasından itibaren Türkçe hususî veya resmî levha, tabelâ, ilân, reklâm ve sinema yazıları ile kezalik Türkçe hususî, resmî bilcümle mevkut, gayr-i mevkut gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburidir.

Madde 5 - 1929 Kânunusanisi iptidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir.

Madde 6 - Resmî ve hususî bütün zabıtlarda 1930 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harflerinin istenografi makamında istimali caizdir. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 7 - Para ve hisse senetleri ve bonolar ve tahvilât ve pul ve sair kıymetli evrak ile hukukî mahiyeti haiz bilcümle eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.

Madde 8 - Bilumum bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin Türkçe muamelâtına Türk harflerinin tatbiki 1929 Kânun-ı sanîsi'nin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki halk tarafından mezkûr müesseselere 1929 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harfleriyle basılmış müracaat vaki olduğu takdirde, kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleriyle basılmış defter, cetvel, katalog, nizamname ve talimatname gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 9 - Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.

Madde 10 - Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 11 - Bu kanunun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Orduda Okuma, Yazma ve Umumî Bilginin Öğretilmesi[19]

Her yıl orduya gelmekte olan gençlerin okuma yazma öğrenmelerine bilhassa çok ehemmiyet verilmekte ve bu hususta azamî hasıla alınmaktadır.

Ordu okuma yazma bilmeyen eratın, okuryazar fakat umumî bilgileden mahrum olanların da içtimaî seviyeleri nispetinde umumî bilgiye sahip bir halde terhis edilmelerini başlıca hedef olarak tanımıştır.

Seneler	Okuma yazma ve medenî bilgi öğrenerek Terhis edilenlerin miktarı	
1926	%17	Eski harflerle
1927	%17	"
1928	%18	Yeni harflerle
1929	%20	"
1930	%22,5	"

19 *Cumhuriyet Halk Partisi On Beşinci Yıl Kitabı*, s. 51-52.

1931	%25	
1932	%59	"
1933	%59	"
1934	%59	"
1935	%62	"
1936	%75	"
1937	%77	"

Millet Mektepleri Talimatnamesi 1928

Kararname – Numarası 7284

Millet Mektebi Teşkilâtına dair tanzim ve Şûra-yı Devlet Heyet-i Umumiyesi'nce tetkik ve tadil olunup şüra-yı muşarünileyha riyasetinin 08.11.1928 ve 9111 numaralı tezkeresiyle tevdi edilen merbut talimatnamenin meriete vazı İcra Vekilleri Heyetinin 11.11.1928 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur.

Millet Mektebi Talimatnamesi

Gaye

Madde 1 – Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türk dilinin ferdî ve umumî, hususî ve resmî bilcümle muharreratta Türk harfleriyle tespiti kanunen kabul edilmiş olmasından bu kanuna müsteniden tatbikinde vuzuh ve vücuha iraesi için yani Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay surette her ferde okuyup yazabilmek imkânını bahşeden mahiyetten Türk milleti azamî surette istifade ettirmek ve büyük halk kitlelerini süratle okur-yazar bir hale getirmek maksadıyla Millet Mektebi Teşkilâtı yapılmıştır.

Teşkilât

Madde 2 – Millet Mektebi Teşkilâtı iki türlüdür:

A) Tahsil çağını geçirmiş olup ne eski Arap ve ne de Türk harflerini bilmeyen vatandaşların Türk harfleriyle okuyup yazmayı öğrenmelerine mahsus olmak üzere dört aylık bir devreyi ihtiva eder.

B) Eski Arap harfleriyle okuyup yazan ancak Türk harflerini bilmeyen vatandaşların Türk harfleriyle okulup yazmayı öğrenmelerine mahsus olmak üzere iki aylık bir devreyi muhtevidir.

Madde 3 – Her Türk kadını ve erkek vatandaşı bu teşkilâtın azasıdır.

Madde 4 – Bu teşkilâtın reis-i umumisi ve Millet Mektebi'nin Başmuallimi Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'dir.

Madde 5 – Büyük Millet Meclisi Reisi, Başvekil ve İcra Vekilleri Heyeti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Halk Fırkası Kâtib-i Umumisi bu teşkilâtın reisleridir. Bu müfettişler gittikleri yerlerde "Millet Mektebi" Teşkilâtını teftiş ve murakabe ederek gördükleri noksanları ve muvaffakiyetleri her ay nihayetinde birer raporla doğruca teşkilât merkezine bildirirler.

Madde 6 – Millet Mektebi'nin umumî teşkilâtına ait veçheler devlet merkezinde Maarif Vekilinin riyaseti altında M. T. T. Reisi ve azalarından mürekkep olarak teşkil eden heyet tarafından verilir.

Her üç ay nihayetinde Maarif Vekili reis-i umumiye bir rapor verir.

Madde 7 – Bu teşkilâtın altıncı maddesinde zikredilen heyet tarafından verilen veçheler dahilinde faaliyeti Maarif Vekâleti İlk Tedrisat Umumî Müdürlüğü tarafından ve Halk Terbiye Şubesi marifetiyle tedbir olunur.

Madde 8 – Türkiye Millet Mektebi teşkilâtı itibariyle maarif eminlik mıntıkasına tabidir.

Madde 9 – Bu mıntıkalarda Millet Mektebi'nin tedris faaliyeti itibariyle veçhelerini 6'ncı maddede zikre-

Millet Mektepleri için hazırlanan talimatname şu satırları içeriyordu: "Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türk dilinin ferdi ve umumi, hususi ve resmi bilcümle muharreratta Türk harfleriyle tespiti kanunen kabul edilmiş olmasından bu kanuna müsteniden tatbikinde vuzuh ve vücuha iraesi için yani Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay surette her ferde okuyup yazabilmek imkânını bahşeder mahiyetten Türk milletini azami surette istifade ettirmek ve büyük halk kitlelerini süratle okuryazar bir hale getirmek maksadıyla Millet Mektebi Teşkilatı yapılmıştır."

dilen heyetten alacak olan maarif eminleri bu veçhelerin arz-ı icra ve suret-i takiplerini mıntıkayı dahilinde tespit tanzim ve tamim eder.

Madde 10 – Millet Mektebi teşkilâtının ihzarî ve idarî faaliyet itibariyle cüz ü tamlarını vilâyetler tekil eder.

Bu cüz ü tamın emr-i idaresi her vilâyette valinin riyaseti altında müddeiumumî, defterdar, başmühendis, sıhhiye müdürü, jandarma kumandanı, muhasebe-i hususiye müdürü ve encümen-i vilâyetten müntehap bir aza, polis müdürü, belediye reisi, Halk Fırkası mutemedinden ve maarif müdüründen terekküp eden heyete mevdudur. Bu vilâyet heyetinin kâtib-i umumiliğini maarif müdürü tedvir eder.

Madde 11 – Millet Mektebi Vilayet Heyeti kendi icra hududu dahilinde aynı zamanda teftiş ve murakabe vazifesiyle muvazzaftır. Bu heyete mensup her aza kendi idaresi altında bulunan memur ve mensuplarına gayenin husulü hususunda müfit görecekleri vezaifi heyet kararıyla tevdi etmekle mükelleftirler.

Madde 12 – Millet Mektebi teşkilâtının kaza heyeti kaymakamın riyaseti altında müddeiumumi, mal müdürü, jandarma kumandanı, polis komiseri, belediye reisi, Halk Fırkası mutemedinden terekküp eder. Bu heyetin kâtib-i umumiliğini kaza maarif memuru tedvir eder. Bu heyetler de kendi kazaları hudutları dahilinde aynen vilâyet heyetlerinin vazifeleriyle muvazzafı ve salahiyetleriyle mücehhez olup vilâyet heyetlerine merbutturlar.

Madde 13 – Bu teşkilâtın nahiye heyetleri, nahiye müdürüyle, mektep muallîminden ve mevcut ise jandarma karakol kumandanı ve belediye reisi ve Halk Fırkası nahiye mutemedinden terekküp eder.

Madde 14 – Köylerde ihtiyar heyetleri teşkilâtının ilk faaliyet nüvelerini temsil edip idarî vezaifin icrasına tekeffül ederler.

İhzarî ve İdarî Teşkilât Heyetlerinin Vazifeleri

Madde 15 – Her vilâyet, kaza, nahiye ve köy millet mektebi idare heyetleri aşağıdaki vazifelerin ifasıyla mükelleftirler.

A) Millet Mektebi dershanelerine yer ihzar etmek (bu yerlerin ihzarı için mektepler, camiler, hükümet salonları, kulüpler, salonlar, kahveler ilh... gibi mahallînde mevcut olup da içtimaa müsait bulunan her mahal).

B) Bu dershanelerin tenvir ve teshin, tathir hususatını temin etmek.

C) Künye kayıt ve yoklama defterleriyle yazı tahtası, tebeşir gibi umumî; defter, kalem, kitap gibi hususî ders malzemesini tedarik etmek.

D) Mahallinin içtimaî, iktisadî ve sıhhî şeraiti nazar-ı dikkate alarak gerek mektebin ve gerekse derslerin başlama ve bitme zamanlarını tespit etmek.

(Hiçbir ders bir saatten aşağı olamaz)

E) Polis, jandarma, belediye memurları, muhtar yer ve esnaf teşkilâtından istifade ederek Millet Mektebi talebesinin derse muhtazaman devamlarını temin eylemek.

F) Millet Mektebi muallimlerine verilecek olan devre ücreti ile masarif-i zaruriye, harcırah ve yevmiyeler kanunen verilmesi icap edenlerin temini. İki aylık devre ücreti 30 ve dört aylık devre ücreti 50 liradır.

G) Seyyar muallim teşkilâtının faaliyetini teshil edecek istihzaratı yapmak.

Tedrisat

Madde 16 – Millet Mektebi tedrisat itibariyle maarif teşkilâtına muvazî olarak tesis eder. Yani ilk mektep bulunan her mahalde mektep muallimi adedince Millet Mektebi dershaneleri açılır. Bu suretle maarif müdürleri ilk tedrisat müfettişleri, ilk mektep müdür, başmuallim ve muallimleri sırasıyla bu sahada tedrisat ve teftişat icrasıyla mükelleftirler.

Madde 17 – Maarif müdürleri gerek ali vazifeleri ve gerek millet mektebi idare heyetlerindeki umumî kâtipleri dolayısıyla Millet Mektebi dershanelerinin,

A) Muallimlerinin tayinini ve tedrisat yapacakları mahallerin tespitini,

B) Tedrisatın verilecek müfredat ve usuller dâhilinde cereyanının teminini,

C) Millet Mektebi müdavimlerinin yoklamaları neticesinde muallimlerden alacağı malumata göre Millet Mektebi İdare Heyetiyle bi'l-müzakere devamın teminini,

D) Tedris faaliyetini sektedar edecek noksanların Millet Mektebi idare heyetleriyle müştereken izalesi esbabının istikmalini,

E) Teftiş neticelerine göre başmuallim ve muallimlere icap eden veçhe ve talimatın itasını,

F) İkmal-i tahsil edenlerin vakt ü zamanında imtihanlarının icrasını temin eylemek vazifesiyle mükelleftirler.

G) Her ayda bir verilmesi icap eden ihsaî malumatın muayyen vakitlerinde eminliğe irsalini,

H) İkmal-i tahsil edenlerin vakit ve zamanında imtihanlarının icrasını temin eylemek vazifesiyle mükelleftirler.

İlk Tedrisat Müfettişlerinin Vazifeleri

Madde 18 – İlk tedrisat müfettişleri mıntıkalarındaki Millet Mekteplerinin

aA) Küşat ve devam faaliyetlerinden,

B) İzdiham bulunan dershanelerde talebenin daha az talebe mevcut diğer mektep dershanelerine nakil ve tevziinden,

C) Muallimlerin devamının kontrol ve temininden,

E) Devam etmeyen talebenin adlarının tespitiyle devamlarının kaza idare heyeti marifetiyle temininden,

F) Her ayda bir verilmesi lazım gelen ihsaî malumatın cem ve cetvellerinin tanzimiyle Maarif Müdürlüğüne takdiminden birinci derecede mesuldürler.

Başmuallim ve Muallimler

Madde 19 – Mektebinde Millet Mektebi dershanesi açılan her ilkmektep müdür ve başmuallimi bu dershanelerin muallim ve müdavimlerinin muntazaman devamını ve programın hüsn-i tatbikini temin ile mükelleftirler.

Madde 20 – Her muallim bulunduğu mahalde 30-50 vatandaştan mürekkep bir millet mektebi dershanesinin tedrisatını ifa ile mükelleftirler. Bu mükellefiyeti ifa ederken gerek talebenin devamından ve gerek vesaitinin ve diğer levazımın noksanlarından dolayı bir müşkülata uğrarsa derhal mıntıkasının müfettişini haberdar ederek devamı temin ve noksanını izale ettirmeye mecburdur.

Madde 21 – Resmî ve hususî Türk mektepleri muallimleri gibi ecnebî ve ekalliyet hususî mekteplerinin Türkçe, Tarih ve Coğrafya muallimleri de 20'nci maddede zikredildiği veçhile Millet Mekteplerinde tedrisat vazifesiyle mükelleftirler.

Madde 22 – Bir mahalde okuyup yazmak isteyenlerin adedi o mahalde mevcut muallimlerin okutabilecekleri miktardan fazla olursa mahallînde mevcut diğer münevverlerden de şu suretle istifade edilecektir. Muallim olmayan münevverlere Millet Mektebi vilâyet ve kaza idare heyetinin kararıyla ve idare heyeti reisinin huzuyla mahallî maarif müdürü veya memuri ile bir ilk tedrisat müfettişinden ve bir de Millet Mektebi dershanesi idare etmiş bir muallimden mürekkep bir mümeyyizler heyeti tarafından bu münevverlere millet mektebi muallimi unvan vesikası verilerek kendileri mektep muallimi olarak tavzif edilirler. Bu muallimler yalnız devreli mekteplerin muallimliğini yaparlar.

Madde 23 – Maarif mıntıka eminleri lüzum gördükleri herhangi bir mahalde mevcut orta dereceli mekteplerin binalarından, dershanelerinden istifade edebilecekleri gibi bu müessesatın muallimlerine de vazife zamanları haricinde Millet Mektebi dershanelerinde müfettişlik ve muallimlik vezaifini tevcih ederler.

Madde 24 – Maarif mıntıka eminleri mahallînde mevcut yüksek dereceli müessesat ve mektep binalarından bu müessesat ve mektep muallimlerinden Millet Mektebi dershaneleri için ancak Maarif Vekâletinden hususî müsaade aldıktan sonra istifade edebilirler.

Madde 25 – Maarif Vekâleti müfettişleri vekâletten alacakları direktifler dahilinde her nev'î Millet Mektebi teşkilâtının her nev'î faaliyetini teftiş, tetkik ve tahkik ederler.

Millet Mektebi Dershanelerinin Nev'îleri ve Devam Şartları

Madde 26 – Talimatname maksadını tespit eden maddesinde zikredilen dershaneler mahallînin ihtiyaçları ve devam eden vatandaların miktarı nazarı dikkate alınarak şu suretle teşkil edilir:

A) Ne eski ve ne de yeni harfleri okuyup yazma bilmeyenler için bir mahalde:

a) Tahsil çağını geçirenlerden on altı – otuz yaşına kadar olanlar (bu mekteplerin erkek, kadın dershanelerine ayrılacakları gibi muhtelif de olabilirler).

b) Yine bunlardan otuzdan yukarı olanlar için miktar-ı kâfi dershaneler küşat olunur.

B) Arap harfleriyle okuyup yazma bilip de Türk harfleriyle okulup yazma bilmeyenler için bu maddenin (A) fıkrasının a, b kısımlarında gösterildiği şekilde dershane açılır. Bu yaş taksimatı mecburî olmayıp taliplerin fazlalığı halinde kolaylık ve tecanüsü temin için yapılmıştır. Mahalli idareler icabına göre dershaneleri tevhit ve taaddüt ettirebilirler.

Madde 27 – Millet Mektebi'ne devam eden vatandaşlara kolaylık olmak için teşkilâtın vatandaşların ayağına götürülmesi lazımdır. Bunun için de bu dershaneler büyükşehir ve kasabaların müsait mahallerinde ve muhtelif semtlerde tesis edilirler.

Halkın Millet Mekteplerine Devamlarının Temini

Madde 28 – Büyükşehir ve kasabalarda Millet Mektebi teşkilâtı muhtelif semtlere ayrıldığı takdirde her semtte bir merkez ittihaz edilerek o semte tabi mahallerde ikamet edenlerden on altı yaşından kırk yaşına kadar olan hiçbir mektebe devam etmeyenlerin isimlerini, aile lakaplarını, yaşlarını, mesleklerini ve eski harflerle okuyup yazma bilip bilmediklerini gösterir bir defter mahalle ihtiyar heyetlerince ihzar edilerek Millet Mektebi İdare Heyetine verilir. İdare heyeti bu defter muhteviyatı semte tahsis ettiği muallim ve dershane adedine göre (ellişer üzerinden) tefrik ederek ait oldukları muallimlere tevdi eder. Bir taraftan heyet-i ihtiyariye vasıtasıyla keyfiyeti ilân ederler.

Yeni harfleri tamamen öğrendiğini iddia edenlere, en yakın mektepte imtihan edildikten sonra vesika verilecek ve bunlar Millet Mektepleri dershanelerine devamdan muaf tutulacaklardır.

Yeni Türk harfleriyle tedrisat icrasına liyakati olan aile reisleri kendi aileleri efradından okuyup yazma bilmeyenlerin tedrisini taahhüt ettikleri takdirde bunlar millet dershanelerine devam etmeyebilirler.

Ancak civardaki dershanenin ilk devresi nihayetinde dershane müdavimleri ile birlikte imtihana girerek öğrendiklerini ispat eylemeleri şarttır.

Derslere Başlangıç ve İkmal Merasimi

Madde 30 – Her Millet Mektebi'nin ilk küşat günü muallim okulup yazma ve harfler hakkında bir mukaddime apar. Gramofon tedarik edilebildiği takdirde Reisicumhur Hazretleri'nin yeni harfler hakkındaki hitabelerini ihtiva eden plağı çalar ve bunu müteakip derse başlar. Tedrisat müfredat programları ve usul-i tedris kavaidine tevfikan devam der.

Madde 31 – Her iki nev'î dershanede tahsil müddetlerini ikmal edenler devre nihayetinde bir imtihana tabi

tutulurlar. Muvaffakiyetle ikmal edenlere şehâdetname verilir. Diğerleri ikinci bir ikmal kursuna sevk olunurlar.

Madde 32 – Millet Mektebi dershanelerinde yeni harflerle okuyup yazmak öğrenenler 28 Mayıs 1928 tarihli Halk Dershaneleri Nizamnamesi'ne tevfikan halka muhtaç olduğu meslekî ve fennî bilgileri vermek, icap eden tatbikatı yaptırmak ve bu suretle halkın istihsal kudretini arttırmak makadıyla, açılacak lisan, ticaret ve sanat ikmal halk dershanelerine devam ederler. Millet Mektebi dershanesini ikmal etmeyenler halk dershanesine kabul olunmazlar.

Millet Mektebi Dershaneleri İçin Sarf Edilecek Paranın Suret-i Temini

Madde 33 – Her vilâyet ve kazada Millet Mektebi teşkilâtı varidat ve masarifatı için Millet Mektebi İdare Heyeti tarafından bir bütçe tanzim ve Maarif Vekâleti'ne tasdik ettirilir. Bu teşkilât için bervech-i zir menabiden istifade olunur.

A) Hususî bütçelerden tefrik ve nakil olunacak miktar (Bu sene için tasarrufattan nakil suretiyle temin edilir.)

B) Mahallî ticaret ve ziraat odalarından tahsis edilecek muavenet.

C) Mahallî belediyelerden yapılacak muavenet (Bu sene için tasarrufattan nakil suretiyle temin edilir).

D) Hususi teberrular.

E) "Gazi hitabesi" plağından hasıl olacak varidatın hasılat-ı safiyesi.

Madde 34 – Tasdik edilen varidat ve masarif idare-i hususiye bütçesinin varidat ve masraf sütunlarına ayrı bir kısım halinde aynen nakledildikten sonra Millek Mektebi idare heyetlerinin kararı, vali veya kaza kaymakamının ita emriyle münhasıran millet mektebi darshanelerinin 15'inci maddede zikredilen ihtiyaçlarına sarf olunur.

Hapishanelerle Hususî Müesseseler, Fabrikalar

Madde 35 – Hapishanelerde bulunan vatandaşlar okutulup yazdırılacaktır. Altı aydan fazla mahkûmiyeti olanarı hakkıyla okuyup yazdırmadan çıkarılan hapishane müdürleri mensup oldulakları vekâletçe mesul edilecektir. Hapishane müdürleri muhtaç oldukları muallimleri Millet Mektebi İdare Heyeti'nden talep ederler. Hapishaneler dahilinde tesis edilecek bir mektepler teşkilâtı da aynen diğerleri gibi idare ve teftişata tabidirler.

Madde 36 – Daimî asgarî yirmi memur, amele veyahut rençber çalıştıran müessese, fabrika, müteahhitler, çiftlik sahipleri maarif teşkilâtına dair kanunun altıncı maddesi mucibince istihdam ettikleri anasıra yeni harflerle okuyup yazmayı öğretmek vazifesiyle mükelleftirler.

Madde 37 – Bu vazifeyi kendi anasırıyla yapamayanlar bulundukları mahal idare heyetine müracaat ederek muallim temin ederler. Bu müessese ve müteşebbisler açacakları mekteplerin 15'inci maddede zikredilen ihtiyaçlarını temin ve muallimin ücret ve harcırahını tediye ederler.

Madde 38 – devlet müesseseleriyle şehremanetleri ve belediyelerde, inhisar müdüriyetlerinde, bankalarda, demiryolu ve liman idareleriyle nısfından fazla sermayesi devlet tarafından verilen bilumum şirketlerdeki mevcut daimi memur ve müstahdemlerle hamallar, ameleler 36'ncı maddede zikredildiği veçhile okutulacaktır.

Bu memurlar, müstehdem ve amele ve hamal 1929 senesi Haziranı'na kadar bir Millet Mektebine devam edecekler kendilerinden devam vesikası aranılacaktır.

Seyyar Talim Heyetleri

Madde 39 – Maarif Vekâleti'nin resmî teşkilâtının henüz tesis edemediği yerlerdeki vatandaşlara okuyup yazma öğretmek üzere seyyar muallim teşkilâtı yapılacaktır.

Madde 40 – Seyyar Muallimler Teşkilâtı'nın üssü'l-harekesi nahiye merkezleridir.

Madde 41 – Sırasıyla bütün idare heyetleri bu teşkilâtla yakından alakadar olarak seyyar muallimlerin lüzum göstereceklerı hususatın sürat-i temin ve icraına çalışırlar.

Madde 42 – Seyyar talim heyetlerinin vezaifi ve tarz-ı mesaîleri aşağıdadır.

A) Seyyar talim heyetleri mektebi olmayan küçük köylere giderek köy halkını muayyen zamanlarda köyün en münasip bir mahallîne toplayarak tedrisat yaparlar. Köy haricinden gelmiş olanlar da bu derslere kabul olunur.

B) Tedrisatın zaman-ı icrası ve müddeti alakadar köyler ihtiyar heyetleriyle bi'l-müşavere tespit olunur. Fakat bu müddet bir buçuk aydan ve haftada altı saatten aşağı olamaz.

C) Gerek seyyar talim ve gerek Millet Mektebi idare heyetleri tedrisatın zaman-ı icrasının köylünün ziraî ve iktisadî faaliyetine katiyen sekte getirmeyecek zamanlarda yapılmasına riayet edeceklerdir.

D) Şehirlerde kahve, gazino gibi umumî mahallerde dersler verirler.

Madde 43 – Seyyar talim heyetleri gidecekleri yerlere tebeşir, kâğıt, kalem, defter ve kitap ve siyah mat muşamba veyahut buna müşabih portatif karatahta gibi malzemeyi beraberlerinde götürürler.

Propaganda Teşkilâtı

Madde 44 – İdare heyeti tarafından halkın yeni harflere karşı alaka ve incizabını cezp ve temin için propaganda heyetleri teşkil olunur. Bu heyetler bervehc-i âti mahal ve fırsatlardan istifade ederler.

A) Sinema, tiyatrolarda numaralar arasında okuyup yazmanın fevaidine ait münasip propaganda numaraları tertip etmek,

B) Kahvehane, gazino gibi umumî mahallerde konferanslar vermek,

C) Kasaba ve köylerde panayır, pazar, güreş, koşu, sergi gibi halk izdihamını celp eden mahallerde konferanlar vermek, tedris levhaları asmak, alaka celp edecek nümayişler tertip etmek,

D) Mecmua, gazete, risale gibi matbualar tertip şehirlerde ve köylerde umumî alakayı calip mevzular duvar gazeteleri ve levhalar tahrir ve talik etmek,

E) Vesaiti bulunan mahallerde radyo hitabeleri tertip ve caddelere meydanlara hoparlörler vazedilerek halkı tenvir eylemek.

Propaganda faaliyeti ve vesaiti ancak lüzumu kadar istimal edildikleri takdirde müfit olurlar. Bunun için itidale riayet şart olup halkı taciz etmemek lazımdır.

Dershane Mezunlarına Verilecek Vesika

Madde 45 – Mahiyetleri ikinci maddede zikredilen Millet Mektebi dershaneleri ikmal edenlere bir sureti talimatnameye merbut şehâdetname verilecektir.

Madde 46 – Her dershaneyi muvaffakiyetle ikmal edenlerden imtihanda en iyi numara alanlardan üç vatandaşa Gazi Hazretleri'nin imzalarıyla müzeyyen birer nüsha Teşkilât-ı Esasiye Kanunu hediye edilir.

Madde 47 – Her iki dershaneyi muvaffakiyetle ikmal etmiş ve şehâdetname almış olan vatandaşlar:

A – Ziraat, ticaret ve sanayi kurslarına tercihen alınırlar.

B – Millet Mektebi idare heyetleri tarafından kendilerine münasip hediyeler verilir.

C – Bu vatandaşlar Maarif Vekâleti halk neşriyatından meccanen istifade ederler.

Menfaatler

Madde 48 – Bir devreyi muvaffakiyetle ikmal eden muallimlere ücretlerinden başka biri devre ortasında diğeri de nihayetinde maarif müdürünün teklifi ile maarifi emini tarafından birer takdirname verilir.

Madde 49 – Köyünde yeni harflerle okuyup yazma bilmeyen her ferdi okutmuş ve bu suretle ümmiliği kaldırmış olan muallimler ayrıca mükafat-ı nakdiye ile taltif olunurlar.

Madde 50 – Muallim olmayıp da Millet Mektebi muallimi vesikası alarak bu mekteplerde hüsn-i hizmeti sebk eden memurlar mahallî idare heyetinin teklifi ile mensup oldukları devair tarafından takdir ve taltif edilirler.

Madde 51 Bu talimatname neşri tarihinden itibaren muteberdir.

Madde 52 – Bu talimatname ahkâmının icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Türkiye halkının ümmilikten tasfiyesine ve fikrî seviyesinin yükselmesine matuf olarak vücuda getirilen Millet Mektepleri

Millet Mektepleri İçin Kararname (1936)

Millet Mektepleri talimatnamesinin bir senelik tecrübeye göre tadil edilen yeni şekline ait olmak üzere hazırlanan merbut talimatnamenin tatbiki Maarif Vekâleti'nin 334 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzeine İcra Vekilleri Heyeti'nin 22/9-1936 tarihli içtimaında kabul olunmuştur.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal

Millet Mektepleri Talimatnamesi (1936)

Mahiyet ve Gaye

Madde 1 – Türkiye halkını okuyup yazmağa muktedir bir hale getirmek ve ona hayat ve maişetinin istilzam ettiği ana bilgileri kazandırmak maksadiyle millet mektepleri teşkilâtı vücude getirilmiştir.

Madde 2 – Millet mekteplerinin umumî teşkilâtı sabit ve seyyar olmak üzere (A) ve (B) dersanelerinden, halk okuma odalariyle köy yatı dersanelerinden mürekkeptir.

Madde 3 – Şehir ve kasabalarda ve mektebi bulunan köylerde açılan millet mektebi dersanelerine sabit; mektepsiz köylere bir devre için muallim göndermek suretiyle açılan dersanelere de seyyar dersane denir.

Madde 4 – Sabit ve seyyar (A) dersanelerinin vazifesi hiç okuma yazma bilmeyen veya Arap harflerini öğrenmiş olan yetişkinleri okuryazar bir hale getirmektir (A) dersanelerinde tedrisat her sene 1 Teşrinisanide başlayıp Şubat nihayetinde hitama erer.

Madde 5 – Sabit ve seyyar (B) dersanelerinin hedefi (A) dersanelerini ikmal etmiş ve okuyup azmayı öğrenmiş olan vatandaşları hayat ve maişetlerinin ve vatandaşlık sıfatlarının istilzam ettiği ana bilgilerle teçhiz etmektir. Bu dersanelerde de tedrisat (A) dersanelerinde olduğu gibi 1 Teşrinisani'de başlayıp Şubat nihayetinde hitama erer.

Millet mekteplerinin miktarı ve müdavimleri

Madde 6 – İlkmektep bulunan her yerde mevct ilkmektep muallimi adedince ve mektepsiz köylerde de talimatnamenin seyyar dersanelere ait maddelerinde muharrer şartların istikmali derecesiyle münasip olarak 15 ilâ 40 talebeden mürekkep millet mektebi dersaneleri küşadına çalışır.

Madde 7 – Millet mektebi dersanelerinde yaşları 16 ile 45 arasında bulunan bilûmum kadın ve erkek vatandaşlar okutulur.

Teşkilât

Madde 8 – Kadın erkek her Türk vatandaşı millet mektepleri teşkilâtının yardımcı uzuvları ve aslî talebesidir.

Madde 9 – Millet mektepleri teşkilâtının umumî reisi ve millet mekteplerinin başmuallimi Reisicumhur Gazi M. Kemal Hazretleri'dir.

"Sabit ve seyyar (A) dersanelerinin vazifesi hiç okuma yazma bilmeyen veya Arap harflerini öğrenmiş olan yetişkinleri okur yazar bir hale getirmektir. (A) dersanelerinde tedrisat her sene 1 Teşrinisani'de başlayıp Şubat nihayetinde hitama erer. Sabit ve seyyar (B) dersanelerinin hedefi (A) dersanelerini ikmal etmiş ve okuyup azmayı öğrenmiş olan vatandaşları hayat ve maişetlerinin ve vatandaşlık sıfatlarının istilzam ettiği ana bilgilerle teçhiz etmektir. Bu dersanelerde de tedrisat (A) dersanelerinde olduğu gibi 1 Teşrinisani'de başlayıp Şubat nihayetinde hitama erer."

Madde 10 – Büyük Millet Meclisi Reisi, Başvekil, İcra Vekilleri, Büyük Erkânıharbiye Reisi ve Halk Fırkası Kâtibi Umumisi bu teşkilâtın reisleridir.

Madde 11 – Maarif Vekâleti millet mekteplerinin umumî teşkilât ve faaliyeti için veçhe gösterir ve emir verir.

Madde 12 – Maarif Vekâleti tarafından irae edilen veçhe ve verilen emirler dairesinde memleket dahilinde millet mekteplerinin tesisi küşat ve idaresi vazifesi valiliklere mevdudur.

Madde 13 – Millet mektebi dersanelerine muallim tayini bu dersanelerin nev'inin tesbiti, tedrisatın irae edilen veçhe ve verilen emirler dahilinde cereyanının temini gibi meslekî vazifelerin ifası da derece derece maarif idarelerine ait olup maarif memurları bu vazifeleri kendilerine rehberlik etmek üzere vücude getirilen dahilî talimatname ahkâmına tevfikan ifa ederler.

Vilâyetler

Madde 14 – Millet mekteplerinin umumî teşkilât itibariyle cüzütamlarını vilâyetler teşkil eder.

Madde 15 – Her vilâyette millet mekteplerinin ihzar ve idaresi derece derece vilâyetteki mülkî taksimat ve teelsüle muvazî olarak teşekkül eden vilâyet, kaza, nahiye, köy veya mahalle heyetlerine mevdudur.

Vilâyet heyeti valinin riyaseti altıda maarif müdürü (heyetin umumî kâtipliğini yapar), encümeni vilâyetten müntehap bir âza, Halk Fırkası mutemedi, belediye reisi, Türk Ocağı reisinden terekküp eder. Bu heyet icabında karar vermek ve işleri tedvir etmek hususundaki salâhiyetlerini vali, maarif müdürü ve Halk Fırkası mutemedinden mürekkep bir encümene bırakabilir

Madde 16 – Vilâyet idare heyetinin vazifeleri şunlardır:

A) Her sene vilâyet dahilinde azamî mikyasta vatandaşı okutmağa müsait olacak şekilde vilâyet hususî bütçesinin maarif kısmına millet mektepleri için tahsisat vaz'ını temin etmek.

B) Millet mekteplerine yer ihzar etmek, levazım ve tedrisat vesaiti temin etmek.

C) Bu talimatnamenin verdiği salâhiyetleri kullanarak mütenevvi irşad ve teşvik faaliyetlerine tevessül veya talimatnamenin tarih ettiği müeyyidelere müracaat ederek vatandaşların millet mekteplerine devamlarını temin etmek.

D) Millet mekteplerinde okutulacak kitapları ve alelûmum halk için yapılan neşriyatı zamanında celbetmek ve halka tevziini temin etmek.

E) Şehir, kasaba ve köylerin münasip mahallerinde emlâki milliye binaları dahilinde veya umumun menfaatlerine hadim müesseselerde (halk okuma odaları) tesis etmek ve bu odaların tefriş, teshin, tenvir, tathir ve idaresi ve halk neşriyatının celbiyle umumun istifadesine vaz'ı için tedbiler almak (Halk okuma odalarının tesis ve idare tarzı bu hususta reherlik etmek üzere hazırlanan talimatname ahkâmına tevfik olunur).

F) Halk terbiyesine müteallik işlerde maarif teşkilâtiyle teşriki mesaîyi kabul etmiş olan ve gayelerinde halkın seviyesini yükseltmek mündemiş bulunan Halk Fırkası ve Türk Ocağı nev'inden millî müesseselerine mahallî teşkilâtiyle bunların ne suretle yardım edeceklerine ait programlar tebit etmek.

G) Gerek millet mektepleri faaliyetini temin, gerekse halk okuma odaları tesisi için bu maddenin f fıkrasında mevzu-i bahs müesseselerden ve diğer hayırlı maksatların husulü için çalışan teşekküllerden veya fertlerden teberrular derc etmek.

H) Malî şerait istikmal edildiği takdirde her vilâyet ve kaza merkezinde veya yalnız münasip görülecek yerlerde birer köy yatı dersanesi tesis ve vilâyet merkezinde açılanını bizzat idare etmek, kaza merkezinde açılanları da kaza idare heyetlerine idare ettirmekle mükelleftirler.

Köy yatı dersanelerinin tesis şartları ve idare tarzı bu hususta rehberlik etmek üzere vücude getirilen dahilî talimatname ahkâmiyle tebit olunmuştur.

Madde 17 – Vilâyet millet mektepleri idare heyeti reisi sıfatiyle valiler, her sene şu iki raporu Maarif Vekâletine göndermekle mükelleftirler:

A) Birinci rapor: 15 Kânunuevvel'e kadar gönderilmiş olacak ve bu raporda vilâyet dahilinde muhtelif neviden ne kadar millet mektebi dersanesi açıldığı, kaç muallimin tedrisatta tavzif edildiği ve kaç vatandaşın devama başladığı, bunların cinsiyetleriyle kursala sureti inkisamları bildirilecektir.

B) İkinci rapor: 14 nüsha olarak Mart'ın on eşinde mahallerinde postaya verilmiş olacaktır. Bunda da valiler birinci raporlarında arz ettikleri vaziyette husule gelen ihaî tahavvülleri, millet mekteplerini ikmal eden vatandaşların miktarını, cinsiyetlere ve muhtelif kurslara sureti inkisamını ve halkın okuma faaliyeti hakkındaki umumî mütalealariyle temennilerini bildireceklerdir.

Madde 18 – Millet mektepleri idare heyeti ummî kâtii sıfatiyle maarif müdürleri şu vazifelerin ifasiyle mükelleftirler:

A) Valinin tasvibiyle vilâyet idare heyetine ait vazifelerin ifasını teshil ve temin edecek surette müzakere ruznameleri tertip ve ne nev'î tedbirlere tevessül edilmesi lâzım geldiğini gösteren bir mesaî programı hazırlayarak valiye vermek.

B) Tahsillerini ikmal ederek imtihanda muvaffak olan vatandaşlara vesika ita etmek.

Madde 19 – Millet mektebi teşkilâtının kaza heyeti kaymakamın riyaseti altında kaza maarif memuru (heyetin umumî kâtipliğini yapar), belediye reisi, Halk Fırkası mutemedi, varsa, Türk Ocağı reisinden, terekküp eder. Bu heyet de kaymakam; maarif memuru ve Halk Fırkası mütemedinden mürekkep bir encümen intihap edebilir. Kaza heyetleri de 16'ncı maddenin B, C, D, E, F, G, H fıkralarındaki vazifeleri kendi sahaları dahilinde ifa ederler.

Madde 20 – Millet mektepleri teşkilâtının nahiye heyetleri, nahiye müdüriyle mektep başmuallim veya mualliminden ve mevcutsa belediye reisiyle Halk Fırkası nahiye mutemedinden terekküp eder.

Madde 21 – Köy ve mahallelerde ihtiyar heyetleriyle köy veya mahalle muhtarları ve köy muallimi millet mektepleri teşkilâtının ilk faaliyet nüvelerini temsil ederler. Gerek bunlar gerekse nahiye heyetleri 16'ncı maddenin B, C, D, E, F, G fıkralarında muharrer ahkâmı kendi sahaları dahilinde tatbik ederler.

Ücretler

Madde 22 – Millet mekteplerinde ders okutan her muallime dört ayık hizmetine muabil maktuan en az 50 lira verilir. Mektebinde ikiden fazla millet mektebi dersanesi küşat edilen başmuallimlere ve kaza maarif memurlarına munza vazifelerine mukabil maktuan 50, ilk tedrisat müfettişlerine 60, maarif müdürlerine de bir devre için 90 lira ücret ita olunur.

Madde 23 – Millet mekteplerinin maarif müdür ve ilk tedrisat müfettişleri tarafından teftişini mümkün kılmak üzere her sene vilâyet maarif bütçesinin hususî faslına kâfi miktarda harcırah konur.

Millet mektepleri dersanelerinin nevileri ve tedrisat zamanları

Madde 24 – Münhasıran erkeklere veya kadınlara veya müştereken heriki cins vatandaşlara mahsus olmak üzere üç nev'î dersane açılabilir.

Madde 25 – Bir mahalde açılacak dersanelerin nev'ini tayin ve her nev'iden ne kadar dersanenin nerelerde açılacağını tesbit etmek hakkı mahallîn millet mektepleri idare heyetine aittir.

Madde 26 – Her millet mektebi dersanesinde cumadan gayri günlerde her gün birer saat olmak üzere haftada altı saat tedrisat yapılır. Mahallî şerait altı saatlik tedrisatın daha az günlere sıkıştırılmasını istilzam ettiği takdirde mahallî idare heyetinin kararıyle nihayet tedrisat icra edilecek günlerin adedi üçe kadar indirilebilir.

Ancak hiçbir suretle aynı sınıfta bir günde iki saatten fazla tedrisat icra edilemez.

Madde 27 – Millet mektepleri dersanelerinde tedrisatın günün hangi saatinde icra edileceği mahallî idare heyeti tarafından tesbit olunur.

Derslere başlangıç ve imtihanlar

Madde 28 – Millet mekteplerinde tedrisata başlamadan birkaç gün evvel idare heyeti tarafından gazete ve mevkutelerde neşriyat yaptırılarak, beyannameler neşredilerek, münadiler çıkarılarak davul, yafta ve bnlara mümasil her nev'î neir ve tebliğ vasıtalarından istifade olunarak millet mekteplerinde tedriata başlanılacağı bu müesseselere devam etmenin fertlere ve cemiyete bahşedeceği mazhariyetler vatandaşlara ilân olunur.

Madde 29 – 1 Teşrinisani'de köy, şehir ve kasabalar bayraklarla donatılmak, mekteplerde orkestralarla konserler tertip etmek, halkı büyük meydanlarda, içtimaa müsait mahallerde toplayarak nutuklar irat etmek suretiyle küşat günü tes'it olunur.

Madde 30 – Her millet mektebinin ilk dersinde muallim millet mektebinin gayesi, okuyup yazmanın lüzm ve faydası hakkında nihayet on beş dakika sürecek bir musahabe yapar, bunu müteakıp tedrisat başlar.

Madde 31 – Millet mektepleri A ve B dersanelerinin dörder aylık tedrisatı nihayetinde müdavimler imtihana sevk olunur. Muvaffak olanların mezuniyet vesikaları mart ayı içinde verilir.

Her iki nev'î dersaneyi ikmal edenlere verilecek vesikanın sureti talimatnameye merbuttur.

Seyyar dersaneler ve muallimler

Madde 32 – Mektebi olmayan köylerin halkını okutmak için bu köylerde seyar millet mektepleri dersaneleri küşat ve seyyar muallimler istihdam olunur.

Madde 33 – Mektebi olmayan köylerde seyyar dersaneler açılabilmesi vilâyet bütçesine mevzu tahsisatın kifayetine ve 37'nci maddede muharrer şartları haiz anasırın mevcudiyetine ve köy halkı tarafından da 39'uncu maddede yazılı hususatın istikmalinin taahhüdüne muallaktır.

Made 34 – Seyyar muallimler de memur edildikleri köylerde sabit millet mekteplerinde olduğu gibi teşrinisani iptidasından şubat nihayetine kadar çalırlar.

Madde 35 – Seyyar dersanelerin tedrisat nizamı da sabit millet mektebi dersanelerinde olduğunun aynidir.

Madde 36 – Seyyar muallimler öğleden evvel köyün yaşları 12-16 arasıda bulunan çocuklarını, öğleden sonra da yaşları 16-45 arasında tefavüt eden yetişkinleri okuturlar. Yetişkinler için ayrı ayrı kurslar tertip olunabilir.

Madde 37 – Seyyar muallimler vilâyet maarif idaresi tarafından eminliğin de tasvibine iktiran eylemek şartiyle şu zevat meyanından intihap olunur.

A) Kadro fazlası muallimler,

B) Kadro fazlası mallim buluunmadığı veya mevcdu kâfi gelmediği takdirde muallimlik evsafını haiz münevverler.

Madde 38 – Seyyar muallimlikte istihdam edilecek münevverlerden orta tahsilini görmüş olanlar imtihanla seçilirler. Namzetler maarif müdürünün riyaseti altıda bir ilk tedrisat müfettişi ile tam devreli muallim mektebi mezunları arasından muaarif müdürü tarafından intihap edilecek bir muallimden mürekkep komisyon marifetiyle imtihan edilirler.

Madde 39 – Svyyar muallimlerin tedrisat yapacakları mahal köy ihtiyar heyeti tarafından temin olunur.

Bu yerin tedrisat icrasına müsait olacak şekilde ihzarı, tenvir ve teshini, tathiri köy ihtiyar heyetine ait vazifelerdedir. Bu hususta ihtiyarı icap edecek masarif; varsa köyün tasarruf sandığıdan tesviye olunur Sandık mevcut olmadığı takdirde ihtiyar heyeti köy halkını yardıma davet eder.

Madde 40 – Seyyar muallimlerin çalıştıkları kölerde kaç nev'î kurs tertip olunacağı ve bunlarda tedriatın günün hangi saatlerinde icra edileceği köy ihtiyar heyetiyle muallim tarafından bilmüzakere tesbit olunur.

Madde 41 – Seyyar muallimler gidecekleri yerlere tebeşir, defter, kitap, kâğıt, kalem ve muşamba veyaht buna müşabih portatif karatahta gibi malzemeyi beraberlerinde götürürler.

Madde 42 – Seyyar muallimlere kırk birinci maddede muharrer levazım bedeli ile hussî kanununa tevfikan verilecek harıcrahtan maada ayrıca idare heyetince münasip görülecek miktarda bir ücret verilir (Bu miktar ayda elli lirayı geçemez).

Madde 43 – Seyyar muallimler üssülhareketlerini çalıştıkları köye en yakın nahiye merkezlerinde tesis, kendilerine vukubulacak emirleri tebellûğ etmek ve kitap, mecmua ve sair levazım ve vesaiti tedrisiyeyi celb etmek üzere bu merkezlerde daima irtibatı muhafaza ederler.

Madde 44 – Seyar muallimler kendilerine lâzım olan tedris vesaitini beraber taşıyacaklarından köylü için müz'iç olacak metalipten ihtiraz ederler.

Devlet müesseselerinin, hapisanelerin, hususî ve ticarî müesseselerin vazifeleri

Madde 45 – devlet müesseseleriyle şehremanetleri ve belediyeler, inhisar idareleri, banka, demiryolu ve liman idareleri daimî müstahdemleri ile hammallarını okutmakla mükelleftirler.

Madde 46 – Haapisanelerde bulunan vatandaşlar da okutulup yazdırılacaklardır. Altı aydan fazla mahkûmiyeti olanları hakkiyle okutup yazdırmadan çıkaran hapisane müdürleri mensup oldukları vekâletçe mes'l edilecektir. Hapisane mündürleri muhtaç oldukları muallimleri maarif idarelerinden talep ederler. Hapisaneler dahilinde tesis edilecek millet mektebi dersanelerinde de tediat nizamı aynen diğer dersanelerdeki gibi olup bunlar gibi teftişe tâbidir.

Madde 47 – Daimî surette asgarî yirmi memur, amele veyahut rençber çalıştıran şirket, farika, müteahhiter ve çiftlik sahipleri maarif teşkilâtına dair kanunun altıncı maddesi mucibince istihdam ettikleri anasıra okuyup yazmayı öğretmek vazifesiyle mükelleftirler. Bu vazifeleri kendi anasıriyle yapmayanlar bulundukları mahal maarif idaresine müracaat ederek muallim temin ederler.

Bu müessese ve müteşebbisler açacakları mekteplerin her nev'î levazım ve vesaîtini temin ve muallimlerin ücretlerini, harcırahlarını tediye ederler.

İrşat ve teşvik faaliyetleri

Madde 48 – Halkın millet mekteplerine incizap, alâka ve devamının temini için millet mektepleri idare heyetleri tarafından irşat ve teşvik faaliyetleri ihdas olunur.

İdare heyetleri bilhassa şu tedbirlerden istifadeye çalışacaklardır:

A) Vilâyet gazete ve mevkuteleriyle neşriyat yapmak,

B) Köy ve mahalle ihtiyar heyetlerini halkın tenvir ve teşviki hususunda tahrik ve tavzif etmek.

C) Esnaf teşkilâtı ve müessesatı mümessilleriyle temas ederek bunlar vasıtasiyle teşkilât mensuplarını mekteplere tergip ve teşvik etmek, bir esnaf teşekkülüne mensp vatandaşları bir araya toplayarak bunlara konferansçılar göndermek.

Millet mektepleri müdavimlerinin mazhar olacakları müsaedat ve devam etmeyenlerin karşılaşacakları memnuiyetler

Madde 49 – Köy veya mahalle ihtiyar heyetlerine âza olabilmek veya 45 ve 47 nci maddelerde meharrer hizmetlere kabul edilebilmek için 1931 Mayısı'ndan itibaren taliplerden okuryazar olduklarına veya bir millet mektebinde okuduğna dair vesika aranacaktır.

Kasabalarda, mektepli köylerde ikamet etmiş olup da sıhhî bir mazereti olmayan ve maişet şeraiti de millet mekteplerinin tedrisat zamanlarında devamına mâni teşkil etmemiş vatandalar mezkûur vesikayı irae etmedikleri müddetçe bu hizmetlere alınamayacaklardır.

Madde 50 – 49'uncu manddenin ikinci fırkaında zikredilen mâni şeraitten azade bulunduğu halde millet mekteplerine devam etmeyen vatandaşlardan idare heyeti kararıyle ve istitaatinin derecesiyle mütenasip olarak idarei vilâyet kanununun 68'inci maddesi ahkâmına tevfikan idare heyetince takdir edilecek miktarda cezai naktî alınır.

Müteferrik maddeler

Madde 51 – Herhangi bir şehirde millet mekteplerine devam etmek isteyenlerin miktarı mevcut dersanelerin okutabileceği miktarın fevkında bulunduğu takdirde bu şehir Türk Ocağı kendi azasından muallimlik evsafını haiz münevverleri istihdam etmek suretiyle A ve B dersaneleri açabilir. Bu dersanelerde tedrisat nizamı diğer dersanelerin aynı olup onlar gibi teftişe tâbidir.

Madde 52 – Maarif Vekâleti müfettişleri millet mektepleri teşkilâtının her nev'î faaliyetlerini teftiş ve tahkik ederler.

Madde 53 – Mülkiye müfettişleri bu talimatnamenin 15, 16, 19, 20, 21, 45, 46, 47, 49, 50'inci maddelerinde zikredilen vazifelerin sureti ifasını teftiş ve murakabeye salâhiyettardırlar.

Madde 54 – Millet mektebi teşkilâtının; 10'uncu maddede zikredilen 13 reisi her sene nisan içeriside Başvekilin davetiyle içtima ederek valilerden gelen raporları tetkik ve her valinin mesaî ve muvaffakiyetinin derecesi hakkındaki mülâhazatını tesbit ve lâzım gelen kararları ittihaz ederler (Reisler heyetinin raportörü Maarif Vekili'dir).

Madde 55 – Bu talimatname neşri tarihinden muteber olup 11/11/1929 tarih ve 7284 numaralı millet mektepleri talimatnamesi mefsuhtur.

Madde 56 – Bu talimatname ahkâmının icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Köy Yatı Dersaneleri[20]

Maarif teşkilâtının henüz yayılamadığı mektepsiz köylerin çocuklarını bir tedris tahtında okutup köylerine iade etmek üzere Millet Mektepleri Talimatnamesi ahkâmına tevfikan "köy yatı dersaneleri" tesis edilecektir. Bu dersaneleri bitiren çocuklar mensup oldukları köyde mektebin tesis edileceği ve bütün köy çocuklarının okutulmasına imkân hâsıl olacağı güne kadar mühim bir ihtiyacı tatmin edecek ve köylerinin; muhitine tesir yapan faydaları dokunan okuryazar insanları olacaktır.

Köy yatı dersaneleri aşağıdaki maddelere tevfikan tesis olunacaktır:

Madde 1 – Tesis ve idamesinin istilzam ettiği parayı; maddei mahsusunda zikredilen membalardan temin edebilen vilâyetler her vilâyet merkeziyle mümkünse her kaza merkezinde birer köy yatı dersanesi tesis ederler.

Madde 2 – Köy yatı dersanesinde eğer bu dersane bir vilâyet merkezinde bulunuyorsa merkez kazasının; bir kaza merkezinde açılmışsa bu kazanın; mektepsiz köylerinden toplanacak çocuklar okutulur.

Madde 3 – Dersaneye her mektepsiz köyden 12 ile 18 yaş arasında bulunan sıhhatli ve zeki çocuklar alınır.

Madde 4 – Köy yatı dersanesinde tedrisat 1 Teşrinisani'den Nisan nihayetine kadar altı ay devam eder. Ve talebe köy yatı dersaneleri müfredat ve mesaî programına tevfikan okutulur.

Madde 5 – Bir köy yatı dersanesi asgarî yirmi talebe ile açılabilir Bir devrede okutulmak istenen talebenin miktarı 40'ı geçer fakat altmışa baliğ olmazsa bu takdirde 40 talebeden mürekkep bir şube küşat edilerek geriye kalan talebe başka devreye bırakılır.

20 *T.C. Maarif Vekilliği, Millet Mektepleri Talimatnamesi*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s. 1-7.

Talebe miktarı altmışı aştığı ve malî şerait de müsait bulunduğu takdirde iki şube açılarak mütebaki talebe müteakıp devreye bırakılır. Okutulabilecek çocukların miktarı 90'ı bulduğu takdirde dersanede üç şube açılır.

Bir köy yatı dersanesinde bir devre zarfında ancak 30-40 çocuk okutmak mümkün olur, fakat bu dersane mıntıkasında mektepsiz köylerin adedi 40'ı geçerse bu takdirde köylerden her sene münavebe ile talebe alınır.

Madde 6 – Köy yatı dersanesine alınacak talebe ilk tedrisat müfettişlerinin mıntıkaları dahilinde -mektepsiz köyler de dahil olduğu halde- sene zarfında yapacakları teftiş seyahatleri esnasıda tesbit ve intihap olunur. Köy yatı dersanesine kabul edilmek üzere tesbit edilen çocuklar her sene 25 Teşrinievvel'de köylerinden getirilerek bir hafta murakabe altında bulundurulur.

Bu bir hafta nihayetinde gabavet ve istidatsızlıkları tesbit edilen çocukar köylerine iade olunur. Mütebaki talebenin kayıtları yapılır.

Madde 7 – Vilâyet maarif idareleri vilâyet dahilide kaç köy yatı dersanesi açılmışsa bu dersanelerin şubeleri adedince muallimi ilkmektep muallimleri kadrosundan tasarruf ederek dersanenin idaresine ve burada tedrisata memur ederler.

Ayrıca her yatı dersanesinde her nev'î idarî hususatta istihdam edilmek üzere bir muallim muavini veya vekilini veya bu evsafta bir zatı bunlara verilen ücret miktariyle ve muavin unvaniyle maarif idareleri yatı dersanelerine memur ederler.

Muavinler; dersane tek şubeli tek muallimli ise muallimlerden; müteaddid şubeden mürekkep ve müteaddit muallimlere malikse başmuallimden alacakları emirleri ifa ile mükelleftirler.

Madde 8 – Köy yatı dersanelerinin günlük sıhhî kontrolü hükümet veya belediye tabipleri veya belediyenin memur edeceği tabipler tarafından ifa olunur.

Madde 9 – Köy yatı dersanelerinde bina şartı; hükümet makamlarının tasarrufuna salâhiyettar olduğu emakinden Halk Fırkası, Türk Ocağı gibi ve bunlara mümasil diğer millî teşekküllerin müsaade ve delâletlerinden veya vatandaşların alâka ve hamiyetinden istifade edilerek istikmal edilir.

Madde 10 – Vilâyet veye kaza idare heyeti idare ettikleri köy yatı dersanesinde, ibate, iaşe levazımiyle ders vesaitinin teminine medar olacak paranın ne suretle tedarik ve sarf olunacağını gösteren bir bütçe tanzim ve bu bütçeyi vilâyet millet mektepleri idare heyeti reisine tasdik ettirir. Bu bütçenin tanzimi için şu varidat membalarından istifade olunur:

aA) Halk Fırkası'nın, Türk Ocağı'nın, mahallî ticaret ve ziraat odalarının tahsis edecekleri muavenet;

B) Mahallî belediyelerden yapılacak muavenet;

C) Vilâyet hususî bütçesinden tefrik ve naklonulacak miktar (bu sene için tasarrfattan münakale yapılmak suretiyle temin edilir).

Madde 11 – Köy yatı dersanelerinde çocukların ibate ve iaşelerinde, ilbaslarında basit vasıtalarla azamî derecede mütevazı ve köydekine yakın ancak temizlik ve hıfzıssıha kaidelerine azamî surette uygun, bir hayat tarzı ve mesaî sistemi tesis edilecektir.

Madde 12 – Köy yatı dersanesi daimî surette mahallîn millet mektepleri idare heyetinin murakabesi altında bulunur.

Madde 13 – Köy yatı dersanelerinde şu defterler tutulacaktır:

1 – Kayıt ve künye defteri;

2 – Dersane defteri;

3 – İmtihan defteri ve cetveli;

4 – Sıhhat cüzdanı;

5 – Demirbaş eşya defteri;

6 – Tahsisat ve sarfiyat defteri;

7 – Ambar ithalat ve ihracat defteri.

Millet Mektebi B Dersanelerinde Okutulacak Derslerin Müfredatı ve Usulü Tedrisi

B dersanelerinde haftada 6 saatlik tedrisat muhtelif dersler arasında şu suretle taksim edilecektir:

2 saat Kıraat ve Tahrir

2 saat Hesap ve Tahrir

1 saat Sağlık Bilgisi

1 saat Yurt Bilgisi

Kıraat ve Tahrir

Kıraat dersinden beklenen fayda şunlardır:

1 – Kolaylıkla ve düzgünce okumak;

2 – Okumak zevkini almak.

Bu faydaları elde etmek için derslerde bilhassa şu cihetlere itina edilecektir:

a) Kıraat ettirilecek parçaların; talebenin alâka duyacağı şiyler olması lâzımdır;

b) İstenilen; yalnız mihanikî bir okuma değildir. Bunun için okunan parçaların talebe tarafından iyice anlaşılması lâzımdır;

c) Bir parçanın okunmasına başlamadan evvel muallimin o parçanın mevzu veya esas fikri hakkında talebeye kısaca malûmat vermesi bazen onların alâkasını davet etmek hususunda faydalı olur. İcap ettikçe bu tarza müracaat edilmelidir;

d) Kıraat için eldeki kitaptan istifade edilecektir. Yalnız ara sıra güzel halk şiirlerinden veya yeni şiirlerden seçme yazılar okutturulması lâzımtır. Bunların, halka zararlı telâkki ve fikirleri vermiyecek mahiyette olmasına dikkat edilmelidir. Şiirler ve bedîî kıymeti haiz parçalar okunurken muallim bunların güzel olan kısımları hakkında talebenin nazarı dikkatini celbetmeli, onlara bu gazelliği duyurmağa çalışmalıdır.

e) On beş günde bir derslerde talebeye gazete veya mecmualardan münasip makale veya fıkralar okutturulması da çok faydalı olur. Bu makalenin o günlerde halkı alâkadar eden veya etmesi lâzım gelen hadiselere ait olması faydayı arttırır. Gazetelerde okunan makaleler üzerine kısa münakaşalar yapılması da hem talebenin gazete okumak merakını arttırmaya, hem de düzgünce konuşmak itiyadını almasına yarar;

f) Tahrir derslerinde talebeye fikirlerini düzgün ve anlaşılır surette yazı ile ifade etmek öğretilecektir. Bunun için tedriç ile ilerilemek lâzımdır. Tahrir için mektup, tezkere, telgraf, senet gibi hayatta daima ihtiyaç duyulan mevzuların intihap edilmesi faydalı olur. Tahrir derslerinde mektupların şekline ait kaideler de öğretilecektir; muntazam tarih atmak, düzgün adres yazmak gibi;

g) Kıraat ve tahrir derslerinde yeri geldikçe talebeye imlâ ve gramer kaidelerinden bahsedilmeli, onlarda sık sık rast gelinen imlâ, gramer ve nahiv hataları düzeltilmelidir.

Kıraat için seçilecek gazete ve mecmua, makale ve yazılarının halk için faydalı şeyler olması lâzımdır. Zabıta vak'alarına ve cinayetlere ait yazılar talebeye kat'iyyen okutulmamalıdır.

Hesap ve Ölçüler

Bu dersten maksat şunlardır:

1 – Gündelik hayatta daima rastgelinen ve zihnî hesapla her vakit halledilemeyen basit meseleleri halle yarıyacak umumî esasları ve kaideleri öğrenmek ve bunları kolayca, doğruca ve çabukça kullanmak;

2 – Zihnî hesapla kullanılan şahsî usulleri kaideleştirmek ve her vakit her yere tatbik edilebilir hale getirmek.

Bu maksatlara varmak için talebenin alışık oldukları zihnî hesap tarzı daima hareket noktası olmalıdır. Tahrirî hesap öğretmek gayretiyle zihnî hesabı ihmal eylemek maksadın tamamen zıddına gitmek olur. İlk derslerde talebenin mertebe ve cümleleri ve bir milyona kadar rakamları yazıp, okumayı öğrenmelerine çalışılacaktır. Bu hususta kâfi mümarese kazandıkları anlaşılınca cem kaidesi öğretilir. Cemde bilhassa eldeler üzerinde ısrar edilerek talebenin terkim malûmatı kuvvetlendirilir. Söylemeye lüzum yoktur ki derslere kaidelerden evvel mesele ve misallerle başlanacak bunlardan kaidelere varılacaktır. Daha terkim dersinden itibaren talebenin ölçülerle ülfet ettirilmesi lâzımdır. Zaten onların çoğu mahallî ölçüleri pekâlâ bilirler. Cemden tarha geçerken de evvelâ ortaya birkaç mesele koyarak bunların hesapla halledilmesi için nasıl cemden başka bir kaideye ihtiyaç olduğu talebeye iyice hissettirilmeli sonra bunlar halledilerek tarh kaidesi ortaya çıkarılmalıdır. Bunda da zihnî hesaba çok mevki verileceği unutulmamalıdır.

Gerek cem ve tarhta ve gerek diğer ameliyelerde talebinin sürat ve sıhhatle ilerlemesine mâni olacak fena itiyatlar kazanmasının daha baştan önüne geçmek lâzımdır. Talebenin ameliyeyi yaparken meselâ "altı yedi daha; on-üç; üçe üç, elde var bir; biri verdik yediye sekiz etti..." gibi tekerleme tarzında boşuna lâflar söylemesine cevaz vermemelidir. Talebe, ameliyeleri yaparken esasen alışık olduğu zihnî hesap usullerinden istifade etmelidir. Yukarıdaki lâfları tekrar edeceğine; talebeye altı ve yediyi görünce on üç; sekizi de görünce yirmi bir diyebilmek itiyadını kazandırmağa çalışmalıdır. Tarh usullerini iyici öğrendikten sonra talebeye cem ve tarh karışık meseleler verilmelidir. Bu meselelerin ilkin dersane dahilinde meselâ bir metre kullanmak suretiyle fiilen yapılan ölçmelerden çıkarılması çok alâka verici ve faydalı olur. Her halde hayattan uzak birtakım bilmece meselelere fazla mevki verilmemeli, dersanedeki muhtelif meslek erbabını en fazla alâkadar edebilecek meseleler seçilmelidir. Kerrat cetvelini tedricen ezberlettirmelidir. Zarpta cem edilecek rakamların niçin merdiven gibi dizildiği izah edilmeli ve bu münasebetle de terkim kaideleri mertebe ve cümeleler tekrar olunmalıdır.

Taksime ilkin kesirsiz neticeler vererek meselelerle başlamalı, bir taraftan ölçülerin istimaliyle tedricen kesir fikri verildikçe yavaş yavaş kesirle netice verecek meselelere geçmelidir.

Dört ameliyede iyice mümarese hâsıl ettikten sonra talebeye metre ölçüsü tatbikatı olarak âşarî kesirlerin cem ve tarhı öğretilebilir. Gene okka ve kuruş tatbikatı olarak adi kesirlerin yalnız yazılışları da öğretilebilir. Fakat bundan fazlasına geçmemelidir. Öğretilecek ölçüler şunlardır; okka-dirhem; kilo-gram; metre-santimetre ve kilometre; arşın; lira-kuruş- para; kuruş-santim (Bunlardan maada en çok kullanılan mahallî ölçüler de öğretilecektir).

Metre ve arşın ile dersane dahilinde mesahalar yaparak uzunlukların ölçülmesi iyice öğretilmeli ve bundan murabba ve müstatil satıhlara geçilmelidir. Satıh ölçüsünde mustatilden daha ileriye gidilmiyecektir.

Sağlık Bilgisi

Maksatlar:

1 – Beden, azalar ve vazifeleri hakkında esaslı fikirler almak;

2 – Ferdî ve içtimaî hıfzıssıhhat esaslarını öğrenmek ve itiyatlar kazanmak.

Sağlık bilgisi dersine mevzu teşkil edecek müfredat şunlardır:

İnsanın bedeni; başlıca azalar – cihazlar ve vazifeleri; nefes almak, çiğerler; kan, deveran ve kalp; yemek ve hazım; ağız, dişler, mide ve barsaklar.

Hava, su, gıdalar hakkında sıhhî tavsiyeler.

İçki ve zararları: İçkinin ferde, aileye, millete zararları; içki az kullanan milletlerde umumî refah ve saâdet; işçi çok kullanan milletlerde sefalet.

Mühlik hastalıklar; frengi, verem, sıtma, belsoğukluğu; bunlardan korunma.

Milletin sağlığı için herkes nelere dikkat etmeli; sokakta, vapurda, tramvay ve otobüste tükürmenin zararları.

Giyinmenin sıhhî şartları. Çocuklara nasıl bakmalı (kadınlar için).

Kır ve açık hava ve güneşin faydaları.

Bulaşık hastalıklardan çekinme; halkın bu hususta vazifeleri.

Kazalar; zehirlenmeler; hayvan ısırmaları; bunlarda ne yapılır. Bunun için (mümkün olan yerlerde hükümet doktoru tarafından bu bahisler hakkında demonstrasyonlu bir, iki ders verilmelidir.)

Bu derslerin yalnız nasihat şeklinde olması faydasını azaltır. Mümkün mertebe musahabe tarzında; talebeyi de söyleterek yapılması ve mümkün mertebe resim, levha, diyagram gibi vasıtalara müracaat edilmesi maksadın kolaylıkla hâsıl olmasına çok yardım eder. Bu noktaya bilhassa itina edilecektir.

Yurt Bilgisi:

Maksat:

Talabeye vatan, millet, vatandaşlık hak ve vazifeleri hakkında bir vatandaşın bilmesi lâzım olan asgarî malûmatı kazandırmaktır.

Yurt bilgisi dersine mevzu teşkil eden müfredat şunlardır:

Türk bayrağı: Türk bayrağının dalgalandığı yerler: Türkiye, Türkiyenin hudutları; Türkler, nüfusumuz.

Türk milletinin eskiliği, eski zamanlarda Türk devletleri; yeni Türk Cumhuriyet'inin kuruluşu; sultanlar, istibdadın neticeleri; Büyük Harp, Türkiye'nin düşmanlar tarafından istilâsı; İstiklâl kavgası; Büyük Gazi'nin hizmetleri; Türk istiklâl ve hürriyeti; Teşkilâtı Esasiye Kanununun esas maddeleri.

Büyük Millet Meclisi; meb'us intihabı; reisicümhur; vekiller, vilâyetler ve kazalar; belediye teşkilâtı ve meclisi umumî ve belediye intihapları.

Vergiler, askerlik.

Mahkemeler.

Hükümete nasıl müracaat edilir; istida.

İyi bir Türk vatandaşı; vatanını sever, milletini sever, vazifesini bilir, çalışır, insaniyetlidir.

Türk milleti bayramları ve manaları: 23 Nisan, 10 Temmuz, 31 Ağustos, 29 Teşrinievvel.

Latin Harflerinden Dil Devrimi'ne

Latin harfleriyle dil devrimi uyum içerisinde gitti. Bu alanda Türkçe söz derleme görevi Dil Encümeni Söz Derleme Merkez Heyeti'ne verildi. Türkiye'de dil uluslaşmaya yol açan, onu yönlendiren temel unsurlardan biri olmuştu. Ve dili pekiştiren temel faktörlerden biri de yazı olarak gündeme gelmişti. Nitekim Harf Devrimi sonrası bir yandan dilin sadeleştirilmesi doğrultusunda çaba sarf edilmiş, öbür yandan Millet Mektepleri aracılığıyla yaygın bir şekilde okuryazarlık benimsetilmeye çalışılmıştı.

Harf Devrimi'ni kısa süre sonra Millet Mektepleri izledi. 3 Kasım 1928 tarihinde Harf Devrimi'yle ilgili mevzuat kabul edilmişti. 1 Ocak 1929'da da Millet Mektepleri açılmaya başladı. Yaygın bir biçimde ülkede Latin harflerini benimsetme çabasına girişildi. Bunda Atatürk'ün etkin bir rolü vardı. 1927 ve 1928'in kış ayları ilk fikri hazırlıklar yapıldı. Atatürk, Türkçenin dil bilgisi, cümle bilgisi ve yazım kuralları üzerinde bizzat incelemeler yapıyordu. Bu amaçla konuya vakıf kişileri bir araya getirdi. Uzmanlar encümeni ilk toplantısını 26 Haziran 1928'de yaptı. Dolmabahçe Sarayı dilcilerin, tarihçilerin, şairlerin, ediplerin, mebusların, vekillerin uğrak yeri oldu.

Atatürk karizmatik bir kimlikti; başkumandandı, büyük rehberdi, reisti. Şimdi de "başmuallim" olmuştu. Çalışmalar 9 Ağustos 1928 Perşembe günü kamuyla paylaşıldı. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Sarayburnu'nda bir gösterisi vardı. Saat 23'e doğru Atatürk teşrif etti ve halka Latin harfleri diye anılmakta olan şekiller esas tutularak bir Türk alfabesi yapılmasının yeni Türkiye için ne denli anlamlı olduğunu söyledi. Türkiye, şehirleri, köyleri, dağları ve ormanlarıyla öğrencisi bütün millet olan bir büyük okula dönüştürülmeliydi. Şehirdeki kundura boyacısından kırlardaki sığırtmaca ve ormandaki Tahtacı Yörük'e kadar her Türk okuma yazmayı öğrenmeliydi. Atatürk, bundan böyle "başöğretmen", Büyük Millet Meclisi reisi, başbakan, mebuslar, bütün aydınlar ve memurlar ise birer öğretmendi. Latin harfleri bir tür "kültür bağımsızlığı" olarak algılanıyordu.

25 Ağustos 1928'de toplanan Öğretmenler Birliği Dördüncü Kongresi'nde öğretmenler Atatürk'ün açtığı bu yeni yolda sebatla çalışacaklarına ant içtiler. Bu arada Atatürk, yeni harflerin benimsetilmesi için bir yurt gezisine çıktı. Trakya'da, Tekirdağ, Çanakkale, Maydos'a gitti. Karadeniz kentlerini dolaştı. Orta Anadolu'da Latin harflerinin propagandasına girişti. Sokaklarda, dükkânlarda, gazinolarda halkı sınava tabi tuttu. Belediyelerde, meydanlarda karatahta başında ders verdi.

Tüm bu hazırlıklar Meclis'in yeni toplantı yılı içindi. 1 Kasım 1928 günü Büyük Millet Meclisi üçüncü seçim devresinin ikinci yılı toplantısına başladı. Atatürk açış nutkunda Arap alfabesinin Türk milletinin emeğini

kısırlaştıran çorak yol olduğunu, kolay bir okuma anahtarına ihtiyaç duyulduğunu söyledi. Türk milleti, cehaletten az emekle, kısa yoldan, ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıtayla sıyrılabilirdi. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesi olmalıydı. Bin yıla yakın bir evrenin kültürel birikimi ve geleneğin bir parçası olan Arap harfleri ve rakamları Cumhuriyet'in modernist anlayışıyla bağdaşmıyordu.

Bu doğrultuda Meclis, 24 Mayıs 1928 günü Beynelmilel Erkamın [Rakamların] Kabulü Hakkında Kanun'u kabul etmiş, 1 Haziran 1928'den itibaren yeni rakamlar kullanılmaya başlanmıştı. Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun tasarısı 11 maddeden oluşuyordu. Kanun 1 Kasım'da Meclis'te kabul edildi ve 3 Kasım günü Resmi Gazete'de yayımlandı. 1 Ocak 1929'a kadar bütün devlet dairelerinde ve özel kurumlarda Latin harflerine geçilecekti. Eski yazı ile dilekçeler 1 Haziran 1929'a kadar kabul görecekti. Gazete, dergi, reklam ve benzeri basmalar 1 Aralık 1928'den başlayarak yeni harflerle çıkarılacaktı. 30 Kasım'da gazeteler son kez eski harflerle yayımlandı. 1 Ocak 1929'dan itibaren bütün kitaplar yeni harflerle basıldı. Eski harfler steno kabilinden 1 Haziran 1929'a kadar kullanılabilecekti. Keza devlet dairelerinde faydalanılan kitap, talimatname, defter, cetvel vs. 1 Haziran 1930'dan sonra rafa kaldırılacaktı.

Ordu, Harf Devrimi'ne var gücüyle destek verdi. Bu arada bütün memurlar kursa tabi tutuldu. Bankalar, şirketler, dernekler işlemlerini 1 Ocak 1929'a kadar yeni harflere dönüştüreceklerdi. Eski harflerle matbu kitaplarla eğitim yasaklanıyordu. Arap harflerinin kullanımını gerektiren Arapça ve Farsça dersleri okullardan kaldırıldı. 13 Kasım gazeteleri Atatürk'ün Sarayburnu'nda yeni harflerle söylevini verdiği yere bir anıt dikileceğini ve altında "Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretleri Türk milletini kurtaran harf inkılâbını 10 Ağustos 1928 tarihinde burada ihda etti" sözcüklerinin yer alacağını bildiriyordu.

Latin harfleriyle ilgili mevzuat bir başlangıçtı. O sırada 25.000 sözcüğü kapsayan imla lügati tamamlandı. Önemli olan halka yeni harfleri benimsetmek, okuryazarlık oranını yukarı çekmekti. Bu amaçla ülke çapında bir okuma yazma seferberliği başlatıldı. Eski yazıyı bilenlere ve hiç okuma bilmeyenlere yeni yazı öğretilecekti. Millet Mektepleri 16-45 yaş arası yurttaşları kadın, erkek ayrımı gözetmeksizin aynı çatı altına toplayacaktı. Hiç okuma bilmeyenler için dört, ötekiler için iki ay okula devam öngörülmüştü. Erkekler haftada dört, kadınlar iki gece derslere devam edeceklerdi. Bu amaçla hazırlanan talimatname 24 Kasım günlü Resmi Ceride'de yayımlandı. 15.000 âdet basılarak tüm yurda dağıtıldı. Talimatnamenin dördüncü maddesi: "Bu teşkilâtın reisi ve millet mektebinin başmuallimi Reisicumhur Hazretleridir" diyordu.

Halkın okullara yazılması için çağrı duvar ve el ilânları ile duyuruldu. 1 Ocak 1929'da okuma yazma seferberliği bütün görkemiyle başladı. Törenler düzenlendi; bandolar halkı seferberliğe çağırdı. 1929'da 20 binin üzerinde dershane açılmıştı. Millet Mekteplerinden 1936 yılına kadar 2,5 milyonun üzerinde kişi diploma aldı. Öğretmenler bulundukları yerlerde 30-50 kişilik dershaneleri üstlendiler.

Harf Devrimi 5-6 aya sığdırılmış bir devrimdi. Bu açıdan son derece başarılı bir devrim olarak görüldü. Kimi çevrelerde Harf Devrimi'nin kültürel kopukluğa neden olduğu, bireyin geçmişle bağının koparıldığı ve böylece bir zihinsel boşluk yaratıldığı ileri sürüldü. Türkiye'de o sıralarda okuryazarlık yüzde 5 ile 7 arasındaydı. Okuryazar olmayan kişinin geçmişle bağı da son derece sınırlıydı. Müteferrika baskılarından, yani 1729'dan 1928'e kadar, iki yüzyıllık bir süre içerisinde 35 bin, bilemediniz 40 bin civarında kitap basılmıştı. Bu okuryazar toplumlar açısından çok düşük bir sayıydı. Harf Devrimi ertesi Büyük Buhran'ın tüm engellerine karşın, 15 yıl içerisinde basılan kitap sayısı 31 bine ulaşmıştı. Kısacası iki yüzyılda basılan kitap sayısı Harf Devrimi'yle birlikte on beş yılda gerçekleştirilmişti.

Harf Devrimi ertesi ülke çapında ders kitabı yetiştirmek kolay olmadı. İlkokul kitaplarına öncelik verildi; hemen değiştirildi. Ortaokullar 1929 ders yılına yeni harflerle girmişlerdi. Ortaokul ve lise kitapları kademeli bir şekilde devreye sokularak yeni harflerle yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandı. Bu aşamada ekonomik darbo-

Harf Devrimi pratik yönlerinin yanı sıra sembolik açıdan da anlamlıydı. Yaşanan diğer devrim süreçlerinde olduğu gibi, Türk devrimi de geçmişle bağları koparma gereği duyuyordu. Hilafet ve saltanatı kaldırmak siyasal anlamda yeni yapılanma için gerekliydi. Ancak geçmişin zihniyeti kültür normlarının derinliklerinde saklıydı. Alfabe, dil, tarih ve benzeri öğeler yüzyılların birikimi sonucu toplumda yer etmiş ve bu tür kültür normları kaldığı sürece geçmişi sorgulamak o denli güç bir uğraşa dönüşmüştü. Harf devrimi bu anlamda bir kopuşu, bir kırılma noktasını simgeliyordu. Cumhuriyet kendi "yeni"sinin peşindeydi.

ğaza giren basımevleri de oldu. Yeni hurufat yeni bir yatırım demekti. Hurufat büyük ölçüde yurtdışından ithal edilmekteydi. Bu güçlükleri yenmek için devlet belirli yayınevlerine malî yardımda bulundu.

Türkiye'de Millet Mektepleriyle birlikte ele alındığında Harf Devrimi kültür devrimi için gerekli taban dönüşümleri gerçekleştirmişti. 30'lu yıllarda yine kültür devrimi devamı sayılabilecek Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu gibi yapılanmalarla dil ve tarih alanında yepyeni açılımlar gerçekleştirildi. Atatürk, 1 Kasım 1936 Meclis açış söylevinde bu iki kurumla ilgili olarak şunları söylüyordu:

"Başlarında kıymetli Maarif Vekilimiz bulunan, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun, her gün yeni hakikat ufukları açan, ciddî ve devamlı mesaîsini takdirle yâd etmek isterim. Bu iki ulusal kuruluşun, tarihimizin ve dilimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründeki analıklarını, reddolunmaz ilmî belgelerle ortaya koydukça yalnız Türk milleti için değil, ve fakat bütün ilim âlemi için, dikkat ve intibahı çeken, kutsal bir vazife yapmakta olduklarını emniyetle söyleyebilirim. Tarih Kurumu'nun Alacahöyük'teki yaptığı kazılar neticesinde meydana çıkardığı beş bin beş yüz senelik maddî Türk tarih belgeleri, cihan kültür tarihini yeni baştan tetkik ve tamik [derinleştirme] ettirecek mahiyettedir. Birçok Avrupalı âlimlerin iştirakiyle toplanan, son Dil Kurultayı'nın ışıklı neticelerini bizzat görmüş olmakla çok mutluyum. Bu ulusal kurumların az zaman içinde, ulusal akademiler halini almasını temenni ederim. Bunun için çalışkan tarih ve dil âlimlerimizin, dünya ilim âlemince tanınacak orijinal eserlerini görmekle bahtiyar olmamızı dilerim."[21]

Harf Devrimi başlangıçta pratik sonuçları amaçlayan "teknik" bir devrim olarak görüldü. Ancak daha sonraki kültürel değişmeler için bir zemin hazırladı. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte bir kırılma noktası oluşturdu. Bu geçiş Cihan Harbi ertesi diğer ülkelerde de gözlemlenen modernite arayışının Türkiye'ye özgü bir ifade biçimiydi.

Harf Devrimi sırasında Atatürk'ün yararlandığı eserlerden biri, L. Feuillet tarafından yazılan 46 sayfalık *La Réforme alphabétique turque* [Türk Alfabe Reformu] adlı kitaptı. Bu eserin Çankaya'daki kopyasında kimi paragraflar işaretlenmişti. Yazar Türkçedeki yeni eğilimlerden söz ettikten sonra, var olan Arap harfli alfabenin Türk'ten çok Arap nitelikli olduğunu, Türk kökenli gerçek alfabenin, anahtarı henüz bulunamamış olan Hitit karakterlerinde aranması gerektiğini söylüyordu. Öte yandan, benimsenecek alfabe günün ihtiyaçlarını karşılıyorsa, bu yeni alfabenin kökeni sorunu pratik açıdan önem taşımıyordu. Yazar dolaylı bir biçimde Latin alfabesini öneriyordu. Latin alfabesi dünyada en fazla konuşulan Batı dillerinin alfabesiydi. Ancak tek sorun, Latin alfabesinin değişik ülkelerce kullanılış farkından kaynaklanıyordu. İngiliz, İtalyan, Fransız ve benzeri yazım biçimleri arasında seçim yapmak gerekecekti. Atatürk bu tür bir seçim yapma gereği duymadı ve Türkçenin fonetiğini oluşturarak yazım ve konuşma arasındaki farkı asgariye indiren bir alfabe oluşturdu.

Sadri Maksudi ve Türk Dili İçin

Alfabe sorunu çözüm bulduktan sonra sıra dilin sadeleştirilmesine ya da dil devrimine gelmişti. Falih Rıfkı Atay 1928'de Alfabe Komisyonu'nun Dil Komisyonu'na dönüştürülmesinden sonraki gelişmeleri Çankaya adlı kitabında ele almıştı:[22] "Dil meselesi"nde ilk önce Başvekil İsmet Paşa'nın bir direktifiyle yola çıkılmıştı. İsmet Paşa: "*Larousse*'un bir Türkçesini yapınız" buyurmuştu. Başvekilin beklentisi sade idi: İki ciltlik Larousse lügatinin kelimelerinin Türkçeleri bulunmalıydı. O güne kadar yayımlanmış Fransızca-Türkçe lügatlerdeki karşılıklardan büyük kısmı kelime değil, tanımlardı. O kadar zengin sanılan Osmanlı Türkçesi, Batı ilim ve kültür

21 *Atatürk'ün Maarife Ait Derektifleri*, İstanbul: Maarif Matbaası, T.C. Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar, seri: A. No: 1, 1939, s. 39.

22 Falih Rıfkı Atay, Çankaya – Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar, İstanbul: Bateş 1980, s. 468..

dilleri arasında yer almıyordu. Batı dilleri ile tam bir karşılaştırma deneyimi geçirilememişti. *Larousse*'un çevirisine başlanınca Türkçenin yetersizliği hemen ortaya çıktı. Birçok yeni kelimeye ihtiyaç vardı. Bunlar ya eski metinlerde bulunmalı ya da yeniden türetilmeliydi. Komisyon üyelerinin bir kısmı Türkçe kelimeleri toplamak görevini üzerlerine aldılar. Ancak *Larousse*'un çeviri işi başarılı olmadı. Komisyon üç yıl içinde bir alfabe kitabı ile yeni imlayı öğretmek için bir küçük gramer, bir de imla lügatinden başka eser verememişti.

Atatürk de o sırada öz dil zenginlikleri hakkında iddialarda bulunan Türkçü kesimin yeni kelimeleriyle ilgileniyordu. Kısa bir süre önce okuduğu H. G. Wells'in tarihi onu Türkçülerin tarih anlayışına ısındırmıştı. O güne kadar öğretilenden farklı bir Türk tarihi olduğu ve Türkçenin bağımsız bir ilim ve edebiyat dili olabileceği kanısı Atatürk'e büyük bir şevk verdi. Türkler kendilerine özgü bir uygarlık tarihleri, bilim ve edebiyat dilleri olmadığı takdirde bağnazlıktan, tevekkülden ve hatta Batı karşısında aşağılık duygusundan kurtulamayacaklardı. Arapça kadar zengin ve sağlam temelli bir dilleri olduğuna inanmaları şarttı.

Atatürk'ü dil devrimi konusunda cesaretlendiren yazarların başında Sadri Maksudi [Arsal] geliyordu. Rusya Müslümanlarından olan Sadri Maksudi bir bilim insanı olmanın ötesinde önemli bir siyasî kimlik taşıyordu. Asıl adı Sadreddin Nizametdinoviç Maksudov'du. Kazan'da ağabeyi Ahmed Hadi Maksudi'nin öğretmenlik yaptığı Allâmiye Medresesi'nde öğrenim görmüş, Kırım'da Bahçesaray'da öğretmenlik yaparken, ileride "manevîbabam" diye anacağı İsmail Gaspıralı'yla tanışmıştı. Bahçesaray'da Zincirli Medrese'de dersleri takip ettiği evrede Rusça öğrenmiş, 1901 yılı sonunda Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi'nde Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştu. Paris günlerinde o sırada Paris'te bulunan Yusuf Akçura ile yakın arkadaş olacak ve her ikisi de ileriki yıllarda Atatürk'ün sofrasında hazır bulunacaklardı.

Sadri Maksudi Paris'te gördüğü eğitimin ardından 1906 yılında Rusya'ya dönecek, Rusya Müslümanlarının Üçüncü Kurultayı'na katılacak, bu kurultayda oluşturulan Millî Şûra'ya üye seçilecekti. Adaylığını koyarak Kâdet Partisi'nden Duma'ya gidecekti. Duma üyeliği sırasında Petersburg'da Radloff'la tanıştı ve bu sayede Türk dili konusunda derin bir bilgi edindi. 1917 Şubat Devrimi'nin ardından muhtariyete yönelen Rusya Müslümanlarının oluşturdukları "Millî İdare"nin başına geçti. Ancak Bolşeviklerin "Millî İdare"yi lağvetmeleri üzerine Musa Carullah'ın yardımıyla Finlandiya'ya kaçarak oradan Paris'e gitti. Bir süre Berlin'de akademik faaliyetlerini sürdürdükten sonra tekrar Paris'e dönerek Sorbonne Üniversitesi'nde ders vermeye başladı.

Millî Mücadele ertesi bir konferans vermek üzere Türkiye'de bulunduğu sırada, 24 Kasım 1924'te Atatürk'le görüştü. Atatürk'ün telkini üzerine Türkiye'de kalıp yerleşmeye karar verdi. Daha o tarihte yaptığı konuşmalarından birini "Lisanların İnkişaf ve Tekâmülünde Akademilerin Rolü"ne ayırmıştı. Bu konuşmanın metni hem *Türk Yurdu* hem de İkdam gazetesinde yayımlandı. Ankara'da Maarif Vekâleti'ne bağlı ilk adı Hars Heyeti olan Telif ve Tercüme Heyeti'ne üye atandı, aynı zamanda kurulmakta olan Hukuk Mektebi'nin de hocaları arasında yer aldı. Hukuk Mektebi'nde verdiği hukuk tarihi ders notları Çankaya Kitaplığı'nda bulunuyor.[23]

Sadri Maksudi ünlü dil bilgini Radloff'un derin etkisi altında kalmış, Türk diline tutkuyla bağlanmıştı. Dilin sadeleştirilmesinden yanaydı. O sırada kimi çevrelerde İslamiyetin kabulünden sonra Arapça kelimelerin Türk dilini istila ettiği görüşü hâkimdi. Sadri Maksudi'nin anadili Kazan lehçesi de Arapçadan nasibini almıştı. Öz Kazan lehçesinde "siyah" ve "beyaz" yoktu; "kara" ve "ak" vardı. "Vücut", "beden" sözcükleri bilinmiyordu; "gövde" kullanılıyordu. "Lazım" yoktu; "gerek" vardı. Ama tüm bu sözcükler Arapçanın tehdidi altındaydı. Sadri Maksudi, Yusuf Akçura gibi PanTürkist görüşlere sahipti. Türk birliğine inanıyor ve bütün Türklerin aynı dili konuşmasını, ortak dilin, doğal olarak, Osmanlı Türklerinin dili olmasını diliyordu. Ancak, Osmanlıca da Arapça sözcüklerin istilasına uğramıştı.

23 Sadri Maksudi, *Türk Hukuk Tarihi*, y.y, t.y. ve *Hukuk Tarihi Dersleri*, 1.cilt, Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi, Kader Matbaası, 1927.

Sadri Maksudi hukukçu kimliğinin yanı sıra kısa sürede dil konusunda yetkin bir bilim insanı oldu. Melez birer ulus olan Fransızlarla İngilizlerin dışındaki ulusların, Almanların, Rusların, Finlerin, Arapların, hatta İtalyanların dillerini inceledi. Bu dillerin sürekli sözcük üreterek, uygar birer dil ortaya koyarak ulusal kimlik edindiklerini görmüştü. Aynı yöntem Türk dili için de izlenmeliydi. Arapça ve Farsça sözcükler atılmalı, öz Türkçe sözcüklerden oluşan bir dil yaratılmalıydı.

Sadri Maksudi, Türk dilinin yönünü kuzeye çevirmesi gerektiğini söylüyordu. Türk dilinin "Arabî ve Farisî kelimeler bataklığında yuvarlandıktan sonra, Türk'e, Bilge Han, Kaşgarî ve Has Hacip dilinden" ilham almasını öneriyordu. Türk ulusu çağdaş dilini bu kaynaklardan güç alarak inşa etmeliydi. Türkçülük siyasetinin en doğal, en kutsal boyutu şüphesiz dilde Türkçülüktü.

Bu arada Dil Heyeti kurulmuş ve Harf Devrimi gerçekleştirilmişti. Sadri Maksudi'nin dil konusundaki gayretleri zaman zaman Dil Heyeti'ne başkanlık eden Başvekil İsmet Paşa'nın da dikkatini çekmişti. 1929 yılı başlarında Sadri Maksudi'ye Dil Heyeti üyeliği önerildi. Bu arada Dil Heyeti genişletilmiş, Reşat Nuri Güntekin, İbrahim Alâeddin Gövsa, Besim Atalay, İsmail Hikmet de bünyede yer almıştı. Sadri Maksudi, her nasılsa, bu heyette görev almaya yanaşmadı. Heyetin çalışmalarını yetersiz buluyor, er geç dağıtılacağını ve yeni bir yapılanmaya gidileceğini umuyordu. 1928 yılında *Milliyet* gazetesinde "Lisan Islahı Meselesi" üzerine yayımladığı yazıları Atatürk'ün de dikkatini çekti. Yazı dizisi sona erdikten sonra, 1928 yılında Gazi, Sadri Maksudi'yi Çankaya sofrasına davet etmeye başladı. Kendisine büyük iltifatta bulundu.

Sadri Maksudi bundan cesaret almıştı. Makalelerden kitaba dönüştürdüğü ve *Türk Dili İçin* adını verdiği eserinin basımı bitmek üzereyken, Atatürk'e iletilmek üzere Umumî Kâtibi Tevfik Bey'e bir mektup yazdı.[24] Mektubuna Türk dilinin tarihini aydınlatan, dil reformu için önemini açıklayan kitabının kimi bölümlerinden alınmış özetleri ekledi. Atatürk'ten kitabın başına konulmak üzere "vecizevî üslûpla" yazılmış birkaç satır istiyordu. Atatürk bu isteği geri çevirmedi ve kendi dil anlayışını da ifade eden bir paragraf hazırladı. Metin şöyleydi:

"Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır – Gazi M. Kemal."

Kitabın ilk sayfalarında kuşe kâğıt üzerine karşılıklı olarak Atatürk'ün orijinal elyazısı klişesi ve matbu metin şeklinde yer alan bu kısa metin 2 Kasım 1930 tarihini taşıyordu. Metnin altında "Gazi Hazretleri bu yüksek vecizeleri kendi elleri ile bu kitap için yazmıştır" notu yer alıyordu. İleriki yıllarda bu satırlar dile odaklanan çalışmalarda, Dil Kurumu ve başka yayın kurumlarının bastıkları eserlerde, Atatürk'ün dil konusunda görüşünü ifade eden satırları olarak yer alacaktı. Atatürk'ün özdeyişlerinden biri olarak sık sık kullanıldı.[25]

Türk Dili İçin 30'lu yıllarda dil devrimine giden yolu açan ana kaynaklardan birine dönüştü. Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti neşriyatı millî seri sayı 1 olarak Eylül 1930 sonunda yayımlanan kitap geniş yankı uyandırdı. Kitap üzerine *Hâkimiyet-i Milliyye*, *Vakit* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde tanıtım yazıları çıktı. Bugüne değin Türk dili üzerine yazılmış en değerli eserler arasında yer alan bu kitap bir daha basılmadı. Yıllar sonra Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri* adlı kitabında Sadri Maksudi'nin eserinin Atatürk'ün beğenisini kazandı-

24 Adile Ayda, *Sadri Maksudi Arsal*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1991, s. 183. Mektupta şu satırlar yer alıyordu: "Muhterem Tevfik Bey; Zatiâlinize, Gazi Hazretlerine arz edilmek üzere, yakında çıkacak dil ıslâhı, hakkındaki kitabımın türlü fasıllarından alınmış hülâsaları gönderiyorum. Gazi Hazretlerinden, bu fikirlerden hangisini tasvip ederlerse, o fikri kendilerine mahsus vecizevî üslûpla ifade etmelerini rica ediyorum. Ben bu vecizeyi kitabımın başına ve kapağına koymak istiyorum. Bu eserim öz Türk dilinin tarihini tenvire, dil ıslâhı işinin ehemmiyetini izaha hasredilmiş 450 sahifelik büyük bir kitaptır. Samimî muhabbet ve hürmetlerimle, Sadri Maksudi."

25 Örnek olarak İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü tarafından çıkarılmış olan Türk Dili Tarihi Doçenti Dr. Caferoğlu Ahmet'in *Uygur Sözlüğü*'nü gösterebiliriz (3 kitap, İstanbul: Burhaneddin Basımevi, 1937.) Kitabın ilk sayfasında "Türk Dilini ve Tarihini özleştiren Ulu Gazi'ye derin saygılarımla sunuşumdur" satırları yer alıyor, bir sonraki sayfada da Atatürk'ün *Türk Dili İçin* yazmış olduğu satırlara kaynak gösterilmeksizin yer veriliyor.

ğını ve 30'lu yıllarda yabancı sözcüklere karşılık bulma girişiminin hızlanmasına neden olduğunu kaydedecekti.[26]

Kitapta, Atatürk'ün kısa "önsöz"ünü, dönemin en ünlü şarkiyatçılarından ve dilbilimcilerinden Breslau Üniversitesi Profesörü Carl Brockelmann'ın uzun önsözü izliyordu. Çağının ünlü Semitik diller uzmanı ve oryantalisti Carl Brockelmann'ın (1868-1956) eski Türk lehçelerine dair son derece değerli makaleleri ve eserleri vardı. Almanya'da Rostock'ta doğmuş, Breslau, Berlin ve 1903'ten itibaren Königsberg üniversitelerinde akademik yaşamını sürdürmüştü. Geniş bir ilgi alanı olan, tükenmez enerjiye ve inanılmayacak ölçüde kuvvetli belleğe sahip bir bilim insanıydı. Semitik diller uzmanıydı. Kısaltılmış şekliyle GAL diye bilinen *Geschichte der arabischen Litteratur* (Arap Edebiyatı Tarihi) adlı eserinin ilk baskıları 1898'de Weimar ve 1902'de Berlin'de yapılmıştı. İlk iki cilde 1937-1942 yıllarında üç cilt daha eklenecek ve 1943-1949 yıllarında ilk iki cildin güncellenmiş baskıları çıkacaktı. Daha sonra tüm ciltler Leiden'de Brill tarafından beş cilt olarak yayımlandı. Bu eser bio-bibliyografik yazınla bütünleştirilmiş ve yazma kataloglarından alınmış bilgi repertuarıydı.

Carl Brockelmann'ın Türk dili üzerine yazdığı *MittelTürkischer Wortschatz nach Mahmûd al-Kasgaris Divan Lugat at-turk* kendi alanında klasik eserler arasında yer aldı. Brockelmann ayrıca *Syrische Grammatik mit Litteratur, Chrestomathie und Glossar* (1899), *Semitische Sprachwissenschaft* (1906), *Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen* iki cilt (1908-1913), *Lexicon syriacum* (1928), *Arabische Grammatik* (1941) ve *Abessinsche Studien* (1950) adlı eserleri yayımladı. Carl Brockelmann'ın eserleri Türkiye'de de iyi biliniyordu. İslâm Ulusları ve devletleri Tarihi, Neşet Çağatay'ın çevirisiyle Türkçeye kazandırılmıştı.[27] Brockelmann 1956 yılında Doğu Almanya'da Halle/Saale'de öldü.[28]

Bu denli seçkin bir dilbilimci ve oryantalistin Sadri Maksudi'nin kitabına önsöz yazması, Carl Brockelmann'ın yazara ve Türkiye'deki gelişmelere ne denli önem verdiğinin kanıtıydı. Böylece *Türk Dili İçin* üç önemli şahsiyeti, dilbilim alanında dünyanın seçkin bilim insanlarından Carl Brockelmann'ı, İslâm öncesi Türk tarihi ve hukuku alanında dönemin en seçkin siması ve dil reformu gerekçelerini Türkiye'ye taşıyan Sadri Maksudi'yi ve dil reformunu gerçekleştirecek olan Atatürk'ü bir araya getirmiş oluyordu.

Carl Brockelmann'ın *Türk Dili İçin* kitabına yazdığı sekiz sayfa tutan önsözü, siyasî mesajı güçlü bir metindi. Dil sadece edilgen bir ileti aracı değildi; dilin aynı zamanda bir inşa işlevi vardı. Brockelmann dil aracılığıyla ulus-devletin doğuşuyla ulusal kimlik arasındaki bağı kuruyordu. Brockelmann'a göre, dil bir ulusun özelliklerinin sadık aynasıydı. Ulus, ulusal benliğini, ulusal saygınlığını bilinçli bir şekilde idrak etmedikçe, siyasal ya da manevî açıdan kendisinden üstün olan yabancı ulusların kültürel etkisine ve bu kültürlerin aktarıcısı olan yabancı sözcüklerin kuşatmasına engel olmak gerektiğini kavrayamazdı.

Carl Brockelmann ve Alman Birliği

Brockelmann buna örnek olarak Alman birliğinin oluşumunu veriyordu. Alman ulusu tarihte iki kez Fransız kültürünün üstünlüğü önünde baş eğmek zorunda kalmıştı. İlk önce Ortaçağ'da, toplumsal yaşamı ve uygarlık anlayışını şövalye sınıfının belirlediği evrede bu dış etkiyle karşılaşmıştı. Fransız etkisi, kadınlara karşı nezaket usullerinde, aşk şiirlerinde gündeme geliyordu. Böylece feodal yaşam tarzının hâkim olduğu devirde, Alman şehir devletlerinde toplumsal yaşam diline bol miktarda Fransızca kelime girmişti. İkinci "yabancılaşma" evresi Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra, Fransızların Almanlara siyasal bağlamda üstünlük kurması sonucunda ya-

26 Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, üçüncü baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1972, s. 408.

27 C. Brockelmann, *İslâm Ulusları ve devletleri Tarihi*, çev: Neşet Çağatay, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002.

28 "Brockelmann's *Geschichte* revisited", içinde Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur*, Leiden, 1996, cilt. 1,s. v-xvii.

şandı. İlk devirde, Fransa'dan gelen kültürel değerler ancak üst tabakalarda görülmüştü. Oysa ikinci devirde etki toplumun hemen tüm katmanlarında hissedilmişti. Eskiden, ancak prenslerin saraylarında, şövalye şehirlerinde etkin olan Fransız kültür ve medeniyeti, ikinci devirde kentler aracılığıyla bütün Alman etnik unsurunun yaşadığı topraklarda hüküm sürmeye başlamıştı. İlk dalganın etkisi şövalye çağının sona ermesiyle giderilebilmişti. Oysa ikinci akımın sonucu ve etkileriyle mücadele uzun süren bilinçli bir çaba gerektirecekti.

Alman etnik unsurunun yabancı bir kültürün etkisine maruz kalması kimlik oluşumunda şeref ve saygınlığa karşı bir hal, bir düşkünlük olarak hissedildiğinde durum değişmişti. Alman halkı benliğini tarihin derinliklerinde aramaya koyuldu. Ataların mirası olan dilin paklığını, Almancanın saflığını yeniden kurgulamak isteği ve eğilimi giderek önem kazandı. 17. yüzyılın dil dernekleri bu alanda büyük çaba sarf etmişti. Bu yüzyıllar boyu sürgit devam etmiş, 20. yüzyılda dahi dil dernekleri kutsal bir amaç saydıkları Alman dilinin saflığını, paklığını ve arılığını koruma çabasını sürdürmüşlerdi. Bu derneklerin Alman kimliğinin oluşumunda etkin rolü inkâr edilemezdi. Geçmişte halk diline girmiş, yabancı olduğu büsbütün unutulmuş sözcükler yerine, mutlaka yeni sözcük üretmek doğru bir yol olmayabilirdi. Ama ulusal dilde kolaylıkla karşılıklarını bulmak ya da yaratmak mümkün olduğu halde, yabancı sözcükleri kullanmaya sevk eden en büyük amil, sözcük aramak, terim yaratmak konusunda tembellik ve dilin saflığı sorununa karşı kayıtsızlık olarak yorumlandı. İşte Almanya'daki bu gelişmeler Türkiye için örnek olabilirdi.

Brockelmann'a göre, Türklerde de dilin gelişimi Alman dilinin evrimine benzer bir görünüm arz ediyordu. Türkler Orta Asya'da yaşadıkları zaman doğudaki Çin ve batıdaki İran uygarlıklarının etkisine maruz kalmışlardı. Bu iki uygarlığın Türklerin diline kalıcı etkisi görülmüştü. Bir yandan hanların kibir ve öğünme eğilimi, diğer yandan komşu yabancı ulusların yönetim biçimlerine özenme gereği Türkleri Çince, Acemce unvanlar taşımaya, yabancı dillerden alınmış devlet yönetimine ve memuriyetlere dair deyimleri kullanmaya sevk etmişti. Ancak ulusal bilinç sahibi kimi Türk kabileleri dışarıdan gelen bu unvan ve yönetim tabirlerini benimsemedi. Bu tür terimler bu boyların dillerinde yabancı kaldı. Türk dilinin sağlam yapısı, biçim zenginliği, ahengi bozulmadı. Ama batıya göçler sonucu ileri uygarlıklarla temasa geçiş bu insanların da dil yetilerini etkiledi. Göçebe ve basit yaşama alışmış Türklerin ruhu üzerinde bu uygarlıkların etkisi büyük oldu. Arap bilim ve fenlerinin çekiciliği, İran fesahat ve belagat yöntemlerinin, edebiyatının etkisi karşısında Türk dili dayanamadı. Selçuk, Timur ve Osmanlı hanedanı devirlerinde saray mahfilinde Türk âlimleri, Türk edip ve şairleri Arap ve Acem âlim ve yazarlarıyla temas sonucu dil değerlerini yitirmeye başladılar. Arap ve Acem dilini kullanarak birçok alanda onlarla rekabet etmeye başladılar. Türkler bu başarıdan gurur duysalar, iftihar etseler de bu başarı, bu "harsî çiçek açma", Türk halkının kendi ruhunda mevcut olan değerlerin, yeteneklerin gelişimi pahasına, ulusal kültür ve medeniyet kaynaklarının kuruması pahasına kazanılmış oluyordu.

Osmanlı devrinin erken dönemi tarihçileri ve şairleri büyük babalarından kalma dilin temizliğini, saflığını, arılığını saklamaya bir dereceye kadar çalışmışlarsa da ileriki yıllarda Osmanlı aydınları Arapçada kullanılan ıstılahları, Fars edebiyatındaki sahte yaldızlı, parlak sözcükleri, iğreti terkipler ve düzme tabirleri yazılarında ve hatta gündelik yaşam dilinde kullanmayı zarafet alameti, temeyyüz emaresi olarak gördüler. Türkçe sözler yerine bunları kullanmayı daha gösterişli buldular. Böylece iki yüzyıl sonra Âşıkpaşazade dili aydın Türkler için yabancı bir dil oluvermişti. Türk'ün taşrada, köylerde saklanan eski, güçlü ve canlı diline kentliler burun kıvırıyor, bu dili "kaba dil" olarak görüyorlardı. Bundan kaçınmak mümkün değildi. Zira bu gelişme bütün İslam âlemini, İslam uluslarını birbirine bağlayan yabancı kavimlerin istila ve etkisine rağmen baki kalan iman ve din birliğinin sonucuydu.

Brockelmann bir sonraki aşamayı 19. yüzyıla taşıyordu. Tanzimat'la birlikte yeni bir dalga söz konusuydu. Osmanlı Batı uygarlığının etkisi altına girmeye başlamıştı. Özellikle Türklerde Fransız kültürü, Fransızların

yaşam değerleri etkin oluyordu. Bunun sonucunda öteden beri Arap ve Fars sözcüklerinin boyunduruğu altında bulunan Türk dili bu kez Fransız kültürü ve dilinin kuşatması altına girmişti. Böylece Türk dilinin özgünlüğü, benliği, bağımsızlığı büsbütün yeni bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştı. 19. yüzyılın sonlarına doğru yabancı dillerin Osmanlı diline etkisi, yabancı sözcüklerin Türk dilini istilası, geçmişte yabancı dillerin Alman dili üzerindeki etkisinden, Alman dilinin yabancılaşmasından daha derindi. Bu nedenle "milletperver" Türklerin dillerini ayıklama ve Türkçeleştirme amacını güden çabaları, daha köklü ve daha çabuk sonuç verdi ve beklenmedik ölçüde başarılı oldu. Yabancı dillerin etkisinden ve bu dillerden çıkarsanan düzme nefaset anlayışından kurtulmuş yeni Türk diline uygun yeni bir edebiyat yaratmak gerekiyordu. Türk ulusunun görevi kendi benliğiyle bağdaşır bir kültür inşa etmekti. Ama bu ancak siyasal bağımsızlıkla elde edilebilecekti. Yüzyıllarca sürgit devam etmiş olan yabancı kültür etkilerinden bir hamlede kurtulmak olanaksızdı. Bunun ayrıca sakıncaları da olabilirdi. Yetenekli, amaca müdrik, bilinçli öncülerin rehberliği gerekiyordu. Nitekim Mehmed Emin (Yurdakul), Ziya Gökalp beyler bu amaç için çaba sarf etmiş ve başarı göstermişlerdi. Bu alanda gerçekleştirilecek dönüşümler için zemin oluşturmuşlardı. Cumhuriyet rejimi halkın ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak bu akımı özenle sürdürmeliydi.

Brockelmann'a göre, Türkiye gibi "demokratik" bir devlette, aydın küçük bir zümrenin kendi dilini, ifade şekillerini halka kabul ettirmek iddiasında bulunması düşünülemezdi. Luther, Tevrat ve İncil'i Almancaya çevirdiği zaman sözcükleri halkın yaşayan dilinden almaya, halkın dilinden yazı dili yaratmaya nasıl çalıştıysa, yeni Türkiye'de bu işe koyulacak olanların yeni bir yazı dili yaratmak için, Anadolu'da halk dilinde, halk lehçelerinde kullanılan söz ve ifade usullerini incelemeleri ve saptamaları gerekiyordu. Anadolu lehçelerinde mevcut olan söz hazinesini toplamakla da yetinilmemeliydi. Anadolu halkının şiirlerini, türlü ananelerini, kısaca, halkın bütün kültürel ürünlerini toplamalı ve yazıya aktarmalıydı. Bu amaçla inşa edilecek sözcük hazinesinden en kısa sürede halkın yararlanmasına yönelik ortam sağlanmalıydı.

Böylece bu hazineler toplanıp yayımlandığı zaman öz Türk dilinin değerini bilen zevk sahibi yazarlar, pek çok güzel sözcükler, deyimler, değişik edebî ifade usulleri ortaya çıkmış olacaktı. Edebiyat aracılığıyla bu sözcükler, bu ifade tarzları toplumun diline karışacak, yazı dilinde de kullanılacaktı. Bununla da yetinilmemeliydi: Anadolu lehçelerinde unutulmuş sözcükler yerine eski Türk lehçelerinden alınmış sözleri yazı dilinde kullanmak yoluyla, yeniden yaşatmak gerekiyordu. Bu yazı dilinin zenginleşmesi ve bağımsızlığı açısından çok yararlı ve önemliydi.

Brockelmann önsözünü bitirirken, Sadri Maksudi'nin çalışmasına da değiniyor, derin bir inceleme sonucu ortaya çıkan kitabın Türk dilinin gelişim tarihini ve bugünkü durumunu geniş bir açıdan "tahlil ve tetkik" ettiğini söylüyordu. Sadri Maksudi, Türk dilinin ıslâhı ve gelecekte Türk'e edebî dil yaratma yolları hakkında dikkate şayan fikirler ileri sürüyor, göz önünde bulundurulması gereken önlemler teklif ediyordu.

Brockelmann'ın son sözleri devletin tepe noktasına yönelikti. Görev Atatürk'e düşüyordu. Atatürk kendi ulusunun uygar Avrupa ulusları arasına girmesini kolaylaştırmak için Latin harflerini kabul etmeyi zorunlu görmüştü. Bunu kendine özgü azim gücü ve enerjisiyle hayata geçirmişti. Şimdi Türk dilini yeni harflere uygun bir surette geliştirmenin yolu bulunmalıydı.

Brockelmann'ın *Türk Dili İçin* adlı kitaba yazdığı bu önsöz elli yıl boyunca, 1980'lerin başına kadar Türk Dil Kurumu'nun çizgisini belirledi. Türk Dil Kurumu'nun yeni bir dil kurgulama çabalarının ana hatları bu önsözde ifadesini bulmuştu.

Sadri Maksudi'nin Türk Dili İçin'i yazmaktaki amacı Osmanlı devrinden kalma yazı dilini düzeltmek, yabancı sözcükleri ayıklamak ve öz Türkçe söz kökenlerinden yola çıkarak "edebî ve ilmî" bir dil yaratmanın gereğini kanıtlamaktı. Bunun için önce gelişmiş ülkelere bakmak gerekiyordu. Büyük milletler kendi dillerindeki söz hazinesi yardımıyla uygar dillere sahip olmuşlardı. Bu ülkeler dillerini arıtmak için birçok önleme başvur-

muşlardı. Oysa Türk'ün bilim ve yazı dili Arap ve Acem dillerinin boyunduruğu altındaydı. Osmanlı devrinden kalma bu yazı dilinin "milletçi ve demokratik" Türkiye'nin dili olarak kalması düşünülemezdi. Kitabın son bölümü Türk dilini yabancı sözlerden ayıklamak, arıtmak, öz Türkçe sözlerden bir yazı dili yaratmak için alınması gereken önlemlere ayrılmıştı.

Sadri Maksudi kitapta Türkiye'de bir dil akademisi kurulması gereğini vurguluyor ve dil akademilerinin görev ve hizmetlerini uzun uzadıya ele alıyordu. Dil Heyeti'nin kurulması, Sadri Maksudi için, Türkiye'de kültürel yükselişin, toplumsal dönüşümün tarihinde en önemli kırılma noktalarından biriydi. Heyet "İnkılapçı Cumhuriyet hükümeti"nin, Türk'ün ulusal kültürünü, manevî gelişimini güçlendirecekti. Dil Heyeti ile birlikte "dil ıslâhı" için sağlam ve doğru bir adım atılmış oluyordu.

Sadri Maksudi dil konusunda duyarlılığın tüm Türk dünyasını seferber ettiği kanısındaydı. Şairler, yazarlar, tarihçiler, eğitmenler, kısaca aydınlar uygarlığın bugünkü beklentilerini karşılayacak bir "medenî dil" yaratma gereğini artık kavramışlardı. Türk dilini toparlama, düzeltme yolunda Türk âleminde hummalı bir çaba gözleniyordu. Son yıllarda Taşkent, Buhara, Kazan, Bakü ve Akmesçit'te dilbilimciler Türk lehçelerini inceliyor, Türk yazı kurallarını saptıyor ve Türkçe bilim terimlerini oluşturma yolunda gayret sarf ediyorlardı. Ancak, tüm bu çabalar dağınık bir biçimde yürütülüyor, yerel hareketler olarak kalıyordu. Gayretler "Türk ırkının medenî ve harsî inkişafı tarihinde bir devir başlangıcı teşkil edecek mahiyeti haiz olmaktan uzak idiler." Türk dilini düzeltme girişiminin ciddî bir yol alması ve bu alanda yapılanların, alınan önlemlerin tüm Türk ülkelerine yayılması, özellikle başarıyla sonuçlanması için bu kutsal çabanın başında bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin bulunması gerekiyordu. Dil ıslâhı yolunda yapılan işleri Türk ırkının bütün boy ve kabilelerine kabul ettirebilmek için bu işin başında Türkleri siyasal kulluk tehlikesinden kurtaran, Türklerin egemenliğini gerçekleştiren, bütün ırk efradının derin bir hürmet, sınırsız bir itimat beslediği Atatürk gibi büyük bir dâhînin, ulu bir rehberin bulunması şarttı. Latin harfleri kabul edilerek Türk ırkı için yazı sorununa çözüm bulunmuştu. Şimdi dil ıslâhı alanında bir diğer safhaya geçmek gerekiyordu. Dil ıslâhı işi günün en mühim sorunuydu ve bütün Türkleri ilgilendiriyordu.[29]

Herman Kvergić ve Güneş-Dil Kuramı

1935 yılında *Ulus* gazetesinde dillerin kökeni sorunu ile ilgili "Notlarımızı Anlatan İzah" başlığıyla bir dizi imzasız yazı yayımlanacak ve bu yazılar aynı yıl *Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili* adıyla kitap haline getirilecekti. Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen, Tahsin Mayatepek ile yazışmalarında, bu notların ve açıklamalarının Atatürk'e ait olduğunu ancak "kendileri isimlerinin ilânını arzu buyurmadıklarından" imzasız yayımlandığını açıklayacaktı.[30] Notların hazırlanmasında Rus dilci Pekarski, Fransız Hilaire de Barenton ve B. Carra de Vaux'un eserlerinden yararlanılmıştı. Necmi Dilmen'in mektubunda, Atatürk'ün yazdığı anlaşılan *Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımdan Türk Dili* isimli kitapta, Sırp asıllı Avusturyalı dilbilimci Dr. Phil. Herman Kvergić'in *Türk Dillerindeki Bazı Unsurların Psikolojisi* (*La Psychologie de quelques éléments des langues turques*) isimli 41 sayfalık basılmamış Fransızca eserinden de yararlandığı kaydedilmişti. Herman Kvergić tezlerini Türk Dil Kurumu'nda görevli Ahmet Cevat Emre'ye göndermişti. Ahmet Cevat Emre tezleri önemsemedi ve Herman Kvergić'e cevap verme gereği de duymadı. Mektubuna cevap alamayan Kvergić, bu kez çalışmasını doğrudan Atatürk'e gönderdi. Atatürk, Ahmet Cevat Emre'nin aksine, Kvergić'in tezlerini ilginç ve geliştirilmeye değer buldu.

---

29 Sadri Maksudi [Ankara Hukuk Mektebi Hukuk Tarihi ve Türk Hukuku Tarihi profesörü], *Türk Dili İçin – Türk dilindeki sözleri toplama, dizme, Türk dilini ayırtlama, Türkçe köklerden bilgi sözleri yaratma işi üzerinde düşünceler*, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti neşriyatı – Milli seri, sayı: 1, s. 3-10.

30 Kemal Şenoğlu, *Mayatepek Raporları, Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006.

Dillerin doğuş öyküsü ve o günkü dünya dillerinin başlangıçta tek bir dile bağlanıp bağlanamayacağı, bir kısım dilbilimcilerce öteden beri araştırılıyordu. Kimi dilbilimciler, ilk insanların konuşmaya başlamasını, çeşitli doğa olayları karşısındaki duygularını ifade ya da o olaylardan çıkan sesleri taklit etme eğilimine bağlıyorlardı. Başkaları ise sosyolojik ve antropolojik yöntemlere benzer görüşler ileri sürüyorlardı. Kvergić, sosyoloji ve antropolojiden yararlanarak elde ettiği bilgileri Sigmond Freud'un psikanaliz görüşleriyle harmanlamış, dil akrabalıkları üzerine bir dizi sonuca varmıştı. Yöntemini Türk, Moğol, Mançu, Tunguz, Fin, Macar, Japon, Hitit gibi dillere uygulayarak, bu diller arasında akrabalık olduğunu ileri sürmüştü. Atatürk *Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili* adlı çalışmasının yedinci sayfasında Kvergić'in tezlerinden yararlandığını kaydedecekti.

Kvergić'in tezlerinde "güneş"ten söz edilmemişti. Ama, sonraları Güneş-Dil Teorisi diye tanımlanacak kuramın temel kavramlarına tezlerde rastlanıyordu. Güneş-Dil Teorisi, insana kendi benliğini Güneş'in tanıtmış olması düşüncesine dayanan bir köken kuramıydı. Kurama göre insan dış alandan gelen etkiler altındaydı ve ilk düşünüş süreci Güneş'le başlamıştı. Böylece dillerin doğuşu Güneş'e bağlanabilirdi. Işınları, sağladığı aydınlık ve parlaklık, taşıdığı güç, kudret ile Güneş insan düşüncesini şekillendirmiş ve kafasında çok yönlü bir kavram olarak yer etmişti. İlk insan su, ateş, toprak, büyüklük, küçüklük gibi maddî ve manevî kavramları, Güneş'e verdiği tek ad ile anlatmıştı. Güneş karşısında insan türünün ağzından çıkan ilk sözcük, Türk dilinin de kökü olarak nitelenecek "ağ" biçiminde bir sesti. Zamanla, ses ile anlam arasındaki sembolizme dayanan "ağ" kavramı parçalanıp yeni ses ve kelimelerle anlatılan yeni kavramların doğuşuna yol açmıştı. Dilin tüm kök sözcükleri bu ilk "ağ" köküne, insanların boğaz ve ağzı içine alan ses organları geliştikçe söyleyebildikleri ünlü ve ünsüzleri katmalarıyla gelişim göstermişti.

Gökyüzünün, Güneş'in, Ay'ın, yıldızların insana esin kaynağı olması son derece doğaldı. Nitekim Güneş-Dil Teorisi'nden önce, Almanlar dillerinin kökenini araştırırken fantastik kuramlar üretmişlerdi. Almancayı Grekçeden daha önceye götürmüş, Âdem'in cennette Almanca konuştuğunu ileri sürmüşlerdi. Bu nedenle dillerini dünya dillerinin anası sayan inanış Almanya'da revaç bulmuştu. Ernst Böhlen 1922'de, Türklere nazire, Ay-Dil Teorisi'ni ortaya atmıştı. Bu kurama göre dil başlangıçta bir anlaşma aracı olarak değil, Ay kültüne bağlı dini, mitolojik bir araç olarak kabul görmüştü. Aldığı türlü biçimler ile insana benzetilerek konuşuyor sayılıyor, Ay'ın taklit edilmesiyle dilin doğuşu açıklanıyordu. Güneş-Dil Teorisi'nin de, dar anlamda bir açıklamanın ötesinde, dönemin kimlik sorununun bir parçası olarak değerlendirilmesi gerekiyordu.

Atatürk kuşkusuz salt Kvergić'in notlarıyla yetinmemişti. Güneş'in yaşamın itici gücü bir varlık olarak dillerin doğmasında baş etken olabileceği o güne değin dilbilim açısından tartışılagelmekte olan bir kuramdı. Atatürk çeşitli dilbilim eserlerinden de yararlanarak Güneş-Dil Teorisi'ne ulaşmıştı. A. V. Edlinger'in Türk dillerinin Hint-Avrupa dilleri ile olan eski bağlantılarını, Léon Cahun'un Fransa'da Âri diller öncesi lehçenin Turani menşeli olduğunu gösteren çalışmaları, L. Wolley'in Sümerler konusundaki eserinde Sümerce ile Turanlı diller arasında gördüğü benzerlikler, Sümerlerin ilk yurtlarını Sind bölgesine, oradan da Orta Asya'ya çıkaran görüşler, Hilairo Barenton'un, Sümerceyi dünya dillerine bir anadil olarak görme eğilimi, Will Durant'ın Orta Asya'yı uygarlığın kaynağı olarak göstermesi, Amerika'daki Mayalar ile Asya'daki Uygurların ve Moğolların buralara milattan 12 bin yıl önce batan yüksek kültürlü Mu kıtasından gelmiş oldukları yolundaki savlar, Atatürk'ün Güneş-Dil kuramını geliştirmesine neden olmuştu.[31] Öte yandan fizik antropolojinin o yıllarda revaç bulması da bu anlayışı pekiştirmişti. Anadolu'da ve Akdeniz çevresinde yapılan arkeolojik ve antropolojik kazılarda, maden devri kalıntılarının ve brakisefal kafataslarının bulunması, kimi çevrelerce Avrupa'da uygarlığın doğuşuna yol açan gelişmelerin Orta Asya'dan Batı'ya Türkler aracılığıyla taşındığı tezlerine kanıt olarak gösterilmişti. Atatürk'ün antropolojiye bu denli önem verişinin gerisinde yatan etmenlerden biri buydu.

31 Zeynep Korkmaz, *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, 1974, s. 76-77.

Türk Tarih Tezi bir anlamda Güneş-Dil kuramına arka çıkmış oluyordu. Akdeniz çevresindeki kültür birikiminin Orta Asya kökenli olduğu ve eski kültür dillerine de Türkçenin öncülük ettiği ileri sürülüyordu. Bilimsellikten uzak da olsa Güneş-Dil kuramı ile Türk dilini tarihöncesi çağlara kadar geri çekerek yüzyıllardır dili horgörülmüş bir ulusa güven aşılamak, bu arada dış ülkelerdeki dilcilerin dikkatini Türk dili üzerine çekerek yeni kurulmuş Cumhuriyet'in Batı camiası içerisinde saygın bir konum elde etmesini sağlamak amaçlanıyordu.

Bu arada Güneş-Dil kuramının, dil devriminin ilk evrelerindeki aşırılıkları ve kargaşayı giderici bir yöntem olarak da düşünüldüğü söylenebilirdi. Zira Güneş-Dil kuramı dili arıtma anlayışında bir fren işlevi görmüştü. Ancak, yakıştırma ve zorlama yolu ile yapılan değişik uygulamalar, bu arada Arapça, Farsça, Fransızca, Sümerce gibi eski ve yeni dillerdeki türlü sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu tarzında etimolojik anlayış ve bu anlayışın üniversite ders programlarına kadar girişi, yurtiçinde ve dışında tepkiler uyandırmıştı. Güneş-Dil kuramı özünde bir varsayımdı. Ulusun kimlik inşa sürecinde başvurulan bir yöntemdi.

Türk Dil Devrimi ve Geometride Terim[32]

Türk Dil Kurumu 1932 yılında kurulmuş ve ilk kurultayını aynı yıl gerçekleştirmişti. Kurumun karşılaştığı sorunlar dizisinin başında dilde kullanılacak terimler geliyordu.

Yazı dilini yabancı sözcüklerden kurtaracak, öğrenmeyi kolaylaştıracak çabaların en büyüğü, yabancı dillerden alınmış olan bilim, fen, sanat, teknik terimlerin Türkçeleştirilmesiydi. Türk çocuğu okula girdiği gün anasından, babasından duyduğu dille hiçbir ilişiği olmayan yepyeni, bambaşka, yabancı bir dil çıkıyordu. Ülkede okuryazarlığı sınırlayan sakıncalardan biri de buydu. Dil devriminin bir amacı da ülkede okuryazar olmayan kişi bırakmamaktı. Bu hedefe kilitlenebilmenin en kısa yollarından biri Türk eğitim dilinin özleştirilmesiydi. Bilimi kendi öz dilinden türetilmiş terimlerle öğrenmek okula giden gencin öğrenme sürecini yarı yarıya kolaylaştıracaktı.

Terimleri Türkçeleştirme çabası bir süredir devam ediyordu. Daha önce Dil Kurumu bünyesinde kurulmuş olan Lûgat-Istılah Kolu çalışma programına göre on altı ihtisas bölüğü oluşturulmuştu. Bölüklerin ilk işi kendi alanlarındaki bilimsel terimleri saptamak, bunun için terimlerin Fransızcaları ile o gün kullanılan Osmanlıcalarını belirlemekti. Gerektiğinde bazı bilim dalları için Greko-Latin kökler ve terimin İngilizcesi, Almancası da göz önünde tutuluyordu. Böylece her bölük tarafından hazırlanan terimler listeler halinde bastırılmış, uzman ve "muallim"lere dağıtılmıştı. Onlardan bu listedeki terimlere öz Türkçe karşılık aramaları ve bulduklarını listelerin boş sütunlarına yazarak bildirmeleri istenmişti.

İkinci Dil Kurultayı'nda bastırılıp dağıtılan terim listelerinin sayısı 1721 sayfadan oluşan 61'i bulmuştu. Bu listelerdeki bilim, fen, sanat, teknik terimlerin sayısı ise 32.302'ydi. Ayrıca askerliğe ait 859 terim de bu listeye eklenmeliydi. Bu arada süreç devam ediyordu. Yeni yeni dökümler geliyordu. Kurultay için basılmış olan terim listelerinin ait oldukları bilim dalları ile her birinde basılan listelerdeki terimlerin sayıları bir cetvel haline getirilmişti. Bölüklerin on iki alanda topladığı terimlerin dökümü şöyleydi: Hayat ilimleri; Yer ilimleri; Gök ilimleri; Riyazî ilimler; Fizikî ilimler; Teknoloji, Tarih; Dil ilimleri; cemiyet ilimleri; Güzel Sanatlar; Spor; Yollar ve nakil vasıtaları.

Riyazî ilimler altı alt birimden oluşuyordu: Bunlar hesap, hendese, cebir, müsellesat, topografya ve ticarî hesaptı ve 1223 terimden oluşuyordu. Terim bakımından en zengin olanı Hayat İlimleri'nden tıptı. Toplam 12.123 terim önerilmişti. Ardından dil ve edebiyat geliyordu. Dil bilimi için 1540, edebiyat için 1014 terim önerilmişti. Hukuk alanı da zengindi. Bu alan için 1241 terim derlenmişti. Fizik için 571, kimya için 513 terim önerilmişti.

32 Zafer Toprak, "Türk Dil Devrimi ve Geometride Terim Sorunu," Mustafa Kemal Atatürk, *Geometri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, 2020, s. v-xi.

Riyazî ilimlerin en geniş terim alanını topografya oldu. Toplam 288 terimi vardı. Hesap 115, geometri (hendese) 281, cebir 317, trigonometri (müsellesat) 65, ticarî hesap ise 157 idi.

Böylece bölüklerin çalışmaları sonucu elden geldiğince kapsayıcı bir liste oluşmuş oluyordu. Bu arada "ıstılah (terim) kadroları ilk ve orta dereceli eğitim kurumlarında okutulan derslere ait terimlere öncelik tanınmasını uygun görmüştü. Komisyonlar ikinci çalışma yılında özellikle bu konuya odaklanıyorlardı. Evet birçok güncel terimi Türkçeleştirmek gerekiyordu. "cemiyet-i Akvam", "mesaîl-i siyasiyye" yazmayalım derken, öte yandan çocuklara "müselles mütesaviyül-adlâ" "şiryan-ı sezen" gibi terimlerle ders yapmanın anlamı yoktu. Bu büyük bir çelişki olurdu. Bu nedenle "ıstılah (terim) çalışmaları, "mektep ıstılahları" ve "ihtisas ıstılahları" diye iki takıma ayrılmıştı.

Bu çabaların sonucu okul terimleri arasında olanlardan riyaziyenin hesap, hendese, cebir, müsellesat terimlerinin karşılıkları bölük tarafından gözden geçirilerek bölük teklifi olmak üzere karara bağlanmıştı. Gramer kolunun hazırladığı gramer terimleri karşılıkları da hazırdı ve kurultaya sunulmuştu.

Istılah merkezinden çıkan ıstılah karşılıklarının son olarak cemiyetin Umumî Merkez Heyeti'nin onayından geçmesi gerekiyordu. Bu heyet 1933 yılında kurulmuştu. İkinci Türk Dil Kurultayı yeni bir heyet seçmiş başkanlığına Erzincan Mebusu Saffet Bey getirilmişti. Umumî Kâtip Maarif Vekaleti müfettişi İbrahim Necmi, muhasebecisi ise Aksaray Mebusu Besim Atalay'dı. Heyette ayrıca sekiz "kolbaşı" vardı. Bunlar sırasıyla Lengüstik Kolbaşısı Ahmet Cevat, Filoloji'ninki Ali Canib, Etimoloji'ninki Hasan Reşit'ti. Gramer-Sentaks, Lûgat, Istılah, Derleme ve Neşriyat kolbaşıları ise sırasıyla Yakup Kadri, Celâl Sahir, Refet, Naim Hâzım ve İzzet Ulvi beylerdi. Kolbaşıların hepsi aynı zamanda mebustu. Ali Canip ve Hasan Reşit başkan vekilliklerine seçilmişlerdi.

Bu arada Istılah Komisyonu'nun mazbatası kurultayın onayına sunulmuş ve onaylanmıştı. Mazbatada öz Türkçe terimlerin en kısa sürede ve son hızla okul kitaplarına girmesi talep edilecek ve bu hususun Umumî Merkez Heyeti'nce önemle dikkate alınması temenni edilecekti. Mazbatada "bütün ıstılahların öz Türkçe kökler ve eklerle yapılması esasından ayrılmamayı en temelli bir iş olarak kabul etmekte müttefik" olduğu belirtilecek, ancak kesin zorunluluk durumunda Batı'da kullanılan bazı bilim ve teknik terimlerin, yaşayan yabancı dillerden değil, fakat bu dillere temel olan eski dillerdeki fonetiğin Türk dilbilgisine göre belirlenmesi uygun görülmüştü. Bu arada terimler belirlenirken bunların Osmanlı Türkçesindeki karşılıkları ve bilim alanına göre Fransızca, Almanca ya da İngilizceleri de belirtilecekti.

Atatürk dil çalışmaları sırasında özellikle terim komisyonlarının çalışmalarını dikkatle izliyordu. Komisyonlar ellerinden geldiği kadar taramalardan, derlemelerden, divanlardan, her türlü kaynaktan yararlanarak sayısız terim toplamıştı. Atatürk'ün komisyonların çalışma tarzları hakkında kaygıları da yok değildi. Ama müdahale etmedi. Ancak akşamları sofrasında konuşarak, komisyonlara sağlam ilkeler aşılamaya çalışıyordu. Bu ilkelerin başında Doğu (İslâm – Arap) kültürünün terimlerinin atılması geliyordu. Batı terimlerinin Türkçe karşılıkları aranacaktı. Bulunacak Türkçe karşılık Batı teriminin kavramını anlatabilmeliydi. Batı terimi Türk fonetiğine uygun yazı ile "millileştirilecek", terim artık Türkçe sayılacaktı. Ve kısa sürede ortaokul ve liselerde öğretimde kullanılacaktı.

Atatürk, farklı bilim alanlarında derlenen terimleri denetleyecek durumda değildi. Hazırlanan uzun listeleri gözden geçiremezdi. Buna zamanı yetişmezdi. Yalnız riyaziye komisyonunun terimlerini kendi denetimi altına almıştı. Terimleri birer birer tartışarak Türkçe yazı kurallarıyla belirlenmesine çalışmıştı. Tabii ilk terim riyaziyeydi. Komisyonun listesinde bu terime bir karşılık bulunmamıştı. Atatürk komisyona "riyaziyat" teriminin nereden geldiğini, anlamını sormuş, cevap olarak kendisine "riyaziyat"ın "riyazat"tan geldiği, bunun sofuların sıkı perhizi anlamına geldiği söylenmişti. Bunun üzerine Atatürk terimin Batı'daki karşılığını sormuş, kendisine Fransızcada "mathematique", İngilizcede "mathematics", Almancada ""Mathematik" olduğu söylenmişti. Bu

kez Batı'daki bu terimlerin anlamını sormuştu. Kendisine "sayılabilen, ölçülebilen şeylerin sayılması, ölçülmesi yollarını araştıran ilimler" anlamına geldiği söylenmişti. Bu cevabı alınca Atatürk kararını vermişti: "Burada sofuların, perhizlerinin işi yoktur. Bu terimin Türkçesi matematik'tir, efendim" söyleriyle görüşmeyi sonlandırmıştı.

Böylece riyaziyenin karşılığı matematik oldu. Bu arada terimin İtalyancasında Grekçenin "th" sesi basitleştirilerek yalnız "t" harfi kullanılıyordu. Bu ilke terimin Türkçesine de uygulandı. Birçok Batı dilindeki "th" ın yerini sadece "t" harfi aldı ve terim Türkçede matematik oldu.

Ardından sekseni aşkın terimin Türkçeleri bulundu. Hendesenin karşılığı yine Batı'dan alınarak geometri oldu. Keza aritmetik alındı. Teorem, küp, kübik, piramit, silindir, elips, iperbol, parabol grafik vs. art arda Türkçeye geçti. Bu arada tüm bu terimler için Türkçenin fonetiği ve morfolojisi uyarlandı. Fransızcadaki "que", İngilizcedeki "c", "al" ekleri Türkçede "k" ile karşılandı. "Mathematique", "arithmetique" sırasıyla matematik, aritmetik oldu. Üç Avrupa dilinde Grekçeden alınan "th" ve "ph" harf ikizleri yerine İtalyancada olduğu gibi tek "t" ve "f" harfleri alındı. Sona gelen dişil (feminin) ekleri, Türkçede cins belgisi olmadığından Türkçe şekillerinden atıldı. Bu tür alıntılar ülke insanının Avrupa dillerinde yazılmış kitapları okumasında da büyük bir kolaylık sağlayacaktı.

Atatürk, terim komisyonlarının Türkçe karşılıklar arama girişimlerini engellememişti. Komisyon özleştirme ruhu ile çalışarak birçok matematik terimine karşılık bulmuştu. Açı, geniş açı, dar açı, yüzey, dikey, uzay, ikiyüzeyli açı, üçgen, beşgen, yay, kapak, eşkenar, ikizkenar, birim, birey vs. vs.

Aslında geometri terimlerinin gerçek mimarı Atatürk'tü. Atatürk'ün geometri terimleri arayış sürecine bildiği Fransızcanın önemli katkısı oldu. 1936 sonbaharında bir gün Türk Dil Kurumu başuzmanlarından Agop Martayan Dilaçar'ı Özel Kalem Müdürü Süreyya Anderman'ı yanına katarak Beyoğlu'nda Hachette kitabevine göndermiş, uygun gördükleri Fransızca geometri kitaplarından birer âdet aldırtmıştı. Ardından Agop Martayan'la oturup geometri kitabının genel tasarısını çizdi ve III. Türk Dil Kurultayı'nın ardından 1936-1937 yılı kış aylarında "Geometri" kitabını Dolmabahçe Sarayı'nda kendi eliyle yazdı. Kitap "geometri" öğretenlerle, bu konuda kitap yazacaklara rehber olacaktı. O sırada adı Maarif Vekâleti'nden Kültür Bakanlığı'na döndürülmüş olan bakanlıkça basıldı. Kitabın üzerinde Atatürk'ün adı yoktu. Fakat kitabın ruhu Atatürk'ten çıkmış olduğunu apaçık gösteriyordu.

Geometri, eski terimiyle hendese, eğitimde önemli bir yer işgal etmesine karşın Osmanlıca terimleri son derece ağdalı ve çapraşıktı. 20'li yıllarda Arapça ve Farsça okul programlarından kaldırılmış, ancak Arapça üzerine kurulmuş olan terimler ders kitaplarında kalmıştı. Örnek vermek gerekirse "müselles-i mütesâviy'ül-adlâ' "eşkener üçgen" anlamına geliyordu. "Müselles-i muhtelifül-adlâ'" çeşit kenar üçgendi. "Müselles-i mütesâvi-s-sâkayn" ikizkenar üçgendi. Bu Osmanlıca terimleri öğrencinin akılda tutması, öğrenmesi hemen hemen olanaksızdı. Atatürk terim bulmakta dehaydı. Nitekim 44 sayfalık küçük geometri kitabında boyut, uzay, yüzey, düzey, çap, yarıçap, kesek, kesit, yay, çember, teğet, açı, açıortay, içters açı, dışters açı, taban, eğik, kırık, çökül, yatay, düşey, dikey, yöndeş, konum, üçgen, dörtgen, beşgen, köşegen, eşkenar, ikizkenar, paralelkenar, yanal, yamuk, artı, eksi, çarpı, bölü, eşit, toplam, oran, orantı, türev, alan varsayı, gerekçe gibi terimler Atatürk'ün pratik zekâsının ürünleriydi.

Atatürk'ün Geometri kitabı 1937'de basılmıştı. Kitap 1971'de Türk Dil Kurumu tarafından tekrar yayımlandı. Bu kez Agop Martayan Dilaçar'dan kitaba bir önsöz istenmişti. Geometri kitabının serüvenini bu önsözde anlatan Dilaçar son satırlarında önemli bir soruna, Güneş-Dil Teorisi'ne yer veriyordu. Atatürk'e birçok eleştiri yöneltilen bu konuya, bu vesileyle Dilaçar açıklık getirmeyi görev bilmişti. Önsözün son satırları şöyleydi:

"Bu kitap başka bir önemli gerçeği de tanıtlamaktadır. Atatürk, III. Türk Dil Kurultayı'nda bir 'dil felsefesi kuramı' olarak Güneş-Dil Teorisini ortaya koydu. Kimi çevreler bunu, Türkçeyi arıtma çığırından Osman-

lıcacılığa geri dönüş için Atatürk'ün yaptığı bir 'manevra' sandılar. Bu kitap bu sanının yanlış olduğunu kesin olarak ortaya çıkarmaktadır. Eğer bu sanı doğru olsaydı. III. Kurultay'dan hemen sonra yazdığı bu yapıtında, Atatürk, koyu Türkçeciliği bırakır, Osmanlıcada kullanılagelmekte olan terimleri Güneş-Dil Teorisi'ne göre birer birer çözümler, bunların öz Türkçe olduğunu 'tanıtlar' ve bu zahmetlere girmezdi. Atatürk bu nitelikte bir önder değil, içten, özden, yüreği açık bir Ata idi, kılıcı ile ulusunu kurtaran, kalemi ile de onu yükselten..."

15. Yıl ve Dil Devrimi (İnkılâbı)

Türk inkılâbının en parlak cephelerinden biri de Atatürk'ün bizzat eline aldığı ve başardığı dil inkılâbıdır. Dünyanın en güzel ve en zengin dili olan Türkçemizin eski devirlerde bir taraftan Şark tesirleri altında kalarak yeni medeniyet ve bilgi inkişaflarına ayak uyduramamış, bir yandan da halk konuşma diliyle yazı dili arasında büyük bir uçurum husule gelmiş olması Türk kültürünün ilerlemesine ve halk arasına yayılmasına çok büyük engel olmuştur. Atatürk'ün başardığı harf inkılâbı ile Türkçeyi en kolay yolda okumak ve yazmak imkânı elde edilince sıra dil inkılâbına gelmişti. Türk harflerinin kabulü ile beraber okullarımızdan Arapça ve Farsça dilleri de kaldırıldı. Ve Türk çocuklarının bu dillerle ilgisi kalmadı. Türkçe gittikçe halk konuşma diline yaklaştı ve bünyesine uymayan birçok yabancı kelimelerden kurtarıldı. Atatürk'ün yüksek himayeleri ve direktifleri altında 1932 Temmuzu'nda kurulan Türk Dil Kurumu, o vakte kadar fakir sanılan Türk dilinin ezgin bir varlık hazinesi olduğunu ortaya çıkaracaktı. Geniş ve şümullü bir program altında çalışmaya başlandı. Türk Dil Kurumu, halk dilinde yaşayan Türkçe kelimeleri derletti. Bunun için Söz Derleme Kılavuzu ile derleme fişlerini hazırlattı ve büyük bir kısmı öğretmenlerimizden mürekkep olan derleyicilere dağıttı. 1933 yılının ilk ayında başlayan derleme faaliyeti neticesinde 16 ay içinde kurum merkezinde 129.792 fiş toplandı. Bu fişler İstanbul Üniversitesi'nde lise ve ortaokul Türkçe ve edebiyat öğretmenlerinden mürekkep bir heyet tarafından taranarak bunlardan dilimizdeki sözlere karşılık olabilecekleri ayrıldı. Diğer taraftan kurum, yerli, yabancı yazma, basma yüz elli kadar kitabı da ayrıca tarattı. Bu taramaların neticeleri kurum tarafından *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi* adlı bir kitapta neşrolundu. Kurumca derlenmiş olan kelimelerden mürekkep olarak bir Derleme Dergisi neşrine başlandı.

Türk Dil Kurumu okullarımızda okutulan kitaplarda yabancı dillerden alınma terimleri öğrenmekte ve kavramakta Türk çocuklarının uğradığı güçlükleri dikkate alarak, bilhassa bu derslere ait terimlerin Türkçe karşılığını tesbite başladı. Ve 1937-1938 ders yılında ilk ve ortaöğretim matematik, fizik, kimya, mekânik, biyoloji, zooloji, botanik ve jeoloji terimlerini ayrı ayrı broşürler halinde neşretti. Bu derslerin tesbit edilen terimlerinin sayısı 4062'dir. Bakanlık bu terimleri derhal okullara tamim ederek ilgili derslerde okutulmasını bildirmiş, bir taraftan da bu derslere ait bütün kitapları yeniden yeni terimlerle bastırmıştır. 1938-1939 ders yılında bütün okullarımızda sözü geçen derslerde yeni terimlerle basılmış olan kitaplar okutulacaktır. Kurum diğer ilimlere ait terimleri de tesbit ettirmekte olduğundan bunlar bitince ayrıca okullara tamim edilecektir.

Türk Dil Kurumu ayrıca bütün Türk lehçeleri varlıklarını içinde toplayacak bir Türk Lehçeler Lûgati ile Türkiye Türkçesinin bütün varlıklarını, bugünkü ve dünkü anlamları ve kullanış örnekleriyle içine alacak bir büyük Türk Kamusu için hazırlık yapmakta, Türk lehçelerinin mukayeşeli grameri için de malzemeler toplamaktadır.

Türk Dil Kurumu'nun meşgul olduğu en mühim meselelerden bir de Türk dilinin bütün İndo-Öropeen ve Semitik denilen dillerle münasebetlerinin ilmî surette tetkikidir. Bütün bu çalışma ve araştırmalar Türk dilciliğini yeryüzü kültür dillerinin ana kaynağı üzerinde yepyeni ve güneş kadar parlak bir teoriye götürmüştür. Türk Tarih Tezi'nden hareket noktasını alan ve "Güneş-Dil Teorisi" adını taşıyan bu teori dilin ve dillerin orijini bahsi gibi bugüne kadar Garp âleminde aydınlatılmamış olan ağır ve mühim bir ana lengüistik meselesini

bütün vuzuhu ile aydınlatmıştır. İndo-Öropeen ve Semitik adı ile anılan dil gruplarının bugüne kadar karanlık kalan orijininin ilkel Türk dilinin ana koynunda olduğunu ispat eden bu teori, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda 1936 tarihinden toplanan Dil Kurultayı'nda, Bükreş'te 1937 tarihinde toplanan Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Arsıulusal 17'nci Kongresi'nde, 1937 Eylülü'nde gene Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan İkinci Türk Tarih Kurultayında Türk ve yabancı dil bilginlerinin önünde izah edilmiş ve hepsinin geniş ilgisini ve takdirini kazanmıştır.

Güneş-Dil Teorisi ilk kültürel ses dilinin Güneş Kültü ile ilgili olarak neolitik medeniyetin ana kaynağı olan Orta Asya'da doğduğunu ve güneş anlamına gelen ilk net insan sesinin de "ağ" ana kökü olduğunu ortaya koymakta ve ana kökten vokal ve konson değişmeleriyle vücut bulan bütün prensipal köklerde her güneş anlamı ile ondan çıkan konkre ve abstre manaları bulunduğunu meydana çıkarmaktadır. Kök halindeki ilk fonemlere sonradan katılan ve zaman ile ek halini alan ikinci, üçüncü, dördüncü... ilh fonemlerin konsonlarındaki manaları da yedi kategoride toplayan teori, bu esaslara dayanarak bütün kültür dilleri kelimelerinin ana Türk dilinden çıktığını büyük bir açıklıkla ispat etmektedir.

İndo-Öropeen diller üzerinde Garp âleminde asırlardan beri yapılmış olan araştırmaların ortaya koyduğu kök adı verilmiş hipotetik şekiller, Türk dilinin zengin kaynaklarında araştırılınca canlı kelimeler halinde bulunmakta, bu da millî Türk dil tezinin ne kadar hakikate uygun olduğunu teyit etmektedir. Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi'nde de Türkoloji tedrisatının mihverini teşkil eden Güneş-Dil Teorisi yalnız kelime ve terim araştırmalarını kolaylaştırmakla kalmayarak yeryüzü lengüistik dünyasına da yeni ve geniş bir ufuk açmaktadır.

En büyük ilhamını ve çalışma metodunu Atatürk'ün yüksek dehasından alan Türk Dil Kurumu'nun 1932'den beri İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda topladığı birinci, ikinci ve üçüncü dil kurultaylarına bütün Türkçe ve edebiyat öğretmenlerimiz iştirak ederek Türk ve yabancı mütehassısların verdikleri ilmî konferanslardan istifade etmişlerdir. Dil Kurumu'nun bütün neşriyatı öğretmenlerimize ayrı bir istifade kaynağı olmaktadır.

Türk Dil Kurulu ve Kurultaylar

1932'den Önceki Girişimler:

Türkçenin arılaştırılması yolundaki çabaların oldukça uzun bir geçmişi vardır. Ne var ki yüzyılı bulan bu çalışmaların hemen hiçbiri bir devrim niteliğini kazanamamış, Türkçenin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarılmasını kesin olarak sağlayamamıştır.

Cumhuriyet döneminde dil alanındaki çalışmalar derleme-sözlük, gramer ve alfabe üzerinde yürütülmüş, önce öz Türkçe sözcüklerin derlenmesine başlanılmıştı. 1926'da Maarif Vekâletinde kurulan "Dil Encümeni" nin sürdürdüğü bu çalışmalar 1932'de yayımlanan "Anadilden Derlemeler" adındaki sözlük ile ilk ürününü vermiş, 17 Şubat 1929'da Başbakan İsmet Paşa'nın başkanlığında Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Kurulu Üyeleri, Dil Heyeti, Profesörler ve Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) temsilcilerinin katıldığı bir toplantı yapılarak "dili saf olarak meydana çıkarmak" ilkesiyle gerçekleştirilecek bir "Türk Söz Kitabı" hazırlanması kararlaştırılmıştı. Gramer konusunda Maarif Vekilliği 1923'te Velet Çelebi'nin "Türk Diline Methal" eserini yayınlamış, Tunalı Hilmi Bey'in (Zonguldak) 26 Ağustos 1923'te TBMM'ye sunduğu, Maarif Vekâleti'nde bir "Türkçe Komisyonu Kurulması, dilin ve terimlerin özleştirilmesi, yasaların, gazetelerin bu dille yazılması hakkındaki kanun önerisi 1 Eylül 1923'teki birleşimde reddedilmekle beraber görüşmelerde dilde sadeleşmenin kaçınılmazlığı vurgulanmıştı. Gramer konusu, kuruluşundan sonra Maarif Vekilliği Dil Encümeni tarafından ele alınmış. Encümen Sözcüsü Ahmet Cevat'ın (Emre) hazırladığı "Gramer Hakkında Rapor", "Türkçede Kelime Teşkiline Yarayan Lâyihalar" adlı eserler 1929'da yayımlanmıştı.

Harflerin düzeltilmesi konusuna, 1924 yılı Bütçe Kanunu tasarısının TBMM Genel Kurulu'nda görüşül-

düğü 25 Şubat 1924 birleşiminde ilk kez Şükrü Saraçoğlu (İzmir) değinmiş, "Yıllar ve yüzyıllardan beri bütün gayretlere rağmen bu memleket halkı hâlâ okuma-yazmayı öğrenemedi ise bunu yalnız usulde aramak, maarifimizin öğretim ve yönetimi bilmediğini iddia etmek doğru olmaz. Bu büyük derdin en vahim noktası Arap harfleridir" demişti. Konuşmasının sonunda "Maarif Vekâleti, bu konuda ne düşündüğünü ve pek az bir zaman zarfında ne yapabileceğini, bu derde deva olarak söylemek mecburiyetindedir" diyen Şükrü Saraçoğlu'nun, sonuç için dört yıl beklemesi gerekecekti.

Bu süreç, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı diğer devrim hareketlerinde olduğu gibi yoğun bir çalışma içinde geçmiş, bu konuda uzman yazarların eserleri birbirini izlemişti. Sonuçta, önce 20 Mayıs 1928 gün ve 1288 sayılı kanun ile uluslararası rakamların kullanılması zorunluluğu getirilmiş, Cumhurbaşkanı'nın 1 Kasım 1928'de III. Dönemin 2'nci toplantı yılını açış konuşmasında "Büyük Türk Milleti cehaletten az emekle kısa yoldan, ancak kendi güzel ve asil diline uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Yüksek ve ebedî yadigârımızla büyük Türk milleti bir nur âlemine girecektir" diyerek sevincini ifade ettiği gün 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun kabul edilmekle dil konusundaki en büyük devrim gerçekleşmişti. Bu Kanunun kabulü ve uygulanmasına başlanmasından sonra da Dil Encümeni, çalışmalarını 1930 yılına kadar sürdürmüş, amacı doğrultusunda değerli eserler vermişti.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kurulması:

Türk Tarih Tetkik cemiyeti'nin kuruluşu dil konusunda da benzer bir örgütün kurulmasını gündeme getirmiş ve Birinci Türk Tarih Kongresi'nin sona erdiği 11 Temmuz 1932'de, Mustafa Kemal Paşa'nın işareti ile kurulacak kardeş kuruluş Türk Dili Tetkik cemiyeti'nin çalışma programını yürütecek kollar ve cemiyet'in ana tüzüğü hazırlanmıştı. Kurucular Kurulu olarak Samih Rıfat Bey başkanlığa, Ruşen Eşref Bey genel sekreterliğe, Celâl Sahir ve Yakup Kadri Beyler de üyeliğe seçilmişlerdi. Kurucu Yönetim Kurulu'nun ilk işi, 26 Eylül 1932'de toplanması kararlaştırılan Dil Kurultayı'nın hazırlık çalışması olmuş, Anadolu Ajansı ile yayımlanan bildiride, aydınlardan bu konuda tezler istenmişti. Kurultayın ana amacı, Türk dilinin sözlük hazinesini özleştirmek, genel olarak dili geliştirmek için yollar aramaktı.

Saptanan günde Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın huzuru ve bakanlar, milletvekilleri, profesörler, öğretmenler, yazarlar ve kalabalık halk temsilcilerinin katılımı ile çalışmalarına başlayan kurultayda 20 tez savunulmuş, 13 konuşma yapılmış, kabul edilen ana tüzüğüne göre Genel Merkez Kurulu seçilmişti. Tüzükte cemiyetin amacı "Türk dilinin öz güzelliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe eriştirmek" olarak saptanmıştı. Cumhurbaşkanı'nın, cemiyetin "Koruyucu Başkanı", Maarif Vekili'nin de "Onursal Başkanı" olduğu belirtilmiş, ayrıca ilk kurultayın toplandığı 26 Eylül günü Dil Bayramı olarak kabul edilmişti.

Kurultayın onayladığı çalışma programında faaliyet konusu olarak şu hususlara karar verilmişti:

1. Türk dilinin başka dil aileleriyle karşılaştırılması,
2. Türk dilinin birer tarihi ve karşılaştırmalı gramerinin yazılması,
3. Anadolu ve Rumeli ağızlarından kelimelerin derlenmesi, Osmanlıca kelimelere Türkçe karşılıklar bulunması,
4. Türkçe bir sözlüğün ve gramerin hazırlanması,
5. Cemiyetin organı olarak bir derginin yayımlanması,
6. Türk dili üzerinde yazılmış yerli ve yabancı eserlerin toplanması,
7. Terimlerin Türkçeleştirilmesi konuları için Merkez Kurulu'nca teşkil edilen Gramer-Sentaks, Sözlük-Terim, Lenguistik-Filoloji, Etimoloji, Derleme ve Yayın Kolları, alanlarında faaliyete geçerek çalışmaları-

nın sonuçları yayımladıkları eserlerle değerlendirilmiş, bu arada cemiyetin aylık dergisi olan *Türk Dili*, Nisan 1933'ten itibaren yayımlanmaya başlanmıştı.

Bu arada Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1932'de TBMM'nin IV. Dönem 2'nci toplantı yılını açış konuşmasında, bu çalışmaları överek "Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için bütün devlet teşkilâtımızın dikkatli, alâkalı olmasını isteriz" demişti.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti -Türk Dili Araştırma Kurumu, Türk Dil Kurumu'nun- Etkinlikleri:

Dilimizde kullanılan Arapça ve Farsça kökenli sözcüklere Türkçe karşılık aranması işinde Türkiye Türkçesinden başka Kıpçak, Çağatay ve Altay kollarından da sözcükler alınması, bazan bir sözcük için birçok sözcüğün ilk cildi 1933'te yayımlanan "Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi" nde yer alması, bu bağlamda bazı yazarların karşılıklardan beğendiklerini almaları bir sözcük kargaşasına neden olmuştu. 18-23 Ağustos 1934'te toplanan İkinci Dil Kurultayı'nda, gündemindeki diğer konular arasında bu karışıklığın bir an önce giderilmesi işine öncelik verilmiş, bir karşılıklar kılavuzu hazırlanması kararlaştırılmıştı.

İkinci Kurultay, birincisi gibi Atatürk'ün koruyucu başkanlığında İstanbul- Dolmabahçe Sarayında toplanarak Gramer, Terim, Filoloji ve Dil Karşılaştırmaları komisyonlarının raporlarını incelemiş, ayrıca 16 tez dinlenmişti. Cemiyetin adı, bu kurultay kararıyla "Türk Dili Araştırma Kurumu" olmuş, bu arada yeni Genel Merkez Kurulu seçilmişti. Yeni kurulun ele aldığı önemli çalışma alanını karşılıklar kılavuzu oluşturmuştu. Kılavuz Çalışma Kolu'nca hazırlanan *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, 25 Mart 1935'te yayımlanarak sözcük karmaşası geniş ölçüde önlenmişti. Bu dönemde ayrıca ortaöğretimde kullanılan terimlerin de Türkçeleştirilmesi işine girişilmişti.

Üçüncü Dil Kurultayı, 24-31 Ağustos 1936'da yine Atatürk'ün huzuru ile toplanmış, özellikle "Türkçenin başka diller üzerindeki etkisi" konusundaki bildiriler tartışılmıştı. Bu arada kurumun adı bir kez daha değişmiş, Türk Dil Kurumu olmuştur. Kurultay sonrasında Atatürk, ortaöğretimde geçen bilim terimlerinin Türkçeleştirilmesi çalışmalarına katılmış, bugün kullanılan birçok matematik terimini kendisi üretmişti.

Atatürk, bu çalışmalardan duyduğu kıvancı, 1 Kasım 1938'de TBMM'nin V. Dönem 4'üncü toplantı yılını açarken yaptığı ve Başbakan Celâl Bayar tarafından okunan konuşmasında şu sözlerle anlatmaktaydı:

"Dil Kurumu en güzel ve feyizli bir iş olarak türlü ilimlere ait Türkçe terimleri tespit etmiş ve bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını kültür hayatımız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim."

Atatürk'ün ölümünden sonra bir kısım çevrelerin dil devrimini, "düzme Türkçe ve terim rezaleti" olarak nitelemelerine rağmen Türk Dil Kurumu'nun çalışmaları duraksamadan devam etmiş, dilbilgisi, terim, sözlük, derleme alanlarında 36 eser yayımlanmıştı.

Dördüncü Dil Kurultayı, II. Dünya Savaşı nedeniyle ancak 10 Ağustos 1942'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün koruyuculuğunda toplanabilmişti. Kurultay sonrası çalışmalarında çeşitli türde 37 eser yayımlanmıştı. "Türkçe Sözlük ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Dilini Türkçeleştirmek Üzere Görevlendirilen Komisyonun hazırladığı Anayasa Tasarısı bu yayınlar arasındaydı. Bakanlar Kurulunca benimsenen Anayasa Tasarısı TBMM'ye sunulmuş, 10 Ocak 1945'te 4695 sayılı kanun olarak kabul edilmişti.

Beşinci Dil Kurultayı 26 Kasım 1945'te toplanmış, daha çok terim üzerinde durulmuştu. Bu konuda çeşitli olasılıklarda yapılan tartışmalarda pek dar çerçeveler içinde, ancak uzmanlar arasında kullanılan ve halkı ilgilendirmeyen terimler ayrı tutulmak üzere, geri kalanları Türkçeleştirmek düşüncesi ağırlık kazanmıştı.

Cumhuriyet Türkiyesi ve Tarihçilik

Cumhuriyet Türkiyesi'nde, yirmili ve otuzlu yıllarda tarih anlayışı köklü dönüşümler geçirdi. Bunun bir nedeni ulus devletle birlikte tarihin işlevsel bir nitelik kazanmasıydı. Ulusal kimlik tarihsel bulgularla pekiştirilecek, tarih Cumhuriyet bireylerinin kenetlenmeleri için bir araç işlevi görecekti. İki dünya savaşı arasında tarih bu bağlamda öncü işlevi görecek bir bilim dalı oldu. Ancak tarih anlayışı özellikle otuzlu yıllarda farklı yönelimler içerisine girdi. Daha doğrusu II. Meşrutiyet'ten devralınan görece liberal tarih anlayışı otuzlu yıllarda farklı bir arayış içerisinde oldu.

Türkiye'de çağdaş bağlamda sosyal ve beşerî bilimler, Osmanlı düşünce geleneğinin, Tanzimat ertesi Batı ile etkileşimi ve Aydınlanma Çağı Fransız düşüncesinin Osmanlı aydınını yönlendirişi sonucu gündeme gelmişti. Genel olarak 19. yüzyıl pozitivizmi ve III. Cumhuriyet Fransız toplumsal düşüncesi, başta Paris'e sığınık Jön Türkler olmak üzere, Osmanlı aydınını etkilemekte gecikmedi. Diğer bir deyişle Osmanlı devleti'nin çağdaşlaşma modeli büyük ölçüde Fransız örneğinden esinlendi. II. Meşrutiyet yıllarında sosyal ve beşerî bilimlerin yöntem anlayışı ve kavramsal kurguları bu dönemde yapılan çevirilerle oluştu. Ve o günün "tesanüt" sözcüğü Cumhuriyet yıllarında "dayanışma"ya dönüştü. Dayanışmacılık ya da solidarîzm 1940'ların ikinci yarısına kadar iktidarların temel söylemini oluşturdu.

III. Cumhuriyet Fransası'nın solidarîst toplum anlayışı böylece II. Meşrutiyet yıllarından itibaren uluslaşma sürecine damgasını vurdu. Selanik'te *Yeni Felsefe* ve *Genç Kalemler* bu çizgiyi gündeme getiren yayın organlarıydı. M. Zekeriya [Sertel], *Yeni Felsefe*'de Durkheim sosyolojisine öncülük etti. Aynı tarihlerde *Genç Kalemler*, benzer bir atılımda bulunuyor, dil üzerinden yeni bir kimlik arayışına girişiyordu. Selanik kenti, Gökalp'a yepyeni bir ufuk açtı. Sosyolojiyi büyük ölçüde bu kentte öğrendi. Ali Canip, İsmail Ḥakkı, Necmettin Sadık, Fuat Köprülü gibi ulusal değerleri vurgulayan bir aydın kesimini çevresine topladı. Keza iktisatta III. Cumhuriyet Fransası'nın ünlü iktisatçısı Charles Gide temel referans noktası oldu. Eserleri Türkçeye çevrildi, üçüncü yol diye önerdiği solidarîst iktisadî düşünce İttihatçıların "millî iktisat" anlayışını da şekillendirdi.

Fransız solidarîzminin Türkiye'de en derin iz bıraktığı alan tarih oldu. III. Cumhuriyet Fransası'nın tarih alanındaki öncüsü Charles Seignobos'tu. Osmanlı topraklarında II. Meşrutiyet ve 20'li yılların Cumhuriyet tarihçiliği işte bu Fransız tarihçisinin etkisinde yol katetti. "Aydınlanma" düşüncesi Türkiye'nin tarih alanına

Charles Seignobos kanalıyla girdi. Fransa eksenli dünya tarihi ilk kez Mülkiye'de ders programlarında yer almıştı. Ancak, orta öğrenimde liberal nitelik taşıyan bir tarih anlayışı için II. Meşrutiyet yıllarını beklemek gerekecekti. Bu açılım 1930'ların başına kadar sürdü. 20'li yıllarda tarih kitapları büyük ölçüde II. Meşrutiyet'in çizdiği söylem ışığında kaleme alındı. Cumhuriyet Türkiyesi, ders müfredatı bağlamında başlangıçta II. Meşrutiyet'in "aydınlanmacı" zihniyetini sürdürmüştü. İki dünya savaşı arasının bu ilk yıllarında hâlâ Batı bir umut kaynağıydı. Ancak, yine aynı yıllarda Türkçülüğün etkisiyle ilkçi [premordial] bir tarih perspektifi Orta Asya'ya uzanıyordu. Böylece bir yandan vatandaşlık eksenli "civic" diye nitelenebilecek Avrupa açılımı güçlü bir tarih yazıcılığı gelişirken, öte yandan daha bir "ırk" sorunsalını kapsayan ilkçi tarih kendine alan açıyordu.

20'den 30'lara Tarihçilik

1920'li yıllar büyük ölçüde II. Meşrutiyet tarihçiliğinin bir uzantısı niteliğindeydi. Fransız Devrimi odaklı tarih kitapları okullarda okutulmaya devam etti. Köprülü ve Ali Reşad'ın yanı sıra Ahmed Hamid ve Mustafa Muhsin ders kitabı yazdılar. Ancak, bu yıllarda Yusuf Akçura'nın Hukuk Mektebi'nde okuttuğu siyasî tarih dersleri için hazırladığı Tarih-i Siyasî ders notları, içerik açısından Fransız ekseninden ayrılıyor, daha bir "devrim" odaklı, hatta Marksizan içeriğe yöneliyordu.

Otoriter ve totaliter rejimlerin giderek güç kazandığı, demokrasilerin kan kaybına uğradığı ve 1929 buhranıyla dünya ekonomisinin büyük bir buhranla karşılaştığı evre Türkiye üzerinde de etkisini göstermekte gecikmedi. Savunmacı bir kimlik arayışı giderek liberal, bir ölçüde de "taklitçi" bir tarih anlayışını olanaksız kılıyordu. Öte yandan III. Enternasyonal ve Türkiye'nin yaşamış olduğu "düvel-i muazzama"ya karşı savaş pratiği daha köktenci ve çatışmacı bir tarih anlayışını gündeme getiriyordu. Batı'da 19. yüzyılda yeşeren Ranke çizgisindeki tarih anlayışı giderek sorgulanıyor ve özellikle Marksist söylemin de etkisiyle solidarist çizgideki tarih Batı-merkezci ve bir boyutuyla sosyal-Darwinist çizgide "oryantalist" bir söylem olarak niteleniyordu. Bu bir anlamda tek-gerçekli "aydınlanmacı" çizginin de sorgulanması anlamına geliyordu. Aydınlanmacı rasyonalizm yerini Bergson'cu romantisizme bırakıyordu. Tarih ile irade arasında doğrudan bir bağ kuruluyor ve "millî mücadele" iradenin zaferi olarak niteleniyordu.

Türk Tarihi:

a) Türk Tarih Heyeti:

1930 yılı Türk tarihçiliğinin dönüm noktası oldu. Türk Tarihi üzerinde çalışmalara, Türk ocaklarının 27-28 Nisan 1930'daki kurultayına Aksaray delegesi olarak katılmış bulunan Afet Hanım ve arkadaşlarının Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın direktifi ile verdikleri 28 Nisan 1930 günlü bir önerge öncülük etmişti. Kırk imzalı olan bu önergede "Türk tarih ve medeniyetini ilmî bir surette tetkik etmek için hususî ve daimî bir heyetin teşkiline karar verilmesinin ve bu heyetin azasını seçmek salâhiyetinin merkez heyetine bırakılmasını teklif ederiz" denilmekteydi.

Yasa Encümeni'nde görüşülen önerge aynı gün kabul edilmiş, "Merkez Heyeti, Türk tarih ve medeniyetini ilmî bir surette tetkik ve tetebbu eylemek vazifesiyle mükellef olmak üzere bir Türk Tarih Heyeti teşkil eder" hükmünün Türk Ocakları Yasası'nın 84'üncü maddesine eklenmesi kararlaştırılmıştı.

Türk Ocakları Yasası'nda yapılan bu değişikliğin Genel Kurul'da kabulünden sonra Merkez Heyetince 16 üyeden oluşması karar altına alınan Türk Tarih Heyeti, ilk toplantısını 4 Haziran 1930'da Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'in başkanlığında yaparak Yönetim Kurulu'nu seçmişti. Yönetim Kurulu'nda Başkan, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tevfik (Bıyıklıoğlu), Başkanvekilleri Ankara Hukuk Fakültesi Siyasî Tarih Profesörü ve İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura ve Çanakkale Milletvekili Samih Rıfat Beyler, genel sekreter ise Aydın Milletvekili Dr. Reşit Galip Bey'di.

Türk Ocakları Merkez Heyeti'nin seçtiği diğer üyeler şunlardı:

1. Afet (İnan): Ankara Musikî Muallim Mektebi Tarih Öğretmeni,
2. İsmail Hakkı (Uzunçarşılı): Balıkesir Milletvekili,
3. Hâmit Zübeyir (Koşay): Ankara Etnografya Müzesi Müdürü,
4. Halil Edhem (Eldem): İstanbul Müzeleri Genel Müdürü,
5. Ragıp Hulusi (Özdem): Dil Encümeni Üyesi,
6. Reşit Safvet (Atabinen): Kocaeli Milletvekili,
7. Zâkir Kadiri: Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti Üyesi,
8. Sadri Maksudi (Arsal): Ankara Hukuk Fakültesinde Profesör,
9. Mesaroş: Ankara Etnografya Müzesi Uzmanı,
10. Mükrimin Halil (Yinanç): Tarih Öğretmeni,
11. Vasıf Çınar: Eski Maarif Vekili, İzmir Milletvekili,
12. Yusuf Ziya (Özer): İstanbul Hukuk Fakültesi'nde Profesör.

Seçimlerden sonra söz alan Heyet Başkanı Tevfik Bey, haklarında gösterilen teveccühe minnet ve şükranlarını sunmuş ve aşağıdaki konuşmayı yapmıştı:

"Efendiler,

Meşgul olacağımız mesele millî Türk tarihidir. Bir millî Türk tarihinin yazılması, tespiti lüzumu hakkında yüksek huzurunuzda söz söylemeyi fazla görürüm. Türk millî tarihi, dünya yüzündeki bütün diğer milletlerin tarihleriyle kıyas edilemeyecek kadar yalnız şanlı, şerefli tarih vesikalarıyla değil, fakat aynı zamanda bugünkü beşeriyetin saâdet ve refahını temin eden esaslı medeniyet vasıtalarını ilk olarak bulmuş, kullanmış ve neşr ü tamim etmiş olmakla temeyyüz etmiştir. Bu kadar feyizli ve şerefli bir tarihi ihmal etmek bilhassa Cumhuriyet devrinde hakikaten büyük günah olurdu.

Aziz Efendilerim,

Yakın zamanlara kadar, şimdiki medeniyetimizin yegâne membaı Yunanistan ve Roma bilinirdi. Halbuki, bugün kat'iyyen tahakkuk etmiştir ki Yunan medeniyeti orijinal değildir. Yunan dediğimiz İyon medeniyeti, kendisinden daha eski Türk medeniyetlerinin ancak nâkilidir.

Vatanı düşman istilâsından eski zaman mucizelerini hakikaten gölgede bırakacak bir surette kurtardıktan sonra milletimizi esaslı bir inkılâbın siyasî, içtimaî, iktisadî prensipleriyle teçhiz eden Millî Kahraman Büyük Gazi'nin millî tarihimizle bizzat meşgul olması ve heyetimizi yüksek himayelerine almaları Türk milletinin yüksek talihine, tezimizin ve dâvamızın doğru olduğuna parlak bir delil, aynı zamanda bir teminattır.

Muhterem Efendiler,

Muallim Âfet Hanımefendi arkadaşımızın Kurultay'daki pek kıymetli izahları ve teklifleri üzerine millî tarihimizle iştigal edecek heyetimizi, bizleri millî müessesemiz Türk Ocağı'nın sinesine alması, şüphesiz kendince pek aziz olan bu fikri, bu dâvayı benimsemesi de pek tabiîdir. Kurulduğu zamandan beri millî şuurun uyanmasına, millî harsın inkişafına cümlemizi minnettar bırakacak bir tarzda çalışmış

olan ocağımız, kurultayın teşkiline karar verdiği bu yeni heyetle doğrudan doğruya millî tarih gibi medenî milletlerin kendi varlıkları için en büyük istinatgah tanıdıkları membaa elini uzatmış oluyor. Bize mesaîmiz için kıymetli ve orijinal etüdler hazırlamış olan Âfet Hanımefendi'ye burada bir kere daha teşekkürü vazife bilirim.

Muhterem Arkadaşlar,

Büyük Gazi'nin himaye ve irşatları ve sizler gibi pek kıymetli ve vatanperver ve ilim âşığı zevatın mesaîsiyle millî tarihimizin şimdiye kadar olduğundan büsbütün başka ve kendine lâyık bir şekilde bütün berraklığı ile meydana çıkarılacağına eminim."

Türk Tarih Heyeti, kuruluşundan Türk Ocaklarının kapatılma kararını verdiği 10 Nisan 1931 gününe kadar sekiz resmî toplantı yapmış, gündemindeki konular, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın da hazır bulunduğu toplantılarda görüşülüp tartışılmıştı. Bu dönem içinde heyetin en önemli eseri, Gazi'nin telkinleri ile oluşan yeni Türk Tarih Tezi'ni içeren "Türk Tarihinin Ana Hatları" adındaki kitaptı.

Türk Tarih Heyeti Üyeleri ve konu ile ilgili bilim adamlarının incelemeleri ve eleştirilerine açık olarak az sayıda bastırılıp dağıtılan bu eser, Türk milleti için millî tarih yazmak ihtiyacı ile atılmış ilk adımdı.

b) Türk Tarih Heyeti'nin Türk Tarihi Tetkik Heyeti'ne Dönüştürülmesi:

Türk Ocakları'nın kendini kapatma kararından sonra Türk Tarih Heyeti, Mustafa Kemal Paşa'nın telkini ile "Dernek" olarak tarihi görevine devam kararı almış, daha önce heyetten ayrılmış bulunan üyeler Zâkir Kadiri ve Mesaroş Beylerin yerine seçilmiş bulunan Hasan Cemil (Çambel) ve Şemseddin (Günaltay) Beylerin katılması ile 12 Nisan 1931'de "Türk Tarihi Tetkik cemiyeti" kurulmuştu.

Yönetim Kurulu için yapılan seçimde başkanlığa Tevfik Bey, başkanvekilliklerine Yusuf Akçura ve Samih Rıfat Beyler, genel sekreterliğe Dr. Reşit Galip Bey yeniden seçilmiş. sayman üyeliğe Hasan Cemil Bey getirilmişti. Mustafa Kemal Paşa da cemiyetin koruyucu başkanlığını kabul etmişti. 15 Nisan 1931'de 16 kurucu üyenin imzası ile Dahiliye Vekâleti'ne verilen dilekçeye ilişik cemiyet Nizamnamesi (Tüzüğü) şöyleydi:

I. Maksat ve Aza:

1. Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin yüksek himayeleri altında ve Ankara şehrinde "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" adlı ilmî bir cemiyet kurulmuştur.

2. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili bu cemiyetin fahrî reisidir.

3. Cemiyetin maksadı, Türk tarihini tetkik ve elde edilen neticeleri neşir ve tamim etmektir.

4. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti maksadına ermek için aşağıdaki vasıtaları kullanır:

A) Toplanıp ilmî müzakerelerde bulunmak;

B) Türk tarihi membalarını araştırıp bastırmak;

C) Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesaik ve malzemeyi elde etmek için icap eden yerlere taharri, hafir ve keşif heyetleri göndermek;

D) Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti mesaîsinin semerelerini her türlü yollarla neşre çalışmak;

5. Cemiyetin maksadına hizmet edebilecek zatlar ve manevî şahıslar hangi milliyetten olursa olsun cemiyetin aslî, fahrî veya muhabir azalığına kabul olunabilirler.

6. Cemiyete girmek isteyenler azadan iki zatın teklifi ve Riyaset Heyeti'nin tasvip ve kararıyle kabul olunurlar.

II. Teşkilât

7. Türk Tarihi Tetkik cemiyetinin bir reisi, iki reis vekili, bir umumî kâtibi ve bir veznedarı vardır. Bunlar, Riyaset Heyeti'ni teşkil ederler. Riyaset Heyeti, cemiyetin teessüsünde bu vazifeye intihap olunmuş zatlardır. İnhilâl vukuunda cemiyet azası arasından birinin Riyaset heyetine intihabı aynı heyete aittir.

8. Riyaset Heyeti'nin karar ve davetiyle cemiyet azasının hepsi veya bir kısmı toplanır. Ve Riyaset Heyet'inin hazırladığı ruzname üzerine ilmî müzakerelerde bulunur.

9. Cemiyet, mesaîsinin neticelerini her üç ayda bir defa tesbit ederek Yüksek Hamisine arz eder.

10. İdarî meseleler, Riyaset Heyeti'nde müzakere olunarak bir karara bağlanır.

III. İdare:

11. Cemiyetin varidatı, teberrulardan, taahhütlerden, neşriyat satışlarından, konferanslar duhuliyesinden toplanır.

12. Cemiyetin malî idaresi Riyaset Heyeti'nin elindedir. Senetlerde, mukavelelerde biri veznedar olmak üzere Riyaset Heyeti'nden üç kişinin imzası bulunmak şarttır.

Umumî Kâtip, cemiyetin hükümet nezdinde ve mahkemelerde mes'ul murahhasıdır.

3 Ekim 1935'te adı, "Türk Tarih Kurumu"na çevirileri Türk Tarihi Tetkik cemiyeti'nin kuruluşundan sonra ilk işi liseler için dört ciltlik tarih kitaplarının hazırlanması olmuş, bu dev eser, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın çalışmaları sürekli izlemesi ile kısa zamanda tamamlanarak Maarif Vekilliği'nce bastırılmıştır. Bunu ilk ve ortaokullar için hazırlanan tarih kitapları izlemiştir.

Bu arada 2-11 Temmuz 1932'de toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi'nin asıl amacı, bu kitaplardaki yeni tarih görüşünün ve tarih öğretiminde tutulacak yeni yolun öğretmenler ve kamuoyuna anlatılmasıydı.

Bu aşamada cemiyeti bekleyen bir başka görev, "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı kitabın son incelemesinin yapılması ve eldeki belgelere göre yeniden yazılmasıydı. Bu çalışmalarda önce eserin taslağı hazırlanmış ve sekiz ana bölümden oluşan konuların kimler tarafından kaleme alınacağı ve çalışmada izlenecek yöntem karara bağlanmıştı. Bu çalışmalar sonucu kurum yayınlarının VIII. dizisi, Türk Tarihinin Ana Hatları için hazırlanan monografilere ayrılmış ve bu seride ilk eser 1937'de yayımlanmıştı. Bu arada cemiyet, 1933'ten itibaren Maarif Vekilliği ile birlikte yürüttüğü kazı faaliyetleri yanında ilk kez kendi imkânları ile 22 Ağustos 1935'te Alacahöyük kazılarını başlatmış, bunu Trakya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yapılan 22 kazı ve arkeolojik araştırmalar izlemişti.

Kurum yayınlarının V. dizisi Kazı Raporları ve Bunlarla İlgili Araştırmalar'a ayrılmıştı.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1934'te TBMM'nin IV. Dönemin 4'üncü Toplantı yılını açış konuşmasında, bu faaliyetler üzerine şunları söylemişti:

"Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temelleri üzerine kurmak için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere ereceğine şimdiden inanabilirsiniz."

Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün dikte ettiği bir program tasarısının 15 Temmuz 1935'te Millî Eğitim Bakanlığı'na gönderilmesi ile yeni bir çalışma dönemine girmiş, CHP ve hükümetin düşünceleri saptandıktan sonra uygulanmasına Türk Tarih Kurumu'nun görevlendirildiği ve tarih çalışmalarının geniş anlamda ele alındığı bu program 19 Temmuz 1935'te bakanlıkça bütün bakanlıklar, kamu kurumları ve ilgili kuruluşlara gönderilerek, bu tasarıya göre bütün devlet ve ulusal kurumların Türk Tarih Kurumu'na fiili ve pozitif yardımda bulunması ve bu yardımın ulusal ve kutsal bir görev sayılması istenilmişti.

İkinci Türk Tarih Kongresi, Birinci Kongre'den itibaren Türk tarihinin açıklanması ve belgelenmesi

sürdürülen çalışmalarda elde edilen sonuçların Türk bilim çevreleri yanında bilim dünyasına sunmak amacı ile 20-25 Eylül 1937'de İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmıştı. Kongreye Almanya, ABD, Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Fransa, İngiltere, İsveç, İsviçre, Macaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'dan 46'sı dünyaca ünlü bilim adamı katılmış, 97 bildiri sunulmuştu. Kongre, sonuç olarak, Türk Tarih Kurumu tarafından ortaya konulan bilimsel bulgular etrafında büyük bir bilim adamı kitlesinin mutabık olduğu görülmüştü.

Üçüncü Kongre, 15-20 Kasım 1943'te toplanmış, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün koruyucu başkanlığında Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından açılarak genel kurul ve seksiyonlar halinde çalışmalarını sürdürmüştü. Kongrenin özelliği, Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği genç bilim adamlarının özgün bildirilerle geniş ölçüde kongreye katılmış olmalarıdır.

Türk Tarih Kurumu'nun 1935 sonrası çalışmaları içinde önemli bir olay da Türk tarih biliminin sesini duyuracak, Türk araştırıcılarının çalışmalarını dünyaya tanıtacak bir yayın organına kavuşmasıydı. Adını Atatürk'ün bizzat koyduğu *Belleten Dergisi*, Ocak/1937'den itibaren üç ayda bir sayı olarak ve bugüne kadar aksatılmadan yayımlanmıştır.

Ebediyete intikalinden on gün önce Başbakan Celâl Bayar tarafından okunan TBMM'nin V. Dönem 4'üncü toplantı yılını açış konuşmasında, Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarını öven Atatürk, 3 Eylül 1938'de düzenlediği vasiyetnamesinde parasal varlığından bir pay ayırmak suretiyle kurumun yaşamını da güvence altına almıştı.

Atatürk'ün ölümünden sonra da onun çizdiği yolda güvenli adımlarla tarihsel görevini sürdüren Türk Tarih Kurumu'nun, yeni Cemiyetler Kanunu'na göre düzenlenerek 25 Mayıs 1940'ta İçişleri Bakanlığı'na sunduğu yeni tüzüğünde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yüksek himayeleri altında bulunduğu hükmü yer almış, sonraki cumhurbaşkanları da bu geleneği sürdürerek kurumun koruyucu başkanlığını üstlenmişlerdi.

Türk Tarih Kurumu, Bakanlar Kurulu'nun 21 Ekim 1940 gün ve 2/14556 sayılı Kararnamesi ile "Kamu Yararına Çalışan Dernekler" arasına alınmış, amacı doğrultusundaki çalışmalarında kamu yararına çalışma niteliğini her zaman ön planda tutmuştu.

Tarihî Eserleri Koruyalım[33]

Yurddaş, Türk toprağının üstü ve altı değerli antikiteler, anıtlar ve tarih^î eserlerle doludur. Bunlar, Türk ulusunun dünyada ilk kültürü kurduğunu, ulusumuzun başka uluslara kültür önderliği ettiğini bütün acuna tanıtacak şahidlerdir. İnsanlık kültürünün kuruluşunda, gelişiminde ve ilerleyişinde Türk ulusunun yaratıcı varlığını gösteren bu ata andaçlarını korumakla "Türk Tarihi"ni korumuş oluruz.

Yurddaş, Ulu Cumur Başkanımız Atatürk'ün yüce önderliği altında "Türk Tarihi"ni başlangıcından başlıyarak incelemekte olan ve "Türk Tarihi"nin eskiliğini bütün dünyaya tanıtmağa çalışan Türk Tarih Kurumu, bütün çalışmalarında tarihî eserlere dayanmaktadır. Bu eserler, hepimizin ulusal müşterek malımızdır. Onun için bu eserleri yıkılmaktan, harap olmaktan, yabancı illere ve ellere geçmekten korumak her Türk için ulusal bir ödevdir.

Yurddaş, bu ödevi canla, başla yerine getirmeğe çalış. Tarihî eserler bulur, böyle eserlerin yerlerini görür veya işitirsen, bu eserlerin şunun bunun eline geçmesine meydan vermeden müzelere ve hükümet adamlarına haber ver. Kendi kendine usulsüz ve Tarih devirlerini altüst edecek

33 "Tarihî eserleri koruyalım," *Ülkü Halkevleri Dergisi*, cilt 6, sayı 35, İkincikânun 1936, s. 400.

toprak kazılarında bulunma. Böylelikle define arayacağım diye bulacağın eserler ne sana, ne de tarihe yarar. Sana atalardan kalmış veya eline geçmiş olan tarihî eserleri de yabancı ellere kaptırma. Bütün bunları Ulusal Kurumlara vermek kutsal amacın olsun...

Türk Tarih Kurumu

Türk Tarih Tezi

Türk Tarih Tezi otuzlu yıllarda böyle bir ortamda yeşerdi. Bir anlamda Fransız "Aydınlanması" ile arasına mesafe koyuyordu. Türk Tarih Tetkik cemiyeti, böylece II. Meşrutiyet'in "aydınlanmacı", liberal, ancak Batı-merkezci, sosyal-Darwinist tarih anlayışına başkaldırıyordu. İki dünya savaşı arası Batı'nın çöküşü, Türkiye'yi de etkilemişti; tarihçilik dışbükey yapısını yitirerek içbükey ben-merkezli bir yörüngeye yöneliyordu. Bu tarih anlayışı tortulaşarak kimi çevrelerde günümüze değin sürgit devam etti.

1930'lu yıllar Türk tarih yazıcılığı için en karmaşık dönemdi. Yeni bir kimlik arayışı ve Dünya Buhranı Türk Tarih Tetkik cemiyeti ile birlikte yeni bir evreyi başlattı. Atatürk'ün dil ve tarih alanındaki 30'lu yıllardaki önayak olduğu tarih anlayışı çağdaş tarihçiliğin bir dizi temel referansını içerirken öte yandan romantik bir çizgiye oturuyordu. Bu romantik açılımın boyutları Atatürk'ün girişimiyle toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi'nde bariz bir biçimde ortaya çıktı.

1932 Türk Tarih Tetkik Kurumu'nun kongresi Türkiye'nin kültür yaşamında bir fay hattı oluşturacaktı. 1932 öncesi ve sonrası tarih yazıcılığı bağlamında iki ayrı dünyaydı. Kongrede hakim görüş şu şekilde özetlenebilirdi: Yüzyıllarca süregelen Vak'a-nüvis tarihçiliğinden 19. yüzyılın ikinci yarısında "aktarmacı" Batı yanlısı popüler bir tarih anlayışına geçilmiş, İkinci Meşrutiyet'le birlikte bu tarih anlayışı yapılan çevirilerle çok daha "bilimsel" bir tabana oturtulmuş, ancak "aktarmacı" anlayışı sürdürmüştü. 1932 Tarih Kongresi, bu aktarmacılığın Türk insanının kimliğini oluşturmada olumsuz etkileri olduğunu savunuyor, yerine kendi "millî" tarihini koyuyordu. Bu romantik özlemleri de beraberinde getiriyorsa da tarih bilimini çok daha geniş bir bilimler tabanına oturtarak çağdaş tarih anlayışını yakalamaya yönelik önemli bir adım atılmasına vesile oluyordu. Nitekim, bu tarih anlayışının somut sonucu 1936 yılında Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılmasıydı. Almanya'dan kaçarak Türkiye'ye sığınmış kimi ünlü bilim insanlarını da bünyesine alan ve geniş bir bilim yelpazesiyle yola çıkan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkiye'de sosyal bilimlerin çağdaş bir anlayışla doğuşuna ortam hazırlayacaktı.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Açılması

Cumhuriyet'in başkenti olan Ankara'yı siyasal yaşamın yanında eğitim ve kültürün de odak noktası haline getirebilmek için büyük bir çaba harcanmıştı.

Çeşitli yüksekokulların yanında "hükümet merkezinde bir taraftan Türk kültürünü bilgi metodu ile işleyecek bir tetkik ve araştırma müessesesine olan ihtiyaç, diğer taraftan orta tahsil müesseselerimize ulusal dil ve tarihimizin ilmî ve en yeni telakkilerine göre hazırlanmış muallim yetiştirmek ve bugünkü muallimlerimizin bu yönden bilgilerini tamamlamak lüzumu" Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulmasını gerektirmişti. Atatürk 11 Mart 1935'te Kültür Bakanı Abidin Özmen'e Ankara'da bir fakülte kurulması emrini vermiş, Maarif Vekâleti bu amaç-

la bir tasarı hazırlamıştı. Fakültenin adı "Ankara Tarih-Coğrafya Fakültesi" ve tahsisatı da 150 bin lira olacaktı. Fakat daha sonra projeye Dil sözcüğü eklenmiş ve tahsisatı da artırılarak yeni bir tasarı oluşturulmuştu.

Tasarı 20 Mayıs 1935'te Bakanlar Kurulunda görüşüldükten sonra 23 Mayıs'ta TBMM Başkanlığı'na gönderilmişti. Maarif Encümeni Kültür Bakanı'nın katılımıyla yaptığı toplantıda tasarıyı incelemiş, olumlu bulmuş, ileride bir Ankara Üniversitesi kurulması dileğiyle Meclis Başkanlığı'na sunmuştu. 14 Haziran 1935'te TBMM Genel Kurulu'nda ivedi olarak tasarı ele alınmıştı.

Maarif Vekili Saffet Arıkan fakültenin kuruluş amacını şu sözlerle ifade etmişti: "Atatürk'ün yüksek dehasından doğan ve kendi kutlu eli ile yaratılan tarih ve dil hareketi, bunlara bağlı olan arkeoloji ve coğrafya bilgileri için Ankara'da bir fakülte açılacaktır. Bu fakülte bu ilimleri öğretecek, üretecek, mümkün olan kısa zaman zarfında ilim dünyasının gözü önüne bu gerçek hakikatleri sermeğe çalışacaktır."

Yasa bakanın bu konuşmasından sonra tartışılmadan kabul edildi. Fakülte, 9 Ocak 1936'da Atatürk'ün huzurunda TBMM Başkanı'nın, Başbakan'ın, bakanların, konuk Afganistan Dışişleri Bakanı'nın, elçilerin, öğretim üyeleri ve öğrencilerin katıldığı büyük bir törenle Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın konuşmasıyla açıldı.

Birinci Türk Tarih Kongresi

Birinci Türk Tarih Kongresi'nin açış konuşmasını yapan Maarif Vekili Esad Bey tarihin ulus inşa sürecinde ne denli önemli bir işlev gördüğünü vurgulayacaktı. Kongre hazırlık evresinde tarihin alanı geniş tutulmuştu. Esad Bey'e göre, Türk çocuğu kendini ve mensup bulunduğu "Büyük Türk Milleti"nin yüksek uygarlığını, yeteneğini ve diğer uluslar arasındaki seçkin konumunu bilecek, ecdadından devraldığı bu "millî ve tarihî" seciyelerle benliğini yükseltecek ve dünya uygarlığına da eskisi gibi şerefli hizmetler yapmayı sürdürecekti.

Kongrede, bir yandan tarihin pedagojik yönü vurgulanırken diğer yandan tarih biliminin sınırları olabildiğince genişletiliyordu. Bu geniş tarih anlayışında 20. yüzyılın başından beri Fransa'da Henri Berr'in öncülüğünde gündeme gelen "sentez" tarihçiliğinin katkısı büyüktü. Henri Berr'in yönetimindeki "L'évolution de l'humanité", Türkçesiyle "Uygarlığın Evrimi" dizisi 20. yüzyıl tarihçiliğine damgasını vurmuştu.

Kongre aslında Atatürk'ün yakın çevresinde oluşturulan yeni tarih anlayışının Türkiye'de tarih eğitimi veren geniş bir öğretmen kitlesine benimsetilmesi amacıyla düzenlenmişti. Katılımcıların büyük çoğunluğu tarih öğretmenleriydi. O sırada ortaöğretim için hazırlanmış olan dört ciltlik Tarih dizisi ile birlikte Kongre tarih öğreniminde bir çığır açıyordu. Bu dört ciltlik tarih çalışması Türkiye'nin gelmiş geçmiş en önemli tarih yayın projesiydi. Görsel malzemesi, fotoğrafları, haritaları ve hatta ciltlenişiyle Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının bu işe ne denli önem verdiklerini kanıtlıyordu.

Kongre her ne kadar Tarih Kongresi adı taşıyorsa da ana ekseni, antropoloji, o günkü yaygın konumuyla fizik antropoloji ve prehistoryaydı. Hemen hemen her konuşmacı fizik antropolojiye ve prehistoryaya gönderme yapma çabası içerisindeydi. Zira Batı dünyasında Türklere yeni bir imaj kazandırılması ancak bu iki bilim dalı ile mümkün olabilecekti. Bundan böyle tarih denince akla prehistorya ve arkeoloji, sosyoloji denince ise antropoloji gelecekti. Filoloji, keza bu tür bir tarih derinliklerinde kendine mecra arayacaktı. Nitekim, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurgusu da bu eksende oluşacaktı.

Geçmişin derinliklerine bu denli odaklanan bir Tarih Kongresi dönemin ruhuna uygun olarak önemli öl-

çüde romantik öğeler içeriyordu. Batı'nın aşağıladığı Türk "ırkı" antropoloji ve arkeoloji sayesinde aklanıyordu. Batı'da işlenen Türk tarihi yanlışlarla doluydu. Bu kaynaklarda Türk'ün Nuh peygamber efsanesi ardından Orta Asya'ya geldikleri, orada çoğalarak Batı Asya'ya geçtikleri ileri sürülüyor, Türkler tarafından kurulan devlet ve uygarlık silsilesi ve Türklerin siyasî ve medenî yaşayışları alabildiğince tahrifata uğratılıyordu.

Oysa dört ciltlik Tarih'in ilk kitabında Türklerin anayurdu Orta Asya olarak gösteriliyordu. Türkler Yontma Taş Devri'ni M.Ö. 12.000 sene evvel geçirmişlerdi. Avrupalılar ise ancak 5000 sene sonra bu devri yaşayabilmişlerdi. İnsanlar henüz ağaç ve kaya kovuklarında yaşarlarken Türkler Orta Asya'da kereste ve maden uygarlıklarını meydana getirmiş, hayvanları ehlileştirmiş, çiftçiliğe başlamışlardı. Bunların hepsi Avrupa'dan çok daha önce idi. Cilalı Taş Devri'ne rastlayan Buzul Devri nedeniyle birçok Türk kabilesi göçe zorlanmıştı. M.Ö. 7000 sene kadar önce çiftçilik ve çobanlığı ilerletmiş ve altın, bakır, kalay ve demiri keşfetmiş olan Türkler Orta Asya'dan yayıldıktan sonra ve "mukaddes yurt" edindikleri Anadolu'da Eti, Mezopotamya'da Sümer, Elâm ve nihayet Mısır, Akdeniz ve Roma uygarlıklarının temellerini atmışlardı.

Türkler bütün bunları gerçekleştirirken Avrupa insanı hâlâ mağaralarda yaşıyordu. Göç yolları üstünde ve göç eden kafilelerin yerleştikleri yerlerle eskiden beri dünya bilim adamları tarafından yapılan ve yapılmakta olan arkeoloji, antropoloji ve etnografya incelemeleri Orta Asya'dan yola çıkan birçok Türk kavminin birbiri ardınca Avrupa'nın dört bir yanına yayıldığını ve ilk uygarlıkları oluşturduklarını kanıtlıyordu. Arkeolojik tetkikler Hint medeniyetinin de Orta Asya'dan gelen Türk kolları tarafından tesis olunduğunu gösteriyordu. Esat Bey bilim adamlarının bulgularından yola çıkarak benzer birçok örnek vererek uygarlıkların beşiğinin Orta Asya ve buranın yerleşik kavimlerinin Türkler olduğunu vurguluyordu.

Esad Bey dil konusunda da benzer tezler ileri sürüyordu. Dünya uygarlığının Orta Asya'dan ve Türklerden diğer coğrafyalara ve kitlelere geçtiğini kanıtlayan en güçlü delillerden biri Türk diliydi. Etimolojik incelemelerden başka tarih ve coğrafya incelemeleri de Türk dilinin bir anadil olduğu kanısını güçlendirecek nitelikteydi.

Açış konuşmasını bitirirken Esad Bey kongreden beklenen sonuca dikkat çekiyordu. Cumhuriyet Türkiyesi'nin bütün okullarında ve bilim kurumlarında tarih öğretimi için birlik gerekiyordu. "Millî hars", [ulusal kültür] bu suretle güç kazanır, gelişirdi. Millet, ortak kültürden olan insanlardan oluşan bir topluluktu; kültür birliği için tüm kültür bilimleri başında gelen tarihin bu açıdan önemini hatırlatmaya gerek görmüyordu. Tarih eğitiminden aynı zamanda "millî terbiye" açısından da bir dizi beklenti öngörülüyordu. Daima hür doğmuş ve hür yaşamış olan Türk, eskiden beri kendi çıkarını milletin çıkarında görmüştü ve her türlü zorluk karşısında asla geri çekilmeyerek büyük bir azim, metanet ve sebatla hedefine varmayı başarmıştı. "Millî terbiye"ye esas olan milliyetçilik, devletçilik, halkçılık Türklerin işte hep bu millî ve tarihî seciyelerinden doğmuştu. Ve son söz olarak şu sözlerle konuşmasını bitiriyordu: "... fertçe ve milletçe medeniyete en yüksek işler görmüş, insanlığın yükselmesine çok çalışmış, gelecek nesillerin istifade edebileceği kıymetli, ölmez, ilmî ve san'atkârane eserler bırakmış bir varlık olarak tarihte en muhterem, en şerefli bir yer sahibi olmak azmindeyiz. Bu sebeple çocuklarımızı da bu fikir, bu terbiye ve bu kanaat ile yetiştireceğiz."

Afet Hanım ve "Total" Tarih

Birinci Türk Tarih Kongresi'nin en ilginç konuşlarından birini Atatürk'ün manevî kızı Afet Hanım yapacaktı. Afet İnan kongre sırasında 24 yaşındaydı ve kongre zabıtlarında, Dr. Reşit Galip'le birlikte, en uzun tebliğ sahibi kişilerden biriydi. Tebliği Afet Hanım okuduysa da metin aslında "kolektif" bir çalışmanın ürünüydü. Başta Atatürk olmak üzere birçok Türk Tarih Tetkik Kurumu üyesi bu tebliğin hazırlanışında etkin rol almış olmalıydı.

Kongrenin ilk bilimsel tebliğinin o tarihlerde bir kadına verdirilmesi de ayrı bir önem taşıyordu. Tebliğin başlığı "Tarihten evvel ve tarih fecrinde" idi. Ayrıca uzun bir alt başlığı vardı: "Dünyanın yaşları – Orta Asya'nın

topografyası – Dünya üzerinde insanların yayılması ve yerleşmesi – Irk meselesi – Orta Asya'nın otokton halkı kimdir?" Evrimci bir tarih anlayışını gündeme getiren bu tebliğ Osmanlı tarihçiliğinde Adem-Havva ya da Nuh Peygamber'de köklerini arayan yaratılış efsanelerine meydan okuyordu. Böylece tebliğ tarihin ötelerine taşacak ölçüde, jeolojiyi de kapsarcasına çok geniş bir zamandizinini gündeme getiriyordu. Bu çalışmanın omrgası büyük ölçüde H. G. Wells'in Türkçeye çevrilmiş ve beş cilt olarak Atatürk tarafından yayımlatılmış eseriydi. Ama yukarıda sözü edilen "*Évolution de l'humanité*" dizisinin de önemli bir rolü vardı. Bu etkinin bir başka yönü tarihle coğrafyanın birlikte kullanılmasıydı. Tarih ve coğrafya ilk kez bu kongrede buluşuyordu. Nitekim aynı uyum Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kuruluşunda da gündeme gelecekti.

Afet Hanım'ın konuşması iki bölümden oluşuyordu. İlk bölüm tarih öncesi ve tarihin yakın dönemlerini kapsayan, dünyanın yaşına, Orta Asya'nın topografyasına, dünya üzerinde insanların yayılmasına ve yerleşmesine dair gözlemlerle, ırk meselesi hakkında görüşleri ve Asya'nın otokton halkının kimliğiydi. İkinci kısım ise Ortaçağ tarihine geniş bir bakışı içeriyordu. Her iki konu da günün siyasî sorunlarıyla yakından ilgiliydi.

Okullarda ders kitabı olarak okutulmaya başlanan ve Türk Tarih Tetkik cemiyeti tarafından hazırlanan kitapları bir ölçüde özetleyen Afet Hanım, ilk insanlara, ilk hayata ve hayatın ilk belirdiği yere, yani yeryüzünün geçmişiyle konuşmasına başlıyordu. Hayat, yeryüzünün kara parçalarında, denizlerinde ve havasında olduğuna göre, yeryüzünün niteliği ve geçirdiği değişiklikler konusunda bilimsel bir açıklama getirmeksizin hayatın ve insanların başlangıcı hakkında zihinlerdeki birtakım efsanelerden kurtulamazdı. Bir başka deyişle Afet Hanım uhrevî "yaratılış" efsanelerini sorgulayarak yola çıkıyordu.

Kısaca, Afet Hanım Darwinist bir çizgide tarihi yorumluyordu: İnsan yaratılmamıştı, hayat "tamamen fizik ve şimik [kimyevî] hadiselerin neticesi" idi. Hayatın belirmesi için gerekli şartları doğuran etmen güneşin sahip olduğu çok büyük radyoaktivitenin ultraviyole ışınları ile yeryüzünün de o uzak zamanlarda haiz olduğu radyoaktif gücüydü. Afet Hanım Cumhuriyet'in köktenci dünya görüşünden cesaret alıyordu. Bunların hilâfetin hakim olduğu Osmanlı döneminde söylenmesi olanaksızdı. Oysa Cumhuriyet'in laik ortamı Afet Hanım'a bunları söyletebiliyordu.

Türk Tarih Tetkik cemiyeti'nin kuruluşu ve ardından Birinci Türk Tarih Kongresi Türkiye'de tarihyazımını köklü bir biçimde dönüşüme uğrattı. Artık Batı'da geliştirilmekte olan ırk eksenli uygarlık anlayışı yeni bir çizgiye çekiliyor, ırk sorunsalı tarih yazıcılığınının da ana sorunsalına dönüşüyordu. Gündemde Gobineau'nun üstün ırk teorisi vardı. Buna yanıt olarak yine tarihe ırk öğeleriyle bakan Eugène Pittard'ın tezi çıkarılıyordu. Bundan böyle tarih ile antropoloji örtüşecekti. Bilimsel tarih antropologların ırk konusunda bulgularıyla pekiştiriliyordu.

Tüm kongre boyunca, tebliğ ve konferanslarda, ırk faktörü tarihi belirleyen unsur olarak gündeme geldi. Türk ırkının farklı konumu ve üstünlüğü ile uygarlık inşasındaki yeteneği vurgulandı. Biyolojik ve psikolojik irsiyete ilişkin konular ele alındı. Açılışta "Türk Irk ve Medeniyetine Umumî Bir Bakış" başlıklı tebliği sunan Türk Tarih Tetkik cemiyeti Umumî Kâtibi Dr. Reşit Galip de Avrupa'da yaygın olan ırk tasnifini eleştiriyor, Türk ırkının fiziki özelliklerini "uzun boylu, beyaz simalı, düz ve kemerli ince burunlu, muntazam dudaklı, çok kere mavi gözlü ve göz kapakları çekik olarak değil ufkî açılan Türk" olarak sıralıyordu. Dr. Reşit Galip'e göre "Türk, beyaz ırkın en güzel örneklerinden biri"ydi.

Fuat Köprülü ve Alternatif Tarih

Müze, kütüphane, bilimsel kurumlar, metinler, arşivler türü çağdaş tarih anlayışının altyapısına yönelik çabalar 30'lu yıllarda yoğunlaştı. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile birlikte "medeniyet" ekseninden "kültür" eksenine kayan bir tarih anlayışı hakim kılındı. "Kültür" eksenli tarih bir yandan tarihe bilimsellik kazandırıyor,

öte yandan Türkiye tarihini içine kapsıyordu. Arkeoloji ve antropoloji ile tarihe derinlik kazandırılıyor, elde edilen bulgular "Türk Tarih Tezi"ni doğrulatmaya yönelik veri olarak değerlendiriliyordu.

Rejimin giderek içine kapanmasına karşın bu on yılın tarihçiliği paradoksları da bağrında barındırıyordu. Farklı açıdan bakıldığında bu dönemde tarih yazıcılığında çoğulcu bir açılımdan da söz etmek mümkündü. Romantik resmî tarih tezi Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti / Türk Tarih Kurumu çevrelerinde ve orta öğrenimde kullanılan tek tip tarih kitaplarında yer almışsa da yükseköğretim ve yayın dünyasında pek etkin olamamış, çoğu kez eleştirilere uğramıştı. Ankara-İstanbul ikileminde direnebildiği kadar Türk Tarih Tezi'nden uzak kalmayı deneyen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Köprülü'nün şahsında Türk Tarih Tezi'ni daha geniş bir eksene oturtmayı deniyor, bir anlamda eleştiriyordu. Osmanlı Tarihi'nin yörüngesini Batı'dan Doğu'ya çeken bu açılım Bizans örneğinde olduğu gibi iç dinamikleri öne çekiyor ve "ulusal" tarihe yeni bir veçhe kazandırıyordu. Resmî tarih görülerinden farklı olarak, Köprülü'nün başlattığı tarih açılımı İstanbul'da giderek güçlendi.

O dönemde akademik anlamda tarihçiliğe damgasını vuracak iki önemli eser Fuat Köprülü tarafından yazılmıştı. Edebiyat tarihinde özgün çalışmalarıyla tanınan Köprülü, 1931'de kendi yönetiminde yayına giren *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nda "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri" başlığını taşıyan uzun bir makale yayınlamıştı. Bu eser Batı'da büyük yankı uyandırmıştı. O güne kadar Osmanlı kurumlarının Bizans'tan ve İstanbul'un fethi ardından alındığı savını sorgulayan Köprülü, bu kurumların kendi tarihsel geleneği, ananesi içinde geliştiğini göstermişti. Eser daha sonra İtalyanca'ya çevrilmiş (1953) ve geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştı.

Köprülü'nün ikinci önemli katkısı, 1934'te Paris Üniversitesi'ne bağlı olarak açılan Türk İncelemeleri Merkezi'nde Fransızca olarak verdiği üç konferans. Bu konferanslar 1935 yılında *Les Origines de l'Empire ottoman* başlığı altında yine Paris'te yayımlanmıştı. Eser kısa sürede Rusçaya ve ardından Sırpçaya çevrilmişti. Türkçesi ancak çeyrek yüzyıla varan bir gecikmenin ardından 1959 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından basılacaktı. Bu kitap, Gibbons'ın *The Foundation of the Ottoman Empire* adlı eserinde ileri sürmüş olduğu ve o güne değin hemen tüm yabancı tarihçilerce kabul görmüş olan savları çürütüyordu

1930'lu yıllarda ideolojik yelpazenin daralmasına karşın geçmişin yorumunda farklı yöntemlerin ele alınabilmesi, öte yandan Türk Tarih Kurumu'nun idarî ve malî açıdan görece özerk bir araştırma birimine dönüşmesi, tarihçiliğin ve bu arada arkeolojinin, diğer disiplinlere oranla önemli bir atılım gerçekleştirmesine neden oldu. Nitekim Türk Tarih Kurumu yayın organı, *Belleten*, resmî Türk Tarih Tezi'nden arınmış bir biçimde, 1937 başında yayımlanmaya başladı; *Tarih-i Osmanî Encümeni* ve *Türk Tarih Encümeni* mecmualarının başlattıkları bilimsel çizgiyi sürdürdü.

Kadro'dan İktisat Fakültesi'ne

Ankara'da arkeoloji ve antropoloji ile güçlendirilen resmî Tarih Tezi yanı sıra Türk devrimine kuramsal temel arayan Yusuf Akçura'nın Hukuk Mektebi'ndeki maddeci ve pozitivist tarih yöntemiyle uyum içerisinde farklı bir tarih anlayışı geliştiriliyordu. Kadrocular bu görevi üstlenmişlerdi. Kadro hareketi soyut bir tarih anlayışından yola çıkarak gelişmişlik sorunsalını "makro" ölçekte Marx ve Sombart ışığında Türkiye'ye uyarlamaya çalışıyordu.

Kadrocu tarih görüşü, emperyalizm kuramından yola çıkarak "mazlum milletler"in geri kalmışlığını ya da geri bırakılmışlığını irdeleyen bir tarihsel çözümlemeye yönelmişti. Bu yaklaşım, Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset*'te ilk belirtileri görülen, sonraları *Türk Yurdu*'nda Parvus'un da katkılarıyla geliştirilen tarihsel perspektifin devamını oluşturuyordu.

Kadrocu tarih görüşleri İsmail Hüsrev Tökin'in *Türkiye Köy İktisadiyatı* adlı eserinde kapsamlı bir biçimde ele alınıyordu. Bugün bile güncelliğini koruyan bu kitap, çizdiği kavramsal modelle 1960'lı ve 1970'li yıllarda geri kalmışlık tartışmalarına kaynaklık edecekti. Köylülüğün farklılaşması, Anadolu'da mülkiyet biçimleri, ekonominin parasallaşması, uzmanlaşma ve iç pazarın gelişimi, kapitalizm ve Osmanlı ekonomisi Türk tarihçiliğinde kavramsal bir düzeyde bu denli ayrıntılı olarak ilk kez işleniyordu. 1934'te yayımlanan *Türkiye Köy İktisadiyatı* 1970'li yıllarda soyut tarihçiliğimizin geliştirdiği dünya ekonomisi ve Osmanlı devleti tartışmalarına bir ön-modellik etmişti. Hüseyin Avni Şanda'nın *Bir Yarım Müstemleke Oluş Tarihi* (1932), *Ecnebî Sermayesine Karşı İlk Kalkınmalar* (1935), *Türkiye'de Sanayi'in İnkişafı* (1936) ve *Reaya ve Köylü* (1941) adlı eserleri aynı kavramsal yönelimlerden esinleniyor.

Marx ve Sombart'ın etkisi İstanbul'da da görülecekti. Türkiye'de tarihçiliğe ekonomik boyutu katacak olan kurum 1936 yılında İstanbul'da kurulacak olan İktisat Fakültesi idi. Bu fakültede okutulacak olan iktisat 50'li yıllara kadar tarih eksenli Alman iktisadı olacaktı. Almam Bilim Adamları Yardım cemiyeti aracılığıyla Alman göçmen öğretim üyelerinin Türkiye gelişi iktisat bilimine yeni bir soluk kazandırmıştı. Hukuk Fakültesi bünyesinde yer alan İktisat ve Sosyoloji Enstitüsü'nün İktisat Fakültesi'ne dönüştürülmesi, iktisat biliminin sosyoloji ile bağlantısının sürmesine neden olmuştu. Fakültede kurulan sekiz kürsüde altı Alman hoca görev almıştı. Bunlar Umumî İktisat ve Maliye Teorisi kürsüsünde Röpke ve Dobretsberger, Maliye ve Mali Kanunlar kürsüsünde Neumark, İşletme İktisadı kürsüsünde Isaac, Sosyoloji ve Sosyal Siyaset kürsüsünde Kessler, İktisat Tarihi ve İktisadî Coğrafya kürsüsünde Rüstow idi. İktisat Fakültesi'nde klasik ve neoklasik iktisadın dışlanmış ve tarihsel içerikli "cemiyet ekonomisi", ya da "millî iktisat" ders programlarının omurgasını oluşturmuştu. Bu nedenlerle fakültenin ilk yıllarında yayımlanan kitapların birçoğu tarihsel bir kurgu içeriyor, bir anlamda iktisat tarihi işlevi görüyordu.

1936'da iki önemli fakültenin Ankara ve İstanbul'da kurulmaları Türkiye'de tarih çalışmalarına yeni boyutlar katmıştı. Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi akademik tarihçilik için güçlü bir altyapı oluşturmuştu. Böylece daha 1923 yılında Ankara'da toplanan Hars Heyeti'nin önerdiği İçtimaiyat Fakültesi projesi farklı vurgu alanları olmasına karşın on yılı aşkın bir gecikmeyle gerçekleştirilmiş oluyordu. İstanbul'da ise İktisat Fakültesi'nin kurulması ve Almanya göçmeni öğretim üyelerinin aktif bir konumda olması tarihçiliğimizi dolaylı bir biçimde etkilemişti. Almanya'dan kaçmalarına karşın Alman iktisadî düşüncesini Türkiye'ye getirmişlerdi. Bu fakültede hâkim olan tarihsel eksenli "içtimaî iktisat" anlayışı tarihle iktisadı bir kez daha buluşturmuştu. Bu yıllarda, dünya buhranının da etkisiyle İktisat Fakültesi'nin birçok yayını sosyal sorunlara değinirken tarihsel bağlamda kapitalizmin eleştirilerine ışık tutmuştu. Sombart'ın 1943 yılında ölümü üzerine İktisat Fakültesi Mecmuası özel bir sayı çıkaracaktı. Ve nihayet Ömer Lütfi Barkan'ın bu fakültede görevli olması Türkiye'de iktisat tarihinin çok erken dönemlerde kimlik kazanmasına vesile olacaktı.

Ömer Lutfi Barkan Faktörü

Strasbourg'da eğitimi evresinde Annales'in ilk nüveleriyle tanışan, Türkiye'ye dönüşü ertesi yönetimce toprak reformu sorunsalını incelemeye yönlendirilen ve İktisat Fakültesi'nde "iktisat tarihi" alanında güçlü bir yayın etkinliğine öncülük eden Ömer Lutfi Barkan'dı.

Osmanlı ekonomik ve toplumsal düzeni ve Osmanlı'nın geri kalmışlığı Kadro çevrelerinde tartışılırken aynı yıllarda, açıkça beyan edilmese de yönetim kademeleri Türkiye'nin toprak düzeninin geleneksel yapısını gündemdeki reformlarla uzlaştırmada güçlük çekmişti. Doğu'daki isyanlar ve geri planında yer alan toprak ağaları yönetimi yıpratıyordu. Bu nedenle Balkan ülkelerinde gözlenen toprak reformunun Türkiye için de bir çözüm olup olamayacağı araştırılacaktı. Balkanlar'daki toprak reformu girişimleri, modernist bir anlayışla toplumu inşa etme girişiminde olan Ankara'yı da bu alana çekmişti.

Toprak sorunları bundan böyle Ömer Lutfi Barkan aracılığıyla tarihsel derinlikleriyle irdelenmeye başlanacaktı. İşte bu doğrultuda Ömer Lütfi Barkan Balkan ülkelerinde gerçekleştirilen toprak reformlarını inceleme gereği duymuş, bu ülkelerin Osmanlı'dan devr aldıkları toprak düzenini araştırmıştı. 30'lu yıllarda yayın hayatına giren *Siyasal Bilgiler* dergisinde çıkan yazılarında "Harp Sonu Tarımsal Reform Hareketleri"ni irdelemiş, yine aynı dergide "Osmanlı İmparatorluğu'nda İskân ve Kolonizasyon Metotları – Sürgün" başlıklı yazısıyla Osmanlı toprak düzenine eğilmişti. Kısaca toprakla ve bu vesileyle geçmişle ilgilenmesi güncel bir kaygıdan kaynaklanmıştı. Arşivlerin önemli de yine bu vesile ile gündeme gelmiş, tarihçiler birincil malzemeye ulaşma olanağı bulmuştular.

Ömer Lutfi Barkan'ın *Annales*'le ilgilenişi tarihsel bir rastlantıydı. Lucien Fevbre ve Marc Bloch'un Strasbourg'da *Annales*'i çıkardıkları sırasında Ömer Lütfi Barkan aynı kentte hukuk eğitimi görmüştü. Bu vesileyle tarihe ilgi duymuş, Türkiye'ye döndükten sonra arşiv malzemelerini değerlendirirken, Annales geleneği doğrultusunda Osmanlı devleti'nin demografik, toplumsal ve ekonomik tarihine eğilmişti. Bu alanlarda *Siyasal Bilgiler, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, Hukuk Fakültesi Mecmuası* gibi dergilerde, sonraları sürekli olarak İktisat Fakültesi *Mecmuası*'nda birçok makale yayımlamıştı. Fernand Braudel'in 1949 yılında ilk baskısını yapan *La Méditerranée et le monde méditerraneen à l'époque de Philippe II* adlı eseri Osmanlı devleti'ni Akdeniz havzasının ayrılmaz parçası olarak değerlendirmiş, ortaya koyduğu veriler Osmanlı tarihçiliğine yeni bir açılım sağlamıştı.

Böylece, Türkiye iktisat tarihinin akademik bir düzeye yükselmesinde İktisat Fakültesi'nin ayrı bir yeri olmuştu. 1939 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan İktisat Fakültesi Mecmuası, özellikle Barkan'ın yazı işleri kurulu başkanlığı döneminde, Osmanlı iktisat ve sosyal tarihiyle ilgili değerli makalelere yer vermişti. Kimi zaman, özel sayı görünümünde derginin tamamı tarihe hasredilmişti. Dergide Barkan'la birlikte, Abdülbaki Gölpınarlı, Mustafa Akdağ, Sabri F. Ülgener, Faruk Sümer, Halil İnalcık, Zeki Velidi Togan, Halil Sahillioğlu, Necdet Tunçdilek gibi isimler yer almıştı. Gölpınarlı'nın fütuvvetle ilgili yazıları, Ülgener'in zihniyet sorununa eğilen çalışmaları, Lutfi Güçer'in İstanbul'un iaşesi ve tuz inhisarı üzerine katkıları, Sahillioğlu'nun para tarihine yönelik incelemeleri dikkati çekmişti. Aynı fakültede 1955 yılında kurulan Türk İktisat Tarihi Enstitüsü müdürlüğünü de üstlenen Barkan, Osmanlı nüfusbilimi, maliyesi ve kurumlarıyla ilgili yazılarıyla dergiye farklı bir görünüm kazandırmıştı.

Barkan'ın tarih alanındaki çalışmaları "ekonomi"yi tarihle barıştırdı. Siyaset ötesinde yeni bir tarih alanı oluştu. İktisat Fakültesi bünyesinde iktisat tarihi rağbet gördü. II. Dünya Savaşı sonrası Fransa'da Amerika'nın da desteğiyle güçlenen Annales Okulu ve Braudel'in Akdeniz'i bütünleyen derin soluklu çalışmaları Barkan kanalıyla Türkiye'de, sınırlı da olsa, yankı uyandırdı.

Aynı yıllarda Barkan'la birlikte, yine İktisat Fakültesi'nden tarihçiliğimize önemli bir katkı Sabri Ülgener'den gelmişti. 1951'de yayımlanan *İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri (Başlangıcından 18 inci asır sonlarına kadar fikir ve sanat tarihi boyunca akisleri ile umumî bir tahlil denemisi)* Weber'den esinlenen, ancak Osmanlı birikimini özümleyen bir mentalite çalışmasıydı. Bu önemli zihniyet araştırmasının ikinci bölümü, ancak otuz yıl aradan sonra 1981'de, *Zihniyet ve Din: İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı* başlığı altında yayımlanabilmişti. Yine aynı yazarın *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadî Muvazenesizlik Meselesi* 1951 yılında İktisat Fakültesi yayınları arasında çıkmıştı. İktisat tarihinde, rasyonalite, zihniyet, ahlâk, tasavvuf ve fütuvvet sorunlarına eğilen Ülgener'in tarihsel perspektifli kitap ve yazıları 1980'li yıllarda dört kitapta toplanmıştı. Barkan çevresinden, yine aynı fakülte öğretim üyelerinden Lutfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmpartorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler* başlıklı eseriyle provizyonist Osmanlı ekonomisinin iaşe sorunlarına eğilmişti (1964).

Aynı dönemde İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Enver Ziya Karal'ın Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan çok-ciltli Osmanlı Tarihi, Osmanlı ve Batı kaynaklarını derleyip sistematize ederek bir referans ya da genel başvuru tarihi oluşturmuştu. Uzunçarşılı'nın kurumlarla ilgili çalışmaları yine aynı amaca hizmet etmişti. Ankara'da Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Mustafa Akdağ ve Halil İnalcık, Hacettepe Üniversitesi'nde Ercüment Kuran, İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde Cengiz Orhonlu, Münir Aktepe ve Tayyip Gökbilgin 40'lı, 50'li ve 60'lı yıllarda ekonomik ve toplumsal tarihe yönelik çalışmalarda bulunmuşlardı.

Akdağ'ın *Belleten*'de çıkan *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti* (1949), 1243-1559 dönemini kapsayan *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, önce *Celâlî İsyanları* (1500-1603), ölümünden sonra genişletilmiş *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası* (1975), İnalcık'ın Türkçe ve yabancı dilde yayımlanmış çok sayıda kitap ve makalesi, bu arada *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600* (1973) adı eseri; Orhonlu'nun *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü* (1963), *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilâtı* (1967) ve son olarak Salih Özbaran'ın makelelerinden derlediği *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar* (1984); Aktepe'nin *Patrona İsyanı – 1730*, (1958), Gözbilgin'in *Osmanlı Müesseseleri Teşkilât ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*'ı (1977) yakın dönemin önde gelen ekonomik, toplumsal ve kurumsal tarih çalışmaları arasında yer almaktaydı.

Darwinizmden Ateizme Türkiye'de Tarih Eğitimi

Tanrı'yı bulan, bunun sırlarını açan ve bugün hâlâ açmağa çalışılmakta olan insan zekâsıdır."
Ortamektep için Tarih I, İstanbul; Devlet Matbaası, 1933, s. 23.

"Din fikri, insanlar cemiyet hayatına sarahaten atıldığı nispette genişlemeye başlar, vahdet mefhumuna yaklaşır ve nihayet, tabiatın kudret ve azametiyle daha ziyade anlaşılması kabil, hakikî bir mahiyet alır. Görülüyor ki insanlar cemaat halinde yaşamaya başladıktan sonra, diğer ictimaî müesseseler gibi din müessesini de vücude getirmişlerdir.

Ülûhiyyet mefhumunu bulan, bu mefhumun sırlarını keşfeden ve bugün dahi keşfetmiye devam eden, insan zekâsıdır."

Tarih I – Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar – T.T.T. Cemiyeti tarafından yazılmıştır.
İstanbul; Devlet Matbaası, 1932, s. 24.

Türkiye'de eğitim kurumlarında bilimin "uhrevî" alandan "dünyevî" alana geçişinde tarihin ayrı bir rolü vardır. Bu süreç Tanzimat sonrası başlamış ve Cumhuriyet'in ilk on yıllarına kadar sürmüştü. 19. yüzyılda Fransa'daki "*grandes écoles*" anlayışıyla Harbiye, Mülkiye, Tıbbiye türü yükseköğretim kurumlarının kurulması Batı eğitim kurumlarındaki kimi ders programlarının da Türkiye'de benimsenmesine neden olacaktı. Ancak, bu geçiş sürecinde eskiyle yeni, geleneksel "uhrevî" ilim anlayışıyla "dünyevî" bilim görüşü bir arada sürdürülmüştü. Ders kitaplarının düzenlenişi de Abdülhamid rejiminin sonuna, 1908'e kadar bu doğrultuda gerçekleştirilmişti. İkinci Meşrutiyet yıllarında "uhreviyyet" din derslerine bırakılmış ve giderek "seküler" nitelikte ders kitapları

oluşturulmuştu. Ancak, bu süreçte, tarihin bir alanı sorun oluşturuyordu. O da günümüzde "İlkçağ" diye nitelenen alandı. Geçmiş ders kitaplarında İlkçağ "kurun-ı evvel" olarak niteleniyordu. Kurun-ı vusta" Ortaçağ, kurun-ı âhir" ise "Yeniçağdı. İleriki yıllarda "asr-ı hazır" diye Yakın Çağ'a tekabül edecek bir tasnif daha yapılacaktı.

Tarih-i Mukaddes

"Kurun-ı evvel"in ilk evreleri, yani "İlkçağ"ın başlangıcı, II. Meşrutiyet yıllarına kadar "uhrevî" alana hasredilmişti. İnsanın ortaya çıkışı kutsal kitapların ana temalarından biri oluşu ve bu alanda "bilimsel" alanda bilgilerin ancak 19. yüzyılla birlikte ve özellikle Darwin'in bulguları doğrultusunda şekillenmesi Osmanlı eğitim sisteminde ilkçağlarla ilgili bilgilerinin "mukaddes" denilen bir alana hasrolmasına neden olmuştu. Nitekim, 1908'e kadar eskiçağlar "mukaddes" ve "temeddün" diye iki ayrı dönemden oluşuyordu. "Tarih-i Mukaddes" Tevrat kökenli "bilgi"leri içeriyor, "temeddün" ise Batı tarzı "medeniyetler tarihini kapsıyordu.

Bu süreci en iyi Ali Tevfik'ten izlemek mümkündü. Ali Tevfik, genellikle Mekteb-i Mülkiye ve idadî mektepler için hazırladığı coğrafya kitaplarıyla tanınıyordu. *Memâlik-i Osmaniyye Coğrafyası*[34], 1900 yılında, *Mufassal Memâlik-i Osmaniyye Coğrafyası*[35] ise 1913 yılında yayımlanmış ders kitaplarıydı. Ancak, bu kitaplardan önce bir de tarih kitabı hazırlamıştı. *Fezleke-i Tarih-i Umumî*, "mekteb-i idadî"ler için, rüştiyelerin ardından bugünkü orta-lise arası düzeydeki eğitim kurumları birinci sınıfı için yayımladığı ders kitabıydı. Kitabın yayın tarihi 1309'du. Bu tarihi Rumî sayarsak Miladî takvime göre yayın tarihi 1893'tü. Kısacası 19. yüzyıl kapanırken Osmanlı ortaöğreniminin örnek kitabı sayılabilirdi.[36]

Fezleke-i Tarih-i Umumî, Ali Tevfik'in ders notlarının ilk kısmını oluşturuyordu. Bu nedenle ilk cilt olarak "Tarih-i Kurun-ı Evvelî" alt başlığını taşıyordu. *Fezleke-i Tarih-i Umumî* tarihin türlerini ikiye indirgiyordu: Bunlar yukarıda belirttiğimiz "mukaddes" ve "temeddün"dü . Tarih-i Mukaddes ise iki alt bölümden oluşuyordu. Bunlar "tarih-i enbiya" yani "peygamberler tarihi" ve "Siyer-i Nebi" yani Hazret-i Muhammed'in yaşam öyküsüydü. Kurun-ı evvel, yani İlkçağ tarihine aynı zamanda "tarih-i kadim" de deniyordu. *Fezleke-i Tarih-i Umumî*'de tarih-i kadim, yani eskiçağların tarihi Hazret-i Adem'den başlayarak Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar sürüyordu. "Ezmine-i evvelliye" yani "ilk zamanlar" üç alt bölümden oluşuyordu. Bunlar "Hilkat-ı Adem", yani Adem Peygamber'in yaratılışı, "Tufan-ı Nuh" yani Nuh Peygamber'le birlikte dünyanın Tufan'a gark oluşu ve son olarak "İntişar-ı Evlâd-ı Nuh", yani Nuh Peygamber'in oğullarının nesepleri sayesinde dünyanın dört bir yanında insanlığın oluşumuydu.

Ali Tevfik'in kitabında ilkçağlarla ilgili olarak şu satırlar yer alıyordu. "*Hilkat-ı Adem-i Aleyhisselam – Ezmine-i evveliyyeye dair kütüb-i semaviyyeden başka elde bir me'haz olmadığından ezmine-i mezkure tevârihine dair kütüb-i mezkure me'haz olunmuştur.*" Bugünkü dille Adem'in yaratılışı – İlkçağlara dair semavî, yani kutsal kitaplarından başka elde bir kaynak olmadığı için, söz konusu zamanlara dair semavî kitaplar kaynak olarak kullanılmıştır. Bu kitapta insanlığın doğuşu şu satırlarla yer alıyordu:

"Evvela Cenâb-ı Hakk Hazret-i Adem Aleyhisselamı topraktan halk edüb onun vücudundan dahi Hazret-i Havva'yı yaratarak Dâr-ı Naîm'e idhal ve orada maişet-i ebediyye ile yaşamağı tecelli etmiş ve bir ağacın meyvasından ekl etmemeği dahi tenbih eylemiş ise de şecere-i menhiyyeden ekl etmeleri cennetten ihraçlarını icab etmekle ikisini de dünya yüzüne indirdi."

---

34 Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*: mekteb-i mülkiye-i şahane ve-mekteb-i idadîye-i mülki üçüncü seneleri şakirdanına mahsusdır, İstanbul; Kasbar Matbaası, 1318.

35 Ali Tevfik, *Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, İstanbul; Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1329.

36 Ali Tevfik, *Fezleke-i Tarih-i Umumî*, Cild-i Evvel, Tarih-i Kurun-ı Evvelî, İstanbul; Karabet Matbaası, 1309. Mekâtib-i idadîye-i şahane birinci sene *şâkirdanına* mahsusdur. Birinci Cildin Fihristi: Tarih-i Mukaddes, Şarkî Asya, Mısırlılar, Akvam-ı Samiye, İranlılar, Yunanîler, Atina Cumhuriyeti, Makedonlar.

Osmanlıca kelimeler anlaşılmasa da okuyucuların kolaylıkla hatırlayacakları bir dinî bilgi ile insanlık oluşturuluyordu. Bugünkü dile çevirirsek, önce Cenâb-ı Hakk Hazret-i Adem'i topraktan , onun "vücudu"ndan - biz eğe kemiği diye biliriz - Hazret-i Havva yaratılıyordu. Her ikisi de ebediyen yaşamak üzere "Dâr-ı Naîm"e, yani Cennet'e gönderiliyordu. Bu arada "bir ağacın meyvasından" yememeleri de tenbih ediliyordu. Ancak bu "şecere-i menhiyye"den, yani haram ağacın meyvasından yememezlik edemiyorlardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk her ikisini de ceza olarak dünyaya indiriyordu. Böylece insanlık tarihi başlıyordu. Bu arada Ali Tevfik, tarihçiliğin gereği bir dipnot atmaktan kendini alamıyordu: Hazret-i Adem'in Serendip, yani bugünkü Sri Lanka adasına, Hazret-i Havva'nın ise Cidde'ye indiği rivayet olunuyordu.

Hilkat ve Tufan

Mizancı Murad'ın tarih kitabından Kara Afrika'nın oluşumunu da öğrenmiş oluyorduk: "Ham'ın bir kabahati üzerine pederi tarafından hakkında beddua vaki' olduğundan nesli renkçe kara olmuştur" bu konuda kitapta yer alan satırlardı. Bugünkü dille, Ham bir kabahati nedeniyle babası Hazret-i Nuh'un bedduasını alıyor ve Ham'ın nesli böylece "renkçe kara" oluyordu. Böylece Kara Afrika'nın insanlarının derilerinin neden kara olduğu açıklanmış oluyordu.

Bu bilgiler II. Meşrutiyet yıllarına kadar tarih ders kitaplarında yer alan ilk zamanların başlangıcı, insanlığın doğuşuydu. Benzer bilgiler, yüksekokullarda da okutuluyordu. İlk Jön Türklerden Mehmed Murad'ın altı ciltlik *Tarih-i Umumî* adlı eserinin birinci cildi de ilk zamanlara ayrılmıştı.[37] "Ezmine-i Mütekaddimeden Şark ve Yunanistan'a" başlığını taşıyan bu bölümde aşağı yukarı Ali Tevfik'in görüşleri harfiyen tekrarlanıyordu. "Tarih-i Mukaddes" ile başlayan kitap ardından "temeddün"e, yani uygarlık tarihine geçiyordu. Şarkî Asya, Mısırlılar, Akvam-ı Samiye, İranlılar, Yunanîler, Atina Cumhuriyeti ve Makedonlar ilk cildin diğer alt başlıklarıydı.

Mizancı Murad'ın da kitabında İlkçağ'ın ilk alt başlıkları "Hilkat" ve "Tufan"a ayrılmıştı. Hilkat-ı Alem – Hazret-i Adem ve Zürriyeti – Tufan – İnsâl-i Beşeriyye" bu bölümleri oluşturuyordu: Adem'in yaratılışı, Hazret-i Adem ve zürriyeti, Tufan ve Beşeriyetin yayılışı." Mizancı Murad kaynak konusunda aynen Ali Tevfik'in görüşlerini paylaşıyordu: "*Hilkat-ı Alem – Hilkat-ı alem ve hilkati müteakib olan ezmine-i mütekaddime hakkında malumat almak için kütüb-i mukaddeseden başka me'haz yoktur. Tevrat-ı şerif tarihe müteallik hayli malumat vermiş olub malumât-ı mezkure kütüb-i saire tarafından dahi zikr ve tafsil olunmuştur.*"

Mizancı Murad'ın kitabı yüksekokullara yönelik oluşu nedeniyle insanlığın yaratılışını daha ayrıntılı bir biçimde ele alıyordu. "İnsâl-i Beşeriyye" yani "insanlığın yayılışı" bölümünü Hazret-i Nuh'a hasrediyordu. Hazret-i Nuh, Hazret-i Adem'in ardından ikinci "ebü'l-beşer", yani insanlığın ikinci babası, olarak gösteriliyordu. Bu arada Hazret-i Nuh'un Ham, Sam, Yâsef adlarındaki üç oğlunun dünyayı imar edip isk3an eden kavimlerinin ilk halkalarını oluşturdukları belirtiliyordu.

Kısaca özetlersek "tarih-i mukaddes" tüm ders kitaplarında II. Meşrutiyet'e kadar İlkçağ'ın başlangıcı olarak okutulacaktı.

"Mukaddes"ten "Temeddün"e

II. Meşrutiyet'le başlayan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkinliğini sürdüren tarih anlayışının en önemli özelliği "pozitivist" bir perspektifle "uhrevî" olanı "dünyevî" olandan ayırmasıydı. Artık "tarih-i mukaddes" ders kitaplarından çıkarılıyordu.

---

37 Mehmed Murad, *Tarih-i Umumî*, Birinci cild - *Ezmine-i Mütekaddimeden Şark ve Yunanistan*, Maarif Nezaret-i Celilesinin ruhsatıyla üçüncü def'a olarak tab olunmuştur.
İstanbul – Karabet Matbaası, 1307. Kitabın bölümleri: Kable'l-tarih, Şark Milletleri, Eski Türkler, Yunanîler ve Makedonyalılar, Romalılar, Şarkî Roma ve İran, Garp – Ortazamanın mebadisi .

Türkiye'de II. Meşrutiyet'le birlikte "hürriyet" ilân ediliyor, bu bağlamda tarih anlayışında da bir dönüşüm gözleniyordu: Bundan böyle "pozitivist" tarihçilik kısa sürede benimseniyordu. Bunda Meşrutiyet aydınlarının III. Cumhuriyet Fransası'nın izinden gitme kaygıları yatıyordu. Emile Durkheim sosyolojide yol gösteriyor; Charles Gide iktisadî düşünceyi belirliyor; Charles Seignobos tarihçiliğimizin ana referans noktası oluyordu. 19. yüzyılın romantik "ulusal" tarih anlayışı Seignobos'un eserlerinde bariz bir biçimde ortaya çıkıyordu. Osmanlı topraklarında da 1908'in bir devrim olarak algılanışı Fransız Devrimi'ne gönderme yapmayı gerektiriyordu. "Hürriyet, Musavat, Uhuvvet" ya da "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" İttihatçıların da şiarı olacaktı.

II. Meşrutiyet yıllarında yazılan tarih ders kitapları büyük ölçüde Fransa'ya ve Fransız Devrimi'ne odaklanacaktı. Türkiye'de ulus-devlet'in inşası ile III. Cumhuriyet'in sosyoloji ve tarih perspektifleri arasında doğrudan bağlar kuruluyordu. Mustafa Kemal'in tarih anlayışı da bu kitapların sonucu biçimlenecekti. Fransız Devrimi'ne hayranlığını ileriki yıllarda birçok kez ifade edecekti.

II. Meşrutiyet'le başlayan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkinliğini sürdüren tarih anlayışının en önemli özelliği, "pozitivist" bir perspektifle "uhrevî" olanı "dünyevî" olandan ayrılmasıydı. Artık "tarih-i mukaddes" ders kitaplarından çıkarılıyordu. Bunlar din derslerinin alanı oluyordu. İnsanlığın doğuşu, evrimi türü bir bilgi bundan böyle tarih kitaplarında yer almıyordu. Doğrudan "temeddün" diye nitelediğimiz "uygarlıklar tarihi" ile ilkçağ tarihine başlanıyordu. Maarif-i Umumiyye Nezareti Telif ve Tercüme Kütüphanesi yayını olan ve sultanî yani liselerin Edebiyat Şubesi onuncu sınıflarında okutulan *Tarih-i Kadim* yani İlkçağ [eski] tarihi "akvâm-ı kadime" adı altında Batı Asya ve Grek uygarlıklarıyla başlıyordu. İlk konu "Mısır ve Mısırlılar", onu izleyenler ise "Keldanistan", "Asurîler", "İbranîler", "Fenikeliler" ve "İranlılar"dı. Henüz Ortadoğu'nun ötesinde, Çin, Hint gibi uygarlıklar kapsanmıyordu. Bu kitap Ali Reşad'ın kaleminden çıkmıştı. [38] II. Meşrutiyet'in ilânından 20'li yılların sonlarına kadar hemen hemen eğitim sürecinin her evresi için Ali Reşad ders kitapları yazmıştı. Bu kitaplarda büyük ölçüde ünlü Fransız pozitivist tarihçi Charles Seignobos'dan esinlenmişti. Ta ki 1930'ların başında Türk Tarih Tezleri'nin ortaya atılışına değin...

Ancak aynı tarihlerde kimi ders programlarında "tarih-i tabii" yani doğa tarihi başlıklı bir ders yer aldı. "Tarih-i tabii" kitaplarında ilk kez Darwin'den de söz edilmeye başlandı. Böylece, en azından Balkanlar'da ve İstanbul'da Darwin artık Osmanlı aydını tarafından bilinir oldu. Bu evrede Darwin'in görüşlerinin yayılmasında iki "kütüphane" yani yayın dizisi başı çekti. Bunlar Ulum-ı Tabiiyye ve İctimaiyye Kütüphanesi ile Teceddüd-i İlmi ve Felsefi Kütüphanesi idi. Her iki kütüphane de başlığı Darwinizm olan birer kitap yayımlamışlardı. 1911'de basılan bunlardan ilkinin yazarı Subhi Edhem'di. Mustafa Kemal'in de okuduğu Manastır Askerî İdadîsi'ndeki öğrencilerine ithaf ettiği bu kitap Manastır'da Beynelmilel Ticaret Matbaası'nda basılmıştı.[39] Bu yayından iki yıl sonra Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi'nin yayımladığı Edward Hartmann'*ın Darwinizm – Darwin Mesleğinin İhtiva Ettiği Hakikatler ve Hatalar* adlı eseriydi. Aslı Almanca olan bu kitabın Fransızca çevirisinden Türkçeye Memduh Süleyman çevirmişti.[40] Yine aynı yayınevi tarafından çıkarılan ve Darwin'in izinden giden Ernst Haeckel'in bir kitabı yayımlanmıştı. Baha Tevfik ve Ahmed Nebil tarafından *Vahdet-i Mevcud – Tabiat Aleminin Dini* başlığıyla Türkçeye çevrilen eserde Darwin'e ve evrim kuramına geniş yer veriliyordu.[41]

---

38 Ali Reşad [Telif ve Tercüme Dairesi azasından], *Tarih-i Kadim* – Akvam-ı Kadime-i Şarkiyye ve Yunanîler, [Seignobos, Maspero ve Leon Cahun'un asârından tercüme ve iktibas edilmiştir], [Mekâtib-i Sultarniyyenin edebiyat şubesi onuncu sınıfına mahsusdur.] İstanbul; Matbaa-i Amire 1331.

39 Subhi Edhem [İdadi-i Askerî sabık tarih-i tabii muallimi], *Darwinizm*, Manastır; Beynelmilel Ticaret Matbaası, 1327. Dış kapakta yer alan içindekilerle ilgili bilgi: İcmâl-i Tarihi-Menşe'-i Envâ'-Tahavvül Kanunları-Mübarize-i Hayat-Istifa-Veraset-Tesâlüb-Netice ve Son Söz.

40 *Edward Hartmann, Darwinizm* – Darwin Mesleğinin İhtiva Ettiği Hakikatler ve Hatalar, çeviren: Memduh Süleyman, İstanbul; Teceddüd-i İlmî ve Felsefi Kütaphanesi: aded 10, 1329.

41 *Ernst Haeckel, Vahdet-i Mevcud – Tabiat Aleminin Dini*, çevirenler: Baha Tevfik ve Ahmed Nebil, İstanbul; Teceddüd-i İlmî ve Felsefi Kütüphanesi: aded 2, ty.

İnsanın kökeni konusunda bu kitapta şu satırlar yer alıyordu: "*En adi bir mukayese insan ile maymun arasındaki sıkı münasebeti ve şekil birliğini irae eder. Bu münasebetlerin büyük bir kısmı esasen memeliler arasında da müşterektir. Günden güne daha ziyade tabiata ve tabiatın bu gibi uzvî cüz'leri arasına nüfuz eden 'teşrih' ve 'mukayese-i teşrih' fenleri bize isbat ediyor ki insan ile insana benzeyen hayvanlar [goril, şempanze, orangutan] arasındaki şekil ihtilafı yine bu hayvanlarla sair maymunlar arasındaki ihtilafdan daha ehemmiyetsiz ve daha cüz'idir.*"[42] Manastır Balkan Harbi'nde yitirilmiş, Ulum-ı Tabiiye ve İctimaiye Kütüphanesi İstanbul'a nakledilmişti. 1911'de Darwinizm kitabı basılan Subhi Edhem 1914 yılında yine aynı yayınevinden *Lamarkizm* adlı kitabını yayımlatacaktı.[43]

Kısaca, II. Meşrutiyet tarih ders kitaplarından "mukaddes" silinmiş, bu arada "tarih-i tabii", doğa tarihi anlayışıyla sınırlı oranda insanın evrimine yönelik bilgileri içeren kitaplar yayımlanmıştı. Tarih kitapları artık "temeddün"den yanaydı. Ali Reşad'ın 1928 müfredat programına göre hazırladığı Umumî Tarih kitapları bu konuda bizleri geniş bir biçimde aydınlatıyordu.[44] "Orta mektep ve lise birinci devrenin muaddel tarih müfredat programı" ilkçağlar için "Kable'l-tarih, Şark Milletleri, Eski Türkler, Yunanîler ve Makedonyalılar, Romalılar, Şarkî Roma ve İran ve Garp – Ortazamanın mebâdisi"ni öngörüyordu. "Tarihin başlangıcı" başlıklı "methal" yani giriş bölümünde ilk insanların arz üzerinde ne zaman ve nerede ortaya çıktıklarının bilinmediği, yalnız "çok eski zamanlarda yeryüzünde insanların bulunmuş oldukları" belirtildikten sonra jeoloji alimlerinin arzın değişik tabakalarını birinci, ikinci, üçüncü vs. gibi değişik devirler altında sınıflandırdıkları, tahminlere göre insanın dördüncü devrin başlangıcında, yani milattan yüz bin yıl önce var olduğu kaydediliyordu. Kısaca insanlık tarihi beş altı bin yıllık "uhrevî" bir geçmişten uzaklaştırılarak jeolojik devirlere bağlanıyordu. Her ne kadar insanlığın tarihi zaman olarak çok daha eski tarihlere çekiliyorsa da insanın nasıl var olduğu en azından ders kitaplarında yer almıyordu.

H. G. Wells ve Eugène Pittard

1930'lu yıllarda Mustafa Kemal'in öncülüğünde gündeme gelecek olan Türk tarih tezlerinin esin kaynağı iki önemli kitaptı. Bunlardan ilki ünlü antropolog Eugène Pittard'ın *Irklar ve Tarih [Les Races et l'histoire]* başlığını taşıyordu.[45] 1920'lerin ortalarından itibaren Türkiye'de antropoloji ilgi odağı oluyor, İstanbul Tıp Fakültesi'nde Antropoloji Enstitüsü kuruluyordu. Enstitünün yayın organı *Türk Antropoloji Mecmuası*'nın yazarları arasında yer alan Eugène Pittard, 1910'ların başından itibaren Türkiye'de antropolojik incelemelerde bulunuyordu. [46] Eugène Pittard'ın *Irklar ve Tarih* başlığını taşıyan eseri 1924'te yayımlanacak ve kısa bir süre sonra Mustafa Kemal'in kütüphanesine ulaşacaktı.

Ancak Atatürk'ün tarih anlayışında Herbert George Wells en az Eugène Pittard kadar etkili olmuştu. 1930'ların Türk tarihçiliğinde Darwinist açılımın asıl öncüsü olan bu kişiydi. H. G. Wells kısaltılmış ismiyle bilinen Herbert George Wells döneminde tanınmış bir yazardı. En az tarihçiliği kadar kurgubilim alanında

---

42 *Ernst Haeckel, age: s. 41.*

43 Subhi Edhem, *Lamarckizm*, Dersaâdet; Ulum-ı Tabiiyye ve İctimaiyye Kütüphanesi, 1330. Subhi Edhem'in Meşrutiyet yıllarında çıkmış bir başka kitabı Hayat ve Mevt idi: Subhi Edhem, *Hayat ve Mevt*, İstanbul; Halk Kütüphanesi, Nefaset Matbaası, ty.

44 Ali Reşad, *Umumî Tarih*, birinci cilt, Son müfredat programlarına muvafık olarak yeniden yazılmıştır. İstanbul; Türk Neşriyat Yurdu, 1928 [Eski Türkçe] ve Ali Reşad (Sabık Maarif müsteşarı ve Darülfünun müderrislerinden) *Umumî Tarih*, İstanbul; Kanaat Kütüphanesi, 1929. Orta Mektep ve Lise Birinci devrenin muaddel tarih müfredat proğramı.

45 Eugène Pittard, *Les races et l'histoire ; introduction ethnologique à l'histoire*, Paris, 1924.

46 Zafer Toprak, "Erken Cumhuriyet'in Bilimi: Antropoloji – Türkiye'de Antropolojinin Doğuşu," *Toplumsal Tarih*, sayı 204, Aralık 2010, s. 26-33 ; Zafer Toprak, "Atatürk, Eugène Pittard ve Afet Hanım – En Büyük Antropolojik Anket," *Toplumsal Tarih*, sayı 205, Ocak 2011, s. 20-30 ; Zafer Toprak, "Âdem Havva'dan Homo-Alpinus'a – Eugène Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi," *Toplumsal Tarih*, sayı 206, Şubat 2011, s. 16-29 ; Zafer Toprak, "Dolikosefalden Brakisefale Türk Irkı – Şevket Aziz Kansu ve Antropolojinin Evrimi," *Toplumsal Tarih*, sayı 207, Mart 2011, s. 18-29 ; Zafer Toprak, " 'Mukaddes'ten 'Temeddün'e **Kültür Devrimi – Şemsettin Günaltay ve Türk Tarih Tezi Eleştirilerine Yanıt,"** *Toplumsal Tarih*, sayı 208, Nisan 2011, s. 38-50.

eserleriyle ünlenmişti. Jules Verne ve Hugo Gensback'la birlikte modern çağların kurgubilim ustasıydı. *The Time Machine, The Island of Doctor Moreau, The Invisible Man, The War of the Worlds, When the Sleeper Wakes* ve *The First Men in the Moon* eserlerinin önde gelenleriydi. Bunların bir kısmı filme de alınmıştı. H. G. Wells'in çoğu kurgubilim kitabı toplumsal içerikliydi ve ileriye dönük öngörülerde bulunuyordu.

H. G. Wells, alt orta sınıf bir aileden geliyordu. Babası bahçıvan, annesi hizmetçiydi. Babası bir süre beysbol oynayarak ek gelir elde ediyordu. Ancak sakatlandıktan sonra H. G. Wells çok genç yaşta çalışmak zorunda kalmıştı. H. G. Wells yedi yaşında bacağını kıracak ve uzun süre eve hapsolacaktı. Okuma zevki işte o aşamada gelişecekti. Gençliğinde Plato'nun *Cumhuriyet*'ini okumuş, eleştirel mantığı edinmişti. Bugün Londra'da The Imperial College'in bünyesinde yer alan The Royal College of Science'da biyoloji okumuştu. Hocası ünlü Darwinist Thomas Henry Huxley'di. Reformist sosyalist görüşleriyle İngilizlerin entelektüel kulübü Fabian Society'de aktif olacaktı. İngiliz İşçi Partisi'ne katılacak, kadın hareketini ve suffragettes'leri destekleyecekti. Türkiye ise 1927 yılında H. G. Wells'i tarihçi olarak tanıyacaktı. 1930'lu yıllarda Hitler Almanyası kitap yakmaya başladığı zaman hedefteki ilk yazarlardan biri H. G. Wells oldu.

H. G. Wells ortalıkta doğru dürüst bir dünya tarihi olmayışından yakınarak 1919 yılında küçük kitapçıklar halinde *The Outline of History* adlı dünya tarihini yayımlamaya başladı. Bu eser 1920 yılında kitap halinde çıkanca kısa sürede "best seller" olacak ve İngiltere ve Amerika'da iki milyon satacaktı. *The Outline of History* 20. Yüzyılda en çok satan ikinci "best seller" olarak kayıtlara geçecekti.

Atatürk ve H. G. Wells

Gazi, bundan böyle yeni Cumhuriyet'in tarih anlayışını kökten değiştirmeye kararlıydı. 1929 İktisadî Buhranı da bu kararında etkili olacak, artık Avrupa yörüngeli bir tarih anlayışından kopmanın zamanı geldiğine karar verecekti. Ayrıca laik bir Cumhuriyet'in tarih anlayışı her türlü "uhrevî" unsurlardan arındırılarak ele alınmalıydı.

Bu dünya tarihinden Türkiye'de ilk söz eden Gazi Mustafa Kemal'di. 1925 Fransızca baskısı *Esquisse de l'histoire universelle*'i okuyan Gazi, kitaba ve yazarı H. G. Wells'e 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkası ikinci kurultayında okuduğu Nutuk'ta iki sayfa ayıracaktı. Gazi, Wells'in savunduğu "dünya devleti" teziyle "hilâfet"in yapılanması arasında bir bağ kuruyordu. Türk Dil Kurumu baskısı bugünkü dille *Söylev*'de Atatürk şu satırlara yer veriyordu:

Baylar, İngiliz tarihçilerinden Wells iki yıl önce bir tarih kitabı yayımladı. Bu kitabın son sayfalarında, 'Dünya Tarihinin Gelecek Evresi' başlığı altında birtakım düşünceler vardır. Bunlar birleşik bir dünya devleti (*Un gouvernement fédéral mondial*) kurmak konusu ile ilgili idi. Wells, bu bölümde, birleşik bir dünya devletinin nasıl kurulabileceği ve böyle bir devletin önemli ayırıcı niteliklerinin neler olacağı üzerindeki düşüncelerini ortaya atıyor; adaletin ve tek bir yasanın buyruğu altında dünyamızın alacağı durumu canlandırmaya çalışıyor."[47]

Gazi H. G. Wells'in kitabından çok etkilenmişti. Yanını çizdiği bir paragrafta artık tarihçiliğin jeolojistlerin, paleontolojistlerin, ambriyolojistlerin, her kesimden doğa bilimcilerinin, ruh bilimcilerinin, etnolojistlerin, arkeolojistlerin, filolojistlerin ve tarih uzmanlarının ortak çalışmalarıyla şekilleneceğini belirtiliyordu. Böylece bu kitap yepyeni bir tarih anlayışı geliştiriyor, ayrıca Gazi'nin de duyarlı olduğu "emperyalizm" konusuna geniş yer veriyordu. Bu nedenle Gazi kitabın bir an önce Türkçeye çevrilmesini buyuracak ve Fransızca nüsha bölümlere göre parçalanarak Fransızca bilen belli başlı müderris ve münevver kişilere dağıtılacaktı.[48] Kitap kısa sürede ilk

47 Atatürk, *Söylev [Nutuk]*, Ankara; Türk Dil Kurumu Yayını, 1978, s. 520-521.

48 Wells'in Kitabının Çevirmenleri: Birinci cilt: Avni Bey; Faik Sabri Bey; Muallim Ahmed Cevad Bey; Babanzade Hüseyin Şükrü Bey; Muallim Ahmed Halid Bey. İkinci cilt: Babanzade Hüseyin Şükrü Bey; Müderris Ahmed Refik Bey; Muallim Ahmed Cevad Bey; Galib Bahtiyar Bey. Üçüncü cilt: Galib Baytiyar Bey; Müderris Ali Reşad Bey; Avni Bey. Dördüncü cilt: Müderris Ali Muzaffer Bey; Muallim Ahmed Cevad Bey; Mehmed Ali Tevfik Bey. Beşinci cilt: Mehmed

iki cildi 1927'de, diğer üç cildi 1928'de olmak üzere beş cilt olarak yayımlanacaktı. [49] Toplam 39 fasıldan oluşan kitabın öyküsüne Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları – Hâtıralar* adlı kitabında şu satırlarla yer verecekti:

"Wells'in dört beş koca ciltlik tarihi birçok arkadaşa forma forma dağıtılıyor; değil yalnız cilt cilt tercüme etsinler diye; hattâ çabucak fasıl fasıl ayrı ayrı Türkçeye çevirsinler ve tercümeler bir an önce basılsın diye... Üslûpların birbirini tutmamasında bazı eksiklik kalacak mı; zararı yok; elverir ki yeni tarih görüşünü ve kavramını Türk aydınına gösterecek bir örneğin bütünü hemen göz önüne konsun... Bunda profesör, bilgin, mütehassıs, Millî Eğitim Bakanlığı, Devlet Matbaası hepsi birden seferber ediliyor."[50]

Gazi, bundan böyle yeni Cumhuriyet'in tarih anlayışını kökten değiştirmeye kararlıydı. 1929 İktisadî Buhranı da bu kararında etkili olacak, artık Avrupa yörüngeli bir tarih anlayışından kopmanın zamanı geldiğine karar verecekti. Ayrıca laik bir Cumhuriyet'in tarih anlayışı her türlü "uhrevî" unsurlardan arındırılarak ele alınmalıydı. İnsanın türeyişi dinsel anlatının ötesinde bilimsel temellere oturtulmalıydı. Bu süreçte antropoloji ve arkeoloji tarihle bütünleşiyor ve yepyeni bir tarih anlayışı benimseniyordu. İşte bu nedenle önce antropoloji ardından arkeoloji 30'lu yıllarda önem kazandı; yeni bir tarih anlayışına yol açtı.

H. G. Wells ve Eugène Pittard'ın etkileri daha 1932'de ilk Türk Tarih Kongresi'nde bariz bir biçimde görülecekti. Özellikle Atatürk'ün sofrasında kurgulanan Afet Hanım'ın kongre açış tebliği dünyanın oluşumundan başlıyordu; jeolojik ve antropolojik içerikteydi. Bundan böyle Darwin'in evrim kuramı tüm otuzlu yıllar ders kitaplarında yer alacak, bu arada din ve "Tanrı" konusu da yoruma açılacaktı.

Tarih I ve Tarih Öncesi

30'lu yılların ders kitaplarının temeli 1931 yılından itibaren birkaç baskısı yapılan Türk Tarih Tetkik cemiyeti tarafından yazılan dört ciltlik Tarih kitaplarıydı. Bu magnum opus'un bizi ilgilendiren ilk cildi "Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar"ı kapsıyordu. 1933 yılında ortaokul ve ardından ilkokullar versiyonları da yayımlanacaktı. Otuzlu yıllarda bu ders kitaplarının kapağında yazarları yer almıyordu. Ancak, 1940'lı yıllarda ders kitaplarının yazarlarının da belirtilmesi 30'lu yıllardaki "gizil" yazarlar hakkında da bizlere ipuçları veriyordu. Örnek vermek gerekirse *Orta Okul İçin Tarih I*, kitabının 1940'lı yıllardaki nüshalarının üzerinde yazar olarak Faik Reşit Unat [Yüksek Öğretim Genel Müdürü] yer alıyordu. 1933'te yayımlanan *Ortamektep İçin Tarih I*'in yazarı kitap kapağında belirtilmemişse de, kitap satırı satırına 1940'lı yıllarda basılanların içeriklerini tekrarlıyordu. Ancak önemli bir fark vardı: O da birazdan ayrıntılarıyla belirteceğimiz gibi 1940'lı yıllarda tarih kitapları artık Darwin'den, evrim kuramından ve "din-dışı" anlayıştan arındırılmış şekilde basılmaya başlanmıştı.

Önce ana kaynağı ele alalım ve kademe kademe ders kitaplarına inelim. Türk Tarih Tetkik Kurumu tarafından 1931'den itibaren basılan dört ciltlik tarih kitapları ilk evrede liseler için tasarlanmıştı. Ancak ortaokullarda da okutulmuştu. Zira ortaokullar için alternatif bir ders kitabı yoktu. Ancak dört cildin 1933'ten itibaren ortaokullar için kısaltılmış versiyonları çıkmaya başladı. Bu kitapların H. G. Wells'den esinlenen Darwinist içeriği ilk cilt, "Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar"da somut olarak görülecekti. Anahtar sözcük ise "hayat zinciri"ydi. 1930'lu yıllarda, ilk, orta, lise, tüm ders kitaplarında yer alacak olan "hayat zinciri" evrim kuramının ta kendisiydi.

Ali Tevfik.

49 Herbert George Wells, *Cihan Tarihinin Umumî Hatları*, 5 cilt, İstanbul; Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, 1927-1928.

50 Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları – Hâtıralar – VII. Türk Dil Kurultayında söylenmiştir*, Ankara; Türk Dil Kurumu Yayını, 1954, s. 51.

Gördük ki hayat zincirinin son halkası insandır. Bu zincire nazaran insanın sair memeli hayvanlar gibi, basit bir sınıfa ait cetlerden geldiği kanaatine varılır. Filhakika umumiyetle iddia olunur ki insanın ve büyük maymunların müşterek bir cetleri vardır. Bu cet dahi, daha basit şekilleri haiz bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılıyor. Bu memeli hayvan da bir nev'î yerde sürünen hayvandan ve nihayet bu da balıklardan geliyor.

Bunların hepsi de ilk hayat şekli olan iptidaî hücreye dayanıyor. Hülâsa insanlar, sularda kaynaşıp çırpınan bir mevcuttan, çok yavaş yürüyen bir tekâmülle, bugünkü şekle geldiler.

"Hayat zinciri"nin öyküsünü ana başvuru kitabı *Tarih I*'den izleyelim: 18. yüzyılın kabaca ilk çeyreğine kadar dünyanın beş, altı bin yıl önce yaratıldığı insanlığın Basra'ya iki günlük yolda, Fırat nehri üzerinde bulunan "cennet"te doğduğu sanılıyordu. Bu kanının kaynağı din kitaplarındaki öykülerdi; ve bunlar gerçekmişçesine algılanıyordu. Oysa artık, yaşamın altı bin yıllık değil, milyonlarca yıllık olduğu anlaşılmıştı. Bu anlayışın kaynağı, yeryüzündeki kaya tabakaları ile onların arasındaki fosiller, ya da kayalar içinde gömülü kalmış eski dönem bitki ve hayvanlarının taş kesilmiş kalıntıları ya da bunların kayalar içinde şekil kalıplarıydı.

Dünya, güneşten koparak oluşmuş, zamanla şeklini, görünümünü değiştirmiş, sürekli evirilerek bugünkü şeklini almıştı. Yaşam ise yeryüzü karalarında, denizlerinde ve havasında oluşmuştu. Tüm bu evrime "hayat zinciri" deniyordu. İlk yaşamın izleri yer yuvarlağının kabuğunu oluşturan kaya tabakalarında gözleniyordu. Bunlar yaşamın kayıtlarını tutan "siciller"di. Bu sicillere göre en eski kayalarda yaşam belirtilerine rastlanmıyordu. Çok sonraları kayalarda ilk belirtiler görülmeye başladı. Ancak bunlar küçük hayvan kabukları, deniz otlarının sapları gibi pek basit belirtilerdi. Ardından, bir, iki milyon yıl süren bir evrede denizlerde ilk balıklar ortaya çıktı. Bu evrede kara parçaları henüz yoktu. Hayat zincirinin ilk halkası sularda, sıcak, güneşli, sığ bataklık suda, çamur ya da kum üzerinde başladı. Oradan açık sulara, denizlere yayıldı.

Yaşamın ince, sulu çamur şeklinde ve "yarı hayat" halinde, doğal koşullar altında başlayarak ve çok yavaş bir şekilde, yaşama özgü nitelikleri kazanmış olması olasılığı yüksekti. Ancak şunu kabul etmek gerekirdi; yaşam doğanın dışından gelmemişti, doğanın üzerinde bir "amil"in eseri değildi. Yaşam, tıpkı suyun buhar olması, bazı cisimlerin billura dönüşmesi, toprağın ısınması türünden bir doğa olayıydı. Hayat gerekli doğal nedenlerin bireşimiyle "kendiliğinden" oluşmuştu.

Denizlerden bir süre sonra, değişik türde kalın bataklık bitkileri görüldü. Bu bitkilerin çoğu, büyük ağaçlara benzer yosunlar, ağaç büyüklüğünde otlardı. Bu arada karalar oluştu. Birçok hayvan türleri denizden karaya çıkmaya başladı. Bunlar hem kara, hem deniz hayvanlarıydı. Karada bataklıklarda yaşıyorlardı. Bu arada dünyada soğuk ve sıcak olmak üzere birbiri ardınca değişik iklimler oluştu. Bu devirlerde yeni bir hayvan silsilesi türedi. Bunlar, artık kayalar arasında yaşıyor, yerde sürünüyorlardı. Ayrıca devasa hayvanlar ortaya çıktı. Bunlar sık ormanlarda koşuşuyor, zıplıyorlardı. İlk memeli hayvanlar küçük mahluklar olarak aynı devirde ortaya çıkacaktı.

İnsanın ceddi olarak nitelen ilk canlı kayalar arasında saklanan koşucu bir mahluktu. Bu mahluk kolayca ağaçlara tırmanabiliyor, ayaklarının başparmaklarıyla ikinci parmakları arasında herhangi bir maddeyi tutabiliyordu.

Bir süre sonra yeryüzünün haritası kabaca bugünküne benzedi. İlk yaşamın başlangıcından bu evreye kadar geçen sürenin 60 ila 600 milyon yıl olduğu tahmin ediliyordu. Bu yeni devrin başlaması ile ilk kez yeryüzünde meralar ve ot yiyen hayvanlar oluştu. Bu hayvanların bir kısmı sürüler halinde bir arada bulunuyor, birbirleriyle temas kuruyorlardı. Birliktelikler bir anlamda toplumsal yaşamın ilk göstergeleriydi. Zamanla evrim süreci yaşandıkça bitkilerin ve hayvanların bugünküne benzerleri arttı. Günümüzün gelişmiş memeli hayvanları oluştu. Bunlar arasında nihayet maymunlar görüldü. Bunları kuyruksuz maymunlar ve nihayet insan izledi.

Görüldüğü gibi, hayat zincirinin son halkası insandı. Bu zincire göre insan diğer memeli hayvanlar gibi, daha basit bir sınıfa ait cetlerden geliyordu. İnsanın ve büyük maymunların ortak bir cetleri vardı. Bu cet dahi, daha basit biçimlere haiz bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılarak oluşmuştu. Bu memeli hayvan da bir tür yerde sürünen hayvandan ve nihayet bu da balıklardan türemişti. Bunların hepsi ise ilk yaşam şekli olan ilkel hücre "iptidaî hücre"ye dayanıyordu.

Böylece "hayat zinciri" insanla sonuçlanıyordu. İnsanın ceddi olarak nitelen ilk canlı kayalar arasında saklanan koşucu bir mahluktu. Bu mahluk kolayca ağaçlara tırmanabiliyor, ayaklarının başparmaklarıyla ikinci parmakları arasında herhangi bir maddeyi tutabiliyordu. İnsan ceddinin dünya yüzünde yaşadığı devir, ilk Memeli Hayvan Devri'ydi. Bu evre 4-40 milyon yıl uzaklıktaydı. Fakat, bu mahluk da doğal olarak bir cetten iniyordu. Bu cet daha eski bir zamanda, 14-140 milyon yıl uzaklıkta, yerde sürünen ve ağaçlar arasında yaşayan hayvanlar devrine özgüydü.

İnsanın bu şeceresi, insanın anatomisiyle, "teşrih"iyle diğer kemikli hayvanların teşrihi arasındaki karşılaştırmaya dayanıyordu. İnsan, doğmadan önce, bedeninin geçirdiği "garip" safhalar vardı; bu konuda bilgi edinildiği takdirde evrim kuramının evrelerini göz ardı etmek olanaksızdı. "Rüşeymî hayat" ile "cenin hayatı" devirlerinde insan önce bir balık olacakmış gibi başlıyordu; yerde sürünen hayvanları hatırlatan birtakım şekillerden geçiyordu; basit memeli hayvanların bünyelerini tekrarlıyordu: hatta bir süre için kuyruğu da vardı. İnsan doğduktan sonra dahi, kişisel gelişiminde insan olarak başlamıyor, insanlığa doğru atılmak için, âdeta ilk hayvanların yaptıkları gibi çırpınıp duruyordu. Kısaca, insan, sularda kaynaşıp çırpınan bir varlıktan, çok yavaş yürüyen bir evrimle bugünkü konumuna ve şekline gelmişti. İnsanın bugünkü yüksek zeka, idrak ve kudreti milyonlarca nesil sonucu evrimi sayesindeydi. Artık insan, bugün, doğanın sonsuz büyüklüğüne ve doğa içinde kendi türünün geleceğine, gittikçe büyüyen bir irade ve bilinçle bakıyordu.

Orta ve İlkokulda Darwinizm

1933 yılından itibaren yayımlanan ortaokul versiyonlarında bu bilgiler ana hatlarıyla içeriliyor, pedagojik bir üslupla, daha anlaşılır bir şekilde ele alınıyordu. Konu başlığı yine "hayat zinciri" idi. Hatta konu bir resimle de ifade ediliyor, sol aşağıdan sağ yukarıya doğru denizde yaşayan "iptidaî hayvanlar", "balıklar", "hem denizde

hem karada yaşayan hayvanlar", "yerde sürünen hayvanlar", "kuşlar", "memeliler" ve en üstte "insan" resmediliyordu. Resmin altında "hayat zinciri" ifadesi yer alıyordu.

İlkokullarda ise "hayat zinciri" tarih kitaplarının boyutları doğrultusunda öz bir biçimde yer alıyordu. İlkokul beşinci sınıf kitabında insanın oluşumu şu satırlarda ifadesini buluyordu:

"Geçen yıl okunan tarih derslerinde dünyanın ve üzerindeki ot, hayvan ve insanların bir halde kalmadıkları görülmüştü. Bunlar yavaş yavaş değişiyor, aradan uzun zamanlar geçince büsbütün başka biçimlere giriyorlar. Çok, çok uzun zamanlar içinde dünyanın karaları, denizleri değişmiş, eski otlar, hayvanlar yerine yavaş yavaş yeni cinsleri geçmiş, insanımsı maymunlardan sonra da insanlar meydana çıkmıştır. Lâkin değişiklikler bundan sonra büyümüş ve çabuklaşmıştır. Çünkü insan, hayvanlardan farklı olarak, düşünebiliyor; denemeler yapabiliyor; her şeyi karşılaştırarak kendisi için güzel, çirkin, iyi, fena, büyük, küçük, faydalı zararlı olan şeyleri ayırt edebiliyor; düşünüşüne göre gittikçe daha iyi ve güzel yiyecek, giyecek, yatacak ve barınacak yer elde ediyor."[51]

Otuzlu yıllar Türkiyesi bir anlamda kültür devrimini yaşamıştı. Cumhuriyet yurttaşını oluşturmak için onu geçmişten koparmak, ona yeni değerler kazandırmak gerekiyordu. Bağnaz görüşlerin çözülüşü insanın kendi evrimiyle yakından ilgiliydi. Bu nedenle tarihin başlangıç noktası insanın ta kendisiydi. Otuzlu yıllarda ilk, orta, lise tarih kitapları Darwinist ve evrimci kuram ışığında insanın jeneolojisi üzere bilgilerle başlıyordu. Bu anlayış Gazi'nin önderliğinde oluşturulan Türk Tarih Tezi sayesinde gerçekleştirilmişti. Gazi'nin ölümü ertesi Darwinizm rafa kaldırıldı. Kırklı yıllara geçildiğinde Darwinist evrime yönelik bilgiler tarih kitaplarından elendi. Atatürk'ün ölümüyle birlikte "hayat zinciri" kuramı da tarih kitaplarından silindi. Artık insan biyolojik bağlamda "statik" olarak algılanmaya başlandı. Bundan böyle evrim biyolojik olmaktan çıkıyor, kültürel ve toplumsal alana hasrediliyor; insan bedeni dışında maddî yaşamla bağlantılandırılıyordu.

Yukarıda belirttiğimiz, Faik Reşat Unat'ın 1933 yılında derlediği ortaokul kitabında "hayat zinciri" ayrıntılarıyla anlatılmıştı. İnsan bir evrim sonucu bugünlere ulaşmıştı. Aynı yazarın 1940'lı yılların başında yayımlanan yine *Orta Okul İçin Tarih I* kitabı "İnsanlığın ilk zamanları" ile başlıyordu. Ancak, bundan böyle "hayat zinciri" ders kitabında yer almayacaktı. Bu bölümün ilk konusu "insanların geçirdiği devirler"di. Konu ikiye ayrılmıştı: 1) Tarihten önceki zamanlar, 2) Tarih zamanları. Tarihten önceki zamanlarda, kitaba göre, artık insan fiziki bağlamda, bugünkünden farksızdı. Tarihten önceki zamanlarda yaşamış olan insan kendilerini korumak, ihtiyaçlarını elde etmek için kullandıkları araçlara göre bir zamanlamaya uğruyordu. Bu devirler, Kaba Taş, Yontma Taş, Cilâlı Taş Ve Maden [bakır, tunç ve demir] devirlerine ayrılmıştı. Bu devirler, insanın uygar yaşam ve sanata doğru yükselirken basıp geçtiği basamaklardı. Her devirde öncekinden daha üstün bir ilerleme vardı. Ancak bu kültürel alana özgüydü; maddî yaşamla bağlantılıydı.

Benzer durum lise kitaplarında da Atatürk'ün ölümünün hemen ardından, daha 1939 yılında belirgin bir biçimde gözleniyordu. Atatürk'ün ölümünden birkaç ay sonra yayımlanan Şemsettin Günaltay'ın *Lise Kitapları Tarih I*, kitabı insanın evrimine ve "hayat zinciri"ne yer vermeksizin Prehistorik Çağın Devirleri ile başlıyordu. Bu devirler Taş Devri, Paleolitik Devir, Kalkolitik Devir'di. [52] 40'lı yıllarda fizik antropolojinin kaderini Darwin de paylaşacak, fizik antropolojiden kültürel ve toplumsal antropolojiye kayılırken, evrim kuramı da bir kenara bırakılacaktı.

Kırklı yıllarda otuzlara oranla ders kitaplarında gözlenen bir başka değişiklik "ülûhhiyet"le ilgiliydi. Türk

---

51 *İlkokul Kitapları - Tarih V. Sınıf* - Türk Tarih Kurumu tarafından yazılmış olan tarih kitapları esas tutularak ilkokulların beşinci sınıfları için Kültür Bakanlığı'nca yazdırılmıştır. İstanbul; Devlet Matbaası, 1938, s. 5.

52 *Şemsettin Günaltay, Lise Kitapları Tarih I*, İstanbul; Maarif Matbaası, 1939. Kitapta yer alan bölümler: Prehistorik Çağın Devirleri - Taş Devri - Paleolitik Devir - Kalkolitik Devir - Eneolitik Devir - Anayurtta En Eski devletler - Anayurtta Büyük Hun İmparatorluğu - İskit İmparatorluğu - Çin, Hint, Elam ve Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Suriye Filistin, İran, Ege Havzası (Aka, Atina, Isparta, Roma)

Tarih Tetkik cemiyeti'nin *Tarih I* kitabında "Ülûhiyyet mefhumunu bulan, bu mefhumun sırlarını keşfeden ve bugün dahi keşfetmiye devam eden, insan zekâsıdır" deniyordu. Bir başka deyişle Tanrı insan zekâsının ürünüydü. 1933 baskısı *Ortamektep İçin Tarih I*, kitabında bu görüş daha anlaşılır bir üslupla ifade edilecekti: "İlk Düşünceler", "Dinde Korku ve Umudun Yeri ", "Yıldızlar ve Mevsimler" ve " Uydurma Hikâyeler, Hurafeler, Din Nasıl Doğdu" alt başlıklarını içeren "Düşünmenin Doğuşu" bölümünde "Tanrı'yı bulan, bunun sırlarını açan ve bugün hâlâ açmağa çalışılmakta olan insan zekâsıdır" satırları yer alacaktı. Bu bölümde din anlayışının nasıl bir evrim geçirdiği antropolojik veriler ışığında ele alınıyordu. Dinin doğuş nedenleri şu şekilde ifade ediliyordu: Bulaşıcı, salgın hastalıklar insanları birtakım yerlerden ve kimselerden uzaklaşmak gibi duygulara sevk etmişti. Böylece insanlar birbirlerinin korkularını pekiştiriyor, aralarında "müşterek mukaddesat an'anesi"nin doğuşuna neden oluyorlardı. Bu düşünceler arasında yasak (haram) ve pis (mekruh) önemli bir yer tutacaktı. Pislenmek korkusu, temizlenmek gereği doğuracak, buna birtakım çareler aranmaya başlanacaktı. Temizlenmek, saflaşmak özlemi din adamlarının ortaya çıkışına neden oldu. Bunlar kendi düşüncelerine göre birtakım yasaklar ortaya koyacaklardı. Bu arada insanı tehdit eden güçleri yatıştırmak, onları hoşnut kılmak için özel törenlerle kurbanlar kesme, adaklar verme âdeti doğdu. Din ilerledikçe kutsallaşan şeyler, yasaklar ve yapılan törenler çoğalmaya ve geniş kitlelere ulaşmaya başladı. İlk çobanlarla birlikte, birçok şey insan için anlamlı olmaya başladı. İnsan, sürüsünü otlattığı yerlerin ötesinde neler olduğunu anlamak merakına düştü. Çobanlar sürülerini gezdirirken gündüzleri güneşin, geceleri ayın ve yıldızların kılavuzluğundan yararlanmaya başlamışlardı. Bir süre sonra insan, yıldızların güneşten ve aydan daha güvenli bir yol gösterici olduğunu anladı. Her şeyde bir benlik düşünen insan yıldızları da kendilerini koruyan ve gökyüzünden yaptıklarını gözleyen yüksek yaradılışlı varlıklar saymaya başladı. Toprağın ekip biçilmesiyle güneşin, ayın ve yıldızların başka başka fakat değişmeyen aralıklarla görünüşlerinden mevsimlere ulaştılar. Bu hareketlerden ve mevsimlerden sayı ve ölçü fikrine vardılar. Bu arada dil zenginleşti. İnsanlar olanı biteni anlatmak yeteneğini kazandılar. Kendilerine, kabilelerine, mukaddes tanıdıklarına yeryüzüne ve olup bitenlerin nedenlerine ait birtakım masallar söylenmeye başlandı. Böylece kabilede "müşterek anâne" ve düşünce doğdu. Bu durum insanların bazı düşünceleri kendi istedikleri gibi değil kendilerine anlatılanlar gibi kabul etmelerine yol açtı. Bu arada harman mevsimlerinde bir kısım insanların kurban edilmesi genel âdet oldu. Bu kurbanları kesecek temiz bir sınıf, ilk rahipler ortaya çıktı. Kurbanın etinden yiyerek yapılan fedakârlıktan hisseleşmek âdet oldu. Böylece kurban kesme âdeti doğmuş oluyordu. Din inanışı da zamanla bir evrim geçirdi. İlk insanın Tanrı ve din hakkında hiçbir düşünce ve inanışı yoktu. İnsanlar topluluk halinde yaşamağa başladıktan sonra diğer toplumsal kurumlar gibi din fikri de doğmaya başladı. Tanrı birliği düşüncesine yaklaşıldı ve en son doğanın kudreti ve büyüklüğü öğrenildi ve anlaşılması kolay günümüz dinlerine ulaşıldı. Ortaokul kitaplarında öğretilene göre, "Tanrı'yı bulan, bunun sırlarını açan ve bugün hâlâ açmağa çalışmakta olan insan zekâsı"ydı. Kısaca, din de insanların yaşamını etkileyen etmenlerden birisiydi. Bu nedenle insanlık tarihini öğrenirken din fikrinin nereden geldiğini ve insan toplulukları üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu bilmek gerekiyordu. İnsanların korku ve zaafları, bilimsel bulgularla beyinlerinin "nurlanması" sayesinde gittikçe azaldı. Benliğindeki gücü ve bağlı olduğu toplumun topluluk gücü sayesinde insan doğruyu daha açık görmeye başladı.[53]

Atatürk'ün ölümünden sonra tüm bu kaydettiğimiz bilgileri içeren "Düşünmenin Doğuşu" bölümü ders kitaplarından atıldı. Tarih olaylar manzumesine dönüştürüldü. Ders kitaplarından atılan diğer bir bölüm "ırk"la bağlantılıydı. 30'lu yıllarda okutulan ders kitaplarında fizik antropoloji doğrultusunda ırk tasnifi yapıldıktan sonra öğrenciyi uyaran şu cümle yer alıyordu: "*Bununla beraber ırklar arasında bugün görülen farkların tarih bakımından ehemmiyeti pek azdır. Bu fark ırkları ayırmak için kuvvetli bir esas olduğu halde, ictimaî hiçbir kıymeti yoktur. Irkların üstün-*

53 Ortamektep için Tarih I, İstanbul; Devlet Matbaası, 1933, s. 21-23.

lük ve geriliğini göstermez." [54] Atatürk döneminde yer alan bu paragraf onun ölümünden sonra, savaş yıllarında yayımlanan ders kitaplarında ırk bahsinden çıkarıldı. Irk yine fizik antropoloji bağlamında yorumlanacak, ancak artık "ırk ayrımcılığı" konusunda bu tür bir uyarıya gerek duyulmayacaktı.

Evrimin Sonu

Son yıllarda Türk Tarih Tezi birçok yazar tarafından Orta Asya'dan göçe ve Türklerin dünyaya yayılışına indirgenmiştir. Oysa romantik öğeler içeren bu göç trafiği 30'lu yılların tarih kitaplarının birkaç sayfasına sıkıştırılmıştı. Türk Tarih Tezi kapsayıcılığıyla özünde devrim niteliği taşıyacak bir dönüşüme yol açacaktı. Tarihin dar kalıplar içinde diplomatik, siyasal yapısını kırıyor, onu disiplinlerarası bir yapıya kavuşturuyordu. Türk Tarih Tezi'nin diğer bir yönü tarihi çok daha geniş bir zaman eksenine oturtuyordu. Bu arada tarihyazımında en geniş bir biçimde dış kaynaklara başvuruluyordu. Eskilerin vakanüvis tarihçiliği ya da Meşrutiyet yıllarının aktarmacı tarihçiliği geride bırakılıyor, çok daha sentetik bilgilere yer veriliyordu. 1930'lu yılların Türkiyesi'nde en önemli kongreler 1932 ve 1937 Birinci ve İkinci Tarih Kongreleri oldu. Dört cilt olarak özenilerek hazırlanan Tarih kitaplarının özellikle antropolojik giriş bölümü ayrı bir önem arz ediyordu. İlk kez tarih öncesi ve ön tarihe iniliyor, insanlığın evrimi bilimsel bir tabana oturtuluyor, arkeoloji ile tarihin köprülerinin temelleri atılıyordu. Aynı titizlik ortaokul kitaplarında da gözlendi. Cildiyle, kağıdıyla, renkli sayfalarıyla, özenli baskılarıyla 1930'ların ders kitaplarının düzeyine bugün bile ulaşılamadı.

Türkiye'de çağdaş tarihçilik Türk Tarih Tezi ile başlayacaktı. Antropoloji, arkeoloji ve filolojiyle bütünlenen bu tezin somut ürünü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi oldu. Türkiye'de sosyal ve beşerî bilimlerin temellerinin atıldığı akademik birim Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi idi. 1930'ların sonunda Ankara'nın en görkemli bina kompleksi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi olarak inşa edildi. Dünyada benzer bir adı olmayan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi aslında bir antropoloji fakültesi ve "mütemmim cüzleri" olarak düşünülmüştü. Kuruluş aşamasında İstanbul Fen Fakültesi bünyesindeki Antropoloji Enstitüsü alelacele Ankara'ya taşınmış ve Ankara'da antropoloji dersleri verilmeye başlanmıştı. Yurt dışına antropoloji eğitimi için öğrenci gönderilmiş, Gazi'nin manevî kızı Afet Hanım'a antropoloji doktorası yaptırılmıştı. Dünyanın o güne kadar en geniş kapsamlı antropoloji anketi 1937 yılında Türkiye'de gerçekleştirilmişti.

Nihayet kırklı yılların başında Ankara Üniversitesi'nin temelleri atılırken ilk rektörü Türkiye'nin ilk antropoloğu Şevket Aziz Kansu olacaktı.

Evrim Kuramı – Hayat Zinciri

Dünya ve Hayat Hakkında Yanlış Fikirler

Bundan 200 sene evveline gelinceye kadar insanlar, Yahudilerin din kitabı olan Tevrat'*ın hikâyelerinde olduğu gibi inanarak dünyanın ancak 5-6 bin sene önce yaratılmış olduğunu ve insanın cennette yaratıldığını sanıyorlardı.*

Artık, yer yuvarlağının kabuğunu teşkil eden kaya tabakaları üzerinde yapılan tetkikler ve bu tetkikler sırasında elde edilen kayalar içinde kalmış eski devirler hayvan ve nebatlarının taş kesilmiş veya bunların taşlar içinde şekli kalmış fosil denilen bakiyelerinden anlaşılmıştır ki hayat 6 bin değil, milyonlarca yıl önce başlamıştır. Gene milyonlarca yıl evvel güneşten kopan ve pek

54 Ortamektep için Tarih I, İstanbul; Devlet Matbaası, 1933, s. 19.

çok şekiller değiştirerek en son bugünkü halini almış olan yer yuvarlağının yaşı ise bundan çok daha eskidir.

Hayat Zinciri

İlk hayat izleri – İlk hayata ait, bugüne kadar edinebildiğimiz bütün bilgileri "kayalar sicili"nden öğreniyoruz. En eski kayalarda hiçbir hayat eserinin izi yoktur. Daha sonraki devirlere ait kayalarda rastlanılan ilk hayat izleri de küçük hayvan kabukları, deniz otlarının sapları gibi pek basit şeylerdir (ilk hayatın başlangıcından bugüne kadar 60 milyon sene geçtiği tahmin olunmaktadır).

İlk balıklar – Yine kayalar sicilinden öğreniyoruz ki daha sonraları denizde yaşayan ilk hayvanlar, balıklar meydana geldi. Bu devirde karada henüz toprak ve hayat yoktu. Bu devrin sonlarına doğru karada birdenbire pek çeşitli bataklık nebatları görünmeye başladı. Bunların çoğu büyük ağaçlar halinde yosunlar, ağaç büyüklüğünde otlardı.

Hem karada hem denizde yaşayan hayvanlar – Asırlar geçtikçe birçok şekilde hayvanlar denizden karaya çıkmağa başladılar. Bunlar karada bataklık yerlerde yaşayan hem kara, hem deniz hayvanları idi.

Yerde sürünen hayvanlar, kuşlar, ilk memeli hayvanlar – Bundan sonra dünyada birbiri ardınca soğuk ve sıcak olmak üzere iklim değişiklikleri oldu. Bu devirlerde kayalar arasında yaşayan, yerlerde sürünen yeni birtakım hayvanlar türedi. Bunlardan başka garip şekillerde gayet iri birtakım hayvanlar da çoğaldı. Bunlar sık ormanların arasında koşuşurlar ve zıpladıktan sonra ayaklarını açarak yere yavaş yavaş inerlerdi. Artık kuşlar da görülmeğe başlamıştı. Aynı devirde pek küçük mahlûklar halinde memeli hayvanlara da ilk defa tesadüf olunmağa başlandı.

Bugünkü hayvanlara ve nebatlara benzeyenler – Yeryüzünün haritası az çok bugünkü şeklini almağa başladığı sıralarda iklim sıcaklaştı ve yeni bir hayat devresi başladı. Bu devirde dünyada ilk defa olarak otlaklar ve ot yiyen hayvanlar görüldü. Bunlar arasında bir takımları sürüler halinde bir arada yaşıyorlar, birbirlerine bakıyorlar, birbirlerini taklit ediyorlar, birbirlerinin seslerinden ve hareketlerinden anlıyorlardı. Yeryüzünde cemiyetle yaşanmağa başlanmıştı. Devir ilerledikçe nebatlar ve hayvanlar bugünkü nesillerine daha çok benzemeğe başladılar, yavaş yavaş çirkin ve kaba nesiller bugünkü tekâmül etmiş memeli hayvanlar halini aldılar. Bu hayvanların başında, sıra ile maymunlar, kuyruksuz maymunlar ve nihayet insanlar gelir.

İnsanın Ceddi

Hayat zincirinin son halkası insandır. Öteki memeli hayvanları gibi insanın da daha basit bir hayvan cinsinden çıkmış olması lâzımdır. İnsanların ve büyük maymunların müşterek bir cetleri vardır. Bu cet dahi, daha basit şekilli bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılır. Bu memeli hayvan da bir nev'î yerde sürünen hayvandan ve nihayet bu da balıktan geliyor ve bunların hepsi, geriye doğru gittikçe, ilk hayat şekli olan "iptidaî hücre"ye dayanıyor.

Ortamektep için Tarih I, İstanbul; Devlet Matbaası, 1933, s. 5-6.

[Türk Tarih Tetkik cemiyeti tarafından yazılmış olan Tarih kitapları esas tutularak ortamekteplerin birinci sınıfları için hazırlattırılmış ve 5/8/1933 tarih ve 3626 numaralı emirle tab' ettirilmiştir.

Lise 1. Sınıf Tarih Dersi Müfredat Programı: Başlangıç[55]

Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar

I – Beşer tarihine giriş

Halin mazi ile alâkası. Mazi hakkındaki bilgilerimizin hududu.

A. Kâinat, tabiat:

İlk insanların iptidaî telâkkileri ve bugünkü hakikatler. – Kâinat – Tabiat – Tabiatın büyük kanunu – Zekâ.

Dünya ve hayat. Dünya ve hayat hakkında yanlış fikirler – Hayat zinciri – İlk hayat izleri – İlk balıklar – Hem kara hem deniz hayvanları – Yerde sürünen hayvanlar, kuşlar, ilk memeli hayvanlar – Bugünkü hayvanlar ve nebatlara benziyen hayvanların ve nebatların görülmesi – Hayatın menşei – Hayat nasıl başladı? – İnsanın ceddi.

İnsanların ilk cetlerinden bugüne kadar geçen nesillerin varlık izleri: insanların ilk ceddi – İlk mühim izler – 50 bin sene evvelki insanların hayat ve maişetleri – İnsan cemiyetleri hakkında ne bilmek isteriz, bu nasıl mümkün olur?

B. Tarih:

Tarihin kaynakları – Tarihte kavime mebde – İnsanların geçirdiği devriler: I. Yontma Taş Devri; II. Cilâlı Taş Devri, III. Maden Devri.

Muhaceret ve tesirleri: Muhaceretin sebepleri – Muhaceretin tesirleri.

C. Irk:

Lisan – Türk ırkı ve Türk dili.

D. Fikrin doğuşu:

İptidaî felsefe – Dinde atanın mevkii ve tesiri – Dinde korku ve ümit – Yıldızlar ve mevsimler – Hikâye ve hurafeler. Din menşelerinin karışık mahiyeti.

Türk Tarih Tetkik cemiyeti'ne Göre Dinin Doğuşu

> Dilin lugatçesi çoğaldıkça insanın hikâye ve nakil kabiliyeti de ziyadeleşti. Kendilerine, kabilelerine, mukaddesata, dünyaya ve her şeyin sebeplerine ait birtakım hikâyeler nakletmeye başladılar. Bu suretle bir kabile zihniyeti ve bir an'ane inkişaf etti. Bu hal, insanları istedikleri gibi serbest bir fikir ve düşünceye malik olabilmek imkânından mahrum ve bazı fikirleri, bazı telkinleri olduğu gibi kabul etmeğe mecbur ediyordu. Görülüyor ki insanlar bu bahsettiğimiz tarihlerden itibaren şahsiyetlerinden bir kısmını feda etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Beşeriyet bugün dahi hâlâ aynı yolu takip etmektedir.
>
> Ziraat ile beraber insanların fikrine yeni birtakım muhakeme silsileleri hâkim oldu. Hasat mevsimlerinde bir sınıf efradın kurban olarak feda edilmesi lüzumu, umumî telâkki mahiyetini aldı. Bu kurbanları kesecek diğer pak tanınmış bir sınıf meydana çıktı: ilk rahipler sınıfı. Bir de kurban edilen efradın etinden birer parça yemek merasimi yer tuttu. Güya bu suretle fedakârlığın nimetlerinden hepsi hisselenmiş oluyorlardı. Bugün hâlâ bazı dinlerde mevcut olan kurban kesmek âdetlerinin menşei budur.
>
> Bütün bu müşterek âdetler inanışlar insanların aralarında zihnî ve hissî birta-

55 *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Lise Müfredat Programı*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1934, s. 9-10.

kım bağlar kurdu ve insanlarda müşterek düşünce ve müşterek harekete saik oldu. İşte bu hâdiseye biz bugün din namını veriyoruz. İnsanlar bu hâdise karşısında basit ve mantıkî bir telâkki ile temasa gelmiş bulunmuyorlardı; bilâkis, birtakım ruhlara, ilhamlara, emirlere ve nehiylere taallûk eden karma karışık düşüncelerle temasa gelmiş oluyorlardı.

İnsanların hayatına taallûk eden her şeyde olduğu gibi dinî meselelerde de bir tekâmül hâdisesi görünür. İptidaî insanda Allah ve din hakkında hiçbir fikir ve kanaat yoktu. Bu kadar umumî ve şümullü telâkkilere, insanın dimağı ancak yavaş yavaş alıştırıldı. Din fikri, insanlar cemiyet hayatına sarahaten atıldığı nispette genişlemeye başlar, vahdet mefhumuna yaklaşır ve nihayet, tabiatın kudret ve azametiyle daha ziyade anlaşılması kabil, hakikî bir mahiyet alır. Görülüyor ki insanlar cemaat halinde yaşamaya başladıktan sonra, diğer ictimaî müesseseler gibi din müesseseni de vücude getirmişlerdir.

Ülûhiyet mefhumunu bulan, bu mefhumun sırlarını keşfeden ve bugün dahi keşfetmeye devam eden, insan zekâsıdır.

Tarih I – Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar – T.T.T. Cemiyeti tarafından yazılmıştır, İstanbul; Devlet Matbaası, 1932, s. 22-24.

İsmet İnönü ve İnkılâp Kürsüsü

Ankara İnkılâp Kürsüsü'nün Açılışı Dolayısıyla Verilen "Türk İnkılâbı" Konulu İlk Ders / Konferans – Başvekil İsmet İnönü

Ayın Tarihi, Sayı: 4, 1-31 Mart 1934, sf. 30-36.

Bu ders/konferans, yukarıdaki başlıkta geçtiği gibi, Ankara İnkılap Kürsüsü'nün açılışı dolayısıyla ve Ankara halkevinde verilmiştir. Bu dersten 16 gün önce, 4 Mart 1934'te, İstanbul Üniversitesi bünyesinde Türk İnkılap Enstitüsü'nün öğretime başlaması ile Ankara'daki İnkılap Kürsüsü etkinlikleri birbirinden ayrıdır.

Ankara İnkılâp Kürsüsü'nün Açılışı Dolayısıyla Verilen "Türk İnkılâbı" Konulu İlk Ders / Konferans

Ankara Hukuk Mektebi'ndeki ilk İnkılâp Tarihi konferansını 20 Mart 1934'te Başbakan İsmet İnönü verdi. İnönü konuşmasında Türk İnkılâbını "Türk Milletinin Kurtuluş Savaşı" diye niteliyordu. Millî Mücadele'nin önemli aşamalarını kapsayacak olan bu dersleri verecek öğretim üyelerinin vurgulamak durumunda olduğu husus "devrimlerden hiçbir şekilde ödün vermemek, geriye dönüş yapmamak ve Türk milletinin yüksek bir düzeye ulaşması için ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak ve bu amaca ulaşmak için çıkabilecek her engeli ortadan kaldırmak"tı. Bu dersler için uzman öğretim üyesine gerek duyuluyordu. 20 Haziran 1935'te kuruluş yasası yayımlanan Dil ve Tarih-Coğrafya Enstitüsü bu kadroları yetiştirecekti.

Hanımlar, Efendiler,

Türk milletinin içinde yaşadığımız ve devam etmekte olan inkılâbı, ecnebî istilâsına ve Osmanlı nizamına karşı çifte cepheli bir savaş ile başlamıştır. Türk inkılâbı Türk milletinin kurtuluş savaşıdır. Ecnebî istilâsına karşı vatan müdafaası gibi, nispeten sade bir manzara ile başladığı ilk günde bile, inkılâp, Osmanlı nizamını kendi karşısında bulmuştur. Kurtuluş Savaşı, her hamlesinde muvaffakiyeti, bir ecnebî darbesini reddederken Osmanlı nizamının temellerinden birini yıkmakla elde

etmiştir. Anlaşılıyor ki inkılâbımız dahilî ve millî mahiyeti itibariyle Osmanlı içtimaî heyetinin vakit vakit gösterdiği ıslâhat teşebbüslerinin bir devamı veya tekâmülü değildir. Bilakis Türk inkılâbına Osmanlı nizamı amansız bir zıt ve hasım vaziyeti almıştır. Şu hâlde Osmanlı nizamı artık Türk milletine kurtuluş temin edecek bir muhitin bütün şeraitini kaybetmiş ve hakikaten o zamanlar, açıktan söylendiği gibi, Osmanlı milleti ve cemiyeti nazariyesi içinde Türk milletine hayat verecek usare kalmamıştı. Geçirdiğimiz son yarım asırlık hadiseler, Osmanlı devrindeki vatanperverlerin ve mücahitlerin Osmanlı camiasındaki ıslâhat ve kurtuluş teşebbüslerinin yanlış temelde ve Türk milletinden başka bir bünye üzerinde çabaladıklarının ifadesidir. Bugüne kadar geçen tecrübeleri geçirmiş ve tarihin Osmanlı inkısamı için tertip ettiği dram sahnelerini görmüş ve yaşamış adamlar olarak, tekrar otuz sene evveline dönmemiz kabil olsa, yapılacak şeyin ne olduğunu düşünebiliriz. Osmanlı nizamı yerine Türk milleti nizamı, Osmanlı Meclisi mebusanı, saltanat ve hilâfet yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi, laik Cumhuriyet gibi başka müesseseler koymak icap ederdi. Osmanlı devrini görmüş olanlar, bu fikirlerden herhangi birinin ortaya konmasına Osmanlı nizamının asla mütehammil olmadığını iyice hatırlarlar.

Osmanlı nizamı dediğimiz zaman, idare eden adamları ve müesseseleri ile içtimaî heyetinin ana kanunlarını murat ediyorum. Osmanlı nizamı son asırların fennî ve içtimaî terakkilerine karşı, bünyesini, tedrici olarak değişen ve yükselen tekâmülden uzak tutmak gayretiyle, dört duvarı kalın bir hücre içinde kalmış idi. Osmanlı ıslâhatçıları hep bu hücre içinde çalıştılar. Bütün ıslâhat teşebbüsleri, muvaffak olanları ile beraber, hep o hücrenin duvarları arasındaki sahaya münhasır kaldı. Türk milletini, aradığı yaşayış ufuklarından kalın duvarlarla ayırmak tertibi içinde vuku bulan bu çırpınmalar Türk milletinin kurtuluş davası ile münasebettar olamazdı. Bunun içindir ki Türk inkılâbının hamleleri, Osmanlı ıslâhat ve hatta ihtilâl hareketlerinin devamı ve tekâmülü değildir.

Osmanlı nizamı, Türk milletini ecnebî istilâsına ve esaretine kadar sürükledi. Kendi sevk ve idaresinin neticesi olarak ecnebîler Türk milletinin bütün varlığına el koydukları vakit boyun eğdi. Osmanlı nizamı, kendisinin Türk milletini kurtarmağa iktidarı olmadığına inanmıştı.

Asırlarca bocalıyarak, nihayet en sert kayaya çarptıktan sonra tabiî hedefine varmış gibi rıza ile ve alıştığı miskin tevekkül ile teslim oldu. Artık Osmanlı nizamı Türk milleti aleyhine ecnebîlerin elinde vasıta olmak rolüne hazırlanmıştı.

Hanımlar, Efendiler,

Hazin ve acı bir hakikattir ki Osmanlı nizamı, ecnebîlerin emrettikleri bu son rolü benimsemiş, yeryüzünden kaybolmadan, son enerjisini toplayarak ecnebîlerle birlikte, Türk milleti aleyhine savaşmıştır. Türk milletinin Osmanlı devrine ait harikulade eserlerini beraber yaşadıktan sonra katılaşarak ve duygusuzlaşarak, nihayet milletin mevcudiyet ve ilerleyiş şartları ile her türlü münasebeti kaybeden bir mahiyet içinde onun hangi çukurlara kadar düştüğünü mütalea etmek, tarih için ibretli ve istifadeli bir şeydir. Biraz evvel dediğim gibi Türk inkılâbı, Türk kurtuluş davası olarak ecnebî istilâsına karşı, bir dereceye kadar sade ve askerî-siyasî mahiyet-

te başlar. Ve fakat daha ilk anında Osmanlı nizamına karşı bünyevî – millî ve siyasî inkılâplara girer. Millet varlığını anlayışta, esaslı farkı ise kuvvet önünde imparatorluğun teslimiyetine karşı, Türk inkılâbının ret ve mücadele kararında bulacaksınız.

Bu mücadelenin çetin safhalarını profesör arkadaşlarımdan dinleyecek ve öğreneceksiniz: Ben size bu kararın millî mânasına işaret edeceğim.

Bir defa, teklif olunan teslimiyet tam karşılığı ile yani Türk milletinin müstakil varlığının kendi tarafından emir ve ihtar edilmesi suretinde tecelli etmiştir. Bu tecelli Türk milletini büyük savaş önünde bulunduruyordu. Gerçi böyle bir savaş için lâzım olan maddî vasıtalardan millet mahrum vaziyette bırakılmış idi. Fakat buna rağmen Türk milleti kendi vicdanında müstakil mevcudiyetinden mahrum olarak yaşamak istidadını görmedi. Millî vicdanın ihtilâli kendine yol gösterdi. Diğer taraftan düşünüldü ki kâmilen ele geçtikten sonra, maddî vasıtadan gittikçe daha ziyade mahrum bulunacaktı. O halde, içine düştüğü felakette en müsait ve vasıtalı olduğu zaman gene bu zaman idi. Ancak maddî vasıtaların riyazî ve amelî tesirleri galebe çalarak mücadeleyi uçsuz ve bucaksız bir yola sürebilirdi.

Tarih, Türk milletini bütün bu ihtimalleri gözüne alarak harekete geçmiş bulmaktadır. Türk inkılâbının başında verilen karar –ki bu, ecnebî taarruzuna karşı sonsuz mücadele kararıdır– inkılâbın her zaman temel taşı ve esas yapısı kalacaktır (Hararetli ve sürekli alkışlar). Türk inkılâbı ancak bu temel üzerinde yaşayabilir ve yükselebilir. Bu itibarla harice karşı millî varlığı koruma için inkılâbın tecrübeden geçen müdafaa prensiplerini gözden geçirmeliyiz. Bunların birincisi –Millî müdafaa, millî varlık savaşıdır. Hakikati, katı ve kaba mahiyeti ile olduğu gibi kabul etmelidir. Millî mücadelede harice karşı vatan müdafaasını kazanmak Türk milletinin varlığını hariç elinden kurtarmağı temin etti. Harice karşı müdafaanın kaybedilmesi, millî varlığın kaybedilmesini intaç ederdi. Vatan yeniden bir taarruza uğrarsa taarruzun hedefi ve neticeleri ayni olacaktır. Böyle bir savaştan behemehal muzaffer çık[ıl] malıdır. Böyle bir savaşa ancak taarruza uğradığımız muztar vaziyette girilebilir.

İkincisi – Haricin taarruzuna karşı vatan müdafaası, vatanın canlı ve cansız bütün kudretlerinin sarfını ister. Hiçbir fedakârlık ve sıkıntı, müdafaa mücadelesinin neticesi ile mukayese edilemez. Behemehal muvaffak olmalı, muvaffak oluncaya kadar uğraşmalı. Muvaffakiyet uğrunda vatanın bütün vasıtalarını harcamalıdır (Bravo sesleri).

Hiçbir namüsait şart ve vaziyet, hiçbir nazariye ve muhakeme, mücadelenin gevşetilmesini icap edemez (Alkışlar).

Üçüncüsü – Millî savaş mutlaka muzafferiyetle neticelenir. Tecavüz eden düşman ne kadar çok ne kadar kuvvetli olsa, millî müdafaada imanımız ve vatanın ve milletin tabiî şartları zaferi bize tevcih edecektir. Bu, böyle olmuştur ve böyle olacaktır (Hararetli ve sürekli alkışlar).

Hulâsa: Harice karşı millet müdafaasının mahiyeti millî müdafaanın istediği vasıta ve fedakârlığın hudutsuzluğu ve zafere iman (Sürekli alkışlar).

Yeni Türk devletinin milletler arasında vaziyetini ve siyasî prensibini Lozan sulh muahedesinin şu mahiyetinde bulacaksınız. Bu mahiyet, milletlerin istiklâline

hürmet esasına ve milletlerin birbiriyle müsavat üzere konuşmalarına istinat eder.

Devlet sistemi:

Türk inkılâbı ilk anda halk devletini kurdu. Büyük Millet Meclisi'nin halk hükümeti Osmanlı karşısında hem mevcudiyeti ile hem de onun esasları ile mütemadiyen çarpışma vaziyetinde bulundu. Bu çarpışmalar Osmanlı Devleti'nin hilâfet orduları ve kuva-yi inzibatiyesi ile bir cephede, memleket dahilinde ve millet ordularının gerisinde kaldırdığı kütlelerle diğer cephede ve sonra halk devletinin siyasî ve idarî bünyesi üzerinde bozguncu enkazı ve anasırı ile üçüncü cephede çetin ve amansız olarak cereyan etmiştir. Bunların teferruatını ayrıca dinleyeceksiniz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi müessesesinde vücutlanan halk hükümeti* –ki onun açık ifadesi Cumhuriyettir– Türk milletinin mukadderatı üzerinde kayıtsız ve şartsız, bütün salâhiyetleri kendinde toplamıştır. T.B.M. Meclisinin Türk milleti için lâzım ve faydalı gördüğü hiçbir tedbiri kendi idrakinden ve kararından başka tâbi tuttuğu bir miyar yoktur. Saltanat ve imtiyaz hukuku ve şerait ahkâmı gibi kayıtlar Türk Cumhuriyeti ve T.B.M. Meclisi için mevcut olmayan, müessir olmayan şeylerdir. Türk inkılâbının siyasî sahadaki tecelliyatı temel olarak işte bu suretle ifade olunabilir.

Bu müşahede, içinde bulunduğumuz rejimin, geçen rejimlere karşı siyasî inkılâbının esas farikasıdır.

İçtimaî ve ahlakî sahada da Türk inkılâbının manası tetkik edilmeğe değerlidir. Türk inkılâbı, insaniyet ülküsünü takip eder. İnsan cemiyeti, kâinatın en kıymetli, en kudretli varlığıdır. Kâinat içinde insan cemiyetleri, beraber çalışacak ve beraber çalışma sayesinde kolaylıklarını ve saâdetlerini arttıracak imkânlara maliktirler.

İnsanların çarpışmalarının ve yaşamak için birbirini öldürmeğe mecbur olmalarının sebepleri, dar, hastalıklı zihniyetlerin hüküm sürmesi, muhtelif insan cemiyetleri arasındaki fikrî, manevî ve fennî anlayış ve bulunuş seviyelerinin farkıdır. Ancak bu sebeplerin insan cemiyetleri üzerindeki tesirleri bir hakikattir. İnsanlık yüksek ülküsünü gütmek, bir vazife olduğu kadar, mevcut acı hakikatin icaplarını gütmek de insanlık ülküsüne varmanın amelî olan tek yoludur.

Türk milleti olarak var olmak ve büyük insan ailesinde yüksek bir cemiyet olarak yaşamak Türk inkılâbının gayesidir. Türk inkılâbı, büyük insan ailesinin saâdetine hizmet etmeği vazifesi sayar. Ve bu hizmete imkân bulmak için, Türk cemiyetinin birçok kudret sahibi olmasının en esaslı şart bilmektedir.

Anlıyoruz ki Türk milletinin hususî benliğini meydana çıkarmak ve sağlamlaştırmak, Türk inkılâbının amelî vazifeleri içinde en esaslısıdır. Kadın, erkek her Türk böyle bir cemiyetin kudretli uzvudur.

Türk inkılâbının hayat telakkisi sadedir. Ve tabiat kanunlarına müstenittir. Hayat, sevilecek, korunacak ve yaşanacak bir şeydir.

Varlığın hiçbir sıkıntısı ister kendisinin, ister başkasının hayatına hürmetsizlik için hak vermez.

Hayat kıymetini hor görmek, insan için bir hastalık, bir soysuzluk tezahürüdür. Diğer taraftan hayat, cemiyet için feda edilmelidir. Hayatın cemiyet için feda edilebilmesi istidadı olmayan muhitte insan tabiatın tecavüzlerine karşı zebun ve

acizdir. Bu sebeple o muhitlerde hayat zaten mütemadi bir ıstıraptan başka tecelli gösteremez. Bahusus insanların birbirine tasallutu gibi bir vakıa, bir hakikat olarak, bugün mevcut olan vaziyet içinde hayat sevgisinin korunmasının tek çaresi, cemiyet için feda edilebilmesi yolunda mevcuttur (Bravo sesleri).

Bu sebeple hayatın cemiyet için tehlikeye atılması bir vazifedir. Hayatın devamı ve ebediyeti demek, ülkünün ve milletin ve soyun devamı demektir. Devam ve ebediyet lezzeti derece derece her insan için bu üç istikamette temin olunabilir.

Türk için en muhterem varlık, her şeyden evvel Türk milletidir (Sürekli alkışlar). Türk milletinin varlığı Türk devleti ile Cumhuriyet ile cisimlenir. Devletin menfaatlerini, ona karşı vazifeleri hayatın mesut olması için esas tutmak lâzımdır. Bu esas, her milletten ziyade Türk milleti için ehemmiyetlidir. Çünkü Türk milleti yeni esaslar üzerine henüz kurulmaktadır. Kurulma devrinde her müessese gibi büyük müessese, yani millet müessesesi daha ziyade duygulu ve dikkatli olmalıdır.

Fert ve cemiyet hayatının mesut olması için esas mesele tabiata karşı daha vasıtalı, daha kudretli olmaktır. Bu ancak çalışmakla temin olunabilir.

Millet efradının beraberlikle ve sevgi ile çalışmak tabiatı, bir cemiyetin yüksek ahlâk farikasıdır. Kendi hayatı, ailesi ve milleti için çalışamayacak halde bulunmak bir felâkettir. Çalışmak imkânı olduğu halde çalışmamak kendini veya cemiyetini diğerlerinin çalışması ile yaşatmak zihniyeti ise en büyük ahlâksızlıktır (Alkışlar).

Hanımlar, Efendiler,

Türk inkılâbı Türk milletinin kurtuluş savaşı olduğu gibi, kurtuluşun hedefi olarak da Türk milletinin yüksek bir cemiyet olmasını tespit etmiştir. Türk inkılâbı, diğer insan cemiyetlerine karşı taarruzî ve istilâî hırsları reddeder. Fakat Türk milletinin yüksek bir cemiyet olması hedefi, inkılâbın devamını icap ettirmektedir. Hayatımızın inkılâbî mahiyeti, cemiyetin saâdeti ve terakkisi için hiçbir dogmaya körü körüne saplanmış olmamasıdır. Bu nokta, Türk inkılâbının muhafazakâr eski rejimlere karşı olduğu gibi, tespit olunmuş çerçeve içinde olan yeni iddia ve rejimlere karşı da ayırdını ve üstünlüğüdür. Biz Türk milletini yükseltmek için dar ve dogmatik telakkilere kendimizi bağlamış değiliz.

İnkılâbın davası başlıca iki istikamette tecelli etmektedir:

Birinci ve daimî vazife istikameti şudur: Geçilen yollardan hiçbir sebep ve suretle geriye dönmemeli, hiçbir sebep ve suretle kazandıklarımızdan kayıp ve feda etmemeliyiz.

Türk inkılâbı bu hususta çifte cepheli bir dikkat ve müdafaaya mecburdur. Çifte cephe, hariçten taarruz ve dahilden taarruz ihtimallerine karşıdır. Bir inkılâp için ölüm darbesi, her şeyin kazanılmış ve emin bulunduğunun zannedilmesidir (Hararetli alkışlar).

İnkılâbın ikinci faaliyet istikameti müspet, dinamik, yapıcı istikamettir. Türk milletinin yüksek bir seviyeye varmış bir cemiyet olması için ilerlemek ve yürümek mecburiyeti ve bu sebeple yeni ihtiyaçların ve yeni engellerin izalesi bizim daimî vazifemizdir. İnkılâbın bu dinamik devamı, hepimizi uzun ve çetin [bir] yola koymuştur. İnkılâpçılar geniş halk kütlesi içinde onun yeni ve ileri kudret olması için

çalışırken, çok zorluklarla uğraşacaklardır. Geniş halk kütlesine inkılâbın temiz ve ülkülü nizamını anlatmak ve bu yolda maddî mahrumiyetlere katlanmak lâzımdır. Uğraşacağımız en mühim hastalık cehalet ve takip edeceğimiz en feyizli yol müspet ilim yoludur. Tabiattaki her kudret için mikyas ve bu sebeple hudut vardır. Henüz hududu keşfedilmemiş olan tabiat kudreti, insan zekâsıdır. İnsan zekâsının yapıcı ve yaratıcı kudretini temin eden, mütemadiyen artıran şey ise müspet ilimlerdir. Türk inkılâbı müspet ilimde yüksek seviyeye varan evlâtlarının kudreti ve bunların millet muhabbet ve hizmetindeki yararlıkları ve Türk milletinin yüksek kabiliyetiyle feyiz ve inkişaf bulabilir (Alkışlar).

Hanımlar, Efendiler,

Türk inkılâbına dair bu umumî ve hulâsa görüşler arasında iktısat cephesi üzerinde söyliyeceklerim kısa ve sadedir. İnkılâbın iktısadî anlayışı ve tedbiri alâkadar arkadaşımın konferanslarına mevzu olacaktır. Söylediğim umumî prensiplerde kâfi derecede işaret bulunduğuna dikkatinizi uyandırmak benim için kâfidir. Türk inkılâbının hedefi millî kurtuluş ve yükseliş davası olduğuna göre, bizim için kütlenin iktısadî ihtiyacını temin etmek esas vazifedir. Fertlerinin iktısaden kudretli ve verimli olmasına istinat eden bir cemiyet kudreti aramak bizim için uzun yoldur. Bahusus bugünkü kudretli cemiyetler bile fertlerini hayatın ve beynelmilel şeraitin karşısında ferdi mücadelelere terk etmek imkânını bulamamışlardır ve bulamamaktadırlar. Meselâ[e] her millet için kendi şeraitine uygun ölçüyü bulabilmektedir. Türk inkılâbı cemiyetin iktısaden yükselmesi için devletçe tedbirler almağı vazife sayar, devletçi tedbirler ferdî faaliyetler için faydalı sahayı ancak genişletmeğe ve verimli kılmağa yarar. Türk inkılâbı katı ve dogmatik duvarlar arasında otomatik tedbirler yolunu tutmamıştır. İktısat sahaları her şeyden evvel amelî bir faaliyet meydanıdır. Burada her mevzuun, millî bünye ve şerait içinde ayrıca mütalea edilmesi lâzımdır.

Hanımlar, Efendiler,

Size Türk inkılâbının daimî seyrini mütalea ederken onun ihtiyaçtan doğan ve daima ihtiyaçla beraber yürüyen mahiyetine dikkatınızı celb etmeliyim. Birtakım nazarî prensipleri ilk anda birden ifade, ilân eden ve onları tatbika çalışan usul yerine bizde, millî ülküyü ve büyük ana hatları gözde tutan ve tatbikatta her lüzûm karşısında, müteakiben, fakat durmadan tedbirini bulan, usul cari olmuştur. Türk inkılâbı usulünün bu mânası amelî ve daha muvaffakıyetli olduğu sabittir. İnkılâp hedeflerinin bizim usulümüzde verdiği neticelerin büyüklüğü devir devir hulâsa yapıldığı zaman kolayca anlaşılabilir.

Türk inkılâbının devamlı olması hayatın dinamik olan şartlarına uygun bir tabiat hâdisesidir. Türk inkılâbı mütemadi bir ilerileyiş hamlesi gözü ile görülürse, onun durmasını istemek değil; onun durmasından sakınmak lâzımdır.

Millî inkılâbı mütalea ederken vakit vakit ilk bakışta eksik ve zıt görülebilecek manzaralarında inkılâbın zikzak yaptığını zannetmemelisiniz. Bir ana istikametin hiç gerilerinden [gerilemeden] mütemadiyen ve muasıran devam ettiğini fark etmelisiniz. Yeni Türk cemiyetine ana hayat prensipleri Türk inkılâbının seyrine tamamile hakîm olmuştur.

Hanımlar, Efendiler,

Bu kürsü inkılâp tarihinin kürsüsüdür. Türk inkılâbını anlatmak için onun bugün açık olarak hedefini ve hulâsa olarak umumî seciyesini söylemek istedim. Biz inkılâbın, evvelâ tabiî seyri öğrenilerek takip ettiğimiz sistem üzerinde bir hüküm çıkarılmasını iltizam ettik. Hükümlerin ve prensiplerin hayat ve tatbikat sahasından çıkarılmasını daha faydalı bulduk ve buluyoruz.

Konferansta mücadelenin her safhası için inkılâbın sevk eden ve tedbir alan yüksek şahsiyetini görüyorsunuz. Bu şahsiyet, en büyük inkılâpçı Mustafa Kemal'dir (Hararetli ve sürekli alkışlar). Türk inkılâbını anlamak ve sevmek, Türk inkılâbının muvaffakiyetine hizmet etmek, Büyük Reis Mustafa Kemal'i anlamak, sevmek ve onun ülkülerini tatbik etmeğe candan çalışmakla bir ve beraberdir (Uzun ve sürekli alkışlar).

Westphalia'dan Dersim'e Kürt Sorunu[56]

Ulus-devletlerin doğuşu, Westphalia Barışı diye bilinen Münster ve Osnabrück gibi 17. yüzyılın önemli antlaşmalarını içeren düzenlemelere kadar geriye gider. Otuz Yıl Savaşları ve Seksen Yıl Savaşları sonucu 1648 yılında Kutsal Roma İmparatorluğu, diğer Alman prenslikleri, İspanya, Fransa, İsveç ve Hollanda Cumhuriyeti temsilcileri arasında ve daha sonra 1696'da Pyrénées Antlaşması ile Fransa ve İspanya arasında imzalanan antlaşmalarla uluslararası bağlamda yeni bir dünya kurulmaktadır. Bir anlamda çağdaş dünyanın başlangıcı bu döneme uzanır.

Westphalia Sistemi diye tarihe geçen bu düzenlemelerle egemen ulus-devletler ortaya çıkmıştı. Tarihte ilk kez egemenlik anlayışı üzerine kurulu çağdaş diplomatik ilişkiler bu antlaşmalarla gündeme gelmişti. Antlaşma metinleri bundan böyle Kutsal Roma İmparatorluğu'nun anayasal düzenlemelerinin ayrılmaz parçasına dönüşmüştü. Modern devletler kendi bütünsellikleriyle egemenlik ve toprak bütünlüğü anlayışını benimsemişlerdi.

Bu yeni yapı, Ortaçağ'a özgü ya da "medieval" **dönemin küçük siyasî güç odaklarının mozaik yapısından köklü bir biçimde farklıydı. Bundan böyle vasal devlet diye bilinen ve yerel iktidarı olan, ancak emperyal bir iktidara bağımlı siyasal güç odakları sona ermişti. Bu aynı zamanda Kutsal Roma İmparatorluğu**'nun da çöküşünün ilk göstergelerinden olmuştu. Uluslararası hukukun en önemli öğelerinden biri olan "kendi kaderini belirleme hakkı" bu evrede anlam kazanmıştı. Üniter toprak bütünlükleri siyasette "modernite"nin de başlangıcı oldu. Bundan böyle dindışı, "seküler" ve ulusal siyasal güç odakları yerkürenin kaderini çizecekti. Fransa'da ve Prusya'da mutlak krallar, İngiltere ve Hollanda'da anayasal monarşiler ve Cumhuriyetçi yönetimler çağdaş Avrupa'yı şekillendirecekti.

Yeni düzenlemeler Protestan Reformasyon hareketi sonucu Ortaçağ'a özgü devlet yapılarına ve din savaşlarına son vermiş, iktidar ulus-devlet merkezlerinde toplanmış, devlet yönetimi sağlam temeller üzerine oturtulmuş, profesyonel anlamda diplomasi doğmuş, her türlü güç ve baskı aracı devletin elinde yoğunlaşmıştı. Devlet artık bir güç erkiydi ve bunu yurttaşları üzerinde kendi inşa ettiği hukuk normları dâhilinde kullanmaktaydı. Devlet, aynı zamanda ticaretin gelişimine destek verecek askerî gücü de sağlayacaktı. Donanma ile ticaret filosu iç içe geçişmişti. Sanayi devrimi öncesi ticaret devrimi ve kapitalizm, işte bu tür bir ortamda yeşermişti. Avrupa kısa bir sürede tüm dünyaya ulus-devletlerin yaptırım gücüyle hâkim olmuştu.

Ulus-devlet yapısının doruk noktasına, Cihan Harbi ertesi ABD Başkanı Woodrow Wilson'un On Dört

56 Zafer Toprak, "Westphalia'dan Dersim'e Kürt Sorunu," içinde: *Kürt Sorunu ve devlet – Tedip ve Tenkil Politikaları (1925-1947)*, derleyen: Tuğba Yıldırım, İstanbul; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. vii-ix.

Noktası ile varılacaktı. Bu belge ulusal self determinasyon ya da ulusun kendi kaderini belirleme anlayışı üzerine inşa ediyordu. Her türlü ulusal kimlik kendi geleceğini belirleyecek, belirli bir coğrafyada, bir toprak parçası üzerinde yaşama hakkına sahip olacaktı. Woodrow Wilson, bu anlayışı devletlerarası sistemin etik ve yasal normu olarak sunmuştu. Ancak, ABD başkanının tüm iyi niyetine karşın, Wilson prensipleri uygulamada büyük güçlüklerle karşılaşmış, hatta ters sonuçlar vermişti. Farklı kimliklerin coğrafyaları sanıldığından çok daha karmaşık bir nitelik taşıdığı iki dünya savaşı arası "real politik" ile kanıtlanacaktı. Hatta bu tür kimlik arayışları ilk Dünya Savaşı'nda olduğu gibi ikincisinin de fitilini ateşlemişti. Etnik öğelerin meşruiyet kazanması ve etno-nasyonalist güçlerin ortaya çıkması, dünyayı ilkinde olduğu gibi ikinci bir küresel savaşa sevk edecekti. Uluslaşmalarını erken gerçekleştirmiş olan "düvel-i muazzama", geçmişte uluslaşma sürecinde uyguladıkları baskıcı yöntemleri görmezlikten gelerek kendi dış alanlarındaki her türlü etnik öğeleri dış politikalarına alet etmiş, Wilson prensiplerini kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamış, sömürgeciliğin son evresini barış antlaşmalarıyla yeni bir paylaşım sofrasına dönüştürmüştü. "Azınlık" kavramı da işte bu evrede uluslararası hukuk diline girmiş, bu kavramla birlikte Westphalia sisteminde ilk gedikler açılmaya başlamıştı.

Cihan Harbi ile birlikte imparatorluklar son bulurken Osmanlı devleti de tarihe karışmış, dünün Osmanlı toprakları üzerinde daha 19. yüzyılın ilk yarısında başlayan ulus-devlet inşa süreçleri, Cihan Harbi ertesi imzalanan Sevr Antlaşması ile son kerteye varmıştı. Sevr, tarih kitaplarından anımsadığımız gibi bir bağlamda "böl ve yönet" anlayışını da gündeme getirmiş, Osmanlı topraklarını bir yandan Fransa ve İngiltere'ye peşkeş çekerken, diğer yandan Anadolu topraklarında Ermenistan, Kürdistan türü siyasal yapılanmalara da prim tanımıştı.

Millî Mücadele, "mazlum milletler" diye bilinen bir alanda ilk kez bir bağımsızlık savaşını ateşleyecek ve Osmanlı'nın küllerinden Türkiye Cumhuriyeti'ni ortaya çıkaracaktı. Bu süreçte Kürt bağımsızlık hareketi de gündeme gelmiş, bir yanda Mustafa Kemal, öte yanda Baytar Nuri, Anadolu toprakları üzerinde iktidar kavgasına tutuşmuşlardı. Ancak Ankara'nın geçmişten gelen bir devlet geleneğine sahip olması ve Mustafa Kemal'in askerî ve siyasî dehası üstün gelmiş ve Lozan'ın çizdiği sınırlar dâhîlinde yeni bir devlet kurulmuştu. Ardından bu devlet, kendi "millet"ini yaratma sürecine girmiş ve bu süreç iki dünya savaşı arası ulusal egemenlik anlayışı sonucu üniter bir devleti kaçınılmaz kılmıştı. Özellikle uluslararası konjonktür bunu gerektirmişti. Cihan Harbi travması tüm Tek Parti döneminde varlığını sürdürdü. Yeni bir ulus inşa sürecinin ilk evrelerinde parçalanma kaygısı, her an Cumhuriyet yöneticilerini tetikte tuttu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren art arda çıkan Kürt ayaklanmaları, Cumhuriyet yöneticilerini toprak bütünlüğü konusunda köklü önlemler almaya sevk etmiş ve bu önlemler, devletin yüceltildiği bir evrede bireyi göz ardı eden gözü kara güç gösterilerine dönüşmüştü.

İkinci Ağrı Ayaklanması

Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılması ile Doğu sorunu bitmedi. Çete savaşına yönelen, içten ve dıştan desteklenen eşkıya devleti uzun süre uğraştırdı. Misak-ı Millî sınırları dışında kalan ve değişik lehçelerle aynı dili konuşan topluluklar kerdi aralarında örgütlendiler. Şeyh Sait'ten sonra ilk başkaldırı Mayıs 1926'da Birinci Ağrı Ayaklanması diye tarihe geçti ve kısa sürede bastırıldı. İkinci Ağrı Ayaklanması ise 1930 yılının son 6 ayını kapsayan ve yaygın biçimde gelişen önemli bir isyan hareketiydi. Değişik yerlerde konuşlanmış 400-500 çadırda toplanan 350'si süvari olmak üzere 2000'in üzerinde silahlı gücü bulunan isyancıların başında, Erzincan AskerîRüştiyesi ve İstanbul Harp Okulu'ndan yetişen, imparatorluk ordusunda bazı hizmetleri bulunan ve albaylığa kadar yükselen İhsan Nuri adında biri bulunuyordu.

Değişik evrelerden geçen isyanı bastırma (tenkil) hareketi Kolordu Komutanı General Salih (Omurtak) komutasında 5/6 Eylül 1930 tarihinde başladı. Geniş bir alanda, değişik ve çetin koşullarda bir hafta süren mü-

cadele sonunda eşkıya yok edildi. 14 Eylül 1930'da Genelkurmay Başkanlığınca "Ağrı Tedip Harekâtı eşkıyanın kesin yenilgisi ile son bulmuş ve bir hayli reis öldürülmüştü."[57]

İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak)'ı aşağıdaki mesajla kutladı.

"Doğu sınırlarımızda genel asayişi ve millî birliği bozmak isteyen şaki ve asileri imha edenleri takdir ve tebrik ederim. Harekâtı her zamanki yüksek vukuf ve liyakatle yürüten Genelkurmayımıza ve kuvvetlerin sevk ve idaresinde gösterdikleri başarıdan dolayı kolordu komutanından kurmay heyetine, harekâta katılan komutanlarla subaylarına ve erlere teşekkürlerimin iblağını rica ederim."

"Millî paramızın kıymetini korumak için alınması lazım gelen tedbirlerin arzını temin maksadı ile" (2) Bakanlar Kurulu'nca 13 Eylül 1930'da kararlaştırılıp, Cumhurbaşkanı'nca 22 Eylül 1930 Pazartesi günü olağanüstü toplantıya çağrılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 81'inci birleşiminde, Başbakan İsmet (İnönü), Doğu olayları hakkında aşağıdaki açıklamada bulundu.

Başvekil İsmet Paşa'nın Şark Hadiseleri Hakkındaki Beyanatı[58]
22 Eylül 1930

Reis - Başvekil Paşa Hazretleri beyanatta bulunacaklardır, kendilerine söz veriyorum.

Başvekil İsmet Paşa (Malatya) - Bu yüksek toplanıştan istifade ederek, içtimaa fasıla verdiğiniz zamanlar zarfında memlekette hadis olan büyük vakaları tafsil etmek isterim. Bu sene şark vilâyetlerinde mühim taarruzlar ve kıyamlar karşısında bulunduk, hudut haricinde fesatçı ve ihtilâlci birçok teşkilât senelerden beri yaptıkları hazırlıklarını bu sene ikmal eyledikleri zannında bulunmuşlardır. Bu teşekküller birkaç seneden beri içten içe çalışmalarının memleket dahilinde millî birliği az çok sarsacağını ve belki kendi taarruzlarına iştirak edecek birçok aksam-ı vatan bulunabileceğini zannetmişlerdi. Kezalik hudutlar haricinden vuku bulacak taarruzların Türkiye'nin komşulariyle münasebatını vahim ihtilâta sevk edebileceğini tevehhüm etmişlerdi. Bundan başka fesatçıların bu sene için hazırladıkları taarruzları tehir etmemek için başlıca iki sebep olduğu da tevsik olunmuştur. Bu sebeplerden birisi şimendifer şebekesinin henüz ilk kısmı tamamlanmadan evvel hazırlıklarının neticesini almaktı. İkincisi memleketin bir köşesinde bulunan Ağrı Dağı'nda senelerden beri barınmakta olan fesat ocağının ortadan kalkmasına imkân vermeden umdukları neticeyi almaktı. Bütün bu hareketler bilinmekte ve yakından takip edilmekte idi. Bu esbap tahtında haziran sonundan itibaren hudutlarda intizar edilen büyük taarruzlar ve kıyamlar oldu. Hemen her huduttan yekdiğerini müteakiben memleketimiz dahiline müsellâh çeteler girdi. Boş buldukları yerde hâkim olmağa çalıştılar. Halkı kendilerine iltihaka icbar etmek istediler. Bu suretle kıyamı müteakiben ve tedricen birkaç vilâyetimizde umumî bir hale getirmeğe çalıştılar. Bütün bu emellerin her noktasında âsiler için ayrı ayrı makûs neticeler verdi, kafi hüsranlara vardı (*Alkışlar*).

İran hududunda vuku bulan tecavüzlerle hadis olan Zeylan kıyamı, mütecavizlerin ve onlara iltihak etmek gafletinde bulunan bir kısım bedbahtların tama-

57 *Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, Türkiye Cumhuriyet'inde Ayaklanmalar (1924-1938), s. 349-350.*

58 *Tutanak D. C. 31, S : 1-5, Ta : 22.9.1930*

men tedip ve tenkil olunmasiyle neticelendi *(Alkışlar)*. Bu hareketin başlaması ve bitmesi ancak yirmi gün kadar sürdü. Bundan sonra Irak hududundan, Barzan'dan bazı çeteler içeri girdiler. Geniş yüzlerce kilometre imtidat eden hududun herhangi bir noktasını boş bulmak iş değildir. Fakat bu boş bulunarak girilen yerde az bir zamanda Cumhuriyet kuvvetleriyle karşılanıp onun kuvvet ve satvetiyle ezilmeleri de gecikmedi; tahayyül ettikleri ümitleri kendileriyle birlikte imha edildi. Bundan sonra, Suriye hududundan birkaç noktadan tecavüz vuku buldu. Bu tecavüzler de hareketlerinin akim kalması ve ümitlerinin kırılmasiyle neticelendi. Tecavüz edenler dahilde ümit ettiklerini de asla bulamadılar. Şurada burada bir iki köy kendilerine iltihak etti ve cezasını çekti. Asilerin birçok propagandalar neticesinde ümit ettikleri vâsi mikyastaki mahallî kıyamlar tahakkuk etmedikten maada bilakis vatandaşlar Cumhuriyet'i ve vatanî birliği müdafaada müsellâh kuvvetler derecesinde gayret ve tehalük gösterdiler *(Alkışlar)*. Şark vilâyetlerinde ekseriyet-i mutlakanın vatanı ve Cumhuriyet'i müdafaa etmek için ordu ile beraber çalıştıklarını birçok mukni ve parlak misaller ile zikredebilirim *(Bravo ve aferin sesleri)*. Bu kahramanlıkların, bu Cumhuriyet'e mal etmiş olmanın mütebariz misali olmak üzere Büyük Millet Meclisi'nde Erciş, Van, Adilcevaz ve Ahlat halkının gösterdikleri kahramanlıkları suret-i mahsusada yâd ve tezkâr etmek isterim *(Bravo sesleri ve sürekli alkışlar)*. Tecavüzatın Türkiye'nin komşulariyle münasebatını ihtilata sevk edebilmesi hayali de ümit ve itimat ettiğimiz gibi kat'î inkisara uğradı. Bütün komşularımız Türkiye ile iyi dostluk, iyi komşuluk ve hudutların emniyeti noktalarından aramızdaki mukavelâta riayeti; serserilerin bekledikleri ümitlere herhangi bir fırsatı vermemeğe, tercih etmişlerdir. Demek istiyorum ki; bütün komşularımız; bu mütecavizler tedip olunduktan ve yerlerine firar ettikten sonra hiç yüz vermediler ve hareketlerine kafiyen müsamaha etmeyeceklerini kendilerine ihtar ettiler. Hatta birçok yerlerde takip, tedip ve nefyedildiler. Bu hal Türkiye'nin beynelmilel münasebatta haiz olduğu itibarı gösterdiği gibi kendisinin diğer komşularına karşı sadıkane ve halisane emniyet, dostluk ve iyi komşuluğa müstenit hatt-ı hareketini, fesatçı anasıra kendisinin bizzat müsait olmaması tarzındaki faaliyetinin mukabelesi addolunabilir. Bundan sonra Ağrı Dağı harekâtı başladı. Tecavüz sebeplerini tasnif ederken birisinin de birkaç seneden beri Ağrı'da yerleşmiş olan şekavet ocağının; Cumhuriyet kuvvetleri elinden kurtarılması arzusu olduğunu söylemiştim. Arkadaşlarım, bizim senelerden beri şark vilâyetlerinde gösterdiğimiz gayret ve mesaî, geçmiş zamanlar siyasetinin tasfiyesi mücadelesi ve millî vahdetin vatanın o parçasında da tesis ve istikrarı meselesidir. Biliyorsunuz ki Hamidiye alayları teşkilâtı ve saire şeklinde şark vilâyetlerimizde eskiden imtiyazlı, mükellefiyetten azade bir kısım sınıflar vücude gelmişti. Cumhuriyet'in teessüsiyle imtiyazlı sınıflar kalkmış, mükellefiyette bütün vatandaşlar müsavî bir hale gelmiş olunca hususî vaziyette bulunanların menfaatleri tabiatiyle muhtel oldu. Kendilerini Cumhuriyet idaresinin müsavatperver kanuniyle tatmin etmek müteassir bir hale geldi. Bunun aksülamelini tabiî görmek lâzımdır. Cumhuriyet'in bütün vatandaşları müsavî tutan, bütün vatandaşlara ayni hakkı veren esas prensibinden vazgeçmek bizim için imkân haricindedir. Bunun karşısında menfaatlerini muhtel

görenler Cumhuriyet'in kanunlarına bilâkayd ü şart itaat etmeyip mukavemette ısrar ederse kendileri için emellerine nail olamamak ve yahut mahvolmak mukadderdir *(Alkışlar)*

Biz, Cumhuriyet ülkesinde, her yerde tekmil vatandaşların kanun karşısında ve mükellefiyette kanunu ve müsavatı fiilen tatbik etmek mecburiyetindeyiz. Cumhuriyet'ten evvel Zeylan'da ve Ağrı'da ve diğer bazı yerlerde Kurun-ı Vustaî feodalife ve aşiret teşkilâtı vardı, fazla olarak bunların rütbeli rüesası da vardı. Adeta bunlar bulundukları yerlerde derebeylik ve hatta ufak hükümet halinde idiler, devlete karşı olan vazifeleri merbutiyetleri kadar zaif idi ve gittikçe zaiflemişti, devlete karşı vergi ve bittabi askerlik mükellefiyeti de yoktu, idare ve kanun nazarında kendileri hususî ve mümtaz bir vaziyet iddia ediyorlardı, Ağrı dağdaki hal de böyle idi. Bu sistemden vatan iki suretle zarar görmüştür. Birisi, bu teşkilât altında bu zihniyetle yaşayan kümeler gittikçe daha iptidaî bir hale geliyorlardı, devletin murakabesinden, nüfuzundan, kanunundan, himayesinden ve medenî terbiyesinden uzak ve kendi kendilerine yaşamak kendilerinin seviyesini gittikçe düşürüyordu. İkincisi, bu kümeler etrafında yaşayan vatandaşlar bu fiilî imtiyazlardan istifade etmek için gerek zihniyetleri ve gerek yaşayışları itibariyle onlara iltihak ve imtisal etmeğe yelteniyorlardı. Görüyorsunuz ki milliyetten de kaybediyorduk, medeniyetten bedeviliğe ve iptidaî liğe doğru gidiyorduk, bu iki sebebin ikisinin de kaldırılması lâzımdı.

Ağrı Dağı'nda bulunanlar bu iki sebebin bütün noksanlarını kendi mevcudiyetlerinde timsal haline getirmiş olan bir avuç halktır. Ağrı Dağı eskiden Çarlık Rusyası, İran ve Türkiye'nin mültekasında bulunuyordu ve dağın büyük bir kısmı Türkiye'nin değildi, bu arazinin hususî menfaati vardır. Burada yaşayanlar, yazın karlar eridikçe karlarla beraber zirveye kadar çıkarlar ve kışın kar bastırdıkça eteklere inerler. Bütün bu geliş gidişler esnasında maişetleri bir taraftan yaylalarda iptidaî ziraattan diğer taraftan da etrafa sarkıntılık yapmaktan ve çalışkan halkın emvaline tecavüz etmekten ibarettir. Bu son senelerde Ağrı Dağı, hudutlar haricinde çalışan siyasî mülteci ve daha ziyade müfsitlerin de ayrıca makam olmuştu, tabiî memleket karşısında bu hudut üzerindeki hususî vaziyetler kendilerinin silâh ihtiyaçlarını tatmin için müsaitti. İşte birkaç seneden beri mübalağa ile işaa edilen bu vaziyet hariçte bulunanlara ve bizzat Ağrı Dağı'nda bulunanlara mukavemet olunmaz bir kuvvet oldukları vehmini telkin etmişti. Bazı tetkiklere göre Zeylan kıyamından sonra muhtelif yerlerde vuku bulan işaalar, propagandalar ve diğer hudutlara da tecavüz olunacakmış gibi gösterilen gayretler, kuvvetlerimizi Ağrı Dağı'na suret-i mahsusada cem edip de bu şekavet ocağına kafi hareket yapmaktan bizi alakoymak gayesine matuftu. Nihayet Ağrı hareketi ilk haftasında kat'î cereyanını aldı ve takriben bir hafta kadar süren askerî bir hareketten sonra Ağrı'nın girilmemiş hiçbir noktası kalmadı ve Ağrı'da harmanlar kısmen imha edildi, kısmen firar ve iltica ettiler. Hülasa şekavet ocağı halinde, bilhassa hariçteki müfsitlere senelerden beri ümit veren bir yuva bastırılarak tamamen ezildi. Bu seneki taarruzları ve kıyamı idare eden zihniyette memleketi seferberlik gibi büyük tedabire sevk ederek hadiseden azade olan kısımları suret-i mahsusada yıpratmak hedefi de takip edilmiştir. Arkadaşlar, bu

hadisatı bastırmağa memur edilen kuvvetlerimizin, gerek ordu ve gerek jandarma kuvvetlerimizin hazarî kuvvetle ve az bir mevcutla hakikî bir sefer hayatı göstermiş olduklarını zikretmeliyim. Ancak onların kahramanlığı ve her tehlikeye vaktinde yetişen ve her tehlikeyi kafi surette bastırmak için aziz canlarını hiçbir şeyden esirgemeyen zihniyet, kıymet ve cesaretleri vatanı, kendi aleyhinde ümit besleyenlerin bütün tahayyülâtından masun tutmuştur (*Şiddetli alkışlar).*

Tahammül etmeğe mecbur olduğumuz fedakârlıkları istisgar edemem. Jandarma ve orduda zabit ve nefer olarak şehit verdik. Bunlar ölçülmez zararlardır. Harekâta sahne olan yerler, hatta mütevacizlere iltihak etmek bedbahtlıklarında bulunan bazı mahdut yerler hasarata ve tahribata maruz kaldı. Fakat zayiatımız elde edilen neticeler, vatanın tamamiyeti, millî vahdet ve Cumhuriyet hudutlarının emniyeti nokta-i nazarından alınan semerelerle gayr-i kabil-i kıyas olacak kadar azdır. Buraya temas etmekten maksadım, şehid olarak bu uğurda canlarını veren evlatlarımızın namlarını hürmet ve tebcil ile yâd etmek ve onların Cumhuriyeti müdafaa ederken gösterdikleri gayretin; vatanlarında Cumhuriyet'in ilelebet yaşayacağına dair olan itminanla mükâfat almış olacaklarını huzurunuzda tekrar eylemektir (*Sürekli alkışlar).*

Bu bahsi uzatmamak için şöyle hülasa edebilirim. Eğer Türkiye'nin beynelmilel münasebatında ihtilâtatı düşünmüşlerse bu ümitleri tamamen kırılmıştır. Bilakis iltica ettikleri memleketler Türkiye ile dost bulunmak ve aradaki mukavelata riayet etmek gibi mütekabil taahhüdünü tuttukça kendileri Türkiye'ye tecavüzde takip olunduğu gibi fesat ilka etmek için iltica ettikleri yerlerde de fesat ilka imkânından mahrum kaldıklarını görmüş olacaklardır. Memleket dahilinde halkı vâsi mikyasta tahrik etmek ümidi de vatandaşlardan kat'î ve hatta müsellah ret cevabı almıştır. Ondan sonra seferberlik ve saire gibi büyük tedabiri istilzam ettiği için külfet ihdasiyle önüne geçebileceğini zannettikleri kıyamlar ve taarruzlar Cumhuriyet kuvvetlerinin hazarî mevcutlariyle hatırı hayale gelmeyen şiddetle imha edildi. Devletin bu büyük muvaffakiyeti Cumhuriyet kuvvet ve kudretinin; herhangi bir tecavüze karşı, gerek vatandaşları ve gerek orduları tarafından müdafaa edilebilecek bir halde bulunduğunun kafi bir delilidir. Bu semerelerden dolayı Millet Meclisi'ni fahr ile tenvir etmeği ve memnuniyeti tahrik etmeği bir vazife addettim (*Şiddetli ve sürekti alkışlar)*

On Beşinci Yıl: Müzeler ve Antikiteler[59]

İmparatorluk devrinde İstanbul Müzesi, değerli Arkeolog ve Ressam Bay Osman Hamdi'nin himmetiyle ve imparatorluk idaresinin çıkardığı binbir güçlüğe rağmen kurulmuştur. Bay Osman Hamdi'nin kardeşi, muavini ve vefatından sonra halefi olan ve bugün İstanbul saylavlığında bulunan Bay Halil Etem'in büyük himmetiyle İstanbul Müzesi intizamını muhafaza ve gittikçe inkişaf etti. Cumhuriyet idaresi memlekette müzeciliğin inkişafına ve her tarafta arkeoloji hafriyatının artmasına büyük bir önem verdi. Cumhuriyet idaresi Topkapı Sarayı'nı ve Ayasofya Camii'ni birer müze haline getirdiği gibi Meşrutiyet devrinde İstanbul'da açılan Evkaf Müzesi'ni de Türk ve İslâm Eserleri Müzesi adı altında inkişaf ettirdi. Ve bu müzede yeniden tarihî halı salonu açtı.

59 *Cumhuriyet Halk Partisi On Beşinci Yıl*, s. 202-204.

İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde ikisi Mısır, biri Himyeri eserlerine, diğeri Part antikitelerine ait olmak üzere dört büyük salon açıldı. Antikitelerle uğraşanları sahte eserler hakkında aydınlatmak üzere sahte eserlerden mürekkep bir koleksiyon vücude getirildi. Genel Arkeoloji Müzesi'nde Bizans Poterilerini havi bir salon açıldığı gibi Meskûkât ve Mücevherat için de yeni büyük bir salon vücude getirildi.

Topkapı Sarayı'nın hazine kısmında değerli ve tarihî eserlerden mürekkep dördüncü ve beşinci salonlar ve haremde Osman III. köşkü ile büyük çini koleksiyonları halkın ziyaretine açıldı. Topkapı Sarayı'nın Mimar Sinan yapısı olan matbahları tamir ettirildi. Burada tarihi çadırlarla etnografik eserlerin teşhir edilmesi kararlaştırıldı. Bundan başka İstanbul müzelerinde modern bir de kimya laboratuvarı kuruldu. Gerek salonlarda teşhir edilen, gerek depolarda mahfuz bulunan tabletlerle bunlara benzer eserlerin fennî surette temizlenmesine ve tamirine başlandı.

Cumhuriyet devrinde Ankara'da yeniden bir Etnografya Müzesi ile bir Arkeoloji Müzesi vücude getirildi. Vilâyetlerde de müze tesisine çok önem verildi. Bu müzelerin bazıları yeni eserlerle Cumhuriyet devrinde çok muntazam ve zengin bir hale geldi. Vilâyet müzeleri arasında İzmir, Konya, Bursa, Adana, Antalya, Bergama, Sivas, Efes, Edirne, Kayseri ve Afyon müzeleri gittikçe inkişaf etmektedir. Bunlardan başka tarihî eserleri toplayan ve eserlerin tasnif ve tanzimini müteakip müze olarak açılması kararlaşan depolar vardır ki bunların başlıcaları Amasya, Tokat, Samsun, Sinop, Diyarbakır, Van, Çanakkale, Denizli, İznik, İçel, Isparta, Manisa, Erzincan, Bor, Niğde, Kırşehir Kütahya'dadır.

Cumhuriyet devrinde bilhassa arkeoloji hafriyatına büyük önem verilmiştir. Bu hafriyatın bir kısmı doğrudan doğruya bakanlık tarafından, bir kısmı da Türk Tarih Kurumu tarafından yapılmıştır. Ayrıca yabancı arkeologlar tarafından da birçok hafriyatlar yapılmıştır.

Bakanlık tarafından Ankara civarında Beştepeler, Ahlatlıbel, Orman Çiftliği, Karalar, İzmir'de Namazgâh, Niğde'de Güllüdağ, Bursa, Çanakkale, Kumtepe, Ahatköyü, Türk Tarih Kurumu tarafından da Alacahöyük, Pazarlı, Alpullu, Ankara'da Çankırıkapı, Etiyokuşu, Karaoğlan, İzmit taraflarında yapılan hafriyatlarla müzelerimizi çok zenginleştiren, Türk ve Cihan Tarihini aydınlatan birçok değerli eserler elde edilmiştir.

Bakanlığın müsaadesiyle memleketimizde yabancı arkeologlar tarafından yapılan hafriyatlar şunlardır:

Prof. Hrozny'nin Kültepe hafriyatı (1924)

M. Ramsey'in Yalvaç hafriyatı (1924-1927)

Prof. Franzes ve Kelsey'in Sızma Köyü hafriyatı (1924)

Prof. W. Dörtfeld e M. Semple'nin Trouva-Hisarlık hafriyatı (1924)

Mühendis Franzo'nun Ogüst Mabedi hafriyatı (1925)

Prof. Schede'nin Milet ve Didim hafriyatı (1925)

W. Forbes'in Değirmendere hafriyatı (1925)

M. Beguignon'un Seferihisar'ın Teüs hafriyatı (1925)

M. Anton Salaç'ın Foça'da Giyme hafriyatı (1925)

Prof. Von der Osten'in Alişar hafriyatı (1926)

M. Krenker ve Schede'nin Ayzani hafriyatı (1926-1928)

Prof. Dr. Keyl'in İzmir-Efes hafriyatı (1926-1931)

M. Robinson'un Konya-Sızma hafriyatı (1926)x

Th. Makridi'nin Ankara civarında Höyükte hafriyatı (1926)

Prof. Krenker'in Ankara Ogüst Mabedi hafriyatı (1926)

M. Viegand'ın Bergama hafriyatı (1927)

M. Fason'un Sultanahmet Hipodrom hafriyatı (1927)

Dr. Danman'ın Ankara Çankırıkapı hafriyatı (1927)

Dr. Bittel'in Boğazköy hafriyatı (1931-1938)

M. Louis Delaporte'un Hasöyük ve Arslantepe hafriyatı (1930-1932)

M. Yohannes Boehlau'nın Larisa hafriyatı (1932)

1938'de yapılan ecnebî hafriyatları arasında Milas'ta İsveçli Person'un, Ayasofya'da Wittemore'un, Gözlükule'de Goldman'ın, Yümüktepe'de Garstang'ın, Van'da Lake'nin, Truva'da Belge'nin, Yazılıkaya'da Haspels'in, Sultanahmet'te Bakster'in, Arslantepe'de Dölaport'ın, Boğazköy'de K. Bittel'in, Demircihöyük'te S. Schültz'in, Akköy'de Prof. Wickert'in, Bergama'da Mimar Hanson'un da vardır.

Cumhuriyet devrinde tarihi eserlerin korunmasına büyük bir ehemmiyet verilmiştir. İmparatorluk devrinde ihmal ediliş olan tarihî abideleri korumak üzere İcra Vekilleri Heyeti'nin 28 Haziran 1933 tarihli ve 14644 sayılı kararı ile Müzeler Dairesi'ne bağlı bir Anıtlar Koruma Heyeti teşkil olundu. 15 Eylül 1936 tarihli ve 25326 sayılı karar ile de bir röleve heyeti kuruldu. Abideleri Koruma Heyeti 1937 bütçesiyle daimi ücret kadrosuna alındı. 1937 yılından beri tamiratı yapılan eserler arasında Topkapı Sarayı'nın bazı kısımları, İstanbul'da bazı tarihî türbeler, Afyon'da Gedik Ahmetpaşa Medresesi, Tokat'ta Ali Tusi Türbesi, Kayseri'de Alaca Mescit, Hocahasan Kümbetleri, Huvant Hatun, Sehabiye medreseleri, Diyarbakır'da Sencariye Medresesi, Selçuk'ta İsabey Camii, Niğde'de Ahi Eyüp Kümbeti ile Ak Medrese, Antalya'da Yivli Minare, Erzurum'da Çifteminareler, Karaman'da Nefise Sultan Medresesi, Söğüt'te Ertuğrul Gazi Türbesi, Bulayır'da Süleyman Paşa ve Namık Kemal türbeleri, Kuşadası'nda Kale, Edirne'de Darüssıbyan, Konya'da İplikçi, İnceminare, Karatay medrese ve camileri vardır. Bunlardan başka Ankara'da Ogüst Mabedi ile Amasya'da Mimarhane'nin ve Hilfet Gazi türbesinin etrafı açılmıştır.

Cumhuriyet devrinde, tarihî abidelerin tesciline ve rölövelerinin yapılmasına başlandı. Topkapı Sarayı'ndaki arşivler tasnif edildi ve bu arşivin bir kataloğunun neşrine başlandı.

Cumhuriyet devrinde müzelere ve antikitelere ait değerli birçok neşriyat da yapıldı. *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi* çıkmağa başladı. İstanbul müzelerinin ve Topkapı Sarayı'nın birkaç dilde rehberi basıldı ve bu müzenin eserlerine ait kataloglar neşredildi. İznik, Ayzani, Niğde, Yalova, İzmir, Gavurkale kılavuzları çıkarılmış, bundan başka tarihî eserler hakkında monografiler de neşrolunmuştur. Türk Tarih Kurumu tarafından da yapılan hafriyatların raporları muhtelif dillerde neşrolunmuştur. Kurum tarafından çıkarılan belletenlerde de antikitelere ait değerli yazılar neşredilmiştir.

Antikiteler hakkında talebeye nasıl bilgi verileceği ve derslerde bu eserlerden nasıl istifade edileceği hakkında bakanlıkça okullar için ayrı bir talimatname de neşrolunmuştur.

Cumhuriyet'in Kültür Kurumları: Halkevleri

Cumhuriyet Halk Partisi'nin yaptığı büyük inkılâbın millî benliğe sindirilmesi lâzımdı. İnkılâp en derin manasiyle bütün varlığımızı yeni bir hayata ve yeni bir istikamete götürüyordu. Bu yeni görüşü halka telkin ederek yeni zamanın anlayışına göre milleti tek tek fertler halinden çıkararak onları görüş, anlayış ve yapışta bir birlik haline sokmak ve onun iç varlığını inkişaf ettirmek ve benliğinin derinliklerinde kaynayan emsalsiz kıymetleri meydana çıkarmak vazife idi.

Partinin görüşüne göre milletimizin hususî vasıflarına uyacak yollardan yürüyerek her derecedeki resmî tahsil dışında onu bir halk terbiyesiyle yükseltmek elzemdi. Bunun için cemiyet hayatının ve kültür hayatının yeni anlayışlar ile ve cemiyetimizin kendi unsurlarından kurulacak yeni millî teşekkülün çalışmasiyle beslenmesi düşünüldü.

Halkevleri 1940

5 Mart 1931'de TBMM'nin seçimlerin yenilenmesine karar vermesinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın CHF Genel Başkanı olarak yayımladığı ve parti programını açıklayan 20 Nisan 1931 günlü bildirisinde belirtilen halkçılık, milliyetçilik ve inkılâpçılık ilkelerinin halk katmanlarına yayılması, halkın bu yönde eğitilmesi ve özellikle Cumhuriyet'in emanet edildiği gençlerin bu ilkeleri içten benimsemeleri ve o şekilde yetiştirilmesi için örgütlenmenin gerekli olduğu CHF yöneticilerince kararlaştırılmıştı.

Genel Başkan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın da yakından ilgilendiği bu araştırma ve incelemeler sonunda kurulacak örgütün halkevi adını alması uygun görülmüştü. Genel Sekreterlikçe kurulan bir heyet Halkevleri Ana Talimatnamesi'ni düzenlemeye memur edilmişti. CHF merkezinde tüzük çalışmaları devam ederken ülke genelinde Halkevleri'nin kurulması faaliyetine parti-devlet işbirliği ile hız kazandırılmış, 14 ilde -Ankara, İstan-

bul (Eminönü), İzmir, Bursa, Konya, Aydın, Eskişehir, Diyarbakır, Samsun, Malatya, Denizli, Bolu, Afyon ve Çanakkale- hazırlıkların tamamlandığı 19 Şubat 1932 günü, genel merkez olarak saptanan Ankara halkevi eski Türkocağı binasında görkemli bir törenle faaliyete geçirilmişti.

Açılış konuşmasını yapan CHF Genel Sekreteri Recep (Peker) Bey, Halkevleri'nin kuruluşundaki amacı ve elde edilmesi beklenen sonuçları şu şekilde ifade etmişti:

> "Bir milletin yetişip geleceğe hazırlanması için klasik araçlar ve kurumlar okullardır. Ancak çağdaş milletler bir varlık olarak yetişip örgütlenmek için okulların belli usuller ve kurallar altında çalışmalarını yeterli görmüyorlar; gerçi tam bilinçli ve güçlü vatandaşlar yalnız okul sıralarında iyi ve ciddî programlarla ve bunu tamamlayan uygulamalarla yetişmiş olabilir; fakat bu zamanda millileşmek için, milletçe kütleleşmek için okul öğreniminin yanında ve ondan sonra kesinlikle bir halk eğitimi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak ilkesinin kurulması gerekmektedir. En güçlü ders araçlarına ve yetişkin öğretmen ordularına sahip olan memleketler bile halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için ayrıca millî bir çalışma düzenlenmesini ihmal etmiyorlar." "Gençlik, geleceğin ışığıdır, gençlik, sürekli yetişen ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşatılmalıdır." "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Halkevleri ile izlediği amaç, milleti bilinçli, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk topluluğu halinde örgütlendirmektir. Bu nitelikte bir örgütün, bütün halk için esas olarak yetiştireceği olgun insanlardan oluşan öncü unsurlar, Halkevleri aracılığı ile Türk toplumunun yetişmesine katkıda bulunacaklar, önderlik edeceklerdir. Halkevleri, bu konuda Türk aydınlarını seferber edecek, Türk insanını yalnızlıktan kurtararak bütünleştirecek ve güçlü geleceğe hazırlayacaktır."

Recep Bey'in bu konuşmasından sonra Behçet Kemal (Çağlar)'ın "Açılırken" şiiri okunmuş, ardından Halkevleri'nin oluşmasında ve örgütlenmesinde büyük katkısı olan Dr. Reşit Galip Bey söz alarak, Halkevleri'nin amaçlarını, çalışma biçimini, görecekleri işlerin kapsam ve önemini anlatmıştı:

> "Önümüzde kapısı şimdi açılmakta olan çalışma alanı engindir. Davamız, millet olarak uygarlık yolunda bir süreden beri kaybettiğimiz arayı en kısa zamanda kazanmak ve uygarlık sırasında lâyık olduğumuz dereceye, yani en ileriye varmaktır. Halkevleri'nin amacı, buna bağlanacak enerjileri ve hizmet isteklerini örgütlendirmektir." "Bu şubelerin yalnız isimlerini saymak; uzmanlık, yetenek ve eğilimleri ne olursa olsun bütün aydınların Halkevleri'nde kendi istediklerine uygun bir iş alanı bulabileceklerini göstermeye yeter." "Ara sıra inkılâbın bittiğinden ve her işin artık tabiî seyrine bırakılması lazım geldiğinden bahsedenlere tesadüf olunur. Bu görüş tembel, yorgun ve cesaretsiz ruhların görüşüdür. Biz kaybettiğimiz zamanları bizi beklemek niyetini ortaya koymadan hızla ilerleyen başka milletlerin peşinden doğal olarak nitelenen yolda salına salına yürümekle kazanamayız. Biz yavaş yavaş ilerleme kuralını yolumuzun üstünde çiğneyerek, irfan yolunda ilerlememizi inkılâplar şiddet ve hızı ile yaparak sosyal kanunlara yeni bir kanun eklemek zorundayız. Ön saftan ayrıldığımız süre uzamıştır. Arkada ve aşağıda kalmaya daha fazla katlanamayız. Bitmeyen bir özlem, yorgunluk tanımaz bir çalışma, gevşekliğe düşman bir irade ile gitmek, engelleri çatır çatır kırmak, yol kesen olumsuz ruhu nerede bulursak orada boğarak arayı ışık hızı ile kapatmak zorunluluğundayız. Rahat, sakin, dünya ile

ilgisi kesik, kaygısız hayatı, türbelerin ve tekkelerin gömüldüğü mezara gömmeliyiz. Hayatı bireysel mutluluğa erişmek için değil, son nefesine kadar çalışmak, didinmek, yükselmek ve yükseltmek için sevmek; işte Türkün gerçek ve tarihsel düşünce yolu budur. Türk gençliğinin ruhu şu kısa ve ne kadar süreceği belirsiz hayata her türlü maddî hesaplardan uzak yüksek ideallere bağlanmaktaki güzelliği, bütün kapsamı ile duyacak kadar asil ve hassastır."

Halkevleri Tüzüğü'ne (Talimatname) göre "halkevi", Cumhuriyet Halk Partisi'nin Milliyetçilik, Halkçılık, Lâiklik, devletçilik ve İnkılâpçılık ilkeleri içinde çalışan bir kurumdu. Halkevinin kapıları partili ve partisiz bütün vatandaşlara, herkese açıktı. Ancak Halkevi Yönetim Kurulu ile Şube Yönetim komitelerinde üye olabilmek için partili olma koşulu aranmaktaydı. Memurların da bu görevleri almalarına kanunî engel yoktu. Nitekim 19 Temmuz 1932 günlü ve 13178 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla Halkevleri, sosyal kültür kurumları olduğundan memur ve öğretmenlerin buralara devamının partiye girmek sayılmayacağı saptanmıştı.

Üçüncü büyük parti kongresinin önemli kararlarından biri Halkevleri'nin açılmasına dair verdiği karardır. Zamanla memleketimizin en ücra kasabalarında bile açılan Halkevleri halkımızın gerçek mabetleridir. Türk inkılâbının oluşunu, prensiplerini, mana ve değerini memlekete yaymak ve aşılamak Halkevleri'nin başlıca vazifelerindendir. Bundan başka Halkevleri halkımızın her türlü ihtiyaçlarının görüldüğü ve sıkıntılarının çözüldüğü yerlerdir. Öyle ki bugün halkevi her Türk vatandaşı için ikinci bir yuva olmuştur. Halkevleri Ebedî Şefimiz'in ve Millî Şefimizin birçok nutuklarında önemini belirttikleri Türk millî birliğinin canlı sembolü halini almışlardır.

Parti, Halkevleri'ni kurmakla Türkiye Cumhuriyeti'nin sarsılmaz temellerinden birini atmıştır.

Prof. Dr. Enver Ziya Karal

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1945, s. 114.

CHP Halkevleri Talimatnamesi, [Umumî İdare Heyeti tarafından ihzar, Umumî Reislik Divanı'nca kabul edilmiştir]. Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1932.

Halkevleri Teşkilât, İdare ve Mesaî Talimatnamesi

Fıkramız, rehberliğiyle kurtardığı vatanı siyasî, içtimaî ve iktisadî derin ve sağlam temeller üzerinde yükseltmek karar ve azmindedir.

Bu vadide millî mücadele yıllarından bugüne kadar memleket düşman istilâsından siyasî, fikrî, içtimaî ve iktisadî inkişafına mani zincirlerden kurtulmuş, inkılâp esasları dediğimiz millî yükselme imkân ve vasıtalarına kavuşmuş, ümran ve medeniyet yolunda zaman ve umumî şeraitin müsaadesine nisbetle tabii derecenin fevkinde rol almıştır. Bütün bu muvaffakiyetler son derece ehemmiyetli olmakla beraber bugün vasıl olduğumuz merhale, üzerinde bulunduğumuz yolun henüz başlangıcı demektir. Medeniyetçi ırklar ve mümtaz milletler için esasen bu yolun müntehası yoktur. Ve her kazanılan merhale yeni bir terakki ve tekâmül hedefinin yol başıdır. Sarf edilen ve edilecek gayretler hedefimizin yolunu kapıyan müşkülâttan kurtulmağa değil, derinliğini ve genişliğini bildiğimiz müşkülâtın bağrına doğru daha büyük ölçü ve hudutlarda atılmağa ve girmeğe matuf bulunuyor.

Fırkamız Türk milletini medeniyet saflarında lâyık olduğu mevkie, yani en yüksek mertebeye çıkaracağı davasındadır. Bu dava bize bugün içinde bulunduğumuz hakikî vaziyeti unutturamaz. Son iki üç asırlık siyasî ve içtimaî düşüklük ve gerileme âmillerinin millî hayat yürüyüşüne verdiği ağırlık ve bu müddet içinde başka milletlerin aldığı yol gözümüzün önündedir. Bu manzara bize nasıl çalışmamız lâzım geldiğini anlatır.

Devlet, maddî imkân ve vasıtalar dahilinde bütün gayretiyle mümkün olanı yapmaktadır. Fakat en naçiz görünen kuvvet ve mesaî unsurlarını dahi ihmal etmeden bütün memleketi yeni bir mücadele ruhu ve ileri yürütücü bir heyecan ile teçhiz etmek mecburiyetindeyiz.

Bu itibarla fırkamızın yeni proğramında, devlet teşkiylâtı haricinde çalışabilecek bütün mesaî unsurlarını millî kültürün yükselmesi maksadı etrafında toplamayı istihsal eden maddeler ve hükümler son derecede ehemmiyetlidir.

Memleketimize nazaran devlet hazineleri daha zengin, maddî imkânları daha geniş ve okuma yazma bilenlerinin nisbeti yüzde yüz veya yüzde doksan beş olan memleketlerde bile halk kültür teşkilâtına her gün daha ziyade artan bir ehemmiyet verilmektedir. Bu ehemmiyetin derecesi şu birkaç misalle ölçülebilir.

Macaristan'da millî kültür cemiyetlerinin teşekkülü 1867'den başlar. Bu teşkilât Macar millî kültür cemiyeti, Uranya cemiyeti, Amele jimnazları, çiftçi dernekleri ve ilâh... gibi isimler altında çalışmaktadır. Bunların yüzlerce kültür yurtları vardır.

Faşistlerin bütün İtalya'ya şamil Dopolavoro isimli bir millî kültür teşkilâtı ve bu teşkilâtın 1586 kültür derneği ile millî mevzularda piyesler temsil eden gençlerden mürekkep 1000 kadar amatör temsil grupları vardır. Yalnız 1930 da açtıkları halk kütüphanelerinin sayısı 8000'dir. Faşist Dopolavoro teşkilâtı geçen yıl zarfında İtalya'nın muhtelif şehir, kasaba nahiye ve köylerinde 27 bin kadar millî bayram tezahürleri tertip etmiştir. Aynı teşkilât bugün İtalya'da 1500 den fazla amelî bilgi kursları idare etmektedir.

Almanların, sayılması sayfalar dolduracak kadar çok halk kültür teşkilâtı vardır. Bunlardan Nurenberg'teki bir kültür cemiyetinin idare ettiği yüksek halk mektebinin yalnız muallim sayısı 60'ı daimî 110'u muvakkat kurslara mahsusu olarak 170'dir.

Resmî mektepleri ihtiyaçtan eksik olmadığı şüphesiz bulunan İngilterede halk terbiye cemiyetinin radyo ile verdiği dersler için dinlenme kulüplerine 2 milyon 700 bin daimî dinleyici devam etmektedir.

Bu birkaç misal bu sahalarda çalışmıya her milletten çok fazla mecbur bulunduğu halde maddî ve manevî vasıtaları maalesef çok eksik olan memleketimizde resmî, gayr-i resmî kuvvetlerin ayni maksat üzerinde teksifi lüzumunun kıymetini tebarüz ettirebilir. Biz bu vadide başka memleketlere nazaran fazla olarak şimdi tarihe geçmiş müesseselerin cemiyet bünyesinin en derin tabakalarına kadar işlemiş köklerini sökmek, Cumhuriyet ve inkılâp esaslarını bütün ruhlara ve fikirlere hâkim mukaddes iyman şartları halinde perçinlemek ve vazife ve mecburiyeti karşısındayız. Menemen hadisesi ve emsali vakalardan çok uzakta olmadığımız gibi menfi cereyan safhalarını artık bir an evvel tarihe terk etmek zarureti de aşikârdır. Milletlerin hayat yolunda yürüyüş kudreti ve sürati, sarf edilen terbiye ve irşat emeği ile mütenasip ve mütevazidir.

Fırkamızın program temelleri Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, lâyıklık ve inkılâpçılıktır. Programımıza bu ana ve temel prensiplerin hâkimiyeti ve ebadileşmesi için bu vasıflarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini millî seciyenin Türk tarihinin ilham ettiği derecelere çıkmasını, güzel sanatların yükseltilmesini, millî kültürün ve ilmî hareket ve faaliyetlerin kuvvetlendirilmesini ehemmiyetli vasıtalar olarak tesbit ve işaret eder. Bu esas ve vasıtaların hepsi birden medeniyet yolunda Türklüğün kaybettiği uzun yılları cesur, atılgan ve yorulmaz hamlelerle kazanacak nesiller yetiştirmeği, medeniyet sahasında Türkün tabîi meziyet ve kabiliyetleriyle mütenasip şeref mevkiini tekrar almasını istihdaf eyler. Halkevleri'nin gayesi bu uğurda çalışacak mefkûreci vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olmaktır.

I.

Halkevleri Teşkilinde Umumî Esaslar

Halkevleri'ne kimler girer?

1) halkevi, kalplerinde ve dimağlarında memleket sevgisini mukaddes ve ileri yürüten yüksek bir heyecan halinde duyanlar için toplanma ve çalışma yeridir. Bu itibarla Halkevleri'nin kapıları fırkaya kayıtlı olan ve olmıyan bütün vatandaşlara açıktır. Ancak halkevi idare heyetiyle şube idare komitelerine aza olabilmek için Halk Fırkası'na mensup olmak lâzımdır. (Memurların bu idare heyetlerine ve şube komitelerine girmelerinde kanunî mahzur yoktur).

Açılma, kurulma ve murakabe işleri.

2) Halkevleri'nin açılma kararı ve mesaîsinin umumî sevk ve idaresi Fırka Umumi İdare Heyeti'ne, evlerin tesis, teşkil, tanzim ve murakabesi Halkevleri'nin talimatnamesi ahkâmına göre vilâyet idare heyetlerine aittir.

Ankara halkevi reisi ve bütçesi

3) Ankara Halkevi'nin Reisi Umumî İdare Heyeti tarafından intihap olunur. Bu Halkevi'nin bütçesi Umumî İdare heyeti tarafından tasdik olunur. Ankara halkevi doğrudan doğruya Kâtibi Umumî ile muhabere eder ve raporlarını buraya gönderir.

Mesaî şubeleri

4) Muhtelif ihtisas istidat ve arzulara göre her vatandaşın tercih edeceği bir faaliyet sahası bulabilmesi için Halkevleri müteaddit şubelerden terekküp edecek tarzda teşkil olunur. Bu şubeler şunlardır:

1 - Dil, Tarih, Edebiyat Şubesi
2 - Güzel Sanatlar Şubesi
3 - Temsil Şubesi
4 - İspor Şubesi
5 - İçtimaî Yardım Şubesi
6 - Halk Dersaneleri ve Kurslar Şubesi
7 - Kütüphane ve Neşriyat Şubesi
8 - Köycüler Şubesi
9 - Müze ve Sergi Şubesi

Şube aza defteri, halkevi idare heyeti, şube idare komiteleri.

5) Her şubenin, intisap eden azayı kayda mahsus bir defteri bulunur. Aza sayısı ondan elliye kadar olan şubeler 3, elliden fazla olanlar 5 kişilik şube komitesi intihap ederler. Halkevi idare heyeti şubeler idare komiteleri seçecekleri birer mümessil azadan terekküp eder. Mensuplarının sayısı 10 dan eksik olan şubelerin idare komiteleri bulunmaz; bunların halkevi idare heyetleri için seçecekleri mümessil aynı zamanda o şubenin idaresine ait işleri görür. Şubeler faaliyet şekil ve tarzlarına ve komite azaları arasındaki işbölümüne ait hususî talimatnamelerini kendileri tertip ederler. Bu talimatnamelerin halkevi idare heyetinin tetkik ve tasdikinden geçmesi lâzımdır.

Tesis şartları

6) Halkevleri'nin tesis ve teşkilinde evvelâ üçüncü maddede sayılan şubelerin faaliyetini temin edecek unsurlar ve bunların çalışmasına elverişli bina, para ve diğer maddî vasıtalar aranır.

Bütün şubelerin aynı zamanda teşkiline kifayet edecek mesaî unsurları bulunmazsa en az üç şubenin faaliyeti temin olunmak şartiyle Halkevleri açılabilir. Ve diğer şubeler tedrici surette tamamlanır.

Halkevi açılamayan yerlerde

7) Halkevleri'nin açılması geciktiği takdirde, Halkevleri mesaî şubelerine tekabül eden millî ve mahallî teşekküllerin faaliyetleri fırka idare heyeti tarafından himaye ve teşvik olunur.

Bina temin ve tanzimi

8) Halkevleri binaları Cumhuriyet Halk Fırkası idare heyetleri tarafından temin, tanzim ve tefriş olunur.

Varidat ve bütçe murakabesi

9) Halkevleri, vilâyet fırka heyetlerinin temin ve tesbit edeceği varidat ile idare edilir.

Vilayet fırka idare heyetleri Halkevleri'nin bütçelerini tasdik ve murakabe ederler.

Tek bina kâfi gelmezse

10) Mesaî şubelerinin hepsi için yetecek genişlikte bina bulunmazsa bazı şubelerin başka bir binada çalışmaları caizdir.

Halkevleri ve diğer millî cemiyetler

11) Halkevleri salonları fırkamızın prensiplerine muhalif olmayan veya başka siyasî fırkalara mensup bulunmayan bütün millî cemiyetlerin toplanmaları için açıktır.

Yasak olanlar ve olmayanlar

12) Halkevleri'nde bilardo, salon tenisi ve diğer salon jimnastikleri için yer tahsis olunur. Müskirat ve başka oyunlara müsaade edilmez.

Radyo ve sinemalardan istifade

13) Halkevleri'nde radyo ve sinemalardan istifade tarzı merkezce ayrıca tanzim ve tesbit edilerek bildirilecektir.

Aylık müsamereler

14) Halkevleri'nde en az ayda bir defa bütün halka mahsus muntazam programlı umumî müsamereler tertip edilir. Konferans, musahabe ve musikî akşamları bundan ayrıdır.

Halkevinde merasim fikri ve kaygusu olmayacak

15) Halkevleri toplanmalarında bulunacak zatlere hususî yerler ayrılmaz. Yalnız büyük Millî Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'ne ve devlet otoritesine hürmet âlâmeti olmak üzere Reisi Cumhura BMM Reisine, Başvekile ve memur bulundukları yerlerde Vali, Kaymakam ve nahiye müdürleri ile mahallîn en büyük kumandanına yer hazırlanır.

Halkevleri çatısı altında derin samimîyet ve arkadaşlık hissi hakimdir. Bu sebeple hiçbir merasim fikri carî olmaz. Toplanmıya geç gelenler yer bulunamazlarsa ayakta dururlar. Bu esaslar mahfuz kalmakla beraber her Halkevi'nin bulunduğu yerin hususiyetine göre toplanmalarda girip çıkmanın ve salonda yer almanın tanzimi ve sükûnet ve intizamın muhafazası için Halkevleri idere heyetleri usul koyarlar. Bu usulleri vaktinde herkese tebliğ ve ilân ederler.

Teberruler

16) Halkevleri şubeleri mesaîsini inkişaf maksadı uğrunda yapılacak teberrular, halkevi idare heyetince kabul edilir. Şubelerden herhangi birinin tayin ve tasrihi suretiyle yapılan teberruların o şube ihtiyaçlarına tahsisi lâzımdır.

II.

Halkevi İdare Heyeti

İdare heyetinin teşekkül tarzı intihap devresi.

17) Halkevi idare heyeti idare komitelerinin kendi aralarından ayrı ayrı intihap edeceği birer mümessilden terekküp eder. Halkevi idare heyeti ile şube komiteleri intihapları iki yılda bir yapılır. Azaların yeniden intihabı caizdir.

Noksan teşkilâtlı Halkevleri'nde

18) Mesaî şubeleri teşkilâtı tamamlanmış Halkevleri'nde idare heyeti yalnız teşekkül etmiş şubelerin mümessillerinden terekküp eder.

Halklevleri reisleri

19) Vilâyet fırka idare heyetinin kendi azası arasından seçeceği zat halkevi idare heyetine riyaset eder.

İdare heyetinin vazifeleri

20) Halkevi idare heyetinin vazifesi:

a- Millî bayramlara ait umumî halk tezahürleri tertip ve idaresi.

b-halkevi müsamere programlarının tatbiki.

c- Muhtelif şubeler arasında çalışma ahenginin korunması.

d-İhtilâf ve anlaşmazlık hallerinde şubeler arasında hakemlik.

e- Şubelerin kendi faaliyetlerini tanzim için hazırlayacakları hususî talimatnameleri tetkik ve tasdik.

f-halkevi hesaplarının tutumu ile demirbaş eşyanın bakımı.

g- halkevi bütçesinin tanzim ve tatbiki hususlarıdır.

İdare heyetinin mercileri

21) halkevi idare heyeti, hesap ve mahallî idare işlerinde Vilâyet Fırka idare heyetleriyle; şubelere ait talimatnamelerde gösterilen vazife ve faaliyetlerine müteallik hususlarda Fırka Umumî Kâtipliği ile muhabere eder. Halkevleri bütçesi vilâyet idare heyetince tasdik edilir.

İdare azalarının daimi veya muvakkat infisalleri.

22) halkevi idare heyeti ve komiteleri azalarından herhangi suretle infisal edenlerin yerine mensup oldukları şubeler tarafından yenisi intihap olunur.

Halkevi idare heyeti azaları muvakkat mazereti hasebiyle ayrılırsa ayrılan azanın mensup olduğu komite, muvakkaten diğer bir azayı idare heyetine gönderir. Komitede eksiklik olursa kendi eksikliğini, komiteye mensup azadan bir diğerini davet ile tamamlar.

İdare heyetine ve idare komitelerine devamsızlık.

23) Mensup olduğu idare heyeti veya komite reisine mazaretini bildirmeden birbiri ardı sıra üç defa içtimaa gelmiyen idare heyeti veyahut komite azaları istifa etmiş sayılır.

İdare kararlarında ekseriyet.

24) halkevi idare heyetinin ve şube komitelerinin kararları ekseriyetle verilir. Reyler müsavî olursa reisinin iltihak ettiği taraf ekseriyet sayılır.

Şube komitelerinin mercii.

25) Şube komitelerinin her hususta mercileri Halkevleri idare heyetleridir.

Üç aylık raporlar.

26) Halkevleri idare heyeti her üç ayda bir Umumî Katipliğe muhtelif şubelerin mesaî ve faaliyetleri hakkında bir rapor gönderir. Bu raporun bir suretini mahallî fırka idare heyetine verir.

III.

Halkevi Şubeleri

1 – Dil, Edebiyat, Tarih Şube

Müsahabeler, konferanslar

27) Dil, edebiyat ve tarih şubesi muhitin umumî bilgisini yükseltmeğe yarıyacak mevzularda müsahabeler ve konferanslar tertip eder. Bu müsahabelerde Cumhuriyet ve İnkılâp prensiplerinin kökleşmesine; memleket sevgisinin, vatandaşlık vazifeleri duygusunun yükselmesine; halk için amelî surette faydalı olacak bahislere daha fazla hisse ayrılacaktır.

Millî dil ve an'ane tetkikleri

28) (Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi) ana Türk dilinin bugünkü yazı ve edebiyatta kullanılmayan, fakat halk arasında yaşıyan kelimeleri, ıstılahları ile kadim millî masalları, atasözlerini araştırıp toplar; millî tarihin mahallî safhalarına, bilhassa-eğer varsa- muhitteki göçebe Türk aşiretleri arasında olmak üzere alelûmum kadim millî an'ane ve âdaletleri tetkik eder.

Neşriyat mesaîsi

29) Şube azaları mecmua çıkaracak veya çıkarılmakta olan mecmua veya gazetelere intisap ederek birinci ve ikinci maddelerde sayılan maksatları üzerinde neşriyatta bulunurlar.

Genç istidatların himayesi

30) Şube, yeni yetişen gençler arasında ilim ve edebiyat sahalarında hususî bir istidat gösterenleri himaye ve teşvik eder. İstidat ve kabiliyetlerinin inkişafı için yollar ve çareler temine çalışır.

2- Güzel Sanatlar Şubesi

Birleşmek ve yükselmek

31) Güzel Sanatlar Şubesi musikî, resim, heykeltıraş lık, mimarlık gibi sahalarda tezyini sanatlar ve sairede sanatkâr veya amatör unsurları bir araya toplar. Genç istidatları himaye ile inkişaflarına çalışır.

Aylık müsamereler ve musikî akşamları.

32) Şube Halkevleri'nin umumî müsamere programlarının musikî kısmını ihzar ve tatbik eder; halk için umumî musikî akşamları tertip eyler.

Musikîde güdülecek istikametler

33) Halkevleri musikî mesaî ve müsamerelerinde beynelmilel modern musikî ile millî Türkülerimiz esas tutulacak ve beynelmilel musikî teknik ve aletleri kullanılacaktır. Yani musikîde gayemiz, modern ve beynelmilel musikîyi (ve taganni tarzını) esas tutmak ve bunu tatbik ve temin etmektir. Halkın musikî zevkini arttırmak ve yükseltmek için radyo, gramofon gibi vasıtalardan da istifade edilmelidir.

Bedîî duyuş ve anlayış seviyesini yükseltmek

34) Şube, mümkün olan yerlerde açacağı kurslarla güzel sanatlar müntesiplerini çoğalmağa ve muhitte bedîî duyuş ve anlayış seviyesini yükseltmeğe çalışır.

Millî marşları ve şarkıları öğretmek

35) Bütün halkının millî marşları ve şarkıları öğrenmesine yardım etmek ve bunların millî tezahür günleriyle Halkevleri umumî müsamerelerinde milletçe bir ağızdan söylenmelerini temine çalışmak, güzel sanatlar şubesi musikî kısmının en başta gelen vazifelerindendir.

Millî Türküler notalarını ve sözlerini toplamak

36) Şube, halk arasında bilhassa köylerde ve aşiretlerde söylenen millî Türkülerin notaları ve sözleriyle millî oyunlar tarz ve ahengini tesbit eder.

Temsil grubu

3-Temsil Şubesi

37) Halkevleri temsil şubeleri, temsil sanatına heves ve istidadı olan kadın ve erkek azadan mürekkep bir temsil grupu teşkil ederler.

Temsil edilecek piyesler

38) Halkevleri, müsamerelerinde umumî idare heyetince mevcutlar arasından tercih edilecek veya yeniden telif ettirilecek piyesler; halkevi umumî müsamerelerinde temsil ettirilir. Bunlardan ayrı olarak temsil edilecek piyeslerin merkezce görülüp tensip edilmiş olması lâzımdır.

4- Spor Şubesi

Spor alâka

39) Spor ve bütün beden hareketleri gençlik terbiyesinin ve millî terbiyenin vazgeçilmeyecek aslî mühim

bir rüknüdür. Bu sebeple Türk gençliğinde ve Türk halkında spor ve beden hareketlerine sevgi ve alâka uyandırmalı, bunları bir kitle hareketi, millî bir faaliyet haline getirmelidir.

Millî spor teşekküllerine yardım, hakikî spor telâkkisini yaymak

40) Bu millî idealin tahakkuku için, sporun ve bütün beden hareketlerinin fennî usuller ve kaideler dahilinde, sistem ve plân dairesinde tatbik ve icrası lâzım geldiği daima göz önünde tutulmalı ve bunun için, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'na dahil bulunan ve bulunmıyan spor teşekküllerinin inkişaf, terakki ve tekâmüllerine yardım ederek, memleketimizde teknik spor faaliyetlerinin intişarını tervic etmelidir. Bunun gibi ittifaka dahil bulunmıyan kulüplerin federasyon nizamnamesinin talep ettiği liyakate çıkararak ittifaka girmelerini ve henüz hiç kulüp bulunmayan yerlerde kulüp tesisini teşvik, ihzar ve temin etmelidir. Yine bunun gibi hariçte kalan gençleri spor kulüplerine girmeğe ve kulüpler dahilinde fennî metotla yetiştirilmiş birer hakikî sporcu olmıya teşvik etmelidir.

Bugünün spor mefhumu bedeni güzelleştirecek, tekâmül ettirecek ve irade, nefse itimat gibi ruhî vasıfları yükseltecek bir faaliyettir. Her yerin hususî imkân ve vaziyetine göre aşağıda sıralanan fennî spor tasnifine uyan hareketlerin inkişafı teşvik ve takip edilmelidir.

a- Daha ziyade sıhhî maksatlara hizmet eden, kuvvet sarfiyle yapılan ve bedîî kuvveti, bünyeyi inkişaf ettiren spor nevileri (Bunda jimnastiklerin birçoğu dahildir).

Kürek çekme, yürütme, atletizm

b- Kuvvet ve maharet talep eden ve bunları inkişaf ettiren spor nev'ileri:

Futbol, yüksek jimnastik hareketleri, eskrim, boks, güreş, otomobil, bisiklet, yüzme, adi ata binme, müdafaasız hayvanlar avı, iç sularda olta ve ağ ile balık avları, silâhla atıcılık.

c- Kuvvet ve maharet talep eden ve az çok bir tehlike ile bağlı olan spor nevileri:

Müdafaalı hayvanlar avı, sürgün avı ve at koşuları, millî cirit oyunu, dağ ve kış sporu, yelkenli sürat hareketi, açık denizde balıkçılık, açık denizde yelken sporu.

Jimnastik, beden hareketleri ve millî terbiye, programlı çalışma, spor bayramları

41) Jimnastik ve diğer beden hareketleri de ferdin ve milletin bedenî, ruhî ve ahlâkî terbiyesinde ve sihhatinde büyük bir ehemmiyeti haizdir. Jimnastik ve beden hareketleri şunlardır:

Serbest beden hareketleri: Ritmik jimnastik, sanatlı danslar, toplu gezintiler, gülle; trapez, sandov ve saire gibi vasıtalarla yapılan aletli jimnastik.

Bu jimnastik ve beden hareketleriyle bütün muhit gençliği (spor kulüplerine dahil olan ve olmıyan) ve halk tabakaları iştigale sevk olunur. Halkevleri'nde imkânın müsaadesi derecesinde ve tedricen jimnastik salonları ve açık jimnastik sahaları bulunur. Halkevleri'nin spor ve gençlik şubeleri bu salon ve sahalarda münferit ve toplu hareketleri öğrenirler.

Beden terbiyesi ve jimnastik öğrenmek işi daima bilgili ve tecrübeli muallimlerin eline ve nezaretine bırakılır.

Vatandaşlara modern sıhhat telakkisinin esası olan ev ve oda jimnastikleri öğrenmek bunun günlük yaşayışın en lüzumlu bir vasıtası olduğuna herkesi inandırmak şubenin mühim vazifesidir.

Spor ve gençlik şubesi jimnastik salonunda veya sahada talim ve tatbik edeceği hareketleri yüzlerce ve yerine göre binlerce vatandaşlara müsait fırsat ve zamanlarda kitle halinde tatbik ettirmeği bu hususiaki iştigalin yüksek hedefi ve gayesi telakki etmelidir.

Beden terbiyesi ve jimnastik çalışmaları zamanlı ve programlı olmalıdır.

Halkevleri, yerine ve imkânına göre bir veya iki yılda bir mahallî jimnastik günleri tertip ederler. Ayrıca üç veya dört yılda bir bütün vatana şamil büyük jimnastik bayramları tertip olunur.

Bu bayramları umumî idare heyeti tanzim ve tebliğ eder. Tatbikatı Halkevleri spor şubeleri tanzim ederler. Jimnastik bayramları büyük millî birliğin asaletli ve muhabbetli bir tezahürü olduğu gibi bu vesileyle Halkevleri spor ve gençlik şubeleri çalışmalarının hesabını vermiş olurlar.

Yurdun her köşesini sevmek, gezmek kültürü

42) Yurdun uzak yakın her köşesini sevmek duygusunu kuvvetlendirmek için, bir gezme kültürü yaratmalı; yaya ve vasıtalı seyahatler ve kamplarla Türk vatanının dağlarında, ormanlarında ve sularında gezmeği, yaşamağı, bunlara alışıp ısınmağı, bunları sevmeyi ve bunlara ruhen bağlı kalmayı ve bunlar için can vermeği millî bir seciye, bir şuur ve bir ideal haline getirmelidir. Spor ve gençlik şubesinin bu yolda heves uyandırması ve fiilen tertip ve tatbik etmesi vaziyfesidir.

Spor konferansları

43) Spor ve gençlik şubesinin vaziyfesi olarak sayılan bütün bu faaliyetler hakkında herkeste alâka ve heves ve sevgi uyandırmak için Halkevleri'nin umumî konferans mesaîsi arasında yer ayırmak mühimdir.

5- İçtimaî Yardım Şubesi

Şefkat ve yardım duygularını beslemek vazifesi, hayır cemiyetlerine ve müesseselerine müzaheret, yoksulluklara, yetimlere, kimsesizlere imdat, hasta ve muhtaç köylülere şehirlerde bakım temini, işsizlere yardım.

44) Şubenin esas vaziyfesi: Halkevi'nin bulunduğu mıntıkada hakikî suretle yardıma muhtaç kimsesiz kadınlar, çocuklar, malûller, dermandan düşmüş ihtiyarlar ve hastalar... gibi zavallılar hakkında içtimaî heyetin şefkat ve yardım hislerini uyandıracak ve hisleri yavaş yavaş en yüksek derecesine çıkaracak faaliyet ve delaletlerde bulunmaktır.

Bunun için:

a- Memlekette mevcut bütün hayır cemiyetlerinde faaliyetlerini hakikî surette semereli ve muvaffak kılacak surette çalışılır.

b- Resmî ve hususî hastahane, darülaceze, dispanserler, çocuk doğum ve bakım evleri, süt damlaları, kimsesiz işçi kadınların çalıştıkları zaman çocuklarına bakacak müesseseler (kreş), talebe yurtları, Hıfzıssıhha kanununda yazılı şirketler ve müesseseler tarafından vücude getirilen işçi tedavi yurtları gibi içtimaî yardım müesseselerinde çalışmalarını semereli kılacak ve bu müesseselerde barınanların ihtiyaçlarını daha iyi bir surette temin ettirilebilecek alâka ve işgalde bulunur.

Hapishanelerde bulunan muhtaçları da gözetmek şiar olmalıdır. Kimsesiz mektep çocuklarının elbise, yemek, ikamet ve bakımları ile bilhassa alâkadar olunur.

c- Tedavi müesseselerinde yatırılarak tedaviye alınması lâzım gelen muhtaç hastaların mahallî hastahanelere kabul ve tedavilerine başka mahalde tedavi iycap edenleri o mahalle nakle delalet eder. Evlerinde yatan kimsesiz hastalara ve evlerinde doğuran kimsesiz muhtaç kadınlara mümkün olan yardımları yapmak tedbirlerini düşünür.

d- Köylerden gelen tedaviye muhtaç çiftçiler ve ailelerin şehir ve kasabalarda barındırılması ve tedavileri ve fakir işçiler ve aileleri hakkında aynı yardımda bulunması vaziyfe sayılır.

e-İşsizlerin iş bulmalarına delalet olunur.

f- Şube bütün bu vaziyfelerin yapılabilmesi için varidat menbaları arar. Bu maksatla münasip zaman ve fırsatlarda mahallîn iycaplarına uygun müsamere veya tenezzühler tertip eder veya ettirir.

6 -Halk Dersaneleri ve Kurslar Şubesi

Gaye ve vazife

45) Halkın seviyesini yükseltecek her türlü okutma, yazdırma ve yetiştirme hareketlerinin ilerleyip genişlemesini temin ve himayesi maksadiyle her halkevinde bir (halk dersanesi ve kurslar şubesi) açılacaktır.

Halk okutma ve öğretme müesseselerine müzaheret

46) Bu şube mahallî idarelerle belediyelerin ve hususî teşebbüs erbabının:

Okutup yazdırmak.

Ecnebî lisanı ve fen dersleri vermek.

Sanat öğretmek.

Amelî hayat bilgileri talim etmek.

Gibi ferdi takviyeye matuf teşebbüslerin yakından ve sağlam bir alâka ile takip ederek istenilen şekilde çalışmalarına ve istenilen netiyceye varmalarına yardım eder. Teknik ve ihtisas mektep ve kursları açtırmağa bilhassa ehemmiyet verir.

Ders ve kurslar

47) Halkevleri'nde bu bilgi müesseselerinden mümkün olursa hepsi, olmazsa birkaçı açılacaktır.

Ders ve kurslarda vatandaşların fikrî seviye ve tahsil derecelerine göre okumak, yazmak, tarih ve yurt bilgileri, medenî bilgiler, ecnebî lisanı, hesap, muhasebe usulü ve makine yazısı gibi hayatı kazanmak için faydalı olan dersler metot ve usulleri dairesinde öğretilir.

Vatandaşa öğretmek şerefi

48- Halkevleri'nde açılacak dersane ve kursların muallimleri fahridir. Vatandaşları okutmak ve öğretmek suretiyle hayat mücadelesinde daha kuvvetli ve muvaffakiyetli bir hale getirmek gibi çok şerefli olan bu vaziyfeyi kıymetli arkadaşlarımız esirgemezler.

Binası müsait olmıyan kalkevleri

49) Halkevleri müsait olmadığı taktirde dershane ve kurslar tedarik edilecek başka münasip yerlerde açılır.

Ders ve kursların tanzim ve idare talimatnamesi

50) Halkevleri'nin açacağı dershanelerin ve kursların idareleri bu şube komitesinin yapacağı ve halkevi idare heyetinin tasdik edeceği hususî bir talimata tâbidir. Bu şube hususî idarelerle Belediyeler tarafından açılmış olan dershanelere mümkün olan yardımlarda bulunur.

Şehâdetname dağıtmak merasimi

51) Halk dersanelerinde yetişen her devre mezunlarının şehâdetnameleri bütün Halkevi'nin iştirakiyle şereflerine yapılan toplanmada merasimle dağıtılır.

52) Hususi teşebbüslerle açılmış bu kabil mektepler ve kurslar mezunlarına ait şehâdetnamelerin de bunları yetiştiren müesseselerin talebi ve muvafakati ile halkevi salonunda ve aynı merasimle dağıtılması muvafik olur.

7. Kütüphane ve Neşriyat Şubesi

Kütüphane ve okuma odası Halkevi'nin tesis şartlarından

53) Kütüphaneler halk bilgisinin ilerlemesinde başlıca amillerdir; bu sebeple her Halkevi'nin bulunduğu yerde bir kütüphane, bir okuma odası bulunmak Halkevi'nin ilk tesis şartlarından sayılır ve kendi binası müsait oldukça burada bir kütüphane, bir okuma odası ayrılır. Binası müsait olmıyan veya mevcudu ve tesisatı kâfi gelmiyen yerlerde bir kitap dolabı veya rafı olsun bulundurulur. Halkevleri kendi kütüphanelerini, okuma odalarını kendi binalarından ayrı yerlerde de açabilirler.

Bulunduğu şehir ve kasabada umuma açık bir kütüphane bulunsa bile her halkevi yine kendi kütüphanesinin esasını kurar veya kuruncaya kadar elde bir başka kütüphane veya oda varsa onu himaye eder. Herhalde kütüphaneyi bir ihtiyaç bilir ve bunu herkes için bir ihtiyaç haline getirir.

Kütüphaneyi tesis ve zenginleştirme yolları

54) Bir kütüphaneyi zenginleştirmek için şu yollardan gidilir:

a- Aynen kitap, gazete, mecmua gibi matbuaların ve fotoğraf koleksiyonlarının, albüm ve haritaların sahipleri, muharrir veya naşirleri veya alıp okuduktan sonra kendilerinde saklıyanlar tarafından kütüphaneye teberruları teşvik olunur.

b- Fıkra neşriyatı, Hâkimiyeti Milliye, vekâletlerin eski ve yeni neşriyatı, Resmî Gazete ve zabıt cerideleri gibi merkezin meccanen veya kararlaştırılacak fiyatiyle temin edeceği eserler alınır.

c- Gerek doğrudan doğruya, gerek belediyelerden alınma suretiyle idare heyetleri bütçelerinden yapılacak yardımlarla münasip eserlerden satın alınır, abone yazılır. Hangi eserlerin satın alınması münasip olduğu yolunda umumî idare heyetince de tenvir ve tavsiyede bulunulur.

ç- Bir kütüphaneye bir eserin aynı nüshası taaddüt ettiği zaman, fazlalarla kütüphanede eksik eserler muadil temin edilmek şartıyla değiştirilir.

d-Şahsî kütüphanelerde bulunup okutulmasında fayda görülen kitaplar iğreti alınabilir veya münasip bedellerle kiralanabilir.

Şube millî harsı besleyecek eserleri ziyadeleştirmek ve mümkün olduğu kadar her zümrede okuma zevkini uyandırmak için mümkün ve münasip olan her tedbiri alacaktır. Umumî idare heyetince tavsiye olunan kitap ve gazete okuyucularının artmasına gayret edecektir; kendi başlarına kitap ve gazete alamıyanların bu arzusunu lüzumunda müşterek alım çareleri bularak tanzime çalışacaktır.

Şubeler ne gibi neşriyata ihtiyaç duydukları hakkındaki mütalealarını raporlarında yazacaklardır.

Kütüphane ve okuma odalarının idaresi (fihrist tutma lüzum ve usulü, çok kitap hediye edenlerin adını yaşatmak, açık okuma günleri)

55) Her kütüphanede bir fihrist bulunur. Fihrist, kitabın kütüphane numarasını, adını, nev'ini, kaç kitap veya kaç cilt olduğunu, yazanın adını, kaç sahife olduğunu, nerede hangi matbaada basılmış veya yazılmış bulunduğunu, teberru edilmişse kimin tarafından teberru edildiğini, aynı zamanda eserin bir hususî vasfı varsa onu bildirir.

Fihrist, kütüphanenin de demirbaş defteridir. Ve bir nüshası fırka idare heyetinde bulundurulur. Başka nüshaları çıkarılarak istiyenlere verilir.

Her kitabın üzerine fihristeki numara yazılır; bu numara gazete ve mecmualardan devam etmekte olanların yalnız eldeki ilk nüshalarına konulur. Kitaplar bunun üzerine tasnif olunur.

Kütüphane ve okuma odalarına ayrı bir dolap doldurulacak kadar çok eser teberru edenlerin adı takdir yerinde kütüphanenin bir görünür yerine açıkça yazılır ve o kısım onun adı ile anılır ve fihristlerde ayrı bir yer verilir.

Kütüphanelerde ve okuma odalarında okuma parasızdır. Kütüphaneye mal olan bir şey dışarıya çıkarılmaz.

Kütüphane ve okuma odasında veya fırka ocaklarında veya mahalle ve köy odalarında ve bazı yerlerde kendiliğinden mahalle kulüpleri halini alan kahvelerde yerine göre münasip mevsim ve zamanlarda birer açık okuma günü ayrılabilir. Ve böyle zamanlarda şubenin ayıracağı açık ve sindirerek okuma kabiliyeti olan bir vatandaşa münasip görülen bir eser yüksek sesle okutulur. Aynı maksatla bir Halkevi'nin kütüphane şubesi, bulunduğu yerden uzak köy ve kasabalar giden böyle okuyucuların gittikleri yerlerde de bu vazifeyi yapmalarını temin edebilir.

Neşriyat

56) Bu şube fırkanın aynı zamanda neşriyat işlerinin de yardımcı bir uzvu olarak çalışır. Ve telgraf, telsiz telgraf, radiyo veya sair muhabere ve tenvir vasıtalarından istifade edilerek bu vasıtalarla veya hususî tamimlerle halk arasında yayılması iltizam olunan malûmat geniş bir intişar sahası teminine gayret eder.

8- Köycüler Şubesi

Köycülerin esas vazifesi

57) Köycüler Şubesi'nin esas vazifesi, köylerin sıhhî, medenî, bedîî inkişaf ve tekamüllerine, köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve tesanüt duygularının kuvvetlenmesine çalışmaktır.

Anlaşma ve kaynaşma

58) Şube, muhit köylerini mümkün olduğu kadar sık ve çok olarak halkevi umumî müsamerelerine ve halkevi mensuplarını da müsait mevsimlerde köylerde tertip edilecek kır bayramlarına davet suretiyle sevişme ve anlaşma vesiyle ve vasıtaları hazırlar.

Köycülüğe muzaharet edecek diğer halkevi şubeleri

59) halkevini dershane ve kurslar şubesi ile çalışma birliği yapmak suretiyle mümkün olan yerlerde köylüyü okutmıya çalışmak, temasa girişilen köylerde 15 günde bir yazı bilmiyen köylülerin mektuplarını yazmak ve içtimaî yardım şubelerinin müzaharetiyle hasta köylülerin şehir sıhhat ve bakım müesseselerinde muayene ve tedavilerine rehberlik etmek köycüler şubesinin vaziyfeleri cümlesindendir.

Şehitlerin ailelerine, yetimlerine ve harp malûllerine ihtimam.

60) Şube, malûl ve bilhassa harp malulü köylülerle şehit köylülerin aile ve yetimlerini himayeye ve bunların kasabada kendileri için takibi müşkül veya imkânsız resmî işlerini kolaylaştırmağa ve netiycelendirmeğe çalışır.

Köy muallimleri Köycüler Şubesi'nin tabiî azası.

61) Bütün köy muallimleri hayat ve mevcudiyetlerini köylünün yükselmesine ve saâdetine vakfetmiş olmak itibariyle halkevi Köycüler Şubesi'nin tabiî azasıdırlar.

9.- Müze ve Sergi Şubesi

Müze ve sergi grupları

62) Müze ve Sergi Şubesi: A) halkevi müzesi B) Sergiler grubu olmak üzer iki gruba ayrılır.

Müze grubunun faaliyet sahası.

63) Müze grubunun iştigal ve faaliyet sahası başlıca şunlardır:

A) Mensup olduğu halkevi mıntıkasındaki tarihî eser ve abidelerin iyi muhafazası hususunda alakadar resmî makamları tenvir eder. Bu eserlerin muhafazası maksadiyle teşekkül eden hususî cemiyetlere müzaheret eder.

B) Halkevi'nin bulunduğu yerde resmî müzeler varsa onları zenginleştirmeğe, eksiklerini tamamlamıya, yoksa bunların kurulmasına çalışır. Tarihî abidelerin fotoğraflarını almak, mümkün olan yerlerde alçıdan küçük modellerini yaptırmak, üzerlerindeki yazıların fotoğraf veya kopyelerini almak.

C) Teberru veya maddî imkân varsa satın alma suretiyle tarihî kıymeti haiz eski yazılar, ciltler, tezhipler, divanlar, minyatürler, çiniler, halılar ve nakışlar gibi millî kültür vesikalariyle eski millî kıyafetler, oyalı yazmalar, çevreler, eski kılıçlar, yatağanlar, tüfekler, tabancalar ve alelumun silahlar, sedef, altın, gümüş vesair kakmalar ve oymalar gibi millî etnografya vesikalarını toplamıya çalışmak suretiyle mahallî müzelerin tevessü ve teşekkülüne hizmet eder.

Sergi grubunun güzel sanatlar ve iktisat zümreleri ve faaliyet sahaları

64) Sergi grubu, birisi güzel sanatlara, diğeri millî mamulât ve mahsulâta ait olmak üzere ikiye ayrılır. Her birinin başlıca iştigal ve faaliyet sahaları şunlardır.

A) Güzel sanatlar kısmı gerek halkevi mıntıkasında, gerek memleketin diğer taraflarında bulunan ressamların, heykeltıraş ların, mimarların, hattatların tezhipçilerin ve emsali sanatkârlarla temasa girerek, bunların gönderilme masrafları kendilerine ait olmak üzere muvakkat veya daimî surette teşhir edilmesini istiyecekleri eserlerin halkevi binası içinde halka tanıtır; muhtelif müesseselerle kulüplerde, gazinolarda, kahvelerde, ticarethanelerde millî bedîî zevkimizi yükseltecek eserlerin yer bulmasını ve memlekette hakikî sanatın revaç kazanmasını temine çalışır.

B) Sergi kısmı, memleketin her tarafındaki alâkadarların yine daimî veya muvakkat kaydiyle ve masraflariyle gönderecekleri millî mamulât ve mahsulât nümunelerini teşhir eder. Alım ve satma şube namına fiilen vasıta olmamakla beraber mal sahiplerinin adresleriyle malların satış şartlarını muhite tanıtır.

C) Millî tasarruf ve iktisat şubelerinin bulunduğu ve bu işi bizzat görmek istediği yerlerde halkevi sergi kısımlarının vazifesi bu cemiyet şubelerine müzaharetten ibaret kalacaktır.

Halkevleri'nin Kuruluşu Üzerine 1/3/1932 Tarihli ve 23 Numaralı Tamim

Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumiliği;

Ankara : 1 Mart 1932

24 Şubat 1932 tarihli 29 numaralı içtimaında Umumî İdare Heyeti'nin verdiği kararları aşağıda tebliğ ediyorum:

1.On dört vilâyet merkezinde çalışan Halkevleri'nin umumî surette halkın alâkasını celb ettiği görüldü. Yavaş, yavaş hazırlık haberleri alındıkça diğer vilâyetlerimizde de Halkevleri'ni açacağız. Hatta kalabalık ve diğer şartları haiz bazı kazalarda da Halkevleri'ni açmağa başlamak istiyoruz. 12/1/932 tarihli tamimde sorulan hazırlık suallerinin cevapları geldikçe açılma kararlarını tesbit ederek yazacağız. Şu kadar var ki hem mahallelerinde hem de millî muhitimizde her açılma hadisesinin iyi bir tesir bırakmasını temin için tek tek Halkevleri açmaktan ise her defasında hazır olanlardan 10, 15, 20 yerde birden aynı günde açılma merasimlerinin yapılmasını tercih ediyoruz. Hazırlıklarını bitirerek cevap veren vilâyetlerin dahi tebligatıma intizar etmelerini rica ederim.

2-Halkevleri'nin açıldığı yerlerde görülen iyi telâkki ve kabul tezahürlerinden azamî istifade etmemiz lâzımdır. Bunun için halkevi açan her vilâyetimiz; açılış esasındaki hararet ve hareketi devamlı bir surette muha-

faza etmeyi ve halkın Halkevleri lehinde âlakasını besleyip kuvvetlendirmeyi en mühim vazife telâkki etmeliyiz. Aksi halde yeni bir çalışma ve kaynaşma müessesesi olan evler rağbeti kaybederek çürümeğe mahkûm olur. Bundan dikkatle içtinap etmemiz lâzımdır.

3- Her halkevi kendi çalışmasını bizzat tanzim etmelidir. Evlere konferans mevzuları, şiir, kitap, nota vesaire göndermek tarzında merkezden yardım yapmaya da çalışacağız.

Ancak her halkevi idare heyeti şube komitelerinin ve bu komiteler tarafından verilecek vazifelere göre şube azalarının hazırlayacakları işlerle bizzat kendi kendilerine işler bir hale girmelidir. Bu mesaî Halkevleri talimatnamesinde yazılı esaslara ve prensiplere uygun olmakla beraber yine talimatnamenin tesbit ettiği şekilde çalışma raporlarına da derc olunmalıdır.

4-Talimatnamede Halkevleri'ne yazılacak vatandaşların mevcut dokuz şubeden aynı zamanda bir kaçına kaydedilip edilmeyeceği tasrih edilmiş değildir. Umumî İdare Heyeti meseleyi aşağıda yazılı şekilde hal ve tesbit etmiştir:

(halkevi azası kendi ihtisaslarına, meyillerine ve zevklerine göre en ziyade tercih edecekleri bir şubeye kaydolunurlar ve ancak bu şubede komite azası intihap olunabilir ve rey verebilirler. Bundan başka her aza nihayet diğer iki şubede daha yardımcı aza olarak çalışabilirler. Fakat bu son şubelerde rey veremezler ve intihap olunamazlar.)

5- Bir yerde oturan vatandaşlar ancak bulundukları yerin halkevinde kaydolunup orada çalışırlar. Ancak iş ve vazifeleri icabı olarak aynı yılın muhtelif zamanlarında uzunca müddet iki ayrı şehirde yaşıyanlar aynı zamanda her iki şehirdeki halkevi azalığına kaydolunabilirler. Bu suretle iki halkevinde kayıtlı olanlar yalnız bir halkevinde komite azası intihap edilbilirler. Ve komitelerin intihap zamanında nerede bulunurlarsa yalnız orada komite intihabına iştirak edebilirler.

6-Bir şehirdeki halkevine kayıtlı aza başka yere naklettikleri zaman ayrıldıkları yerin halkevindeki kendi şubeleri komite reisliğine küçük bir tezkere ile veda ederler ve yeni naklettikleri yerin halkevine kaydolunurlar. Ayrılma ve kaydolmanın başka merasimi yoktur.

7- Alelûmum Halkevleri'nde yalnız memlekette tanınmış muayyen arkadaşların faâl vazife almaları ve diğer istidatlı inkişâfa kabiliyetli unsurların seyirci kalmaları caiz değildir. Halkevleri'nin; bütün vatandaşları birbirine kaynaştırarak ve gençleri yetiştirerek milleti kuvvetli bir kütle haline getirmek vazifesini aldığına göre, mümkün olduğu kadar çok vatandaşa vazife vermek ve istidatlı zekâları işbaşına sürmek ehemmiyetli bir vazifedir. Memleketin öyle kıymetli evlatları vardır ki kendi kıymetlerinden bizzat kendilerinin dahi haberi yoktur. İnzivayı severler, halkın içinde kalabalık bir toplanmada vazife almaktan çekinirler. Bu unsurları işletip cilâlamak ve parlatmak lâzımdır. Her halde eskiden tanınmış, mevki almış ve liyakatleri takdir olunmuş arkadaşlar yanında ve onlarla beraber yeni taze unsurları Halkevleri'nin yeni vazife sahasında cemiyet için çalıştırmağa alıştırmak esaslı bir prensiptir.

8- halkevi Talimatnamesi mucibince hazırlanıp Umumî İdare Heyeti'nin kararıyle açılan müesseselere verilir. Bu tabirin kıymetini ve manasını düşürmemek için bu tarzda açılma muamelesi yapılmıyan binalara (bazı yerlerde fırka binalarına ve bazı yerlerde eski ocak binalarına) bu ismi vermek caiz değildir.

9- Bazı gazete neşriyatı, bazı aldığımız mektuplar ve telgraflarda bazı konuşmalarımız Halkevleri teşkilâtı içinde mühim bir yanlışlık olduğunu gösteriyor. Daha bidayette yanlış bir fikrin yerleşmesine meydan vermemek için tashihe lüzum görüyoruz.

Halkevleri'nin umumî merkezi yoktur. Her halkevi kendi bulunduğu yerde çalışır. Her Halkevi'nin çalışması nerelere ve ne suretle bağlı olduğu, bütçesi, çalışma raporlarının yapılması ve verilmesi zamanı ve şekli talimatnamesinde yazılıdır. Ankara'da mevcut olan halkevi yalnız Ankara'nın halkevidir.

10- Halkevleri'nde bundan sonra yapılacak şube komiteleri intihabı için aşağıdaki usul takip olunacaktır:

A) İntihabın hangi tarihte, ne günü, saat kaçta, nerede yapılacağının rey kullanacaklara mahallîn en münasip vasıtası ile bir hafta evvel ilân edilmesi şarttır.

B) Umumiyetle Halkevleri intihapları gizli reyle yapılır.

C) Komite azası intihap edilmek için intihaba iştirak eden azanın en az üçte biri kadar rey almak lâzımdır. (Komitelerin reisi, Halkevleri'ne aza intihaplarında iştirak edenlerin yarısı kadar rey almak icap eder). Fazla rey alanlardan en baştakiler komite azası olurlar. Sona kalan aza müsavî rey almışsa kura çekilir.

D) Şubelerin komite intihaplarında ve komitelerin reisi ve halkevi idare heyetine aza intihabında namzet gösterilemez. Aza iştirak edenlerin serbest reyiyle seçilir.

11-Bazı yerlerde yanlış anlaşılmış olan bir noktayı daha izah etmek lâzım geliyor:

Yeni açılan Halkevleri'nde şube komitelerini intihap etmek üzere aza kaydı için bir hafta on beş gün gibi bir mühlet verilmiştir. Bu müddet geçtikten sonra intihap yapılmakla beraber intihaptan sonra dahi inkıtasız olarak şubelere aza kaydına devam etmek icap eder. Yalnız yeni kaydolunan aza tabiatiyle ve ancak gelecek senenin intihaplarına iştirak edebilirler. Halkevleri'ne aza kaydı için hiç fasıla verilmemelidir. Bu meydanda Halkevleri'nin çalışma faaliyetini arttıracak ve kuvvetledirecek vatandaşların (âlimler, edipler, muallimler, memurlar, doktorlar, avukatlar, sanatkârlar, güzel sanat mensupları, fen adamları, sporcu gençler, memleketin halini ve ihtiyacını bilenler ve alelûmum münevver fikir unsurları... ve sair) Halkevleri'nin memlekette yapacağı hizmet noktasından münasip ve yumuşak izahlarla teşvik olunmalıdırlar. Bu noktanın da yanlış anlaşılmaması lâzımdır:

Tahsili, bilgi seviyesi ne olursa olsun bütün vatandaşlar halkevi telâkkisi noktasından ayni derecede kıymetli memleket evlatlarıdır. Halkevleri bunların hepsini kendi çatısı altında toplamağa çalışmalıdır. Halkevi hakikaten "halkın evidir." Bu ruh daima hâkim olmalıdır.

Bu sebeple Halkevleri'nde bir kısım vatandaşları diğerlerine tercih fikri carî olmamak için yakında ayrı bir Riyaset Divanı kararı tebliğ olunacaktır.

Bu maddenin yukarısına yazdığımız fikir unsurlarının sureti mahsusada teşvikine sebep bir an evvel Halkevleri'nde, feyizli ve faideli faaliyetlere başlamak ve semere almak zamanını kısaltmaktır.

12- Açılan ve açılacak olan bütün Halkevleri'nin açılma merasiminde verilen nutuklar, okunan şiirler, musikî parçaları yapılan temsiller, alınan fotoğraflar halkevi tarihinin başlangıcı hatırası olmak üzere muayyen ve muntazam dosyalarda hıfzedilecektir. Bunların birer sureti Kâtibi Umumiliğe gönderilecektir.

13- Her Halkevi'nin çalışması baştan sona kadar mazbut olmak lâzımdır. Halkevleri toplanmalarının gün ve tarihleri her toplanmanın mevzu ve ruznamesi her içtimada kaç kişinin hazır bulunduğu muayyen bir deftere muntazam bir surette kaydolunur. Bu deftere "vilâyet halkevi çalışma defteri" ismi verilir. Şube komiteleri şube çalışmaları için ayrıca böyle birer defter tutarlar.

Halkevleri'nde verilen konferansların, temsillerin metinleri ve suretleri konuşulan şeylerin zabıt hülâsaları, notalar, fotoğraflar muntazam dosyalar halinde muhafaza olunur. Kıymetli fotoğraflardan albümler yapılır.

14- Halkevleri fevkalâde tasarruflu çalışma müesseseleridir. Memleketin her şubesine esas olmak lâzım gelen tasarruflu çalışma fikrine Halkevleri nümune olmalıdır.

15-Halkevleri toplanmalarında ve hatta temsilerde küçük yaşta çocuklar bulunmayacaklardır. Halkevleri mesaîsine eğlence maksadına değil yetişme ve yetiştirme gibi yüksek bir gayeye yürümesine nazaran sükûneti ve intizamı bozacak, gürültü yapacak çocuk unsuruna evlerimizde yer verilmemelidir. Bu fikir sert ve kırıcı bir yoldan tatbik edilmekten ziyade şefkatle ve esbabı mucibe anlatılarak halkımız bu şekle alıştırılmalıdır. Büyük yaştaki halk tabakası dahi Halkevleri'ndeki umumî toplanmalarda sükûneti muhafaza etmeleri ve halkevi tesisat ve eşyasının tahrip ettirilmesini aynı derecede dikkatli ve şefkatli bir alâka ile takip olunmalıdır.

Haşiye:

1-Bu tamimden vilâyet fırka reislerine merkez ile beraber kaza adedi kadar gönderilmiştir. Bunların biri vilâyette kalacak, kazalara birer nüsha yollanacaktır.

2-Halkevleri açılan vilâyetlere ayrıca onar nüsha yollanmıştır. Bunların biri halkevi reisliğinde kalacak dokuz nüshası şube komitelerine verilecektir.

3-Henüz halkevi açılmamış yerlere açılmayı müteakip lüzumu kadar yollanacaktır ve o zaman halkevi reislik ve şubelerine verilecektir.

4-Bu karar fırka idare heyetleri toplanmalarında ve Halkevleri'nin umumî ve şube toplanmalarında okunacaktır.

Halkevleri – CHP 15. Yıl Kitabı

Cumhuriyet Halk Fırkası 1932 yılından itibaren kültür sorununa bir başka ağırlık veriyor ve geniş kitlelere ulaşabilmek için Halkevleri'ni kurma kararı alıyordu. Bu bağlamda "Türk devletinin temeli ve Atatürk inkılâbının gayesi" şu satırlarla özetleniyordu:

"Menfi ve muzır elemanları memleketin ve milletin bünyesinden çıkarmak ve atmak, bu memleketin ve milletin millî seciyesini koruyarak müspet ilmin ve modern tekniğin bütün icaplarını tatbik etmek ve Türk milletini tarihte lâyık olduğu yüksek hayat ve medeniyet seviyesine çıkarmak, istihsal sahasında bilhassa nüfusta kemiyetle beraber keyfiyeti artırmak."

Artık "Atatürk inkılâbı"ndan söz edilir olmuştu ve bu "inkılâbı" halkın benliğine sindirmesi gerekiyordu. İnkılâp en derin manasıyla yurttaşları yeni bir hayata ve yeni bir istikamete götürecekti. Bu yeni görüşü halka telkin ederek yeni zamanın anlayışına göre milleti tek tek bireyler halinden çıkararak onları görüş, anlayış ve yapışta birlik haline sokmak ve onun için varlığını geliştirmek ve "benliğinin derinliklerinde kaynayan emsalsiz kıymetleri" meydana çıkarmak gerekiyordu.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın görüşüne göre her derecedeki resmî tahsil dışında vatandaşları bir "halk terbiyesi" ile yükseltmek elzemdi. Bunun için toplum yaşamının ve kültür hayatının yeni anlayışlar ile ve toplumun kendi unsurlarından kurulacak yeni ve millî bir teşekkülün çalışmasıyla beslenmesi gerekiyordu. Bu fikir partinin 1931 yılında toplanan Üçüncü Büyük Kongresi'nde yapılan nizamnamede "Halkevleri"nin yer almasıyla sonuçlandı. Uzun tetkiklerden sonra Halkevleri için etraflı bir talimatname yapıldı. Buna göre Halkevleri dokuz şube ile kurulacaktı.

1 – Dil, edebiyat, tarih
2 – Güzel sanatlar
3 – Temsil
4 – Spor
5 – İçtimaî yardım
6 – Halk dershaneleri ve kurslar
7 – Kütüphane ve yayın
8 – Köycüler
9 – Müze ve sergi

Bu dokuz şube toplumsal yaşamın değişik boyutlarını uygulama alanına sokacaktı. Her şubenin 3-5 azalık, seçilmiş komiteleri bulunuyordu. Komitelerin mümessilleri Halkevi Yönetim Kurulunu teşkil edecekti. Halkevleri'ne girmek ve orada "millî kütle"nin terbiyesine çalışmak için partiye girme şartı yoktu. Bununla

Milli seciye ve terbiyenin ilk temeli şüphesiz ki aile ocağında, bilhassa ana kucağında kurulur. Türkler asırlar ve asırlardan beri bu sağlam temele dayanarak, yaşamaktadırlar. Bu itibarla Türk milleti en mümtaz ve müstesna bir mazhariyete maliktir. Eğer Türk seciyesi ve milli terbiyesinin maddi ve manevî bünyesine verdiği, sağlamlık ve metinlik sayesinde asırların müşkülâtını yenebilmiş ise, bugün de zamanın güçlüklerine, ve müşkillerine göğüs gerebilecek bir kudrette ise bunun en büyük kısmını, aile ocağının sağlamlığına ve Türk anasının yani Türk kadınının yüksek ahlâk ve karakterine borçludur.

Şükrü Kaya 1938

beraber evler; mahallîndeki parti idare heyeti üyelerinden birinin reisliği altıda çalışacaktı. Halkevleri'nde – ne mahiyette olursa olsun – geri veya "beynelmilelci" fikirlere yer yoktu. Halkevleri inkılâba sadık ve milliyetçi bir havanın bütün vatandaşları saran samimî bir kardeşlik duygusu içinde çalışacaklardı.

Halkevleri uzun hazırlık evresinden sonra ilk kez 19 Şubat 1932'de 14 vilâyet merkezinde açıldı. İkinci tertip olarak 24 Haziran 1932'de 20 merkez daha faaliyete geçti. 1933'te muhtelif vilâyet ve kazalarda 21 halkevi daha doğdu. 1938 yılı içinde Halkevleri mevcudu 209'u buldu. Her yıl ülkenin muhtelif bucaklarında Halkevleri'nin açılmalarına devam olunacak ve Halkevleri'nin yüksek prensipleri bütün memlekete yayılacaktı. Nitekim 1950 yılında, 478 halkevi ve 4322 halkodasını kapsayan bir kurum haline geldi.

Çok partili hayata geçildikten sonra Halkevleri'nin, CHP'nin organik yapısından ayrılması ya da bağımsız bir "tesis" haline getirilmesi fikri doğdu. 1947 Büyük Kurultayı'nda bu fikir uzun uzun tartışıldı. 1950 Kurultayı'nda da yine bu görüş tartışılmıştı.

CHP kurultaylarınca kabul edilen, "tesis" haline getirilme fikri bir türlü gerçekleştirilemedi. Hükümetle CHP arasındaki görüşmeler sonuçsuz kaldı. Halkevleri'nin kapatılmasını sağlamak üzere, Demokrat Parti Gurup başkan Vekili Refik Şevket İnce ve yedi arkadaşının kanun teklifi 27 Temmuz 1951 ile 2 Ağustos 1951 tarihleri arasında, yedi günde Anayasa, Maliye, Bütçe ve Adalet komisyonlarında görüşülerek 8 Ağustos 1951 tarihinde TBMM de öncelik ve ivedilikle görüşüldü ve kanunlaştı.

Halkevleri, Türk Ocakları'nın kapatılması ardından kurulmuştu. 1927 Büyük Kurultayı'ndan beri Türk Ocakları'nın CHP ile ilişkileri ikircikliydi. 1927 Kurultayı'nda Türk Ocakları'nın CHP tarafından denetlenmesi fikri Hamdullah Suphi ile Genel Sekreter Saffet Arıkan arasında sert tartışmalara neden olmuştu.

1931 Kongresi'nde o sırada Halk Fırkası Kâtib-i Umumisi Kütahya Mebusu Recep Bey, Türk Ocağı'nın lağvı üzerine kongreye bir tezkere verdi. Tezkerede 10 Nisan1931 tarihinde Ankara'da toplanan Türk Ocakları Kurultayı'nın ocakların feshiyle fırkamıza intikali hakkındaki karar yer alıyordu. Karar kurultayda oylandı ve oybirliğiyle kabul gördü. Bu arada cemiyetin haiz olduğu bütün hakların bütün vecibeleriyle birlikte Cumhuriyet Halk Fırkası'na devri gerçekleşmiş oldu.

1938 istatistiklerine göre Halkevleri'nde faydalı olmak veya Halkevleri'nin türlü çalışmalarından faydalanmak suretiyle altı milyonu geçen vatandaş evlere devam etmişti. Halkevleri şubeleri, isimlerinden anlaşılacak görev kolları alanlarında şu tür çalışmalar yürütmüşlerdi.

Dil, Edebiyat, Tarih Şubesi: Türk Tarih Cemiyeti ile Türk Dil Cemiyeti'nin tanzim ettiği program esasları içinde çalışmaktaydı. Söz derlemeleri, anketlere karşılık bulmak, atasözleri, maniler, millî masallar, folklor tetkikleri, eski eserlerin yerlerinin tespiti, harap olmaktan muhafazaları, Türk büyüklerinin hatıralarını ve yıldönümlerini kutlamak gibi tarih, dil ve kültür mesaîsinde birçok kıymetli eserlerin temel taşı konmaktaydı. Bu kolların tertip ve neşrettiği Halkevleri dergileri tarih ve dil sahasında değerli malzemeyi içeriyordu.

Böylece "hiçbir münevver, okumak konferans dinlemek ve umumî bilgilerini arttırmak ihtiyacından kendini kurtarama"yacaktı. Aksi takdirde yarı cahil kalmak ve kendisinden sonra mektepten çıkan her yeni nesilden fikir ve bilgi itibariyle geride bulunmak tehlikesini göze almak demekti. Bu bakımdan konferans faaliyetlerine her yıl bir öncekinden daha fazla önem verilmiş, 1937'de verilen konferansların sayısı 3000'i geçmişti. Profesörlerin, doçentlerin de katıldığı bu konferans faaliyeti mahsulü olan değerli konferanslar partice bastırılmaktaydı.

Güzel Sanatlar Şubesi: Resim, modern musikî, şehir bandolarının teşkili, millî Türkülerimizi notalarının zapt edilmesi, tezyini kadın işleri, mimarî kursları, radyo ve gramofonla memlekette modern musikî zevkinin yayılması, modern musikî dersleri verilmesi gibi işlerde bu şubeler tarafından önemli adımlar atılmıştı. 1937 yılı içinde verilen konferanslar 1.164 ve açılan ar sergileri de 135 olmuştu.

Temsil Şubesi: Cumhuriyet Halk Partisi'nin kabul ettiği piyesler, gerek kapalı sahnelerde, gerek köylerde kuru-

lan açık sahnelerde temsil edilmişti. Ankara, İzmir gibi bazı Halkevleri'nde Karagöz, kukla gibi halk oyunlarına önem verilmiş ve yapılan çalışmalardan güzel sonuçlar elde edilmişti. Halkevleri'nin temsilleri her yıl artmaktaydı. 1933 yılında 511 temsil verilmişken bu rakam 1937 yılında 1.160 olmuştu. Gerek Parti'nin hazırladığı ve gerek Halkevleri'nin tedarik ettikleri kültürel mahiyetteki filmlerle 1937 yılında 1.549 sineme seansı yapılmıştı.

Spor Şubesi: Bulundukları yerlerdeki gençlerin spor faaliyetleriyle sıkı bir alaka gösteren yeni kulüpler açılmasına, modern sahalar yapılmasına, muhtelif spor şubelerinin ve bilhassa güreş, denizcilik gibi ulusal mahiyetteki sporların ülkede inkişafına çalışan bu şubenin mesaîsi ümit verici mahiyetteydi.

İçtimaî Yardım Şubesi: Muayene evleri açmak, sıhhî konferanslar vermek, sıhhî müzeler kurmak, acı ve sakıntı çeken muhtaçlara para ve ekmek vermek suretiyle yardımlar yapan şefkat müesseseleri vücuda getirmek gibi insanî işlerle meşgul olmuştu.

Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi: Fransızca, İngilizce, Almanca gibi diller için kurslar açmakla beraber, okuma yazma bilmeyen yurttaşlar için de halk okuma odaları, stenografi, hesap muhasebe usulleri, dikiş, nakış, biçki, sağlık, ziraat makine kursları açılmıştı.

Kütüphane ve Neşriyat Şubesi: Hemen her halkevinde bir kitapsaray ile okuma odası vardı. Bir taraftan Parti kendi membalarıyla tedarik ettiği kitapları göndermek, diğer taraftan da her halkevi bütçesine koyduğu tahsisatla kitap elde etmek suretiyle Halkevleri'nin kitapsaray muhteviyatı her yıl zenginleşmekteydi.

1938 kayıtlarına göre kitapsaraylarında 130.000 kitap vardı. 1933 yılı içinde okuyucu sayısı 149.949 iken 1937'de bu sayı 1.598.191 olmuştu.

Köycüler Şubesi: Köylülerin sağlık, ziraat, ticaret ve bütün bilgilerini arttırmak, köylerin sıhhî ve hayatî şartlara uygun hale gelmelerine çalışmak, mahsullerin, hayvanların hastalıklardan nasıl korunacaklarını öğretmek yanı sıra yurttaşlık bilincini oluşturmaya yönelik yeni rejim ve yüksek inkılâbımız prensiplerini anlatmak, köylerde bayrak çekme merasimi, köylü gecesi, toprak bayramı, köylü bayramı gibi hep bir arada toplanmak ve konuşmak gibi sahalarda etkinlikler bu şubenin göreviydi.

Müze ve Sergi Şubesi: Halkevleri'nde müze ve sergilerle millî kültürün ilerlemesine ve eski kıymetli eserlerin saklatılmasına, şehir müze ve sergilerinde birçok ince sanat eserlerinin halka gösterilerek sanat zevkinin arttırılmasına çalışılmaktaydı.

Cumhuriyet Halk Partisi
Genel Sekreterliği

Dahiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya'nın Halkevleri'nin 6'ncı yıldönümünde Ankara halkevinde yaptığı konuşma:

20 Şubat 1938

Sayın Yurddaşlarım,

Halkevleri bugün altıncı çalışma yılına giriyor. Bu yıl yurdda 42 ev daha açıyoruz. 42 şehrimiz daha, millî ülkünün, bilgi ve görgü ışığına kavuşacak.

Gelecek yıllar, bu töreni açacak olanlar bu adedin birkaç mislini söylemekle bahtiyar olacaklarına kanaatim vardır. Onların ve onları dinleyecek olan vatandaşların memnuniyetini, şimdiden hissediyor ve meserretlerine şimdiden iştirak ediyorum. Halkevleri'nin ilk açılış tarihi olan 932'de bizim yalnız 42 evimiz ve 34.000 üyemiz vardı. Bugün 938, 20 Şubat'ta yenileriyle beraber 209 evimiz ve her biri

sosyal işbölümünde, aktif rol sahibi erkek kadın 100.000 den fazla faal ve vazifedar üyemiz vardır.

Halkevleri'nde, bugün, bu saatte sizin gibi toplanan seçkin vatandaşlar bu törende hazır bulunuyorlar. Ve ellerindeki vasıtanın kudreti nispetinde bizi dinliyorlar.

Ulu Şefimizin, emir ve müsaadeleriyle hepinizi ve sizin yüksek şahsiyetlerinizde büyük milletimizi, Ulusal Önderimizin ulu adına hürmetle ve muhabbetle selâmlarım (Sürekli alkışlar).

Sayın Yurddaşlarım,

Milletimize, Halkevleri'nin bu seneki çalışmalarından malumat vermek isterim. Bu suretle Halkevleri'nin millet huzurunda, bir senelik faaliyet muhasebesi görülmüş olacaktır. Muhakemesi tenkid ve takdiri sizlere ve büyük milletimize aiddir.

İlk çalışma yılı olan 933'te evlerimizde 915 konferans verilmişken bu yıl 3.056 konferans verilmiştir. 933'te 373 konser yerine, bu sene 1.164 konser; gene o yıl 511 temsil yerine bu yıl 1.549 temsil verilmiştir.

Sinema ve radyolarımız da bu nispette artmıştır. Kitapsaraylarımızda 933'te 59.444 kitabımız vardı ve 149.900 okuyucu gelmişti. Bu yıl kitabımız 129.362 cildi buldu. Okuyucularımızın sayısı da 1.590.000'i geçti.

Sergilerle, köy gezileriyle, halk dersaneleriyle başlayan alâkamızın dördüncü yılında bulunuyoruz. Evlerimizde 935'te 50 sergi açılmışken bu sene 179 sergi açtık. Gene 935'te 495 köyde geziler yapmışken bu yıl çalıştığımız köylerin sayısı 1.495'i buldu. Halk dersleri 8.300'den 16.000'e vardı. 933'te Halkevleri'ne 500.000 vatandaş gelmişti. Bu yıl evlere gelenlerin sayısı 6.642.000'dir. Geçen yıl faal üyemizin adedi, 95.253'tü. Bunların 8.877'si öğretmen, 15.577'si çiftçi, 23.935'i işçi, 5.113'ü tüccar, 1.551'i doktor, 1.904'ü avukat, diğerleri de başka sanat ve mesleklere mensup vatandaşlardır.

Geçen sene bütçemiz 227.000 lirası, inşaata verilmek üzere 962.000 liradır. Gelir kaynaklarımız mahallî parti organlarının hususî idarelerle belediyelerin ve nihayet Cumhuriyet Halk Partisi merkezinin yardımından ibarettir.

Halkevleri'nin çalışmaları ve hesapları, muhtelif bakım ve yollardan sağlam usullerle tanzim ve murakabe edilmektedir.

Bundan başka Halkevleri'nin kendi neşriyatı da vardır. Bütün muameleler ve hesaplar teferruatıyla birlikte geçen sene olduğu gibi, bu yıl da neşredilecek ve yurddaşların bilgisine arz olunacaktır.

Arkadaşlar,

Halkevleri'nin, gittikçe artan faaliyeti ve bugünkü durumu, hepimizin memnuniyetini mucip olacak derecede ise de idealizme erişmiş ve ihtiyaçlarımızı karşılamış bir dereceye varmış değildir.

Bugünkü durum memnuniyeti mucip sayılabilir. Çünkü rakamlar, istatistikler gösteriyor ki şehirlerimizdeki münevverlerimizin büyük bir ekseriyeti Halkevleri'nde vazife almışlardır.

Bunlar arasında, en kuvvetli takdirinize arz etmek istediğim kütle öğretmenlerdir. Çocuklarımızın genç dimağlarının ve vicdanlarının terbiyesini, eline emanet ettiğimiz bu gençler öğretmen ve eğitmen ödevlerini, mektep duvarlarının ve sıra-

larının dışına da çıkararak Halkevleri'nde ve halk kürsülerinde halkımızın bilgilerini ve görgülerini arttırmak için çalışmaktadırlar.

Millî seciye ve terbiyenin ilk temeli şüphesiz ki aile ocağında, bilhassa ana kucağında kurulur. Türkler asırlar ve asırlardan beri bu sağlam temele dayanarak, yaşamaktadırlar. Bu itibarla Türk milleti en mümtaz ve müstesna bir mazhariyete maliktir. Eğer Türk seciyesi ve millî terbiyesinin maddî ve manevî bünyesine verdiği, sağlamlık ve metinlik sayesinde asırların müşkülâtını yenebilmiş ise bugün de zamanın güçlüklerine ve müşkillerine göğüs gerebilecek bir kudrette ise bunun en büyük kısmını, aile ocağının sağlamlığına ve Türk anasının yani Türk kadınının yüksek ahlâk ve karakterine borçludur (Alkışlar).

Milletin aile ocağından ve ana kucağından aldığı bu metin seciyenin bilgi ile görgü ile tenmiye ve tevsî edilmesi öğretmenlere tevdi edilmiş milletin bir emanetidir.

Öğretmenlerin bu itibarla üzerlerine aldığı vazife çok çetin ve çok mesuliyetlidir. Memleket ve millet ellerine en kıymetli hazinesini, çocuklarını ve en kıymetli varlığını, tarihini, ikbalini, istikbalini, hürriyetini tevdi etmiş bulunuyor.

Bu emaneti, millî seciyenin icapları dairesinde medenî tekniğin ileri şartlarına uygun olarak yetiştirmek, yarın vatan ve milletin varlığını koruyacak dimağları ve vicdanları hazırlamak onların irfan ve vicdan borcudur.

Bir memleketin istikbalini öğretmenler kurar sözü bugün ikbalde bulunan birçok medenî camiaların tarihlerinden çıkarılmış bir hakikattir.

Böyle bir hakikat göz önünde oldukça öğretmenlerle ve onların yarattığı ve yaratacağı canlı eserlerle meşgul olmak evlât sahiplerinin, bu evlâtlarla, sahiplerinin hayat ve istikballerini temin mesuliyetini taşıyanların ilk vazifeleridir.

Öğretmenlerimiz, bu vazifelerinin ciddîyet ve ehemmiyetini müdrik olarak çalışmaktadırlar. Vasıtaları arttıkça tesirleri de gerek genişlik ve gerek derinlik itibariyle daha çok artacaktır. Kendilerini övmek, bizim için bir borçtur (Alkışlar).

Saflarımız arasında çiftçi, işçi, memur ve serbest doktor, mühendis, tüccar, avukat, diğer münevver, faal birçok unsurlarımız da vardır. Bunlar da günlük işlerinden artırabildikleri vakitlerini Halkevleri'nde aldıkları vazifelere hasrediyorlar. Münevver olmanın vatana olan borcunu bildiklerinden ve gördüklerinden, vatandaşları istifade ettirmek suretiyle ödemeğe çalışıyorlar. Bunları da teşekkürle anmak zevkli bir vazifedir.

Halk kütlelerimizin, evlerimize, muhabbet ve teveccühü her gün daha fazla artmaktadır. En küçük kasabamız bile Cumhuriyet'in bir medeniyet ocağı olarak kurduğu Halkevleri'nden mahrumiyete katlanamamaktadır. Köyler de dahil olduğu halde hiçbir parti kongresi yoktur ki dilekleri arasında ve başında halkevi açılma isteği bulunmasın.

Ulu Şefimiz, Atatürk'ün de hükümete, partiye emir ve işaretleri bu dileklerin bir an evvel tahakkukunu istemektedir. Cumhuriyet hükümeti her işte olduğu gibi şüphesiz Halkevleri işinde de Atatürk'ün bu derin görüşünü az zamanda tahakkuk ettirecektir.

Hususî idareler ve belediyeler bin bir ihtiyaçtan artırabildikleri gelirlerini Halkevleri'nin bir an evvel teessüsüne severek ve isteyerek hasrediyorlar. Gelir kaynak-

ları arttıkça her kaza ve belediye merkezinde birer halkevi açılması için daha fazla miktarda yardım etmeyi kendileri için ulusal bir ödev sayacaklarına katî emniyetim vardır. Her kasaba için, halkevi en medenî bir ihtiyaç telâkki olunmaktadır. Belediyeler, belediye ve hususî idareler kurumları bunları yaratmağı, yaşatmağı şehirleri ve vilâyetleri için iftihar medarı addediyorlar. Bu millî kurumlara da teşekkür etmek yerinde yapılmış bir vazife olur.

Halkevleri'nin çalışma sahaları, dil, tarih ve edebiyat, güzel sanatlar, tiyatro, sosyal yardım, spor, müze, sergi, köycülük, halk dershaneleri ve kurslar, kütüphane ve yayın kollarına ayrılmıştır. Bu kolların başında bulunan yetişkin ve seçkin üyeler tekniğin en son icapları dairesinde vatandaşlara bildiklerini göstermekte ve öğretmektedirler.

Dillerin en ahenklisi en zengin ve genişi olan güzel Türkçe kelimelerini ve terimlerini, aslî ve orijinal kaynaktan alarak Halkevleri'nde halka yayılmaktadır. Güzel Türkçemizin, en güzel ve en temiz konuşulan yerleri Halkevlerimiz olacaktır. En yeni piyesler oralarda temsil olunur. En güzel ve en ince şiirlerimiz ve destanlarımız oralarda okunur ve orada dinlenilir.

Son zamanlarda kasdî tesirler ve telkinler altında cahiller ve gafiller, elinde bin bir tahrife uğrayan Türk tarihi esaslı, ilmî araştırmalara ve vesikalara dayanarak, uydurulmuş iftiralardan ve isnatlardan temizlendikten sonra hakikî ve temiz çehresini ve çerçevesini almıştır.

Dilimize ve tarihimize hakikî benliğini veren faaliyetine devam eden millî dil ve tarih kurumlarımızın eserlerinin halk kütleleri arasında bilinmesine ve sayılmasına gene Halkevlerimiz faal bir suretti vasıta olmaktadır.

Edebiyat, musikî ve alelumum bir milletin medeniyet seviyesini ve irfanını ve millî zevkini, hülasa hüviyet ve varlığını yükseltecek güzel sanatların genişlemesi ve yayılması Halkevleri'nin ehemmiyet verdiği vazifelerdendir.

Türk milleti, esas itibariyle sağlam bünyeli bir ulustur. Bunu cihan böyle bilir ve hakikaten de öyledir. Esasta mevcud olan bu adelî kuvveti ve vücud güzelliğini sistemli çalışmalar ve rasyonel teknikle daha kuvvetleştirmek ırkın sıhhat, kuvvet ve güzelliğini artırmak Halkevleri'nde çok çalışılan bir faaliyet sahasıdır. Beynelmilel revaç bulan sporlar dahil olduğu halde en çok ehemmiyet verdiğimiz sporlar milletimizin tarihî ananesinde büyük yer tutan güreş, binicilik, avcılıktır. Her köyde, her kasabada harman yerlerinde bulabildikleri meydanlarda, mektep avlularında çocuklarımız mütemadiyen güreşmektedirler. Bir zamanlar, iptidaî diye terk edilmek tehlikesine uğrayan, bu güzel ve yaman spor, atavik bir tesir, ana ve babalarımızın teşviki ile bugüne kadar öncülüğünü kaybetmemiştir.

Bedenin her kısım adalesini tahrik ve takviye eden ve adalenin dimağ ile kullanılmasını isteyen bu millî spor, memleketin her yerinde şüphesiz ilk saffa geçecektir. En çok spor yapan milletlerle savaşlarımızda Mehmetçiğin güreşçilik idmanı daima kendisine zaferi ve teveffuku temin etmiştir.

Binicilik ve avcılık Türklerin tarihin ilk günlerinden beri meşgul ve meşhur oldukları iki mühim spordur. Halkevleri yeniden cirit oyunlarını ihya edecek, sürgün avları tertip edecek ve atış poligonları tesis edecektir.

Bu sene, ilk olarak İstanbul, Ankara Halkevleri genç bilginlerimizi vazifeye davet etmiştir. Bunlar bildiklerini, okuttuklarını konferans şeklinde ve büyük kütlenin anlayabileceği tarzda ve üslûbda halka söyleyeceklerdir. Halkevlerimiz bu suretle halk üniversitesinin hazırlığına başlamış olacak ve her sene artacak bir gayretle bu konferanslar memleketin diğer kısımlarına da teşmil olunacaktır. Halk kütlesi arasında münevverler ne kadar çok olursa olsun eğer bilgisini okumak veya dinlemek yolu ile günün bilgisi seviyesinde tutmazsa hem münevverliğini kaybeder, hem de bilgisi ve görgüsü mektep sıralarında öğrendiklerine münhasır kalacağından yarı cahil olur ve irfan hayatında tam cahilden daha muzır bir hale gelir.

Hiçbir münevver okumak ve konferans dinlemek ve umumî bilgilerini artırmak ihtiyacından, yarı cahil kalmak ve kendisinden sonra mektepten çıkan her yeni nesilden fikir ve bilgi itibariyle geri kalmak tehlikesini göze almadıkça bu ihtiyaçtan kendisini kurtaramaz.

Vaziyet ve vakti müsait olmayıp da ilmî bir mesleğe intisap etmemiş olanlar ve tahsillerini ilk devrede bırakanlar her memlekette ekseriyeti teşkil eder.

Bir milletin en esaslı sermayesini ve kudretini teşkil eden halk kütlesinin fikirlerini günün malûmatı ile tenvir etmek, bilgilerini ve görgülerini arttırmak millî vicdan ve şuurlarını fikrî malûmatla kuvvetlendirmek hülâsa halkı bilen, anlıyan, istiyeceğini bilen ve istemesini bilen ve söyliyen faal dimağlı kültürel bir eleman yapmak onun insanlığının yüksek duygularını derinleştirerek ilerletmek bizim için yalnız insanî, ahlâkî mücerred bir vazife değildir. Bu, memleketin müdafaasında ve milletin ilerlemesinde zarurî olan bir varlık temelidir. Bunun şimdilik kafalarını çok kıymetli ve derin bilgilerle mücehhez olduğunu bildiğimize millî vicdan şuurunu her gün kürsüsü önünde toplanan Türk gençlerine yaptıklarını gördüğümüz öğretmenlerimize, profesörlerimize ve doçentlere bırakıyoruz.

Okullarımızda, üniversitelerimizde ve enstitülerimizde kıymetli derslerinden istifade edilen bu bilginlerimizin kıymeti ve iktidarı memleketimizin her sahasına yayılacak, kendilerini yetiştiren memleket ve millet çocuklarının bilgileriyle hem iftihar edecek hem de onlardan istifade edecektir. İlerde bu vazifeyi millî bir ödev olarak her münevver üzerine alacak ve halkevi kürsülerini işgal edecektir.

Arkadaşlar,

Halkevleri'nin esaslı işlerinden biri de muhitindeki köyleri gezerek, tanıyarak onların bilmediklerini öğretmek, iktisadî durumlarını ıslâh etmek ve hususiyle çocuklarına ve hastalarına bakmak ve baktırmaktır.

On sekiz milyon Türkün on iki milyonu köylerde oturur. Bunların maddî seviyelerini, yaşayış tarzlarını Türk milletinin lâyık olduğu mertebeye çıkarmak millî bir borçtur. Millî emniyetin temeli de budur.

Cumhuriyet hükümetinin bütün faaliyetlerinin ve gayretlerinin istihdaf ettiği gaye memleketin her ferdinin maddî ve manevî refahını yükseltmek için çalışmasını verimli yapmak, gelirini çoğaltmaktır.

Halkevleri bu gayede çalışmağa başlamıştır, denilebilir.

Arkadaşlar,

Halkevleri'nin geçen yıllarda yaptıklarını ve bu sene yapacaklarını kısmen anlatmış oluyorum. Ve evvelce de dediğim gibi bugünkü şartlara göre mucibi memnuniyettir diyorum. Fakat Halkevleri ve Halkevleri'nin faaliyetirinin milletimizin yüksek idealine ve derin ihtiyaçlarını tatmin edecek bir verime gelmediklerini derhal söylemeliyim.

Yurddaşlarım,

Bu memleket ve milletin son asırlarda geçirdiği büyük felâketler ve tehlikeler cihanın malûmudur. Bunu en çok idrâk edenler şüphesiz ki gene Türklerdir. O günlerin acı hatıraları ibret alınacak derslerle doludur. Siyasal varlığı yok edilmiş, tarihinin sahifeleri kendisine ebediyen kapatılmış sanılan Türk milleti; her sahadaki yoksullukları, içindeki ve etrafındaki zorlukları yenerek tekrar medeniyet âlemi içerisine hatırı sayılan, hakkına ve haysiyetine riayet edilen yepyeni bir devlet oldu (Şiddetli alkışlar).

Milletinin seciyesine ve kudretine en çok güvenen ve istikbaline en çok inanan ve onu yüksek bilgisi, çelik iradesi ve sonsuz vatan ve millet muhabbetiyle kurtaran Atatürk oldu (Sürekli alkışlar).

O günkü şartlar içerisinde vatanı ve milleti esirlikten kurtarmak çok güçtü ve âdeta imkânsızdı. O zaman milletin kalbinde acı bir hasret ateşi gibi yanan vatan kaygusu; Atatürk'ün dimağında ve vicdanında insanlık kudretinin imkânlarını aşan ve muvaffakıyet şartlarını bulan bir kuvvet oldu.

Vatan ve milleti esaretten kurtardı. O zaman bu kadarı kâfidir zannedenler vardı. Vatan istilâdan, millet esaretten kurtulunca memleket ve millet de kurtulmuş ve artık yapılacak bir şey kalmamış zannedenler ve bunu tavsiye edenler eksik değildi.

Bilmiyorlar ve görmüyorlardı ki bu vatan ve milleti en yüksek zafer ve ikbalden esir olmak, mahvolmak derekesine düşüren maddî ve manevî menfi ve muzır elemanlar milletin varlığını az zamanda gene kemirecek belki daha az zamanda daha fena akıbetlere sürükleyecekti.

Atatürk büyük istiklâl zaferini kazandıktan sonra Türk ve cihan tarihinde şan ve şöhret içerisinde ebediyen yaşamak hakkını kazanmıştı. Atatürk bu hakikî şerefin zevkiyle bir gün bile meşgul olmadı. Bir devleti korumanın bir devlet kurmaktan ve kurtarmaktan daha güç, daha müşkül olduğunu biliyordu.

Ulu Şef, istiklâl savaşının en çetin günlerinde bile bir taraftan kurtarma planını hazırlar ve cephelerde kumanda ederken diğer taraftan da ayni ehemmiyetle devleti kurma ve koruma planlariyle meşgul oluyordu.

Müstakil bir devlet kurmak esasen müşkül bir keyfiyettir. Fakat kurulan o devleti bütün istiklâl şartlarına uygun olarak korumak ve yaşatmak elbetteki daha çok güç ve daha çetin bir iştir. Bu, dün böyle idi, bugün de böyledir ve yarın daha güç olacaktır.

İstiklâlin bütün şartlarını ve elemanlarını elinde toplamayan ve kurumunu bugünün isteklerine ve ihtiyaçlarına uydurmayan devlet ve milletlerin hazin akıbetlerini tarih gösteriyor. Tarih göstermese bile Osmanlı İmparatorluğu'nun son iki üç asırlık kurumu ve durumu bunun en bariz bir misalidir.

Son zamanların vakaları da bize yeni yeni ve acı misaller göstermektedir.

Ne âlicenab yüksek seciyeli milletler tanıyoruz ki müesseselerini yeni ihtiyaçlara göre tanzim edemediklerinden veyahut fikirlerini ve dimağlarını reel ve rasyonel bilgilerle ve millî şuurla kuvvetlendiremediklerinden müdafaa kuvvet ve vasıtalarını ihmal ettiklerinden büyük tehlikelere maruz kalmışlardır ve kalmaktadırlar.

Atatürk derin bilgisi ve bilhassa geniş duygusu ile bu mukadder akıbeti evvelden sezmiş, çare ve vasıtalarını da bulmuş ve ne mutlu ki bunları birer birer kendi eliyle kurmuştur.

Yeni kurulan devlete yeni nizam, yeni müesseseler lâzımdı. Bu devlet ve memleketin benliğini ve kudretini israf veya ihmal eden eski ve yabancı ve muzır müesseseler ve fikirler kaldırılmalı idi. Hilâfet bunun için kaldırıldı, saltanat bunun için ilga edildi, medreseler bunun için kapandı, şer'î mahkemeler ve fetva ile hükümlere bundan dolayı nihayet verildi. Peçe ve çarşaf bunun için atıldı, şapka ve medenî kıyafet bunun için giyildi. Tekkeler bunun için kapatıldı ve dervişler bundan dolayı dağıtıldı. Nihayet din ile dünya işi ayrıldı.

Muzır ve menfi elemanların kaldırılması, bertaraf edilmesi de kâfi değildi. Milleti ve devleti müstakil ve ebedî olarak yaşatabilecek müsbet ve müessir ne kadar anasır ve imkân varsa hepsini birer birer bu memlekette kurmak ve yaşatmak lâzımdı.

Atatürk bu müsbet ve faal elemanları da sistemli ve programlı bir tarzda tatbika başladı. Millî hâkimiyete ve iradeye istinad eden Cumhuriyet bunun için kuruldu. Devletçilik, lâiklik, halkçılık, devrimcilik, milliyetçilik, bunun için esaslı birer prensip olarak konuldu. Yollar, demiryolları, fabrikalar, madenler açılması, işletilmesi ve millî bankaların kurulması, medenî kanunların konulması, mekteplerin, üniversitelerin ve enstitülerin açılması, dil, tarih kurumları, kongreleri, siyasal, sosyal ve hususiyle ekonomik hayatta görülen eserler ve ilerlemeler ve nihayet en başta olarak millî müdafaa kuvvetimizin cihanın şartlarına ve hudutlarımızın icab ve ihtiyaçlarına göre arttırılması hep bu memleketin ve bu devletin müstakil ve hür olarak yaşayabilmesini temin edecek müsbet ve reel esaslardır (Alkışlar). Buna halkımızın istihsal ve istihlâk seviyesinin artması ve büyük kütlenin modern bilgilerle aydınlanması ve köylümüzün kalkınması ve her Türk ferdinin ve ailesinin refahla yaşaması gayesini de ilâve etmek icab eder. Halkevleri de bu esaslı inkılâb kurumlarından biridir.

Menfi muzır elemanları memleketin ve milletin bünyesinden çıkarmak ve atmak bu memleketin ve milletin millî seciyesini koruyarak müsbet ilmin ve modern tekniğin bütün icaplarını tatbik etmek ve Türk milletini tarihte lâyık olduğu yüksek hayat ve medeniyet seviyesine çıkarmak, istihsal sahasında bilhassa nüfusta kemiyetle beraber keyfiyeti de arttırmak, işte Türk Devleti'nin kurumunu ve Atatürk inkılâbının gayesini hülâsa eden esaslar. Cihan buna Kemalist rejimi diyor.

Biz Türkler buna Atatürk inkılâbı diyoruz. Ancak ve ancak bu inkılâbın ve prensiplerinin memleketimizi koruyacağına ve istiklâlini kurtaracağına geçmişteki, etrafımızdaki ve önümüzdeki bin bir misal ile inanıyoruz.

Türk inkılâpçıları ve münevverleri halk içinde yetişmiş ve halk içinde kalmış halk adamları ve halk çocuklarıdır. Halkın ihtiyacını, memleketin duygusunu halk kütlesi içinde yaşayanlar bilir. Bizim halkçılığımız ne insanî bir hissin şefkat ve merhameti, ne de bir görenek ve heves icabıdır. Zaten biz Türklerde zümre, cemaat,

sınıf farkı yoktur. Hepimiz büyük kütlenin bir vazifesini almış adamlarız. Bir çiftçi, bir işçi, bir doktor, bir hekim, bir sanatkâr, bir mebus, bir vekil millî ve içtimaî çalışma hayatında hissesine düşeni yapmakla mükelleftir. Millî vazifede şeref ve mesuliyette hepimiz müsaviyiz (Alkışlar).

Memleketimizin bugünkü ikbal ve istiklâlini ve hürriyetini ve hususiyle istikbalini bütün milletçe Atatürk rejiminin tatbikinde görüyoruz. Ve bunu takib ve tatbikte kendi vicdanımıza, milletimize ve vatanımıza karşı söz vermiş bulunuyoruz.

Bu rejim millî ve realist bir rejimdir. Tekniğin yabancısı olmaz, onu nerede bulsak almak bizim için bir borçtur. Ancak, sosyal ve siyasal ilimlerin ve bilgilerin esası behemehal millî seciyeye dayanmalı ve milletin reel menfaatlerine uygun olmalıdır.

Bu siyasal ve sosyal ilimlerin her yerde vasfı esasisi millî olmaktır.

Yabancı telkinlerde, behemehal o yabancı memleketin menfaati hâkimdir.

Memleketimiz bu kadar esaslı, metin bir ikbal devresine girmişken istikbalimiz ve hürriyetimiz maddî ve manevî kuvvetlerle emniyet altına alınmışken büründükleri vasıflar ve gösterdikleri gayeler ne kadar aldatıcı olursa olsun hariçten gelecek telkinleri dikkat ve ihtiyatla telâkki etmek ve böyle rejimimize aykırı yabancı telkinlere ajanlık, çığırtkanlık, dellâllık edenlere müsamaha ve müsaade etmemek hepimiz için millî bir vatan borcudur (Şiddetli alkışlar).

Efkârı umumiyemiz ve bahusus yarın bu memleketin ikbaline ve istikbaline hâkim olacak gençlerimiz, membaı meşkûk, maksadı mağşuş her biri ya ferdî bir iğbiranın ya sahsî bir menfaatin ve yahut bir inkisarın ve herhalde derin bir gafletin veya nankör bir ihtirasın esiri olarak millet birliğini çekemeyen bedhahların ve bedbahtların tesirinde kalamazlar. Böyle yabancı ve yalancı telkinlere mâni olacak müeyyidelerin başında milletimizin, hususiyle yarın memleketin mukadderatını idare edecek gençlerimizin yüksek seciyeleri memleket ve millete bağlılıkları gelir.

Halkevleri Atatürk inkılâbı prensiplerinin halk arasında yayılması, derinleşmesi ve kökleşmesi için kurulmuştur. Bu itibarla Halkevleri'ne ihtilâlin kültürel yayın ve korum yurdu demek lâzımdır.

Arkadaşlar,

Halkevlerimizin Atatürk'ün yüksek gayesine uygun olabilmesi için her şehirde, her kasabada bir halkevi açılması, halk hatipleri yetiştirmesi bütün münevverlerin Türk köylüsünü ve Türk kütlesini bugünkü medeniyetin temin ettiği yüksek seviyeye ve tarihte lâyık olduğu mevkie çıkarmasına çalışması lâzımdır.

Halkevine düşen bu vazife, bugün tam olarak yapılmakta değildir. Çalışmamız ve eserlerimiz sizi onun için tatmin edemez dedim. Fakat sizin yüksek varlığınız Türk milletinin büyük tarih ve istikbali ve münevverlerimizin millet ve vatan sevgisi ve nihayet Atatürk'ün büyük ideal irşat ve emri az zamanda bu gayenin de tahakkuk ettiğini bize gösterecektir. Halkevleri ve halkevcileri Atatürk'ün ve milletimizin büyük irşat ve emirlerini yerine getirmek için her zaman inkılâbın emrindedir.

Bugün Halkevleri'ne iltihak eden 42 evin açılması törenini yüksek huzurunuzla kutlarken, bütün halkevi arkadaşlarım namına derin bağlılık ve saygılarımızı

büyük milletimize ve onun Ulu Şefi Atatürk'e arz etmeyi şerefli ve zevkli bir vazife bilirim (Şiddetli ve sürekli alkışlar).

DAĞ BAŞINI DUMAN ALMIŞ...
ANKARA HALKEVİ'NDE BİR KONUŞMA

(26. III. 1937)

Ankara'da tahsilde bulunan Bursalı gençlerin tertip ettikleri Uludağ gecesinde söylenmiştir.

Arkadaşlar,

Bu gece buradaki toplantımızı ve benim hakkımdaki derin duygularınızı Celâl Bayar çok güzel ve canlı bir ifade ile bana bildirdi. Bu meyanda dedi ki: Siz genç arkadaşlar, yorulmadan beni takibe ahdetmişsiniz, işte ben bilhassa bu sözden çok duygulandım.

Yorulmadan beni takip edeceğinizi söylüyorsunuz. Fakat arkadaşlar, yorulmadan ne demek? Yorulmamak olur mu? Elbette yorulacaksınız. Benim sizden istediğim şey yorulmamak değil, yorulduğunuz zaman dahi durmadan yürümek, yorulduğunuz dakikada da dinlenmeden beni takip etmektir. Yorgunluk her insan, her mahlûk için tabiî bir halettir. Fakat insanda yorgunluğu yenebilecek mânevi bir kuvvet vardır ki işte bu kuvvet yorulanları dinlendirmeden yürütür.

Sizler, yani yeni Türkiye'nin genç evlâtları, yorulsanız dahi beni takip edeceksiniz. Ben bu akşam buraya yalnız bunu size anlatmak için gelmiş bulunuyorum. Dinlenmemek üzere yürümeğe karar verenler asla ve asla yorulmazlar. Türk gençliği gayeye, bizim yüksek idealimize durmadan, yorulmadan yürüyecektir. Biz de bunu görmekle bahtiyar olacağız. Şimdi çocuklar eğleniniz.

Bundan sonra gençler Dağ Başını Duman Almış marşını söylediler. Bunun üzerine Atatürk eski bir hâtırasını anlattı:

Arkadaşlar,

Ben 1919 senesi Mayısı içinde Samsun'a çıktığım gün elimde maddî hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve mânevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım. Samsun'dan Anadolu içlerine kırık bir otomobille gidiyordum. Yanımda öteden beri yaverliğimi yapan Salih ve Cevat Abbas'dan biri bulunuyordu. O kırık otomobil Anadolu yollarında ilerlerken ben daima düşünür ve yaverime şimdi sizin terennüm ettiğiniz şarkıyı söyletirdim. Ben Türk ufuklarından bir gün behemehal bir güneş doğacağına, bunun hareket ve kuvvetinin bizi ısıtacağına, bundan bize bir güç çıkacağına o kadar emindim ki bunu âdeta gözlerimle görüyordum. O şarkıyı okutup tekrar ettirmekten maksadım Türk'ün bu güneşi doğunca muvaffak olacağını anlatmaktı. Bu sebepledir ki demin söylenen şarkı benim on sekiz senelik bir hâtıramı tazeledi. Bu şarkıyı söyletmeğe önayak olan genç bayana teşekkür ederim.

Cumhuriyet: 1 Nisan 1937

Cumhuriyet ve Güzel Sanatlar

Atatürk ve "Musikî İnkılâbı"

30 Kasım 1929

Gazi Hazretleri söylüyor:

— Montesquieu'nün "bir milletin musikîcilikteki meyline ehemmiyet verilmezse, o milleti ilerletmek mümkün olamaz" sözünü okudum, tasdik ederim. Bunun için, musikîciliğe pek çok itina göstermekte olduğumu görüyorsunuz.

Biz Garplılara göre Şark musikîciliğinin kulaklarımıza gelen garabeti cihetinden bahsettim ve dedim ki; Şark'ın yegâne anlıyamadığımız bir fenni varsa, o da onun musikîciliğidir. Gazi, itiraz ederek şöyle demiştir:

– Bunlar hep Bizans'tan kalma şeylerdir. Bizim hakikî musikîmiz Anadolu halkında işitilebilir.

– *Bu nağmelerin ıslâhiyle terakki ettirilmesi mümkün değil midir?*

– Garp musikîciliği bugünkü haline gelinceye kadar, ne kadar zamanlar geçti?

– *Dört yüz sene kadar geçti.*

– Bizim bu kadar zaman beklemeğe vaktimiz yoktur. Bunun için, Garp musikîciliğini almakta olduğumuzu görüyorsunuz.

Ayın Tarihi: 1930, No. 73, s. 6049 – 6055.

Mustafa Kemal 1 Mart 1923 günlü TBMM açılış nutkunda "... Vatan hudutlarının önemli merkezlerinde asrî kütüphaneler, nebatat ve hayvanat bahçeleri, konservatuvarlar, darülmuallimler, müzeler ve sanayi-i nefise meşherleri tesisi" kurmak gerektiğini söylüyordu. Halk Fırkası'nın 1927 tarihli nizamnamesi 5. maddesinde

bu doğrultuda bir anlayışı benimsenmiş, "... Türk kültürünü hakkiyle tamim etmeyi ve geliştirme" bir esas ilke olarak benimsenmişti. 1931Kurultayı'nda kabul edilen partinin ilk programının millî talim ve terbiyeye ait üçüncü maddesinde güzel sanatların, bilhassa müziğin, "İnkılâbın yüksek anlayışına uygun bir surette" geliştirileceği kaydedilmişti. Altıncı Kurultay'da ise partinin güzel sanatlar programı en geniş bir biçimde değerlendirilmiş, insanlık ölçüsünde ulusal bir sanat anlayışının ortaya koymak yeteneğinin Türk ruhunda var olduğu ve bunun kısa sürede ortaya çıkarılması gereği vurgulanmıştı. Bu amaçla hedefler aynen şöyle sıralanmıştı:

a) Parti güzel sanat eserlerini, sergilerini, müsabakalarını daima himaye ve teşvik eder ve icab ettikçe mükâfatlandırır.

b) Tiyatronun himayesi ve operanın en yeni tekniğe müstenit olarak ve en eski eserlerden alarak insanlığın şimdiye kadar yarattığı büyük eserleri temsil edecek kudrette kurulması ve geniş bir temsil amatörlüğü vücuda getirilmesi amaç olarak takip olunur. Büyük Millî eserlerin yüksek teknik kudreti içinde vücut bulmasını bu yoldan temin etmek mümkün olacağı kanaatindeyiz.

c) Müzik kültürü, umumî eğitimin bir esası olarak takip olunacaktır.

d) Sinema kolay bir dinlenme ve eğitim vasıtası olarak murakabe ve himaye edilecektir.

e) Millî oyunlar, halk Türküleri ve umumî olarak folklorumuz toplanacak, kıymetlendirilecek ve yayılacaktır. Memleketin muhtelif köşelerinde farklı olarak gelişmiş olan millî oyunlar ve törenler memleketin her tarafında tanıtılacaktır."

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Maarif Vekâlet'inin merkez teşkilâtında güzel sanatlar bir müdürlük çatısı altında yer almıştı. 16 Haziran 1937 tarihli ve 2773 sayılı kanunla ülkedeki bütün güzel sanat işlerinin mercii olmak üzere Güzel Sanatlar Umum Müdürlüğü kuruldu. Parti programında da görüleceği gibi Maarif Vekaleti, güzel sanatlar alanında ana sorun olarak bir Devlet Konservatuvarı kurmayı ve Güzel Sanatlar Akademisi'ni bütün şubeleriyle en ileri bir sanat yuvasına dönüştürmeyi hedefliyordu.

Cumhuriyet ve Çağdaş Batı Müziği [60]

Cumhuriyet Türkiyesi sanat alanında en çetin sınavı müzikte vermişti. Osmanlı'dan devralınan kültür normları arasında en gelişkini müzikti. Geçmişle bağın koparılması ve batıyla bütünleşme müzikte köklü dönüşümleri gerektiriyordu. Klasik Batı Müziği'ne yönelik "Ulusal Türk Müziği" bu tür bir kimlik arayışının ürünüydü. Türkiye bundan böyle batıda karar kılmıştı. Batı değerleri, batı estetiği en kısa sürede benimsenecek, toplum Osmanlıyı çözülmeye sürükleyen zihniyetten arındırılacaktı.

Cumhuriyet'in ilân edildiği 1923 yılında bu alanda ilk adım atılıyordu. İstanbul'da Maarif Nezareti tarafından 1916 yılında kurulan Darülelhan, vilâyete bağlanıyor ve bünyesinde bir "Garp Musikîsi Şubesi" açılıyordu. Bu bir tür batı müziği konservatuvarı özlemini gündeme getiriyordu.

Osmanlı Türkiyesi'nde Klasik Batı Müziği'nin alanı çok dardı. Mızıka-i Hümayun adı altında etkinlikte bulunan ve daha sonra Makam-ı Hilafet Mızıkası adını alan topluluğun verdiği batı müziği konserleri saray çevresinde ilgi uyandırmıştı. Ancak bu etkinliğin halka dönük yönü yoktu. Ayrıca, Osman Zeki (Üngör) yönetiminde, çoğu Mızıka-i Hümayun üyelerinden oluşan bir orkestra kurulmuştu. Harbiye Nezareti bünyesinde yer alan bu orkestra Anadolu'da Millî Mücadele sürerken İstanbul'da halka ünlü Union Française salonlarında düzenli konserler vermeye başladı. Orkestra Cumhuriyet'in ilânından sonra Ankara'ya giderek 11 Mart 1924 günü Yeni Sinema Salonu'nda Şef Zeki Bey yönetiminde başarılı bir konser verdi. Programda Zeki Bey'in bestesi "Cumhuriyet Marşı" ile Ludwig Beethoven'in "Beşinci Senfoni"si yer aldı. 2 Nisan 1924

60 Zafer Toprak, "Cumhuriyet, Devlet ve Sanat," *Boğaziçi*, Sonbahar 1994, s. 47-53.

günü verilen ikinci konserin akşamı, orkestranın "Riyaseticumhur Musikî Heyeti" adıyla Cumhurbaşkanlığı makamına bağlandığı açıklandı. Orkestra, 27 Nisan 1924'te Ankara'ya taşındı ve adı kısa bir süre sonra Riyaseticumhur Filarmonik Orkestrası oldu.

Önceleri Millî Müdafaa Vekâleti'ne bağlı olan Riyaseticumhur Filarmonik Orkestrası 25 Haziran 1932 tarihinde çıkarılan 2021 sayılı kanunla Maarif Vekâleti'ne devredildi. Kadrosu Avrupa'dan getirilen şef ve yabancı müzisyenlerle güçlendirildi. Orkestranın icra kabiliyeti her bakımdan yükseltildi. Filarmonik orkestra Cebeci'de konservatuvar salonunda ve Radyoevi'nde belli günlerde, senfonik, solistik ve oda müziği konserleri verdi. Opera temsillerinde görev aldı.

Musikî Muallim Mektebi

Cumhuriyet'in çağdaş eğitim kurumlarının ilk örneklerinden biri Musikî Muallim Mektebi idi. 1 Eylül 1924'te Ankara'da kurulan okul, Batı müziği öğreniminin gerektirdiği öğretmenleri yetiştirecekti. Daha 16 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nde konu tartışılmış, bu arada bazı lise müdürleri Maarif Vekâleti'ne başvurarak, Batı tekniği bilen öğretmenler yetişinceye kadar okullarda müzik dersinin kaldırılmasını istemişlerdi.

Musikî Muallim Mektebi ileride bünyesinden Devlet konservatuvarı'nı çıkaracaktı. Okul önce Cebeci'de, Şakir Ağa adlı bir şahsın otel olarak yaptırdığı bir binada faaliyete geçti. Müdürlüğe İstanbul'dan Ankara'ya taşınan orkestranın şefi Osman Zeki Bey getirildi; orkestranın bazı üyeleri öğretmen olarak atandılar. Bir yıl sonra, Rus Sefaret Müsteşarı'nın konutu ile eski Azerbaycan Sefareti binası kiralandı. Okul oraya taşındı. Projesi Mimar Egli tarafından, avlulu medrese plan şemasına göre düzenlenen Musikî Muallim Mektebi binasının temeli 7 Mayıs 1928 günü atıldı. Okul 1933'te genişletildi. Müzik öğretmeni yetiştirmek için kurulmuşsa da Musikî Muallim Mektebi bir süre sonra, öğretmen yanı sıra, orkestra üyesi de yetiştirdi. Daha ilk yıllarda okula Askerî Bando için on öğrenci yazdırılmıştı.

Bu arada, değişik sanat ve bilim dallarında yetiştirilmek üzere Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye başlanmıştı. 1924 sonbaharında müzik dalında Ekrem Zeki (Ün) ile Ulvi Cemal (Erkin) Paris'e, 1926'da Necil Kâzım (Akses) Viyana'ya, 1927'de Hasan Ferit (Alnar) Viyana'ya, Cevat Memduh (Altar) Leipzig'e, 1928'de Ahmet Adnan (Saygun) Paris'e, Halil Bedi (Yönetken) ise Prag'a gönderildiler. Bu yıllarda Nurullah Şevket (Taşkıran) ile Bayan Afife Avrupa'da şan öğrenimi gördüler. Avrupa'da kompozisyon eğitimi alan gençler, 1930'dan itibaren yurda dönmeye başladılar; Musikî Muallim Mektebi'nin yeni öğretim kadrosunu oluşturdular. Bu genç müzisyenlerden öğretmenlik yanı sıra çağdaş ulusal müziğin örneklerini vermeleri isteniyordu. Türkiye'de Batı müziğinin yeşerdiği mekân Ankara Musikî Muallim Mektebi oldu.

Bu arada İstanbul'da da bazı gelişmeler izleniyordu. Darülelhan'ın Şark Musikîsi Şubesi kapatılmış, bu konuda yalnızca araştırma yapılmasına izin verilmişti. Yeni bir düzenlemeyle kurumun adı İstanbul konservatuvarı oldu. 1926 Ağustosu'nda Mustafa Necati Bey'in topladığı Sanayi-i Nefise Encümeni'nde bütün okullarda müzik öğretiminin kaldırılması yolunda bir karar alındı. Cumhuriyet en köklü dönüşümlerden birini müzik alanında gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Şark müziği diye nitelenen tek sesli geleneksel müzikle bağlar koparılıyor, çok sesli Batı müziği benimseniyordu.

İstanbul konservatuvarı Türk müziği çalışmalarını 1926'dan itibaren folklor alanına kaydırdı ve Anadolu'dan derlenen malzeme "Halk Türküleri" adıyla 14 defter halinde yayımlandı. Bu amaçla derleme gezileri düzenlendi. Bu geziler 1926 yazında Güney ve Orta Anadolu'ya, 1927'de Konya, Karaman, Manisa, Ödemiş ve Aydın'a; 1928'de Kastamonu, Çankırı, Ankara, Eskişehir, Kütahya ve Bursa'ya, 1929'da Doğu Anadolu'ya; 1932'de Balıkesir yöresine düzenlendi. Daha sonraki derlemelerde Türküler kayda da alındı. 1938 yılına kadar konservatuvar diskoteğinde yüzden fazla Türkü plağı birikti.

1933 yılında Ankara'da Gazi Terbiye Enstitüsü'nde eğitim süresi üç yıl olmak üzere bir beden terbiyesi şubesi açıldı. Almanya'dan getirtilen uzman bir öğretmen ve İsveç'ten dönen Türk beden terbiyesi öğretmenleriyle böylece şubenin öğretmen kadrosu oluşturuldu. 1935 yılına kadar yalnız erkek beden terbiyesi öğretmeni yetiştiren bu kurum 1936'dan itibaren kadın beden terbiyesi öğretmenliğine de kapısını açtı. 1935'te enstitü mezunlarından ikisi üç yıllık tahsil için Almanya'ya, bir yıl sonra aynı şube mezunlarından üç kişi daha aynı ülkeye gönderilmişti. Savaş yıllarında, açılan sınavla iki erkek ve iki kız beden terbiyesi öğretmeni de İngiltere'ye gitmişti.

Bu tür derlemelerin amacı, Batı eğitimi almış bestecilere ulusal motif ve tema malzemesi sağlamaktı. Dönemin ulusçuluğu ve halkçılığı, kültürel birikimini Anadolu halkının töre ve geleneklerinde görüyordu. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte yoğun bir etnografya ve folklor çalışmasına gidildi. Toplanan her türlü etnografik bilgi ve malzemenin bilimsel olarak değerlendirilmesi ve sergilenmesi amacıyla 18 Temmuz 1930'da yapımı ve düzenlenmesi tamamlanan Ankara Etnografya Müzesi açıldı. 19 Şubat 1932'de Halkevleri'nin kuruluşuyla yurt düzeyinde geliştirilen etnografya ve folklor çalışmaları, bu kez Halkevleri'nin "Dil, Tarih, Edebiyat ve Folklor Şubeleri"nce yaygın bir biçimde yürütülmeye başlandı. Halkevleri halkçılığının kültür etkinliklerinden sorumluydu: halk ise Anadolu'nun bağrındaki köylülüktü. Etnografya ve folklor ulusal kültürün özünü oluşturacaktı.

Cumhuriyet'in ilk döneminde konser etkinlikleri daha çok Ankara'da yoğunlaştı. Haftalık Senfonik Halk Konserleri ile Meclis bahçesinde yaz akşamları Riyaseticumhur Bandosu tarafından verilen açık hava konserleri halkın büyük beğenisi kazanmıştı. Ankara halkı kısa sürede Beethoven, Mozart, Haydn, Mendelssohn, Cesar Frank, Çaykovski gibi Klasik Batı Müziği'nin ünlü bestecilerini tanıdı. İstanbul'da ise halk, yabancı misyonlar aracılığıyla getirtilen virtüözlerin resitallerini dinleme fırsatı buluyordu. Cemal Reşit'in yönettiği Yaylı Sazlar Orkestrası bazen konservatuvarda, bazen Fransız Tiyatrosu'nda konserler düzenliyordu. Maestro Eşref'in 1930'da kurduğu amatör Senfonik Orkestra, zaman zaman Kadıköy Şark Musikî Cemiyeti'nde konserler veriyordu.

Cumhuriyetçi kadrolarca Batı müziği benimsendikçe alaturka müzik ikinci plana düştü. Atatürk'ün 1 Kasım 1934 günü TBMM dördüncü toplantı yılını açış konuşması bu açıdan önemliydi. "Türk ulusal musikîsi"nin yükselerek "evrensel musikî"de yer alması özlemi, dil ve tarih tezlerinde olduğu gibi, köklü değişiklikleri gündeme getiriyordu. Konuşmanın ertesi günü Dahiliye Vekili'nin emriyle Ankara ve İstanbul radyolarında alaturka müzik yayınına son veriliyordu. Yasak kararı basında büyük yankı uyandırmış; alaturka müzik yanlılarının tepkilerine yol açmıştı.

1934 yılında Batı müziği alanında önemli adımlar atılmıştı. Ulusal müzik çalışmalarına, yaygınlık ve etkinlik kazandırmak amacıyla 1934 başında Maarif Vekili Hikmet Bayur, Musikî Muallim Mektebi, Riyaseticumhur Filarmoni Orkestrası ve Temsil Şubesi'nden oluşacak bir akademi kurulması için yasa tasarısı hazırlamıştı. Tasarı 25 Haziran 1934 günü Millî Musikî ve Temsil Akademisi Teşkilât Kanunu adıyla onaylandı. "Memlekette ilmi esaslar dahilinde millî musikîyi işlemek, yükseltmek ve yaymak; sahne temsilinin her şubesinde ehliyetli unsurlar yetiştirmek; ve musikî muallimi yetiştirmek" yasanın üç temel hedefiydi.

Mustafa Kemal ve Devlet Konservatuvarı

1 Eylül 1924 günü Müzik Öğretmen Okulu ortaokullara bu dersin öğretmenlerini yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. Okul 1 Eylül 1940 yılında Gazi Terbiye Enstitüsü'ne bir şube olarak katıldı. Musikî Öğretmen Okulu ileri tarihte Devlet konservatuvarı'nın başlangıcı oldu. Cebeci'de bir kira evinde faaliyete başlayan okulun ilk yıl yalnız 12 öğrencisi vardı. 1935-36 yılında öğrenci sayısı 67'si kız olmak üzere 149'u buldu. Okulunun öğretmenleri Riyaseti Cumhur Filarmoni Orkestrası'nın üyeleriydi. İlk yıllarda okulun henüz bir talimatnamesi ve müfredat programı yoktu. Mevcut ders araçları 10 kemandan ibaretti. İzleyen yıllarda okul gelişti. 25 Haziran 1934 günlü Millî Musikî ve Temsil Akademisi Teşkilât Kanunu ile Riyaseti Cumhur Filarmonik Orkestrası okula bağlandı. Temsil kısmına da öğrenci alınmaya başlandı.

Mustafa Kemal 1 Kasım 1934 günü Meclis açış söylevinde şunları söylüyordu:

"Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak, bunda en çabuk, en önde götürülmesi gereken olan Türk musikîsidir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikî değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Bugün dinlenmeye yeltenilen musikî yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan, yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları, bir gün önce, genel son musikî kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu yolla Türk ulusal musikîsi yükselebilir, evrensel musikîde yerini alabilir."

Batı tekniğine dayanan ulusal bir müzik yaratmak ve halkın müzik ihtiyacını tatmin etmek ve müzik kültürünü yükseltmek hedefiyle, ileri uluslardaki benzeri kurumlardan ruh ve şekil itibariyle, geri kalmayacak bir konservatuvar kurulmasına dair ilkeler hazırlanmaya başladı. 1936 ders yılında Musikî Muallim Mektebi'nde konservatuvar sınıfı kuruluyor ve temsil akademisine talebe alınıyordu. Batı'dan ünlü bir uzman, Karl Ebert kurumun gelişimine katkılarda bulunmak üzere Türkiye'ye çağrılıyordu.

24 Mayıs 1940 günlü ve 3829 sayılı kanunla Ankara'da müzik ve temsil kısımlarını içermek üzere Devlet Konservatuvarı kuruldu. Müzik kısmında kompozisyon, orkestra idaresi, yaylı sazlar, nefesli ve vurma sazlar, taganni şubeleri, temsil kısmında da opera, tiyatro ve bale şubeleri vardı.

Bu arada Devlet Konservatuvarı ve Opera şubeleri stajyerlerine tatbikat imkânı vermek amacıyla tatbikat sahnesi ve opera stüdyosu kuruldu. Tatbikat sahnesi repertuarına alınmak üzere değişik dillerden birçok eser Türkçeye çevrildi. Bunlardan Jül Sezar, Otelci Kadın, Minna von Barnhelm, Antigone, Kral Odipus piyesleri halka oynandı. Opera stüdyosu da Madam Butterfly, Fidelio ve Satılmış Nişanlı operalarını hazırladı. 1943 yılı Mayıs ayıda eserler Ankara'da düzenlenen "temsil bayramı"nda halka gösterildi.

Ulusal Kimlik Arayışı: Müzik Kongreleri

Yasa doğrultusunda Kültür Bakanı Abidin (Özmen) başkanlığında, 26 Kasım 1934 günü Ankara'da bir müzik kongresi toplandı. Kongreye katılanlar arasında Veli, Ahmet Adnan, Cemal Reşit, Necil Kâzım, Hasan Ferit, Mahmut Ragıp, Ferhunde Ulvi, Ulvi Cemal, Necdet, Halil Bedii, Nurullah Şevket, Cevat Memduh gibi müzik ustaları ve Talim ve Terbiye'den İhsan, Kâzım Nami ve Vedat Nedim bulunuyordu. Oluşturulan dört büyük komisyondan "Devlet Musikî ve Tiyatro Akademisi Komisyonu'na Ahmet Adnan, Cemal Reşit, Hasan Ferit, Mahmut Ragıp, Halil Bedii ve Nurullah Şevket seçildiler. Komisyonun hazırladığı raporda ülkenin her türlü müzik gereksinimini sağlayacak, tüm müzik uzmanlık şubelerini kapsayacak bir kuruma gerek duyulduğu belirtiliyor, Devlet Musikî konservatuvarı ya da Devlet Musikî ve Tiyatro Akademisi adları öneriliyordu. Musikî Muallim Mektebi bu kurumun "musikî pedagoji şubesi"ni oluşturacaktı. Eğitim ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç aşamalıydı. Ortaöğrenim uzmanlık dallarının ayrıldığı esas bölümdü. Telli ve üflemeli çalgılar, piyano, arp, org ve bateri bölümü; şan ve opera bölümü; dram bölümü; bale bölümü; bestekârlık bölümü; şeflik bölümü; ve musikî pedagoji bölümü ana dalları oluşturuyordu. Yükseköğretim aşamasında yüksek piyano, keman, viyolonsel, yüksek kompozisyon ve şeflik ile yüksek şan ve müzikoloji eğitimi yapılacaktı. Raporda tiyatro eğitimine yer verilmedi. Dram bölümü için kısaca "tahsil müddeti beş senedir, lise mezunu olmak şarttır" deniyordu. Keza bale bölümü için de sadece "ilk kısımda başlar, yedi sene devam eder" kaydı yer alıyordu.

Bu arada Ulusal Müzik Kongresi'nde güzel sanatların bakanlık yapısında ayrı bir genel müdürlükle yö-

netilmesi kararı çıktı. Bu doğrultuda 10 Haziran 1935 günü "Kültür merkez örgütleri ve ödevleri hakkında 2287 numaralı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bazı maddelerin eklenmesine ilişkin kanun" yasalaştı. Kurulan "Ar Genel Müdürlüğü"nün görevleri, "okullarda ve okullar dışında dramatik sanatlarla, müzik ve plastik sanat işlerinin ulusal ülküye uygun yürütülmesine ve yayılmasına, ulusun bu yönden yetişmesine ve yücelmesine çalışmak ve bu çalışmanın sosyal eğitim bakımından gereği gibi verimli olması yollarını aramak ve göstermek"ti. Ulusal Müzik Kongresi Cumhuriyet kültür ve sanat yaşamının önemli bir dönüm noktasıydı. Müzik alanında somut gelişmelere yol açan bir kongreydi.

İlk Denemeler: Ulusal Opera Örnekleri

30'lu yılların ortalarında Batı türünde sahne sanatlarının ulusal örnekleri izlenmeye başlandı. Bu bağlamda ilk ulusal opera temsilleri sahnelendi. İran Şahı'nın Türkiye'ye gelişi onuruna, kısa sürede hazırlanan ve 19 Haziran 1934 günü sahnelenen Feridun (Özsoy) operasının konusunu Atatürk bizzat saptamıştı; Türkiye'nin komşusu İran'la tarihin derinliklerine uzanan dostluk vurgulanıyordu. Librettoyu Münir Hayri Egeli hazırlamış, müziği Ahmet Adnan Saygun bestelemişti. Yine aynı yıl, 27 Aralık 1934'te Atatürk'ün ilk Ankara'ya gelişini kutlamak üzere Ankara halkevi Sahnesi'nde bir ulusal opera gecesi düzenlendi. Önce Necil Kâzım ile Münir Hayri'nin Bayönder'inden bir parça gösterildi; ardından Ahmet Adnan ile Münir Hayri'nin tek perdeli operası Taşbebek sahnelendi. 1935 yılında, librettosunu Münir Hayri Egeli'nin yazdığı, Ulvi Cemal'in bestelediği Ülkü Yolu operası sahneye kondu. Bu ilk opera girişimleri tabii amatörceydi. Opera için yeterli birikim oluşmamıştı. Bu nedenle 1941 yılında devlet operası temsilleri başlayıncaya kadar opera etkinliklerine ara verildi.

Opera suskun kaldıysa da konser etkinlikleri sürdü. 1935 bu açıdan son derece verimli bir yıl oldu. Ankara'da Reisicumhur Filarmonik Orkestrası, Musikî Muallim Okulu ve halkevi salonlarında, halka açık konserlerini düzenli olarak sürdürdü. 4 Nisan 1935 günü verilen konseri, o sırada Ankara'da bulunan Paul Hindemith de dinleme fırsatı buldu. İstanbul'da Cumartesi günleri yerli ve yabancı sanatçıların resitalleri ile konservatuvar üyelerinden oluşan toplulukların oda müziği konserleri; pazar günleri ise Cemal Reşit yönetimindeki Yaylı Sazlar Orkestrası'nın senfonik konserleri konservatuvarda ve Fransız Tiyatrosu salonlarında yer aldı. Bu arada konuk sanatçılar Ankara'yı sık sık ziyaret etmeye başladılar. Varşova Operası sopranolarından Maria Boyar'ın Ankara halkevindeki resitali büyük beğeni kazandı. Sovyet Rusya Akademik Devlet Tiyatrosu orkestra yönetmeni Leon Steinberg, ünlü besteci Dimitri Şoştakoviç, viyolonist David Oistrah, piyanist Lev Oborin ile ses sanatçılarından oluşan topluluk Ankaralılara üç unutulmaz konser verdi.

Cumhuriyet yönetimi Klasik Batı Müziği eğitimine çok yönlü yaklaşıyordu. Konserler yanı sıra ulusal müziğin biçimlenmesinde ve eğitim kurumlarının oluşturulmasında yabancı uzmanlardan yararlanıldı. İstanbul konservatuvarı'nı düzenlemek üzere 1932 yılında Prof. Joseph Marx çağrıldı. Ancak Prof. Marx'ın görüşleri hükümetin beklentileriyle bağdaşmadı. Macar Asıllı Lica Amar görüşüne başvurulan ikinci uzmandı. Frankfurt'ta Paul Hindemith'in de bulunduğu Yaylı Sazlar Dörtlüsü'nün şefiydi. Lico Amar 1934'te hazırladığı "Türkiye'de Müzik Terbiyesi İnkilâbına Dair Muhtıra" adlı raporunda bir devlet başkanı olarak Atatürk'ün müzik sorunuyla bu denli yakından ilgilenmesini büyük övgüyle dile getirdi. Konservatuvar kurulma girişimi ancak yabancı danışmanlarla gerçekleştirilebilecekti. Bu sorununun ivedilikle çözüm bulması gerekiyordu. Berlin'de öğrenci müfettişliği yapan Cevat Dursunoğlu bu amaçla Berlin Orkestrası Şefi Prof. Wilhelm Furtwangler'le görüştü. Ünlü şef, çalışmalarının yoğunluğu nedeniyle bu tür ağır bir görevi üstlenemiyeceğini bildirdi; ancak Cevat Bey'e güvendiği Prof. Paul Hindemith'i önerdi.

Paul Hindemith ve Konservatuvar Girişimi

Hindemith enerjik, bilgili ve yetenekli bir uzmandı. 27 Mart 1935 günü yapılan anlaşma ile konservatuvarın kuruluşuna ve Türkiye'de müzik kültürünün örgütlenmesine yardımcı olmak üzere müşavir olarak görevlendirildi. 1936 yılı Mart-Mayıs aylarında Türkiye'ye ikinci gelişinde Hindemith, bakanlığa "Türk Müsiki Hayatını Kurmak İçin Teklifler" adlı bir rapor sundu. Rapor Türkiye'nin müzik sorunlarının tümüne değiniyor; konservatuvar konusu üstünde geniş ve ayrıntılı olarak duruyordu. Önerdiği yapı Bağımsız Müzik Okulu (konservatuvar); Öğretmen Semineri (Musikî Muallim Mektebi) ve Tiyatro Okulu'ndan oluşuyordu.

Hindemith'in önerileri doğrultusunda işe Musikî Muallim Mektebi'nden başlandı. Okulun tüm öğrencileri 6-12 Mayıs arası bir eleme sınavına alındılar. Okul Müdürü Rauf Yener, Necil Kâzım ve Hindemith'in önerisi ile getirtilen Eduard Zuckmayer ile Dr. Praetorius'dan oluşan sınav kurulu 86 öğrenci seçti. 48 öğrenci başka okullara dağıtıldı. Bir kısım öğrenci de temsil ve müzik bölümlerine ayrıldı. Okulun sanat şefliği Zuckmayer'e, seminer şefliği ve Hindemith'in yardımcılığı görevi Necil Kâzım'a verildi.

Bu arada Hindemith, yine onun önerisi ile Tiyatro Bölümü'nü kurmak üzere Ankara'da bulunan Prof. Carl Ebert'le görüşüyor; kurulacak opera binası konusunda Mimar Jansen ve Pölzig'den bilgi alıyordu. Ankara'da konservatuvar aynı yıl Musikî Muallim Mektebi konservatuvar Sınıfları adı altında kuruldu. 6 Ekim 1936'da giriş sınavları yapıldı. 25 adaydan ancak beşi kazanınca Muhsin Ertuğrul, Şan Öğretmeni Lohmann ve Korrepetitör Markovitz'den oluşan bir komisyona İstanbul'da da bir sınav yaptırıldı.

Hindemith 1937'de iki kez daha Ankara'ya geldi. Müzik eğitimi uygulamalarını bizzat yönlendirdi. Zaman zaman armoni ve kompozisyon dersleri verdi. Oda müziği, küçük madrigal koroları çalışmaları, keman öğrencileri için keman koroları ve okul orkestrası için girişimlerde bulundu. Devlet Orkestrası'nın senfonik konserlerine paralel olarak devamlı oda konserleri planladı ve uygulamaya soktu. Bir şehir halk korosunun oluşturulması için bakanlığa başvurdu. Gazi Terbiye Enstitüsü'nde açılması planlanan okul müziği bölümünün kuruluş çalışmalarına katıldı. Yer darlığını gidermek için bir an önce yapılması gereken konservatuvar binasının planını bile Hindemith tasarlamıştı. Bu arada çoğu Alman, birçok yabancı müzisyenin Türkiye'de görev almasını Hindemith sağladı. Böylece şan pedagogları ve orkestra çalgılarının öğretmenlerinden onarımcı ve akorculara kadar bir konservatuvarda bulunması gereken tam bir öğretim kadrosunun oluşmasında büyük katkıları oldu. Bu sıralarda Hitler Almanyası'nın baskıcı ortamı tırmanıyordu. Hindemith Musevîydi. 1938'de önce İsviçre'ye, ardından ABD'ye göç etti.

Bela Bartok ve Halk Müziği Özlemi

Klasik Batı Müziği'nin kurumsal yapılanmasıyla uğraşılırken bir yandan da ulusal Türk Müziği'ne kaynaklık edecek halk müziği derlemeleri sürüyordu. 1926'da başlayan derleme gezileri bir birikim sağlamıştı. Bunları bilimsel bir çizgiye oturtmak gerekiyordu. Halk ezgilerinin bilinçli ve yöntemli bir biçimde derlenip bunlardan çağdaş besteler yaratılması amacıyla ünlü Macar bestecisi ve müzikolog Bela Bartok Türkiye'ye çağrıldı. Bartok halk ezgilerini yetkinlikle kullanan bir besteciydi. Kasım 1936'da 22 günlük Türkiye ziyareti sırasında büyük ilgi gördü. Ankara halkevinde üç konferans verdi; Riyaseticumhur Filarmonik Orkestrası'nı iki kez yönetti; Adana ve çevresine bir derleme ve inceleme gezisi yaptı; fonografa parçalar aldı. Bartok kısa sürede Türk müzik çevresi üzerinde büyük etki uyandırdı. Dönüşünden bir süre sonra bakanlığa "Bir Halk Musikîsi Arşivi Tesisi Hakkında Teklifler" adlı bir rapor gönderdi. Köylü müziğinin yerinde, fonografla kaydedilmesini; alınan parçaların notaya geçirilmesini; malzemenin sistematik olarak düzenlemesini ve yayımlanmasını önerdi.

Kısmen dönemin halkçılık söylemi, kısmen konuk uzmanların etkisiyle halk müziği çağdaş ulusal müziğin ana esin kaynağı olarak görülüyordu. Nitekim Hindemith de halk müziğinden derleme yapmanın önemine

değinmişti: Müzik folkloru arşivi, Türk bestecilerine zengin bir malzeme ve ilham kaynağıydı. Türkiye'ye ilk gelişinde Hindemith İzmir'e kısa bir gezi yapmış; köylünün dikkate değer bir müziği olduğunu söylemiş; bestecileri bu tür müzikten yararlanmaya çağırmıştı. Verdiği raporların birinde kent müziğinin Arap etkisi altında kaldığını, gelişiminin son aşamasına varıp orada demirlediğini, bu yoldaki çalışmaların yeni bir şey katmayacağını, öte yandan bu tür müziğin yapısı bakımından çok sesliliğe elverişli olmadığını kaydetmişti. Hindemith'e göre çok seslilik için bestecinin kendisine en sağlam yaratma zeminini sağlayacak halk müziğine yönelmesi gerekiyordu. Türkiye, kendi müzik reformuna temel olacak zengin bir halk müziği potansiyeline sahipti. Türk bestecisi bu kaynaktan beslenecekti. Gerek ton, gerekse ritim ve form bakımından kuruluşu gereği çok sade olan bu müzik, değişik biçimlerde kullanılmaya elverişliydi. Bu müziğin duygu içeriği, besteciyi verimli kılacak bir tazelik ve canlılıktaydı. Henüz hiç işlenmemiş olan melodi, çok sesliliğe kendiliğinden hazırdı. Bu kuramsal görüşlerin yanı sıra Hindemith, öğretmenleri küçük gruplar halinde toplayarak Türküleri iki sesli yazmaya ve koro halinde söylemeye yönlendirmişti.

Hindemith'in bu çabaları ertesi Türkiye'ye gelen Bela Bartok halk müziği derleme ve besteleme girişimlerine yeni bir soluk getirmişti. Her iki müzik ustası Klasik Türk Müziğinin geleceğini Anadolu'dan derlenecek temalarda görüyordu. Şubat 1937'de Hindemith "Halk Müziği ve Plak Arşivi" başlıklı kısa bir rapor sundu. Bu raporda önerilen ses kayıt aletlerinin Ağustos 1937'de Ankara'ya gelmesi üzerine yeniden derleme gezilerine çıkıldı. 1937'nin ikinci yarısında Sivas-Elazığ, Erzincan-Erzurum-Gümüşhane-Trabzon-Rize derleme gezisine Ulvi Cemal Erkin, Ferit Alnar, Necil Kâzım Akses, Halil Bedii Yönetken ve Muzaffer Sarısözen katıldılar. 1938 derleme gezisi iki grup halinde yapıldı. Ferit Alnar, Cevat Memduh Altar, Halil Bedi Yönetken ve Tahsin Banguoğlu Kütahya-Afyon-Denizli-Aydın-İzmir-Manisa-Balıkesir yörelerini taradılar. Ulvi Cemal Erkin, Nurullah Taşkıran ve Muzaffer Sarısözen'den oluşan ikinci grup Malatya-Diyarbakır-Urfa-Gaziantep-Maraş-Seyhan yörelerinde çalıştılar. Nurullah Taşkıran, M. Ragıp Gazimihal ve Mazaffer Sarısözen 1939 derleme gezisini Çorum ve dolaylarına yaptılar. Derleme gezileri 1952 yılına kadar sürdü; yaklaşık bütün iller tarandı.

Carl Ebert ve Devlet Tiyatrosu-Operası

Kurulmakta olan konservatuvarın bir diğer bölümü tiyatroydu. Hindemith'in önerisi üzerine konservatuvarda kurulması tasarlanan o günkü adıyla "temsil" bölümü için çağrılan Prof. Carl Ebert Berlin Tiyatro Okulu'nu kurmuş; Berlin Şehir Operası'nda müdürlük ve rejisörlük yapmıştı. Bakanlık müşaviri olarak 1936 Şubatı'nda Ankara'ya gelen Prof. Ebert'in yetkileri giderek genişletildi; Maarif Vekilliği'nin "bilumum tiyatro ve opera işleri uzmanlığı"na atandı. Devlet konservatuvarı tatbikat sahnesi temsil ve opera etkinliklerine yönelik teknik işleri yönetti; Tatbikat Sahnesi'nin sorumluğunu üstlendi. 1936-37 ders yılında Temsil Şubesi'nin üç kız, sekiz erkek öğrencisi vardı. 1937"nin ilk aylarında öğrenci sayısını arttırmak üzere Ankara ve İstanbul'da sınav açıldı. 1938'de Temsil ve Opera bölümlerine parasız yatılı öğrenci alınmaya başlanmasıyla aday sayısında büyük artış oldu.

Tiyatro bölümünün kuruluşuna Muhsin Ertuğrul da katkıda bulundu. Millî Eğitim Bakanı Abidin Özmen'in isteği üzerine belli başlı Avrupa devlet tiyatroları yönetmeliklerini inceleyerek Devlet Tiyatrosu örgütünün ana hatlarını gösteren bir taslak hazırladı. Taslakta tiyatronun görev ve işleri, giderleri ve tiyatro okulunun dersleri yer alıyordu. Bu arada Prof. Ebert, Cevat Dursunoğlu, Cevat Memduh Altar ve Muhsin Ertuğrul'un yardımlarıyla Türk tiyatrosunun durumunu inceledi. Görüşlerine 1937'de hazırladığı "Türkiye'de Bir Millî Opera ve Tiyatro Kurulması Hakkında Rapor"da yer verdi. Türkiye'de devlete bağlı bir kurum olarak Repertuar Tiyatrosu'nu önerdi. Bir devlet tiyatro akademisi kurulmalı ve gerekli uzman kadrosu burada yetiştirilmeliydi. Avrupa'ya öğrenci göndermek gereksizdi. Prof. Ebert Opera Bölümü'ne bağlı bale sınıflarının kurulması için de önerilerde bulundu.

Devlet konservatuvarı'nın tüm bölümleriyle, modern bir öğretim kurumu olarak açılışı 1940'lara kadar sarktı. Devlet konservatuvarı Yasası 20 Mayıs 1940'ta Meclis'ten geçti. Temsil bölümünde opera, tiyatro ve bale dalları bulunuyordu. Kanun ayrıca bir tatbikat sahnesinin kurulmasını öngörmüştü. Yine aynı yıl 11 Nisan 1940'ta bir yönetmelik çıkarıldı. Yönetmeliğe göre tiyatro öğretimi beş yıldı; en az ortaokulu bitirenler tiyatro bölümüne girebileceklerdi. Bu arada konservatuvar ilk mezunlarını 1941'de verdi. Muazzez Yücesoy, Melek Saltukalp, Nermin Elgün, Ertuğrul İlgin, Mahir Canova, Salih Canar, Nüzhet Şenbay ve Esat Tolga tiyatro bölümünden ilk mezun olanlardı. 1940'ların başında Türkiye çağdaş bir konservatuvara kavuşmuştu. Alaylı sanatçılık dönemi son buluyordu. Cumhuriyet çağdaş sahne sanatlarının gelişimini kültür politikasının ana eksenlerinden biri olarak gördü. Nitekim toplum kesitinde de benzer etkinlikler Halkevleri bünyesinde yürütüldü. Bundan böyle Türk sahnelerinde Batı repertuarlarında yer alan oyunlar izlenmeye başlandı. Türk tiyatrosu ve operası Batı ölçütleriyle kıyaslanabilir bir düzeye yükseldi.

Devlet Konservatuvarı

Devlet konservatuvarı'nın ilk çekirdeğini Musikî Muallim Mektebi oluşturmuştu. Okul Vasıf Çınar'ın Maarif Vekilliği sırasında 1 Eylül 1924 tarihinde kurulmuş ve 1 Kasım 1924'te musikî mektebi olarak eğitime başlamıştı. TBMM'nin, Maarif Vekâleti'nin bünyesinde yer almak üzere 1924 yılının ikinci yarısında hazırlanmış bulunan bütçe okulun açılmasına vesile olmuştu. Vasıf Çınar'ın zamanında bir musikî muallim mektebi kurulması fikrinin nereden geldiği hakkında Cevat Dursunoğlu Orhan Şaik Gökay'a şu bilgiyi vermişti:

"O zaman memlekette Garp musikîsine vakıf tek adım, 1326 (1910)'da Emrullah Efendi tarafından Avrupa'ya gönderilmiş olan Musa Süreyya idi. Mekteplerdeki bütün musikî muallimleri alaturkacı öğretmenlerdi. Binaenaleyh mektepte inkılâp yapılırken Garp Musikîsinin de mektepte yer alması bahis mevzuu olmuştu. Bunun için de eldeki tek eleman Riyaseticumhur Filarmonik Orkestrası idi.

Musikî Muallim Mektebi açılacak olursa Riyaseticumhur Orkestrası üyelerinden muallim tayini mümkündü. Bazı lise müdürleri de vekâlete Garp tekniğine vakıf elemanlar yetişinceye kadar musikî tedrisatının durdurulması hususunda yazmışlardı." Bizzat Dursunoğlu 1920-21 ders yılı senelik raporunda, musikî dersini bu nedenle lağvettiğini söylemiş, bunu isteyenlerden biri olmuştu.

Okul o zaman Cebeci'de Şakir Ağa isminde birinin otel olarak yaptırmış bulunduğu binada bulunuyordu. Bir yıl sonra, yani 1924-1926 ders yılında, Rus Sefareti Müsteşarı'nın ikametgahı olan eski Azerbaycan Sefarethanesi tutuldu. Bu eski Azerbaycan Sefarethanesi yatakhane ve yemekhane, orkestra binası da kısmen yatakhane ve dershane idi.

1926-27'de Mustafa Necati'nin vekilliği zamanında okulun, genişleyen öğrenci kadrosu ile artan bina ihtiyacını karşılamak üzere civar binalardan altı odalı bir harap tekke de kiralandı. Kış mevsiminde, dershanelerle erkek öğrencinin yatakhanesi bulunun bu harap yapı arasını kaplayan çamur deryasını ancak okulun yük arabasıyla ve önde bir hademe fener tutmak suretiyle katetmek mümkün oluyordu.

Esas binanın temeli 1928'de atıldı. İki yüz doksan sekiz bin liraya ihale edilmişti. Arsa Serattarzadeler'den yetmiş beş bin liraya alınmıştı. Okulun planı Mimar Egli tarafından yapılmıştı. Ortadaki avlu medrese motifinden alınmıştı. Yeni binanın mikyası da pek sınırlı bir öğrenci kadrosunu alacak şekilde tutulmuş olduğundan 1933'te esas binaya bir köprü koridorla bağlanan ve on odalar diye anılan kısım eklenmişti. Bu genişlemeye rağmen istenilen maksada ulaşılmış sayılmazdı. Hindemith'in verdiği raporlardan birinde şöyle denilmekteydi:

"Her müzik terbiyesinin esası kulak terbiyesi olduğu halde, mektebin inşasında bu, hiç göz önünde tutulmamıştır. Enstrümantalist ve muganniler in ders odaları o kadar küçük hücrelerdir ve içinde çalışanların kulağına sesler öyle vurur ki insan yavaş yavaş ihtizaz münasebetlerine dair her hissini kaybetmeğe mahkûmdur.

Darü'l Bedai Türk sahne sanatlarının ve müziğinin kilit taşıydı. Yeni bir toplum inşa sürecinde Meşrutiyet insanı estetik değerleri göz ardı etmemiş ve tiyatro ve musikiye gereği gibi eğilmişti. Ancak bu denli kapsamlı girişimin şansızlığı uzun bir savaş döneminin arifesine rastlamasıydı. Darü'l-Bedai'nin açılış töreni bile savaş ortamında yapılmıştı. Bundan böyle Türk sahne sanatları ve musikisi çağdaş bir görünüm kazanmış, kurumsallaşmış, Batı normları doğrultusunda uygar kent anlayışıyla uyumlu bir çizgiye girmişti. Cumhuriyet'e açılan yolda birçok kurumsal gelişme gibi Darü'l-Bedai de görevini hakkıyla yerine getirmiş ve 20. yüzyıl Çağdaş Türkiyesi'ne estetiğiyle omuz vermişti.

Sonra yüz yirmi talebe aynı zamanda çalışmak mecburiyetinde olduklarından, koridorlarda, avluda, hatta bahçede ağaçların altında, her yerde temrinler yapmağa uğraşıyorlar. Bu semeresiz çalışmadan müzikçi mustariptir. Bütün enstrümanların curcunası içinde kendi çaldığını fark etmek imkânsızdır."

Musikî Muallim Mektebi ilk yılda, kendi tahsisatı olmadığı için Erkek Muallim Mektebi'nin misafiri olarak idare ve her türlü ihtiyacı buradan sağlanıyordu. 1925 bütçesinde okulun 9960 liralık bir tahsisatı oldu. İlk öğrenci kadrosunu Erkek Muallim Mektebi'nden seçilmiş olan altı kişi oluşturdu. O yılın sonuna doğru İstanbul'dan, Balmumcu Öksüz Yurdu'ndan altı öğrenci daha gönderilerek öğrenci sayısı 12'ye çıkarıldı. Bunların içinde henüz ilk tahsilini bitirmemiş olanlar bile vardı. Sonradan beşi geri gönderildi. 1925-26 ders yılında okulun kuruluşu az çok tamamlandı. Bu arada Darüleytam'dan yeniden öğrenci geldi ve kadro 40 kişiye çıkarıldı.

Okulda haftada iki gün öğleden sonra aynı zamanda serbest kurlar vardı. Bu kurlara herkes gelip kaydolabiliyordu. Bilhassa kadın muallimler büyük rağbet göstermekte idiler. Ve devam edenler yıl sonunda sınava da girdiler. Bunların arasında çocuklu hanımlar bile vardı. 1927-28'de öğrenci sayısı 24 kız öğrenci ile birlikte 71'i bulmuştu. Sonraki yıllarda bu sayı sürekli arttı ve 1935-36 ders yılında 67'si kız olmak üzere 149'a çıktı.

İlk talim heyeti Riyaseticumhur Flarmonik Orkestrası üyeleriydi. Henüz özel bir talimatnamesi ve müfredat programı bulunmayan bu okulda yalnız Fransızca ve musikî dersi verilmekteydi. Ders aracı olarak da ancak on âdet keman vardı. Ertesi yıl okula 25 keman, 2 piyano, 1 armoniyum, 2 viyolonsel, 2 flüt alındı.

Okulun ilk talimatnamesi 29 Temmuz 1925 tarihini taşıyordu. Burada kurumun amacı "lise ve orta mekteplerle bilumum muallim mektepleri için musikî muallimi yetiştirmek" şeklinde belirtilmişti.

Bu arada okul öğrencilere öğretilen enstrümanlar konusunda eleştirenlere de muhatap olmuştu. Talimatnamelerinde amaç musikî muallimi yetiştirmek olarak belirtilmesine karşın okul bu amaca hizmetten çok, orkestra ihtiyaçları göz önünde tutularak öğrencilere ortaokul müzik öğretmenine gerekli olmayan korno, obua, fagot ve benzeri enstrümanlar öğretilmişti. Oysa okul müziğinde yeri olmayan bu sazlar, müzik öğretmeni olmak durumunda olan mezunlara gereksiz emek sarfı anlamına geliyordu.

Talimatnamede, eğitim süresi dört yıl olarak gösterilmiş, ilk üç yıl tedrisata, dördüncü senesi ise tatbikata ayrılmıştı. Bundan başka bir de "ihzarî" yani hazırlık sınıfı mevcuttu. Okula giren öğrenci bu sınıfa "namzet" unvanı ile kaydediliyordu. Alınacak öğrencinin yaş haddi 13 ile 17 arasındaydı. Kullanacakları müzik aletleri ile diğer ders araçları kendilerine parasız veriliyor ve ders yılı sonunda öğrenciden öğrenciye devrediliyordu. Talimatnamenin sekizinci maddesine göre okunacak dersler şunlardı: Musikî nazariyatı, armoni, kompozisyon, kontrpuan, musikî tarihi, musikî kıraatı, vokal, Türkçe ve edebiyat, bediiyat, umumî medeniyet tarihi, Türk medeniyeti tarihi, Türkiye coğrafyası, ruhiyat, fenn-i terbiye, usul-i tedris, Almanca, tabiat tetkiki, tatbikî hizmet ve kimya, amelî ve tatbikî hesap ve hendese, umumî ve meslekî hıfzıssıhha, vataniyyat ve meslekî ahlâk, terbiye-i bedeniye.

Hikmet Bayur'un maarif vekilliği zamanında, Musikî Muallim Mektebi, Riyaseticumhur Filarmonik Orkestrası ve Temsil Şubesi'nden oluşan bir akademinin kurulmasına yol açan bir kanun hazırlandı. Bu kanun Millî Musikî ve Temsil Akademisi Teşkilât Kanunu adını almıştı ve 25 Haziran 1934'te 2541 sayılı kanundu. Birinci maddesi akademinin amacını üç esas bağlamıştı: a) Memlekette ilmî esaslar dahilinde millî musikîyi işlemek yükseltmek ve yaymak, b) Sahne temsilinin her şubesinde ehemmiyetli unsurlar yetiştirmek, c) Musikî muallimi yetiştirmek.

12 Haziran 1936'da kabul edilen 3045 sayılı kanunla Riyaseticumhur Filarmonik Orkestrası, akademiden ayrılmış ve böylece akademi geri kalan iki esaslı şubeyi ihtiva etmişti. Yeni kanunla bir de bağımsız temsil akademisinin kurulması düşünülmüştü.

"Müzik İnkılâbı" İçin Çalışmalar:

Müzik alanında bir "inkılâp" yapılması hususunda ilk direktif Atatürk'ten gelmişti. Cumhuriyet'in onuncu yılında söylediği güzel sanatlara ayrı bir yer veren nutukta bu gereği şu sözlerle ifade etmişti: "Şunu da ehem-

miyetle tebarüz ettireyim ki yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini ve millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür.

Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu bütün beşeriyette hakikî huzuru temin yolunda kendine düşen medenî vazifeyi yapmakla muvaffak olacaktır."[61]

1834 yılında Büyük Millet Meclisi'ni açarken yine güzel sanatlar ve özellikle müzik üzerinde durmuştu. Konuşması Musikî Muallim Mektebi'nin yeni bir teşkilâta yönelmesi nedenini ve konservatuvar tarihinin bu dönüm noktasını belirgin bir şekilde ortaya koyuyordu:

"Arkadaşlar, güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak, bundan en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikîsidir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikîde değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir.

Bugün dinlenilen musikî yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce genel son musikî kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak, bu yolla Türk ulusal müsikîsi yükselebilir, evrensel musikîde yerine alabilir.

Kültür işleri bakanlığının buna değerince özen vermesini, kamunun da bunda ona yardımcı olmasını dilerim."[62]

"Müzik davası"nın, nutkun önemli paragraflarından birini oluşturan bu işaret üzerine gerek matbuat, gerek Maarif Vekilliği tarafından ele alınmış olması kaçınılmazdı. O zaman Maarif Vekili bulunan Abidin Özmen'in riyaseti altında ilk müzik kongresi, "musikî inkılâbı"nın veçhelerini tayin etmek üzere toplandığı zaman, kongrenin aldığı kararlar arasında, güzel sanatların bağımsız bir umum müdürlük aracılığıyla yönetilmesi de vilâyete bildirilmiş ve bunun kurulması için gereken kanun lâyihası da hazırlanmıştı. İşte bu çalışmaların sonucu 10 Haziran 1935'te kabul edilen 2773 sayılı Kültür Merkez Ögütleri ve Ödevleri hakkında 2287 numaralı kanununu bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bazı maddelerinin elenmesine ilişkin kanunun ikinci maddesinde bu Ar Genel Direktörlüğü'nün görevi şöyle ifade edilmişti:

"Okullarda ve okullar dışında dramatik sanatlarla müzik ve plastik sanat işlerinin ulusal ülküye uygun yürümesine ve yayılmasına, ulusun bu yönden yetişmesine ve yücelmesine çalışmak ve bu çalışmanın sosyal eğitim bakımından gereği gibi verimli olması yollarını aramak ve göstermek."

Ar Genel Direktörlüğü'nün kuruluşu güzel sanatlara özel bir önem verildiğinin ifadesiydi. Konservatuvarın diploma tevzii merasiminde Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in söylediği gibi "Bu suretle güzel sanatlar, Maarif Vekâleti içinde müstakil bir mercie nail oldu."

Müzik alanında genel bir "inkılâp" yapmak bahis mevzuu olunca, bu yolda ileri gelen Türk ve yabancı uzmanların görüşlerine başvurulmuştu. Bu hususta rapor veren ilk yabancı uzman Lico Amar'dı.

1891 Budapeşte doğumlu Lico Amar son derece seçkin bir kemancıydı. 1923-29'da Frankfurt a. Main'de, içinde Paul Hindemith'in viyolacı olarak bulunduğu, özellikle en modern müziğin icrası amacıyla ortaya atılmış olan Yaylı Sazlar Quarteti'nin şefiydi. 15 Şubat 1938 tarihinde keman profesörü ve yaylı sazlar bölümünün şefi olarak Ankara konservatuvarı'nda görev alacaktı.

Lico Amar, Kasım 1934 tarihinde Paris'ten gönderdiği ve "Türkiye'de müzik terbiyesi inkılâbına dair muhtıra" adını taşıyan yetkin raporunda bu sorunu genel hatlarıyla ele almıştı. Rapor "musikînin kıymetine

61 *Yeni Türk*, 1933, 1 sayı 15, s. 1154.

62 *Ülkü*, 1934, IV, sayı 22, s. 212.

dair; bir sâmi kütlesi teşkili ve neşr ü tamim; umumî musikî hayatı" gibi bölümleri ihtiva ediyordu. "Meslekî musikînin tahsili" faslında yalnız ismi geçecek kadar kısa bir şekilde, Musikî Muallim Mektebi'ne ve konservatuvar gereğine temas edilmişti.

Yukarıda belirtildiği gibi Atatürk'ün direktifi üzerine, Maarif Vekili Abidin Özmen, 1934-35 ders yılında Türk müzikçilerinden ve diğer ilgililerden oluşan bir kongre toplamıştı. Bu kongrenin konusu ve amacı her şeyden önce ülkede yapılması düşünülen "müzik inkılâbı" hakkında ne gibi önlemler alınmasına gerek duyulduğu idi. Ülkede müzik hayatının uyandırılmasıyla ilgili değişik sorunlar meyanında, Maarif Vekilliği'nde bu hususlar için bir sanat merciinin ihdası da teklif edilmiş ve kongreden tefrik edilen sekiz kişilik uzman bir komite tarafından bir konservatuvara olan ihtiyaç tespit edilerek bu hususta bir rapor hazırlanmıştı. Raporu hazırlayan sekiz kişi Cemal Reşit, Cevat Mamduh Altar, Cezmi, Halil Bedii Yönetken, Hasan Ferit Alnar, Necil Kâzım Akses, Nurullah Şevket Taşkıran, Ulvi Cemal Erkin idi.

Sekiz Türk müzikçisinin imzasını ve "Türkiye Devlet Musikî ve Tiyatro Akademisinin Ana Çizgileri" adını taşıyan raporunda, ülkenin, her türlü müzik ihtiyacını temin edecek, bütün müzik ihtisas şubelerini havi bir kuruluşa ihtiyaç olduğu belirtilmişti. Bu kuruluşun adının devlet musikî konservatuvarı ya da "Devlet Musikî ve Tiyatro Akademisi" unvanını alması teklif ediliyordu. Musikî Muallim Mektebi'nin de Musikî Pedagojisi Şubesi halinde bu akademinin içinde yeni bir şekil alması ve eritilmesi isteniyordu. Rapora göre akademi, ilk orta ve yüksek kısımlardan oluşacaktı. İlk kısım iki yıldı, ilkokulun dördüncü ve beşinci sınıf öğrencileri arasından seçilecekti. Bu öğrenci ilk tahsilini burada tamamlayacak, aynı zamanda, piyano, keman ve viyolonsel enstrümanlarından birini öğrenecekti.

Orta kısım, ihtisas şubelerinin ayrıldığı esas bölümdü: Bu kısımda enstrüman, musikî pedagojisi ve bale şubesi talebesine ılımlı bir ortaokul ve lise tahsili verilecekti. Bu kısım yedi bölüme ayrılacaktı: 1) Telli ve üflemeli enstrümanlar, piyano harp, org ve bateri bölümleri, 2) Teganni ve opera bölümü, 3) Dram bölümü, 4) Bale bölümü, 5) Bestekârlık bölümü, 6) Şeflik bölümü, 7) Musikî pedagojisi bölümü.

Raporda keskin çizgilerle belirtilmemiş olmamakla birlikte muhtelif bölümlerin eğitim süreleri, kabul şartları gibi bazı esaslara temas ediliyor, fakat daha ziyade müzik sorunları üzerinde duruluyordu. Temsil işleri üzerine ise pek bir şey söylenmiyordu. Dram bölümü için kısaca "tahsil müddeti beş senedir, lise mezunu olmak şarttır" deniyordu. Bale bölümü için de "ilk kısımda başlar, yedi sene devam eder" deniyordu. Yüksek kısmın eğitimi iki yıl, en çok üç yıl olarak gösterilmişti. Bu kısımda yüksek piyano, keman, viyolonsel, yüksek kompozisyon ve şeflik, yüksek teganni [şan] sınıfı ve müzikoloji şubeleri yer alıyordu.

Konservatuvarın Kuruluşu ve Paul Hindemith

Müzik işlerinin ıslâhı için yurt dışından bir uzman getirtilmek düşünüldüğü sırada, o zaman Avrupa'da talebe müfettişi olan Cevat Dursunoğlu'nun vekalete gönderdiği bir yazıda şu görüşler yer almaktaydı:

"Hindemit, bizim musikî ıslâhatımızla çok alakadar oldu. Ancak şimdilik uzun zaman için Almanya'dan ayrılmak istememektedir. Kısa bir zaman için gelmeye razıdır. Bunun için de Hindemith, mevcut halk musikîmiz ve teşkilâtımız hakkında bir fikir edinmek üzere evvela memleketimize gelerek birkaç hafta çalıştıktan sonra ileride yapılacak işler hakkında mütalaasını bildireceği ve bundan sonra da istenildiği takdirde teşkilâtın başlangıcında birkaç ay çalışmasının daha muvafık olacağı mütalaasında bulundu. Almanya'daki işlerinden irtibatını kesmemek için Berlin Yüksek Musikî Mektebi'nde bestekârlık sınıfındaki dersinden istifa etmemiştir...

Berlin'deki musikî mehafilinin fikirlerine göre Hindemith, musikî alanında dünya büyükleri arasındadır. Bu itibarla muvakkat bir zaman için olsa dahi kendisinden, yapılacak işler hakkında bir fikir almak için memleketimize celbi çok faydalı olacaktır. Ayrıca henüz genç denilecek bir yaşta ve modern çalışan bir kompozitör

olduğundan bu itibarla da kendisinden, yaşlanmış ve yeni işler için heyecanı kalmamış herhangi bir mütehassıstan çok daha ziyada istifade olunabilecektir."

Hindemith'le ilk kontrat 27 Mat 1935 günü Berlin'de yapıldı. Süresi bir ay olan bu kontratta, "Bir musikî konservatuvarı teşkili ve Türkiye'de musikî kültürünün organizasyon işlerinde vekaletin müşaviri olarak tetkiklerde bulunmayı ve çalışmaların neticesinde vekalete bu işler hakkında mufassal bir rapor vermeyi taahhüt eder" deniliyordu. Hindemith 6 Nisan 1935 günü işe başlamış ve kontratı, hitam tarihi olan 6 Mayıs 1935'ten 15 Mayıs 1935'e kadar on gün daha uzatılmış olduğundan ilk gelişinde kırk gün tetkiklerde bulunmuştu.

4 Kasım 1935 tarihli kontratın 29 Nisan 1936 tarihli zeylinde 25 Şubat 1936'dan başlamak ve 1936 Mayısı'nın yirminci günü akşamına kadar sürmek üzere Hindemith'in tekrar Türkiye'ye gelmesi sağlanmıştı. Fakat Hindemith ancak 4 Mart 1936 günü işe başlayabildi. Bundan sonra Hindemith, birincisi 1937 Şubatı'nın birinden yirmisine kadar yirmi gün, ikincisi 4 Ekim 1937'den 24 Ekim 1937 tarihine kadar bir ay yirmi gün olmak üzere iki kez Ankara'ya geldi. 19 Ocak 1937 günü aktedilen kontratta "Hindemith, Filarmonik Orkestrası'nda ve Müzik Öğretmen Okulu'nda, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı emrinde çalışacak, musikî öğretmenleri yetiştirmesi işleriyle meşgul olacak ve musikî sanatına ait işlerde Kültür Bakanlığı'na danışmanlık edecektir" deniliyordu. 11 Ağustos 1937'de aktedilen son kontratta bu maddeye " ve genel olarak Türkiye'de musikî kültürünün yayılmasına ve musikî sanatına ait işlerde Kültür Bakanlığı'na danışmanlık edecektir" kaydı eklenmişti.

Görülüyor ki Hindemith'ten müzik işlerini ülke ölçüsünde bir açılımla ele alması isteniyordu. İlk defa gelip döndükten sonra çalışacağı sahanın hududu üzerinde bir fikir edinmek üzere şunları soruyordu: "Mektebi idare edecek miyim? Orkestrayı idare edecek miyim? Yoksa ikisi beraber mi? Kompozisyon dersi verecek miyim? Teşkilâtla meşgul olacak mıyım? Raporumda yaptığım tekliflerin tatbikına nezaret edecek miyim?" Bu soruların ardından "Halk Musikî kitaplarının vücude getirilmesi için Türk kompozitörlerle çalışması icap ettiğini, İzmir'de bir konservatuvar tesisi ve İstanbul konservatuvarı'nda ıslâhat işleriyle de meşgul olması gerektiğini söylüyordu.

Bu değişik türde çalışmalardan Hindemith özellikle konservatuvara odaklanıyordu. 1936'da "Türk musikî hayatını kurmak için teklifler" başlıklı teksir makinesinde bastırdığı eserinin büyük bir kısmını (s. 34-65) konsrvatuvar sorununa hasretmişti.

Hindemith'in raporunda konservatuvar üç şubeyi içeriyordu. Serbest Musikî Mektebi (konservatuvar), Öğretmen Semineri (Musikî Muallim Mektebi) ve Tiyatro Mektebi.

Hindemith Talimatnamesi

İleride yürürlüğe konacak olan talimatnamenin kökleri, tiyatro kısmı hariç ve 1934 Müzik Kongresi'nin gündeme getirdiği ilk esaslar hatırdan çıkarmamak şartıyla, Hindemith'in 20 Nisan 1936'da taslağını çizdiği talimatnameye uzanıyordu. Burada bir talimatname için esas olacak noktalar madde madde sıralanmıştı:

A – Bu kısımda konservatuvarın amacı, yönetimi ve eğitim unsurları, eğitimin başlama ve bitme tarihleri, isteklilerin sağlayacakları belgeler, genel olarak müzik ve şan şubelerine gireceklerin kız, erkek yaş hadleri, kabul sınavları, hazırlık sınıfları, yatısız öğrenciden alınacak bedel (kış ve yaz sömestrleri için başka başka olmak üzere), konservatuvarı bırakma şartları, grup dersler mümessillikleri, okunacak ders grupları, her öğrencinin haftalık esas ders saatleri, öğrenciye verilecek sazlar ve bunların korunması, konservatuvar kitaplığından öğrenci ve öğretmenlerin yararlanma şartları, çalışma odaları, konferans akşamları, öğrencinin dışarda izinsiz müzik faaliyetine katılamayacakları, bütün bunlar ayrıntılı denecek derecede incelenmişti.

Hindemith talimatnamesinde okunacak dersler altı grupta toplanmıştı:

1) Teori sınıfı. Esas ders: kompozisyon. Yardımcı dersler: bütün saz ve ses sınıflarıyla birlikte olmak

üzere enstrüman kursları, enstrümantasyon, form bilgisi ve müzik tarihi, 2) Dokunarak çalınan sazlar (piyano ve piyano ile oda müziği), e) Enstrümantal müzik (keman, viyolonsel, nefesli sazlar, harp, kontrbas); nefesli ve yaylı sazların oda müziği, 4) Şan (solo muganniliği ve koro), 5) Birlikte çalma (mektep orkestrası, mektep korusu, keman korosu), 6) Pedagoji sınıfı (Müzik Öğretmen Okulu kısmı): Müzik pedagojisi hakkında dersler, takrirler, tatbikat, enstrüman ve şan metodu, ritmik, kulak terbiyesi. Bu maddelerin uygulanma şartları olarak yer, enstrüman, nota vesaire gibi cihetlere dair de her kısmın sonuna notlar eklenmişti.

B – Musikî Muallim Semineri için gerekli maddelerden söz eden notlar. Bu kısım sonradan 1938-1939 ders yılında Gazi Terbiye Enstitüsü'nün bir şubesi olarak orada yaptırılan bir binaya geçmişti.

Ç – Bu kısımda yıl sonu sınavlarının ve mezuniyet sınavlarının ne şekilde yapılacağı, sınav komisyonları, öğrenciden istenecek olanlar ve notlar hakkında bilgi verilmekteydi.

Burada hatırda tutulması gereken bir husus konservatuvarın kurulmasından ve bunun için getirilen uzmanlardan söz edilirken, İstanbul konservatuvarı'nın ıslâhı için çağırılan ve Türkiye'de müzik hayatının canlanması hususunda ilk raporu veren Viyanalı ünlü kompozitör Profesör Josef Marx'ı da hatırlamak gerekir.

Hindemith'in konservatuvarın kurulması için verdiği raporlarda ve raporlarında önerdiği noktaların uygulanmasında gösterdiği ilgi ve ciddîyetten çok yararlanılmıştı. Bu kuruluş safhasında o, hemen her noktayı düşünmüştü. Raporlardan birinde şu satırlar yer alıyordu: "Müzik hayatının ilerleyen inkişafiyle bir nota matbaasına ihtiyaç hâsıl olacaktır. Başlangıçta bu matbaa şüphesiz ders ihtiyaçları için çalışacağından bunun yüksek müzik mektebine bağlanmasını ve bu mektebin sanat şefine matbaanın da verilmesini tavsiye ederim. Nota basım cihazları Ankara'da mevcut olmadığı için bu iş önce fotografik ve fotoşimik tarz dahilinde kalabilir; oldukça masraf isteyen ve daimi bir ihtiyaçla ancak verimli olan bir nota hakkaklığının kurulması, inkişafın daha sonraki cereyanında düşünülecek bir cihettir."

Konservatuvarın Açılması

Hindemith, bir yüksek müzik okulu kurulması hakkındaki raporunda genel olarak, o sırada var olan Musikî Muallim Mektebi'nin ileride kadroda taşacak olan muallimleri yetiştirmekten başka bir işe yaramayacağını ve amaca hizmet etmediği için değiştirilmesi, tam teşkilâtlı bir konservatuvara dönüştürülmesi gerektiği fikrindeydi. O günkü haliyle amaca hizmet edemeyeceğini şu nedenlere bağlıyordu:

"Bina verimli bir tedris için elverişli değildir; tedris unsurları kâfi değildir; müstakbel müzik öğretmenleri için pedagoji, tatbikat gibi en mühim şubeler yoktur; muntazam bir ders planı yoktur ve talebeler kendilerine lazım olan şeyden pek eksik olarak haberdar edilmiş ve bunun yerine zevaidle doldurulmuştur. Bir kısım öğretmenler ihtiyacı karşılayacak iktidarda değildirler; tam salahiyeti haiz bir sanat şefi yoktur. Birçok istidatsız talebeler diğerlerinin çalışmasına mani olmaktadır."

O nedenle mevcut öğrenci bir sınavdan geçirilerek işe yaramayanların ve bu yüzden yetenekliler üzerinde kötü örnek olanların ilişkilerinin kesilmesi gerekiyordu. Eğitimin de Avrupa'dan getirilecek öğretmenlerle takviyesini istiyordu. Hindemith hangi şubelere ne kadar ve ne kudrette öğretmen getirtilmesi gerektiğini ayrıntılarıyla bildirmişti.

Hindemith'in raporundaki teklifi yerine getirmek üzere mevcut öğrenci 6 Mayıs'la 12 Mayıs 1936 arasında, Müdür Rauf Yener, Necil Kâzım Akses, Zuckmayer, Dr. Praetorius ve Hindemith'ten oluşan bir komisyon tarafından sınava tabi tutulmuştu. 448 öğrenci başka okullara dağıtılmış ve 86'sı alıkonmuştu. Bunlardan 8'i ve o yılkı mezunlardan ikisi temsil kısmına, diğerleri de müzik kısmına ayrılmıştı.

Atatürk tüm bu gelişmelerden haberdardı. Nitekim 1936 yılında, TBMM açış nutkunda konservatuvarın ve temsil akademisinin kurulmakta olduğunu müjdeleyecekti: "Güzel sanatlara da alakanızı yeniden canlandır-

mak isterim. Ankara'da bir konservatuvar ve bir temsil akademisi kurulmakta olmasını zikretmek benim için bir hazdır.

Güzel sanatların her şubesi için Kamutay'ın göstereceği alaka ve emek milletin insanî ve medenî hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok tesirlidir."[63]

Böylece konservatuvar, 1936 yılında "Musikî Muallim Mektebi'nin konservatuvar sınıfları" adı altında teşekkül etmiş oluyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi Hikmet Bayur zamanında çıkarılan 2541 sayılı kanunla kurulması gerekirken Devlet konservatuvarı'nın organize edildiği tarihlere kadar açılamayan temsil akademisine ancak bu tarihte öğrenci alınıyordu.

Müzik ve tiyatro kısmı için ilk kabul sınavı 6 Ekim 1936'da yapıldı. Fakat 25 istekliden ancak beşi şöyle böyle kabul edilebilir bir beceri göstermişlerdi. Muhsin Ertuğrul, Şan Öğretmeni Lohmann ve Kontrepetitör Markovitz'ten oluşan bir komisyon istekli azlığı karşısında aynı ayın 12'sinde İstanbul'da açılan ikinci bir sınavda bulunmuşlardı.

2541 sayılı kanunla kurulması kabul edilen temsil akademisinin şubeleri arasında bir de koro kısmı vardı. Fakat bu kısım konservatuarın kuruluşundan ve kanuniyet kesbetmesinden sonra bile tam bir şekilde oluşamamıştı. Hindemit, bu sorun üzerinde de durmuştu. Birçok kez konuşulduğu, çareler arandığı halde, bir koro birliğinin kurulması daima ertelenmişti. 1937 yılında Hindemith artık zamanının gelmiş olduğunu söyleyerek buna dair fikirlerini ve tekliflerini etraflı bir şekilde izah ettiği raporunda, koro sorununun, konservatuvar teşkilâtına dahil ve temsil şubesi için çok gerekli bir unsur olduğunu, aynı zamanda geniş bir halk muhitini, sanat musikîsiyle yakından temasa getirecek olan en etkin bir araç olarak da gördüğünü kaydediyordu. Bu fikri destekleyecek delilleri ileri sürüp açarken de şöyle diyordu:

"Bir defa saf bir dinleyici halkası, bir koroyu, halis bir enstrümantal konserden daha çok memnuniyetle takip eder. Sebebi, insan sesindeki ihtizazın, bütün müzik aletlerinin en tabiisi olarak hisse doğrudan doğruya hitap etmesi; müzik muvacehesinde bir metnin mevcut olması ve bunun müzikal hadiselerin anlaşılmasına bir köprü vazifesi görmesi ve dinleyiciye zahmetsizce sanat eserinde mevcut azamet ve ulviyet intibaını vermeğe vasıta oluşudur. İkincisi koro tagannisi daha çok miktarda kimseleri müzikal eserlerle faal bir münasebet tesisine götürür ve bu suretle ömrünce bu münasebeti kaybetmeyeceği gibi başka halkaların da bu koroya katılmasını temin eder."

Hindemith, Ankara'nın durumunun buna çok elverişli olduğunu söylüyor ve konsere gelen bütün bu meraklı ve ilgili dinleyicilerin koro şarkıları aracılığıyla yavaş, yavaş sadece müzikten zevk alan insanlar halinden anlayışlı dinleyicilere dönüşmelerini ve bunların verdiği örneği teşvikçi ve eğitici olarak etkin kılmayı ileri sürüyordu.

Karşılaşılan zorluk ise müzikle ilgisi olmayan bir insanı, böyle bir şey için ikna güçlüğüydü. Ve belki bir kısım ananelerin devamı kadınların koroya iltihaklarını engelliyordu. Sonra bu ülkede pek çok görülen tiz kadın sesleri ve alto seslerin göze çarpacak derecede kıtlığı, karma bir kora oluşturma için elverişli değildi.

Ancak Hindemith yılmıyordu ve şunları yazıyordu:

"Fakat şu kanaatteyim ki az zamanda, koro, Türk müzik hayatının sağlam bir ses unsuru olacak ve koroya kabul edilmek bir şeref sayılacaktır. Bu suretle bulandırılmamış bir müzik sevgisine yeni uzuvlar kazanmak hususunda itimat edilebilir ve iştirak edeceklere ödenecek para da tekrar kaldırılabilir."

Hindemith , 60-80 kadar kadın ve erkek korocu bulunarak bunlara Musikî Muallim Mektebi'nin konser salonunda, haftada önce iki saat, daha sonra üç saat olmak üzere akşamları prova yaptırılmasını istiyordu. Bun-

63 *Ülkü* 1936, VIII, sayı 45, s. 170.

lara her seferinde zorunlu masrafları ödenecekti. Bunlarla, iki sene koroda çalışacaklarına dair birer sözleşme aktedilecekti. Bu seçilecekler için ilk akla gelen Ankara'daki yüksekokullar ve liselerdi.

Ancak, zorunlu giderleri sağlanarak binbir zorlukla konservatuvar salonuna getirilebilen Ankara yüksek tahsil gençleri müzik bilgilerinin zayıflığı nedeniyle sorunun çözümüne yardımcı olamamışlardı.

Müzik Folkloru Arşivi ve Bela Bartok

1936 yılında Türkiye'de müzik folkloru tetkikleri yapmak üzere Macaristan tarafından Türkiye'ye Bela Bartok gönderildi. Bela Bartok "Bir Halk Musikîsi Arşivi Tesisi Hakkında Teklifler" başlıklı raporunda halk musikîsi arşivi kurulmasının, Türk müziği akımından olduğu kadar uluslararası açıdan da pek doğru bir adım olduğunu yazıyordu. Arşivin amacı şuydu: a) Köylü müziğini yerinde ve mahallînde yani bizzat köylerde, mekânik cihazlarla plaklara almak ve bunları korumak b) Alınan parçaları mümkün olduğu kadar tam olarak notaya geçirmek, c) Bu malzemeyi sistematik bir tarzda tanzim etmek, d) Tanzim edilen malzemeyi yayımlamak.

Raporda bu iş için kullanılacak aletler ve kişi sayısı belirtiliyordu. Her yıl iki aylık bir geziyle yılda 600 melodi tespit edilebilecekti. Geri kalan dokuz ay ise melodilerin yazılmasına hasredilebilecekti. Bu işte çalışacak dört kişiden her birinin kendi zabt ve tespit ettikleri melodileri notalara geçirmeleri gerekiyordu.

Hindemith 1937 Şubatı'nda, halk müziği ve plak arşivi hakkında da kısa bir rapor verdi. Bu tür bir arşivinin kısa sürede büyümeye müsait olduğunu ve ileride bundan yerli bir gramofon sanayiinin doğacağını söylüyordu. Müzik folkloru arşivi, Türk bestekârlarına zengin bir malzeme sağlayacak ve ilham kaynağı olacaktı. Bu arada Hindemith ilk raporlarında bir koro yapılması için halk şarkılarından yararlanılmasını önermiş ve Türk bestekârlarını bu yolda teşvik etmişti. Hatta ilk gelişinde Necil Kâzım Akses'le beraber İzmir havalisine bir seyahat yapmış ve gramofonlarda dinlediğinden başka türlü bir müzik duyduğunu, köylülerin dikkate değer bir müzik hayatı olduğunu söylemişti. Hindemith, raporları arasında kendisine müstakil bir fasıl ayırdığı halk müziği hakkında şunları söylüyordu:

"Faal bir musikî kültürü, esası halk içinde yaşayan bir musikîyi, tabiatiyle yüksek bir sanat musikîsine müessir olan nüfuzu, halk musikîsinin esas şeklini, takriben bugün Orta ve Garbî Avrupa musikîsi kültürünün vardığı netice elde edilinceye kadar, mütemadi tahavvüllere maruz bırakır.

Türkiye ise kendi musikî reformuna temel olmak üzere halk içinde yaşayan sağlam musikî unsurlarını kullanabilmek bahtiyarlığına maliktir. Esasen terakki ettikçe, her tarafta halk kendi an'anevî musikî faaliyetinden mütemadiyen uzaklaşmakta ve İstanbul konservatuvarı'nın çok değerli toplama ve tesbit etmek faaliyetiyle memleketin birçok yerlerinde mevcut olan zengin ve saf musikî unsurları, herkes tarafından kolayca anlaşılabilir bir hale getirilmektedir."

Hindemith, Türk halkının içinde yaşayan iki müzik türünden Arap tesiri altında kalan şehir müziği hakkında, onun artık tekâmülünün son noktasına vardığına işaret ederek, bu yolda yapılacak her şeyin eskinin tekrarından başka bir şey olamayacağını kaydettikten sonra bu müziğin bünyesi itibariyle sayısız ifade türlerini reddeylediğini söylüyordu. Bu müzik ile çok seslilik elde edilemeyeceğini uzun uzadıya izah ederek şu sonuca varıyordu:

"Çok sesliliğe kavuşmanın lüzumuna kani olan bir musikîşinasın da münasip bir ton sistemini kabulden sonra – bestekârlık mesaîsi için kendine en sağlam zemini bahşedecek olan – halk musikîsine teveccüh edeceği muhakkaktır.

İşte Türk kompozitörü bu işi memleketin eski köylü musikîsinde bulacaktır. Çünkü gerek ton, gerekse ritm ve form bakımından kuruluşu itibariyle çok sade olan bu musikî, pek muhtelif tarzlarda kullanmağa da müsaittir. Bu musikînin his muhtevası, kompozitörü ziyadesiyle tahrik ve teşvik de edebilir. Tamamiyle saf ve

taze olan bu musikî, şimdiye kadar hiçbir suretle kullanılmamıştır. Burada henüz o derece işlenmemiş olan melodi 'çok sesliliğe' kendiliğinden müsaittir."

Hindemith bu yolda yapılan muhtelif tecrübelerin eksik taraflarını belirttikten sonra, bu sorunun nispeten en iyi bir şekilde hallini şu noktada buluyordu:

"Bu hal çaresi Avrupa'nın form ve armoni esaslarını, Türk köylü musikîsi, melodisi ve ritminin en sade anasırı ile tezyin etmek suretiyle yapılacak kompozisyon tecrübelerindedir. Son asrın Rus bestekârlarının çalışma tarzlarını hatırlatan bu usul, umumiyetle tatbik edildiği takdirde millî musikînin aynen Rus musikîsinin garplılaştığı kadar garplılaşması muhtemeldir. Fakat bu yolda bir mütaleanın da -mevcut şüphe ve tereddütler dolayısıyle – devamlı bir kıymeti olmayabilir."

Son olarak "Ne yapmalı?" başlığını taşıyan bölümde, bir dâhîye sanat eseri dikte edilemeyeceğini, yaratıcının zamanı gelince, istemeden eserini arz edeceğini, bunun için de zaman, sabır ve ağır bir çalışma gerektiğini ileri sürüyordu. Kompozitörler, vilâyetlere gönderilerek aylarca halk ile birlikte yaşatılmalı ve bunlara ülke müziği dinletilmeliydi. Bestekârlar kendi milletlerinin büyük kısmının ne müzikal kabiliyeti, ne de müzik ihtiyacı hakkında bir fikre sahiptiler. Bu kişiler, ancak, bu hususta bir vukuf ve tecrübe elde ettikten sonra, çalışmalarını doğru bir surette değerlendirebilirlerdi. Bu nedenle bestekârlar, bir kere de musikîşinas olmayan halk kütleleriyle serbest bir fikir alışverişi yapmak ve onlarla müzik faaliyetinde bulunmak suretiyle, müzik ve bestekârın sanat hayatında oynadığı ve gelecekte oynayabileceği rolü anlamalıydılar.

Halk müziğinin basit unsurları üzerinde yükselen bir sanat, sırf varlığını halk müziğinin doğasında var olan kudret ve kuvvetine derin bir surette dalmakla mümkün olabilirdi. İşte Türk sanatkârının izleyeceği yol buydu.

Sonuç olarak, Türkiye'ye geleceğin bestekârlık faaliyetlerine esas olacak olan mühim bir eserin "halk şarkıları" kitabının ele alınması, bunun "enterval taganni"lerden başlayarak, tek sesli halk şarkılarıyla, iki sesli halk ve sanat şarkılarını ve nihayet dört sesli işleme ve kompozisyonları içermesi beklenmekte, bunun da Avrupa'dan getirtilecek bu alanda mahir bir uzmanın yönetimi altında yerli bestekâr tarafından düzenlenip gerçekleştirilmesi önerilmekteydi. Hindemith'in teksir makinesiyle basılmış 1935 tarihli raporunda bu görüşler yer alıyordu.

Daha önce Türkiye gelmiş olan Profesör Marx da Türklerin karakteristik bir halk ve sanat müziği olduğunu, Türk müziğinin dış etkilerden uzak kaldığını, ancak çok seslilikten mahrum bırakıldığını belirtmişti. Fakat onun, Hindemith gibi yalnız halk müziğine değil, şehir müziği diye adlandırdığı alana da yer ayırdığı görülüyordu. Ona göre "Garp musikîsiyle Türk musikîsinin millî vasfını yok etmek çok hatalı olur. Milliyet olmadıkça büyük sanat yoktur. Vatan toprağına, vatan elhanına rabıta mutlak lâzımdır. Yoksa güzel sanat kıymetsiz ve kansız bir sanat haline düşer. Millî hususiyete zarar vermemek şartiyle Avrupa musikî tekniğini halka mal ederek bir musikî propagandası yapmak lâzımdır. Millî musikîlerini Avrupa sanatlarına ilhak etmek millî Türk müzikçilerinin işidir."

Hindemith'in halk müziğinin gelişimi ve dolayısıyla bir halk müziği kitabının yazılması yolunda yaptığı öneri vekillikçe de uygun görülmüş ve konservatuvarda Hindemith'in yönetimi altında konservatuvarın kompozisyon öğretmenleri tarafından halk müziği kitabına girecek şarkıların derlenmesine ve harmonize edilmesine başlanmıştı. Fakat bu etkinlik için henüz ortada gerekli malzeme mevcut değildi. Arşiv o sırada henüz oluşmamıştı ve herhangi bir derleme gezisine çıkılmamıştı. Ama İstanbul konservatuvarı'nın bu tür bir çalışması vardı. İstanbul konservatuvarı derleme külliyatından seçilecek uygun şarkıların bestekârlar tarafından armonize edilmesine karar verildi.

Hindemith'in ilk teklifi şarkıların seçilmesindeki önem kadar bunların konservatuvar öğretmenlerinden bir koro oluşturularak okunmasına ve böylece öncelikle elde edilecek etkinin görülmesine yönelikti. Hindemith

bu hususta ısrar ediyor ve bu koroya ayırım gözetmeksizin konservatuvar öğretmenlerinin hemen hepsinin katılmasının vekaletçe kuruma yazılı bir şekilde bildirilmeni bekliyordu.

Şarkılar Hindemith'le birlikte seçildi: konservatuvarda yapılan akşam toplantılarında Hindemith de dahil olduğu halde ellerinde kalem ve kâğıtla bu faaliyete iştirak eden kompozitörler her biri bir köşeye sinerek aynı melodiyi daha güzel armonize etmek ihtirasıyla iki sesli olarak yazmaya koyuldular. Yine Hindemith de dahil olmak üzere "Ak koyun meler gelir; Erzincan'da bir kuş var" gibi şarkılar Hasan Ferit Alnar, Ulvi Cemal Erkin, Necil Kâzım Akses, Cevat Memduh Altar ve daha dışardan bir dizi heveskârın da katılımıyla ve tecessüs ve heyecanla, bu arada sevinçle okunuyordu.

Fakat başta o zamanki vekil Saffet Arıkan olmak üzere bu halk şarkılarının sağlıklı olduğundan şüphe edenler de yok değildi. Hindemith'in teklif ettiği halk şarkısı kitabına seçilecek melodilerin ileride bizzat konservatuvar tarafından yapılacak derlemelerin sonucuna ertelenmesi uygun görüldü. Ama o günkü "tecrübe"ler daha sonraki müzik arşivinin oluşumuna katkıda bulundu.

Hindemith böylece halk şarkılarını derleme hususunda öncü olmuş ve bunu sağlamak için plaklara ses alma makinesinin bütün takımıyla Almanya'dan getirilmesini sağlamıştı. Bu makineler 11 Ağustos 1937'de gelmiş ve Hasan Ferit Alnar, Necil Kâzım Akses, Halil Bedii Yönetken, Ulvi Cemal Erkin ve iki teknisyen, iki ayrı heyet halinde Sivas, Elâzığ, Erzurum, Maraş, Malatya, Gaziantep, Erzincan, Trabzon vilâyetlerine ilk derleme gezilerine çıkılmıştı. Ardından her yıl bir heyet Anadolu'nun değişik yörelerini dolaşmış ve yüzlerce Türkü, şarkı, ilahi, koşma vesaire plaklara alınmıştı. Bunlardan bir kısmı arşivin şefi Muzaffer Sözen tarafından notalara nakledilmiş ve Türk halk müziğinin özgünlüğü hakkında bazı buluşlar da yine onun incelemeleriyle ortaya çıkmıştı.[64]

Kurulan arşivden beklenen görevler şu şekilde sıralanmıştı: İlmî usullerle derlenen halk müziğine ait eserlerin tasnifi ve fişlerinin tanzimi, halk müziğine ait yerli ve yabancı yayınlarından oluşan bir kitaplığın kuruluşu, halk oyunlarının ve oyun kıyafetlerinin fotoğraf ve filmle tesbiti, halk sazlarının değişik türlerine ve halk kıyafetlerine ait koleksiyonun düzenlenmesi, halk müziğine ait yayın yapılması.

Filime çekim konusunda 1936 yılında Ufa film kuruluşuyla görüşülmüş ve olimpiyat yılında Almanya'da bulunan Cevat Memduh Altar Maarif Vekaleti adına bu işlerin sonuçlandırılması konusunda görevlendirilmişti. Ufa kuruluşu ile altmış bin mark karşılığında Anadolu'da bütün millî ve mahallî dansların ve halk kıyafetlerinin olduğu gibi ve renkli olarak filme alınması konusunda mutabık kalınmış ve hatta bir ilk sözleşme de imzalanmıştı. Ancak bu teşebbüs bir dizi engel nedeniyle gerçekleşememişti.

Müzik araçları yapma ve onarma atölyesi:

Konservatuvarın bütün müzik enstrümanlarını tamir ve akort edecek bir atölyesi vardı. Burada sazlar tamir edildiği gibi, keman, viyola, kontrabas ve diğer yaylı sazlar da üretilmekteydi. Sanat okulundan mezun ve aynı zamanda müziğe yetenekli olan asistanlar burada, uzmanların yanında çalışmakta, yaptıkları enstrümanlarla konservatuvarın yaylı saz ihtiyacını karşılamakta idiler.

64 Güzel Sanatlar Mecmuası, sayı 2.

Cumhuriyet ve Sahne Sanatları

Atatürk'ün Zeybek Raksı
İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda Bir Konuşma
13 Ekim 1925

Selim Sırrı (Tarcan) Bey'in öğrenci Mualla ile oynadığı zeybek raksını seyrettikten sonra söylemiştir.

Hanımefendiler, Beyler,

Selim Sırrı Bey zeybek raksını ihya ederken ona bir şekl-i medenî vermiştir. Bu sanatkâr üstadın eseri hepimiz tarafından kabul edilerek millî ve içtimaî hayatımızda yer tutacak kadar tekemmül etmiş, bedîî bir şekil almıştır. Artık Avrupalılara: "Bizim de mükemmel bir raksımız var" diyebiliriz ve bu oyunu salonlarımızda, müsamerelerimizde oynayabiliriz. Zeybek dansı her içtimaî salonda kadınla beraber oynanabilir ve oynanmalıdır.

Vakit, 15 Ekim 1925, s. 2.

Darülbedayi'den Şehir Tiyatroları'na[65]

Çağdaş kent dokularının ortaya çıkışı 18. yüzyılda başlamıştı. Tiyatronun ise geçmişi en azından Eski Yunan'a kadar uzanıyordu. Yaşamın değişik evrelerinin, boyutlarının, duygu derinliklerinin izleyiciler önünde kurgulaması belki de ilk insan topluluklarına kadar gidiyordu. Ancak çağdaş kentin doğuşu ile çağdaş tiyatro anlayışının sahne diye nitelenen ortak alanı paylaşımı estetik öğelerin ötesinde toplumsal boyut taşıdı. Tiyatro bir anlamda

65 Zafer Toprak, "Şehir ve Tiyatro - ya da - Darü'l-Bedayi 1914," *Türk Tiyatrosu*, sayı 448, Kasım-Aralık 2001, s. 74-76.

çağdaş kentin estetik değerlerinin ifade biçimi olduğu kadar toplumsal gerçeklerinin de bir yansımasıydı.

Tiyatro çağdaş kentte bir etkileşim alanıydı. Toplumsallaşmanın belki de en güçlü mekânıydı. İletişim araçlarının elektronikleştiği yakın bir döneme kadar tiyatro en etkin medyalardan biri olmuştu. Çağdaş kentin nabzı sahnede atıyordu. Sorunlar, sorunsallar, öneriler, çözümler, duygular, hasletler değişik ifade biçimleriyle sahnede yer alıyordu. Tiyatro kent insanında ortak payda yaratmıştı. Bireyi yalnızlıktan kurtarmış; toplumla bütünlemiş; kişinin toplumsal-siyasal sorunlarının, gerçeklerinin, düşlerinin dışa aktarımının ya da dışa vurumunun en etkin araçlarından birine dönüşmüştü.

Kent tiyatrosu özünde oyuncuların sahnede yer aldığı bir mekân değil, kent insanının soluklandığı, soluduğu, kendini oyuncular aracılığıyla ifade ettiği bir mekândı. Bir başka deyişle tiyatro toplumsalın ta kendisiydi; bireyi toplumsallaştıran, ona paylaşmayı öğreten bir mekândı.

Kent yaşamının toplumsal boyutu tiyatroyu kentin ayrılmaz bir parçasına dönüştürmüştür Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de tiyatro çağdaş yaşamın nabzı işlevini görmüştü. 19. yüzyıldan itibaren kişisel girişimlerle ifadesini bulan tiyatro çağdaş toplumun inşası sürecinde ayrıcalıklı bir konum elde etti. İşte bu nedenle Türk tiyatro tarihi Türkiye'nin bir tür "mikro" tarihdi. Türk tiyatrosunun özgün yapısı ortaya konduğu oranda Türkiye'nin dünü özümleniyor, günümüz aydınlanıyordu.

Ancak, tüm kent gerçekleri gibi kurumsallaşma tiyatro için de kaçınılmaz bir evredir. Çağdaşlık, bireylerden ırak kurumsal yapıları gerektirir. Mınakyan'dan Ahmet Fehim'e, Burhaneddin'den, Binemeciyan'a Türk tiyatrosu derin bir birikim oluşturmuşsa da tüm bu girişimler kişilerle kaimdir. Darülbedayi işte bu tür bir kurumsallaşmanın ilk nüvesini oluşturmuştur. Bu nedenle 1914 yılı belki de Türk tiyatro tarihinin bir kırılma noktasıdır. Farklı iki evrenin geçiş noktasıdır.

Dönemin şehremini Operatör Cemil Bey (Cemil Topuzlu 1868-1958) Fransa'da yaşadığı dönemde tiyatronun kent yaşamındaki işlevini yakından izlemiş ve Meşrutiyet yıllarının reformcu yönetimini de ardına alarak tiyatro gibi bir kurumun dönüştürücü işlevini yerine getirmiştir.

Kent insanının kültür ve zevkini başkalaştırmanın ötesinde onu meşrutiyet düzeninin gerektirdiği katılımcı, çoğulcu ortama sevk etmek Meşrutiyet tiyatrosunun en güçlü misyonlarından birini oluşturmuştur. Tiyatro bir kamu mekânıdır. İnsanı etkin kılan, ona söz söyleten, onu görevleri altında ezilen "uyruk" konumundan, haklarla donanmış "yurttaş" ya da "birey" konumuna yükselten ortak alandır. Cemaat tiyatro aracılığıyla kamuoyuna dönüşür. Uhrevî ortam tiyatroyla dünyevîleşir.

Belediye Meclisi'nin bu doğrultuda kararı ve ödenek ayrılması, Şehzadebaşı'ndaki Rıza Paşa Hanı'nın (sonradan Letafet Apartmanı) kiralanması, André Antoine gibi dünyaca tanınmış bir tiyatro adamının bu işe koşulması Türk tiyatro tarihinin dönüm noktası olduğu kadar, çağdaş bir kent dokusunun ve ulus-devlet inşa sürecinin estetik boyutunu oluşturur.

Operatör Cemil Bey, tiyatroyu kurumsallaştırarak yeni kent insanını inşa sürecine girmiştir. Tiyatro bundan böyle insanların hoş vakit geçirdikleri eski Direklerarası anlayışının ötesinde onlarla ortak değerler oluşturmaya yönelik, kentin dinamik yapısını ve kentlilerin gücünü sahnede sınamayı deneyen bir mekândır. Tiyatro, tüm engebeleriyle kent yaşamının ta kendisidir; kentli kişi bundan böyle kendini görmeye tiyatroya gider, sahneyle bütünleşerek yurttaş kimliğini sınama fırsatı bulur. Bir başka deyişle, Meşrutiyet tiyatrosu inşa sürecinde olan ulus-devlet bireyinin, yeni yurttaş kimliğinin yansımasıdır. Osmanlı "vatandaşı" tiyatroda, bastırılmış özlemlerini gündeme getirir, kamuoyu oluşturur; oyuncuların şahsındayi iyi kötüyü ayırt eder; ülke sorunlarını tiyatroda öğrenir; yurttaşlık provasını sahnede yapar.

Operatör Cemil Bey'in tiyatroyu kurumsallaştırma girişimi sahne ile sınırlı kalmaz; ülkeye yetkin sanatkârlar yetiştirecek bir tiyatro okulunun açılışı kurumsallaşmanın bir başka boyutudur. Yeni bir tiyatro anlayışı

dönemin fikir hareketleriyle de uyum içerisindedir. Amaçlanan "milli" bir tiyatro kurmaktır. André Antoine ve dönemin fikir ve sanat adamlarının şehreminiyle birlikte aldıkları kararlar çağdaş Türk tiyatrosunun Magna Carta'sı, kuruluş belgesi niteliğindedir. "Millî tiyatro" gündemin ilk maddesidir. Tiyatro ve musikî bölümlerinden oluşacak ve tiyatro sanatçısı yetiştirecek bir okul açılacaktır. İki güzel sanat dalını uyum içinde geliştireceği için okula güzel eserler evi anlamına gelen Darü'l-Bedayi adı verilecektir. "Millî" tiyatronun repertuarını oluşturacak tiyatro eserlerini yazmak ve yazdırmak için bir edebî komitesi kurulacaktır. Tiyatronun ayrılmaz parçası müzik için de benzer bir musikî komisyonu oluşturulacaktır. André Antoine'ın başkanlığında bir komisyon tiyatro okulunun öğretmenlerini ve öğrencilerini seçecektir. Teknik donanıma sahip tiyatro binasının yaptırılması için bir fen komitesi kurulacaktır.

Darü'l-Bedayi sözcüğü toplantıda bulunan şair Kemalzâde Ali Ekrem (Bolayır) tarafından önerilir. Tam adıyla Darü'l Bedayi-i Osman^İ Fransızca Conservatoire national ottoman'ın karşılığı olarak kullanılmıştır. O günlerde Darü'l-Fünun, Darü'ş-Şafaka; Darü'l-Aceze ev anlamına gelen 'dar" sözcüğüyle türetilmiş kurum adlarıdır.

Darü'l-Bedayi ile Türkiye'de tiyatro eğitimi başlar. Kıraat (okuma), telaffuz (sözü doğru söyleme), tecvit (diksiyon), inşat (metni anlamına uygun ve dinleyiciyi duygulandırarak okuma), takrir (konuyu ilgi çekecek şekilde anlatma), aruz (vezin-söz ölçüsü), haile (trajedi), mudhike (komedi ya da vodvil), raks (dans), adab-ı muaşeret, eskrim ve işmizaz (mimik) okulda öğretilecek derslerdir. Adaylar 11 Temmuz 1914 gününden itibaren Darü'l-Bedayi-i Osmanî Genel Müdürü André Antoine önünde görücüye çıkarlar. Kadın-erkek 197 adaydan 63'ü sınava kabul edilir. Türk tiyatrosunun yapı taşları işte bu adaylar arasından temayüz eder: Mehmet Behzat (Butak), Ertuğrul Muhsin, İsmail Galip (Arcan) bu ilklerin birkaçıdır.

Edebi komite ise Meşrutiyet yıllarının yazın hayatının önde gelen şahsiyetleridir: Abdülhak Hamit, Abdullah Cevdet, Rıza Tevfik, Yakup Kadri, Müfit Ratip, Emin Bülent, Ahmet Haşim, Mehmet Rauf, Tahsin Nahit, Yahya Kemal, Asım ve Hüseyin Rahmi.

Benzer gelişmeler müzik bölümünde de izlenir. Musikî Bölümü Başkanlığı'na Ali Rıfat Çağatay getirilir. Ali Rıfat'a göre tiyatro musikîsi tenor, bariton, saprano gibi yetenekleri gündeme getirir, armoni bilgisini gerektirir. Zati Arca, Zeki Üngör, Tamburi Cemil, Radeglia, Silvelli, Forlani gibi seçkin müzisyenlerden bir heyet oluşturulur. Ayrıca bir alaturka musikî bölümü kurulur. Klasik müziğin unutulmaktan kurtarılması ve ileride tiyatroyla da bağlantılandırılabilmesi ana amaçtır. Rauf Yekta, Saadeddin Arel, Dr. Suphi Ezgi, Baha ve Leon Hancıyan gibi üstadlar alaturka muzik heyetinde yer alırlar.

Darü'l Bedai Türk sahne sanatlarının ve müziğinin kilit taşıdır. Yeni bir toplum inşa sürecinde Meşrutiyet insanı estetik değerleri göz ardı etmemiş ve tiyatro ve musikîye gereği gibi eğilmiştir. Ancak bu denli kapsamlı girişimin şansızlığı uzun bir savaş döneminin arifesine rastlamasıdır. Darü'l-Bedayi'nin açılış töreni bile savaş ortamında yapılmıştır.

Bundan böyle Türk sahne sanatları ve musikîsi çağdaş bir görünüm kazanmış, kurumsallaşmış, Batı normları doğrultusunda uygar kent anlayışıyla uyumlu bir çizgiye girmiştir. Cumhuriyet'e açılan yolda birçok kurumsal gelişme gibi Darü'l-Bedayi de görevini hakkıyla yerine getirmiş ve 20. yüzyıl çağdaş Türkiyesi'ne estetiğiyle omuz vermiştir.

Temsil Akademisi Hakkında İlk Rapor ve Reşat Nuri

"Musikî ve temsil akademisi" hakkında ilk raporu 1934 Ekim ayında o zaman Maarif Müfettişi bulunan Reşat Nuri vermişti. Vekillik 22 Şubat 1934 gün ve 90126 sayılı bir yazı ile bu hususta istediği bilgiyi on soruda

1936-37 ders yılında konservatuvarın Temsil Şubesi'nin üç kız, sekiz erkek öğrencisi vardı. 1937'nin ilk aylarında öğrenci sayısını arttırmak üzere Ankara ve İstanbul'da sınav açıldı. 1938'de Temsil ve Opera bölümlerine parasız yatılı öğrenci alınmaya başlanmasıyla aday sayısında büyük artış oldu. Tiyatro bölümünün kuruluşuna Muhsin Ertuğrul da katkıda bulundu. Milli Eğitim Bakanı Abidin Özmen'in isteği üzerine belli başlı Avrupa devlet tiyatroları yönetmeliklerini inceleyerek devlet tiyatrosu örgütünün ana hatlarını gösteren bir taslak hazırladı.

toplamış bulunuyordu. Reşat Nuri, müzik kısmı hakkında bir fikir yürütmek yetkisi olmadığı gerekçesiyle bunu bir tarafa bırakarak, tiyatro şubesi hakkında görüşlerini madde madde sıralamıştı. Fransa, Almanya ve Rusya'da tiyatro öğrencisi yetiştirme yöntemlerini kısaca karşılaştırdıktan sonra kadın ve erkek öğrencinin bir arada, bunların her birinden yeteneğine göre, aktörden makyajcı ve aksesuarcıya kadar tiyatroda yararlanmak üzere yetiştirildikleri Rus sistemini Türkiye için uygun buluyordu. Bu suretle ayrı ayrı olarak değil, âdeta bir tiyatro trupu birden yetiştirilmiş olunuyor, diyordu. Okulun amacını, edebiyat ve tiyatroyu hakkiyle anlamış kültürlü artist yetiştirmek diye gösteriyor, onun için, Avrupa'daki öğrenciden görgü, tahsil bakımından çok farklı olan bu toprakların öğrencilerini seçerken çok dikkatli davranarak, en iyilerini seçmenin ve bunlara iyi bir edebiyat, dil ve tiyatro terbiyesi vermenin bir gereklilik olduğunu kaydediyordu. Bu kanısını destekleyen deliller sayıyordu. Ülkede tiyatronun yıllardır ilerleyememesinin nedeni, birkaçı dışında, aktörlerin oynadıkları görece yüksek düzeyde bir eserin ruhunu kavrayamamaları, bir tip ve karakteri anlayıp ifade edememeleriydi.

Reşat Nuri'ye göre yabancı bir rejisörün Türkiye'de başarı göstermesi olanaksızdı. Çünkü: "Bir kere dilimizi bilmez, her fikrin kelimesi ile telaffuzu, entonasyonu arasındaki değer ve zevk ilişkisini anlayamazdı. Nihayet Türk insanı yaşarken değişik duygularını farklı sesler, entonasyonlar, jest ve mimiklerle ifade ederdi. Tiyatro sanatının ilerlemesi demek bu mimikler, jestler ve entonasyonların artist tarafından yakalanarak sanatlaştırılması, tiyatrolaştırılması demekti. Rejisörün bilgisinin büyük kısmını bunlar oluşturuyordu. Bu kaidelere göredir ki rejisör artiste filan fikri filan şekilde ifade etmesini önerirdi.

Yapılacak iş, öğrenciyi alırken gerek tahsil gerek yetenek ve bedenî kabiliyet itibariyle iyi seçmekti. Okutulacak sınıf dersi bilhassa edebiyat olmalıydı. Artist için ilk meziyet eseri anlamak sonra onu gerekli ses ve telaffuzla okumaktı. Jest ve mimik bundan sonra kendiliğinden gelecek şeylerdi. İkinci önemli sınıf dersi tiyatroydu. Bu dersin mahiyeti muhtelif dünya şaheserlerinin en karakteristiklerini öğrenciye sınıfta kitap gibi okutarak ruhlarını anlatmaktan ibaretti.

Öğrencinin tiyatro kültürünün temel taşını bu tür okumalar oluşturacaktı. Tiyatronun gerçek anlamını bundan sonra öğrenecekleri gibi muhtelif türler ve gösteri tarihi hakkında kuramsal bilgileri de bundan çıkaracaklardı.

Öğrencinin uygulamaya dönük derslerine gelince, bu da hemen her yerde olduğu gibi okulun sahnesinde öğrenciye sürekli piyes hazırlatarak gerçekleşecekti.

Öğrenci ara sıra sınava sokulmalı ve artistiklikte başarılı olamayacağı görülenler dekorcu, makinist sınıflarına ayrılmalıydı. Böylece tiyatronun birçok önemli işçisi yine kendi bünyesinden yetişmiş olacaktı.

Reşat Nuri, opera hakkında, bu şube öğrencisinin de edebiyat ve sanat kültürünü elde etmesi için tiyatro öğrencisiyle birlikte ders görmesini öneriyordu. Ve bale öğrencisinde aranacak koşullar ve vasıflar büsbütün başkaydı. Bunların ayrı bir tek dershanede kendi başlarına yetiştirilmesi gerekiyordu.

Temel öğretim unsurlarını saydıktan ve bu gibi okullarda bulunması yararlı olan tarih, beden terbiyesi, bedîî dans vesaire gibi derslerin fazla masrafa gerek göstermeden birkaç saat görevlendirilecek öğretmenlerle temininin kolay olduğunu söyledikten sonra aynı maddede kostüm ve kıyafet tarihi, jest, mimik gibi şeylerin kurumun tam gelişiminden sonra düşünülecek şeyler olduğunu söylüyordu.

Bu sorunlar üzerine Ertuğrul Muhsin'le uzun uzadıya görüşmüş ve gerek esaslar gerek uygulanabilirlik hususunda mutabık kalmışlardı. Tiyatro mektebi için de bir tek uzman getirmeyi yeterli görmüşlerdi.

Temsil Şubesinin Kuruluşu: Carl Ebert

Tiyatro mektebini kurmak için girişimde bulunulduğu aşamada o zamanki Avrupa Talebe Müfettişi Cevat Dursunoğlu vekalete bir öneriyle geldi. Hindemith'in beyanına istinaden, söz konusu kişinin hem tiyatro

ve hem de musikî teşkilâtı için çok yararlı olduğunu bildirdi. Bu kişi Carl Ebert'ti. Daha önce kendi çabasıyla Frankfurt'ta böyle bir yapıyı kurmuştu, Carl Ebert birikimli bir kişiydi ve bu alandaki çalışmasıyla ilgili olarak şunları söylüyordu:

"... Makaleler yazmak, broşür çıkarmak suretiyle senelerce uğraşmıştım. Hiçbir netice elde edememekle beraber ümitsizliğe düşmüyordum. Başka çareler aramakla meşguldüm. Nihayet baktım olmayacak, pratik yoldan yürümeyi denedim. 1920 senesi idi. Frankfurt'da bulunuyordum. Şehrin zenginlerinden para toplayarak fakir kabiliyetlerin de okuyabileceği bedava bir tiyatro mektebi kurmaya karar verdim. Evvela Rothschild'e giderek bütün takatımla kendisine bir hitabe irat ettim:

Siz milyonersiniz Rothschild, dedim, sayısız irat membalarınız, kâşaneleriz var. Bunlardan bir tanesi işte şuracıkta duruyor, içi boştur, orada oturmuyorsunuz. Hiçbir işinize yaramayan o taş yığınını bana verirseniz memlekete ve insanlığa büyük bir hizmet yapmış olursunuz.

Ve düşüncelerimi anlattım Rothschild kâşanesini derhal emrime amade kıldığını söyledi. Şimdi iş üç nalla bir ata kalmıştı. Kâşaneyi döşemek lazımdı. Mobilya fabrikalarına müracaat ederek mobilya temin ettim. Frankfurt'un tanınmış sanatkârlarını birer birer ziyaret ettim ve her birine şu mealde bir konferans verdim:

"Siz, şahsî kabiliyetiniz sayesinde muvaffak olmuş, sanatın balâsına yükselmiş bir üstatsınız. Şimdi bir temsil mukabilinde binlerce mark kazanabiliyorsunuz, hayatınız istikbaliniz müemmendir. Fakat bir gençliğinizi düşününüz. Aç geçirdiğiniz günleri, tiyatroya gidemediğiniz günleri hatırlayınız. Sefaletten ölen arkadaşlarınız hayalinize bir resmî geçit yapsınlar ve şimdi beni dinleyiniz."

Onlara da bedava tiyatro mektebi hakkındaki düşüncelerimi iyice anlattım. Bir tek istisnasız hepsi fahrî profesörlük payesini kabul ettiler. Fikir birkaç gün içinde şehre yayılmış, umumî alakayı tahrik etmişti. On bin mark kadar iane de topladık ve böylece Frankfurt Şehri Tiyatro Mektebi de kurulmuş oldu.

Carl Ebert daha sonra yerli Tiyatro Mektebi'nin kurucusu ve müdürü oldu: "Fikrimi bütün Almanya'ya yaymak için Berlin'de faaliyette bulundum. Esasen Frankfurt'taki Tiyatro Mektebi kendi mevcudiyetiyle kâfi bir propaganda yapıyordu. Prusya Maarif Nazırı Becker'e vaziyeti anlattım. Çok akıllı bir adamdı. Yarım saat içinde Berlin Devlet Tiyatro Mektebi yaratılmış oldu. Sonraları bu mektep Yüksek Musikî Mektebi ile birleştirilmiştir."

Carl Ebert 1927 yılında profesör oldu. 1931-33 yılları arasında Berlin Şehir O-Operası'nın müdür ve rejisörlüğüne getirildi. O tarihten sonra, Boenos Aires'teki Colon Tiyatrosu'nda; İngiltere, Glyndbourne'da Mozart festivallerinde ve Floransa'da Maggio Musicale'de, Viyana Devlet Tiyatrosu ile Burg Tiyatrosunda çalıştı.

Tiyatro aleminin bu büyük şöhreti, Hindemith aracılığıyla da destekleniyordu. Vekalet kendisini Ankara'ya davet etti. İlk imzalanan kontratta Ebert "Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Filarmonik Orkestrası ve genel sahne işleri organizasyonunun esasları üzerinde görüşmek ve bu yolda bazı tetkiklerde bulunmak üzere yalnız on gün için Ankara'ya çağrılmıştı. On günlük görüşme ve incelemelerin sonunda bu yoldaki görüş ve intibalarını Kültür Bakanlığı'na bir raporla bildirecekti. Kontratın süresi 1936 yılı Şubat ayının 27'nci gününden itibaren başlamak üzere on gündür" deniyordu.

Bu ilk on günlük tetkik seyahatinden sonra, "Ankara'da Müzik Öğretmen Okulu'ndaki konservatuvarın temsil şubesini kurmak, ders planlarını tespit etmek ve tavsiyelerde bulunmak üzere" tekrar çağrıldı. Üç ay süreyle aktedilen bu kontrata sonradan bir zeyl kontratla on yedi gün daha elendi.

Aynı tarihlerde Atatürk Devlet Konservatuvarı için TBMM'den daha fazla gayret ve fekakârlık istiyordu: Geçen yıl Ankara'da kurulan Devlet Konservatuvarı sahnede, kendisinden beklediğimiz teknik elemanları süratle verebilecek hale getirilmesi için, daha fazla gayret ve fedakârlık yerinde olur" diyordu.[66] Süreci hızlandır-

66 Ülkü X, 1937 57 s. 202.

mak için Ebert'in, bu kez 1937 yılında, 20 Eylül'den 20 Kasım'a ve 15 Ocak'tan 15 Mart'a kadar olmak üzere iki devre çalışması söz konusu oldu. Ancak bütçe darlığı nedeniyle 1938'de ancak iki ay getirilebildi ve kendisiyle 20 Ekim'de gelip 20 Ocak'ta dönmek üzere bir kontrat yapıldı. Fakat ancak 2 Ocak 1938'de işe başlayabilmişti. Sonra 1939 yılında tekrar gelmiş ve 24 Şubat 1939'da işe başlayarak dört ay kalmıştı. Aynı yıl imzalanan bir sonraki kontratla 25 Ekim 1939'dan Mayıs 1940 sonuna kadar Ankara'da bulunmuştu. 1940'ta bir kez daha iki yıllık bir kontrat yapıldı.

Tatbikat Sahnesi'nden Devlet Tiyatrosu'na

Ankara Devlet Tiyatrosu'nun temelini oluşturan Ankara konservatuvarı Tatbikat Sahnesi 11 Ocak 1940 tarihinde Cebeci'deki konservatuvar binasında ilk oyununu sahnelemeye başladı.

İlk olarak Maeterlinck'in "Evin İçi" oyununu sahneleyen Tatbikat Sahnesi, 1940'ta çıkan ve Ankara Devlet Konservatuvarı'na resmî bir hüviyet kazandıran kanunla kurulmuştu. Daha çok temsil bölümü öğrencilerinin oluşturduğu Tatbikat Sahnesi ikinci olarak Molière'in "Gülünç Kibarlar" oyununu sahneledi. Ankara Devlet Konservatuvarı ilk mezunlarını vermeden sahnelenen bu oyunlar, tiyatro ve kültür çevrelerinde alâkayla karşılandı.

Ankara Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi 16 Haziran 1949'da yürürlüğe giren 5441 sayılı Devlet Tiyatro ve Operası Kuruluş Kanunu'yla Ankara Devlet Tiyatrosu adını aldı ve Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş olarak faaliyetlerini sürdürdü.

Konservatuvarın temsil şubesinin gösterdiği gelişmeye paralel olarak Carl Ebert'e verilen görev ve yetkiler de sürekli arttırıldı. Nitekim bu son kontrat "Maarif Vekilliğinin bilumum tiyatro ve opera işleri uzmanlığına atanmış" olan Ebert'in Ankara Devlet Konservatuvarının tiyatro ve opera organizasyonunu ikmal ve tedrisatını idare ve Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi temsil ve opera faaliyetine müteallik bilumum teknik işleri idare etmek, tatbikat sahnesinin mes'ul şefliğini ifa etmek" görevlerini üzerine aldığını bildirmekteydi.

İlk Öğrenciler

Temsil kısmının ilk kız öğrencisi, Musikî Muallim Mektebi'nden naklen gelen 64 Muazzez Yücesoy ve 126 Melek Saltıkalp'ti. Hindemith'in raporunda bildirdiği sekiz temsil öğrencisinden diğerleri opera için seçilmiş olacaklardı. Erkek öğrenci daha sonra alınmıştı. Konservatuvar ilk açıldığı zaman operada beş kız, yedi erkek (çoğu Musikî Muallim Mektebi'nden), tiyatro şubesinde de üç kız ve sekiz erkek talebe vardı. Bunlar 36 namzedin içinden seçilmişlerdi.

Ebert, 5 Ekim 1936'da yapıldığı bildirilen ilk kabul sınavlarında bulunmamış ve sonradan bunların bir elemeye tabi tutulması gereği doğmuştu. 1936-37 yılında tiyatro öğrencisi beş kız, on bir erkekten ibaretti. Bilhassa kız öğrenci bulmakta çok güçlük çekilmekteydi. Bu ders yılında 29 Ocak'ta Ankara'da ve 10 Şubat'ta İstanbul'da yeniden sınav açılmıştı. Bu sınavlarda 60 kadar istekli çıkmıştı. Aralarında bir tek kız yoktu. Bu ilk ders yılının adayları hep Ankara ve İstanbul'dandı. 1937-1938 ders yılında bu sayı birdenbire 216'ya çıktı ve bunların ancak 57'si Ankara ve İstanbul'dan, geri kalan 159'u Adana, Afyon, Antalya, Aydın, Bursa, Edirne, Erzincan,

Eskişehir, Gaziantep, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Muğla, Sivas, Tarsus ve sair vilâyetlerdendi. 1938-1939'da ve izleyen yıllarda da benzer bir başvuru olmuştu.

1938 yılı içinde vekâlet valiliklere bir tamim göndererek Devlet konservatuvarı'nın musikî kısmına (teganni, orkestra, piyano, bestekârlık) en az ilkokulu bitirmiş olmak şartiyle kız ve erkek parasız yatılı talebe alınacağını belirtmiş ve maarif müdürlüklerine gönderilen 26 Mart 1938 tarih ve 10232/4 sayılı tamimle de okulun temsil ve opera bölümlerine lise öğretmen okulu mezunları arasında yapılacak seçim sınavında kazanların öğrenci olarak alınacakları, temsil bölümünün tahsil müddetinin üç ve opera bölümünün ise beş sene olduğu ve mezunlarının yüksekokul mezunu sayılacakları bildirilmişti. 1936 senesinde kurumun tiyatro, opera vesair şubelerine beklenen miktarda talebe gelmemesi, kurumun amacının, muadeletinin ve mahiyetinin henüz kanun ve talimatname gibi düzenlemelerle tespit edilmemiş olmasından ve mezunlara müstakbel mesaî şekillerini gösteren kanunî müeyyidelerin henüz mevcut bulunmamasından dolayı idi.

Carl Ebert'in Raporu

Carl Ebert, ülkede bir millî Türk opera ve tiyatrosu kurulması hakkında görüş oluşturmadan önce, Türk tiyatrosunun o günkü durumunu Cevat Dursunoğlu, Cevat Memduh Altar, Raşit Rıza ve Muhsin Ertuğrul'un yardımıyla inceden inceye incelemişti.

Carl Ebert'in ilk Türk tiyatro mütehassısı ile mülâkatı, Raşit Rıza ile olmuştu. Teftiş heyeti reisinin odasında olan bu ilk mülâkatta Raşit Rıza, Ebert'e Türk tiyatrosunun tarihini özetlemiş, Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa'da Fasulyeciyan trupu ile olan çalışmalarından bahsetmiş, Türk tiyatrosunun belli başlı noktalarını arasına, Ermeni aktörleri ve kültürsüz oyuncuların rollerini lâyıkıyle ezberleyemedikleri için tuluata kaçmış olduklarını söylemişti. Bu inceleme sonucu Carl Ebert Türk tiyatro tarihinin Ermeniler elinde bulunduğunu görmüş ve iki türlü olumsuzluğu kaydetmişti. Bir kere klasik bir sahne edebiyatı doğmamıştı, ayrıca güçlü bir ananeden yoksun bir aktör nesli oluşmamıştı.

Carl Ebert Avrupa'da iki tip tiyatrodan söz ediyordu. Bunlardan ilki Stagiona sistemi (mevsim tiyatrosu "seyyar tiyatro") Shakespeare ve Molière zamanından beri mevcut olan seyyar tiyatro truplarıydı. Shakespeare ve Molière zamanından beri mevcut olan seyyar tiyatro truplarının milletin kültürü, genç ve istidatlı unsurların yetişmesi bakımından hiçbir yararı olmadığı gibi, kendilerini medenî sayan genç ve küçük milletlerin, en çok şöhret yapmış olan artistleri getirmek suretiyle verdikleri temsillerden de bir sonuç çıkmıyordu. Bu misafir truplar gittikten sora artlarında hiçbir iz bırakmıyor ve ülkede tiyatronun sadece bir eğlence olduğu kanaatini uyandırıyorlardı.

İkinci tip tiyatrolar repertuar tiyatrolarıydı. Millî tiyatrolar bu tür tiyatrolardı. Bir millî tiyatronun kurulması için beklenen koşullar Türkiye'de çok müsaitti. Hemen hemen özel tiyatro girişimcileri yoktu. O nedenle devlet teşebbüsüne engel olacak hiçbir "geri teşebbüs" bulunmuyordu. Bu nedenle devlet bütün iktidar araçlarını bu kuruluşun hizmetine verebilir ve böylece bizzat Avrupa için, tiyatro kültürünün klasik vatanı için örnek olacak sistematikliği gösterebilirdi. Kurulacak sahne, bir milletin gerçek kültür miyarı, ahlakî görüşlerin ve kudretlerin saiki ve teşekkülü anlamında bir kurum; günlük sorunların manevî platformu; dil tasfiyesinin ve incelmesinin bakım yeri; dramatik ve müzikal millî mahsullerin teşvikçisi; en istenen ve en etkin millî müzik terbiyesinin zemini olmak koşuluyla, nihayet yüzyıllardan beri gerçek bir millî tiyatrodan istenen vazifeleri yerine getirebilirdi.

İşte bu hedefe ulaşmak için ilk yapılması gereken Devlet Tiyatro Akademisi'nin kurulmasıydı. Bunun amacı dehaları yetiştirmek değildi. Maksat gizliyi, olmamışı, tutuk olanı ışığa getirmek, zaafları ve hataları düzeltmek, iyileri bir bahçıvan ihtimamıyla olgunlaştırmak ve genel seviyeyi yükseltmekti.

Müsait olanları Avrupa'ya gönderelim diyenler de bulunacaktı. Fakat bunlara da şu cevap verilecekti. Bu sınırlı kişiler ancak kendileri Avrupa'dan istifade edeceklerdi. Öğretme yetenekleri olmadığından, gördüklerinin büyük bir kısmını ülkeye getiremeyecekti.

Raporda, yönetim, eğitim unsurları sorunu, kabul sınavları ve koşulları, eleme sınavları, ders programı, sınıflar ve her sınıfın öğrenci mevcudu, ders malzemesi hakkında ayrı ayrı izahat verilmişti.

Tiyatro şubesinde okunması gerekli esas dersler şunlardı: Fonetik, teneffüs tekniği, retorik, pantomim, rol dersi, birlikte çalışma; opera sınıflarında fazla olarak kulak terbiyesi, parti tahsili, müzik partilerinin tahlili. Yardımcı dersler de: Enstrüman çalma (piyano), ritmik jimnastik, bedenî artistik, spor (eskrim), dans, enstrüman bilgisi, vokal, kulak terbiyesi, edebiyat ve sanat tarihi, yabancı dil, rol ve eser tahlili, kostüm bilgisi, makyaj dersi; opera sınıfları için de armoni bilgisi, müzik tarihi enstrüman öğrenme (piyano), diyalog temrinleri idi.

Bu dersler 30 Kasım 1936'da Cevat Dursunoğlu, Cevat Memduh Altar, Muhsin Ertuğrul, Rauf Yener, Reşat Nuri Güntekin Necil Kâzım Akses, Bedrettin Tuncel, Zuckmayer, Carl Ebert ve Bayan Adler'in yaptıkları ilk toplantıda kararlaştırılan derslerin aşağı yukarı daha geniş bir listesiydi.

Bu dersleri ilk okutan öğretmenler şunlardı: Ercüment Ekrem Talu (retorik ve okuma), Adlar (Ritmik jimnastik), Kuchenbuch (fonetik), Bedrettin Tuncel (tiyatro tarihi), Cevat Memduh Altar (sanat tarihi), Zuckmayer ve Markoviç (entonasyon, Nihat Adil ve Saffet Urfi (yabancı dil), Muhsin Ertuğrul (konuşma tekniği ve mimik), Halil Bedii Yönetken (müzik terbiyesi).

Bale Şubesi

Temsil kısmını oluşturan tiyatro, opera ve bale şubelerinden bale özel bir girişim gerektiriyordu. 1935 yılında bale ve şan için Rusya'ya gönderilecek öğrencilere, hangi kurumun önerileceği, bu kurum tarafından öğrencinin kabulünde aranılacak koşullar, bunların eğitim süreleri, öğrencinin yaşama ve eğitim masrafları için ne miktarda aylık verileceği Moskova Elçiliği'nden sorulmuştu. Elçilik verdiği cevapta, Moskova ve Leningrat'taki konservatuvarlara on, on beş kadar Türk öğrencisinin alınabileceğini ve koreografi mektebine de bir miktar Türk öğrenci alınmasının mümkün olduğunu, eğitimin parasız olacağını, yalnız yeme ve yatma için ayda 60 doların elçilikçe ödenmesi gerektiğini bildirmişti.

Carl Ebert bale sorunuyla da ilgilendi. Önerisi üç devreli bir bale okulunun açılmasıydı. Bu devreler şunlardı a) Çocuk devresi 8-10 yaş arasındaki çocuklar için, b) Talebe devresi 11-14 yaş arasındaki genç kız ve oğlan çocuklar için), c) Bale devresi (14-18 yaş arasında, talebe devresinin ilerlemiş çocukları için: Eğitim sırasıyla üç, üç, dört sene olmak üzere on sene sürecek ve öğrenci yatılı olacaktı. Kendilerine orta tahsil de verilecekti. İlk devreye şimdilik bir bale nüvesini oluşturmak için üçte ikisi kız ve üçte biri oğlan çocuk olmak üzere 8-11 yaşları arasında 15, 20 "iyi bakılmış, sağlam, müzikal" çocuklar alınacaktı. Diğer devrelerde de en çok on ikişer öğrenci bulunacaktı. Bunların da üçte ikisinin kız olması gerekiyordu.

Bunların okuyacağı dersler, eğitim unsurları ayrı ayrı gösterilmişti. Başlarına getirilecek bale şefinin, büyük Rus ananesini modern Batı Avrupa dans sanatıyla harmanlamaya muktedir biri olması gerekiyordu.

Bu şubelerin kuruluşunda iki sorun vardı. İlki öğrenci bulmak, ikincisi alınan öğrencilerin yerleşimi. Birincisi için geniş bir tanıtım etkinliği gerekiyordu. İkincisi için ise Evkaf Apartmanı'nda bir dairenin kiralanması soruna çözüm getirebilirdi.

Devlet konservatuvarı Kanunu

1934 yılında çıkmış olan kanundan sonra geçen beş yıllık devre içerisinde bu kanunun amaç ve hedefi karşılayamacağı görüldüğünden yeni bir kanun layihası hazırlanmıştı. O tarihte Reisicumhur İnönü, 1940 yılında Meclis'in yeni toplantı devresini açış nutkunda kanuna ve dolayısıyla konservatuvara da değinme gereği duymuştu:

"Maarif işlerinde kabul buyurduğunuz köy enstitüleri ve Devlet Konservatuvarı kanunlarının hayırlı tastikleri şimdiden iftiharı mucip vaitlerle doludur...

"Musikî ve tiyatro sanatında Türk çocuklarının yaratma kabiliyetlerini iyi bir inkişaf yolunda görerek memnun olmaktayız. Devlet konservatuvarı, kabul buyurduğunuz kanunla daha verimli bir tekâmüle doğru yürüyebilecektir."[67]

20 Mayıs 1940 günlü ve 3829 sayılı kanunla kurulan Devlet Konservatuvarı iki kısma ayrılmıştı: a) Müzik kısmı, b) Temsil kısmı. Müzik kısmı şu şubelerden oluşuyordu: 1) Kompozisyon, 2) Orkestra idaresi, 3) Piyona, org, harp, 4) Yaylı sazlar, 5) Nefesli ve vurma sazlar, 6) Taganni (opera muganniliği, koro muganniliği, konser muganniliği).

Temsil kısmı ise şu şubelere ayrılıyordu: 1) Opera, 2) Tiyatro, 3) Bale.

konservatuvar orta ve yüksek olmak üzere iki düzeyde derece veriyordu. Konservatuvara bağlı bir tiyatro ve opera tatbikat sahnesi kurulmuştu. Opera, tiyatro ve bale şubelerinde okuyan öğrenci ayrıca bir yıl kurumun tatbikat sahnesinde tatbikat görüyordu. Tatbikat öğrencisine 85 lira burs veriliyordu.

İlk Talimatname

Esasları daha 1934 Kongresi'nde düşünülmüş olan bu talimatname, diğer taraftan Hindemith ve Carl Ebert'in de önerdiği esasları göz önünde tutmak suretiyle 1938-39 yılında konservatuvar meclisi tarafından seçilen özel bir komisyonda hazırlanmış, ardından haftalarca Güzel Sanatlar Umum Müdürü ya da şube müdürünün başkanlığı altında konservatuvar meclisinde tartışılmış ve sonuca bağlanmıştı. Bu meyanda kurumun muadeleti, ülkenin genel sistemine de intibak ettirilmek suretiyle mezunlara lise ve yüksekokul diplomalarına muadil diploma vermek esası düşünülmüş ve bu hususlar Talim ve Terbiye'ce tasdik ve vekaletçe kabul edilmişti. Devlet Konservatuvarı'nı, Avrupa'daki benzerlerinden ayıran bu cihet onun mühim bir hususiyetini oluşturuyordu. Müzik eğitimini esas tutmakla birlikte öğrencinin genel kültür veren ve mezunlarına herhangi bir yüksekokul takip etmek liyakat ve hakkını kazandıran bu türden ancak iki kurum daha vardı. Bunların ikisi de Almanya'daydı. Birinin geçmişi yüzyıllar önceye giden Leipzig Müzik Lisesi, öteki de Frankfurt a/Main'de son yıllarda açılan diğer bir liseydi.

Talimatname hemen hemen kanunla aynı tarihlerde yayımlanmıştı (11 Nisan1940). Talimatnamenin teşkilât kısmında artık her şubenin eğitim süresi belli olmuştu. Bunlardan kompozisyon, piyano, yaylı sazlar, orkestra idaresi şubeleri dokuz yıl, opera şubesi yedi yıl, tiyatro şubesi beş yıldı. Son ikişer yılları yüksek devreyi oluşturuyordu. Nefesli ve vurma sazlar şubesi ise yedi yıldı.

Temsil şubesi ilk açıldığı zaman opera şubesi beş ve tiyatro şubesi üç yıl idi. Lise ve öğretmen okulu mezunlarını alıyordu. Aynı yıl gazetelere verilmek üzere sureti müzik öğretmen okuluna tebliğ edilen ilânda tiyatro için en az üç sene ve opera için de en az beş sene denmekteydi. Sonradan Ebert'in raporu üzerine (24 Mart 1939) opera ve tiyatro şubelerine birer ihzarî ve birer tatbikat sınıfı eklenerek birincisi yedi ve ikincisi beş seneye çıkarıldı.

67 *Ülkü*, 1940, cilt XVI, sayı 93, sayfa 220.

Tiyatro ve opera bölümlerine ortak bir reji sınıfı eklenmişti. Bu sınıfta tiyatro ve operanın tatbikat sınıflarını başarıyla bitirmiş olanlardan reji mesleğine özel bir yetenek gösterenler alınacaktı. Kendilerine psikoloji, estetik resim, plan dersleri gösterilecekti. Bu şubenin eğitim süresi iki yıl olacaktı. Ebert böyle bir sınıfın açılmasını uzun süredir istemekteydi. Geleceğin Türk tiyatrosu orkestra şefi ve rejisöre ihtiyaç gösterdiğinden öğrencilerin arasında bu yöne de eğilimli olanlar özendirilmeliydi. Bu öğrencilere arkadaşlarıyla daha küçük reji çalışmaları yaptırılması genel bilgilerinin arttırılmasına hizmet edilmesi, özellikle edebiyat, sanat tarihi ve dil konularında birikim sağlamalarının gözetilmesi, taslak ve perspektif çiziminin öğretilmesi ve uzman nezareti altında Avrupa'da inceleme gezileri yaptırılması öneriliyordu. Reşat Nuri de teftiş raporunda benzer önerilerde bulunuyordu. Bu amaçla iki öğrenci Ertuğrul İlgin ve Mahir Canova, ilki Ebert ile İngiltere'ye, ikincisi Braun'la birlikte Almanya'ya bir inceleme gezisi yapmıştı. Operaların tiyatroların sahneye konuluşunu, reji faaliyetini bir eser sahneye gelinceye kadar çalışılma yöntemini ayrıntılarıyla görme fırsatı elde etmişlerdi.

Ertuğrul İlgin İngiltere'deyken Başbakan Chamberlain'a bir nezaket ziyaretinde bulunmuş, Chamberlain kendisine iltifat etmiş ve İngiliz gazete ve dergileri sütunlarında Ankara'da leylî ve meccanî bir tiyatro kurumunun bulunuşunu hararetle yazmışlardı. Başbakan da İngiltere'de hâlâ özel ellerde ve şirket düzeyindeki bu tür kurumların ülke kültürünün gelişimi bakımından önemli rol oynayamadıklarını vurgulayarak Türklerin başarmış oldukları bu kültür görevinin İngiltere için de bir model olmasını temenni etmişti. Başbakanın bu sözleri İngiliz gazete ve dergilerinde yer almış, bu yazılar ve tercümeleri, bazı resimlerle birlikte bir dosya içinde Reisicumhur İsmet İnönü'ye takdim edilmişti. Carl Ebert de bir mektubunda İngiliz başvekilinin , o zaman Avrupa'nın bu "iğneli fıçısı"nda başvekil olarak oturmaktansa Ankara konservatuvarı'nın kuru sıralarında öğrenci olarak ders görmeyi ne kadar gönülden istediğini yazmıştı.

Ertuğrul İlgin İngiltere'de Ebert tarafından Toskanini'ye de takdim edilmiş, ünlü sanatkâr ona, Türkiye'de Ankara'da bir Devlet Konservatuvarı açacak kadar sanatı benimsediğinden dolayı çok sevindiğini söyleyerek, yakın zamanda onun meyvelerini vermesi temennisinde bulunmuştu.

Tiyatro, opera ve kompozisyon şubelerine en az ortaokulu bitirenler, diğer şubelere ilkokul mezunları alınıyordu. Ayrıca her şubenin yaş, müzikal kulağa sahip olmak, yetenek, ses güzelliği gibi özel koşulları da vardı. Öğrenci meslek derslerinin dışında genel bilgilerini geliştirmek amacıyla, orta ve lise devresinde konservatuvar öğrencisine gerekli olacak kadar kültür dersleri de görüyordu.

Kabul sınavında başarılı olan namzet öğrencinin asil talebe olabilmesi için girdiği ihzarî yani hazırlık sınıfında, şubat ve haziran aylarında bir eleme sınavını geçmesi gerekiyordu. Bundan başka şu sınavlar vardı: Sınıf geçme sınavı (her ders yılı sonunda), bütünleme ve engel sınavı (her ders yılı başında), sınıf atlama sınavı (sınıf geçme sınavında bir yukarı sınıfı takip edebilecek derecede başarılı olan öğrenci için olan bu sınav bütün eğitim süresince bir defaya mahsustu), mezuniyet sınavı (orta devreden yüksek devreye ye yüksek devreden mezun olurken).

Tedris Heyeti

40'lı yıllarda yabancı öğretmenler de dahil olmak üzere konservatuvarda 60'a yakın öğretmen vardı. Eğitimin koordine edilmesi ve uyumlu çalışma ortamının yaratılması için her şubede bir şube şefi bulunuyordu. Şube şeflerinden oluşan bir de müşavir heyet tasarlanmıştı Görevi konservatuvarı ilgilendirecek işleri görüşmek ve bunlar hakkında, vekâletin onayıyla, karar vermekti. Konservatuvarın genel sorunlarını görüşmek üzere, bütün öğretmenlerin katılımıyla yılda en az üç kez toplanan bir de konservatuvar meclisi bulunuyordu.

Tatbikat Şubesi

Opera ve tiyatro şubelerinde tatbikat sınıfına geçen öğrencilerin "tatbikat" yapmaları için kurulmuş olan bir Tatbikat Şubesi bulunuyordu. Opera Şubesi'nin tatbikat sahnesi etkinliklerine, Nurullah Şevket Taşkıran ve Semiha Berksoy gibi Avrupa'da eğitim görmüş profesyonel sanatçılar da katkıda bulunuyorlardı. Profesyonellerin de katılımının sağlandığı opera çalışmaları ve temsillerine Carl Ebert'in de uygun görmesiyle "konservatuvarın Opera Stüdyosu Faaliyeti" adı verilmişti.

Tatbikat sahnesi küçük ölçekte bir tiyatro sayılıyordu. Sahne ressamları, dekorcuları, teknisyenleri, erkek ve kadın terzi atölyeleri, marangozları ve boyacılarıyla burası hele temsil zamanında uğultusu bol bir çalışma ortamına dönüşüyordu. Oynanacak oyunların her şeyi burada hazırlanıyordu: Desenler çiziliyor, maketler yapılıyor, kostümler biçiliyor, dekorlar yapılıp çatılıyor ve boyanıyordu. Provalar, tadiller, tekrar provalar oluyordu. İlk evrede sahnenin tadilatı bitmediği için Evkaf Apartmanı, halkevi ve Cebeci arasında yoğun bir trafik oluşuyordu.

Gerek tatbikat sahnesinin vereceği temsiller, gerekse tiyatro ve opera öğrencilerinin çalışmaları için ders malzemesi olarak Batı dillerinden birçok piyes Türkçeye çevriltilmiş ve operalar adapte ettirilmişti. Bunların arasında birer perdeliklerden başlamak üzere modern ve klasik değişik eserler vardı. Büyük çoğunluğu tiyatro eseriydi. Hemen her dilden, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca ve Rusçadan çevrilmiş altmışa yakın büyüklü küçük tiyatro eseri repertuara alınmıştı. En çok Fransızcadan çevrilmişti ve sayıları 40 kadardı. Ardından sırasıyla İngilizce, Almanca, Rusça ve İtalyanca eserler geliyordu.

Eserleri çevrilen yazarlar arasında belli başlıları şunlardı: A. Chehoff, A. De Musset, Beaumarchais, Bernard Shaw, Galsworthy, Georges Courtelins, Gilbert Muray, Goethe, Goldoni, Henri Bataill, Henri Duvernois, H. İbsen, Jean Cocteau, J. M. Barrie, Jules Renard, Lessing, Maeterlinck, Shaekspeare, Synge.

Operaların adaptasyonu, bu işi yapacak müzik uzmanının sınırlı oluşu nedeniyle, tiyatro kadar zengin değildi. 40'lı yıllarda ona yakın opera adapte edilmişti. Bunlar arasında Eugen d'Albert (Abreise), tek perde, Humperding (Haenzel und Graetel); Leoncavello (Palyaço), Mascagni (Cavaliera Rusticana), Mozart (Bastien ve Bastienne); Puççini (Butterfly; Tosca) bulunmaktaydı. Bunların dışında değişik bestekârların eserlerinden lied, arya, madrigal, koro ve değişik ses "ansambl"leri çevirtilmişti ve toplamı 400'ü buluyordu.

Sahne için hazırlattırılmış olan bu eserlerin dışında, yine bu konularla bağlantısı olmak üzere tiyatro, opera ve müzik şubelerini ilgilendiren, sanatın başka cepheleri hakkında rehberlik edecek, konu üzerinde bilgiyi arttıracak eserler, elkitapları, bibliyografyalar vesaireyi de bu toplama katmak gerekiyordu. Öğrencinin meslek kültürüne sahip olması için hiç de azımsanmayacak bir yekûndan söz edilebilirdi.

İlk Temsiller

Konservatuvarın açılmasından sonra ilk üç senelik çalışmaların sonuçları ilk kez 11 Ocak 1940 günü akşamı, Cebeci'de okulun küçük salonunda davetlilere sunuldu. Ancak bu genel izleyiciye yönelikti. Bu bağlamda daha önce de bir sunum yapılmıştı. 1939 Mayısı'nda toplanan Neşriyat Kongresi üyelerine konservatuvarın çalışmaları hakkında bir fikir vermek üzere, Cebeci'deki salonda bir müsamere verilmişti. Program şu idi: 1) Palyaço operasından diyalog, 2) Bastien ve Bastienne, 3) Yeşil Papağan, 4) Viyolonsel solo, 5) Haydutlar, 6) Cürüm ve Ceza, 7) Satılmış Nişanlı operasından düo, 8) Hamlet. Tabii tiyatro eserlerinin tamamı değil bazı sahneleri oynanmıştı.

Bu gösteriyi izleyen Halit Fahri Ozansoy, kaleme aldığı yazısında her parçayı oynayanların üzerinde ayrı ayrı durmuş, ayırım gözetmeksizin her sanatçının başarısından övgüyle söz etmişti. Yazısı şu satırlarla bitiyordu: "Türk zekâsının, ilim gibi sanatın da her şubesinde metotla çalışırsa hep böyle muvaffakiyetler yaratacağına şüphe yok.

Buna o gece bir kere daha iman ettim. Ve anî hazırlanan bir müsamerede bile bu muvaffakiyeti gösteren talebelerin sürekli hazırlıktan sonra daha nelere muktedir olabileceklerini hem hayret, hem zevkle derin derin düşündüm."

11 Ocak 1940 günü davetlilere verilen temsilde "Millî Şef" İsmet İnönü'de bulunmuştu. Öğrenci Maurice Maeterlinck'in "Evin İçi" ve Molière'in "Gülünç Kibarlar" adlı piyeslerini sunmuşlardı. Bir yıl sonra 24 Nisan 1941 günü, Opera Şubesi Mozart'in "Bastien ve Bastienne"ini ve Madam Butterfly'in ikinci perdesini halkevi sahnesinde oynamıştı. Bu gösteride de İsmet İnönü bilfiil bulunmuş ve sanatkârlara hitaben çalışmalarından övgüyle söz etmişti:

"Evvela şunu söyleyeyim ki daha bu işi başlangıcındasınız. Bugünkü muvaffakiyetiniz iyi bir başlangıca delâlet eder. Bu muvaffakiyet ilerideki tekâmülünüz için size daha çok çalışma kuvveti vermelidir.

Bana burada iyi saatler geçirttiniz, bunun için hepinize teşekkür ederim.

Birçok arkadaşlardan muvaffakiyetlerinizi işittim. Bir kere de kendim gördükten sonra şuna kanaat getirdim ki hepiniz istikbalin birer yıldızı olmağa namzetsiniz. Siz kendi şahsî yükselişinizi değil, bütün milletin her ferdine sanat duygusunu aşılayarak hep beraber yükselmeyi düşünmelisiniz. Yalnız iyi birer sanatkâr değil, karakterli tam insanlar olmağa çalışmalısınız.

Unutmayın ki siz bir terbiye müessesesi kuruyorsunuz. Bu dürüst çalışmalarınızla size başta ben olmak üzere hepimiz elimizden gelen yardımı yapacağız."

Bu başlangıcı daha olgun şekilde, Otelci Kadın piyesi, Toska (ikinci perde) ve Butterfly operaları izledi. Butterfly temsilinin sonunda Halkevi'nin Şark Salonu'nda İsmet İnönü sanatçıları kabul etti ve kendilerine iltifatlarda bulundu:

"Görüyorum ki çok çalışmışsınız Muvaffak oldunuz, tebrik ederim. Sizden bu muvaffakiyetin daha büyüklerini bekleriz. Biz sabırlıyız, sizin de sabır ve aşkla çalışmanızı isteriz.

Bu büyük sanata bir inkılâp hamlesi içinde başlamış bulunuyoruz. Bu sanat sanatların en yükseğidir. Bu sanatı ileri götürecek sizlersiniz.

Israrla bıkmadan, inkılâp ve sanat aşkiyle çalacaksınız ve behemahal muvaffak olacaksınız. Ümidimiz sizlerdedir.

Hepinizi tekrar tebrik ederim."

Carl Ebert, 1946'da, o zaman Başvekil bulunan İsmet İnönü'ye, bir konserden sonra konservatuvarda takdim edildiği zaman, İsmet İnönü'nün ilk sorusu şu olmuştu: Ne zaman bir tiyatro ve operamız olacaktır?

Carl Ebert, bu soruya bir soruyla cevap vermişti. Beklenen bir nicelik mi, yoksa bir nitelik mi arzu idi. İnönü, beklentinin tabii nitelik olduğunu belirtmişti. Ebert bunun üzerine ilk tiyatro temsilini üç ve ilk opera temsilini de en erken beş yıl sonra sahnede görebileceklerine söz vermişti. Butterfly operasının tam temsilinden sonra, sanatkçılar Millî Şef'in iltifatlarına mazhar oldukları sırada Ebert verdiği sözü tuttuğunu İsmet İnönü'ye söylemesi üzerine, İnönü de "Biz de sabrettik" demişti. İnönü üstü kapalı olarak beş yıl önceyi ima etmişti.

konservatuvar öğrencileri, Gülünç Kibarlar'ı 24 Mart'tan 5 Nisan'a kadar temsiller vermek üzere Türkiye'ye gelmiş olan Comédie Française artistlerinin önünde de oynamışlardı. Trupun önde gelen artistlerinden Germaine Rouer, bu temsilin sonunda intibalarını şöyle anlatıyordu:

"Talebeleriniz çok ümit vericidir; bilhassa Mascarille'i oynayan Ertuğrul İlgin. Kızlarınız kadınlık ve zarafetleriyle çok hoşuma gittiler. Sonra eser sahneye çok iyi konulmuştu. Molière'i anlamak kabiliyetleri bizi hayran etti. Oyun tarzı itibariyle de hakikatı kavramış olduklarını görmekten memnuniyet duyduk." Comédie Française mensupları konservatuvar talebesinin büyük kabiliyet ve istidatlarından övgüyle bahsediyorlardı.[68]

68 Güzel Sanatlar Mecmuası, sayı 2, s. 163-164.

Comédie Française ile birlikte oyunu izleyen Mümtaz Faik Fenik 4 Haziran 1940 günü *Ulus* gazetesinde gözlemlerini şu satırlarla ifade edecekti:

"Dün bir taraftan eseri seyrederken diğer taraftan iki buçuk asır evvelki Molière'in bugünkü mümessillerine bakıyorum. İşte Jean Yonnel büyük bir alaka ile piyesi seyrediyor... Marie Bell bile siyah gözlüklerini çıkardı, yüzünün hatları genişlemeğe başladı. Aime Clariond'un gözlerinin kenarına tebessümler birikmiş. Catherine Fontenay neşe ile gülüyor. Germaine Rouer'in kızıl dudakları arasından mütemadiyen beyaz dişlerini fark ediyoruz. Eser mütemadi alkışlarla kesiliyor... Erkek kadın bütün Molière, Molière'i alkışlıyor.

Gençlerin oyun başlarken gösterdikleri endişenin beyhude olduğunu anlıyorum. Nitekim eseri takdim eden Ertuğrul İlgin evvela sahnenin önüne çıktığı zaman *Les Précieuses ridicules*'ü Comédie Française artisleri önünde oynamanın kendilerini *Les Prétencieuses ridicules* mevkiine düşürüp düşürmeyeceğini sormuştu. Fakat bu ince espirili sözleri alkışlarla karşılandı. Oyun başladığı zaman Fransız artistleri doğrudan doğruya Molière'le yani hem kendi kendileri, hem de ecdatlarıyle yani bütün Fransız tiyatrosu ile karşı karşıya bulunduklarını gördüler...

- Bütün piyes alâka ile takip edildi. Temsilden sonra beş altı defa perde açılıp kapandı ve talebeler uzun uzun, tekrar tekrar alkışlandılar.

- Şimdi misafirlere çay ikram ediliyor... Talebeler, yüzlerindeki makyajlariyle Fransiz artistlerinin arasındadır. Daha henüz elbiselerini bile değiştirmemişlerdir.

- Madame Catherine Fontenay'i Ertuğrul İlgin'le Muazzez'in arasında görüyoruz:

- Harika, diyor. Emin olunuz fevkalâde oynadılar...

- Duruyor, duruyor ve tekrar ediyor:

- Harika!.. Hele selâm almaları... Dans sahnesi cidden mükemmeldi!

- Biz soruyoruz:

- Biraz mübalâa görmediniz mi?

- Kat'iyyen, Molière'i böyle oynamak lâzım. Emin olunuz, biz bunu bu kadar oynayamayız. Çünkü biz kat'î ve dar kaideler içinde çalışırız. Halbuki esere ruhunu vermek lâzımdır. Eserin ruhu da budur. Talebeler İtalyan usulüne göre oynadılar.

- İtalyan usulü biraz tulûat demekti. Onun için soruyoruz:

Yani tulûat mı sezdiniz?

- Fakat bu tulûat jestlerdedir, tam yerinde ve doğrudur.. Molière'i böyle oynamak lâzımdır.

- Marie Bell, hem Muazzez'i, hem de baba rolündeki genci, hem Nermin'i ve hem Ertuğrul İlgin'i tebrik ediyor:

- Bravo, diyor, muvaffakiyet bu kadar olur. Bravo!

- Bu sözler misafirlerin bir cemilekârlığı mı, bir nezaketi mi!... Çünkü misafirlikte nezaketle, hakikatin hududunu anlamak çok zordur. Fakat o kadar heyecanla tebrik ediyorlar ki bunu sade bir nezaket eseri kabul edemiyoruz:

- Mademe Fontenay duruyor ve başını iki tarafa sallıyarak:

- Cidden söylüyorum. Hakikaten harikulâde... Sonra Clariond'a dönüyor ve iki genç kız sanatkârın oyununa işaret ederek:

- O ellerinin hareketi ne güzeldi. Ne kadar kadınlık vardı! Ne ince kadın eli hareketleri idi onlar !.. Sonra sözler ve mimikler...

- Yonel de aynı fikirdedir. O da aynı heyecanla tebrik ediyor ve gençleri harikulâde buluyor...

- Hele Ertuğrul için bütün artistlerin fikri şudur:

- Müthiş bir şey...

Artistler sevinç tezahürleri arasında konservatuvardan ayrılıyorlar.

Comédie Française artistlerinden sonra, tanınmış rejisör Jacques Copeau da konservatuvarı ziyaret ve konservatuvar talebelerinde gördüğü şevkten ve çalışmalardan hararetle bahsetmiştir. Opera ve tiyatro talebeleri tarafından kendisine muhtelif sahneler gösterilmiş olup gördüklerinden heyecanlanan Jacques Copeau da talebeye Molière'den bizzat bir sahife okumak suretiyle konservatuvardaki çalışmalara iştirak etmek zevkinden âdeta kendini alamamıştır.

Tiyatro şubesinin bu sene çıkan ilk sanatkârlarıyle opera şubesinin tatbikat sınıfına geçen talebesi artık bir Devlet Tiyatrosuna giden yolun başında bulunuyorlar."

Devlet Konservatuvarı'nın Önemi:

Türkiye'nin konservatuvara yönelik çabaları yurt içinde ve dışında ses getirmiş ve takdirle karşılanmıştı. Süreçte bilfiil devletin ve hükümetin yakın ilgisi ülkenin kültür sorunlarına ne denli yakın ilgi duyduğunun somut bir kanıtıydı. Bu süreçte Atatürk'ün önderliği kadar İsmet İnönü'nün de yakın ilgisi kayda değerdi. 2 Mart 1937 Salı günü, o zaman Başvekil bulunan İsmet İnönü, yanında Kültür Bakanı Saffet Arıkan ve Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Reis Vekili Hasan Saka olduğu halde konservatuvarı ziyaret etmiş, tiyatro ve opera sınıflarının derslerini izlemişti. Carl Ebert'in tatbikat dersleriyle ritmik jimnastik ve opera sınıflarının şan derslerinde bulunmuş ve tiyatro sınıfından ayrılırken öğrenciye iltifatla, öğrencinin çalışmalarından, derslerden alınan sonuçlardan memnun kaldığını ifade etmişti. Konservatuvarın ve öğrencisinin amacını belirten şu sözleri söylemişti:

"- Tatbikat dersinizi gördüm. Çalışmanız ümitlerimi çoğaltti. Muvaffakiyetleriniz bundan sonra göstereceğiniz gayretle mütenasip olacaktır.

Millî sahnemiz için yetişecek olan değerli sanatkârlarımız bu memlekette her vakit en yüksek itibar ve şerefe mazhar olacaklardır. Üç beş sene sonra içimizde millî sahnemizin büyük sanatkâr namzetlerinin yetiştiğini görerek en çok sevinenlerden biri ben olacağım.

Millî varlığın en güzel kısmı olan güzel Türkçemiz en doğru ve en beliğ telâffuzu Türk sahnesinde bulacaktır. Bunu sizden bekliyorum.

Sanatkâra yakışacak kuvvetli bir karaktere sahip olarak göstereceğiniz meslek sevgisi, çalışma heyecanı muvaffakiyetinizin temeli olacaktır.

Tekrar ediyorum: Gördüklerim ümitlerimi arttırdı."[69]

Başından beri konservatuvarın önemini vurgulayan ve gerçekleşmesi için büyük emek sarf eden Carl Ebert bir yazısında görüşlerini şöyle ifade etme gereği duymuştu:

"Bu tiyatro milletin kültür iradesinin bir ifadesi ve halkın estetik ve sanat terbiyesinin vasıtası olacaktır. Daha sonra bu, başka kültür milletlerinde o kadar yüksek derecede görüldüğü veçhile, üzerinde manevî meselelerin münakaşa edildiği ve umumî beşerî meselelere ideal bir hal çaresi gösterilen bir plâtform olacaktır. Onun için bu millî Türk Tiyatrosu yalnız başka milletlerin manevî servetinin mümessili değil, belki aynı zamanda dram, komedi, opera ve operet sahalarında da millî eserlerin mühim bir muharriki ve saiki olacaktır. Bu sebeple yaşıyan Türk müelliflerinin yetişmesine ve aynı zamanda bir Türk yüksek dilinin yayılmasına ve işlenmesine yarayacaktır. Millî bir tiyatronun bu gayelerine ulaşmasına konservatuvar hizmet eder."

Türkiye'de bir Devlet Konservatuvarı'nın kurulduğunu üç aylık bir staj için Londra'ya gönderilen Ertuğrul İlkin'den öğrenen Glyndebourne operasının sahibi John Christie de, festivalin kapanış nutkunda şöyle diyordu:

69 *Ulus*, 3 Mart 1937.

"İngilizler henüz bir devlet tiyatro, opera ve konservatuvarı açamadılar. Hâlâ bu sanat devletleşmeyip ve zengin sermayelerin elinde kaldığından dağınık bir çalışma neticesinde istifade yarıya iniyor. Türkiye, buraya opera stajı için talebeler yolladığı halde yazık ki bu operada İngilizlerden bir tek talebe yoktur. İngiltere içinde hiçbir opera ve tiyatroda İngiliz talebesi yoktur."

Ertuğrul İlgin yetenekli bir sanatkârdı. Bu yeteneğini İngiltere'de de kanıtlamıştı. John Christie'nin Maarif Vekâleti'ne gönderdiği bir mektupta Ertuğrul İlgin'i çok sevdiklerini ve kendisine İngiltere Kraliçesi Mary'nin huzurunda temsil edilecek olan Verdi'nin Macbeth operasında Fleance rolünü verdiklerini yazıyordu. İlgin rolü başarıyla oynamıştı. *Evening Herald* gazetesinin 7 Haziran 1939 günlü nüshasında şu satırlar yer alıyordu: "Bir Türk genci Glyndebourne'de okuyacak. Glyndebourne operası ilk ecnebî talebesini karşıladı. Bu zat, festivali idare eden Profesör Carl Ebert'in Ertuğrul İlgin adlı genç bir talebesidir. Profesör Ebert, üç seneden beri Ankara'da yeni tesis edilen Devlet Tiyatro ve Opera Mektebi'ni organize etmektedir. Bay İlgin, İngiltere'de 'Mükemmel bir dekor içinde mükemmel bir opera' adlı eserin sahneye vazedilişini tetkik etmek için gelmiştir. Glyndebourne festival müessisi Şimalî Devon'daki Instow şehrinden Bay Christie'dir."

İlk Mezunlar ve Diploma Tevzîî Merasimi

Devlet Konservatuvarı ilk mezunlarını 3 Haziran 1941'de verdi. Bu tarihte konservatuvarda büyük bir merasim yapıldı. Konservatuvar binası bayraklarla, çiçeklerle donatılmıştı. Törene Millî Şef İsmet İnönü, TBMM Reisi Abdülhalik Renda, Millî Müdafaa Vekili Saffet Arıkan, Dahiliye Vekili Faik Öztrak, Maliye Vekili Fuat Ağralı, Sıhhiye Vekili Hulusi Alataş, Ziraat Vekili Muhlis Erkmen, Parti Grup Reis Vekilleri Hasan Saka ile Hilmi Uran gelmişlerdi. İstiklâl Marşı'nın ardından Ulvi Cemal Erkin ve Necil Kâzım Akses tarafından bestelenmiş Konservatuvar Marşı orkestra refakatiyle okul korosu tarafından söylenecek, fanfarla beraber mezun talebe ağır ağır, merasim yürüyüşü ile salona girecekti. Öğrenciler yerlerini aldıktan sonra Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel bir konuşma yaptı. Konuşmanın ardından öğrenciye diplomalar bizzat Maarif Vekili tarafından verildi. Konservatuvarın müzik kısmı mezunlarını temsil eden 127 Nazmiye Sakar ve Tiyatro Şubesi mezunlarını temsil eden 56 Ertuğrul İlgin'e üzerinde "Millî Şef İsmet İnönü'nden armağan" yazılı ve 3 Haziran 1941 tarihini taşıyan birer altın saat hediye edildi.

Tiyaro Şubesi'nden üç kız (Muazzez Yücesoy, Melek Saltıkalp ve Nermin İlgün) ve beş erkek (Ertuğrul İlgin, Mahir Canova, Salih Canar, Nüzhet Şenbay ve Esat Tolga), müzik kısmından da iki harpist (Nazmiye Sakarya, Seniha Çıkar), bir flütçü (Tufan Üçer), bir klarnet öğrencisi (Hasan Kale) ve bir kornocu (Mustafa Caner) mezun olmuşlardı.

konservatuvar müdürü ile mezun öğrencilerden birinin arkadaşları adına yaptıkları konuşmanın ardından müzik kısmının mezunları ayrı ayrı parçalar çaldılar. Tiyatro Şubesi mezunları da değişik piyeslerden sahneler sundular.

Devlet Tiyatrosu

Devlet Konservatuvarı Temsil Şubesinin mezunları devlet artisti olarak, ileride kurulacak olan Devlet Tiyatrosunda çalışacaklardı. Ankara'da böyle bir tiyatronun yapılması hemen hemen Devlet Konservatuvarı'nın kurulmasıyla birlikte gündeme gelmişti. Gerçi daha önce, şehrin planını yapan Jansen Devlet Tiyatrosu için de bir yer ayırmış bulunuyordu. Fakat tatbik sahasına geçiş zaman alacaktı.

2 Mart 1937'de Başvekil İsmet İnönü konservatuvarı ziyaret ettiği zaman müdür odasında Cevat Dur-

sunoğlu'na tiyatro binasının bir an önce gerçekleştirilmesini ve plan hazırlıklarının yapılmasını buyurmuştu. Devlet Tiyatrosu için düşünülen ilk yerden, Jansen'in önerdiği mekândan, dört metre altında su çıktığı için vazgeçildi. Tiyatronun en az 12 metre derine gitmesi gerekiyordu. 1937 yılında Mimar Bruno Taut tarafından Ankara'da kurulacak tiyatro binası için ilk projeler hazırlandı. Bu planlar hakkında Taut'un yazdığı izahnameye göre, binanın şehircilik açısından, Kültür Parkı'nın kuzey köşesinde yapılması teklif edilmekteydi. Bruno Taut izahnamede şu satırlara yer veriyordu:

"Münakale ve muvasala bakımından en elverişli yer burasıdır. Profesör Jansen'in evvelce tavsiye ettiği yer, Atatürk Bulvarı idi. Burası bankalar merkezine tesadüf etmektedir. Halbuki benim teklif ettiğim yerin iyi taraflarından birisi de tiyatronun methalleri kalabalık sokaklardan uzak düşmesidir. Bir terbiye ve kültür müessesesi olan tiyatrolar ticarî ve sınaî müesseselerden biraz uzak olmalıdır. Bu maksat kurulmakta olan bir şehirde kolayca temin edilebilir. Tiyatro burada yapılırsa Kültür Parkının tabiî bir köşesini teşkil edecektir. Kültür Parkı'nın projesinde görülen göl, tiyatronun cenuba doğru müteveccih olan esas cephesine son derece tezyini ve hoş bir manzara verecek ve halk bunu asgarî 300 metrelik bir mesafeden görebilecektir. Bir tiyatronun karışık olan plâstik bünyesi ancak böyle uzaktan bakıldığı zaman tesirini gösterebilir.

Tiyatronun bu mevkide inşasındaki faydalardan biri de şudur ki tiyatronun esas cephesi hükümet mahallesinden, yani yapılacak Meclis Binası'ndan ve Cumhurreisi Köşkü'nden görülebilecektir. Çünkü Ankara havası, hususiyle yüzünü cenuba doğru dönmüş olan binaların mimarî eşkâlini gayet sarih ve berrak bir surette göstermeğe müsait bulunmaktadır.

Tiyatroya yaya olarak yahut araba ile gelenlere mahsus yollar, sair tiyatrolarda olduğu gibi şehrin gidiş gelişine tahsis edilen yollardan tamamen tecrit edilmiştir.

Tiyatronun arka cephesi, altında yapılacak mağazalar dolayısiyle dört yol ağzında mimarî şekil ve taksimatını alacaktır. Kültür Parkı'ndaki hayat yaz ve kış mevsimlerinde tiyatronun faaliyetine uyacaktır. Tiyatronun her iki kenarında yapılması düşünülen lokantalarda konserler dinleyerek, gölde yazın kayık gezintileri vesaire ile kışın ise kızakla veya buz üzerinde paten ile kaymak suretiyle ahali eğlenebilecektir.

Bu tiyatro aşağı yukarı 1100 kişi alacaktır. Onun için loca yapmaktan vaz geçilmiştir. İnsan kütlelerinden bedîî hisleri uyandırabilmek için en müsait şekil anfi tiyatrosudur; tiyatroyu ziyaret etmek herkes için bir zevk olmalıdır. Ve hiç kimse karanlık köşede oturmağa mecbur edilmemelidir. Seyirci salonu üç kısımdan ibarettir: Parterde 425, birinci balkonda 466, ikinci balkonda 234 yer olup hepsi 1125 koltuk mevcuttur.

Kapılar ve koltuklar arasındaki geçitlerin genişliği Alman talimatnamelerine göre hesap edilmiştir. Bütün yerlerden, hatta en kenarda bulunan koltuklardan bile sahnenin her tarafı, hatta en geride kalan kısmı görünmektedir.

Sahne 15 metreden ibaret olmak üzere gayet geniş olarak düşünülmüş ve ayrıca sağda ve solda yan sahneler tertip edilmiştir. Bu suretle rejisör Shakespeare piyeslerinde olduğu gibi sahnelerin süratle tebdili ve operaların sonunda muhteşem ve kalabalık sahneler gösterilmesi gibi hallerde tesisatın bütün inceliklerinden istifade edebilecektir.

Devlet locası birinci balkonun ortasındadır ve en iyi yeri işgal etmektedir. Mimarî itibariyle bütün tiyatro salonuna hâkimdir."

Tiyatronun methallerine, istirahat salonlarına, gişelere, gişelerde intizamın temini için düşünülen çarelere, çıkışta izdihamın önüne geçmek üzere vestiyerde alınan tedbirlere dair bu izahnamede malûmat verilmemektedir. "Bu tiyatro 770.000 liraya çıkacaktır. Muhtelif tiyatroların yapılış masrafları birbiriyle mukayese edilecek olursa aralarında çok büyük farklar olduğu görülür. Meselâ Paris büyük operasında bir seyirci yeri 6500 liraya mal olmuş, Münich Tiyatrosu'nda ise bir yere ancak 260 lira sarf edilmiştir. Bu tiyatroda, seyirci başına 750 lira

hesap etmek kâfidir."

Ancak Bruno Taut'un bu planı iç taksimat itibariyla yeterli bulunmadı. Taut bu kez Ebert'le birlikte ortak bir plan daha yaptı. Taut tiyatro mimarı olmadığı için onun bu yönünü Carl Ebert tamamlayacaktı. Birlikte yaptıkları plana göre Devlet Tiyatrosu iki buçuk milyon liraya çıkacaktı.

Bu son planda tiyatro binasının yeri bir kez daha değiştirildi. Kültür Parkı'nın köşesinde yapılacak tiyatronun zemininden de su çıktı. Tekrar yer arandı. Taut daha sonraki aşamayı şöyle anlatıyordu:

"O zaman Nafia'nın şehircilik mütehassısı olan Wagner'le beraber bütün şehri gezdik; Yenişehir Eskişehir ve Cebeci'nin mültekasında bulunan şimdiki garaj yerini tespit ettik. Yapılacak tiyatronun cephesi Atatürk Bulvarı mihverinde ve önü meydan olacaktır. Buna iki cihette itiraz edildi. Tiyatronun yan cephesi ana caddeye düşüyor dendi. Almanya'nın en meşhur tiyatrolarından Freiburg tiyatrosunun yan cephesi ana caddeyedir, esas cephesi sonra yapılmış bir meydancığadır, diye cevap verdim.

İkinci mahzur olarak tren hattının yakın olması ileri sürüldü. Buna karşılık da Berlin'de Lessing tiyatrosu, Theater des Westen, Grosse Schauspielhaus gibi tiyatroların tamamen hat üzerinde bulunduğunu ve gürültüden gelecek tacizin tecritle bertaraf edildiğini söyledim. Hakikaten bence, tiyatro için en münasip yer burasıdır."

Tüm bu çabalara karşın savaş ortamında fazla yol katedilemedi. Sergievi bir süre sonra gösteri mekânına dönüştürüldü.

Belagat, Hitabet Sanatı

Bir Edebî Şaheser Olarak Nutuk

Taha Toros 1950 yılında *Türk Hatipleri* başlığını taşıyan bir kitap yayımlamıştı. Tanzimat döneminde Süleyman Paşa, Sırrı Paşa gibi hatiplerden yola çıkarak, Birinci Osmanlı Meclisi, II. Meşrutiyet Meclisleri, Birinci Büyük Millet Meclisi gibi dönemleri kapsamış, 1950 yılına gelmişti. Ayrıca Yunan işgaline karşı ünlü 1919 mitinglerini değerlendirmiş, bu arada Halide Edip Adıvar, Saime Asker, Nakiye Elgün gibi kadın hatiplerden, Vasilaki, Varteks gibi gayrimüslim Osmanlı hatiplerden örnekler vermişti.

Kitapta Birinci Büyük Millet Meclisi hatipleri ağırlıktaydı. Tabii başta Gazi Mustafa Kemal geliyordu. Diğer isimler İsmet İnönü, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hüseyin Avni Ulaş, Şeref Aykut, Mahmut Esat Bozkurt, Hakkı Hâmi, Refik Şevket İnce, Abdülkadir Kemali Öğütçü, Seyyit Efendi, Mustafa Necati, Ali Şükrü ve Selahattin Köseoğlu idi.

Aslında Taha Toros bir tür Türk hitabet tarihi yazmaya girişmişti. *Türk Hatipleri* de bu amaçla kaleme alınmıştı. Ama böyle bir çalışmayı sonlandırmak için gerekli belgelere ulaşmakta zorluk çekmiş, bu arada böyle kapsamlı bir kitabın maliyeti altından da kalkamayacağı kanısına varmıştı. O nedenle *Türk Hatipleri* adlı eseriyle yetinmek zorunda kalmıştı.

Batı'da birçok yüksekeğitim kurumunda hitabet kürsüleri ve dersi ihdas edilmişti. Bu Türkiye'de büyük bir eksikti. Oysa "Türkler yaratılış itibariyle hatip bir milletti." Yeniden gelişmeğe başlayan hitabetin çok eski kökleri vardı. Türk insanında tok söylemeyi, etkili konuşmayı seven bir ruh hali vardı. *Türk Hatipleri* yayımlandığı sırada Demokrat Parti iktidara geçmişti. Çok partili demokrasi hayatının gelişiminde hitabet sanatı "bir zafer unsuru olarak" değerini bulmaktaydı.

Kitapta ilk göze çarpan iki örnek Mustafa Kemal'in *Nutuk*'u ve 10. Yıl konuşmasıydı. Örnekler arasında, İzmir'in işgali üzerine 23 Mayıs 1919 günü 200 bin kişilik Sultanahmet mitinginde Halide Edip'in konuşması, 30 Mayıs 1919'da ikinci Sultanahmet mitinginde, keza 31 Ekim 1925 günü Ankara Türk Ocağı'nda, Ziya Gökalp'in ölümü nedeniyle düzenlenen ihtifalde Hamdullah Suphi'nin sözleri, 31 Aralık 1930'da Menemen hadisesi üzerine Kubilay İhtifali'nde Muslihiddin Adil'in nutku yer alıyordu.

Taha Toros, "Kitaba dair" başlığını attığı önsözde toplumda hitabet sanatının önemini şu satırlarla vurguluyordu.

"Cemiyet hayatında başarı gösterenlerin çoğu, temiz, heyecanlı ve inandırıcı konuşanlardır. Hitabet, cemiyetçi adamların muvaffakiyetlerini destekleyen bir kuvvettir. Bilhassa ihtilâl ve inkılâplarda, ilim ve parlamento kürsülerinde hatipliğin büyük rolü vardır. Hitabet aynı zamanda demokrasinin zafer vasıtası ve ihtilâlin silâhıdır. Bizde Meşrutiyet inkılâbı, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin ihtilâlci ruhu, hitabet silâhından çok faydalanmıştır. Bugün, cemiyet ve politika hayatında hitabetin ne kadar şerefli ve başarılı yeri olduğunu takdir etmeyen kalmamıştır. Söz ve fikir hürriyetinin şuurlu vasıtası olan hitabet, genç Türkiye'de gün geçtikçe değer kazanmakta ve gelişmektedir."[70]

Taha Toros'un böyle bir kitap yazmasında ana esin kaynağı kuşkusuz *Nutuk*'tu. Mustafa Kemal deha bir asker olmanın ötesinde usta bir hatipti. Millî Mücadele'nin başarısında onun hitabet sanatını etkin bir biçimde kullanması büyük bir rol oynamıştı.

Meclis'teki konuşmaları, halkla bir araya geldiği vakitler söyleşileri, basına verdiği demeçleri, saatlerce doğaçlama söylevleri konuşma sanatının en güzel örnekleriydi. *Nutuk* ise söz söyleme sanatını tepe noktasına çıkarmıştı. Bunu ilk gözlemleyen yazarlardan biri Yusuf Akçura'ydı. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda yapmış olduğu değerlendirilmesinde *Nutuk*'un edebî yönüne de dikkat çekiyor, 36 saat 31 dakika süren metni "Yeni Türk devleti'nin kuruluş destanı" diye tanımlıyordu. *Nutuk* ona göre destansı (epik) bir metindi: "... zalim ve şerirler tarafından zincirlere bağlanmış mert ve bahâdır Türkün nasıl zincirlerini kırıp kurtulduğu"nun öyküsüydü. Prometelerin, Samsunların menkıbelerini andıran bu vak'a bir gerçekti. Vak'anın gerçekliği, destansılığına halel getirmiyordu. Bu muazzam destan, Gazi'de azametine layık bir "mübdi' " bulmuştu. Yusuf Akçura'ya göre Gazi hitabet sanatında üstün vasıflara sahipti. *Nutuk* bunun somut örneklerinden biriydi. Yazısında Akçura övgülerini şu satırlarla sürdürüyordu:

"San'atın münhasıran hitabet cihetine gelince, zannederim ki Gazi'nin hitabet tealânını ve ifade üslûbunu irticaî nutuklarında daha iyi kavramak kabildir. *Büyük Nutuk* irat edildiği zaman yazılmış bulunuyordu. Bununla beraber Büyük *Nutuk*, Gazi'nin hiç yorulmak bilmez, saatlerce, günlerce aynı kuvvet ve aynı savleti muhafaza ederek irad-ı nutka kadir bir fevkalâde hatip olduğunu izhar ve ispat etmek itibariyle, bu nokta-i nazardan da kıymetlidir. Ben Mustafa Kemal Hazretleri'nin birkaç nutkunu dinledim. İçlerinde İzmir nutku gibi irticalen irat edildiği halde saatlerce sürenleri de vardı. Bütün dinlediklerimden aldığım teessüre göre Gazi'nin nutukları, fevkalâde sür'at-i intikale malik, diyalektik kuvveti çok münkeşif, muhatap ve mücadillerine her cihetle tamamen mütefevvik ve hâkim bir zekânın, nadiren hissiyatı tehzîze lüzum görerek, ekseriya müfekkireye müracaatı tercih eyleyerek, bazen asabiyet ve şiddetle, bazen tehekküm ve istihza ile bazen hiciv ve hücum ile fakat çokçası sükûn ve itidal ile tecelli eden ifadeleridir, diyebilirim."

Yusuf Akçura hitabet sanatına Gazi'nin dildeki yeteneklerini de ekliyordu. Dile son derece hakimdi. Cümlelerinde gramer hatası yoktu. Kısa cümleleri tercih ediyordu. Cümleleri çoğu kez "asabî ve keskin"di. Dağınık ve dalgalı ifadelerden kaçınırdı. Türkçesi bulunmayan sözcüklerin Arapçasını almaya eğilimliydi. Farisî sözcük ve terkip çok kullanmazdı. Önceleri Namık Kemal'in etkisi altında kalmışsa da zamanla kendi üslubunu geliştirmişti. Bu üslup muhteşem ve mutantandı.

Yusuf Akçura son olarak Gazi'nin sesini de yorumluyordu. Ses derinden geliyordu; perdahlı değildi. Kadifeyi andırıyordu. Telaffuzunda kısmen Rumeli şivesi seziliyordu. "Ş"leri çoğu kez "J"ye kaçıyordu. Konuşurken fazla "jestikülasyon"dan kaçınıyordu. Gözleri ise güçlü bir ifade aracıydı.

Yusuf Akçura'nın bu gözlemleri birçok gözlemcinin ortak kanısıydı. Dönemin ünlü hatiplerinden Ham-

70 Taha Toros, *Türk Hatipleri*, Kültür Basım ve Yayım Kooperatifi - Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., 1950, s. 7.

dullah Suphi Tanrıöver'e göre Mustafa Kemal'in belagat sanatı "rekabet kabul etmez" seçkin bir şahsiyet olduğunu gösteriyordu:

"O, bir hatiptir. Türk lisanının en yüksek âbidelerinden birini, onun bir başkasına nasip olmayan lisanı, Türk Milleti'ne verdi. Nutuklarından öyle parçalar vardır ki ifadenin belâgati [söz gücü] itibariyle bugünkü ve yarınki nesillere yüksek birer örnek olacaktır. Aman vermeyen, sıkı bir mantık, sadelik ve asalet, perdesi uzaklık ve derinlik veren içten gelen bir ses tonu, onu mücadele tarihinin rekabet kabul etmez bir hatibi haline koydu."

Bir röportaj sırasında kendisine yöneltilen "Atatürk'e hatip diyebilir miyiz?" sorusuna Hamdullah Suphi "Tabii, hem de bütün manasıyla... Hatta diyebiliriz ki Millî Mücadele, bir bakıma onun hitabetinin bir eseridir."

İsmail Habib Mustafa Kemal'in hitabetini "köpüklü bir şelâle gibi taşkın, bazen yeşil ağaçlar arasında akan bir su gibi müşfik, bazen bulutların üstüne çıkan şimşekler gibi keskin ve heybetli" buluyordu. TBMM'de o, hitabet sanatının en güzel örneklerini vermişti. İsmail Habib *Nutuk*'un en bariz özelliğinin derinlik ve azamet olduğunu vurgulayarak sânihası yatağına sığmayan engin bir nehir gibi..." diyecekti.

İsmail Habib, Mustafa Kemal'in hitabet sanatının özelliklerini şu şekilde ifade edecekti:

"Mat, tok, tesirli bir sesi var. Fazla jest yapmıyor. Yeknesak değil, fakat velveleli hiç değil. Sesine heyecanıyla ahenktar, perde perde derece vermeyi pek iyi biliyor. Şiir yaptığı yoktur, fakat sözünü ruha giden bir şiir gibi akıtmağa vâkıf. Gözlerinin keskin şûlesi, hitabetinin ayrı bir kudreti..."

Selim Sırrı Tarcan da benzer gözlemlerde bulunuyor, Mustafa Kemal'in hitabetinde "kendisini dinleyenleri mıknatıslayan bir kuvvet" görüyordu:

"O konuşurken, lâkırdılar ağzında billur sular gibi çağlardı. Bazen munis görünen ve bilinmez nasıl bir ilahî membadan kaynayan bu nehir, galeyana geldiği zaman etrafa köpükler saçan bir *Niyagara* şelalesi olurdu. O herkesin anlayış kabiliyetine göre hitap etmesini bilirdi. Onun müsâhabetinden ihtiyar genç, kadın erkek, şehirli köylü, derin bir zevk duyardı. O, en yüksek tanınmış alimlerle olduğu gibi, dört yaşında masum çocuklarla da konuşmasını bilirdi. İnsan O'nu dinlerken, bir ince sazın tatlı nağmelerini işitiyor gibi olurdu. Onun dilindeki Türk sazı, Beethoven musikîsi, cihanı alâkadar ederdi. O müessir sözleriyle bazen düşündürür, bazen bize sevinç yaşları döktürürdü. Dünü bilir, bugünü görür, yarını düşünürdü."

M. Ziya Ünsel, *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler* adlı eserinde Mustafa Kemal'in hem "büyük bir asker, inkılâpçı", hem de "aynı zamanda büyük bir hatip" olduğunu yazacaktı. "Gerek siyasî, gerek içtimaî ve gerekse askerî mücadelesi sırasında kuvvetli bir ifade kudretiyle söylediği sözlerin her biri, hitabetin bir şaheseri"ydi. M. Ziya Ünsel, bunların en önemlerinin *Nutuk* ve Onuncu Yıl Nutku olduğunu söyleyecek, ama *Nutuk*'un "Türkiye'nin siyasî, tarihi ve teşekkülü için mühim bir vesika olmakla beraber, siyasî hitabet nev'inin de bir şaheseri" olduğunu vurgulayacaktı.

Taha Toros, Türk hitabetinin timsali olarak Mustafa Kemal'i gösteriyordu. Onun nutuklarının en karanlık günlerin ışığı olduğunu, ruha hitap eden sihirli sesiyle dinleyenleri peşinden sürüklediğini söylüyordu. *Nutuk*'u söylerken zekâ dolu gözleri parlıyor, tatlı siması heybetli bir görünüm arz ediyordu.

Nutuk'u günümüz Türkçesine aktaran Zeynep Korkmaz, *Nutuk*'un dil ve üslup özellikleri üzerine yazdığı makalesinde, *Nutuk*'un geçmiş bir dönemin hikâyesi olarak yalnız dünü aydınlatmakla kalmadığını, yakın tarihimizin ibret dolu tecrübe birikimlerine dayanarak, millet varlığının bugününe ve geleceğine de ışık tutan ve görev yükleyen üstün bir değer taşıdığını kaydediyor ve şu satırlara yer veriyordu:

"Olağanüstü yetenekleri ile eşsiz bir asker, büyük bir komutan, tarih bilinci ile yoğrulmuş uzak görüşlü bir devlet adamı ve çok yönlü bir düşünür olan Atatürk, aynı zamanda düşüncelerini açık, özlü, sağlam ve özdeyişli bir hitabet gücü ile ortaya koyan üstün değerde bir konuşmacıdır da. Bu nedenle *Nutuk*, yalnız içerik bakımından değil, konuların ele alını, işleniş ve sunuluşundaki anlatım güzelliği bakımından da üstün bir değer taşır."

Zeynep Korkmaz, bir başka yazısında *Nutuk* ile Orhun Yazıtları arasında benzerlikler gördüğünü söylüyor, iki eserin ortak özelliklerine değiniyordu. Tarihî anlamda birer kaynak eser olmaları, devleti yıkılmaya götüren sebeplerin ve bağımsızlık savaşına geçiş safhalarının anlatılması, "millî şuur"un uyanışı, önderin "olağanüstü cesareti" gibi hususlar her iki eserin ortak noktalarını oluşturuyordu. Ve şu sonuca varıyordu:

"Görülüyor ki *İlteriş* ve *Bilge* kağanlarla başlayan toplum bilinçlenmesi, tarihin doruk noktalarından geçe geçe Atatürk'te zirvesine ulaşmış ve *Nutuk*'ta en veciz ifadesini bulmuştur. Böylece *Nutuk*, taşıdığı üstün özelliklerle yalnız millî tarihimizin dönüm noktası olan bir safhasını zaman silindirinin aşındırıcı etkilerinden kurtararak ölümsüzleştiren bir eser olmakla kalmamış, aynı zamanda Türk milletinin dününü bugüne, bugününü de yarınına bağlayan ve gelecek nesillerin de yolunu aydınlatacak olan bir eser niteliği kazanmıştır."

60'lı Yıllarda Nutuk

Nutuk, 1927'de okunuşu ertesi basın dünyasının günlerce gündemini oluşturmuş ve binlerce basılı nüshası elden ele dolaşmışsa da bir süre sonra ancak tarihçilerin ilgi odağı olarak kaldı. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren *Nutuk* tekrar gündeme gelmeye başladı. Yalnız bu kez vurgulanan husus geçmişin yükü değil geleceğin kaygısıydı. 1960 darbesi öncesi kaleme alınan bu tür yazıların en tipik örneklerinden biri Çetin Altan'ınkilerdi. 1959 yılında yayımlanan "*Büyük Nutuk*" başlıklı yazısında Çetin Altan, Demokrat Parti'ye muhalefetin giderek yükseldiği ortamda *Nutuk*'u hatırlatıyordu:

"Gün geçtikçe bu *Nutuk*'un manası Türkiye'de daha belirli bir hâl almaktadır. Bugünkü toplum ve politik olaylar karşısında, bu *Nutuk*'u bilenlerle bilmeyenler arasındaki fark büsbütün ortaya çıkmaktadır.

Atatürk'ün *Nutuk*'unu okuyanların sayısı çoğaldığı ölçüde, memlekette tazelenecek olan medeniyet imanı, birçok ters davranışları frenleyecektir.

[...] Bugüne kadar Cumhuriyet'in ilkelerinden ayrılma yolunu tutanlara gereken cevabı bütün şiddetiyle vermeyişimizin sebebi, bu muhteşem eseri gerektiği şekilde okumayı ihmal etmiş olmamızdır."

27 Mayıs ertesi Kemalizmin tartışma ortamına taşınmasıyla tekrar *Nutuk*'un üzerinde durulmaya başlandı. Altıncı Türk Tarih Kongresi'nde, Ekim 1961'de Suat Sinanoğlu "Atatürk'ün Nutku'nun Tarih Eseri Olarak Değerlendirilmesi" başlıklı bildirisinde "*Nutuk*, İstiklâl Harbi'nin, Cumhuriyet'in ilânından ve Cumhuriyet hükümetinin 1927'ye kadar elde ettiği başarıların gerçek ve değerli bir tarihi" olduğunu söylüyor ve geçmişe yönelik şu benzetmeleri yapıyordu:

"Neticede, Atatürk'ün *Nutuk*'u, Caesar'ın Gallia Harbi adlı eseri ile Thukydides'in Peleponez Harbi adlı eserinden meziyetleri mezcetmiştir. Gerçekten Atatürk, hem Caesar gibi, anlattığı olayların başkahramanıdır, hem de Thukydides gibi, olayları hikâye etmekle kalmayıp, onların en derin sebeplerini tahlil etmesini bilen büyük bir tarihçidir."

1961 yılı yeni ve sivil bir anayasanın kabul edildiği bir yıldı. Siyasî yelpazenin genişlediği bir dönemdi. Bu arada yavaş yavaş *Nutuk* siyasal söylem olmanın ötesinde edebî bir eser olarak değerlendirilmeye başlamıştı.

Kasım ayında Necati Cumalı'nın *Nutuk*'la ilgili ilginç bir yazısı yayımlandı.[71] Cumalı, *Nutuk*'u "son yüz yıllık Türk edebiyatının en başarılı kitabı" olarak görüyordu. Bu başarının ardında yatan nedenleri şu şekilde sıralıyordu:

"Batılılaşan Türk edebiyatının en önemli, en başarılı kitabı *Nutuk*'tur. Atatürk'ün her yaptığının yarışırcasına göklere çıkarılmasından tedirgin olanlar, belki de benim bu yargımı ilk okuyuşta yadırgayabilirler. Fakat

71 Ömer Akyüzlü, "Nutuk'un Edebiyat Dünyasında Duygusal ve İdeolojik Bağlamda Alımlanışı," *Türk Kamuoyu Algısında Nutuk*, editör: Emiralp Malkoç, İstanbul: Derin Yayınları, 2014, s. 127-162.

hemen şunu söyleyeyim ki beni bu kanıya ulaştıran nedenler salt sanat ölçülerine dayanır. *Nutuk*'u her okuyanın, bizim Şinasi'den bu yana gelen edebiyatımızı biliyorsa, *Nutuk* üstüne varacağı en tarafsız yargı bu olacaktır. Hatta, Atatürk'e, *Nutuk*'a anlattığı olaylara bizim gibi yakınlığı olmayan bir yabancıya, okurken önemseyeceğine güvenerek salık verebileceğimiz o ayarda ikinci bir kitabımız yok gibi geliyor bana."

Necati Cumalı her iki uç noktadan da uzak duruyordu. Bu tavrının temel nedeni *Nutuk*'u yalnız sanat ölçütlerinden hareket ederek değerlendirmek kaygısıydı. *Nutuk*, bilinen edebiyat türlerinden hiçbirine tam tamına uymuyordu. Ancak belli parçalar değişik edebiyat türlerine uygun düşüyordu. Cumalı *Nutuk*'u bu yöneyle başarılı buluyordu. Olayların anlatımında ve düzenlenmesinde öykü ya da romanı andıran unsurlar görüyor, *Nutuk*'un zengin bir karakter analizi kitabı olduğunu ileri sürüyordu. Öte yandan eserin devinim gücünü, şiirselliğini ve deneme ya da eleştiriyi andıran kısımlardaki söz söyleme ustalığını vurguluyordu. Cumalı şöyle devam ediyordu:

"... okuduğunuz olayları ne kadar iyi bilirseniz bilin, o olayların anlatılışı kişisel bir özellik, yaratıcı bir güç taşır. Sayfalar ilerledikçe olayların daha önce okuduklarınızdan, dinlediklerinizden değişik bir bütünlük taşıdığını sezer, anlarsınız."

Cumalı'ya göre *Nutuk*, yazarını masalsı ya da destansı bir havada canlandırıyor, onun ülkenin bütünlüğüne ve bağımsızlığına yönelik arayışını mitolojide yer alan *Altın Post* figürüyle özdeşleştiriyordu. *Altın Post* ya da *Altın Pösteki*, Yunan mitolojisinde zenginliği ve iktidarı sembolize eden postun adıydı. *İason* ve *Altın Post* hikâyesi Koç Takım Yıldızı'yla bağlantılı mitolojik bir öyküydü.

Nutuk'un kahramanı kitabın başında çizdiği o karanlık, o umutsuz ortam içinde, bir destan kahramanı gibi, her gün bir devi, bir ejderhayı yenerek ilerler. Yolunun üstünde zaman zaman dürüst, mert, açık yürekli dostlar bulur. O daha başlangıçta durumun bütün güçlüğünü, bu güçlüğü kimlerle birlikte yenebileceğini bilmektedir. Bunun içindir ki dostlarını, düşmanlarını, bir bir aradığı yerde bulur. İşte bu nedenle Necati Cumalı'ya göre *Nutuk*, bu açıdan bir inanç ve iman destanıydı.

Nutuk sonuçta Necati Cumalı için bir bağımsızlık savaşının, özgürlük savaşının "destanı" idi. Ve yalnız Türk milletinin değil, mazlum ülkelerin, bağımsızlık savaşı veren ve verecek tüm ulusların içinde kendi geçirdikleri ve geçirecekleri süreçlere dair uzantılar ve çözümler bulabilecekleri bir eserdi.

Kuvayi Milliye Destanı ve Nutuk

"Cumhuriyet'e Doğru" başlıklı bir başka yazısında Necati Cumalı, *Nutuk*'un "halkçı" karakterini ilk kez 1940'lı yıllarda Nâzım Hikmet'in vurguladığını yazıyordu. Bunun en güzel örneği, onun *Nutuk*'tan parçalarla bezenmiş *Kuvayi Milliye Destanı* idi. Nâzım'ın Destanı'nda ikinci bap şöyle başlıyordu: "*Yıl yine 1919 ve İstanbul'un Hali, Erzurum ve Sivas Kongreleri ve Kambur Kerim'in Hikâyesi.*" Başlığın altında Nâzım Hikmet'in bir notu yer alıyordu: "*Bu ikinci baptaki vesikalar Nutuk'un Devlet Basımevi, İstanbul 1938 basımının 46, 47, 49, 64, 65, 68, 69, 70, 75, 76, 77, 78, 79'uncu sayfalarında alınmıştır.*" Nutuk'un dramatik öğelerinden biri, özellikle Sivas Kongresi sırasında tepe noktaya ulaşan manda tartışmalarıydı. "Ya istiklâl ya ölüm" ikilemi üzerine dramatik söyleminde Mustafa Kemal mandacılarla çatışacaktı. Hayatta kalmak için istiklâl Amerika'ya ödünç verilebilir miydi? Erzurum ve Sivas kongrelerinde, çoğu İstanbul aydınlarınca savunulan manda çözümüne karşı Mustafa Kemal dimdik duracak, karşı çıkacaktı: Tek çözüm "istiklâl"di. Manda ölümü içermeyebilirdi. Ama bağımsızlık elden gidiyordu. Manda yoluyla ölümün yerini bağımlılık alıyordu.

Kuvayi Milliye Destanı'nda manda konusunu işlerken Nâzım ölüm kalım ikileminde Nutuk'tan esinleniyordu:

Biz ki İstanbul şehriyiz
Fransız, İngiliz, İtalyan, Amerikan

bir de Yunan
bir de zavallı Afrika zencileri
yer bitirir bizi bir yandan
bir yandan da kendi köpek döllerimiz:
Vahdettin Sultan
ve damadı Ferit
ve İngiliz muhipleri
ve Mandacılar.

Nâzım İstanbul'un çektiği acıları Erzurum'a taşıyacak, Anadolu İstanbul'un acılarını da yüklenecekti. Ülke insanını acılardan kurtarmak için yılgınlık kabullenilmeyecekti. Anadolu ile İstanbul arasındaki dramatik çatışmayı göstermesi bakımından, şiirsel olmaktan çok, Nutuk'tan kaynaklandığından Kuvayi Milliye bir belgesele dönüşecekti. Nâzım'ın dizelerinde Millî Mücadele günleri şöyle devam ediyordu:

İstanbul'da hanımlar, beyler, paşalar – tüm perdeler, kıravatlar, apoletler, şişeler – çıtı pıtı dilleri ve pamuk gibi elleri – ve biçare telgraf telleri – devretmek için Amerika'ya Anadolu'yu – şöyle diyorlardı Erzurum'dakilere: - "Bizi bir başımıza bıraksalar, - tarafgirlik, cehalet – ve çok konuşmaktan başka müspet – bir hayat kuramayız. – Ne olacak, – Biz de on beş, yirmi sene zahmet çekeriz, – Sonra Yeni Dünya'nın sayesinde – İstiklâli kafasında ve cebinde taşıyan – bir Türkiye vücuda geliverir, - Amerika, içine girdiği memleket ve millet hayrına – nasıl bir idare kurduğunu – Avrupa'ya göstermek ister. – Hem artık işi uzatmaya gelmez. – Çok tehlikeli anlar yaşıyoruz. – Sergüzeşt ve cidâl devri geçmiştir. – Türkiye'yi, geniş kafalı birkaç kişi belki kurtarabilir."

4 Eylül 1919'da toplandı Sivas Kongresi, - ve 8 Eylül de – Kongrede bu sefer – yine ortaya çıktı Amerikan mandası. – Ak koyunla kara koyunun – geçitte belli olduğu günlerdi o günler. – Ve İstanbul'dan gelen bazı zevat, - sapsarı yılgınlıklarıyla beraber – ve ihanetleriyle birlikte – bir de Amerikan gazeteci getirmiştiler. – Ve Erzurumlulardan ve Sivaslılardan ve Türk milletinden çok – işbu Mister Brown'a güveniyorlardı. – Bu zevata: "İstiklâlimizi kaybetmek istemiyoruz efendiler" denildi – Fakat ayak diredi efendiler: - "Mandanın, istiklâli ihlâl etmeyeceği muhakkak iken," dediler, - "herhalde bir müzâherete muhtacız diyorum, ben" dediler, - "hem zaten" – "birbirine mani şeyler değildir – istikâl ile manda. – Ve esasen" – dediler, - "müstakil kalamayız böyle bir zamanda. – Memleket harap, toprak çorak, - borcumuz 500 milyon, - vâridat ise 15 milyon ancak. – Ve Allah muhafaza buyursun – İzmir kalsa Yunanistan'da – ve harb etsek, - düşmanımız vapurla asker getirir. – Biz Erzurum'dan hangi şimendiferle nakliyat yapabiliriz? – Mandayı kabul etmeliyiz hemen." dediler. – "Onlar dretnot yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz. – Hem, İstanbul'daki Amerikan dostlarımız: - Mandamız korkunç değildir, - diyorlar, - cemiyeti Akvam nizamnamesine dahildir, - diyorlar." – Ve böylece, bin dereden su getirdi İstanbul'dan gelen zevat. – Sivas, mandayı kabul etmedi fakat, - "Hey gidi deli gönlüm" – dedi, - "Akıllı umutlu, sabırlı deli gönlüm, - ya İSTİKLÂL ya ölüm!" – dedi.

"Ya İstiklâl, ya Ölüm"

Nutuk'un başlangıç bölümünü, Sivas günlerini okur gibi oluyor insan Kuvayi Milliye Destanı dizelerinde.[72] Millî Mücadele özünde "ya istiklâl ya ölüm"de düğümlenmişti. Nâzım Hikmet'in Kuvayi Milliye Destanı da bu düğümle başlıyordu. Düğümü halkın direnişi çözecekti. Adapazarlı Kambur Kerim, Kartallı Kâzım, Yahya Kaptan, Manastırlı Hamdi Efendi on binlerce halk çocuğu gibi "ya istiklâl ya ölüm" diyecekti.

72 Ceyhun Atuf Kansu, "Dram Kaynağı Olarak Söylev," *Türk Dili – Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı*, sayı 314, Kasım 1977, s. 405-406.

Destan, düğümün çözümünü bir halk çocuğuna, marangoz oğlu Adapazarlı Kerim'e devredeceti. Çözüm Kerim'in yaşamında bir dramatiğe dönüşüyordu. Kaynak yine *Nutuk*'tu. Hayatın ta kendisiydi artık. Kerim'in günlerinde dramatik bir kisve kazanıyordu. Şiirsel bir güçle Kocaeli ormanlarına doğru akıyordu. *Nutuk*'ta yer yer bir Kuvayi Milliye ateşinde tutuşan gürgen ve meşe kokusu genizleri yakıyordu:

Kocaeli ormanı gürgen ve meşeliktir
yüksek
kalın.
Gökyüzü gözükmez.
Durgun bir geceydi.
Hafif yağmur yağmıştı biraz önce.
Fakat ıslanmamış ki yerde yapraklar
karanlıkta hışırtılarla yürüyordu beygiri Kerim'in.
Solda
ileride
tepenin eteğinde ateş yanıyordu:
"Tekneciler" diye anılan
gâvur çetelerinin olmalı.
Dallardan damlalar düşüyordu Kerim'in yüzene.
Beygirin başı gittikçe daha çok karanlığa giriyor.
İpsiz Recep'in yanından dönüyordu Kerim.
Kâatlar götürmüş
kâatlar getiriyor.

Nutuk, ileriki yıllarda edebiyatçıların eserlerinde sık sık kullandıkları bir esin kaynağı oldu. Hemen hemen tüm Millî Mücadele edebiyatı *Nutuk* üzerine inşa edilecekti. Hasan İzzettin Dinamo'nun *Nutuk*'tan esinlenerek Millî Mücadele'nin gerçek öyküsünü romanlaştırdığı eseri, *Kutsal İsyan* 1966-67 yıllarında sekiz cilt olarak basıldı. *Kalpaklılar* ve onun devamı *Dolu Dizgin* keza Samim Kocagöz'ün *Nutuk*'un belgelerine dayanarak işlediği destansı romanlardı. İşgal altındaki topraklardan Kuvayi Milliye'nin doğuşuna, cephelerdeki çarpışmalardan gerici ayaklanmalara kadar Millî Mücadele, bir milletin bağımsızlık için verdiği savaş, destansı bir iradî gücün eseri olarak yorumlanacaktı.

Aynı tarihlerde ilk kez geniş kapsamlı bir Atatürk biyografisi yayımlandı. *Tek Adam* başlığını koyduğu üç ciltlik eserinde Şevket Süreyya Aydemir *Nutuk* için şunları yazıyordu: "*Büyük Nutuk*, ne bir hâtıra, ne bir tarihtir. *Büyük Nutuk* tarihî değerde bir siyasî vesikadır ve elbette ki bütün siyasî vesikalar gibi, zamanın şartları içinde, çeşitli açılardan değerlendirilmelidir." Atatürk sevgisi ilk kez bu üç ciltle geniş kesimlerin gönlünde yer etti. Yazılı kültürün gücü bu ciltlerde saklıydı.

Nutuk'un okunduğu dönemde yurt içinde *Nutuk*'un sorgulanması olanaksızdı. Takrir-i Sükun Kanunu hâlâ yürürlükteydi. Öte yandan okuryazar kesim arasında büyük bir heyecan doğurmuştu. Türk Ocakları, öğretmen dernekleri, her türlü esnaf *Nutuk*'un okunuşu ertesi Gazi'ye sadakatlerini, saygı ve sevgilerini çektikleri telgraflarla Çankaya'ya ilettiler. Özellikle *Nutuk*'un son satırları ülke insanının belleğinde derin iz bıraktı. Bir süre sonra "Gençliğe Hitabe" resmî dairelere ve okullara asıldı.

1960'tan sonra *Nutuk*'la ilgili çok yönlü yorumların ve eleştirilerin sayısı çoğaldı. O yıllarda Millî Mücade-

le üzerine özgün yayınlarda bulunan Sabahattin Selek *Nutuk*'la ilgili şu yorumda bulunuyordu:

"Atatürk, *Nutuk*'u bitirirken söylediği gibi 'millî hayatı son bulmuş sayılan büyük bir milletin istiklâlini nasıl kazandığını ve modern bir millî devleti nasıl kurduğunu' anlatmış ve bu eksen etrafında gerçekten millete hesap vermiştir. Ancak, bu öyle bir hesap veriştir ki bir ihtilâlci idrakiyle, başından sonuna kadar, karşı fikir ve kuvvetleri yıkmaya, mahkûm etmeye dayanır. Bir benzetme yapmak gerekirse 15-20 Ekim 1927 günlerinde; Atatürk "savcı", *Nutuk* "iddianame", Kongre "jüri", memleket ve dünya kamuoyu da "dinleyici" dir."

San'at Nokta-i Nazarından Nutuk

Nutuk'a san'at nokta-i nazarından bakılırsa san'at meselelerinde ihtisasım olmadığını itiraf etmekle beraber, onu "Yeni Türk devleti'nin kuruluş destanı" diye tavsîf etmek hatalı olmaz, zannederim. Bu eser, destanî (*Epique*) evsafı haizdir. Nutuk zalim ve şerirler tarafından zincirlere bağlanmış mert ve bahâdır Türk'ün nasıl zincirlerini kırıp kurtulduğunu hikâye ediyor. Prometelerin, Samsunların menkıbelerini andıran bu vak'a bir hakikattir. Vak'anın hakikatliği, destanlığına halel vermez. Bu muazzam destan, Gazi'de azametine layık bir mübdî bulmuştur.

San'atın münhasıran hitabet cihetine gelince, zannederim ki Gazi'nin hitabet talânını ve ifade üslûbunu irticalî nutuklarından daha iyi kavramak kabildir. Büyük Nutuk irat edildiği zaman yazılmış bulunuyordu. Bununla beraber Büyük Nutuk, Gazi'nin hiç yorulmak bilmez, saatlerce, günlerce aynı kuvvet ve aynı savleti muhafaza ederek iradı nutka kadir bir fevkalâde hatip olduğunu izhar ve ispat etmek itibariyle, bu nokta-i nazardan da kıymetlidir. Ben M. K. Hazretleri'nin birkaç nutkunu dinledim. İçlerinde İzmir nutku gibi irticalen irat edildiği halde saatlerce sürenleri de vardı. Bütün dinlediklerimden aldığım teessüre göre Gazi'nin nutukları, fevkalâde sür'at-i intikale malik, diyalektik kuvveti çok münkeşif, muhatap ve mücadillerine her cihetle tamamen mütefevvik ve hâkim bir zekânın, nadiren hissiyatı tehzize lüzum görerek, ekseriya müfekkireye müracaati tercih eyleyerek, bazen asabiyet ve şiddetle, bazen tehekküm ve istihza ile bazen hiciv ve hücum ile fakat çokçası şükûn ve itidal ile tecelli eden ifadeleridir, diyebilirim.

Gazi, lisanına tamamen sahiptir. Cümlelerinde gramer hatalarına tesadüf olunmaz. Kısa cümleleri uzun peryotlara tercih eder. Cümleleri ekseriyetle aydın, asabî ve keskindir;[73] dağınık ve dalgalı ifadelerden hoşlanmaz. Hatip, Türkçesi bulunmayan kelimeleri Arapçadan almaya daha meyyaldir; Farisî kelimeler ve terkipler çok kullanmaz. Üslubunu mevcut mekteplerden hiçbirisine ithal edemeyip, orijinaldir; ilk terbiye-i edebiyesinde Namık Kemal tesirini kabul edebilsek de Gazi bu tesirden artık tamamen sıyrılmıştır; üslûbu muhteşem ve mutantan, Büyük Nutuk'a ancak ironi olarak, Abdülkerim Paşa ile makine başı muhaberesinde devamlı kullanılmıştır.[74]

Gazi'nin sesi derinlerden gelir! Perdahlı değildir, kadifeyi andırır; telâffuzunda Rumeli şive-

73 Sivas Kongresi'ne davet için Amasya'da yaverine dikte ettiği tamimin şu birkaç cümlesine bakınız: "Vatanın tamamiyeti, milletin istiklâli tehlikededir. Hükümet-i merkeziye deruhte ettiği mes'uliyetin icabatını ifa edememektedir. Milletin istiklâlini, gene milletin azim ve kararı kurtaracaktır ('Nutuk, sahife 19) Saltanatın ilgası lüzumuna dair irat ettiği kısa fakat tarihî nutkunu bir daha okuyunuz: "Hakimiyet ve Saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye ilim icabıdır diye, müzakere ile verilmez. Hakimiyet, Saltanat kuvvetle ve kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları zorla Türk milletinin Hâkimiyet ve Saltanatına vaziul'yet olmuşlardı; bu tasallutlarını altı asırdan beri idame eylemişlerdi. Şimdi de Türk milleti bu mütecavizlerin hatalarını ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek, kendi eline bilfiil almış bulunuyor. Bu bir emrivakidir. Mevzu-i bahs olan millete saltanatı, hâkimiyeti bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? Meselesi değildir. Mesele zaten emrivaki olmuş, hakikati ifadeden ibarettir. Bu behemehâl olacaktır. Burada içtima edenler, Meclis ve herkes meseleyi tabiî görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde gene hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat bazı kafalar kesilecektir" (Nutuk, sahife 422)

74 Nutuk, sahife 105-110.

si biraz hissolunur; meselâ "Ş"ler, ekseriya "J"ye meyleder.

Fazla jestikülasyondan hazzetmez; nutuklarını ekseriya sakinane irad eder; nadiren ellerini hareket ettirir. Fakat başının hareketleriyle yüzünün hele o harikulâde gözlerinin ifadeleriyle bazı sözlerine, bilhassa nazar-ı dikkati celbetmek istediği ekseriya vakidir. Hitabet tarzı, cenubî natıka perdazlarınkına, meselâ İtalyan ve Fransızlarınkine benzemez; şimal hatiplerini, İngiliz ve Almanları andırır. Mamafih bazen fazla heyecanla söz söylediği de olur.

Yusuf Akçura 1929

Konstrüktivizm ve Nâzım Hikmet

20. yüzyıl boyunca modernizm, 19 yüzyılın ikinci yarısında gündeme gelen değişik estetik kuramların toplamını ifade eden bir kavram olarak bilinegeldi. Kültürel bağlamda o güne kadar geçerliliğini koruyan evrensel değerleri sorgulayan değişik yaratıcı yöntemleri ve estetik ilkeleri ortaya koymuştu: sembolizm, kübizm, imajism, fütürizm, dadaizm, sürrealizm, konstrütivizm, her biri 19. yüzyılın pozitivist kültürel mirasını ve hümanist inancını sorguluyordu. Dönemin kaotik gelişimine karşı tüm bu akımlar, önemli farklılıklar taşısalar da ortak bir sanatsal tavır koyuyor, klasik realizmin temel estetik unsurlarını tepetaklak ederek, realist sanatın kanonlarına köklü bir muhalefet oluşturuyorlardı. Rusya'da bu süreç kendi devrimsel gelişimi ışığında 1890-1930 arası üç ayrı evrede gündeme geldi. Bunlar sembolizm, fütürizm ve konstrüktivizm diye tanımlanan sanat akımlarıydı. Nâzım Hikmet Rusya'ya gittiğinde bu akımların etkisinde kaldı. Özellikle fütürizm ve konstrüktivizm Nâzım Hikmet'in sanat anlayışını en azından 30'lu yıllara kadar yönlendirdi. Sovyet Rusya'da da 1932'den itibaren sosyalist realizm tüm bu avant-garde diye nitelenebilecek modernist unsurları devre dışı bıraktı.

Nâzım Hikmet, fütürizmden başkaldırıyı öğrenmişti. Nitekim Rus fütürizmi Alexander Pushkin'i, Fedor Dostoyevsky'yi, Lev Tolstoy'yu reddetmiş, hatta alaya almıştı. Nâzım, *Resimli Ay*'da aynı çizgide Putları Yıkıyoruz eylemiyle benzer bir süreç başlatmıştı. Şairi daha derinden etkileyen ise konstrüktivizmdi. Gerek içerik, gerek biçimsel açıdan Nâzım Hikmet'e kimlik kazandıran konstrüktivizm oldu. Özellikle Mayakovsky'nin Nâzım üzerinde derin etkisi görüldü.

Cihan Harbi ertesi dünya köklü dönüşümlere gebeydi; çağ süratin, makinelerin çağıydı. Rusya'da ise sosyalizmle günlük yaşam sanatın hemen her alanını yönlendirir olmuştu. Nâzım'ın bu gelişmelerden etkilenmemesi olanaksızdı. KUTV'da öğrendikleri ve Moskova'daki yaşamı sayesinde Nâzım, en azından edebiyatta Türkiye'de modernizmin temellerini atacaktı.

Nâzım, geçmişle, geçmişin simalarıyla hesaplaşmayı Moskova'da öğrenmişti. Rus fütüristlerinin başlattıkları bu süreç Rus konstrüktivistlerince de benimsenecekti. Fütürizm ve konstrüktivizm, 19. yüzyılı sona erdiren, 20. yüzyıla açılım sağlayan sanat akımlarıydı. Dönüşüm Rusya'da 1910'lu yıllarda Vladimir Tatlin'le başlamıştı. 1919'dan itibaren konstrüktivizmin en belirgin özelliği işlevselliğiydi. Tıpkı endüstrializmde olduğu gibi günlük yaşamda anlamı olan sanayi ürünlerine, demire, çeliğe, cama, plastiğe yöneliyordu. Şiirde ise harflerin biçimsel kullanımı ayrı bir önem kazanıyordu.

Nâzım Moskova'ya vardığında Rusya kendi kültür devrimini yaşıyordu. Bu devrim rüzgârı şiiri de esintilerine katmış, son kertede iki temel akım ortaya çıkmıştı. Bunlardan ilki fütürizmdi. Mayakovski'nin çizgisini belirliyordu. Diğeri ise konstrüktivizmdi. İlya Sevinski, Eduard Bagritski gibi şairlerin sanatında görülüyordu. Aslında her iki akımı ayıran Cihan Harbi'yi. O nedenle fütürizm ile konstrüktivizm arasında paradoksal bir ilişki vardı. Konstrüktivizmi fütürizmin devamı olarak görenler az değildi. Ama konstrüktivizm fütürizme oranla

daha bir "devrim" sanatıydı. Tabii Nâzım ilk evrede Rusça bilmediği için bu iki farklı akımı ancak dizelerin kurgulanışından ayırt edebiliyordu.

Özellikle Çarlık Rusyası yıkıldıktan sonra Bolşevik Rusya'nın hızla sanayileşme sürecine girişi konstrüktivizmi ayrıcalıklı bir konuma sokmuştu. Nâzım, fütürizmden payına düşeni almıştı. Ama Osmanlı toplumu gibi durağan bir ortamdan Bolşevik Rusyası'nın devinimli ortamında kendisini bulması onun "bireyci" diye niteleyeceği fütürizmden uzaklaşarak, "toplumcu" *yönü ağır basan konstrüktivizmde karar kılmasına neden olacaktı. Nâzım'ın bu sanat anlayışı tıpkı Rusya*'da olduğu gibi toplumsal gerçekçiliğin 1930'lu yılların ilk yarısında hükümran olacağı evreye kadar sürgit devam edecekti.

Mayakovski ve Nâzım Hikmet[75]

Veronika Polonskaya erkek arkadaşı Mayakovski'yle tartışmış, ünlü sahne sanatkârı Mayakovski'nin dairesinden ayrıldıktan kısa bir süre sonra bir silah sesi duyulmuştu. Veronika, canhıraş gerisin geriye daireye döndüğünde ünlü şairi yerde kanlar içinde bulmuştu. Tarih 14 Nisan 1930 idi, Mayakovski silahını kalbine dayamış ve intihar etmişti. Ve geriye bir not bırakmıştı. Notta şunlar yazılıydı. "Herkese! Ölümümden kimseyi sorumlu tutmuyorum. Lütfen söylenti çıkarmayın. Ben bu tür bir eylemi hiçbir zaman onaylamadım. Anne, kız kardeşlerim, yoldaşlarım... Beni affedin. Ve bu tür bir yöntemi kimseye önermiyorum. Ama benim için başka bir çıkış yolu yoktu. Lily! Senin sevgine muhtacım. Yoldaş devlet yetkilileri! Ailem Lily Brik, annem, kız kardeşlerim ve Veronika Vitoldavna Polonskaya'dan ibaret. Onların yaşamını güvence altına alırsanız size minnettar kalırım. Başladığım şiiri Briks'e verin. Onlar anlayacaktır."

Mayakovski'nin geride bıraktığı intihar notunda yer alan yarıda kalmış şiir şu satıları içeriyordu. "Ve böyle söylüyorlar / Olay çözüme kavuştu / Aşk teknesi battı / Alışılagelmiş bir umursamazlıkla / Yaşamdan nasibime düşeni aldım/ Ve karşılıklı kırıcılıklardan, kusurlarımızdan, hiddetten arınmalıyız."

Mayakovski'nin cenazesi 17 Nisan 1930 günü kaldırıldı. Moskova'da Nâzım'ın da mezarının olduğu Novodeviçi mezarlığına gömülmek üzere... Lenin ve Stalin'in ardından Sovyetler Birliği tarihinde bir cenazede en geniş kalabalığı, 150.000 kişiyi seferber ederek...

Mayakovski'nin ölümü büyük yankı uyandırdı. Ertesi gün *Pravda*'da da yer alan habere göre intihar kişisel bir nedenden kaynaklanıyordu. Şairin kamudaki konumuyla ya da edebî etkinliğiyle bir ilişkisi yoktu. Ama yine de bir dizi söylentiye vesile olmuştu. İntihar, Polonskaya ile tartışmasının ardından bir hezeyan anında mı gerçekleşmişti? Polonskaya şaire aşıktı; ancak kocasını terk etmeye yanaşmıyordu. Aslında bir gün önce Mayakovski Polonskaya'ya intihardan söz etmişti. Ama bu sözler Polonskaya tarafından duygusal şantaj olarak algılanmış, sevgili buna bir saniye bile ihtimal vermemişti. Ve Mayakovski'yi en son gören Polonskaya olmuştu. Ölümünü farklı bir biçimde yorumlamak olanaksızdı.

Türkiye'de Mayakovski'nin ölümünden en çok etkilen kişilerden biri şüphesiz Nâzım oldu. Ne de olsa Nâzım'ın sanatı Mayakovski'yi tanıdıktan sonra yepyeni bir boyut kazanmıştı. Kimileri Nâzım'ı Mayakovski'yi taklitle itham ediyordu. Türkiye'ye döndükten sonra *Akşam* gazetesinde çalışan Vâlâ Nureddin ona Serteller'in çıkarttığı *Resimli Ay*'da düzeltmenlik işini bulmuştu. Ama aynı zamanda dergiye yazılarıyla da katkıda bulunacaktı. Yarı legal konumda olduğu için ismini kullanamıyor, müstear isimlerle yazılar kaleme alıyordu. Bu yazılardan biri "Muazzam Şair Mayakofski Neden İntihar Etti?" başlığını taşıyordu.

75 Zafer Toprak, "Mayakovski'nin İntiharı ve Nâzım Hikmet", Toplumsal Tarih, sayı 260, Ağustos 2015, s. 22-31.

"Açların Gözbebekleri"

Nâzım'ın yaşam öyküsü üzerine çok şey yazıldı. Belki de Türkiye'de üzerine en fazla kalem oynatılan edebî şahsiyet Nâzım oldu. Ama, sanatının "kuramsal" diyebileceğimiz yönü pek fazla gündeme gelmedi. Oysa Nâzım'ın Moskova serüveni onun şiirinde köklü dönüşümlere neden olmuştu. Millî Mücadele yıllarında Vâlâ Nureddin ile birlikte giriştikleri bir gençlik serüveni onun tüm yaşamı boyunca dünya ölçeğinde bir şair olmasına yol açacak edinimler kazanmasına yol açmıştı.

Nâzım genç yaşta şiire merak salmış ve Moskova öncesi o sıralarda her gencin gönlünden geçenleri satırlara döktüğü gibi o da deneme mahiyetinde şiirler kaleme almıştı. Ama yine de Moskova öncesi bir aranış içerisindeydi. O sıralarda Ekim Devrimi esintisi kimi Türkleri de cezbetmiş, bunların bir kısmı Baku'yu, Tiflis'i mesken edinmişti. Nâzım, o sırada Marksizme gönül vermişti.

Nâzım Ahmet Cevad Emre'yi Tiflis'te tanıdı. Ahmet Cevad Emre, her iki genci, Nâzım ve Vâlâ'yı kanadı altına aldı ve onların Doğu halklarının devrim süreçlerinde önderlik edecek kişilerin yetiştirilmesi için açılmış olan KUTV'un hazırlık sınıfına yazılmalarını sağladı.

Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi (KUTV) 1921-1938 yılları arasında Türkiye'den pek çok TKP üyesi ve sol görüşlü kişinin giderek eğitim gördükleri bir eğitim / propaganda kuruluşuydu. Kurum olarak Türk solunun gelişiminde önemli bir rol oynamıştı. Nazım Hikmet, Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Bilen, Zeki Baştımar, İsmail Hüsrev Tökin, Vâlâ Nurettin gibi Türk solunun önemli isimleri bu "üniversite"de okumuş ve aldıkları teorik ve pratik altyapıyı Türkiye'deki ideolojik çalışmalarına aktarmışlardı. Nâzım'ın şiiri işte bu ortamda köklü dönüşüme uğradı.

Nâzım'ın şiirinde dönüşüme yönelik ilk gelişme daha Moskova yolunda gözlemleri sonucu kaleme aldığı "Açların Gözbebekleri" adlı şiirinde görüldü. Yol boyunca karşılaştığı aç insanlar, şairi derinden etkilemişti. Moskova vardıktan sora izlediği Volga kıyılarında baş gösteren açlık filmi onun yol boyunca gördüklerini daha da derinleştirdi. Ekim Devrimi ertesi "savaş ekonomisi" ülkede büyük bir açlığa neden olmuştu. Lenin'in partide kimi çevrelerin muhalefetine rağmen uygulamaya soktuğu NEP diye bilinen Yeni Ekonomik Politika'ya kadar bu açlık milyonlarca kişimin yaşamına mal olacaktı.

Nâzım, daha önce Fransız şiirinin serbest ölçüsünü biliyordu. Ama Batum günlerinde Rusça gazetelerdekiler farklıydı. Kimi şiirlerde uzunlu kısalı dizeler, merdiven şeklinde dizeli satırlardan oluşan şiir örnekleriyle ilk defa karşılaşıyordu. Büyük bir olasılıkla Batum'da gördükleri o sıralarda Rusya'da ün salmış Mayakovski'nin dizeleriydi. Henüz Rusça bilmiyordu; ama bu şiirlerin "şekli" onu etkilemişti. Moskova'ya ulaştıktan sonra, gözlemleri sonucu kaleme aldığı "Açların Gözbebeleri" onu epey uğraştırmıştı. Önce hece veznini denedi. Ama bir türlü hece ölçüsünü tutturamıyordu. Son kertede Batum'da gazetelerde gördüklerini denedi ve yer yer hece kalıpları kullansa da kural dışı diye nitelenebilecek serbest bir ölçüde karar kıldı. İşte "Açların Gözbebeleri" Nâzım'ın şiirinde dönüm noktası oldu ve kendisi de bunu zaman zaman dile getirdi. Şöyle diyordu Nâzım:

"Batum'dan Moskova'ya gelişte açlık mıntıkasından geçtik. Gördüklerim üzerimde çok tesir etti. Fakat böyle bir açlığın dahi inkılâbı yıkamayacağını haykırmak istedim. Moskova'da hece vezniyle ve bu veznin çeşitli hece kombinezonlarıyla açlığa dair bir şiir yazmak istedim, olmadı. O zaman Batum'daki şiirin şekli geldi gözümün önüne. Bunun çok iyi tanıdığım Fransız serbest vezni olamayacağına, her nedense kanaat getirdim, bunun yepyeni bir şey olduğuna ve şairin böyle dalgalar halinde düşündüğüne hükmettim ve Açların Gözbebekleri'ni yazdım."

Bu şiir daha sonra *835 Satır* adlı kitapta yayımlandı. Kitapta bazı harfler büyük, bazıları yatık, bazıları ise iyice koyultulmuş olarak yer aldı. Bu, harfler aracılığıyla okuyucuyu etkilemeye yönelik bir girişimdi. Kuşkusuz yazıldığı evrede Nâzım bunu tasarlamamış olabilirdi. Zira bu şekliyle şiir kısmen fütürizmin, kısmen konstrüktivizmin bulgularıydı.

Açların Gözbebekleri [1922]

Değil birkaç
değil beş on
otuz milyon
aç
bizim!

Onlar
bizim!
Biz
onların!
Dalgalar
denizin!
Deniz
dalgaların!
Değil birkaç
değil beş on
30.000.000
30.000.000!
Açlar dizilmiş açlar!
Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız
sıska cılız
eğri büğrü dallarıyla
eğri büğrü ağaçlar!

Ne erkek, ne kadın, ne oğlan, ne kız
açlar dizilmiş açlar!
Bunlar!
yürüyen parçaları
o kurak
toprakların!

Kimi
kemik
dizlerine vurarak
yuvarlak
bir karın
taşıyor!

Kimi
deri... deri!
Yalnız
yaşıyor

gözleri!
Uzaktan
simsiyah sivriliği
nokta nokta uzayıp damara batan
kocaman başlı bir nalın çivisi gibi
deli gözbebekleri,
gözbebekleri!
Hele bunlar
Hele bunlarda öyle bir ağrı var ki,
bunlar
öyle *bakarlar ki!...*
Ağrımız büyük!
büyük!
b ü y ü k!

Fakat
artık imanımıza inemez tokat!
Demirleşti bağrımız,
çünkü ağrımız
30.000.000
deli gözbebekleri!
gözbebekleri!

Ey
beni
ağzı açık
dinleyen adam!
Belki arkamdan bana
bu kalbini
haykırana
"kaçık"
diyen adam!
Sen de eğer
ötekiler
gibi kazsan,
bir mânâ
koyamazsan
sözlerime
bak bari gözlerime;
bunlar:
Deli gözbebekleri
gözbebekleri!

"Genel Zevkin Suratına Şamar"

Fütürizm İtalya kökenliydi. Öncüsü ve şefi İtalyan şair, romancı, oyun yazarı ve yayın yönetmeni Filippo Tommaso Marinetti'ydi. Marinetti'nin 1909'da Paris'te "Le Figaro" gazetesinde yayımladığı manifesto futurisita (Fütürizm Bildirisi) fütürizmin manifestosu oldu. Bildiride, "Bizler müzeleri, kütüphaneleri yerle bir edip ahlakçılık, feminizm ve bütün yararcı korkaklıklarla savaşacağız" deniyordu. Bu geçmişin bütünüyle reddi demekti. Aynı bildiride, "Biz dünyadaki gerçekten sağlıklı tek şeyi, yani savaşa ve ölüme götüren güzel düşünceleri yüceltiyoruz" sözleri, siyasal alanda o dönemde gelişen faşizmden yana bir tavrın da açık göstergesiydi.

Fütürizm Rusya'da farklı yankılandı. Rus fütürizmi 1912 yılının sonlarına doğru doğmuştu. David Burliuk ve kardeşlerinin 1910 yılında kurdukları ve kısa sürede Vasili Kamenski, Velimir Khlebnikov, Aleksey Kruçenik ve Vladimir Mayakovski'nin katıldıkları Hylaea diye bilinen edebî grupla, Moskova'da *Genel Zevkin Suratına Şamar* adlı manifestolarıyla gün yüzüne çıktı. Grubun diğer üyeleri Mikhail Larionov, Natalia Gonçarova, Kazimir Maleviç ve Olga Rozanova idi. Fütürizm adına benzer gruplar Moskova'nın yanı sıra Saint Petersburg'da, Kiev'de, Karkov'da, Odesa da da belirmişti.

Ancak fütürizm Rusya'da İtalya'ya oranla farklı yankılanıyordu. Fütürizmin kurucusu Filippo Tommasa Marinetti, 1914'te kendi nev-icat akımını tanıtmak için Rusya'yı ziyaretinde, Rus fütüristlerince kale alınmamıştı. Marinetti çevresi fütürizmi plastik sanatlarda ararken Rus fütürizmi edebiyata odaklanacaktı. Mayakovski, Burliuk gibi kimi Rus fütüristleri resme ilgi duymuşlarsa da ana uğraşları edebiyattı. Bu arada Mikhail Larionov, Natalia Gonçarova, Kazimir Maleviç gibi fütürizmden esinlenen Rus plastik sanatçıları da vardı. Fütürizme gönül vermiş Rus şairleri, ressamları, Mikhail Matyuşin'in müziği, Kruçenik'in librettosu ve Maleviç'in sahne düzeniyle *Güneşin Fethi* başlıklı fütürist bir opera bile yaratmışlardı.

Resimli Ay'da "Putları Yıkıyoruz"

Fütüristlerin geçmişle bağı koparak, redd-i miras etmeleri yıllar sonra Nâzım'ın öncülüğünde *Resimli Ay* tarafından da benimsenecekti. 1929 yılında yaza doğru Nâzım'ın ilk şiir kitabı *835 Satır* yayımlanmıştı. Aynı yıl, Haziran ayında *Resimli Ay*'da "Putları Yıkıyoruz" kampanyası başlatılmıştı. Hedefteki yazarlar sırasıyla Abdülhak Hâmit [Tarhan], Mehmet Emin [Yurdakul], Hamdullah Suphi [Tanrıöver] ve Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] idi. Ağustos ayında *Resimli Ay*'da Nâzım'ın kaleme aldığı "Putları Niçin Kırıyoruz?" başlıklı yazıda şu satırlar yer alıyordu:

"Her cemiyetin yaşadığı devre mahsus birtakım mefkûreleri vardır. Bu mefkûreleri insanlar mücerret bir şekilde kavrayamadıkları için onları bazı fertlerde temessül etmiş [cisimlenmiş] görmek isterler. Bu mefkûreleri en iyi hazmeden, onu her manasıyla kendisinde aksettiren kimseler o mefkûrenin mümessili olarak görülür. Biz o ferde baktığımız zaman onda kendi mefkûrelerimizi, kendi hülyalarımızı, kendi rüyalarımızı görürüz. İşte bunlar cemiyetin o günkü mefkûrelerinin mümessilidirler. Böyle olduğu için de az çok mukaddes bir mahiyeti haizdirler.

Bu fertlerin birer put olabilmeleri için cemiyetin o günkü mefkûresini hakikaten ve tam manasıyla temsil etmeleri lâzımdır.

İşte biz "Put" tan bunu anlıyoruz. Yine biliyoruz ki bazı fertler hiç bu kıymet ve vasfı haiz olmadıkları halde yanlış bir telkin ve telâkki neticesinde, kendilerini put gibi göstermeğe çalışırlar. Bunlar da sahte putlardır.

İşte biz bu sahte putları yıkmağa çalışıyoruz. Bizce gerek Abdülhak Hamit, gerekse Mehmet Emin Bey bizim sanat sahasındaki ideallerimizi temsil eden kimseler değildirler. Bu itibarla bunlar edebiyat ve sanat hayatımızın sahte putlarıdırlar.

... İşte biz de putları yıkmakla eskimiş, çürümüş mütehaccir [taşlaşmış] putları devirip yeni fikirlere, yeni cereyanlara yol açmaktan başka bir şey yapmıyoruz."

Nâzım, geçmişle, geçmişin simalarıyla hesaplaşmayı Moskova'da öğrenmişti. Rus fütüristlerinin başlattıkları bu süreç Rus konstrüktivistlerince de benimsenecekti. Özellikle Çarlık Rusyası yıkıldıktan sonra Bolşevik Rusya'nın hızla sanayileşme sürecine girişi konstrüktivizmi ayrıcalıklı bir konuma sokmuştu. Nâzım, fütürizmden epey esinlenmişti.

Rusya'da Konstrüktivizm

Nâzım'ı yol ayrımına sevk edecek olan konstrüktivizm ise tümüyle Rusya kökenliydi. Ekim Devrimi sonrası, 1919'da sanatsal ve mimarî felsefe olarak doğmuştu. Türkiye'de ve de Batı'da uzun zaman kaba bir biçimde tartışılmış olan "Sanat Sanat İçindir - Sanat Toplum İçindir" tartışmasını anımsatırcasına konstrüktivizm özerk bir sanatı reddediyordu. Konstrüktivizm toplumsal amaçlara uyarlanan bir sanat anlayışıydı. 20. yüzyılın genel sanat ve mimarî akımlarını şekillendiren temel esin kaynaklarından biriydi. Bauhaus ve De Stijl sanat açılımları ile konstrüktivizm ortak paydalarda birleşiyordu. Mimarîden, grafik sanatlara, endüstriyel kurguya, tiyatroya, filme, dansa, modaya hatta müziğe kadar uzanıyordu.

Terimin gündeme gelişinde Kazimir Maleviç'in önemli bir rolü vardı. 1917'de Aleksander Rodçenko'nun sanatını yorumlarken Maleviç konstrüksiyon kavramını kullanmıştı. Sanat anlayışına dönüşmesi 1920'de Naum Gabo'nun Realist Manifesto'suyla gerçekleşti. 1922'de Aleksei Gan konstrüktivizmi kitabının başlığı olarak kullandı. Aslında konstrüktivizm Rus fütürizmin savaş sonrası görünümü olarak da nitelenebilirdi. Ama teorik gelişimini büyük ölçüde 1920-1922 yıllarında Moskova'da Artistik Kültür Enstitüsü'nde kazandı. Konstrüktivizm devrimin hizmetinde bir sanat anlayışıydı.

Mayakovski, "Sokaklar bizim fırçamız, meydanlar paletimizdir" sloganıyla devrimle sanat arasındaki bağı kuruyordu. O tarihlerde güç kazanan Proletkult ile konstrüktivizm arasında önemli örtüşen yönler vardı. Konstrüktivizm yepyeni bir kültür inşasında görev alıyordu. Konstrüktivistler hitap ettikleri kesimleri aktif bir katılımcı olarak görme çabası içerisindeydiler. Konstrüktivist anlayış tiyatroyu da etkiledi. Özellikle Vsevolod Mayerhold "Tiyatro'da Ekim [Devrimi]" bu anlayışın ürünüydü. İleriki yıllarda Bertolt Brecht ve Erwin Piscator'u, ayrıca erken Rus sinemasını etkisi altına alacaktı.

Nâzım'ın Moskova'da ilk aylarında Mayakovski'yle tanışması onun fütürizm ile konstrüktivizm arasında konuşlanışını belirleyecekti. Moskova'ya ayak basar basmaz kendini fütürist şairler arasında bulmuştu. Bu rastlantıyı Nâzım'dan dinleyelim:

"Bir gün Şura'yı görmek için odasına gittiğimde, baktım sesler taşıyor küçük bir odadan. Bütün seslerin üstüne çıkan görkemli bir ses ise hepsini bastırıyor. İçeri girdiğimde, bu görkemli sesin, iriyarı, geniş omuzlu, kafası usturayla tıraşlı genç bir adamın sesi olduğunu gördüm. Herkese sövüyormuş gibi geldi bana. Şura Yoldaş beni onunla tanıştırdı.

Mayakovski daha o zamandan, Ekim Devrimi'nin şairi olarak dünya çapında ün kazanmıştı. Bense kimsenin tanımadığı, işin başlangıcında bir Türk şairi, bir KUTV öğrencisiydim. Buna karşın hemen dost olduk onunla. Evi dostlarına açıktı her zaman ve ben sık sık giderdim oraya. Fakat çok zor anlıyorduk birbirimizi. O zamanlar Rusçam yetersizdi çünkü."

Dile hakimiyetinin yetersizliği nedeniyle Nâzım'ın şiirinde fütürizm ilk aşamada taklit üzerine kuruluydu. Mayakovski'nin yazdıklarını anlamıyor, ama onun basamaklı dizelerini özgün buluyordu. Mayakovski de bu ateşli şaire sahip çıkıyor, düzenlenen şiir matinelerine ve suarelerine onu yanında götürüyordu. Nâzım, anılarında bu ilişkiyi şu şekilde ifade ediyordu:

"Otuz yıl önce Politeknik Müzesi salonunda Mayakovski ile birlikte şiir okudum. Moskovalıların karşısına hemen hemen ilk çıkışımdı bu. Korkuyordum. Mayakovski, 'Korkma, Türk' dedi, 'fark etmez, anlamayacaklar nasıl olsa'." Nâzım daha Rusçayı yeni öğrendiği için o sırada şiirlerini Türkçe okuyordu.

Fütürist Nâzım Hikmet

Nâzım öğrenciliği sırasında, okuduğu KUTV salonunda da iki kez Mayakovski'ye eşlik etmişti. Bu ilişki doğal olarak Nâzım'ı fütürist yapmıştı. Fütürizm Çarlık devrilirken önemli bir işlev görmüştü. Devrimci, dinamik bir akımdı. Rus fütüristleri 1912'nin son aylarında bildirgelerini yayımlamışlardı. Fütürizmi doğuran 20. yüzyılın dinamizmiydi. Çağdaş makine çağının ve kent yaşamının sürati bu sanatkârların geçmişle bağlarını koparmalarına yetiyordu. Puşkin, Dostoyevski, Tolstoy artık geçmişte kalmıştı. Fütüristler geçmişle aralarına Çin Seddi örmekle meşguldüler. Geçmişte özenilecek, putlaştırılacak herhangi bir şey yoktu. Sokak dilinin yazı diline dönüşmesini savunmuşlardı.

1917 Ekim Devrimi'ni ise büyük bir coşkuyla desteklemişlerdi. Rus fütüristleri her türlü kamu mekânında, kahvelerde, sokaklarda, mitinglerde şiirleriyle halkı coşturmuşlardı. Rus kültür devriminin öncüsü sayılan Eğitim Komiseri Lunaçarski onlara devrimin kitlelere benimsetilmesinde önemli görevler vermişti. İşçi sınıfının sanatı fütüristlere teslim edilmişti. İşte bu tarihlerde Mayakovski fütüristlerin en önde gelen şairlerinden biriydi. Geniş kesimlerin sevgisini kazanmış, "Devrimin Şairi" diye ünlenmişti.

Nâzım'ın bu süreçten etkilenmemesi olanaksızdı. Denediği "serbest nazım" anlayışıyla Mayakovski'ye öykünmüş, kendini ilk aşamada fütürist addetmişti. Bu nedenle bir aralık Nâzım, Mayakovski'nin kopyası olarak da yorumlanmıştı. Bu tür eleştirilere karşı şair, Sovyet tiyatro adamı Fevralski'ye şunları söylemişti:

"Başlangıçta, Rus dilini iyi bilmediğim sıralarda, şiirlerini anlamıyordum Mayakovski'nin. Şimdi de hepsini anlayabildiğimi söyleyemem. Fakat, basamak biçimindeki dizelerini taklit ediyordum. Düşüncelerini her zaman böyle yazdığını sanıyor, ben de kendiminkileri aynı biçimde yazmaya çalışıyordum. Fakat bana müsvedde defterlerini gösterdiklerinde, her zaman ille de basamak biçiminde yazmadığını gördüm. Demek iş daha karmaşıktı. Çok okumadım Mayakovski'yi. Daha çok kendi okuyuşundan bilirim şiirlerini, sonra da aktörlerin okumalarından. Mayakovski makamla okurdu şiirlerini. Ben de öyle okudum başlangıçta. Aktörler Mayakovski'yi okuduklarında iyice anlıyorum onu. Buna karşılık, kendim okuduğumda, anlayabilmem çok güç.

Mayakovski'nin şiiriyle benimki arasında ortak yanlar: İlkin, şiir ile düzyazının; ikincisi, çeşitli türlerin (lirik, yergisel vb.) arasındaki kopukluğun aşılması; üçüncüsü, şiire siyasal dilin sokulmasıdır. Bununla birlikte, farklı biçimler kullanıyoruz onunla. Mayakovski öğretmenimdir, fakat onun yazdığı gibi yazmıyorum ben.

Moskova'da öğrenim gördüğüm dönemde, Mayakovski gibi bir tribün şairiydim. Topluluk önünde okuyordum onları. Sonra, Türkiye'de, bir tek kez şiir okuyabildim topluluk önünde. Bir iki kişiyle konuşabiliyor, şiirlerimi ancak kulaklarına fısıldayabiliyordum. Bu nedenle yumuşak sözcükler bulabilmem gerekiyordu."

Yukarıda belirtildiği gibi Nâzım ilk aşamada fütürizme gönül verdi. Fütürizmi övdüğü şiirleri oldu. Bunlardan biri "2000 Senesinin Sanatkârlarına" başlığını taşıyordu. Şair 77 yıl sonrasına sesleniyor,"fütürist abidesi"nden söz ediyordu. Şiir şöyleydi:

2000 Senesinin Sanatkârlarına [1923]

Ey 77 yıl sonra
Şarkın *"Fütürist abidesi"* yükselen
meydanlarda

Mısralarını
Mikrofonlarla haykıracak şair!
Ey suratları düzgünsüz aktörlerine
Kollektivizmin
Temiz optimizmini oynatacak rejisör!
Ey yirmi birinci asrın mühendis bestekârı,
Ben
Size
1923 senesinde yazdım bu şiiri.
Elbette siz
Sizden
77 yıl evvel gelen
Proleter şairleridir
Nasıl işlediğini öğrenmek istersiniz
O zamanlar
Sınıfları kaynatan kazanın
Supabı tutmuyordu artık
Manometrenin ibresi
Fır dönüyordu mihverinde.
Bizimkiler geri onlar ileri
Bizimkiler ileri onlar geri
Faşistler komünistleri kovalıyordu
Komünistler faşitleri,
Monarhizm
Liberalizm
Komünizm
Yüzlerle içindeyiz
Biz proleter şairleri.
Elimizde badana fırçaları önümüzde kovalar
Amele kahvelerine destan
Kızıl bayraklara şiar
Fabrika duvarlarına ilân yazıyorduk
Size istismarsız
Burjuvasız, hükümdarsız
Bir cemiyet veren sınıfımızın
Sesi sıtma görmemiş çığırtkanlarıydık
Ve
Daima öyle
Kaldık.

Nâzım lirik bir şairdi; fütürizmde ise bireyin iç dünyasına, şairin psikolojik konumuna yer yoktu. Bu da onu giderek fütürizmden uzaklaştırdı. Bir arkadaşı eleştiri mahiyetinde bunu kendisine söylemişti. Nâzım, o sı-

rada Rusça bilmediği için şiirini fütürizme uyumlu sanıyordu. Rusça ve Türkçe bilen bir arkadaşı ona konstrüktivizmin lirizmle bağdaştığını hatırlattı. Konstrüktivizm ayrıca yeniden yapılanma anlayışını da içeriyordu. Bu anlayış Nâzım'ı konstrüktivistlere yaklaştırdı. Onlarla aynı sahneyi paylaşmaya başladı. O sıralarda fütüristlerle konstrüktivistler ayrı cepheleri oluşturuyorlardı. Birbirlerini her vesileyle dışlıyorlardı. Nitekim konstrüktivistlerle birlikte şiir okumaya çağrıldığı bir gün, fütüristlerce yuhalanmış, kafasına kitap fırlatılmıştı.

Mayakovski de Nâzım'ın bu cephe değiştirişini bir türlü hazmedemedi. Onu "Dönek Türk" diye kınadı. Ama, Nâzım bir şekilde Mayakovski'yi kendi duruşu hakkında ikna etti. Dostlukları yara almaksızın sürdü. Taa ki Nâzım Türkiye'ye dönene dek.

Aslında Nâzım fütürizm ile konstrüktivizm arasında sürekli bocaladı. Zamanla lirizm konusunda fütürizm ile konstrüktivizm arasında pek ahım şahım fark olmadığına kani oldu. Zaman zaman fütürist damarı kabardı. Rusçasını geliştirip taklit dönemi sona erince kendine özgü bir üslup oluşturdu ve "serbest nazım" üzerine kurulu bu üslupla konstrüktivizme çok daha uyumlu bir çizgi izledi. Nitekim o sıralarda Lenin'in GOELRO planı yürürlüğe sokulmuştu. Bu plan birçok hidroelektrik barajı içeriyor ve ülkenin elektrifikasyonunu öngörüyordu. Bolşevik Rusya'nın sanayileşmesi bu sayede gerçekleşecekti. Bu etkileyici süreç Nâzım'ı da heyecanlandırmış, Ekim Devrimi sonrası yılları sayarak elektrifikasyon üzerine 1922 yılında, "endüstrüktivist" terimini kullandığı bir şiir kaleme almıştı. Sofya baskısı (1967) sekiz ciltlik "Bütün Eserleri"nde sözcük "endüstrüktivizm" idi. Sonraları Türkiye'de baskılarında bu sözcük "konstrüktivizm"e dönüşmüştü.

İnkılâbın Beşinci Senesinde [1922]

1
2
3
4
5
Beş kırmızı bayrak üstünde beş tane beş
Al - tı.
Hazır ol!
Basıyoruz altıya...
Beş yıl kolay geçmedi.
Çok kere düşmanın çirkin ağzı
Sırıttı karşımızda,
Açlık
kazık gibi kazıdı karnımızı
Kanlı sargılarımızı
Daha yeni çıkar da
Çok kere yanıldık hesabımızda
Fakat
Her ağrı her ıstırap
Her yanlış çıkan hesap
Bizi Edison yaptı taktika'da
Yetmedi

Yaratık
Fazla geldi
Attık...
Arkadaş
Altıya basıyoruz...
Altıya basarken unutma ki
Bugün şiarımız bizim
Endüstrüktivizm [Türkçe baskılarda konstrüktivizm]
Beşin sonunda kurduk
Elektrik
Merkezini
Arkadaş
Bir telsiz telefon gibi ağzım
Haykırıyor
Bunun gibi on sekiz tane lâzım
On sekizinci bittiği gün
Yine büyük bayram olacak düşün
Tamam
Deyice biz
On sekiz merkezden on sekiz telsizimiz
Kuracak mahya şeklide şu şiarı
Yıldızlara:
Sosyalizm
Elektrikleşmek
Demek!

Böylece sanayileşme ile konstrüktivizm atbaşı gidiyordu. Nitekim konstrüktivizme eş bir sanat akımı, endüstrializm de o tarihlerde gündeme gelecekti.

Kısaca taklit dönemini aştıktan sonra şairin coşkulu şiirlerinde konstrüktivizmin izleri açıkça görülür oldu. *835 Satır*'ında yer alan bu şiirlerin belli başlıları şunlardı: Açların Gözbebekleri (1922), Orkestra (1922), Makinalaşmak (1923), Güneşi İçenlerin Türküsü (1924), Gövdemdeki Kurt (1924), Piyer Loti (1925), Salkımsöğüt (1924), Bahr-i Hazer (1928). Yukarıda "Açların Gözbebekleri" için belirttiğimiz gibi bu şiirlerde de büyüklü küçüklü puntolar, düz, yatık, açık koyu siyah harflerle ifade ediliyordu.

Konstrüktivizm özellikle Cihan Harbi ertesi sanat dünyasına damgasını vurmuştu. Bu kısmen Cihan Harbi'nin ürünüydü. Dünyayı ateş çemberine döndüren bu savaş aynı zamanda organik enerjiden inorganik enerjiye geçişi simgeliyordu. Nâzım "Gözlerimiz [1922]" başlıklı şiirinde

Şeffaf
temiz
damlalarıyla gözlerimiz
bir umman içinde birleşmeseydi eğer,
her zerre

dağılsaydı başka bir yere,
dinamolarla türbinleri çiftleştirerek,
çelik *dağları suda kof bir kelek gibi döndüremezdik...*

"Yükseldi müşterek zahmetin şaheseri
demire can veren dehayı bulduk!..."

diyecekti. Bir diğer şiiri, "Heyecanımız"da bu dönüşümü şöyle ifade edecekti:

Heyecanımızda,
şahlanan *bir atın*
deli
Çizgileri
yok!
Heyecanımız,
rayların üstünde kayarken bile
Çelik *heykelliğini kaybetmeyen bir lokomotif!*
Öyle bir lokomotif ki *en küçük çivisinin*
çakılması için
her kıvrımı materyalist beynimiz
açılıp kapandı düğümlerle.

Makine ve Sürat Çağı

Cihan Harbi'nde beşerî güç unsuru yepyeni teknolojilerin savaş sanayiine girişiyle birlikte önemini yitirir olmuştu. Artık, tanklar, zırhlılar, denizaltılar, savaş uçakları savaşların kaderini çizecekti. Savaş gücünü sanayileşme belirleyecekti. Uygarlığın umudu "makine"de idi. Herşey "makine"nin hükümranlığı altına giriyordu. Ford'un T model otomobili tüketim örüntülerini kökten değişikliğe uğratıyordu. Kapitalizmin tepe noktası, tüketim toplumu doğmak üzereydi. Amerika'da ev kadınının hizmetinde artık çamaşır makinesi, elektrikli süpürge vs. gibi makineler vardı. Çağ artık hız çağıydı. Cihan Harbi insanların zaman kavramını kökten değişikliğe uğratmıştı. Makine tutkusu Nâzım'ı da sarmıştı. Onun şiiri de "makine"den yanaydı. Konstrüktivizm bunu gerektiriyordu. Nitekim Nâzım'ın 1923 yılında yazdığı "Makinalaşmak" başlıklı bir şiiri de vardı:[76]

Makinalaşmak [1923]
trrrrum
trrrrum
trrrrum!
trak tiki tak!

76 Mülkiye'de öğrenciliğimiz sırasında Nâzım'ın Donanma Davası nedeniyle hapse girişinden beri yasak olan kitapları gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Tarih 1965 idi. Ama birçok şiiri hâlâ yasaklıydı. Bu şiirler Mülkiye öğrencileri arasında teksirle çoğaltılıyordu. Gizliden gizliye okunan şiirler arasında bizleri en etkileyeni «Makinalaşmak"tı. Belki de Türkiye'nin geri kalmışlığının tartışıldığı bir evrede sanayileşmenin zorunluluğu "makine"yi bilinç altına sokuyordu.

Makinalaşmak
istiyorum!
Beynimden etimden iskeletimden
geliyor bu!
Her dinamoyu
altıma almak için
çıldırıyorum!
Tükrüklü dilim bakır telleri yalıyor,
damarlarımda kovalıyor
oto-direzinler lokomotifleri!
trrrrum
trrrrum
trrrrum!
trak tiki tak!
Makinalaşmak
istiyorum!
Mutlak buna bir çare bulacağım
ve ben ancak bahtiyar olacağım
karnıma bir türbin oturtup
kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!
trrrrum,
trrrrum!
trrrrum!
trak tiki tak!
Makinalaşmak
istiyorum!

Nâzım, doğal olarak zamanla şiirde kendi kişiliğini bulmuştu. Hocası Mayakovski'den farklı bir üslup geliştirmişti. 1937'de *Her Ay* dergisinde yayımlanan bir konuşmasında bu "kopya" meselesine açıklık kazandırmış, şunları söylemişti:

"Hece veznini bırakıp vezinsiz yazı yazmaya başlamamın ilk verimi Açların Gözbebekleri'dir. Ben bu yazıyı yazdığım zaman Rusça bilmezdim ve Mayakovski'nin adını bile duymamıştım. Ne malum? diyecekler. Şahitle ispat ederim.

Mayakovski bir nev'î Rus aruzunu bir çeşit, son haddine vardırılmış, müstezatlı tarzını yazar. Hani Hâmit'in "Mevkii Viyana" diye başlayan bir yazısı vardır, işte aşağı yukarı onun gibi... Halbuki benim yazılarımda böyle muayyen bir veznin son haddine vardırılmış müstezatlı tekniği yoktur. Aheng ve vezin anlayışı bakımından aramızda hiçbir benzerlik olmadığı gibi Mayakovski'yle muhteva bakımından da ayrılırız... O her şeyden önce ve her şeye rağmen ferdiyetçidir. Ben, değilim...

Rusça öğrendikten ve Mayakovski'nin eserleri ve şahsıyla tanıştıktan sonra ondan birçok şey öğrendim. Fransızcayı öğrendikten sonra birçok Fransız şairlerinden ve Rusçayı öğrendikten sonra da birçok Rus şairlerinden birçok şey öğrendim. Bunların arasında Mayakovski de vardır. Harp sonrası edebiyatında dil bakımından hâkim olan cereyanın en güzel örneklerini Mayakovski'de okudum. Bir aralık, bir iki yazımda, Mayakovski'nin

değil, umumiyetle fütürizmin tesiri altına düştüm. Fakat bu fütüristik devrim çok çabuk geçti.

Bugün beni verim bakımından Mayakovski'yi taklit etmekle itham edenler Mayakovski'yi aslından okumamış, onu tetkik etmemiş olanlardır. Çünkü Mayakovski'yi aslında okumuş olsalardı 'müstezatlı' Rus 'aruzunu' görürlerdi ve bu büyük şairi tetkik etseler onun ferdiyetçiliğini anlarlardı."

Nâzım, zamanla fütürizmden uzaklaşmıştı. Rusya'daki günlük yaşam, gündemdeki kültür devrimi şairi konstrüktivizmde yönlendiriyordu. "Şair" adlı şiirinde;

Şairim,
bir yıl yağan yağmur kadar şiir yazdım.
Fakat asıl şaheserime:
"KonsTürktivisto-Marksist" romanıma başlamak için
"Hafız-ı Kapital" olmayı bekliyorum!

diyecekti.

"Muazzam Şair Mayakofski Neden İntihar Etti?"

Nâzım'ın *Resimli Ay*'da Süleyman müstear adla kaleme aldığı yazısı "Muazzam Şair Mayakofski Neden İntihar Etti?" başlığını taşıyordu. Derginin Temmuz 1930 tarihli sayısında yer almıştı. Nâzım'a göre, Mayakovski'nin intiharıyla insanlık büyük bir insanı kaybetmişti. Nâzım'a göre dünyanın en büyük inkılâbı, Ekim Devrimi artık en güçlü şair üstadından mahrumdu. Mayakovski şiirlerini Rusça yazmıştı; ama hemen her dile çevrilmişti. Büyük şair, büyük mücahit, büyük insan maalesef kendi eliyle canına kıymıştı.

Mayakovski'nin intiharı üzerine birçok dedikodu çıkmıştı. Zira Mayakovski'nin yaşamı alışıla geldik bir nitelik taşımıyordu. Tüm yaşamı sürekli kavgayla geçmişti. Ardında bıraktığı isim ve eserleri uzun yıllar büyük inkılâbın düşmanlarıyla çarpışacaktı.

Mayakovski neden intihar etti? Birçok çevrede olduğu gibi Nâzım da bu soruyu soruyordu. Kimi sözde aydın, intiharı, safahata, bohem denilen serseri küçük burjuva sanatkârlığı muhitinin bir sonucu olarak yorumlamıştı. Bu kesime göre "Yarının kurulması", "materyalizm", "gelecek güzel günlere iman" intihar olayıyla iflas etmişti. "Yarın"a inandığını söyleyen, "yarın" için şiirleriyle mücadele eden, "yarın"ki günleri sanatıyla ören, örgütlediğini iddia eden şairin, bir eğlence sabahı canına kıyması bu çevrelerin kendilerini haklı görmelerine neden olmuştu. Acaba bu çevreler haklı mıydı? Mayakovski, toplumsal bir amacın gerçekleşmesi için bilinçle çalışan sanatın ve sanatkârın "iflas"ına bir delil olabilir miydi? İşte Nâzım buna yanıt arıyordu.

Nâzım, bu tür sorulara yanıt vermek için ve de Mayakovski'yi kendi canına kıymağa sevk eden nedenleri anlamak için Rus edebiyat tarihinin son yapraklarını şöyle bir çevirmek gerektiğini yazacaktı. Gerçekçi sanat anlayışı Nâzım'ın yolunu çiziyordu. Ona göre fikir, sanat dünyasıyla toplumsal dönüşümler, hareketler arasında sıkı bir bağ vardı. Daha doğrusu, toplumun maddî temelleri onun sanat, felsefe gibi, kendisinin "fevkânî müesseseler" diye tanımladığı üst yapı kurumlarını belirliyordu. Tarihsel maddecilikten yola çıkan Nâzım, bu ilişkiyi tek yönlü görmüyor, üst yapı kurumlarının da temel üzerinde derin tesirleri olduğunu söylüyordu.

Nâzım *Resimli Ay*'daki analizine 1905 Rus Devrimi'yle başlıyordu. Bu başkaldırı Çar yönetiminin kanlı elleriyle bastırıldıktan sonra Rus edebiyatında korkunç bir irtica hareketi baş göstermişti. Bu irtica aydınlar arasında iki sonuç doğurmuştu. İlki Tolstoyculuktu. Tolstoy " fenalığa iyilikle mukabele et" söylemiyle ortaya atılıyordu. Diğeri ise koyu bireyci, mistik, metafizik, idealist felsefenin ürünü bir tavırdı. Bu tarihlere kadar Rus edebiyatı değişik açılardan toplumu, toplumsal insanı irdeler ve yorumlardı. 1905'ten sonra yazarlar kendi ruh

alemlerine kapanmış, "ipsiz sapsız" tetkiklere gark olmuşlardı. Bu kararsız, mistik bir psikolojik anlayıştı. Buna benzer gelişmeler Avrupa'da da gözlemleniyordu. Mesela Fransa'da Maurice Maeterlinck bu karanlık aydın gevezeliğinin temsilcisi sayılıyordu.

Nâzım, bu yoz edebiyatla emperyalizm arasında ilişki kurmakta gecikmedi. Bunun en bariz göstergesi İtalya'da "Urbanist / Şehircilik" edebiyatıydı. Marinetti'nin "fütürizm" diye bilinen akımını Nâzım Türkçeye "istikbâlcilik" diye çeviriyordu. Marinetti'nin fütürizmi Nâzım'a göre emperyalizmin ürünüydü.

Fütürizm Rusya'da da zemin edinmişti. Ancak Rusya'da doğan fütürizmin kaynak ve alanı ana hatlarıyla İtalya'nınkinden farklıydı. Rus fütürizminin üç cephesi vardı. Sağ cenahı büyük Rus şehir burjuvazisinin edebiyatıydı. Bu sağ cenah fütürizminin başında Severyanin adında bir şair bulunuyordu. Merkezi işgal eden fütüristler, yeni edebiyatın biçim ve tekniği ile uğraşıyorlardı. Bu alanda başarılı oldukları zaman zaman görülüyordu. Rus fütürizminin sol cenahının başında ise Mayakovski vardı. Mayakovski geçmişte işçi kütlelerinin örgütlenmesiyle yakından ilgiliydi. Ama zamanla bu bağlantı koptu. Sol cenah fütüristler bir yandan bütün güçleriyle kendi sağ cenahlarıyla kavgaya tutuşuyor, öte yandan kararsız ruhiyatçılığa ve mistikliğe kaçan sanatkârlara cephe alıyorlardı. Bu mücadelenin başında ise Mayakovski vardı. Ancak ünlü şair zamanla toplum ölçeğinde kurtuluş kavgasına girişmiş olan kütlelerle bağını kopardığı için, kendisini toplum karşısında tek başına bayrak kaldıran bir kahraman, bir birey olarak görmeye başladı. İşte Mayakovski'de oluşan o garip bireycilik buradan geliyordu. Hatta Mayakovski'nin intihar gerekçelerinin köklerini burada aramak gerekiyordu.

Geçmişin kültür normlarını benimsemiş, bu cendere içine sıkışmış insanlar, burjuva aydınlar, Mayakovski'nin sanatına düşmandı. Ananelerin esiri olan bu insan tipi, "gerçek, saf, temiz şiir" istiyordu. "Sanatı hâlâ afyon çekmek kabilinden bir şey" telakki eden bu çevre Mayakovski'yi kaba saba bilhassa küstah bir şahsiyet olarak görüyordu. Ama zamanla Mayakovski'nin öncülüğünü yaptığı şiir tarzı taraftar buldu, yeni şiir eski şiire üstün geldi. Eski itirazlar da sönümlenmeye başladı. Mayakovski Ekim Devrimi ertesi özellikle halk ve işçi kitleleri arasında büyük bir şöhret edindi. Yeni bir uygarlığın simgesine dönüşmüştü. Ama bu süreci ölüm birdenbire durduruvermişti.

Mayakovski niçin intihar etmişti? Nâzım kendi yorumunun ötesinde okuyucusunu ikna etme kaygısıyla ünlü şair Damyan Bedni'nin açıklamasına başvuruyordu. Damyan Bedni'ye göre, ağır bir hastalık, tesadüfi bir yalnızlık ve şahsî bazı ıstırapların birleştiği bir anda, eski, ferdiyetçi insiyaklar harekete gelmişti ve "eski Mayakovski", "yeni Mayakovski"yi zayıf anında yakalayıp öldürmüştü.

Nâzım, yazısını sonlandırırken, yukarıda Mayakovski'nin bıraktığı mektuba gönderme yapmaksızın da edemiyordu. Zira intihar özellikle 1920'li yıllarda Türkiye'de bir salgın niteliği kazanmıştı. Mektup, Nâzım'a göre şöyle diyordu: "İntihar hiçbir şeyi halletmez. Vatandaşlarıma bu işi kat'iyyen tavsiye etmem." Bu mektup yeni Mayakovski'nin eski Mayakovski'nin eliyle ölürken bile vatandaşlarına verdiği mükemmel bir dersti; hayata, yeniye, yarına inancın ta kendisiydi.

* * *

Süleyman [Nâzım Hikmet], "Muazzam Şair Mayakofski Neden İntihar Etti?", *Resimli Ay*, yıl 7, sayı 5, Temmuz 1930, s. 28-29.

İnsanlık büyük bir insan kaybetti. Dünyanın en büyük inkılâbı, çok kuvvetli bir şair üstadından mahrumdur bugün. Şiirlerini Rusça yazan fakat hemen hemen her dilde tercümeleri yapılan Mayakofski isimli büyük şair, büyük mücahit ve büyük insan kendi eliyle canına kıymıştır.

Mayakofski'nin intiharı etrafında birçok dedikodular yapıldı, yapılıyor ve ya-

pılacaktır. Çünkü o hayatında; arkasından manasız bir "Allah rahmet eylesin" dedirtecek gibi yaşamamıştır. Mayakofski'nin hayatı mütemadi bir kavga seyrinden ibarettir. Hayatlarında dövüşenlerin isimleri ölümlerinden sonra da sağ kalan düşmanlarıyla kavgada devam ederler. Mayakofski'nin arkasında kalan isim ve eserleri daha uzun seneler büyük inkılâbın düşmanlarıyla çarpışacaktır.

* * *

Mayakofski niçin intihar etti? Bazı müteredddi, kendi kabukları içinde yaşayan sümüklü böceklerine benzeyen sözde mütefekkirler, bu intiharı safahatın, bohem denilen serseri küçük burjuva sanatkârlığı muhitinin bir zaferi şeklinde telakki ettiler. Ve dediler ki: "Yarının kurulması", "Materyalizm" "o gelecek güzel günlere iman" falan gibi şeyler iflas etmiştir. İşte Mayakofski, "yarına" inandığını söyleyen "Yarın" için şiirleriyle mücadele eden, yarınki günleri sanatıyla teşkilâtlandırdığını iddia eden şairin, bir eğlenti sabahında intihar etmesi bizi haklı çıkardı.

Acaba bu efendiler haklı mıdır? Mayakofski'nin intiharı içtimaî bir gayenin tahakkuku için şuurlu çalışan sanatın iflasına bir delil midir?..Bütün bu suallere cevap vermek ve büyük şair Mayakofski'yi kendi canına kıymağa sevk eden sebepleri anlamak için Rus edebiyat tarihinin son yapraklarını şöyle bir çevirmek icap ediyor.

* * *

Fikir, sanat alemiyle cemiyetin içtimaî değişiklikleri, hareketleri arasında sıkı bir münasebet vardır. Daha doğrusu cemiyetin maddî temelleri onun sanat, felsefe gibi, fevkanî müesseselerini tayin eder. Bilmukabele bu "fevkânî" müesseselerin [üst yapı kurumlarının] de temel üzerinde teşkilâtlandıran, kemmî [köklü]tesirleri vardır.

* * *

Rusya'da büyük 1905 inkılâbı Çar idaresinin kanlı elleriyle bastırıldıktan sonra, Rus edebiyatında dehşetli bir irtica baş gösterdi. Bu irtica bilhassa münevverler arasında bir taraftan "o fenalığa iyilikle mukabele et diyen" Tolstoyculuğun taammümü [genel kabul görmesi], diğer taraftan koyu ferdiyetçiliğin, mistik, metafizik, idealist felsefenin yayılması suretinde tezahür etti.

Evvelki Rus edebiyat nesli muhtelif noktai nazarlarla içtimaî insanı,cemiyeti tetkik ve tevsik ederlerdi. 1905'ten sonra sanatkârlar kedi ruh?! alemlerinin ipsiz sapsız tetkikleriyle uğraşmağa başladılar. Bu müteredddi [soysuzlaşmış] mistik bir ruhiyatçılıktı. Fransa'da bu karanlık münevver gevezeliğinin mümessili Moris Meterling'ti meselâ...

* * *

Emperyalizm bilhassa yirminci asrın başlangıcında tezahür etti. Emperyalizmin karargâhı, teessüs eden büyük şehirlerdi. Bundan dolayı bu sıralarda İtalya'da doğan "Urbanist" "Şehircilik" edebiyatı Marinetti ismindeki şairin "Fütürizm", "İstikbalcilik" cereyanında tezahür etti. Bu suretle Marinetti'nin Fütürizmi Emperyalizmin çocuğuydu.

Halbuki Rusya'da doğan "Fütürizm"in memba ve sahası bazı ana hatlarında İtalya'nınkilerden farklıydı.

Rus "Fütürizm"inin üç cenahı vardı. Sağ cenah büyük Rus şehir burjuvasının edebiyatıydı. Bu sağ cenah "fütürist"lerin başında "Severyanin" isminde bir şair bulunuyordu.

Merkezi işgal eden fütüristler, yeni edebiyatın şekil ve tekniğiyle uğraşıyorlardı. ve bu sahada birçok muvaffakiyetler elde etmişlerdi.

Rus fütürizminin sol cenahının başında Mayakofski bulunuyordu. Mayakofski vaktiyle işçi kütlelerinin teşkilâtıyla yakında alakadardı. Fakat 1905'ten sonra bu teşkilâtlı rabıtayı kaybetmişti. Sol cenah fütüristleri bütün kuvvetleriyle bir yandan kendi burjuva sağ cenahlarına, bir yandan da müteredddi ruhiyatçılığa, mistikliğe kaçan sanatkârlara hücum ediyorlardı.

Mayakofski bu mücadeleyi idare eden rehberdi. Ve cemiyet mikyasında kurtuluş kavgasına girişmiş olan kütlelerle rabıtasını kaybettiği için, kendisini bütün cemiyetin karşısında tek başına bayrak kaldıran bir kahraman bir fert telakki etmeğe başladı.

İşte Mayakofski'deki o acayip ferdiyetçilik buradan gelir. Hatta Mayakofski'nin intihar sebeplerinin köklerini burada aramak icap eder.

* * *

1917 "Oktyabr" inkılâbına Mayakofski bilâtereddüt iştirak etti. O, kendisiyle beraber "Oktyabr"a muazzam bir inkılâpçı heyecanı ve yeni bir edebiyat şekli getirdi. İnkılâbın en güç zamanlarında Mayakofski'yi kollarını sıvamış, dev gibi cüssesiyle işbaşında görüyoruz. Şiir yazıyor. Propaganda resimleri yapıyordu. Üç sene zarfında 500 propaganda levhasını tek başına resmetmiş ve şiirlerini yazmıştı.

İnkılâbın yıkış devresinde faal olan bu büyük şair, kuruluş devresinde de işine devam etti. İktisadî kavgaya şiiriyle heyecan veriyordu.

"Benim emzikler hakkında mükemmel bir şiirim var" diyordu, "ihtiyarlayıncaya kadar emeceğim emzikler hakkında!..."

Bu fikirle alay edenler oldu. Mayakofski onlara cevap verdi: "Eğer hâlâ köylerde çocukların ağzına emzik vermeyip kirli bez parçaları sokuluyorsa, bu biraz da şairlerin kabahatidir. Emzik propagandası yapmak, medeniyet propagandası yapmak demektir."

* * *

Mazinin hars çevresi içinden çıkamayan birçok insanlar ve burjuva münevverleri Mayakofski'nin sanatına düşmandılar. Onlar, "Hakiki, saf, temiz şiir?!" istiyorlardı. Mayakofski onlara kaba saba, bilhassa küstah bir şahsiyet tesiri yapıyordu.

Biz güzel sanatlar sahasında, ananelerin hâlâ esiriyiz. Sanatı hâlâ afyon çekmek kabilinden bir şey telakki edenler az değildir.

* * *

Eski şiirin tekniğiyle, mektep sıralarından itibaren, ülfet etmiş olan ihtiyarlar Mayakofski için, "Şiirlerini kendisi okuduğu zaman iyi oluyor, fakat biz okuyamıyoruz!.." diyorlardı. Fakat zamanla Mayakofski'nin açtığı şiir tarzı taammüm edince, yeni şiir şeklinin hayatlı, canlı ve tabii tekniği muzaffer oldu. Ve bu itiraza mahal kalmadı.

* * *

Mayakofski son senelerde bilhassa halk ve işçi kütleleri arasında büyük bir şöhret kazanmağa başlamıştı. Yeni bir medeniyetin kuvvetli bir şairi olarak büyüyordu. Fakat bu büyümeyi ölüm birdenbire durduruverdi.

Mayakofski niçin intihar etti? Bunu en doğru bir surette şair Damyan Bedni şöyle izah ediyor:

"Ağır bir hastalık, tesadüfi bir yalnızlık ve şahsî bazı ıstırapların bileştiği bir anda, eski, ferdiyetçi insiyaklar harekete geldiler. Eski Mayakofski, yeni Mayakofski'yi bir zayıf anında yakalayıp öldürdü."

* * *

Mayakofski ölümünden evvel bir mektup bıraktı. Bu mektupta: "İntihar hiçbir şeyi halletmez. Vatandaşlarıma bu işi kat'iyyen tavsiye etmem" diyor.

Bu mektup yeni Mayakofski'nin eski Mayakofski'nin eliyle ölürken bile vatandaşlarına verdiği mükemmel bir "hayata", "yeniye", "yarına" inanma dersidir.

Putları Kırıyoruz Kampanyası ve Yeni Edebiyat [77]

77 Zafer Toprak, "Nâzım Hikmet'in Putları Kırıyoruz Kampanyası ve Yeni Edebiyat", *Toplumsal Tarih*, sayı 261, Eylül 2015, s. 34-42.

Cumhuriyet'in ilk on yıllarında Yeni-Eski kavgası toplumun hemen her katmanında kendisini gösterecekti. Bu tür bir tartışmanın edebiyata da yansıması kaçınılmazdı. Nâzım Hikmet, bu kavgadan sonuç alabilmek için geçmişe karşı savaş açmayı denedi. Kısa soluklu olsa da "Putları Kırıyoruz" Türkiye'de toplumcu gerçekçi bir sanat anlayışı için önemli bir ortam yarattı. Resimli Ay, 30'lu yılların başında Türk edebiyatına yeni bir soluk getiren Sabahattin Ali, Sadri Etem, İlhami Bekir, Suat Derviş, Mahmut Yesari, Nizamettin Nazif, Vâlâ Nurettin, Münire Handan, F. Celalettin, Peyamı Safa gibi genç yazarlardan oluşan yeni bir yazar kitlesi kazandırdı.

29 Mayıs 1913'te, Champs Elysées Tiyatrosu'ndaki ilk gösteriminde Stravinsky'nin "Bahar Ayini" Paris'in seçkin opera-bale müdavimlerinin büyük tepkisiyle karşılaşmıştı. Salonda protesto sesleri yükselmiş, dönemin ünlü bestecisi Debussy müziği yavan ve sığ bulmuştu. Aslında Stravinsky'nin müziği yeni bir yüzyılın doğum sancılarını içeriyordu. Nitekim Modris Ekstein'in ünlü *Bahar Ayini: Cihan Harbi ve Modern Çağın Doğuşu* kitabı Champs Elysées Tiyatrosu'ndaki bu sahneyle başlıyordu. Dadaizm, kübizm, fütürizm konstrüktivizm, endüstrializm, Cihan Harbi ve onu izleyen yıllarda sanatta ve edebiyatta köklü dönüşümlere neden olmuştu. Bu gelişmeler Türkiye'de de benzer sonuçlar vermişti. Muhsin Ertuğrul'un sahne kurguları modern Rus tiyatrosunun öncüleri Stanislavski ve Meyerhold'dan esinlenmişti. Nâzım Hikmet, Mayakovski'ye özenerek 1923'te yazdığı "Makinalaşmak istiyorum" adlı şiiri yeni bir çağı müjdeliyordu.

Cihan Harbi çağdaş dünyayı küreselleşme çağı olarak nitelenen 19. yüzyıldan koparmıştı. 1914-1918 tüm dünyayı kaosa sürükleyen ve "yeni"yi arayan yıllardı. İmparatorlukların teker teker çöktüğü, ulus-devletlerin doğuş sancıları çektiği bir evreyi simgeliyordu. Millî Mücadele salt Türkiye için değil, üçüncü dünya diye nitelenecek bir kesim için örnek alınacak bir başkaldırıydı. Cumhuriyet fikri ise büyük hüsranla sonuçlanan dört yıllık Cihan Harbi'nin kaçınılmaz bir sonucuydu. Paradoksal bir biçimde Cihan Harbi'nin yıkıntıları bir ölçüde yeni doğmakta olan yeni ulusların işini kolaylaştırmıştı. Cihan Harbi'nin tek galibi ABD idi. Avrupa'da savaşı kazanan ülkeler, eski yayılımcı siyasetlerinden büyük ölçüde ödün vermek zorunda kalmış, savaşın yıkıntılarının üstesinden gelmek için umutlarını Almanya'dan alacakları savaş tazminatına bağlamışlardı. Oysa Almanya Versailles'ın yükü altında çökmüş, orta katmanları yok eden hiperenflasyon Hitler'e iktidar yolunu açmıştı. Bu arada savaşın neden olduğu dengesizlikler işçi kesimini radikalleştirmiş, kadın hareketi savaşta gösterdiği yararlılığın karşılığını bekler olmuştu.

Savaş ertesi demokrasiler her geçen gün kan kaybına uğruyordu. Hobsbawm'ın "katastrof çağı" diye nitelediği, Mazover'in Avrupa'yı "karanlık kıta" olarak gördüğü 20. yüzyıla giriliyordu. Cumhuriyet Türkiyesi işte bu tür bir yıkıntı ortamında doğmuştu.

Cihan Harbi siyasette, ekonomide, toplum anlayışında, kültürel değerlerde dönüşü olmayan bir dönemi başlatıyordu. Edebiyat ve sanat etkinlikleri de bu evrimden payını alacaktı. Plastik sanatlarda klasisizme meydan okuyan empresyonizm ve onu izleyen ekspresyonizm artık sorgulanıyordu. Fütürizm, dadaizm, endüstrializm, konstrüktivizm gibi yeni anlayışlar savaş yıllarında ve ertesi geçmişi köklü bir biçimde sorgulamaya başlamıştı. Rus fütürizminin geçmişle bağını koparıyordu. Fütüristler için her şey gelecekti. Geçmişte özenilecek, yüceltilecek, putlaştırılacak bir değer yoktu. Fütürizmin doğduğu yer olan İtalya'da bu akım plastik sanatlarda gözlemlenirken, Rus fütüristleri bunu edebiyata taşımışlardı.

Kuşkusuz Bolşevik Devrimi özü itibariyle bir reddiyeydi. 19. yüzyılın hızla gelişen sanayileşmesi kapitalizmi dönüşü olmayan bir yol olarak çizerken Cihan Harbi buna ket vurmuş, ardından Rus Devrimi tüm cihanı

karşısına alarak yeni bir toplumsal düzeni gündeme getirmişti. Bu köklü dönüşümlerin olduğu evrede Nâzım Moskova'da idi ve KUTV'da gördüğü eğitimin ötesinde bu devrimci dönüşümleri bilfiil yaşamıştı. Nitekim şiiri de Rusya'daki gelişmeleri günü gününe izlemiş, önce biçimsel, ardından öze yönelik yeni bir şiir anlayışı benimsemesine neden olmuştu. Önce fütürizmin etkisinde kalmış, ardından konstrüktivizme yönelmiş ve Rusya'daki dönüşümlerin izinde 30'lu yıllarda sosyal realizmde ya da toplumcu gerçekçilikte karar kılmıştı. Nâzım'ın yayımlanmış eserlerinde, kapağından içeriğine kadar bu süreci izlemek mümkündü. 1929 yılında yayımladığı ilk kitabı *835 Satır* bunun somut örneğiydi.

Yeni Çıkan Kitaplar: 835 Satır: Nâzım Hikmet
Neşreden Muallim Halil Kütüphanesi

Bu ayın en mühim fikir hadisesi hiç şüphe yok, Nâzım Hikmet Bey'in *835 Satır* ismi altında çıkan şiir kitabıdır.

835 Satır bizde edebiyat ve bilhassa şiir sahasında yeni bir devrin başlangıcıdır. Şair kitabının isminde bile bu yeniliği göstermiştir. Nâzım Hikmet'in kitabına bu ismi intihap etmesinin manası vardır. Onun şiirleri manzume değildir ve mısralardan terekküp etmemiştir. Şu veya bu parçası güzel olan mısralardan mürekkep bir manzume tam manasıyla şiir değildir.

Fakat asıl yenilik şairin ruhunda ve sanatındadır. Nâzım içi dışı dolu bir şairdir. Şiir onun için fikirlerini ifade eden bir vasıtadan ibarettir. Nâzım'a eskiden beri tanıdığı birtakım kalıplar dar gelmiş, o kendi fikirlerini ifade edecek yeni kalıplar icat etmiştir. Onun için Nâzım'ın şiirlerini okuduğumuz zaman ilk hamlede kavrayamadığımız bir yenilikle karşılaşıyoruz. O Türk şairlerinin mağmum ve mariz havasından kurtulmuş yepyeni bir şairdir. Şiirlerinde yeni ve zinde bir canlılık vardır. Güneşi İçenlerin Türküsü ismindeki şiir bu canlılığın en kuvvetli bir misalidir. Nâzım'ın şiirlerinden yeni bir hayatın doğduğunu hissetmemek mümkün değildir.

Bu kitap Nâzım'ın şiirlerinin ancak bir kısmını ihtiva etmektedir. Şairin asıl hususiyetini gösteren şiirleri bu kitapta yoktur. O şiirleri de dinlemiş olanlar bilirler ki Nâzım Türkiye'nin edebî hayatında yeni bir devir açmıştır. 835 Satır bu devrin başlangıcına işarettir.

"Yeni Çıkan Kitaplar", *Resimli Ay*, Mayıs 1929, s. 35.

Ancak, Nâzım kendi eserlerinde bu yeni şiir anlayışını geliştirmekle yetinmemiş, Türkiye Komünist Partisi mensubu olarak daha geniş çevrelere hitap ederek misyonunu yerine yetirmeyi amaçlamıştı. Bunun için de toplumsal kaygıları olan yayıncılar, Sabiha ve Zekeriya Sertel'den de icazet almış ve o günlerin en popüler toplumsal içerikli magazini, *Resimli Ay*'ı bu amaçlar doğrultusunda kullanmıştı. Zekeriya Sertel de havaya kapılmış, kendisini yeni neslin temsilcisi olarak görmeye başlamıştı. Nitekim *Resimli Ay*'ın Temmuz 1929 sayısında "Baş Muharrir Diyor ki"de şu satırlara yer vermişti:

"Biz maziye inanmıyoruz. Mazi denen şey bizi arkaya bağlayan kuvvettir. Biz ise arkaya bakmak bile istemiyoruz. Bizim gözümüz ileridedir. Bizim için bir saat evvelki an bile mazidir. Maziye hürmet eden milletler istikballeri ile meşgul olmayanlardır. Yeni neslin mümeyyiz vasfı maziyi tanımamaktır. Biz mazimizle iftihar et-

mek istemiyoruz, yapacaklarımızla övünüyoruz. Gençliğin vazifesi maziye hürmet etmek değil, onu yıkmaktır."

Zekeriya Sertel bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde kendisini fütürizmin ilkelerine kaptırmış, Nâzım'ın radikal görüşlerine dergisinin kapılarını açmıştı. *Resimli Ay*'ın son iki yılı böylece bir "protest" dergiciliğine dönüşecekti. Nitekim bu nedenle derginin başı derde girecek, yargılanacak ve sonunda kapanacaktı. Bu arada, 1920'lerin ilk yarısında güçlü bir ses olan *Aydınlık*'tan daha ılımlı bir üslupla eleştiri anlayışını her yönüyle sayfalarına taşıyacaktı, büyük ölçüde genç yazarlara olanak sağlayacaktı.

Putları Yıkıyoruz No. 1 - Abdülhak Hâmit

Böylece Haziran 1929'da başlatılan "Putları Yıkıyoruz" kampanyası dergi sayfalarında geniş yer aldı. Hedefteki ilk "put" "şair-i âzam" Abdülhak Hâmit idi. Dergi başyazarı Zekeriya Sertel, "Baş Muharririmiz Diyor ki" başlıklı köşesinde "Yeni bir mücadeleye başlıyoruz. Putları yıkacağız" diyordu. Amaç lâyık olmadıkları halde sırf sürekli bir propaganda etkisiyle insanların kendilerine put yapıp taptıkları kimseler üzerindeki kutsal örtüyü kaldırmak ve Türk gençlerini yanlış putlara tapmaktan kurtarmaktı. Toplumlarda kahramanlara tapma devri denilen bir devir vardı. İslam'dan önce Araplar toplum içinde az çok yükselmiş kimseleri derhal kutsal bir çelenkle süsleyerek bir put haline getirir ve onlara tapmaya başlarlardı. Cumhuriyet Türkiyesi'nde de edebiyatta türeyen sahte kahraman ve sahte putlar kahramanlara tapmak ihtiyacının doğurduğu kimselerdi. Yıllardır ülke insanının tapmakta olduğu bu putlardan biri de Abdülhak Hâmit'ti. Abdülhak Hâmit alelade bir şair olduğu halde, birbirlerini methederek yükseltmek yolunu tutan eski nesil edipler, kendi kendilerine verdikleri değişik sıfatlar arasında Abdülhak Hâmit'e de "dâhî", bir süre sonra da "dâhî-i âzâm" unvanını vermişlerdi. Bu sıfat etrafında o kadar çok propaganda yapılmıştı ki geniş kitle anlamadan, üzerinde kafa yormadan Abdülhak Hâmit'in"deha"sını kabul etmişti.

İşte bu noktada Zekeriya Sertel Abdülhak Hâmit'in "deha"sını sorguluyordu: "Abdülhak Hâmit bu sıfata liyakat kesb etmek için nasıl bir eser vücuda getirmiştir?" sorusunu soruyor ve Abdülhak Hâmit'in eserlerinden hiç birisinin Avrupa dillerine çevrilmediğini kaydediyordu. Daha da ötesi, Abdülhak Hâmit'in eserlerini yeni nesil anlamıyordu. Yarınki nesil ise okumaya bile muktedir olamayacaktı. Bu kadar dar bir çerçeve içine hapsolmuş bir kişi "dâhî" olabilir miydi? Sertel'e göre "dâhî" uluslararası alanda ün salmış bir kişiye denirdi. Abdülhak Hâmit ise değil başka ülkelerde kendini tanıtmak, kendi vatanında bile kendinden sonra gelen nesle eserlerini okutmayı başaramamıştı. Eserleri bu denli yaşamın kendisinden ırak olan bir kişi "dâhî" olamazdı.

Keşke Abdülhak Hâmit bir dâhî olsaydı da uluslararası bir şahsiyet olarak tanınsa ve eserleri Şekispir'in eserleri gibi bütün cihanın malı olsaydı. O zaman Türkler de yetiştirdikleri bu deha ile iftihar ederlerdi. Fakat ne yazık ki Hâmit o dehalardan değildi. Ona bu sıfatı verenler hem kendilerini, hem de Türk milletini aldatmışlardı. Hâmit olsa olsa Osmanlı dilini iyi kullanan bir şairdi. Osmanlı edebiyatına hizmetleri vardı. Ama şiirde hiçbir zaman "inkılâb" yapmamıştı. Kısaca "deha" sözcüğü biraz tasarruflu kullanılmalıydı. Bu sıfatı lâyık olmayanlara vermek suretiyle, o sıfata hak kazananlar küçük düşürülmemeliydi.

Aslında tartışmanın ateşini fitilleyen yazı *Resimli Ay*'ın Mayıs 1929 tarihli nüshasında Nâzım'ın Mahmut Yesari'nin *Geceleyin Sokaklar* başlıklı eserinin eleştirisiydi. Nâzım, Mahmut Yesari'nin başka dillere korkmadan çevrilebileceğini söylüyordu. Çeviri sonucu onun yazısı hiçbir kayba uğramayacaktı. Oysa "dâhî-i âzâm (?!)" Abdülhak Hâmit'in kaç yazısı böyle bir sınavdan geçebilirdi! Bir edebî şahsiyet için en büyük sınav her dilde aşağı yukarı aynı gücü koruyacak kadar yerel ve uluslararası olmasıydı. Nâzım " Dahî-i âzâmın en kuvvetli yazısını başka bir dile çevirin, bakın nasıl sırıtır. Başka bir dile değil, hatta bugün konuştuğumuz Türkçeye tercüme edin, bakın dâhînin dehası nasıl sabun köpüğü gibi dağılıveriyor" demişti. Basında bu yazıya doğan tepki

üzerine Nâzım tonunu bir üst kademeye taşıyarak *Resimli Ay*'ın Haziran 1929 sayısında "Putları Yıkıyoruz No 1 - Abdülhak Hâmit" adlı yazısına yer vermişti. Bundan böyle okurların kafasına zorla mıhlanan putlardan biri yıkılmaya çalışılacaktı. Ve bunu diğerleri izleyecekti.

Nâzım için, Abdülhak Hâmit bir Osmanlı sanatkârıydı. Tanzimat sonrası Osmanlı toplumunun dönüşüm evresinde eserlerini vermişti. Bu dönem Osmanlı'da derebeylik saltanat devrinin can çekiştiği, yeni bir toplumsal yapının doğum sancılarının hissedildiği bir evreydi. Abdülhak Hâmit'in sanatı Shakespeare'i, Racine'i, Corneille'i taklidin ötesine gitmemişti. O kadar ki Hâmit'in bir piyesi Londra'da ya da Paris'te oynansa, izleyiciler Shakespeare'in, Racine'in, Corneille'in karikatürleştirildiğini, ya da aktörlerin rollerini unutup tuluatçılığa kalkıştıklarını zannederlerdi. Eğer Hâmit, yaşadığı toplumun dönüşüm evresini, Şark'a, Osmanlı'ya özgü özelliklerini uluslararası bir düzeyde ifade edebilmiş olsaydı dahiler galerisinde bir yere sahip olabilirdi. Oysa Hâmit "mukallitliğin" ötesine geçememişti. Hatta, onun çağdaşları Namık Kemal ve Ziya Paşa bile bu hususta daha başarılı olmuşlardı.

Böylece yeni nesli temsil eden Nâzım, eskilere karşı savaş açmış oluyordu. *Resimli Ay*'da tıpkı fütürizm ve konstrüktivizm anlayışında olduğu gibi sayfalar düzenlenmeye başladı. Fotoğrafların üzerine çarpı işareti kondu; kimi fotoğraflar başaşağı çevrildi; siyah beyaz kontrastlara gidildi.

İlk evrede ülkede "kanonik" yazarlar hedef alındı. Abdülhak Hâmit [Tarhan], Mehmet Emin [Yurdakul], Hamdullah Suphi [Tanrıöver] ve Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] dergi sayfalarında resimleri üzerlerine çarpı konarak ya da resimleri baş aşağı çevrilerek yayımlandı.

Nâzım'a göre "Mefkûre" ya da "İdeal"

Nâzım, "putlaştırılmış" bu yazarları alaşağı etmek için Ziya Gökalp'in bir neolojizminden yararlanacaktı. Bu sözcük "mefkûre" idi. Gökalp bu sözcüğü "ideal"in karşılığı olarak kullanıyordu. Nâzım'a göre her toplumun yaşadığı döneme özgü idealleri vardı. Bu idealler bireylerce soyut bir biçimde kavranamadığı için onlar kimi şahsiyetlerde somutlaştırılırdı. Bu idealleri en iyi özümleyen, onları her yönüyle kendinde aksettiren kimseler o ideallerin temsilcilerine dönüşürdü. O kişilere baktıklarında insanlar kendi ideallerini, kedi düşlerini, kendi özlemlerini görürlerdi. İşte bu kişiler zamanla toplumun o günkü ideallerini temsil ederlerdi. Zamanla o şahsiyetler kutsallaşır, bir "put"a dönüşürdü.

Öte yandan, bu "putlar" arasında değer taşımayan, yanlış telkinlerin ve propagandaların sonucu kendilerini "put" gibi gösteren kişilere de rastlanırdı. Bunlar, Nâzım'a göre "sahte putlar"dı. Nâzım'ın hedefinde işte bu "sahte putlar" vardı. Ve bunlar yıkılmalıydı. ".... İşte biz de putları yıkmakla eskimiş, çürümüş mütehaccir [taşlaşmış] putları devirip yeni fikirlere, yeni cereyanlara yol açmaktan başka bir şey yapmıyoruz" diyordu. Edebiyat ve sanat yaşamının sahte putlarını sıralarken hedefteki ilk kişiler Abdülhak Hâmit Tarhan ve Mehmet Emin Yurdakul'du. Her iki şahsiyet de sanat alanında ülkenin idealleri, temsilcileri olamazlardı. Zira her iki şair de "kıymetten düşen putlar"dı.

Toplumlar evrilip son uygar aşamaya girdikten sonra artık putlara gerek kalmayacaktı. İnsanlar, bundan böyle doğrudan doğruya fikirler ve düşünce akımlarına inanır olacaklardı. Uygar ve gelişmiş bir birey yeni bir fikri kavrayıp ona inanabilecek bir düzeye eriştikten sonra, o düşünceyi somutlaştırmaya yarayan putlara ihtiyaç duymayacaktı. Çağdaş toplum düzeninde yapılacak ilk iş, düşünceyi eğilmez, bükülmez bir hale sokan, taşlaştıran sahte putları yıkmaktı. Toplumun ideallerini temsil ettiklerini iddia eden sahte putlar bu fikirlerin taşlaşmasına neden oluyorlardı. İnsanlar bu sahte putların kutsal varlıklar haline gelmesiyle muhafazakarlaşıyor, her türlü yeni fikir ve akımlara karşı tavır alıyorlardı. Oysa toplumun evirilmesi için yeni fikir ve akımlara ihtiyaç vardı. Bu yeni fikir ve akımların gelişimine olanak verebilmek için taşlamış fikir ve sanat putlarını ortadan kaldırmak

gerekiyordu. İşte bu evrede çağdaş insan kendi fikir ve özlemlerini gerçekleştirebilmek için putları devirip yeni fikirlerin önünü açacaktı.

Nâzım Hikmet putları yıkmaya yönelik kampanyasıyla eskimiş, çürümüş, taşlamış putlara karşı yeni fikirlere, yeni düşünce akımlarına yol açmaktan başka bir şey yapmadıklarını söylüyordu. Abdülhak Hâmit yeni nesil için artık bir sanat ve edebiyat putu olamazdı. Bu şair artık günün yeni sanat ve fikir akımlarını temsil etmiyordu. Artık put işlevi göremezdi. Şu hâlde yeni fikirlere gelişim ortamı sağlayabilmek için öncelikle bu eskimiş, değerden düşmüş putu yıkmak gereği vardı.

Putları Yıkıyoruz No. 2 - Mehmet Emin Beyefendi

Resimli Ay'ın bir sonraki nüshasında, Temmuz 1929'da, "Putları Yıkıyoruz No 2 - Mehmet Emin Beyefendi" başlıklı yazı yer alıyordu. Nâzım, Abdülhak Hâmit'te olduğu gibi aynı mantığı kullanacak, Mehmet Emin'i putlaştırılmış, "millî şair" ilân edecekti. Oysa Nâzım'a göre, Mehmet Emin'in kullandığı dil bile Türkçe değildi. Mehmet Emin'in dili sahte, uydurma, yabancı bir dildi. Nitekim Türkçenin son devirdeki gelişimi üzerinde Mehmet Emin'in herhangi bir etkisi olmamıştı. Öte yandan Mehmet Emin'in şiirleri bu topraklardaki insanın, ruh ve özlemlerini ifade etmiyordu. Mehmet Emin, kendi yazan ve kendi yazdıklarını kendisi basan ve okuyan bir şairdi. Nâzım, Mehmet Emin için "Lisanı Türkçe olmayan, lisanının kökünü canlı dilden almayan bir şair, bir Türk şairi, millî şair olabilir mi? sorusunu yöneltiyordu. Ama "millî şair" olmak için bu da yeterli değildi. Millî şair topluluğun millet haline dönüştüğü ortamlarda ortaya çıkardı. Türk milleti görece geç bir dönemde oluşmuştu. Mehmet Emin'in yazı yazdığı devirlerde ülke, onun şahsında bir millî şaire malik olabilirdi. Oysa Mehmet Emin bu sıfata nail olabilmek için hiçbir özellik göstermemişti. Toplulukların millet haline gelip millî şair yetiştirdikleri devir, derebeylikle mücadele edilen ya da emperyalizme karşı kurtuluş mücadelesinin verildiği, veya her iki kavganın da birlikte yürütüldüğü evreydi. Millî şair işte bu ortamda mücadeleye girişen şairdi. Rusların, Bulgarların, Hintlilerin, Almanları millî şairlerinde bu vasıf barizdi. Oysa Mehmet Emin Bey'de bu vasfın zerresi bile yoktu.

Abdülhamit devrinde yaşayan Mehmet Emin'in, Tevfik Fikret'in Sis şiiri, Namık Kemal'in birçok yazısında olduğu gibi dönemin istibdadına karşı haykıran ve dillere destan olmuş hangi yazısı ya da şiiri vardı? Hangi yazısında Ziya Paşa kadar olsun emperyalizme dost olanlara hücum etmiş ve en nihayet hangi yazısı Kemalettin Kâmi'nin İzmir Kapılarında adlı küçük şiiri kadar olsun Millî Mücadele'nin destanı olmuştu? Mensup olduğu milletin dilinde bir dönüm noktası oluşturmayan, o milletin büyük mücadelelerinin sesini duyuramayan bir şair nasıl millî şair olabilirdi?

Nâzım'ın *Resimli Ay*'da başlattığı bu başkaldırı kısa sürede yankı uyandırmış ve özellikle Türk Ocağı çevresinde, başta Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri olmak üzere, karşı salvolara neden olmuştu. Nâzım soruyordu: "Bu feryat, bu gürültü niçin? Neden hürriyetin ve yeniliğin aşık ve müdafii olmak lâzım gelen gençliği, eskiliğin müdafaası için tahrike cesaret ediyorlar?"

Nâzım'a göre, gençliği tahrik eden Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri kendi saltanatlarının da yıkılacağından korkuyorlardı. Türk Ocağı içinde Mehmet Emin'in yanında saltanat kumuş birkaç "milliyet tüccarı" varlıklarını sürdürebilmek için birbirlerini savunmak ve çıkarlarını korumak zorundaydılar. Bu öyle saltanat zinciriydi ki halkalardan birinin kopmasıyla ötekilerin de saltanatlarından mahrum kalma tehlikesi vardı. O nedenle içlerinden birine hücum edilince hemen harekete geçmiş ve Nâzım'ın başlattığı protest hareketini daha doğuş aşamasında boğmayı tasarlamışlardı.

İşte Mehmet Emin'i savunma istemeleri bu kaygının ve korkunun sonucuydu. Yoksa Mehmet Emin'in

"millî şair" olmadığını daha zamanında Hamdullah Suphi, *Servet-i Fünûn*'da itiraf etmişti. Hamdullah Suphi'ye göre Mehmet Emin "tabaka-yi avam"ın, yani toplumun alt kesimlerinin şairiydi. Bilindiği gibi, o sıralarda Türk Ocakları "havas"ı, yani okumuş, bilgi sahibi kesimi temsil ediyordu. Kısa bir süre sonra kapanış nedenlerinden biri de bu "avam"-"havas" çatışması olacaktı. "Avam"dan yana Halkevleri, "havas"ı savunan Türk Ocakları'nın yerini alacaktı.

Cevap No. 1 ve "İpten Kazıktan Kurtulmuş Yazar"

Nâzım'a karşı sesini en üst tondan yükseltecek yazarlar Ahmet Haşim, Yakup Kadri ve Hamdullah Suphi olacaktı. Putları Yıkıyoruz No. 1 ve No. 2'nin ardından hedefte Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri vardı. Her iki yazar da Nâzım'a ateş püskürüyorlardı. Yakup Kadri, yazdığı bir dizi makalede doğrudan Nâzım'ın kişiliğine saldırıyor, "Bunlar ipten ve kazıktan kurtulmuş kaşarlı sabıkalılardır" diyordu. Bunların aralarında öyleleri vardı ki daha yirmi beş yaşına basmadan hayatlarının en güzel çağını zindan köşelerinde çürütmüşlerdi. Bir kısmı ise komünist "çeka"larının Türk ırkdaşların kanı ile bulanmış ellerini öpmeyi ve onlara dair kasideler terennüm etmeyi bir geçim vasıtasına dönüştürmüşlerdi. Yakup Kadri'ye göre Nâzım, Millî Mücadele yıllarında düşmana karşı çıkmaktan ürkerek, Maarif Vekâleti'ni dolandırarak çaldığı parayla Karadeniz'i aşıp Bolşeviklere ilhak eden bir vatansızdı. İşte bunu üzerine Nâzım, *Resimli Ay*'ın Temmuz 1929 sayısında, üç şiirden oluşacak "Cevap"larının ilkini, başlık koymaksızın, sadece"Cevap" diyerek ve adını da gizlemeksizin yayımlayacaktı:

Cevap 1
Nâzım Hikmet

Behey!
Kara boynuz gibi kaşlı
mukaddes Apis başlı
adam;

Behey!
Kara maça bey!
Sen Şiirin asil kamusuyla konuşuyorsun,
ben asaletten anlamam.
Şapka çıkarmam konuştuğun dile,
düşmanıyım asaletin
kelimelerde bile,

Behey!
Kara maça bey!
Ben bilirim
bu tehevvür şu şikâyaat niçin?
bilirim
beni uykumda boğmak için
bekliyorsun geceyi.

Ben ki bileklerinde tel kelepçeyi
bir altın bilezik gibi taşımışım,
ben ki ilmikleri sabunlu iplere bakıp
kıllı kalın ensemi kaşımışım,
tehdidine pabuç
bırakır mıyım hiç?

Behey!
Kara boynuz gibi kaşlı
mukaddes Apis başlı
adam,

Behey!
Kara maça bey,
behey, yüzü kara.
Ruhunu zenci bir esir gibi çakırdın pazara,
bir orospu odası yaptın kafa tasını...
Hâkî ceketli ölülerin ceplerinden
çalarak parasını
satın aldın kendine
İsviçre dağlarının havasını,
Ve bundandır ki bugün
ablak sarı suratında senin
kanlı altınların kızıllığı var..

Acayip rüzgârlar esmiye görsün başımdan.
Yoksa musahhih maaşımdan
haftada üç papel taksite bağlayıp seni
bir şamar oğlanı gibi kullanırım.
Beyimin böyle işlerle ülfeti var sanırım,
mükemmel yapar vazifesini..

Behey!
Kara maça bey.
Halka ahmak diyen sensin.
Halkın soyulmuş derisinden
sırtına frak giyen sensin.
Ya bal tutan beş parmağını
beş çürük muz gibi,
homurdanarak dolaş besili bir domuz gibi,
Meydan senin
mi dersin?

hata edersin,
bizde o göz var mı baksana.
Ben içirmek için sana
kendi kara kanını
bir ateş çenberle çevirdim dört yanını,
sağa git
yok geçit,
sola git yok,
İleri
geri
yok.
Kıvır kuyruk kalemini kalbine sok
bir akrep gibi intihar et..
1929.

Bu şiir bardağı taşıran son damlaydı. Değişik yöntemlerle şairin ve de *Resimli Ay*'ın üzerine gidilmeye başlanmıştı. Nâzım'ın, dergide ilk şiirleri "İsimsiz Adam" imzasıyla yayımlanmış ve bu şiirlerden "Sesini Kaybeden Şehir" dava konusu olmuştu. 18 Eylül 1929 günü dergi yazı işleri müdürü Behçet Bey ve avukatı İrfan Emin Bey yargı önüne çıkarılmış ve dava 10 gün hapis ve 10 lira para cezasıyla sonuçlanmıştı. Karar temyiz edildi. Yargıtay kararı bozdu. Mahkeme eski kararında direndi. Yargıtay bir kez daha kararı bozdu.

Cevap No. 2 ve "*İşçi Şairi*" *Nâzım Hikmet*

Bu arada Nâzım'ın *835 Satır*'ını diğer kitapları izledi. Bunlar *Jokond ile Sİ-YA-U*, *Varan 3* ve *1+ 1 = 1*... Nâzım'ın popülaritesi her geçen gün artıyordu. Geniş bir okur kitlesi oluşmuştu. Bu ilgi odağı kuşkusuz ebedî çevrelerde kıskanılıyordu. Eski ustaların pabucu dama atılmıştı.

O sırada Nâzım'a karşı oluşan cephede yer alan şairlerden biri de Ahmet Haşim'di. Ahmet Haşim, başlangıçta Nâzım'ın şiirlerini beğeniyle karşılamıştı. Ama "Putları Yıkıyoruz" kampanyası son kertede kendisine de dokunacaktı. Nitekim insiyaki olarak gençleri eleştiren, hatta alaya alan, bu arada suçlayan yazılar kaleme aldı. Nâzım'ın özellikle "proleter" kimliğiyle şairlik taslamasını bir türlü kendisine yediremiyor, Nâzım'a olan salvolarında "işçi şairi" sözünü dilinden eksik etmiyordu. İşte Nâzım'ın Cevap No. 2 başlıklı şiirindeki hedef Ahmet Haşim idi.

Cevap No. 2
Nâzım Hikmet

İki serseri var
Birinci serseri
köprü altında yatar,
sularda yıldızları sayar geceleri..

İki serseri var:
İkinci serseri
atlas yakalı sarhoş sofralarında
Bağdatlı bir dilencinin çaldığı sazdır
fransız emperyalizminin
idare meclisinde ayvazdır..

Ben,
ne köprü altında yatan,
ne de atlas yakalı sarhoş sofralarında
saz çalıp arabistan fıstığı satan-
-ların
şairiyim;
topraktan, ateşten ve demirden
hayatı yaratan-
-ların
şairiyim
ben.

İki serseri var:
İkinci serseri
yolumun üstünde duruyor
ve soruyor
bana:
"P R O L E T E R"
dediğimin
ne biçim kuş
olduğunu?"

Anlaşılan
Bağdadî şaklaban
unutmuş,
Mösyö bilmem kimle beraber
Adana-Mersin hattında o kuşu yolduğunu..

İki serseri var:
Birinci serseri
halkın alın terinden altın yapanlara

kendi kafatasında hurma rakısı sunar.

Ben hızımı asırlardan almışım.
Bende her mısra bir yanardağ hatırlatır.
Ben ne halkın alınterinden on para çalmışım
ne bir şairin cebinden bir satır...

İki serseri var:
İkinci serseri
meydana dört topaç gibi saldığım dört eseri
sanmış ki yazmışım kendileri
için.

Halbuki benim
bir serseriye hitap eden
ikinci yazım işte budur:
Atlas yakalı sarhoş sofralarının sazı,
fransız sermayesinin hacı ayvazı,
bu yazdığım yazı
örse balyoz salanların şimşekli yumruğudur
katmerli kat kat yağlı ensende..
Ve sen o kemik yaladığın
sofranın altına girsen de,
- dostun KARAMAÇA BEY gibi -
kaldırıp kaldırıp yere çaaal-
-mak için
canını burnundan aaal-
-mak için
Koca göbeklerin RUSEL kuşağı sen,
sen uşşak murabbaı,
sen uşşak mik'abı
satılmış uşşakların uşşağı sen!!!

Hamdullah Suphi ve "Bolşevik Kapısının Müseccel Köpeği"

Hedefteki üçüncü kişi ise Hamdullah Suphi idi. Hamdullah Suphi'nin ardında Türk Ocakları vardı ve militan gençliği Nâzım'a karşı kullanmaksızın edemeyecekti. Hamdullah Suphi İkdam gazetesinde Nâzım'ın sindirmeye yönelik çok sert bir cevap verdi. İşin içine politikayı da karıştırarak bir noktada Nâzım'ı jurnalliyordu:

"Abdülhak Hâmit bir dâhîdir. Bunlar putları değil, millî ediplerimizi, dâhîlerimizi yıkmak istiyorlar. Bu edebiyat tartışması değil komünizm propagandasıdır.

Karşımızdakiler kimlerdir?

Bolşevik kapısının müseccel köpekleri!

Putları kıranlar bunlardır."

Hamdullah Suphi , başkanı olduğu Türk Ocağı'nda gençleri kışkırtıyor, "İcab ederse daha müessir suretle iş görürüz ki Türk vatanının sevdiği adamlar, vatansızların tecavüzlerine uğrayacak kadar yalnız değillerdir" diyordu. Böylece gerekirse kaba güce başvurulacaktı. Nitekim sonunda Türk Ocağı gençleri harekete geçmişti. *Resimli Ay*'ın yönetim yeri dağıtılacak, yöneticileri hırpalanacak, Nâzım Hikmet'e gözdağı verilecekti.

7 Temmuz 1929 Pazar günü harekete geçildi. Aralarında bir iki sivil polisin de bulunduğu otuz dolayında genç *Resimli Ay*'ı bastılar. Pazar günü seçilmişti, zira etrafta tanık bulunmaması tercih nedeniydi. Baskın Zekeriya Sertel'in dirayeti sayesinde fazla zayiat verilmeksizin atlatılmıştı. Hızını alamayan gençleri sükûnete davet eden Zekeriya Sertel, "oturun konuşalım" diyerek gazetede bir tür tartışma ortamı yaratmıştı. Bu sırada Nâzım da söz almış ve bütün olayın edebî çevrelerde yürütülen bir edebiyat tartışması olduğunu, sanatın zamanla köklü dönüşümlere uğradığını etkin bir üslupla *Resimli Ay*'ı basmaya gelen gençlere anlatmıştı. Gençler de onu ilgiyle izlemiş, sonuçta sessizce binadan ayrılmışlardı.

Bu arada gençler bir ikilem içerisinde kalmışlardı. Eski nesil yeni nesli suçluyordu. Hatta Yakup Kadri gençler için "saman ekmeğiyle beslenmiş nesil" sözünü kullanmış, Türk Ocağı'nda infial yaratmıştı. Bu gafını tevil için İkdam gazetesinde "Gençliğe Hitap" başlıkla yazılar yazmak zorunda kalmıştı. Ancak, Nâzım'a karşı tavır alan gazeteler veryansın saldırılarını sürdürüyorlardı. Baskın ertesi İkdam gazetesi "Asil Türk Gençliği Kendini Göstermeye Başladı" başlığını atmıştı. Gazeteye göre, üniversiteli gençlik *Resimli Ay*'ı basıp sahiplerine gereken dersi vermişlerdi.

Bu arada serbest nazım her geçen gün yeni mevziler kazandı. Nâzım'dan yana yepyeni bir şair nesli oluşmaya başladı. Temmuz 1930'da Nâzım'ın Salkımsöğüt ile Bahri Hazer şiirleri, kendi sesiyle Columbia plak şirketince plağa alındı. Plak yok sattı. Hatta kahvelerde, lokantalarda güpegündüz çalınır oldu. Bu durum karşısında kolluk kuvvetleri duruma müdahale etmek zorunda kalacaklardı. Columbia firmasına da göz dağı veriliş, şirket büyük talep olmasına karşın plağın yeni sürümlerine yanaşmamıştı.

Cevap No. 3 - Bir Komik Âdem

"Cevap No. 3 / Bir Komik Âdem", Nâzım Hikmet'e, dolayısıyla *Resimli Ay*'a karşı saldırının kışkırtıcısı, hem de baş örgütleyicisi durumunda olan, Türk Ocağı Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Beye yönelikti. Bir Komik Âdem başlığını taşıyan şiirle Nâzım bir anlamda "Putları Kırıyoruz" kampanyasına son noktayı koyuyordu. Nâzım'ın etrafındaki çember her geçen gün daralıyordu. Edebî alanda başlattığı kampanya kısa sürede siyasî bir nitelik kazanmıştı. Kendi safına çekebileceği kişileri bile karşısına almak durumda kalıyordu. "Bir Komik Âdem"in dizeleri şöyleydi:

Cevap No. 3 / Bir Komik Âdem
Gözleri, kulakları, elleri, ayaklarıyla,
han hamam, apartıman ve konaklarıyla,
çatal, bıçak, tabak ve bardaklarıyla,
16 sayfaları, baskı makinaları-tanklarıyla,
yamak ve yardaklarıyla
hücuma kalktılar!..
hele içlerinde öyle bir tanesi var,

öyle bir tanesi var ki:
İnsanın yüzüne öyle bakre
öyle melûl bakar ki:
toka edersin eline papelini.
ve sıkar sıkmaz onun belini
sivri dilli, zilli bir bebek gibi çırpar elini..

O komik bir âdemdir.
Portakal oğlu zâdemdir.

Han, hamam, apartıman ve konaklarınızda,
Çatal, bıçak, tabak ve bardaklarınızla,
yamak ve yardaklarınızla
hücuma kalktınız!
Hak varsa eğer,
hücuma kalkmak hakkınız..

Efendiler,
ikinizle teker teker
paylaştık kozumuzu!
Şimdi sıra onun,
gelsin o!!

Gel.
Sen:
itlerini öne itip
karanlıkta yol kesen
hatip!!!

Sen:
Beşinci Mehmed'in saltanatını,
Halifenin altın nallı kır atını
papellerin kat katını
ve teneke suratını,
doldurup torbana
sıska sırtında taşıyorsun..

Torbanı doldurmak için yaşıyorsun.
Bana gelince
ben:
geniş omuzlarımda dimdik bir kelle taşıyorum.

Ve yaşıyorum;
kellemin
içindeki
için..
Farkındayım niçin:
Kan
fışkırıyor
bana bakan
'ateş feşan?!'
gözlerinden...
Ve niçin:
cümleler ezberlemişsin
Fehim Paşa'nın sözlerinden...

Fehim Paşa'nın hayrülhalefi,
bize sökmez afi...
Çıkmak istediğim yaldızlı merdiven yok.
Kalbimin elinde ipekli eldiven yok.
Çıplak bir yumruk gibi kalbimi
soymuşum.
Kellemin
içindeki
için,
kellemi koymuşum..
Sen...
Hayır...
Seninle böyle konuşmak istemem...
Hem,
ben ki yegâne asaleti
dişli düşmanla boğuşmakta bulanım,
seninle boğuşmak istemem..
Sen bir komik âdemsin
Portakal Oğlu zâdemsin.
Toka ederler papelini,
sıkarlar senin belini,
sivri, dilli, zilli bir bebek gibi çırparsın elini.
Sen bir komik âdemsin!.
Sen...
Fehim Paşa'nın hayrülhalefi.....
Bu kadar kafi.....

Demokrasi Sorunu ve Eski-Yeni Mücadelesi

Savaş ertesi zihniyet değişimi sonucu ideolojilerin hâkim olduğu bir dünya inşa ediliyordu. Yeni sanat akımları Cihan Harbi'nin yıkım sürecinin bir ölçüde devamıydı. Bu nedenle Nâzım'ın Moskova'da edindiği birikim, bu arada Mayakovski'ye hayranlığı, onun fütürist anlayışını benimsemiş oluşu "Putları Kırıyoruz" hareketini başlatmasına neden olmuştu. Ama 30'lu yılların dönüşümünü salt Nâzım ile açıklamak olanaksızdı. Aslında ortada bir eski-yeni mücadelesi vardı. Cumhuriyet yeniyi temsil ediyordu. Gazi'nin aynı tarihlerde başlattığı "kültür devrimi"nin de bunda bir payı vardı. Arap harfleri terk edilerek Latin harfleri kabul edilmiş, tarih anlayışı yepyeni bir açılımla ele alınmış, dil alanında Genç Kalemler'den sonra ikinci bir sadeleştirme sürecine girilmişti.

1910'lu yıllar Türkiye için bir Rönesans işlevi görmüştü. Fikir hareketleri ötesinde yeni bir dil anlayışı benimsenmişti. Selanik'te gündeme gelen "yeni hayat" günlük yaşamın hemen her alanına sirayet ediyor ve edebiyat da bundan nasibini alıyordu. Yenilikçilerin boy hedeflerinden biri *Servet-i Fünûn* ve onun Osmanlı dili olacaktı. Eski nesil savunma hatlarını çizerken o günlerin korkulu rüyası komünizmi de kalkan edinmişti ve edebî bir tartışmayı olanaklar ölçüsünde siyasete çekme gayreti içerisindeydi.

Resimli Ay'ın başyazarı Zekeriya Sertel bu tür ithamları hemen her sayıda reddediyor, demokrasiden yana olduklarını vurguluyordu. Özellikle Hamdullah Suphi İkdam gazetesinde *Resimli Ay* yayınının komünizm propagandası olduğunu iddia ediyordu. Bu makale üzerine Türk Ocağı'na mensup gençler, yukarıda belirtildiği gibi, dergi idarehanesine gelerek yönetimi "ikaz etme" gereği duymuştu. Ertesi gün *Resimli Ay* gazetelerde gençlere hitaben şu uyarıyı yayımlamıştı:

> "Efendiler,
>
> *Resimli Ay*'ın intişarı gününden bugüne kadar bir cephesi vardır. O da demokrasiyi müdafaadır. Parasızlığa, her türlü kahra tahammül ederek çıkardığım mecmuada ben kuvvetimi bu idealden aldım. Bugün mecmuamızdaki neşriyata komünizm süsü vererek efkârı umumiyeyi aldatanlara karşı söylenecek söz şudur: *Resimli Ay* sahifelerini, sadece edebî bir münakaşaya açmıştır. Buna komünizm süsü verenler çok çirkin bir demagoji yapıyorlar. Bu doğrudan doğruya eski ile yeninin mücadelesidir."

Zekeriya Sertel'in teşhisi doğruydu. Ortada bir eski-yeni mücadelesi vardı. Ve bu mücadelenin omurgası da dil sorunuydu. Eski nesil bir türlü "yeni lisan"ı kabullenemiyordu. Bu nedenle de her gün cephe yitiriyordu. Ulus-devlet inşa süreci dilde de yenilikleri zorunlu kılıyordu. Nitekim Mehmet Emin'e yöneltilen eleştiri bu yöndeydi. Yeni Türkçenin esin kaynağı canlı dildi; köylü ve esnaf edebiyatıydı, halk edebiyatıydı, halk şiiriydi.

Resimli Ay'ın Ağustos 1929 sayısında "Putlar Etrafında Kopan Gürültü" başlıkla yazısıyla bu kez Sadri Ethem "mini mini sahte putçuk" diye nitelediği Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri'yi hedef alacaktı. Bu arada *Akşam* gazetesi bir edebiyat anketi düzenlemiş ve "harpten evvelki nesille harpten sonraki nesil" arasındaki bariz farkı ortaya koymuştu. Eski nesil buna çok içerlemiş ve el altından tezvire başlamıştı. Eski üstatların sinirleri gerildi. Birbiri ardından makaleler yayımladı. Yakup Kadri bir yazısında gençleri karşısına alarak "Gençler müterediddir, çünkü, samanla karışık hamur yediler" satırlarına yer verdi. Bu cümle tartışmanın daha da alevlenmesine neden oldu.

Özetlemek gerekirse "Putları Kırıyoruz" kampanyası Selanik'te başlayan bir sürecin son halkasıydı. Sadri Ethem bu noktaya dikkat çekmek için Yakup Kadri'nin Selanik'te Genç Kalemler hareketi başladığı tarihte *Rebap* dergisinde yer alan bir yazısını *Resimli Ay*'da tekrar yayımlama gereği duydu. Yakup Kadri şöyle diyordu yazısında:

"Yeni... - Satıyorlar. Kaça? Nasıl? bilmiyorum, fakat satıyorlar. İki senedir gazetelerde ilânlarını görmediniz mi? Yeni Lisan, Yeni Fikir, Yeni Hayat.

Ey görgüsüz çocuk ruhlu kimseler! Eğer yeni köprülerin, yeni evlerin, yeni bayramlık elbiselerin vakit ve vakit size temin ettiği zevki, saâdeti dudaklarınıza verdiği hande-i neşatı daha ziyade genişletmek isterseniz - şüphesiz istersiniz- gidiniz, koşunuz, satıyorlar: Selanik'te Yeni Fikir, Yeni Hayat, Yeni Lisan.

... Biz Osmanlıyız ve bu Osmanlı lisanıdır. İstiyorlar ki biz Çağatay olalım ve Çağatayca söyleyelim. Hayır bu kabil olamayacaktır. Hayır... Zavallı yenilik, zavallı bayramlık elbiselere benzeyen yenilik..."

Cumhuriyet'in ilk on yıllarında Yeni-Eski kavgası toplumun hemen her katmanında kendisini gösterecekti. Bu tür bir tartışmanın edebiyata da yansıması kaçınılmazdı. Nâzım Hikmet, bu kavgada önemli bir rol oynadı. Kısa ömürlü olsa da "Putları Kırıyoruz" Türkiye'de toplumcu gerçekçi bir sanat anlayışı için önemli bir ortam yarattı. *Resimli Ay*, 30'lu yılların başında Türk edebiyatına yeni bir soluk getiren Sabahattin Ali, Sadri Etem, İlhami Bekir, Suat Derviş, Mahmut Yesari, Nizamettin Nazif, Vâlâ Nurettin, Münire Handan, F. Celalettin, Peyamı Safa gibi genç yazarlardan oluşan yeni bir yazar kitlesi kazandırdı. Türk edebiyatında bu yenilik Nâzım Hikmet sayesinde gerçekleşmiş oluyordu.

Resimli Ay'ı **"ikaz" için idarehanesine gelen Türk Ocak'lı gençlere Zekeriya Sertel'in ertesi gün gazetelerde yayımladığı cevap:** [Resimli Ay, **Ağustos 1929, s. 33.]**

Efendiler,

Resimli Ay'ın intişarı gününden bugüne kadar bir cephesi vardır. O da demokrasiyi müdafaadır. ... Demokrasi içerisinde her fikir müdafaa ve münakaşa edilebilir. Nümayiş ve gürültü ile fikri boğmak, yirminci asır gençliği için çok geri bir harekettir. Gençlik her yerde maziye hürmet eder, fakat bu hürmet her fikrin serbest münakaşa edilmesine, ortaya yeni fikirler atılmasına mani olmaz. Terakki merhalesinde putları kıran, yeni fikirleri, yeni cereyanları kuran gençliktir.

Yıkılacaklarını hissederek kalplerindeki korkuyu gençlerin kanatları altına sığınarak ortalığı telaşa verenler hem gençliği hem efkârı umumiyyeyi aldatıyorlar. Ortada komünizm meselesi yoktur. Eski ve yeni mücadelesi vardır.

Mecmuamızda yer verdiğimiz böyle basit bir edebiyat münakaşasını suni bir heyecan ile boğmak isteyenler bizden kalem ve fikir hürriyetini alıyorlar. Bizden bu hürriyeti almağa çalışanlar demokrasiye hıyanet ediyorlar. ...

Darülfünun gençleri... Ben sizi, mazi olmağa mahkûm fikirleri ve insanları müdafaa eden cephede değil, bizim cephede demokrasiyi yıkanlara karşı heyecan duyan cephede görmek isterim.

Biz Mehmet Emin Bey'in millî şair ve Hamit Veyin dâhî olmadığını iddia ediyoruz. Ve bu iddiamızla ortalıkta taze otların büyümesine mani olan baldıran çalılarını temizlemek, genç nesle bir inkişaf ve yükselme sahası açmak istiyoruz. Yani bir kelime ile edebiyatta da saltanatları yıkarak demokrasi ilân etmek istiyoruz.

Cumhuriyet ve Plastik Sanatlar[78]

Cumhuriyet Türkiyesi kuruluş evresinde görselliğe, dışavuruma ayrı bir önem atfetti. Bu nedenle kültür ve sanat etkinlikleri Cumhuriyet'in değişim sürecinin ana halkalarından birini oluşturdu. Gündemde çağdaş sanat anlayışı vardı. Dünya Savaşı ertesi Batı sanatta yeni arayışlara yönelirken Cumhuriyet Türkiyesi de kültür ve sanat alanında çetin bir sınav verdi. Sanatın her alanı yeni bir anlayışla ele alındı. Cumhuriyet'in atılımlarından biri de plastik sanatlarda ve özellikle resim ve heykel alanlarındaydı. Ulusal kimlik geniş kitlelere görsel sanatlar aracılığıyla da kanıtlanacaktı.

* * *

Resim ve heykelde yeni bir dönem başlıyordu. Çallı İbrahim, Feyhaman Duran, Nazmi Ziya Güran, Avni Lifij, Hikmet Onat, Namık İsmail, Sami Yetik, Şevket Dağ ve Ali Sami Boyar; heykel dalında Nijat Sirel, Ratıp Aşir, Kenan Yontuç, Ali Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu, Cumhuriyet dönemin ilk ünlü isimleri oldular. Bu usta ressamlar ve heykeltıraşlar Türk resim ve heykel sanatında yeni bir dönemin öncülüğünü yaparlarken birçok öğrenci yetiştirdiler. Türk resim ve heykel sanatında yeni kuşakların ortaya çıkmasını sağladılar. II. Meşrutiyet yıllarında kurulan Osmanlı Ressamlar cemiyeti 1921'de Türk Ressamlar cemiyeti adını aldı. 1926'da Güzel Sanatlar Birliği oldu. Birlik Osmanlı Ressamlar cemiyeti'nin anlayışına bağlı kaldı; Türk akademizmi ana çizgisiydi. Çağdaş Türk resminin temeli bu dernek sayesinde atılmıştı. Cemiyet Cumhuriyet'ten sonraki ilk resim sergisini 25 Temmuz 1924 günü Galatasaray Lisesi salonlarında açtı.

Türk Sanayi-i Nefise Birliği 9 Mart 1927 günü kuruldu. Bu topluluğa güzel sanatların tüm kolları giriyordu. Alay Köşkü binası bu birliğe merkez olarak tahsis edildi. Birliğin başına o sırada Sanayi-i Nefise Akademesi'nde öğretmenlik yapan Çallı İbrahim geçti. Avrupa'dan dönen on beş kadar genç sanatçı 1928'de Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği adı altında toplandı. Birlik ilk sergisini bir yıl önce Ankara'da Etnografya

78 Zafer Toprak, "75. Yıldönümünde Cumhuriyet ve Sanat", içinde *Savaş ve Barış: "Kurtuluş Savaşından Cumhuriyet'in ilk Yıllarına Türk Resminden Kesitler"*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1998, s. 4-7.

Müzesi'nde açmıştı. İkinci sergi İstanbul'da Cağaloğlu'ndaki Türk Ocağı'nda açıldı. Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği kısa bir süre sonra dağıldı; boşluğu "D Grubu" doldurdu. Ancak birlik Türkiye'de modern resmin temellerini attı.

Çağdaş sanatın biçimlerinin Türk resim sanatının Batılı karakteri içinde kristalleşmesi 1933'te kurulan "D Grubu" topluluğu ile başladı. Nurullah Berk, Abidin Dino, Zeki Faik İzer, Elif Naci, Cemal Tollu ve heykeltıraş Zühtü Müridoğlu grubun üyeleriydi. D Grubu zamanla katılan yeni elemanlar sayesinde genişledi. Sanat etkinliklerini sıklaştırdı. Çoğu zaman konferanslarla başlayan sergiler, Taksim Dağcılık Kulübü, Galatasaraylılar Yurdu, Şehir Tiyatrosu'nun komedi salonu, Beyoğlu halkevi, Fransız Konsolosluğu gibi değişik kurumlarda açıldı. Modern sanatın değişik çizgilerini savunmakla birlikte, bir "ekol" savıyla ortaya çıkmayan D Grubu'nun birlikteliği on beş yıl sürdü.

Çağdaş Türk resim sanatının bir başka grubu 1940'lı yılların başında gündeme geldi. 30'lu yılların sonunda akademi büyümüş; orta ve yüksek devreli bir sanat eğitimi kurumu olmuştu. Eğitim kadrosu da aynı doğrultuda gelişerek Avrupa'dan çağrılan ünlü sanat adamlarını bünyesine almıştı. Mimarî bölümünde Forhölzer, resim bölümünde Leopold Levy, heykel bölümünde Rudolf Belling, süsleme bölümünde Louis Sue bunların belli başlılarıydı. Resim bölümü başkanı Leopold Levy kimi genç ressamları kendisine yardımcı seçmişti. Böylece eski hocalar İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Feyhaman Duran atölyelerine dokunulmaksızın Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cemal Tollu, Zeki Faik İzer, Nurullah Berk, Sabri Berker öğretim kadrosunda yer aldılar. Leopold Levy'nin çalışmaları kısa sürede sonuç verdi. Atölyesinde çalışan gençlerden bir kısmı "Yeniler Grubu" adıyla toplandılar. Nuri İyem, Ferruh Başağa, Avni Arbaş, Selim Turan, Fethi Karakaş, Mümtaz Yener, Turgut Atalay, Nejat, Agop Arad, Haşmet Akal grubun önde gelen isimleriydi. D Grubu kurucularından Abidin Dino, Leopold Levy'nin atölyesinden olmamasına karşın "Yeniler"e omuz verdi.

Yeniler Grubu'na göre sanat, özellikle de resim, toplumun sorunlarıyla yakından ilgilenmeliydi. Yaşamı yansıtmalı, halkın sevinç ve kaygısını dile getirmeliydi. D Grubu'nu bu açıdan eleştiriyor, Avrupa sanat eğilim ve tekniklerini ülkeye aktarmanın dışında pek bir işlev görmediğini; toplum sorunlarına yabancı kaldığını ileri sürüyordu. Grubun ilk sergisi 28 Mart 1940 yılında Gazeteciler cemiyeti'nin Beyoğlu'ndaki lokalinde açıldı. Liman serginin ana konusuydu. Konu gerçekçi bir anlayışla ele alınmış, her türlü modern estetik kaygısından uzak durulmuştu. Yeniler Grubu 1955 yılına kadar İstanbul'da ona yakın sergi açtı. İlk sergilerinde savundukları toplumcu, gerçekçi çizgi giderek aşındı. Kimileri zamanla soyut denemelere girişti.

Cumhuriyet'in ilk on yıllarında devlet resim sanatının gelişmesi için bir dizi girişimde bulundu. Parti ile devletin bütünleştiği bir dönemde Cumhuriyet Halk Partisi ressamlar için "Anadolu Resim Gezileri" düzenledi. Bu geziler 1938 yılından itibaren dört yıl art arda gerçekleştirildi. Her yıl yaz aylarında on ressam ülkenin dört bir köşesinde görevlendirildi. Bu yörelerin doğa ve insanı tuvale geçirildi. Halkevleri'nin onuncu kuruluş yıldönümü nedeniyle Ankara Sergievi binasında açılan "Yurt Resim Sergisi" bu tür bir çabanın ürünüydü. Bu sergide 400'e yakın tablo sergilendi. Kaba bir hesapla her ressam gezisinden on tablo ile dönmüştü. Gezilere o günlerin sanat yaşamında yer alan tüm gruplar ve herhangi bir gruba bağlı olmayanlar katıldı. D Grubu, Güzel Sanatlar Birliği, Müstakiller birçok ressamını Anadolu'ya gönderdiler. Parti gezi ertesi "Birinci Resim Müsabaka Sergisi" adı altında bir sergi açtı. Gezi sırasında yapılan eserlerden 43'ünü ödüllendirdi. Keza Maarif Vekaleti de 25'ini satın aldı. Bu gezilerin amacı iki yönlüydü: Sanatkara ülkeyi tanıtmak, öte yandan halka sanatı ve sanatkârı sevdirmekti. Tek Parti döneminin halkçılık anlayışı Anadolu'yu ön plana alıyordu. Doğa Anadolu'nun ta kendisiydi. Anadolu'yu resmetmek halkla bütünleşmek anlamına geliyordu.

Maarif Vekâleti'nin örgütlediği Devlet Resim ve Heykel Sergilerinin ilki 1 Kasım 1939'da Ankara'da Sergievi'nde açıldı. Bu sergiye Güzel Sanatlar Birliği, Müstakil Ressamlar, D Gurubu ve hiçbir grupta yer almayan

sanatkârlar katıldı. Bundan böyle her yıl düzenli bir biçimde Devlet Resim ve Heykel Sergisi açıldı. 40'lı yıllarda hemen her yıl değişik kuruluşlar Ankara ya da İstanbul'da resimlerini sergilediler. Yeniler Grubu, Türk Ressam ve Heykeltıraşlar Birliği, Güzel Sanatlar Birliği, D Grubu, Müstakiller eserlerini sık sık sergileme olanağı buldular. Ayrıca Halkevleri de resim, heykel, fotoğraf, elişi sergileri açtılar. Ankara halkevi Daimi Resim ve Heykel Galerisi toplumun değişik kesimlerine, bu arada ortaöğrenim kurumlarına, eserlerini sergileme fırsatı verdi.

Türk Ressamlarının Yurt Gezileri[79]

Cumhuriyet Halk Partisi'nin yurt içinde gezdirdiği 10 ressamın hazırladığı eserlerden mürekkep sergi, plastik sanat hayatımızda mühim bir dönüm noktasını teşkil eder. Çünkü bu teşebbüs san'atkârı hayal çevresinden tabiata, mütenevvi hayat şartları içerisine bir kelime ile Anadolu'nun tâ kendisine ulaştırmıştır. Bu kaynaşma, Türk san'atkârında mevcut olan samimî kanaat ve zevklerin renk ve form halinde doğmasına yardım edecektir. Bunu daha şimdiden Cumhuriyet Halk Partisi'nin, tertip ettiği ve "Birinci Resim Müsabaka Sergisi" unvanını verdiği karakteristik sergide görmekteyiz. Memlekette sosyal bir devrim yapacak olan bu ve buna mümasil san'at hareketlerinde ressamlarımız kendi paylarına düşen vazifeleri başarabilecek bir kudrette olduklarını bu sergide teşhir etikleri etütlerle anlatmış bulunmaktadırlar.

Sergi, heyeti umumiyesi itibariyle güzel ve eserler sağlam bir esasa dayanan doğru bir görüşün mahsulüdür. Muhit değiştirmeden mütevellit yeni bir hayata kavuşmanın verdiği heyecan; yurdu tanımanın zevk vermesi, işte sergide bariz bir surette hissedilen nikbinlik.

Halka, san'atkârı ve san'atı sevdiren san'atkâra memleketi tanıtan bu pek yerinde olan teşebbüsün memleket san'atına yepyeni bir ruh ve hava getireceğine şüphe yoktur. Partinin güzel san'atlara karşı bu koruyucu ve teşvik edici hareketi ve ona lâzım gelen ehemmiyeti vermesiyle Halkevleri'nin AR şubelerine yazılan ve sayısı günden güne artan vatandaşların bu sanatları sevmek ve anlamak arzusunu göstermeleri de bu sergilerin halk üzerinde ne büyük terbiyevî tesirler yaptığına bir delildir.

Yurdu gezen ressamlarımız sergiye 116 eserle iştirak etmişlerdir. Bu san'atkârlar memleketin muhtelif birlik ve teşekküllerine mensup 10 ressamın birinci kafilesini teşkil edenlerdir. Bunlardan Ali Avni Çelebi Malatya'ya; Bedri Rahmi Eyüboğlu Edirne'ye; Cemal Tollu Antalya'ya; Feyhaman Duran Gaziantep'e; Hâmit Görele Erzurum'a; Hikmet Onat Bursa'ya; Mahmut Cuda Giresun'a; Sami Yetik İzmir'e, Saim Özeren Konya'ya, Zeki Kocamemi Trabzon'a gitmişlerdir.

Partinin teşkil ettiği bir jüri, her ressamın bu san'at seyahatinden getirdikleri muvaffak eserlerden 43 tanesini mükâfatlandırmıştır. Biraz etüt manzarasını arz eden bu tabloların tetkik seyahatının uzatılmasıyle tamamlanmış eserlere inkılâp edeceğini şimdiden söyleyebiliriz.

Parti'nin bu yolda sonsuz hürriyetle san'atkârı tabiatla ve inkılâbın yarattığı yeni hayatla karşı karşıya koyması san'atkârın ruhunda yaşayan plâstik imkânları, zengin renklerle ve hislerle haricileştirmiştir. San'atkâr, kanaat ve düşüncelerinde samimîyetini muhafaza ettiği yani inandığı ve bunları realize etmek heyecanını ve kudretini taşıdığı zaman eserlerini verecektir; bu ise ancak tabiatla temastan doğabilir, aksi takdirde teknik mükemmeliyetini haiz bir san'atkâr da olsa onun yüksek bir eser yaratmasına imkân yoktur.

Onun için san'atkârı kalıplaştırmamak, daima yeni alemler yaratan canlı birer unsur halinde samimî olmak hususunda Türk san'atkârlarını telkin eden Cumhuriyet Halk Partisi'nin istikbalde yeni bir Türk san'atkârının doğmasına öncülük eden bu pek yerinde hareketini memleket san'atı namına sevinçle, hayranlıkla karşılarız.

R. E.

79 "Türk ressamlarının yurt gezileri," *Ülkü Halkevleri Dergisi*, cilt 13, sayı 77, Temmuz 1939, s. 461-462.

Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi

Ankara Sergievi salonlarında gerçekleştirilen Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi 31 Ekim'de Başbakan Refik Saydam tarafından açıldı. Açılışta Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel bir konuşma yaparak, serginin özelliğini şöyle açıkladı:

"Biraz sonra ziyaret edeceğiniz Resim ve Heykel Sergisi, şimdiye kadar yapılan sergilerden ayrı bir mahiyet taşıyor. Bu, dört seneden beri CHP ile Maarif Vekâleti'nin işbirliği yaparak esasını hazırlayıp bir talimata bağladığı devlet Resim ve Heykel sergilerinin birincisidir." Sergi, sanat çevrelerinden büyük ilgi gördü ve gelenekselleşerek daha sonraki yıllarda da sürdürüldü.

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nin açılışında şu konuşmayı yaptı:

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nin Açılışında Yaptığı Konuşma

"Sayın Başvekilim, Sayın Misafirlerimiz,

Biraz sonra ziyaret buyuracağınız resim ve heykel sergisi, şimdiye kadar yapılmış olan emsalinden ayrı bir mahiyet taşıyor. Bu, hemen dört seneden beri Cumhuriyet Halk Partisi ile Maarif Vekilliği'nin işbirliği yaparak esasını hazırlayıp vekilliğimizce bir talimata bağlanan Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nin birincisidir. Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi, plâstik sanatların bu şubelerindeki bütün mensuplarına, eserlerini halka arz etmek imkânını vermiştir.

Bu topluluk ve beraberlik, Türk sanatı için çok hayırlı bir tekâmül safhası olacaktır kanaatındayım. İçerideki tablolara bir göz atıldığı zaman kolayca anlaşılacağı veçhile bu sergide, pek yakında Tanrı'nın rahmetine kavuşan emektar ve yaşlı ressam Halil Paşa ile üstat sanatkârlarımızdan ressam Şevket Dağ, İbrahim Çallı, Feyhaman ve Hikmet'in klâsik fırçalarından, genç ressamlarımızın öncü ve modern üslûplarına kadar bugünkü sanat temayüllerinin müteaddit mümessillerini bulacaksınız. Güzel Sanatlar Birliği, Müstakil Ressamlar Birliği, D Grubu ve hiçbir gruba girmemiş sanatkârlarımız, devlet sergisine istiye istiye, seve seve girmişlerdir.

Üçü, dördü istisna edilecek olursa geri kalan bütün eser sahipleri, iftiharla arz edeyim ki tamamiyle Cumhuriyet devrinin değerli ve canlı birer eseridirler.

Onları daha genç yaşlarında Cumhuriyetimiz ellerinden tutmuş, Avrupa'nın türlü sanat muhitlerinde yetişmelerine imkân vermiş; onlar da gördükleri bu nimete, verdikleri kıymetli eserlerle mukabele etmeğe muvaffak olmuşlardır.

Yeni talimatnameye uyarak Cumhuriyet Halk Partisi'ni, Maarif Vekilliği'ni, sanatkâr gruplarını temsil eden zatlardan mürekkep jüri, sergide teşhir olunan eserleri incelemiş ve bunlardan birinci priyi, Zeki Kocamemi'nin Cenaze Merasimi, ikinciyi Turgut Zaim'in Erciyas, üçüncüyü müsavî rey alan Bedri Eyüpoğlu'nun Figür ve Arif Kaptan'ın Küçük Peyzaj isimli tablolarına vermiştir.

Huzurunuzda kendilerini tebrik ederim.

Türkiye'de son on yedi yıl içinde geniş bir sanat muhiti doğmıya başlamıştır. Ankara merkezinden başka, İstanbul önde olmak üzere birçok vilâyetlerimizde hususî sergilerin açıldığına memnuniyetle şahit oluyoruz. İzmir Fuarı'nda vekilliğimizin tertip ettiği serginin halkımız tarafın-

dan mazhar olduğu rağbet ve ilgi, bunun sevindirici misallerinden biridir. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhtelif yurt köşelerine yolladığı ressamlarımız da mahallî renk ve karakterleri tesbit eden eserleriyle gerek kendileri, gerek Türk sanatı için büyük bir terakki hamlesi yapmışlardır.

Sanatta millî benliği aramıya yol açan bu eserler, sergiye hususî bir ehemmiyet kazandırmış ve onun zenginliğini artırmıştır.

Sanatkârlarımıza bu imkânı veren partimize Maarif Vekili sıfatiyle minnetlerimi, tekrarı ve devamı temennilerimi arz etmeyi borç biliyorum.

Devlet sergisi, bu yıl, heykel bakımından bizi doyuracak halde değildir. Monüman üstünde çalışan heykeltıraşlarımızın sergiye sığacak eserlerini, taş ve tunç gibi asîl maddeler üstünde yapacakları yaratıcı emek mahsulleri olarak, ikinci devlet sergisinde görmek arzusunu gizlemiyeceğim.

Aziz Misafirlerimiz,

Türk milleti için birçok medenî vasıflar gibi, sanatkâr olmak da yeni bir şey değildir. Kim bilir ne kadar eski bir zamanda Orta Asya'daki mezarların duvar resimlerini yapan maharetli atalarımızdan bugüne kadar aradaki küsuf zamanlarını atarsak, sanat duygusu Türkün ruhundan silinmemiş, ayrılmamıştır. Bu duygu, kâh sesle, kâh renk ve şekille, kâh mücerret hatlarla daima kendine bir tezahür melcei bulmuştur. Tam inkişafı için Cumhuriyet devrimiz ona yepyeni bir bahar bağışladı. Şimdi o baharın taze renklerini alâkalı gözlerinizle göreceksiniz.

Davetimizi kabul ederek bu lütfu Türk sanatkârlarına bağışladığınız için hepinize bütün yüreğimle şükranlarımı veririm.

Çok muvaffak olan sergide, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ikinci defa olarak yurdun muhtelif yerlerinde çalıştırdığı 10 ressama ait 101 eserden başka 270 tablo ve 10 heykel vardır. Sergiye Güzel Sanatlar Birliği'nden, Müstakil Ressamlar Birliği'nden ve D Grubuna mensup sanatkârlarla hiçbir gruba dâhil olmayan sanatkârlar iştirak etmiştir. Böylelikle çok muvaffak olan sergi, Türkiye'nin bütün sanat muhitini temsil etmektedir."

Cumhuriyet'le birlikte resim sanatında genç sanatçılar ve eski ünlü ressamlar etkinliklerini sürdürürlerken Türkiye'de ilk anıt heykeller dikilmeye başladı. Bunlar önceleri yabancı sanatçıların yaptıkları Atatürk heykelleriydi. Cumhuriyet henüz heykeltıraşlarını yetiştirme sürecinde olduğu için bu anıt heykeller için yabancı sanatçılara başvurma gereği doğmuştu. Türkiye'deki ilk Atatürk heykeli Avusturyalı ünlü heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından yapıldı ve 1926'da Sarayburnu'nda açıldı. Onu yine Krippel'in Konya-Alaaddin Tepesi eteklerindeki Atatürk anıtı izledi. Üçüncü anıt heykel Ankara-Etnografya Müzesi önündeki Pietro Canonica'nın atlı Atatürk heykeliydi. Yine aynı sanatçının Atatürk'ün üniformalı boy heykeli Ankara-Sıhhiye Zafer alanına dikildi. Ulus Meydanı'ndaki Atatürk anıtı Heinrich Krippel'in üçüncü anıt eserini oluşturdu. Pietro Canonica'nın İstanbul-Taksim alanındaki Cumhuriyet anıtı 1928'de açıldı.

Bir Türk heykeltıraşı tarafından yapılan ilk Atatürk anıtı Amasya'da 1928'de gerçekleşti. Onu 1929'da Kenan Yontunç'un eseri Tekirdağ-Cumhuriyet alanındaki Atatürk heykeli izledi. Atatürk heykeli yapan diğer Türk heykeltıraş lar Nijat Sirel, Mahir Tomruk, Ali Hadi Bara, Nusret Suman'dı. Türk ve yabancı heykeltıraşlar yurdun dört yanını Atatürk heykelleriyle süslerken birçok ünlü Türk ressamı da Atatürk'ün çeşitli boyutlarda yağlıboya tablolarını yaptılar.

Cumhuriyet ressamları ve heykeltıraşları sanatta çoğulcu bir çizgide eser vermişlerdi. Ama çoğu kez yaşa-

dıkları toplumu gözlemişler, çağdaş toplumun dönüşümlerini güçlü sanat anlayışlarıyla yansıtmışlardı. Cumhuriyet'in ilk onyıllarında geçirdiği evreler renklerin geri planında izleniyor, dönüşüm geçiren bir toplumun sanata ne denli derin izler bıraktığını ortaya koyuyordu.

Avni Lifij'in Yazı Dünyası ve Entelektüel Kimliği

Cumhuriyet Türkiyesi kuruluş evresinde görselliğe, dışavuruma ayrı bir önem atfetti. Bu nedenle kültür ve sanat etkinlikleri Cumhuriyet'in değişim sürecinin ana halkalarından birini oluşturdu. Gündemde çağdaş sanat anlayışı vardı. Dünya Savaşı ertesi Batı sanatta yeni arayışlara yönelirken Cumhuriyet Türkiyesi de kültür ve sanat alanında çetin bir sınav verdi. Sanatın her alanı yeni bir anlayışla ele alındı. Cumhuriyet'in atılımlarından biri de plastik sanatlarda ve özellikle resim ve heykel alanlarındaydı. Ulusal kimlik geniş kitlelere görsel sanatlar aracılığıyla da kanıtlanacaktı. Okuryazarlığın düşük olduğu bir toplumda görsellik yazılı kültürün yerini alıyordu.

Bu süreç II. Meşrutiyet'le başladı. 1908 Devrimi hemen her alanda özgür düşünceyi tetiklemişti. Plastik sanatlar da bu süreçten kendi payına düşeni aldı. Resim ve heykelde yeni bir dönem başlıyordu. Çallı İbrahim, Feyhaman Duran, Nazmi Ziya Güran, Avni Lifij, Hikmet Onat, Namık İsmail, Sami Yetik, Şevket Dağ ve Ali Sami Boyar; heykel dalında Nijat Sirel, Ratıp Aşir, Kenan Yontuç, Ali Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu, Meşrutiyet'in Cumhuriyet'e aktardığı ilk ünlü isimleri oldular. Bu usta ressamlar ve heykeltıraşlar Türk resim ve heykel sanatında yeni bir dönemin öncülüğünü yaparlarken birçok öğrenci yetiştirdiler. Türk resim ve heykel sanatında yeni kuşakların ortaya çıkmasını sağladılar. II. Meşrutiyet yıllarında kurulan Osmanlı Ressamlar cemiyeti 1921'de Türk Ressamlar cemiyeti adını aldı.[80] Cumhuriyet'in ilk resim sergisi, Türk Ressamlar cemiyeti tarafından Cumhuriyet'in ilân edildiği günlerinde Ankara'da Türk Ocağı'nda açıldı. Türk Ressamlar cemiyeti 1926'da Türk Sanayi-i Nefise Birliği oldu. Birlik, Osmanlı Ressamlar cemiyeti'nin anlayışına bağlı kaldı; Türk akademizmi ana çizgisiydi. Çağdaş Türk resminin temeli bu dernek sayesinde atılmıştı. Türk Sanayi-i Nefise Birliği 9 Mart 1927 günü kuruldu. Bu topluluğa güzel sanatların tüm kolları giriyordu. Alay Köşkü binası bu birliğe merkez olarak tahsis edildi. Birliğin başına o sırada Sanayi-i Nefise Akademisi'nde öğretmenlik yapan Çallı İbrahim geçti.

Avrupa'dan dönen on beş kadar genç sanatçı 1928'de Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği adı altında toplandı. Birlik ilk sergisini bir yıl önce Ankara'da Etnografya Müzesi'nde açmıştı. İkinci sergi İstanbul'da Cağaloğlu'ndaki Türk Ocağı'nda açıldı. Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği kısa bir süre sonra dağıldı; boşluğu "D Grubu" doldurdu. Türkiye'de modern resmin temellerini bu birlik tarafından atıldı. Çağdaş sanatın biçimlerinin Türk resim sanatının Batılı karakteri içinde kristalleşmesi 1933'te kurulan "D Grubu" topluluğu ile başladı. Nurullah Berk, Abidin Dino, Zeki Faik İzer, Elif Naci, Cemal Tollu ve heykeltıraş Zühtü Müridoğlu grubun üyeleriydi. D Grubu zamanla katılan yeni elemanlar sayesinde genişledi. Sanat etkinliklerini sıklaştırdı. Çoğu zaman konferanslarla başlayan sergiler, Taksim Dağcılık Kulübü, Galatasaraylılar Yurdu, Şehir Tiyatrosu'nun komedi salonu, Beyoğlu halkevi, Fransız Konsolosluğu gibi değişik kurumlarda açıldı. Modern sanatın değişik çizgilerini savunmakla birlikte, bir "ekol" savıyla ortaya çıkmayan D Grubu'nun birlikteliği on beş yıl sürdü.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki bu başarının kökeninde yazınımızda 1914 Ressamları diye tanımlanan sanatkârlar vardı. Avni Lifij sanat tarihçilerimizce bu gruba mensup bir sanatkâr olarak tasnif gördü. Nitekim bir dizi etkinlikte Avni Lifij bu grubun bir üyesi olarak katkılarda bulundu. Ama Avni Lifij bugüne kadar sanat tarihçilerimizin genellikle göz ardı ettikleri farklı bir özelliği daha vardı. Grubun diğer üyelerine oranla farklı

80 Seyfi Başkan, *Osmanlı Ressamlar cemiyeti*, Ankara: Çardaş Basım Yayın, 1994.

alanlara uzandı, sanata eleştirel bakış edindi, entelektüel bir duruşu oldu. Celâl Esad Arseven *Türk Sanat Tarihi* adlı eserinde onu "ikinci devre" diye ayrıştırdığı dönemin diğer ressamlarından farklı değerlendirecek, onu "münevver" bir ressam olarak tanımlayacaktı.[81]

Bu özellik, yetişme tarzından kaynaklanan gözlemci, araştırıcı yönünün yanı sıra kendi gayretleriyle genç yaşta onu Batı kültürüne açacak bir yabancı dile hakim oluşundan kaynaklanıyordu. Dil bilgisi birçok Osmanlı için Batı'ya açılım aracı oldu. Avni Lifij ressamlığının yanı sıra akranlarına oranla sanat tarihi alanında çok daha birikimli bir kişi olarak temayüz etti. Ve bu birikimini Meşrutiyet'in ilk yılından itibaren ortaya koymuştu. Tüm yaşamı boyunca sanat üzerine yazmayı bir sorumluluk olarak gördü ve ölümüne değin birçok gazete ve dergide yazıları yer aldı. Bu yazılar Avni Lifij'in kendi nesline oranla ne denli derin bir entelektüel yapıya sahip olduğunu kanıtlıyordu.

Avni Lifij'in farklı bir konumda oluşunun kökeninde yetişme tarzı ve diğerlerine oranla yazılı kültürü izleyecek düzeyde ileri Fransızca bilgisi yatıyordu. Çocukluğundan beri Fransızcaya merak sarmış ve bu dile olan hâkimiyeti onu diğer 1914 Ressamlarına oranla yazılı sanata olan merakını her vesileyle giderme olanağına kavuşturmuştu. Bu nedenle sanat tarihi, sanat felsefesi, resim dışında sanatın diğer alanları üzerine okumuş ve de yazmıştı. Çağdaş sanat akımlarının gelişimini yakından izlemiş bu süreci bulduğu her fırsatta okurlarına aktarmıştı. Öldüğü yıl yayımlamış olduğu *Millî Mecmua* ve *Türk Yurdu*'ndaki yazıları Batı sanatının gelişimine ve sanat felsefesine ne denli hakim olduğunun somut kanıtlarıydı. Henri Prost'tan aldığı mektup onun aynı zamanda korumacılık, tarihsel sorumluluk ve evrensel değerler konusunda duyarlılığını ortaya koyuyordu.

Avni Lifij'in yaşamöyküsü hemen her sanat tarihi kitabında birbirini tekrar niteliğinde bugüne kadar defaatle yer aldı. Hakkında akademik lisansüstü çalışmalar yapıldı. Yine de aynı minval üzerinde yaşamı kâğıda döküldü. Ama bu çalışmaların, gördüğüm kadarında, hemen hemen hiçbirinde Avni Lifij'in yazar kimliği vurgulanmadı. Oysa Avni Lifij Türkiye'de sanat tarihi ve sanat felsefesi konusunda öncü bir ressamdı. Sanatın dünü kadar geleceğini de gözlemleme yeteneği vardı. Ölümünden kısa bir süre önce *Türk Yurdu*'nda yayımladığı ve derginin üç sayısında arka arkaya çıkan ve Cihan Harbi ertesi resmin yönelimlerini ele alan yazı dizisi ne denli önemli bir değeri genç yaşta yitirdiğimizi ortaya koyuyordu.

Ama Avni Lifij'in yaşam öyküsü ilk olarak duygusal ama aynı zamanda gerçekçi olarak yakın dostu, kendisi de resme meraklı Baha Said tarafından kaleme alındı. Yazı ölümünün hemen ardından 1927 yılında *Millî Mecmua*'da yer aldı. Aşağıda tam metnini de verdiğimiz bu yazının başlığı "Ressam Hüseyin Avni Lifij'in Hayatından Birkaç Parça" idi.[82]

Baha Said, Kâzım Karabekir'in İstiklâl Harbi adlı kitabı başta olmak üzere, Millî Mücadele tarihimizle ilgili yerli ve yabancı birçok eserde adına sık rastlanılan şahsiyetlerden biriydi. İttihat ve Terakki cemiyeti, Osmanlı Ressamlar cemiyeti, Türk Ocağı, Millî Talim ve Terbiye cemiyeti, Millî Kongre ve Karakol cemiyeti gibi siyaset, sanat ve kültür kuruluşlarının kurucu ve yönetici kadrolarında bulunmuştu. Cihan Harbi ve Millî Mücadele yıllarında ön saflarda çetin ve tehlikeli birçok hizmet görmüştü.

Baha Said, askerî okulda öğrenci bulunduğu sırada, en başarılı öğrencilere Padişah Abdülhamit'in gönderdiği mükâfat ve hediyelerin dağıtılma töreninde, padişahın armağanını alan her öğrencinin üç defa öpüp başına götürerek Hakan'a şükretmesi geleneğine başkaldırmış, aldığı hediyeyi öpüp başına götürmediği ve 'Padişahım çok yaşa!' diye bağırmadığı için sorguya çekilmiş, tutuklanmış ve mimlenmiş potansiyel bir İttihatçıydı. Bu başkaldırı subay çıktıktan sonra da sürmüş, komutanlarına karşı gelişi nedeniyle emekliye sevk edilmişti. Or-

81 Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi – Menşeinden Bugüne Kadar Heykel, Oyma ve Resim*, III/III, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, ty, s. 202.

82 Baha Said, "Ressam Hüseyin Avni Lifij'in Hayatından Birkaç Parça," *Resimli Ay*, IV, Sayı: 41-5, Temmuz 1927, s. 35-37.

dudan ayrıldıktan sonra yurt dışına çıkmış, Kahire'ye aile dostlarının yanına gitmişti. Baha Said ile Avni Lifij'in ortak noktaları resme olan tutkularıydı. Harp Okulu'nda Ressam Ali Rıza Bey'in başarılı öğrencilerinden olan Baha Said, Mısır'da da ünlü hattat ve ressamlardan süsleme sanatı üzerine dersler almış ve bir süre bazı Kahire camilerinin tezyin işlerinde çalışmıştı.

Cihan Harbi yıllarında Baha Said, İttihatçılar adına Türkistan'da, Afganistan'da ve Kafkaslar'da faaliyette bulundu. Arapça, Farsça, Rusça, Almanca, Fransızca dillerine hakkıyla vâkıftı. Bilhassa Urdu ve Çağatay lisanlarında üstat sayılırdı. Eski Türk tarihi ve Anadolu'daki mezhepler hakkında derin araştırma ve incelemelerde bulunmuştu. Talat Paşa, 1914-1915 yıllarında Baha Said'i Tiflis'deki Ahund'dan yardım sağlamak üzere İran'a göndermişti. Ayrıca, Ziya Gökalp'in tavsiyesine uyarak onu Anadolu'da tarikatların, Alevî zümrelerinin, Tahtacı, Çetmi, Hardal Türkmenlerinin incelenmesi ile görevlendirmişti. *Türk Yurdu*'nda kendi imzasıyla Bektaşîliğe ait incelemeleri, "Temüçin" takma adıyla şiirleri çıkmıştı. *Sebilürreşad* dergisine de Rusya Türkleriyle ilgili haberler ve Türkçülük üzerinde imzasız yazılar yazmıştı. Son zamanlarda yaşamöyküsü ve makaleleri *Baha Said Bey – Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri* başlığı altında yayımlandı.[83]

İşte Avni Lifij'in yaşamöyküsüyle ilgili en doğru bilgiler ilk elden Baha Said'den edinildi. Makalesi "Türkiye gençliğinin mümtaz ve güzide bir münevveri bedii sanatımızın en kuvvetli ve en feyizkâr bir mübdi'i [yaratıcısı] olan bu ince görgülü derin düşünen ciddî ve hakikî sanatkâr Hüseyin Avni 39 yaşında iken ölüverdi" diye başlıyordu. Baha Said'e göre Avni Lifij "garip doğmuş, garip büyümüş, yoksulluk içinde feleğin kahrına bile boyun eğmemiş, dik başlı, dürüst, açık gönüllü, özü sözü düz, riya ve tabasbustan [yaltaklanmadın] müstağnî [arınmış]" bir şahsiyetti. Aile güzel sesi nedeniyle onu "hafız-ı Kuran" yapmaya çalışmış, ama o kendi idealleri doğrultusunda özgürlükten yana tavır koymayı tercih etmişti. Harçlıklarıyla Ferid İskender adında bir öğretmenden Fransızca dersleri almış, ardından fotoğrafa merak salmıştı. Her iki tutkusunda da ailesinin muhalefetiyle karşılaşmış, ama o yılmamış, en sonunda resimde karar kılmıştı.

Günün birinde Ayasofya mozaiklerini onaran Henri Prost'un yanında çalışırken Fransızcadaki yeteneği ünlü mimarın dikkatini çekmiş, onu Müze Müdürü Osman Hamdi Bey'le tanıştırmıştı. Baha Said bu iki kişinin bir araya gelişini şu satırlarla ifade ediyordu: "Hamdi Bey kendisini başı açık [o zamana göre] ve Fransızca diliyle bu genci hayretle dinledikten sonra Türk olduğunu öğrenince büsbütün tetkike layık buluyor. Ondan çalıştığı tarz ve etüdlerini istiyor. Avni'nin Hamdi Bey'e ilk olarak verdiği (etüd) kendisidir."

"Kendisidir" diye sözü geçen etüd bugün Avni Lifij'i tanısın tanımasın resimle ilgilenen herkesin çok iyi tanıdığı elinde kadeh, kendi resmiydi. Avni Lifij henüz on yedi yaşında iken Fransızca romanlardan birinde okuyup hayalinde oluşturduğu içki düşkünü bir amele tipini model olarak almış, ancak yaşlandırarak hayalinde kendisinin kırklı yaşlardaki görünümüne sokmuştu. Osman Hamdi resimden çok etkilenmiş, beğenisini oracıkta ifade etmişti. Böylece Avni Lifij'in geleceğini bu Fransızca romanda okuduğu ayyaş tip belirlemişti.

1908'de Meşrutiyet'in ilânı ertesi oluşan coşkulu günlerinde Batı bilim ve sanatı gündemin ilk maddelerini oluşturmuştu. Dönemin havasına kapılan Abdülmecid Efendi Avrupa'ya gönderilecek iki öğrencinin masraflarını üstlenmeyi kabul etmişti. Bu iki öğrenciden birisinin kişisel ilgisi nedeniyle resim alanında, diğerinin ise siyaset biliminde eğitim görmesini istiyordu. Resim öğrencisinin seçimi Osman Hamdi'ye verilince, o da tereddütsüz Avni Lifij'i bu olanaktan yararlandırmıştı.

Avni Lifij'in sanat hayatı işte bu tesadüflerin sonucu şekillenecekti. Paris'te beş sene kalan ressam 1914 Ressamları diye tanımlanan grup üyesi olarak tanındı. Paris'e ilk gideniydi ve aralarında bihakkın Fransızca bileniydi. Avni Lifij, Fransa'da geçirdiği süre zarfında Fransızcası sayesinde gördüğü sanat eğitiminin yanı sıra sanat

83 *Baha Said Bey – Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*, İstanbul: Kitabevi, 2000.

tarihi, sanat akımları, sanatın gelişimi, sanat felsefesi ve plastik sanatların diğer uzantıları üzerine sürekli okudu ve bilgi dağarcığını geliştirdi. Ressamlığının yanı sıra derin bir entelektüel birikim sahibi kişi olarak ülkesine döndü. Türkiye'de 1909-1927 arası edindiği birikimini dergilerde ve gazetelerde sürekli yazarak değerlendirdi. Ülkemizde sanat tarihçilerinin göz ardı ettikleri bu yönü yazılı kültür bağlamında plastik sanatların gelişimine önemli bir katkı niteliği taşıyordu.

Avni Lifij'in entelektüel derinliğini ortaya koyan bu yazılardan üçünü aşağıda değerlendireceğiz. Bunlardan her biri ayrı kaynaklarda yer alıyor. İlki *Osmanlı Ressamlar cemiyeti Gazetesi*'nde çıkan iki yazısından biri, ikincisi *Millî Mecmua*'da çıkan çağdaş plastik sanat anlayışının Cihan Harbi ertesi yönelimini ele alan yazısı, üçüncüsü ise Avni Lifij'in tarihsel mirası koruma konusundaki duyarlılığını ve Henri Prost'tan Ayasofya'nın onarımı konusunda aldığı mektubu ele alıyor. Aslında dördüncü bir yazı dizisini de bu üç yazıya eklemek isterdik. *Türk Yurdu*'nda yayımlanan özellikle plastik sanatlardaki son akımları ele alan "Muasır Ressamlık ve Nazariyeleri" adlı yazısı, Avni Lifij'in kendi ressam çevresine oranla ne denli derin bir birikim sahibi olduğunu kanıtlar. Bu yazı dizisinde fütürizmden kübizme 20. yüzyılın birçok sanatçısı yer aldı.

Avni Lifij'in kayda geçen ilk yazısı Paris'te bulunduğu ilk yıl, 1909 yılının Ocak ayında *Resimli Kitap*'a gönderdiği "Sanayi-i Nefise – Sanat-ı Tersim ve Edvâr-ı Tekâmülü" başlığını taşıyordu. Yazısında geçmişin derinliklerine uzanan, bu sanatın ilk evrede "kaba saba birtakım çizgilerden ibaret" olduğunu kaydediyor, Milattan Sonra ilk yüzyıllarda resmin öneminin anlaşılmaya başladığını, 12. ve 13. yüzyıllarda Cimabue, Ruccio, Giotto gibi doğa ressamlarının ortaya çıktığını, 15. yüzyılda ise bilim ve fenlerde olduğu gibi güzel sanatlarda da köklü bir devrim yaşandığını vurguluyordu. Yazı ana hatlarıyla Flaman Mektebi'nin resim sanatında ne denli önemli bir dönüm noktası olduğu üzerineydi. Gerçekçi resmin Flaman Mektebi'yle başladığını vurguluyor ve şu satırlara yer veriyordu: "Flamand Mektebi'nin meslek-i hakikîyyûna [realizme] o derece meyli varmış ki tasvir olunan eşhâsın simâlarına âdeta portre yapar gibi çalışılmış, tabiat asla ta'dil edilmemiştir."[84]

Bu arada Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte 1908-1919 yılları arasında etkinliğini sürdüren, plastik sanatlar tarihimizin ilk bağımsız sanatçı topluluğu, Osmanlı Ressamlar cemiyeti kurulmuştu. Maddî giderlerini Şehzade Abdülmecid Efendi'nin karşıladığı topluluğun çıkardığı *Osmanlı Ressamlar cemiyeti Gazetesi*, Avni Lifij'in iki makalesine yer verdi. Bunlardan ilki "Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Küşadı Musammem Galeri" başlığını taşıyordu. Osmanlı'nın o tarihlerde ünlü ressamların tablolarına verecek parası yoktu. O nedenle bu tabloların kopyalarını yaptırıp bir Galeri'de sergilenmesi düşünülüyordu. Avni Lifij kopyalardan oluşacak bir galeriyi yanlış buluyor, nedenlerini yazısında bir bir açıklıyordu.[85]

Avni Lifij bir sanat galerisi açılmasını son derece yerinde bir karar olarak görüyordu. Kararı şu satırlarla övüyordu: "Galeri teşkili hadd-i zatında pek güzel bir teşebbüs, ahaliye, sanayi-i nefise talebesine bir (education artistique) terbiye-i sanaiyye vermek için en güzel vasıtalardan biridir. Hele ressam olmak isteyen gençlerin bundan edecekleri istifadenin ne kadar azim olduğunu söylemeye hacet yoktur. Muharrirlere, edebiyat müntesiplerine kütüphaneler ne hizmet görürlerse müzeler, galeriler de ressamların, sanayi-i nefise erbâbının (burada sanayi-i nefiseden maksadım bilcümle sanayi-i hissiyyedir; edebiyat, tiyatro da dahil olduğu halde) aynı suretle işine yararlar. Esâtizenin [ustaların] tabloları ressamların kitaplarıdır. Güzel eserleri çok okuyan iyi yazdığı gibi nefis levhaları çok gören de iyi resim yapar. (Tabii metier nokta-i nazarından). Binaenaleyh muhterem müteşebbise pek çok teşekkürler ederiz."

Ama hemen ardından Osman Hamdi'nin kardeşi müze müdürü Halil Edhem'e şu eleştiride bulunuyor-

84 Hüseyin Avni, "Sanayi-i Nefise – Sanat-ı Tersim ve Edvâr-ı Tekâmülü," *Resimli Kitap*, I, Sayı: 5, Kânun-ı sânî 1324 [5 Ocak 1909], s. 473.

85 H[üseyin] Avni, "Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Küşadı Musammem Galeri", *Osmanlı Ressamlar cemiyeti Gazetesi*, Sayı: 11, 25 Mart 1328 [7 Nisan 1912], s. 96-100.

du: "Yalnız şunu söylemek isteriz ki Halil Beyefendi bu hususta bütün hüsn-i niyetlerine, samimî gayretlerine rağmen hatalı bir yola düşmüşlerdir." Avni Lifij sözünü esirgemiyordu. Meşrutiyet özgürlük getirmişti. Her türlü eleştiri mubahtı. "Bir resim müzesi kopyalarla dolacak olursa bundan biri ahali, diğeri ressamlar için pek zararlar çıkar. Halk ve halkla beraber muhitsizlik neticesi olarak ressamlık hakkında doğru bir fikirden mahrum bulunan mübtedi [yenilik peşinde olan] ressamlar letafetsiz, bârid [soğuk], âdeta bir kadavra gibi ruhtan ârî birtakım şeyler göre göre sanayi-i nefise hakkında ya yanlış bir fikir peyda ederler yahut hiçbir fikir edinemezler.

Bu görüşüne açıklık kazandırmak için ormanlar fatihi aslan örneğini veriyordu. Aslanın ölüsünü görerek onun hakkında bilgi edinmek olanaksızdı. Onun nasıl bir hayvan olduğunu anlamak için ölüsünü görmek yeterli olmazdı. "Amirane oturuşu, azametli bakışı, bazen ağır ve vakur yürüyüşü, icap ederse yıldırım gibi seri ve nihayet derecede yumuşak hareketlerle koşup sıçrayışı velhasıl hayvanın bütün karakterleri, bütün aslanlığı üzerine tam bir fikir peyda edebilmek için dirisini görmeli" diyecekti. Tıpkı bunun gibi bir sanat eserinin, bir tablonun gerçek anlamı, onun ne işe yaradığı, ne için yapıldığı "ölüsü" olan kopyasından anlaşılmazdı. Zira bir tabloda o tabloyu ortaya koyan sanatkârın heyecanı, onun ruhu aranırdı. Bir ruh hali hiçbir zaman kopya edilemezdi. Bir çiçeğin kokusu, bir tanburun sesi nasıl tual üzerine aktarılamazsa ressamın ruhu da bunun gibi kopyaya aksettirilemezdi. Peki kopya neye yarardı. Bu olsa olsa piyanist adayının yola çıkarken klavyelerde el alıştırmak için gamları çekmesi anlamına gelirdi.

Bu arada Avni Lifij, Louvre'da gördüğü kopya çalışmalarına değiniyor, en üstat kopistlerin bile ortaya koydukları "istinsah"ların [kopyaların] ruhsuz bir taklitten öteye gitmediğini söylüyordu. Bununla da yetinmiyor galeriyi kuracak olanları Paris'e davet ediyor, Louvre'da 19. asır salonunda Fransız ekolünün ünlü koloristi Delacroix'nın "Ehl-i Salib'in İstanbul'a Duhulü" başlıklı eserini görüp ardından Versailles'a kadar zahmet etmelerini ve orada Ehl-i Sahib Salonu'nda onun kopyasını tetkik etmelerini öneriyordu.

Ve Avni Lifij şu sonuca varıyordu: " İki tuvalin mukayesesi bir galeriye birçok kopyalar doldurmaktan ise az miktarda orijinal eser alınması bin kere müreccah [tercih edilir] olduğunu celî [apaçık] bir surette meydana koyar ve sözümüzün ne kadar doğru olduğunu teslim ettirerek bu satırları yazmak cüretimizi af ettirir."

Bir resmî kopya etmek o kişinin kendisini yetiştirmesi bağlamında anlamlıydı. Oysa söz konusu tek bir kişinin yararı değil, "milletin istifadesi" idi. Galeri bütün milletindi. Bütün millete yararlı olması gerekirdi. Olsa olsa bir galeride yüz orijinal eserin yanı sıra bir iki kopya da bulunabilirdi. Bu da sergiyi gezen kişileri ressamın orijinal eserlerini gördükten sonra onlara bir boşluk doldurma mahiyetinde diğer eserlerinden de örnekler verme gereğinden doğabilirdi. Nitekim Louvre bile bu yola başvurmuş, elde edemediği kimi resimlerin fotoğraflarını, ya da röprodüksiyonlarını sergilemede kullanmıştı. Paris'te kopya resim Güzel Sanatlar Okulları salonlarında yer alırdı. Müzelerde bir ikisinden gayrısı olmazdı.

Türkiye'nin ise konumu farklıydı. "Tasavvur buyurulsun ki ressamlığın ne demek olduğunu daha hiç bilmeyen bir milletin gözü ruhtan, histen ârî birtakım soğuk şeylerle açılırsa sanat hakkında ne fikir peyda olur? Ahali resmî nasıl sever? Böyle şeylere gözü alışan insanlar yarın öbür gün hakikî bir resim ile yalandan resmî yan yana gördükleri zaman iyisini kötüsünden nasıl ayırt edebilir? Böyle şeylerle bir millete nasıl olur da bir (edükasyon artistik) verilebilir?" Bunlar Avni Lifij'in sorduğu sorulardı. "Muhtaç olduğumuz nasihati ölülerden mi alacağız. Yazık bizim halimize"... Avni Lifij'in vardığı sonuç buydu.

Kısaca Avni Lifij'e göre bir sanatın sevdirilmesi için sanat eserinin aslının sergilenmesi gerekiyordu. Kopyalarla yetinen kişi resmî sevemezdi. Bu nedenle sanatkârlardan da bir talebi olamazdı. Ressamlar da "rağbetsizlik" nedeniyle atalete düşerlerdi. Orijinal eserler ile halk heveslendirilirse ardından ressamlara "şimdi size düşen sanatımızı terakki ettirmektir" denebilirdi. Yoksa bu atalet sürgit devam ederdi.

Avni Lifij'nin *Osmanlı Ressamlar cemiyeti Gazetesi*'ndeki diğer yazısı ise "Sahra Ressamları" diye adlandırdığı

"peyzaj resmi"nin, manzara resminin doğuşuna değinen ve Emile Michel'den yaptığı bir çeviriydi. Yazı "sahraî resim"in, "peyizaj ressamları"nın ortaya çıkışındaki gecikmeden söz ederken atölyelerin ağırlıklı konumunu vurguluyor "işte sanatımız bu kadar uzak zamanlarda başlamış, milyonlarca seneler lâ-yenkati'[durmaksızın] yürümüş, nihayet Rönesans parıltısı faaliyet-i beşeriyyenin her şubesini tenvir etiği sıralarda hayret-efzâ [hayret veren] terakkiyat göstermiş de yine atölyeler haricindeki şeyler ressamların iltifatına layik oldukları derecede nail olamamışlar" diyecekti. Ve devam edecekti: "Velhasıl tarih-i âlemin vüs'atine göre pek ahir zamanlarda sanatımızın bu şubesi de ehemmiyetle nazar-ı itibara alınmağa başladı" yorumunu yaptıktan sonra Emile Michel'in "bunun ne gibi amillerin tesiriyle olduğunu" açıklayan yazısını Türkçeye çevirecekti.[86]

Avni Lifij'in yaşamının son beş yılında ise yazı etkinliği daha da yoğunlaştı. *Hâkimiyet-i Milliye*, *Tanin*, *İkdam*, *Vakit*, *Vatan* gazetelerinde makaleleri yayımlandı. Ama kapsamlı yazıları *Türk Yurdu* ve *Millî Mecmua*'da yer aldı. Aşağıda bu makalelerden ikisinin tam çevirim yazılarını veriyoruz.

"Sınaat, Zanaat ve İktisat" başlığını taşıyan yazısında sanayi toplumuyla birlikte sanatın ne denli gündelik yaşamla örtüştüğünü ortaya koyuyordu.[87] Bunu "art industriel" olarak niteliyordu. "Art industriel" geçmişte Anadolu topraklarında da gelişmişti. Osmanlı zanaatkârı özgün eserler ortaya koymuştu. Ancak son birkaç yüzyıldır toplumda "tembellik ve sefahat, tefekkür ve ibdâ' [yaratıcılık] yetenekleri sönmüş", ülke bir "zanaat mezaristan"ına dönmüştü. Oysa yakın ve uzak milletler "kuvvetli bir mefkûre güneşinin ılık saatleri altında çalışmış, çabalamış" ve neler meydana getirmemişlerdi ki. Burada Avni Lifij Batı'nın sanayi devrimini gündeme getiriyordu, "mefkûre güneşi" ile uluslaşmanın idealizmine gönderme yapıyordu. İktisadî gelişme, sanayileşme beraberinde estetiği de dönüşüme uğratmış, günlük ihtiyaçlar formu da biçimlemişti. Sanat ile ekonominin birlikteliğini vurguluyor, estetiğin günlük yaşamda, en basit bir mangal maşasında bile, ne denli önemli olduğunu söylüyordu. Türkiye bu konuda çok gecikmişti ve şimdi bu süreci yakalamak durumundaydı. Avni Lifij bu tarihlerde Güzel Sanatlar Akademisi'nde "tezyini sanatlar" hocalığı yapıyordu.

Avni Lifij'e göre sanayileşmeyle sanat anlayışı at başı gitmişti. Bu ülkelerde "sanayi-i tezyiniyye" diye bir alan oluşmuştu. Türkiye ise bunun önemini bir türlü kavrayamamıştı. Türkiye'de de Osmanlı'dan beri sanayi okulları vardı. Ama bu okullarda "tezyinî" sanata yer verilmiyordu. Batı'yı örnek gösteriyor ve Türkiye'deki sanayi okullarında bu alanda çaba gösterilmemesine hayıflanıyordu. Ülkedeki durumu şu satırlarla eleştiriyordu: "Biz ise bu gün, bin dokuz yüz yirmi yedi senesi ortasında, el'an sanayi mekteplerinde alelade resim dersi gösteriyor ve sanayi-i tezyiniyye muallimleri yerine resim muallimleri istihdam ediyor ve bu iki meslek arasındaki dağlar kadar azim farkı göremiyor, bilemiyoruz. Tezyini sanatlar ki sanayi mekteplerinin ruhudur ve programı o esaslara dayanmayan san'at mektepleri cansız cesetlerden, beyinsiz vücutlardan başka bir şey değildir."

Avni Lifij bu soruna yazılarında birçok kez değinmişti. Ancak Cumhuriyet'le birlikte bir kıpırdanış görülse de bu soruna bir türlü çözüm getirilemiyordu. Oysa yirminci yüzyıl makine asrı, sürat asrıydı. Sanatta da endüstrializm revaç bulmuştu. Bu gerçek gözden kaçıyordu. Avni Lifij'in kötümserliği şu satırlarla son buluyordu: "Ara sıra meşhud [gözle görülen] bir kımıltı, bir hareketin başladığı hissini veriyor, meselenin kördüğümü çözülüyor, selamet yoluna dönülüyor zannını hasıl ediyor. Başka memleketleri aydınlatan sınaat ve iktisat güneşi bizde de yükseliyor, ılık şualarıyla uyuşukluğu ısıtıyor, mevcudiyetimizi zindeleştiriyor gibi geliyor. Sonra yine ne oluyor, bilmem: Birdenbire durgunluk, rehavet galebe ediyor. Tatlı uykumuza dalıyor, nikbinâne rüyalar arasında sayıklama kabilinden: Şöyle yapacağız, böyle edeceğiz diyoruz; işte o kadar. Lakin hudutlarımız haricindeki âlem, yirminci asrın süratini bilen; icabâtını anlayan alem, son hızıyla koşuyor, ilerliyor. Aman, neme lazım? Tatlı uykumuzu ihlal etmesin de..."

86 Osmanlı Ressamlar cemiyeti Mecmuası, "Sahra Ressamları ile Tabiat," Emile Michel'den çeviri, *Osmanlı Ressamlar cemiyeti Gazetesi*, İkinci sene, Sayı: 13, 25 Mayıs 1328 [7 Haziran 1912], s. 130-137.

87 H[üseyin] Avni Lifij, "Sanayi-i Nefise - Sınaat, zanaat ve iktisat", *Millî Mecmua*, Sayı: 85, 1 Mayıs 1927, s. 1374-1375.

Avni Lifij'in yaşamının son yılında *Türk Yurdu*'nda, Cumhuriyet Dönemi beşinci cildinin dört sayısında yazıları yayımlandı. Her dört yazı Avni Lifij'in ne denli birikimli bir sanatkâr olduğunu ortaya koyuyordu. Bunlardan ilki "Sanat Âleminde Beynelmilel ve Mühim Bir Mesele" başlığını taşıyordu.[88] Yazı Ayasofya'nın onarımı ve mozaiklerinin görünür kılınması sorunu üzerineydi. Diğerleri ise derginin üç sayısına yayılan "Muasır Ressamlık ve Nazariyeleri" başlığını taşıyan yazıydı.[89] Yazı kübistlere, fütüristlere, püristlere yönelikti. Artık resim sanatı "eski usulde taklidî resimler yani etrafımızda gördüğümüz eşyanın renk ve şekil itibariyle az çok benzerleri"yle yetinmeyecekti. Avni Lifij "çelik cemiyeti"nden söz ediyordu. Çelik, toplumda devrim yaratmıştı. Makine devrini ortaya çıkarmıştı. Makine devri uygarlığın "reviş"ini, gidişatını değiştirmişti. İhtiyaçlar bu doğrultuda değişiyordu. "Taklidî sanat" artık fotoğrafa, sinemaya bırakılmıştı. Bugünün plastik sanatları yepyeni bir yol izlemek durumundaydı. Yol ayrımı Sezanne, Seurat gibi sanatçılarla başlamıştı. Picasso, Braque artık sürece yeni bir boyut kazandırıyorlardı. Yeni sanat olsa olsa "yeni adam"dan çıkacaktı. Cihan Harbi ertesi insanlık bir "buhran"la karşı karşıyaydı. Ve Avni Lifij şu sonuca varıyordu: "Karşımızda dikilmiş duran, görmeyi bilen için hazır bulunan medeniyete nazaran biz çok ihtiyarız. Ressamlık bahsinde kararımızı çabuk vermeliyiz ve iyice görmeliyiz ki bu sanatın vâzıhan mer'ilikten ne kadar müşkil bir vazifesi vardı!"

"Sanat Âleminde Beynelmilel ve Mühim Bir Mesele" adlı yazıya dönersek, bir sanat insanının evrensel değerlere verdiği önemli ve korumacılık duyarlılığının her türlü dar milliyetçilik anlayışından uzak bir biçimde tezahürüne şahit oluyordu. Yazı o tarihteki "Ayasofya Camii" üzerineydi. Avni Lifij, dinsel kaygıları bir kenara bırakıyor ve yazısına şu satırlarla başlıyordu: "Kadîm [eski] Yunanistan mimarlarının bıraktıkları o pek nefis eserlerin evsafını bilhassa dahilî tenâsüb ve letâfet itibariyle haiz olan Ayasofya'ya Bizans sanatının en mütekâmil şekli dense caizdir. Muhtelif nokta-i nazarlardan yeryüzünde yegâne kalan bu eski binanın senasına [övgüsüne] benim dilim dönmez." Avni Lifij yapıtın mimarı değerini uzmanlarına bırakıyor, kendisinin ana kaygısının Ayasofya'nın "inhidâmdan vikayesi" [yıkılmasından, harap olmasından kurtarılması] olduğunu kaydediyordu. Ressam Ayasofya'nın durumunu fakr u zaruret içinde olduğu çocukluğunun ileri yaşlarında geçimini sağlamak üzere mozaikleri temizlerken görmüş, orada kendisine geleceğin yolunu açacak olan Henri Prost'u tanımıştı. O nedenle Ayasofya'nın onun belleğinde ayrı bir yeri vardı. Bir anlamda Ayasofya deneyimi onu ressamlığa sevk etmişti.

Ayasofya'nın harap durumu salt onun kaygısı değildi. Bu medenî dünyasının sorunuydu. "Ayasofya'nın harap ve tamire muhtaç hâlde bulunuşu bugün medenî dünyanın her tarafında efkâr-ı umumiyeyi işgal ve beynelmilel sanayi-i nefise aleminde müthiş tarrâkalar [gürültüler] nispeti iktisab edecek güft ü gûlar [dedikodular] ihzar ediyor. İş o derece büyük, o kadar naziktir ki cihan gözlerini üzerimize dikmiş bu meselede alacağımız vaziyete göre hakkımızda hükümler hazırlamaktadır." diyecekti. "Cumhuriyet Türkiyesi bu soruna odaklanmazsa tüm dünyada ülke aleyhine "ebedî ve en müessir bir propaganda" gerçekleşecekti. Ancak, ülke on yılı aşkın bir savaştan daha yeni çıkmıştı. Olanakları son derece sınırlıydı. Ayasofya'yı kurtaracak mali gücü yoktu. O sıralarda bir söylenti dolaşıyordu. Amerikan Mimarları Derneği kendisine bu görev verildiği takdirde her türlü gideri deruhte etmekten yanaydı. Yine söylentilere göre, bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke olan Türkiye'nin daha işin başında bu işi bir "millî gurur" meselesine dönüştürüp, ülke insan gücüyle bu işin üstesinden gelmeyi tasarlıyordu. Avni Lifij bu tavrı doğru bulmuyordu. O sıralarda Cumhuriyet Türkiyesi hemen her alanda yabancı uzmanları ülkesine çağırıyor, onlardan bizzat yardım alıyordu. Bu işleri yabancılara tevdi ederken millî gurur gündeme gelmiyordu da sıra Ayasofya'ya gelince mi millî gurur hatırlanıyordu. "Bütün cihanın sevdiği, istigrâkla

88 H [üseyin] Avni Lifij (Sanayi-i Nefise Mektebi Sanayi-i Tezyiniyye muallimi), Sanat âleminde beynelmilel ve mühim bir mesele", *Türk Yurdu*, V, Sayı: 25, Kânun-ı sânî 1926 [Ocak 1927], s. 51-60.

89 Ressam H. Avni Lifij, "Muasır Ressamlık ve Nazariyeleri - 1", *Türk Yurdu*, V, Sayı: 26, Şubat 1927, s. 151-157; "Muasır Ressamlık ve Nazariyeleri - 2", *Türk Yurdu*, V, Sayı: 27, Mart 1927, s. 228-232; "Muasır Ressamlık ve Nazariyeleri - 3", *Türk Yurdu*, V, Sayı: 29, Mayıs 1927, s. 454-463.

[kendinden geçercesine] temaşa ettiği bir binanın, nazîrinin [benzerinin] bir daha yapılması mümkün olmayan tarihî ve muazzam bir şaheserin harabîye yüz tutmuş hâlini görüp de müteessir olmuyor ve bunu tamir uğrunda en ciddî mütehassısların maddî ve manevî fedakârlık teklifleri gibi hasbiyetlere [karşılıksız, bedelsiz katkılara] karşı gurur-ı millimizi düşünüyor, abûs [somurtkan] cehreler hazırlıyoruz" diye serzenişte bulunuyordu.

Avni Lifij, benzer durumda Fransa'da dışardan alınan yardımları örnek gösteriyor ve ardından Ayasofya konusunda söz sahibi iki şahsiyetin, tarihçi Baillet'nin ve mimar Henri Prost'un görüşlerini geçiyordu. Önce Adrien Baillet'den yola çıkarak Ayasofya'nın inşa sürecini ayrıntılarıyla ele alıyor ve ardından Henri Prost'un Ayasofya'ya olan tutkusunu dile getiriyordu. Henri Prost mimar ve kent planlamacısıydı. Fas ve Türkiye'de (İstanbul) yaptığı kent planlamaları ile öne çıkmıştı. Kentin yaşayan bir organizma olduğu gerçeğinin kabullenildiği dönemin mimarıydı. Atatürk'ün daveti üzerine geldiği Türkiye'de İstanbul Nazım İmar Planı'nı gerçekleştirmişti. Suriçi İstanbul'un bugünkü silueti ve bazı binalar ile Taksim Meydanı ve Maçka Parkı onun eseriydi.

İstanbul'a olan tutkusu bir ölçüde Ayasofya'dan kaynaklanıyordu. Avni Lifij Henry Prost'u, çocuk yaşta ona çıraklık ettiği dönemden tanıyordu. Yazısında Henri Prost'un Ayasofya'ya ne denli sahip çıktığını şu satırlarla ifade ediyordu: "Henri Prost namında olan bu zatı o zaman tanımıştım. Hemen her gün onu camiin ya içinde, dahildeki galerilerde yüksek sehpalara çıkmış, desen, plan çizmekte, fotoğraflar almakta yahut dışarıda kubbeler üzerinde, duvarlar üstünde, avluda ölçüyor, kaydediyor, duvar kazıyor, harcını, horasanını muayene ediyor bulur idim. Böylelikle iki sene geçti. Hatırımda kaldığına göre Edirnekapısı'ndaki Mihrimah Sultan Camii'nin tamiri o zamana isabet ve bu mimarîye de nezaret ediyor idi. İki sene devam eden tetkikatını ikmalden sonra tabii memleketine döndü."

Avni Lifij yıllar sonra Paris'e gittiğinde Henri Prost'u ziyaret etmek istemiş, ama kent dışında oluşu nedeniyle onunla görüşememişti. Ama Henri Prost da artık Avni Lifij'i biliyordu. Paris'te beş yıl yaşamış, ülkesinde ünlü bir ressam olmuştu. Avni Lifij İstanbul'a döndükten sonra Henri Prost'tan bir mektup aldı ve bu mektup kısaltılmadan Türkçeye çevrilip makaleye kondu. Ayasofya'nın tamir sorununun gündemde olduğunu bilen Henri Prost mektubuna şu satırlarla başlıyordu: "Ayasofya'nın tamiri! Bu haber bana aynı zamanda hem ümit hem de endişe verdi. Endişemde haklıyım, çünkü ne kadar binaların tamir edilirken şekilden çıkarıldığını görmüşüm."

Ayasofya on üç asırdan beri zamanın her türlü nahoş etkilerine maruz kalmış, büyük ölçüde tahrip olmuştu. Henri Prost önce "tamir" sözcüğünden ne anlaşılması gerektiğini tartışıyordu. Bu binanın güçlendirilmesiyle birlikte eski iç tezyinatının tekrar meydana çıkarılması demek olduğu gibi, eskisinin yerine "yeni, parlak ve asrî tarz"da yapılacak şeyler miydi? Ve hemen görüşünü ortaya koyuyordu: "Ümit ederim ki bu ikinci tasavvur kimsenin fikrinde yer bulamaz ve asıl maksat her şeyden evvel binanın bünyesini takviye ederken badana tabakaları altında mestur [örtülü] kalmış mozaikleri meydana çıkarmak, sanayi-i nefise tarihinde kadîm tarz-ı mimarînin en son numunesi olarak mukayyed [kayıtlı] bulunan bu abidenin mütehammil [dayanıklı], her türlü tahripten vikayesi uğrunda lazım tedâbiri ittihaz etmektir."

Henri Prost daha sonra 19. yüzyılda Fossati'nin Ayasofya'yı ayağa kaldırmak için göstermiş olduğu çabalardan söz ediyor, mozaiklerin korunması hususunda önerilerde bulunduktan sonra mektubuna şu satırlarla son veriyordu: "Bu ameliyat filhakika büyük mesârifi mûcib olur. Fakat lüzum görüldüğü takdirde asrî vesâit-i inşaiyye istimaliyle Ayasofya'yı takviye kolaylaşır ve o yegâne binayı dahilen ne de haricen zere kadar değiştirmeden yapmak ve ilelebet muhafaza etmek kabil olur."

Avni Lifij, Henri Prost'un mektubunun ardından Ayasofya konusunda kendi görüşlerine yer veriyordu. O, yalnız Ayasofya'nın tamiriyle ilgilenmiyordu. İçerisini de eski haline dönüştürmekten yanaydı. "Mozaikleri meydana çıkarmak dahilî tezyinatın hepsini açığa koymak memleketimizde sanayi-i tezyiniyyenin terakkisine

büyük hizmet olur. Bizans sanatı bir Şark sanatıdır ve Bizans'ın dekoratif işleri Rusya'ya, İtalya'ya, Fransa'nın bir kısmına, Merkezî Avrupa'ya kadar nüfuz etmiş, oralarda da varlığını kabul ettirmiş bir inceliktir. Bunun tetkiki, tezyinini sanatlarla meşgul olanlarımız bahusus Sanayi-i Nefise Mektebi'nin bu şubesine müdavim talebemiz için elzemdir. Ayasofya mozaiklerini sıva altında mahpus tutmak büyük ve pek istifadeli bir kütüphaneyi daima mesdûd [kapalı] bulundurmak demektir."

Avni Lifij makalesinin son kısmını o günlerin en hassas konusuna ayırmıştı. O sırada bir cami olan Ayasofya'da mozaiklerin açığa çıkarılmasını dinî açıdan bir mahzur oluşturmayacağını kaydediyor, "Bunların meydana çıkarılması dinî hissiyatımızı da rencide etmemelidir ve etmez" diyordu. "Zaman ile ahkâm tagayyür eder"di. Yani zaman geçtikçe hükümler de değişime uğrardı. Ardından Avni Lifij Kariye Camii'ni örnek gösteriyor, "Kariye Camii'indeki tezyinat-ı dahiliyye terkiplerinin esasını teşkil eden insan suretleri orada ibâdet edilmesine mâni oluyor mu?" diye soruyordu. Ve ardından yine şu soruyu ekliyordu: "Ve acaba Ayasofya'da kılınan namazlar, edilen dualar, açıkta resim görülmediğinden dolayı huzur-ı Bârî'ye [Tanrı huzuruna] Kariye dahilinden ref olunan [yükselen] niyazlardan ziyade mi makbul oluyor?"

Avni Lifij son olarak taassuba yükleniyor, Cumhuriyet'in laik anlayışının bu tür engellerin üstesinden gelmesi gerektiğini kaydediyordu. Ve bu nedenle Ayasofya mozaiklerinin bir an önce açılmasını, halkın beğenisine sunulmasını öneriyordu. Bu husus uygarlığa karşı sorumluluğumuzdu. Öte yandan Türkiye'yi ziyaret edecek yabancılar için de önemliydi. "Böylece Bâtıl itikatlardan kurtulmuş, lâisizmi kabul etmiş bir Türkiye'ye gelen ve o nefis tezyinatı hâlâ badana ile örtülü gören misafirler memleketlerine hakkımızda iyi fikirlerle dönmezler"di.

Avni Lifij ressamdı, sanatın değişik boyutlarını özümlemiş bir entelektüeldi. 1914 Ressamları arasında yaptığı resimler kadar yazılarıyla da resim sanatına ve estetiğe önemli katkılarda bulunmuştu. Son derece mütevazı kişiliğiyle örnek bir insandı. Cihan Harbi sırasında Viyana'ya gönderilen Türk ressamları sergisinde Avni Lifij'in eserleri büyük bir beğeni kazanmış, ödül almıştı. Viyana sanat dünyası ondan övgü ile söz etti. Ama kendisi hakkında yapılan yorumları bir övünç vesilesi yapmadı. En büyük ideallerinden biri yıllardır kuruluşu için gazetelerde yazılarıyla kamuoyu oluşturmaya çalıştığı Millî Sanayi-i Nefise cemiyeti'nin kuruluşunu gerçekleştirmekti. Bu özlemini 1924 yılında gerçekleşti ve 1927 yılında birliğin ilk genel sekreteri, "katib-i umumî"si olarak öldü.

Ölümü ertesi yakın dostu Baha Said'in yazmış olduğu "biyografi"ye dönersek yazar Avni Lifij'in sanat anlayışını, ülke sevgisini, İstanbul aşkını şu satırlarla ifade ediyordu:

"Sanayi-i tezyiniyye muallimi olan bu genç, Türk gencini muvaffak etmek ve 'hakikî medeniyetin mimarı sanayi-i nefisedir' diyen Hippolyte Taine'in düstur-ı felsefesini Türkiye'de görmek onun biricik zevk ve aşkı idi.

Diyâr-ı ecnebîyyede Türkiye'deki hayatından çok müreffeh yaşamağa muktedir olabilen Avni aynı zamanda Türkiye'nin dâ'-üs-sılasıyla [ülke hasretiyle]] malul bir hasta idi. Ona Türkiye haricinde teneffüs edilen havada zerre kadar bir saâdet imkânı olsa idi belki Türkiye'de oturmaz ve şüphesiz Paris'te daha ziyada mazhar-ı takdir olurdu.

Fakat İstanbul'un harap mabetleri, bin bir renkli ahenk-ı elvânı [renk ahengi], selvileri, kavuklu mezar taşları velhasıl kuşu, kurdu nesi varsa onun gözlerinde renk ve hayatiyle yaşamadıkça Avni'nin ruhu doymazdı. Çünkü onun midesiyle hiç alakası yoktu. Her türlü sefalete rağmen Türkiye'de yaşadı ve öldü. Kendisinin çok sevdiği ve belki hiç bitmeden birçok parçalar halinde çizdiği Haliç'e nazır Eyüp'ün bir bucağında sevdiği bir yere gömdüler."

Avni Lifij'in öldüğü yıl yayımladığı "Muasır Ressamlık ve Nazariyeleri" adlı yazı dizisi aslında Türkiye'de resim sanatında yeni bir dönemin, "modern resim"in doğuş evresinin habercisiydi. İttihat ve Terakki döneminde Avrupa'ya gönderilen 1914 Ressamları empresyonist anlayışlarıyla Türk resmine büyük katkıda bulunmuşlardı. Sıra 1924 Ressamları'na gelmişti. 1924 yılında Cumhuriyet hükümeti tarafından Avrupa'ya gönderilen genç ressamlarından bazıları Paris'e, diğerleri Münih'e gitmişlerdi ve oralarda dört yıl kadar resim çalıştıktan

sonra İstanbul'a dönmüşlerdi. Savaş sonrası Avrupa resmiyle temas kuran bu sanatkârlar dönüşte Müstakil Ressamlar Birliği altında toplandılar ve o zamana kadar Türkiye'de gündemde olan realist ve empresyonist tarzlara karşı cephe aldılar. İlk sergilerini 1928 yılında Ankara Etnografya Müzesi'nde açan Müstakiller, ışık ve renkten çok çizi (dessin), kütle ve terkibe, kompozisyona önem verdiler. Türkiye'de resim sanatı yeni bir döneme gebeydi. Bu Avni Lifij'in habercisi olduğu "modern resim"di.

Kerim Sadi, "Resimsiz Resim Sergisi," Aydınlık, sayı 30, Şubat 1925- 1341, s. 820.

Serginin duvarlarını son otuz senede yetişen en meşhur burjuva ressamlarının tabloları örtüyordu:

Kırık Bir Rebab - Mavi Salon Köşeleri - Eylül'de Kotra Sefası - Aşk-ı Memnu - Hayal İçinde - Uçucu Geceler - Handan'ın Portresi - Şıpsevdi - Erenlerin Bağı - Kiralık Konak - Nur Baba Tekkesi - İstanbul'un İç Yüzü - Şeftali Bahçesi - Çalıkuşu - Kalp Ağrısı...

Ara sıra kapıda bir iki gölge titriyor. Giren, çıkan:

Göbekleri kubbeli, sırtları sırma eğerli "Efendiler; atlas torbalarda boğulmuş sedef kadınlar; ve gözleri düğümlü, dudakları sütlü mektep çocukları.

II.

Uzaktan dağ gibi yuvarlanan seyl [sel] görünür görünmez, serginin kapısındaki ilâncıların ağzı çan kuleleri gibi haykırmağa başladı:

Hey! ... Baksanıza, işitmiyor musunuz? Ne odun heriflersiniz siz. Sergiye gelin yahu? Gözünüz, gönlünüz açılsın, kafanız yontulsun biraz.

Sade hayvan gibi yiyip içmesini, uyuyup zıbarmasını mı bilirsiniz siz! ... Hey! ... Hey! ...

III.

Dağ gibi seyl [sel] yuvarlanıp geliyor?

Amele, köylü - milyon, milyon - orak, çekiç - sapan, demir - rençper, işçi - emekçi, emekçi ... Zonguldak, Balya maden ocakları.

Dökümhane, torna, tesviye - fırtınada vapurlar: Ateşçi, vinççi - demiryolu, 1000 rakamı, kilometre, makinist - elektrik vatman - yağ, pas, kurum, duman - açlık, verem, kaza, ölüm - güneşin altında yarası yeni kapanmış delikanlı - kışın ortasında ak saçlı sakat ihtiyar - boyundurukta çift süren kadın - karnına bir tutam çiğ ot tıkılan çocuk: Yoksulluk.

Terli alın, yanık yüz, nasırlı el, sıtma, frengi - beylere, ağalara, paşalara ambar, buğday ambarı, sofra, şarap sofrası - İstanbul'un fabrika bacaları - İzmir'in deniz gibi uzanan bağları - Adana ovaları - , köylü - orak, çekiç - milyon, milyon, dağ gibi seyl [sel] yuvarlanıp geliyor... Milyon kere milyon !

IV.

Dağ gibi seyl [sel] yuvarlanıp geldi. Resim sergisinin tavanını fırlattı, duvarlarından taştı.

Türkiye'nin milyonları aşan emekçi ordusu sergideki tabloların elifini bile anlamamıştı: Onlara göre bu sergi resimsiz resim sergisi idi.

Kerim Sadi

İbrahim Çallı ve Türk Resim Sanatının Gelişimi

Türkiye'de plastik sanatlarda II. Meşrutiyet'le birlikte farklı bir anlayış oluştu. 1908 Devrimi hemen her alanda özgür düşünceyi tetiklemişti. Sanat ise özgür düşüncenin en güçlü ifade biçimiydi. Plastik sanatlar bu süreçten kendi payına düşeni aldı. Kültür ve sanat etkinlikleri Meşrutiyet yıllarından itibaren Türkiye'yi Batı'ya açtı. Bu bağlamda resim ve heykel değişim sürecinin ana halkalarından birini oluşturdu. Gündemde çağdaş sanat anlayışı vardı. Dünya Savaşı ertesi Batı sanatta yeni arayışlara yönelirken Cumhuriyet Türkiyesi de kültür ve sanat alanında yeni arayışlar içerisine girdi. Sanatın hemen her alanı yeni bir anlayışla ele alındı. Meşrutiyet'in ve Cumhuriyet'in atılımlarından biri de plastik sanatlarda ve özellikle resim ve heykel alanlarındaydı. Ulusal kimlik geniş kitlelere görsel sanatlar aracılığıyla da kanıtlanacaktı. Okuryazarlığın düşük olduğu bir toplumda görsellik yazılı kültürün yerini alıyordu.

II. Meşrutiyet'le birlikte resim ve heykelde yeni bir dönem başlıyordu. Çallı İbrahim, Feyhaman Duran, Nazmi Ziya Güran, Avni Lifij, Hikmet Onat, Namık İsmail, Sami Yetik, Şevket Dağ ve Ali Sami Boyar; heykel dalında Nijat Sirel, Ratıp Aşir, Kenan Yontuç, Ali Hadi Bara ve Zühtü Müridoğlu, Meşrutiyet'in Cumhuriyet'e aktardığı plastik sanatların ünlü isimleri oldular. Bu usta ressamlar ve heykeltıraşlar Türk resim ve heykel sanatında yeni bir dönemin öncülüğünü yaparlarken birçok öğrenci yetiştirdiler. Türk resim ve heykel sanatında yeni kuşakların ortaya çıkmasını sağladılar. Bu evrede kurumsal örgütlenme de ihmal edilmedi. Abdülmecid Efendi'in öncülüğünde II. Meşrutiyet yıllarında Osmanlı Ressamlar cemiyeti kurulmuştu.

Maddi giderlerini Şehzade Abdülmecid Efendi'nin karşıladığı topluluk *Osmanlı Ressamlar Mecmuası*'nı çıkardı. Cemiyet 1921'de Türk Ressamlar cemiyeti adını aldı.[90] 1914 Ressamları diye bilinen grubun en ünlü siması İbrahim Çallı olarak biline geldi.

Çallı 13 Temmuz 1882 günü Denizli'nin Çal kasabasında doğmuştu. O nedenle Çallı diye bilinegeldi. Çal'da rüştiyeyi, İzmir'de idadîyi bitirdi. Geçim sorununu çözmek için İstanbul'a göçtü. İçinde çocukluğundan beri resim tutkusu vardı. İstanbul'da kaldığı handaki Vefa İdadîsi öğrencileri resim dersleri alıyorlardı. O da onların arasına katıldı. Ancak hayatını idame ettirebilmek için genç yaşta kâtiplik yaptı. Bu arada Çarşıkapı'da Ermeni asıllı bir ressamla, Ruben Efendi'yle tanıştı ve ondan resim tekliğiyle ilgili bilgi edindi. Kalemini, fırçasını geliştirdi. Bir rivayete göre **Şeker Ahmet Paşa**'nın önerisi ile bir başka rivayete göre de Ermeni ressamın yanına gelen bir ressamın tavsiyesiyle, Sanayi-i Nefise Mektebi'ne kaydoldu. Çallı bir yandan kâtiplik yaparken bir yandan da akademideki öğrenimini tamamladı.

Bu arada Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte 1908-1919 yılları arasında etkinliğini sürdüren, plastik sanatlar tarihimizin ilk bağımsız sanatçı topluluğu, Osmanlı Ressamlar cemiyeti kurulmuştu. 1910 yılında Maarif Nezareti'nin açtığı 'Avrupa'ya tahsile gönderilecek öğrenciler' yarışmasında "Çıplak Adam" ve "Hareket Ordusunun Muhafız Alayından Maksut Çavuş" adlı tablolarıyla birinci oldu. Aynı yıl Hikmet Onat ve Ruhi Arel'le birlikte Paris'e gönderildi. İbrahim Çallı; Namık İsmail, Hikmet Onat, Nazmi Ziya Güran ve Avni Lifij'le birlikte, Paris Ecole Nationale des Art Decoratifs'te Fernand Cormon atölyesinde resim eğitimi aldı. Common resimde yeniliklere mesafeli bir kişiydi. Empresyonist ve kübist resimden uzaktı. Çallı burada klasik tarzı öğrendi. Sanatçı, yenilikçi kişiliğini kısa sürede farklı bir resim diline ulaştırdı. Köy kökenli bir ressam olması ona ayrı bir boyut kazandırdı. Bu saraylı ailelerin ressam çocuklarından sonra Türk resmî için bir yenilik sayılırdı.

Çallı devrin sanat yapıtlarındaki izlenimci üslubundan çok etkilendi. İzlenimcilik Paris'te müzelere girmiş, sanat kamuoyunda revaç bulmuş bir akımdı. Avrupalı ve Paris'i mesken edinmiş değişik ülke genç ressamları gibi bu kentte öğrenim gören Türk ressamları da izlenimciliğe ilgi duymuşlardı.

90 Seyfi Başkan, *Osmanlı Ressamlar cemiyeti*, Ankara: Çardaş Basım Yayın, 1994.

Cihan Harbi'nin başlaması üzerine Çallı 1914 yılında ülkesine döndü. Aynı yıl Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Vallaury'nin yardımcılığına getirildi ve Resim Bölümü, Yağlıboya Atölyesi öğretmeni olarak göreve başladı. Türk resminde, İbrahim Çallı ve arkadaşları; "1914 Kuşağı Türk Ressamları", "Türk İzlenimcileri" ve "Çallı Kuşağı" Türk ressamları olarak anıldılar.

Görsellik daha Balkan Harbi yıllarında Balkan ülkelerinde güçlü bir propaganda unsuru olmuştu. Bu anlayış Cihan Harbi ile birlikte Osmanlı'ya da sirayet etti. Enver Paşa'nın emriyle 1917'de askerî konulu tabloların üretimi için Şişli'de Harbiye Nezareti Resim Atölyesi adıyla bir mekân açıldı. Amaç müttefik ülkelerde Türk resmini tanıtmak, Viyana ve Berlin'de açılacak sergilere Osmanlı ressamlarının boy göstermesini sağlamaktı. Üstü cam ile örtülü hangara benzeyen atölyede savaşın zor koşullarına rağmen sanatçılara rahat bir çalışma ortamı sağlandı. Boya, muşamba gibi gereçler ve ressamların model olarak kullanacakları asker, top arabası, at, silah gibi malzeme ordu tarafından sağlandı. Atölyenin yakınına, araziye hendekler kazıldı. Silahlarıyla bir manga asker, atları koşulmuş bir top arabası getirildi. Atölyede İbrahim Çallı, Namık İsmail, Hikmet Onat, Sami Yetik, Ali Sami Boyar, Mehmed Ruhi, Ali Cemal gibi sanatçılar eserlerini ürettiler. Ana tema Çanakkale Savaşıydı. Resimler Viyana'da sergilenebildi. Ama savaş koşullarında Berlin'de sergilenemeden yurda döndü. Çallı serginin 1917 yılındaki İstanbul ayağına "Boğalı Kadın", "Topçu Mevzi Alırken", "Yaralı", "Siperde Sabah", "Çadır Önünde" adlı resimleriyle katıldı ve Sanayi-i Nefise Madalyası ile ödüllendirildi.

Cihan Harbi topyekûn bir savaştı. Kadını erkeği, çiftçisi çobanı, edibi sanatkârı, herkes bundan böyle cephe gerisinde aktif konumdaydı. Çanakkale Savaşı ile birlikte edebiyat ve sanat çevrelerinin ünlü şahsiyetleri de seferber edilmişti. Nitekim Başkumandanlık edebiyat ve sanat mensuplarının savaş alanını ziyaret etmeleri için imkân hazırlaması üzerine İstanbul'dan oluşan heyette, Mehmet Emin, Ağaoğlu Ahmet, Hamdullah Suphi, Ömer Seyfettin, Enis Behiç, Orhan Seyfi, Celal Sahir, Ali Canip, İbrahim Alaeddin, Hıfzı Tevfik, Hakkı Süha, Musikîşinas Rauf (Yekta), Ressam Çallı İbrahim, Ressam Nazmi Ziya ve Dr Fikri (fotoğrafçı ve sinema operatörü) yer almıştı. Yol dışında on gün süren gezide, Uzunköprü, Keşan, Bolayır ve Gelibolu'dan geçilerek Arıburnu ve Seddülbahir savaş alanları görülmüştü. 11 Temmuz 1915 Pazar günü başlayan gezi, 23 Temmuz 1915 Cuma sabahına kadar sürmüştü.

Çallı artık temayüz etmiş bir şahsiyetti. Yaşamı boyuncu plastik sanatlar adına birçok heyette bulundu. Refet Paşa Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın temsilcisi olarak İstanbul'a geldiğinde 22 Ekim 1922 Cuma günü Sanayi-i Nefise Mektebi'ni ziyaretinde onu karşılayanlar arasında Çallı da vardı ve15 dakikada Paşa'nın karakalem büyük bir portresini yapmıştı. Keza Gazi İzmir'de, Göztepe'deki köşkte 11Şubat 1924 akşamından ertesi sabah üç buçuğa kadar süren görüşmesinde Darülfünun Emini (Rektörü) Ismayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Edebiyat Fakültesi Reisi Köprülüzade Fuat, Hukuk Fakültesi Reisi Aynizade Hasan Tahsin, Tıp Fakültesi Reisi Dr. Vasıf, Fen Fakültesi müderrislerinden Riyaziyatçı Şükrü Bey ve Ressam Çallı'yı kabul etmişti.

Çallı bu arada savaş yıllarında Sanayi-i Nefise Mektebi'ne öğretmen olarak atandı. Bir yanda Fransız izlenimciliğini Türk resmine taşırken öte klasik öğretilerin sınırlarını aşıp yeni bir doğa ve figür anlayışı geliştirdi. Manzara resimleri ve natürmortlar uzun bir süredir fotoğraftan çalışılmıştı. Çallı'yla birlikte bu tarz resim doğanın karşısına geçilerek yapılmaya başlandı. Çallı sayesinde Türk resmî gerçek doğayı keşfetmiş oluyordu.

Tanzimat ve devamındaki Meşrutiyet'le Batılılaşma yaşanırken, Türk resim sanatının tarihsel süreci içinde "nü" anlayışı yoktu. II. Meşrutiyet kadına göreli bir özgürlük getirdi. Kadın görünür oldu. Kadın portreleriyle, çıplaklarıyla, kadın temasında yepyeni bir hava yaratan, onu geliştiren ve güçlendiren, İbrahim Çallı önderliğindeki 1914 kuşağı oldu. Bu kuşağın içinde Türk resim sanatındaki kadın temasını geliştiren bir diğer sanatçı Çallı'yı izleyen Namık İsmail'di. Gerek Çallı gerek Namık İsmail, kadın teması ve özellikle de "nü"leriyle Türk Plastik Sanatlar Tarihi'nde yeni bir çığır açtılar.

Türk Ressamlar Cemiyeti 1926'da Güzel Sanatlar Birliği oldu. Birlik Osmanlı Ressamlar cemiyeti'nin anlayışına bağlı kaldı; Türk akademizmi ana çizgisiydi. Çağdaş Türk resminin temeli bu dernek sayesinde atılmıştı. Cemiyet Cumhuriyet'ten sonraki ilk resim sergisini 25 Temmuz 1924 günü Galatasaray Lisesi salonlarında açtı.

Sanat anlayışında 1927 önemli bir dönüm noktası oldu. Türk Sanayi-i Nefise Birliği 9 Mart 1927 günü kuruldu. Bu topluluğa güzel sanatların tüm kolları giriyordu. Alay Köşkü binası bu birliğe merkez olarak tahsis edildi. Birliğin başına o sırada Sanayi-i Nefise Akademisi'nde öğretmenlik yapan Çallı İbrahim geçti.

Türk Sanayi-i Nefise Birliği kurucuları Çallı İbrahim'in yanı sıra, Heykeltıraş İhsan Bey, Ressam Hikmet Bey, Ressam Sami Bey, Ressam Şevket Bey, Ressam Feyhaman Bey ve Ressam Hasan Vecihi Bey'di. Birliğin müdürlüğüne Ticaret-i Bahriye Mekteb-i Âlisi ve Feyz-i Ati Lisesi muallimlerinden Mustafa Lutfi Bey getirilmişti.

Nizamnamenin ikinci maddesi ise birliğin maksat ve gayesine ayrılmıştı. Bu maddede şu satırlar yer alıyordu: "Güzel sanatlardan her şubenin istihdâf ettiği [hedeflediği] tekâmül ve teali gibi yüksek gayelerin istihsaline çalışmak ve himayesini ahz-ı emel edinmek birliğin tabii gayesi ve maksad-ı teşekkülüdür. Sanayi-i nefiseden her biri işbu birliğe merbut olmak üzere ayrı bir şube tesis edebilir. İşbu şubeler bu nizamname ahkamına tevfik hareket edecektir. Birlik siyasetle iştigal etmez."

Türk Sanayi -i Nefise Birliği'nin kurucuları plastik sanatlardan geliyorlardı. Ama birlik resim yanı sıra iki şubeyi daha kapsıyordu. Bunlar Tiyatro Şubesi ve Mimarî Şubesi'ydi. Resim Şubesi'nin başında Sami Bey vardı. Tiyatro ve Mimarî Şubelerini ise sırasıyla Muhsin Ertuğrul ve Mimar Vedad yönetiyorlardı. Resim Şubesi'nin Katib-i Umumisi Hasan Vecihi Bey, muhasibi Şevket Bey idi. Ayrıca yönetimde dört üye vardı. Bunlar Hikmet, Sami, Şevket ve Feyhaman Beylerdi. 1928 yılında yayımlanan *Türk Sanayi-i Nefise Birliği Nizamname-i Esasisi ve Şubeler Nizamname-i Dahilileri*[91] başlıklı risalede "Birliğin tarz-ı teşekkülü" şu şekilde ifade ediliyordu: *"Türk Sanayi-i Nefise Birliği resim, heykeltıraş, mimarî, sanayi-i tezyiniyye, musikî, edebiyat, tiyatro gibi güzel sanatları havza-i ittihadına alarak 9 Mat 1927 tarihinde tesis etmiştir."*

Üçüncü madde ise birliğin görevlerini sıralıyordu:

"Elif: Sanayi-i nefise sergileri, konferanslar, hükümetin müsa'desiyle konserler, müsamereler, temsiller ve buna mümasil teşebbüsatla sanayi-i nefise birliği şenliği tertibi;

Be: Her şube-i san'atta kavanin-i mahsusuna tevfiken meccanî dershaneler küşadı;

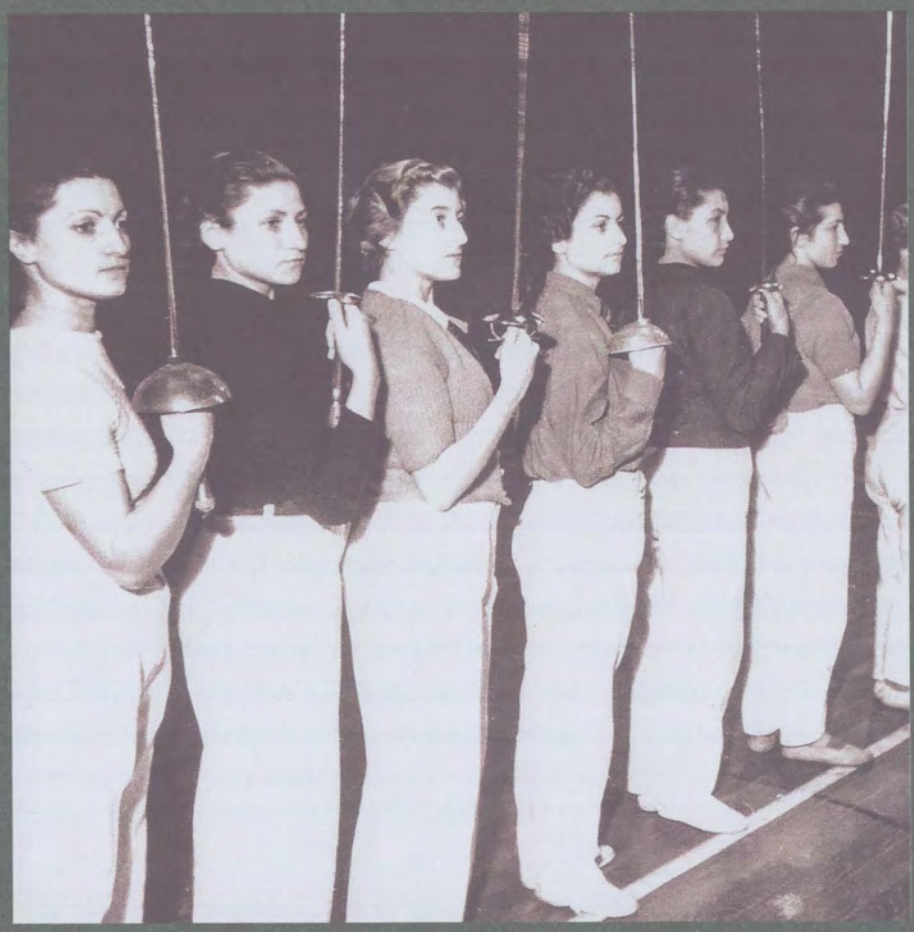
Ce – Sanatın inkişafına hâdim neşriyat;

De – Birliğe mensub sanatkârlar arasında teavün teşkilâtı."

20. yüzyılla birlikte Türk resim sanatının atılım gerçekleştirmesinde 1914 Ressamları önemli roller üstlendiler. Meşrutiyet yıllarında ve Cumhuriyet'in kuruluş evresinde 1914 Ressamları Türk resmine üslupta yenilik getirmişlerdi. Sanat anlayışında ve sanatçı hayat tarzında yeni bir bakış açısını temsil ediyorlardı. İzlenimciliğin güçlü temsilcileri 1914 Ressamları'ydı. İbrahim Çallı ise bu grubun üyesiydi ve zamanla en tanınanı oldu.

Fakat Cihan Harbi ertesi artık 19. yüzyıl son buluyordu. 20. yüzyıl ise büyük yeniliklere gebeydi. Daha savaş öncesi sanatta fütürizm geleceğin sanat anlayışının19. yüzyıldan farklı olacağını söylüyordu. Savaş yenilikleri de beraberinde getirmişti. Empresyonizm ve fovizm aşılmış, dadaizm, kübizm, konstrüktivizm, endüstrializm sanatta ve edebiyatta kalıcı dönüşümlere neden olmuştu. Türkiye'de bu anlayışın ilk temsilcisi Nâzım Hikmet'ti. Sovyet Rusya'da Mayakovski'den esinlenerek fütürizme ve kontrüktivizme yönelmişti. 1923'te yazdığı "Makinalaşmak istiyorum" adlı şiiriyle edebiyatta yeni bir çığır açıyordu. Onu Ertuğrul Muhsin izliyordu. Tiyatro dekorlarında Stanislavski ve Meyerhold'un izleri bariz bir biçimde görülüyordu. Empresyonizm ve realizm artık devrini doldurmuş sayılıyordu. Artık estetikte non-figüratif, soyut anlayış revaç buluyordu. Almanya'da

91 *Türk Sanayi-i Nefise Birliği Nizamname-i Esasisi ve Şubeler Nizamname-i Dahilileri,* İstanbul: İlhami Fevzi Matbaası, 1928.

Öjenizm 30'lu yıllarda "yeni insan" anlayışı doğrultusunda hemen her ülkede ön plana çıkmıştı. Türkiye'de de 30'lu yılların ikinci yarısında öjenik anlayış zemin kazanmış, bu alanda siyasal otoriteler Avrupa'daki gelişmelere benzer düzenlemelere gitme gereği duymuşlardı. Hükümet sadece siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda değil her alanda ülke insanını çağdaş uygarlık anlayışı doğrultusunda eğitmekten yanaydı. Sağlam kafanın sağlam vücutta bulunacağını düşünen yöneticiler spora büyük bir önem vereceklerdi. Gençliği dinamik bir yapıya kavuşturabilmek amacıyla sporun örgütlü bir şekilde yapılmasını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılacaktı.

Bauhaus mekân anlayışına çağ atlatıyordu. Kübizm ise empresyonizme tepki olarak çıkmıştı. Varlıkların dış görünümlerinin yanı sıra içi dünyalarını da yansıtmayı hedefliyordu. Pablo Picasso, Georges Braque, Fernand Léger sezgicilikle bağlarını kesiyor, 20. yüzyıla açılıyorlardı.

Plastik sanatta güçlü atılımlar Sovyet Rusya'dan geldi. Çarlık Rusyası'nın çöküşü ertesi Sovyet rejiminde plastik sanatlarda önemli dönüşümler yaşandı. Alexander Rodchenko 1921 yılının Eylül ayında Moskova'daki Sanatsal Kültür Enstitüsü (INKhUK) bünyesinde düzenlenen "5x5=25" adlı sergide diğer çalışmalarının yanı sıra yüzeyleri – kırmızı, sarı ve mavi olmak üzere – temel renklerle boyanmış tek renkli tuvaller sergilemişti. Alexander Exter, Liubov Popova, Rodchenko'nun eşi Stepanova ve Alexander Vesnin gibi dört sanatçının daha yer aldığı sergi, INKhUK'da Devrim sonrası Rusyası'nda sanatın anlamının ele alındığı hararetli tartışmaların ortasında gerçekleştirilmişti. Rodchenko'nun bu güçlü tuvalleri, biçimsel araştırmalarının sonunu işaret etmekteydi. Bunlar, onun saf sanatın devrimsel bir pratik olarak daha ileri gidemeyeceğini beyanıydı.

Sergiden iki ay sonra, INKhUK'ya bağlı yirmi beş sanatçı INKhUK'nın önde gelen kuramcılarından Osip Brik'in önerisine uyarak saf sanatı bırakarak kendilerini endüstriyel çalışmaya adamayı kabul etmişlerdi. "Üretim sanatı" adıyla kullanışlı nesnelerin biçimlendirilmesini sanatsal etkinliğin gerçek amacı olarak tanımlayan grup, konstrüktivizmi tek ifade biçimi olarak ilân ediyordu.[92]

Türkiye'de sanatta bu yenilikleri ilk fark eden 1914 Ressamları arasında sayılan Avni Lifij oldu. Aslında Avni Lifij diğerlerinden önce Paris'e gitmişti. Onu yurt dışına gönderen kendisi de resimle ilgilenen Abdülmecid Efendi'ydi. Diğer 1914 sanatçıları ise devlet bursuyla gitmişlerdi. Avni Lifij 1914 Ressamları arasında Fransızcaya hâkim olan tek kişiydi. Ve resimin yanı sıra Paris yıllarında sanat felsefesine, sanat tarihine merak salmış ve plastik sanatların evrimini yakından izlemişti. Savaş sonrası plastik sanatlardaki gelişmeleri de biliyordu. İzlenimcilik döneminin sona erdiğini ve non-figüratif sanatın mevzi kazandığını görmüştü . Öte yandan 1920'lerin sonlarına doğru 1914 Ressamları'nın yerini 1924 Ressamları'nın almaya başlamışlardı. Cumhuriyet bu kişileri tıpkı Meşrutiyet gibi yurt dışına sanat eğitime göndermiş, bu ikinci dalga sanatçıları farklı sanat anlayışıyla yurda dönmüşlerdi.

Çallı ve çevresi oluşmakta olan yeni sanat anlayışının dışında kaldılar. Sanayi-i Nefise'deki konumları onlara yeterince güvence sağlamıştı. Oysa genç yaşta yaşamını yitirecek olan Avni Lifij sanatın geleceğini görüyordu.

1927'de ölümü arifesi *Millî Mecmua*'da yazdığı "Sınaat, Zanaat ve İktisat" başlığını taşıyan yazısında, tıpkı Rus konstrüktivistleri gibi, sanayi toplumuyla birlikte sanatın gündelik yaşamla örtüştüğünü ortaya koyuyordu.[93] O tarihlerde Güzel Sanatlar Akademisi'nde "tezyini sanatlar" hocalığı yapan Avni Lifij "art industriel" olarak bu anlayışın geçmişte Anadolu topraklarında da gelişmiş olduğunu kaydediyordu. Osmanlı zanaatkârı dün özgün eserler ortaya koymuştu. Ancak son birkaç yüzyıldır toplumda "tembellik ve sefahat, tefekkür ve ibdâ' [yaratıcılık] yeteneklerini söndürmüş", ülke bir "zanaat mezaristanı"na dönüşmüştü. Oysa birçok ülke insanı "kuvvetli bir mefkûre güneşinin ılık saatleri altında çalışmış, çabalamış" ve neler meydana getirmemişti ki. Burada Avni Lifij Batı'nın sanayi devrimini gündeme getiriyor, "mefkûre güneşi" ile uluslaşmanın idealizmine gönderme yapıyordu. İktisadî gelişme, sanayileşme beraberinde estetiği de dönüşüme uğratmış, günlük ihtiyaçlar formu da biçimlemişti. Sanat ile ekonominin birlikteliğini vurguluyor,

92 Victor Margolin, *Ütopya Mücadelesi – Rodchenko Lissitzky Moholy-Nagy 1917-1946*, İstanbul: Espas Sanat Kuramı Yayınları, 2012, S. v97-98.

93 H[üseyin] Avni Lifij, "Sanayi-i Nefise - Sınaat, zanaat ve iktisat", *Millî Mecmua*, Sayı: 85, 1 Mayıs 1927, s. 1374-1375.

estetiğin günlük yaşamda, en basit bir mangal maşasında bile, ne denli önemli olduğunu söylüyordu. Türkiye bu konuda çok gecikmişti ve şimdi bu süreci yakalamak durumundaydı.

Avni Lifij'e göre sanayileşmeyle sanat anlayışı at başı gitmişti. Bu doğrultuda, gelişmiş ülkelerde "sanayi-i tezyiniye" diye bir alan oluşmuştu. Türkiye ise bunun önemini bir türlü kavrayamamıştı. Türkiye'de de Osmanlı'dan beri sanayi okulları vardı. Ama bu okullarda "tezyinî sanat"a yer verilmiyordu. Avni Lifij Batı'yı örnek gösteriyor ve Türkiye'deki sanayi okullarında bu alanda çaba gösterilmemesine hayıflanıyordu. Ülkedeki durumu şu satırlarla eleştiriyordu:

"Biz ise bugün, bin dokuz yüz yirmi yedi senesi ortasında, el'an sanayi mekteplerinde alelade resim dersi gösteriyor ve sanayi-i tezyiniye muallimleri yerine resim muallimleri istihdam ediyor ve bu iki meslek arasındaki dağlar kadar azim farkı göremiyor, bilemiyoruz. Tezyini sanatlar ki sanayi mekteplerinin ruhudur ve programı o esaslara dayanmayan san'at mektepleri cansız cesetlerden, beyinsiz vücutlardan başka bir şey değildir."

Avni Lifij'in bu satırlarla Batı'da konstrüktivizm denilen anlayışın izini sürmekteydi. 20'li yılların devrimsel havasını plastik sanatlara yansıtma çabası içerisindeydi. Oysa bu alanda bir kıpırdanma görülmüyordu. Empresyonizm Türk resim sanatının üzerine ölü toprağı serpmişti. Bu soruna yazılarında birçok kez değinecekti. Cumhuriyet'le birlikte bir kıpırdanış görülse de bu soruna bir türlü çözüm getirilemiyordu. Oysa yirminci yüzyıl makine asrı, sürat asrıydı. Sanatta da konstrüktivizmin bir boyutu olan endüstrializm revaç bulmuştu. Bu gerçek gözden kaçıyordu. Avni Lifij'in kötümserliği şu satırlarla son buluyordu:

"Ara sıra meşhud [gözle görülen] bir kımıltı, bir hareketin başladığı hissini veriyor, meselenin kördüğümü çözülüyor, selamet yoluna dönülüyor zannını hasıl ediyor. Başka memleketleri aydınlatan sınaat ve iktisat güneşi bizde de yükseliyor, ılık şualarıyla uyuşukluğu ısıtıyor, mevcudiyetimizi zindeleştiriyor gibi geliyor. Sonra yine ne oluyor, bilmem: Birdenbire durgunluk, rehavet galebe ediyor. Tatlı uykumuza dalıyor, nikbinâne rüyalar arasında sayıklama kabilinden: Şöyle yapacağız, böyle edeceğiz diyoruz; işte o kadar. Lakin hudutlarımız haricindeki âlem, yirminci asrın süratini bilen; icabâtını anlayan alem, son hızıyla koşuyor, ilerliyor. Aman, neme lazım? Tatlı uykumuzu ihlâl etmesin de..."

Yaşamının son yılında *Türk Yurdu*'nda, Avni Lifij'in dört yazısı yayımlandı. Her bir yazı Avni Lifij'in 1914 sanatçılarından farkını ortaya koyuyor, ne denli birikimli bir sanatkâr olduğu görülüyordu. Bunlardan ilki "Sanat Âleminde Beynelmilel ve Mühim Bir Mesele" başlığını taşıyordu.[94] İlk yazı Ayasofya'nın onarımı ve mozaiklerinin görünür kılınması sorunu üzerineydi. Diğerleri ise derginin üç sayısına yayılan "Muasır Ressamlık ve Nazariyeleri" başlığını taşıyordu.[95] Kübistlere, fütüristlere, püristlere yönelikti. Artık resim sanatı "eski usulde taklidî resimler yani etrafımızda gördüğümüz eşyanın renk ve şekil itibariyle az çok benzerleri"yle yetinmeyecekti.

Avni Lifij "çelik cemiyeti"nden söz ediyordu. Çelik, toplumda devrim yaratmıştı. Makine devrini ortaya çıkarmıştı. Makine devri uygarlığın "reviş"ini, gidişatını değiştirmişti. İhtiyaçlar bu doğrultuda değişiyordu. "Taklidî sanat" artık fotoğrafa, sinemaya bırakılmıştı. Bugünün plastik sanatları yepyeni bir yol izlemek durumundaydı. Yol ayrımı Cézanne, Seurat gibi sanatçılarla baş-

94 H [üseyin] Avni Lifij (Sanayi-i Nefise Mektebi Sanayi-i Tezyiniyye muallimi), Sanat âleminde beynelmilel ve mühim bir mesele", *Türk Yurdu*, V, Sayı: 25, Kânun-ı sânî 1926 [Ocak 1927], s. 51-60

95 Ressam H. Avni Lifij, "Muasır Ressamlık ve Nazariyeleri - 1", *Türk Yurdu*, V, Sayı: 26, Şubat 1927, s. 151-157; "Muasır Ressamlık ve Nazariyeleri - 2", *Türk Yurdu*, V, Sayı: 27, Mart 1927, s. 228-232; "Muasır Ressamlık ve Nazariyeleri - 3", *Türk Yurdu*, V, Sayı: 29, Mayıs 1927, s. 454-463.

lamıştı. Picasso, Braque artık sürece yeni bir boyut kazandırıyorlardı. Yeni sanat olsa olsa "yeni adam"dan çıkacaktı. Cihan Harbi ertesi insanlık bir "buhran"la karşı karşıyaydı.

Ve Avni Lifij şu sonuca varıyordu: "Karşımızda dikilmiş duran, görmeyi bilen için hazır bulunan medeniyete nazaran biz çok ihtiyarız. Ressamlık bahsinde kararımızı çabuk vermeliyiz ve iyice görmeliyiz ki bu sanatın vâzıhan mer'ilikten ne kadar müşkil bir vazifesi vardı!"

İbrahim Çallı'ya dönersek, 1947 yılında emekli oluncaya kadar İstanbul devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde adına acılan atölyede resim öğretti. Şeref Akdik, Refik Epikman, Elif Naci, Ali Celebi, Zeki Kocamemi, Mahmut Cuda, Muhittin Sebati gibi birçok ünlü ressam yetiştirdi. 1950 yılında kurulan 'Ressamlar Derneği'ne de önderlik etti.

Resim sanatında Meşrutiyet ile Cumhuriyet arasındaki köprüyü kuran Çallı izlenimcilik anlayışının Türkiye'de revaç bulmasında önemli bir rol oynamıştı. 1923'ten sonra manzara ve natürmortların yanı sıra Atatürk devrimlerini ve özellikle Kurtuluş Savası'nı konu alan resimler yaptı. Bu döneme ait İstiklal Savaşı'nda Zeybekler (1923), Atatürk Portresi (1935), Süvariler (1936), Hatay'ın Anavatana Hasreti (1938) gibi başlıca eserlerinde, daha geleneksel bir yaklaşım benimsedi. 1917 yılında yaptığı Türk Topçularının Mevzie Girişi Türk resminin ilk büyük boyutlu kompozisyonları arasında yer aldı.

Bolşevik Devrimi'nden kaçarak Beyaz Rus akınıyla İstanbul'a gelen, bir süre bu şehirde kalan ressam Alexis Gritchenko'nun etkinde kalan Çallı, 1927 yılında "Mevleviler" isimli resim serisini ortaya koydu. Bu seriyle Çallı, kısmen empresyonist teknikten vazgeçmişti. Rus ressamın da etkisiyle grafiğe yakın, şematik ve fazla karışık olmayan bir renk stilini benimsemişti. Bu resimlerde Çallı ayrıntılardan arınmış düz renklere yönelmişti. Çalışmalarında nesnelerin hatlarını, keskin konturlarla belirtmek yerine sıcak ve soğuk renklerle ifade etmeye başladı. Eskiz ve desenlerini yumuşak fırça darbeleriyle çizer oldu. Salah Cimcoz Portresi, Reşit Safvet Portresi, Çamlıkta Kadınlar, Lütfiye İzzet Portresi gibi yapıtlar bu anlayışın örnekleriydi.

Cumhuriyet'in ilk on yılında Çallı düzenli olarak Galatasaray Sergileri'ne, aralıklı olarak da Devlet Resim ve Heykel Sergileri'ne katıldı, Baslıca eserleri arasında Defli Kadın (73x100 cm., İstanbul Resim ve Heykel Müzesi), Zeybekler (153x183 cm., Ankara Resim ve Heykel Müzesi), Arzuhalci (50x60 cm., özel koleksiyon), Mevleviler (60x74 cm., özel koleksiyon), Boğaziçi'nden Peyzaj (33x45 cm), Balıkçı (35x23 cm), Gül Koklayan Kadın (50x72 cm) ve Bir Balo Gecesi (75x80 cm.,özel koleksiyon) ve Manolyalar (74x100 cm.,İstanbul Resim ve Heykel Müzesi) adlı tabloları sayılabilir.

Ama Cihan Harbi sonrası resim sanatındaki gelişmelere uzak durdu. O farklı bir dönemin insanıydı. 20. yüzyıl sanatı onu aşıyordu.

Çallı, kuşağının sanatçıları arasında öncü sayılmış, üne kavuşmuş, çekiciliği, esprileri, akademi hocalığına paralel yürütebildiği bohem yaşantısıyla da çevresinin sevgi ve yakın ilgisini çekmiş bir ressamdı. 1947 yılında Güzel Sanatlar Akademisinin üst düzey kadrolarıyla anlaşmazlığa düşen İbrahim Çallı, 1947 yılında emekli oldu. 22 Mayıs 1960 yılında mide kanaması sonucu vefat etti. Türk resim sanatı önemli bir temsilcisini yitirdi.

Beden Eğitimi, Gençlik ve Spor

Her çeşit spor faaliyetlerini, Türk gençliğinin millî terbiyesinin ana unsurlarından saymak lâzımdır. Bu işte, hükümetin şimdiye kadar olduğundan daha çok ciddî ve dikkatli davranması, Türk gençliğini, spor bakımından da millî heyecan içinde itina ile yetiştirmesi, önemli tutulmalıdır.

Mustafa Kemal Atatürk 1937

İki dünya savaşı arası gençlik Batı'da birçok ülkenin gündeminde ön planda yer alıyordu. Liberal ülkeler var olan kültür ve spor kurumları bünyesinde gençliğin doğal gelişimini öngörürken, Kıta Avrupası'nda, özellikle totaliter ve otoriter ülkelerde gençlik devletin güdümünde örgütlenmiş, gençlikle rejim arasında sıkı bağlar kurulmuştu. Cihan Harbi'nde yenik düşen ve bu nedenle imzaladıkları sözleşmelerle ordu kurma hakkını yitiren ve kurabilecekleri silahlı kuvvetlerin sınırlarının ve ulusal varlıklarının korunmasına yetmiyeceğine inanan ülkeler, bu açığı gidermek için ülke gençliğine ve bazı ülkelerde tüm halka uzanarak değişik adlar altında örgüt kurmuş ve bir anlamda gizli ordular oluşturmuşlardı.

Öte yandan Cihan Harbi harp sanatında önemli bir yol kat'edilmesine neden olmuştu. Motorize birlikler, hava kuvvetleri ve benzer birçok yenilik askerliği çok daha profesyonel bir uğraşa dönüştürmüştü. Ulusun askerlik yeteneğini yükseltmek onu önceden savaşa hazırlamakla mümkündü. Bu gereği duyan ülkeler gençliği örgütleyerek ordu çağından önce askerlik hizmetleri için hazırlamağa başladılar. Benzer gereksinim Cihan Harbi öncesi de gözlenmiş, nitekim Türkiye'de ilk paramiliter gençlik örgütleri İttihatçıların gözetiminde örgütlenmişti. Gençliği askerliğe hazırlama yalnız totaliter ve otoriter ülkelerde değil, diğer bütün ülkelerde önemsenmişti.

Totaliter ve otoriter ülkelerde gençliğe bir başka görev daha yükleniyordu. Savaş sonrası, toplumsal

çöküntüyü bir düzene sokmak, sarsılmış olan "millî bünyeler"i güçlendirmek, rejimin ekonomik ve toplumsal gündemini geniş kesimlere benimsetmek yönetimin temel hedeflerinden birini oluşturuyordu. Bu ise her şeyden önce gençliğe rejimi aşılamakla mümkündü. Gençliği örgütleyerek rejim safına almakla gerçekleşebilirdi.

Alman ve İtalyan gençlik örgütlerinin yukarda vurgulanan hususlar açısından ayrı konumları vardı. Alman gençliği çok önceleri örgütlenmeye başlamıştı. Ancak değişik kuruluşlar çatısı altında farklı düşüncelerle yetiştiriliyor ve ayrı ayrı gruplardan oluşuyordu. Cihan Harbi ertesi Alman gençliği giderek monolitik bir yapıya yöneldi; ortak bir örgüt modeli benimsedi.

Almanya Cihan Harbi'nde yenik düşmüş; ağır koşullar altında Versailles Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. Almanya küçültülmüştü. Ordu hemen hemen tümüyle tasfiye edilmişti. Almanya boşluğu dolduracak değişik örgütlenmelere gitmiş; bu arada gençliği "Alman İşçi Gençliği", "Hitler Gençliği" vb. adlar altında emir ve komuta zinciri altına sokmuştu.

Ordunun tasfiyesi nedeniyle açıkta ve ortada kalan subayların bir kısmı bu örgütlerin yönetimine getirildi. Böylece Alman ordusu bir anlamda gizli bir biçimde yaşatılıyordu. Ordu açığı böylece kapatılıyor; zorunluluk durumunda birden hazır bir ordu ortaya çıkabiliyordu.

Alman Gençlik Teşkilâtı tepe örgüttü. Başında bakan düzeyinde Baldur Fon Şirah bulunuyordu. Gençler yaşlarına göre çalışma gruplarına ayrılmıştı. Yungfolk, Hitleryugent, Küçük Kızlar, Alman Genç Kızları Alman Gençlik Teşkilâtı'nın alt kollarını oluşturuyordu.

Yungfolklar 10-14 yaş grubunu içeriyordu. Bu grupta en büyük birlik Yungban'dı. Yungband banlardan oluşuyordu. Ban piyade alayının karşılığıyla 2500 kişiden oluşuyordu. Her ban beş Stam'dı. Bir ştam 500 kişiydi. Bölüm karşılığı olan fanlayn'dı. Dördü bir ştam ediyordu. Her fanlayn'da takım anlamına gelen dört zug vardı. Bir takımda on beş genç bulunuyordu. Her takım beş mangadan ve her manga üç gençten oluşuyordu.

Yungfolk orgütü kır gezilerine ve kamplara önem veriyordu. 10-14 yaşlarında gençler okul ve aileden uzaklaştırılarak nasyonel sosyalizm prensipleri doğrultusunda yetiştiriliyorlardı.

Bir üst yaş grubu Hitler gençliği ya da "hayot"lardı. 14-18 yaşındaki gençlerden oluşan bu grubun en üst örgütü Obergebit'ti. Almanya beş büyük obergebit bölgesine ayrılmıştı. Her bölgede askerî örgüte benzer kademeli gruplar vardı. Her obergebit üç yüz bin kişiden oluşuyordu. Hitler gençliği örgüte bağlı gençlik kamplarında özel porgramlar ve koşullar altında yetiştiriliyorlardı.

Başlangıçta ordu açığını kapamağa yönelik gençlik örgütü, nasyonal sosyalizm iktidar olduktan sonra Nazi Partisi'nin prensipleri doğrultusunda biçimlenmiş; tüm gençlik tek bir örgüt bünyesinde yetiştirilmeye başlanmıştı. Böylece aşırı milliyetçi bir ögrüt doğmuş, disiplin ve kayıtsız-şartsız itaat örgüt yapısının ana eksenini oluşturmuştu. Hitler'e göre Alman gençliği "fidan gibi eyilmeli, ceylan gibi çevik ve Krupp çeliği gibi sert olmalı"ydı. Okuma çağına giren her Alman genci, okul ile birlikte gençlik örgütüne alınıyordu. 18 yaşına kadar tüm gençler okul ders saatleri dışında ve tatillerde gençlik örgütünün programına uyuyorlardı. Tatillerde, ülkenin dört bir yanında havadar alanlarda kurulan Gençlik Yurtları'na gidiyor, bunlara haftalarca "ulusal eğitim" veriliyordu. Yaşlarına göre, parti prensiplerini öğreniyorlar, öte yandan bedenlerini geliştirici programlar izliyorlardı.

Yungfolklar ve Hitleryugentler, yaz döneminde dileklerine göre, kara, deniz ve hava kollarına ayrılıyor; ordu ile bütünleşiyorlardı. Burada alıştırma ve yetiştirme programları izliyorlardı. Öte yandan kendilerine cesaret ve fedakârlık duyguları aşılanıyor; vazifeye sadakat, mesuliyet duymak, doğruluk, genel çıkarı kendi çıkarlarının ütünde tutmak gibi örgütün programında yer alan karakter vasıflarını elde ediyorlardı. Alman gençlik örgütünde kızlar için de ayrı bir program izleniyordu.

18 yaşına kadar olan gençlik örgütü devresini, temel ilkeler dışına çıkmadan ve bir yolsuzluk yapmadan bitirenler, büyük törenle siyasal orduya alınıyorlardı. Siyasal ordu, askerî örgüte benzer bir biçimde örgütlen-

mişti. Bu örgüt "nasyonal sosyalizm" ülküsünün öz gücüydü. Hitler'in siyasal kavgaya başladığı tarihte kurulan bu örgüt, zarunlu askerlik görevi kabul edildikten sonra, ilk devrelerdeki "gizli askerlik" niteliğini değiştirmiş ve "siyasal ordu"ya dönüşmüştü. Alman gençlik örgütünün bu kesimde yürütülen programının amacı, doğrudan doğruya "ulusal bünyeyi ve parti gücünü" oluşturmak ve temsil etmekti. Siyasal orduya giren ve çalışmalarında karakter ve zekâlarıyla başarı gösterenler seçilerek "Yüksek Siyasal Okul"a gönderilirlerdi. Yüksek Siyasal Okul, nasyonal sosyalizmin temel taşıydı. Bu okulu bitirenler siyasal rehber, siyasal subay olarak Almanya'ya yayılırlar; gençlik örgütlerinin başına geçerlerdi. Bunlar Hitler ilkelerinin esas unsurlarıydı. Geleceğin siyasal kadrolarını oluşturuyorlardı.

18 yaşını bitiren her Alman genci bir yıl süreyle ülke ve ulus hizmetinde çalıştırılırdı. Yükseköğrenime devam etmek isteyen genç bu zorunlu hizmeti yaptığına dair belgeyi göstermek zorundaydı. Zorunlu hizmet, genel menfaati gerektiren ihtiyaçları karşılamak ve aynı zamanda gençliğin o güne kadar gördüğü eğitimi uygulama alanına sokmak anlamına geliyordu. Zorunlu hizmetler arasında bataklık kurutmak, kanal açmak, köy inşa etmek ve köylüye yardım etmek vb. birçok iş vardı. Zorunlu hizmeti yapan genç, ayrı bir üniforma giyer ve törenlerde omuzunda kürek taşırdı.

Firiç Karl'ın yazdığı Alman Gençlik Kalkınması başlıklı eserde, Alman gençlik örgütünün kuruluşundan söz ederken Versailles ve bunu izleyen antlaşmalar gençlik için bir hıyanet olarak görülüyordu. Bu antlaşmalar ve düşman sermayesinin tahakkümü, yıllarca gençliği esir durumunda tutmuştu. Antlaşmaları imza edenler gençliği hiç düşünmemişler, onları hayvan gibi çalıştırmak derecesine indirmişlerdi... Bu arada işsizlik başgöstermiş, pek çok genç işsiz kalmış ve ailelerine yük olmuştu. Kitaba göre, o zamanki siyaset, mecliste tartışmak, nutuklar söylemek, issizlerin toplamını saklıyarak ulusu kandırmak, ulusal kuruluşları dağıtmak, düşmanlara vaitlerde bulunmak, tazminat ödemek ve ziyafetler vermekten ibaretti.

Yazar böylece Hitler gençliğine ulaşıyordu: "Bu durum karşısında Alman gençleri şaşkına dönmüşlerdi. Kurtuluşu kimisi Moskova'ya, kimisi sosyalist gençliğe yaklaşmakta arıyordu. Yalnız ulusal gençlik bu fikirde değildi. O, ideal ve ulusal bir gelecek peşinde idi. Bugünkü Hitler gençliği, yetişeceği meslekte esir gibi değil, serbest ve hür kalacaktı. Bugün bile bu gençliğe fazla siyaset aşılamak doğru değildir. Çünkü amaç 14-18 yaş grubundaki gençliği ciddî ve namuslu olarak yetiştimek ve onlara Almanya için çalışmasını ve mücadele etmesini öğretmektir."

Bu yıllarda Türkiye'de gençlik giderek militarize oluyordu. Bunun somut kanıtlarından biri Kadri Yaman'ın Yurt Müdafaasında Türk Gençliği başlıkla eseriydi.[96] Kadri Yaman Kültür Bakanlığı Millî Seferberlik Direktörü'ydü. 1938 yılında yayımladığı kitabı Avrupa'da yükselen savaş çığırtkanlığının ve silahlanmanın Türkiye'deki yankılarını içeriyordu.

"Yeryüzünde ilk medeniyeti kuran, bütün cihana yayan, asırlarca dünyaya hâkim olan, dilile, üstün kültürile, asalet ve insanlığile, askerliğile, cesaret ve kahramanlığile yüksek değer taşıyan büyük Türk neslinin, bugünkü Atatürk devrinin yepyeni, tertemiz ve bol çalışma imkânları içinde yaşıyan Atatürk gençleri; yalnız yirminci yüzyılın değil, ebediyete kadar gidecek mutlu bir hayatın bahtiyar çocukları"ydı. Türk çocukları kanlarında bulunan cevherin yüksek değerini taşıyan Atatürk'ün açtığı yolda, yürüdüğü ülküde, gösterdiği amaçta, hiç durmadan yürüyeceğine ve bu uğurda kanını, güle güle akıtacağına ant içmiş bir gençlikti."

"Kız, erkek bütün Türk gençleri; bu çalışma düzenleri içinde kafaca, bedence, ahlâk ve karakterce hazırlanarak yetişerek ve yurt müdafaasının kendisinden istediği kudret ve kabiliyetleri alarak, ebedi şefimiz Atatürk'ün emanet ettiği İstiklâl ve Cumhuriyet'i muhafaza edecek ve yurdu koruyacak ve böylece bütün dünyaya

96 Kadri Yaman, *Yurt Müdafaasında Türk Gençliği*, İstanbul; devlet Basımevi, 1938.

örnek olacaktı." "Bu kadar değerli ve şerefli ödevleri başaracak olan Türk gençliği; durmadan, yılmadan, bıkmadan çalışmalı, hazırlanmalı ve yetişmeli"ydi.

Bu arada öjenizm 30'lu yıllarda "yeni insan" anlayışı doğrultusunda hemen her ülkede ön plana çıkmıştı. Türkiye'de de 30'lu yılların ikinci yarısında öjenik anlayış zemin kazanmış, bu alanda siyasal otoriteler Avrupa'daki gelişmelere benzer düzenlemelere gitme gereği duymuşlardı. Hükümet sadece siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda değil, her alanda ülke insanını çağdaş uygarlık anlayışı doğrultusunda eğitmekten yanaydı. Sağlam kafanın sağlam vücutta bulunacağını düşünen yöneticiler spora büyük bir önem vereceklerdi. Gençliği dinamik bir yapıya kavuşturabilmek amacıyla sporun örgütlü bir şekilde yapılmasını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılacaktı.

Spor Teşkilâtı Kanunu hükümetçe hazırlanıp Bakanlar Kurulu'nda 6 Haziran 1938'de görüşülüp benimsenmişti. Tasarı şu gerekçelerle 23 Haziran 1938'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştu.

> "Mucib sebepler,
>
> Cumhuriyet rejiminin kurulmasını müteakib (1922) İstanbul'daki spor kulüpleri müşterek münasebetlerini temin ve yabancı federasyonlarla irtibat tesis etmek maksadile Avrupa 'da olduğu gibi bir spor teşekkülleri birliği kurmak istemişler ve buna Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı adını vermişlerdir. Bu kurum nizamnamesile üzerine almış olduğu vazifenin ifasında suhulete mazhar olmak kaygusile hükümete müracaat ederek Menafi-i umumiyeye hadim cemiyetlerden addolunmasını istemiş ve bu taleb o zaman bir kararname ile isaf olunmuştur. Bu tarihten itibaren İstanbul'dan maada vilâyetler sporunu da idareye başlayan ve 1924 Olimpiyatları'na katılmak devletten gördüğü yardımı her yıl mütezayid surette tecdid ettiren T.İ.C.İ. Türkiye sporunun az çok inkişafına muvaffak olabilmiş ise de teşekkül tarzındaki hususî mahiyet dolayısile bütün sporcularca muta bir otorite haline bir türlü gelmemiştir. 1935 de toplanan spor kongresinin kararı ile adını Türk Spor Kurumu'na değiştiren bu müessese, sevk ve idareyi bir mikdar merkezileştirmek ve gençliğin sporunu futboldan maada diğer, asrı ve vatan müdafaasına yarayacak sahalara kış sporları, atıcılık, yelkenli uçuş sporlarına teşmil etmiş ve millî sporlara da önem vermek çığırını açmıştır.
>
> Fakat her iki devrenin verdiği tecrübeler ve son yıllarda Garb memleketlerinde sporun sevk ve idaresinde tecelli eden fikirler ve hareketler sporun tıpkı Maarif ve Sıhhat işleri gibi bir devlet işi olarak ele alınması lüzumunu ortaya koymuştur. Birçok Garb memleketleri neslin ıslâhını ve yurddaşların yüksek beden ve normal vasıflı insanlar olarak yetiştirilmesini memleket müdafaasının ve iktisadî kalkınmanın en mühim bir âmili olarak telâkki eylediklerinden spor ve beden terbiyesine birinci derecede yer vermişler ve sporun sevk ve idaresini yalnız devlet hizmetleri arasına almakla kalmayıb ona devlet mekânizması içinde yer vermişlerdir. Yugoslavya'da Beden Terbiyesi Nezareti, Sovyetler Birliği'nde: Vekiller Heyeti'ne dahil Beden Terbiyesi Başkanlığı Almanya'da: nazır mevkili Devlet Spor Başkanlığı, Fransa'da nazaret gibi Garb memleketlerinin birçoklarına nisbetle sporda olan geriliğimizi kısa bir zamanda gidermek için sporda kuvvetli bir otorite ve disiplin kurmak şiddetli ihtiyacı da bu düşünceyi teyid eder.
>
> Filhakika maarif, îktisad, ordu ve halk gibi büyük insan topluluklarını sine-

sinde bulunduran müesseselerin beden terbiyesini ve sporu ancak müesseselerin üstündeki bir makamın prestiji ile sevk ve idare edebileceği düşünülerek bu kanun ile sporun sevk ve idaresi Başbakanlık makamı ile ilgilendirilmiştir. Spor Umum Müdürlüğü adı Başbakanlığın prestiji altında müstakil bir idare mekânizmasının yaratılması ifadesidir. Bu kanun ile kurulan istişare heyeti ise Umum Müdürlük nezdinde yüksek bir istişare makamı tesis eder, muhtelif vekâletlerde spor hareketleri için gösterilecek temayülleri inceler ve Spor Başkanlığı'nın bütün teknik müdevvenatını hazırlar. Nâzım, nasihatçı, sporun önemini tebarüz ettirici bir heyettir. Ayni fikir ve gaye iledir ki spor ve beden terbiyesi ile ilgili vekâletlerde işlerini sevk ve idare edecek bir Spor Umum Müdürlüğü ihdası derpiş ve iltizam edilmiştir. Sporun kısa bir zamanda ileriye yol almasını sağlayacak bir âmil de ordu gibi iktisad ve Nafıa Başkanlığı gibi kalabalık insan kitlelerini toplu bir halde bulunduran müesseseler, fabrika ve iş evlerinde çalışmaktır. Bu sebebden bu gibi müesseseler Garb memleketlerinde olduğu gibi kendi adamlarına ve onların ailelerine spor ve beden terbiyesi yaptırmağa ve bunun yapılması için beden terbiyesi tesisleri vücuda getirmeğe bu kanun ile mükellef tutulmuştur. Beden terbiyesini 45 yaşına kadar bütün yurddaşlara teşmil etmek üzere bütün devlet dairelerinde çalışma ve bu yaşa kadar olan memurların her gün muayyen zamanlarda bir mütehassısın nezaretinde beden terbiyesi yapmaları mecburî tutulmuştur. Bu Kanun ile kurulması düşünülen Yüksek Beden Terbiyesi Enstitüsü'nün açılması sporun teknik ve sıhhat bakımlarından yükseltilmesini sağlamak ve memleketi çok muhtaç olduğu yüksek ve orta vasıflı uzman, öğretmen, antrenör ve monitörleri yetiştirmek bakımından en önemli bir ihtiyacı kapatmış olacaktır. Ancak devlet bütçesinde birdenbire büyük bir yük olmamak için kanunda bu müessesenin kurulması bütçe imkânlarının müsaadesine talik edilmiştir.

Memlekette sporu büyük şehirlerden maada bütün kasabalı ve köylü halk tabakaları içine yaymak ve bilhassa millî sporlara (güreş, binicilik, atıcılık, cirid) şimdiye kadar olandan çok fazla önem vermek gaye edinilmiştir. Bu maksadla binicilik, cirid, atıcılık ve avcılık ile okçuluk dahi federasyonlar çerçevesi içine alınmışlardır. Bedenen olduğu gibi normal bakımdan da yüksek vasıflı bir Türk gençliği yaratmak gayelerin başında gelmektedir.

Yurddaşlara spor yaptıracak müessese, eskiden olduğu gibi bu kanunda dahi ordu ve mekteb haricinde kulüb olacaktır. Spor kulüblerinin adedi ne kadar çoğalırsa sporun yurdda yayılması da o nisbette artacağına göre bu kanun ile köylerde 50 genç başına bir spor kulübü ve kasaba ve şehirlerde de 500 genç başına bir spor kulübü kurulması düşünülmek suretile alâkalılar kulüblerin sayısını arttırmakla mükellef kılınmaktadırlar. Fakat amatörler tarafından kurulan kulüblerin bir devlet otoritesi ile olan çalışmalarında intizam ve inzibatın, idare heyetlerinin Spor Umum Müdürlüğü kademelerinde tasdik edilmek suretile temin edilmek lüzumu uzun yılların tecrübelerinin mahsulüdür. Spor, sağlık ve kültür gibi bir devlet hizmeti olarak telâkki edilince pek tabiî olarak Spor Umum Müdürlüğü'nün müsaadesine iktiran etmeyen beden terbiyesi ve spor müesseseleri vücuda gelmemek icab eder.

Bölge ve kulüblerin yıllık mesaîsini destekleyecek ve şimdilik vilâyet merkezlerinde yapılmağa başlanılan spor sahaları ile diğer spor tesislerini vücuda getirmeğe yardım olmak üzere vilâyet hususî idarelerile belediyelerin bütçelerine konulan yardım parası bu müesseselerin zaten birkaç yıldan beri ödemeğe alışmış oldukları mütevazı bir yardımdır. Spor kurumu gelirinin ve bütçesinin hakikate uygun ve mütevazin olmasını teminen bu yardımın muayyen ve mukannen bir hadde tesbiti maksadile lâyihaya hükümler konulmuştur.

İki yıldan beri memlekette spor sahalarını ve tesislerini vücude getirmek için girişilen teşebbüsü devam ettirmek, memlekette sporu yaymak en önde gelen tedbirlerden ise de bu yıl bütçesine konmuş olan 239 bin küsur liralık yardım parası, bu yıl birçok sporların mefluç kalmasına sebeb olacak kadar az olduğundan bu kanunun kabul ve tasdikini müteakib spor için munzam bir yardımın acele düşünülmesi icab edecektir.

Spor Umum Müdürlüğü teşkilât ve kadrosunun alması lâzım gelen kat'î şekil gelecek sene tesbit ve teklif edilmek üzere 1938 malî senesi bütçe ve kadrosunun verilecek tahsisata göre İcra Vekilleri Heyetince tesbit ve tasdiki zarurî görülmüş ve ona göre hükümler konmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı bu tasarıyı Bütçe, Dahiliye, Millî Müdafaa, Sıhhat ve Maarif encümenlerinden seçilen üçer üyeden oluşan muvakkat encümene göndermişti. Encümen, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ve Başvekâlet Müsteşarı Kemal Gedeleç'in de hazır bulunduğu toplantılarda bu tasarıyı inceleyerek hazırladığı şu raporla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na göndermişti.

İcra Vekilleri Heyetinin 23 Haziran 1938 tarih ve G/2692 sayılı tezkeresile Kamutay yüksek katına arzı kararlaştırılan ve Bütçe, Dahiliye, M. Müdafaa, Sıhhat ve Maarif encümenlerinden seçilen üçer üyeden teşekkül eden muvakkat encümenimize havale buyurulan Spor Teşkilâtı Kanun Lâyihası, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ve Başvekâlet müsteşarı Kemal Gedeleç hazır olduğu halde tedkik ve müzakere edildi:

hükümetin mucib sebebler lâyihasında serdeylediği sebeblere ve Dahiliye Vekili ile Başvekâlet Müsteşarı tarafından verilen izahlara göre teklif esas itibarile ve aşağıda arz edilen encümence yapılan değiştirmeler ve tadillerle kabule şayan görülmüştür:

1- hükümetin teklifinde zikredilen Spor Teşkilâtı Kanun Lâyihası adı Beden Terbiyesi Kanunu'na tahvil edildi. Çünkü: Beden terbiyesi şamil mefhumu içinde yer alan cüzülerden birisidir.

2- Merkez istişare heyetinin bir kısım vazifeleri tamamile istişarî mahiyette ve diğerleri de karar alıcı mahiyette olarak tasrih edilmek suretile sadeleştirilmiş ve vuzuhlandırılmıştır.

3- Vilâyet, kaza ve nahiyeler istişare heyetlerinde vazifedar edilenlerin sayısı bunlardan en lüzumluları alıkonmak suretile tahdid edilmiştir.

4- hükümetin 11'inci maddesine lüzum görülmedi; çünkü belediyelere ve hususî idarelere zaten lüzumu olan mükellefiyetler konmuştur.

5- Halkevleri teşkilâtı, öteden beri yurdda beden terbiyesinin yayılmasına

hizmet etmiş müesseselerden olmak bakımından bu teşkilâtın bazı spor nevilerile iştigal eylemelerini sağlayacak istisnaî hüküm kondu.

6- hükümetin 14'üncü maddesinde istenilen beden terbiyesi mecburiyetlerinin şimdilik her tarafta ve tamamen tatbiki güç görülerek hükümetin tatbik imkânına bırakılmıştır.

7- Spor kulüplerinin kendileri tarafından seçilen idare heyetlerinin bölgelerin tasdikından geçirilmesi hakkındaki hükümet teklifi gençliğin hevesini kırar telâklisile onaylanmadı.

8- Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nce yurdda yapılacak teşkilâttan başkaca hususî eşhas ve müesseselerin beden terbiyesini doğrudan doğruya veya endirekt olarak ilgilendirecek teşebbüslerine açık kapı bırakılması sporun yurdda yayılmasını çabuklaştıracak bir âmil telâkki edilmesindendir.

9- 2. maddede hükümetin teklif eylediği müstakil bütçe kaydi usul ve teamüle uygun görülmediğinden mülhak bütçe olarak tadil edilmiştir. Umumî Heyetin tasvibine arz edilmek ve müstaceliyetle kabul buyurulmak dileğile Yüksek Reisliğe sunulur."

Geçici Encümen yukarıda belirttiği ilkelere uygun olarak tasarıyı şu şekle dönüştürmüştü:

Beden Terbiyesi Kanunu Umumî Hükümler

Madde 1. Yurddaşın fizik ve moral kabiliyetlerinin ulusal ve inkılâbcı amaçlara göre gelişimini sağlayan oyun, jimnastik ve spor faaliyetlerini sevk ve idare etmek maksadile Başvekâlete bağlı ve hükmî şahsiyeti haiz bir Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü kurulmuştur.

Madde 2. Genel Direktörlüğün merkezi Ankara'dır. Genel Direktörlük mülhak bütçe ile idare olunur. Hesab, muamelât ve sarfiyatı muhasebei umumiye kanunu hükümlerine ve arttırma, eksiltme ve ihale kanunu hükümlerine tâbi değildir.

Genel Direktörlüğün varidat ve masraf hesabları taallûk ettiği malî senenin hitamından itibaren en geç bir sene içinde Divanı Muhasebat'ın tedkikine arz olunur.

Madde 3. Genel Direktörlük arsıulusal spor temas ve münasebetlerinde merci olan resmî bir teşekküldür.

Madde 4. Gençler için kulüplere girmek ve boş zamanlarında beden terbiyesine devam etmek mecburîdir. Hangi yaştaki vatandaşların ne kadar müddetle ve hangi mevsimlerde spor mükellefiyeti altında bulunacakları ve ne gibi devair ve müesseselerde beden hareketlerinin tatbiki lâzım geleceği İcra Vekilleri Heyeti'nce tayin olunur.

Merkez Teşkilâtı ve Merkez İstişare Heyeti

Madde 5. Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü merkezde bir genel direktör ile genel sekreterden, federasyonlar heyetlerinden ve teftiş, hesab, sağlık ve saha ve tesisler dairelerinden ve neşriyat ve propaganda muhaberat, muamelât ve arşiv, sicil

ve lisans ve müze ve kütüphane şubelerinden teşekkül eder. Genel Direktörlük lüzumu kadar yerli ve yabancı mütehassıs ile memur ve müstahdem kullanır.

Beden Terbiyesi Genel Direktörü Başvekil tarafından intihab ve Cumhurreisinin tasdiki ile tayin olunur. Genel Direktör bu kanunun hükümleri dairesinde kurulan teşekküllerin mercii ve âmiri olub bu teşekküllerin çalışmalarından mesuldür.

Genel Sekreter ile daire reisleri, federasyonlar başkanları ve şubeler müdürleri genel direktör tarafından intihab ve Başvekil tarafından tayin olunurlar. Diğer memurlar ve müstahdemler doğrudan doğruya Genel Direktör tarafından intihab ve tayin olunurlar.

Madde 7. Bir veya daha fazla spor nevileri, teknik ve idare bakımından birer federasyona bağlanır. Federasyonların adedi Beden Terbiyesi Genel Direktörü'nün İstişare Heyeti'nin de mütaleasını almak suretile yapacağı teklif üzerine Başvekil tarafından tesbit olunur.

Madde 8. Merkez İstişare Heyeti Beden Terbiyesi Genel Direktörünün reisliği altında memlekette spor bilgisi ve ihtisası ile tanınmış olanlar arasından Başvekil tarafından seçilecek beş zat ile Kültür, Millî Müdafaa, Dahiliye ve Sıhhat ve İçtimaî Muavenet vekâletlerinden intihab olunacak birer mümessilden terekküb eder. Kendilerini alâkalandıran işlerin müzakeresinde ilgili diğer vekâletlerin de birer mümessili bulundurulur.

Madde 9. Merkez İstişare Heyeti'nin vazifeleri:

A) Genel Direktörlük'çe hazırlanan yıllık bütçeyi tedkik ve tasdik etmek,

B) Genel Direktörlük'çe hazırlanan yıllık çalışma programını tedkik ve tasdik etmek,

C) Teşkilâtı ilgilendiren talimatnameleri hazırlamak,

D) Federasyonların kurulması ve meşgul olacakları spor şubeleri hakkında mütalea beyan etmek,

E) Genel Direktörlükçe kendisine havale edilen bütün işler hakkında mütalea beyan etmektir.

B ve C bendlerinde yazılı işler hakkında Merkez İstişare Heyeti'nin vereceği karar katidir. Ancak Genel Direktörlüğün talebi veya görülecek lüzum üzerine bu kararlar ya vekil veya İcra Vekilleri Heyeti tarafından fesih veya tadil olunabilir.

Vilâyet Teşkilâtı

Madde 10. Her vilâyet bir beden terbiyesi bölgesidir. Valiler bölgelerin başkanıdır. Beden terbiyesi işleri vilâyetlerde valilerin, kazalarda kaymakamların, nahiyelerde nahiye müdürlerinin, belediye teşkilâtı olan köylerde belediye reislerinin ve diğer köylerde muhtarların idare ve mesuliyeti altındadır.

Madde 11. Bölgelerde beden terbiyesi ve spor işlerile meşgul olmak üzere valilerin mesuliyeti altında bölge beden terbiyesi direktörü ile o bölgede tatbik edilmekte olan spor nev'ilerinin alâkadar federasyonlarla mütenazır olarak, her biri için valinin seçeceği ve Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nün tasdik edeceği birer ajandan terekküb eden heyetler bulunur.

Madde 12. Lüzum görülecek vilâyetlerde beden terbiyesi işlerile meşgul olmak üzere birer beden terbiyesi direktörü ve maiyetinde lüzumu kadar memur bulunur.

Kulüpler, gruplar

Madde 13. Gençlerin beden terbiyesi ve sporu bu kanun ile kurulacak ve bu kanun hükümlerine intibak ettirilecek olan kulüpler ve gruplar vasıtasile yaptırılır. Mektep ve kışla dışında elli ve daha çok spor mükellefiyeti çağında yurttaş bulunan köy, kasaba, şehir ve münferid mahallerde kulüp, elliden az yerlerde spor grupları kurulur.

Spor mükellefiyeti çağında yurttaş sayısı beş yüzden fazla olan kasaba ve şehirlerde her kulübe beş yüzden fazla ve iki yüzden noksan düşmemek şartile kasaba ve şehir kulüpleri tesis olunabilir.

Bu kulüplerin ve grupların imkân ve lüzumuna göre tesisi ve kulüplerin bu kanun hükümlerine göre, tevhidi, tefriki ve feshi Genel Direktörlüğün göstereceği lüzum üzerine İcra Vekilleri Heyetince kararlaştırılır.

Madde 14. Halkevleri kendi mensublarına ve arzu edenlere kapalı veya açık salonlarda Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü ile müşterek olarak tertib edilecek programlara göre jimnastik, eskrim, güreş, yürüyüş, salon oyunları ve millî rakıslar gibi beden terbiyesi hareketleri yaptırılabilir.

Vilâyetler istişare heyetleri

Madde 15. Vilâyet istişare heyeti valilerin riyasetinde bölge beden terbiyesi direktörü, kültür direktörü mahallî askerî kumandanı veya vekil edeceği zat, sıhhat müdürü, umumî meclisçe her yıl için seçilecek bir daimî encümen azası, belediye reisi ve merkezdeki lise veya ortaokul beden terbiyesi öğretmeni ve vilâyet merkezinde sporda bilgisi ve ihtisası ile tanınmış vali tarafından seçilecek iki zattan terekküb eder.

Madde 16. Kaza istişare heyeti kaymakamın reisliği altında maarif memuru, askerlik şubesi reisi, belediye reisi, hükümet doktoru, okul beden terbiyesi öğretmeni, kazada bilgisi ve ihtisası ile tanınmış kaymakam tarafından seçilecek birer zattan terekküb eder.

Madde 17. Nahiye istişare heyeti, nahiye müdürünün reisliği altında belediye reisi yoksa merkez muhtarı, nahiye merkez okulu başöğretmeni ve kaymakamın seçeceği sporda bilgili bir zattan terekküb eder.

Köy istişare heyeti vazifesi köy ihtiyar heyetine verilmiştir.

Madde 18. Vilâyet, kaza, nahiye istişare heyetlerinin vazife ve salâhiyetleri nizamname ile tayin olunur.

Bütçe ve varidat

Madde 19. Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nün ona bağlı teşkilâtın gelirleri:

A) Umumî bütçeden ayrılacak tahsisat,

B) Vilâyet hususî idare bütçelerinin varidat yekûnlarının yüzde ikisi,

C) Her vilâyet dahilindeki belediyeler bütçelerindeki varidat yekûnlarının yüzde dördü,

D) Her nev'î spor müsabakaları ve müsamereler hâsılatile diğer çeşidli gelirler,

E) Teberrulardır.

B ve C fıkralarındaki gelirler, Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nün emir ve tensibile mahallî spor teşkilâtı ve spor sahaları tesisine, levazımına ve diğer ihtiyaçlarına sarf olunur.

Mahallî idare ve belediyeler bütçelerinde mecburî hizmetler faslına bu tahsisatı koymazlarsa, bütçelerini tasdika salâhiyettar makamlar tarafından resen konulur.

Köy bütçelerine vilâyet umumî meclisi kararıyle münasib nispette bir spor tahsisatı valiler tarafından koydurulur.

Madde 20. Genel Direktörlük bütçesi Genel Direktörlükçe hazırlanır ve istişare heyetinin tedkikinden geçirildikten sonra Başvekil tarafından B.M. Meclisi'ne arzolunur.

Kulüblerin bütçeleri kendi nizamnamelerine göre tanzim edilir. Bunların gelir ve masrafları ve hesab usulleri Genel Direktörlüğün teftiş ve murakabesine tâbidir.

Madde 21. Memur ve işçi sayısı beş yüzden fazla olan müesseseler, fabrikalar, ticaret evleri ve sair kurumlar kendi memur ve isçilerine beden terbiyesi yaptırmak için Genel Direktörlüğün teklifi ve istişare heyetinin kararı üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından verilecek karara göre jimnastik salonu, spor alanı, yüzme havuzu ve saire gibi tesisleri yapmağa ve uzman beden terbiyesi öğretmeni veya antrenörü tutmaya mecburdurlar.

Müteferrik hükümler

Madde 22. Beden terbiyesi işleri kışlalarda Millî Müdafaa Vekâleti, cezaevlerinde Adliye Vekâleti, okullarda Maarif Vekâleti ve Maarif Vekâleti'ne bağlı olmayan okul ve müesseselerde merbut oldukları vekâletler tarafından beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nce tesbit edilecek esaslar dairesinde tanzim ve takib olunur.

Bu maksadla işbu ilgili vekâletlerde beden terbiyesi işlerde meşgul olmak üzere birer Beden Terbiyesi Direktörlüğü kurulur.

Madde 23. Bulundukları merkezin beden terbiyesi âmirlerinin vesikalarını taşıyan ve en az beş kişilik bir grub halinde spor hareketlerine veya müsabakalarına katılmak üzere seyahat eden sporcular devlet nakil vasıtalarında mer'î tarifeler üzerinden yüzde elli tenzilâtlı ücretle seyahat ederler.

Madde 24. Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nün bütçesi müsaid olduğu zaman gerek Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü teşkilâtına ve gerek orduya ve Maarif vekâletine lüzumu olan yüksek vasıflı beden terbiyesi ve spor öğretmenleri ile antranör ve monitörler yetiştirmek ve beden terbiyesi ve sporun sıhhî ve teknik kavaidini tesbit ve sporcuların sıhhî kontrolleri işini tanzim etmek üzere Ankara 'da bir Beden Terbiyesi Yüksek Enstitüsü kurulacaktır.

Madde 25. Hususî teşebbüslerle beden terbiyesi ve spor talimleri yapmak

maksadile açılacak mekteb, salon ve enstitüler Genel Direktörlüğün müsaadesine ve devlet kontrolüne tâbidir.

Bunların genel direktörlüğe bağlı teşekküllere kanun ve nizamların verdiği hak ve muafiyetten istifade edebilmeleri için bu kanun ve nizamların hükümlerine uymaları şarttır.

Madde 26. Bu kanunun tatbik şekilleri bir nizamname ile tesbit olunur.

Muvakkat Madde l. Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nün ilk senesi teşkilât kadrosu, verilecek tahsisata göre, İcra Vekilleri Heyeti kararile tesbit olunur,

Muvakkat Madde 2. Bin dokuz yüz otuz sekiz malî senesi hususî idare ve belediyelerin beden terbiyesi ve spor işleri için bütçelerine koydukları tahsisat yüzde iki ve yüzde dörd kaydına tâbi olmadan aynen verilir.

Muvakkat Madde 3. Türk Spor Kurumu'nun bütün malları, hukuk ve vecibeleri Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğüne intikal eder.

Bu kurumda elyevm çalışmakta olan memur ve müstahdemler tercihan yeni teşekküle alınırlar. Alınmayanlara beher hizmet senesi mukabilinde bir aylık hesabile tazminat verilir.

Madde 27. Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 28. Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Not: Başvekil tarafından seçilen merkez istişare heyeti azası:
Millî Müdafaa Vekaleti Sıhhiye Dairesi Reisi General Mazlum Baysan,
Tıbbiye Mektebi jimnastik muallimi emekli yarbay Mazhar Kazancı,
Eski Atletizm Federasyonu Reisi Burhan Felek,
Sinop Mebusu Cevdet Kerim İncedayı – istifasına binaen Aydın Mebusu Adnan Menderes,
Emekli Amiral Fahri Engin.
Vekalet mümessilleri sık sık değiştiğinden bunların isimlerini yazmak doğru görülmemiştir.

Bu tasarı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 29 Haziran 1938 tarihli toplantısında gündeme alınarak ivedilikle görüşülmeye başlandı. İlk sözü Dahiliye Vekili Şükrü Kaya aldı ve şunları söyledi:

"Tedkik ve tasvibinize arz olunan spor kanunu hakkında bazı maruzatta bulunacağım. Beden terbiyesi, spor ve ona mülhak olan diğer hareketleri, biz millî terbiyenin esaslı bir rüknü olarak telakki ediyoruz. Her terbiyenin olduğu gibi, beden terbiyesi, ferdleri milletlere ve milletlerle beraber bütün beşeriyete hayırlı bir eleman olarak yetiştirmek gayesini istihdaf eder. Beden terbiyesi ile vücudu kuvvetlendirmek, güzelleştirmek, gençlerimizi, ferdlerimizi hayat savaşı için kudretli bir hale getirmek istiyoruz. Beden terbiyesini düşünürken fikir terbiyesini de ihmal etmemeği daima derpiş etmekteyiz. Bizce sırf beden terbiyesine hasrı kuvvet ederek zihni, fikri ve şuuru bir tarafa bırakmak, ham bir madde vücuda getirmek demektir. Şuursuz kuvveti, dimağsız kudreti başkalarının elinde bin bir şekil alacak bir kalıp gibi telakki ediyoruz. Onun için ne vakit beden terbiyesini düşünecek olursak onunla müsavî olarak fikir terbiyesini de derhal derpiş etmekteyiz. Fikir terbiyesi, kuvvetli bir fikir terbiyesi şüphesiz ki sağlam vücudda bulunur. Sağlam vücud elde edebilmek

için yalnız milletin verdiği tabii eleman kafi değildir. Onu zamanımızın bilgilerile ve tecrübelerile teçhiz ederek yetiştirmek lâzımdır. Türk milleti esasen kuvvetlidir. Cihanda "Türk gibi kuvvetli" denmesinin elbette bir sebebi vardır. Türk milleti kuvvetini yalnız kendi ırkından almış değildir, kuvvetini yalnız ırkî hususiyetine de borçlu değildir. Türkler bütün sporları yapmış ve onlarla vücudunu kuvvetlendirmiş bir millettir. Tarihe bu kadar şan ü zaferler verebilmek için onu, o zaferleri elde edenlerin herhalde çok kuvvetli olması lâzım gelirdi. Diğer milletlere üstün kuvvetleri ve daima şuurlu kafaları sayesinde bugün medeniyet aleminin bile iftihar ettiği, birçok meydan muharebelerinde zaferler kazanmıştır.

Beden terbiyesi ve spor Türklerde millî bir anane olmakla beraber, her şeyde olduğu gibi, bunu da nizam altına almak icab ederdi. Cumhuriyet, sporu pek zayıf ve perişan olarak buldu. Onu nizam altına koymak için birtakım kararlar aldı ve son üç sene zarfında bunu kendi fırkasına bağladı. Fırka üç yıldan beri aranızdan seçtiği sayın arkadaşların devamlı himmetleri sayesinde spor sahasında da muvaffakiyetler gösterdi ve birçok fedakârlıklar yaptı. Bugün vilâyetlerimizin birçoğunda spor sahaları hazırlanmıştır ve hazırlanmaktadır. Yalnız geçen sene spor için yaptığımız işleri bir misal olmak üzere zikretmek isterim: Vilayetlerden Afyon, Aydın, Bursa, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Eskişehir, Isparta, İzmir, Karşıyaka, Kastamonu, Kırklareli, Kocaeli, Konya, Kütahya, Manisa, Muğla, Samsun, Adana, Sivas, Tekirdağ, Trabzon, Zonguldak; kazalardan Bandırma, Ayvalık, Nazilli, Eyüp, Beşiktaş ve ayrıca Fenerbahçe ve Mecidiye köyü gibi yerlerimizin sahaları alınmıştır. Bunların beynelmilel teknik ve ölçülere uygun olarak hazırlanmalarına başlanmıştır.

Şimdiye kadar bu bir yıl zarfında, yani 1937 -1938 seneleri arasında sırf bu sahalar için sarf ettiğimiz paraların miktarı 415.000 liradır. Bu saydığım yerlerden başka, Kop, Elmadağ, Uludağ ve daha birçok dağlarda yapılacak kış ve kayak evleri ile türlü spor şubelerimiz, mecmuu iki milyona baliğ olacak bir masrafı istilzam etmektedir. Bu masraf dört seneye taksim edilecektir. Dört sene sonra bu saydığım vilâyet ve kazalarda yüzme havuzları, tenis kortları dahil olduğu halde tam teşekküllü spor sahaları tamamlanmış olacaktır. Bu meyanda diğer yerlerde de spor sahaları hazırlanmağa başlanacaktır.

Bizim kendi millî ve ananevi olan sporlarımıza da ayrıca ehemmiyet verilmektedir. Bunların başında güreş gelir; güreş memleketimizin ananevi sporudur. Bu vücut ve adaleyi kuvvetlendiren ve aynı zamanda kafanın işlemesini icap ettiren bir spordur. Köylerde, mekteb avlularında, harman yerlerinde, sokaklarda, tarlalarda hulasa azıcık meydan bulduğu her yerde Türk çocukları derhal güreş ederler. Bu kadar netice veren bir sporu terk etmek elbette hatadır; bunu bilakis takviye etmek lazımdır.

Memleketimizin çok sevdiği diğer iki spor şubesi de binicilik ve atçılıktır. Son zamanların tahribatı dolayısiyle azalan ve vasıflarını kaybeden atlar yüzünden belki binicilik biraz ihmale uğramıştır. Fakat memleketin ve milletin ruhundan atçılık sevgisi hiçbir vakit çıkmamıştır. En küçük köye gittiğimiz vakit en küçüğü bile at üzerinde ve at oynatırken görülür ve o, ata bindiği vakit, kendisini cihan tahtına

oturmuş sanır ve o kadar zevk duyar. Hakkı vardır, çünkü Türk milleti cihan tahtına at üzerinde gelmiştir, bu sporu da ihmal etmemek lazımdır.

Sonra bizim millî diğer bir sporumuz daha vardı. Vardı diyorum, çünkü bugün pek metruktür. Onu teessürle ve hasretlerle yâd ediyorum. O da denizciliktir. Barbaros Hayrettin Akdeniz'i bir Türk gölü yaptığı vakit gemilerini bir anda, bir saniyenin içerisinde elindeki sihirbaz deyneğiyle çıkarmadı. O, gemicilere ve gemilere, memleketin hazırlanmış olan elemanlarına tevarüs etti ve onları iyi idare ederekten Akdeniz'i, Türk havuzu yaptı. Bugün dünyanın en güzel denizi olan Marmara'ya herhangi bir seyahata çıktığınız vakit kendinizi ıssız bir çölde zannedersiniz. Halbuki orası kül halinde bezenmiş ve Türk sıhhatini temin edecek bir yer olmalıdır. Acı bir misal söyleyeceğim: Cenevre, liman gölü kenarında İstanbul'un yarısı kadar nüfusu olmayan bir şehirdir. Fakat Cenevre iskelelerine bağlı olan tenezzüh kayıklarının adedi bütün Türkiye limanlarına bağlı tenezzüh kayıklarının üç misli kadardır. Bu acı hakikati milletin huzurunda söylemek, bizi aynı zamanda vazifeye davet edecek bir itiraftır. Bu kadar sahili olan bir yurdda o millet denizi hükümlerine ram etmezse, o millet sahillerini kendi sporcular ile tezyin etmezse, onun nimetlerinden müstefit olmazsa o memleketin sahilleri iyi muhafaza edilmiş sayılmaz. Binaenaleyh denizciliğimizi de nazarı itibara alarak ve behemehal ilerletmek mecburiyetindeyiz.

Size diğer bir acı hakikat daha arz etmek istiyorum; Erzurum'da büyük ricatta, bir vazife ile ricat yolu üzerinde bulunuyordum. Erzurumlu vatandaşlarımı bekliyordum. Ben onları kışa alışkın, kış elbiseleriyle soğuğa mukavemetli bir unsur gibi beklerken karşıma beyaz patiska donlarla, gömleklerle geldiler. Bunları görünce hem hicap duydum, hem de müteessir oldum ve yolda soğuktan donan bu vatan yavrularını ta Samsun'a kadar gömerek geldik. Bunun sebebi, halkımız dağ halkından olduğu halde, kışa ve kış sporlarına alışkın olmamasıdır. Bunlara kendimizi alıştırmamız lâzımdır. Zannedilmesin ki bu sporların tarihi çok eskidir. Cihanın her yanında da kış sporlarına yeni başlanmıştır. İsviçre'nin ve İsveç'in kış ve dağcılık sporları yenidir. Dağları olmayan diyarlar bile dağcılıklar ihdas etmektedir, Belçika kralı yaşlı bir adam olduğu halde hayatını dağcılığa verdi ve memleketine büyük bir numune oldu. Biz dağlar arasındayız, kimimizin oturduğu yer 2.500 metrelik vilâyet merkezi olduğu halde dağa yüzümüzü çevirmek Türk milletine yakışmayacak bir vaziyettir. Dağcılık da kayakçılık da yüzücülük, yelkencilik ve denizcilik gibi bizim uğraşmamız icab eden mevzulardır. Memleketin müdafaası bunu icab ettirmektedir. Bundan sonra olacak muharebelerin kış muharebesi olacağını tahmin ve tayin zor bir şey değildir. Kışa karşı kim mücehhezse muharebeyi o kazanacak ve o nispette kendisini koruyacaktır. Memleketimizin çocuklarını kışa alıştırmağa, dağlara çıkarmağa behemehal mecburuz. Türkiye coğrafyasına bakanlar görürler ki bir taraftan dağ, bir taraftan deniz Türk'ün iki şaşmaz dostu ve müttefikidir. Bunlara iki elle sarılmalıyız.

Bir nokta daha hatırıma geldi, arz edeyim. Milletlerin tarihlerini gözden geçirirsek ekserisinin mukadderatının deniz üzerinde halledildiğini görürüz. Tufana kadar çıkmayalım, Nuh'un nasıl kurtulduğunu lejanda bırakalım. Fakat ondan sonraki tarihin kaydettiği Salamin Muharebesi İranlılarla Yunanlılar, Atiom Mu-

harebesi, Oktav'la Antuvan arasında denizde bitmiştir. Son zamanlara yaklaşalım namağlup armadanın akıbeti, İspanya'nın bugünkü hale düşmesini ihzar eden ilk mağlubiyettir, denizde olmuştur. Manila Muharebesi, Cuşma Muharebesi ve İskajarak Muharebesi son asrın bu nev'3iden en büyük deniz harpleridir. Ondan sonra bizim bahrî hezimetlerimiz; Sinop, Çeşme ve Navarin muharebeleri İmparatorluğun temelini sarsmıştır ve memleketi bugünkü hale getirmiştir. Balkan Harbi'ni biz ancak Mondros'ta kaybettik. Bütün bu harbe iştirak eden zabıtanın kanaatına göre biz Mondros'u kazansaydık, Balkan Harbi'ni kaybetmeyecektik. Binaenaleyh bu kadar ehemmiyet verilmesi lâzım gelen millî bir hareketi elbette ki eskisi gibi başsız, perişan bırakamazdık. Bu işi, heyeti umumiyesi ile bir insicam altına koyduracak bir kuruma bağlamak lâzımdı. Bu, devletin işidir. Onun içindir ki bu işi heyeti umumiyesi ile devlete veriyoruz. Devlet, nüfuzu, kudreti ve elindeki sonsuz menabii ile milletimizin bu kadar sevdiği bu işi behemehal tanzim etmelidir.

Tanzim ettiğimiz kanun, inkılabımızın spor hakkında mühim olarak attığı ilk bir adımdır. İçinde birçok noksanlara tesadüf edilebilir. Fakat heyeti umumiyesini tam ve kâmil, fakat nazarî kaidelere bağlıyarak bir kül halinde getirmek istemedik. Bizim düşündüğümüz yalnız teşkilât ve onun salahiyetleri olmuştur.

Bu teşkilât ve salahiyetlere mahallî idarelerin ve belediyelerin de iştiraki vardır. Belediyeler ve mahallî idareler bir nispet dahilinde masraflara iştirak edeceklerdir. Kanuna böyle bir kayıt da koyduk. Bundan maksat belediyelerimiz ve idare-i hususiyelerimizde spor işleri ile iştigali mecburî hale koymaktadır.

Zaten bugün dahi belediyeler ve idare-i hususiyeler hisse vermektedirler. Fakat bugünden sonra bu hissenin %80'ini mahallî tesisata yani sahalara ve diğer bu gibi işlere diğer %20'sini de teşkilâta ücret ve masraf olarak sarf edeceklerdir. Bu sene bütçemiz çıktığı için geçen seneden partiye spor için verilen parayı aynen devir ve naklediyoruz. Kurulacak olan teşekkül bu memleketin ihtiyaçlarını eldeki membalarla vasıtalarla ölçerek bize muntazam bir bütçe ile gelecek ve zan ve tahmin ediyorum ki memleketin ihtiyacı, bu teşekkülü yaşatacak membaları ihzar edecektir. Onun için kanunu yüksek takdirinize ve hüsnü teveccühünüze müstahak ve layık sayarım. Sözlerimle bazı mukaddem suallere de cevab vermiş oluyorum. Arkadaşlarımın bilgi görgülerile bizi tenvir etmelerini rica ederken vaki olacak diğer suallere de bildiğim kadar cevab vermeği vazife addederim."

Ardından milletvekilleri söz aldılar ve şunları söylediler:

Dr. Osman Şevki Uludağ (Konya) "İç Bakanımızın söz alarak bu kadar geniş, teferruatlı ve esbab-ı mucibeli izahat vereceğini tahmin etseydim belki notlarımı ona göre hazırlar birçok değişiklik yapmak mecburiyetinde kalmazdım. Çünkü benim tasavvur ederek söylemek istediğim noktaların hepsini İç Bakanımız çok beliğ bir surette ifade buyurdular. Bendeniz burada, şimdi müzakeresine başladığımız kanunun tanziminde hiçbir emeğim olmamakla beraber o kanunun ehemmiyetini tamamile idrak ediyorum ve o kadar mühimsiyorum ki âdeta kendi eserim farz ediyorum ve bu şekilde mütalaa ediyorum. Memlekette spor ve beden terbiyesi

kelimeleri kullanılmağa başlayalı pek az zaman olmuştur. Hatta bu kelimeleri ilk kullanan arkadaşımız mebus olarak aramızda bulunmaktadır. Fakat bu kelimeler ortaya çıkar çıkmaz o kadar mütehassıslar, alimler ve hatta allameler çıktı ki spordan, beden terbiyesinden beklediğimiz millî gaye tamamen kaybolmuş, ortalık bir anarşi halini iktisab etmiştir. Bu vaziyet dolayısiledir ki partimiz buna el koymuş bulundu. Fakat partimizin de merkezin de birkaç sene devam eden tedkik bunun hükümet eline terk edilmesi gibi bir gayeyi intaç etti ve nihayet intikal etti. Spor adabı, ruhî ve adalî fonksiyonlar arasında muvazene yapar, spor bu suretle ayni zamanda bedenî ve millî verimleri yükseltecektir. Bu cihetle sporun gayr-i mesul ve bilhassa başı bozuk ellerle idaresi hiç doğru değildir. Çoktan hükümetin eline geçmesi lâzımdı. Dünyada bütün milletler spora ve bedenî terbiyeye verilmesi lâzım gelen ehemmiyeti vermektedirler. Hatta bu hususta birçok parlamentolarda münakaşalar olmakta ve bu teşkilâta krediler verilmektedir.

Bununla beraber nihai ve beşerî varlığın kalkınmasına vasıta sayılan spor başlı başına bu hususta bir amil sayılamaz. Bunun doğru ve yerinde yapılması lâzımdır. Onun için kalkındırılması lâzım gelen sporlarımızı mütalaa ederken veçhesini tayin edecek elemanları yetiştirmek lâzım geldiğini haklı olarak tebarüz ettirmeliyiz. Sporda kabul edeceğimiz tarz şimdiden kestirilemez. Bu millî bünye işidir. Şimdiye kadar tatbik edilen şu ve bu milletin sporunun kabul edileceği söylenemez. Bu bizim memlekette antropologların, fizyologların ve patologların elbirliğile varacakları neticeye bağlıdır. Bunlar tarafından ortaya atılmamış mütaleaları kabul etmek doğru olmayacaktır. Sporda gaye halkın uzun ömürlü, kuvvetli ve neşeli yaşamasını temin etmektir. Sporda gladyatörler yetiştirmek, sert adaleli birkaç şampiyon yetiştirmek ve işi bundan ibaret saymak zannederim ki spor için büyük bir tehlike olacaktır. Bileği adalesi kuvvetli şampiyonlar mevcudiyeti, bazı düşüncelere hoş gelseler bile bunlar millî kalkınmanın işareti sayılamazlar. Hekimlikle de alakası olmayan bir boks şampiyonu, Fransız Ferman Küni'nin şöyle bir sözü vardır: 'Askerler için aslar değil, sağlam kütleler lâzımdır.' Bu söz, bir hekim tarafından ve as tarafından söylenmemiş olmasile kıymetlidir.

Yıkılmamak için kuvvetli olmağa muhtacız. Dayanıklı ve sağlam yaşamak için de bu teşkilâtın mutlak surette devletin eline geçmesi şarttır. Binaenaleyh ben spor teşkilâtının devletin elinde güzel muvaffakiyet kaydedeceğini arz eder, Dahiliye Vekili'nin spor kanunu hazırlamaktaki isabetini takdir ederekten bunun kabulünü rica ederim.

Mihri Pektaş (Malatya): "Muhterem Arkadaşlar, benden evvel kürsüye gelen muhterem Dahiliye Vekili ve doktor arkadaşlarım sporun bir millet için ne kadar önemli, ne kadar esaslı bir mesele olduğunu ve hükümetin bu meseleye el koymakla ne kadar basiretli ve lüzumlu bir iş görmüş olduğunu çok güzel anlattılar. Buna ilave edecek fazla bir sözüm yoktur. Fakat üstünde durmak istediğim ve bu teşkilât kurulurken muhterem hükümetin nazar-ı dikkatini bilhassa celb etmek istediğim bir nokta vardır.

Türkün sporcu olduğunda hiç şüphemiz yoktur. Sonra bunun ihmal edil-

"Her yıl lise, orta ve öğretmen okulları ertik [sanat, meslek]ve teknik okulların iştirakiyle yapılacak Jimnastik Şenliği, Atatürk'ün Millî Mücadele'nin başına geçmek üzere Anadolu'ya ayak basmış olduğu 19 Mayıs günü yapılır. Jimnastik Şenliği'ne iştirak edecek okulları olan her şehirde bir Jimnastik Şenliği Komitesi teşkil olunur. Komite her yerin en büyük mülkiye memurunun başkanlığı ve kültür direktörünün ve olmayan yerlerde en büyük mülkiye memurunun uygun göreceği okul direktörünün ikinci başkanlığı altında toplanır. Komitenin diğer azalarını kültür direktörünün inhası üzerine en büyük mülkiye memuru seçer. Komite başkanı, icap eden makamlarla temasta bulunarak Jimnastik Şenlikleri'nin idari ve inzibatî hususlarını temin eder.

diğinde hepimiz müttefikiz. Son senelerde spor faaliyeti, çoktan beri tıkanmış bir oluğun açılması gibi su gelişigüzel akmış, başıboş, intizamsız cereyan etmiştir. Bir aralık, zannediyorum, gençlerimize, spor namına bazı yanlış fikirler verilmiştir. Benim bilhassa üstünde durmak istediğim cihet budur. Spor dendiği vakit her şeye rağmen kırarak, dökerek birincilik kazanmak mevzu-i bahs olmamalıdır. Spor kelimesi; bir oyunda bütün kaidelere riayet ederek güzel oynamak, efendice oynamak ve neticede bâzan efendi gibi kaybetmek, bâzan efendi gibi kazanmaktır. Yoksa her ne olursa olsun kazanmak, katiyen değildir. Spor, bilhassa gençler arasında tesanüdü yaratmak, beraber çalışmak ve neticeyi beraber kazanmaktır; mesuliyeti beraber yüklenmek, sevinci ve zaferi paylaşmak demektir. On dokuzuncu asrın sonlarında çok romantik ve biraz marazi derecede hassas, santimantal olan Avrupa'ya sporu İngilizler sokmuş, tekrar canlandırmışlardır. Şimdi olimpiyadları düşünecek olursak görürüz ki İngilizler hiç kazanmazlar ve bundan ne müteessir olurlar ne de utanırlar; bana öyle geliyor ki kendi nokta-i nazarlarınca sporun asıl manasını anlatmış olmak için bunu, biraz da bililtizam yaparlar. Türkler hadd-i zatında sporcudurlar. Bütün manasile sportismendirler, oyunların en çetini ve en amansızı olan harb oyununu çok güzel oynarlar.

Türkü'n bütün düşmanları da kabul ve tasdik etmişlerdir ki Türk, harb oyununu efendi gibi oynar, efendi gibi kaybeder ve efendi gibi kazanır.

Binaenaleyh hükümetimiz bu yeni teşkilâtı kurarken, kendilerinden bilhassa rica ediyorum, sportismenliğin ne olduğunu çocuklarımıza tekrar öğretsinler. Güzel, dürüst ve efendi gibi oyun oynamanın esasını çocuklarımıza lütfen öğretsinler. Benim ricam bundan ibarettir."

Bu eleştirilerden sonra tekrar söz alan Dahiliye Vekili Şükrü Kaya şunları ekledi:

"Bayan Pektaş'ın temas ettiği noktayı ben de tebarüz ettirmek isterim. Her rejim kendine layık bir vatandaş tipi bulmuştur ve onu arar. İstibdad rejiminin vatandaşının tipi malumdur. Bizim Atatürk rejiminin, Kemalist inkılâbının rejiminin adamı güzel vücudlu, sağlam düşünceli, cesur, vakur, hakkını ve fikrini her yerde müdafaa eder, neşeli ve ciddî olmaktan ibarettir. Bizim aradığımız budur. Bu beden terbiyesinden maksad, fikrî, seciyevî ve ahlakî terbiyedir. Bizim rejimin istilzam ettiği tip budur. Müsabakalarda ve kulüpler arasında yapılan kaba tezahüratı bütün millet takbih etmektedir. Çok emniyetle itimadım vardır ki Büyük Meclis'te, burada, o hareketleri milletin takbih etmesine iştirak edecektir. Biz halkımızı, hayatı hususiyede olduğu gibi, hayatı umumiyede de ciddî, vakur görmek isteriz. Alemi muvacehesinde terbiyeli, kibar vakur ve ciddî olmak Türkün en bariz vasfıdır. Biz nasıl bu gibi fena tezahürler karşısında ana ve babalarımızdan takbih görmüşsek, bizim de nereden aldıklarını bilmediğimiz bu kaba hareketleri her vakit takbih etmekte olduğumuzu, bunu yapanlar, iyi bilsinler."

Ardından başka söz isteyen olmadığı için yasanın görüşülmesine geçildi ve küçük değişiklikle tasarı yasalaştı.

Burhan Asaf ve "Spor Telâkkimiz"[97]

İnkılâbın bir spor telâkkisi olmalı mıdır?

Türk inkılâbının toplu manalarından biri de Türk yığınlarının mutlaka bir yirminci asır milleti ve Türk topraklarının mutlaka bir yirminci asır memleketi haline inkılâp etmesi olduğundan, millî beden terbiyemizin başıboş bırakılmasına elbette ki ihtimal verilemez. Parça olarak alınan her meselenin, tek başına, değil hal tetkik dahi edilemiyeceği daha ilk adımda anlaşılır. Davamız, bir "bütün"dür. Bu bakımdan, Türk sporu da bir fert işi olmaktan uzaktır. On dokuzuncu asırdan evvelki Türk cemiyetinin ne sağlam insanlar büyütmüş olduğunu ister kendi tarihlerimizden ister Avrupalıların masal ve şarkılarından öğrenebiliriz. Fakat sonraları, nesiller, gittikçe bozulmuştur. Anadolu'da, sıtmanın sarı ve korkunç soluğu, karınları davul ve kolları dal gibi çocukların üremesine yol açmış, şehir ve kasabalarımızda çengel bacaklı ve sıska nesiller görülmeye başlanmıştır.

Şimdi millî yapıyı, memleket gerek iktisadiyat gerekse kültür faaliyetleri bakımından ve yerinde bir iddialılıkla en ilerilere doğru götürmek kararını verirken, şüphe yok ki bu büyük işte yeni beden terbiyemizin bir rolü ve bu rolün iyice prensiplendirilebilmesi için de, bir spor telâkkimiz olacaktır.

İnkılâbın spor telâkkisi nasıl ifade edilebilir?

Garb'da, bütün hayat gibi, spor da ferdiyetçi bir yoldan yürümüştür. Fakat yirminci asrın başlangıcından itibaren orada da sporun teşkilâtlandırılmasını ve cemiyetleştirilmesini görürüz. Hassaten İskandinavya memleketlerinin bu hususta bariz bir tesiri olmuştur. Fakat biz bu bahislerin teknik tafsilâtını daha ziyade Selim Sırrı Bey üstadımızın ihtisasına bırakarak, meselenin daha ziyade içtimaî manası üzerinde durmak isteriz.

Türkiye'de hiçbir rejim, spor işlerini Cumhuriyet hükümeti kadar tutup korumamıştır. Böyle olduğu halde spor işlerimizin bugünkü tanzim tarzını beğenmediğimizi söylersek, haksızlık etmediğimizin ve daima iyisini istemekle sadece vazifemizi yapmakta olduğumuzun anlaşılması, iddiamızın ispatına kalır.

Bizde, Türk sporu, 17 milyonluk milletin spor çerçevesi içine alınabilecek bütün gençlik nesillerini, bu çerçevenin içine mutlaka almaktan ibarettir. Hiç olmazsa 3.000.000 gençlik bir teşkilât lâzımdır. Bu teşkilâtı meydana getirmek yolları aranmalıdır. Beynelmilel karşılaşmalara katılıp, bu sene şöyle böyle, gelecek sene fena, öbür sene âdeta hazin neticeler almak, Türk sporunu değil, ancak millî gururun sakat bir tefsirini alâkadar eder. Çünkü millî gurur, zafer ve şeref düşkünü olduğu kadar hezimet düşmanı olmak icap eder. Bir buçuk asırlık bir sıhhatsizlik ve bakımsızlığın izlerini hâlâ taşımakta olan bir milleti, kalkıp şu yahut bu sahada hacimce daha büyük ve sproca daha hazırlıklı milletlerle karşılaştırmak, millî gururu değil, olsa olsa, millî gururu istismar eden bazı kimseleri alâkadar eder.

Türk sporu, bir camekân eşyası değildir. O, her şeyden evvel, kendini bütün cephe boyunca yeniden kuran ve yeniden yapan bir milletin milletçe yani millet ölçüsünde beden terbiyesinden ibarettir.

Bugünkü Türk sporunun çirkin tarafları

Her futbol yahut atletizm bozgunundan sonra, bu derdi birkaç muharrir kalemi birden deşer. Ve her defasında öteki taraf yani Türk sporunun bir camekân eşyası ve bir seyahat vesilesi olmasından istifade eden taraf, ağız kalabalığı ile meseleyi kapatmak ister.

Sporda profesyonel ve amatör diye bir tasnif yaptırmış olmak, Garb'ın yüzkaralarından bir tanesidir. Fakat Garb'ın her hastalığına karşı "açık kapı" siyasetini gütmek itiyadından henüz bir türlü kurtulamamış olduğumuz için bu utanç verici tasnif bize de gelmekte gecikmemiştir. İstanbul kulüplerini yakından bilenler, bu gibi müesseselerde amatörce sporun profesyonel sporcular elinde ne hallere girdiğini iyi bilirler.

Bundan başka, iki adam mükemmel tenis bilirmiş! Ama bunlara rağmen hiçbiri finale kalamazmışız! Fa-

97 Burhan Asaf, "Spor Telâkkimiz," *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, cilt 1, sayı 1, Şubat 1933, s. 71-72.

kat filân ve falan dehşetli ve eşsiz sporcularmış! Bunlar kimin namına bir şereftir? Kimin namına bir tesellidir?

Biz millet için ve millet ölçüsünde spor istiyoruz Birinci gelen tekler istemiyoruz. Sağlam yapılı, güzel gövdeli ve inkılâp ahlâkiyatını benimsemiş on binler ve yüz binler istiyoruz!

Türk Sporunun Yeni Yükümleri[98]

Yeniçerilik ve Avrupa'yı istila devrimize kadar uzatmıyacağım; çünkü onun zengin bir spor tarihi vardır; yalnızca bizim şimdilik ihtiyarlık yoluna sapan neslimizin beden eğitimi ve spor namına idadîye okullarında, kışlalarda, köhne gemilerin güvertelerinde teslim aldıkları haftada bir saat el ve ayak ve kol hareketleri mevzun adımla ve jimnastik adımiyle yürümek, eğri konmuş bir demirde yarı ve tam mihver, trapezde birkaç gösteriş, halkalarda sallanmaktan ibaret olan beden hareketleri devrinden Cumhuriyet'in ve partinin sporu ve beden eğitimini eline aldığı son zamanımıza kadar geçen kırk yıl içindeki beden eğitimi ve spor durumunu mukayese edersek hiçbir değişiklik göremeyiz.

İtiraf etmelidir ki Cumhuriyet sarıldığı büyük önemli diğer birçok işleri başarmak gerekliği karşısında beden eğitimi ve spor işlerine merkez sıkletli bir çalışma fırsatı bulamamış olmakla beraber on yıllık bir zaman içinde, geçen kırk elli yılın çok yükseğinde sonuçlar elde etmiştir. Son on yılın sonuçları şöylece kısaca sıralanabilir:

1 – Spor işleri bir ürküte [örgüte] bağlanmıştır (Türkiye İdman cemiyetleri İttifakı)

2 – On yıl önce memlekette İstanbul'da birkaç ve İzmir ve Adana gibi bazı büyük şehirlerde de birer tane olmak üzere beş altı spor kulübünden başka bir şey yoktu. Bugün memleketteki spor kulüplerinin sayısı yüzlerle söylenmekte ve kasabalardan sonra köylere kadar bunlar yer bulmaktadır.

3 – Futboldan başka atletizm, su sporları, bisiklet, el topu sporları yapılmıştır. Eski ananev3İ güreş sporumuz tekrar canlanmış ve âdeta yeniden nam vermiştir.

4 – Ankara'da, bizim için kıvanç verecek büyük bir stadyumdan sonra İstanbul'da bile üç kadar stadyum yaratılmış, birçok şehirlerde stadyumlar yapılmağa başlamış, hemen bütün kasabalardan başkaca birçok köylerde dahi iş görebilecek spor alanları yaratılmıştır. Bugün, stadyum ve spor alanı olarak memleketimizde yüz elli kadar yerimiz vardır. On yıl önce bunlardan bir tane bile yoktu.

5 – Spora karşı zevk uyanmış, en önemlisi de İlbay, İlçebay gibi hükümet memurları dahi, kendi başlarında bulunan büyük şeflerin bizzat spor yapmakta olduklarını görerek sporun bir eğlence veya bir süs değil, çok önemli bir şey olduğunu anlamağa başlamışlardır. İşte başlı başına bu anlayış, büyük bir ileri yürüyüştür. Bunun vereceği meyvalar, bu anlayışın kuvveti arttıkça çok büyük ve çabuk olacaktır.

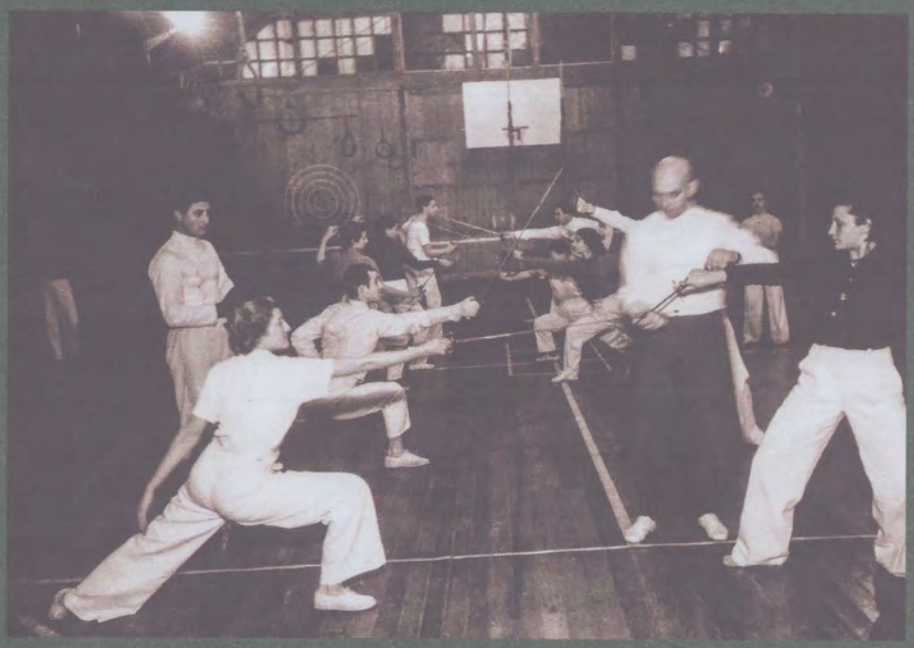
Hitler'in şöyle bir sözü var: "Bir memlekette, kılağuz sınıfı yalnız fikirce yükselmekle iktifa eder de bedence yükselmek yolunu tutmazsa, hem ırkın tereddisine sebep olur ve hem de azim ve iradeden mahrum bir hükümet ediciler nesli türemiş olur."

İstibdat zamanının sadrazamlarını, nazırlarını, paşalarını ve kumandanlarını, valilerini göz önüne getiriniz, bu sözün ne kadar uygun olduğunu derhal görürsünüz.

6 – Okullarda beden eğitimine ayrılan zamanlar çoğaltılmış, beden eğitimi daha sıhhî ve makul yola sokulmuş, beden eğitimi öğretmenleri üzerinde biraz çalışılmış, üç yıl tedrisli bir beden eğitimi enstitüsü açılmıştır.

İşte görülüyor ki spor ve beden eğitimine ayrıldığı vakit, zaman ve vasıtanın azlığına bakmaksızın, on yıllık Cumhuriyet devrinin bu alandaki başarıları da çok büyüktür. Burada bunlar pek kısaca sayıldı. On yıl içinde bu sonucu elde edenler, yani sporun ve beden eğitiminin başında çalışanlar herhalde takdirlere lâyık kimselerdir.

98 Rahmi Apak, "Türk Sporunun yeni yükümleri," *Ülkü Halkevleri Dergisi*, cilt 6, sayı 35, İkincikânun 1936, s. 345-348.

Spor Teşkilatı Kanunu hükümetçe hazırlanıp Bakanlar Kurulu'nda 6 Haziran 1938'de görüşülüp benimsenen tasarı şu gerekçelerle 23 Haziran 1938'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştu: Yurttaşın fizik ve moral kabiliyetlerinin ulusal ve inkılâpcı amaçlara göre gelişimini sağlayan oyun, jimnastik ve spor faaliyetlerini sevk ve idare etmek maksadıyla Başvekâlete bağlı ve hükmî şahsiyeti haiz bir Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü kurulmuştu. Gençler için kulüplere girmek ve boş zamanlarında beden terbiyesine devam etmek zorunluydu. Hangi yaştaki vatandaşların ne kadar müddetle ve hangi mevsimlerde spor mükellefiyeti altında bulunacakları ve ne gibi daire ve müesseselerde beden hareketlerinin tatbiki lâzım geleceği İcra Vekilleri Heyetince tayin olunacaktı.

Şimdi 1924'ten 1934'e kadar geçen bu on yıllık zamana Türk sporu için "sporun önemi anlanma" devresi adını verebiliriz.

1934'ten sonra ise Türk sporu için daha başka bir yol açılmıştır. Ve bizim buradaki yazı ile sporla ilgili olan bütün arkadaşlarımıza anlatmak istediğimiz de bu olacaktır. 1934 yılı ile Türk sporu ulusal bir yük almış oluyor.

Sporun "ulusal yükü" nedir? Bu yalnız babalarımızdan ve dedelerimizden kalan ve bizi bütün dünyada "Türk gibi kuvvetli" "Türk akıncısı" diye tanıtan eski sporları canlandırmak demek değildir. Av, güreş gibi, cirid gibi eski ulusal sporları canlandırmak karşısındayız. Fakat ulusal Türk sporu demek aynı zamanda Türk genci, Türk yurddaşını yurd düşmanlarına karşı kavgada, gerek tek başına kavgada ve gerekse birlikte kavgada üstün kılacak, gelecek meydan savaşlarında Türk ordusunu çevik, yürekli, kahraman, ateşli, anlayışlı, söz dinler dayanıklı elemanlarla dolduracak olan spordur.

İşte, 1934 yılından beri Türk sporuna verilen yeni yük bu yüktür. Bu eskisine bakılınca hem daha sıhhîdir, hem de daha ulusaldır. Açıkça söyleyelim, bu:

Hava sporudur, dağ sporudur, yüzme sporu, atış sporudur.

İşte, 1934 yılı Türk sporuna bu yeni istikameti verdi. Ankara'da kurulan Türk Kuşu, ilk üç ayda yirmi kadar erkekli dişili Türk gencini motörsüz bir tahta parçası ile havada uçurdu. İkinci devrede yani altı ay sonra bu sayı üç misli arttı. Önümüzdeki ilk baharda Türk Kuşu, İstanbul ve İzmir'den başka diğer yerlerde dahi merkezler açacaktır.

Bu, havalanma ve yükselme sporudur. Tehlikeler, heyecanlarla doludur. Stadların yumruk ve tekmelerinden, küfürlerinden ve alaylarından, ayva bombardımanlarından çok uzak olan, Türk gencinin ruhuna yükseklerde hükmetmeği, tek başına tabiatın güçlüklerine karşı hareket eylemeyi ve Türk yurdu için fedakârlığı talim ettiren kazançsız, spekülasyonsuz bir spordur. Buna ulusal spor denemez mi?

İkincisi dağ sporudur:

Geçen yıl Ankara'da buna ilk hız verildi ve ilk işarette Dikmen sırtlarında 300 kadar Türk kayak ile kaydı. İstanbul'da bir dağ kulübü, Bursa'da bir dağ kulübü, Ankara'da bir dağ kulübü açılmıştır. Sivas'ta bile 60 kayakçı (aralarında birçok yamanlar) türedi. Erciyaş Dağı'nın eteklerinde kayanlar pek çok. Bursa'da Uludağ artık bir kayak sporu okulu ve merkezi olarak belirmeğe başlıyor.

Bu yılın kışında bu hareket daha canlanacaktır. Uludağ'da Cumhuriyet Halk Partisi yeniden 200 kişilik bir sığınak kurmuş, bitmek üzeredir. Gelecek yıl, Ankara'da Elmadağı tepesine güzel bir dağ evi yapılacaktır. İki ay sonra, Almanya'da yapılacak 1916 kış sporları olimpiyadına bile mütevazı bir ekip ile katılacağız.

Her kim ki Türkiye'de dağ sporuna yardım ederse, Türk yurduna, büyük hizmet etmiş olur. Açık söylüyorum, biraz vakti, biraz parası ve biraz da ilgi ve hevesi olup da bir spor kulübü açmak isteyen veya herhangi bir spor kulübünü benimsemek veya kayırmak isteyen her Türk büyüğü dağcılık ve kayakçılık sporunu birinci derecede düşünsün, çünkü bu bizim ulusal sporumuzdur. Türk gencini yağmurda, karda, dağda yürümeğe, kavga etmeğe alıştıracak, ona en çok temiz ve sıhhî bir havada yaşamak, çok heyecanlı dakikalar geçirmek fırsatını verecektir.

Üçüncü yüzme sporudur:

Bunun teknikçe ilerleme ve yayılma göstermesi için düşünülen tedbirlerin yayılma zamanı da yaklaşmaktadır.

Dördüncüsü atış sporudur:

Açık konuşalım; harbi ve savaşı yeryüzünden kaldırmak imkânı yok İtalya-Habeş savaşı gözümüzün önündedir. Kendini kavgaya hazır ve güçlü gören hemen ötekine saldırıyor. Ve birisi ötekini sokak ortasında yatırmış bağırta bağırta kesiyor da elli iki kişi seyirci kalıyor, hem de sekiz on yıldan beri seyirci kalmamak için

Uluslar Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurmuş olmalarına bakmaksızın. O halde bizi öldüreceklere karşı hazırlanmak gerek, yani öldürmek tekniğinde ne kadar kuvvetli maharet sahibi olursak o kadar kendimizi ve evlatlarımızı ve yurdumuzu koruyabileceğiz.

Adam öldürmek için birçok vasıtalar var, top atmak, uçak bombası atmak, kılıç ile kesmek, zehirli gaz ile boğmak. Amma bunlar başlıca vasıta değil, başlıca vasıta, tüfeklerle, yani el tüfekte ve makinalı tüfekledir. O halde her Türk için en ilk yapacağı iş atıştır. Asker tüfeği atarak adam öldürmeği veya yaralamağı öğrenmektir. Bu iş, orduda yapılacak askerlik esnasında dahi öğrenilebilirse de, tecrübe göstermiştir ki ordu dışında bu işe ilgi ve önem verilmezse bu iş tamam yürümüyor.

İşte 1935 yılında, Türk yurdunda bu atış sporuna da el konuldu. Vakıa şimdilik yalnız İstanbul, Edirne, Balıkesir, İzmir, Ankara gibi büyük büyük şehirlerde birer atış merkezi açılmıştır. Fakat pek yakında bütün memleketi kaplıyacak surette tedbirler alınacaktır. Ve şöyle ki herhangi bir kulüpte atış sporu yapmıyan bir kimsenin, diğer sporları yapmak hakkı bile kütürüm edilecektir.

İşte, ulusal Türk sporunun dördüncü ayağı da bu spordur.

Binicilik ve güreşi de bu ulusal sporun birer ayağı olduğunu ekledikten sonra sözü daha fazla uzatmayacağım. Çünkü buraya kadar yazdıklarım, okuyuculara 1934'ten sonra Türk sporunun ulusal yükü ne olacağı hakkında benimseyecek kadar bir düşünce vermiş oluyor.

İşte ulusal Türk sporunun yeni yükü...

Halkevleri Spor Şubeleri Nasıl Çalışmalıdır?[99]

Yurtta, sporun sevk ve idaresi işini görmek üzere Türk Spor Kurumu adında bir teşkilât yapılmış, bu teşkilât varken ve her türlü spor için direktif ve karar vermek salâhiyeti yalnızca onun işi olmak lâzım gelirken, acaba Halkevlerimize dahi neden spor için bir ödev ayrılmıştır? Hem de, Halkevleri son zamanda, sayısı her yıl yüzer yüzer artmağa ve yakın bir gelecekte bütün yurtta binlercesi açılmağa namzet, gittikçe genişleyen ve yurdun her köşesinde Kemalizm rejimini yaymak ve kökleştirmek için birer yuva olarak kurulması hükümetçe ve partice birinci derecede önemle takip edilen ve umumun sempatisini kazanmış en güzel inkılâp müesseselerimizdendir. Şimdilik gerek Halkevleri ve gerekse spor, parti kanalından idare ediliyor. Bu halde, spor için Spor Kurumu varken, ayrıca Halkevleri'ni de bu işe karıştırmak meselesi incelenmeğe lâyık bir mevzudur. Ve bu mevzuu incelemekle, bazı yanlış anlamları da tashih etmek çok yerinde olacaktır.

İşte, bu mevzuu, pürüzsüz bir incelemeden geçirmek için elimizde biricik dayanak noktası Halkevleri Talimatnamesidir. Bu talimatnamenin 47, 48, 49, 50, 51 ve 52'nci maddelerini hep birlikte okursak kendimizi cihetimize koymak kolaylaşacaktır. Talimatnamenin 47'nci maddesi, genel olarak Türk gençliğine ve Türk halkına spor ve beden terbiyesi sevgisi ve ilgisini uyandırmak işini Halkevleri'ne yüklemektedir. Bu giriş ve başlangıç maddesidir. 48'inci madde ise Halkevleri'ne şu direktifi vermektedir:

A) Türk Spor Kurumu'na girmiş veya girmemiş yani federe edilmiş veya edilmemiş spor kurumlarının gelişmesi ve ilerlemesine yardım etmek,

B) Federe edilmiş kulüplerin derecesini yükseltmeği teşvik ederek onların federasyona kabul edilmelerine delâlet eylemek,

C) Kulüp olmayan yerlerde spor kulüpleri kurulmasına çalışmak,

D) Kulüpler dışında kalmış gençleri kulüplere girmeğe teşvik etmek.

99 Rahmi Apak, "Halkevleri Spor Şubeleri nasıl çalışmalıdır?" *Ülkü Halkevleri Dergisi*, cilt 11, sayı 64, Haziran 1938, s. 351-353.

48'inci madde sarih olarak gösteriyor ki bazı yerlerde yanlış anlaşılarak böylece tatbik edildiği veçhile Halkevleri spor şubeleri, bulunduğu mahalde kendisini bir spor kulübü farz ederek sporu bizzat idare edecek bir makam değildir. Halkevi spor şubesi, bilâkis bütün bu işleri arkadan yapacak, endirekt olarak destekliyecektir. Meselâ, X kaza merkezinde yeni bir halkevi açıldığını kabul edelim, bu evin gösteri, musikî ve bir de spor şubesi kurulmuş olsun. Fakat X kaza merkezinde henüz bir spor kulübü açılmamış ve yahut iki yıl önce açılmış ama herhangi bir sebepten dolayı dağılmış ve çalışmaz olmuş. Şimdi halkevi spor şubesinin yapacağı ilk iş bu olacaktır:

1 – Memlekette sporsever yirmi kadar genci derhal toplayarak cemiyetler kanunu mucibince hükümete müracaat ederek (..... İdman Yurdu) adıyla bir kulübün açılmasını sağlamak.

2 – Halkevi'nin tahsisatından bir miktar para ayırarak bu kulüp için elverişli bir bina kiralamak ve yahut Halkevi'nin binası müsait ise bu binanın içinde bu kulübe bir veya birkaç oda ayırmak.

3 – Kulübün derhal işe başlamasını sağlayıp, mahallîn hususiyetlerini de nazar-ı dikkate alarak, bu kulüpte futboldan maada bilhassa su sporları, güreş, atletizm, kış sporları, cirit, binicilik, atıcılık ve diğer millî sporlara yer verilmesini sağlamak.

4 – Kulüp idare heyeti ve üyeleri arasında karşılıklı sevgi ve saygı hislerinin ve Türk gençliğine has bir karşılıklı çalışma ve ahengin bulunmasına nezaret ederek kısa bir zamanda kulübün Türk Spor Kurumu'na girmesine imkân verecek surette sporda ilerleme ve inkişaflarına himmet etmek.

5 – Kasabada, spora lâkayıt kalan bütün gençleri birer birer kulübe üye olmağa teşvik etmek, böylece kulüp üyesini ve sporcuların sayısını her gün arttırmak için çalışmak.

Şimdi böylece memlekette bir veya ihtiyaca göre birkaç spor kulübünün kurulmasına önayak olan halkevi spor şubesinin işi burada bitiyor sanılmasın. Her şeyden önce şunu söyleyelim ki halkevi spor şubesi böyle spor kulübe veya kulüplerinin kurulmasını sağladıktan sonra onların mesaîsini benimsemeğe hak kazanmış değildir. Yani, muayyen zamanlarda halkevi, Parti Genyönkurulu'na vermeğe mecbur olduğu raporlarda, spor kulüplerinin mesaîsini kendi şubesinin mesaîsi gibi sayarak rapora derç etmeğe salahiyetli değildir. O yalnız şu veya bu biçimde bir spor kulübü kurdurmağa muvaffak olduğunu, bu kulübe paraca veya kendi sakafı altıda yer ayırmak suretiyle yardımlar yaptığını zikretmekle iktifa etmeğe mecburdur. Yoksa bu kulübün yaptırdığı futbol maçlarının sayısını, dağ sporları müsabakalarını, güreşlerin adedini... ve ilâh kendi malı imiş gibi raporuna derç edemez. Hatta spor kulübünün idarecileri ile halkevi spor şubesinin azaları aynı zatlar dahi olsalar, kendi kulüpleri tarafından yapılan mesaîyi Halkevi'nin spor şubesine mal etmeğe hakları yoktur. Bilakis, halkevi spor şubesinin yapacağı diğer işler vardır. Ve bu işleri bize talimatnamenin 49'uncu maddesi göstermektedir: İşte ben bu maddeyi aşağıdaki veçhile hülasa ettim ve bu hülasa Halkevleri spor şubelerinin bizzat nelerle meşgul olacaklarını tayin ve tesbit ederler:

1 – Bütün çeven ve gençliğe (spor kulüplerine girmiş veya girmemiş) beden hareketleri, ritmik jimnastik, artistik danslar yaptırmak.

2 – Kezalik spor kulüplerinde olan veya olmayan gençlere ve yaşlılara toplu yaya gezintiler yaptırmak, böylece yurdun muhtelif yerlerini gençliğe ve halka tanıtmağa, sevdirmemeğe vesile vermek.

3 – Bu yukarda sayılanlara gülle, sandov, trapez gibi araçlarla jimnastikler yaptırmak.

4 – Bu işleri yapmak için her halkevi bir kapalı jimnastik salonu ile açık jimnastik alanı sağlayacaktır.

5 – İşbu jimnastik ve beden hareketlerini bilgili ve deneçli öğretmenlerin vasıtasiyle teknik ve sıhhî kaidelerine uygun olarak yaptırmak.

6 – Gerek kapalı salonda ve gerekse açık jimnastik alanında yaptıracağı bu hareketleri yüzlerce ve yerine göre binlerce yurttaşla elverişli fırsat ve vakitlerde ve bir program dahilinde icra ettirmek.

7 – Spor ve jimnastik gösteri ve bayramları pek canlı ve kütleli bir surette yapılmasını teşvik etmek.[100]

8 – Halkevleri, konferansları arasında spor ve beden terbiyesi için de yer vermek.

İşte, halkevi spor şubesinin gerek gençlere ve gerekse gençlik hududunu aşmış yurddaşlara yaptıracağı ve kendi altı aylık raporlarına derç etmesi icap eden spor ve beden terbiyesi faaliyetleri bundan ibarettir.

Görülüyor ki jimnastik ve beden terbiyesi bir Halkevi'nin spor şubesinin doğrudan doğruya idare ve murakabesi altına girmiş bir keyfiyettir. Bunun için de bir halkevinde nasıl ki temsil şubesi için ilk önce bir sahne kurulması bahis mevzuu olursa, bir kapalı jimnastik salonu ile açık hava salonu yapmak oldukça masraflı bir iş olacağına göre, ilk önce açıkta bir jimnastik yeri ayırmak (halkevi bunasının yanında veya arkasında avluda) ve buraya lüzumu olan jimnastik aletlerini kurmakla işe başlanır.

Erkek ve dişi bütün yurddaşlar için ayrı ayrı günler ve saatler tayin edilerek ve muayyen bir program çizilip ilân edilerek bu muayyen zamanlarda işbu jimnastik faaliyetleri yaptırılır.

Cimnastik Şenlikleri Talimatnamesi[101]

Madde 1 – Her yıl lise, orta ve öğretmen okulları ertik ve teknik okulların iştirakiyle yapılacak Cimnastik Şenliği, Atatürk'ün Millî Mücadele'nin başına geçmek üzere Anadolu'ya ayak basmış olduğu 19 Mayıs günü yapılır.

Madde 2 – Jimnastik Şenliği'ne iştirak edecek okulları olan her şehirde bir Jimnastik Şenliği Komitesi teşkil olunur. Komite her yerin en büyük mülkiye memurunun başkanlığı ve kültür direktörünün ve olmayan yerlerde en büyük mülkiye memurunun uygun göreceği okul direktörünün ikinci başkanlığı altında toplanır. Komitenin diğer azalarını kültür direktörünün inhası üzerine en büyük mülkiye memuru seçer. Komite başkanı, icap eden makamlarla temasta bulunarak Jimnastik Şenlikleri'nin idarî ve inzıbatî hususlarını temin eder.

Madde 3 – Okulların Jimnastik Şenliği her yerde öğleden önce veya sonra şenlik komitesinin uygun göreceği saatte yapılır.

Madde 4 – Cimnastik Şenliği günü hava yağışlı olduğu takdirde komite kararıyle şenlik yapılmaz.

Madde 5 – Bir şehirde Jimnastik Şenliklerine iştirak edecek okulların hepsi şenlikleri bir arada yaparlar (İstanbul'da iki yerde yapılacak ve bunlardan her birine iştirak edecek okulları Jimnastik Şenlikleri Komitesi tespit edecektir.

Madde 6 – Jimnastik Şenlikleri şehirden uzak bulunmamak üzere bu işe müsait meydanlarda yapılır.

Madde 7 – Jimnastik Şenlikleri'ne yaşları 14'ten küçük talebe iştirak ettirilmez. Fazla zayıf olan ve mühimce hastalık geçirmiş bulunan talebeler, doktorun göstereceği lüzum üzerine şenliklere girmekten istisna edilirler. Küçük şehirlerde talebesi az olan ortaokullar, Jimnastik Şenlikleri'ne aynı şehirdeki ilkokulların son sınıflarında bulunan ve bu işe yaşları ve sıhhatleri elverişli olan talebeler de iştirak ettirilir.

Madde 8 – Cimnastik Şenlikleri şu suretle yapılır:

aa) Şenlik yapılacağı alanda şenliğe iştirak eden okulların geçit resmi. Geçit resmine iştirak eden okullar, geçit resminin toplanma mahallerine gelirken her okulun önünde bir Türk bayrağı, bir de okulun flâması bulunur.

Geçit resmî en büyük mülkiye memurunun önünde yapılır. Geçit resmine iştirak eden okulların flâmalarını taşıyanların hepsi bir flâma kıt'ası, Türk bayraklarını taşıyanların hepsi de bir bayrak kıt'ası teşkil ederler.

---

100 19 Mayıs münasebetiyle bütün yurdda yapılan Gençlik Ve Spor Bayramı'ndan maada, her halkevi kendi muhitinde jimnastik gösterileri ve toplantıları yaparak beden terbiyesini yaymağa çalışır.

101 *Cimnastik Şenlikleri Talimatnamesi*, İstanbul: devlet Basımevi, 1938.

Geçit resmî esnasında en önde millî bayrak kıt'ası, onun arkasında flama kıt'ası, daha sonra da aşağıda yazılan sıra ile okullar geçer:

Kızlar:

Kız liseleri

Kız öğretmen okulları

Ticaret liseleri kız talebesi

Kız enstitüleri

Kız ortaokulları

Üniversite ve yüksekokulların kız talebesi

Erkekler:

Erkek liseleri

Erkek öğretmen okulları

Ticaret liseleri erkek talebeleri

Erkek san'at okulları

İnşaat usta okulları

Erkek ortaokulları

Üniversitenin ve yüksekokulların erkek talebesi

Geçit resmine iştirak eden lise ve ortaokul gibi okullar birden fazla olduğu takdirde alfabe sırasiyle geçerler. Geçit resminde okulların sırası mahallîn kültür direktörünce tespit olunur.

b) Geçit resminden sonra bayrak çekme merasimi yapılır ve talebe tarafından İstiklâl Marşı söylenir.

c) 19 Mayıs gününün tarihî önemi ve beden terbiyesinin değeri hakkında kısa bir söylev verilir. Bu söylev, Şenlik Komitesi'nin uygun göreceği bir zat tarafından verilir.

d) Söylevden sonra talebeye cimnastik hareketleri yaptırılır.

Her yıl Jimnastik Şenlikleri'nde talebeye yaptırılacak hareketlerin programı Kültür Bakanlığı'nca yapılır. Bu program dışında hiçbir hareket yaptırılmaz. Ancak Jimnastik Şenlikleri'ne bir veya iki okulun iştirak ettiği küçük şehirlerde bu hareketlerden başka talebeyi yormayacak şekilde terbiyevî oyunlarla sportif faaliyetler de yaptırılır. Bu faaliyetlerin programı Şenlik Komitesi tarafından tespit edilerek bakanlığın izni ile tatbik olunur.

Madde 9 – Jimnastik alanında önce kız talebeler jimnastik hareketlerini yaparlar.

Madde 10 – Cimnastik Şenlikleri'ne birden fazla okulun iştirak ettiği yerlerde bu hareketlere kültür direktörünün uygun göreceği beden eğitimi öğretmeni kumanda eder..

Madde 11 – Jimnastik Şenlikleri'nin tam bir intizam içinde yapılmasına dikkat edilecektir. Talebenin iyi bir surette şenliklere hazırlanmasından okul direktörleri ile beden eğitimi öğretmeni müşterek olarak mes'uldürler. Şenlikte beraberlik hareketlerinin intizamından kültür direktörleri mes'uldürler.

Madde 12 – Geçit resminde ve jimnastik hareketlerinde birliği temin için şenliklerden önceki 20 gün içinde bütün okulların iştirakiyle kültür direktörünün ve Şenlik Komitesi'nin uygun göreceği zatlar önünde en az iki defa talebenin günlük kıyafetleriyle ve son defa jimnastik elbisesiyle provalar yapılır.

Madde 13 – Jimnastik alanına gidip gelirken talebe mızıka olmayan şehir ve kasabalarda boru ve trampetler çalarlar ve millî marşlar söylerler.

Madde 14 – Jimnastik Şenlikleri'ne iştirak edecek talebenin jimnastik elbisesi şöyle olacaktır:

Erkekler için: Kolsuz beyaz atlet fanilası beyaz uzun pantolon, kuşak (Kuşak altı santimetre genişliğinde kırmızı renkte bezden olacak, pantolonun kemeri ile üstten birinci ve ikinci düğmesini kapatacak veçhile sol taraftan bağlanacak, her iki ucu dizi geçmemek üzere sol bacağın dışının ortasında -pantolonun dikiş ortasına- sallandırılacaktır).

Kızlar için: Beyaz bluz siyah külot, siyah file beyaz kısa çorap (Beyaz bluz: önü açık, üç düğmeli, kısa kollu, devirme yakalı spor erkek gömleği gibi olacaktır. Siyah külot önden arkadan geniş pilikaşeli, yedi santimetre eninde kemer, dört santimetre eninde askı, yandan açılıp kapanacaktır. Askılar, arkadan dikili, önden düğmeli olacak, düğmeler kemerin iç tarafına dikilecek, külotlar ne çok bol, ne çok dar olacak, bacaklar lâstikli yapılacaktır).

Kadın ve erkek öğretmenlerin kıyafeti, yukarıda gösterilen talebe kıyafetinin aynıdır. Yalnız kadın öğretmenler uzun siyah çorap giyeceklerdir.

Giyim malzemesi yerli malı olacaktır.

Madde 15 – Bu şenliklerde talebelerin hasta olmamaları için terlememelerine ve üşümemelerine dikkat edilecek ve bunun içen her okul, ciddî tedbirler alacaktır.

Madde 16 – Jimnastik Şenliği günü okullar dışındaki spor kurumlarının ve Halkevleri spor kollarının faaliyetleri, okulların jimnastik hareketleri bittikten sonra başlar.

Madde 17 – Jimnastik Şenlikleri'ne iştirak eden okullar bu şenliğin ertesi günü tatil ederler.

Okullarda Beden Eğitimi ve Spor

Cumhuriyet kurulduğu sırada beden eğitimi ders programlarında bir sığıntı gibiydi ve eğitim görmüş öğretmenden yoksundu. Kısa bir süre sonra Maarif Vekaleti'ne "Beden Terbiyesi ve İzcilik Müdürlüğü" adıyla bir daire ilave edildi. Bu arada Avrupa ülkelerinin beden eğitimi konusu üzerinde izledikleri yöntemleri öğrenmek ve ülkeye dönüşlerinde beden eğitimi öğretmeni yetiştirmek amacıyla 1925 yılında İsveç'e ve Almanya'ya öğrenci gönderildi. Beden terbiyesi öğretmenlerini yeni bilgilerle donatmak amacıyla 1926-27 yılında İsveç'ten bir kadın ve bir erkek uzman getirilmiş, İstanbul Çapa Kız Öğretmen Okulu'nda erkek ve kadınlara mahsus bir kurs açılmıştı.

1933 yılında Ankara'da Gazi Terbiye Enstitüsü'nde eğitim süresi üç yıl olmak üzere bir beden terbiyesi şubesi açıldı. Almanya'dan getirtilen uzman bir öğretmen ve İsveç'ten dönen Türk beden terbiyesi öğretmenleriyle böylece şubenin öğretmen kadrosu oluşturuldu. 1935 yılına kadar yalnız erkek beden terbiyesi öğretmeni yetiştiren bu kurum 1936'dan itibaren kadın beden terbiyesi öğretmenliğine de kapısını açtı. 1935'te enstitü mezunlarından ikisi üç yıllık tahsil için Almanya'ya, bir yıl sonra aynı şube mezunlarından üç kişi daha aynı ülkeye gönderilmişti. Savaş yıllarında, açılan sınavla iki erkek ve iki kız beden terbiyesi öğretmeni de İngiltere'ye gitmişti.

Öğretmenler için 1939, 1942 yıllarında "tekâmül kursları" açılmıştı. Okullarda günden güne artan öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere 1942 yılında İstanbul'da kız ve erkeklere ayrı ayrı olmak üzere beden terbiyesi yardımcı öğretmen kursları açıldı. Bu kurslarda 18 erkek, 32 kız öğretmen yetiştirilmişti. Okul gençliğinin bedenî gelişimi ve hareket ihtiyaçları göz önünde tutularak haftalık ders programları arasındaki beden terbiyesi dersi dışında çocukların değişik oyun ve spor çalışmalarıyla meşgul olabilmelerini temin için her okulda bir spor yurdu kurulmuştu. Okulların beden terbiyesi öğretiminde elde ettikleri sonuçları ders yılının sonunda öğrenci velilerine göstermek amacıyla her yıl ülkenin değişik yörelerinde jimnastik gösterileri yapılmasına karar verilmişti.

Ayrıca ülke müdafaasında birinci safta rol oynayan havacılığın yurt içinde gelişmesini desteklemek ve muhtelif bölgelerde açılacak havacılık kurslarında kendilerinden faydalanmak amacıyla 1943 yılında Türk Hava Kurumu'nun İnönü'de açtığı kampa 40 öğretmen ve 40 Gazi Terbiye Enstitüsü beden terbiyesi şubesi öğrencisiyle iştirak edilmişti.

Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü 1941 Mali Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası (s. 28)

Kanunun 6. Maddesi, Maarif Vekaleti Gazi Terbiye Enstitüsü Beden Terbiyesi Şubesi'nde halen Genel Direktörlük hesabına okuyan ve bu yıl da yeniden okutturulacak olan talebe ücretine aittir. Beden Terbiyesi Teşkilâtı'nı muhtaç olduğu mütehassıs öğretmen, antrenör ve monitörler, Beden Terbiyesi Kanununun 24. Maddesine tevfikan Genel Direktörlük bütçesi müsait olduğu zaman açılacak olan Yüksek Beden Terbiyesi Enstitüsü'nde yetiştirilecek ise de beden terbiyesi ve sporun ilmi ve fenni esaslara göre yürütülmesi için açılması mübrem olan bu enstitünün tesis ve küşadına imkân husulüne kadar ihtiyacın bu şekilde kısmen temini düşünülmüştür.

Beden terbiyesi ve spor yapanların bedeni kabiliyetlerini, vücutlarının hangi spora elverişli olduğunu tespit ve vaziyetlerini sıhhi bakımdan kontrol etmek üzere nüfus ve sporcu adedi kesif bölgelerin teşkilât ve tesisatı müsait hastanelerinde şimdilik üç muayene merkezinin açılması lüzumlu görülmüş ve bunun için bütçede hususî bir fasıl açılarak sureti sarfı kanunun 7. Maddesinde gösterilmiştir.

3530 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu'nun Tatbik Şeklini Mübeyyin Nizamname

3.4.1940 tarihli kararname ile kabul edilmiştir.

Madde 1 – Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü'nün esas vazifesi; yurttaşın fizik ve moral kabiliyetlerini ulusal ve inkılapçı amaçlara ve yurt müdafaa icaplarına göre yükseltmek ve oyun, jimnastik, spor faaliyetlerini bu esaslar dahilinde sevk ve idare etmektir.

Madde 2 – Her kulüp aynı zamanda içtimaî terbiyevî, cemiyet hayatı ile yurt sevgisini yükseltmeye çalışmayı vazife bilen bir terbiye müessesesidir.

Beden Terbiyesi Teşkilâtı'na dahil bilumum kulüplerde kullanılacak millî bayrak ve kulüp flamaları (s. 123)

Kulüp flamalarının ebat ve evsafı

Flamaların boyu 1.40; eni 1 metredir.

Flamalar yerli kırmızı şali bayrak kumaşından yapılır. Flamaların dış yüzüne kulübün ismi numarası ve tesis tarihi beyaz ipek ile işlenerek yazılır.

Evvelce Cemiyetler Kanunu'na göre teşekkül etmiş iken bilahare Beden Terbiyesi Kanunu'na intibak etmiş olan kulüplerin flamalarına hem tesis hem de intibak tarihleri yan yana yazılır (Misal: 1909-1940). Beden Terbiyesi Kanunu'na intibak etmekle beraber başka kulüplerle birleşen kulüplerin flamalarına yalnız birleşme tarihleri yazılır. Flama iç yüzünün gönder tarafında ise alt köşedeki ay yıldızdan püskürmüş "altı ok" bulunur. Ay yıldız ve oklar da beyaz ipekle işlenir.

(s. 157)

Hakemlere verilecek ehliyetname örneği

Tablo fonun üzerine basılır: (Ratıp Tahir. Yayıyla altı ok çeken çıplak Atatürk)

Nizamnamenin 11. Maddesinin A bendine göre mükelleflerin mecburî beden terbiyesi hareketlerinin ana hatları.

(s. 331)

Mükellefler tahsil bakımından: Okuma ve yazmaya teşvik edilir (Halk dershanelerine).

Mükellefler millî terbiye bakımından: Halkevleri'ne devama teşvik edilir. Millî rejimin ana prensipleri her fırsattan istifade edilerek kendilerine telkin edilir.

Millî oyunlar: Mahallî oyunlar mesela; esir almaca, köşe kapmaca, güvercin takla... ilh. gibi.

Mükelleflerin öğrenecekleri silahlı ve silahsız millî rakslar: Zeybek, Orta Anadolu, Doğu vilâyetleri halk oyunları. Yiğitlik karakterini taşıyan, cengâverlik ve kahramanlık evza ve etvarını temsil eden silahlı ve silahsız millî oyunlar. Mesela; kulaklı palalarla oynanan Köroğlu, bel bıçaklarıyla oynanan Karadeniz ve kılıç kalkan

oyunları gibi (Erkeklik vasıflarına uymayan karşılaşma, çifte telli ... ilah. oyunlar memnudur).

Mükelleflerin mecburî öğrenecekleri marşlar:

İstiklâl, Onuncu Yıl, Dağ Başını Duman Almış, Gençlik ve birkaç millî yürüyüş marşı.

Mükelleflere öğretilmesi teşvik edilecek musikî aletleri:

Trampet, perdeli boru, fifre, ağız armoniği, klarnet, akordeon, kaval, saz bağlama, cura, keman...ilah.

Beden Terbiyesi Mevzuatı

Beden terbiyesi hakkında kanun no: 3530.

Bakanlar Kurulu kararları:

Bazı gençlik kulüplerinin küşadına ve bazı kulüplerin kapatılmasına dair kararname. No: 3/4950 R.G. 6466.

Gençlik kulüplerinin küşadı ve Çoruh ve Artvin Gençlik kulüpleri adının 3/2629 sayılı kararnameye bağlı cetvelden çıkarılması hakkında, kararname. No: 3/6289 R.G. 6692.

256 gençlik kulübü teşkili kararname. No. 2/17797 R.G. 51101 - 13258'i değiştiren kararname 2 - 17301, Res. Ga. 5037.

Yeniden 17 gençlik kulübünün açılmasına izin verilmesi hakkında Bakanlar Kurulu kararı. No. 3/8982 R.G. 7182.

Gençlik Kulübü kurulması. No. 42, R.G. 7954.

Bazı kulüplerin açılması ve bazılarının kapatılması hakkında. No. 4 / 180 R.G. 8352.

Tüzükler:

Ankara Su Sporları Kulübü nizamnamesi. R.G. 5483 sayfa: 5693.

Beden Terbiyesi tüzüğü. R.G. 6091 2/13238: R.G. 4484.

Bazı spor kulüplerinin tevhidi ve bazılarının ilgası hakkında kararname numarası 2 - 15309 Res. Gaz. 4756. ek kararname No: 2-15365. Res. Gaz. 4763.

Talimatnameler:

Kıyafet, bayrak, filâma talimatnamesi, Res. Gaz. 4839. Beden terbiyesine müteallik bazı esasların kabülü hakkında kararname 2 - 13258 Res. Gaz. 4487.

Kıyafet, bayrak ve flâma talimatnamesinin yürürlükten kaldırılması hakkında karar. 3/12239, R.G. 7702.

Her sınıfa mahsus Beden Terbiyesi Talimnamesi , İstanbul; Maarif Matbaası, 1942.

Başemir, Genelkurmay Başkanlığı, 11 Haziran 1942.

1. Beden terbiyesi talimnamesi çıkarılmıştır. Orduda tamamen tatbikini isterim.

Bu talimname çıkarılması ile her sınıfa mahsus 1935 basımlı idman talimnamesi hükümden kaldırılacak ve yakılacaktır.

Fevzi Çakmak

Birinci kısım

1. Esaslar.

1 – Beden terbiyesi; yurtdaşın fizik ve moral (maddî ve manevî) kabiliyetlerini arttıran mesaînin heyeti umumiyesidir.

Bu talimname beden terbiyesi kanun ve nizamnamesinin birinci maddelerinin isteklerine göre ferdin beden terbiyesini esas tutarak yetiştirilmesi için hazırlanmıştır.

Beden terbiyesi; ferdin vücudünü pekleştirir, ona kuvvet, mukavemet ve çeviklik vererek başarma kudretini artırır. Bunun için bütün talim ve terbiyenin esasını teşkil eder.

Oyun, cimnastik ve spordan ibaret olan bu talimlerle fert ve askerîn taarruz ruhu uyandırılır, irade ve seciyesi kuvvetlendirilir; bu sayede daha başarıcı ve nefsini esirgemez bir muharip olarak terbiye edilmesine yardım eder. Tek ve toplu atılganlıkların gelişmesini sağlar.

2 – Bu talimname; memleket müdafaasının en yeni istekleri esas olmak üzere hazırlanmıştır.

3 – Beden terbiyesi kanununun mükellefiyetine girenler (Ordu, okullar ve sivil mükellefler) bu talimnameyi tatbike mecburdurlar. Bunu ilgili vekâletler kendi mükelleflerine tatbik ederler.

Beden Terbiyesi Tüzüğü (Mülga)**

Beden Terbiyesi Tüzüğü (1)

Bakanlar Kurulu Tarihi - No : 08/08/1945, **No:** 3/2934

Resmi Gazete Tarihi : 21/05/1986

Resmi Gazete Sayısı : 6091

****16/02/2006 tarih ve 26082 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Beden Terbiyesi Tüzüğü'nün Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Tüzüğün 1. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.****

Birinci Bölüm: Genel hükümler

Madde 1 - (Değişik : 5.7.1983 - 83/6835 K.)

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün görevi, vatandaşların beden ve ruh sağlığıyla bedensel ve ruhsal yeteneklerinin gelişimini cimnastik, spor ve oyun çalışmalarıyla sağlamak, vatan sevgilerini, Atatürk İnkılap ve ilkelerine bağlılıklarını, arkadaşlık ve disiplin duygularını, spor sevgilerini ve spor yapma alışkanlıklarını geliştirmek, onları kötü alışkanlıklardan korumaktır.

Madde 2 - Birinci maddede gösterilen görevin yerine getirilmesinden Beden Terbiyesi Genel Müdürü sorumludur. Genel Müdürlük yurt dışı beden terbiyesi ve spor temas ve münasebetlerinin merciidir.

Madde 3 - Beden Terbiyesi ve spor işlerinin kanun, tüzük ve yönetmelikleri içinde Genel Müdürlüğün vereceği direktif ve programlara göre yürütülmesinden, gelişmesinden illerde başkan sıfatiyle valiler, ilçelerde kaymakamlar, bucaklarda bucak müdürleri, belediye teşkilâtı olan köylerde belediye başkanları ve diğer köylerde muhtarlar sorumludurlar.

Madde 4 - Türk gençliğinin, Beden Terbiyesi Kanunu ile bu Tüzükte belirtilen prensiplere göre yetiştirilmesi işi spor kulüp veya gruptoplu yaşayışı, arkadaşlık ve duygusunu yurt sevgisini yükseltmeğe ve gençliği içki ve kumar gibi iptilalardan korumaya çalışan amatör vasıflı bir gençlik kurumudur.

Madde 5 - Gençler için kulüplere girmek ve boş zamanlarda beden terbiyesine devam etmek mecburidir. Bunlardan hangi yaştakilerin ne kadar süre ile ve hangi mevsimlerde beden terbiyesi ödevi altında bulunacakları ve ne gibi daire ve kurumlarda beden hareketlerinin uygulanması lazım geleceği Bakanlar Kurulunca belli edilir. Bu hizmetin iyi bir halde uygulanması Merkez İstişare Kurulu kararıyle Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenir ve sağlanır.

(1) Her ne kadar bu tüzüğün dayanağını teşkil eden 3530 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmış ise de, 21.5.1986 tarih ve 3289 sayılı Kanunun geçici 4. maddesi gereğince, yeni tüzük çıkartılıncaya kadar bu tüzüğün

hükümleri uygulanılacaktır.

Madde 6 - Beden Terbiyesi teşkilâtı amatör sporun yönetimi, gelişmesi ve düzenlenmesiyle görevlidir. Bu amatörlük icap ve şartları milletlerarası usul ve kurallara göre yapılan yönetmelikte gösterilir.

Madde 7 - Mahallin gelenek ve âdetlerine göre öteden beri yapılagelen usullerle pehlivan güreşi, cirit oyunu, at koşusu gibi millî spor oyunlarında konulan hediye ve mükafatlar amatörlük sıfatını bozmaz.

Madde 8 - Beden terbiyesi ve spor çalışmalarında anlayışlı bir disiplin güdülecek başlıca amaçlardan biridir. Beden Terbiyesi teşkilâtı tarafından kurulan veya Beden Terbiyesi teşkilâtına intibak suretiyle, giren kulüp mensuplarının kulüp alanları ve tesisleri içinde ve her türlü beden terbiyesi ve spor çalışmaları ve karşılaşmaları sırasında yapacakları disiplin ve sportmenliğe aykırı hareketler Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Merkez İstişare Kurulunca, kanun ve tüzüklere ve milletlerarası teamüllere uygun olarak yapılacak ceza yönetmeliğine göre:

A) Kişiler için ihtar, tevbih ve müsabakadan men,

B) Kulüpler için ihtar, müsabakadan men gibi disiplin cezalariyle cezalandırılır.

Madde 9 - Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü teşkilâtı içinde resmî ve özel başvurmalar ve teklifler ve itirazlar 14'üncü maddede yazılı dereceler yoliyle yapılır; ve emirler ve kararlar bu suretle verilir.

Ancak üstünden şikâyet halinde ve olağanüstü durumlarda daha üst makama başvurma caizdir.

İtiraz ve başvurma, verilmiş olan karar ve emrin uygulanmasını erteleyemez.

Madde 10 - Beden Terbiyesi teşkilâtına veya denetlemesine giren kulüp ve teşekküllerin yabancılarla olacak bütün spor karşılaşmalariyle Millî Olimpiyat Komitesinin kuruluşu ve görevleri özel yönetmeliğine uygun olacaktır.

Madde 11 - Beden Terbiyesi teşkilâtının tertipliyeceği müsabakalarda Bakanlıklar Kurumlarının kendi aralarında veya Beden Terbiyesi teşkilâtına bağlı kulüplerle bir arada yapacakları her türlü spor faaliyetlerinde Genel Müdürlük yönetmelikleri uygulanır.

Madde 12 - Beden Terbiyesi ve spor çalışmalarında yüksek derece alan ve müsabaka yönetmeliğindeki şartlar içinde müsabakaları kazanan kişi, takım ve kulüplere ve yüklendikleri görevleri üstünlükle başardıkları sabit olan maaşlı ve maaşsız görev sahiplerine ve milletlerarası temaslarda milletin şerefini yükseltici surette derece ve başarı kazananlara Merkez İstişare Kurulu'nca milletlerarası teamüle göre düzenlenecek yönetmelik gereğince mükafatlar verilebilir.

Madde 13 - Resmî müsabakalar gelirinin bölüm şekli bir yönetmelikte gösterilir.

İkinci Bölüm: Teşkilât ve faaliyet

1 - İdare ve teknik dereceler, Merkez İstişare Kurulu ve faaliyeti.

Madde 14 - Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü teşkilâtı, idare ve yetki bakımından, aşağıdaki derecelerle tertiplenir:

A - İdare dereceleri:

1) Genel Müdürlük;

2) Bölge Başkanlığı;

3) İlçe Beden Terbiyesi Teşkilâtı Başkanlığı (Kaymakam);

4) Bucak Beden Terbiyesi Teşkilâtı Başkanlığı (Bucak Müdürü);

5) Köy Beden Terbiyesi Teşkilâtı Başkanlığı (Belediye teşkilâtı olan köylerde Belediye Başkanı, olmayan köylerde muhtar).

6) Kulüp ve grup başkanlığı.

B - Teknik dereceler:

1) Federasyon heyetleri;

2) Ajanlıklar;

3) Kulüpler.

Madde 15 - Merkez İstişare Kurulu Beden Terbiyesi Genel Müdürü'nün başkanlığında Başkan'ın çağrısı üzerine toplanır. Bu kurulun iki toplantısı arası üç ayı geçmez.

Madde 16 - Kurulun gündemini Başkan hazırlar. Gündemin üyelere, oturumdan enaz 48 saat önce verilmesi lazımdır. Ancak, gündemde yazılı olmıyan ivedili işler, Başkan'ın teklifi üzerine, kurulun kararıyle hemen gündeme alınarak görüşmesi yapılabilir.

Üç üye tarafından herhangi bir işin gündeme alınması için yapılan teklif, kurulca kabul edildiği takdirde eğer iş ivedili işlerden ise o oturumda, değilse gelecek toplantıda karara bağlanmak üzere gündeme yazılır.

Madde 17 - Merkez İstişare Kurulu'nun görüşmelere başlaması için üyelerden en az altı kişinin bulunması lazımdır. Bunlardan ikisinin seçilmiş üyeden, öteki ikisinin Beden Terbiyesi Kanunu'nun 8'inci maddesinde adı geçen dört bakanlıkça gönderilecek üyelerden olması şarttır. Bunlardan başka, görüşülen işler diğer bakanlıkları ilgilendirirse bunların temsilcileri de toplantıda hazır bulundurulur.

Genel Müdür bulunmadığı zaman kurul kendi üyelerinden birini o toplantıya Başkan seçer.

Madde 18 - Merkez İstişare Kurulu üyeleri Genel Müdürlük kuruluşunda aylıklı iş alamazlar.

Özürü olmadan yılda üç toplantıda hazır bulunmayan çekilmiş sayılır. Özrün kabulü kurula aittir.

2 - İl, ilçe, bucak ve köy istişare kurulları ve faaliyetleri:

Madde 19 - Bölge İstişare Kurulu'nun görevleri şunlardır:

1 Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nce kanun, tüzük ve yönetmeliklere göre bildirilecek esaslara göre özel durumlara uygun olarak bölge başkalığı tarafından hazırlanacak yıllık beden terbiyesi ve spor çalışma programını inceliyerek olduğu gibi veya değişiklikle onamak;

2 - Bölge Başkanlığı'nca hazırlanıp Genel Müdürlüğe onanmak için gönderilecek bütçeyi incelemek ve düzenlemek;

3 - Bütçe bölümleri ve maddeleri arasında yapılacak aktarma tekliflerini inceliyerek düşüncesini bildirmek;

4 - Bölge Beden Terbiyesi ve spor çalışmaları için gerekli olan gelir kaynaklarını çoğaltıcı tedbirleri almak;

5 - Bölge bütçesinin kesin hesap cetvellerini incelemek;

6 - Başkan tarafından istenecek işler üzerinde incelemeler yapıp düşüncelerini bildirmek.

Madde 20 - İlçe ve Bucak İstişare Kurullarının görevleri şunlardır:

1 - Üst makamdan bildirilecek esaslara göre başkanları tarafından hazırlanacak yıllık çalışma programlarını inceliyerek olduğu gibi veya değişiklikle onamak;

2 - Bölge Başkanlığınca hazırlanacak yıllık bölge bütçesi ve çalışma programlariyle ilgili olan ve ilçe ve bucağı ilgilendiren her türlü bilgileri toplamak;

3 - Kendi çevreleri içinde beden terbiyesi ve spor işlerinin gelişmesi için gerekli tedbirleri almak, gelir kaynakları aramak ve bunları artırmak;

4 - Başkanları tarafından istenecek düşünceleri bildirmek.

Madde 21 - Köy İstişare Kurulu'nun görevleri şunlardır:

1 - Köy bütçesine beden terbiyesi için konmuş olan paranın verilen emirlere göre nasıl harcanacağını belirtmek ve bu paranın yerine harcanıp harcanmadığını incelemek;

2 - Köy beden terbiyesi çalışmalarında faydası dokunabilecek kimseleri ilgilendirerek çalışmalarda eylemli yardımlarını sağlamak;

3 - Köy gençlerinin güçlü kuvvetli, gürbüz, çevik yetişmelerini sağlayacak çareler aramak;

4 - Beden terbiyesi alanlarını hazırlamak, düzenlemek ve tamamlanmasını sağlıyacak araçları ve gelir kaynaklarını çoğaltacak çareler aramak;

5 - Yetki dışı işler için üst makama teklifte bulunmak.

Madde 22 - İstişare Kurulları, başkanlarının çağrısı üzerine toplanırlar. Bu kurulların iki toplantısının arası üç ayı geçemez. Bir iş hakkında görüşme açılması ve karar alınması için üye sayısının yarısından çoğunun hazır bulunması şarttır. Kararlar da bunların çokluğu ile verilir.

Başkan bulunmazsa üyeden biri o toplantı için başkan seçilir.

3 - Bölge Yönetim Kurulu:

Madde 23 - Bölge Beden Terbiyesi Yönetim Kurulu valinin başkanlığı altında bölge beden terbiyesi müdürü ile lüzumu kadar ajandan kurulur.

Ajanlar, o bölgede uygulanmakta olan spor nev'ilerinin ilgili federasyonları ile karşılıklı olarak valinin seçeceği ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün onayacağı birer kişiden ibarettir. Bunlara, görecekleri bu işe karşılık il istişare kurulu kararı ile bölge bütçesinden yılda 400 lirayı geçmemek üzere bir ücret verilebilir.

4 - Kulüpler ve gruplar:

Madde 24 - Spor kulüp ve grupları Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünce kurulur. Bu kulüp ve gruplar isteklilerin teşebbüsü üzerine de kurulabilir.

Madde 25 - Beden terbiyesi çalışmalarını gereği gibi geliştirmek ve yaymak maksadiyle Genel Müdürlük'çe kulüp ve grup teşkili önemle takib edileceği gibi isteklilerin Cemiyetler Kanunu hükümlerince kulüp kurabilmeleri için de Genel Müdürlük'çe ve bölgelerce her türlü yardım ve teşvikte bulunulur.

Madde 26 - İsteklilerin teşebbüsü üzerine Cemiyetler Kanunu'na göre kurulacak kulüpler beden terbiyesi teşkilâtına intibak etmek ve teşkilâtın kütüğünde yer almak için aşağıdaki hususların verecekleri bildirimde kabul edildiğinin belirtilmesi gerektir:

1 - Genel Müdürlüğü merci tanıyarak buradan spor usul ve kaidelerine mütedair verilecek direktiflere göre çalışmak,

2 - Beden terbiyesi tüzük ve yönetmeliklerini kabul etmek,

3 - Genel Müdürlük'çe kabul edilecek bölge çalışma programının uygulanmasında kendilerine düşen görevleri yerine getirmek,

4 - Amatör olmak,

5 - Kulüp iç yönetmeliğini ve çalışma programlarını, bütçelerini bölgeye bildirmek.

Madde 27 - İsteklilerin başvurması üzerine, Cemiyetler Kanunu'na göre, işlemi yapıldıktan sonra yukarıki maddede yazılı hususların kabullenip kabullenmediği ve işin özel isterleri bulunup bulunmadığı hakkında valilerce gerekli soruşturmalar yapılarak ve ayrıca bölge istişare kurulunun düşüncesi alınarak kâğıtlar Genel Müdürlüğe gönderilir.

Genel Müdürlük'çe yapılacak inceleme sonucunda işin kabule değeri olduğu anlaşılması üzerine intibak işlemi onanır ve kulüp ana kütüğe yazılır.

Madde 28 - Kulüpler gereç, araç ve tesislerini kendileri sağlarlar. Lüzum görülen hallerde Genel Müdürlük'çe verilen direktiflere göre kulüplerin bu ihtiyaçlarına bölgelerce yardımda bulunulur.

Madde 29 - Beden Terbiyesi teşkilâtına veya denetlemesine giren kulüp ve kurumlarca yapılacak umuma mahsus, bütün spor alan ve kurullarının planları Genel Müdürlüğün onamasından geçirilir. 500 bin liradan fazlaya mal olacak olan beden terbiyesi ve spor kurullarının planları müsabaka ile yaptırılır. Bu müsabakaların yapılma şekli Genel Müdürlük'çe belirtilir.

5 - Bakanlıklar beden terbiyesi müdürleri:

Madde 30 - Bakanlıklarda kurulacak beden terbiyesi müdürlüklerinin Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünce verilecek esaslar ve direktifler dairesinde görecekleri işler aşağıda yazılıdır:

1 - Kanunun 22'nci maddesinde yazılı bakanlıklara bağlı daire, okul, kurum, fabrika ve imalathanelerde

beden terbiyesi teşekküllerinin (kulüpler veya grupların) kurulmalarını teşvik ve temin etmek, çalışmalarını düzenlemek ve bunları denetlemek;

2 - Bakanlığa bağlı kurumlar arasındaki spor temaslarını düzenlemek, çalışma programı ve yönetmeliklerini hazırlamak;

3 Ayrı bakanlıklar arasındaki temasları ve karşılaşmaları, ilgili bakanlık beden terbiyesi müdürleriyle birlikte düzenlemek;

4 - Dairelerin bütçesini hazırlayıp harcanmasını gözetlemek;

5 - Kurumlarını ilgilendiren beden terbiyesi ve spor çalışmaları hakkında gerekli yönetmelikleri hazırlayarak Merkez İstişare Kurulu'nun inceleme ve onamasına sunmak;

6 - Bakanlıklara bağlı okul ve kurumların beden terbiyesi verimini gösteren istatistik cetvellerini hazırlayıp bir suretini Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne göndermek.

6 - Denetleme ve teftiş:

Madde 31 - Genel Müdürlük, teşkilâtına veya denetlemesine giren yurt içindeki bütün beden terbiyesi spor kulüp ve gruplarını ve teşkilâtın her kısmını denetler ve teftiş eder ve ettirir. Kanunun 22'nci maddesinde bahsi geçen müesseseler bu hükmün dışında olup buralarda yalnız tutulacak esasları belirtmek ve direktif verebilmek için beden terbiyesi tesislerini ve çalışma tarzını görmek hususunda ilgili bakanlıklar Genel Müdürlüğe gereken hususlarda kolaylık gösterirler.

Genel Müdürlük bu müesseselerde gördüklerini ve düşüncelerini ilgili bakanlığa bildirir.

Madde 32 - Teftiş işlemi Beden Terbiyesi Teftiş Yönetmeliği'ne göre Beden Terbiyesi Müfettişlerine yaptırıldığı gibi, teknik olmıyan hususları, Genel Müdürlüğün teklifi üzerine, ilgili Bakanlığın memur edeceği müfettiş veya mahallînce tayin edilecek bir memur marifetiyle teftiş ettirilir ve gerekli soruşturmalar yaptırılır.

Üçüncü Bölüm: Bütçe ve kesin hesap

Madde 33 - Bölge bütçeleri kanunun 19'uncu maddesindeki esaslar ve Genel Müdürlük direktifleri ve bölgedeki ihtiyaçlar gözönünde tutularak Bölge İstişare Kurulunca hazırlanıp valiler tarafından Ekim ayı başında kadro cetvelleri ile birlikte Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne gönderilir. Bu bütçeler Genel Müdürlük'çe incelenip onandıktan sonra yürürlüğe girer.

Madde 34 - Onama işlemi bitmemiş bütçelerden harcama yapılamaz. Ancak bütçe yılı girdiği halde bütçeler onanmamış ve yerlerine gönderilmemiş ise Genel Müdür'ün yazılı emrine dayanılarak bir yıl önceki bütçenin her tertibine konulan ödeneğin üçte birini geçmemek üzere geçici harcama yapılabilir.

Kadrolarında ayrıca sayman veya hesap memuru bulunmıyan bölgelerde hesap işleri bölgeler hesap yönetmeliğine uygun olarak valilerce özel idare saymanlığında gördürülür.

Madde 35 - Bölge bütçelerinde aynı bölümün maddeleri arasında yapılacak aktarma Bölge İstişare Kurulu'nun düşüncesi alınarak valilerin onamasiyle ve bölümden bölüme aktarma yapılması da Merkez İstişare Kurulu'nun düşüncesi alınarak Genel Müdürlüğün onamasiyle yapılır.

Madde 36 - Bölgelerin kesin hesapları Genel Müdürlüğe gönderilir. Genel Müdürlük'çe 33 üncü maddedeki esaslar dairesinde incelenip onanır.

Dördüncü Bölüm: Türlü hükümler

Madde 37 - Beden Terbiyesi işleri kışlalarda Millî Savunma Bakanlığı; cezaevlerinde Adalet Bakanlığı; okullarda Millî Egitim Bakanlığı ve bu bakanlığa bağlı olmayan okul ve kurumlarda bağlı oldukları bakanlıklar tarafından, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nce belirtilecek esaslara göre, düzenliyecekleri programlar ve yönetmelikler gereğince uygulanır ve kovuşturulur.

Madde 38 - İl sınırı içinde gerek bölge bütçesinden yaptırılan ve gerek Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünce yaptırılıp bölgeye devredilen tesislerin en iyi bir surette idare ve işletilmesi valilerce sağlanır.

Madde 39 - İl Beden Terbiyesi müdürlerinin, memurlarının ve ajanlarının görecekleri işler Genel Müdürlük'çe düzenlenecek bir yönetmelikte gösterilir.

Madde 40 - 3/4/1940 tarihli ve 2/13238 sayılı Beden Terbiyesi Tüzüğü yürürlükten kaldırılmıştır.

Madde 41 - 3530 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu'nun 18 ve 26'ncı maddelerine dayanılarak hazırlanmış ve Danıştay'ca incelenmiş olan bu tüzük, Resmi Gazete ile yayımlandığının ertesi günü yürürlüğe girer.

Madde 42 - Bu tüzük hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

Türkiye'de Gençlik Teşkilâtı'nın Türk Vatandaşlarına Hasrı Hakkında Kanun

21 Mayıs 1928

Esbab-ı Mucibe:

Her memlekette izcilik ve keşşaflık teşkilâtı gençliği mülkî ve askerî vatan hidematına ihzara hadim millî müesseselerden olduğu halde memleketimizde şimdiye kadar bu işlerin murakabesine müstenit olacak bir kanunu mevcut olmaması yüzünden İstanbul ve İzmir gibi ecnebîlerin çokça bulunduğu şehirlerle ecnebî mektepleri talebesi arasında bu kabil teşkilât vücuda getirilmekte ve bundan maada mektepler haricindeki ecnebî gençleri arasında da böyle teşkilât vücuda getirilmek teşebbüsleri görülmektedir. Millî Birlik ve dirlik nokta-i nazarından çok tehlikeli olan bu hareketlerin şimdiden önüne geçmek kâfi bir vacibedir. Merbut beş maddelik Kanun Lâyihası bu maksatla tanzim olunmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Dahiliye Encümeni

Madde 1 – Türkiye Cumhuriyeti dahilinde gerek mekteplerde ve gerek mektep haricinde izcilik, keşşaflık, boyskavutluk veya diğer herhangi nam ve unvan altında izcilik teşkilâtı vücuda getirmek hakkı münhasıran Türk vatandaşlarına aittir.

Madde 2 – Birinci maddede zikredilen teşkilâtı ecnebîler vücuda getiremeyeceği gibi bu kabil teşkilâta ecnebî gençler dahil olamazlar.

Madde 3 – Türk vatandaşlarından olanlar dahi birinci daddede zikredilen teşkilâta ancak Maarif Vekâleti'nin müsaadesile ve o vekâletin emir ve murakabesine tâbi olmak şartile vücuda getirebilirler.

Madde 4 – Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 5 – Bu kanunun ahkâmını icraya Dahiliye ve Maarif vekilleri memurdur.

15 Mayıs 1928

İstanbul'da spor işgal yıllarında çok yönlü bir gelişim gösterdi. Müslüman ahali kimi kez bu tür faaliyetlere mesafeli kalırken, gayr-ı müslim kesim ve bu arada işgal kuvvetlerinin bünyesinde yer alan askerler spor etkinliklerini sürdürdüler.

Bu tür etkinliklerde işgal İstanbulu'nda çalışmalarını yoğunlaştıran Y.M.C.A.'ın ayrı bir konumu vardır. Nitekim açtığı jimnastikhaneler İstanbul'un kültür fizik yaşamına yeni bir boyut getirdi (Bak: Toplumsal Tarih, Şubat 1994, sayı 2)

Türkiye'de olimpiyatlar genellikle Cumhuriyet'le birlikte önem kazandı. Olimpiyat komitesi faaliyetlerini önce 1923'te kurulan İdman Cemiyetleri İttifakı yürüttü. 1938'de bu görev Beden Terbiyesi Müdürlüğü'ne devredildi. Burhan Felek, Suat Erler, Bekir Silahçılar, Sadi Batu, Suat Yurtkoru, Rasim Adasal ve Cemal Alpmen'ın kurucu üye olarak hazırladıkları Türkiye Olimpiyat Komitesi Tüzüğü 2 Mayıs 1962'de onaylandı. İki yıl sonra, 1964'te komitenin "milli" sıfatını kullanması kararlaştırıldı. 1970'te dernek oldu.

Ancak, Cumhuriyet yıllarında olimpiyatlarla ilişkimiz bu doğrultuda evrilmise de daha Osmanlı döneminde olimpiyatlarla ilk bağlantımız Selim Sırrı Tarcan aracılığıyla sağlanmıştı.

Olimpiyat oyunlarını başlatan Baron Pierre de Coubertin 1907 yılında Uluslararası Olimpiyat Derneği dışında kalmış devletleri de bünyeye almak için bir dünya turuna çıkıyordu. Gezisinin İstanbul ayağında Galatasaray Sultanisi'nde edebiyat öğretmenliği yapan Fransız Juery'yi bulmuş ve geliş nedenini açıklamıştı. Juery, o sırada Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da eskrim ve jimnastik muallimliği yapan Selim Sırrı'yı yakından tanıyordu. Bir süredir Büyükada'da birlikte boks ve atletizm yapıyorlardı.

Juery Baron de Coubertin'e Türkiye'den olimpiyatlara ilgi duyabilecek kişinin Selim Sırrı olabileceğini söyledi. Coubertin, Selim Sırrı ile tanıştı; birlikte Tokatlıyan'da yemek yediler. Coubertin, Selim Sırrı'ya düşüncelerini şöyle açtı:

"Dostum Mösyö Juery sizin spor meraklısı olduğunuzu söyledi. Ben de çocukluğumdan beri spor aşığıyım. Fransa ve İngiltere üniversitelerini bitirdikten sonra kendimi bütün varlığımla spora verdim. Birçok eserler yazdım, konferanslar verdim. Nihayet asırlardan beri unutulmuş olan olimpiyatları yeniden diriltmeğe karar verdim. Oldukça bir servete sahibim. Bu paraları idealimin tahakkuku için sarf etmeğe ahdettim. Yalnız vaktiyle Yunanistan'da millî olan bu oyunları milletler arasında bir anlaşmaya vasıta yapmak için ona beynelmilel bir mahiyet verdim. 1986'dan beri İngiltere'den başlayarak Avrupa'nın birçok devletlerinin başşehirlerine gittim ve o beldelerden bir zatı murahhas seçtim. Onlar benim kendi memleketleri nezdinde bir nev'î sefirimdirler. Kendi memleketlerinde birer millî olimpiyat komitesi kuracaklar ve her dört senede bir Avrupa ve Amerika şehirlerinden birinde yapılacak olimpiyat müsabakalarına spor yüzünden para kazanmamış, amatör gençleri lisans vererek gönderecekler. İşte sizi de Türkiye'den murahhas seçiyorum. Siz benim Türkiye gençliği nezdinde

sefirim olacaksızın ve 1912 olimpiyatlarına amatör Türk sporcu gençleri göndereceksiniz."

Bu satırlar Selim Sırrı Tarcan'ın 1948'de yayımladığı Yeni ve Eski Olimpiyatlar adlı kitapçığında yer alıyor. Yine kitaba göre Selim Sırrı Coubertin'in önerisini kabul etti. Ancak Abdülhamit döneminde böyle bir komite kurulmasının olanaksızlığını kendisine münasip bir dille anlattı.

1908'de Meşrutiyet'in ilânıyla Selim Sırrı harekete geçti ve kendi deyişiyle "Millî Olimpiyat Cemiyeti"ni kurdu ve 1912'de Stokholm'da yapılacak Beşinci Olimpiyat Oyunları'na katılmaya karar verildi.

İkdam ve Sabah gazetelerinde muhtelif spor müsabakalarına katılmaları için amatör gençlere lisans alma çağrısında bulunan Selim Sırrı aynı zamanda Harbiye ve Bahriye nezaretlerine başvurularak uluslararası spor müsabakalarına katılacak subayların isimlerini istendi. Ancak nezaretlerden gelen cevap olumsuzdu. Uluslararası oyunlar askerlik açısından gereksiz görülmüştü.

Selim Sırrı 1912'de Stokholm'da yapılan Uluslararası Olimpiyat Oyunları Komisyonu daimi üyeleri arasında Türkiye'yi temsilen yer aldı. Bu oyunlara Osmanlı ancak iki sporcuyla katıldı.

Cumhuriyet Türkiyesi'nin katıldığı ilk olimpiyat Paris'te yapılan sekizinci olimpiyat oldu. Selim Sırrı'nın anılarına göre "bir futbol ekibi, bir greko-romen güreş takımı, iki gülleci, üç yarışçı, bir eskrimci, üç idareci" toplam 25 kişi Paris'e gitti. Selim Sırrı 1927'de olimpiyat komitesinden ayrıldı; yerini Berlin Büyükelçimiz Kemalettin Sami Paşa aldı.

1924 Paris Olimpiyatları'na hazırlık niteliğinde bir dizi spor faaliyeti İstanbul'da da izlendi. Bunlardan en önemlisi 1447 sporcunun katıldığı bir tür mini olimpiyattı. Resmî adı Fransızca "Championnat Annuel d'Athlétisme et de Football de Constantinople" olan 1922 oyunlarına katılan sporcular milliyetleri açısından da ilginç bir mozaik oluşturuyordu. Türkiye bundan böyle olimpiyatlar için bir ön hazırlık evresine giriyordu.

Bu oyunlar işgal İstanbulu'nun günlük yaşamı konusunda da bizleri aydınlatıcı nitelikte. 1922 etkinliklerinin temel kaynağı tertip heyeti tarafından yayımlanan Fransızca "programme officiel." 1922 Haziranı'nda Galata'da C. Macrides ve J. Alevropoulo Matbaası tarafından yayımlanan bu program Türk spor tarihi açısından önemli bir belge.

1922 İstanbul Oyunları bir bakıma işgal kuvvetlerinin gövde gösterisiydi. O nedenle kentin Müslüman unsuru arasında pek sıcak karşılanmadı. Ama yine de katılan Türkler oldu.

1922 Atletizm ve Futbol Oyunları ya da Şampiyonası için 5 Mart günü, Beyoğlu'nda Taksim Sokağı no. 17'de V. Papazian, L. Bercowitz, Burhaneddin Bey, C.Z. Said Bey, N.A. Gorodetzky, N.J. Ratiani, V. Arzrouni, P.H. Robinson ve P.P. Phillips bir araya geldiler. P.P. Phillips komiteye başbakan, P.H. Robinson sekreter ve Spor Alemi dergisinin editörü Sait Bey muhasip seçildiler.

Bir sonraki toplantıda komiteye yeni üyeler katıldı. Sait ve Burhanettin beyler Türk Atletizm Birliği'ni; F. Florides ve Meleni Carozzieris Rum Atletizm Birliği'ni; L. Agopian ve V.S. Papazian Ermeni Atletizm Birliği'ni; N. Abramovitz ve L. Bercowitz Maccabi'yi; N.A. Gorodetzky Rus Birliği'ni, V. Arzrouni ve E.C. Stevens Y.M. C.A'yi ve R.J. Dashwood İngiliz atletizm derneklerini temsil ediyorlardı.

Böylece 70'in üzerinde atletizm örgütü Tertip Komitesi'nde temsil edilmiş oluyordu. Toplantılarda 1 Ocak 1922'den önce İstanbul'da mukim ve amatör olarak tanınan tüm atletlerin yarışmalara katılmaları kararlaştırıldı.

Program atletizm, futbol karşılaşmalarını, jimnastik gösterilerini ve genel ve sportif oyunları kapsıyordu. Bu arada Müttefik İşgal Kuvvetleri'ne atletizm oyunlarına katılmaları için çağrıda bulunulmuştu. Yetim mektepleri de atletizm gösterilerine davet edilmişti. Uluslararası Olimyipat Komitesi Türkiye Delegesi Selim Sırrı davetliler arasındaydı.

Bu amaçla Taksim Kışlası'nın Joseph Borg'un önerisiyle stada dönüştürülmesine ve oyunların burda

gerçekleştirilmesine karar verildi. Madalyaların ve ödüllerin dağıtımı için, Türkçe ve Fransızca resmî dil olarak kabul edildi. Oyunların tanıtımı için Türkçe, Fransızca, Rumca, Ermenice, İngilizce, İbranice ve Rusça kullanılacaktı.

Oyunların şiarı "Herkes İçin Spor, Herkes İçin Oyun ve Evrensel Sağlık"tı. Fransızca tanıtım broşüründe bu şiar İngilizce yazılmıştı: "Sports for all, Play for Everybody, Good Health Universal"dı.

İstanbul Oyunları'nı Türkiye ölçeğinde oyunlar (Championnat National de Turquie), onu Yakın Doğu Oyunları izleyecek; böylece 1924'te yapılacak Paris Olimpiyatları'na katılınacaktı. Diğer bir deyişle 1922 İstanbul Oyunları 1924 Paris Olimpiyatı'na bir hazırlık niteliğindeydi.

Oyunlar Amerika Yüksek Komiseri Amiral Mark L. Bristol, İşgal Kuvvetleri Başkumandanı Sir Charles Harington, Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanı General Charpy, Amerikan Konsolosu G. Bie Ravndal, Rus Diplomatik Misyonu Başkanı A.A. Neratoff ve İstanbul Rus Askerî Ataşesi General G.G. Tchertkoff'un himayelerinde gerçekleşecekti.

Onur Kurulu'nda (Comité d'Honneur) Prof. G.H.Huntington, Andre Antippa, N. Eliasco, Leon Zarifi, V. Tahtadjian, A. Chahverdian, F.D. Steger, Z. Khorassandjian, J. Caleb, Joseph Niego, Moritz Abraham ve R. Jacpues Bey Nahmias yer alıyordu.

Danışma Komitesi Dr. Criticos, Dr. Salpy, J.M. Barzilai, Albay O.I. Pentucoff ve Dr. R.A. Hoover'dan oluşuyordu. Organizasyon Komitesi'nin başında P.P. Phillips vardı. P.H. Robinson sekreter, F. Floridis muhasipti. Meleni Carozzieris, L. Agopian, V.S. Papazian, N. Abramowitch, L. Bercowitch, R.I. Dashwood, N.A. Gorodetzky, E.C. Stevens ve V. Arzrouni üyelerdi.

Organizasyon Komitesi yanı sıra bir de Genel Komite kurulmuştu: J. Fucks, A. Grobmann, S. Pilosoff, T. Tagaris, Petropoulos, Kalpakzoglou, F. Fumelli, K. Djololian, Sh. Gurdjian, A. Chrissian, D.L. Maffatt, G.D. Constantinidi bu komitenin üyeleriydi.

Mali Komite H.E. Boyde, T. Moskowitz, Kris. Fenerdjian ve C. Devedjis'ten oluşuyordu. Biletlerin satışı ve kontrolünden ise Şerif Bey, O. Scherler, Onnig Kovadjian ve Metaxa sorumluydu.

21, 26, 28 Mayıs ve 9, 11 Haziran 1922 günleri gerçekleştirilen İstanbul Atletizm ve Futbol Oyunları'nın her yıl yapılması düşünülmekteydi. Bu nedenle adında "yıllık" anlamına gelen "annuel" yer alıyordu. Bu amaçla 1918 Paris Müttefikler Arası Oyunlar ve Uluslararası Olimpiyat Oyunları yönetmelikleri örnek alınarak bir genel yönetmelik çıkarıldı. Son derece ayrıntılı olan bu yönetmelikte amatörlük için koşullar uzun uzun anlatılıyordu. Yarışmalara katılacak kulüplerden 10 lira kayıt ücreti alınacaktı.

Oyunların ağırlığı "klasik" diye adlandırılan atletizm yarışlarıydı. Bu alanda 100 metre, 200 metre, 400 metre, 800 metre, 1500 metre, 5000 metre, 110 engelli; hız alıp uzun atlama, hız almadan uzun atlama, hız alıp yüksek atlama, hız almadan yüksek atlama, sırıkla atlama, üç adım, gülle, disk ve cirit yer alıyordu. Ayrıca ekip oyunlarında dört kişili bayrak yarışı ve sekiz kişili halat çekme vardı. Bunlar genellikle önceki olimpiyat oyunlarında yer alan kategorilerdi.

Futbol maçları ayrıca İstanbul Şampiyonası adı altında örgütlenmişti. Yarışma dışı spor faaliyetleri arasında basketbol, Floor ball, Cage Ball, voleybol, jimnastik ve ritmik dans yer alıyordu. Yarışlarda hakemlerin Fransızca direktif vermeleri kararlaştırılmıştı. Yarışlar sırasında beş kronometre tutulacak, bunlarından üçü uyum içersinde olduğu takdirde resmî sonuç bu ölçüm olacaktı. Kronometrelerde farklı sonuç çıkarsa, ortada yer alan ölçüm resmî sonuç olarak kabul edilecekti. Birinciye altın, ikinciye gümüş, üçüncüye bronz madalya verilecekti. Özel yarışlarda özel ödüller söz konusuydu. Futbol şampiyonu takım gümüşle bezenmiş bir şiltle ödüllendirilecekti.

İstanbul Oyunları'na 44 ekip katıldı. Bunlardan 12'si Ermeni, 11'i Rum, 2'si Musevî kulübüydü. Türkler İstanbul Oyunları'na Anadolu'da sürmekte olan savaş nedeniyle ilgi göstermemişlerse de Kadıköy Union Ku-

lübü programda tek Türk kulübü olarak gözüküyordu. Ayrıca Mühendis Mektebi ve Üsküdar Lisesi sporcuları arasında da Türkler vardı. Union Grecque başlığı altında yer alan Rum kulüpleri şunlardı: Tatavla Kulübü, Arnavutköy Kulübü, Tarabya Olimpia Kulübü, Büyükdere Kulübü, Beyoğlu Hermis Kulübü, Beşiktaş Kulübü, Ortaköy Kulübü, Cibali Kulübü, Makriköy (Bakırköy) Kulübü, Boyacıköy Kulübü ve Beyoğlu Kulübü'ydü.

Ermeni kulüpler Union Arménienne (U.C.P.S.A.) bünyesinde gösteriliyordu: Beyoğlu Kulübü, Üsküdar Kulübü, Samatya Kulübü, Balat Kulübü, Kadıköy Kulübü, Bebek Kulübü, San Stefano (Yeşilköy) Kulübü, Kuleli Kulübü, Proti Kulübü, Boğaziçi Kulübü ve Beşiktaş Kulübü oyunlara katılan Ermeni kulüplerdi.

Union İsraélite bünyesinde yer alan Maccabi Kulübü 1913 yılında Musevîlerce kurulmuş bir kulüptü. Maccabi "beden eğitimi" anlamına geliyordu. Bu kesimden oyunlara Beyoğlu ve Ortaköy ekipleri katılıyordu.

Ayrıca Y.M.C.A.in İstanbul'daki dört şubesi (Y.M.C.A. İstanbul, Y.M.C.A. Beyoğlu, Y.M.C.A. Denizciler Kulübü ve Y.M.C.A. Rus Şubesi - Mayak), İngiliz Constantinople Cilvilian Athletic Club ve Rus Kulübü oyunlara katılan kesimlerdi.

İstanbul Oyunları'na okullar ve yetimhaneler de ilgi duymuş ve ekip göndermişti. Bunlar Yüksek Mühendis Mektebi, Fransız St. Benoit ve St Joseph kolejleri, Robert Kolej, Bowen Okulu, Ermeni Katolik Patrikliği Okulu (Méchitaristes - Meşitarist), Üsküdar Lisesi, Zografyon Lisesi, Esseyan Beyoğlu Kız Lisesi, Kuleli Ermeni Yetimhanesi, Ermeni Çocuklar İçin Yakın Doğu Yardım Komitesi, Ermeni Kız Çocukları İçin Yakın Doğu Yardım Komitesi'ydi. Oyunlara katılan toplam sporcu adedi 1447'ydi.

Resmî programda yer alan yarışlar yanı sıra değişik spor etkinliklerinden örnekler sergilendi. 9 Haziran günü Ermeni-Katolik Meşitarist Papazlar Okulu öğrencileri 20 metre yüksekliğinde bir piramit gösterisi yaptılar.

11 Haziran günü sabahleyin Makabi Jimnastik Kulubü barfiks ve paralel bar sergiledi. Ermeni Çocuklar Yakın Doğu Yardım Yetimhanesi gençleri jimnastik öğretmenleri Mango'nun yönetiminde jimnastik gösterilerinde bulundular. Benzer bir gösteriyi aynı yetimhanenin kız kısmı öğrencileri yaptı. Yine aynı gün Beyoğlu Eseyan Kız Okulu öğrencilerinden 20 kız jimnastik sergilediler.

Aynı gün öğleden sonra Ermeni Yetimhanesi'nden 400 yetim jimnastik yaptılar. Saint Joseph öğrencileri öğretmenleri Gorâdetzky'nin yönetiminde bayraklarla jimnastik gösterisinde bulundular. Bunu aynı öğrencilerin atletik hareketlerden oluşan bir dans gösterisi izledi. Ardından Y.M.C.A. Denizciler Kulübü'nün beyzbol maçı; Y.M.C.A. Denizciler ile Y.M.C.A. Rus Mayak klüplerinin boks ve güreş müsabakaları ve nihayet Robert Kolej, Y.M.C.A. Denizciler Kulübü basketbol maçı yer aldı.

Oyunlara Osmanlı Bahriyesi mızıkasıyla katıldı. Tramvay Kumpanyası oyunları izleyenlere kolaylık olsun diye Taksim Stadı önünde durak ihdas etti. Yarışmaların sonuçları o günlerde İstanbul'da çıkan "Le Muscle" adlı dergide yer alıyordu.

Karşılaşmalar 11 Haziran akşamı bir kapanış töreniyle son buldu. Bu büyük gösteriye yarışmalarda yer alan tüm ekipler katıldılar. Sahaya giriş sırasına göre önde bando, onun ardından tek kız takımı Essayan Kız Okulu öğrencileri ve sırasıyla Yakın Doğu Yardım Yetimhanesi, St. Benoit Koleji, Bowen Okulu, Mühendishane, St. Joseph Koleji, Kuleli Ermeni Yetimhanesi, Robert Kolej, Üsküdar Lisesi, Zagrafyon Lisesi yer alıyordu. Tüm ekiplerin geçişini Organizasyon Komitesi'ninki izliyordu.

İşgal yıllarında İstanbul'da yoğun bir spor etkinliği izlendi. Müslüman kesim arasında futbol kuşkusuz ilginin odak noktasıydı. Bir başka ilgi alanı bokstu. Türk boksörlerin yabancı boksörlerle yaptıkları maçlar sanki Anadolu'da süre gelen mücadelenin spor alanına yansımasıydı. Spor toplumun her kesimini sarmıştı. Değişik ifade biçimleri kazanmıştı. Nitekim bu yıllarda Osmanlı şehzadeleri de spora yakın ilgi duymuşlardı. Bundan böyle İstanbul kortlarında tenis oynayan şehzadelere sık sık rastlanıyordu.

İstanbul'da spor işgal yıllarında çok yönlü bir gelişim gösterdi. Müslüman ahali kimi kez bu tür faaliyet-

İşgal yıllarında İstanbul'da yoğun bir spor etkinliği izlendi. Müslüman kesim arasında futbol kuşkusuz ilginin odak noktasıydı. Bir başka ilgi alanı ise bokstu. Türk boksörlerin yabancı boksörlerle yaptıkları maçlar sanki Anadolu'da süregelen mücadelenin spor alanına yansımasıydı. Spor toplumun her kesimini sarmıştı. Değişik ifade biçimleri kazanmıştı. Spor Alemi dergisi bu etkinliklere geniş yer veriyordu. Nitekim bu yıllarda Osmanlı şehzadeleri de spora yakın ilgi duymuşlardı. Bundan böyle İstanbul kortlarında tenis oynayan şehzadelere sık sık rastlanıyordu.

lere mesafeli kalırken, gayr-ı müslim kesim ve bu arada işgal kuvvetlerinin bünyesinde yer alan askerler spor etkinliklerini sürdürdüler.

Bu tür etkinliklerde işgal İstanbulu'nda çalışmalarını yoğunlaştıran Y.M.C.A.in ayrı bir konumu vardı. Nitekim açtığı jimnastikhaneler İstanbul'un kültür fizik yaşamına yeni bir boyut getirmişti.

Türkiye'de olimpiyatlar Cumhuriyet'le birlikte önem kazandı. Olimpiyat Komitesi faaliyetlerini önce 1923'te kurulan İdman cemiyetleri İttifakı yürüttü. 1938'de bu görev Beden Terbiyesi Müdürlüğü'ne devredildi. Burhan Felek, Suat Erler, Bekir Silahçılar, Sadi Batu, Suat Yurtkoru, Rasim Adasal ve Cemal Alpmen'ın kurucu üye olarak hazırladıkları Türkiye Olimpiyat Komitesi Tüzüğü 2 Mayıs 1962'de onaylandı. İki yıl sonra, 1964'te komitenin "milli" sıfatını kullanması kararlaştırıldı ve 1970'te komite derneğe dönüştü. 2000'li yıllara yaklaşırken artık gündemde 1922'de mini provası yapılan olimpiyatı gerçekleştirmek var.

Türkiye'de Sporun Tarihi

Spor Alemi Dergisi ve Türkiye'de İdman[102]

Türkiye'de sporun tarihi dendiğinde ilk akla gelen dergi *Spor Alemi*'dir. İmtiyaz sahibi Çelebizade Said Tevfik, başyazarı (sermuharrir) Burhaneddin Bey olan bu dergi mütareke yıllarında yayımlanmaya başlar ve 1928 yılına kadar yayımını sürdürür. On beş günde bir yayımlanan ve "yalnız spordan bahseden" resimli dergi Spor Alemi'nin ilk sayısı 6 Teşrin-i sani, yani 6 Kasım 1919 tarihinde çıkar. Doğal olarak futbol ağırlıklı bu dergi, boks, tenis, hokey, yüzme, bisiklet, cirit, atletizm gibi diğer spor etkinliklerine de geniş yer verir. Bilardo gibi kimi salon oyunları da zaman zaman görülür. Mütareke yılları İstanbulu spor için elverişli bir ortam oluşturur. Siyasal etkinlik Ankara'ya kaymış, İstanbul bir bekleyiş dönemine girmiştir. Siyasal olduğu kadar toplumsal dönüşümlerin de izlendiği bu dönem İstanbul için ayrı bir önem taşır. Beşerî doku yanı sıra değerler büyük bir dönüşüme uğrar. Payitaht giderek siyasal etkinliğini yitirir; siyasal anlamda iki karşıt görüşü, devleti Sevr Antlaşması hükümleri doğrultusunda Batı boyunduruğuna sokmayı tek çözüm olarak gören İstanbul hükümeti, ile Ankara'da Müdafaa-i Hukuk adıyla tanınan hareketin İstanbul uzantısını barındırır. I. Dünya Savaşı son bulmuştur. Sevr Osmanlı'yı parçalamıştır. Ancak, Ankara'da odaklanan Müdafaa-i Hukuk direnmekten yanadır. İstanbul, işgal kuvvetleriyle Saray ve Ankara'daki kuvayi milliyecilerin girift ilişkilerine sahne olur.

İstanbul'un değişik unsurları içeren kozmopolit yapısı işgalle birlikte daha da renklenmiştir. Spor bir gövde gösterisine dönüşür. Her türlü kimlik arayışı sporla dile gelir. Cephedeki çatışmalar çok daha "dostane" bir ortamda bir kez daha gündeme gelir. Spor bundan böyle kitlelere ulaşır. Kitle sporu yaygınlaşır. İnsanlar spor yapar olmaktan çok spor izler olurlar.

Öte yandan Spor Alemi dünyaya açılan penceredir. Spor İstanbul'un inhisarında değildir. Avrupa ve Amerika sporu ile ilgili bilgiler gecikmeksizin İstanbul okuruna ulaşır. Daha ilk sayıdan itibaren İhsan Vasfi "Avrupa Postası" başlığı altında 'spor sütunu'na yer verir. İhsan Vasfi Avrupa'da sporu şu satırlarla tanımlar: "Spor alem-i medeniyetin hakikî bir ihtiyacı haline giriyor, Avrupa'da gazetelerin spora verdikleri ehemmiyet bunu ispat eder. İngilizler harbi spor yaparak kazandılar, biz de bu sütunda sporun Avrupa'da ve Amerika'da aldığı rağbeti göstermeye çalışacağız."

Dönemin gözde sporu "dövüş"tür. Zira savaş kısa bir süre önce sona ermiştir. Bu nedenle boks "son zamanlarda fevkalade rağbet görmeğe başlayan spordur. Boksta Amerika, İngiltere ve Fransa öndedir. Başarıdan başarıya koşan Fransız boksörü Carpantier Spor Alemi'nin de baş tacı ettiği bir sporcudur. Birçok kez

102 Zafer Toprak,"Türkiye'de Sporun Tarihi – Spor Alemi Dergisi ve Türkiye'de İdman," *Tombak – Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi*, sayı 20, 1998, s. 5-9

Carpantier'yi kapak yapar. İngiliz şampiyonu Denis Smith ile olan maçın sonucu İstanbul sekenesini, haksızlık etmeyelim, spor meraklılarını, Anadolu'daki Millî Mücadele'den daha fazla ilgilendirir. Sporcuların maçlarının yanı sıra özel yaşamları da okuyucuları yakından ilgilendirir. Carpantier evlendiğinde eşiyle fotoğrafına yer verilir. Sürdüğü şatafatlı yaşantıdan kesintiler dergide yer alır.

İstanbul sporseveri sporla ilgili her tülü haberi günü gününe izler. Paris'teki Davis Tenis Kupası'nı ya da Fransa'nın "Büyük Tur" ve "Küçük Tur" diye adlandırılan ve birçok vilâyeti kapsayan bisiklet turları Spor Alemi'nin sayfalarını süsler. O sıralarda Avrupa gündeminde kadınların ağırlığı vardır. Cihan Harbi kadını ön plana çıkarmış, birçok ülkede kadına seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Kadınlar da spor dünyasına katılırlar. Kadın sporu Avrupa gazetelerinde yer almaya başlamıştır. Eskiden bıyık altından gülümsemeyle izlenen kadın sporcuların maçları, yarışları merakla izlenmeye başlanır. Spor Alemi'nin haberine göre "pek az zaman sonra kadınlara mahsus bir stat açılacak"tır. "Acaba yakında kadın olimpiyatı da mı göreceğiz ?" sorusunu sormaktan kendini alamaz.

Spor bundan böyle metalaşmıştır. Spor gelir kapısıdır. Profesyonel sporcular giderek gündemi oluşturmaya başlarlar. Bir zamanlar okulların uğraş alanı olan spor artık kendi piyasasına oluşturmaya başlamıştır. İzleyicileri cezbetmek için Spor Alemi de her türlü gayreti gösterir. Bu amaçla anketler düzenlenir. Daha ilk sayıda "İstanbul'da Türk kalecileri içinde en meşhur kimdi" müsabakası yer alır: "Bu müsabakaları tertipten maksadımız ahalinin reyleriyle herkese birer mevki göstererek bir muhtelit (karma) takım yapmaktır." Bir sonraki sayıda "müdafaa"lar sorulacaktır. Kazanan sporcuya oy verenler arasında çekilecek kurada kazanacak olanın resmî dergide basılacak ve kendisine ayrıca bir heykel hediye edilecektir.

Spor denince ilk akla gelen kuşkusuz spor sahasıdır. Spor Alemi daha ilk sayısından itibaren bu noktaya dikkati çeker ve Şehremini Cemil Paşa'ya açık bir "ariza" ya da dilekçeyle başvurur. Yapılması gereken "güzel meydanlar, iyi sahalar hazırlamak ve teşekkül etmiş idman kulüplerine yardım ve hatta yaşatmak"tır. Özellikle İstanbul yakasında saha sorunu ivedi çözüm beklemektedir. Kadıköy'de İngilizlerin gayretiyle Union kulübünün sahası kentin Asya yakasının saha sorununu çözmüştür. Ama İstanbul yakası bundan mahrumdur. "İstanbul'daki halkımızı Cumaları veyahut tatilleri sokak aralarında dolaşmaktan kurtarmak için ve aynı zamanda spora teşvik dolayısıyla Kadıköyü'nde olduğu gibi (Kadıköyü'nde halkın spora bigane olanı heman nadirdir. Onlar da ya yaşı kırkı geçkin veyahud kadınlardır. Hatta onların bir kısmı bile bazı mühim zamanlarda spora geliyorlar) İstanbul'da da ya parkların arasında veyahud şehrimizin her tarafını işgal eden vasi yangın harabeleri üzerinde büyük bir spor meydanı yapılması ve duhuliye ile girilmesi" gerekir. Böylece İstanbul halkı ve gençleri kahve köşelerinden, tavla ve benzeri oyunlardan, gazinolarda nargile fokurdatmaktan kurtarılacaktır. Bunu Şehremaneti de üstlenebilir: "Birçok belediye bahçelerine malik bulunan Şehremaneti'mizin bir de belediye spor meydanında teşebbüsatta bulunmasını idmancılık Cemil Paşamızdan tekrar tekrar rica eder." Bu istek sonucu Taksim'deki kışla stada dönüşür.

Spor Alemi sporun her sorununa eğilir. Spor türleri, spor pedagojisi, jimnastik, spor kulüpleri sık sık gündeme gelir. Çelebizade Said Tevfik yanı sıra Ahmed Robenson, Abidin Daver, Selim Sırrı, Burhan Asaf, Kadri Raşid Paşa, Galatasaray Jimnastik Muallimi Faik Bey, Doktor Mazhar Osman, Ahmed Cevad, Yusuf Ziya, Ahmed İhsan gibi dönemin ünlü simalarının yazıları yer alır.

"Nasıl Futbol oynuyoruz", "Zai ettiğimiz idmancılarımız", "Alerika'da Türk İdmancılarımız", "Küçük Çocuklarda Spor", "Muallim Selim Sırrı Bey ve Terbiye-i Bedeniyyede Mesleği", "Avrupa'da İdmancılarımız", "Deniz Sporları" "Kotra Seyahatı", "Oxford-Cambridge Darülfünun Sandal Yarışlar", "Kadınlarda Spor", "Spor ve Ahlakiyyat", "Olimpiyat Oyunlarına Hazırlık", "Barfiks, Halkalar, Barparalel", "Galatasaray Hatıraları", "Tıbbiye'de Spor Hayatı, "Mekâtib-i Bahriyyemizde Spor", "Deniz ve Denizcilik" derginin ilk cildinde atılan başlıklardan birkaçı.

Derginin ağırlığı futboldur. Ancak İstanbul'da o sırada futbol ligi yanı sıra çim hokeyi ligi de vardır. Bu ligde yedi takım yer alır. Bunlar Fenerbahçe, Altınordu, Gürbüzler, Galatasaray, İdman Yurdu, Vefa ve Beşiktaş'tır. Hokey liginin maçları da düzenli bir biçimde dergide yer alır.

Spor Alemi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş evresini etkin bir biçimde yansıtır. Geleneksel toplum yapısı bundan böyle çözülmüştür. Spor toplumda yer etmeye başlamış, insanlar kamusal alanlarda Avrupaî normları benimsemişlerdir. Bir başka deyişle günlük yaşamda Batı sporla özdeşleşmiştir.

Spor Alemi on yıla yakın yayın hayatıyla Servet-i Fünun bir yana bırakılırsa, dönemin en uzun soluklu dergisi sayılabilir. Bir ihtisas dergisi olarak ise belki de ilklerden biridir. Türkiye'deki spor etkinliklerini ayrıntılı bir biçimde veren bu dergi tarihsel eksenli spor sosyolojisi için önemli bir kaynaktır.

Spor Alemi'nin Çıkış Bildirgesi: İfade- Meram:

Harb-i Umumî'nin baltaladığı idman alemi, gazete sütunlarına kısılmış birkaç havadisten sonra işte yine bir risale suretiyle ortaya atılıyor. Beş sene kadar evvel çıkan idman mecmuasının kapanmasından sonra müteaddid, içtimaî, siyasî gazete, risale kitleleri arasında bir de spora ait mecmua sokuşturmağa cesaret eden olmadı. Bir sene evvelden başlayan teşebbüsatım hemen herkes tarafından akamete duçar edildi. Bilhassa teşrik-i mesaî için müracaatlarım neticesiz kaldı. İşte şimdi Almanya'dan avdet etmiş gayyur bir arkadaşım ile tekrar ortaya atılıyorum. Belki bu nüshada birçok nev'î kısmımızı göreceksiniz. Fakat bunu tabii görünüz, çünkü diğer risaleler gibi ilk nüshadan sonra tekamülü tedenniye tahvil etmek istemiyoruz. Her on beş gün bizim için yeni bir terakki irae ettirecektir.

Risalemiz bütün Avrupa spor gazetelerine abone olmuştur. Bunlardan alınacak en son havadisler ve resimler buraya da aksedeceği gibi salon oyunları, tabâbetin spora müteallik kısmı, hafta oyunları resimleriyle birlikte, sonra bazı makaleler, hatta elden gelen her şey için yapmaya gayret edilecektir. Her nüshada zarif birer bilmece ve karilerimiz tarafından gönderilen resimler ve makaleler ile birlikte, iki ayda bir nüsha-i fevkalade çıkarılacak, bundan memleketimizde en büyük sporcularımız yazıları, kulüplerin de fotografileri çıkartılacaktır.

Bunlara mukabil idmancı kardeşlerimizden bir ricamız var. Bu da mahdud olarak çıkardığımız şu risalenin memleketimizde pek küçük bir kitle olan sporcularımız tarafından ortada bırakılmamasını rica ederim. Kendiniz, arkadaşlarınız, hepiniz alınız ki şu çıkardığımız bir tanecik idmancıyı da yaşatabilelim.

Beden Terbiyesi ve Spor Etkinlikleri[103]

Cumhuriyet'in eğitim sisteminde "askerlik" dersleri kadar önemli olan diğer bir husus eğitimde "beden terbiyesi" idi. Atatürk bu hususta şunları söylüyordu:

"Her çeşit spor faaliyetini, Türk gençliğinin millî terbiyesinin ana unsurlarından saymak lâzımdır. Bu işte hükümetin şimdiye kadar olduğundan daha çok ciddî ve dikkatli davranması, Türk gençliğinin spor bakımından da millî heyecan içinde itina ile yetiştirilmesi önemli tutulmalıdır."

Beden eğitimi ve spor, Cumhuriyet öncesi de eğitim sisteminin bir parçası olmuş, bu konuda özellikle II. Meşrutiyet yıllarında önemli adımlar atılmıştı.

II. Meşrutiyet'in bir diğer adı "Hürriyetin İlânı" idi. Meşrutiyet gençliği bir araya toplamak ve dernekler kurmak olanağını sağladı. İstanbul'da, birçok semtte ve ardından Anadolu'nun ve Rumeli'nin kimi kentlerinde spor kulüpleri kuruldu. İstanbul'da Cemiyetler Kanunu hükümlerine göre ilk tescil edilen kulüp Beşiktaş oldu.

103 Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943, s. 115-124.

Bilhassa Cihan Harbi yıllarında İttihat ve Terakki'nin özendirmesiyle genç unsurlar beden eğitimi ve spor hareketlerine önem verdiler. Birçok kulüp kuruldu. Selim Sırrı Tarcan beden eğitimi alanında eğitim görmek üzere İsveç'e gönderildi. Ülkeye döndükten sonra 1911'de Maarif müfettişliğine tayin edildi; okulların ders müfredat programlarına beden eğitimi dersi kondu. Böylece okullara beden eğitiminin bilimsel metotlarla ilk girişi gerçekleşmiş oldu. Ampirik jimnastik yerini İsveç jimnastiğine bıraktı. Aynı tarihlerde Meşrutiyet devriminin eğitim hayatına getirdiği bir diğer yenilik izcilikti. "Keşşaflık" diye anılan izcilik ilk önce Edirne Öğretmen Okulu, Galatasaray ve İstanbul liselerinde benimsendi. Doğada gezintiler ve donanma günlerinde gösterilerle dikkat çeken izcilik Balkan Harbi'nin araya girmesiyle ilgi odağı olmaktan çıktı. Savaş sonrası Belçika'dan milletlerarası seşşaflığın reisi olan Parfitt adında bir uzman getirildi ve 9 Nisan 1914'te "İzci Büyük Ortası" kuruldu. Ancak tam gelişeceği sırada Cihan Harbi patlak verdi. Parfitt ülkesine döndü. Cihan Harbi yıllarında Almanya'dan Albay Fon Hop adında bir kişi çağrıldı. İzcilik yerine Osmanlı Genç Dernekleri'ni kurdu. Vilayetlerde okullara kadar uzanan Genç Dernekleri savaş yıllarında epey gelişti. Ancak mütareke ile birlikte silindi ve yeniden izci oymakları görünür oldular.

Cumhuriyet devri, sporu, birkaç amatörün yürütmeye çalıştığı tamamıyla mevzii bir hareket halinde buldu. Beden eğitimi dersleri de benzer durumdaydı. Bu arada sporda ilk örgütlü yapılanmaya doğru ilk adımlar atıldı.

Cumhuriyet'ten önce İstanbul ve İzmir gibi kentlerde daha çok futbola ve sonra sırasıyla, güreş, bisiklet, hokey, boks ve sınırlı bir şekilde atletizme ilgi vardı. Meşrutiyet'in ilânıyla İstanbul'da kurulan ve sayıları on beşe yakın spor kulüpleri 1918, 1919 yıllarında aralarında müsabakaları yönetmek üzere ilk heyetleri kurmuşlardı. Millî Mücadele günlerinde Ankara'da spor hareketleri canlanmış ve kulüpler kurulmuştu. Anadolu'da da millî hükümetin yönetimi altında olan yerlerde yerel gençliğin kurduğu kulüplerle askerî birlikler arasında zaman zaman futbol müsabakaları yapılıyordu. Ancak spor etkinlikleri kurumsal bir yapı altında sürdürülmeliydi.

Cihan Harbi ertesi spor etkinlikleri için çatı kuruluş oluşturma girişimleri başlamıştı. Futbolun önceliği vardı. İlk aşamada İstanbul'da futbol kulüplerinin katılımıyla "İdman İttifakı" adında bir spor birliği kurulmuştu.

1920 tarihinde bir araya gelen kulüp yöneticileri, sonrasında yaptıkları bir dizi toplantının ardından "İdman İttifakı Heyet-i Muvakkatesi" adıyla bir geçici kurul oluşturdular. İsviçre Federasyonu ve Spor Birliği Yönetmeliğini Türkçeye çevirerek gerekli mevzuatı oluşturdular.

15 Nisan 1921 günü Kadıköy'de İttihat İdman Kulübü binasında bir araya gelen on altı futbol kulübü arasında Altınordu, Anadolu İdman Yurdu, Süleymaniye, Fenerbahçe, Hilal, Vefa, Nişantaşı, Kumkapı, Darüşşafaka, Beylerbeyi, Türk Gücü, Makriköy (Bakırköy), Galatasaray, Haliç, Fener ve Üsküdar yer almıştı. Ayrıca İttihat İdman, Dork, Enosis, Beşiktaş, İstella, Pera kulüplerinden oluşan Pazar Ligi'ni temsilen iki kişi ile Union Clup'ten iki kişi de toplantıya katılanlar arasındaydı. Geçici kurul, çalışmalarını tamamladıktan sonra Cemiyetler Kanunu'na göre hükümete başvuruda bulundu. 22 Mayıs 1922 tarihinde *İdman İttifakı* resmen kuruldu ve Ali Sami (Yen) Bey başkanlık görevine seçildi.

Birliğin müteşebbis heyeti başkanı Maarif Vekâleti tarafından Ankara'ya davet edildi ve yapılan temaslar sonucu İdman İttifakı'nın bütün yurdu kapsayan bir örgüte dönüştürülmesi kararlaştırıldı. Böylece Türk İdman cemiyeti İttifakı doğmuş oldu. Kuruluş gerekçesinde şu satırlar yer alıyordu:

"Türk ırkı bugün kemiyet ve keyfiyetçe korkunç bir uçuruma sürüklenmektedir. Bu ırk düşüşünün sebeplerinden bir kısmı siyasî bir kısmı içtimaîdir. Siyasî sebep, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına yayılmış ülkenin muhafazasını Türk, epey zamandır, yalnız kendi kollarına yükletmiş, Batının aralıksız hücumlarına yalnız başına mukavemet etmiş ve bu mücadelesi uğrunda tabiatıyla mecalsiz kalmıştır. İçtimaî sebebe gelince: cehalet, yaşama tarzı bilmemek, sıtma, verem, frengi, tütün, içki hayatımızı kemiren unsurların başlıcalarıdır... İşte ırkımıza, varlığımıza kasteden bu marazın, bu hallerin dehşeti karşısında yürekleri titreyen gençler bu millete taze hayat ve kuvvet vermek için birleşmelidirler."

13 bölgeden 161 delege katılımıyla 5 Eylül 1924'te Ankara'da Türk Ocağı binasında ilk İdman İttifakı Kongresi toplandı. Bu kongre umumî merkez ve federasyon heyetlerini seçti. Ali Sami Bey, yeniden başkanlık koltuğuna oturdu.

Kongrede genel merkezin Ankara'ya taşınması karar altına alındı. Halihazırda faaliyette olan futbol, güreş, atletizm ve bisiklet federasyonları yanında halter, boks, tenis, denizcilik, hokey, binicilik, eskrim, nişancılık federasyonlarının kurulmasına karar verildi.

İlk derli toplu ve bütün yurt gençliğinin katıldığı futbol, atletizm, güreş ve bisiklet Türkiye birincilikleri de İdman İttifakı Kongresi'nin toplandığı günlerde Ankara'da yapıldı.

Türk İdman cemiyetleri İttifakı'nın kuruluşu ile sağlanacak olan faydalar ise şu şekilde ortaya konulmuştu:[104]

1- Gençlere geniş ve cazip bir faaliyet sahası temin ederek onların içkiden, kumardan ve muhtelif suiistimallerden uzaklaştırılması ve bu sayede sağlık ve genel ahlakın iyileştirilmesi.

2- Milletin fertlerinin küçük yaştan teşkilâtçılık faaliyetlerine alıştırılması, istişare ve idare kabiliyetlerinin arttırılması.

3- Sağlam ve becerikli nesiller yetiştirerek, silahşörlüğü, biniciliği, denizciliği şevklendirip, teşvik ederek, askerî teşkilâta ait vazifeleri kolaylaştırma.

4- Ülke içindeki idman müsabakaları ve seyahatleriyle, gençlere memleketlerini tanıtmak, sevmek, halkın gerçek ihtiyaçlarını anlamak imkânlarını temin etmek.

5- Uluslararası müsabakalarla millî hisleri harekete geçirmek ve desteklemek.

6- Türklük için harici propaganda araçlarını temin etmek.

7- Beden alıştırmaları, idmancılar tarafından bir medarı kisbi intifa ittihazına karşı mücadele edilmesi ve bu sayede sağlık ve kuvvetin bir gaye değil, zekâ ve ilmin gelişmesi için bir araç olarak faydalanmak suretiyle milliyetimizin yükseltilmesine hizmet edeceği kanaatinin sağlanması.

Siyaset dışında kalmayı temel prensip olarak kabul eden TİCİ'nin nizamnamesinin vazifeler başlığı altında toplamda on yedi madde yer almıştır. Bu maddeler arasında amatör ve profesyonel sporları kontrol etmek, her yıl yerel ve ulusal müsabakalar tertip etmek, rekorları tescil etmek, sporu teşvik edecek, gelişmesini sağlayacak yasal düzenlemelere yönelik teşebbüslerde bulunmak, Uluslararası Olimpiyat Komitesi ile ilişkileri yürütmek, spor teşkilâtının gelişmesini sağlamak, bilimsel etkinlikler ile yayınlar yapmak yer almıştı.

Cumhuriyet'in ilânı ile birlikte, Türk İdman cemiyetleri İttifakı, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün himayesinde, Başbakan İsmet İnönü'nün fahri başkanlığı altında bulunan, ülkenin çok sporlu ilk resmî spor örgütüydü. 1923 yılında Türk İdman cemiyetleri İttifakı'na bağlı 14 kulüpte 827 sporcu; 1927 yılında 6.380, 1933 yılında 230 kulüpte 10.450, 1935 yılında 15.582 lisanslı sporcu ittifak bünyesinde kayıtlıydı. TİCİ, hükümetin 1924 yılında aldığı 170 numaralı Kararname ile kamu yararına çalışan dernek statüsü kazanmıştı.

II. Genel Kongresi'ni 18 Eylül 1925 tarihinde yapan TİCİ, üçüncü kongresini 28 Eylül-1 Ekim 1926'da, dördüncü kongresini 3-9 Eylül 1927'de Ankara'da Cumhuriyet Halk Fırkası binasında düzenledi. Her yıl yapılan bu kongrelerde, ülke içinde devam eden spor faaliyetleri ve altyapı hizmetlerine yönelik görüş ve öneriler ortaya konuldu ve kararlar alındı. Ali Sami Bey gerçekleşen bu kongrelerde genel başkanlık görevine tekrar seçildi.

1920'lerin sonlarına gelindiğinde Cumhuriyet Halk Fırkası yönetimi, Türkiye İdman cemiyetleri İttifakı ile arasında ilgi ve bağları daha sıkı tutmak ve İttifak ile Fırka arasında bir düzen sağlamak adına çeşitli girişimlerde bulundu. O günlerde TİCİ'nin V. Kongresi 2 Ocak 1931 tarihinde Ankara'da Halk Fırkası toplantı salonunda gerçekleştirildi. Kongrede federasyon sayılarında değişikliğe gidildi. Hokey, boks ve tenis federasyonları

104 Fevzi Çakmak, Türk Spor Kurumu, Atatürk Ansiklopedisi maddesi.

kaldırıldı. Bu sporların, yapıldıkları bölge idman heyetlerinde tatbik edilmesi karar altına alındı. Futbol, eskrim, denizcilik, güreş ve atletizm federasyonları faaliyetlerine devam ederken; binicilik, kızakçılık, dalgıçlık, uçuculuk ve atıcılık gibi spor dallarının, Ordu Sporları Federasyonu ismi altında bir araya getirilmesine yönelik karar alındı. Kongrede Ali Rana (Tarhan) Bey Genel Merkez Heyeti Başkanlığı görevine seçildi. 20 Haziran 1932 tarihinde VI. Kongresini, 25 Ekim 1933 tarihinde VII. Kongresini gerçekleştiren TİCİ'nin, 13 Nisan 1936 yılında toplanan VIII. Kongresinde "Türkiye İdman cemiyetleri İttifakı" ismi, "Türk Spor Kurumu" olarak değiştirildi.

1936 yılında TİCİ'nin Türk Spor Kurumu'na dönüşümü sonrası hem hükümetlerin bütçeden spora ayırdıkları pay artmış, hem de sporcu ile spor bölgelerinin sayısı yükselmişti. 1935 yılında 15.582 olan lisanslı sporcu sayısı 1938 yılında 442 kulüpte 27.631 lisanslı sporcu ile yaklaşık iki katına çıkarılmıştı. Kurum 1934 yılında genel bütçeden 80 bin lira kaynak alırken, bu rakam 1936 yılı ile birlikte 239 bin liraya çıkartılarak, üç katlık bir artış sağlanmıştı. Buna bağlı olarak 1925 yılında 13 olan spor mıntıka sayısı, 1938 yılına gelindiğinde 63'e yükselmişti. Kuruluşundan itibaren TİCİ'nin her kongresinde ülke içinde spor altyapı hizmetlerinin yapımı gündeme gelmişti. TİCİ Başkanı Aziz (Akyürek) Bey tarafından 1932 yılında Hollanda Millî Olimpiyat Komitesi Asbaşkanı Pieter Scharro ve Mimar Jan Wils tarafından hazırlanmış olan çalışma "*Cimnastik, Oyun ve Spor Binaları İnşa ve Tesisi İçin Rehber*" ismiyle Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştı. Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve TİCİ'nin spor tesisleri alanında ilk adımıdır. Cumhuriyet'in on beşinci yılında 21 vilâyet merkezinde teknik gerekliliklere uygun, ihtiyaca cevap verecek nitelikte stadyum ve sahalar faaliyete geçirilmiş; atletizm tesisleri, yüzme havuzu, atış poligonu ve diğer spor sahalarının yapım çalışmalarına hız verilmişti. Faaliyete sokulan spor tesisleri içinde ilk akla gelen, İtalyan Mimar Paolo Vietti-Violi tasarladığı, yapımına 1934 yılında başlanan ve açılışı 15 Aralık 1936 tarihinde yapılan Ankara (19 Mayıs) Stadyumu'ydu. Spor alanında Cumhuriyet Türkiyesi'nin prestij sembolü olan stadyum projesi içinde futbol ve atletizm müsabakalarının düzenlendiği asıl müsabaka yeri yanında, ikinci derece müsabaka yeri, hokey alanı, yüzme havuzu, tenis kortları ve kulüp binası, halk bayram meydanı, hava ve güneş banyo yeri, atletizm sahası ve jimnastik salonu yer alıyordu. Stadyum açılışında konuşan Başbakan İsmet İnönü, Cumhuriyet rejiminin spora verdiği önemi şu sözlere ortaya koymuştu: "*Türkiye'yi idare edenler, stadyumu en kıymetli mektep gibi her yerde kurmaya çalışacaklardır. Türkiye'nin istikbalini idare edecek olan genç nesil açık havada, açık meydanlarda yetişecektir.*"

İdman İttifakı 1936 yılına kadar çalıştıktan sonra 18 Nisan 1936 tarihinde sekizinci umumî kongresinin verdiği kararla adını Türk Spor Kurumu'na dönüştürdü. Türk Spor Kurumu Cumhuriyet Halk Partisi bünyesi içinde 1938 yılına kadar çalıştı.

29 Haziran 1938 tarihli bir kanunla Başvekalet'e bağlı Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü'nün kuruluşuyla görevi bu müdürlüğe devretti.

Cumhuriyet Devrinde Spor[105]

Cumhuriyet devrinde kulüp ve sporcu sayısı da artmıştı. 1923'te İdman İttifakı'nı kuran kulüplerin sayası 14'tü. 1933'te bu sayı 230 oldu ve 1938 başında 442'e ulaştı. Kulüplerde yarışmalara iştirak ettikleri için lisans alan sporcu sayısı yıllar boyu arttı. 1923, 1933 ve 1938'de sayılar sırasıyla 827, 10.45 ve 27.831 oldu.

İdman İttifakı'nın kuruluşunda ilk kongreye 15 mıntıka delegesi iştirak etmişti. Spora ilgi doğdukça bölge adedi de sürekli arttı. Nitekim 1925, 1927, 1933 ve 1938 yıllarında bölge adedi sırasıyla 16, 19, 22 ve 63 oldu. Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü kurulduktan sonra her vilâyet bir bölge sayıldı. Kazalarda da teşkilât

105 Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943, s. 124-131.

oluşturuldu. Nüfusu çok nahiyeler de kulüp ya da grup kurmaya başladılar. İdman İttifakı'nın ilk genel kongresinde yalnız futbol, atletizm, güreş ve bisiklet federasyonları temsil edildiği halde giderek federasyon adedi onu buldu. Bunlar atletizm, atıcılık, bisiklet, eskrim, futbol, güreş, kayakçılık ve dağcılık, spor oyunları federasyonlarıydı. Güreş federasyonu boksu da kapsıyordu. Spor oyunları ise el topu, basketbol, voleybol, tenis sporlarından oluşuyordu.

Beden Terbiyesi ve Spor[106]

Cumhuriyet idaresi okullarda beden terbiyesi ve sporun inkişafına özel bir önem verdi. Bütün okulların beden terbiyesi programları yeniden tanzim edildi ve spor talimatnamesi vücuda getirildi. Cumhuriyet'ten sonra yapılan modern binalarda beden terbiyesi salonlarına da mevki verildi. Beden terbiyesi, spor ve izcilik için okullara lâzım olan vasıtalar temin edildi.

Beden terbiyesi öğretmeni yetiştirmek için esaslı tedbirler alındı. 1926'da İstanbul Kız Öğretmen Okulu'nda bir beden terbiyesi kursu açıldı. Bu kurs her devresi dokuzar ay sürmek üzere dört devre imtidat etti. Kursta memleketimizin beden terbiyesi mütehassıslarından başka İsveç'ten getirilmiş bir kadın, bir erkek, iki mütehassıs beden terbiyesi öğretmenlerimize nazarî ve amelî dersler verdiler. Bu kursta 45 kadın, 102 erkek beden terbiyesi öğretmeni yetişti ve okullarımıza öğretmen tayin olundu. Bir taraftan da bakanlık Garp memleketlerine beden terbiyesi ihtisası kazanmak için öğretmenler gönderdi.

1933'te Ankara'da Gazi Terbiye Enstitüsü'nde Beden Terbiyesi ve Spor Öğretmeni yetiştirmek üzere ayrı bir okul açıldı ve Enstitünün yanında her türlü vasıtalarla mücehhez modern bir bina vücuda getirildi. Beden Terbiyesi Okulu'nda Türk ve yabancı mütehassıslar nazarî ve amelî dersler vermektedirler. Kadın beden eğitimi öğretmenlerine olan ihtiyaç dikkate alınarak 1936 ders yılında eden eğitimi şubesine bir de kızlar kısmı ilave edildi. Enstitü mezunlarının bir kısmı ihtisas kazanmak için Garp memleketlerine gönderildi.

1935 yılında beden eğitimi, spor ve izcilik işlerini tanzim ve kontrol etmek üzere bakanlıkta ayrı bir daire teşkil olundu. İzcilik işleri tanzim edildi. İzcilik talimatnamesi, izcilik kitabı yazıldı.

Her sene Mayıs içinde orta ve yüksek derecedeki okulların idman şenliği yapması kararlaştı. 1936-1937 ders yılından itibaren bu şenliklerin Atatürk'ün Anadolu'da Türk İstiklâl Mücadelesi'nin başına geçtiği 19 Mayıs Millî Bayramı'nda yapılması kararlaştı.

İstanbul'da Spor: Vay Em Si Ey (YMCA) Jimnastikhaneleri[107]

Young Men's Christian Association'ın başharfleriyle, YMCA diye bilinen misyoner örgütü 19. yüzyılın son çeyreğinde Amerikan misyoner faaliyetlerinin uzantısı olarak faaliyete geçmiş, başlangıçta American Board of Commissioners for Foreign Missions çatısı altında faaliyet göstermişti. American Board'un okullarında ya YMCA olarak ya da Christian Endeavor Societies olarak örgütlenmişti. İstanbul'daki örgütlenişi 1881'de başlamıştı. 1900 yılında Dünya Komitesi'nce (World's Committee) kabul görmüş, İstanbul'un yanı sıra zamanla İzmir, Adana gibi diğer Osmanlı kentlerinde de faaliyette bulunmuştu.

YMCA Osmanlı topraklarında özellikle II. Meşrutiyet yıllarında etkin olmuştu. İstanbul'da resmen faaliyete geçiş yılı 1913'tü. Tepebaşı'nda Fresko Apartmanı'nı mesken edinmişti. İşgal yıllarında daha bir etkin olmuştu. Cumhuriyet döneminde seküler bir çizgide görünmeyi önemsemiş, ancak Amerika'dan aldığı mali

106 *Cumhuriyet Halk Fırkası On Beşinci Yıl*, s. 179.

107 Zafer Toprak,"İstanbul'da Spor: Vay Em Si Ey (YMCA) Jimnastikhaneleri," *Toplumsal Tarih*, cilt 1, sayı 2, Şubat 1994, s. 8-12.

destek giderek azalmıştı. Bir süre sonra Beyoğlu şubesi kapanmak zorunda kalmıştı. 1939 sonlarında YMCA'in Türkiye faaliyetleri son bulmuş ve kısa bir süre sonra dil eğitimine odaklanarak Amerikan Lisan ve Ticaret Dersanesi adı altında yeniden açılmıştı.

YMCA'in Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerinin ayrıntıları World Service - A History of the Foreign Work and World Service of the Young Men's Christian Associations of the United States and Canada başlıklı kitapta yer aldı. Kitabın yazarı Kenneth Scott Latourette'ti. YMCA'in İstanbul'da en az üç süreli yayını oldu. Bunlar The Association Quarterly- Constantionple, Young Men of Turkey ve Pera Young Men'di. The Association Quarterly Ocak 1914'ten Ekim 1915'e kadar iki yılda sekiz sayı çıkmıştı. Derginin başlığının altında "Published by the General Committee of Christian Associations in the Turkish Empire" alt yazısı yer alıyordu. Yayın yeri Fincancılar Yokuşu, Bible House'du. Mes'ul müdürü Ohannes Kirkoryan'dı.

The Association Quarterly Osmanlı devleti'nin son döneminde toplumsal örgütlenmelerine ayrı bir yer ayırmıştı: Nisan 1914 sayısında İzmir'den Suriye'ye Osmanlı topraklarındaki keşşaflık ya da izcilik örgütlerinden söz ediyordu (Scouting in the Turkish Empire); Ekim 1914 sayısında Mrs. Marcellus Bowen'un İstanbul'da örgütlü kadın çalışmalarını yer vermişti (Organized Work of Women in Constantinople).

Young Men of Turkey'in ilk sayısı Ekim 1920 tarihini taşıyordu. Aylık bir dergiydi ve en az üç sayı yayımlanmış. Sonuncu sayısı Aralık 1920 tarihini taşıyodu. Kapağındaki üçgen YMCA'in simgesi olan "beden, akıl ve ruh"un birlikteliği anlamına geliyordu.

Pera Young Men haftalık bir bültendi. İşgal yılları İstanbulu'nda yayımlanmış, 25 Ocak 1920'de çıkmaya başlamıştı. Haftalık olarak 27 Mayıs 1922'ye kadar sürmüştü. Dernek üyelerinin haberleşmesini sağlamıştı (Published by the Young Men's Christian Association for circulation among its members). Adresi Kabristan Sokak, No. 10'du. İşgal yılları İstanbulu'nun toplumsal tarihine yönelik değerli bilgiler içeriyordu.

Kentlerin giderek anonimleştiği bir ortamda YMCA değişik faaliyetlerle insanları biraraya getirmişti; onları "toplumsallaştırmış"; kent kültürü yaratmaya çalışmıştı. Toplumsallaştırma girişimlerinin başında spor geliyordu. YMCA'in Türkiye'nin spor tarihinde hatırı sayılır bir yeri oldu. Çoğu tekkeler bünyesinde örgütlenmiş geleneksel sporların ötesinde "modern" sporlar Osmanlı topraklarına büyük ölçüde yabancılar tarafından getirilmişti. 1890'ların ortalarında İstanbul'daki İngiliz kolonisi kendi aralarında spor müsabakaları düzenlemeye başlamış; kürek, yat, tenis en gözde sporlar olmuştu. Ardından İngilizler futbol takımları kurmuşlardı. Futbol kısa sürede boş sahalarda ve okul avlularında rağbet görmüştü. Galatasaray'da okuyan bir İngiliz, 1899'da okulun bahçesine futbol topunu sokmuştu. 1905'te Galatasaray Spor Kulübü resmen kurulmuştu. Bir süre sonra iki ingiliz Kadıköy Football Club'ü kurmuştu. Moda British Club, Elpis Greek Club, Emogine Club ilk kurulan kulüplerdi. Robinson kardeşler tüm bu kulüpleri bir futbol ligi altında toplamışlardı.

YMCA'in en aktif yönü beden terbiyesi. İstanbul'da YMCA Terbiye-i Bedeniye Dairesi'nin kuruluşundaki amaç şöyle açıklanıyordu: "Dünyanın her tarafında olduğu gibi YMCA cemiyeti Terbiye Dairesi'nin buradaki maksadı da harekat-ı bedeniye, rekreatif (yaratıcı ve tenezzühî) oyunlar ve terbiye-i sıhhiye vasıtasıyle sağlam ve kabiliyetli bir erkeklik istihsali için yegâne yol olan, erkek ve çocukların en yüksek bedenî, fikrî ve ahlakî inkişaf ve tenemmülerini temine çalışmaktır."

İstanbul YMCA cemiyeti o günün koşullarıyla mükemmel sayılabilecek donanımlı iki jimnastikhaneye sahipti. Banyo ve duşlar, sıcak, soğuk su, elbise dolapları , uzman hocalar yönetiminde "terbiye-i sıhhiye programı" YMCA'in ne denli geniş olanakları olduğunu kanıtlıyordu.

YMCA'in bir aralık İstanbul'da dört ayrı mekânda örgütlenmişti. Bunlardan biri Rusya'dan kaçan Beyaz Ruslar için açılan Maiak'tı: A YMCA for the Russians in Constantinople. Maiak Rusçada deniz feneri anlamına geliyor ve Petrograd'daki (bugünkü Petersburg) YMCA'in adıydı. Bolşevik Devrimi ertesi YMCA Rusya'yı

boşaltırken Rus YMCA'ini de İstanbul'a taşımışlardı. Adresi Bursa Sokak, No 40'dı. 1 Nisan 1920'den itibaren faaliyete geçmişti. Binada ayrıca bir Rus jimnazyumu açılmış ve göçmen çocukları eğitmişti.

Diğer bir YMCA Amerikan Donanması için açılmış American Navy YMCA-Constantinople adını taşımıştı. İşgal kuvvetleri arasında yer alan Amerikan Donanması denizcilerinin spor ihtiyacını karşılamaya yönelikti. Bu şubenin önemli faaliyetlerinden biri yaz kampıydı. 1922'de Boğaz'da, Yeniköy'de açtığı Bristol Kampı (Camp Mark L. Britol) 1923'te Suadiye'ye taşınıyordu. Tenis, yüzme, balıkçılık ve beyzbol kampta en rağbet gören etkinlikleriydi.

Cumhuriyet'le birlikte mekân sayısı önce ikiye, ardından bire düşmüştü. En önemli birimleri Beyoğlu Şubesi Jimnastikhanesi ve İstanbul Şubesi Jimnastikhanesi'ydi. Beyoğlu Şubesi, Kabristan Sokağı'nda, İstanbul Şubesi Çarşıkapı'da Medrese Sokağı'ndaydı.

Beyoğlu Şubesi Jimnastikhane Evkat Cetveli'nde derneğin faaliyetleri konusunda ayrıntılı bilgi yer alıyordu:

Terbiye-i Bedeniye Sınıfları:

Senior'lar sınıfları:

İşadamları terbiye-i bedeniye sınıfı

Senior aza terbiye-i bedeniye sınıfı

Senior rehberler terbiye-i bedeniye sınıfı

Büyük oyunlar

Hendbol

Tenis

Aletli jimnastik

Kılıç ve flöre ile mübareze sınıfı

Boks

Aza olmayan terbiye-i bedeniyye muallimleri

Kulüp ve saire rehberlerine mahsus saatler

Junior'lar sınıfları:

Junior aza A sınıfı 15 ila 17

Junior aza B sınıfı 12 ila 15

Junior rehberler terbiye-i bedeniyye sınıfı

Büyük oyunlar

Aza olmayan talebeye mahsus saatler

Çocuk kulüplerine mahsus zaman

Aletli jimnastik

Boks

İstanbul Şubesi Jimnastikhanesi'nin de benzer bir evkat cetveli vardı. Jimnastikhanelerde nizamî jimnastik elbisesi "kolsuz beyaz jimnastik fanilası, beyaz kısa pantolon, beyaz jimnastik pabuçları"ndan oluşmuş. YMCA ayrıca Karadeniz sahilinde "Terbiye-i Bedeniyye Kampı'nı (Camp Perry)" açmıştı. Bu Türkiye'de belki de gençlik kamplarının ilk örneğini oluşturmuştu.

Her üye cemiyete girince belirli aralıklarla sağlık muayenesine tutuluyordu. Bu muayeneyi cemiyetin "terbiye-i bedeniye müdürü" ya da "heyet-i tıbbiyesi" üyelerinden biri yapıyordu. Beslenme, uyku, yıkanma, beden hareketleri, şişmanlama ya da zayıflama (sıklet-i bedeniyyeyi tezyid veya tasgir), sağlık sorunları muayeneye gelen her kişiye sağlanan bilgilerdi.

Sağlıkla ve beden terbiyesiyle ilgili Türkçe, İngilizce ve Fransızca kitaplar, dergiler YMCA kütüphanesinde başvurulabilecek kaynaklardı. Ayrıca sağlık üzerine konferanslar düzenlenmişti.

Her tür üye için gruplar halinde jimnastik sınıfları açılmıştı. Gençler, çocuklar ve işadamları için her hafta en az iki kez jimnastik sınıfları vardı. Söz konusu saatlerde uzmanların nezareti altında çalışmalar yürütülüyor; yarışlar örgütleniyordu.

Güreş, kılıç, flöre ve boksa meraklı olanlar için özel sınıflar vardı. Özel olarak çalışmak isteyenler "evkat cetveli"nde boş olan saatlerden yararlanabiliyorlardı.

Yüksek ahlakî seciye sahibi olan ve rehberlik kabiliyetini haiz ve etkinliklerde üyelere yardımcı olan cemiyetin her iki şubesinde seniorlar (büyükler) ve juniorlar (küçükler) için fahrî rehber heyetleri oluşturulmuştu. Rehberlere ayrı bir özen gösteriliyordu. Atletizm ve yüzücülük en gözde spor faaliyetleri arasındaydı.

Basketbol, voleybol, Cage voleybol, futbol, dahili (in door) beyzbol, playground bol, harici (out door) beyzbol, tenis, hendbol ve yol ve meydan atletizmi cemiyetin her iki şubesinde bulunan spor olanaklarıydı. Sürekli "hususi", "lig" ve "turnuva" müsabakaları düzenleniyordu. Her Cumartesi akşamı "Cumartesi Spor Suvareleri" vardı. Faaliyetler hemen hemen tüm yıl boyunca devam ediyordu.

Spor ve sağlık YMCA'in ana kaygılarını oluşturmuştu. İyi bir yurttaş olmak için akıl ve beden sağlığı önkoşul olarak öngörülmüştü. YMCA Terbiye-i Bedeniyye Dairesi sağlıkla ilgili ilkelerini küçük bir broşürde yayımlanmıştı: Bunlar dört başlık altında on beş ilkede sıralanmıştı:

I. Hava:

1. İşgal etiğiniz her odayı havalandırınız.
2. Hafif, gevşek ve mesamatlı elbise giyiniz.
3. Açık hava meşguliyetleri ve tenezzühleri arayınız.
4. Mümkünse açıkta uyuyunuz.
5. Derin nefes alınız.

II. Gıda:

6. Fazla yemek ve fazla sıkletten sakınınız.
7. Et ve yumurtayı seyrek yiyiniz.
8. Bazen sert, bazen hacımlı ve bazen çiğ gıda yiyiniz.
9. Yavaş yiyiniz.

III. Zehirler:

10. Temam, muntazam ve sık olarak ifrazatta bulununuz.
11. Dik durunuz, dik oturunuz ve dik yürüyünüz.
12. Zehir ve bulaşıklıkların vücudunuza girmesine müsaade etmeyiniz.
13. Dişlerinizi, diş etlerinizi ve dilinizi temiz tutunuz.

IV. Faaliyet

14. Mutedil bir surette çalışınız, oynayınız, istirahat ediniz ve uyuyunuz.
15. Sakin, münşerih (gönlü açık, eğlenen) ve muferrih (ferahlık veren, iç açıcı) olunuz.

YMCA'in yayınlarından seçtiğimiz sağlıkla ilgili özdeyişlerden birkaçını aşağıda kaydedelim:

Sıhhat en büyük servetter.

Tenezzühî oyunlar canlandırıcıdır.

Hayat yaşamak değil, fakat sağlam olmaktır.

Saâdetin temeli sıhhattir.

Sıhhati olan ümide ve ümidi olan her şeye mazhar olur.

Gençlik terbiye-i bedeniye ile idame edebilir.

Millî sıhhat en büyük millî mülktür.

Atletizm ve spor seciye yoğurur.

Sağlam bir dimağ, sağlam bir vücutta bulunur.

Sıhhat, sükûnet ve ehliyet, aklın ve hissiyatın zevk ve sürurudur.

Terbiye-i bedeniye dairesi doğrudan doğruya meclis-i müdiran ile her şubenin terbiye-i bedeniye heyetleri nezareti altındaydı. Terbiye-i bedeniyye müdürü Türk Olimpiyat Takımı'nın da antrenörü olan Mister Chester M. Tobin'di. Deneyimli ve sportmen bir Amerikalıydı. Programlar onun nezaretinde yürütülüyordu.

YMCA Beyoğlu Şubesi Terbiye-i Bedeniyye Dairesi müdürü uzun yıllar Türkiye'nin her tarafında izciliğin kuruluşunda önayak olmuş ve beden terbiyesinin ülkeye yerleşmesinde büyük katkıları olmuş terbiye-i bedeniyye muallimi Ahmed Robenson Bey'di. Ünlü Türk atlet ve güreşcisi ve jimnastik muallimi Ali İlhamı Bey İstanbul Şubesi Terbiye-İ Bedeniyye Dairesi müdürüydü.

YMCA'in yıllık faaliyetleri hakkında bilgi edinmek için Terbiye-i Bedeniyye Dairesi'nce çıkarılmış "Pour l'amélioration de votre santé" başlıklı broşüre bir göz atmak yeterliydi. Aşağıda Ekim 1924-Eylül 1925 dönemi programının özetini Cumhuriyet'in ilk yılı Türkçesiyle veriyoruz:

"Senenin programına dahil bulunan başlıca birkaç faaliyet:

Teşrin-i Evvel 1340: Mevsim faaliyetlerine ibtidar münasabetiyle idman yevm-i mahsusu. Futbol birliği.

Teşrin-i sani - Basketbol, voleybol, Cage voleybol birlikleri ictima-i umumisi.

Cross Country (Tarla) koşusu.

Kanun-ı evvel - İşadamlarının voleybol ve hendbol kulübü

Mevsim bidayeti hendbol turnuvası.

Kanun-ı sani 1341 Yeni sene münasabetiyle umumun ziyaretine küşad bulundurulan "Açık Ev (Open House)" günü.

Dahilî atletizm müsabakaları.

Şubat - Güreş birincilikleri.

İş adamlarının banket ve eğlence akşamı.

Mart - Jimnastik müsabakaları.

Basketbol serbest atış müsabakaları.

Boks birincilikleri.

Nisan - Basketbol birincilikleri.

Hendbol birincilikleri.

Mayıs - Beynelmilel Avrupa pentatlon (beşlik) müsabakaları.

Yol ve meydan atletizm müsabakaları.

Haziran - Haftalık gezme ve tenezzühler.

Kazalara karşı mücadele.

Sıhhat mücadelesi haftası.

Beyzbol ve Playgroundbol birlikleri.

Temmuz - Yüzme ve can kurtarma mücadelesi.

Tenis birincilikleri.

Ağustos - Terbiye-i bedeniyye talim kulübü.

Deniz yarışları.

Eylül - Gelecek mevsim mesaî ve programlarını tetkik ve tanzim etmek için konferans.

"Yeni Mevsim" muayene-i sıhhiyesine ibtidar.

Türkiye'de YMCA bir misyoner etkiliği olarak başlamışsa da giderek ülkedeki dönüşümlere ayak uydurmak gereği duymuştu. Spor ve sağlık YMCA'in laik Cumhuriyet'te temel hedeflerini oluşturmuştu. Bu nedenle dinsel kisvesi giderek yok olmuş; gençliğin us ve beden terbiyesi vurgulanmıştı. Açtığı jimnastikhanelerle İstanbul halkına ve gençliğine geniş olanaklar sunmuştu..

Deniz Sporları ve Plaj Kültürü Cumhuriyet'te Bir Nostaljinin Öyküsü

"Denize inmek medeniyetin şiarıdır."
Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Cumhuriyet'te plajın icadı bir nostaljinin öyküsü. Bu nostalji aslında Cumhuriyet'in yaşam tarzındaki köklü dönüşümleri simgeleyen bir tarihsel belgesel. İstanbul sekenesinin toplumsallaşmasını, boş zaman değerlendirme normlarındaki değişimi, doğaya açılımını ortaya koyuyor.

Son kertede denizin kent yaşamının bir parçası olması İstanbul başta olmak üzere ülkeye özgürlük anlayışını getirmiş zaman içerisinde. Soyunan Türk insanı geçmişin her türlü hurafelerini, önyargılarını geride bırakmış..

Denizler ve Karalar

İnsanların karalara oranla çok daha geniş bir alanı kapsayan denizlerle olan ilişkisi uyarlığın gelişimini de belirleyen temel etmenlerden biri olageldi. Denizlere açılındığı oranda uygarlık yeni evrelere ulaşmış, Avrupa'nın uzun yıllar dünyada hegemon bir konum işgal etmesi denizler sayesinde olmuştu. İspanyol ve Portekizlilerin denizlere açılımı, yeni kıtaların keşfi modern çağların da başlangıcını oluşturmuştu. Osmanlı Akdeniz'e sıkışması ve Batı'daki gelişmeleri izleyememesi sonucu zamanla Batı'nın yörüngesine girmek zorunda kaldı. Deniz ülkelerin gelişimini sağladığı gibi aynı zamanda özgürlüğün de simgesiydi. Kara iktidardı; deniz ise özgürlük...

Türklerin denizle tanışması epey geç oldu. Her ne kadar Akdeniz'in ünlü korsanları Osmanlı egemenliğini tanımışlarsa da Navarin ertesi Osmanlı Batı ile boy ölçülemez duruma düşmüştü. Deniz aynı zamanda bilim ve teknoloji anlamına geliyordu. Birçok yenilik denize uyarlanıyordu. Nitekim 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkelerin askeri gücü deniz güçleriyle orantılanır olmuştu. Zırhlı gemiler bundan böyle iktidarı simgeliyordu. Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye verdiği siparişleri, Sultan Reşad ve Sultan Osman zırhlılarını teslim alamamanın ezikliği içerisinde Alman savaş gemilerine bayrak çekerek Sivastapol'u bombalaması ülkenin Cihan Harbi'ne girmesine neden olmuştu.

Cihan Harbi Türklerin denizle olan ilişkilerini de belirleyecekti. Devlet barış antlaşmaları imzalarken toplum da denizle barışacaktı. Cumhuriyet'in laik toplum anlayışı insanı daha görünür kılacak, artık Türk insanı soyunma özgürlüğüne kavuşacaktı.

Osmanlı toplum yaşamında mahremin ayrı bir yeri vardı. Uzun süre deniz mahremin bir parçasıydı. Üç bir yanı deniz olan İstanbul sekenesi için deniz çok uzaktı. Asırlarca denize girilmedi; sanki denize girmek yasaktı ya da gerçekten öyleydi. Tanzimat sonrası Batı özentisi Osmanlı toplumunu da etkilemekten geri kalmadı. Batı'da da denize girmenin kuralı vardı. Osmanlı'da bu kurallar daha da sıkıydı. Ve nihayet Osmanlı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren denizden tahta perdelerle ayrılmış olan deniz hamamları ile yetinmek zorunda kaldı.

Hekimler ve Deniz Banyosu

Şer'î hükümlerin hakim olduğu dönemlerde denize girmenin günah olduğuna dair herhangi bir kayıt yoktu. Çölün ortasına vahiyle gelen bir dinin denizi gündemine alması da düşünülemezdi. Yasak olduğuna dair de herhangi bir ferman bugüne değin ortaya çıkmadı. Ayıp olduğu da şüpheliydi... Ama Osmanlı kendini karada daha güvenli hissetti. Denizlerdeki fetihlerini kendi himayesine aldığı deniz korsanlarına bıraktı. Fütuhat büyük ölçüde karada gerçekleştirildi.

Bütün bunlara karşı denize girmenin tıbben sakıncaları olduğu defaatle zikredildi. Denize girmek için neredeyse tam teşekküllü bir hastaneden rapor almak gerekiyordu. Hekimler kendilerine "deniz sağlığı" anlamına gelecek bir alan açmışlardı. Kimlerin denize girebilecekleri, kaç dakika denizde kalacakları, hangi aylarda denize girilmesi gerektiği, denize girmeden önce ne tür önlemlerin alınması gerektiği, tüm bu hususlar "bilim"in ışığında ayrıntılarıyla sayfalara dökülmüştü.

Osmanlı'nın son döneminde deniz hamamları konusunu işleyen, daha doğrusu Osmanlı'yı uyaran bir dizi kitap yayımlanmıştı. Bu kitaplardan denize girmenin bir "adabı" olduğu görülüyordu.

Hekimlerin yazdıkları deniz kitapları yasaklarla doluydu. Deniz kitaplarının ya da risalelerinin ilkinin yazarı İbrahim Cemal [Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane muallimin-i muavinininden ve cemiyet-i Tıbbiyye-i Osmaniye aza-i müdavimesinden Tabib Binbaşı İbrahim Cemal'di. Kitabın adı ise *"Deniz Hamamı Risalesi – Deniz suyu, havası ve kumunun havâss ve tesirâtı ve suver-i isti'mali [kullanım şekilleri] hakkında malumat-ı nafiayı havidir"* idi.[108]

Bu risaleye göre bir tabibin, yani hekimin onayı olmadıkça denize girmek sakıncalıydı. Denize hangi zamanlarda girileceği, deniz mevsiminde hangi yiyecek ve içeceklerin tüketileceğini yine tabip belirliyordu. Deniz kenarında oturuluyorsa iklim değişikliği sorun değildi. Ama içerlek bir yöreden deniz kenarına gelinmişse denize girmeden önce iki üç gün beklenmeliydi. Özellikle küçük çocuklar ve hastalıktan yeni kalkmış, nekahat döneminde olan gençler için bu husus önemliydi. Bu iki üç gün bekleyiş kişinin sahil havasına uyum sağlamaları için gerekliydi. Gelenek denize "karpuz kubuğu denize düştükten sonra" girmeyi uygun görüyordu. Her ne kadar Haziran'ın ortalarından itibaren denize girilebilirse de en uygun zaman yaz mevsimi sonu ya da sonbahar başlangıcıydı. Çünkü o zaman su pek soğuk olmaz, hava da giderek soğumaya başlardı. Yoksa hava ile suyun derecelerinin farklı olduğu bir durumda beden büyük sarsıntı geçirirdi. Bu arada "bâd-ı semûm" yani sam yeli ile "eyyâm-ı bâhur", Ağustos'un ilk haftasında olan en sıcak günler arasında yani Haziran'ın yirmisiyle Ağustos'un on biri arasında denize girmek sıhhate muzır olduğu konusunda batıl inancın gerçekle bir ilişkisi yoktu. Yetişkinler bile ne sabahları erken vakitte ne de akşam güneş battıktan sonra denize girmemeliydiler. En uygun saat öğleden iki saat öncesiyle beş saat sonrası arasıydı. O süre, özellikle med ü cezir olayının, yani gelgitin suları yükselttiği zaman deniz suyu güneşin hareketiyle kızmış olan kumlu sahili yavaş yavaş örterek ısınırdı. Söz konusu olan saat özellikle çocuklarla, hastalıktan yeni kalkanlara ve ilk defa olarak denize girecek olanlara uygun düşüyordu. İnsan yediklerini hazmetmeden denize girmemeliydi. Erişkinler ya aç karına ya da yemek ertesi üç buçuk saat bekledikten sonra denize

108 İbrahim Cemal [Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane muallimin-i muavinininden ve cemiyet-i Tıbbiyye-i Osmaniye aza-i müdavimesinden Tabib Binbaşı], *Deniz Hamamı Risalesi – Deniz suyu, havası ve kumunun havâss ve tesirâtı ve suver-i isti'mali hakkında malumat-ı nafiayı havidir*, İstanbul: Kasbar Matbaası, 1307.

girmeliydiler. Çocuklar için bu süre iki saat olabilirdi. Çocuklarla hastalıktan yeni kalkanlar uzun süre açlığa dayanamayacakları için onların erkence hafif bir kahvaltı yapmaları uygun düşerdi.

Çocuklar altı yaşını bitirmedikçe denize sokulmamalıydı. Yedi yaşına geldikleri zaman bile birdenbire denize götürülmemeli, önce evde sıcak banyo veya duş yaptırılıp tedricen soğuk suya alıştırılmalıydılar. Denize girmeden önce beden ile suyun ısıları arasındaki fark ne kadar yüksek olursa denizden çıktıktan sonra da insanın bedeni sorunla karşılaşabilirdi. Bu nedenle denize girileceği zaman bir dizi beden hareketi yaparak terlenmeliydi. Kimileri, hatta hekimlerden bazıları, terli terli denize girmenin sakıncalı olacağını söylüyordu. Bu nedenle insanlar denize girmeden evvel terini kurutma yoluna gidiyorlardı. Oysa terin kuruması o kişilerin soğuk almalarına neden oluyor ve denize girildiğinde de üşümelerini artırıyordu.

Kısaca denize herkes giremezdi. Nitekim Doktor Adanalı Ahmed Şükrü'nün kitabının adı "*Denize Kimler Gerebilir*"di.[109] Risaleye göre denize girmek yaşa, bünyeye ve mizaca göre değişirdi. Çocuklar denize girmemeliydi. Yedi yaşında ya da daha küçük bir yaşta bulunan çocuğun denize girmesi "katiyyen" men edilmeliydi. Kırk beş yaşını tamamlamış olanların da denize girmemeleri gerekirdi. Girdikleri takdirde çoğu kez "basura duçar oldukları" görülmüştü. Ayrıca suya belirli bir süre için girilmeliydi. 15-20 yaş aralığından bulunanlar bile ancak 10, bilemediniz 15 dakika suda kalmalıydılar.

Korvet Tabibi Beşiktaşlı Salahaddin Ali ise "*Hamamlar – Deniz Hamamları ve Denizde Banyo – Banyoların tesirât-ı* **şifaiyyesi** – *ve* – **İstihmâmât** *Suret-i İcrasındaki Şerait-i Sıhhiyye*" başlıklı kitabı yazmıştı. Kitabın tanıtım metninde şu satırlar yer alıyordu. "Hamamlar ve deniz hamamları hakkında hâl-ı hazırda fenne muvafık herkesin anlayıp müstefid olabileceği tarzda kaleme alınmış gayet nafi' malumat ve tedâbir-i mühimme-i sıhhiyeyi ve denize girecekler için şayan-ı dikkat ve imtisal mütalaat-ı vakıfaneyi muhtevi risaledir."[110] Bu risalenin en ilginç yönü deniz hamamlarını kirlilik yönünden tasnif etmesiydi. "Hâl-i hazırda istihmam edilen [hamama girilen] deniz hamamlarını gözden geçirelim. Hangisinin sıhhate muvafık olup olmadığını tetkik edelim" diyor, Kumkapı'dan yola çıkarak tüm sahilleri dolaşıyordu. Özellikle Köprü ve Haliç'in her iki yakasında deniz hamamı yapmanın doğru olmadığını söylüyordu. Lağımların İstanbul'un dört bir yanında denize akması sağlık açısından sakıncalı bulunuyordu. Boğaz'ın bir bölümü bile yazar tarafından sakıncalı bulunuyordu. Anadolu yakasında Üsküdar, Çubuklu, Kanlıca, Göksu, Rumeli yakasında Beşiktaş, Ortaköy, Bebek ve İstinye deniz hamamına münasip değildi. Boğaz'da en uygun mahal Arnavutköy'dü. Marmara kıyısında Makriköy ve Fenerbahçe tercih görüyordu. Son olarak Adalar'a değiniyor, "Adalara gelince hem tebdil-i hava ve hem de istihmama [banyo yapmaya] pek müsait bir mahaldir" diyordu.

"Deniz Donu"nun İcadı

Deniz hamamlarından plaj kültürüne geçişte Florya'nın ayrı bir yeri oldu. Evet, Rus göçmenler Florya'yı mesken edinmiş, soyunup dökünüp denize girmişlerdi. Ama çağdaş plaj anlayışının oluşumunda Gazi'nin ayrı bir yeri oldu. Otuzlu yılların ortalarında üstü çıplak denize giren ve bunu basından kaçmaksızın herkesin gözü önünde gerçekleştiren belki de tek devlet reisiydi. Başbakanı İsmet İnönü uzun süre göğsü kapatan askılı mayoyla denize girmeyi tercih edecekti.

Mayo deyip geçmemek gerekirdi. Mayonun ilk adı "deniz donu" ya da "denize girmeye mahsus olan don"du. Devlet ricali mayonun kabulünde büyük rol oynadı. Zira mayonun halk arasında kabulü zaman aldı. İlk zamanlarda

109 Doktor Adanalı Ahmed Şükrü, *Denize Kimler Gerebilir*, Dersaâdet: Matbaa-i Kütüphane-i Cihan, 1322.(Deniz hamamları, envai, menafii)

110 Beşiktaşlı Salahaddin Ali [Korvet tabibi], *Hamamlar – Deniz Hamamları ve Denizde Banyo – Banyoların tesirât-ı* şifaiyyesi – *ve* – İstihmâmât *Suret-i İcrasındaki Şerait-i Sıhhiyye*, Ayyıldız Matbaası, 1334.

erkekler donla, yahut don üstünde peştamalla denize giriyorlardı. Sonraları, bol ve altlı üstlü bir tür kapalı mayolar çıktı. Kadınlar ise vücut tenasübünü hiç göstermeyen bol biçim ve kollarının kırması bilekleri, paçalarının kırmaları da baldırları örten, ekseriya açık veya koyu maviden yahut kapalı düz renkte şeyler giyerlerdi. Bunlara mayodan ziyade elbise demek daha doğru olurdu. Kadınlar ilk zamanlarda deniz hamamlarına ya da sıcak semt hamamlarına giderlerken tedarikli olurlardı. Sırmalı havlularla peştamallar birlikte götürülür ve bunlar, o zaman şimdiki gibi plaj torbaları bulunmadığından kocaman bohçalarla taşınırdı. Sepet sepet yiyecek de hiç ihmal edilmezdi.[111]

Son olarak Bahriye zabıtanından Mim. Said Bey'in "*Deniz Muallimi – Denizde... nehirlerde, göllerde duçar-ı kaza olmak ihtimaline maruz kalan hayat-ı beşerî birçok muhatarattan kurtarmakla beraber, hıfzıssıhha nokta-i nazarından da şayan-ı ehemmiyet bir fen-ı mahsustur*" başlıklı kitabı yüzme öğretmeye yönelik bir kitaptı.[112] "Kurbağavari yüzme", "Arka üstü yüzme", "Köpekvari yüzme", "Yan taraf üzerine yüzme" ve "Suyun altından yüzme" belli başlı yüzme teknikleriydi. Ayrıca deniz kazalarında ne tür önlemler alınacağı kitapta yer alıyordu. Bunlar arasında "Elbise ile suya düşmek ve icab eden tedâbir" de görülüyordu. Ve son olarak envai çeşit su oyunu sayılıyordu: "Suda ip çekmek", "Suda esir almaca oyunu", "Yandan çarklı vapur tarzında yüzme oyunu", "Torpito vari yüzme oyunu", "Suda saat rakkası vari oyun icrası", "Suda vals oyunu", "Suda torba oyunu" bunlar arasındaydı.

Deniz Hamamı

Bugün artık aile albümlerinde ve eski dergilerde yer alan fotoğraflarda ve eski kartpostallarda gördüğümüz deniz hamamları, kıyıdan uzunca bir iskele ile ulaşılan, etrafı tahta perdelerle çevrili barakalardan oluşuyordu. Bu yapıların ortasında havuza benzer bir boşluktan insanlar denize girerlerdi. Aslında bu bile bir aşamaydı. Tıbben de denizin önemli sakıncaları vardı. Nitekim 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hekimlerimiz denize girmenin sakıncalarını sıralamış, ayrıca suyla temas için bin bir kural getirmişlerdi. Ama yine de 1875'te, İstanbul Şehremaneti, yani İstanbul Belediyesi deniz hamamları hakkında bir nizamname çıkarmış ve erkek ve kadınlar için ayrı ayrı deniz hamamları öngörmüştü. Nizamnamede bunların ebatları belirlenmiş, üstü örtülü "suffe" denilen bir sofa ya da revak şart koşulmuş, ayrıca bir kahvehane ve hela şartı koşulmuştu. Bu deniz hamamları her yerde de açılamayacaktı. Yasağın delindiği tek yer Tarabya'ydı. Delenler de sefaretlerin yazlık yalılarının çevresinde demirlemiş olan yat ve motorların denizcileriydi. Özellikle Amerikalı denizciler her sabah büyük bir şamata ile denize girerler, koy onların neşeli sesleriyle çınlardı.[113]

Tarabya eskiden beri Karadeniz'in serin esintilerinin hissedildiği makul bir sayfiye yeriydi. İstanbul'daki yabancı diplomatlar ya da kentte uzun süre kalan yabancılar yaz aylarını burada geçirmekten çok hoşlanırlardı. Tarabya'nın otelleri yaz aylarında deniz banyoları, spor faaliyetleri ve hafta sonu eğlenceleri ile İstanbul'un özellikle üst gelir düzeyindeki halkını çekiyordu.

19. yüzyılın ortalarından itibaren deniz hamamları İstanbul'u kuşatmaya başladı. Selim Nüzhet Gerçek anılarında Karaköy'de köprü üzerindeki hamamları kaydedecekti. Abdülaziz'in son yıllarında yapımı başlamış, Abdülhamid'in ilk yıllarında sürmüş ve 1878'de yerine konmuş olan demir köprünün bir yanında Boğaziçi ve Üsküdar iskelelerinin karşısında bir uçtan diğerine salaş kıraathaneler, Haliç tarafında ise altları ızgaralı iki deniz hamamı açılmıştı.[114]

---

111 Serdar Soydan, *Bir Zamanlar İstanbul'da*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008, s. 50-51.

112 Mim. Said [Bahriye zabitanından], *Deniz Muallimi – Denizde... nehirlerde, göllerde duçar-ı kaza olmak ihtimaline maruz kalan hayat-ı beşerî birçok muhatarattan kurtarmakla beraber, hıfzıssıhha nokta-i nazarından da şayan-ı ehemmiyet bir fen-ı mahsustur.* [İkinci tabı], İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, Haziran 1329.

113 Orhan Türker, *Therapia'dan Tarabya'ya - Boğaz'ın Diplomatlar Köyünün Hikâyesi*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2006, s. 36-37.

114 Selim Nüzhet Gerçek, İstanbul'dan Ben de Geçtim, İstanbul. Kitabevi, 1997, s. 36-37.

Rus Göçmenler ve Plaj Modası

Deniz hamamından plaja geçiş ise bir devrim niteliğindeydi. İlhami Mazhar, *Bir Ömür Boyunca* başlıklı kitabında "Plajlarda güneşlenerek denize girmeyi bize Ruslar öğrettiler" diyecekti. Rus Devrimi'ne karşı koyan ve ülkelerinden kaçan Beyaz Ruslar, paradoksal olarak İstanbul'da devrim niteliğinde bir dönüşüme neden olacaklardı. Çarlık taraftarı Vrangel ordusu Bolşeviklere yenilerek, Karadeniz limanlarına sığınmıştı. O zaman İstanbul'u işgal altında tutan İtilaf Devletleri İstanbul'da ellerine geçirdikleri gemileri o limanlara göndererek asker, kadın, çocuk toplayabildikleri insanları İstanbul'a getirerek transit olarak Florya civarında kamplara yerleştirmişlerdi.

Mütareke ve İstanbul'un işgaliyle birlikte "mesire" anlayışı değişmişti. Mesireler sayfiyeye dönüşmeye başlamıştı. Boğaz yerine artık Adalar'a ve Anadolu yakası sahillerine gidilir oldu. Bundan böyle İstanbul gençliği Göksu'da, Kâğıthane'de, Boğaz'da kayık sefaları yerine sıkış tepiş otomobillere doluşuyor, Maslak'a gidiliyordu. Ya da vapura binip denizde yüzmek ya da dansinglerde eğlenmek üzere Büyükada'nın yolunu tutuyorlardı. Burhan Cahit, *Resimli Ay*'da yayımladığı "Büyükada'da nasıl eğlenilir?" başlıklı yazısında, bu tatil yerinin sadece İstanbul'un değil, Şark'ın da en güzel sayfiyesi olduğunu yazacaktı Cahit'e göre, Büyükada "sade İstanbul'un değil, Şark'ın da en güzel sayfiyesi"ydi. Büyükada bundan böyle "kibar ve zengin halkı sinesine cezb eden" bir mekândı. [115]

Artık Cumhuriyet arifesi İstanbullu "monden" kadın Avrupa'yı yakından izliyordu. Batı tarzı giyinmeyi özeniyor, Batı tarzı süsleniyordu. Kadın toplumsallaştıkça, bedeni dahil bireysel kimliği ortaya çıkıyor, modaya uyuyor, çorabından saçına kendisine Batı normlarında çekidüzen veriyordu. Nitekim daha mütareke yıllarında çarşaf adı altında Paris ve Londra modaları yakından izlenmeye başlamıştı. Bu tarihlerde yayına giren *Süs* ve İnci dergileri giyim, kuşam, süs konularında genç kızlara ve yetişkin kadınlara yol gösteriyordu. Bu da yetmezmiş gibi Kızıl Ordu'nun püskürttüğü Rus aristokrasisi, varını yoğunu geride bırakarak canhıraş İstanbul'a göçmüştü. Fakr u zaruret içindeki, geçim derdindeki Rus göçmen kadınları kısa sürede İstanbul kadını için özenti vesilesi oldu. Rus başı diye bilinen tülbentle başı bağlamak başörtüsünün yerini almış, bitlenen Rus kadınlarının saçlarını kestirmeleri sonucu "alagarson" kısa saç modaya dönüşmüştü. Bu tür saç modeli Avrupa üzerinden gelen, Amerikan "flapper" modasına da uygun düşüyordu.

Bütün bunlara denize girmek ve dans etmek eklenmişti. Her ikisi de geleneksel normlara başkaldırı anlamına geliyordu. Kadın geçmişte olsa olsa kapalı deniz hamamında denize giriyordu. Oysa şimdi açıkta, alemin gözü önünde soyunuyor, kendini serin sulara atıyordu. Bir de dansing modası çıkmıştı. Dansingler Müslüman kadının da müdavim olduğu mekânlara dönüştü. "Flapper" modası, payitahtın genç kızlarını da sarmış, hanım hanımcık evinde oturan Osmanlı kadını bundan böyle eteğini kısaltmış, saçını kesmiş, denize koşmuş, Black Bottom, foxtrot, Charliston'un müptelası olmuştu.

Böylece plaj modasını İstanbul'a getirenler Rus göçmenler olmuştu. Florya'da sere serpe yarı çıplak denize giren Rus dilberleri kısa sürede İstanbul sekenesinin ilgi odağına dönüştü. Yüzyıllardır denizden kaçan İstanbul halkı bu kez "Fülürye"ye koştu. Eskiden halk, tarihi çınarlar ve memba suları ile meşhur Fülürye'ye fülürye kuşunu dinlemek için giderken bu kez kızgın kumlar üzerinde yatan Rus dilberleriyle önce göz, ardından deniz banyosu yaptılar. Bu arada "Fülürye" Rus şivesi ile "Florya"ya dönüştü. Böylece mahremlik giderek kalktı; Türk kadınları ve erkekleri için de plajlarda açılıp saçılma devri başladı.

Cumhuriyet'le birlikte İstanbul'da yeni bir burjuvazi oluşuyordu. Moda ve Büyükada gibi İstanbul'un seçkin mekânları deniz kültürüne yeni bir boyut getirecekti. Aslında 20. yüzyılın başlarından itibaren bu yörelerde bir kıpırdanma başlamıştı. Büyükada'da yat kulübü, Moda'da ise yelken yarışmaları Cumhuriyet'in devraldığı

115 Be. Cim (Burhan Cahid), "Büyükada'da nasıl eğlenilir ?" *Resimli Ay*, sene 2, nümero 17/5, Haziran 1341, s. 35-36. "Sade İstanbul'un değil, Şark'ın da en güzel sayfiyesi olan Büyükada bu sene emsalsiz bir rağbet kazanmıştır. Kibar ve zengin halkı sinesine cezbeden Büyükada'nın yaz hayatı nasıl geçiyor?"

gelişmelerdi. Cumhuriyet'le birlikte bir süre deniz hamamlarıyla plajlar bir arada yaşadı. Ama zamanla kaçgöçün ortadan kalkması plajların revaç bulmasına neden oldu.

Plaj: Gösteri Mekânı

Ancak, plaj kültürü denize girmenin ötesinde farklı boyutlar kazandı. Sanki bundan böyle Saraçhane'nin Direklerarası deniz kıyılarına taşınıyordu. Kış aylarında Beyoğlu, o günkü adıyla Pera, bir gösteri mekânı iken bunun birkaç katı bundan böyle plajlarda sergilenmeye başladı. Ayrıca plaj mekânları neredeyse tam günü kullanılıyordu. Sabah denize giren öğle ve akşam yemeklerini plajın lokantasında yiyor, akşama da alaturka ya da alafranga müzik eğlencelerine ya da operet ya da tuluat gösterilerine kalıyor, dans müsabakalarıyla ertesi günün sabahını ediyordu.

1950 tarihli *Turistik İstanbul Rehberi* tüm bu plaj gazinolarını bir bir sıralıyordu. Plaj gazinoları İstanbul'un dört bir yanını kuşatmıştı. Buraları "yaz günlerinin yorgunluğunu gideren sıhhat ve eğlence mahalleri" olarak tanımlanıyordu. Belli başlı plaj gazinoları şunlardı: Florya Plaj ve Gazinosu, Büyükada Yörükali Plaj ve Gazinosu, Heybeliada Plaj ve Gazinosu, Maltepe'de Süreyya Plaj ve Gazinosu, Suadiye Plaj ve Gazinosu, Caddebostanı Plaj ve Gazinosu, Fenerbahçe Plaj ve Gazinosu, Salacak Plaj ve Gazinosu, Boğaziçi'nde Küçüksu Plaj ve Gazinosu. Ayrıca, Ortaköy'de bulunan Lido Otel ve Gazinosu'nun yüzme havuzu da Boğaz'ın kenarında güzel bir eğlence ve istirahat yeriydi.[116]

Bundan böyle kentin en azından gelir düzeyi plaj kültürüne elverişli kesimi uzun yaz mevsimini deniz kenarında geçiriyordu. Plajda yüzüyor, lokantasında birasını, şarabını yudumluyor, akşamına da plajın gösteri mekânında ya da plajın civarındaki gazinolarda eğleniyordu.

Büyükdere Beyaz Park

Hem plaj hem de gazino olarak işletilen yerlerden biri Büyükdere'deki Beyaz Park Gazinosu'ydu. Gazinonun hem matinesi hem de suaresi vardı. Matinelerde Fethi Ege Caz Orkestrası sahne alıyordu. Özellikle 1950'lerin ikinci yarısında orkestranın yıldızı parlamıştı. Matinenin assolisti ise Perihan Altındağ Sözeri'ydi. 1950'lerin başında III. Selim'in Gözdesi ve Yıldızlar Revüsü gibi filmlerde oynamış, o zamanın ünlü gazinoları Belvü ve Küçükçiftlik'teki konserleriyle ün salmıştı.

Ünlü tiyatrocu ve tuluat üstadı Muammer Karaca, ekibiyle Beyaz Park'ta temsiller veriyordu. 1960'lı yıllarda adı duyulacak olan Çetin İnöntepe ise orkestrasıyla birlikte 1950'lerin sonlarına doğru Beyaz Park'ta program yapmaya başlamıştı.

Plajlarda göz banyosu yapmaya gidenleri cezbeden diğer bir etkinlik de düzenlenen plaj güzeli yarışmalarıydı. Beyaz Park bu alanda da ün salmıştı. Güzellik yarışmasıyla da yetinilmiyor, ayrıca dans müsabakaları da yapılıyordu. Ardından bir de plaj güzeli balosu patlatılıyordu. Bütün bu etkinlikler Beyaz Park'a ayrı bir ün kazandırmıştı.

Kıyı şeridinde bundan böyle plajlarla gazinolar yarışır haldeydiler. İnsanlar sıcak yaz gecelerinde kendilerini sokağa atmak, daha doğrusu deniz kıyılarının esintileriyle bunaltıcı sıcaktan korunmak yolunu gazinolara sığınarak bulmuşlardı.

116 Rakım Ziyaoğlu, Hayreddin Lokmanoğlu & Emin Raşid Erer, *Turistik İstanbul Rehberi*, İstanbul: Halk Basımevi, 1950, s. 59.

Gazino Kültürü

Cumhuriyet'le birlikte artık İstanbul halkı denizle barışıyordu. Marmara'nın Rumeli ve Anadolu kıyalarında, Boğaz sahillerinde, Adalar'da gazino kültürü her geçen gün gelişiyor, İstanbullu yemesinden içmesinden kesiyor, hanende dinlemeye gazinolara koşuyordu. Yenikapı'daki Çakıl Aile Bahçesi altı bin kişilik görkemli mekânıyla bu alanda başı çekiyordu. Sevim Tanürek'ten Fahrünisa Solmaz'a, Özcan Tekgül'den Abdullah Yüce'ye, Ateşböcekleri'ne, İsmail Dümbüllü'ye ve daha nicelerini Çakıl Aile Bahçesi'nde dinleme olanağı vardı.

Bebek – Sayfiye Semti

İstanbul'un yaz eğlenceleri ya plajların geri planlarındaki bahçelerde ya da kıyı gazinolarında lebiderya masalarda yaşanır olmuştu. Bugün kentin göbeği sayılacak kimi semtler o yıllarda nüfus yoğunluğuna uğramadığı için henüz sayfiye sayılıyordu. Bebek de bunlardan biriydi. Bebek başlangıçta deniz hamamıyla ünlenmişti. Ziya Osman Saba *Değişen İstanbul* adlı anı kitabında babasıyla Bebek deniz hamamına gidişlerini anlatıyor, bu arada deniz hamamının ayrıntılı bir tanımını veriyordu.

Bebek tipik bir sayfiye semtiydi. Yan yana dizilmiş meyhane ve lokantalarıyla ünlenmişti. Deniz ve eğlence için bu semtte takılanlar zamanla çevre sakinlerinin yakınmalarına neden olmuşlardı. Gece geç saatlere kadar susmayan Yalı Gazinosu'nun müziği Bebek sekenesini bezdirmişti. Şikâyetler zamanla kısmen sonuç vermiş, Bebekli geç de olsa uykuya yatabilmişti.

Bebek Gazinosu sünnet düğünleriyle ün salmıştı. Türk sanat müziğinin anlı şanlı sesleri Esma Engin ve Radife Erten'i bu gazinoda dinlemek mümkündü. 1956'da "Bu gece en iyi şekilde Bebek Gazinosu'nda eğlenebilirsiniz" Bebek Gazinosu'nun sloganıydı. Sema İçli, Yıldız Erdem ve Mediha Demirkıran gazinonun vazgeçilmezleriydi. Ve nihayet 1956 Mayısı'nda gazino bombayı patlattı. Zeki Müren Bebek Gazinosu'nda programa başlayacaktı. Zeki Müren akşam programlarına ek olarak Pazar günleri içkisiz aile matinelerine de çıkıyordu. Zeki Müren'in bir süre sonra gazinodan ayrılmasının ardından bu kez Müzeyyen Senar Bebek Gazinosu'nun masalarını doldurdu.

Salacak Plajı ve Aile Gazinosu

Plajların adına "aile gazinosu" eklenmesi onları ayrıcalıklı kılıyordu. Birçok plaj bu nedenle geri planında genellikle bir "aile gazinosu" açmıştı. "Aile gazinosu" terimi o yerin nezih bir mekân olduğu anlamına geliyordu. Aile gazinolarının farklı işletmecileri olabiliyordu. Plajın bir parçası olması da gerekmiyordu. Üsküdar'da, Salacak Parkı Aile Gazinosu'nun bulunduğu yerin tam altında, Kızkulesi'nin tam karşısındaki Salacak Plajı vardı. Şimdiki "Kızkulesi Villâları"nın önüydü. Plaja gazinonun içinden geçip yaklaşık 80 basamaklık bir merdivenle inilirdi.

Taşıma kumla oluşturulan plajın tahtadan, salaş soyunma kabinleri vardı. Kabinlerle kumun bulunduğu betondan alan arasında bulunan toprak yoldaki ağaçların altı, güneşle arası iyi olmayanların sığındıkları mekânlardı. Plaj her yıl Haziran ayında açılır ve Eylül ayının sonunda da kapanırdı. Denizin dibi, her yıl plaj açılmadan temizlense de taşlıktı; kısmen de yosunluktu.

Salacak Plajı'nın iki ucunda denize doğru betondan iki uzantı bulunuyordu. Sağdaki uzantının ucu deniz seviyesinden yaklaşık 1,5 metre, soldakininki ise yaklaşık 50 cm yukarıdaydı. Gençler sağdakinden denize ya balıklama atlarlar ya da ters perende atarak girerlerdi. Sahilden 30 metre kadar ileride söz konusu iki beton çıkıntının uçlarını birleştiren ve yüzme bilmeyenlere bu sınırın ötesinin tehlikeli olduğunu ikaz eden ve beyaz boyalı mantarlarla su yüzeyinde duran ipten bir hudut çekilmişti. Denizin içinde plajın ikaz hududunun hemen

ötesinden Kızkulesi'ne kadar giden bir duvar bulunuyordu. Bu duvarın üzerinde su burun hizasına gelinceye kadar yürünerek Kızkulesi'nin 20 metre yakınına kadar yaklaşılıyordu. Sonra deniz birdenbire derinleşiyordu.

Moda Plajı ve Kabotaj Bayramı

Anadolu yakasında ilk deniz hamamının Moda'da Hayik adında bir Ermeni tarafından kurulduğu rivayet olunuyordu. Ama Moda Koyu özellikle Cumhuriyet yıllarında ve özellikle 1 Temmuz Kabotaj Bayramı nedeniyle şenlenmişti. Cumhuriyet'in ilk yılında Kaptan İhsan Akdağ ile Levantan bir ortağı Moda Koyu'nda yeni bir deniz hamamı kurmak üzere girişimde bulunmuşlardı.

Plaj, kumsaldan denize doğru çıkan kazıklar üzerinde üç ahşap iskeleden oluşuyordu. Bunlar birbirine bağlanınca farklı büyüklükte iki havuz ortaya çıkmıştı. Atlama kulesi uzun iskelenin ucunda bulunuyordu. Kadınlar Hamamı ise Kalamış tarafındaki iskelenin sol tarafında 100 m^2 genişliğinde, etrafı çuval bezlerle örtülü bir mekândı. Ayrıca bir atlama kulesi inşa edilmişti. Kadınlar için de bir deniz hamamı yapılmıştı. Tüm ahşap deniz hamamlarında olduğu gibi kışın plajın tahtaları sökülür yaz gelince tekrar kurulurdu.

Plajın girişinde çocuklar için boyu geçmeyen bir havuz daha vardı. Ve nihayet havuzun hemen kenarında ahşap kazıklar üzerine oturtulmuş bir gazino ve kahve bulunuyordu. Burada anne babalar oturur, çocuklarının havuzda oynamalarını, yüzmelerini seyrederlerdi.

Artık hamam anlayışından plaja doğru geçiliyordu. Bu mekânda spor etkinliklerine de önem verilmiş, yüzme ve su topu takımları oluşturulmuştu. Plaj daha sonraları Moda Spor Kulübü'nce yüzme havuzu olarak kullanıldı.

Nitekim kısa sürede Anadolu yakasının su sporlarının merkezi Moda oldu. 1937 yılında ilk kez Macaristan-Türkiye yüzme yarışları burada düzenlenmişti. Birçok yüzücü ve tramplen atlayıcısı bu plajda ünlendi, Türkiye şampiyonu oldu. Atlamada Fahri Bey yıllarca birinciliği kimseye kaptırmamıştı. İbrahim Sulu, Haşim, Tevfik, Tankut, Haldun, Musa gibi birçok millî yüzücü ve su topu oyuncusu bu mekânda yetişti. Özellikle İbrahim Sulu yıllarca Türkiye şampiyonluğunu elinde tuttu.

Moda'da her yıl 1 Temmuz Kabotaj Bayramı kutlanır, plajda yüzme yarışları yapılırdı. Moda Plajı spor etkinlikleri yanı sıra gösteri ve eğlence mekânı olarak da ünlendi. 1950'li yıllarda Almanya'dan gelen su perileri gösterileri için Moda Plajı'nı seçtiler.

Moda'da kadınlar hamamı kısmında bacak güzelliği yarışmaları yapılırdı. Kızların başına çuval geçirilip Latin müziği eşliğinde yarışma düzenlenirdi. Sonuçları erkekler ancak Ses ve Yedigün magazin dergilerinden öğrenebilirlerdi.[117]

Suadiye Plajı ve İran Şahı

Suadiye çevresindeki kıyı yörelerine oranla denizle daha geç tanıştı. Caddebostan iskelesinden Bostancı mendireğine doğru sahil şeridi girintili çıkıntılıydı. Kayalık olan yerler vardı. Çam, söğüt, kavak, çınar ve bilumum ağaçların denize kadar uzandığı bir dizi koy vardı. Doğuya doğru bir ötesi Bostancı Suadiye'ye göre çok daha şanslıydı. Deniz, Teksin, Yumurcak ve Derya adlarında yan yana dizilmiş dört plajı vardı. Daha da ötede Küçükyalı'da yalılara yakın Çamlık Plajı, ardından İdealtepe'de iki halk ve bir özel plaj olmak üzere üç plaj kıyıyı donatmıştı. Süreyya Plajı ise dillere destan bir mekândı. Süreyya İlmen'in kurduğu bir plajdı.

İlmen asker adamdı, ama aynı zamanda işadamıydı. Milletvekilliği yapmıştı. Kadıköy'de Süreyya Sinemasını, Süreyya Opereti'ni kurmuş, Maltepe'de sanatoryum yaptırmış, Kadıköy yakasına tramvayların gelmesinde,

117 Cemşit Piran, *20 No'lu Tramvay Kadıköy Moda*, İstanbul: GiTa Yayınları, 2017, s. 220-223.

Kadıköy'ün ve Üsküdar'ın elektriğe kavuşmasında katkıda bulunmuştu. Süreyya Plajı da onun eseriydi. Vaktiyle kabak, patlıcan ve salatalık tarlası olan bu yerleri yedi yıl uğraşarak plaja döndürmüştü. İlk kazmayı 1939'da vurmuştu. 1946 yılının 8 Haziran günü açılışı yapılmıştı. Plaja bir de "mabet" yaptırmıştı. Sahilden elli, altmış metre uzakta zamanla plajın sembolüne dönüşecek olan "Bakireler Mabedi"ni kondurmuştu

Kıyıdaki diğer plajların mekânlarıyla karşılaştırıldığında girintili çıkıntılı Suadiye'nin pek şansı yoktu. Ama şans 20'li yılların sonlarına doğru Suadiye'ye gülecekti. Hacı Eminzade Mustafa çok yönlü bir girişimciydi. Rusya'ya deri ve teksil ihracatıyla uğraşıyordu. Kazlıçeşme'de bir fabrikası vardı. Fabrika için besleyeceği hayvanlarını otlatacağı uygun bir yer arıyordu. Suadiye sahilinde dolaşırken yolu sahile düşmüştü. Çevrede tek tük evler yer alıyordu. Sahilde sık ağaçlar arasında Sadi Bey'in köşkü vardı. Etraf yemyeşildi, topraktan envai türde kır çiçekleri, papatyalar, kırmızı gelincikler fışkırıyordu. Gözüne bu kıyıyı kestirdi ve 130 metre uzunluğunda ve 180 metre genişliğinde 65 dönümlük bir arazi satın aldı.

Araziyi satın almıştı ama tabakhane kurmak, hayvan yetiştirmek böyle bir kıyıyı değerlendirme açısından anlamsızdı. Öte yandan yöre halkından da tepki gelmişti. Yakınmalar İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'a kadar ulaşmıştı. Vali yakınmaları ciddîye almış ve Hacı Eminzade Mustafa'ya tabakhane yerine bu güzel kıyıda otel yapmasını önermişti. İşte Suadiye tesislerinin başlangıcı, söylenti de olsa, bu tür bir öyküyle başlıyordu.

Bu arada Hacı Eminzade'nin deri işi de sarpa sarmıştı. Gündemde büyük buhran vardı. Rusya ile ticaretin boyutu iyice küçülmüştü. Sonunda fabrikasını da tekstil işi yapan Almanlara satacak ve Küçükyalı'da bir yalı satın alacaktı. Artık yazları buraya geliyordu. İşte Suadiye'de bir eğlence kompleksi kurma fikri bu aşamada ortaya çıktı. Fransa'ya iş için gittiğinde plaj kültürünü görmüş ve tesisleri çok beğenmişti. Böyle bir tesisi neden Suadiye'deki arsasına yapmasındı. Karısı Lütfiye Hanım da kendisini destekliyordu. Bu arada Güler soyadını almıştı.

Ancak sahil çok kayalıktı. Hacı Eminzade Mustafa yılmadı. İşçiler aylarca çalışarak kayaları kırdılar. Kayıklarla kum getirildi. Her sezon yeniden kum takviyesi yapıldı. Nihayet hayaller gerçekleşti. Tesis kuruldu. İstanbul'daki ilk otel, lokanta, gazino, plaj ve gece kulübü kompleksi ortaya çıktı. Plaja ulaşan sokağa da Plaj Yolu adı verildi. Hatta yurt dışından gelecek yabancı sanatçıların kalacakları konak yerleri dahi düşünüldü. Tesise nihayet bir de mini golf sahası eklendi. Ortaya son derece modern bir plaj tesisi çıkmış oldu.

Suadiye Tesisleri L şeklindeydi. Mustafa Güler sevgili karısını düşünerek onun isminin ilk harfi L'ye benzetmişti. Aslında karısı Moskovalı bir beyaz Rustu. Adı Maria Ivanova ya da kısaca Marusya idi. Devrim öncesi Rusya'da zengin bir aileden geliyordu. Ama 1917 onları da yoksul bırakmıştı. Mustafa Marusya'yı Tiflis'te tanımış ve onunla evlenmişti.

Münir Nurettin Selçuk & Safiye Ayla

Plaj tesisleriyle birlikte kısa sürede bir eğlence mekânına dönüşecekti. Artık konserler, gösteriler, balolar düzenleniyordu. Münir Nurettin Selçuk, Safiye Ayla gibi dönemin ünlü sanatkârları bu mekânda sahne alıyorlardı. Gönül Yazar, Erol Büyükburç, Durul Gence, Erkut Taçkın, Erol Evgin, Ömür Göksel gibi ses sanatçıları bu mekânda ünleneceklerdi. Sevim Tanürek, Adnan Şenses, Sevim Çağlayan da bu plajın sahnesinde boy göstereceklerdi. Hatta Lin isimli bir Fransız kız, ilk kez bir atla striptizini burada yapacaktı.

Plajın diğer bir özelliği Atatürk'ün buraya sık sık uğramasıydı. Atatürk Mustafa Güler'i Millî Mücadele yıllarından tanıyordu. İleriki yıllarda 1960'larda Suadiye Gazinosu'nu Kulüp Reşat adıyla işleten emekli deniz subayı Reşat Nuri Karakaya gazeteci Yalçın Bayer'le yaptığı bir röportajda Millî Mücadele sırasında Sovyet Rusya'nın yardım amacıyla Ankara'ya gönderdiği silahları Tiflis'ten alıp Anadolu'ya sevk eden kişinin Mustafa Güler olduğunu söyleyecekti. Nitekim Cumhuriyet ilân edilip Gazi Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Mustafa Güler Rusya'dan Gazi'ye on sekiz sayfalık bir tebrik telgrafı gönderecek kadar ona yakın olduğu rivayet olacaktı.

Suadiye Gazinosu'nun açılışı sırasında da Gazi'nin Mustafa Güler'e yardımları dokunduğu, Gazi'nin direktifleriyle kurulan İş Bankası'nın açtığı kredinin Mustafa Güler'in çabalarını kolaylaştırdığı söyleniyordu.

Mustafa Güler Gazi'yi birçok kez tesislerinde ağırlamıştı. Torunu Deniz (Güler) Kurbanzade'nin aktardığını göre Gazi bir keresinde, 17 Eylül 1931'de Dolmabahçe'den Sakarya motoruyla Suadiye Gazinosu'nda verilen bir baloya katılmıştı. Pistte bir denizci subayla kırmızı elbiseli genç bir kızın birbirlerine bakıştıklarını fark etmesi üzerine, Gazi onları sahneye davet ederek, kızın kırmızı, erkeğin beyaz giysileriyle Türk bayrağını simgelediklerini ve birbirlerine çok yakıştıklarını söylemişti. Ardından çifti nişanlamıştı. Gazi'nin çöpçatanlığı böylece mutlu bir ailenin kuruluşuna vesile olmuştu.

Gazi 29 Haziran 1934'te bu sefer yabancı bir konuğu Suadiye Plajı'na getirmişti. Yanına İran Şahı Rıza Pevlevi'yi alarak motorla Moda'dan Suadiye Plajı'na gelmişti. Mustafa Güler plaja, kumların üzerine birbirlerine eklenmiş geleneksel el dokumalardan oluşan halıları sererek misafirlerini karşılamıştı.[118]

Mustafa Güler 1952 yılında öldü. Oğlu Murat Güler tesisleri devraldı. Murat Güler Suadiye Plajı'nda büyümüştü. Manş Denizi'ni yüzerek geçen ilk Türk ünvanlını almıştı. Ama yüzücülükteki yeteneğini işletmecilik alanında gösteremedi. 1962 yılından itibaren tesisler yavaş yavaş başkalarına devredildi. Bir süre sonra sahillerin betonlaşmasından Suadiye Plajı ve tesisleri de nasibine düşeni aldı. Yapılan sahil yolu plajı ezdi geçti.

Bir aralık tesisleri kiralayan Reşat Nuri Karakaya kendisiyle söyleşi yapan Cezmi Ersöz'e anılarını şöyle anlatmıştı:

"Gazino ve plajı mal sahibi Lütfiye Güler'den 1964 yılında kiraladım. O zamanlar deniz tertemizdi. Teknelerle Suadiye açıklarına gider, kıyıyı seyrederdim. Her yer yemyeşildi, ağaç doluydu, içimin açıldığını hissederdim. Her çeşit balık bulunurdu bu denizlerde. Geçenlerde denize daldım, dibi simsiyahtı. Çünkü yeni yapılan sahil yolu nedeniyle bütün yosunlar öldü. Bilirsiniz denizi temizleyen yosundur. Artık denizi temizleyen bir şey kalmadı. Şimdi de durum malûm. Her taraf asfaltlandı, her şey betona dönüştü. İnanın yıllardır denize girmiyorum. Geçen gün Suadiye sahilinden denize baktım, içim acıyla doldu. Yeşillerden eser yoktu, hiç ağaç kalmamıştı. Evlat acısı gibi bir şey hissettim içimde. Sonra bu plajın tarihi özelliklerini dikkate almadan kaldırılması Atatürk'e açık bir saygısızlık değil mi? Geçmişte Suadiye Gazinosu'nda Türkiye'de gelişen Batı müziğinin öncülüğünü yapmış olan bir Macar müzik orkestrası çalardı; Mazorik'ler, Mister Wili'ler o dönemin gözde kişileriydiler."

Reşat Nuri Karakaya bu acıklı durum karşısında yılmamış, deniz kenarına büyük bir havuz yaptırmış, mor leylaklarla kaplı 40 metrelik tarihi şadırvanı onarmış, Suadiye'yi canlandırmak için büyük çaba göstermişti. Ama asfalt ve beton yığınları arasında vahanın hiçbir anlamı olamazdı. Suadiye Plajı da kenti yutan yıkım ve inşa sürecinden nasibine düşeni almıştı.[119]

Florya'nın Keşfi

Gazi İstanbul'a her gelişinde, kent içinde olduğu kadar, otomobille o dönem İstanbul'un banliyölerinde de geziye çıkıyordu. O güne kadar bilmediği, görmediği köşelerde, karşılaştığı vatandaşlarla sohbet eder, dert ve dileklerini dinlerdi. 1935'in Haziran ayının ilk Cuma günü, yakın arkadaşlarıyla birlikte otomobillerle kent dışında, surların ötesinde böyle bir geziye çıkmıştı. Yeşilköy'ü geçtikten sonra Florya'da otomobili durdurdu. Yanındakilerle birlikte otomobilden indi. Yüksekçe bir noktadan uzun uzun sahili seyretmiş, yanındakilere dönüp "Bütün güzelliğine ve yakınlığına rağmen bu deniz bize küskün görünmüyor mu?" diye sormuştu. Ve sözlerine şöyle devam etmişti: "İstanbul'u fethetmişiz ama burasını henüz elde edememişiz."

118 Cüneyt Aytunç, *Suadiye*, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2010, s. 66-76.

119 Burçak Evren, İstanbul'un Deniz Hamamları ve Plajları, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2000, s. 45.

Gazi, ardından sahile inmişti. Beyaz, incecik kumu avuçlarına alarak inceledi, daha sonra insana hasret pırıl pırıl ve tertemiz denize dakikalarca baktı.

O gece bir milletvekilinin Yeşilköy'deki evinde kalan Gazi fazla beklemedi. Florya'yı deniziyle, kumuyla, doğallığıyla çok beğenmişti ve 1930'ların ilk yarısında, İstanbul'un gözde sayfiye yerleri, plajları arasında adı bile geçmeyen bu semti İstanbul'a kazandırmak istiyordu. Ertesi gün yetkililerle görüşerek isteklerini açıkladı: Buraya her yaştan İstanbullunun yararlanabileceği modern tesisler ve kendisine de bir yer yapılmasını arzuluyordu. Böylece Ankara'dan İstanbul'a gelişlerinde, mevsim yaz ise devlet işlerini de buradan sürdürecek, fırsat buldukça da denize girecekti...

Florya Deniz Köşkü için hemen bir proje hazırlandı. Ancak bu projeyi yapanlar, her şeyden önce Cumhurbaşkanı'nın güvenliğini düşündüklerinden, Atatürk'ün bir isteğini 'kulak arkası' etmişlerdi. Bu projeye göre, köşk kumsalın sonundaki bir tepecik üzerine yapılacak, aşağıda da bir banyo yeri hazırlanacaktı. Bu arada demiryolu hattının da geriye çekilmesi planlanmıştı. Bölge -Gazi'nin isteğinin aksine- tamamen halka kapatılacak, Atatürk'e özel bir yer haline getirilecekti.

Bölgenin halka açık olması halinde, Gazi'nin korunması kolay olmayacaktı. Ama Gazi halk adamıydı. Cumhuriyet halkın bağrından doğmuştu. Gazi'nin düşüncesi projeyi hazırlayanların tam tersiydi. O, bu kumsaldan ve denizden herkesin yararlanmasını istiyordu. Kararı kesindi: Florya halka açık olacaktı. Bu yüzden uzmanlara, "Ankara'da dağ başında yaşıyorum. İstanbul'da Saray'a hapis oluyorum. Bırakın; burada geleni gideni göreyim. Hiç olmazsa tren sesini işiteyim" demiş ve projede gerekli değişikliğin yapılmasını istemişti.

Gazi, yeniden hazırlanarak kendisine sunulan üç projeden, Cumhuriyet döneminin ilk mimarlarından Seyfi Arkan'ın hazırladığı çalışmayı beğendi. Mimarı, daha önceden yaptığı Çankaya'daki Hariciye Köşkü inşaatı nedeniyle tanıyordu. Ama bu beğenide daha çok, mimarın deniz köşkünü bir halk plajıyla birlikte, bir bütün olarak ele alması etkili olmuştu. Projeye göre köşk, deniz üzerinde çelik ayaklara oturacak, tek katlı ve ahşap iskeletli bir yapı olacaktı. Birbirini dik kesen iki dikdörtgen hacim olarak tasarlanan yapıya, kara tarafından yaklaşık 90 metre uzunluğunda bir köprüyle gidilecekti. Daha sonraları "Atatürk'ün özel mimarı" diye anılacak olan Seyfi Arkan'ın projesi hemen uygulamaya konuldu. İstanbul Belediyesi ise modern halk plajının kabinlerinin yapımı için kolları sıvadı. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün inşaatı tam 43 gün sürdü ve ahşap yapı 1935 yılı yaz mevsimi başında tamamlanarak Gazi'nin emir ve istirahatine tahsis edildi.

İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda kalan Gazi, gün aşırı gelip çocuksu bir heyecan içinde inşaatın durumuna bakıyor, bir an önce tamamlanması için âdeta gün sayıyordu. Dönemin gözde dergilerinden *Hafta*, Atatürk'ün Florya'da mayo ile çekilmiş fotoğraflarına kapağında yer verirken, yapılan çalışmalarla ilgili olarak şunları yazıyordu:

"İstanbul dünyanın en güzel plajlarından birine sahiptir. Bu, Florya Plajı'dır. Kumu, ılık suyu, genişliği, güneşliği, arkasında bol ağaçlı bahçesiyle Florya Plajı yeryüzünde nadir bulunur. Bugüne kadar şunun bunun elinde, barakalarla idare edilen Florya Plajı, Atatürk'ün işaretiyle ihya edilmektedir. Yakında bir gün bu plajın Avrupa'dakilerin ayarında değilse bile, yanı başımızdaki Bulgarların Varna ile Romenlerin Köstence plajları ayarında olacağına şüphe yoktur."

Bu hummalı çalışma sonucu, deniz köşkü iç dekorasyonuyla birlikte 43 gün gibi rekor sayılacak bir sürede tamamlandı ve Gazi, 14 Ağustos 1935 günü buraya yerleşti. Köşkü 'birinci derecede ikametgâh' olarak seçen ve çok beğenen Gazi, Ankara'ya döndüğü Eylül ayına kadar burada kaldı.

O günden sonra İstanbul'a gelişlerinde Gazi, mevsim yazsa Florya Deniz Köşkü'nde kalmaya başladı. Köşkün yanı başına yapılan halk plajı da tamamlandığından sürekli halkla beraber, halkın içindeydi. Çoğu kez Köşkten çıkıp plaja geliyor, burada halkla beraber denize girip çıkıyor; halk da çoluk-çocuk cümbür cemaat,

Atatürk'ü yakından görmek, Atatürk ile birlikte olmak imkânını elde ediyordu. Gazi teşrifat kurallarını umursamıyor, güvenlik tedbirlerine de aldırış etmiyordu. Kimi zaman da Yeşilköy yolunda yürüyüşe çıkan Gazi, yolda rastladığı vatandaşlarla sohbet etmekten de çok hoşlanıyordu. Akşamlarını da çoğu kez sabahlara dek uzanan sofralarda, misafirleri ve yakın çevresindekilerle birlikte burada sürdürüyordu.

1935'te toplam 665 kişinin yaşadığı tenha bir semt olan Florya, Gazi'nin çabaları sonucunda, kısa sürede halkın benimsediği bir sayfiye yeri oldu. Beyaz Park, Caddebostan, Suadiye, Moda, Fenerbahçe gibi, dönemin gözde sayfiye ve plajları arasındaki yerini aldı. Florya'nın tek sorunu, kent merkezine uzak oluşuydu. Ancak İstanbul Belediyesi ile Devlet Demiryolları'nın ortak projesi sonucu gerçekleştirilen 'kombine biletler' çözümü plaja rağbeti arttırdı. Kombine bilet alan, önce tramvay ile Sirkeci'ye geliyor, oradan da trenle Florya'ya gidiyordu. Akşama kadar denize girdikten sonra da aynı yoldan geri dönüyordu. Plaj ücretinin de içine dahil olduğu bu biletler, büyük ilgi gördü.

Köşke yerleşmesinden bir hafta sonra Gazi, Bakanlar Kurulu toplantısının burada yapılmasını kararlaştırdı. Bakanlar, 21 Ağustos 1935 günü Florya'da toplandılar. Gazi, bakanlara köşkü gezdirip onların görüşlerini aldı. Daha sonraları Başbakan İsmet İnönü, Florya, Yeşilköy'e yakın olduğundan, Ankara'dan uçakla gelmeyi tercih edecek, kimi geliş ve gidişlerinde de Yeşilköy Havaalanı'nda Atatürk tarafından karşılanıp uğurlanacaktı.

Gazi ve Moda Koyu

Gazi'nin spor kulüpleriyle ve sporun gençlikle ilk ilişkisi 1918 yılında 3 Mayıs günü Fenerbahçe Spor Kulubü'nü ziyaretle başlamıştı. Kulübe çift atlı askerî bir faytonla gelmiş, yanında Sabri (Toprak)'la kulübü gezmiş, gördüğü izzet ikramın ardından dere kenarına yaklaştırılmış beyaz tek çifte futaya binerek Moda'ya gitmişti.

Gazi karacıydı. Denizle olan ilgisi büyük ölçüde Millî Mücadele sonrası gündeme geldi. Uğraştığı üç spor dalından söz edilebilirdi. Selanik'te geçen çocukluk ve gençlik yıllarında akranları ile güreş tuttuğu anılarda yer almaktaydı. Askerlik yaşantısında binicilik sporuna ömrünün son yıllarına kadar ilgi duydu. Florya Köşkü ile birlikte üçüncü bir spor dalına, yüzme ve kürek çekmeye merak saldı. Hayatının son yıllarında yüzmekten ve kürek çekmekten çok hoşlandı.

Gazi 1 Temmuz Kabotaj Bayramları'nda Moda'da yapılan deniz şenliklerindeki kürek yarışlarını Ertuğrul yatından ilgi ile izlerdi. Bir spor aracı olan teknelerden futayı çok merak etmişti. Bunun için yakın dostu ve Galatasaray Spor Kulübü'nün üyesi Ruşen Eşref Ünaydın'ın aracılığı ile tek çifte bir futayı Florya'ya getirtmiş ve ona binerek kürek çekmişti.

Gazi'nin kürek sporuyla ilgili bir anısı Galatasaray Spor Kulübü'nün 75. Yıldönümü için hazırlanan bir kitapta yer alıyordu. Profesör Operatör Doktor Bedii Gorbon şunları yazıyordu:

"Hiç unutmam, sene 1935 ve 29 Haziran'dı. Galatasaray Lisesi son sınıf talebesiydim. Müdür Yardımcısı meşhur Muslih Peykoğlu akşam çıkışında beni kapıda bekliyordu:

Yürü haydi gidiyoruz, dedi.

Nereye?.. Sorum cevapsız kalmıştı. Doğru Bebek'teki Galatasaray Kulubü'nün Denizcilik Lokali'ne gittik. Tek çifte futamı denize indirmemi söyledi. Kulübün eski hami reislerinden merhum Necati Bey'in adını taşıyan futayı denize indirdim. Ancak ondan sonradır ki Muslih Hoca bana şu hususu açıkladı.

- Gazi, Florya'da bizi bekliyor, kürek çekecek, futayı merak etmiş, dedi. İşte o anda büyük bir heyecanın her tarafımı kapladığını hissettim. Âdeta tir tir titriyordum. Bir motor bizi alıp Florya'ya götürdü. Köşkün önünde futayı motordan denize indirdik.

Biraz sonra Atatürk göründü. Ayağında lastik bir pabuç, üstünde de slip bir yün mayo vardı. Gazi'yi ilk

defa yakından görüyordum. Ne büyük insandı. Futaya bindi. Elli metre kadar kürek çekti, sonra yoruldu ve dümende oturduğu sırada bana dönerek;

- Senin çok acaip bir sandalın var, biraz sen kürek çek de görelim, dedi.

Tam 45 dakika Atatürk'ü dolaştırdım. Futanın dümen yerinde oturan Büyük Gazi, insana müthiş bir hamle veriyordu. O zaman tek çiftede Türkiye rekoru ve şampiyonluğu bende idi. Eğer dakika tutulsaydı, muhakkak ki bu rekoru çoktan kırmış olurdum. Gazi bu geziden pek memnun olmuştu.

Bedii Gorbon dönüşte hiç durmadan futa ile Florya'dan Bebek'e kadar kürek çekmişti. Bebek'e geldiği zaman haberi duyan bütün arkadaşları onu bekliyordu. O gece Bedii Gorbon sabaha kadar heyecandan uyuyamamıştı.

Gazi'nin binip çektiği bu tarihi tek çifte futa uzun yıllar Galatasaray kulübünün denizcilik şubesi müzesinde korunmuştu.

Gazi, Florya'da geçirdiği tatil günlerde zaman zaman kürek çekmişti. Bazen plajın kumsalına yönelir, orada halkın coşkun sevgi gösterileriyle karşılanırdı.

Kabotaj Bayramı ve Gazi

Gazi Moda Deniz Kulübü'ne özel ilgi duyuyordu. 1935 1 Temmuz günü Kabotaj Bayramı nedeniyle Moda deniz koyunda yapılacak deniz sporları gösterilerini izlemek üzere Ertuğrul yatı ile gelmiş ve Moda iskelesine çıkmıştı. Gösteri ve yarışları Moda Deniz Kulübü'nden seyretmişti. Geliş ve gidişinde Modalıların coşkun sevgi gösterileri ile karşılanmış ve uğurlanmıştı.

Bir yıl sonra 9 Ağustos 1936 Pazar günü Moda koyunda o günün İktisat Vekili Celal Bayar'ın himayesinde tertip edilen su sporları yarışlarında Gazi, Celal Bayar'ın yanı sıra Başvekili İsmet İnönü ve Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ile birlikte hazır bulunmuştu. Erkanıyla birlikte hakem dubasına çıkmış, öğleye kadar yarışları izlemiş, ardından Moda Deniz Kulubü'nde öğle yemeği yemişti Öğleden sonra kürek ve yelken yarışlarını Ertuğrul yatından izlemişti.

Ertesi yıl, bu kez Kalamış ve Fenerbahçe'yi gezerek mendireğin onarılmasını ve Fenerbahçe'nin gençliğin deniz sporları ile uğraşabilmesi için merkez yapılmasını arzu ettiğini söylemişti. Nitekim bu direktif kısa sürede yerine getirilmiş, Galatasaray Spor Kulubü'nün, Fenerbahçe Spor Kulübü'nun ve İstanbul Yelken Kulübü'nün deniz sporları tesisleri bu kıyıda geliştirilmişti.

Özellikle Kabotaj Bayramı yarışmalarında Anadolu ve Rumeli fenerleri tahlisiye istasyonlarının kürek ekipleri arasında ezeli rekabetten doğan iddialı ve çekişmeli yarışmayı izlemek Gazi'nin pek hoşuna giderdi. Kazanan ekibin çala-kürek Reisicumhur'un yatı önüne gelerek küreklerini havaya kaldırmak suretiyle Gazi'yi selamlamaları bu çetin rekabetin en renkli özelliğine dönüşmüştü.

Moda'da yarışmalar sona erdikten sonra Gazi'nin yatı ya da motoru, koydan demir alarak Florya yönünde yola çıkarken koyu dolduran yelkenliler ve kayıklarda bulunanlar tarafından sevgi gösterileri arasında uğurlanmış ve bu tekneler Moda Burnu açıklarına kadar bir sevgi konvoyu halinde Atatürk'ün yatını izlemişlerdi.

Florya'da Devlet Reisleri

Florya Deniz Köşkü 1936'nın Eylül ayı başlarında, kısa bir süre de olsa, önemli bir konuğu ağırladı. Bu konuk, daha sonraları aşkı uğruna tahtından feragat edecek olan İngiltere Kralı VIII. Edward idi. Gazi, Türkiye'ye gelen İngiltere Kralı VIII. Edward şerefine köşkte de bir kokteyl düzenletti. Kokteyl öncesi Köşk'ü gezen

ve çok beğenen Kral, duygularını şöyle ifade etti: "Ben bir kralım; ama denizin üzerinde böyle şirin ve sakin bir dinlenme ve düşünme yerim yok. Deniz üstünde bir kulübem bile yok. Hele böyle halkın yanında, halkla iç içe bulunmak ayrıcalığı çok ama çok büyük bir şeydir."

Gazi, 1937'nin Haziran başlarında Türkiye'yi ziyarete gelen Ürdün Kralı Abdullah'ı da Florya Deniz Köşkü'nde ağırladı; misafiri onuruna bir yemek verdi. Bu arada kendisine bir de sürpriz yaptı. Kralı sevindiren bu sürpriz, onuruna düzenlenen bir Türk Sanat Müziği konseriydi. Başta Münir Nurettin Selçuk olmak üzere, dönemin ünlü sanatçıları Kral Abdullah'a Türk Sanat Müziği'nden seçme parçalar dinlettiler. Konser başlar başlamaz Kral, yemeği bıraktı, masadaki öbür konuklara da 'Susunuz' işareti yaparak şunları söyledi: "Böyle bir musikîyi dinlerken yemek yenilmez. Önce dinleyelim, sonra yeriz. Yemeğimiz soğusa da ziyanı yok..."

Avrupa ufuklarını savaş bulutlarının kaplamaya başladığı 1938 yazının başlarında, Florya yine heyecanla Gazi'yi bekliyordu. Ama aradan geçen sürede çok şey değişmişti. Atatürk'ü her geçen gün biraz daha halsiz ve yorgun düşüren hastalığın ismi belirlenmiş, tedavisine başlanmıştı. Buna rağmen Gazi, devlet işlerini aksatmamaya çalışıyor; Hatay konusunda Fransa ile sürdürülen görüşmelerin anlaşmazlıkta sonuçlanması üzerine, sorunun gerekirse askerî yoldan çözümleneceğini göstermek için güney gezisine çıkıyordu. Adana ve Mersin gezileri Gazi'yi çok yordu; hastalığının seyri de ağırlaştı ve Ankara'ya döner dönmez, İstanbul'a gitme kararını verdi.

Takvimler 27 Mayıs 1938'i gösterirken, Gazi İstanbul'daydı. Atatürk, o gece Dolmabahçe Sarayı'nda dinlendi. Ertesi gün aylardır göremediği Florya Deniz Köşkü'ne gitti. Burada bir süre kaldıktan sonra, Dolmabahçe Sarayı'na dönerken, otomobilde birden rahatsızlandı. Göğsüne vuran sancı nedeniyle kalp krizi geçirdiği zannedildi. Yanında bulunan Salih Bozok bu nedenle Gazi'ye trinitrin hapı verdi. Sancı biraz hafifleyince de Gazi son sürat Dolmabahçe Sarayı'na götürüldü. Alelacele bulunup saraya getirilen Prof. Dr. Neşet Ömer Bey, yaptığı muayene sonucu sancının kalpten değil, karaciğerden kaynaklandığını belirledi. Bu arada Gazi, Dolmabahçe Sarayı'ndan Savarona yatına geçmiş, tedavisine burada devam edilmeye başlanmıştı. Bundan sonrasını, Atatürk'ün Florya'ya veda ettiği 10 Temmuz 1938 gününün öyküsünü, yakın arkadaşı Kılıç Ali'nin kaleminden okuyalım:

"Atatürk, bir gün Acar motoruyla bir gezinti emretti. Motorda hemşireleri Makbule Hanımefendi, Afet (İnan) ve Sabiha (Gökçen) hanımlar, Prof. Neşet Ömer Bey, ben, Salih Bozok ve yaverleri beraber bulunuyorduk. Öğle yemeğini yine motorda, yattaki âdetleri veçhile düzenlettikleri masalarda yedik. Yemekten sonra motorun salonundaki bir koltuk üzerine uzandılar. Acar ile önce Florya'ya gidildi..."

Atatürk'ün hastalığını bilen Florya halkı, o gün Gazi'yi birdenbire Acar motorunda, giyinmiş, kuşanmış bir halde görünce, sevinç çığlıkları attı. Kılıç Ali bunu şöyle aktacaktı: "Heyecanlı tezahürat yapılıyordu. Atatürk, bu samimî ve candan gösteri karşısında ayağa kalktılar. Motorun yan küpeştesine kadar geldiler. Orada halkın alkışlarına, 'Yaşa, varol' seslerine mukabele ve motorun geçtiği sahillerdeki topluluklara ayrı ayrı iltifatlar ettiler...

Aslında o gün Atatürk Florya halkına, Florya halkı Atatürk'e veda ediyordu...

Ömer Bey'in Gazino ve Banyoları

Anadolu yakasında Moda, Suadiye, Süreyya plajları kendi aralarında yarışırken Rumeli yakasında Florya'nın konumunu tek sorgulatan yer Bakırköy'deki Ömer Bey'in Gazino ve Banyoları idi. Bakırköy İstanbul'un seçkin bir semtiydi. İleriki yıllarda Balkanlar'dan Ortadoğu'ya uzanan coğrafyadaki en büyük ve en modern plaj olarak gösterilecek olan Ataköy plajlarının açılmasından ve de sahil yolunun yapılmasından çok daha önceki dönemlerde, bugünkü Banyolar Caddesi'nin denize bakan ucunda, kıyıdan uzun bir iskeleyle ulaşılan Ömer

Bey'in Gazino ve Banyoları uzun yıllar nam salmıştı. Burası yıllarca İstanbul'un denize girilen ünlü ve gözde plajlarından biri olarak bilindi. Yaz aylarında Bakırköylüler kadar, piknik sepetlerini, plaj çantalarını ellerine alıp, Sirkeci'den banliyö treniyle gelen deniz tutkunlarının uğrak yeriydi.

Turgay Tuna, *Bir Zamanlar Bakırköy* adlı eserinde bu mekânı şöyle tanıtıyordu: "İstasyondan çıkıldığında İstasyon Caddesi'nin devamını oluşturan Ebüzziya Caddesi sonunda mavi denizin pırıltılı görüntüsü insanın içine hoş bir serinlik verir, deniz tutkunlarını âdeta bir mıknatıs gibi sahile doğru çekerdi. Gök mavisi semanın, deniz mavisi sularla meşk ettiği sıcak yaz aylarında, Ömer Bey'in Deniz Banyoları dolar taşar, bilhassa gün batımı saatlerinde gazino kısmında boş yer kalmazdı. Gelenleri davul, piyano ve kontrbas üçlüsünün sunduğu yarı caz, yarı "ça ça" müziği eşliğinde içkilerini yudumlar, gazino mutfağında hazırlanan lezzetli meze ve balıklar tadılırken, güneşin akşam saatlerindeki portakal görüntüsünün usul usul karanlıklara gömülmesini izlerlerdi."[120]

Heybeli Plajı, İnönü ve Çivileme

Devlet ricalinin ünlendirdiği bir diğer plaj Heybeliada Plajı'ydı. İnönü Millî Mücadele sonrası rahatsızlığı ertesi nekahet dönemini geçirmek üzere 1924 yılında Heybeli'ye gelmiş ve adanın sükûnetine hayran kalmıştı. Nitekim bir süre sonra adada bir mesken edinmiş ve yazları Heybeli'de geçmeye başlamıştı. Hava durumu uygun oldukça Heybeli Plajı'ndan denize girmeyi hiç savsaklamayan bir deniz dostu olmuştu. Plaja geldi mi bir kaynaşma belirir, elini öpmeye, imza almaya çabalarlar, resmini çekerler, çocuklar ardından koşardı. Askılı uzun bir mayosu vardı. Mayonun sağ askısı omuzuna takılı durur, öteki boşlukta sallanırdı. Plaj iskelesinden ünlü çivilemesini yapar, ayaküstü denize atlardı. Yanında da bir iki koruma görevlisi bulunurdu.

İsmet Paşa'nın tüm yaşamına egemen olmuş düzenlilik denize girmesinde de geçerliydi. Denizde üç dakika mı kalınacak, o üç dakika bir saniye şaşmazdı. Paşa iskeleden çıkar, bornozu sırtında kabinesine yollanırdı. Bir özelliği plaja gelirken bile tam takım gri bir kostümle, fötr şapkası başında, yeleği sırtında denize gelmesiydi.

Paşa'yla ilginç bir anı Heybeliadalı Nejat Gülen dile getiriyordu: Plajda temizlik işlerine bakan Rizeli Mustafa adındaki delikanlı, yan gelir sağlamak için kazanda mısır haşlar satardı. Plajda denize girenler açık havada, sandalyelerde, sıralarda oturup o mısırlardan yerlerdi. İsmet Paşa bu mısır şölenine bir gün çok imrenmiş olacak ki Mustafa'yı usulcacık yanına çağırmış, mısırdan bir tane yemek istediğini, ama açıkta yiyemeyeceğini söylemiş, kabinesine döndükten sonra kendisine getirmesini söylemişti. Bir başbakanının açıkta, herkesin ortasında mısır yemesi uygun olmazdı. Ancak kabinesinde gizli gizli mısırını yiyebilirdi.[121]

Cumhuriyet'le birlikte plaj kültürü İstanbul'da altın çağını yaşamaya başladı. Bu bir ölçüde atmışlı yıllara kadar sürdü. Türkiye 1940'larla 1980'ler arasında bir demografik devrim yaşadı. Nüfus hızlı bir şekilde arttı. Ayrıca kırsallardan kentlere göç başladı. Bu dönüşümün en belirgin olduğu kent İstanbul oldu. İstanbul yarım yüzyılda 1 milyondan 15 milyona yükseldi. Bu insanlara karalar yetmedi; deniz kıyıları da işgale uğradı. Ayrıca neredeyse kapalı bir deniz sayılabilecek Marmara da bu nüfus yoğunluğunu kaldıramaz oldu. Kıyılar betonlandı, asfaltlandı. İstanbul'un denizi kirlendi. Bundan böyle deniz risk faktörü taşır oldu. İstanbullular yeni yazlık mekânlar keşfetmeye ve Bodrum, Marmaris, Antalya gibi mekânlarda yazlık edinmeye başladılar. İstanbul'un deniz sefası bundan böyle son buluyordu.

120 Turgay Tuna, Bir Zamanlar Bakırköy, İstanbul: E Yayınları, 2014, s. 132-133.

121 Adaların Türk Turizmindeki ve Edebiyatındaki Yeri ve Önemi, İstanbul: Burgazada Lioness Kulübü Derneği Yayını, 1984, s. 199-200.

İstanbul'da Deniz Sporları

"İstanbul'da deniz sporları," Resimli Ay, cilt 5, nümero 54-6, Ağustos 1928, s. 9-10.

İstanbul'da son zamanlara kadar deniz sporu denilebilecek hiçbir faaliyet yoktu, ancak İstambul'un en güzel sahillerinde memleketimizde kazandıkları para ile mükellef kaşaneler kurmuş olan birkaç İngiliz ailesi hususî kotraları, sandalları ve deniz hamamlariyle tabiatın İstanbul'a bahşetmiş olduğu en büyük latiflerin zevkini çıkarıyorlardı. Eski mirasyedi Türk beyleri ise iyi, kış sandallar yaptırmak, sandalcılarına sırmalı elbiseler yaptırmakla iktifa ediyorlardı.

Spor zevkini ancak tulumbacılıkta bulan o zamanın gençleri "Gemiyi duvarda, suyu bardakta gör!" diyorlardı.

Harb-i Umumî'nin bilmem başka faydası oldu mu ? Fakat İstanbul'da Türkler arasında deniz sporu zevkini uyandırmak hususunda en büyük yardım Harb-i Umumi'den ve tahsisen Marmara'ya girmeye muvaffak olan İngiliz tahtelbahirinden gelmiştir. Gayr-ı Türklerin malik oldukları merakib-i bahriye ile tahtelbahire erzak taşıdığı anlaşıldığından bunlara hükümetçe vaziyet olunarak kotra ve sandal gibi spora yarar olanları kulüpler arasında dağıtılmıştı. Bu sayede başta Fenerbahçe olmak üzere Türk kulüplerinde deniz sporları faaliyeti görülmeye başladı.

Binicilik ve İstanbul Sipahi Ocağı

İstanbul Sipahi Ocağı Nizamnamesi, 1933 Kongresinde tadilen kabul edilmiştir, İstanbul: Hamit B. Matbaası, 1933.

Madde 1 – At sevgisini uyandırmak, ata binmek hevesini arttırmak, memlekette atlı sporu yapmak, ocak azaları arasında içtimaî münasebatın inkişaf ve takviyesine yardım etmek gayesiyle İstanbul'da Sipahi Ocağı namiyle hükmî şahsiyeti haiz bir cemiyet teşkil edilmiştir.

Madde 2 – cemiyet siyasetle iştigal etmez.

Ocağın meşgul olacağı işler

Madde 3 – Ocak gayesine varmak için ahkâmı mevzuaya tevfikan:

A) Neşriyat yapar;

B) Konferanslar verir;

C) Binicilik kursları açar;

D) Atış ve biniciliğe hadim idman hareketleriyle meşgul olur;

H) Atlı müsabakalar yapar; (konkuripik)

K) Av koşuları ve mukavemet gezintileri tertibeder;

L) Ocak azası arasında içtimaî münasebatın inkişafını temin için mütalea ve yazı salonları açar, müsamereler ve eğlenceler yapar,

M) Beynelmilel binicilik teşekkülleriyle münasebet tesis eder.

Cemiyetin azaları

Madde 4 – Ocağın iki türlü azası vardır:

A) – Tabiî aza: Büyük Millet Meclisi Reisi, Başvekil, Büyük Erkânı Harbiye Reisi, Vekiller Heyeti, Cumhuriyet Halk Fırkası Umumî Kâtibi, İstanbul Vali ve Belediye Reisi, merkezi İstanbul'da bulunan Kolordu Kumandanı, Süvari Müfettişi, Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul İdare Heyeti Reisi, İstanbul Merkez Kumandanı, Kolordu Baş Baytar ve Aş Hakimi, İstanbul Vilâyeti Ziraat ve Baytar ve Sıhhiye Müdürleriyle yarış ve ıslâh encümeni kabullerine muallâk olmak üzere ıslâh encümeni azaları kabullerine muallâk olmak üzere ocağın tabiî azalarıdır.

B) Aslî aza: Ocağın nizamnamesindeki esas ve gayeleri kabul ederek isteğiyle nizamnamedeki şeraiti dairesinde aza kaydedilenlerdir.

Paramiliter Gençlik ve İzcilik

İzcilik (scoutisme) İngiltere'de 1908 yılından doğmuş, Osmanlı'ya ise üç yıl sonra ulaşmıştı. O tarihlerde "yeni terbiye tarzı" olarak değerlendirilen izcilik Osmanlı aydın kesiminde yankı uyandırmakta gecikmemişti. Ancak, aynı zamanda birçok ebeveynin şikâyetlerine de neden olmuştu.[122] Okullarda izcilik, özel elbiselerle haftada bir iki gün kentin sokaklarında boru, trampet çalarak gezmekten ibaret addediliyordu. Oysa Osmanlı'da eğitim kapalı mekânlara hasredilmişti. Öyle sokaklarda uluorta boy gösteren çocuklar o günün "ahlak" normlarına uygun düşmüyordu. Ancak, Meşrutiyet yıllarında çocuk eğitiminde köklü dönüşümler gerçekleştiriliyordu. Meşrutiyet'in özgürlük anlayışı çocuklar için de geçerliydi. Son kertede izcilik zamanın ruhuyla uyum içerisindeydi.

Balkan Harbi'nden itibaren, özellikle Cihan Harbi esnasında gençlik daha bir militarize görünüm kazandı. İzcilik yerine Hoff Paşa'nın Gürbüz, Dinç dernekleri kaim oldu. Fakat bu hareket harbin elim gürültüleri arasında pek fazla varlık gösteremedi. Mütareke devresinde Türklerden çok gayrimüslim ve yabancı gençlik izciliği kendi kimliklerinin bir göstergesi olarak kullanmaya başladılar. Bu tür propagandif gösteriler Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasıyla son buldu. Cumhuriyet'le birlikte Türk izciliği ayrı bir özem kazandı. Küçük kasabalardaki okullarda bile izci örgütleri kuruldu. Dönemin Maarif Vekili Şükrü Bey'in Meclis kürsüsünden söylediğine göre izci miktarı o tarihlerde 10.000'i bulmuştu.

12 Mayıs 1928 tarihli ve 894 sayılı Türkiye'de gençlik teşkilâtının Türk vatandaşlarına hasrı hakkında kanunla Türkiye Cumhuriyeti dahilinde gerek mekteplerde ve gerek mektep haricinde izcilik, keşşaflık, "boyskavtlık" veya herhangi bir unvan altında izcilik teşkilâtı vücude getirmek hakkı münhasıran Türk vatandaşlarına hasredilmişti. Bu teşekkülleri yabancılar kuramayacaktı. Ayrıca yabancı uyruklu gençler bu tür örgütlere giremeyeceklerdi. Türk vatandaşları böyle bir teşkilâtı, ancak Millî Eğitim Bakanlığı'nın iznini aldıktan sonra ve bakanlığın emir ve denetimine tâbi olmak koşuluyla vücude getirebileceklerdi.

122 Kazım Nami, *Mekteplerde Ahlaka Nasıl Telkin Etmeli?*, İstanbul; Kanaat Kütüphanesi, 1925 (İzciliğin ahlakî terbiyede yeri s.40-43)

Türkiye'de Paramiliter Gençlik Örgütleri

Türkiye'de gençlik dernekleri ilk kez II. Meşrutiyet yıllarında kurulmaya başlandı. İttihat ve Terakki'nin yan örgütleri olarak kurulan bu dernekler gençleri yurt savunmasına hazırlayan paramiliter nitelikte kuruluşlardı. İttihatçıların ordu ile yakın bağları bu tür bir gençlik örgütlenişini kolaylaştırmış, Trablusgarb ve Balkan savaşları ile Cihan Harbi'nin Osmanlı devleti'ni sürekli savaşmak zorunda bırakması paramiliter örgütlere elverişli bir ortam yaratmıştı.

Napolyon'un Prusya'yı istilâsı ve Boer Savaşları sırasında gençliğin seferber edilmesiyle başlayan ve Baden-Powell'in İngiltere'de "Boy Scout" adını verdiği izcilik örgütü II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Osmanlı toplumunda yankı uyandırmış, Ragıb Nureddin'in 1910 yılında *Sây ve Tetebbu* dergisinde yayımlanan yazılarıyla izcilik ya da o günkü adıyla keşşaflık Osmanlı okuruna tanıtılmıştı. Nitekim izleyen yıllarda Nâfi Atuf, Edhem Nejad, Ahmed ve Abdurrahman Robenson kardeşlerin girişimiyle, Galatasaray ve İstanbul sultanîleriyle Darüşafaka'da keşşaf ocakları kurulmuştu. Bölük, takım, manga ve obalardan oluşan keşşaf ocakları birer başbuğa bağlanmıştı.

Türk Gücü Cemiyeti

Keşşaflık, ülke çapında 1913 yılında kurulan Türk Gücü cemiyeti'nin bünyesinde örgütlenmişti. Alman Pfadfinder (iz bulucu) izci örgütünden esinlenen Türk Gücü cemiyeti, Osmanlılar arasında beden eğitiminin, spor faaliyetlerinin ve askerî eğitimin yaygınlaştırılmasını amaçlamıştı.

Gençlik için "kılavuz" (önder) yetiştirmeyi üstlenen cemiyet, dönemin Türkçülük akımının gençler arasında bir uzantısını oluşturmuştu. Alman izci örgütü ve Alman ulusu arasındaki bağ Türk Gücü cemiyeti'nin beyannamesi sayılan bir belgede şu satırlarla vurgulanmıştı:

"Napolyon'un Prusya'yı istilâsı zamanında Prusya'nın müdafaa-i milliyesi teşebbüslerinden en mühimmi cimnastik cemiyetleri tesisi oldu. Prusyalıların bugün 'terbiye-i bedeniye piri' dedikleri Yahn, Prusya gençlerini sarstı, uyandırdı. Damarlarındaki kanı harekete getirdi. Yahn bir yandan geçleri cimnastikle terbiye ediyor, bir yandan da Moritz Arndt ismindeki şair, 'Demiri yaratan tanrı, köleliği istemedi; bunun için erkeğin eline kılıç, kalkan, kargı verdi. Yüreğine yiğitliğin cür'et ve cesaretini, diline de serbest sözün hiddet ve şiddetini sundu; ta ki insanoğlu ölünceye kadar kanıyla canıyla savaşsın diye' sözleriyle genç bahadırların kıyamını teşvik ediyordu. Cimnastikhaneleri, kırlar, ormanlardı. Yahn gönüllüleri toplar, uzun yürüyüşler yaptırırdı; memleketlerini gezdirir, öğretirdi. Az zamanda gezmedik, görmedik, ayak basmadık yer bırakmadılar. Geçmedik iz, geçid kalmadı. Öyle ki memleket Fransız askerleriyle dolu olduğu bir zamanda bu genç müdafiler düşmana gözükmeden, kıt'adan kıt'aya koşuyorlar, haber götürüp getiriyorlardı. Almanlar bunlara Pfadfinder -iz bulucu- dediler."

Aynı şekilde, Boer Savaşları'nda İngiliz çocukları askere yiyecek taşımış, ateş hattında askere cephane dağıtmış, haber götürüp getirmiş, yaralılara bakmışlardı. "Boy Scout" adını alan bu çocuklara Fransa'da "éclaireur" adı verilmişti.

Gerek Almanya'da, gerekse İngiltere'de izci çocukları Savaş Bakanlıkları himayelerine alınmış, bunlar subayların gözetiminde talim görmüş, askerî manevralara iştirak ettirilmişlerdi. Uzun mesafe yürüyüş, koşma, sıçrama, atlama, yüzme, semafor ile işaret verme, telegraf, telefon kullanma, at ve araba izi sürme, arazinin durumunu belirleme, geçitleri saptama, köprü, çadır kurma, hendek kazma, ip ve halat bağlama, ilk yardım, yaralı taşıma Pfadfinder ve Boy Scout'ların temel eğitimlerini oluşturmuştur.

Türk Gücü Derneği de Harbiye Nezareti'nden ve İttihatçı çevrelerden yakın destek görmüş, devrin ideoloğu Ziya Gökalp bu dernek için Yeni Attila marşını yazmıştı.

Türk Gücü'nün "Umumî Nizam"ına göre, "Türk örfü" korkunç bir uçuruma doğru sürüklenmekteydi.

Askere çağrılanların onda dokuzu hasta ve illetliydi. Bu durum böyle devam edecek olursa, "bu güzel yurdumuzu düşmana karşı koruyacak değil, hatta üzerinde yaşayacak bir adam bile bulunamayacaktı."

Türk Gücü'ne göre Türk ırkının çöküşü siyasal ve toplumsal nedenlere bağlanabilirdi:

Her şeyden önce Türkler, Osmanlı ülkesini üç kıtada savunmaktaydılar. Bu mücadele sonucu doğal olarak mecalsiz kalmışlardı. Bundan böyle vatan savunması diğer vatandaşlara da teşmil edilmiş, böylece Türkler üzerindeki aşırı yük hafifletilmişti.

Çöküşün bir diğer nedeni cehalet, salgın hatalık, fuhuş, alkol, tütün gibi toplumsal sorunlardı.

Bir yandan bu sakıncalar, öte yandan hastalıkların en büyüğü olan "oturganlık, gevşeklik, rahatı sevme" Türkleri derin bir uçuruma sürüklemekteydi. Bu gidişin önünü almak ve "millete taze hayat ve kuvvet vermek" için gençler Türk Gücü adlı beden terbiyesi ve sağlık derneğini kurmuşlardı.

Beden terbiyesinden amaç "sağlam ve aynı zamanda kahraman bir nesil vücude getirmek ve sağlam vücutlar ile mukaddes vatanı ve mübarek, muazzez, ulu milletimizin varlığını müdafaa etmek ve düşmana saldırmak"tı. Böylece jimnastik ve spor ülkenin dört bir yanına yayılacak, gençler her türlü kötü alışkanlık ve salgın hastalıktan korunacaktı.

Türk Gücü Çemiyeti'nin şiarı "Türkün Gücü Her Şeye Yeter"di. Kılavuzluk yöntemiyle gençler askerliğe hazırlanacak ve askerî terbiye ile "millet yine o silahşör ve o cündî (askerî) millet haline getirilecekti."

Cemiyet, koruyucu hekimlik ve çevre sorunlarına da eğilmişti. "Avam" için sağlık kitapları yazılarak bedava dağıtılması; sıtmaya karşı halka kinin dağıtılması; sivrisinekle mücadele; verem dispanserlerinin açılması; frengi konusunda halkın uyarılması ve gezici doktorlarla gerekli tedavinin yapılması; Şark'ın en eski illeti olan çiçeğe karşı aşı yurtlarının açılması; salgın hastalıklara karşı yayın ve telkin yoluyla halka koruma önlemlerinin öğretilmesi; bebek ve çocukların korunması; üçten fazla çocuğu olan babalara yardım edilmesi; alkol ve tütüne karşı etkin propaganda derneğin amaçları arasındaydı. Ayrıca ülkede, meydan, park ve bahçelerin açılması; caddelerin "güneş ve havanın cereyanına maruz olacak surette" genişletilmesi için gerekli mercilere başvuruda bulunulacak, belediyelere bu hususta yardımcı olunarak, bu amaca yönelik yarışmalar düzenlenecek ve ödüller dağıtılacaktı. Ve nihayet orman yetiştirmek için ağaç bayramları düzenlenecekti.

Kısaca "Türklüğü mahv ve inkırazdan kurtarmak ve istikbalen ecdadımız gibi sağlam ve kalabalık feyyaz bir nesil, vatanını, hukukunu, namusunu, mefâhirini korumak için ancak kendi kuvvetine istinad eden bir Türk nesli vücuda getirmek" Türk Gücü cemiyeti'nin temel kaygısıydı. Ve bu sayılan emeller "Türklere mahsus bir azim ve sebat ile çalışılarak elde edilecekti."

Cemiyetin merkezi İstanbul'du. Ayrıca, vilâyet, liva ve kazalarda "talî" merkezleri vardı. İstanbul merkezi, aslî reis-i umuminin tayin edeceği bir reis vekili ile bir doktor, bir mühendis, bir kâtip ve üç azadan oluşuyordu. Cemiyetin aslî reis-i umumî dışında bir de fahrî reis-i umumisi vardı. Nihayet İstanbul merkezinde hükümete karşı bir mes'ul murahhas bulunuyordu.

Türk Gücü cemiyeti'nin ilk aslî reisi, İstanbul Muhafızı Miralay Ahmed Cemal Bey'di. Reis vekili Atıf, Doktor Tevfik Rüştü ve Mühendis Salim beylerdi. Edhem Nejad ve Basri beylerin üye oldukları idare heyetinde Falih Rıfkı (Atay) kâtipliği, makine mühendisi Kuzucuoğlu Tahsin Bey ise mes'ul murahhaslığı üstlenmişlerdi.

Cemiyet'in özellikle kasabalarda bulunan talî merkezlerine önemli görevler düşmekteydi. Köylerde binicilik, ok atma, cirit, nişan talimi, güreş, kılıç kalkan gibi "millî oyunlar" geliştirilecek, yapılacak evler ve kurulacak mahalleler İstanbul'dan gönderilen plan ve haritalara uygun bir biçimde inşa edilecek, köy çevresinde orman yetiştirilecek, kapalı mecralardan içecek su getirilecekti. Her köyle adi çıban ve hafif yaraların sarılması ve aşı memurunun bulunmadığı mahallerde çiçek aşısı yapılması gibi temel sağlık hizmetlerinde bulunacak köy hekimi bulundurulacaktı.

Cemiyet üyesi medrese ve mektep mezunları temel tıp bilgileriyle (ibtidaî tababet) donatılarak ilkokul öğretmeni (ibtidaî muallimi) olarak köylere gönderilecekti. Bu öğretmenler okullarda çocukların sağlıklı yetişmelerini gözetecek, okul dışı zamanlarında köylüye hekimlik yapacak ve köyün sağlık koşullarına nezaret edeceklerdi.

Türk Gücü cemiyeti'nde en yüksek fazilet mertebesi, ulusun hücreleri (vücud-ı milletin hücerâtı) olan köylere hayat verecek olan ilkokul öğretmenliğiydi. "Gücün en büyük mesaîsi, azası meyanından maksadını temin edecek mektep hocası yetiştirmek ve bunlar vasıtasıyla köylünün vücuduna ve ruhuna nüfuz ederek huyumuzu ve suyumuzu düzeltmekti."

Osmanlı Güç Dernekleri

Türk Gücü cemiyeti kısa ömürlü oldu; ardından Osmanlı Güç Dernekleri kurulmuştur. Harbiye Nâzırlığı'na getirilen Enver Paşa, 1914 yılında Belçika İzciler Birliği Başkanı M. Parfitte'i Türkiye'ye getirerek kendisinden bu dernekleri örgütlemesini istemişti. M. Parfitte Türkiye'de kaldığı yıl boyunca İstanbul liseleri beden eğitimi öğretmenleri ve İstanbul Muallim Mektebi öğretmen adayları için açık kurslar düzenlemişti. Bu kurslarda başarılı olanlara "oymak beyi " unvanı verilmişti.

Belçikalı uzmanın hazırladığı örgüt modelinde, keşşafların "başbuğ"u Harbiye Nâzırı'ydı. "Büyük orta" diye adlandırılan kurula devletin önde gelen şahsiyetleri atanıyordu. Askerî örgütleniş biçiminden esinlenilerek "oba", "manga", "takım" ve "bölüm" adını taşıyan birimler büyük ortaya bağlıydı.

Osmanlı Güç Dernekleri büyük ortası, ilk kez 9 Nisan 1914 günü toplanmış ve başbuğluğa Harbiye Nâzırı Enver Paşa'yı getirmişti. Başbuğ yardımcılığını M. Parfitte üstlenmiş ve "kalgay" adını almıştı. Büyük ortanın "koldaşlık"larına Doktor Nâzım, Eyüp Sabri, Burdur Mebusu Atıf, Lazistan Mebusu Sudi, Doktor Resuhi ve Ziya beyler seçilmişlerdi.

"Genç evlâd-ı memleketi maddeten ve manen vatan müdafaasına hazırlamak ve ölünceye kadar kavi ve sağlam bir vatanperver hasletini muhafaza etmesini temin etmek" amacını güden Osmanlı Güç Dernekleri, resmî okullarda, medreseler ve diğer resmî kurumlarda zorunlu; cemaat mektepleriyle özel okullarda gönüllü olarak kurulmuştu. Ayrıca, vatandaşların kendi girişimleriyle benzer amaçlı dernekleri kurabilecekleri belirtilmişti.

Gönüllü dernekler, talimatname ve programlarını kendileri düzenleyebilecekleri gibi Harbiye Nezareti'nce hazırlananları benimseyebileceklerdi. Ancak, ikinci yolu seçen gönüllü derneklerin Harbiye Nezareti'ne tâbi olmaları gerekecekti.

Zorunlu olarak kurulan ve "Mektep Gücü Dernekleri" adını taşıyan derneklerle gönüllü olan Harbiye Nezareti'ne bağlanan ve "Osmanlı Gücü Derneği" adını alan dernekler, bağımsız olarak kurulan ve kendilerine diledikleri adı veren derneklerden farklı olarak, bazı ayrıcalık ve yardımlardan yararlanacaklardı.

Osmanlı Güç Dernekleri'nin hazırlık şubesini oluşturan İzcilik Dernekleri'ne on iki yaşından on yedi yaşına kadar olanlar, asıl Güç Dernekleri'ne ise on yedi yaşından yukarı Osmanlılar kabul olunacaktı.

Derneklerin eğitim sırasında kullanacakları silah ve cephane Harbiye Nezareti'nce sağlanacaktı. Ordu'nun talim arazisi, atış meydanları ve benzeri eğitim alanları Osmanlı Güç Dernekleri'ne açılmıştı. Eğitim için gerekli subay, astsubay ve nefer, derneklerin hizmetindeydi.

Genç Dernekleri: Gürbüz Derneği ve Dinç Derneği

Cihan Harbi öncesi kurulan Güç Dernekleri de bir önceki gibi kısa ömürlü olmuş, 1916 yılında yerlerine, Almanya'dan esinlenilerek Genç Dernekleri kurulmuştu. Enver Paşa, Almanya'da uzun yıllar gençlik örgütle-

riyle uğraşmış olan von Hoff'u Türkiye'ye çağırmış ve miralay rütbesiyle Osmanlı Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği'ne getirmişti. Kendisine yardımcı olarak Mekâtib-i Umumiye Genç Dernekleri Müfettişi unvanıyla Selim Sırrı Bey ve Müfettiş-i Umumi sıfatıyla Mustafa Asım Bey verilmişti.

Genç Dernekleri Osmanlı gençliğini, Harbiye Nezareti'nin güdümünde zorunlu milis derneklerinde örgütlemişti. On iki - on yedi yaş arası gençlerden "Gürbüz Derneği", on yedi ve yukarısı yaşlarda olanlardan ise "Dinç Derneği" oluşturulmuştu.

Müslüman ya da gayrimüslim, Osmanlı uyruğu olan tüm gençlerin bu derneklere katılmaları zorunluydu. Bu yükümlülük gençlerin fiilen silah altına alınışına değin sürecekti. Köy ve kasaba muhtarları yükümlülük altına giren Gürbüz ve Dinçlerin isimlerini mıntıka jandarma komutanlığına bildirecek; bu kuruluşlar da listeleri bağlı oldukları kolordu komutanlığına ya da askerlik şubesi reislerine iletecekti.

Kolordu komutanları ya da askerlik şubesi reisleri Dinç Dernekleri'ni örgütleyecek ve faaliyete geçireceklerdi. Gürbüz Dernekleri okul öğretmenleri ya da yerel yetkililerce seçilecek rehberler tarafından, Dinç Dernekleri ise kara ve deniz subaylarıyla sıhhiye ve jandarma subayları ya da astsubaylar tarafından sevk ve idare olunacaktı.

Dinç Dernekleri'nde eğitim görenlere askerliğe hazırlandıklarını ve talimleri başarıyla uyguladıklarını kanıtlayan birer ehliyetname veriliyordu.

Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği ilk iş olarak derneklerin örgütlenişini ve faaliyetlerini açıklayan kitapçıklar yayımlamış, ardından aylık *Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası*'nı çıkarmıştı. On iki sayı yayımlanan derginin amacı, Osmanlı gençlerinin "sağlam, tetik ve faal" olmasını sağlamaktı. Yazıların büyük çoğunluğu Selim Sırrı ve von Hoff tarafından kaleme alınmıştı. Kimi sayılarda Mustafa Asım Bey'in imzasına da rastlanıyordu. Adnan Fuat ve Ahmed Hamdi beylerin birer yazısıyla Vedat Arifi ve Ahmed Münir beylerin çevirileri dergide yer alan diğer yazılardı.

Von Hoff ve Selim Sırrı dernekler için gerekli rehberleri yetiştirmekle yükümlüydüler. Genç Dernekleri'ne bir yıl içerisinde 3000 dolayında rehber katılmıştı. Taşra rehberlerinin eğitimi vilâyetlerdeki murahhaslar aracılığıyla yürütülüyordu.

Von Hoff özelikle okula gidemeyen gençlere yönelinmesi gerektiğini vurgulamıştı. Osmanlı topraklarında gençliğin yüzde sekseninin okuldan mahrum olduğunu kaydeden von Hoff, Genç Derneklerinin öncelikle bu okulsuz gençlere yarar sağlaması gerektiğini söylüyordu.

Temmuz 1917'de vilâyetlerde 351, müstakil sancaklarda 355 Genç Derneği kurulmuştu. En geniş örgütlenme Karesi (114) ve Kütahya (105) livalarında gerçekleştirilmişti. Bunları Ankara (77) ve Aydın (54) izlemişti. Orta ve Batı Anadolu, Genç Dernekleri'nin yoğunlaştığı bölgelerdi.

Dinçler özel işaret (alâmet-i farika) olarak kabalak giyiyorlardı; Gürbüzler ise sağ kolda beyaz bir pazıbent taşıyorlardı. Pazıbendin üzerinde mahallî dernek ismi yer alıyordu.

Genç Dernekleri'nin üniforması hâki renkli ceket ve kilot pantalondan oluşuyordu. Dinçlerin devrik yakalarının üzerinde mensup oldukları mahallî derneğin ismi yazılıydı. Ayrıca dolak sarılır; bağlı ayakkabı giyilir; kaput, arka çantası ve su matarası taşınırdı. Dernek mensuplarının subaylara, dernek muallimlerine ve rehberlerine resmî selam verme yükümlülüğü vardı.

Derneğin yürüyüş marşı İsveçli Felix Korling'in bestelediği, sözlerini Ali Ulvi (Elöve)'nin yazdığı "Dağ Başını Duman Almış" marşıydı. İsveççe adı "Tre Trallade Jantor (Şakıyan Üç Genç Kız)" olan marşı Türkiye'ye Selim Sırrı Bey getirmişti.

Genç Dernekleri bölüm ve müfrezelerinin Osmanlı bayrağı taşımalarına izin verilmişti. Bayrakların üzerinde Gürbüzler ve Dinçler ibareleri yazılıydı.

Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliği'nin yayımladığı "Genç Dernekleri İçin Talimatname"de beden terbiyesi (baş hareketleri, bacak ve ayak hareketleri), koşu, sıçrama, tırmanma, taş atma, toplu piyade talimleri, yürüyüş, araziden yararlanma (tarassut, keşif, rapor), avcılık, emir alma ve tekrarı, mesafe tahmini, nişan alma talimi yer alıyordu. Nişan talimi yalnız Dinçlere yaptırılıyordu. Piyade talimlerinde mangalarla kol oluşturmak, savaş safına geçmek, sağdan saymak, dörder saymak, komuta ile manga kolunda yürümek ve durmak, çark yapmak gibi temel askerlik bilgisi öğretiliyordu.

Genç Dernekleri, Osmanlı devleti'nin Cihan Harbi'nde yenik düşüşü ertesi İttihat ve Terakki cemiyeti'yle birlikte tarihe karıştı.

1913 Martı'ndan itibaren kurulmaya başlayan Türk Güçleri, İzci Ocakları ve İdman Yurtları II. Meşrutiyet'le birlikte gündeme gelen Türkçülük hareketinin gençliğe yönelik toplumsal boyutlarını oluşturmuştu. Türk Ocakları'nın desteğiyle gelişmişlerdi. Anadolu'yu uyandırmak ve "Türk gençliğini gürbüz yetiştirmek" bu derneklerin temel uğraşıydı.

Avrupa'daki örnekleri doğrultusunda, Osmanlı gençlik dernekleri giderek paramiliter nitelik kazanmış, Harbiye Nezareti'nin denetimine girmişlerdi. Mektep Gücü Dernekleri, İzcilik Dernekleri, Güç Dernekleri, ardından Gürbüz Dernekleri ve Dinç Dernekleri askere alınmadan önce askerlik bilgilerinin edinildiği birer eğitim kurumu sayılıyordu.[123]

Türk Gücü Cemiyeti'nin Amacı

Büyük Turan'ı özleyen yeni, uyanık Türk dünyası, Turan'ın altın tacını taşıyacak saltanat binasının dört diğerini dikti: Türk Bilgi Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocağı ve Türk Gücü!

Saydığım bu mukaddes müesseselerin ilk ikisi ilmî fennî müesseseler, üçüncüsü yani Ocak içtimaî ve terbiyevî bir müessese. Dernek (Bilgi Derneği) Türk'e kim olduğunu, benliğini, geçmişini tanıtacak, dinî öğretecek, ecdadının ilim ve fen dünyasında neler yaptığını bildirecek, Türk'e ilim ve fen dünyasında yeniden hizmetler gördürecek; Türk Yurdu, Türk dünyasında olan biteni haber verecek, Türk'ün özünden, sözünden, sazından bahsedecek, Türk dünyasındaki tezahürât ve tecelliyâtı etrafa yayacak, Turan halkına bildirecek.

Ocak da Türküm diyeni manevî bir çatı altında toplayacak, birbirine tanıtacak, Türk'ü siyasî hudutlarının fevkinde parlayan istikbal yıldızına doğru sevk edecek.

Türk Gücü, ta Karakurum'da fışkırıp taşan, coşkun akınlarıyla bütün dünyayı kaplayan, bükemedik bilek, kırmadık kılıç, vurmadık kale bırakmayan, fakat bugün düşkün, dağınık Türk kuvvetini yeniden var edecek, yaşatacak, Türk'ün o açık alnını yeniden yükseltecek, o yılmaz keskin gözünü yine parlatacak o geniş göğsünü yeniden kabartacak, Dernek'in meydancısı, Ocak'ın bekçisi, Yurd'un koruyucusu, Turan'ın akıncısı olacak!

Türk'ün o demir pençesi yine dünyayı kavrayacak, yine dünya o pençenin karşısında tir tir titreyecek.

Bu Türk Gücü'nün maksadı!

Türk Gücü cemiyeti Murahhas-ı Mes'ulü
Kuzucuoğlu Tahsin Bey

123 Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt II (1985), s. 531-536.

Meşrutiyet ve Mütareke Yıllarında İzcilik[124]

Ünlü pedagog Kâzım Nami Duru, 1925 yılında yayımladığı *Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli ?*[125] başlıklı kitabında gençlerin terbiyesinde izciliğin önemini vurguluyordu. İzcilik ilk kez 1908'de İngiltere'de gündeme gelmişti. Daha üçüncü senesinde Osmanlı topraklarında yankı uyandırmış ve Robinson kardeşler sayesinde İstanbul'da oymaklar oluşturulmaya başlamıştı. Ancak Osmanlı'nın geleneksel aile yapılanmasında izciliği ya da o günkü adıyla keşşaflığı benimsetmek kolay olmayacaktı. Keşşaflık girişimi ilk aşamada birçok ana-babanın şikâyetine mucib olmuştu. O günlerde izcilik diye bilinen büyük ölçüde özel elbiselerle haftada bir iki kez kentin sokaklarında boru ya da trampet çalarak gezmek olarak algılanmıştı.

Keşşaflık üzerine ilk risale 1913 yılında yayımlandı (Keşşaf [Boy Scout], İstanbul; Matbaa-i Amire 1329). Bu risalede keşşaf rütbeleri yukardan aşağıya şu şekilde sıralanmıştı: Baş keşşaf, baş keşşaf zabiti, mıntıka keşşaf zabiti, keşşaf zabiti, keşşaf takım reisi, keşşaf takım başı, kurt keşşaf, ehliyetli keşşaf, birinci sınıf keşşaf, ikinci sınıf keşşaf ve mübtedi keşşaf.

Keşşaf sözcüğü izciliğin ilk karşılığı olmasına karşın kısa sürede, 1914 yılında, yerini izci sözcüğüne bıraktı. Ancak daha sonraki yıllarda da keşşaf sözcüğü zaman zaman kullanıldı. Cihan Harbi sırasında izcilik yerine Von Hoff Paşa'nın Gürbüz ve Dinç dernekleri kaim olmuştu. Bu tür dernekleri biz farklı yorumluyoruz ve bunlara paramileter gençlik örgütleri diyoruz. Bu konuyu daha önce başka yerlerde ele aldık (Zafer Toprak, "İttihat ve Terakki'nin Paramiliter Gençlik Örgütleri", *B.Ü. Beşeri Bilimler Dergisi*, VII [1979], s. 95-113 ve Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt II (1985), s. 531-536).

Mütareke yıllarında izcilik Osmanlı'daki unsurların bir gövde gösterisi vesilesi oluşturmuştu. Millî Mücadele ertesi bu tür gösteriler engellenmiş ve bu kez Türk izciliği canlanmıştı. En küçük kasaba okullarına kadar izcilik yayılmıştı. Maarif Vekili Şükrü Bey'in Meclis kürsüsünden söylediğine göre o yıllarda Türkiye'de izci sayısı 10.000'i bulmuştu. 12 Mayıs 1928 günlü ve 894 sayılı yasayla Türkiye'de gençlik teşkilâtı Türk vatandaşlarına hasredilmişti.

İşgal İstanbulu'nda izcilik ulusal kimliğin bir parçasıydı. İstanbul'da işgal güçleri dahil her tür topluluğun ya da cemaatin bir izci örgütü vardı. YMCA kayıtlarına göre kentte sekiz ayrı tür izci örgütü bulunuyordu. Her örgüt kendi programını uygulamasına karşın, hepsinin mensup olduğu bir Beynelmilel Keşşaf Teşkilâtı (*Boy Scout Council of Constantinople*) bulunuyordu. Her etnik ya da "ulusal" izci örgütü bu teşkilâtta üç üye ile temsil ediliyordu. İngiliz ordusundan Miralay (Albay) Maxwell bu uluslararası örgütün başında bulunuyordu. Beynelmilel örgütün amacı izciliğe hizmet etmek ve ulusal grupları yakınlaştırmaktı. Ancak, örgüt bu konuda başarı gösterememişti. Örgütlerin hiçbiri bu "beynelmilel" merkezden hoşnut değildi. Sürekli tartışılıyor ve İstanbul'daki binlerce izciyi bir araya getireceğine ayrılığı körüklüyordu. Yeterince uluslararası izci etkinlikleri, atletizm gösterileri, oyunlar düzenleyemedikleri yapılan temel eleştiriydi.

Robert Kolej'de örgütlenen Amerikan İzci Örgütü (*American Boy Scouts*) İstanbul'da yeterince salt Amerikalı olmayışı nedeniyle diğer "anasır"ı bünyesinde barındırıyordu. Bu örgüt Robert Kolej İzcileri (*Robet College Boy Scouts*) diye biliniyordu. Bir Amerikalının başkanlık ettiği bu örgüt Amerika'ya tescilliydi. 13 ila 16 yaş arası 46 üyeden oluşa üç gruptan oluşuyordu. Üyelik ayrıcalığı için her biri haftada 5 kuruş ödüyorlardı. Her grup çarşambaları haftada bir kez toplanıyor, bisiklete biniyor, koşuyor, oyun oynuyor, teste tabi tutuluyor ve eğitim görüyorlardı. Her ay gruplar arası bir yarışma örgütleniyor ve ilerleme, devam, sergileme ve benzeri etkinlikler için ödül dağıtılıyordu.

---

124 Zafer Toprak, "Meşrutiyet ve Mütareke Yıllarında Türkiye'de İzcilik," *Toplumsal Tarih*, cilt 9, sayı 52, Nisan 1998, s. 13-20.

125 Kâzım Nami, *Mekteplerde Ahlakı Nasıl Telkin Etmeli ?*.İstanbul; Kanaat Kütüphanesi, 1925.

Beyoğlu'da bulunan İngiliz izci örgütü iki gruptan oluşuyordu. Bunlar Birinci İstanbul İngiliz İzci Oymağı (*The 1st Constantinople Troop of British Boy Scouts*) ve Birinci İstanbul Uluslararası İzci Oymağı (*The 1st Constantinople Troop of International Boy Scoots)* idi. İngiliz izci örgütü doğal olarak İngiliz mevzuatını (*English Boy Scout Handbook*) uyguluyordu. Londra'da, British National Headquarters diye bilenen merkeze tescilliydi. Her örgüt yedi kişilik üç "patrol"dan toplam 42 kişiyi barındırıyordu. Her izci giriş ücreti olarak 1 lira ve her hafta 5 kuruş aidat ödüyordu. Yaş grubu 12 ila 18 arasındaydı. İzci oyunları, kamp kurma, yüzme, uzun yürüyüş temel etkinlikleriydi. İngiliz elkitabının dejavantajı Türkiye'de doğal hayatın İngiltere'den çok farklı oluşuydu ve kitabın içindeki bilgiler yöreye uymuyordu.

Corpo Nazionale Grovani Exploratori Italiani, İstanbul'daki İtalyan izci örgütünün adıydı ve 1 Temmuz 1920'de kurulmuştu. Merkezleri İtalyan Mektebi'ydi. Buradaki sınıfları ve jimnastikhaneyi kullanıyorlardı. Örgüt Roma'daki ulusal merkeze bağlıydı. Her ne kadar İtalyan Harp Dairesi ile organik bir ilişkileri yoksa da İtalyan izciler Harp Dairesi'nden değişik türde yardım görüyorlardı. İtalyan izciler, iki yıllık askerlik hizmeti yerine, altı ay asker oluyorlardı. Doğal olarak İtalyan İzci Elkitabı'nı kullanıyorlardı. Bu kitaba göre örgüt şemasının tepesinde Compayna yer alıyordu. Compayna'nın başında Capao Compaynia bulunuyordu. Bir alt aşamada iki drapello vardı. Bunlar 4 squadron, squadronlar ise 12 patrol'a bölünüyorlardı.

Drapello'lar Capao Drapello'larca Squadron'lar ise Capao Squadra Scelyo, Effettivo ve Donignato'lar tarafından yönlendiriliyorlardı. İtalyan izci örgütünün Amerikalıların Wolf Clubs bizde sonraları yavru kurt diye bilinen bir de erkek izci örgütü vardı. Bunları yaşları 8 ila 12 arasındaydı. İzciler ise 12 ila 20 yaş arasında yer alıyorlardı. İtalyan izci örgütü 147 üyeden oluşuyordu. Bunlar arasında deniz izcileri de bulunuyordu. Haftada iki kez toplanıyorlardı. Pazar içtimalarına katılmak özellikle isteniyordu. İtalyan izci örgütünün hamileri yılda 1 lira bağışta bulunuyorlardı. İzcilerin kendileri ise yılda 50 kuruş aidat veriyor ayrıca yayımladıkları izci gazetesi için 30 kuruş ödüyorlardı. Bu örgütün de yerel bilgiler konusunda zayıf olduğu gözleniyordu. Ama giyimleriyle ve etkinlikleriyle İstanbul'un en gözde izci örgütlerinden biri sayılıyorlardı.

İstanbul ve çevresinde 9 Musevî izci örgütü bulunuyordu. Her örgüt 50 kişiden oluşuyor, böylece toplam sayı 450'yi buluyordu. Her grubun başında bir Scout Master, bir Assistant Scout Master, altı Chief Patrol Leaders ve altı Patrol Leaders bulunuyordu. Musevî izci örgütü ünlü Maccabees'nin bir uzantısıydı. Chief Scout Master Maccabees tarafından seçiliyordu. Local Scout Masters'lar ise Chief Scout Master tarafından atanıyorlardı. Musevî izci örgütünün ayrı bir el kitabı yoktu. Chief Scout Master programı yazıyor, diğer tüm izcilik kitaplarından yararlanarak bilgileri Musevî izci örgütüne uyarlıyordu. Musevî izci örgütü de kentin seçkin izci örgütlerinden biriydi.

Rus izci örgütü Rus YMCA'i tarafından başlatılmıştı. Kırım'dan İstanbul'a kaçan Rus mültecilerinin çocuklarından oluşuyordu. Rus İzci Komisyoneri Miralay Ponticoff kurulaşta etkin rol oynamıştı. Rus izci örgütü yedi birimden oluşuyordu. Bunların ikisi Rus YMCA'inde, ikisi Heybeliada'da, biri Rus Mektebi'nde, biri Rus Lisesi'nde ve sonuncusu da Büyükdere'de idi. Toplam 140 izci bu birimlerde etkindi. Ayrıca üç yavrukurt örgütü vardı. Bunlar YMCA, Yetimhane ve Heybeliada'da bulunuyordu. 8 ila 12 yaş grubunu kapsayan yavrukurt örgütünde toplam 90 çocuk bulunuyordu. Rus izci örgütü İngiliz İzci Elkitabı'na göre etkinliklerini düzenliyordu.

Türk izci örgütünün evveliyatı ise Robinson kardeşlere kadar gidiyordu. 1910 yılında Saint Benoit ve Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde başlamıştı. Robinson kardeşler 1991'de İstanbul ve Üsküdar sultanîlerinde, ardından Vefa, Kadıköy ve Nişantaşı idadîlerinde benzer örgütler kurdular. Bu arada bir kız keşşaf örgütü Haydarpaşa İttihat Mektebi'nde oluşturuldu. Saint Benoit'da yedi değişik milletten izci bulunuyordu. Bu örgütlerde de İngiliz elkitabı kullanılıyordu. İzcilerin kısa pantolon giymeleri önceleri mutaassıp kesimce tepkiye neden olmuş, ancak Darülfünun emini ya da rektörünün bile izciliği desteklemek amacıyla izci kıyafetini giyip kısa

pantolonla dolaşması toplumda giderek kısa pantolonlu izci kıyafetinin benimsenmesine neden olmuştu. İkinci önemli sorun serpuştu. Beyaz tenis şapkası kimi çevrelerce Müslüman çocukların İngilizler tarafından Hıristiyanlaştırılması olarak yorumlanmıştı.

Bir başka sorun velilerin çocuklarını gece yürüyüşüne göndermeye istekli olmamalarıydı. Birçok ana-baba bu nedenle çocuklarının izci örgütlerine katılmalarına müsaade etmiyordu. Bu tür yargıları kırmak için İttihatçılar gazetelerde aktif propagandaya giriştiler. Günlük ve haftalık Türkçe yayın organları izciliğe geniş yer verdiler. Böylece giderek aydınlatılan Müslüman halk çocuklarının izci örgütlerine yazılmalarına izin verdi. Keza Anadolu'nun değişik yörelerinden Robinson kardeşlere çağrıda bulunuldu; gelip izci örgütleri kurmaları istendi. Nitekim kardeşlerden biri Bursa'ya giderek bir izci örgütü kurmuştu.

Ancak o dönemde gündemde olan paramiliter gençlik örgütleri daha baskın çıkıyorlardı. Özellikle Balkan savaşları gençleri asker disiplini doğrultusunda kurulan Genç Dernekleri, Güç Dernekleri, Gürbüz Dernekleri, Türk Gücü Derneği gibi örgütsel yapılanmalara çekiyordu. Ehil olmayan ellerde bu tür topluluklara İttihat ve Terakki müdahale etmek zorunda kalmış ve kimi örgütün etkinliklerini durdurmuştu. Paramiliter örgütler kısa sürede politik çizgiye giriyordu. Bu örgütler tabii izciliğin ilkelerine ters düşüyorlardı. 1913 sonunda İttihat ve Terakki cemiyeti bir İngilizi Harbiye Nezareti'nden maaşa bağlayarak işin başına getirdi. Ancak Cihan Harbi'nin başlayışı nedeniyle İngiliz ülkesin dönmek zorunda kaldı.

Balkan Savaşı ertesi ve Cihan Harbi arifesi devletin yüksek mevkilerinde izciliğin önemi anlaşıldı. 1914'te İzci Ocağı Nizamnamesi yayımlandı. Bu nizamname kurgusu yönüyle o günkü milliyetçilik duygularıyla uyum içerisindeydi. Semantik bunu açıkça ortaya koyuyordu. İzciler hünerlerine göre Adsız; Çeri; Tekin; Alp ve Tarhan olmak üzere beş kademeye ayrıldı. Ocağa girmek için başvuranlara Adsız adı veriliyordu. Adsız'ın ocaktan bir ad alabilmesi için birtakım bilgilere ve görgülere ihtiyacı vardı. Önce ocağın töresini öğrenecek ve bu töreye sadık kalacağına and içecekti. Adsız and içtikten sonra ocağı ana, başbuğu baba, bütün izcileri kardeş, üstlerini büyük kardeş tanıyacaktı.

Adsız bir ay içinde izciliğin ilk hünerlerini öğrendikten sonra başarılı bir sınav vererek Çeri sınıfına geçecekti. Adsız olabilmek için izcilik töresini ezbere bilmek ve anlamını açıklayabilmek şarttı. And içip Çeri olana ocakta ad ve izcilik işareti olan "ongun" verilirdi. Çeri ikinci bir sınavla Tekin sınıfına yükselirdi. Bu sınav "amel"i gerektiriyordu. Tekin özel bir hünerde maharet kazandıktan sonra bu hüner için bir gedik alıyor ve Alp sınıfına geçiyordu. Beş hünerden geçen Alp, Tarhan adını alıyor ve Tarhan beratını kazanıyordu.

Bir oba on izciden oluşuyordu. Çadırlarda, talim ve oyunlarda obanın buyrukçusuna Ars deniyordu. Dört oba bir kolu oluşturuyor ve 40 izciyi barındırıyordu. Kolun buyrukçusu Ağa adını alıyordu. Ağanın ahlak ve seciye sahibi olması ve yaşça yirmi birin üzerinde bulunması gerekiyordu. Arsı Ağa seçiyordu. Ağa bulunmadığı zamanlarda kendisine seçtiği Kalfa vekalet ediyordu. Kalfa'nın on sekiz yaşın altında olmaması gerekiyordu. Ağa Bey tarafından atanıyordu.

Bir Oymak iki koldan oluşuyordu. Birincisine sağ kol, ikincisine sol kol adı veriliyordu. Ağa'lara da Sağ Kolağası ve Sol Kolağası deniyordu. Oymakın buyrukçusu Bey'di. Bey en az üç olmak üzere altıya kadar bir tür yaver olan Yamak seçebiliyordu. Bey, Yamaklar ve Ağalar arasından doğrudan doğruya seçilirdi. Bir yerde obalar ve kolların sayısı bir oymak oluşturmaya yetince Yamaklardan ve Ağalardan biri Bey tayin ediliyordu. Oymağın buyrukçuları merkezdeki Sarı Oba'yı oluşturuyorlardı.

Oymakların tümüne Altınordu deniyordu. Altınordu Başbuğ'un komutası altındaydı. Oğuz, Kartal, Tuğrul, Sungur, Koyun, Keçi, Arslan, Teke, At, Geyik, Maral ve diğer hayvan ve nebat isimleri oymaklara verilen adlardı. Oymağa mensup obalar ordugâhtaki konumlarına göre şu renklerle adlandırılıyorlardı: Kuzeydekine Kara, doğudakine Gök, batıdakine Ak, güneydekine Kızıl, merkezdekine Sarı, kuzeydoğudakine Gök-Kara,

kuzeybatıdakine Kara-Ak, güneydoğudakine Kızıl-Gök, güneybatıdakine Ak-Kızıl. Bunlardan Gök, Gök-Kara, Kara, Kara-Ak obaları sol kolu; Ak, Ak-Kızıl, Kızıl, Kızıl-Gök obaları sağ kolu oluşturuyorlardı. Sarı Oba merkezde bulunuyordu.

Mahallî ortalar izcilerine kurumsal ve uygulamalı dersler için bir yer tahsis edilirdi. Her ay başında mahallî ortalar önceki ayın etkinliklerini bir raporla bildirmek zorundaydılar.

İzcilerin tek tip elbise giymeleri bekleniyordu. Kıyafetleri başlık (kabalak), açık hâkî renkte iki cepli gömlek, açık hâkî renkte kısa pantolon, bel kayışı, her kolun başka renkte takacağı boyunbağı, kestane ya da hâkî renkte çorap ve ayakkabıdan oluşacaktı. Her izcinin 1.80 cm boyunda desimetre ve yarım desimetreleri gösterir bir bastonu ve bir de torbası olacaktı. Açık hâkî renkte pelerin ihtiyariydi. Muallimlerin elbisesi izcilerin aynıydı. Yalnız gömlek yerine ceket ve uzun baston yerine adi baston taşıyacaklardı.

İzcilik işareti olan "ongun" büyük orta tarafından imal ettirilecek ve mahallî ortalar tarafından izcilere verilecekti. Bir izcinin bu ongunu alabilmesi için önce hüviyet cüzdanını alması ve and içerek izcilik töresini bilmesi şarttı. And içme töreni gençlerin ruhunda gereği gibi etki uyandırması için gösterişli bir törenle icra edilecekti.

Çeri olabilmek için; on beş dakikada iki kilometre koşmak; rüzgârda seri şekilde ateş yakabilmek; pusula kullanmak; Güneş ve Kutupyıldızı ile yön tayin etmek; bir dakika dikkatle bir camekân ya da kümes içinde bulunan eşya ve hayvanları doğru olarak tarif etmek; başlıca izci düğümlerini yapmak gerekiyordu.

Bir sonraki görevler Tekin içindi: On dakikada iki kilometre koşmak ve elli metre yüzmek; Mors alfabesini ya da kol ile işaretleri bilmek; harita okumasını bilmek ve kırda bu haritayla yol bulmak; başlıca yıldızları ve burçları tanımak; üç saatte on beş kilometre yaya ya da dört saatte kırk kilometre bisikletle yol kat'etmek; izleri tanımak ve takip edebilmek; beş menzillik mesafe için doğru olarak harekat saati düzenlemek; doğru ve ayrıntılı olarak bir şehrin, köyün yön, mevki ve coğrafi durumunu çizmek; kırda değişik eşyanın aralarındaki mesafeyi tahmin etmek; on tür ağaç ve bitkiyi tanımak; el işleri bilmek; yangın, boğulma ve at boşanma gibi hallerde yapılacak kurtarma operasyonunu tarif edebilmek, bir yarayı sarmak; yeni gelen bir genci Adsız olarak yetiştirmek ise bir Tekin'den beklenen becerilerdi. Alp ve Tarhan olabilmek için gedik almak gerekiyordu. Altı değişik gedik alan Tarhan oluyordu.

Tekin omuzu üzerinde çuhadan ince kırmızı bir işareti, Alp sol kolu üzerinde uzmanlaştığı alanın işaretini, Tarhan ise sol koluna kırmızı bir yıldız takıyordu. Oymağın bayrağı Osmanlı bayrağıydı. Kollar kendi boyunbağlarının renkleriyle ayrılıyorlardı. Obaların her birinin kendisine özgü bir işareti vardı. Bu işaretler hayvan, ağaç, bitki, çiçek isimleriydi. Obanın her izcisinin bir numarası vardı.

Yukarıda belirtilen sınavların dışında Tekin ve Çerilere meslek imtihanları açıktı. Bu becerilerde başarılı olan o beceriye özgü alameti takmaya yetki alırdı. Alametler sol kol üzerine takılacaktı. İzcilerin öğrenecekleri beceriler şunlardı:

Tayyareci yardağı, yönlendirilebilen balon ve uçakların iniş ve kalkışlarında hizmet göreceklerdi. Doktor yardağı ilkyardım önlemleri bilecekti. Hey'i ve cev'i hava mütehassısı yirmi yıldız ve on bir burç tanıyacaktı. Termometre, barometre türü aletlerin kullanımını bilecekti. Gemici düğüm yapacak, halat atacak, kürekli ve yelkenli sandal kullanacak, dümen tutacak, elbisesiz yüz metre ve giyinmiş olarak elli metre yüzecekti. Nebatat mütehassısı on iki tür bitkiyi yerde biterken, beş türünü tohumundan, diğer beşi de yapraklarından tanıyacaktı. Bu arada on tür haşeratı bilecekti. Süvari, ata gösterilecek ihtimamı bilecek, at eyerleyecek, at koşturabilecek, mania atlayacak, arabaya at koşabilecek, ufak tefek hastalıklarda tedavi yapabilecek, yem ve su verilebilecek, iki atı birden yürütecek, topallayan bir atın topallamasının nedenini ve çözümünü bulacaktı.

Mızıkacı, müziğin ilkelerini ve kuramını, kolay yazılan notayı okumasını, yollarda söylenen şarkılarla vezin havalarını bilecekti. Doğramacı inşaatta kullanılan değişik ağaçları tanıyacak, testere ve balta kullanmasını

bilecek, ağaç kesebilecekti. Aşçı, toprakla, taşla kırda ocak yapacak, ateş yakacak, kahve, çay, çikolata hazırlayacak, et, çorba, omlet ve diğer yumurta çeşitlerini pişirecek, bozulmuş konserveyi tanıyacaktı. Bisikletçi, bisiklete kolaylıkla binip inecek ve gereğinde bisiklet tamir edecek, yedek olarak ikinci bir bisikleti elde götürebilecek, on beş kilo ağırlığında bir yükü bisikletle taşıyabilecekti. Elektrikçi elektrik motorları, telgraf, telefon, aydınlatma hakkında genel bilgiye sahip olacaktı. Evlerdeki elektrik zilini (elektrik çanı), elektrik şebekesindeki arızayı tamir edebilecekti. Eskrimci eskrim talimini bilecekti. Demirci demir işlerinden ve çilingirlikten anlayacak, at nallayabilecek ve nala çivi çakabilecekti. Madenci arazinin tabiat ve mahiyetini ve başlıca maden ve taş türlerini bilecekti. Kılavuz kırda üç ve şehirde bir buçuk kilometre dahilinde iki nokta arasındaki en kısa yolu bilecek, kırda sekiz kilometrelik daire dahilindeki yolları gece veya gündüz birini götürebilecek kadar tanıyacaktı. Yirmi kilometrelik daire dahilinde şehirleri başlıca istikametlerini bilecek, (dağ, köprü, istasyon ve benzeri mevkiler) ve buralarda bir yabancıya yol gösterebilecekti. Özellikle çevredeki su kaynaklarını bilecekti. Dilmaç en az bir yabancı dil bilecekti. Makineci elektrik ve su buharı makinelerinin yapımı hakkında bilgi sahibi olacak, makine aksamının isimlerini bilecek ve makine silindirini sökebilecek, makine çalıştırabilecek ve durdurabilecekti. Fotoğrafçı fotoğraftan anlayacaktı. İtfaiyeci, polise ve mahalle sakinlerine nasıl yangın haberi verileceğini, yanan bir eve ne surette girilebileceğini, ateşin yayılmasına ne şekilde engel olunacağını, tulumbanın kullanımını, mahallede su alınmasını, kurtarma aletlerinin ve merdivenlerin kullanılmasını, yanan yerde bulunan insanların ve hayvanların kurtarılmasını, yangın sırasında düzenin korunmasını, yağmanın önlenmesini bilecekti. Terzi ve kunduracı dikiş bilecek, elbise ve ayakkabı yapabilecekti. İşaretçi ve telgrafçı gece ve gündüz işaretlerini, Mors alfabesini bilecek ve telgraf gönderip alabilecekti. Ve nihayet nişancı otuz metre mesafeden yarım metre kutrundaki hedefe sekiz nişandan altısını isabet ettirebilecek, bir tüfeği söküp takabilecek ve mekânizmasını bilecekti.

1914'te gündeme gelen bu gelişkin izci modeli kısa ömürlü oldu. 1915'te Alman miralayı Von Hoff Türkiye çağrılarak Von Hoff Paşa yapıldı ve Güç Dernekleri diye bilinen paramiliter gençlik kulübünü kurmakla görevlendirildi. Bu yapı artık izcilikten farklıydı ve askerî bir kisveye bürünüyordu. YMCA kayıtlarına göre, zaptiye sokak çocuklarını, ayakkabı boyacılarını ve genç hamalları toplayıp her gün saatlerce talim sahalarında askerî eğitime aldığını kaydediyordu.

Mütareke ertesi, izci hareketi tekrar başladı. Müslüman-Türk gençler sokakta düzenli yürüyen diğer cemaat gençlerine özenerek kendi izci örgütlerini oluşturmaya koyuldular. Baba oğul, Du Berry'ler Galatasaray'da bir izcilik kursu açtılar. Galatasaray mektep izci grubuna yaşları 10 ila 20 arasında 230 çocuk yazıldı. Yetimhanelerde, Beyazit ve İstanbul Sultanisi'nde de benzer izci örgütleri kuruldu. Bu arada işgal kuvvetleri Müslüman-Türk izci örgütlerini askerî talim görmemeleri için yakın takibe almışlardı.

Mütareke yıllarında İstanbul'da kentin en kalabalık izci örgütü Rumlar tarafından kurulmuştu. Rum cemaati bünyesinde 12 grupta toplam 2000 izci yer alıyordu. Bunlar, kent içi ve civarındaki okullarda, yetimhanelerde ve kulüplerde örgütlemişlerdi. İzci örgütleri yerel Rum cemaatinden maddî ve manevî geniş destek görüyordu. YMCA'e göre yerel izci örgütüyle Atina'daki Ulusal İzci Örgütü arasında bir ilişki yoktu. Atina'dan yönlendirilmese de Yunanistan'daki izcilikle ilgili genel plan çerçevesinde eğitim veriyor, İstanbul için anlamlı olmayan hususları dışlıyorlardı. İngiliz İzci Elkitabı Rumcaya çevrilmiş ve temel kitap olarak benimsenmişti. Rum izci örgütüne gelen temel eleştirilerden biri yapının askerî niteliğiydi. Nitekim Mayıs 1921'de İstanbul Polis Müdüriyeti Rum izci gençlerin sokaklarda bu tür askerî gövde gösterisi yapmalarını yasaklamıştı.

Millî Mücadele ertesi izcilik yeniden yapılandırıldı. Bu konuda İstanbul sultanîleri ve numune mektepleri başı çekti. 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti İstanbul Vilayeti Türk İzciler Ocağı Nizamname-i Esasisi (İstanbul; İkdam Matbaası, 1339) yayımlandı. Mustafa Kemal'in himayeleri altında kurulan bu teşkilâtta bizzat Mustafa Kemal o günün izci terimiyle "başbuğ" oldu. 1 Mart 1923'te kurulan bu yeni izci örgütü ilk toplantısını 22 Mayıs 1923'te Darülmuallimin-i Aliye Konferans Salonu'nda yaptı.

İzcilik Töresi (1914)

1 - İzcinin sözü sözdür. İzci namus ve şerefini her şeyin ve hatta hayatının fevkinde tutar.

2 - İzci itaatlidir. Çünkü vatanının selametinin ruhu inzibat olduğunu bilir.

3 - İzci girişkendir.

4 - İzci bütün işlerin mes'uliyetini üzerine almaktan korkmaz.

5 - İzci herkese karşı kanunî ve mültefittir.

6 - İzci diğer izcileri hakikî bir kardeş bilir.

7 - İzci alicenab, cesur, daima zayıfların muavenetine hazırdır. Bu maksat için hayatını tehlikeye koymaktan çekinmez.

8 - İzci her gün velev küçük olsun bir iyilik yapar.

9 - İzci hayvanları sever ve onlara zulüm yaptırtmaz.

10 - İzci daima şen ve nikbin ve ümitvardır.

11 - İzci muktesiddir ve diğerlerinin malına hürmet eder.

12 - İzci izzet ve itimad-ı nefs sahibidir.

Ve billahi't-tevfik.

Cumhuriyet'te İzcilik[126]

Millî Mücadele ertesi izcilik konusunda önemli adımlar atıldı. İstanbul'da Maarif Müdürünün başkanlığında bir "izcilik ortası" kuruldu. Okul öğrencisi izciler Cumhuriyet'in başkentinde millî bayram gösteri ve geçit törenlerine katıldılar. Maarif Vekilliği Beden Terbiyesi ve İzcilik Müdürlüğü'nun kuruluşundan sonra okullarda izcilik daha bir ilgi odağı oldu. İkinci Dünya Savaşı günlerinde ise İnönü bilfiil izcilikle ilgilendi. 1942 Kasım ayında yeni izci teşkilâtı yeni esaslara kavuştu. Savaş ortamı oluşu nedeniyle bundan böyle izci örgütlerinin görevi "yurdun ve Cumhuriyet'in müdafaasına hazırlanmak"tı. Bu amaçla, eski izci oymakları lağvedildi. Kız ve erkek ortaokullarda, liselerde, ticaret liselerinde, öğretmen okullarında, erkek sanat okullarında, kız enstitülerinde birer izci oymağı kuruldu. Oymak beylerinin, birlik komutanlarının ödevleri bir kez daha gözden geçirildi. Bu çalışmaların olumlu sonucu 28 Ekim 1942'de 19 Mayıs Stadyumu'ndaki gösteride kendini gösterdi.

Artık izcilik konusunda bir birikim oluşmuştu. İzci oymaklarının amelî çalışmalarına da imkân vermek, yurdu tanıtmak, değişik iklim ortamlarında vücut gelişimini sağlamak, gerçek bir kamp hayatı yaşayarak arkadaşlık ve yardım hislerini yükseltmek amacıyla 1943 Temmuzu'nda 12 değişik izci oymağından 450 izci kampa çıkarıldı. Şehir ve sayfiye yerlerinden uzakta çadırlı olan bu kamplar okul gençliği için birçok açıdan yararlı oldu.

Bunlardan Haydarpaşa Lisesi Alemdağı'na, Galatasaray Lisesi Taşdelen suyu dolaylarına, Kabataş Lisesi Pendik'e, Ankara Gazi ve Atatürk Liseleri Kızılcahamam'a, Bursa Lisesi Uludağ'a, Kayseri Lisesi Erciyes eteklerine, İzmir İnönü Lisesi Çeşmealtı'na, Denizli Lisesi Karzil'e, Aydın Ortaokulu Çamlık'a, Ordu Ortaokulu Bona nahiyesine, İstanbul Lisesi Küçük Çamlıca'ya kamp kurdular. On gün süren kamplarda hademe, aşçı bulundurulmamış, izciler bütün işlerini kendileri görmüşlerdi.

Kamplarda çadır kurmak, yemek pişirmek, ateş yakmak, odun kesmek, nöbet beklemek gibi günlük işlerden başka, çevredeki köylere gezintiler yapılmış, araziden yararlanma, sürünerek yanaşma, haber götürüp getirme, kroki çizme gibi arazi tatbikatı gösterilmiş, sıhhî ilk önlemler alma ve pusula kullanma öğretilmişti.

126 Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943, s. 120-124.

İzciliğin Türk Vatandaşlarına Hasrı

12 Mayıs 1928 tarihli ve 894 sayılı Türkiye'de gençlik teşkilâtının Türk vatandaşlarına hasrı hakkında kanun

Kanun numarası: 1246

Türkiye Cumhuriyeti dahilinde gerek mekteplerde ve gerek mektep haricinde izcilik, keşşaflık, boyskavtlık veya harhangi bir unvan altında izcilik teşkilâtı vücude getirmek hakkı münhasıran Türk vatandaşlarına aittir. Bu teşekkülleri ecnebîler vücude getiremiyeceği gibi ecnebî gençler de bunlara giremez.

Türk vatandaşları böyle bir teşkilâtı, ancak Millî Eğitim Bakanlığı'nın müsaadesini aldıktan sonra ve bakanlığın emir ve denetimine tâbi olmak şartı ile vücude getirebilirler.

İzci Andının Evrimi

İzci Andı tüm izcilerin uyması gereken ve şerefleri üzerine içtikleri bir anddır. Her ülke izciliğinin kendi kutsal unsurları ele alınarak düzenlenen izci andı Osmanlı'da ilk olarak 1914 yılında düzenlemiş ve bir dizi değişikliklere uğrayarak günümüze kadar uzanmıştır.[127]

1914'te kabul edilen İzci Ocağı İç Nizamnamesi'nde izci andı:

Tanrıya ibâdet ve hakana itaat edeceğime, daima vicdanlı, vazifesini tanır, kanuna hürmet eder, yiğit bir adam olarak hareket eyleyeceğime vatanımı sevip sulh ve harp zamanlarında fedakârlıkla hizmet yapacağıma ve izci töresine baş eğeceğime namusum ve şerefim üzerine söz veririm.

1930 yılında İzci Ahmet'in kitabında izci andı:

"Tanrıya ibâdet ve büyüklerime itaat edeceğime, daima vicdanlı, vazifesini tanır, kanuna hürmet eder, yiğit bir adam olarak hareket eyleyeceğime, vatanımı sevip sulh ve harp zamanlarında fedakârlıkla hizmet yapacağıma ve izci türesine baş eğeceğime namusum ve şerefim üzerine söz veririm."

1943'te 20. Cumhuriyet Yılında yayımlanan "Beden Terbiyesi ve Spor" adlı dergiden izci andı:

"Türk vatan ve istiklalini, Türkiye Cumhuriyeti'ni koruyacağıma, ödevimi her şeyden üstün tutacağıma, disiplinli saygılı ve şefkatli olacağıma namusum ve şerefim üzerine and içerim."

1949'da basılan Erkek İzciler Yönetmeliği'nden izci andı:

"Vatanıma karşı vazifelerimi yerine getirmek, başkalarına her zaman yardımda bulunmak,

İzcilik türesine uymak,

Kendimi bedence sağlam, fikirce uyanık ve ahlâkça dürüst tutmak için elimden geleni yapacağıma şerefim üzerine söz veririm."

127 İnkılâp Obruk, *İzcilik*, Ankara; Ongün Kardeşler Matbaacılık Sanayii, (ty)

1950 yılında Uluslararası İzci Bürosu'na (*Boy Scouts International Bureau*) alınmamızı gerektiren "Tanrıya" sözcüğü bu andın başına getirilmiştir.

"Tanrıya, vatanıma karşı görevlerimi yerine getireceğime, İzcilik türesine uyacağıma,
Başkalarına her zaman yardımda bulunacağıma,
Kendimi bedence sağlam, fikirce uyanık ve ahlâkça dürüst tutmak için elimden geleni yapacağıma
Şerefim üzerine and içerim"

Keza Yavrukurtların andları şöyledir: [128]
Erkek Yavrukurt sözü - 1954
"Tanrıya ve Vatanıma karşı vazifelerimi yerine getirmek,
Başkalarına her zaman yardımda bulunmak,
Yavrukurt Türesine uymak,
Kendimi bedence sağlam, fikirce uyanık ve ahlâkça dürüst tutmak için elimden geleni yapacağıma, şerefim üzerine söz veririm."
Kız Yavrukurt sözü - 1954
"Tanrıya ve Vatanıma karşı vazifelerimi yerine getirmek, başkalarına, bilhassa okulumda ve evimdekilere her zaman yardımda bulunmak, kız yavrukurt türesine uymak için elimden geleni yapacağıma söz veririm."

İzcilere - Rıza Tevfik Bölükbaşı

Haydi yavrularım şafak sökmeden
Atalar yurdunu gezin, dolaşın.
Mahmur ufuklara sisler çökmeden
Şu yüce dağları kuş gibi aşın.

Sabah karanlığı hülya vaktidir.
Cilve-i hüsnüdür sırrı-ı mutlakın
Bütün kainatın rüya vaktidir.
Gafil davranmayın, etrafa bakın.

Atalar dünyayı atla dolaşmış
Bu mülkü feth için deryalar aşmış.
Bir şeref uğrunda canla savaşmış.
Şimdi sıra sizin, siz de savaşın.

Güzel yurdumuzda hemen her şeyin
Vicdanlar çoşturan, adı sanı var.
Dağlara, taşlara sorun, dinleyin
Bakın ne şerefli bir destanı var.

128 Sıtkı Şanoğlu, *Yavrukurt Elkitabı*, İstanbul; İstanbul Matbaası, 1954. s. 18.

Yolunuz uğrarsa sevdiğim yere
Karşılar sizi bir söğütlü dere.
Tırmanın yamaca, -keyfime göre-
Böğürtlen devşirin, sonra paylaşın.

O durgun ufuklar hâlâ kanlıdır.
Alaca görünür yemyeşil dağlar.
Yabani yemişler mor dumanlıdır.
Altın askılarla süslüdür bağlar.

Şevk ile eğlenip siz gülüştükçe
Rıza'yı yâd edin - sıra düştükçe-
Bu gurbet ellerde -efkâr düştükçe-
Hatırı hoş olsun eski yoldaşın.

Ayazma yolunu bir uçtan uca
Dolaşın: sahilde iz bulursunuz.
Çiğneyip geçmeyin izi bulunca
Ben orda gizliyim, siz bulursunuz.

Rıza Tevfik Bölükbaşı
"Serab-ı Ömrüm"den şiirler, Lefkoşe 1934 ve İstanbul 1949.

Ahmed Cevad, "Keşşaflar Türküsü", *Talebe Defteri*, sene 1, nümero 10, 26 Eylül 1329, s. 151.

Keşşafların Türküsü

(Hep birden)

Ben bir keşşafım; bacağım, kolum,
Gözüm, dimağım, her yerim sağlam.
Padişaha, yurduma kulum;
Düşmana kalbim besler intikam.

Haydin sefere, çevik keşşaflar,
Bize istikbal, zaferler saklar!

(Tek)

Yürekten kopan yanık Türküler,
Bizim alaydan yok mu çağıran?
Öyle Türküler, ki versin haber,
Yıkılan yurttan, garip vatandan!

(Hep birden)

Haydin sefere ...

(Diğer tek - Cevap)

Vardır kardeşim; burada bütün
Sineler yanık, yürekler ezik.
Dimağımızdan nasıl silinsin
Yanya, Kosova, Girit, Selanik.

(Hep birden)

Haydin sefere....

(Aynı ses - Devam)

Nerede kaldı Sultan Murad'ın?
Şanlı şehidin o ulu türbesi?
Koca Osmanlı, bu muydu adın?
Seni levm eder tarihin sesi! (1)

(Hep birden)
Haydin sefere ...

(Tek - evvelki)

Sus kardeşçiğim, bu kadar yeter:
Şanlı gözümüz şimdi kan ağlar!
Nasıl dayansın yanık yürekler,
Bu acı, katı taşları dağlar!

(Hep birden)

Haydin sefere....

(Tek - Cevap)

Susalım fakat, şöyle yürekten
Hep andımızı edelim tekrar;
Düşmanlar bilsin, ki çok geçmeden
İntikam alır küçük keşşaflar!

(Hep birden)

Haydin sefere ...

(Hep birden)

Ben bir keşşafım;...
.... zaferler saklar !

(1) Çekiştirme, başa kakma

Keşşaf Kanunu 1329/1913

Keşşaf Kanunu (Scout) (Keşşaf - Boy Scout), İstanbul; Matbaa-i Amire, 1329. İngilizceden tercüme olunmuştur.

1 - Keşşafın namusuna itimad olunur.
2 - Keşşaf vatanına, hükümdarına, zabitlerine, ebeveynine ve mafevkine sadıktır.
3 - Keşşafın vazifesi faideli olmak ve başkalarına yardım etmektir.
4 - Keşşaf herkesin dostu ve diğer keşşafların kardeşidir. Bunlar hangi sınıf halka mensup olurlarsa olsunlar.
5 - Keşşaf naziktir.
6 - Keşşaf hayvanların dostudur.
7 - Keşşaf ebeveyninin, reisinin, amirinin emirlerine bila itiraz itaat eder.
8 - Keşşaf her işte şen ve şatırdır.
9 - Keşşaf kanaatkardır; muktesittir.
10 - Keşşafın sözü, özü ve işi temiz ve saftır

Atatürk ve Rum Mekteplerinde İzci Teşkilâtı

Gayet mahrem tutulacaktır. Erzurum, 22/8/1919
Tamim:
Pek mevsuk elde edilen malûmata göre İstanbul Rum Patrikhanesi'nde *Mavri Mira* isminde bir heyet teşekkül etmiştir. Bunun reisi Patrik Vekili *Droteos*, azaları: Atinegora, İnoz Metropolidi, Yunan Kaymakamı Giritli Katehakis, Katelopolos, Dipasimas, Ayinpa, Polimitis, Siyari ismindeki zevatttır.

Heyet doğrudan doğruya *Venizelos*'tan talimat alıyor. Rumların ve Yunan hükümetinin muavenet-i nakdiyesiyle pek azîm bir sermayesi vardır.

Vazifesi, Osmanlı vilâyetleri dahilinde çeteler teşkil ve idare eylemek, mitingler ve propaganda yapmaktır. Yunan Salib-i Ahmer'i de bu Mavri Mira heyetine merbuttur. Vazifesi sureta muhacirlere bakmak gibi insanî bir perde altında çete teşkilâtı yapmak, tertibat-ı ihtilâliyeyi ihzar eylemektir. Bu suretle eczay-i tıbbiye ve levazım-ı sıhhiye namı altında silâh, cephane ve teçhizatı memalik-i Osmaniyeye ithaldir. Hatta resmî muhacirin komisyonu da Mavri Mira heyetine tâbidir.

İstanbul Patrikhanesi ve Yunan Konsoloshanesi esliha ve cephane deposu halini almıştır ve hatta kiliseler ibâdet yerinden ziyade askerî ambarlar gibi kullanılmaktadır.

Ermeni Patriği *Zaven* Efendi de Mavri Mira heyeti tarafından satın alınmıştır.

Rum mekteplerinin evvelce bizim yapıp da şimdi sırası iken maalesef terk ettiğimiz izci teşkilâtları tamamen Mavri Mira heyeti tarafından idare olunmaktadır. İstanbul, Bursa, Bandırma, Kırkkilise[129], Tekirdağ ve mülhakatında izci teşkilâtı itmam olunmuştur. İzciler yalnız çocuklar değildir. Yirmi yaşını mütecaviz gençler dahildir. Anadolu'da Samsun ve Trabzon cephane tevzi mahallîdir. Müsait bir halde bir yelkenli Yunan sefinesi istasyon halinde cephane ve eslihayı hamilen bu mahallerde bulundurulacaktır. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibidir.

Mustafa Kemal

Cumhuriyet'in Kuruluş Aşamasında İzcilik[130]

Spor Alemi Cumhuriyet'ten önce yayımlanmaya başlamış bir spor dergisiydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da düzenli bir biçimde çıkan *Spor Alemi* 3 Nisan 1923 yılından itibaren *Keşşaf* başlığı altında bir yeni dergi yayımlamaya başladı. *Keşşaf* kendini şu satırlarla tanımlıyordu: "On beş günde bir *Spor Alemi* tarafından neşrolunur keşşaflığa ait mecmuadır." Keşşafın kaç sayı çıktığını bilmiyoruz. Ancak bizim elimizde ilk beş sayısı var. Beşinci sayı 24 Haziran 1923 tarihli. Yani Cumhuriyet daha ilân edilmemiş. Hatta Lozan Antlaşması imzalanmamış ve İstanbul hâlâ bir anlamda işgal altında.

Nitekim 1923 yılında İstanbul ve Anadolu'nun birçok kentinde izciliğin ivme kazanması ve birbiri ardı sıra izci örgütlerinin kuruluşu bu evredeki siyasal gelişmeler ışığında değerlendirilmesi gerekiyor. Gazi Mustafa Kemal'in tüm izci örgütlerinin başı sıfatıyla "başbuğ"luğu kabul etmesi de bu açıdan anlam kazanıyor.

Önce *Keşşaf* dergisine dönelim: *Spor Alemi* dergisi "Keşşaf" nüshasını neden yayımlıyor? Bu soruyu *Keşşaf*'ın ilk sayısında yanıtlayan Spor Alemi imzalı yazı şu gerekçeleri ortaya koyuyor: Her şeyden önce ülkede o güne kadar birçok izci dergisi yayımlandığına dikkati çeken *Spor Alemi* bunların hemen hepsinin yarı resmî birer yayın organı olduğunu, *Keşşaf*'ın ise bu gazetecilik mesleğinin gerektirdiği "istiklâl"i hedeflediğini, bir başka deyişle her türlü müdahaleden uzak basın özgürlüğü anlayışıyla yayımlanacağını kaydediyor. Aynı yazı izcilikten beklenen amacı şu satırlarla özetliyor: "...gençleri hayatta girgin, cevval, mukavim ve terbiyeli adam olarak yetiştirmek."

Keşşaf bundan böyle tüm sayfalarını izciliğe ayırıyor. İlk sayıda Selim Sırrı "Fransa'da izcilik teşkilâtı"nı anlatıyor, Alaaddin Esad "Keşşaflığa ilk hareket" başlığı altında Batı'da izciliğin doğuşuna değiniyor, "İzcilik ve

129 Kırklareli'nin eski adı.

130 Zafer Toprak, "Cumhuriyet Arifesi Türkiye'de İzcilik," *Tombak – Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi*, sayı 25, Nisan 1999, s. 71-81.

bizde tarihçesi," yine aynı sayıda Türkiye'de izciliğin gelişimine yer veriyor. *Keşşaf*'ın daha önceki izci dergilerinden ya da izciliğe yer veren diğer dergilerden en önemli farkı bol izci fotoğrafına yer vermesi. İlk sayıda Selim Sırrı'nın fotoğrafı "kalgay" olarak basılıyor. "Yeni izci teşkilâtının ilk günlerinde" altyazılı grup fotoğrafında Başbuğ Vekili Esat Bey, Kalgay Selim Sırrı Bey, İstanbul Maarif Müdürü Saffet Bey ve Büyük Orta Koldaşları Reis Hasan Tahsin ve Kalgay Muavini M. Sami beyler görülüyor. Yine derginin ilk sayısında ilk kız izcilerin fotoğrafı görülüyor: "Eski izcilik hatıralarından: İttihad Mektebi'nde Behçet ve Ahmed beylerin gayretiyle teşkil olunan ilk kız izcilerinin Gül mangası." "Müdür Ali Haydar Bey'in gayretiyle tevessü' eden İstanbul Sultanisi izcileri," "Beşiktaş Sultanisi'nde izci yavrular jimnastik dersinde", "Kabataş Sultanisi izcileri", "Eski hatıralardan: 337 senesi Galatarasay -Kadıköy keşşafları Kavak gezintisinde" ilk sayıda yer alan diğer fotoğraflar.

Bu arada *Keşşaf* dergisi ilk sayı bir yarışma açıyordu. "Türk keşşaflığına en münasib serpuş ne şekilde olmalıdır ve niçin?" Okuyucuların siyah mürekkeple çizecekleri serpuş krokilerini dergiye göndermeleri isteniyordu. Çekilecek kurada kazananlardan birinciye "Ferid İbrahim Fotoğrafhanesi'nde çıkarılacak altı resim", ikinciye "25 âdet muhtelif sayıdan *Spor Alemi*," üçüncüye ünlü boksor "Carpantier'nin hatırası" verileceği ilân ediliyordu

Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasından sonraki ilk izci faaliyeti yine *Keşşaf* sayfalarında yer alıyordu (*Keşşaf*, sayı 1, 4 Nisan 1339/1923, s. 9). "Zaferlerden sonra ilk izci faaliyeti" başlıklı yazıda "Birçok zamanlardan beri memleketimizde Rum, Ermeni izcilerini görürken hangimizin kalbi çarpmamıştır. Hangimiz muntazam bir Türk izci grubu görmeyi istememiştir? Herkes, her selahiyetdar zat arzu ettiği teşkilâtı yapmak için müsait zemin ve zaman bulamıyordu. Malum olan mevani'in zail olduğu ilk gün ilk düşünce ve ilk iş işte bu oldu" deniyor ve Mart 1923'ten itibaren Türkiye'de yeni bir izcilik alanı açıldığı vurgulanıyordu. Nitekim Mart ayının başlarında hafif yağmurlu bir günde Topkapı Sarayı'nda bir tören düzenlenmiş, bu törene binin üzerinde izci katılmıştı. Törende Başbuğ Vekili Esad Bey, Büyük Orta koldaşları Reis Hasan Tahsin ve Maarif Müdürü Saffet beyler bulunmuştu. Başbuğ Vekili Esad Bey'in Topkapı Sarayı'na gelişiyle tören başlamış, bir hocanın duası ardından Hasan Tahsin ve Esad beyler birer konuşma yapmışlar. Tören izcilerin İstanbul sokaklarında gösterisiyle sona ermişti.

Aynı gün Büyük Orta'nın koruyucu reisliğine (reis-i hamiyyesi) Maarif Vekili, riyasetine Aynizade Hasan Tahsin, fahrî riyasetine Maarif Müdürü Saffet beyler seçilmişlerdi. Kalgaylığa Selim Sırrı Bey, kalgay muavinliğine ise M. Sami Bey getirilmişlerdi. Büyük Orta şu koldaşlardan oluşmuştu: Aynizade Hasan Tahsin, Mektep Müdürü Haydar, Fevzi, İmad, Musa, Zülfü, Sadullah, Muharrem, Mekki Fazıl, Macid, Osman ve Yemni beyler. Kalgay Selim Sırrı Beyefendi ile kalgay muavini M. Sami Bey. Bu arada İstanbul'da İzci Ocağı adıyla bir izci karargâhı kurulmuştu. Bölük orta koldaşları başbuğ olarak Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı, başbuğ vekili olarak da İstanbul Vilayeti makamını kabul etmişti.

İzcilik İstanbul eğitim kurumlarında giderek revaç bulmuştu. Hemen her okul kendi izci örgütünü kurma girişimi içerisindeydi. Okullar kendilerine göre kıyafetler benimsiyor, İstanbul çevresine geziler düzenliyorlardı. İzciliğe çekidüzen vermek amacıyla önce Maarif Vekaleti bir tamim yayımladı ve gezilerin sınav döneminin yaklaşması nedeniyle o denli sık düzenlenmemesini bildirdi. Bu arada Tedrisat-ı İbtidaiye Meclisi izcilerin elbiselerine çekidüzen vermeye karar verdi ve İstanbul'da izci elbiselerini belirledi. Bundan böyle İstanbul izcileri hâkî renk ceket ve kısa pantolon, siyah çorap ve potin giyeceklerdi. O sıralarda İstanbul'da izci sayısı iki bini geçiyordu. İzciliğin gelişimini sağlamak amacıyla Selim Sırrı Bey'in yönetiminde Darülmuallimin'de oymak beyleri için terbiye kursları açıldı. Kurslar zorunlu tutuldu ve devam etmeyenlerin maaşlarından kesinti yapılacağı bildirildi. Kursların etkin bir şekilde yürütülebilmesi için Selim Sırrı'nın maiyetine bin kuruş maaşla üç beden terbiyesi muallimi atandı.

Keşşaf'tan öğrendiğimize göre İstanbul liselerinde izci örgütleri kısa sürede faaliyete geçti. İlk sayıda yer alan kısa haberler şu başlıkları içeriyordu: "Kabataş Sultanisi izcileri", "Kadıköy keşşafları", "Galatasaray keşşafları", "İstanbul Sultanisi izcileri", "Makriköy'de izcilik", "Şişli keşşafları." İkinci sayıda "Şehrimizdeki izcilik faaliyeti" başlığı altında Beşiktaş mıntıkası okullarında izcilik etkinlikleri sayılıyordu: Kabataş Sultanisi başta olmak üzere Beşiktaş Gazi Osmanpaşa Sultanisi, Barbaros, Sinan Paşa, Ortaköy Mecidiye Numune mektebiyle Cevri Usta Zükur Mektebi izci örgütlenmesini tamamlamıştı. Kabataş Sultanisi'nde Okul Müdürü Nadir Bey ve Muavin-i evvel Rafet Avni beyler izci örgütüyle yakından ilgilenmişlerdi. Oymak beyleri Recai Bey'di. Beşiktaş Gazi Osman Paşa Sultanisi'nde de Müdür Salahaddin Bey izci örgütünü bizzat kurmuştu. Iptidaî kısmın oymak beyliğine Raif Bey ve tali kısmınınkine ise genç ve seçkin muallimlerden Hamdi Bey getirilmişti. Barbaros Numune Mektebi'nin oymak beyi de Sadi Bey'di. Bu okulların hepsi resmî okullardı. *Keşşaf*, özel okulların izciliğe yeterince önem vermemelerinden yakınıyordu Nitekim Beşiktaş'ın ünlü Şemsü'l-mekatib'inde izcilik örgütü kurulmamıştı. *Keşşaf*, "hususî mekteplerimizin bu teşkilâta o kadar lakayd kalmamasını arzu ederiz" diyordu.

Derginin bir başka bölümü "Anadolu'da keşşaflık"a ayrılmıştı: Konya'dan haber verirken dergi Konya Sultani izcilerinin tatil zamanı yaya olarak Ankara'ya, oradan da İstanbul'a yürüyeceklerinin rivayet olunduğunu yazıyordu. Samsun'da iki yüzden fazla izci mutasarrıf Faik Bey ve yüzlerce izleyicinin huzurunda bir geçit resmî düzenlemişlerdi. Bursa Erkek Mektebi izcileri önlerinde Sanayi Mızıkası olduğu halde Belediye Dairesi önüne gelerek vali vekilinin huzurunda and içmişlerdi.

İzciliğe hızla girişen diğer bir kent İzmir'di. İzmir'de Maarif Müdürü Vasıf Efendi'nin başkanlığında Sultani Müdürü Resul, Darülmuallimin Müdürü Ahmed Nail, Sıhhiye Müdürü Sadreddin, Sultani Edebiyat Muallimi Esad, Darülmuallim'in ruhiyat muallimi Hikmet, Terbiye-i Bedeniye Muallimi Mehmed Nuri beylerden mürekkep bir heyet oluşturularak İzmir'de izcilerin örgütlenmesine başlamıştı. Örgütlenmeyle izcilerin muallimi Mehmed Nuri Bey görevlendirilmişti. İzcilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere Vilayet Hususî Bütçesi'ne üç bin lira konmuştu.

Bu arada İzmir izcileri için İstanbul izcilerinden farklı bir kıyafet benimsenmişti: Koyu zeytuniye yakın haki renkte ceket, lacivert pantolon, dize kadar çorap, vidalanın tersinden ayakkabı ve bütün bunlarla gidebilecek koyu vişne çürüğü renginde bir de boyun atkısından oluşan bir giysi kabul görmüştü. İzmir izci oymağının ismi Ergenekon olacaktı. Oymak dört koldan oluşuyordu. Bunlar Ay, Kaya, Gök ve Demir'di. *Keşşaf*'ın ilk sayısında birinci kolun oluştuğu kaydediliyordu. İzmir izci örgütü ana ilkelerini şu şekilde belirlemişti: "İfrattan tevakki" (aşırılıktan kaçınma), tedrice riayet (ılımlılığa riayet). İzmir'de izciler atış talimlerine de (endaht talimleri) çıkarılmıştı. Subaylardan bir "endaht muallimi" ile yeteri kadar mavzer ve manevra fişeği sağlanarak Kabak Yazısı diye bilinen meydanda atış yapılıyordu. Oymak beyi tayin edilen Maarif Müdürü Osman Nuri Bey ve diğer izci rehberleri huzurunda "mania atlamak, gözle mesafe, pusula ile istikamet tayin etmek" gibi "amelî imtihan"lar sonucu başarı gösterenler törenle ödüllendirilmiş ve "defter-i mahsus"a isimleri kaydedilmişti. İzmir'de izcilik kısa sürede geniş yankı uyandırmış, bu çevreye de intikal etmişti. Çevre yörelerde izci adedi 700'e ulaşmıştı.

Başkent olmaya aday Ankara'da ise izcilik yeni yeni filizleniyordu. *Keşşaf* dergisi "Sultani Mektebi başta olmak üzere bu sevimli merkezde de izcilik faaliyeti yükselmektedir" diyordu. Adana Sultani izcilerinin düzenledikleri uzun yürüyüş geniş bir kesimce izlenmişti. Cuma sabahı Toros'un eteklerinden sis kalkarken izciler yola koyulmuşlardı. Seyhan'ı izleyerek iki saatlik bir yürüyüşten sora karargâh seçilen tepeye varıldı. Burada çadırlar kuruldu; yemek yendi. İplerle kayalıklara çıkıldı.

Gezinin son kısmını *Keşşaf*'tan izleyelim: "Artık akşam olmuş ve boy üzerinde hasıl olan diğer tepeler obalarımız tarafından avcı tertibiyle geçilirken güneş keşşafların ayaklarının altında akan Seyhan'a akisler yaparak ayrılıyordu. Artık gece olmuş ve Adana'nın gayyur keşşafları şehre dahil olmuşlardı." Adana izcileri Gazi'nin

gezisi sırasında "başbuğları huzurunda" yemin etmişler ve Gazi tarafından övgü almışlardı. İzcilik İçel'de de rağbet görmüş İçel'in merkez mekteplerinde "fakir ve bikes" öğrencilere izci elbisesi sağlamak amacıyla bir gösteri düzenlenmişti. Bu "müsamere"de 63115 kuruş toplanmış ve bu para ile 230 öğrenciye izci elbisesi alınmıştı. Durumları müsait öğrencilere de aileleri izci elbisesi temin etmiş ve böylece İçel'de geniş bir izci örgütü oluşturulmuştu. Keşşaf İstanbul'da ve Anadolu'da gözlenen tüm bu girişimleri sevinçle karşılıyor, öncü olanları tebrik ediyordu.

1923'ün bahar aylarında Cumhuriyet artık ufukta gözükmüştü. Yeni rejim izciliğe Osmanlı'dan çok daha farklı bakıyordu. Balkan Savaşı öncesi izciliğin başladığını vurgulayan *Keşşaf*, bu tür bir örgütlenmenin ulusal kimlik için ne denli önemli olduğunu vurguluyordu:

"Memleketimizde izcilik Balkan Harbi'nden evvel başlamıştı. Tesisteki maksat çocuklarımızı seciyeli ve iyi vatan evladı olarak yetiştirmek idi.

O zaman muhit, her yeni şeye karşı durmak illetiyle malul olduğundan buna karşı bir mücahede devri lazımdı. O devri izciliği ilk tesis edenler ve bunun için çalışanlar pek güzel derhatır ederler. Şimdi ise zemin izcilik için hazırlanmıştır. Binaenaleyh bu uğurda çalışanların -müessisler gibi- çocukların ve memleketin faydasından başka hiçbir şey düşünmeyeceklerine şüphe etmediğimizden fikrimizi daha sarih bir surette arz edelim:

İzcilik teşkilâtında millî teamül, temayül ve ananat nazar-ı itibara alınmakla beraber çocukların memleketin atisi için faydalı olacağına kanaat getirilen hususat ve teceddüdatı, takib ve irtica kuvvetlerinden ayırarak tatbik etmekten çekinmemelidir. Çünkü bugün tabaka-i münevvere ve halkın ekseriyeti izciliğe zahirdir (arka çıkmaktadır)."

Görüldüğü gibi izcilik toplumsal bir işlev görüyordu. Gençliğin toplumsallaşması, ulusal değerleri benimsemesi, geleceğin güvencesi olması izciliği örgütleyenlerin temel kaygılarıydı. Bu amaçla devletin yüksek katında görev almış kimlikler izci örgütlenmesinin başını çekiyorlardı. *Keşşaf*'a göre de izci örgütü "memleketin en ziyade haiz-i itibar zevatından müteşekkil millî bir heyet-i umumiye" olmalıydı. Buna eskiden "Büyük Orta" adı verilmişti. Keza kentlerde, kabalarda köylerde izciliğin gelişmesi ve yükselmesi için yerel heyetler ya da "millî büyük orta" gibi çocuklar için en iyiyi arayan kişilerden oluşan heyetlere gerek duyuluyordu. İzciliğe soyunan erişkin insanlar "gururlanmak için değil yalnız ve yalnız çocuklarımızı yetiştirmek için aşk ve muhabbetle çalışmalı"ydılar.

Keşşaf'a göre, tüm ülkede izciliğin tekdüze ve istikrarlı bir şekilde gelişmesi ve Millî Büyük Orta'nın bir "Resmî İzci Kitabı" yayımlaması gerekiyordu. Bu kitap Türk izcilerine göre düzenlenmeliydi. Kitap izci obaları için "pratik usuller" ile "ilham verici malumat"ı içermeli, nasihatler ve genel kaideleri kapsamalıydı. Bu nedenle böyle bir kitabın yabancı dilden çevrilmesi ya da bir iki kişi tarafından yazılması düşünülemezdi. Diğer ülkelerdeki resmî izci kitapları esas kabul edilmeli, ancak ülkenin özellikleri göz ardı edilmemeliydi. Mesela izcilere bitkiler hakkında bilgi verirken Türkiye'de çıkacak kitabın İngiltere veya Fransa toprak ve iklimine göre yazılanlar verilirse çocuklar yanlış bilgilendirilmiş olurdu. Bu nedenle Türkiye'de yayımlanacak kitabın bitkiler kısmı ülküde bu konuda birikimi olan "ilm-i nebatat mütehassıslarından biri"ne yazdırılmalıydı. Bu yazdırılırken kendisine diğer izci kitaplarındaki yazım şekli gösterilmeliydi. Çünkü çocukların anlayacakları sade bir dili kullanmak gerekiyordu. Uzmanın yazacağı bu bölüm tekrar bir heyet tarafından gözden geçirilmeli ve çocuğun anlayabileceği sadelikle kitaba eklenmeliydi. Nitekim İngiltere ve Amerika'da izci kitapları kırk elli kişilik uzman heyetlerince derleniyordu. Türk izcilerinin elkitabı uzun yılların deneyimi ile ortaya çıkacaktı. "Herhalde pek elzem olan böyle bir kitabı bütün Türk keşşaf alemi sabırsızlıkla bekleyecek"ti.

Keşşaf dergisi genel değerlendirmeler yanı sıra izciler için pratik bir dizi bilgiyi de içeriyordu. Bunlar arasında izci oyunları yer alıyordu. "Keşşaf oyunları" başlığıyla Ahmed Robenson "izcilerin daha faal bir surette

Atatürk'ün Samsun'a çıktığı gün, resmen 19 Mayıs 1939'dan itibaren Gençlik ve Spor Bayramı olarak kutlanmaya başlandı. Atatürk 19 Mayıs'ı resmi bayram günü olarak görememiş, buna ömrü yetmemişti. 1981'e kadar bu adla anılan 19 Mayıs, 17 Mart 1981 tarih ve 2429 Sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun ile isim değişikliğine uğratıldı. Söz konusu kanunun 2. maddesinin A) fıkrası 2. ayırımında, "19 Mayıs Günü Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı günüdür" denildi. Başlangıçta sadece Samsun'da kutlanan Gazi Günü böylece gençlik ve spor bayramı olmanın yanı sıra Atatürk'ü anma için de bir vesile oldu ve tüm yurtta kutlanır oldu.

açık havaya atılacakları bu mevsim için her nüshamızda yeni birkaç oyun neşr etmeye gayret edeceğiz" diyordu. İkinci sayıda yer alan oyunlar "Tavşan" ve "Casus" başlıklarını taşıyordu. Dördüncü sayıda "Yaklaşma" oyunu tanıtılıyordu. Dergi ayrıca "Keşşaflık ve iz takibi", gibi bilgiler de içeriyordu.

Anadolu'da izciliğin filiz vermesi *Keşşaf* çevresinde sevinçle karşılanmıştı. Ancak izcilik geniş ölçüde İstanbul'da rağbet görmüştü. Bu nedenle derginin sayfalarında çoğunlukla İstanbul haberleri yer alıyordu. İzci örgütlerinin en eskilerinden biri Kadıköy keşşaflarıydı. 1919'dan beri faaliyette bulunan bu izcilerin Altıyol'da merkezleri vardı. Dönemin ünlü futbolcularından Alaaddin Bey'i oymak beyi seçmişler ve etkinliklerini programlamışlardı: Pazartesi akşamları spora, Perşembe günleri ise "talim"e zaman arayacaklardı. Galatasaray keşşaflığı ise 1920 yılında tekrar oluşturulmuştu. Tüm zor koşullara rağmen kamplarını düzenli bir biçimde kurmuşlar, üyeleri "keşşaf imtihanları"nı da vermişlerdi. Nisan 1923'te Galatasaray keşşaflarının adedi altmışı geçiyordu. Oymak beyleri Refik ve Vildan beylerdi. İstanbul'un en eski izci örgütlerinden biri de İstanbul Sultanisi'ndeydi. Muallimleri İhsan ve müdürleri Haydar beylerinin gayretleriyle o gün için mükemmel sayılacak örgütünün yetmişi aşkın izcisi vardı. Makriköy'de izci örgütünün başını Ali Muhsin ve Mehmed beyler çekiyordu. Şişli de ise Almanya'ya giden Oymak Beyi Osman Bey'in yerine Suad Bey getirilmiş, 29 Mart akşamı yapılan toplantıda Şişli keşşaflarının riyasetine gıyabında Selim Sırrı bey seçilmişti. Selim Sırrı Bey bu öneriden çok duygulanmış ve Şişli izcilerine gönderdiği mektupta şu satırlara yer vermişti:[131]

Şişli İzcilerine

Nezih gençler,

Beni kendinize reis intihap ettiğinizi Osman Fıtrî Bey'in mahdumu Suad Bey haber verdi. An-samimü'l-kalb (can u gönülden) sizlere ayrı, ayrı teşekkür ederim.

Kahraman Türk ordusunun hüdapesendâne gayreti ile ba's-ü ba'delmevt (öldükten sonra dirilme) sırrına mazhar olarak yeni baştan hürriyet ve istiklalini kazanan milletimizin büyük bayramı olan 23 Nisan'ı tes'id için dün gece evimin kapısına kadar gelip tezahüratta bulunmanız bana her birinizin ne ateşin bir vatanperver olduğunuzu anlattı. Sizi bir kat daha sevdim, geleceğinizden malumatdar olsaydım sizi pencerede beklerdim.

Hepiniz bilirsiniz ki hürriyet ve istiklal terakki ve saâdetin pişdarıdır. Millete benliğini tanıtan Büyük Millet Meclisi'ni tebcil bizler için bir vazifedir.

Çok ümit ederim ki Şişli izci ocağı, değil yalnız İstanbul'un dünyanın en mükemmel bir teşkilâtı haline gelmeyi gaye edinecektir. Ekserisini yakından tanıdığım ve her birinin birer centilmen olduğuna kanaat ettiğim Şişli izcileri ile beraber çalışmayı kendim için hem bir vazife hem de bir şeref bilirim muhterem gençler.

24 Nisan 339

Bilumum Oymak Beyler Muallimi ve Şişli İzciler Ocağı Reisi

Selim Sırrı

23 Nisan günü İstanbul'da izciler büyük bir geçit resmî düzenlemişlerdi. TBMM'in açıldığı gün olan ve Millî Hakimiyet bayramı olarak benimsenen 23 Nisan'da sultani ve numune mektepleri izcileriyle şehir izcileri (Kadıköy, Makriköy, Şişli keşşafları) Sultanahmet'ten Taksim'e kadar bir yürüyüş düzenlemişlerdi. Programa göre saat ikide Sultan Ahmet Camii ile hamam arasındaki meydanda toplanan oymaklar Altın Ordu adını alarak Taksim'e, Taksim'den Alman Sefareti önünden Kabataş, Fındıklı, Tophane ve Köprü yoluyla ocağa gelecekler ve iftar açacaklardı. *Keşşaf*'a göre "her sene birkaç defa icrası mukarrer olan bu gibi resm-i geçitlerin gerek halk

131 "Kalgay Selim Sırrı Beyefendi'nin Şişli izcilerine mektubu," *Keşşaf*, sayı 3, 6 Mayıs 339, s. 2.

ve gerek ecnebîler tarafında güzel bir tesir bırakacağı şüpheden vareste"ydi.

İstanbul izcileri her tören vesilesiyle ortaya çıkıyorlardı. Nitekim Barbaros Hayrettin Paşa'nın ölüm günü olan 20 Mart'ta bütün okulların iştirakiyle bir tören yapılmıştı. Bu törene Beşiktaş, Kabataş, İstanbul ve Vefa sultanileri, Barbaros, Alaaddin Paşa, Sinan Paşa, Ortaköy Hamidiye mektepleri izcileri da katılmıştı. İstanbul izcileri tören dışı nedenlerle de İstanbul sokaklarında boy gösteriyorlardı: 21 Mart günü Barbaros Numune Mektebi izcileri oymak beyleri Saâdettin Bey'in refakatinde Ihlamur, Beşiktaş, Osmanbey tarikiyle Hürriyet Tepesi'ne yürümüşler ve yine aynı yolla Maçka üzerinden geri dönmüşlerdi. 28 Mart günü Beşiktaş Hilal-i Ahmer Cem-i İanat Şubesi'nin açılışı nedeniyle Beşiktaş ve civar okulların izcilerinin iştirakiyle bir tören düzenlenmişti. 30 Nisan'da Ramazan-ı Şerif'in 15. günü akşamı İhtifal Heyeti tarafından Okmeydanı'nda bir iftar düzenlenmiş ve bu yemeğe Sultani mektepleriyle İstanbul, Kabataş, Mercan, Vefa, Beşiktaş sultanileri izcileri katılmıştı. Güzergahta Kasımpaşa halkı ve "terbiye-i bedeniye kulüpleri" taklar yapmış ve birçok mahalde nutuklar söylenmişti. Okmeydanı'nda ata sporu okçuluk yâd edilmiş ve kemankeşler ok atmışlardı. İftardan sonra izciler bando eşliğinde marşlar söyleyerek dönmüşlerdi. Özellikle İstanbul Sultanisi izcilerinin fener ve meşalelerle diğer oymaklar arasında temayüz ettikleri görülmüştü. *Keşşaf* dergisi akşamları fener alaylarının önemine değiniyor ve oymak beylerine bu gibi gece yürüyüşleri için meşale ve fener temin etmelerini salık veriyordu.

Keşşaf, izcilerin şehir dışı "tenezzüh" gezilerine sık sık sayfalarında yer veriyordu. "Kadıköy keşşaflarının Cuma günkü tenezzühü" başlıklı yazıda Kadıköy izcilerinin Tilki Obası, oymak beylerinin nezareti altında Acıbadem, Küçük ve Büyük Çamlıca yoluyla Tomruk suyuna kadar düzenli bir şekilde yürümüşlerdi. Dönüşlerinde diğer obaların katılımıyla izciliğe ait değişik oyunlar oynamışlardı.

İstanbul izci örgütü Nisan ayında hızla gelişti. İstanbul İzci Teşkilâtı Büyük Orta Koldaşları şu kişilerden oluşuyordu: Aynizade Tahsin Bey (Elebaşı), İstanbul Sultanisi Müdürü Fevzi Bey (İkinci Elebaşı), Büyük Reşid Paşa Numune Mektebi Müdürü Fevzi Bey (İdareci), Bayezid Numune Mektebi Müdürü Sadullah Bey (Yazıcı), Şehid Niyazi Bey Numune Mektebi Müdürü Zülfi Bey (Sayıcı), Süleyman-ı Kanunî Mektebi Müdürü Hikmet Arif, Kırımî Arslan Efendi Numune Mektebi Müdürü Osman Ayni, Mahmud Şevket Paşa Mektebi Müdürü Umadeddin, Mirköy Numune Mektebi Müdürü Fazıl, Selim-i Salis Numune Mektebi Müdürü Muharrem, Reşadiye Numune Mektebi Müdürü Mekki, Sinan Paşa Numune Mektebi Müdürü Musa beyler (Arayıcı) ve İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey ile Avni Bey (Koldaş).

İzciliğin yeniden canlandığı bu dönemde Selim Sırrı kalgay olarak büyük prestije sahipti. Her vesile ile kendisi toplantılara çağrılıyor ve gençliğin önderi sıfatıyla izciler arasında gıpta ile bakılan bir kimliği oluşturuyordu. Nitekim 12 Mayıs günü Makriköy (Bakırköy) keşşaflarının ant içme merasiminde hazır bulunmuş ve izcilere hitabetmişti.

Bu ant içme törenini *Keşşaf*'tan izleyelim:[132]

"Mayıs'ın 12'nci Cuma günü öğleden sonra Makriköyü'nde Baruthane çayırında icra edilen bu merasim cidden pek parlak olmuştur. Sirkeci'den biri çeyrek geçe trenine Galatasaray, İstanbul, Kabataş, Mercan sultanîleri, Bayezid, Mahmud Şevket Paşa, Reşadiye numune mektepleri izcileri fevkalade bir intizam ile dahil olmuşlardır. Biraz sonra umum oymak beylerinin baş muallimi üstad Selim Sırrı Bey, refakatinde gayet şık ve temiz giyinmiş iki Şişli keşşafı bulunduğu halde trenle gelmişlerdir.

Makriköy keşşaflarının oymak beyi, gayret ve çalışkanlığı, terbiye ve nezaketiyle beynelakran temeyyüz etmiş olan Mehmet Bey ve Makriköy Spor Kulübü idare heyeti misafirlerini istasyonda istikbal etmişler ve İstanbul izcilerini doğruca Baruthane çayırına isal etmişler. Üstad Selim Sırrı Beyefendi'yi de kulübe götür-

132 "Makriköy keşşaflarının and merasimi," *Keşşaf*, sene 1, no 4, 27 Mayıs 339, s. 4-5.

müşler. Spor kulübü azalarından bazıları ile bir müddet hasbıhalden sonra merasim zamanının hululü üzerine Baruthane çayırına gidilmiştir. Selim Sırrı Bey üç yüz kadar gürbüz Türk izcilerini nazar-ı tetkikten geçirmiş ve muhterem Makriköy ahalisinin kurduğu çadırın önünde ihzar edilen mahall-i mahsusa oturmuştur.

Caddeler gençlerin kıymetli faaliyetini görmeye gelen kadın erkek yüzlerce insanla dolmuştu. İzciler kendilerine tahsis edilen yerlerde ahz-ı mevki ettikten sonra Kalgay Selim Sırrı Bey ortaya çıkarak gümrah sesi ile atideki nutku irad etmiştir:

İzci Çocuklar,

Ey milletin ümit beşareti olan yavrular! Sizlerin ruhumuzda münderic asalet-i ırkıyyeyi aleme göstermek için vesile ihzarına vasıta olan izci ocağına dahil olduğunuz için sizleri tebrik ederim.

Irkımızın ahlaken ve bedenen tealisini istihdaf eden ocağınızda rehberimiz haktır. Büyük millî şairimiz: "Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklâl" demiştir. Biliniz ki hak ancak doğrulukla kaimdir. İzcinin birinci vazifesi doğruluktur. Doğrunun ise yardımcısı Allah'tır. Hakiki izcide aranan meziyetleri nefsinizde cem etmeye çalışınız. Yalan söylemez, kanuna muti', hayrı sever, arkadaşlarını kardaş bilir, dindar, milliyetperver, şen ve afiyetli olunuz.

Bazı kimseler izcileri askerlik, bizim işlerimizi taklitçilik zannediyorlar. Bunda yanılıyorlar. Herkese ilân ediniz ki izciliğin gayesi, askerlik gayesinin fevkindedir. Asker icabında vatanın düşmanlarına topla ve tüfekle karşı kor. Halbuki izci göze görünmeyen düşmanlarla mücadeleye hazırlanır. Biz izci yavruları asker değil adam, yapmağa çalışıyoruz. Teşkilâtımız filhakika askerî teşkilâta benzer, fakat askerliği oyuncak haline getirecek bir zihniyet bizden çok uzaktır. Avrupa'da "régiment scolaire"lerin tecrübesi bundan 210 sene evvel yapılmış ve hasıl olan menfi neticeler üzerine lağvedilmiştir. Biz çocukların ileride asker olacaklarını düşünerek askerde aranan evsafı onlara şimdiden vermek istiyoruz. İşimiz ordunun vazifesini kolaylaştırmaktan ibarettir.

Türk İzcileri,

Yaralı vatan sizden pek çok hizmet bekliyor. Yükümüz çok ağırdır. Harb-i Umumî ve daha evvelki muharebeler en güzide, en tüvana (güçlü) efrad-ı milleti içimizden alıp götürdü. Kalan boşlukları ancak namuskâr, faziletli, haluk, müteşebbis, sebatkâr bir gençlik doldurabilir.

Kıymetli Türk ordusu bize istiklâl kazandırdı. Siz ise vatana istikbal kazandıracaksınız. Ona göre gözlerinizi açınız. Türkün ne kabiliyetli, ne azimkâr, ne yılmaz ve bilhassa ne medenî olduğunu cihana gösteriniz.

Yaşasın Türkiye! Yaşasın Türklük!"

Selim Sırrı Beyefendinin bu ateşîn hitabesi hazirunu heyecana getirmiş her ağızdan yaşasın sedaları ile kopan alkış tufanı meydanı inletmiştir. Biraz sonra Makriköy izcileri oymak beyleri refakatinde Selim Sırrı Bey'in karşısına gelip dizilmişler ve birer birer yüksek seda ile:

"Vatanımı seveceğime, milletimin haysiyet ve şerefini muhafaza edeceğime, dindar, namuskâr bir adam olacağıma, izcilik kanunlarına riayet edeceğime namusun üzerine söz veririm."

Selim Sırrı Bey bu temiz ve sevgili gençlerin ayrı ayrı ellerini sıkarak tebrik etmişti. Bu merasim esnasında Kaymakam Bey Efendi gelmişler ve biraz sonra da Polis Müdür-İ Umumisi Sadi Beyefendi de teşrif buyurmuşlardır.

Yemin merasimini müteakip bütün izciler gayet muntazam bir geçit resmî yaparak kalgaylarını selamlamışlardır. Ondan sonra izciler bir futbol maçı tertip etmişlerdir. Pek güzel biten bu merasimden sonra Selim Sırrı Bey Kaymakam Beyefendi'ye arz-ı veda etmiş ve Oymak Beyi Mehmed Bey'in elini sıkarak:

"Mesaîniz, hakkınızdaki kanaatlerimi teyit etti. Sizi tebrik ederim. Çalışınız, memleket sizin gibi gençlere muhtaçtır" sözleriyle taltif buyurmuştur. O sırada izci kıyafetinde sevimli bir küçük hanım kız Selim Sırrı

Bey'e takarrüb ederek (yaklaşarak), elindeki buketi vermiş! Köyümüzün çiçekleri size küçük bir yadigâr olsun demiştir. Müteakiben Selim Sırrı Bey refakatinde Numune Mektebi Müdürü Sadullah Bey ve birkaç izci genci ile otomobile binerek ayrılmıştır."

Bu törenden de anlaşılacağı gibi izcilik gençler için dönemin en popüler uğraşlarından biriydi. Okullarda, semtlerde kurulan izci örgütleri giysileri ve davranışlarıyla çevrelerinde olumlu bir görünüm yaratıyor, her geçen gün izcilik toplum katında revaç buluyordu. İzci fedakârdı, iyilikseverdi, çevresini gözeten, sağduyulu bir kimliğe sahipti. *Keşşaf* dergisi beğeni toplayan izci eylemlerine sayfalarında yer veriyor, onları övgü dolu sözlerle yüceltiyordu. İzci "fedakârlık"larından biri Adana'da yaşanmıştı. Keşşaf, Adana'da yayımlanan *Yeni Adana* gazetesinden alıntı yaparak bu kentteki "fedakâr izciler"le ilgili şu haberi geçiyordu:[133]

"Adana Sultanîsi izcilerinden iki efendi geçen ay zarfında fevkalade bir cesaretle büyük bir kazanın önüne geçmişlerdir. Seyhan kenarında belediye arabalarından birinin beygiri ürkmüş araba arabacısıyla birlikte Seyhan'a düşmüştür. Bu sırada oradan geçen iki izci derhal elbiseleriyle birlikte ırmağa atlamışlar ve hayvanın kolan ve kayışlarını kesmek suretiyle bir mevt-i muhakkaktan (kesin ölümden) kurtarmışlardır. Fedakâr izcileri bu cesaretlerinden dolayı ne kadar takdir etsek azdır. Bu vakıalar bize izciliğin ne mukaddes bir ocak olduğunu ve izcilere ne büyük bir fedakârlık ve digergamlık terbiyesi verdiğini pek güzel gösteriyor."

Keşşaf'ın elimizdeki son sayısı Haziran sonlarına rastlıyor. Bu sayıda izcilerin kamp mevsiminin yakında başlayacağı kaydediliyor ve kampta izlenecek programa yer veriliyordu:[134]

"Mektep imtihanları başladı, yakında bitecek; havalar da güzel ve sıcak. Dağlar, ormanlar, denizler, kuşlar, otlar, çiçekler sizin ziyaretinizi bekliyor. Hiç şüphesiz oymak beyleriniz kampta geçireceğiniz vakit için çalışıyorlar. Her izci senede bir defa olsun en aşağı bir hafta mütemadiyen kampta vakit geçirmeyi özler. Bunun için ebeveyn veya velilerinize vaktinde haber vermek üzere vakit kaybetmeyiniz. Lazım gelen tedarikatı şimdiden ikmale çalışınız. Kampa gidilecek gün tam vaktinde, her şeyiniz hazır, kararlaştırılan yerde mevcut bulununuz ve hiç kimseyi sizin için bekletmeyiniz. Unutmayınız ki oymak beyleri kendileri için pek kıymetli olan vakitlerinde mühim bir kısmını sizin için memnuniyetle feda ediyorlar. Çünkü onlar biliyorlar ki izcilik sizin ve memleketimiz için çok faydalıdır. Onların yaptıkları fedakârlığın kıymetini takdir ediniz ve sevine sevine kampa gidiniz.

Her halde kamptaki gündelik hayatınız için bir "program" olacaktır. Ağleb-i ihtimal (büyük olasılık) bu programda aşağıda yazdığımıza benzeyecektir. Bundan vaktinde haberdar olmayı isteyeceğinizi bildiğimiz için buraya derç ediyoruz:

Sabah
6 Kalk borusu, sancak keşide merasimi, terbiye-i bedeniye harekâtı, sabah yıkanma ve temizliği
7 Sabah kahvaltısı, çadır temizliği, battaniyeleri havalandırmak
8 İçtima, kampın (çadırlı ordugâh) temizliği ve sıhhat muayenesi
9 İzcilik talimleri
11 Yüzme ve can kurtarma talimleri
12 Yemek – Çadır muayenesi

Akşam
1 2. 45 İstirahat zamanı, mektup yazma

133 "Fedakâr izciler," Keşşaf, sene 1, no 4, 27 Mayıs 339, s. 12.

134 "İzcilere," *Keşşaf*, sene 1, no. 5, 24 Haziran 1339, s. 3.

2 Gezmeler, tabiatı tetkik, izci oyunları, tetkikat veya keşşaf için dolaşmalar
4 Yüzme ve su sporları
6 İçtima, resm-i geçit ve bayrağımızı indirme merasimi
6.20 Akşam yemeği
7.20 Hikâyeler, eğlenceler veya kamp ateşi
8.50 Teneffüs ve toplanma
9 Dışarı çıkma ve yatma

Program bulunduğunuz mahalle, gündüzün uzun ve kısalığını göre değişebilir. Bunu oymak beyiniz nasıl faydalı görürse öyle yapacaktır. Bundan maada hususî gece eğlenceleri, gece gezmeleri, tetkikat için uzun dolaşmalar, çamaşır günleri, atletimiz günü, misafir kabul günü, Cuma günlere ve saire gibi ara sıra vaki olan faaliyetler ve işler için gündelik programınızda da bittabi değişiklik olacaktır.

Bunların hepsi sizin içindir. Siz yalnız fikren, bedenen ve ahlaken daima hazır olunuz. Kamp hayatınız gayet güzel geçer ve geçecektir. Biz de ara sıra aranızda bulunmağa ve sizinle beraber güzel ve faydalı vakitler geçirmeye çalışacağız (*Keşşaf*)"

İzcilik Cumhuriyet'in ilân edildiği 1923 yılında Türkiye'nin dört bir yanında büyük bir tutkuyla benimsenmişti. Cumhuriyet, bedenen güçlü, dinç ve beceri sahibi bir gençliğin beklentisi içerisindeydi. Doğayla bütünleşen ve çözüm üreten kişilikler yeni rejimin toplumsallaşma projesinin temel taşlarıydı. Bu nedenle izcilik yönetimce destek görmüş ve kısa sürede İstanbul'un yanı sıra Anadolu'da yayılmıştı. Farklı yörelerdeki gençlerin ulus bilinci izcilikte ortak payda oluşturmuştu.

Spor Alemi - Keşşaf

Keşşaf nüshasını neden neşr ediyoruz:

Dört senedir bilafasıla her türlü müşkül ve manie rağmen hayat-ı neşriyesini idame ettiren *Spor Alemi* karilerinden gördüğü teveccüh ve hüsn-i kabule güvenerek bugünden itibaren on beş günde bir *Keşşaf* nüshasını neşr edecektir. Memleketimizde izciliğe dair müteaddid mecmualar, gazeteler neşr edilmiş ve edilmektedir. Bu refiklerimizin mazideki saylerine ve bugün maruf mesaîsine hürmetle eğilmekle beraber bunların daima nim resmî bir şekli olduğunu görmemek kabil değildir. Bazılarınca belki bais-i rüçhan bir meziyet telakki edilen bu hal gazetecilik alemi için noksan-ı istiklâl addolunur ve onun hizmetinde daima bir tabiyet şimesi hissolunabilir. Her şeyde böyle değil midir? Mekatib-i resmiye mevcud iken açılan hususî müessesat-ı terbiyede yine bu maksadla tesis olunur ve onlar da memleketin irfanına resmiler kadar hatta bazen daha fazla hizmet ederler...

Spor Alemi de bugüne kadar olan izcilik mesaîsinde bu nim resmiliği görerek, öteden beri muhafaza eylediği meslek-i istiklali izcilik neşriyatına teşmil eylemeyi ve bu suretle memlekette bir hizmet-i munzama hediye etmeyi faydalı telakki etti. Her şeyin mebadisinde tesadüf edilen müşkülata uğrayacağını, tuttuğu yol ve müdafaa eylediği esaslarda hatalı işler yapacağını şimdiden itiraf eder. Fakat bu itirafa mukabil ister ki; geçen dört senelik mesaîsi, bundan sonraki neşriyatın ciddîyetine, mecmuanın azim-i intişarına ve zaman geçdikçe noksanlarını ikmal edebileceğine şahid olsun.

İzcilik neşriyatının hükümetin müzaheretine nailiyeti üzerine gençlik hayatında açılmış olan geniş tekâmül yolunun iyi kılavuzlar tarafından gösterilmesini vatan evladı namına taleb etmek her keşşaf ve hele bir spor gazetesi sıfatıyle bizim de hakkımızdır. Senelerin önümüze yığdığı tecrübelere istinaden bundan sonra izcilik de takibi mucib muhassenat olacak hutut-ı hareket-i âli kadar elvukuf işaret etmek ilk maksadımız olduğu gibi

izcilikten beklenilen maksadın gençleri hayatta girgin, cevval, mukavim ve terbiyeli adam olarak yetiştirmek olduğunu avama ve hassa anlatmak hususu da esaslı kaygılarımızdandır. Onca hakkın inayetiyle saniyen yalnız karilerimizin hüsn-i nazarına güvenerek bu adımı atıyoruz. Hep birden dileyelim ki muntazaman bu hatvat tevalli eylesün..

Spor Alemi.

19 Mayıs Törenleri ve Gençlik

Tören alanlarına, şehir ve kasaba sokaklarına bugün asılan vecizeler:

Türk! Öğün, çalış güven – 19 Mayıs; güven, sevinç, hareket günüdür – Doğru insan dik yürür – Vücudunu ve kafanı işlet – Nerede hareket, orada bereket – Dedikodu yapma, spor yap – Sporcu çirkinin, kirlinin ve kötünün düşmanıdır – Güzel insan iyi insandır – En büyük servetimiz vücudumuzdur – Sağlam vücut, sağlam kafa, güzel insan – Güzelliğin iki şartı: Neşe ve hareket – Şen ol, genç kalırsın – Sıhhat en büyük saâdettir – Güneşin girmediği yere doktor girer – Sıhhatini seveceksin, vatanını seveceksin, işini seveceksin, tabiatı seveceksin – Spor gençliğin tılsımıdır – Vücudu güzel tutmamak ayıp işlemektir – Gençlikten ihtiyarlığa sağlık saklamalıdır – Genç bir baş, ancak dinç omuzlar üzerinde durabilir.

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı 1938[135]

1938 yılının 19 Mayısı'nı, Cumhuriyet nesli, bu yıl, emsalsiz tezahürlerle kutladı. Millî tarihimizin yeni ve bahtlı devrini açan bugünü bütün memleketin her yıl biraz daha yüksek bir heyecanla anması, rejimin zaman ilerledikçe artan kuvvet ve kıymetini gösterir.

Türkiye halkı, 19 Mayıs gününü, tek nefes ve tek kalp halinde, en büyüğe saygı, Cumhuriyet'e inan ve gençliğe sevgi duyarak geçirdi. Bugün her yurttaş hislerini şu vazıh hatlar içinde ifade etmesini bilmiştir:

1 – 19 yıl önce bugün Anadolu'ya ayak basarak yurdu kurtaran, onu mamur ve müreffeh bir hale koyan büyük yaratıcıya saygı,

135 "19 Mayıs 1919 – 19 Mayıs 1938," *Ülkü Halkevleri Dergisi*, cilt 11, sayı 64, Haziran 1938, s. 358-362..

2 – Memleketin istiklâli ve istikbâli kendisine emanet edilen gençliğe sevgi,

3 – Bu saygı ve sevginin verdiği vazifelere bağlılık.

Büyük kurtarıcı, memleketin bu hisler içinde yaşayışını taltif eden asil bir jestle 1938 Mayısı'nın 19'unda yurdun büyük bayramına katılmıştır. O günü Anakara stadını şereflendiren Atatürk, en büyük vazifeyi verdiği gençlikten en büyük iltifatı da esirgememişlerdir. Yeşil sahada binlerce genç, tribünlerde yüz bini aşan halk onu ayakta dakikalarca alkışladı. Buradaki halkın heyecanında bütün memleket yaşıyordu. Zaten on yedi milyon 19 Mayıs günü onun manevî huzurunda idi.

Büyük Şef'in huzurlarıyle kıymetlendirdiği 19 Mayıs Bayramı bütün yurtta, heyecanla kutlanmıştır. Ankara her büyük işte olduğu gibi bunun da merkezi olmuştur. C. H. Partisi memleketin bütün düşünüş ve duyuşlarında yaptığı asil rehberliği, bu bayramda da liyakatle başarmıştır.

Yurdda Bayram:

Bütün şehirler, kasabalar ve köyler 19 Mayıs gününü spor alanlarında, alan bulunmayan yerlerde Cumhuriyet meydanlarında C.H. Partisi Genel Sekreterliği'nin tanzim ettiği bir ana programa göre kutlamışlardır. Yurdun her köşesinde her yaşta halk bütün günü, büyük bir bayramın sevinci içinde geçirmiştir.

O gün alan veya meydanlarda toplanış her yerde saat 14.30'da olmuştur. Buraya gelinmeden önce törene katılacak okul talebeleri, sporcular önlerinde mızıkalar olduğu halde marşlar söyleyerek şehir ve kasabanın belli başlı cadde ve sokaklarında gösteriş gezileri yapmışlar ve olan yerlerde Cumhuriyet anıtına merasimle çelenkler koymuşlardır. Bu merasime halk temiz kıyafetlerile iştirak etmiş ve söylenen nutukları dinlemiştir. Buradan kafileler aynı intizam içinde alan veya meydanlara gitmişlerdir. Spor alanlarında veya Cumhuriyet meydanlarında, bütün memleket halkının gençliğin spor hareketlerini huzur içinde görebilmesi için hazırlıklar yapılmıştır.

Saat 14.30'a kadar sporcular ortada ve halk da onları genişçe çevreleyerek, etrafta yer almıştır. Tam 14.30'da şehir ve kasabanın en büyük idare amiri başta olarak askerî komutan, C. Halk Partisi başkanı **şarbay**, kültür işleri amiri toplantı yerine gelmişler talebeyi ve sporcuları selamladıktan sonra törendeki yerlerini almışlardır.

Törenlere talebe ve sporcular tarafından söylenen ve mızıka ile de çalınan İstiklâl Marşı'yla başlanmış ve bu sırada sahalara Türk bayrağı çekilmiştir.

Bundan sonra törene başkanlık eden zat ile bir talebe veya bir genç, 19 Mayıs gününün tarihî kıymetini ve sporun bir ulusun beden kabiliyetini ve karakterini yükseltmek hususunda ve yurt müdafaasında oynayacağı rolü belirten nutukları söylemişlerdir.

Nutuklardan sonra başta okul talebeleri olmak üzere bütün sporcular tören başkanının ve halkın önünde bir geçit resmî yapmışlardır. Geçit resimlerinde her okul talebesi kendisine mahsus elbiseyi giymiştir.

Türkiye halkı, geçit resimlerinde okulun ve sporun yarattığı asil terbiye mihveri etrafında Cumhuriyet neslinin nasıl inkişaf ettiğini vuzuhla görmüştür. Yurt; her yıl sayısı ile birlikte hareket ve faaliyet kudreti de artan Türk gençliğini, gözlerde sevinç ve iftihar yaşları taşarak seyretmiştir.

Dünün ağır ızdırabından doğan bugünkü huzur ve refahı, yarın da yaşatmak ve hatta artırmak vazifesi, şimdi alanda ve meydanda zekâlarını, kabiliyetlerini iyi kullanarak güzel spor hareketleri yapan gençlerindir. Onların bedenlerindeki ahenk ve sıhhat, hareketlerinden intizam ve sürat herkese, yarına ait vazifelerin mutlaka başarılacağını müjdelemiştir.

Okul talebelerinin jimnastik hareketleriyle sporcuların spor hareketleri 19 Mayıs gününün aydınlık ve ılık ufkunda yalnız bunları yapanlar için değil, seyredenler için de bir sıhhat ve neşe kaynağı olmuştur. Memleket 19 Mayıs'ın hareketle geçen bir iki saatinden aldığı zevki, yeni yıla kadar ruhunda şevkle saklayacaktır.

19 Mayıs günü yurtta bütün şehirler, kasabalar, köyler bayraklarla donatılmıştır. Mağazalar, dükkânlar, evler, bayrama yaraşır bir şekilde süslenmiştir. Geceleyin resmî binalar, Parti ve halkevi merkezleri, spor kulüpleri, umumî yerler bol ışıkla aydınlatılmıştır. Halk geceyi de neşe içinde geçirmiştir.

Tören alanlarına, şehir ve kasaba sokaklarına bugün asılan vecizeler:

Türk! Öğün, çalış güven – 19 Mayıs; güven, sevinç, hareket günüdür – Doğru insan dik yürür – Vücudunu ve kafanı işlet – Nerede hareket, orada bereket – Dedikodu yapma, spor yap – Sporcu çirkinin, kirlinin ve kötünün düşmanıdır – Güzel insan iyi insandır – En büyük servetimiz vücudumuzdur – Sağlam vücut, sağlam kafa, güzel insan – Güzelliğin iki şartı: Neşe ve hareket – Şen ol, genç kalırsın – Sıhhat en büyük saâdettir – Güneşin girmediği yere doktor girer – Sıhhatini seveceksin, vatanını seveceksin, işini seveceksin, tabiatı seveceksin – Spor gençliğin tılsımıdır – Vücudu güzel tutmamak ayıp işlemektir – Gençlikten ihtiyarlığa sağlık saklamalıdır – Genç bir baş, ancak dinç omuzlar üzerinde durabilir.

Atatürk'ün yüce huzurlarında Ankara'nın bayramı:

Başşehrimizde 1938 yılının 19 Mayıs'ı birçok hususiyetler içinde kutlandı. Ankara bütün şehir ve kasabalarda yapılan törenlerin mihrakı olduğunu hissetmiştir. Yine bu mihraktan Büyük Şef, memleketin her yanında aynı saatte başlayan törenlere yüce huzurlariyle şeref ve gurur verdiler.

Ankara'da tören, şehir stadyomunda yapıldı. Saat 14'te şeref kulesinin altındaki kapıdan Cumhurbaşkanlığı Bandosu sahaya girdi. Arkasında imtihanların ağırı olduğu kadar şereflisini, en yüksek salahiyetlerle yüz bini aşan halk huzurunda verecek olan binlerce talebe ve sporcu vardı. Gençlik 12.30'da Ankara halkevi önünde toplanmış ve Ulus Meydanı'ndaki Zafer Anıtı'na çelenk koyarak stadyuma gelmişti.

Bando, Türk bayraklariyle Cumhuriyet Halk Partisi bayraklarını taşıyan genç grubuyla birlikte pistte şeref tribünü önünde yer aldı. Tribünde Büyük Millet Meclisi reisi, vekiller, büyük devlet adamları vardı. Mızıka geçit havası çalmağa başladı. Kız ve erkek binlerce talebe mekteplerine mahsus spor kıyafetleri içinde muntazam ve çevik adımlarla tribündekileri başlarıyla selamlayarak geçtiler. Bunların arkasından üzerlerinde kendi spor şubelerine ait kıyafet, el ve omuzlarında da sporlarına mahsus vasıta ve malzemeyi taşıyan bine yakın sporcular yine şeref tribününü selamlayarak yürüdü.

Talebe ve sporcu bütün gençlik yeşil sahada toplanmıştı. Stadın tribünlerini dolduran halk bu güzel manzaranın asil dekoru idi. Bütün gençliğin de iştirakiyle çalınan İstiklâl Marşı'nı, herkes ayakta huşu' içinde dinledi.

Bundan sonra Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri ve Dahiliye Vekili B. Şükrü Kaya Ülkü'nün bu nüshasındaki değerli nutkunu söyledi. Gençliğin millete ve onun Büyük Şef'ine karşı vazifelerini, onların asil hislerine olduğu kadar fikirlerine de hitapla izah eden B. Şükrü Kaya'yı gençlik ve halk sık sık devamlı alkışladı. Bu alkışlar; gençliğin yeni direktifleri içten kavradığını, halkın da sayın hatibin yüksek düşüncelerine hürmetle iştirak ettiğini gösteriyordu.

B. Şükrü Baya Atatürk adına, Başbakan Celâl Bayar adına, 19 Mayıs'ı kutladı ve memleketin her bucağındaki töreni açtı.

Ankara Kız Lisesi'nden bir talebe gençliğin hislerini ifade etti. Bunda gençliğin; millete, onun Şef'ine beslediği saygı ifade edilmişti. Bu arada memleketimizin bugünlerdeki kıymetli misafiri dost ve müttefik Yugoslavya'nın Harbiye ve Bahriye Bakanı Orgeneral Mariç, Genel Kurmay Başkanımız Mareşal Fevzi Çakmak'la birlikte şeref tribününe geldiler. Halk millî bayramımıza iştirak eden muhterem misafiri alkışladı.

Genç liselinin nutkundan sonra bütün talebe, sporcular ve halk Ankara Lisesi'nden bir talebinin şu ifadesini tekrarlayarak ant içtiler:

"Ulu Önderimiz, kurtarıcımız büyük Atatürk uğrunda ebedî andımızı içelim:

Ey varlığımızı yaratan, yapan sevgili Atatürk! Açtığın yolda, gösterdiğin kutsal amaçta hiç durmadan yürüyeceğimize ve bu uğurda kanımızı güle güle akıtacağımıza söz veririz."

19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basan yüce Şef birkaç günlük hazırlıktan sonra büyük savaş için bir otomobille Anadolu içlerine doğru giderken yaver ve zabitlerine bir marş söyletmişlerdi. Gerek ahengi ve gerek kelimeleriyle inkılâp tarihimizin doğuş hızını gösteren "Dağ başını duman almış" marşı Ankara stadında gençlik ve halk tarafından heyecanla tekrarlandı.

Marştan sonra, hoparlörle bir takrir okundu. Binlerce imza ile Dahiliye Vekili ve C. H. P. Genel Sekreteri B. Şükrü Kaya'ya sunulan takrir şudur:

Ulu Önder Atatürk'ün Türk vatan ve istiklâlini kurtarmak üzere Samsun'dan Anadolu'ya ayak bastığı günün 19'uncu yıl dönümünü kutlayan bizler, bu mutlu günün heyecanı içinde çırpınarak şu üç dileğimizin yerine getirilmesini yüksek partimizin Sayın Genel Sekreteri'nden şimdi stadyumda bulunan on binlerce halk namına saygılarımızla rica ederiz:

1 – Ebedî Şefimiz Atatürk'e bu dakikada duyduğumuz sonsuz şükran ve tâzim hislerinin arz ve iblağı,

2 – 19 Mayıs gününün Gençlik ve Spor Bayramı olarak kabulü,

3 – Bu güzel sahanın "19 Mayıs Stadyumu" olarak adlandırılması.

Halk devamlı alkışlarla bu takrire iştirakini bildirdi.

Erkek talebe sahayı kız talebelere terk ettiler. Onlar da beden hareketlerine müsait mesafeyi alarak yeşil sahayı kapladılar ve ufak temrinlere başladılar:

Büyük Şef Atatürk beraberlerinde Başvekil Celâl Bayar ve maiyetlerindeki zatlar olduğu halde sahayı şereflendirdiler. Halk Ulu Önder'i ayakta dakikalarca heyecan ve meserretle alkışladı. Yaşa sesleri ufku dolduruyordu.

Kız talebe yarım saat süren beden hareketlerinden sonra sahayı erkek talebeye bıraktı. Onlar da intizam ve itina ile güzel hareketler yaptılar. Binlerce el, kol ve vücudun büyük bir ahenk içinde yaptığı hareketin ruhlarda yarattığı heyecanı sık sık alkışlar ifade ediyordu. Nihayet saha sporculara bırakıldı, onlar da eskrim, ok atma, boks, atlama gibi spor şubelerine mahsus hareketleri neşe ve itimat saçarak yaptılar.

Büyük Şef sahayı terk ederken kopan heyecan bir türlü izah edilemez. Törenin sonunda gençliğe halk en büyük sevgi tezahürü göstermiştir.

Halkevleri'nde bayram:

19 Mayıs gençlik bayramıdır. Türkiye'de gençliğin büyük kadrosu Halkevleridir. Bayram bu kadronun kavrayış kuvvetini ve hacmini göstermiştir. 19 Mayıs'tan bir gün önce ve bayram günü ve gecesi yurdun her köşesindeki 209 halkevinde yüz binlerce genç toplanmıştır. Bu toplantılarda gençlik büyük destanı birbirine nakletmiş, kendilerine düşen vazifeyi başaracağına itimatla anmıştır. Verilen temsillerde kurtuluştan önceki acıklı dün ile neşe ve saâdet dolu bugün canlandırılmıştır. Gençliğin yalnız bedeniyle değil, kalbiyle de inkılâba kendini verdiğini müşahede, yurdu bahtiyarlığa kavuşturmuştur.

Radyo neşriyatı:

Ankara Radyosu'nda, bayramdan birkaç gün evvel başlayarak 19 Mayıs'ı anlatan bir seri konferans verilmiştir.

Bunlar içinde büyük Şef'in çok yakınında olmak ve 19 Mayıs'ı birlikte yaşamak bahtiyarlığına kavuşan salahiyetli zatların da söylevleri vardır. Hepsini okumak hepimiz için hem bir borç hem de bir zevktir. Gazetelerimiz bunları neşretmişlerdir. Ancak her zaman dikkatle okunacak satırları, Ülkü sayfalarının müsaadesi nisbetinde alıyoruz:

B. Ali Kılıç'ın nutkundan:

"1919 senesinin 19 Mayısı'nda Samsun'da bu destanın ilk yaprağı açılmıştı. Karadeniz'deki Samsun kapısında karabaht ile mücadeleye girişen aziz Kurtarıcı, Ankara'dan işitilen top seslerini susturdu. Avrupa fabrikalarının teçhiz ettiği kuvvetli düşman ordularını muzaffer sürgüleriyle Akdeniz'e dökerek Akdeniz'deki kapıda da milletine ak bahtını müjdeledi."

"Yurttaşlarım, bu zaferin destanı, ilkin, kuvvetin, güvenin ve disiplinin destanıdır. Onu kılıcıyle yapan ve kafasiyle yazan, onun muhafazasını ve yürütülmesini en büyük bir vazife saydı ve bunu Türk gençliğine emanet etti. Bu vazifeyi ve emaneti her nesil, sonraki nesle devredecektir."

B. Cevad Abbas Gürer'in nutkundan:

"Yalnız Atatürk'ün yakınında bulunmak şerefiyle mübahi olanlar, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basmasiyle başladığı faaliyeti bütün vuzuh ve teferruatiyle onun mübarek ağzından daha o zamanlar dinlemişlerdi.

Tarih bilmeli ve Türk nesilleri öğrenmelidir ki; Kemalizm denilen, kurucu, kurtarıcı, yapıcı ve yaşatıcı düsturun ilk sözü; daha o vakit yani Atatürk'ün millî felaketi hissettiği ve milleti bu felaketten kurtarmağa karar verdiği 1917'de yazılmıştır.

Atatürk, baştan başa kendi eseri olan bugünkü Türkiye'nin temelini, dehasının enginliğinde daha o zaman kurmuştu.

19 Mayıs 1919 günü bu kararın tatbik sahasına konulmağa başladığı tarihtir. Ve Samsun, bu tarih içinde ilk merhaledir. Binaenaleyh bugünün bütün kudsiyeti Atatürk'ün büyük işe bugün başlamış olmasıdır."

İlk 19 Mayıs 1919 Kutlamaları: 19 Mayıs 1938

19 Mayıs 1919 – 19 Mayıs 1938[136]

Bugün, yurdun her bucağında, Türk gençleri ve sporcuları ve milyonlarca Türk halkı, toplu ve birlikte ebedî ve cihanşümul bir tarihin dönüm günlerinden en büyüğünü kutluyorlar. O günün vaziyet ve umumî manzarasını en sağlam bir kaynaktan, Atatürk dilinden dinleyelim:

Şükrü Kaya

"1335 senesi Mayısı'nın 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzara-i umumiye:

Osmanlı devleti'nin dahil bulunduğu grup, Harb-ı Umumî'de mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütareke imzalanmış. Büyük Harb'in uzun seneleri zarfında millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harb-ı Umumî'ye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilafet mevkiini işgal eden Vahdettin, müstereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği denî tedbirler araştırmakta. Damat Ferid Paşa'nın riyasetindeki kabine âciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız padişahın iradesine tâbî ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı.

Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilâf devletleri, mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesileyle İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da; Adana Vilayeti Fransızlar, Urfa, Maraş, Antep İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan kıtaat-ı askerîyesi, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta ecnebî zabit

136 "19 Mayıs 1919 – 19 Mayıs 1938," *Ülkü Halkevleri Dergisi*, cilt 11, sayı 64, Haziran 1938, s. 289-294.

ve memurları ve hususî adamları faaliyette. Nihayet, mebde-i kelâm kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 Mayıs 1919'da İtilâf devletleri'nin muvafakatiyle Yunan ordusu İzmir'e ihraç ediliyor.

Bundan başka, memleketin her tarafında anâsır-ı Hıristiyaniye hafî, celî, hususî emel ve maksatlarının temin-i istihsaline, devletin bir an evvel çökmesine mesaî sarf ediyorlar.

Vaziyet-i umumiyeyi tesbit için ordu cüz-i tamlarının nerelerde ve ne halde olduğunu tasrih etmek isterim. Anadolu'da, başlıca iki ordu müfettişliği tesis olunmuştu. Mütarekeye dahil olur olmaz, kıtaatın muharib efradı terhis olunmuş, silah ve cephanesi elinden alınmış, kıymet-i harbiyeden mahrum birtakım kadrolar haline getirilmişti.

Bu izahattan sonra manzara-i umumiyeyi, daha dar bir çerçeve dahiline alarak, seri ve sehil bir surette hep beraber müşahede edelim:

Muhasım devletler, Osmanlı devlet ve memleketine maddeten ve manen tecavüz halinde; imha ve taksime karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı halde. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, zulmet ve müphemiyet içinde tecelliyata muntazır. Felaketin dehşet ve sıkletini idrake başlayanlar, bulundukları muhit ve hissedebildikleri tesirata göre çare-i halâs telakki ettikleri tedbirlere mütevessil... Ordu, ismi var cismi yok bir halde. Kumandanlar ve zabitler; Harb-ı Umumî'nin bunca mihnet ve meşakkatleriyle yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekle dilhun, gözleri önünde derinleşen karanlık felaket uçurumu kenarında dimağları çare, çare-i halâs aramakla meşgul...

Esas; Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklâl-i tamma malikiyetle temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklâlinden mahrum bir millet, beşeriyet-i mütemeddine muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesb-i liyakat edemez.

Ecnebî bir devletin himaye ve sahabetini kabul etmek insanlık evsafından mahrumiyeti, aciz ve meskeneti itiraftan başka bir şey değildir. Filhakika bu derekeye düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir ecnebî efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

Halbuki Türkün haysiyet ve izzet-i nefsi ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır!

Binaenaleyh, ya istiklâl ya ölüm!

İşte halâs-ı hakikî isteyenlerin parolası bu olacaktı.

Biran için, bu kararın tatbikatında adem-i muvaffakiyete duçar olacağını fark edelim! Ne olacaktı? Esaret!

Sonra Osmanlı hanedan ve saltanatının idamesine çalışmak, elbette Tür milletine karşı en büyük fenalığı işlemekti. Çünkü her türlü fedakârlığı sarf ederek istiklâlini temin etse de, saltanat devam ettiği takdirde, bu istiklâle müemmen nazariyle bakılamazdı. Artık, vatanla, milletle hiçbir alaka-i vicdaniye ve fikriyesi kalmamış bir sürü mecaninin, devlet ve millet istiklâl ve haysiyetinin muhafızı mevkiinde bulundurulması nasıl tecviz olunabilirdi?

Hilâfet vaziyetine gelince, ilim ve fennin nurlara müstağrak kıldığı hakikî medeniyet âleminde gülünç telakki edilmekten başka bir mevzuu kalmış mıydı?

Türk anayurduna ve Türkün istiklâline tecavüz edenler kimler olursa olsun onlara bütün milletçe müsellehan mukabele ve onlarla mücadele eylemek icab ediyordu. Bu mühim kararın bütün icabat ve zarurîyatına ilk gününde izhar ve ifade etmek elbette musib olamazdı. Tatbikatı, birtakım safhalara ayırmak ve vekayi ve hadisattan istifade ederek milletin hissiyat ve efkârını izah eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vasıl olmağa çalışmak lâzım geliyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz senelik efâl ve icraatımız bir silsile-i mantıkiye ile mütalea olunursa, ilk günden, bugüne kadar takib ettiğimiz istikamet-i umumiyenin ilk kararın çizdiği hattan

ve teveccüh eylediği hedeften asla inhiraf eylememiş olduğu kendiliğinden tebarüz eder."

Dahiliye Vekili ve C. H. Partisi Genel Sekreteri B. Şükrü Kaya, 19 Mayıs 1938 bayramında stadyomdaki kıymetli söylevinde, 19 Mayıs 1919'daki umumî vaziyeti Atatürk'ün büyük nutuklarından naklettikten sonra şunları söylemiştir:

Gençler; Atatürk'ün veciz kelâmının, umumî tarih edebiyatına hak ettiği bu hazin levha, medeniyet tarihinin daima utanacağı bir sayfa olarak nesilden nesile naklolunacak, Türk milletine reva görülen bu âkibetten insanlığın yüzü kızaracaktır. O âkibetin, Türk olsun, Türkün gayrisi olsun gafil, hayin ve düşman, bütün günahkâr ve suçluları, o silinmez hacaletin ıztırabını gönüllerinde ve kara damgasını da alınlarında, adlarında daima taşıyacaklardır.

Atatürk'ün, artık insan olarak yaşamak hakkı bitti ve tarihi kapandı sanılan Türk milletinin canlılığına ve karakterine ve bilhassa hakkı, haysiyeti, istiklâli, için her zaman, her şeyini ortaya koyacak kudret ve kabiliyette olduğuna sarsılmaz imanı olmasaydı, eğer, onun insanları yüksek idealler etrafında toplamak ve birleştirmek, şuur, kanaat ve istekleriyle sevk ve idare etmek kabiliyeti olmasıydı, eğer onun dehaların üstünde olan kumandanlığı olmasaydı, Türk askerînin bahadırlığı olmasaydı ve eğer modern ve müsbet ilimlerle mücehhez dimağı ve bilhassa büyük kalbi olmasaydı bugün şu güzel vatan parçalanmış ve yâd ellerde ıssız ve harap ve bu güzel millet perişan ve hatta yok olacaktı. Beşer zulme ve zulmete boğulacaktı.

Yurddaşlarım,

Atatürk, Türkiye'yi ve Türkleri tasavvurlanmış ve hazırlanmış o feci durumdan kurtarmakla, dünyanın mühim ve büyük bir parçasında girişeceği boğuşmalardan ve düşeceği kaotik hallerden kurtardı. Türklüğü ilerleme ve barış âmili olarak insanlık camiası arasında lâyık olduğu şerefli makamına iade etti. Mütarekenin karmakarışık tasfiye anlarında ilk olarak kurtulma yolunu buldu ve kurtulmak isteyenlere örnek ve önder oldu.

Dünya efkâr-ı umumiyesinin ve cihanda bütün sağduygu sahiplerinin Atatürk'e hayranlığının ve takdirkârlığının ve Türk inkılâbına ve Türklere karşı da sempati ve hayranlığının birçok sebepleri arasında bu kurtarma ve kurtulma hissinin verdiği memnuniyetin yeri büyüktür.

19 Mayıs günü beşer tarihinin, insanlık ve medeniyet lehine olarak talihini ve gidişini değiştirdiği gündür. Onu takib eden 18 senenin her günü cihanın gözü önüne serilmiş ve yayılmış olan eserleri, o devrim gününün ne büyük ve ne âlemşümul neticeler verdiğini göstermektedir ve mütemadi bir ıttıratla âtide göstermekte devam edecektir. Bu âtinin en kuvvetli zamini, ey Türk gençleri sizlersiniz. Onun içindir ki Atatürk bu 19 Mayıs gününün Türk gençliğine ve Türk sporculuğuna tahsis edilmesini tensip buyurdular. Milletimiz de o günün hatırasını sizin bayramınız olarak kutluyor. Millî bayramlarımız arasına girecek olan bugünü, buradan, böyle her yıl kutlulayacağız. Münasip göreceğinizi tahmin ederek sizin için yapılan bu sahanın adını bu ulu güne izafe etmek istedim. Tasvip ederseniz bundan böyle bu sahanın adı "19 Mayıs Stadyomu" olsun.

Yurddaşlarım,

Atatürk, yarattığı eseri büyük nutkunda Türk gençliğine emanet etmişlerdi. O emanetle bu gençlik bayramı arasındaki yakınlık ve samimî alaka aşikârdır. O kadar büyük fedakârlıklarla, güçlüklerle elde edilen istiklâl ve Cumhuriyet ve ahlâk da yetiştirilecek temiz kanlı, temiz ellere bırakılırdı.

Size bırakılan bu kıymetli ulusal emaneti, ilelebet muhafaza ve müdafaa edeceğinize, hatta büyülterek yükselteceğinize, başımızda ulu ve ulusal Önderimiz olduğu halde bütün Türk milleti emin ve yarınından müsterihtir. Vatan, millet sizlere güveniyor ve sizlerle öğünüyor.

Sağlam kafa, sağlam vücutta olur. Evet, fakat, kafa, bilgi ile teçhiz edilmezse kol kuvveti ham bir madde halinde ve başkalarının elinde ve emrinde ancak istismar vasıtası olur ve daima kullanılanın aleyhinde olarak.

Sizlerin her yönden kuvvetli ve kudretli olmanız için, analarınız, babalarınız, partiniz, milletiniz, Büyük Millet

Meclisiniz, hülâsa bütün bir devlet hiçbir fedakârlığı esirgememektedir. Kafalarınızın kudreti ve kollarınızın kuvveti kabil olabildiği kadar çoğalsın ve artsın diye her imkân hazırlanmakta ve her vasıta elimize verilmektedir.

Aile ocağında, okulda, kışlada, tarlada, tezgâhta ve fabrikada her yerde Türk çocuğunu ve Türk gencini, sağlam, gürbüz, güzel, neşeli, iyi huylu, işe, savaşa; hülâsa yaşamağa elverişli yüksek ve seçkin vasıflı birer insan olarak yetiştirmek için, Atatürk icab eden direktifleri vermiştir.

Millet, fırka, Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti her işte olduğu gibi, Ulu Önder'in bu idealini az zamanda tahakkuk ettireceklerdir.

Güreş, binicilik, cirit, kayak, nişancılık, okçuluk, avcılık, dağcılık; denizcilik, havacılık, golf, el, ayak top oyunları gibi ulusal ve arsıulusal bütün sporların tanzim ve idaresini devlet esaslı bir ödev olarak eline alacak, her şube kendine mahsus tekniği, metodu, muayyen programı ile bir nizam ve intizam altına girecektir. Devlet, mevcut imkânları ve vasıtaları artıracak ve bu alakasıyle muvazi olarak da müsbet neticeler almak için otoritesini ve murakabesini esaslı bir vazife olarak kullanacaktır.

Türk milleti, zamanlarda ve mekânlarda büyük işler başarmış ve başarmaya namzettir. Böyle karakter ve davada bulunan bir milletin zekâ, bilgi, kabiliyet ve idman müsabakalarında vereceği kıymetin derecesi, elbet beynelmilel mikyaslarla ölçülür.

Hangi faaliyet sahasında olursa olsun bir Türk genci ve sporcusu kendini milletine beğendirebilmek için arsıulusal kıymet kazanmaya çalışmalıdır. Kendi aramızdaki muvaffakiyetlerin kıymeti, kabiliyet ve olgunluk derecesini aşamaz. Kendi aramızda kalır.

Yurddaşlarım,

İmkân ve emek verildiği takdirde Türk gençliği kabiliyetin ne parlak neticeler vereceğinin en yakın ve en güzel misalini bize Nis'te, Roma'da süvari genç subaylarımız verdi.

Beynelmilel binicilik tekniğinin en zor şartları içinde atlanması en güç mânialar karşısında binicilikte en ileri giden büyük milletlerin seçkin mümessilleri arasında birinci gelmek, Türk bayrağını şeref direğine çektirmek, ne talihin, ne tesadüfün, ne de millî atavik veya şahsî istidadın eseridir. Bu zafer, tekniğe dikkat ve titizlikle riayet ederek, üşenmeden, bıkmadan, usanmadan, yorulmadan, metodlu, senelerce çalışmanın, temkinli, imsaklı ve sabırlı idealist bir hayat yaşamanın güçlükle elde edilen bir mahsulüdür. Bu çetin dersin tatbiki, her imtihanda her Türke aynı muvaffakiyeti vadeder.

Bize arsıulusal müsabakalarda her Türkten beklediğimiz muvaffakiyet şerefini ve o şerefi kazanma yolunu gösteren genç subaylarımızı burada huzurunuzda ve bütün millet muvacehesinde tebrik etmek ve kendilerini teknik metod ve nizamla yetiştiren büyük ordumuza teşekkürlerimizi sunmak hepimiz için övünülecek ve sevinilecek bir ödevdir.

Türk gençleri,

Başınızda Atatürk olduğu halde analarınız, babalarınız, milletiniz ve devletiniz sizden böyle muvaffakıyetler umuyor ve bekliyor.

Yurddaşlarım,

Büyük Şef, ebedî nutkunda hür ve müstakil vatanı gençlerimize emanet ederken, "Ey Türk gençliği, birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyeti'ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur" diyor.

Size verilen bu kıymetli ve büyük mesuliyetli ödevi şerefle yapacağınıza hepimizin imanı vardır.

Bu imanla Ulu Önder Atatürk ve Başvekil Celâl Bayar adlarına 19 Mayıs gününü hepinizi kutlayarak bugün bütün yurdumuzun her bucağında yapılacak töreni açar, Türk milletini ve sayın misafirlerimizi sonsuz sevgi ve saygılarla selâmlarım.

19 Mayıs 1939 Spor ve Gençlik Bayramı

Millî Şef İsmet İnönü, 19 Mayıs Spor ve Gençlik Bayramı'nı şereflendirdiler ve stadyomu dolduran 50 binden fazla büyük halk kütlesi tarafından sevgi ve saygı tezahürlerile karşılandılar. Genç ve münevver kütlenin "yaşa" sesleri ve alkışları dakikalarca devam etti.

Yurtta Gençlik ve Spor Bayramı 1939

Millî Şefimizin Türk gençliğine iltifatları

19 Mayıs Bayramı münasebetile Beden Terbiyesi Genel Direktörü Tümgeneral Cemil Taner tarafından Cumhurresimiz İnönü'ye çekilen telgrafa Millî Şefimizin verdikleri cevap aynen aşağıdadır:

İdman bayramında gençliğin bize gösterdiği manzara bugün için kıvanç ve yarın için ümit ve inanç vericidir. Bu güzel başarıdan dolayı bütün dünyada kuvvetin ve civanmertliğin remzi olan **asîl** Türk gençliğini onu sevk ve idare edenleri takdir ve muhabbetle tebrik ederim.

İsmet İnönü

Maarif Vekilimizin Nutku

"Gençler, istiklâl tarihimizin başlangıcı sizin bayramınızdır."

Hasan Âli Yücel Gençlik bayramını güzel bir nutukla açtı:

Büyük Türk Milleti ve Onun Yüce Millî Şefi;

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nı bütün memlekette ve huzurunuzda açıyorum.

Yurtdaşlarım,

Bugün, Türk tarihinin bahtiyar bir başlangıcını tekrar ve hep beraber yaşıyoruz. 19 Mayıs, milletimizin en büyük evlâdı, Edebî Şefimiz, kurtarıcımız, sevgili Atamız Mustafa Kemal'in Anadolu topraklarına ayak bastığı gündür. Yirmi yıl önce, Karadeniz'in dalgaları arasında küçük bir geminin Türk milletine getirdiği büyük saâdeti; bir ideal, bir sevgi ve minnet halinde her zaman yüreklerimizde yaşatacağız.

Şimdi, hür, müstakil bir vatan olarak üstünde dimdik durduğumuz bu aziz topraklar, onun bize, ölmez, zeval bulmaz yadigârıdır. Ondan ayrılmanın acısı, kalplerimizde vatan muhabbetine, istiklâl aşkına inkılâp etti. Onu vatanımız kadar sevmek, vatanımızı onun kadar sevmek olmuştur. 19 Mayıs'ı bütün Türk milleti tek varlık olarak iliklerine kadar hissediyor. Millî birlik ve bütünlüğümüzü, bir millî hâdise gibi bu da yeni bir şeklinde bütün cihana gösterecektir.

Aziz milletim,

Sen, dünya durdukça dur, sen her zaman yaşa var ol... Sıcak koynunda hatırası yatan evlâtların kadar, göğsünde besleyip büyüttüklerin, evet, her tehlikeden koruyacak, onu var kuvvetile yükseltecek ve bahtiyar edecektir. Bu imanın doğruluğunu, Türk idealizminin büyük timsali olan Millî Şefimizin, yüce şahsında bulmaktayız.

İsmet İnönü, feragatli hayatı, vatan yolundaki fedakârlıkları; azmi, basireti;

Türk inkılâbının her safhasındaki yapıcılık hizmet ve kudretile, ulu Türk milletinin başbuğu, önderi, ahlâk ve fazilette onun kutsal bir örneğidir. Onun düşüncesine uyarken milletin arzusunu yerine getirdiğimize, onun sözünü tutarken vatanın faydasına hareket ettiğimize candan inanıyoruz.

1919 yılının 19 Mayısı'nda Ebedî Atatürk'ün başladığı İstiklâl Savaşı'nda, O, 1939 yılının Mayısı'nda, bir medeniyet ve İstiklâl savaşı halinde devam etmektedir.

Gençler, sevgili Türk çocukları,

Unutmamış olduğunuza çok eminim: Geçen yıl, bugün, Ebedî Şefimiz Atatürk, son umumî ziyaretini sizleri görmek için buraya gelerek yapmıştı. Son ziyareti. Öyle... Çünkü, bundan sonra umumî bir millet toplantısına gelemiyecek kadar hasta olmuştu. Demek ki gençler sizi hep bir arada görmek, Türk milleti için beslediği en büyük ümit ve emeli sizlerin varlığınızda yaşamak, onun nazarında en büyük bir zevk imiş. Zaten, kendisi için en yüksek kıymet olan Türk Cumhuriyet ve istiklâlini, O, size emanet etmemiş mi idi?

Ey Yiğit, Yurdsever Kız, Erkek Tük Geçleri,

Sizi, daima bu emanete liyakatli görerek tebcil ediyorum. İstiklâl ve hürriyet tarihimizin başlangıcı, sizin bayramınızdır. Yürekleriniz vatan sevgisi, dimağınız ilim aşkı, benliğinizin fazilet nuru ile dolu olsun. Bugün, sizin bayramınız olduğu için bize en büyük bayram oluyor. Bizler; ağalarınız, babalarınız, analarınız, atalarınız, bizler; bizden sonra gelecek Türk evlâtlarını kendimizden daha mükemmel görmekle mesut olacağız. Sizi, çelik gibi sağlam vucutlarınızla, şaşmıyan akıl ve muhakemelerinizle, doğru yoldan ayrılmıyan ahlâk ve karakterinizle istikbale hazırlanmış görüyoruz. Gözlerimizi hayata yumup vücutlarımızı vatan topraklarına kalbedeceğimiz anda, duran kalplerimize, son huzur ve emniyeti sizler vereceksiniz. Sizin de yaşamanın zevkini, çalışarak adam olarak, bizden esirgemiyeceğinize itimat ediyoruz. Vatan, sizden önceki nesilden, bizden, mal istediği zaman malımızı, can istediği zaman canımızı verdik. Sizin de bizden sonra gelecek nesillerin de böyle yapacağına iman ediyoruz.

Gençler,

Sizi, neşeli, canlı, heyecanlı, duygulu ve uyanık gören bütün millet, sizinle beraber bayram ediyor. Sizi saran bu sevgi ile iftihar ediniz.

Gençler,

Bayramınız kutlu olsun!...

Beden Terbiyesi Genel Direktörü Cemil Tanerin Nutku:

"Tek emirle, tek kumanda ile tek vücut gibi hareket eden disiplinli, neşeli, sıhhatli bir gençlik..."

Beden Terbiyecisi Genel Direktörü Tümgeneral Cemil Taner, Gençlik ve Spor Bayramı'ndan iki gün evvel radyoda mühim bir konuşma yapmıştır. Spor anlayışımızı ve gençlikten istediklerimizi mükemmel bir şekilde tebarüz ettiren konuşmayı aynen aşağıya koyuyoruz:

Sayın Dinleyicilerim,

Bugün Mayıs'ın 17'si. İki gün sonra 19 Mayıs Bayramı'nı kutlayacağız. 19

Mayıs Bayramı'nın Gençlik ve Spor Bayramı olduğunu biliyorsunuz. Bu bayram Beden Terbiyesi kanunile teyid edilmiş ve bugün devletin resmî bayramları arasına girmiştir.

Şu halde evvelâ 19 Mayıs'ın niçin Gençlik ve Spor Bayramı olduğunu, daha doğrusu, Gençlik ve Spor Bayramı için, niçin 19 Mayıs gününün seçildiğini bilmek lâzımdır. Bunu bilenlerimiz çok olmakla beraber gençlerimizden henüz bilmeyenler varsa vereceğim kısa izahat bunlar içindir:

Büyük Harb sonunda yurdun dört tarafı düşmanlarımız tarafından işgal edildiği, yurdun istiklâli yok edilmek istenildiği bir sırada 1919 senesi yani tam yirmi sene evvel Mayıs'ın 19'uncu günü Atatürk Samsun'a çıkmış ve yurdu kurtarmak, tam istiklâline kavuşturmak mücadelesine fiilen başlamıştır. Bugünün tarihteki mevkii ve millî, siyasî neticelerini size 19 Mayıs akşamı bu hususta daha sahib-i salâhiyet bir arkadaşımız izah edecektir.

İşte Cumhuriyet Türkiyesi'nin ilk temelinin atıldığı günü Edebî Şefimiz gençliğe ve sporculara hediye etmiş ve bugün bütün Türk gençliğinin ve sporcularının bayram yapmalarını ve neşe içinde eğlenmelerini ve içlerinden gelen coşkunlukları spor meydanlarında toplanarak kitlece bütün dünyaya göstermelerini arzu etmiştir.

Spor ve Gençlik

Şimdi gençlere hitap ediyorum: 19 Mayıs günü bütün Türk gençlerinin fakat yalnız yaşça değil, aynı zamanda kafaca, düşünüşçe genç olanların, yaş mevzu-i bahs olmaksızın rejimin "cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, lâiklik, devletçilik, inkılâpçılık"tan ibaret olan ana prensiplerini kafasında, kalbinde benimsemiş olan gençlerin manen birleştikleri gündür.

Atatürk'ün 19 Mayıs gününü gençlerin ve sporcuların müşterek bayramı yapması da gösterir ki gençlik ve spor birbirinden ayrılmaz. Her genç sporla sıhhat ve kuvvet bulur, spor her Türkü sıhhatli ve kuvvetli bir genç yapar. Şu halde bütün yurtdaşlar manen olduğu gibi maddeten de genç kalmak için güneşe, açık havaya, spora koşmalı, kuvvetlenmeli, ihtiyaç zamanında yurt müdafaasına yarar ve hazır bir vaziyette bulunmak için her gün muntazaman spor yapmalıdır. Genç için mektepte olsun, mektep dışında olsun her gün beden terbiyesine ve spora ayıracağı zaman gerek şahsî hesabına, gerek yurt hesabına hiçbir zaman kaybolmuş sayılmaz.

Kafa terbiyesi ile beden ve ruh terbiyesini mütevazin olarak yürütmek devletin hedefidir. Ve Beden Terbiyesi Kanunu bunun için çıkmıştır. Sıhhatsiz, kudretsiz bir mütefekkir dimağ kabiliyetinden muhitini tamamen istifade ettiremediği gibi kafasız bir sporcunun da yalnız adale kuvveti muhitine çok verimli ve faydalı olamaz.

19 Mayıs tezahürleri gençlik ve sporcu kütlesinin tek hedef, tek mefkûre, Millî Şefin tek emrine hazır olduğunu gösteren bir tezahürdür. Gençlikteki kuvveti ifade eder. Disiplinli bir gençlik kütlesi manzarası gösterir.

19 Mayıs'ta bütün gençler her yerde aynı saatte tek emirle, tek işaretle ayni hareketi yapıyorlar. Burada hareketlerin zorluğu, mehareti ve mevzu-i bahs olmayıp bütün bir kütlenin tek emre, tek kumandaya itaat gibi disiplinin zahirî alâmetini

gösteriyorlar. Hakikatte de disiplin lüzumunun yalnız nazarî olarak bilinmesi kâfi değildir. Her genç kendi hareketlerini buna uydurmalı ve her yerde her zaman disiplinli hareketi itiyat hükmüne getirmiş olmalıdır. Disiplinin haricî alâmetleri büyüğünü saymak, küçüğünü sevmek, her yerin kendisine mahsus nizamlarına, usullerine uymak, kimsenin hakkını şerefini kendi hakkından ve şerefinden daha aşağı görmemek, her yerde, herhalde nefsine, iradesine hâkim olmak gibi hususlardır.

Bir an'anemiz,

Disiplinden bahsedilirken hakka razı olmanın faziletini söylemeden geçemiyeceğim. Sportmenliğin büyük vasıflarından birisi de netice sporcunun veya sporcu grubunun lehinde olsun, aleyhinde olsun bunu hüsn-i kabul etmek ve bundan müteessir olarak menfi tavırlar almayarak daha fazla çalışarak bu vaziyeti telâfi etmek düşüncesile kendisine tefevvuk eden arkadaşını veya arkadaşları güler yüzle ve hoşnutlukla takdir etmektir. Bu hassa bizim çok eskiden beri an'anelerimizde mevcuttur. Bu sefer Edirne'de Kırkpınar güreşlerini seyrederken bu çok asil an'anemizin daha kaybolmamış olduğunu görmekle haz duydum ve çok mütehassis oldum. Çelik vücutlu Türk pehlivanlarımız yaptıkları güreşlerin neticesinde verilen hüküm ne olursa olsun yenilmiş addedilen yenmiş kabul edilenin derhal elini öpüyor. Ve yenen de diğerinin gözlerinden öpüyor. Ve er meydanını kol kola bir vaziyette terk ediyorlardı. Köylerinden gelmiş, toplanmış, hiçbir sun'i tahripkâr telkinlerle safiyeti bozulmamış olan saf pehlivanlarımızın kanlarında taşıdıkları bu asalet, mertlik ve sportmenlik tezahürlerinden Türklük namına mütehassis olmamak kabil mi? Bütün Türk gençliği her ne olursa olsun spor sahalarına neş'e ile girmeli savaşları neş'e ile yapmalı, neş'e ile sükûnetle seyretmeli, sahanın asabiyeti seyircilere kat'iyen sirayet etmemeli, savaş sonunda netice ne olursa olsun yine iki kardeş sporcu ve sporcu grubu neş'e ile birbirini takdir ve tebrik ve teşvik ederek ayrılmalı.

19 Mayıs Spor ve Gençlik Bayramı günü aynı zamanda gençler ve sporcular arasında bütün bir sene zarfında yapılmış muhtelif spor savaşlarında aralarında akit ve kalmış ihtilâflı noktalar varsa bunların tamamen sportmen tesamühü ile unutularak birbirlerile kalpten, candan bağlanacağı gündür. Aralarında spor savaşları yüzünden ihtilâfi mevcut olan gençler ve sporcular ve spor kulüplerimiz varsa bunlar 19 Mayıs günü gerek kendiliklerinin teşebbüsü ve gerek daha tecrübeli arkadaşların delâletiyle dostluk ve arkadaşlık teması ve törenleri tertip etmek suretiyle en temiz ve güzel sportmenlik jesti göstermiş olurlar.

Sporcunun borçları

19 Mayıs günü sporcularımıza yüksek bir vazife daha teveccüh ediyor. Büyüklerine saygı ve yurda hizmet etmiş büyüklerini hatırlamak Türk gencinin ve sporcusunun borcudur. Bugün her tarafta sporcu gençlik kütlesi aralarından seçeceği arkadaşları vasıtasiyle bu gibi saygıdeğer zevatı ziyaret edip hatırlarını sormalıdır.

Cevdet Kerim İncedayı'nın radyodaki konuşması:

Ebedî Şef Atatürk

Sinob Mebusu Cevdet Kerim İncedayı, 19 Mayıs akşamı radyodaki güzel konuşmasında, Ebedî Şef Atatürk'ün Samsun'a ayak basışı anından itibaren başlayan büyük başarının bir tarihçesini yapmıştır. Bu konuşmayı aynen aşağıya koyuyoruz:

Sayın Yurttaşlar,

Her milletin hayat ve hatırasında, istikbali için hareket ve ideal kaynağı sayılan bazı mukaddes ve millî günleri vardır. Fakat o milletlerin günlerinin hiçbiri, Türkün hayat ve tarihindeki kutsal günleri kadar evrensel değildir ve olamamıştır. Bu, o günleri yaratan ulusumuzun üstünlüğünden ve büyük hâdiseleri ancak büyük milletlerin yaratabileceğindendir. Şimdi hakkında konuşacağım tarihin 19 Mayıs günü, bu günlerden biri ve belki en üstünüdür.

Sayın Yurtdaşlar,

Bugün 19 Mayıs Spor ve Gençlik bayramı; sabahtan beri aziz yurdun her tarafında, sağlamlar açık alanlarda, hasta ve takatsizler odalarında rahat döşeklerinde hep bu büyük günü kutladı. Bu gönülden gelen duygulu törenler şimdi, bu saatlerde meydanlardan, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurduğu halk üniversiteleri ve Atatürk inkılâbının ve Kemalist rejimin kaynak yerleri olan Halkevleri salonlarına ve kürsülerine intikal etti, oralarda devam ediyor.

Sabahtan beri mesut, bahtiyar, kuvvetli ve müterakki Türkiye Cumhuriyeti yurdunu dolduran ve sallıyan bir uğultu var. Bu uğultu:

"-Ey varlığımızı yaratan sevgili Atatürk! Senin yerinde baş edindiğimiz aziz istiklâl ve inkılâp arkadaşın, sevgili kardeşin İsmet İnönü'nün etrafında tıpkı senin günündeki gibiyiz. Böylece açtığın yolda, kurduğun ülküde, gösterdiğin amaçta hiç durmadan yürüyeceğimize and içeriz."

Bütün bir milletin Ebedî Şef Atatürk'ün işaretinde ve etrafında toplanması sayesinde kurulabilmiş olan yeni Türk devletinin feyiz ve satvetiyle tazelenmiş ve kuvvetlenmiş 17 milyonluk bir milletin gönül ve dilinden çıkan bu haykırış, bastığımız mübarek topraklardan, parlak semamıza kadar yükseliyor, oradan tekrar temiz kalp ve vicdanımıza aksediyor.

Yurtdaşlar,

19 Mayıs ömr-ü hilkatle başlayan Türk âlem ve hayatında yeni bir satvet ve itilâ başlangıcıdır. Türk genci ise bu yeni devri ebedileştirecek tükenmez ve nihayetsiz bir kuvvet ve tazeleme kaynağıdır.

Cumhuriyet Halk Partisi ve hükümeti; 19 Mayıs gününü Spor ve Gençlik Bayramı yapmakla bir başlangıcı bir nihayetsizliğe ulaştırmış, Atatürk ruh ve manasını ve yer yüzünde, satvetli bir Türk âlemini dünyanın ömrü ile ömürlemek gayesini meydana getirmiştir.

Tarihi ele alalım. Türkün doğuşundan başlayarak bir zamanlar dünyaya hâkim olduğu devri hatırlayalım. Sonra 16'ncı asırdan beri tedricen gerileye gerileye, küçüle küçüle geçirdiği devirleri düşünelim. Her ikisindeki amilleri birbirine vuralım ve nihayet yer yüzünde varlık diye kalabilmiş olan bir garb Türklerinin Büyük Har-

b'den sonra Mondros Mütarekenamesi'yle düştüğü hazin vaziyete gelelim. Bütün bunları bir lâhza bir sinema şeridi gibi kafamızın içinde çevirip gözümüzün önünden geçirelim ve sonra bugünkü şerefli ve kuvvetli Türkiye'ye bakalım. Dünya kurulduğundan beri zaman zaman ve yer yer belirip devirlerini yaşamış olan medeniyet ışıkları ve yakın asırlara kadar cihan tarihini dolduran hâdisat Asya kaynağından taşan Türkler tarafından kurulan devlet ve medeniyet silsileleridir. Bırakınız Türkün o eski medeniyet ve cihanşümullük devirlerini.

Osmanlı Türkleri adını alan en son kolu ele alalım. İstanbul'u, Afrika'yı fethettiğimiz ve Avrupa içerlerine yürüdüğümüz zamanlarda dünya haritası daha henüz lâyikiyle bilinmiyordu. Bu zamanlar göz önüne getirilirse en uzak üç asır evveline kadar dünyanın her sahada en ileri bir milleti olduğumuz kolayca meydana çıkar. Ne oldu da Türk milletinin bu açık bahtı kısa zamanda sür'atle karara karara Mondros Adası'nın önünde ufak bir gemiye girecek kadar küçüldü!

Bunun tahlili ve daima göz önünde tutulması gereken Türkiye Cumhuriyeti çocuklarının, tarih boyunca bir daha gaflete düşmemeleri için istiklâl ve inkılâbımızın iyi korunması için çok gereklidir.

Hepimizce malûm olan sebep ve âmiller altında Osmanlı İmparatorluğu'nda tevakkuf ve inhitat başladığı sıralarda idi ki Garb medeniyetinin de ilk kıvılcımları belirmeğe başlamış bulunuyordu. Bu devirlerde Avrupalıların ilerleme ve Osmanlıların gerileme hareketleri tersine istikametlerde yürüyerek birbirinden o kadar sür'atle uzadı ki uyandığımız zaman arada kapanması güç korkunç bir uçurum hasıl olmuştu. Bu vaziyet karşısında işgal ettiğimiz arz parçasının hususiyeti, milletimizin tarihsel kıymet ve cevherinin üstünlüğü, intikam, korku ve menfaatler bakımından Avrupa devletlerinin rekabetli hırsını, Osmanlı İmparatorluğu üzerine şiddetle çekmiş bulunuyordu. İşte imparatorluk bu düşkünlük içinde iken bütün dünyayı saran ve sonunda yeryüzünün manzarasını değiştiren Büyük Harb geldi çattı. Sonunda ne oldu? Türk milletinin mütemadiyen ibzal ve israf edilen kabiliyet ve fedakârlığına rağmen; tevekkül ve sefahat hayatına dalan, son birkaç asırdan beri her cepheden savletini arttıran Avrupa'nın yok edici istilâ hareketleri önünde ciddî ve kurtarıcı tedbirler yerine tevekkül ve mutavaat politikası takip eden ve her darbede bir vatan parçası bir ulusal öğür ve hak parçası vererek hayat uzatmağa savaşan, diğer yandan dünyaya bedel bir hazine olan bu milleti her türlü ihmal ve geri zihniyetlere batırmağa uğraşan biçare ve günahkâr imparatorluk, bizi Mondros Adası'nın önüne yıkıp bıraktı ve Sevr hançeriyle de kendi eliyle canevimizden vurdu.

Artık, Büyük Harb'in sonu Türk tarihinin de sonu olacağı zannedilmiş ve o âkıbet gûya kendi hatası neticesi olarak Türk milletine mukadder ve lâyık görülmüştü. Elde kalan Türk yurdu parçalanıp, dağıtılacak, Türk milleti esir ve imha edilecekti.

Vatandaşlar,

Bizi bu zalim hükme boyun eğdirmek için, milletin müdafaa vasıtaları elinden alınmış, vatanın hudutları, kaleleri ateş çemberiyle sarılmış, içinde yer yer hiyanet yangınları ika edilmiş, millî kaynakların hepsi kurutulmak için her türlü tedbirler alınmıştı.

İşte bu kadar büyük bir felâket içinde gene, bahtlı ve büyük bir millet ol-

manın saâdetile karşılaşıyoruz. Esasen Türkün mahiyetini takdire beşer aklı kifayet edemez. Az zaman sonra yalnız Türkiye'yi değil, bütün dünyayı ışıtan bir güneş olan Mustafa Kemal Türkün bağrından bir seher yıldızı gibi doğmağa başlıyor.

Çanakkale'de yurdu mutlak bir mahvdan kurtaran fırka kumandanı Mustafa Kemal, şarkta Rus ordularının istilâsını durduran ordu kumandanı Mustafa Kemal, Suriye'den çekilen Osmanlı İmparatorluğu'nun son ordularının felâketini tadil eden ordular kumandanı Mustafa Kemal!..

Hayır; bütün bu büyük sıfatların üstünde şu en büyük vasıfla muttasıf olan Mustafa Kemal!

Çocukluğundan beri milletin sürüklenmekte olduğu badireyi görüp yanan; onun yüce tarihini ve her milletten üstün varlıklarını en iyi bilen mert, kahraman, vefakâr, müteceddit sadece asîl bir Türk çocuğu olan Mustafa Kemal.

Her şeyin bitmiş gibi göründüğü bu felâketli günlerde kuvvet ve vasıta saydığı her şeyden ümidini keserek Şişli'deki evinin odasına kapandı, başını iki elinin arasına aldı birkaç temiz yürekli arkadaşını hatırladı. Vicdan ve liyakatini, her şeye rağmen namağlûp Türk ordusunu, Türk zabitini ve en kıymetli malzeme ve vasıta olarak önüne koydu, büyük milletin de ter ve taze duran bir sırrını keşfetti (damarlarındaki asîl kanı).

O zaman dünyadan üstün bir zenginlikle zenginleşti ve kendi kendine karar verdi harekete. Nereye gidecekti?

Fedakâr insanlar emrinde yer yer isyan halinde bulunan milletinin içine karışacak ve başına geçecekti. İşte dünyanın en kuvvetli ve galip ordularını birleşerek her taraftan yurdu istilâya başladıkları günlerde onu pusulasız, köhne, küçük bir tekne ile Karadeniz'in korkunç dalgaları arasında tek başına, yapayalnız bir yolcu olarak görüyoruz.

O, Bandırma vapurunun başına asılı küçük bir petrol lâmbasının aydınlattığı fersiz bir ziya ile ummanın karanlıkları arasında tek başına yap yalnız kalmış milletini arıyordu. Bu iki hasretzede 19 Mayıs 1919 günü Samsun'da birbirine kavuştu ve Türk âlemi o gün sönmez güneşine kavuştu. O güneş Atatürk ideali idi.

Vatandaşlar; Atatürk, memleketin bir rehbere muhtaç olduğu en kritik bir anda meydana çıkmış ve o zaman mağlûp sanılan Türklüğü Avrupa'nın bir uşağı yapmak ihtirasiyle hareket eden cihan husumetinin elinden, ona gideceği yolu göstererek daha o gün kurtarmıştır.

Esasen Türk tarihi her zaman böyle bunaltılardan sonra bir şef devrinin geldiğini kaydeder.

Cumhuriyet'in, Türk inkılâbının asîl gençliği; işte 19 Mayıs budur. Senin istikbalin o gün başladığı için 19 Mayıs günü sana bayram yapıldı. Büyük milleti daima tazeleyecek olan gençlik! Felâketle saâdetin ayrıldığı bugünün sırrı senin için daima hareket sırrı olacaktır.

Aziz Türk gençliği; görüyorsun ve bilmelisin ki dünya barometresini gösterdiği ileri istikameti görüp takip edemeyen milletler mevcudiyet bekleyemezler. Hayat ve tabiat kadar insafsız ve merhametsiz bir şey yoktur. Ancak onu yenen milletler ayakta dururlar. Hava nasıl boşluğa hücum ederse, bilgi, fen ve marifet

hülâsa medeniyet de böyledir. Her bakımdan asrın teçhizatiyle mücehhez olmadıkça yeryüzünde dik durmak, öğürlü kalmak yoktur. Türk inkılâbı bu zaruret ve icabın mevlûdudur.

Malûmdur ki zaman zaman beliren yeryüzü mücadeleleri içtinabı kabil olmıyan bir şeydir. Ancak mücadeleye tam mânasile hazır olan milletler, bundan içtinabı kabil bir hale sokabilirler.

Bunun içindir ki Cumhuriyet idaresi; cumhuriyetçi, milliyetçi, inkılâpçı, devletçi, halkçı ve lâik olan Türk gençliğini tam vasıflı yetiştirmeyi en üstün işlerden tutmuştur ve gene bunun içindir ki seni manen ve maddeten yetiştirecek her vasıtayı her fedakârlıkla hazırlarken sporu da millî bir iş ve millet işi diye vazife olarak sana mal ediyor. Unutma ki tarihin büyük milletleri, kuvvetli olan milletlerdir.

Yurtdaşlar, bir an için yirmi senelik hatıramızı yoklayalım; Mondros Mütarekenamesi, kutsal yurdumuzun düşmanlar tarafından işgali ve korunma vasıtalarımızın ellerimizden alınışı, hilâfet ve saltanatın hiyaneti. Sevr, buna karşı İstiklâl Savaşı, Mudanya Mütarekenamesi, Lozan, saltanat ve hilâfetin yok edilmesi, Cumhurluğumuzun kuruluşu, devlet işlerinin din işlerinden kurtarılışı, giyinme, yazı, tarih, dil ve alelûmum kültür alanındaki değişiklikler ve ilerleyişler, yurt bayındırlığı, ulusal ekonomi ve sanayi hareketleri, dünyanın gıpta ettiği ve ürktüğü büyük ve modern ordumuz nihayet yirmi sene içinde çelik bir çemberle çevrilmiş sağlam bir yurt ve onun üzerinde bugünkü kudretli, ahenkli mutlu Türk milleti; işte yeni Türkiye Cumhuriyeti ve Türk inkılâbının mes'ut neticeleri.

Aziz vatandaşlar; asırlarca dünyaya bakarak hicran duyan Türkiye, şimdi, Ebedî Şef Atatürk'ün tayin ve tespit ettiği, Millî Şef İsmet İnönü'nün ebedileştirmek ve Kemalleştirmek için ileri doğru hız verdiği ideal etrafında bir vücut gibi şuûrla, sür'atle hedefine koşan ve yepyeni bir âlem olan yeni Türkiye bugün dünyaya hicran ve hayret veriyor. O acı ve kötü günler asırlık denecek kadar gerilerde ve gittikçe dolup kapanan hazin bir uçurum halinde kaldı, bizim şimdi yeni amaçlarımız, yeni ufuklarımız var. Biz yeni âlemin yolcularıyız.

Vatandaşlar,

Atatürk'ün aldığı miras kendi ifadesiyle uçurumun kenarında yıkık bir ülke, türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar, yıllarca süren savaş." Bize bıraktığı miras ise "İçerde ve dışarıda saygı ile tanılan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet."

Son asır medeniyet âleminde bir hakikat olarak yer alan bu vakıa Türk inkılâbının eseridir. Biz bu inkılâbı, yalnız büyük milletimizin istiklâli, istikbali ve yücelmesi için değil, aynı zamanda medeniyetin ilerlemesi ve dünya sulhunun korunması için de esas biliyor ve ilerletiyoruz. Bazı tahlillere göre eski Türkiye, dünyanın ana yollarının birleştiği kilit noktalarda bulunduğu kadar bir inhitat ve inhizam hayatı geçirdiğinden cazip varlıklarına tevarüs için kuvvetli milletlerin ihtirasını celp ve tahrik ediyor deniyor, binaenaleyh dünyanın sulh ve sükûnunu bozan bir mahiyet sayılıyordu. Bugünkü Türkiye ise çılgın beşeriyete verdiği işaretle azgın ihtirasları durduruyor ve dünya sulhünün koruyuculuğunu yapıyor.

Bizi şu kadar mesaha-i sathiye üzerinde bu kadar sayıda bir millet, maddî mahiyet ve vesaisi şu kadar bir cemiyet diye âmalierbaa kaidelerine uyarak hesap

edenler tarih boyunca aldanmışlardır ve aldanacaklardır. Biz âlî riyaziyat düstürlarile ölçülecek, daha doğrusu riyazî hesaba sığmayan bir milletiz.

Bu vesile ile bir hatıramı arz edeceğim. Garp cephesi ordularının muzaffer kumandanı İsmet İnönü'nün başkanlığında idare edilen Mudanya müzakereleri bir zaman geldi ki inkitaa doğru giden çetin safhalar aldı. Bugünlerde işgal orduları başkumandanlığı erkâniharbiye reisi olan İngiliz Generali, o sırada Mudanya'da bulunan İstiklâl Harbi Orduları Erkâniharbiye-i Umumiye Reisi Mareşal Fevzi Çakmak'ı ziyaret etti. Söz arası Mudanya körfezini dolduran İtilâf donanmalarını gösterdi ve bunların gerisindeki kuvvetli milletleri ve orduları hatırlattı ve bu muazzam kuvvetler karşısında taannüt ve ısrarınızın mânasını anlayamıyoruz demek istedi. Mareşal şu cevabı verdi. "Daha bidayette ipten özengi, kırık kasatura ve süngülerini aldığınız silâhlarla işe başlarken bu kuvvetleri nazarı dikkate aldık. Tevekkül ile değil, hesapla harekete geçtik. Onun için muzaffer olduk. Ben de size tek bir kıymet gösteriyorum. Bu muzaffer ordunun dayandığı büyük Türk ulusu" dedi ve mükâlemeyi hemen kesti. Arkadaşlar hele bundan sonra bunu bilmiyenlerin vay haline...

Vatandaşlar, Atatürk olmasaydı bu millet bugüne eremezdi.

Fakat bu millet de olmasaydı Atatürk bir şey yapamazdı.

Cumhuriyet'in Aziz Gençliği; işte sen böyle inkılâbın çocuğu ve böyle milletin evlâdısın. Bu bayram günü spor ve beden terbiyesi hevesi gönlünü doldururken vicdan ve dimağını kaplayan Atatürk ideali sönmez heyecan ve ateşin olsun ve Millî Şef İnönü'nün "Gençler, istikbal için çalışmakta, idealde, ahlâk ve karakterde Türkiye'nin sağlam istikbalinin en inandırıcı delili olmak mevkiindesiniz" direktifi de rehberin bulunsun.

Atatürk, sen 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktığın zaman bütün ulusa seslendin. Her şeyimiz duruyor, cihan kuran şerefli maziyi düşünün. Toplanalım, kurtulacağız, onlar gibi olacağız. Onlardan üstün olacağız. Damarlarımızdaki asîl kan her şeye yeter dedin!

Kalkındık, toplandık, sesine koştuk, kurtulduk, onlar gibi olduk.

Dünyanın ömrü boyunca her 19 Mayıs gününü tesit edecek olan Türk gençliği senin adına yemin ederken, ilk 10 Mayıs'ta Samsun'dan millete haykırdığın o mukaddes sesi işitecek ve diyecek ki; sesine koşmuşlar, kurtulmuşlar onlar gibi olmuşlar, biz de sesine koşuyoruz. Herkesten, her milletten üstün olacağız diye haykıracak. Rahat ol.

Rahat ol Atatürk. İnönü'nün etrafında ve başkanlığında bir vücut gibi sevgi ve saygiyle toplandık. Emanetin olan inkılâbımızı hızla yürütüyoruz. Türk devletini, Türk cemiyetini ulaşılmaz, dokunulmaz bir burç yapmak yolundayız.

Atatürk ve Gençlik:

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyet'ini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek, dahilî ve haricî, bedhahların olacaktır. Bir gün, İstiklâl ve Cumhuriyet'i müdafaa mec-

buriyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şerâitini düşünmeyeceksin. Bu imkân ve şerâit, çok nâmüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve Cumhuriyet'ine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın, bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar, gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri, şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasî emellerile tevhid edebilirler. Millet fakr u zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerâit içinde dahi vazifen, Türk İstiklâl ve Cumhuriyet'ini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur!

Beden Terbiyesi Genel Sekreteri Cemal Gökdağ'ın nutku:
Beden Terbiyesi ve Sporun Ehemmiyeti

Beden Terbiyesi Genel Sekreteri Cemal Gökdağ'ın radyodaki nutkunu aşağıya aynen koyuyoruz:

Sayın Dinleyicilerim,

Yarın Büyük Atamızın Anadolu'ya ayak bastığı 19 Mayıs gününü Gençlik ve Spor Bayramı olarak bütün yurtda kutlulayacağız.

Bugün, Millî Kurtuluş Savaşımızın ilk hareket, millî benliğimizin idrak ve millî varlığımızın bize intikal günüdür.

Hareket ile spor birbirini tamamlayan mânalar ve vasıtalar olduğu içindir ki büyüklerimiz bu günü bütün memleket gençliğine bayram olarak seçmişlerdir.

Bu gün, kurtuluş ve istiklâl günüdür. Bu gün Türkün karanlıktan aydınlığa geçtiği mutlu gündür. Sevinmek, yerinmek, güvenmek birinci derecede sahaya çıkan gencin hakkıdır.

Bu mutlu gün, Türkün uzun ve karanlık bir geçmişten aydınlığa ve tarihî devreye geçişinin remzidir.

Bundan ötürü gençlik için hareket ve teşebbüsün sembolü olan bu günü biz de sporla ve gençlik hareket gösterilerile kutluyacağız.

Hareket: Yaşama, ilerleme ve artma demektir. Bu bakımdan hareket gençliğin hayat düsturudur.

Yarın yurdun dört bucağında stadlar, sahalar ve baştan başa bütün meydanlar göğüslerini, gençlerin düzenli çevik ve zinde hareketlerine açacaklar ve aziz vatan toprağımız, kendi öz bekçilerinin bu mutlu kaynaşmalarından inan alacaktır.

Yarın saat onda bütün yurtda başlayacak olan törende mektep ve mektep dışı gençlerimizin bir senelik beden mesaîleri hasılâsını göreceğiz.

Yüzlerce, binlerce genç, daha doğrusu makineleşmiş vücutlar bir kumanda altında tek bir kalp gibi çalışır ve işlerken onların bu hareketlerinden istikbal için ümitler ve vaatler toplayacağız.

Bu hareketlerin ifade ettiği kestirme mâna şudur:

Sıhhate hazırlık, kuvvete hazırlık, tahammüle hazırlık, çalışmaya hazırlık, refah ve saâdete hazırlık ve nihayet vatan müdafaasına hazırlık, evet vatan müdafaasına hazırlık...

Tanınmış bir spor mütehassısı yazdığı kitaptan "Muhtelif idman şenliklerinin kıymetini ölçmek için mihenk taşı, bu idmanın millî müdafaaya ne derecede yaradığını bilmek olmalıdır" diyor.

Her genç için vatan müdafaasına yarar şekilde vücudunu hazırlamak vazifelerin en üstünde gelir.

Ne kadar sevinmeğe değer ki gün geçtikçe memleketimizde beden terbiyesi ve spor faaliyeti artıyor. Teşkilât artık kanunlaşmış ve devletleştirilmiştir. Bu bakımdan spor faaliyetlerimiz oldukça hız almıştır.

Evinde ailesinden, mektepte muallîminden ve içtimaî hayatında büyüklerinden millî terbiyesini almakta olan Türk genci, kendisine düşeni rekabet kabul etmez bir başarı ile yapmaktadır.

Kalpleri bu duygularla dolu olan gençlerimiz kendini çalıştırmağı vatanî bir vazife sayarak umumî haraketlere kendi isteklerile ve içten gelen öz arzularile katılıyor.

Zaten hepimiz kaniyiz ki Türk genci vazifesini yapmakta zorlayıcı müeyyidelere muhtaç değildir. O bütün vazifelerini kusursuz yapmağa gönüllüdür.

Yurt içinde umumî bir hareket yaratmak ve yaşatmak iledir ki gayemize daha emin olarak ulaşabiliriz.

Bir tebşir mahiyetinde olarak şunu arz edeyim ki seneler geçtikçe bayrama katılan talebe ve sporcu sayısı artmaktadır.

Bu artışa spor saha ve yerlerinin rolünü de unutmamak lâzımdır. Önümüzdeki senelerde, bunu daha esaslı bir surette takip ederek en büyük şümullerle tatbik etmek şimdiden tuttuğumuz yoldur.

Kuvvetli bir vücut, tam bir karakter, nefse itimat, cesaret, kudret, tahammül gibi birçok vasıflar kazandıran beden terbiyesi ve spor, hareketin toplu mânadaki ifadesidir.

Milletler ancak bununla yekdiğerine faikiyet kazanmağa çalışıyorlar. Başarıcılık, yaratıcılık ve yapıcılık hep hareketin geniş mânası içinde mündemiçtir.

Canlı ve cansız her cisim hareket halinde oldukça fayda temin eder. Ve hasıla verir. Hareketsiz cisimler hasıla vermez.

Fert olsun cemiyet olsun yaşamaya ancak bununla liyakat kazanır.

Hareketten kuvvet doğuyor, kuvvet ise yaşatıyor, sevindiriyor ve saydırıyor.

Tarihe adlarını kayıt ettiren milletlerin içtimaî varlıkları tetkik edilecek olursa fertlerinin en yüksek dereceye geldiği zamanda medeniyetleri vaki oluyor. Yine bu milletlerin zevalleri tetkik edilecek olursa fertlerinin bedenleri inhitata başladığı tarihten itibaren zevalleri görülüyor.

Bedenen çürük fertlerden mürekkep milletler bir medeniyet yaratmazsa tetkik, keşf, icat yapamazlar.

Beden terbiyesi ve sporun milletlerin hayatiyetlerindeki tesir ve ehemmiyetini takdir buyuran büyüklerimiz Beden Terbiyesi Kanunu ile yurdu sporu bütün bir kütleye mal etmiş bu işlerin esaslı bir surette kurulması, ilerlemesi ve inkişafı için de bir Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü ihdas edilmiştir.

Yine bu kanun hükümlerine göre, Genel Direktörlüğün vazife ve salâhiyetleri çerçevelenmiş ve bütün yurtdaşların bu işlerde alâka ve bağlılıkları tasrih edilmiştir.

Biz zamanımızın icaplarına göre yetiştik. Fakat gençlerimiz asrımızın iyi icaplarına göre yetişecektir ve yetişiyor.

Onlar ilimde, fende hülâsa her sahada bizi geçecekler ve yurdumuza daha yüksek refah ve saâdet getireceklerdir.

Millî Şefimiz İsmet İnönü Ankara'da 19 Mayıs Stadyomu'nun açılış merasiminde irat buyurdukları nutukta, **"Türkiye'yi idare edenler stadyomu en kıymetli bir mektep gibi her yerde kurmağa çalışacaklardır. Türkiye'nin istikbalini idare edecek olan genç nesil, açık havada, açık meydanlarda yetişecektir."** demekle sporun kıymet ve ehemmiyetini çok veciz olarak tebarüz ettirmiş bulunuyorlar.

Bu direktif kat'iyetini ve canlılığını her zaman muhafaza edecek olan en beliğ bir irşat ve işarettir.

Millî Şefimizin işaret buyurdukları açık havada güneşin hayat bağışlayan ışıkları altında vücutlarımızı işletip canlılık ve sıhhat kazanmalıyız. Bütün çalışmalarımızla başarıcılık, yaratıcılık ve yapıcılığımızı, kuvvet ve kudretimizi yükseltmeliyiz.

Sporumuz bugün bir varlıktır. Yarın görülecek bu güzel ve verimli mesaînin bütün şerefi mektep içi ve mektep dışı beden terbiyesi ve spor muallimlerine ve idarecilerine aittir.

Durmadan feragatle çalışan bu arkadaşların yüksek derecede bu işi başaracaklarına kanaatimiz kat'îdir.

Kuranları, yürütenleri, yaptıran ve yapanları huzurunuzda minnet ve şükranla anarım.

Son söz olarak: "Her işte, muvafakiyetin sırrını sıhhatte arayınız" düsturunu hatırlatırım.

Sıhhatinizi size bağışlayacak, sizi güzel bir vücuda kavuşturacak ve hayatınızın sonuna kadar zindeliğinizi ve neş'enizi arttıracak olan beden terbiyesi ve sporu esas biliniz, seviniz ve daima yapınız.

Ankara'da Bayram Nasıl Kutlandı?

Ebedi Şef Atatürk'ün Türk vatan ve istiklâlini kurtarmak üzere Samsun'da Anadolu'ya ayak bastığı gün Spor ve Gençlik Bayramı olarak yurdun her tarafında parlak tezahüratla kutlandı.

Ankara'daki tören 19 Mayıs'ın derin mânasını tebarüz ettiren büyük tezahürlere vesile oldu. Törene Atatürk'ün 19 Mayıs sabahında Samsun'da karaya ayak bastığı saatte, tam yedide 21 pare top atılmak suretile başlandı. Bu mes'ut saati fabrikalar, lokomotifler, otomobiller de düdüklerini çalarak ilân ettiler.

Bundan sonra şehir üzerinde uçan Türkkuşu filoları vecizeler attılar. Stadyomda beden hareketleri ve

gösteriler yapacak olan gençler harekete geçmeden evvel mektep ve kulüplerden seçilmiş birer kişiden mürekkep bir gençlik heyeti Ankara Maarif Müdürü'nün reisliğinde Etnoğrafya Müzesi'ne giderek Ebedî Şef Atatürk'ün muvakkat medfenine gençlik namına bir çelenk koydu. Bu hazin merasimde Maarif Müdürü şunları söyledi:

"Türk gençliğini yaratan Ulu Atatürk'ün huzurunda bulunuyoruz çocuklar. Onun yüksek, manevî huzurunda beş dakika ihtiramla sükût edelim ve onu hürmetle selâmlayalım."

Bu sözler gençliği hüngür hüngür ağlattı. Bu törenden sonra Samanpazarı'nda bekleyen gençlik programındaki sıra ile yürüyüşe geçti ve saat tam 9.30 da stadyoma geldi.

Stadyom şimdiye kadar görülmemiş bir kalabalıkla dolmuştu. Saat ona beş kala çalınan İstiklâl Marşı Millî Şefin stadyoma şeref verdiklerini ilân ediyordu. İnönü halk kütlesi tarafından coşkun tezahürlerle alkışlanıyordu.

Tören gençliğin geçit resmî ile başladı. Toplu bir bayrak kütlesi arkasından gelen gençlik, herkesin göğsünü iftiharla kabartıyor, alkış tufanı stadyomu inletiyordu. Evvelâ kızlarımız onları takiben erkek talebeler şeref tribününün önünden muntazam şekilde geçtiler.

Geçit resmî bitince, talebe ve sporcular sahada toplandılar. Gençlik mızıkanın iştirakile İstiklâl Marşı'nı söyledi. Başta Millî Şef İnönü olduğu halde stadyomu dolduran on binlerce halk İstiklâl Marşı'nı ayakta dinledi.

İstiklâl Marşı'nı, Maarif Vekilimiz Hasan Âli Yücelin nutku takip etti. Metnini aynen diğer sahifelerimizde bulacağınız bu nutuk muhtelif yerlerinde şiddetli alkışlarla, bravo seslerile kesiliyordu.

Maarif Vekilimizin nutkunu, kız lisesi talebesinden Güner Cendey'in gençlik namına söylediği nutuk takip etti. Türk ulusu ve onun aziz Millî Şefi İsmet İnönü'nü üç defa "Sağ ol" diye selamladı. Bunu bütün gençliğin ve halkın iştirakile "Dağ başını duman almış" şarkısı takip etti.

Erkek talebe sahayı terk etti. Kız talebe çok alkış toplayan muntazam beden hareketleri yaptılar. Erkek talebenin beden hareketleri de ayni intizamla takip etti ve alkışlandı. Bunu Harbiye Mektebi'nin idman hareketleri takip etti ve çok alkışlandı. Gazi Terbiye Enstitüsü kız ve erkek talebelerinin de müzikle yaptıkları hareketler ve gösteriler çok alkış topladı.

Bu suretle 19 Mayıs programının öğleden evvelki kısmı bitmişti.

Öğleden sonraki program Harbiye Mektebi sporcularının tertip ettikleri muhtelif spor şubelerine ait güzel hareketlerle başladı. Bunu Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün spor hareketleri takip etti, alâka ve zevkle seyredildi.

Gezi Terbiye Enstitüsü ile erkek lisesinin yapacağı maç, Maarif Vekili Hasan Âli Yücelin vaat ettiği kupa dolayısıyla çok heyecanlı oldu. Maç 4-3 erkek lisesinin galibiyetile neticelendi.

Bayram gece geç vakte kadar devam etti. Bütün şehir aydınlatılmış halk sokaklara ve eğlence yerlerine dökülmüştü. 19 Mayıs'ın sevinci şuurlu ve taşkın bir şekilde kutlandı.

Yurtda Bayram Nasıl Kutlandı?

Gençlik ve Spor Bayramı Ankara'da olduğu gibi bütün yurtta heyecanla ve parlak gösterilerle kutlandı. Bu arada İstanbul gençliği bayramı Kadıköyü'nde Fener Stadı'nda kutladı.

Günün çok erken saatinden başlayarak, Kadıköy'e akan kalabalık, Fenerbahçe Stadı'na giden yollara, bir izdiham manzarası vermişti. Binlerce insan, müteaddit yerlerde inzibatî kontrollerden geçerek stadyoma gidiyordu.

Saat 9'da, stad tamamen dolmuştu. 15.000'den fazla bir kalabalık tribünleri, ayakta duracak yerleri, kenardaki çimen sahayı doldurmuştu.

Kalabalık arasında vali, belediye reisi, Orgeneral Fahrettin Altay, birçok mebuslar, vilâyet ve belediye erkânı göze çarpıyordu.

Törene gençliğin teftişi ile başlandı. Bu sırada 5000'den fazla kız ve erkek mektepli, 500 kadar sporcu, sahada yer almıştı. Muntazam ve yeknesak kıyafetli gürbüz gençler, seyircilerin göğsünü iftiharla kabartan bir manzara teşkil ediyordu.

Teftiş bittikten sonra, bando ortaya geldi ve yalnız 5000 gencin değil, 15.000 seyircinin de iştirakile İstiklâl Marşı söylendi ve direğe bayrak çekildi.

Müteakiben vali ve belediye reisi çıktı ve alkışlarla zaman zaman kesilen güzel bir nutuk söyledi.

Bundan sonra beden terbiyesi teşkilâtı namına futbol hakemlerimizden Tarık Özerengin, bir nutuk söyledi.

Sıra, geçit törenine gelmişti.

En önde mekteplerin ve spor teşekküllerinin bayraklarını taşıyan gençler geçtiler.

Onları, eskrimci, kayakçı ve futbolcu üniversiteliler takip ettiler. Daha sonra kız mekteplilerimiz göründüler. En sonra erkek mekteplıler ve sporcular geçtiler.

Bu sene bir yenilik olmak üzere sıralar dokuz kişilik tertip olunmuştu. Büyük bir intizam ve parlak bir muvaffakiyetle nihayetlenen bu resmî geçit, devam ettiği 45 dakika içinde stadyomu dolduran halkın dinmeyen alkışlarını topladı.

Sıra, idman hareketlerine gelmişti.

Evvelâ kız talebeler, hareket yaptılar.

Bundan sonra da erkek talebe, ayni hareketleri tekrarladılar.

Kız ve erkek talebeler geniş mikyasta bir muvaffakiyet kazandı.

Yurdun dört köşesinde Gençlik ve Spor Bayramı bütün bir gençlik ve halk kütlesi tarafından heyecanla kutlandı. Bütün şehirlerimizdeki törenlerin tafsilâtını bu sütunlara sığdırmanın imkânsızlığı karşısında muhtelif yurt köşelerinde yapılan 19 Mayıs bayramına ait resimleri muhtelif sahifelere serpiştirmek mecburiyetinde kaldık.

Türk Gibi Kuvvetli!

MÜKEMMEL insan, bütün kudretlerini muvazeneli ve ahenkli bir surette inkişaf ettirebilir. Bilgisiz bir ahlâk, ahlâksız bir bilgi ve bunlarsız bir vücut, nihayet âciz ve arık bir beden, millet ve insanlık içinde ancak geri ve aşağı fert olmaktan hiç kimseyi kurtaramaz.

Beden dediğimiz zaman bütün beşerî kuvvet ve memleketimizin durağını anlamalıyız. Onun içindir ki beden terbiyesi – bu mâna ile – insan olma terbiyesidir. Vücudumuz üstünde rasyonel ve ahenkli herhangi bir tesiri yaparken zekâmız, irademiz ve karakterimiz üstünde de hayırlı, faydalı izler bırakmış olduğumuza inanmalıyız.

Bütün varlığımız gibi ve bütün kazançlarımız gibi, vücutlarımıza verebileceğimiz yeni kuvvetler de ne için ve kim için?

Hasan Âli Yücel

-Okul Spordan-

Bu suale verilmiş cevap, gönlünde ve kafasında hazır olmadıkça, herhangi bir fert Herkül olsa bir kıymet değildir. Her şey gibi beden ve onun terbiyesi de bir gaye arar: Yaşamak ve yaşatmak. Birbirinden ayrılmıyan çift cepheli, fakat tek mahiyetli bu ideal, bizim, beden terbiyesinde rehberimizdir.

Bu ideali gerçekleştirebilmek, behemal sıhatte ve kuvvette olmakla müm-

kündür. Vatan için, insanlık için sırasında feda edeceğimiz bu vücut ne kadar sağlam olursa, ölürken başkalarını yaşatmak kabiliyeti ve kudreti de o kadar artmış olur.

Her zaman bütün dünyaya söyletmeliyiz:

TÜRK GİBİ KUVVETLİ

Yurtda Gençlik ve Spor Bayramı

Bayram münasebetile:

Telgraflar ve cevapları

Gençlik ve Spor Bayramı münasebetile Beden Terbiyesi Genel Direktörü Tümgeneral Cemil Taner'in Cumhurresimize çektiği telgraf aşağıdadır:

Büyük ve Sayın Şefimiz,

Gençlik ve Spor Bayramı vesilesile beden terbiyesi ve spor hareketleri tezahürü yaparak neş'e içinde bugünü kutlamak için yurdun her tarafında meydanlara toplanmış olan bütün Türk gençleri ve sporcuları yurda faydalı olmak üzere her emri candan bağlılıkla yapacaklarına and içmişler ve istenilen zamanda, istenilen yerde bütün maddî manevî varlıklarile ve hayatlarile yüce Şefimizin tek emrine hazır bulunduklarını arz etmeğe vasıta olmaklığımı benden rica etmişlerdir.

Tük gençliğinin bu kalbî arzusuna vasıta olmak bahtiyarlığına yüksek itimadınızla mazhar olmaktan mütevellit şükranlarımı arz ederek saygı ile ellerinizden öperim aziz Şefim.

Beden Terbiyesi Genel
Direktörü Tümgeneral
Cemil Taner

***

Sayın Bay Abdülhalik Renda
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Ankara

Gençlik ve Spor Bayramı vesilesile yurdun her tarafında beden ve spor hareketleri yapan gençlik tazimlerinin arzına vasıta olmaklığımı benden rica etmişlerdir. En kalbî ve derin saygılarımla arz ederim.

Beden Terbiyesi Genel
Direktörü Tümgeneral
Cemil Taner

Sayın Dr. Refik Saydam
Başvekil
Ankara

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı münasebetile yurdun her tarafında bir araya toplanan ve beden terbiyesi spor hareketleri yapan gençler bu vesile ile tazimlerinin zatı devletlerine arzını benden istemişlerdir. Derin saygılarımla arz ederim.

Beden Terbiyesi Genel
Direktörü Tümgeneral
Cemil Taner

Belgeler

C.H.P. Halkevleri Öğreneği [Genyönkurul tarafından hazırlanmış Genbaşkurca kabul edilmiştir]. Ankara: Ulus Basımevi, 1935.

Halkevleri'nin Örgüt, Yönetim ve Çalışma Öğreneği

partimiz, kılavuzluğu ile kurtardığı vatanı siyasal, sosyal ve ekonomik derin ve sağlam temeller üzerinde yükseltmek karar ve dölenindedir.

Bu alanda ulusal savaş yıllarından bugüne kadar memleket; düşman salgınından, siyasal, fikriğ, sosyal ve ekonomik gelişimine engel zencirlerden kurtulmuş, devrim esasları dediğimiz ulusal yükselme imkân ve araçlarına kavuşmuş, bayındırlık ve medeniyet yolunda zamana ve genel şartlara nisbetle tabiiğ derecenin üstünde yol almıştır. Bütün bu başarılar son derece önemli olmakla beraber bugün vardığımız nokta, üzerinde bulunduğumuz yolun henüz başlangıcı demektir. Medeniyetçi ırklar ve seçkin uluslar için aslında bu yolun sonu yoktur. Her kazanılan konak yeni bir ilerleyiş ve evrim amacının yol başıdır. Saypanan ve saypanacak çalışmalar amacımızın yolunu kapayan engellerden kurtulmak için değil, derinliğini ve genişliğini bildiğimiz zorluğun bağrına doğru daha büyük ölçüde atlamak ve girmek içindir.

partimiz, Türk ulusunu medeniyet alanında da lâyık olduğu yere, yani en yüksek dereceye çıkaracağı davasındadır. Bu dava bize bugün içinde bulunduğumuz hakikî durumu unutturamaz.

Son iki üç asırlık siyasal ve sosyal düşüklük ve gerileme etkelerinin ulusal hayat yürüyüşüne verdiği ağırlık ve bu süre içinde başka ulusların aldığı yol gözümüzün önündedir. Bu görü bize nasıl çalışmamız gerekli olduğunu anlatır.

Devlet maddî imkân ve araçlar içinde bütün çalışmasile imkânı olanı yapmaktadır. Fakat en ufak görünen güç ve çalışma unsurlarını dahi savsamadan bütün yurdu yeni bir savaş ruhu ve ileri yürütücü bir heyecan ile kuvvetlendirmek yükümündeyiz.

Bu sebeple partimizin yeni programında devlet örgütleri dışında çalışabilecek bütün çalışma unsurlarını ulusal kültürün yükselmesi ergesinde toplamayı amaç bilen maddeler ve hükümler son derecede önemlidir.

Memleketimize göre devlet hazneleri daha zengin, maddiğ imkânları daha geniş ve okuma yazma bilenlerin nisbeti % 100 veya % 95 olan memleketlerde bile halk kültür örgütüne her gün daha çok artan bir önem

vermektedir. Bu önemin derecesi şu bir kaç örnekle ölçülebilir:

Macaristan'da ulusal kültür cemiyetlerinin kurulması 1867'den başlar. Bu örgüt Macar ulusal kültür cemiyeti, Urayna cemiyeti, işçi jimnazları, çifçi dernekleri v.s. gibi adlar altında çalışmaktadır. Bunların yüzlerce kültür yurtları vardır.

Çekoslovakya'da (Mazarik) Halk eğitim kurumunun dört yüze yakın kültür yurdu vardır.

Faşistlerin bütün İtalya'ya kapsal Dopolavoro adlı bir ulusal kültür örgütü ve bu örgütün 1586 kültür derneği ile ulusal konularda piyesler oynayan gençlerden bin kadar amatör gösterit grupları vardır. Yalnız 1930 da açtıkları halk kitapsayarlarının sayısı sekiz bindir. Faşist Dopolavora örgütü geçen yıl içinde İtalya'nın türlü şehir, kent, kamun köylerinde yirmi yedi bin ulusal bayram gösterileri yapmıştır. Aynı örgüt bütün İtalyada bin beş yüzden fazla pratik bilgi kursları yönetmektedir.

Almanların sayılması sayfalar dolduracak kadar çok halk kültür örgütleri vardır. Bunlardan Nurenberg'teki bir kültür cemiyetinin yönettiği yüksek halk okulunun yalnız öğretmen saysısı altmışı süreli yüz onu süresiz kursalara olmak üzere yüz yetmiştir.

Resmiğ okulları ihtiyaçtan eksik olmadığı şüphesiz bulunan İngiltere halk eğitim cemiyetinin radyo ile verdiği dersler için dinlenme kulüplerine iki milyon yedi yüz bin sürel dinleyici devam etmektedir.

Bu birkaç örnek bu alanlarda her ulusdan daha çok çalışmak yükümünde bulunduğu halde maddiğ ve tinel araçları çok eksik olan memketimizde ulusal, resmiğ ve özel kuvvetlerin aynı erge üzerinde toplanması lüzumunun değerini belirtebilir. Biz bu alanda başka ülkelere göre fazla olarak şimdi tarihe geçmiş kurumların cemiyet yapısının en derin tabakalarına kadar işlemiş köklerini sökmek, Cumhuriyet ve devrim esaslarını bütün ruhlara ve fikirlere egemen kutsal inan şartları halinde perçinlemek ödev ve yükümü karşısındayız.

Menemen hadisesi ve bunun gibi hadiselerden çok uzakta olmadığımız gibi menfiğ cereyan evrelerini artık tarihe bırakmak lüzumu da aydındır. Ulusların hayat yolunda yürüyüş kudreti ve hızı, dökülen eğitim ve yedem emeği ile bir gider.

partimizin program temelleri Cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimciliktir.

Programımız bu ana ve temel prensiplerin egemenliği ve sonrasız olması için bu sıfatlarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini ulusal ıranın Türk tarihinin esidiği derecelere çıkmasını, arın yükselmesini, ulusal kültürün ve ilmiğ hareket ve kınavların kuvvetlendirilmesini önemli araçlar olarak saptar ve işaret eder. Bu esas ve araçların hepsi birden medeniyet yolunda Türklüğün kaybettiği uzun yılları yiğit, atılgan ve yorulmaz atılışlarla kazanacak nesiller yetiştirmeği, medeniyet alanında Türkün tabiiğ meziyet ve kapasitelerile uygun şeref yerini tekrar almasını hedefler.

Halkevleri'nin amacı, bu uğurda çalışacak ülkülü vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olmaktır.

I

Halkevleri'nin Kurulmasında Genel Esaslar

Halkevleri'ne kimler girer?

1-halkevi, C.H. Partisinin Cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, lâiklik, devletçilik ve devrimcilik prensipleri içinde çalışan bir kurumdur. Halkevinin kapıları partiye yazılı olan veya olmıyan bütün yurttaşlara açıktır. Ancak Halkevi Yönetim Kurulu ile şuğbe yönetim komitelerinde üye olabilmek için C.H. Partisine yazılı olmak şarttır (işyerlerin bu yönetm kurallarına ve şuğbe komitelerine girmelerinde kanunsal sakınca yoktur).

Açılma, kurulma ve kontrol işleri

2-Halkevleri açılma kararı ve çalışmasının genel gündemi Parti Genyönkurulunun, evlerin kurulması düzenlenmesi Halkevleri'nin öğreneği hükümlerine göre bulundukları yerin il, ilçe veya kamun Parti yönkurullarının işidir.

Ankara Halkevi başkanı ve bütçesi

3-Ankara Halkevi'nin başkanı Genyönkurul tarafından seçilir. Bu Halkevi'nin bütçesi Genyönkurul tarafından onaylanır. Ankara Halkevi doğrudan doğruya Genel Sekreter ile yazışır ve raporlarını buraya gönderir.

Çalışma şuğbeleri

4-Türlü uzuğ, kapasite ve isteklere göre her yurddaşın beğeneceği bir kınav alanı bulabilmesi için Halkveleri dokuz şuğbeye ayrılmıştır.

Bu şuğbeler şunlardır:

1) Dil, tarih, edebiyat,
2) Ar,
3) Gösterit,
4) Spor,
5) Sosyal yardım,
6) Halk dersaneleri ve kurslar,
7) Kitapsaray ve yayın,
8) Köycülük,
9) Müze ve sergi.

5- halkevi üyeleri kendi uzuğlarına, eğilim ve zevklerine göre en ziyade beğenecekleri bir şuğbeye yazılırlar. Ancak bu şuğbede komite üyesi seçilebilirler ve oy verebilirler. Bundan başka her üye yalnız başka iki şuğbede daha yardımcı üye olarak çalışabilir. Fakat bu son şuğbelerde oy veremezler ve seçilemezler.

6) Bir şehirdeki halkevine yazılı üyeler başka yere gittikleri zaman ayrıldıkları yerin halkevindeki kendi şuğbeleri komite başkanlığına küçük bir yazı ile sağlıcarlar ve yeni gittikleri yerin halkevine yazılırlar. Ayrılmanın ve yazılmanın başka töreni yoktur

7) Bir yerde oturan yurttaşlar yalnız bulundukları yerin halkevine yazılıp orada çalışırlar. Ancak iş ve ödevleri yüzünden aynı yılın başka zamanlarında uzunca vakit iki ayrı şehirde yaşayanlar aynı zamanda her iki şehirdeki halkevi üyeliğine yazılabilirler. Bu suretle iki halkevine yazılı olanlar yalnız bir halkvevinde komite üyesi seçilebilriler ve komitelerin seçimi zamanında nerede bulunuyorlarsa yalnız orada komite seçimine girebilirler.

Şuğbe Üye Defteri, Halkevi Yönetim Kurulu , Şuğbe Yönetim Komiteleri

8) Her şuğbenin, giren üyelerini yazmak için bir defter bulunur. Üye sayısı ondan elliye kadar olan şuğbeler (3), elliden fazla olanlar (5) kişilik şuğbe komitesi seçerler. Halkevi Yönetim Kurulu şuğbeler yönetim komitelerinin seçecekleri birer delege üyeden kurulur. Üyelerinin sayısı onadan eksik olan şuğbelerin yönetim komitelerinin seçecekleri birer delege üyeden kurulur. Üyelerin sayısı ondan eksik olan şuğbelerin yönetim komiteleri bulunmaz. Bunların halkevi yönetim kurulları için seçecekleri delege o şuğbenin yönetimine ilişkin işleri de görür.

Özel öğrenekler

9)Şuğbeler çalışma şekil ve tarzlarına ve komite üyeleri arasındaki işbölümüne ilişkin özel öğreneklerini kendileri yaparlar. Bu öğrenekleri Halkevi Yönetim Kurulu'nun incelemesi ve onaylaması şarttır.

Kurulma şartları

10) Halkevleri'nin kurulmasındaki ilk önce dördüncü maddede sayılan şuğbelerin çalışmasını sağlıyacak unsurlar ve bunların çalışmasına elverişli kurağ, para ve diğer maddiğ araçlar aranır.

Bütün şuğbelerin birden kurulmasına yetecek çalışma unsurları bulunmazsa en az üç şuğbenin çalışması sağlanmak şartile Halkevleri açılabilir. Öteki şuğbeler imkân bulundukça tamlanır.

Halkevi açılmayan yerlerde

11) Halkevleri'nin açılması gecikirse Halkevleri çalışma şubelerindekine benzer işlerle uğraşan ulusal ve yersel kurumların kınavları oranın Parti yönkurulu tarafından gözetilir ve bunlara ön verilir.

Kurağ sağlanması

12- Halkveleri kurağları C.H. Partisi yönkurullarınca bulunur, döşenir ve düzenlenir.

Gelir ve bütçe kontrolu

13- Halkevleri, bağlı oldukları Parti Yönkurulları'nın sağlayacağı ve saptayacağı para ile yönetilir. Parti örgütleri kendilerine bağlı olan Halkevleri'nin bütçelerini saptar ve kontro eder. Halkevi Başkanları saptanan bu bütçelerin birer örneğini vakit geçirmeden C.H. Partisi Genel Sekreterliğine gönderirler.

Tek Kurağ yetmezse

14-Çalışma şuğbelerinin hepsi için yetecek genişlikte kurağ bulunmazsa bazı şuğbeler başka bir kurağda çalışabilir.

Halkevleri ve diğer ulusal cemiyetler

15) Halkevleri salonları partimizin prensiplerine aykırı olmayan veya başka siyasal partilerle ilgili bulunmayan bütün ulusal cemiyetlerin toplanmaları için açıktır.

Yasak olanlar ve olmayanlar

16) Halklevlerinde santranç ve bilardo oynanır. Salon tenisi ve başka salon jimnastikleri için yer verilir. Başka oyunlar için izin yoktur. Parti ve halkevi üyeleri düğün ve nişan törenlerini halkevinde yapablirler. Belli şartlar içinde Halkevleri'nde yapılacak nişan, düğün ve balo gecelerinde rakı ve konyaktan başka yerli içkiler kullanılabilir.

Bu gecelerden başka vakitlerde halkevi salonlarında her türlü alkollü içki kullanmak yasaktır.

Radyo ve sinemalardan faydalanma

17- Halkevleri'nde radyo ve sinemalardan faydalanmak tarzı merkezce ayrıca düzenlenerek ve saptanarak bidirilecektir.

Aylık müsamereler

18) Halkevleri'nde en az ayda bir kere bütün halk için programlı genel müsamereler yapılır. Konferans, konuşma ve müzik akşamları bundan ayrıdır.

Halkevinde merasim fikri ve kaygusu olmayacak

19- Halkevleri toplantılarında bulunacaklar için özel yerler ayrılmaz. Yalnız büyük ulusal başkan Atatürke ve devlet otoritesine saygı beldegi olmak üzere Cumurluk Başkanına, Kamutay Başkanına, Başbakana ve ödevli bulundukları yerlerde İlbay, İlçebay ve Kamumbay ile oranın en büyük komutanına yer hazırlanır.

Halkevi çatısı altında derin içdemlik ve arkadaşlık duyguları hüküm sürer. Bu sebeple herkese aynı şekilde davranmak fikrine aykırı bir hareket düşüncesi Halkevleri'nde yer bulamaz. Toplantıya geç gelenler yer bulamazlarsa ayakta dururlar. Bu esaslar sıkı sıkıya korunduktan başka her Halkevi'nin bulunduğu yerin bakımına göre toplatılarda girip çıkmanın ve salonda yer almanın düzene konulması ve baysallık ile düzenin korunması için Halkevi Yönetim Kurulları usul koyarlar. Bu usulleri vaktinde herkese ilân ederler.

Veritler

20- Halkevleri şuğbeleri çalışmalarının gelişimi için yapılacak veritler Halkevi Yönetim Kurulunca kabul edilebilir. Şuğbelerden her hangi birinin saptanması şartile yapılan veritler o şuğbenin ihtiyaçlarından başka yere harcanamaz.

II

Halkevleri Yönetim Kurulu

Yönetim Kurulunun kurulma tarzı; seçim devresi

21 – Halkevi Yönetim Kurulu şuğbe komitelerinin kendi aralarından ayrı ayrı seçeceği birer delegeden toplanır. Bu delege komite başkanı da olabilir.

Halkevi Yönetim Kurulu ile şuğbe komiteleri seçimleri iki yılda bir yapılır. Bu üyeler yeniden seçilebilir.

Örgütleri tam olmamış Halkevleri'nde

22 – Çalışma şuğbeleri örgütleri tam olmamış Halkevleri'nde Yönetim Kurulu yalnız kurulmuş şuğbelerin delegelerinden toplanır.

Halkevleri komitelerinde seçim usulü

23– Halkevleri'nde şuğbe komiteleri seçimlerinde güdülecek usul şudur :

A) Seçimin nerede, hangi tarihte, hangi gün ve saatte olacağının oy kullanacaklara yerin en uygun araçlarile bir hafta önce bildirilmesi şarttır.

B) Halkevi seçimleri gizli oyla yapılır.

C) Komite üyesi seçilebilmek için seçime giren üyelerin en az üçte biri kadar oy almak lüzumludur (Komitelerin başkanının Halkevleri'nin üye seçimlerine katılanların yarısı kadar oy alması şarttır). Fazla oy alanlardan en baştakiler komite üyesi olurlar. Sona kalan üye eşit oy almışsa kurğa çekilir.

D) Şuğbelerin komite seçimlerinde ve komitelerin Başkan ve Halkevi Yönetim Kuruluna delege seçiminde aday gösterilmeyip özgür oyla seçim yapılır.

E) Yeni açılan Halkevleri'nde şuğbe komitelerini seçmek üzre üye yazılması için en çok on beş gün bir zaman verilir. Bu zaman geçtikten sonra seçim yapılmakla beraber seçimden sonra dahi ara verilmeyerek şuğbelere üye yazılmasına devam olunur. Yeni yazılan üyeler ancak gelecek yılın seçimlerine girebilirler.

24 – Halkevi başkanı bağlı bulunduğu İl, İlçe, kamun Parti Yönkurulu üyeleri arasından seçilir. Ödevleri İl Parti Yönkurulu tarafından onaylanır. Bir büyük il merkezinde birden çok halkevi olursa bunların iş ve çalışma birliğini İl Yönkurulu sağlar. Bu iş için İl Başkanınca Genel Sekreterin onayı ile bir yardımcı atanır.

Halkevleri Yönetim kurullarının ödevleri

25 – Halkevi Yönetim Kurulu en az haftada bir kere toplanır. Ödevleri şunlardır:

A) Ulusal bayramlara ilişkin genel halk gösterilerini hazırlamak ve yönetmek,

B) halkevi müsamere programlarını taptamak,

C) Türlü şuğbeler arasında çalışma düzenini korumak,

D) Anlaşmazlık hallerinde şuğbeler arasında yargıçlık yapmak,

E) Öğrenek hükümlerine göre yasav hakkında kararlar vermek,

F) Şuğbelerin kendi çalışmalarını düzenlemek için hazırlayacakları özel öğrenekleri incelemek, saptamak ve bunların taptanmasını kontrol etmek,

G) Halkevi hesaplarının tutumu ile demirbaşını gözetmek,

H) Halkevi bütçesini yapmak ve taptamaktır.

26 – Halkevi Yönetim Kurulları hesap ve yersel iç yönetim işlerinde bağlı oldukları Parti Yönkurullarile, şuğbelere ilişkin olmak üzere öğrenekte gösterilen ödev ve kınavlara ilgili işlerde Parti Genel Sekreteri ile yazışırlar.

Ayrılan üyeler

27 – Halkevi Yönetim Kurulu ve komiteleri üyelerinden her hangi şekilde ayrılanların yerine şuğbelerince yenileri seçilir. Halkevi Yönetim Kurulu üyeleri süresiz özürleri yüzünden ayrılırlarsa ayrılan üyenin bağlı olduğu komite süresiz olarak başka bir üyeyi yönetim kuruluna gönderir. Komitede bu şekilde eksiklik olursa kendi eksikliğini komiteye bağlı üyelerden bir başkasını çağırarak tamlar.

Özür bildirmeden toplantıya gelmeyenler

28 – Bağlı olduğu yönetim kurulu veya komite başkanına özürünü bildirmeden birbiri ardı sıra üç kere toplantıya gelmeyen yönetim kurulu veyahud komite üyeleri bu işten çekilmiş sayılır.

Kararlar

29 – Halkevi Yönetim Kurulunun ve şuğbe komitelerinin kararları çoğunlukla verilir. Oylar eşit gelirse Başkanın bulunduğu taraf çoğunluk sayılır.

30 – Şuğbe komitelerinin her işte başvurakları Halkevleri Yönetim Kurullarıdır.

Çalışma raporları

31 – Halkevi Yönetim Kurulları biri ilkkânunun, öbürü haziranın sonunda olmak üzere altı ayda bir Genel Sekreterliğe her şuğbenin çalışmaları hakkında bir rapor gönderirler. Bu raporun bir örneğini o yerin Parti Yönkuruluna verirler.

Halkevleri'nde yasav

32 – Halkevinin uyumunu ve arkadaşlar arasında saygı, sevgi ve beraberliği kırıcı tavır ve hareketleri ve halkevi öğreneğinde yasak olan halleri yapanlar ilk önce halkevi Başkanı tarafından ağızdan uyarılır ve ricada bulunurlar. Bu yolda hareketler tekrarlanırsa Halkevi Yönetim Kurulu kararile ve başkan ağzından bir kere daha hatırlatılır ve ricada bulunulur.

33 – Halkevi'nin Halkevleri öğreneğinde gösterilen ana yollarda çalışma birliğini bozacak derecede hareketlerden vaz geçmiyenlerle, Halkevleri'nde C. H. Partisinin programına ve C. H. Partisi hükümetine karşı gelenler hakkında halkevi başkanları Yönetim Kurulu kararile ve bağlı oldukları Parti Yönkurulları yolu ile durumu Genel Sekreterliğe bütün ince noktalarile bildirirler. Parti Genel Sekreteri bu durumların gereğine göre lüzumlu kararları alır ve meselenin önemine göre durumu Genyönkurula bildirir. Bu kurul lüzumlu gördüğü cezayı saptamak için gerekli görürse incelemeyi derinleştirir ve ceza göreceklerin müdafaasını alır.

34 – Otuz üçüncü maddedeki durum ilgili halkevi tarafından bildirilmezse bunu duyan parti Yönkurulu işe el koyar ve meselenin ne olduğu hakkında araştırma yaparak sonuna varır.

III

Halkevi şuğbeleri

1 – Dil, Tarih Edebiyat Şuğbesi

Konuşma, konferanslar

35 – Dil, tarih ve edebiyat şuğbesi çevenin genel bilgisini yükseltmeye yarayacak konularda konuşmalar ve konferanslar yapar. Bu toplanışlarda parti prensiplerinin kökleşmesine, yurd sevgisinin, yurddaşlık ödevleri duygusunun yükselmesine çalışır. (Halk için pratik şekilde faydalı olacak ayıtlara daha çok yer ayrılacaktır).

Dil, anane irdelemeleri

36 – Dil, tarih, edebiyat şuğbesi ana Türk dilinin halk arasında yaşayan kelimeleri, terimleri, eski ulusal masalları, ata sözlerini araştırıp toplar. Ulusal tarihin yersel evrelerine, en çok – eğer varsa – çevendeki göçebe Türk oymakları arasında olmak üzre bütün eski ulusal anane ve görenekleri inceler.

Yayın işleri

37 – Şuğbe üyeleri dergi çıkararak veya çıkarılmakta olan dergi veya gazetelere girerek 35 ve 36'ıncı maddelerde yazılan ergeler üzerinde yayında bulunurlar.

Genç kapasitelerin korunması

38 – Şuğbe yeni yetişen gençler arasında ilim ve edebiyat alanlarında özel bir kapasite gösterenleri korur ve onlara ön verir. Kapasitelerinin gelişmesi için yollar ve çareler sağlamaya çalışır.

2 – Ar Şuğbesi

Birleşmek ve yükselmek

39 – Ar Şuğbesi müzik, resim, heykelcilik, mimarlık gibi alanlarla bezeksel sanatlar vesairede artist veya amatör unsurları bir araya toplar, genç kapasiteleri korur ve gelişmelerine çalışır.

Aylık müsamereler, müzik akşamları

40 – Şuğbe, Halkevleri'nin kamusal müsamere programlarının müzik kısmını hazırlar ve taptar. Halk için müzik akşamları yapar.

Müzikde güdülecek yol

41 – Halkevleri müzik çalışma ve müsamerelerinde arsıulusal modern müzik ile halk Türkülerimiz esas tutulacak ve arsıulusal müzik teknik ve yaraçları kullanılacaktır. Müzikte ergemiz modern ve arsıulusal müziği ve sayra tarzını esas tutmak ve bunu taptamak ve sağlamaktır. Halkın müzik zevkini artırmak ve yükseltmek için radyo, gramofon gibi araçlardan faydalanmalıdır.

42 – Şuğbe, imkânlı olan yerlerde açacağı kurslarla ar izdeşlerini çoğaltmaya ve çevende arduyuş ve anlayış düzeyini yükseltmeye çalışır.

Ulusal marşları ve şarkıları öğretmek

43 – Bütün halkın ulusal marşları ve şarkıları öğrenmesine yardım etmek ve bunların ulusal gösteri günlerile Halkevleri kamusal müsamerelerinde beraberce bir ağızdan söylenmelerini sağlamağa çalışmak ar şuğbesi müzik kolunun en başta gelen ödevlerindendir.

44 – Şuğbe halk arasında hele köylerde ve oymaklarda söylenen halk Türkülerinin notaları ve sözlerile ulusal oyunları saptar.

3 – Gösterit Şuğbesi

Gösterit Grubu

45 – Halkevleri gösterit şuğbeleri gösterit sanatına isteği ve kapasitesi olan kadın ve erkek üyeden toplanmış bir gösterit grupu kurarlar.

Oynanacak piyesler

46 – Halkevleri müsamerelerinde Genyönkurulca seçilecek veya yeniden yazdırılacak piyesler oynanır. Bunlardan başka oynattırılacak piyeslerin merkezce görülüp uygundur denilmiş olması şarttır.

4 – Spor Şuğbesi

Spor sevgisi

47 – Spor ve bütün beden hareketleri gençlik eğitiminin ve ulusal eğitimin vazgeçilmiyecek özgül ve önemli bir örkünüdür. Bu sebeple Türk gençliğinde ve Türk halkında spor ve beden hareketlerine sevgi ve ilği uyandırmalı, bunları bir kütle hareketi, ulusal bir kınav haline getirmelidir.

Ulusal spor kurumlarına yardım

48 – Bu ulusal ülkünün gerçekleşmesi için sporun ve bütün beden hareketlerinin fenniğ usuller ve kurallar içinde sistem ve plan dayrasında yapmak lüzumlu olduğu her vakit göz önünde tutulmalı ve bunun için Türkiye İdman cemiyetleri Federasyonuna girmiş veya girmemiş spor kurumlarının gelişme, ilerleme ve evrimlerine yardım ederek memleketimizde teknik spor kınavlarının yayılmasına ön vermelidir. Federasyona girmemiş kulüpleri federasyon tüzüğünün istediği değere yükselterek federasyona girmelerini ve henüz hiç kulüb bulunmayan yerlerde kulüb kurulmasını hazırlamaya ve sağlamaya çalışmalıdır.

Gene bunun gibi dışarda kalan gençleri, spor kulüplerine girmeye ve kulüpler içinde fenniğ usulle yetiştirilmiş birer hakikîğ sporcu olmaya şevklendirmelidir.

Bugünün spor anlamı bedeni güzelleştirecek, geliştirecek ve irde, nefse güven gibi ruhiğ sıfatları yükseltecek bir kınavdır. Her yerin kendi imkân ve durumuna göre aşağıda sıralanan fenniğ spor bölümlerine uyan hareketlerin gelişmesine ön vermeli ve bunu dikkatle gütmelidir.

A)Daha çok sağlısal ergelere hizmet eden güc vererek yapılan ve bediiğ kuveti, beden yapısını geliştiren spor çeşitleri (bunda jimnastıklerin birçoğu vardır).

Kürek çekme, yürüme, atletizm

B) Güç ve uzluk isteyen ve bunları geliştiren spor çeşitleri: Futbol, yüksek jimnastik hareketleri, eskrim, boks, türlü güreşler, otomobil, bisiklet, yüzme, ata binme, müdafaasız hayvanlar avı, iç sularda olta ve ağla balık avları, silâhla atıcılık.

Güce uzluk isteyen ve az çok tehlikeli olan spor çeşitleri

C) Müdafaalı hayvanlar avı, sürgün avı, at koşuları, cirit oyunu, dağ ve kış sporu, yelken kullanma, açık denizde balıkçılık, açık denizde yelken sporu.

Jimnastik, beden hareketleri

49 – Jimnastik ve diğer beden hareketlerinin ferdin ve ulusun bedeniğ, ruhiğ ve ahlâkiğ eğitiminde ve sağlığında büyük bir önemi vardır. Jimnastik ve beden hareketleri şunlardır:

Özgen beden hareketleri, ritmik jimnastik, artistik danslar, toplu yaya gezintiler, gülle, trapez, sandov gibi araçlarla yapılan jimnastik.

Bu jimnastik ve beden hareketler ile bütün çeven gençliği (spor kulüplerine girmiş veya girmemiş) ve halk oğraştırılmaya çalışılır.

Halkevleri'nde imkân derecesinde jimnastik salonları ve açık jimnastik alanları sağlanır. Halkevleri'nin spor ve gençlik şuğbeleri izdeşleri bu salon ve alanlarda tek ve toplu hareketleri öğrenirler.

Beden eğitimi ve jimnastik öğretme işi her vakıt bilğili ve deneçli öğretmenlerin eline ve gözetine bırakılır.

Yurddaşlara modern sağlık anlayışının esası olan ev ve oda jimnastikleri öğretmek ve bunun günlük yaşayışın en lüzumlu bir aracı olduğuna herkesi inandırmak şuğbenin önemli ödevidir.

Spor ve gençlik şuğbesi, jimnastik salonunda veya dış alanlarda öğreteceği ve yaptıracağı hareketleri yüzlerce ve yerine göre binlerce yurddaşla elverişli fırsat ve vakıtlerde kütle halinde taptamayı bu işteki uğraşmanın yüksek ergesi saymalıdır. Beden eğitimi ve jimnastik çalışmaları sistemli ve programlı olmalıdır.

Ulusal spor bayramları

50 – Halkevleri, yerine ve imkânına göre bir veya iki yılda bir yersel jimnastik günleri yaparlar. Ayrıca üç veya dört yılda bir yurdun her tarafında büyük jimnastik bayramları hazırlanır. Bu bayramları Genyönkurul düzenler ve bildirir. Taptanmalarını Halkevleri spor şuğbeleri düzenler.

Spor bayramları büyük ulusal birliğin yüce bir görünüşü, aynı zamanda Halkevleri spor ve gençlik şuğbeleri çalışmalarının en önemli bir sınacıdır.

Yurdun her köşesini sevme, gezme

51 – Yurdun uzak yakın her köşesini sevmek duygusunu kuvetlendirmek için bir gezme eğitimi yaratmalıdır. Yaya ve araçlı gezintiler ve kamplarla Türk yurdunun dağlarında, ormanlarında, sularında ve havalarında gezmeyi, yaşamayı bunlara alışıp ısınmayı, bunları sevmeyi, bunlara candan bağlı kalmayı ve bunlar için özverilik

duymayı ulusal bir ıra, bir şuur ve bir ülkü haline getirmelidir. Spor ve gençlik şuğbesinin bu yolda istek uyandırması ve bunları gerçeklendirmesi ödevidir.

Spor konferansları

52 – Spor ve gençlik şuğbesinin ödevi olarak sayılan bütün bu işler hakkında herkeste ilgi ve istek ve sevgi uyandırmak için Halkevleri'nin genel konferans çalışması arasında yer ayırmak önemlidir.

5 – Sosyal Yardım Şuğbesi

Sevgenlik ve yardım duygularını besleme ödevi

53 – Şuğbenin esas ödevi Halkevi'nin bulunduğu bölgede hakikîğ surette yardıma ihtiyaçlı kimsesiz kadınlar, çocuklar, iğciller, dermandan düşmüş ihtiyarlar ve hastalar... gibi zavallılar hakkında sosyetenin sevgenlik ve yardım duygularını uyandıracak ve bu duyguları en yüksek derecesine çıkaracak kınav ve yol göstermelerde bulunmaktır.

Bunun için:

A)Yurdda bulunan bütün hayır cemiyetlerinin kınavlarını hakikîğ surette faydalı ve başarıklı kılacak şekilde çalışır.

B) Ulusal ve özel hastane, kimsesizler yurdu, dispanserler, çocuk doğum ve bakım evleri, süt damlaları, kreş, talebe yurtları, sıhat koruma kanununda yazılı sosyete, cemiyet ve kurumlar tarafından yapılan işçi sağıtma yurları gibi sosyal yardım kurumlarında çalışmalarını faydalı kılacak ve bu kurumlarda barınanların ihtiyaçlarını daha iyi bir surette sağlayabilecek ilgi gösterir ve uğraşır. Cezaevlerinde bulunan düşkünleri de gözetmek, işi olmalıdır.

Kimsesiz okul çocuklarının uruba yemek, yatmak ve bakımları ile önemli surette ilgilenmelidir.

C) Sağıtma kurumlarında yatırılarak bakılması lüzumlu olan ihtiyaçlı hastaların yersel hastanelere kabul ve sağıtılmalarına, başka yerde sağıtılması gerekenleri oraya göndermeğe çare ararlar. Evlerinde yatan kimsesiz hastalara ve evlerinde doğuran kimsesiz ihtiyaçlı kadınlara imkânı olan yardımları yapmak tedbirlerini düşünür.

D) Köylerden gelen sağıltmak ihtiyacındaki çiftçiler ve ailelerinin şehir ve kentlerde barındırılması ve sağıtılması ve yoksul işçiler ve aileleri hakkında aynı yardımda bulunması ödev sayılır.

E) İşsizlerin iş bulmalarına yol gösterilir.

F) Şuğbe bütün bu ödevlerin yapılabilmesi için gelir kaynakları arar. Bu erge ile uygun zaman ve fırsatlarda yerine göre müsamere, eğlenti veya gezintiler hazırlar veya hazırlatır.

6 – Halk Dersaneleri ve Kurslar Şuğbesi

Amaç ve ödev

54 – Halkın düzeyini yükseltecek her türlü okutma yazdırma ve yetiştirme hareketlerinin ilerleyip genişlemesini sağlamak ve korumak ergesile her halkevinde bir (Halk dersanesi ve kurslar şuğbesi) açılacaktır.

Halk okuma ve öğretme kurumlarına yardım

55 – Bu şuğbe Yersel Yönetimlerle Şarbaylıkların ve özel girişim üyelerini :

Okuyup yazdırmak,

Yabancı dil ve fen dersleri vermek,

Zanaat öğretmek,

Pratik hayat bilgileri öğretmek gibi ferdi kuvetlendirmeğe yarar girişimlerini yakından ve sağlam bir ilgi

ile kovalayarak istenilen şekilde çalışmalarına ve istenilen sonuca varmalarına yardım eder; teknik ve uzuğ okul ve kursları açtırmaya önem verir.

Ders ve kurslar

56 – Halkevleri'nde, bu bilgi kurumlarından imkân olursa hepsi, olmazsa bir kaçı açılacaktır. Ders ve kurslarda vatandaşların fikriğ düzey ve öğrenim derecelerine göre okumak, yazmak, tarih ve yurd bilgisi, soysal bilgiler, yabancı dil, hesap, hesap tutma usulü ve daktilo gibi hayatı kazanmak için faydalı olan dersler usulleri dayrasinde öğretilir.

Yurddaşa öğretmek şerefi

57 – Halkevleri'nde açılacak dersane ve kursların öğretmenleri onursaldır. Vatandaşları okutmak ve öğretmek suretile hayat savaşında daha kuvvetli ve başarıklı bir hale getirmek gibi çok şerefli olan bu ödevi değerli arkadaşlarımız esirgemezler.

Halkevi kurağları elverişli olmazsa

58 – Halkevleri kurağları elverişli olmazsa dersane ve kurslar bulunacak başka uygun yerlerde açılır.

59 – Halkevleri'nin açacağı dersanelerin ve kursların yönetimleri, bu şuğbe komitesinin yapacağı ve Halkevi Yönetim Kurulunun onaylayacağı özel bir öğreneğe göre olur. Bu şuğbe Özel Yönetimlerle Şarbaylıklar tarafından açılmış olan dersanelere imkân olan yardımlarda bulunur.

Diploma dağıtmak töreni

60 – Halk dersanelerinde yetişen her devre çıkmışlarının diplomaları bütün halkevi üyeleri bulunarak şereflerine yapılan toplanmada törenle dağıtılır.

61 – Özel girişimlerle açılmış türlü okullar ve kurslardan çıkanların diplomaları da bunları yetiştiren kurumların isteği ile halkevi salonunda ayni törenle dağıtılır.

7) Kitapsaray ve Yayın Şuğbesi

Kitapsaraylar ve okuma odaları

62 – Kitapsaraylar halk bilgisinin ilerlemesinde başlıca etkedir. Bu sebeple her Halkevi'nin bulunduğu yerde bir kitapsaray, bir okuma odası bulunmak Halkevi'nin ilk kurulma şartlarından sayılır ve kendi kurağı elverişli oldukça burada bir kitapsaray, bir okuma odası ayrılır.

Kurağı elverişli olmayan veya koyrası yetmeyen yerler bir kitap odası veya rafı olsun bulundururlar. Halkevleri kendi kitapsaraylarını, okuma odalarını kendi kurağlarından ayrı yerlerde de açabilirler. Bulunduğu şehir ve kentte halka açık bir kitapsaray bulunsa bile her halkevi gene kendi kitapsarayının temelini kurar veya kuruncaya kadar elde bir başka kitapsaray veya oda varsa onu korur. Her halde kitapsarayı bir ihtiyaç bilir ve bunu herkes için bir ihtiyaç haline getirir.

Kitapsarayları zenginleştirme yolları

63 – Bir kitapsarayı zenginleştirmek için şu yollardan gidilir:

A) Kitap, gazete, dergi gibi basımların ve fotograf kolleksiyonlarının, albüm ve hartalarının iyeleri, yazmanlarla çıkaranlarının veya alıp okuduktan sonra kendilerinde saklayanların kitapsaraya veritleri şevklendirilir.

B) Parti yayını, Ulus, Bakanlıkların eski ve yeni yayını, Resmiğ Gazete ve tutulgalar gibi merkezin parasız veya kararlaştırılacak pahası ile sağlayacağı izerler alınır.

C) Gerek doğrudan doğruya, gerek şarbaylıklardan alınma suretile Yönkurullar bütçelerinden yapılacak yardımlarla uygun izerlerden satın alınır, abone yazılır. Hangi izerlerin satın alınması uygun olduğu yolunda Genyönkurulca da aydınlatılır ve tavsiyede bulunulur.

Ç) Bir kitapsarayda bir izerin ayni sayısı çoğaldığı zaman fazlalarla kitapsarayda eksik izerler karşılığı sağlanmak şartile değiştirilir.

D) Şahsiğ kitapsaraylarda bulunup okutulmasında fayda görülen kitaplar iğreti alınabilir. Veya uygun pahalarla kiralanabilir.

Şuğbe ulusal kültürü besleyecek izerleri çoğaltmak ve imkân olduğu kadar her kömede okuma zevkini uyandırmak için imkânlı ve uygun olan her tedbiri alacaktır. Genyönkurulca tavsiye olunan kitap ve gazete okuyucularının artmasına çalışacaktır. Kendi başlarına kitap ve gazete alamıyanların bu isteğini, lüzumunda ortak alım çareleri bularak düzenlemeye çalışacaktır.

Şuğbeler ne gibi yayına ihtiyaç duydukları hakkındaki düşüncelerini raporlarında yazacaklardır.

Kitapsaraylarda bulmaç kütüğü

64 – Her kitapsarayda bir bulmaç kütüğü tutulur. Bu kütük, kitabın kitapsaray sayısını, adını, çeşidini, kaç kitap veya kaç tom olduğunu, yazanın adını, kaç sayfa olduğunu, nerede, hangi basımevinde basılmış veya yazılmış bulunduğunu, bağışlanmışsa kimin tarafından bağışlandığını, ayni zamanda izerin bir özelliği varsa onu bildirir.

Bulmaç kütüğü kitapsarayın da demirbaş defteridir. Ve bir sayısı Parti Yönkurulunda bulundurulur. Başka sayıları çıkarılarak isteyenlere verilir.

Her kitabın üzerine bulmaçtaki numara yazılır. Bu numara gazete ve dergilerden devam etmekte olanların yalnız eldeki sayılarına konulur. Kitaplar bunun üzerine sınıflara ayrılır.

Kitapsaray ve okuma odalarına ayrı bir dolap dolduracak kadar çok izer bağışlayanların adı kitapsarayın bir görünür yerine açıkca yazılır ve o kısım onun adı ile anılır ve bulmaçlarda ayrı bir yer verilir.

Kitapsaraylarda ve okuma odalarında okuma parasızdır. Kitapsaraya mal olan bir şey dışarıya çıkarılmaz.

Kitapsaray bu okuma odasında veya parti ocaklarında veya uram ve köy odalarında ve bazı yerlerde kendiliğinden uram kulüpleri halini alan kahvelerde yerine göre uygun mevsim ve zamanlarda birer açık okuma günü ayrılabilir. Böyle zamanlarda şuğbenin ayıracağı açık ve sindirerek okuma kapasitesi olan bir yurddaşa uygun görülen bir izer yüksek sesle okutulur. Ayni erge ile bir Halkevi'nin kitapsaray şuğbesi, bulunduğu yerden uzak köy ve kentlere giden böyle okuyucuların gittikleri yerlerde de bu ödevi yapmalarını sağlayabilir.

65 – Bu şuğbe Partinin ayni zamanda yayın işlerinin de yardımcı bir örğeni olarak çalışır ve telgraf, telefon, telsiz telgraf, radyo vs. konuşma ve aydınlatma araçlarından faydalanarak bu araçlarla veya özel genelgelerle halk arasında yayılması gerekli görülen bilgilere geniş bir yayma alanı sağlamaya çalışır.

8 – Köycülük Şuğbesi

Köycülerin esas ödevi

66 – Köycülük şuğbesinin esas ödevi, köylerin sağlısal, sosyal, bediiğ gelişimlerine ve evrimlerine, köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve dayanışma duygularının kuvetlenmesine çalışmaktır.

Anlaşma ve kaynaşma

67 – Şuğbe yakın köylüleri imkân olduğu kadar sık ve çok olarak halkevi genel müsamerelerine ve halkevi üyelerini de uygun mevsimlerde köylerde hazırlanacak kır bayramlarına çağırmak suretile sevişme ve anlaşma sebep ve araçları hazırlar.

68 – Halkevi'nin dersane ve kurslar şuğbesile çalışma birliği yapmak suretile imkânı olan yerlerde köylüyü okutmaya çalışmak, tanışılan köylerde 15 günde bir yazı bilmeyen köylülerin mektuplarını yazmak ve sosyal yardım şuğbelerinin arkalamasile hasta köylülerin şehir sağlık ve bakım kurumlarında bakı ve sağıtmalarına kılavuzluk etmek köycülük şuğbesinin ödevlerindendir.

Şehitlerin ailelerine, öksüzlere, iğcillere yardım

69 – Şuğbe iğcil ve hele harp iğcili köylülerle şehit köylülerin aile ve öksüzlerini korumağa ve bunların kentte kovalanması güç veya imkânsız resmiğ işlerini kolaylaştırmağa ve sonuçlandırmağa çalışır.

Köy öğretmenleri köycülük şuğbesinin tabiiğ üyeleridir.

70 – Bütün köy öğretmenleri hayat ve varlıklarını köylünün yükselmesine ve bahtiyarlığına öz vermiş oldukları için halkevi köycülük şuğbesinin tabiiğ üyeleridir.

9 – Müze ve Sergi Şuğbesi

Müze ve sergi grupları

71 – Müze ve sergi şuğbesi

A) halkevi müzesi,

B) Sergiler grubu,

Olmak üzere iki gruba ayrılır.

Müze grupunun çalışma alanı

72 – Müze grubunun çalışma alanı başlıca şunlardır:

A) Üyesi bulundukları halkevi bölgesindeki tarihiğ izer ve anıtların iyi korunması için ilgili resmiğ orunları aydınlatır.

Bu izerlerin korunması ergesi ile kurulmuş olan özel cemiyetleri arkalar.

B) Halkevi'nin bulunduğu yerde resmiğ müzeler varsa onları zenginleştirmeye, eksiklerini tamlamaya; yoksa bunların kurulmasına çalışır. Tarihiğ anıtların fotoğraflarını aldırır, imkân olan yerlerde alçıdan küçük modellerini yaptırır, üzerlerindeki yazıların fotoğraf veya kopyalarını aldırır.

C) Verit veya para imkânı varsa satın alma suretile tarihiğ değeri olan eski yazılar, kitap kapları, tezhipler, divanlar, minyatürler, çiniler, halılar ve nakışlar gibi ulusal kültür belgelerile eski ulusal kılıklar, oyalı yazmalar, çevreler, eski kılıçlar, yatağanlar, tüfenkler, tabancalar ve her türlü silahlar, sedef, altun, gümüş vs. kakmalar ve oymalar gibi Türk etnografya belgelerini toplamaya çalışmak yolu ile yersel müzelerin genişlemesine ve kurulmasına hizmet eder.

Sergi Grubunun çalışması

73 – Sergi grubu: Birisi ar, öteki ulusal yapıt ve ürün için olmak üzere ikiye ayrılır. Her birinin başlıca uğraşacağı alanlar şunlardır:

A) Ar kısmı gerek halkevi bölgesinde, gerek yurdun başka taraflarında bulunan resim yapanlar, heykelciler, mimarlar, hattatlar, tezhipçiler ve bunlar gibi artistlerle tanışarak bunların gönderilme harçları kendilerinden olmak üzere süreli veya süresiz surette gösterilmesini isteyecekleri izerleri halkevi kurağı içinde halka tanıtır. Türlü kulüblerle, kurumlarda, gazinolarda, kahvelerde, tecimgelerde ulusal deiiğ zevkimizi yükseltecek izerlerin yer bulmasını ve yurtda hakikîğ arın ön almasını sağlamaya çalışır.

B) Sergi kısmı yurdun her tarafındaki ilgilileri gene süreli veya süresiz olmak üzere ve harçlarile göndereceklerı ulusal yapıt ve ürünlerin örneklerini gösterir. Alım ve satıma şuğbe adına doğrudan doğruya araç olmamakla beraber mal iyelerinin adreslerile malların satış şartlarını çevene tanıtır.

C) Ulusal Ekonomi ve artırma kurumu şuğbelerinin bulunduğu ve bu işi kendisi görmek istediği yerlerde halkevi serği kısımlarının ödevi bu cemiyet şuğbelerine yardımdan ileri geçmeyecektir.

1. 3. 932 tarihli ve 23 sayılı genelgenin her zaman göz önünde tutulması gerekli olan kısımları aşağıya yazılmıştır:

1 – Halkevleri'nin açıldığı yerlerde görülen iyi kabul gösterilerinden en çok derecede fayda elde etmemiz lüzumludur. Bunun için halkevi açan her örgütümüz açılış zamanındaki sıcaklık ve hareketi devamlı bir surette muhafaza etmeği ve halkın Halkevleri yana olan ilgisini besleyip kuvetlendirmeyi en önemli ödev saymalıdır. Yoksa yeni bir çalışma ve kaynaşma kurumu olan evler beğeniyi kaybederek çürürler. Bundan dikkatle sakınmamız şarttır.

2 – Her halkevi kendi çalışmasını kendisi düzenlemelidir. Evlere konferans konuları, şiir, kitap, nota v.s. göndermek suretile merkezden yardım yapmaya da çalışacağız.

Ancak her Halkevi Yönetim Kurulu şuğbe komitelerinin ve bu komiteler tarafından verilecek ödevlere göre şuğbe üyelerinin hazırlıyacakları işlerle kendi kendilerine işler bir hale girmelidir.

Bu çalışma Halkevleri öğreneğinde yazılı esaslara ve prensiplere uygun olmakla beraber gene öğreneğin saptadığı şekilde çalışma raporlarına da yazılacaktır.

3 – Bütün Halkevleri'nde yalnız memlekette tanınmış belli arkadaşların iş ve ödev almaları ve diğer kapasiteli, yetişebilecek unsurların seyirci kalmaları olmaz. Halkevleri bütün vatandaşları birbirine kaynaştırarak ve gençleri yetiştirerek ulusu kuvetli bir kütle haline getirmek ödevini aldığına göre imkân olduğu kadar çok vatandaşa ödev vermek ve kapasiteli zekâları iş başına sürmek önemli bir yükümdür. Memleketin öyle değerli çocukları vardır ki kendi değerlerinden kendilerinin de haberi yoktur. Köşeye çekilmeyi severler, halkın içinde kalabalık bir toplanmada iş almaktan çekinirler. Bu unsurları işletip parlatmak lüzumludur. Her halde eskiden tanınmış, yer almış ve değerleri beğenilmiş arkadaşlar yanında ve onlarla beraber yeni taze unsurları Halkevleri'nin yeni ödev alanında cemiyet için çalışdırmaya alıştırmak esaslı bir prensipdir.

4 – Halkevi adı, öğreneğine göre hazırlanıp Genyönkurulun kararile açılan kurumlara verilir. Bu adın değerini ve anlamını düşürmemek için bu tarzda açılmayan kurağlara (bazı yerlerde parti kurağlarına ve bazı yerlerde eski ocak kurağlarına) bu ad verilemez.

5 – Bazı gazete yayını, bazı aldığımız mektuplar ve telgraflarda bazı konuşmalarımız Halkevleri örgütü içinde önemli bir yanlışlık olduğunu gösteriyor. Daha önceden yanlış bir fikirin yerleşmesine alan vermemek için düzeltmeğe lüzum görüyoruz :

Halkevleri'nin genel merkezi yoktur. Her halkevi kendi bulunduğu yerde çalışır. Her Halkevi'nin çalışması nerelere ve ne suretle bağlı olduğu, bütçesi, çalışma raporlarının yapılması ve verilmesi zamanı ve şekli öğreneğinde yazılıdır.

Ankaradaki Halkevi yalnız Ankara'nın Halkevidir.

6 – Bazı yerlerde yanlış anlaşılmış olan bir noktayı daha izah etmek lüzumu vardır:

Yeni açılan Halkevleri'nde şuğbe komitelerini seçmek üzere üye yazmak için bir hafta, on beş gün gibi bir zaman verilmiştir. Bu zaman geçtikten sonra seçim yapılmakla beraber seçimden sonra da ara verilmiyerek şuğbelere üye yazılmasına devam etmelidir. Yalnız yeni yazılan üyeler tabiiğ olarak ve ancak gelecek yılın

seçimlerine girebilirler. Halkevleri'nde üye yazılmasına hiç ara verilmemelidir. Bu arada Halkevleri'nin çalışmasını artıracak ve kuvetlendirecek vatandaşları (bilginler, öğretmenler, işyarlar, doktorlar, avukatlar, artistler, fen adamları, sporcu gençler memleketin halini ve ihtiyacını bilenler ve bütün fikir unsurları vs.) Halkevleri'nin memlekete yapacağı hizmet noktasından uygun ve yumuşak izahlarla şevklendirilmelidirler. Bu noktanın da yanlış anlaşılmaması lüzumludur:

Okuması ve bilgi derecesi ne olursa olsun bütün vatandaşlar halkevi bakımından ayni derecede değerli memleket çocuklarıdır. Halkevleri bunların hepsini kendi çatısı altına toplamaya çalışmalıdır. Halkevi gerçekten (halkın evidir) bu ruh her zaman egemen olmalıdır.

Bu sebeple Halkevleri'nde bir kısım vatandaşları ötekilerine üstün tutmak fikri yer bulmamak için yakında ayrı bir başkanlık divanı kararı bildirilecektir.

(Bu Bildiriğ öğreneğin M/23 fikra/ E v M/19 maddelerindedir.)

7 – Açılan ve açılacak olan bütün Halkevleri'nin açılma töreninde verilen söylevler, okunan şiirler, müzik parçaları, yapılan gösteritler, alınan fotograflar halkevi tarihinin başlangıcı andacı olmak üzre belli ve düzgün dosyalarda saklanacaktır. Bunların birer örneği Genel Sekreterliğe gönderilecektir.

8 – Her Halkevi'nin çalışması baştan sona kadar tutulmuş olmalıdır. Halkevleri toplanmalarının gün ve tarihleri her toplanmanın konu ve gündemi, her toplantıda kaç kişinin hazır bulunduğu belli bir deftere düzgün bir surette yazılır. Bu deftere (halkevi çalışma defteri) adı verilir. Şuğbe komiteleri şuğbe çalışmaları için ayrıca böyle birer defter tutarlar. Halkevleri'nde verilen konferansların, gösteritlerin betinleri ve örnekleri konuşulan şeylerin tutulga hülâsaları, notalar, fotoğraflar düzgün dosyalar halinde saklanır. Değerli fotoğraflardan albümler yapılır.

9 – Halkevleri pek çok tutumlu çalışma kurumlarıdır. Memleketin her şuğbesine esas olmak lüzumlu olan tutumlu çalışma fikirlerine Halkevleri örnek olmalıdır.

10 – Halkevleri toplanmalarında ve gösteritlerde küçük yaşta çocuklar bulunmıyacaklardır. Halkevleri çalışmasının eğlence ergesine değil yetişme ve yetiştirme gibi yüksek bir ideale yürümesine göre baysallığı ve düzeni bozacak, gürültü yapacak çocuk unsuruna Evlerimizde yer verilmemelidir. Bu fikir sert ve kırıcı bir yolla taptanmaktan ziyade şefkatle ve sebepleri anlatılarak halkımız bu şekle alıştırılmalıdır.

Büyük yaştaki halk tabakasının dahi Halkevleri'ndeki genel toplanmalarda baysallığı korumaları ve halkevi koyra ve eşyasının haraplattırılmaması ayni derecede dikkatli ve sevgenli bir ilgi ile kovalanmalıdır.

Ülkü Niçin Çıkıyor?[137]

İleri gidişin hızı, yolcuların ne için ve nereye gittiklerini bilmelerine bağlıdır. Bir ileri gidişte, kazanılacak mesafe ne kadar uzun, yenilecek zorluklar ne kadar çetin olursa bu bilgi şartı o kadar büyük ehemmiyet alır. Yalnız bilenler, ayrı ayrı bilenler de, büyük güçlükleri başaramazlar. Aynı şeyleri aynı surette bilmek, müşterek mefhumları anlamada birleşmiş olmak lâzımdır. İnsanları bilgi birliği, düşünüş birliği toplar. Bir bilen ve bir düşünenler, birbirini severler, birbirine inanırlar. Biribirlerine dayanırlar. En büyük kuvvet; bilen, seven, inanan ve biribirine dayanan topluluktan doğar.

ÜLKÜ karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılâp unsurlarını ısıtmak, ileri adımları sıklaştırmak için... ÜLKÜ, bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği ve hareket birliği yapmak için... ÜLKÜ millî dile, millî tarihe,

137 Recep, "Ülkü Niçin Çıkıyor," *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, cilt 1, sayı 1, Şubat 1933, s. 1-2.

millî sanatlara ve kültüre hizmet için... ÜLKÜ bütün bu gayelere hizmet yolunda çalışan Halkevleri'nin ruhundaki harareti yazı vasıtalarıyla yaymak için... çıkıyor.

Bu tarif, Büyük Millî Reisin mecmuaya yakıştırdığı ve verdiği ÜLKÜ adı ile neşir maksadı arasındaki sıkı münasebeti de gösterir.

ÜLKÜ'de büyük davaya inananların, buna Türk cemiyetini inandırmak, toplu ve heyecanlı bir millet kütlesi yaratmak hizmetinde vazife ve hisse almak isteyenlerin yazıları çıkacaktır. Mecmua, fikirlerine ve ruhuna sadakatle bağlı olduğu Halkevleri gibi hiçbir kâr ve kazanç fikri takip etmeden vazifesini yapacaktır. Mecmuaya yalnız kâğıt, mürekkep gibi malzeme bedelini ve matbaa, posta masraflarını karşılayacak bir fiyat konacaktır.

ÜLKÜ, ticaret fikirlerine dokunur bir tarafı olmadığını taassupla gösterecektir. ÜLKÜ'ye ilân konmayacaktır. ÜLKÜ'ye yazanlara yazı parası da verilmeyecektir. Bu nokta tesbit olunurken mecmuayı kuvvetli, şerefli ve muvaffakiyetli bir unsur yapmak maksadında en ileri çareleri düşünen arkadaşlar tereddüt ettiler. Para karşılığı yazan kıymetli makalecilerin yazılarından mahrum kalmanın ÜLKÜ için bir eksiklik olacağını düşündüler. Bu mülâhazanın karşısında büyük ve asil başka bir fikir vardı:

ÜLKÜ, bir mefkûre mecmuası oluyordu. Derinden duyanların ve içten inananların en büyük zevki, fikirlerini hiçbir maddî kâr karşılığı olmaksızın başkalarına duyurmak, yürüdükleri yolu takip edenlerin çoğalmasına hizmet etmek ve bunu görmektir. Tam mefkûreci, bunun için bir şey isteyen, bir şey alan değil, üste kendisinden bir şey verendir. Yalnız kendisinden bir şey de değil, lâzım olduğu zaman bu uğurda bizzat kendisini de verendir.

Bugünkü Türk münevverlerini, kendi cemiyetlerini aydınlatacak, yükseltecek, kuvvetlendirecek, tek tek olmaktan kurtarıp kütleleştirecek hizmet için Halkevleri'ne çağırıyoruz. Halkevleri'nin kürsüleri yanında ÜLKÜ'nün sütunlarını da onların emrine açık bulunduruyoruz.

Türk cemiyetine bu yoldan yapılacak hizmetin manası, hususî hesaplarımız, kârımız, kazancımız ve şahsî zevklerimiz için, gene bu cemiyetin kuvveti sayesinde, istediğimiz gibi kullandığımız zamanlarımızdan bir küçük kısmını millî bünyenin mermerleştirilmesi, granitleştirilmesi için malzeme olarak vermektir.

Fikirlerine kıymet verilen vatandaşların yazılarını satın almak, bunları bir süslü kap içinde sıralıyarak müşterilerini bulup satmak ve bu yoldan yarısı hizmet, yarısı ticaret olan bir muamele yapmak... Bir mecmua böyle de kurulabilir. Fakat ÜLKÜ yalnız hizmet için kuruluyor. O herkesin müşterek malı olacaktır. ÜLKÜ'de bilgi, fikir ve sanat teşhir olunacak. Onda veya onun vasıtasiyle bir şey alınıp satılamayacaktır. Biz memleketimizde, bu şartlar altında ÜLKÜ'ye yazacak bir münevver kütlesi olduğuna inanıyor, bu kütleyi vazifeye çağırıyoruz. Ve biz bu şartlar altında çıkarılacak ÜLKÜ'nün okunur ve aranır bir kıymet sahibi olacağına da inanıyoruz.

ÜLKÜ'nün izahlarında, teşrih ve tahlillerinde Cumhuriyet, milliyet ve inkılâp fikirleri esas olacaktır. Halkevleri'ni kuran siyasî fırkanın ana mefhumlar üstündeki telâkkileri birçok vesilelerle açık bir halde yazılmış ve söylenmiştir. Bu izahlara devam için her fırsattan istifade edeceğiz. Birkaç taraflı dağıtıcı, bulanık fikirler ÜLKÜ'de yer alamayacaktır. Yazılar bu bakımdan dikkatli bir göz altında tutulacaktır.

Ankara halkevinde Cumhuriyet'in 10. Yıldönümü[138]

Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönemi Ankara halkevi, Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası, 29 Birinci teşrin 1933.

Bugün Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümünü kutluyoruz. Her büyük millî bayramı kutlulamayı talimatnamesiyle vazife edinmiş olduğu kadar heyecanını duyduğu ve saygısını tekrarlamayı bir borç bildiği için her

138 *Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönemi Ankara halkevi*, Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası, 29 Birinci teşrin 1933.

defasında kutlulama işine ön ayak olan Ankara halkevi, bu eşsiz ve büyük bayram gününe bütün kudreti ve heyecanı ile iştirak etmiş bulunmaktadır.

On yıl içinde yeni baştan yurt, yeni baştan hars, yeni baştan millet, yeni baştan her şeyi yapan Cumhuriyet'in müsbet ve feyizli eserlerinden biri olan Ankara halkevi, bugün, kendisinin Cumhuriyet sayesinde ve Cumhuriyet'in eseri olarak neler yaptığını, En Büyüğümüzün işaret ettiği ve üzerinden gittiği yolda ne kadar ilerlediğini göstermek için bu kitapçığı neşretmeyi faydalı buldu. Bugün salonlarında Cumhuriyet'in onuncu yılını tebcil eden heyecanlı sözler, hareketler ve işler doldurup taşıran Ankara halkevi bu güzel vesileyi fırsat bilerek bir de yazı ile bu bayramların en büyüğünü bütün Türk milletine kutlulamayı ve Türk milletinin En Büyüğüne duyduğu sonsuz saygıyı tekrarlamayı bir inan ve ülkü borcu bilir.

Gazi, en güçlü bir tarihin, en genç bir iradesidir.

Halkevleri Açılırken

Ankara Halkevi, 19 Şubat 1932'de açıldı. Programı ve maksadı itibarile tarih vazifesini bitiren Türk ocakları Büyük Kurultayının kararile tarihe intikal ettikten sonra Mustafa Kemal ve onun fırkası halkı ve gençliği teşkilâtlandırarak, büyük kültür işine tam bir başlangıç olmak için Halkevleri'ni 19 Şubat 1932 de açtı.

Ankara halkevi, ilk açılan on dört halkevinden birisidir. Açılma gününden evvel Ankara'nın bütün uyanık insanları, büyük salona davet edildi. O gün Cumhuriyet Halk Fırkası Umumî Kâtibi Kütahya mebusu Recep Bey, çok samimî hasbühal yaparak; Halkevleri'nin maksadını, gençlere ve münevverlere düşen vazifeyi anlattı. Köylü ile şehirliyi, uyanıkla okumamışı bir arada kaynaştırmak için lâzım gelen esasların ve çarelerin hazırlandığını müjdeledi. Daha o günden halkevi bütün inanlı, genç ve uyanık ruhlarda açılmış bulunuyordu. Zaten Cumhuriyet Halk Fırkasının programına inanan, millî mücadelenin ateşinde dağlanan hangi kalp ve halkevi değildi ki...

19 Şubat 1932'de içtima saati olan 15'ten evvel büyük salon bütün localarile hıncahınç dolmuştu; teneffüsü göğsü kabartan ve gözleri yaşartan heyecanlı bir hava vardı; hiçbir kalabalıkta sükût o kadar manalı ve hamuleli olamazdı. Herkes elindeki "Hakimiyeti Milliye" den o günün programını okuyordu. Program böyle idi:

1-İstiklâl marşı

2-Cumhuriyet yemini

3-Canlı levha

4-Cumhuriyet Halk Fırkası Umumî Kâtibi Kütahya Mebusu Recep Bey'in nutku.

5-Behcet Kemal Bey'in açılış şiiri

6-Aydın Mebusu Reşit Galip Bey'in Halkevleri'nin müstakbel faaliyetine ait hasbıhali.

7-Çoban piyesinin temsili.

Halkevinin bugünkü açılış merasimine iştirak edecek zevat için ayrıca davetiye gönderilmemiş ve kimseye yer tahsis edilmemiştir.

Bugün salona istiabı derecesinde dinleyiciler kabul edilecek ve geri kalanlar için, o akşam, ertesi üç akşam saat dokuz buçukta Çoban piyesi tekrar edilecekti.

Bununla beraber halkevi tiyatro salonuna konulan radyo teçhizatı vasıtasıyle bugünkü merasimi gerek

Ankara'nın radyo tesisatı mevcut umumî yerlerinde gerekse memleketin diğer yerlerinde dinlemek ve takip etmek kabil olacaktı.

Açılma merasimine İstiklâl Marşı ile başlandı. Herkes ayakta büyük günlerden birinin havası içinde ve yakın mazideki büyük günlerin heyecanını duyarak İstiklâl Marşı'nı dinledi.

Cumhuriyet yemini, büyük Gazi'nin gençliğe hitabındaki son cümlenin ve onun gençlik ağzından verilen bir cevabın bestelenmesinden meydana gelmişti. Ağız, vakarlı ve derin musikîye, ön sıralardan başlıyarak bütün halk iştirak etmiş oldu. İnkılâplarımızı tarih sırasına koyan ve Halkevleri'nin hedefini işaret eden canlı tablo da çok büyük bir tesir uyandırdı.

Bundan sonra Cumhuriyet Halk Fırkası Umumî Kâtibi Kütahya Mebusu Recep Bey kürsüye geldi ve hemen her cümlesi gönülden kopan şiddetli ve sürekli alkışlarla karşılanan, ileri sürdüğü büyük ve isabetli inanışlara bütün hazır olanları iştirak ettiren şu ateşli ve heyecanlı hitabeyi iyrat etti:

Sevgi bağ; inan kuvvettir.

Recep Bey'in Nutku

Muhterem Arkadaşlar,

Cumhuriyet Halk Fırkasının geçen baharın sonunda Ankara'da toplanan büyük kongresi Fırkanın takip edeceği siyasî prensipleri program halinde tespit ederken nizamnamesine memleketin kültür sahasında millî mahiyette teşkilâtlanmasını temin edecek bir teşkilât da koydu.

Bu millî teşkilâtın esasını bugün ilk açılmasını yapacağımız Halkevleri teşkilâtı temin edecektir.

Halkevleri'nin nasıl kurulup işliyeceğini Cumhuriyet Halk Fırkası Umumî İdare Heyeti kongrenin bittiği günden itibaren aylarca çalışarak bir talimatname ile tespit etti.

Bu talimatname, Fırkanın Umumî Reislik divanı tarafından tetkik, tastik ve kabul olundu. Halkevleri talimatnamesinin neşredilen metnini ve bu evlerin nasıl kurulup işleyeceğine dair yazılı esasları bugün burada bizimle toplanmış olan bütün arkadaşların okumuş ve bilmiş olmaları lâzım gelir.

Arkadaşlar, biz Halkevleri'nin samimî ve bütün Türk vatandaşlarını müsavî şeref mevkiinde gören zihniyle kurulmuş çatıları altında bütün vatandaşları toplamağa ve iytinalı bir kültür çalışması içinde millî birliğe yükseltmeğe azmetmiş bulunuyoruz.

Halkevleri'nin nasıl kurulup çalışacağını talimatnamede gördüğümüz esasları genişleterek bu evlerin çalışmasını tanzim için kıymetli emekler sarf eden arkadaşımız Doktor Reşit Galip teferruatlı bir surette izah edeceklerdir.

Benim izahatım Halkevleri'nin çalışma ve usullerini değil; daha ziyade bu evlerin tesisi maksadını ve ruhunu anlatmağa inhisar edecektir.

Arkadaşlar

Bir milletin yetişip istikbale hazırlanması için klasik vasıtalar ve müesseseler mekteplerdir. Fakat muasır milletler millî bir mevcudiyet olarak yetişip teşkilâtlanmak için mekteplerin yalnız usuller, nizamlar altında çalışmasını kâfi görmüyorlar.

Gerçi tam şuurlu ve kuvvetli vatandaşlar yalnız mektep sıralarında iyi ve ciddî programlarla ve amelî tatbik usulleri ile yetişmiş olabilir.

Fakat bu asırda milletleşmek için, milletce kütleleşmek için mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lâzımdır.

Mektep binalarına, en kuvvetli ders vasıtalarına ve yetişgin muallim ordularına malik olan en zengin memlekette bile halkı yetiştirmek, halkı kütle haline getirmek için ayrıca millî bir halk mesaîsi tanzimini ihmal etmiyorlar.

Arkadaşlarım, gençlik istikbalin ışığıdır. Gençlik, mütemadiyen yetişen ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşatılmalıdır.

Fakat burada istitraden söyliyeyim ki gençlik derken yalnız yaş gençliğini anlamamalıyız. Ömrünü ideal uğrunda yıpratmış, saçını başını ağartmış can gençleri, özden gençler de bizim tebcil ettiğimiz heyet içinde dahildir.

Bu izahatımı gençlik kelimesinin yanlış telakkisi tashihe fırsat bulmuş olarak ilâve ediyorum.

Arkadaşlar,

Cumhuriyet Halk Fırkasının Halkevleriyle takip ettiği gaye; Milleti şuurlu, birbirlerini anlayan, birbirlerini Seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilâtlandırmaktır.

Halkevleri'nin içinde dokuz şube çalışacaktır. Bu şubelerin talimatnamede tarif edilen mahiyetlerine göre evler siyasî bir müessese değildir. Halkevleri Cumhuriyet Halk Fırkasının siyasî bünyesinden büsbütün ayrı, siyasî mahiyette çalışmadan büsbütün uzak ve fakat idare noktasından fırkaya bitişik bir mahiyet arz ederler.

Bu noktanın iyi anlaşılmış olmasına bilhassa ehemmiyet veriyoruz.

Bu asır milletleri yalnız siyasî teşkilât, yalnız ordu teşkilâtı, yalnız iktisat teşkilâtı ile yani yalnız maddî kuvvetlerle bünyeleşmiyor, kemiklenemiyor.

Onun içindir ki devletin siyasî mesaîsi üzerinde çalışan Cumhuriyet Halk Fırkası:

Siyaset sahasında kendi esas programını tatbik etmekle beraber ayrıca bu siyasî hayata girmiş ve girmemiş vatandaşları müşterek bir halk terbiyesiyle istikbale hazırlamak için Halkevleri'ni tesis ediyor.

Arkadaşlar, bu mahiyette bir halkevi teşkilâtını bütün halk için esas olarak yetiştirecek olgun insanlardan mürekkep bir rehber unsura ihtiyaç vardır.

Şuurlandırılacak, yetiştirilecek büyük tabakanın önüne düşecek bu rehber unsurun yokluğundan, kifayetsizliğinden şikâyet edenleri her zaman görürüz.

Bu şikâyetciler, her zaman, bu "götürücü, yetişdirici olarak büyük kümelere rehberlik yapacak insan unsuru nerededir?" diye sorarlar:

Bizim kanaatımıze göre en yanlış zihniyet Türkiye'de yetişmiş insan olmadığı davasıdır.

Arkadaşlar, memlekette hakıykaten mevcut bütün anasırı bizzat görmüş bir adam kanaatiyle ve bir görüş, inanış neticesi olarak arz ederim ki:

Türkiye'de Halkevleri'ni idare edecek yetişmiş insan unsuru vardır.

Yalnız arkadaşlar, bu insan unsurlarının birçokları ekseriya aldıkları resmî ve gayrı resmî muayyen işleri ve vazifeleri görmüş olmakla cemiyete karşı ifasiyle mükellef oldukları tekmil vazifelerini yaptıklarını zannederler. Eksiklik buradadır. Yanlış düşünüş buradadır. Meselâ;

Bir muallim mensup olduğu mektebin muayyen sahasındaki vazifesini yaptıktan sonra, bir meb'us meclisin heyeti umumiye ve encümenlerindeki hizmetini gördükten sonra, bir doktor hastalarını ilmin ve şefkatin icabatiyle tedavi ettikten sonra cemiyete karşı yapacak başka hiçbir iş ve vazifesi kalmadığını zanneder.

Meselenin esaslı bir surette tashih edilmesi lâzım olan asıl noktası budur.

Bu mevzuda büyük eksikliğimiz memlekette insan mevcut olmaması değil; bilâkis memlekette esasen mevcut kıymetli insanların cemiyetleşmek ve cemiyet içinde cemiyetle beraber cemiyet için çalışmak lüzumunu anlamamış olmasıdır. Hepimizde her nasılsa yerleşmiş olan bu lâubali zihniyet neticesinde yetişmiş ve yetiştirici, ileri götürücü unsurlar ileri gitmeye muhtaç olanların önüne düşmek vazifemizi yapamıyoruz.

Halkevleri hepimizi bu yolda vazife cephesine sürecektir.

Arkadaşlar, yalnız bir muallim bir hekim değil, meselâ bir tüccar, mağazasında hesabını bitirdikten ve vazifesini yaptıktan sonra kendi evine gidip istirahatını yapmadan evvel yahut eğlenti saatine başlamadan evvel kendi şahsi hesapları için sarf ettiği zamanın hiç olmazsa beşte biri kadar bazen onda biri kadar bir zaman parçasını bir şerefli ferdi olduğu cemiyetin yetişmesi için çalışmağa hasretmek lâzım geldiğini bilmelidir.

Arkadaşlar, tek tek insanlar çok kıymetli, çok yüksek olabilirler ve memlekette her biri ayrı ayrı bir kıymet ifade eden binlerce, on binlerce kıymetli insanlar bulunabilir.

Fakat arkadaşlar hepimiz kendi şahsımız için hasrettiğimiz çalışmak, kazanmak yahut eğlenmek zamanının bir kısmını cemiyet için sarfetmek lâzım geldiğine inanmadıkça içimizden en iyi yetişmiş vatandaşta nihayet tek vatandaş olarak kalır. O riyazî manasile ancak bir vahit ifade eder.

Müştereken çalışmadığımız takdirde her tekimiz tek olarak kalır. Binimiz bin, beş binimiz beş bin, on binimiz on bin tek vatandaştan başka bir şey ifade etmez.

Halbuki Arkadaşlar, her biri birer kıymetli vahit olan vatandaşlar bir arada toplanırlarsa manzara büyür. İki tek kıymetli vatandaş bir araya gelirse iki değil on, üç tek kıymetli vatandaş çalışmada birleşirse yapacağı tesir üç değil yüz eder.

Arkadaşlar, Türkiye on dört milyonluk bir nufus kesafeti arz eden bir memlekettir (Ben şahsen nufusumuzun bundan daha çok fazla olduğuna kaniim).

Arkadaşlar, Halkevleri faaliyetinde istihtaf ettiğimiz birleşmek ve beraber çalışmak sistemi sayesinde pek uzun sayılamayacak bir zaman içinde Türkiyenin bütün dünyanın muvacehesinde *arz edeceği mevcudiyet; 100 milyonluk bir millet kütlesinin yapacağı tesire takabül eder.*

Arkadaşlar, burada haksızlık yapmamak için kıymetli bir muallim arkadaşı-

mın bir idare lambasının ışığı altında küçük mütevazı masanın üzerinde ertesi gün milletin, cemiyetin kendine emanet ettiği yavruları yetiştirmek için sarf ettiği emeği cemiyet için değildir; kendi içindir demiş gibi bir vaziyette bulunmaktan dikkatle ictinap ederim. Kezalik bir doktor arkadaşın kendi vatandaşlarında (vatandaş olmasa bile beşer eczasındandır). herhangi biri hakkında gösterdiği şefkat, itina elbette onun bir bakıma cemiyete karşı vazifesini yapmış olmasıdır. Fakat arkadaşlar gerek bir muallim ve gerek bir doktorun vazifesinde cemiyete yaptığı bu hizmet kabul edelim ki bilvasıtadır.

Esas olarak muallim ve doktor kendi hayatlarını kazanmak için çalışırlar. Fakat bu çalışmanın neticesinde bilvasıta cemiyete de hizmet etmiş olurlar. Fakat bizim bugün Halkevleri'nin açılması münasebetiyle mevzu-i bahs ettiğimiz bir kazanç fikri olmaksızın cemiyete bilvasıta değil, doğrudan doğruya yapılacak hizmettir.

Halkevleri yetişmiş bir vatandaşın kendisi gibi yetişmeğe fırsat bulmayan vatandaşları da yetişdirmek için bir zaman tahsis etmesi talebini ortaya koyuyor.

Arkadaşlar, bu cemiyetleşmek fikri bütün Halkevleri faaliyetlerinin esas temelidir.

Kültür, ideal, gaye ve mefkûre birliği ancak cemiyetleşmek sayesinde kuvvetlenecektir. Bu fikrimi daha açık izah edebilmek için size bir misal alacağım arkadaşlar:

Biz burada bin arkadaşız. Ve her birimizin biner lirası bulunabilir. Bunun yekûnu bir milyonluk bir servet yapar. Fakat her ayrı bin liranın kıymeti bin liralık bir kuvvet olmakla kalmağa mahkûmdur. Bunlar birleşirse aynı yekûn olan bir milyon ile daha pek çok milyonluk işler görecek iktisadî bir kuvvet hasıl olur. Bu fikir bir şirket teşkil etmek fikridir. Misalimiz ticarî mahiyette şirketleşmiye karşı küçük sermayelerin kıymetsizliğini gösterir.

Şirket iktisadî manada bir cemiyettir. Kanunî ve amelî manada şirket sırf kâr teminini için vücude gelmiş bir cemiyet demektir.

Fakat bir cemiyet, şahsî hiçbir kâr düşünmeden ulvî gayeler etrafında birleşmeği ifade eder. Bir şirketteki maddî hesap bir cemiyette manevî kıymetlerini birleşip işlemesi şekline tatbik edilince modern bir milletin cemiyetleşmek vazifesi ehemmiyetle kendini gösterir..

Medeniyetin en büyük eseri cemiyettir. En büyük kuvvet cemiyettedir. Türk milleti; en şerefli bir tarihe sahip olan, zekâsı, istidadı, tahammülü ve fedakârlığı üstün olan milletimiz bütün dünyada yalnız resmî kuvvetleri ve resmî teşkilâtı ile tanınmaktan çıkmalıdır.

Türk milleti, yalnız nufusunun sayısı ve memleketin genişlik ölçüsü ile değil, yüksek vasıfları ve asıl kaniyle lâyık olduğu bir mevcudiyet olarak kendini âleme ihsas etmelidir.

Biz, Halkevleri'nin arkadaşlık havasının hararetiyle ısınan çatıları altında milletimizin tek tek olmaktan çıkararak sulpleşerek, katılaşarak, cemiyetleşerek hacmı, irtifaı ve cevheri ile kendisini muhabbetli bir granit kütlesi halinde istikbale arz edeceğine kaniiz.

Arkadaşlarım, bu sözlerimde büyük işleri başarmanı güçlüğünü mühimsemeyen bir hafiflik görmemenizi rica ederim. Bu davamız gerçi büyüktür. Fakat bizim neslimize daima güç ve büyük işler görmek mukadder olmuştur, vazife olmuştur.

Biz güçlükleri hafif görmeyerek fakat zorluklardan da yılmayarak bugün bu vazifeyi

yapmıya başlıyoruz. Metotlu, zemanlı, programlı ve seneleri dar görmeyen sabırlı bir zihniyetle çalışacağız.

Çalışırken kendimize güveneceğiz, birbirimize inanacağız, birbirimizi seveceğiz birbirimize dayanacağız, her tekimiz hepimiz için olacak, günlük düşüncelerden, işlerden doğan anlaşamamazlıklarda birbirimizi affedeceğiz. Bu çatılar altında çalışırken iyilik, doğruluk, güzellik ve birlik aşkımız ebediyen sönmeyecek, *silinmiyecek... Ve muvaffak olacağız.*

Arkadaşlar, bu sözlerimin sonu olmak üzre Ankara Halkevi'ne onun istikbalinden emin olarak açıyorum.

Bu açışım, sizin güzel huzurunuzda, Ankara'da ceryan etmekle beraber sizleri birer şerefli ferdi olduğumuz milletin timsali ad ederek ve bu itibarla Türk milletinin bütün fertleri huzurunda, bütün Türkiye'deki Halkevleri'ni ayni saatte burada açıyorum.

Gerçi bugün bu saatte bu açılış ve çalışma vasati, çalışma unsurları hazır olabilen 14 vilâyette vaki oluyor. Fakat vesait hazırlandıkça memleketin diğer kısımlarında da Halkevleri'ni yavaş yavaş açmak vazifesine devam edeceğiz.

Aziz Arkadaşlarım, en son sözüm olarak, Cumhuriyet'e ve bütün inkılâba derin sadakat, Büyük Türk milletine selâm ve hürmet ve memleketin büyük korucusu ve Halkevleri'nin yapıcısı Büyük Türk evlâdı, Gazi Mustafa Kemal'e hürmet ve merbutiyetimizi ifade ederim (Şiddetli alkışlar).

Alkışlar halâ devam ediyordu; kürsüde Behçet Kemal Bey göründü; Halkevleri için hazırladığı şu şiirini okudu:

Türk genci!
Birinci vazifen Türk Cumhuriyet'ini, Türk istiklâlini korumaktır.

Açılırken

Her elde var bir kalem, bir pergel, balyoz sapı:
On dört milyon emekle yapılıyor bu yapı.

Ne gösteriş, ne taklit, ne özeniş inkılâp
Neler yapmadın ey Türk; bu büyük işi de yap.

Türk insanlık uğruna akın eden, var eden
Türkün medeniyeti, insanı insan eden.

Türkün güneşleriyle dünya ufku ağardı,
Türk olmasa tarihe yazılacak ne vardı?

Ey dünya yine bizden ders alacaksın yarın...
Sesini duyuyoruz derinden atların:

Bugün sizden hoşnuduz ey Gazi nesilleri
Medeniyet safında en yüksek en ileri,

Bu çetin parolayı tekrarladıkça sizler,
Geçmiş asırlar gibi saygı ve sevgi gizler.

Gelecek asırlarda büyük Türk milletine
Türk olana mukadder aynı vazife yine.

İnsaniyet örneği, medeniyet rehberi,
Yolunuz açık olsun ey Gazi nesilleri..."

Bu sözü tutmayanı Türk genci yolsuz sayar;
Kanımıza güvenin bekleyin ey atalar!

Ey dünya Türkün ölmez ruhunu öğren tanı,
Baştan başa yayılıp bu yeni Türk vatanı

İmrenecektir bize yer yüzünde dört bucak;
Türkeli gibi olmak darbımesel olacak

Türkün yalnız cesaret değil asıl hassası
Medeniyet aşkıyle bir: Türkün Türk olması

Nemiz eksik eskiden? Damarda var aynı kan.
Kafada aynı şuur, gönülde aynı iyman,

İçteki ve dıştaki zincirleri kırmışız,
Biz varız diye bütün cihana haykırmışız.

O gün, şom ağızlar nemiz var ki diyordu
Yokluk içinde nasıl yaptık iymandan ordu;

En mücehhez muntazam orduyu halkeden biz,
Bugün de başka şeyler yaratmayı biliriz.

Arkadaş geri durma uzaktan çatma kaşı,
İymanına azmine işte bir mehenk taşı:

Var mısın çık meydana, kendini burada göster
Türk gencinin hızını bütün bir yurda göster.

Bunu yurt zaten bilir; öğrensin bütün cihan,
Dünyanın en kudretli kanıdır sendeki kan.

Biz varız; Türk genci var, diri Türk gençliği var.
Bugün emanet diye kalbimize konanlar,

Bulacaklar buldular en sarsılmaz temeli,
Birleşince bu yerde Türk eli, Türk emeli.

Binbir gecenin bu anda bir ağızdan sesi bu:
Bugün doğan güneşin olmayacak gurubu...

Hedefi gösterecek, yayımızı gerecek,
Bizlere bulut feyzi, şimşek hızı verecek
Halkevleri bu günden büyük yola girecek.

Ne geride kalacak ne yolda duracağız;
O bizi yürütecek, biz onu saracağız...

Gayeye varacağız.

Gayeye varacağız...

Büyüklerinin vecizelerini ve inanışlarını mısralar halinde tekrarlayan, büyük milletimizin tarihteki o eşsiz rolünü anlatan mısralar bilhassa çok alkışlandı. Son mısraın ikinci parçasını kendisi okumadı, hazır olanların hepsi bir ağızdan yüksek sesle, bir and şeklinde tekrarladılar: "Gayeye varacağız!"

Halkevleri'nin nasıl çalışacağını bütün teferrüatile anlatacağını Recep Bey'in haber verdiği Reşit Galip Bey'in nutkunu herkes can kulağıyla dinlemeye hazırlanmış bulunuyordu. Aydın Mebusu Doktor Reşit Galip Bey, heyecan ve inanla, tarih programı bir arada kaynaştıran, Halkevi gençlerine büyük yarına varılacak yolları eşsiz tarihimizden alınacak hızlarla işaretleyen bu değerli nutkun metni şudur:

Reşit Galip Bey'in Nutku

Muhterem Arkadaşlarım,

Memleketin en güzide fikir ve irfan zümresine mensup dinleyiciler karşısın-

da millî kültür işlerinden bahsetmek vazifesi benim için bir büyük kolaylık, bir de ehemmiyetli zorluk gösteriyor. Kolaylık, devlet müesseseleri haricinde halk kültür yurtları mesaîsinin kıymet ve ehemmiyeti hakkında size karşı deliller ve vesikalar iradına lüzum ve ihtiyaç olmamasından, zorluk da bu sahada yapılması düşünülen işleri sizlere beyendirebilmek endişesinden geliyor.

Önümüzde, kapısı şimdi açılmakta olan mesaî sahası engindir. Davamız millet olarak medeniyet yolunda bir zamandan beri kaybettiğimiz mesafeyi en kısa bir zamanda kazanmak ve medeniyet safında lâyık olduğumuz mertebeye, yani en ileriye varmaktır.

Halkevleri'nin gayesi bu maksada bağlanacak enerjileri ve hizmet emellerini teşkilâtlandırmaktır.

Gazetelerde çıkan ve şimdi hepinize birer nüshasını sunduğumuz talimatnamede Halkevleri'nin kaç mesaî şubesine ayrılacağı ve bunların hangi maksatlara doğru nasıl çalışacağı ayrı ayrı fasıllar ve maddeler halinde yazılıdır. Bunları burada baştan aşağı okuyarak tekrarlamaklığım sizin için faydasız bir yorgunluk olur. Bugünkü konuşmada, bu talimatnamenin kurulmasını istihdaf ettiği Halkevleri yani, muhit mesaîsile merkez mesaîsinin birbirine nasıl kaynaştırlacağı, muhitin merkeze, merkezin muhit teşkilâtına ne yolda bağlanacağı ve takip edilecek umumî gaye hakkında düşünülenleri arza çalışmamı tercih buyuracağınızı zannediyorum. Halkevleri, talimatnamede görüldüğü gibi, dokuz mesaî şubesinden terekküp ediyor.

Bu şubelerin yalnız isimlerini saymak, ihtisas, istidat ve temaylülleri ne olursa olsun bütün münevverlerin Halkevleri'nde kendi emellerine uygun bir iş meydanı bulabileceklerini göstermeye yeter.

Sıra ile gitmiş olmak için evvelâ

Dil, Edebiyat, Tarih Şubesi'nden bahsedeyim:

Dilimiz, Edebiyatımız, Tarihimiz yabancı unsurların tesir ve istilâsından en fazla masun bulunmak lâzım gelirken, en sürekli taarruzlara uğramış ve en derin yaralar almış millî kültür müesseseleridir.

Dil ve edebiyat millî duygu ve kaynaklardan deva getiren kıymetli müntesiplerinin müşfik bakımı ile artık şifa ve kurtuluş yoluna girmiş bulunuyor.

Millî tarihe gelince, o da Büyük Reis'in emsalsız ve daimi isabetiyle açtığı ve yürüdüğü mesaî neticesinde aydınlatıcı kuvvetli günden güne artan hakikat ışıkları altında, asırlarca içinde yaşatıldığı, çürütücü karanlıklardan sıyrılıyor.

Türk tarihi bütün azamet ve haşmetiyle, muannit sisleri heybetinin fırtınasile yırtan muazzam haşmetli ve azametli dağlar gibi berrak gökler ortasında her gün şahikalarından birini daha gösteriyor.

Millî benliği terkip eden, millî ruhu şekillendiren ve kudretlendiren kültür unsurları içinde (diğerlerinin ehemmiyet istihfaf edilmeksizin), Dil, Edebiyat ve Tarih, şüphesiz ilk sıraya girer.

Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi memleketin uzak ve yakın bütün köşelerinde bu sahalarda çalışanları birleştirmek maksadını güdecektir. Bilhassa her işin yeni başlanmış sayılabileceği bugünkü şartlar içinde dilcilerin, edebiyatçıların ve tarihçi-

lerin en sıkı bir çalışma birliği gütmeleri elzemdir. Millî dilin, millî edebiyatın, millî tarihin sağlam temeller üzerinde yükselmesi için bu çalışma birliği ve onu temin edecek teşkilâtlanma şarttır.

Bizde bu mesleklerin iki türlü müntesipleri var. Birinci zümre yüksek ihtisas mertebelerine ermiş üstat safına geçmiş olanlardır ki dünya neşriyatını kolaylıkla takip edebildikleri halde, her hangi bir mevzuun kendi memleketimizin şu veya bu köşesinde bizzat tetkiki imkânını ekseriya temin edemezler. İstanbul'da veya Ankara'da oturan bir dil üstadı meselâ Orhon kitâbeleri hakkında ecnebî müelliflerin bütün eserlerini kolayca ele geçirebiliyor. Fakat Aydın, İçel, Urfa veya Erzurum yaylalarında yaşıyan Yörükler arasında çalıştığı mevzu için pek faydalı olabilecek araştırmalar yapmağa belki ekseriya maddî imkânsızlık yüzünden muvafık olamıyor. Buna mukabil muhitte Türk dili üzerinde çalışmayı kendine zevk ve meşgale edinmiş birçok kıymetler ve istidatlar vardır ki ya beynelmilel mesaî ve neşriyatı takip edememek ya da ilmî usuller dairesinde çalışamamak yüzünden semereli neticelere zorlukla varabilmektedirler. Bir metot anahtarile açılacak istikamette faydalı ilim hazinelerine varabilecek mesaînin samimî ve açık bir gayretle bütün bir hayat vakfedilmiş olmasına rağmen kör kuyularda tıkanıp kaldığını hepimiz her yerde ve çok defalar görmüşüzdür.

Bu misali diğer mesaî kollarına da hiç yanılmadan teşmil edebiliriz. İşte dil sahasında olduğu gibi, tarih, edebiyat ve bütün güzel sanatlar sahalarında ve diğer şubelerin iştigal esaslarında bu iki münteha arasında irtibat ve muvasele kanalı olmak Halkevleri merkez ve muhit teşkilâtının başlıca hedeflerinden birini teşkil edecektir.

Halkevi talimatnamesinde sıra itibarile ikinci olarak Güzel Sanatlar Şubesi geliyor.

Bu şube musikî, resim, heykeltıraşlık, mimarlık müntesiplerini toplıyacak...

Edebiyat, dil mesaîsi ile sıkı münasebeti dolayısıyle birinci şubeye ayrıldı.

Resim ve heykeltıraşlığın puta ve sûrete tapılmak âdetini tenvir ve irşat ile değil sanatı tekfir ve mahkûm etmekle kaldırmak gayretine düşen acız müştehitler ve cahil hurafeciler elinde ne hale düşürülmüş olduğunu resmin kitaba ve tezhiplere, heykeltıraşlığın mezar taşı kovuklarına münhasır bırakıldığını içimizde bilmeyen yoktur. Musikînin, Kur'an, Mevlüt ve ilâhiler okunurken, tekkelerde çılgınlar gibi zikredilirken pek makbul, muteber ve sevap sayılan musikînin bu çerçeve dışına çıkınca ayıp, merdut ve günah gösterildiği zamanlardan da pek uzak değiliz.

Çocukları musikîye heves eden ailelerin felaketzede sayıldığı, musikîşinasların (çalgıcı makulesi) diye tahkir olunduğu yıllar bize dün denecek kadar yakındır. Son iki üç asır evveline kadar dayanabilmiş olan Türk mimarlığına gelince, o da umumî inhitat zelzelesinden kendi payını alarak sendelemiş ve yıkılmıştır.

Arkadaşlar,

Musalla taşı ve teneşir tahtası sanatkârlarının yobaz kafalarından hortlamış telakkiler ve telkinler ile asırlardan beri öldürülmiye, akrep kuyruklariyle eşelenen mezarlara gömülmeye, safsata çamurlariyle örtülmiye çalışılan Türk sanat ruhu ölmemiştir.

Ataların tükenmez mirası olan sanat, Türk milletinin damarlarında bütün hayatiyetini kurmuş olarak yaşıyor. Köylüleri uzun ve ıssız yolların yorgunluğunu sayısız Türkülerle dinlendiren, dağbaşındaki çobanları bile bestekâr bir millete sanat ruhu ölmüş olamaz.

Son yıllar içinde sayıları birdenbire yüzlere, binlere doğru artmıya başlıyan ressam, musikîşinas, mimar, heykeltıraş gençler millî ruhtaki sanat iştiyakını günden güne daha fazla kıymet ve liyakatla temsil eden canlı delillerdir. Maddi, manevî her türlü imkânsızlığa rağmen, müşkülât ve mahrumiyet dikenliklerile yollarının her an kesilmesine rağmen yetişerek yükselen ve aralarında beynelmilel büyük sanat şöhretleri yaşadığına şüphe etmediğim genç Türk sanatkârlarını Halkevleri'nin açılış gününde sevgi ile selâmlarım.

Talimatnamede 3 numaralı şube, temsil işlerini üstüne almış bulunuyor.

Halkevleri temsil şubelerini bu teşkilâtın en mühim vazife cihazlarından biri sayıyoruz. Halkevi sahnesi, bir millî kültür mektebi olacaktır. Orada çalışan millî müdafaa için emek veren mücahitler sayılacaklardır. Memleketimize kitap, gazete, mecmua gibi neşir vasıtalarının yayılış sınırları (maalesef pek dar bulunuyor); nutuklar ve konferanslar ise bilirsiniz ki çok daha mütevazı nispetlerde muhatap buluyor. Ankara'da beş gün zarfında 6000 kişinin dinlediği Akın temsili verilmesinden edindiğimiz tecrübe, göstermiştir ki her zaman için ve herhalde daha birçok zaman için, fakat bilhassa bugün için memleketimizde en iyi, en güzel ve en faydalı neşir vasıtası temsildir. Önümüzdeki yıl da vilâyetlerle büyük kazalarda 100 halkevi kurabildiğimizi kabul edersek, aynı piyesin her halkevinde mükerrer temsillerinin ortalama olarak 2000 kişi tarafından görülmesiyle bir fikrin, bir tezin 3-4 gün içinde 200.000 vatandaşa yormadan sıkmadan en cazip şekilde yapılabileceği anlaşılır. Pek o kadar derin riyaziyeciliğe ihtiyaç göstermeyen bu hesap temsil şubelerine verilecek ehemmiyetin ne kadar doğru ve yerinde olacağını gösterir.

Temsil şubelerinde, vazife alacak kadın ve erkek arkadaş belki en yorucu sahayı seçmiş olacaklar, fakat muhakkak ki hayırlı ve feyizli semereleri pek çabuk görülecek hizmetleriyle millî kültür ve millî yükseliş tarihimizde zaman geçtikçe kıymeti daha iyi takdir edilecek şerefli bir hatıra bırakmış olacaklardır.

Halkevleri temsil mesaîsinin bilinmesi lâzım gelen hususiyetleri vardır. Halkevi sahnelerinde yalnız millî tezleri müdafaa eden mevzularda piyesler temsil edilir.

Bizim mevzularımız umumî Türk tarihi ile Millî Mücadele'nin her biri bir millete ebediyen, şeref ve iftihar sermayesi olabilecek sayısız safhaları, Türkün güzel ahlâkı, yüksek faziletleri, Türk ruhundaki maddî, manevî sonsuz kudretler gibi membalardan alınacaktır. Saltanatla Cumhuriyet'in, irtica ile inkılâbın, modern mekteple köhne medresenin, iyi vatandaşla fena vatandaşın, umumî cemiyet menfaatlariyle şahsî menfaatların, saiki miskinlik ve cehalet olan fakirlikle namus dairesinde çalışarak kazanılmış refahın; yeis ve betbinlikle ümit ve nikbinliğin mukayesesi gibi daha sayılabilecek mevzularda Halkevleri'nin temsil mesaîsine zemin teşkil edeceklerdir.

Dört numaralı şubemiz Spor Şubesi'dir.

Halkevleri Spor Şubesi kendine mahsus teşkilâtı yapmağı esas tutmaz. İd-

man ittifakına dahil olan olmıyan mevcut teşkilâtı himaye ve takviyeyi tercih eder. Bütün spor cemiyetleri Halkevleri'nde daima hararetli ve samimî bir muzaharet muhiti bulacaklardır.

Halkevleri spor telakkileri etrafında her türlü vasıta ile esası müdafaa edeceklerdir.

Bunlardan birincisi, sporda yalnız atlet yetiştirmek değil, bedence olduğu kadar ahlâkca ve fikirce sıhhatlı ve kudretli vatandaşlar yetiştirmek gayesidir. Bunun etrafında öteden beri birçok neşriyat yapılmıştır.

İkincisi, sporun yalnız gençliğe mahsus bir meşgale sayılmak telâkkisinin tashihidir.

Türklerde her ferdin ömrünün son yaşına kadar spor yapması millî ananelerinden biri olduğu halde batıl ve yanlış itikatlara feda edilen birçok güzel ananeler olduğu gibi son asırlarda bu da ihmal edilmiş ve caheletin unutgan hatırasında silinip gitmiştir. Sporun yalnız heveskâr gençlere mahsus bir meşgale sayılması bugün de umumî denecek kadar şamil bir telâkkidir.

Spor iştigallerinin ancak çocukluk devresi için makul görülmek itiyadını ve herhangi bir spor eğlencesine veya müsabakasına biraz daha yaşlıca göründüğü halde iştirak edenlerin bugün bile, "koca bebek" diye alaya alındığını hepiniz bilirsiniz.

Bazı memleketlerde her sabah saat yedide radyo merkezinden bir mütehassısın kumandalarile en gencinden doksan yaşına kadar bütün halkın evlerde 15-20 dakika idman hareketleri yaptıklarını görmüştüm. İsteyiş ve özleyişte şimdilik bu kadarına varmamakla beraber her yaşa göre spor şekilleri olduğunun ve herkesin her yaşa göre spor hareketleri yapması lüzumunun yayılmasına çalışmamız lâzım geldiğini tekrarlamalıyız. Halkevleri'nin spor işlerine faydalı olabilecekleri sahalardan biri de budur. Bunun ne gibi şekiller altında tatbik sahasında çıkarılabileceği talimatnamede yazılıdır.

Beşinci şube, içtimaî yardım unvanı aslında Halkevleri'nin hayır işlerine ayıracağı mesaî payını temsil eder.

Türk ırkının bütün tarihinde ruhunun, yoksullara yardım şiarının en yüksek menkıbeleri okunur. Uzak şarktan Mısır'a ve Tuna boylarına kadar muhtelif devirlerde kurulmuş Türk devletlerinin hiçbiri yoktur ki tarihinde cömertlik bir içtimaî kahramanlık mertebesine çıkmamış olsun. Hilâliahmer, Himayeietfal, Verem Mücadele cemiyeti, Tayyare Cemiyeti ve saire gibi nisbeten yeni millî hayır müesseselerine bugün gösterilen millî alâka aynı zamanda millî itimada sağlam delildir.

Halkevi İçtimaî Yardım Şubesi

Esas itibarile içtimaî yardım cemiyetlerinin teşkilâtı olan yerlerden olanlara muzaheret eder. Bunun haricinde talimatnamede yazılı yardım sahalarına imkân derecesinde yetişmiye çalışır. Türkün şiarı kapısının tokmağı çalınmadan ve önünde avuç açılmadan yardıma ve imdada koşmaktır. Yoksullar, öksüzler, hastalar ve sakatlar dilencilik mezelletine düşmeden, dilenciliği sanat ve meslek edinmek sefaletine uğramadan yardım görmelidirler.

Talimatnamemizde altıncı şube olarak gösterilen Halk Dershaneleri ve

Kurslar Teşkilâtı'nın ehemmiyeti büyüktür. Harf inkılâbı sıralarında büyük reisin kumandası altında memleket münevverleri tarafından açılan irfan seferberliğinin üç beş ay içinde verdiği muazzam ve harikalı netice şüphesiz hafızalarımızda hâlâ heyecanla yaşamaktadır. Bu misal Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi'nin ümmilikle mücadeleden başka memlekette belki her yıl başına beş yıl kazandıracak kadar faydalı ve müspet neticeler verebileceği ümidini beslemiye ve söylemiye elverişlidir.

Yedi numaralı kütüphane ve neşriyat şubesine gelince; her halkevinde bir okuma salonu bulunması Halkevleri'nin ilk tesis şartlarından sayılmıştır. Halkevi kütüphanelerinin de halkevi maksat ve gayelerine uygun kitaplara yer verilmiye dikkat olunacağını tafsile hacet yoktur.

Sekizinci şube Köycüler unvanını alacak arkadaşların şubesidir.

Cumhuriyet'in, millî idaresinin ilk gününden beri memleket nufusunun dörte üçünden fazlasını teşkil eden köylümüze ne kadar büyük kıymet ve ehemmiyet verdiğini hepiniz bilirsiniz. Size bu vadide unutulmaması lâzım gelen millî hatıralardan biri olarak Birinci Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart 1922 tarihli celsesine ait zabıtlardan alınma şu birkaç satırı okuyacağım:

"Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? (Köylüler, sadaları) Bunun cevabını derhal birlikte verdik. Türkiye'nin hakiykî sahibi, efendisi hakiykî müstahsil olan köylüdür.

O halde herkesten daha çok refah ve saadate lâyık olan köylüdür. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin iktisadî siyaseti bu aslî gayeyi istihsale matuftur.

Yedi asırdan beri cihanın dört köşesine sevk edilerek kanlarını akıttığımız, kemiklerini yabancı topraklarda bıraktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf ettiğimiz ve buna mukabil daima tahkir, terzil ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakârlıklarına ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık, cebbarlıkla uşak menzilesine indirmek istediğimiz bu aslî sahibin huzurunda bu gün hicap ve ihtiramla hakiykî vaziyetimizi alalım."

O zaman Bolu mebusu olan merhum Tuna Hilmi Bey yerinden haykırıyor: Yaşa, ulu ruhlu Paşam, Yaşa..

On günden sonra, onuncu yıldönümüne erişecek olan bu sözler henüz kuruluş ve kurtuluş mücadelesi içinde bulunan bir devlet reisinin, Gazi Reisi'nin Büyük Meclis huzurundaki resmî beyanatında işitildi. Cebbar, mutasallit, milletle ilişiğini kesmiş ve yarasalaşmış bir aile saltanatının, milletin kenisinden doğan yeni bir idare tarafından tokatlanarak atıldığını gösteren vesikalar arasında bu birkaç cümlenin pek hususî ehemmiyeti vardır.

Bunların telâffuzundan sonradır ki

1- Devlet bünyesinin temeli köylüdür;

2- Millî varlık, köylünün refah ve saâdetidir;

3- Köylü korunmalı, fikren, irfanen yükselmelidir;

4- Köylüyü ezen vergiler kaldırılmalı ve himaye edenler konulmalıdır;

gibi prensipler tatbiykat sahasında hâkim esaslar halini aldı. Âşarın kaldırılması, köyleri merkezlere bağlıyan yolların çoğaltılması, köy mekteplerinin binlerce artması,

sıtma mücadelesi, Osmanlı saltanatında köylü hissesine düşen yüzde kırk derecesindeki vergi nisbetinin yüzde on bire indirilmesi dünyanın en güzel halkcı kanunlarından biri olan köy kanunu, tarlasız köylülerin toprak sahibi kılınması, Büyük Millet Meclisi'ne doğrudan doğruya saban başından gelen köylü mebusların iltihakı hep bu 1 Mart 922 beyanatının inkişâf ve tekâmül safhasıdır.

Halkevleri'nin köycülüğü bilhassa köylü ile şehirli, köylü ile münevver zümre arasında temas ve münasebetin artırılmasını istihdaf eder. Bu artıştan çok büyük ve hayırlı neticeler doğacaktır. Köylerimizden daha birçoğunun mektepsiz, memleket ve dünya hayat ve hadisatıyle irtibatsız bulunduğunu düşünmek bir mefkûre için hizmet aşkı taşıyanlar önündeki atılmak sahasının ufuksuz genişliğini gösterir. Müşkülâtı ancak yenmek için mütalea eden Türk gençliğine vazife sahasının enginliği tereddüt vermez. Köylerde çalışacak arkadaşlarımıza merkezde köylülere mahsus olarak belki haftada bir çıkacak, fakat en az elli bin nüsha basılacak bir gazete ile ve mümkün olan bütün vasıtalarla yardıma çalışacaktır.

Köycülük, bütün münevverlerin köylere taşınması ve köylerde yerleşmesi gibi muhal bir temenni ifade edemez. İmkân bulanlar onu yapabilirler. Fakat hayatları vazifeleriyle şehirlere bağlı olanlar bu maksat için tatil zamanlarından istifade edebilirler.

Binlerce, belki on binlerce münevverin seçecekleri, benimseyecekleri sahalarda gökten inmiş islahatçılar tavrı ile değil, müsavî Türklük ve kardeşlik şartile medenî, sıhhî, bedîî ve fikrî tekâmüle çalıştıklarını tasavvur etmek ne tatlı ne yüksek bir heyecan veriyor.

Millî yükseliş gayesinin bu çok verimli meyanına gayretlerini vakfedecek arkadaşların asil ve mukaddes feragat duygularını şimdiden hürmet ve tebcil ile alkışlarım.

Talimatnamemizin dokuzuncu şubesi müze ve sergi işleriyle uğraşacaktır.

Bu şubenin müze grubu kendi mıntıkasındaki tarihî eser ve abidelerin mütaleasına ve korunmasına çalışacak, her gün bir kısmı iz bırakmadan kaybolup giden millî etnoğrafya vesikalarını arayıp toplayacak, mahallî müzeler kurulmasına veya kurulmuş olanların zenginleşmesine hizmet edecek... Cumhuriyet'ten evvelki devir bu hususta dikkatsizlikten, anlayışsızlıktan ve himmetsizlikten dolayı ne kadar kusurlu görülse ve muahaze edilse haklı olur.

Biz yarınki nesillerin de bizi muahaze etmesi endişesinden ziyade bir millî vazife olarak bu işe ehemmiyet vermeliyiz. Eski medeniyet eserlerini korumak, onların kıymetini bilmek medenilik şiarlarındandır.

Zaten hemen her vilâyetimizde ata yadigârları üzerine titreyen, onları tetkik ve muhafaza etmeyi hususî bir meşgale edinen birçok değerli vatandaşlar var. Eski eserlerin korunması, mahiyetlerinin tanınması ve müzecilik sahasında yapılabilecek bütün işler hakkında merkez şubelere yardım olmak üzere, en selâhiyettar bir arkadaşa, şimdiden bir eser yazdırılmıştır. Hazır olan bu eser basılarak şubelere gönderilecektir. Her halkevi mıntıkasına bir inkılâp müzesi tesisine hususî bir ehemmiyet verilecektir.

Dokuzuncu şubenin sergiler grubuna gelince; bu da güzel sanatlar ve millî mamulât ve masnuata ait olarak iki zümreye bölünecektir.

Bunlardan birincisinin lüzum ve ehemmiyetini kısaca tebarüz ettirebilmek için hepimizin gözüne çarmış olması şüphesiz bir müşahedeyi arz edeceğim. Birçok vilâyetlerimizde, hâtta en ileri sayılanlarda bile, bir kulübe, bir gazinoya veya diğer bir umumî toplanma yerine veya vilâyet zenginlerinin evlerine gittiğimiz zaman, duvarlarda iyi niyetlerle asılmış bazı resimler, şüphesiz millî bir duygu ve sevgi ile büyüklerimizi ve millî mücadele safhalarını tasvir eden levhalar gördünüz. Fakat dünkü resimlerde olduğu kadar bugünkülerde sanat o kadar feci bir işkenceye uğratılmış bir haldedir ki millî zevkimiz ve sanat seviyemiz hakkında bunlara bakılarak kanaat edinmek lâzım gelse çok ağır hükümler karşısında kalmaklığımız tabii olur. İstiklâl Harbi safhaları bunlarda eski taş basması kitapların Zaloğlu Rüstem pehlivanın güreşleri model tutularak tasvir edilmiştir. Bu resimlerde büyüklerimizin simasını tanımak mümkün değildir. Eğer daha evvel işaret ettiğim gibi millî zevke hıyanet eden bu çirkinlik iyi niyetetten doğmuş olmasa belki mütecasirleri hakkında takibat istenmesi de doğru olurdu. Bir taraftan hakikî sanatkârlarımızın eserleri ve kıymetleriyle tanıtmak müşkülâtı içinde bulunurken diğer tarafta Hayber Kalesi ve kesik baş hikâyesi ressamlarının bu kadar geniş ve haksız revaç bulması artık daha fazla sürmemelidir. Halkevleri sergiler grubunun güzel sanatlar kolu, işte bilhassa bu vadide dikkat ve gayret sarf edecek, gerek ucuz basılışlar, gerek derece derece daha fazla kıymettar hakikî sanat eserlerini teşhir ve revaçlarına hizmet suretile millî zevki inhitata uğratan ve inhitata gösteren sanat kalpazanlığına karşı mücadele açacaktır. Bu mesaî mümkün olduğu nisbette diğer güzel sanatlar sahasında da talimatnamede yazılı şekiller altında teşmil edilecektir.

Millî mamulat ve masnuata müteallik sergi kısmıyla uğraşacak arkadaşlarımız mensup oldukları halkevi mıntıkasında Millî Tasarruf ve İktisat Cemiyeti varsa ona muzaheret edecekler ve onunla çalışma ortaklığı yapacaklardır.

Herhalde yerli malların tutulması ve sürümü için çalışırken muhitlerinde kooperatifçilik teşebbüslerinin artmasına, inkişafına ve kuvvetlenmesine büyük ehemmiyetle sarılacaklardır. Kooperatifçiliğin iktisadî istikbalimiz noktasından hayatî kıymeti, bu hususta sarf edilecek mesaî sayesinde günden güne daha fazla sarahatle tezahür ve tebarüz ettikçe bu uğurda çalışanlar büyük millî hizmetlerde yüksek vazife görmüş olanlar mertebesine ereceklerdir.

Muhterem Arkadaşlarım,

Türklerde eski zamanlardan beri 9 sayısı kutlu bilinir. Bizim şubelerimizin sayısı da güzel bir tesadüfle 9 oldu. Bunların her birinden bana tahsis edilen konuşma müddetini aşmamak dikkatiyle kısaca bahsettim.

Talimatname hazırlanmadan önce uzak, yakın birçok memleketlerin mümasil kültür ve gençlik teşekkülleri tetkik edilmiş, fakat hiçbirisi taklit olunmamıştır. Memleketimizin muhtelif mıntıkaları, içtimaî bünyesi ihtiyaçları ve umumî kültür seviyesi faal vazifeye girebilecek mesaî unsurlarının meslek ve ihtisasları işlerinden ayırabilecekleri zamanlar göz önüne alınmış ve 19 yıl millî kültür sahasında çalışmış

olan Türk Ocaklarında geçirilen tecrübelerden istifade edilmiştir.

Bu itibarla teşkilât ve mesaî programımız tamamile millîdir ve orijinaldir.

Her şubenin kendi idare komitesini bizzat intihap etmesi, halkevi idare heyetinin şubeler mümessillerinden terekküp ederek her mesaî kolunun aynı nisbet ve salâhiyetle temsil eylemesi de başka memleketlerin mümasil teşkilâtında şimdiye kadar tatbik edilmemiş bir hususiyettir. Bunun tatbikinin mesaîde büyük faideler ve kolaylıklar temin edeceğine kani bulunuyoruz.

Arkadaşlar,

Şimdiye kadar size bir halkevi içindeki mesaî şubelerinden ve bunların ayrı ayrı çalışma hedeflerinden bahsettim. Şimdi size, memlekete şamil bir teşkilât olarak bütün Halkevleri'nin takip edeceği müşterek ve umumî hedef hakkında düşünülenleri arz etmeliyim.

Umumî gayemiz, şüphesiz, elbette ve ancak Millî Mefkûre diye tavsif edilecek büyük hedef olabilir. Millî mefkûremiz nedir?

Bu usulle mühim olduğu kadar çetin bir mevzua girmiş oluyoruz. Girelim. Son altı yedi asrı süzecek olursak bizde on dokuzuncu asır ortalarına kadar "İslâmcılık" bazen daha geniş manada "İslâm ittifakı" esasının siyasî hedef ve millî mefkure edinildiğini görüyoruz.

Dünya hakikatları önünde ve cahil bir saray ile köhne ilimli durgun beyinli softalar elinde bu gaye iflâs hükmünü giyerken, "Osmanlılık" siyaset ve mefkûresi meydan almaya başlıyor. Daha sonra Namık Kemal ve arkadaşları Osmanlılık ve İslâmcılıkla karışık bir Vatan Mefkûresi kurmaya çalışıyorlar. Vatan mefkûresinin başlıca unsurunu siyasî hürriyet davası teşkil ediyor. İlk zamanda Osmanlılık idealinin tahakkuku gibi sanılan meşrutiyet hürriyetinden sonraki yıllarda Türkçülük cereyanı millî mefkûre olmak yolunda diğerlerine tefevvuk istidadı gösteriyor.

Mefkûre cereyanlarının bu şeraiti içindedir ki millî mücadele ve İstiklâl Harbi safhaları açılıyor.

Askerî hareketlerin başkumandanı olduğu kadar, fikir hareketlerinin de başkumandanı Büyük Reis, yeni millî mefkûreyi ve ona vardırıcı merhaleleri devir devir ve birer birer işaret ediyor. Birinci merhale düşmanı yıkmaktır: düşman yıkılıyor.

İkinci merhale Sevr'i yıkmaktır: Sevr yıkılıyor. Üçüncü merhale millî olmaktan çıkmış köhne müesseseleri yıkmaktır: Hepsi yıkılıyor. Dördüncü merhale: Cumhuriyeti, onun ana unsurları olan milliyetçi, halkçı, laik, devletçi, inkılâpçı esaslar ve müesseselerle birlikte kurmaktır. Hepsi kuruluyor.

Cumhuriyet millî mefkûre midir? Cumhuriyet tahakkuk etmiş bir mefkûre unsurudur.

Tahakkuk etmiş millî hedefler mefkûre olmaktan çıkarak, namus gibi korunması lâzım millî mukaddesat arasına girerler. Cumhuriyet, birbirinden ayrılması ve ayrı ayrı kıymet biçilmesi mümkün olmıyan bu mukaddesatın en başındadır. O halde bugünkü millî mefkûremiz nedir?

Onu Büyük Reis birçok nutuklarında ve her zaman, "Türk milletinin medeniyet safında lâyık olduğu mevkie, yani en ileriye götürmek ve en yükseğe çıkarmak-

tır" diye ifade etti.

Medeniyet safında, milletçe lâyık olduğumuz mevkii almak, yani en ileriye ve en yükseğe varmak... Bunun kadar ruhu coşturacak, aşkı hızlandıracak ne olabilir?

Bu mefkûrenin kökü büyük tarihimizdedir. Onu orada bulmak için sizinle bir dakikada millî tarihin ana hatlarını çizebiliriz:

Türk tarihi denilen ucu bucağı belirsiz enginliğin en uzak ufuklarında, göklere alabildiğine atılmış ulu dağlar arasında zengin ve sevimli sahilleri tatlı, yumuşak dalgalarla okşıyan bir içdeniz buluyoruz.

Kafkas, Pamir, Karakurum, Himalaya dağları, Krango dağları hep buzlarla örtülü; Cümudiyeler devri, daha sonraları içdenizi kuşatan feyizli toprakları, kalabalık insan kümeleri kaplamış bulunuyor: Dünyanın başka bucaklarında başka kavimler daha mağaralarda ağaç kovuklarında yaşarken bunlar devirler aşmışlar, medenî, mesut ve müreffeh hayata ulaşmışlar...

Bu güzel yüzlü, güzel yapılı insanları biz, tarih mesafesinin uzaklığına rağmen çok iyi tanıyoruz. Bunlar bizim öz atalarımız en eski Türklerdir. Deniz, Orta Asya'nın kadim içdenizi, onu kuşatan ovalar, kırlar, ırmak boyları "Ana Türk Yurdu"dur.

Asırlar geçiyor.... Bir zaman oluyor buralarda birlik sarsılıyor. Dünya düzeni bozulmuş, iklim şartlarında değişiklik başlamıştır. Buzlar çözülüyor.

En yakın dağ eteklerine kadar saldırışına alışılmış cümudiyeler eriye eriye şahikalara ve şimal kıtlarına çekiliyor, sellerden, tufanlardan, ırmak kabarışlarından kırılan Atalar açlık yoksulluk salgınlarile pençeleşiyorlar.

Bunun arkasından gelen devir daha elverişli değil: Ara sıra şiddetini artırarak asırlarca sürecek büyük kuraklığın başlangıcı... Denizleri şişirerek ovaları bastıran ırmaklar yataklarına girdikten sonra dünyanın tutulduğu iklim buhranı, burada yağışların azalması büyük cümudiyelerle beslenmekten kalmış ırmak ve deniz sularının gittikçe eksilmesi şeklinde görülüyor.

Asırlar, kadim Orta Asya Türkünün aleyhine fakat umumî cihan medeniyetinin lehine geçiyor. Zira, kuraklık artarak sürdükçe, denizler kum çölüne, ırmaklar çakıllı yola, göller bataklığa, yüksek otlu ovalar çorak kırlara döndükçe seyrekleşmiş su boylarına sığışmayan milyonlar bilgileri, sanatları, medeniyetleri ile birlikte göçmeğe katlanıyorlar. Ve her göçtükleri yeni yurtta bu medeniyetin feyizli tohumlarını ekiyorlar.

Yeni araştırmaların yeni buluşlarile tarihin bu devirden sonraki hadiselerini daha gür ışıklar altında görebiliriz.

Çin'de, Hint'te, Anadolu'da, Mezopotamya'da, Mısır'da, Ak ve Kara denizler kıyılarında, bu göç dalgalarının erebildiği her yerde medeniyet hayatı onlar gelir gelmez derhal en güzel meyvalara ana olan çiçeklerini açmıya başlıyor.

Türkün böyle başlıyan medeniyet mürebbiliği ve medenî tefevvuku son bir buçuk asır evveline kadar bütün parlaklığı ile sürmüştür. Ardı arası kesilmeyen harplere, eksildiği görülmeyen büyük dahilî kargaşalıklara rağmen Osmanlı İmparatorluğunda dahi bundan yüz eli yıl evveline gelinciye kadar Türklük medeniyetin her kolunda bütün dünyadan üstün idi. Buna o zamanlarda Anadolu'yu gezen yabancı tedkikçiler eserlerile şahitlik ederler. Daha fazla delil arıyanlar, alim, şair, mütefen-

nin, riyaziyeci, heyetçi, filozof binlerce Anadolu ve Rumeli Türkünün isimlerini ve eserlerini bir tek adamın; merhum Bursalı Tahir Bey'in toplıyabildiği yekûn olarak "Osmanlı Müellifleri" adlı büyük kitapta bulurlar. Türkün san'at ve medeniyetçe düşkünlük safhası sayılabilecek Osmanlı devrinde bile kurmuş olduğu eşi az abidelerden, on dokuzuncu asrın ilk dörtte biri sonlarına kadar dışarıdan pek mahdut bir iki kalem eşyadan başka hiçbir şey satın almaya muhtaç olmaksızın bütün imparatorluk halkının ve büyük ordularının ihtiyacına yettikten başka birçok ihracat yapan millî sanayiden bahs bile etmek istemem. Türkün tarihçe en yakın ve en müsbet devirlerde kurduğu medeniyet merkezi büyük şehirlerin yalnız isimlerini saymak, bizim bugünkü toplanma ve konuşma maksadımızın çerçevesini tazyik edecek kadar fazla zaman alır.

Muhterem Arkadaşlar,

Bu hakikatlerden çıkarılacak netice şudur: Biz bütün tarih imtidadınca dünyaya medeniyet mürebbiliği yaptık. Son zamanlara gelinciye kadar medeniyette faikiyeti ırk olarak, millet olarak bir an bile bırakmadık.

Bugün inhitatımızın hepinizce bilinen amilleri ortadan ve kökünden kalkmış bulunuyor. Bunların şurada burada ara sıra baş gösteren piç sürgünlerini sökmek inkılap rejimi için işten bile sayılmaz. Tarih kulağımıza eğilmiş "Binlerce yıllık şerefli mazinin başına yemin ederim ki yeriniz medeniyet safının en ilerisidir" diyor. . Atalar ellerini nabızlarımıza koymuşlar "Bakınız damarlarınızda hâlâ bizim kanımız dolaşıyor. İleri!" diyorlar. Tarih bize, "Yaptınız, yapabilirsiniz, yapınız" diyor. Atalar bize "Ey Tanrı Dağları'nın az çocukları, ey Türk oğulları, Türk kızları, siz kendi milletinize hizmet ederken bütün beşeriyete hadim olmak için yaratıldınız. Bizim size emanet ettiğimiz vazifeyi ne yaptınız? Artık davranmak zamanı geldi. Ebediyetle kurulmuş şeref şahikalarında sizi bekliyoruz. Ey Tanrı Dağları'nın öz çocukları! Oraya, oraya doğru yükselmek için ileri!" diyorlar.

Tarihin ve ataların bize Büyük Gazi ile nakledilen bu dilekleri ve bu emirleri tutulacaktır. Millî mefkûremizin yasası şu olacak: "Medeniyet safında en ileri olmak hakkımız ve vazifemizdir. Yaptık, yapabiliriz, yapacağız."

Muhterem Arkadaşlar,

Bu bir tarihi zarurettir, biz bundan kaçınmayız. Medeniyet safında en ileri geçmiye mecburuz. Bize tarihimizin makaddes vediası olan Türklük haysiyeti her gün, her dakika, her an yakamızdan yapışarak bizi sarsacak "Geri kalmış olmak ayıbının ölüm acısını duymuyor musun? Çalış!" diye suratımıza haykıracak. Medeniyet safında birinci millet olmaya mecburuz. Bunu yapmadıktan sonra, buna varmak yolunu tutmadıktan sonra Türklüğümüzü iler sürmek ve Türklükle övünmek neye yarar, böyle bir övünme insana ancak utanmak lüzumunu ihtar edebilir.

Her birimizin hedefi içinde bulunduğumuz çalışma sahasında beynelmilel büyük şöhretlere tefevvuk olmalıdır. Bu dava basittir. Ve Türke lâyık olanıdır. Bunu müfrit ve imkânsız bulanlar Türk tarihini bilmiyorlarsa daha dün denecek yıllarda bütün yoksuzluğa ve imkânsızlığa rağmen dünyaya meydan okuyan Büyük Türkü ve onun etrafında toplanan bir avuç Türkü hatırlasınlar.

Muhterem Arkadaşlarım,

Ara, sıra İnkılâbın bittiğinden ve her işin artık tabii seyrine bırakılması lâzım geldiğinden bahsedenlere tesadüf olunur. Bu görüş, tenbel, yorgun ve cesaretsiz ruhların görüşüdür. Biz kaybettiğimiz zamanları, bizi beklemek niyetini izhar etmeksizin, süratle ilerleyen başka milletlerin peşinden, tabiî diye tavsif edilen mecrada salına salına yürümekle kazanamayız. Biz tedrici tekâmül kaidesini yolumuzun üstünde çiğniyerek ve irfan yolunda tekâmülümüzü inkılâplar şiddet ve süratle yapmak, içtimaî kanunlara yeni bir kanun ilâve etmek mecburiyetindeyiz. Ön saftan ayrıldığımız müddet uzamıştır. Bu madun vaziyete artık daha ziyade tahammül edilmez. Sükûn bulmaz bir iştiyak, yorgunluk tanımaz bir çalışma, gevşekliğe düşman bir irade ile gitmek, maniaları çatır çatır kırmak, yol kesen menfi ruhu ve bedbinliği nerede bulursak boğarak mesafeleri ışık hızı ile geçmek mecburiyetindeyiz. Rahat, sakin, dünya ile alâkası kesik, kaygısız hayatı türbelerin ve tekkelerin gömüldüğü mezara gömmeliyiz. Bizce coşkun hareket ve faaliyet dolu hayat lâzımdır. Hayat ferdi saâdete ermek için değil, son nefesine kadar çalışmak, didinmek, yükselmek ve yükseltmek için sevmek. İşte Türkün hakikî ve tarihi şiarı budur. Tabiatı, binlerce yıl evvel, daha beşeriyet beşikte iken Tanrı edinmiş olan Türk, tabiatta, hayatın hareketten tekâmül için çarpışmadan ve çarpışarak behemahal galebe çalmaktan ibaret olduğunu her milletten iyi bilir.

Muhterem arkadaşlar,

Size, Halkevleri'nin millî mefkûre edineceği umumî gayeyi ifadeye çalıştım. Gazi Reisin ruhlarımıza mukaddes heyecan ve iyman halinde saldığı heyecan ve hareket kaynağı olan bu ateşi yeni yetişen nesillerin ve çocuklarımızın ruhunda da tutturmak vazifemizdir. Umumî tarif ile her türlü millî teşekkülün gayesi, mensup olduğu milletin manevî ve maddî yüksek şeref, refah ve saâdete girmesidir. Bu gaye, samimî muakkıplerine daima en yüksek şeref refah ve saâdet getirmiştir.

Bu gaye, samimî muakkıplerine daima en kısa, en müspet, en amelî yolların aranmasını telkin eder. Bunu aramak ve bulunca derhal onun üzerinde ileri atılmak medeniyetçi büyük ırkların ruhunda daima yaşıyan bir kanundur. Türk ırkı ise yine tekrar edeyim, medeniyetçi beşeriyetin en az on bin yıllık atası ve şüphesiz en asîl timsalidir. Bu günkü arızî gecikme manzarası bizi bunu iddiadan ve iftihar ile ilândan hiçbir zaman alıkoyamaz.

Biz hepimiz, memleketin "Gazi nesli" diye anılmakta müftehir bütün evlâdı tükenmez bir gayret, şahsî hırsları, menfaatları, müntehasız ufukların ötesine atan bir feragat, saâdeti, mükâfatı huzuru ancak Türk milletine hizmette bulan bir ruh ile ve daima istiyecek, hakkımızdan ziyade yapacak vazifelerimiz olduğunu düşünerek çalışmak, çalışmak; çalışmak daveti karşısındayız.

Türkün şeref ve istikbalinin bizden ısrarla istediği budur. Türk gençliğinin ruhu, şu kısa ve ne kadar süreceği belirsiz hayatta her türlü maddî hesaplardan uzak yüksek mefkûrelere bağlanmaktaki güzelliği bütün şümulü ile duyacak kadar asil ve hassastır.

Halkevi Sahnesi'nde İlk Temsil: Çoban

Türk tarihinin bütün devirlerinden mülhem olan, Türkün adsız kahramanlarını, fazilet ve feragat aşkını canlandıran ve Behçet Kemal Bey'in yazdığı ve Münür Hayri Bey'in sahneye koymak için üzerinde çalıştığı bu gençlik ve ülkü piyesinin temsiline ait malûmatı *Hakimiyet-i Milliye*'nin o tarihdeki nüshasından alıyoruz:

"Çoban" kısa bir zamanda hazırlandı. Bir ay eseri hazırlamak ve sahneye koymak için kâfi geldi. Sahne işlerini bilen bilhassa halk terbiyesi için hazırlanan eserlerin güç teknik zaruretlerini takdir eden karilerimiz bu kısa cümle ile ifade etmek istediğimiz muvaffakiyetlerinin ne olduğunu daha iyi anlarlar.

Piyesin temsilini görmeden evvel, Çoban muvafık bir eserdir demiştik. Piyesi iki defa üst üste gördükten sonra kanaatimiz hiç değişmedi.

Evvelâ "Çoban" mevzuunu Türk tarihinden almıştır. Bu tarihî eser şairin hayalinde kıymetlendirilen ve sadece öyle olması icap ettiği için öyle tertip edilen bir eser değildir. Bu tarih en eski Türk tarihinden başlar ve pek yakın zamanlara muhtelif kıtalar üzerinde yaşayan Türklerin hayatına karışarak devam eder. Piyesteki "Çoban" hatta zamanımızda yaşayan sayısı çok kahramanlardan herhangi birinin ismi de olabilir.

"Çoban" daki baş başa döğüş birçoklarının zannettikleri gibi bir Roma ananesi değildir. O hatta Etrüskler vasıtasıyle Roma tarihine intikal etmiş eski bir Türk ananesidir.

"Çoban" millî tarihi bugünkü inkılâp idealine göre izah eder. Eşhas fert değil karekterdir. Piyese konan kadın hayatta olan kadındır. Ne zâafında ne kudretinde o kadın sahnenin klâsik kadını değildir. Piyeste kahramanlar kendi kendilerini methetmezler, şunu yaptım yahut şunu yapacağım demezler, onların hepsi, içlerinde yaşadıkları cemiyeti temsil ederler.

Çoban, yaşlısı, beyi, genç kızı hep milletin büyük kudretine inanırlar. Onu konuşurlar, onu anlarlar.

Tarihten bahseden eser moderndir. Ve onun bu vasfı piyesi muvaffak bir tarih terbiyesi olmak vasfından ayırmamıştır.

Piyes fikirle başlar ve hâyalde olmıyan bir his kanalından hakikî bir hayata geçer. Burada ümit, ızdırap, keder, yeis, zafer her şey vardır. Sonra tekrar fikre döner. Ve orada tarih hükmünü verir.

"Piyes"in dekorları için, Alişar, Boğazköy hafriyatından, Trova'dan istifade edilmiş, motifler oralardan seçilmiş, şehir tekniği oradan alınmış, renkler Luvr müzesindeki heykellerden intihap edilmiştir.

Sahne tabloları, merasim, silâhlar için Ankara müzesindeki Eti kabartmalarından istifade edilmiştir. "Piyes" in lisanı monoton değildir. Tiratlar serbest vezin, lirikler 11, fikir, 14 fısıltılar da 7 hece ile yazılmıştır.

Çobanın şairini, sahneye vazedeni, dekorunu hazırlayanları ve rollerini muvaffakiyetle başaranları: hepsini bu sütunlarda tebrik etmeği bir vazife biliriz. Biz bu gençleri sahne işinde vazife alarak kendilerine geçim teminine çalışan insanlar olarak tanımıyoruz. Onlar Halkevleri'nin sahne vasıtasıyla halka doğru açtığı pencereden halkla konuşan, halka bu vasıta ile büyük birlik idealini anlatan; halkevi sahnesini halk terbiyesinin mükemmel vasıtası olarak kullanan idealistlerdir. Arkadaşlarımızın iki temsil ile bize vâdettikleri muvafakiyet ümidinden çok müteselli ve ümitvarız. Bilhassa genç kadın arkadaşlarımızın yüksek san'at kabiliyetlerini taktir ediyoruz. Onlar bizde amatör temsil yolunda cemiyetin ilk kuruluş bayrağının ellerinde her zaman üstün kalmasını samimîyetle temenni ederiz. Biz onları Halkevleri'nin ilk açılış gününde tanıdık. Bugünün yarını, öbür günü var, her günü birbirinden daha üstün yapmak; bugünün Türk cemiyetini muasır dünya karşısına her cephede silâhlı, her cephede faik bir kuvvetle çıkarmak bugünkü neslin vazifesidir. Halkevinde açılan yolun idealistleri toplanıyorlar.

Halkevi'nde İntihaplar

Açılmadan sonraki günlerde halkevimizin dolup boşalan salonlarında samimî toplantılar oldu. 9 şubenin de intihapları yapıldı.

İlkönce Aydın Mebusu Reşit Galip Bey umumî salonda intihapçılara intihap usullerini anlattı ve sorulan suallere cevap vererek elliye kadar aza kaydedilen şubeler üçer, elliden fazla kayıtlı şubelerin de beşer kişiden mürekkep bir komite intihap edeceklerini söyledi. İntihaplar ayrı dokuz odada yapıldı. Netice gene Reşit Galip Bey tarafından heyet-i umumiyeye söylendi. Ve kendilerine muvaffakiyet temenni edildi. Bu intihapta Ankara halkevi teşkilâtlarına intihap edilen arkadaşlar şunlardır:

1-Dil Edebiyat Ve Tarih Şubesi:

Celâl Sahir Bey, Behçet Kemal Bey, İshak Refet Bey, Hüseyin Namık Bey, Hıfzı Oğuz Bey.

2- Güzel Sanatlar Şubesi:

Ferhunde Remzi Hanım, Necdet Remzi Bey, Mümtaz Bey, Ulvi Cemal Bey, Cevat Memduh Bey.

3- Temsil Şubesi:

Hami Bey, Münür Hayri Bey, Muhittin Bey, Mahmut Bey, Sadi Bey.

4- Spor Şubesi:

Vildan Bey, Saffet Bey, Mümtaz Bey, Ekrem Bey, Namık Rahmi Bey.

5-İçtimaî Yardım Şubesi:

Dr. Ragıp İbrahim Bey, Terbiyeci Hilmi Malik Bey, Dr. Saip Ragıp Bey, Dr. Sadi Bey; Diş Tabibi Ali Riza Bey.

6- Halk Dershaneleri Ve Kursları Şubesi:

Rıdvan Nafiz Bey, Reşat Bey, Şefik Bey, İhsan Bey.

7- Kütüphane Ve Neşriyat Şubesi:

İhsan Bey, Mecdi Saderttin Bey, Cevdet Nasuhi Bey, Neşet Halil Bey, Servet Rifat Bey.

8- Köycüler Şubesi:

Naci Bey, Kerim Ömer Bey, Ali Vahit Bey, Cevat Fazıl Bey, Edip Bey.

9- Müze Ve Sergiler Şubesi:

Sami Bey, Şevket Süreyya Bey, Hamit Zübeyir Bey.

Bu dokuz şubenin ilk kaydedilmiş olan muhtelif ve talebe aza miktarları şunlardır:

Birinci şubenin 105 muhtelif, ve 71 talebe aza olmak üzere 176; ikinci şubenin 78 muhtelif, 43 talebe aza olmak üzere 121; üçüncü şubenin 102 muhtelif, 106 talebe aza olmak üzere 208; dördüncü şubenin 72 muhtelif, 88 talebe aza olmak üzere 160; beşinci şubenin 93 muhtelif, 21 talebe olmak üzere 114; altıncı şubenin 108 muhtelif, 147 talebe olmak üzere 255; yedinci şubenin 106 muhtelif, 37 talebe olmak üzere 143; sekizinci şubenin 92 muhtelif, 23 talebe olmak üzere 115; dokuzuncu şubenin 25 muhtelif,; 15 talebe aza olmak üzere 40 azası vardır. Bütün şubelerin aza ve talebe aza miktarı 1332'dir.

Seçilen, arkadaşlardan sıhhat, seyahat ve saire mazeretleri olanlar ayrıldıkça yerlerini başka arkadaşlar alındı. Bugün Ankara Halkevi'nin teşkilâtı ve komitalar âzaları şunlardır:

1- Dil, Tarih, Edebiyat:

Hüseyin Namık Bey	Reis
İshak Refet	Mümessil
Halil Vedat	
Yahya Saim	
Hıfzı Oğuz	

2- Güzel Sanatlar:

Faruk	Reis

Burhan Ümit	Mümessil
Nusret	
Sabit	
Hulusi	
3- Temsil:	
Servet Şefik B.	Reis
Avni	Mümessil
Savni	
Samih Nafiz	
Edip	
4- Spor:	
Mümtaz	Reis
Nizamettin Rifat	Mümessil
Feridun Dündar	
Zehra H.	
Mahmut Namık B.	

5- İçtimaî Yardım:	
Dr. Ragıp	Reis
Hilmi Malik	Mümessil
Kemal	
Dr. Sadi	
Ali Rıza	

6- Halk Dersaneleri:	
Ridvan Nafiz	Reis
Reşat	Mümessil
Şefik	
Selahâttin Habip	

7- Kütüphane ve Neşriyat:	
İhsan Bey	Reis
Dr. Cevdet Nasuhi	Mümessil
Mecdi Sadrettin	
Neşet Halil	
Server Rifat	
8- Köycüler:	
Naci	Reis
İskender	Mümessil
Aydoslu Sait	
Kerim Ömer	
Dr. Ali Vahit	

9- Müze ve Sergi:

Hamit Zübeyir	Reis
Sami	Mümessil
Şevket Süreyya	

Halkevleri'nin Yıldönümü (24 Şubat 1933)

24 Şubat 1933 günü Ankaralılar büyük millî bayramlardan birini daha yaptılar.

Ankara Halkevi'nin ve yurt evlerinin birinci yıldönümlerini kutluladılar.

İçten bağlandıkları büyük millî davaya,

Türk milletinin birliği davasına,

Şefle, şeflerle ve on altı milyonla beraber yürümek heyecanile gruplandılar.

Başvekilin önünde bin Ankaralı bir tek insan, inanan, seven ve bağlanan insan idi.

İsmet Paşa Ankaralılara ve Ankara Radyosu ile 16 milyona bir şef olarak emirlerini, bir vatandaş olarak temennilerini ve bir arkadaş; bir dava, bir sây arkadaşı olarak vazifelerini söyledi.

Kalabalığı Halkevi'nin büyük davasında; en büyüğün davasında, millî birlik davasında topladı ve bu birliği dünyanın en büyük kıymeti diye anlattı.

Muhterem Başvekil Ankara Halkevi'nde yalnız bin kişi ile yalnız on altı milyonla karşı karşıya geldi.

İsmet Paşa Ankara halkevinde Halkevi'nin birinci yıl dönümünde tarihle konuştu, gelecek ile hesaplaştı, şahlanan beynelmilel ceryan ve ihtiraslar karşısında yalnız millî varlığa, yalnız millî birliğe dayananların zaferini anlattı.

Bin kişi heyecandan yapılmış.

Bin kişi heyecanla kırbaçlanmış.

Bin kişi insan heyecanının en asîliyle gururlanmış, Şefini, Başvekilini alkışlıyor, sahne boşalıyor, kimse konuşmuyor, herkes kendi içine girmiş, orada toplanmış, kendi davasına dayanmış, bin kişi bir olmuş susuyor ve bekliyor.

Beş dakika sonra sahneye Denizli Mebusu Necip Ali Bey geliyor.

Necip Ali Bey de heyecanlı, o da heyecanla konuşuyor.

Halkevleri'ni, Halkevleri'nin kuruluşunu, çalışma kollarını, kolların bir senede yaptıklarını, gelecek senelerde yapacaklarını söylüyor, alkışlanıyor, söylüyor gene alkışlanıyor, uzun 16 sayfalık nutku bir cümle gibi bitiriyor. Ve sonra Ankara halkevi sahnesi bir senelik çalışmanın ilk kusursuz eserini, Birlik revüsünü çıkarıyor.

Halkevleri: Türk birliğinin kültür kaynağıdır.

Çok Değerli Dinleyicilerim,

Bugün memlekette yeniden yirmi bir halkevi açılıyor; şimdiye kadar mevcut olan 34 ile beraber 55 halkevi bugünden itibaren faaliyete geçiyor demektir. Halkevini, adı üstünde olduğu gibi, halkın külfetsizce ve yüksek gayeler için daima toplanmasını temin eden bir vasıta ve bir yer addetmek, yalnız bu kadarı dahi, bunun büyük bir millî ve müessese olduğunu anlatmak için kâfidir.

Arkadaşlar,

Halkevleri vatandaşların külfetsiz toplanacakları yer olduğu gibi vatandaşların memleket ve millet işlerini bilhassa milletin yüksek kültür işlerini, düşündükleri gibi, zahmetsiz konuşabilecekleri bir yerdir. Halkevleri'ne ilk açıldığı günden itibaren büyük bir millî müessese ehemmiyetini atfettik. Bir senelik tecrübe bu nokta-i nazarımızın isabetli ve kıymetli olduğunu ispat etmiştir. Her yerde vatandaşların halkevinde toplanarak, ilmî ve içtimaî meseleler için fikirlerini biribirlerine zevkle söylediklerini, memleketin siyaseti ve iktisadiyatı hakkında malûmat almak için bu vasıtadan istifade ettiklerini memnuniyetle gördük.

Arkadaşlar,

Birçok yerlerde Halkevleri senede 120'den fazla toplantı yapmışlardır.

Bir senede 120'den fazla, bir yerde toplanmak demek takriben üç günde bir toplanmak demektir. Ankara'da Halkevi'nin mazhar olduğu iyi nazarı iftiharla hatırlıyabiliriz. Her toplantıda burada konferans verenler veya güzel konser lezzetini tattıranlar, daima bu anda olduğu gibi müsamahaya lâyık olmaz, ekseriyetle çok istifadeli ve çok değerlidirler. Yer darlığından halkevine girmiyenler daima girenlerden daha çok oluyor, burada toplantıda bulunan arkadaşlarımız kadar, dışarıda bırakıyoruz.

Arkadaşlar,

Milletimizin ilerleme hamlesi o kadar fazladır ki bugün ihtiyaçlara kâfi geleceğini tahmin ederek koyduğumuz bir ölçüyü iki sene sonra çok geri kalmış görüyoruz. Ankara'da olduğu gibi başka yerlerde de yaptırdığımız bir bina, açtırdığımız bir salon, nasıl doldurulacağından endişe ettiğimiz bir mektep; iki sene sonra bütün ihtiyaçların gerisinde kalıyor. Biz bu darlıktan yalnız memnun olmalıyız. Salonların, mekteplerin geniş gelmesinden korkulur; onların dar gelmesi milletin, daima daha çok hız, daha çok mesafe aldığını gösterir.

Halkevleri'nde millî ve içtimaî hayatın temelleri terbiye suretinde, tedris suretinde, konuşma suretinde mütemadiyen kurulmalıdır, bunu iltizam ediyoruz.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın, Halkevleri vasıtasile memleket içinde takip ettiği kültür politikası; bu vasıta ile ilim ve fenni, güzel sanatları yaymak, bu memleketin siyaseti, iktisadiyatı hakkında en yeni, en doğru malûmatı ortaya dökmektir.

Arkadaşlar,

İlim ve fen nokta-i nazarından Halkevleri muhitlerinin okunmuş, bilen, öğrenmesini ve öğretmesini sevenlerin çalışması için; idealini müessir kılması için hazır bir vasıtadır.

Arkadaşlar,

Halkevleri'nde güzel sanatlar için memleketin en derin alakasını uyandırmayı ve güzel sanatlara olan muhabbeti milletin içinde her tabakaya, her vesile ile yayıp öğretmeyi maksatlarımızın başında sayıyoruz.

Cemiyetimiz, ilim ve fenne istinat eden, güzel sanatlara meclûp olan, milliyetçi, ilerleyici bir cemiyettir, böyle olmalıdır.

İlim ve fen kadar güzel sanatları cemiyet içinde birinci itibar derecesinde göstermek, tatbik etmek Halkevleri'nin başlıca vazifelerinden biridir. Her gittiğim yerde Halkevleriyle temas edince ne kadar, kimlerin hangi mevzuun üzerinde kaç konferans verdiğini sordum. Keza ayni ehemmiyetle her gittiğim yerde güzel sanatlar üzerine ne kadar toplantı yapıldığını ve neler yapıldığını sordum.

Arkadaşlarım,

Halkevleri Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kendi prensiplerinin ne olduğunu ve bu prensiplerin memlekette nasıl tatbik edildiğini her gün halkımıza söylemek için de başlı başına bir merkezdir Cumhuriyet Halk Fırkası'nın prensiplerini her gün söylemek, nasıl tatbik edildiğinden her gün malûmat vermek lâzımdır. Cumhuriyetçi, milliyetçi, inkılâpçı ve devletçi politikasının bu memleketin halinde inkişafı, emniyeti temin eden; geleceğine en büyük kudreti ve en yüksek itibarı temin edecek olan bir program olduğuna samimî olarak inanmış olan bizler bu prensipleri ve manalarını yalnız samimî bir hisle bizi dinliyecek olanların hepsine anlatabileceğimiz iddiasındayız. Eğer mutlaka inanmamak için daha evvelden verilmiş bir karar ile gelen birisi karşısında kalmazsak, söylediklerimizin bu memleketin menfaatlerine en muvafık olduğunu ispat etmek güç değildir.

Arkadaşlar,

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın prensipleri, hal için yaldızı üzerinde akan gösterişli şeyler değildir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın prensipleri ancak geçen her gün için muvaffakiyet yıldızı ile parlıyan birer eserdir.

Cumhuriyet Halk Fırkası prensiplerinin ve Cumhuriyet Halk Fırkası politikasının hal için kendisini diğer her politikadan ayırt eden noktası; içinde bulunduğumuz gün için asla bir yaldız söylememesi, bilakis bulunduğumuz gün için çetin vazifeler, çetin çalışmalar istemesidir. Çünkü biz içinde bulunduğumuz, muğlak, beynelmilel ve millî karışık meselelerin içinden çıkmak için aldatıcı sözler, aldatıcı ve mübalağalı vaitler değil; bilakis mahrumiyet istiyen, çalışmak istiyen, düşünmek, bilmek, yorulmak istiyen vazifeler istiyoruz.

Ancak istediğimiz vazife, canla başla çalışarak yapıldıktan sonradır ki geçen her seneyi hatırladığımız zaman, muvaffakiyetle nasıl geçtiğini biz de düşünerek hayretler içinde kalıyoruz ve âlemi hayretler içinde bırakıyoruz.

Arkadaşlar,

Biz muharebe meydanında bulunan o adamlarız, ki muvaffakiyet kazanmak için birbirimize can vermek lâzım geldiğini söyleriz; eğer muharebe meydanında bulunan bir adam muzafferiyeti kazanmak için arkadaşlarına bilâkis dua etmek, şu veya bu tarzda kendini avutmak lâzım geldiğini söylerse, o adam elbette yalan söyler

ve o idare, memleketi belâya sokar. Biz, vatandaş vazifelerinin iyi yürekle ve fedakârlıkla ifasını daima ehemmiyetli tutacağız. Biz, vatandaşlara her şeyden evvel eğer yaşı gelmiş ve askere çağırılmışsa askere gitmesi lâzımdır; eğer vergi borcu gelmiş, kendisinden mükellefiyet istiyorlarsa vergi borcunu herkesten evvel vermesini namus borcu bilmesi lâzımdır, deriz. Bizim siyasetimizin, muvaffakiyetimizin temeli vazifelerin açık söylenmesidir.

Arkadaşlar,

Halkevleri fikir olarak ve müessese olarak mesuliyet mevkiinde bulunan siyasî partimizin, bütün özünü ve varlığını halkın geniş tabakalarına anlatması ve sevdirmesi için mühim bir merkezdir.

Her vesileden istifade ederek Halkevleri, hiçbir siyasî kayıt aranmaksızın her vatandaşı geniş mikyasta müstefit etmeğe çalışıyorlar. Bunda muvafak olduğumuz nisbette fırkamızın millî hayatı, kültür istikametinde o derece muvaffak olmuş olacaktır.

Arkadaşlar, dünyanın hali, sükûnete ve ufukları her türlü bulutlardan azâde tutan istikametlere gitmiyor. Türk milleti, Türk siyaseti ne kadar dikkatli ve ne kadar beynelmilel gailelerin çıkmamasını arzu eder bir zihniyette ve istikamette olursa olsun bütün ihtimaller üzerinde kâfi geleceğini zannetmeğe imkân yoktur.

Arkadaşlar,

Azamî derecede gayret, hüsn-i niyet ve sulh havası içinde, milletlerin, birbiriyle iyi geçinmesi havası içinde ilerilemek ve inkişaf etmeğe çalışmak bizim politikamızın temelidir. Bu hususa aklı başında olan kimse şüphe edemez. Ama herhangi bir fırtına, ne vakit ve ne suretle zuhur ederse etsin, meydana çıkınca her vasıtadan evvel bizim kuvvet, metanet ve her türlü mukavemet vasıtası tuttuğumuz nokta; Türk milleti içinde birbirimize dayanarak göstereceğimiz kuvvettir.

Halkevleri'nde geçirilen millî hayatın inkişafına bugün maddî kuvvet nokta-i nazarından dahi başlıca ehemmiyet veriyoruz. Silâh kuvvetinden, her türlü cebir ve madde kuvvetlerinden daha müessir olan nokta; bizim iyitikadımızca Halkevleri gibi müesseseler, fikirlerle bütün millet içinde millî hayatın kazanacağı beraberlik, yükseklik ve sağlamlıktır. Her silâhtan üstün olan budur.

Geçmişte olduğu gibi herhangi bir yarın da gene birçok çetin imtihanlar vermiye muztar kalırsak, ki biz o imtihanları her gün vermiye hazırız, o gün de başlıca güveneceğimiz kuvvet, bütün milletin ideal için gösterdiği gibi, gene göstereceği birlik kuvvetidir.

Arkadaşlar,

İnkılâpçı fırka olarak ileriliyen, cemiyeti her gün daha ileri görmekten ve götürmekten başka dileği olmıyan fırka olarak memleket içinde kültür hayatının genişlemesine bütün bu mülâhazalar, ne kadar ehemmiyet verdiğimizi gösterir. Geçen bir sene zarfında birçok Halkevleri'nin hakiykaten sizi memnun edecek, hoşunuza gidecek geniş bir derecede çalıştıklarını söyliyebilirim. Bana Anadolu'nun hemen her köşesine dağılmış olan merkezlerden, böyle birçok çalışmış ve güzel semereler vermiş yerler söylenmiştir. Bunların her birine rastgeldiğimiz zaman, programları hakkında tafsilât alırız, kendilerini birçok defalar tebrik ettim. Geçen defa bir müd-

det için Cenup vilâyetlerini gezerken her tarafta, bana toplanacak yerlerinin darlığından şikâyet ediyorlardı ve yeni Halkevleri yaptırmağa çalışıyorlardı. Her yerde kaç konferans, kaç konser verdiklerini izah ettiler. Güzel bir halkevi olan Afyonkarahisarı'nda bana bu hususta verilen tafsilât arasında, konferansların adedinden ve mevzuundan bilhassa memnun olduğumuzu huzurunuzda söylemek isterim. Kezalik Kayseri'de de bir sene zarfında yüzden fazla toplantı yapılmıştır. Ankara gibi, İstanbul gibi büyük merkezlerde de 120-130 kadar büyük içtimalar yapılmıştır. Birçok yerlerde, vesait tedarikinde müşkülâta tesadüf ettiklerini gördüm.

Arkadaşlar,

Size Halkevleri için söyliyeceğim bu sözlerin bütün Halkevleri'nden işitilmesini arzu ederim. Halkevleri'nin muntazam çalışması için birinci şart malî nokta-i nazardan vaziyetlerinin muntazam olmasıdır. Vesaitin çeşidi, geniş olması meselesi ikinci derecededir. Her şeyden evvel bir defa bütçe denilen şeyin halkevinde mütevazı dahi olsa, mutlaka mütevazin ve muntazam olması lâzımdır. Bunu söylerken şunu da söyliyeyim. Halkevleri'nin merkezî idaresi, bu nokta-i nazardan çok dikkatli ve kıskanç davranmaktadır.

Bütçede muvazenenin büyük mikyasta olduğu gibi, küçük mikyasta da insana vehleten vereceği mana, eğer miktar az ise lâzım olan birçok vesaitten mahrum kalmak manasıdır.

Arkadaşlar,

Mütevazin olmıyan bütçelerin şeklin temin ettiği zannolunan vasıtalar hakikatte yoktur. Bu bir aldanmadan ibarettir. Onun için Halkevleri muhtaç oldukları vesaitle mütenasip paraları olmadığı zaman dahi ne kadar varsa ona göre bütçe yapmasını tercih etmelidirler. Çünkü bu, nihayet bir toplanmadır ve maksat burada birtakım vatandaşların bildiklerini diğerlerine anlatmalarıdır. Bir vasıtamız olmasa dahi bir tarlanın ortasında toplanıp gene birbirimizle bağırarak konuşabiliriz. Mesele süste değil, teşkilâtın esasında, fikrinde ve cevherindedir.

Arkadaşlar,

Sözü Halkevleri'nin faaliyetlerinin yakından mesulü olan arkadaşıma bırakacağım. Gelecek sene Halkevleri'nin faaliyetlerini rakamlar üzerinde huzurunuzda daha geniş anlatmağa çalışacağız.

Arkadaşlar,

Halkevleri, vakit vakit siyasî icraatımızdan dahi vatandaşlarımıza açık alınla, temiz yürekle hesap vereceğimiz bir yer olacaktır.

Emin olabilirsiniz ki; Cumhuriyet Halk Fırkası'nın prensiplerini takip etmekten mesul olan Cumhuriyet hükümeti; siyasetinin her safhasından, iktisadî, siyasî, dahilî, millî her safhasından ve bilhassa millî hayatın, milliyet esaslarının, sağlam, köklü ve sarsılmaz bir halde bulunmasından bütün vatandaşlara karşı her yerde daima hesap vermeğe hazırız.

Muhterem Hanımlar ve Muhterem Beyefendiler,

Geçen sene 19 Şubat'ta Halkevi'nin tarihini yeni yapmağa başlıyan kutsî sakafı altında ruhlarımızda büyük bir ümit, kalplerimizde ateşli bi heyecan olduğu halde memleketin 34 bucağında yeni ülkü mabetlerinin açılışını varlığımızın en sıcak ve samimî temennileriyle kutluluyor ve selamlıyorduk. Bugün gene memleketin 20 bucağında yeniden açılan Halkevleri ve ilk başlangıç yılının aziz hatırasını tesbit etmek için ruhlarımızda ayni heyecan ve kalplerimizde daha büyük bir iyman olduğu halde toplanıyoruz.

Aziz arkadaşlarım;

Halkevleri'nin ilk açılış tarihi büyük inkılâp tarihimizde Lozan zaferi, Cumhuriyet iylânı gibi Türk milletinin hatırasında ebediyete hâkkedilecek aziz günlerden biri olacaktır. Beynelmilel medeniyet dünyasında harsî kudreti, inkılâpçı ruhu, medenî varlığı, yüksek teşkilâtı iytibariyle bütün milletlerin önünde yürüyecek olan gelecek yılların ve asırların Türk milleti bugünü ihtimal ki gene bu kürsülerden daha çok büyük ihtifallerle kutluluyacaklarını gözümle görür gibi oluyorum.

Erzurum Kongresi'yle başlıyan büyük inkılâp hareketi, yaşayan anormal vaziyeti, bir irade darbesiyle Akdeniz'in enginlerine gömdükten sonra başka zihniyetlerin başka içtimaî şartların ve başka tarihî asırların yarattığı, velhasıl binbir efsanenin mahsulu olan müesseseleri yıkmak inkılâbın asîl ve kudretli şahsiyetine verilmiş çok cazip ve sevimli bir vazife idi. İnkılâplar, inkılâp münkirlerinin dediği gibi herhangi bir hissin fevri ihtilâçlarından doğmuş ölçüsüz bir hareket değildir.

İnkılâplar yaşanılan hayatın, mevcut içtimaî şartların, içtimaî bünyeyi tatmin edememeğe başladığı zamandan doğan yeni bir aksü-l amel kudretidir. Bu kudret bir mana ifade edebilmek için mutlaka bir dâhî tarafından keşfedilmeli, tanzim ve tertip edilerek muayyen bir hedefe büyük bir maharetle tevcih olunmalıdır. Çok eski zamanlardan beri malûm olan elektron kuvvetinden insan zekâsı 16 asra kadar istifade edememiştir.

İşte Türk milletinin şuuru altında yaşıyan bu emsalsiz hayatî kabiliyeti herkesin hasta adam formülüne en ziyade iytikat ve iyman ettiği bir zamanda Gazi keşfetti.

Tarihî kıymetleri kalmamış, içtimaî mahiyetleri kaybolmuş cansız bir parazitten ibaret olan bu müesseseler bir bir yıkıldı.

Engin ufuklara bakan gözlerimize perdedarlık eden bu heyûlâlar yıkıldıktan sonra yeni bir havanın serinliğini kokladık. Bu yeni iklimin şartlarına uymak için yeni bir devlet nizamı kurmak, yeni içtimaî şartları tesbit etmek iycap ediyordu. Dünyanın en yeni ilmî telâkkilerine göre yapılan Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzla ve gene dünyanın en son hukukî zihniyetlerinin ifadesi olan kanunu medenîmizi bu yeni ihtiyaçlara cevap vermek için yaptık. Kurulan büyük ana hatlardan başka her biri bir partiyi on seneden fazla yaşatacak kabiliyette olan yüzlerce işleri birer birer huzurunuzda sayıp dökmekle bana lûtfen bahşettiğiniz kıymetli zamanlarınızı su-i istimâl etmekten çok çekinirim. Yalnız hariçten on para almaksızın ve milletin

irade ve hürriyeti üzerinde bir tazyik hissi vermeksizin on sene içinde yapılan işleri, yalnız imparatorluk tarihinde yapılan işlerde değil, muasır milletlerin işlerile de hiç-bir endiyşe duymaksızın mukayese edebiliriz. Bugünkü genç nesle rehberlik eden dünkü nesil inkılâp kudretinin bu muazzam âbidesinin manasını dün ile mukayese ederek pek iyi anlarlar. Bugün memleketin hür ve temiz havasını koklıyarak yetişen vatanperver ve milliyetçi Türk gençliği inkılâbının bu iytibarla olan manasını daha geniş ve hür bir görüş ile anlıyacaklarında hiç şüphe yoktur. Bütün bu işler aziz şefler tarafından büyük bir maharetle sevk ve idare edilip yapıldıktan sonra kalan yalnız bir şey vardı: O da kendimizi yapmak.

İşte bu müessesemizle bu büyük işi başarmak istiyoruz. Bizim görüşümüze göre her milletin beynelmilel medeniyet âlemindeki kıymeti, o milletin kültür kuvvetinin derecesiyle mebsuten mütenasiptir. Kültürü yüksek olmıyan milletin, medeniyetin herhangi bir safhasında kültürü yüksek olan milletlerle mukayese edilmesine asla imkân yoktur. Habeşistan ile Almanya, Tibet ile İngiltere arasındaki fark bizce makineleşmek ve el sanayii safhasından ziyade kültür farklariyle ölçülür. Bize göre ileri kültür, ileri teknikten değil, ileri teknik, ileri kültürden doğar. Biz bu meseleyi tarihin seyrinden aldığımız yüzlerce misallerle ispat ederiz.

Her zaman değişen muhitî ve içtimaî icaplara tevafuk edebilmek ve onlardan çıkan yeni şartlara göre düsturlar koyabilmek için herhalde kültür kuvvetine ihtiyaç vardır. Daima inkılâp içinde bulunduğuna iman ettiğimiz dünyanın dönüşü elbette birtakım kaideler içindedir. Ve tabiattan bir cüzü olan insanların da gene birtakım kaidelere tabi olduğunu kabul ederiz.

Fakat daima inkılâpçı olmağı şıar ittihaz edinen bizler bu kaideleri başka bir prosedür ve başka bir metodla tetkik ediyoruz.

Asıl davamızın prensiplerini izah etmek için bu nokta üzerinde biraz daha tevakkuf etmeği lüzumlu görüyorum. Her ân yeni bir safha arz eden mütemadi tehavvüller karşısında cidden daimî mahiyeti haiz olan kaideler kurmak mümkün değildir. Zaten mevcut kaidelerin bulunuşu ve daimî bir kanun gibi kabul edilmesi, onun tabiatte o suretle mevcut olmasından değil, bizim öyle telâkki ettiğimizden neşet etmektedir. Batlamyos'un dünya nazariyesi Kopernik zamanına kadar bir hakikat telâkki edilmişti. En kat'î gibi görülen riyaziye düsturları Einstein tarafından darbelendikten sonra tabiat ilimlerinde bile daimi bir istikrarın mevcut olmadığı ve tabiat sırlarının her gün yeni birtakım düsturlarla halledildiğini, dünkü düsturların ya tamamen ibtal ve yahut da ona yeni birtakım formüller ilâve edildiğini görmekteyiz. Herhalde yeri bu toplanışımızda olmıyan bu bahis üzerinde fazlaca tevakkuf ettiğimizin sebebi millî kültürümüzün eski ve yeni iskolâstikle bir alâkası olmadığını ifade etmek içindir "En ileri millet olmak" iddiasile yürüyen Türk milletinin davasındaki muvaffakiyeti bu düstura riayet etmekle mümkün olacaktır. On seneden beri Türk milletini yeni âlemlere sevk eden bu kudretin ifadesi ana vasıflarımızda tesbit ettiğimiz veçhile inkılâpçılıktır. Yeni Türk inkılâbını harp sonu inkılâplarından ayıran en büyük vasıflardan biri ve belki birincisi de bu daimî inkılâpçılık ruhudur.

Her şeyin mütemadî bir inkılâp içinde oluşu düsturu bizim bazı mebdeler ka-

bul etmemize mani teşkil etmez. Bilâkis fırkamızın esas prensip olarak kabul ettiği milliyetçilik, Cumhuriyetçilik, laiklik, devletçilik, halkçılık, inkılâpçılık mebdeleriyle bu ülküye daha emin adımlarla gidebileceğiz. Bu prensipledir ki bizi ebedileşmiş muayyen bir çerçeve içinden kurtararak siyasî, içtimaî ve iktisadî vaziyetleri nazar-ı itibara alan, her zaman yeni kararlar veren bir teşri heyeti havasında yürütecektir. Bütün bu esaslarla vasıl olmak istediğimiz nokta nedir? Geçen sene muhterem Kâtib-i Umumimiz Recep Beyfendi'nin, muhterem selefim Maarif Vekili Reşit Galip Beyfendi'nin bu kürsüden tebarüz ettirmek istedikleri nokta, Türk milletini medeniyet saflarında en ileri millet yapmak davasıdır. Bu davanın büyüklüğünü ve karşımıza çıkacak binlerce zorlukların vücudunu ve işin derinlik ve genişliğini hiçbir zaman unutmuyor ve küçük görmüyoruz. Fakat dünyada irade kuvvetinin, iyman kudretinin yenemediği hiçbir şey yoktur. Bu irade menbaı, bu iyman kuvveti Türk milletinin dünya kadar eski olan tarihi varlığında ve asîl kanında mevcuttur. En karanlık devirler, bugüne kadar seyreden Türk tarihinin içinde bir millete kuvvet menbaı olacak binlerce esaslar vardır. Biz dünyanın ilk medeniyetlerini kuran ve tarihe iki defa büyük istikamet veren ve muazzam imparatorluklar yapan ecdadımızın hattı hareketlerini yalnız büyük bir gururla anacağız. Biz, bize lâzım olan ruh kuvvetini inan kaynağını daha dün geçirdiğimiz istiklâl imtihanından alacağız.

Aziz Arkadaşlarım,

Ergenekon Türk milletinin karanlık tarihlerde yaptığı bir kahramanlığın hayalleştirilmiş, ebedîleştirilmiş bir efsanesi idi. İstiklâl cidali yirminci asrın ortasında efsanevî bir hakikattir. Bu büyük hakikat her nokta-i nazardan işlenmeğe ve üzerinde uzun müddet durmağa değer bir varlıktır. Türk milleti bu heybetli levhayı yaratalı on seneyi geçti. Fakat bu emsalsiz eser içtimaî, bedii ve hattâ iktisadî cephelerden şimdiye kadar arzu ettiğimiz gibi henüz işlenmiş değildir. Hakiykati halde bugün gerçekleştirmek istediğimiz davanın halli cidden çok çetin bir iştir. Önümüzde yürüyen milletlerin bu nev'î teşkilâtlarını tarihi yarım asırdan aşağı değildir. Her memlekette eski ve yeni rejimlerin kurduğu bu nev'î teşkilâtın yüz binlerce azası vardır. Bu teşkilâtlar başka memleketlerde çok verimli olmuş ve bugün kemale gelmiş müesseselerdir. Biz bütün bunları bilerek ve takdir ederek takip ediyoruz. Fakat şuna da kaniiz ki eğer istiklâl mücadelesinde olduğu gibi kütleleşerek kalplerimizde aynı ruh hâkim olacak olursa davamızı muvaffakıyetle halledeceğimiz ve şuna da katî surette emniyetimiz vardır ki İstiklâl Harbi'nin ruhu bizde daima hakim olacaktır. Bu ruh nedir? Vatanın her tarafı bizden birçok defalar kuvvetli ve harbı kazanmış muzaffer devletler orduları tarafından ihata edildiği zaman bütün bu kuvvetleri küçük görerek milletin arasına mütevazı bir vatandaş olarak iltihak eden ve düşmanı memleketin harim-i ismetinde imhaya kadar veren Mustafa Kemal'de ve düşmanın teçhizat iytibariyle mukayese edilemiyecek derecede kudretli olan ordularına karşı Sakarya'da 22 gün maddiyet aleminin binlerce yokluklarına göğüs gererek mukavemed eden Türk ordusunda ve nihayet hayatın hatırlanması bile müşkül olan muhrumiyetleri içinde kollarında çocuğu, sırtında cephanesi olduğu halde cepheye koşan Türk kadınında hâkim olan iyman ve ruh kuvveti ne idiyse bu yürüyüşte de hâkim olacak kuvvet gene o olacaktır. Yalnız yukarıda dediğim gibi bu ruh ve kudret ezelden Türk

milletinin varlığında mevcuttur. Onu güzel tanzim ve iyi sevk ve idare etmek iycabeder. Bunun için, o zaman bütün bir âleme karşı nasıl tek bir kitle şeklinde, birleşmiş isek şimdi de bu aziz ülkü karşısında ayni kuvvetle kitleleşmek lâzımdır.

Arkadaşlar,

Kitleleşmek bu asrın en bariz vasıtalarından biridir. Kütleleşmemiş insan cemaatlerine millet bile denilemiyor. Artık bütün millet diye kitleleşmiş, manen ve maddeten birbirlerine tesanüt bağlarile bağlanmış insan kümelerine diyorlar. Yeryüzünde bu şartları haiz olmıyan kümeler millet değildir. Sadece ferdî iradeler hâkim olan, yalnız tabiatın sevk ve idaresine bırakılan cemiyetlerin yeryüzünde müstakil bir cemiyet ve millet olarak yaşamasına imkân yoktur. Bu nev'î cemiyetlerde hürriyet bile yoktur. Bu biçim cemiyetler artık asrımızın damgasını haiz değillerdir. Fertçilik dünyası artık tarihe mal olmuştur. Geride bırakılan âlemin bir daha avdet etmesi mümkün değildir. Çünkü o şartlar ve iycaplar bir daha geriye gelmiyecektir. Maamafih fertçilik dünyasında bile cemiyet fikirleri vardır. Fertçiliğin felsefesini yapan mütefekkirleri bile cemiyetin fertlerin fevkinde, yüksek iradesini görmüşlerdir. Fertleri kitleleştiren ve tesanüt denilen bu bağın mahiyeti nedir? İnsanlarda ve hatta müterakki hayvanların birçoğunda bile bu meyil, tabiî ve hür bir hissin mahsulüdür. Mantık ve muhakememiz de bizi bu yola sevk eder. Binaenaleyh buna mukabil ferdin mensup olduğu cemiyete ve cemiyetin ferde karşı birçok mütekabil mükellefiyetleri vardır. İşte her fert ve her meslek zümresi tabiî ve içtimaî bir işbölümü içinde ferdî idarelerin muhassalası olan fakat başka bir mahiyet arz eden yüksek iradenin yani devlet iradesinin sevk ve idaresi altında inkişaf ederler; biz bir nizama tâbi olmıyan ferdî ve yahut da sadece bir sınıf hâkimiyetine istinat eden kuvvetlerden ziyade milletimizin tabiî inkişafını bu yolda görmekteyiz. Bu şekil içinde ferdi birçok mükellefiyetlerle bağlamakla beraber insanları 30 okka kemik, 6 okka kan, 2 kilo deriden ibaret bir makine de farz etmiyoruz. İşte bizim kitleleşmekten anladığımız budur. Halkevleri, bütün mevcudiyetleriyle bunu temine çalışacaktır. Halkevleri'nin 9 şubesinin dayandığı fikrî esaslar budur. Bu teşekküllerimizle istihdaf etdiğimiz gaye, Türk milletinin içtimaî, bedîî, terbiyevî sahalarda kitleleşmesi yani birlik arz etmesidir. İmparatorluk devrinin saltanat tacını her ne bahasına olursa olsun korumak ve kurtarmak için millî meselelerde tuttuğu yanlış ve hainane politikanın millî benliğimizde açtığı büyük yaralar tahminimizden hakikate çok fazladır. Hiç mübalağa etmeden diyebiliriz ki imparatorluk tacı altında yaşayan milletlerin hepsinden daha çok fazla Türk milleti zarar görmüştür. Başka milletler imparatorluk devrinde yalnız siyasî varlıklarını kaybettikleri halde Türk milletinin millî benliği kaybolmak tehlikesine düşmüştü. Türk dili Osmanlı dili şekline sokuluyordu. O zamanın sarfını yazanlar "Lisanı izbülbeyanı osmanî üç lisandan mürekkep bir lisanı lâtif olup" diye dilimizi tarif ediyorlardı. Türk dili siyasî sahadaki Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür sahasında bir nümunesi idi. Mekteplerde okutulan Türk tarihi sadece Osmanoğulları Hanedanı'nın tarihinden ibaret idi. Yüksek tahsile kavuşmuş bir Türk genci Anadolu'da hükümran olan eski ve büyük Türk milletlerini değil orta çağ tarihinde Anadolu'ya hâkim olmuş Selçukiler hakkındaki malûmatlarının mecmuu,

nihayet birkaç satırdan ibaret idi. Anadolu'da tamamiyle millî bir politika takip eden, Karamanoğulları adî bir şekavet zümresi gibi telâkki edilmişti. Büyük bir hamasetle tarihini altı asırdan fazla görmeyen imparatorluğun zararı gene kendisine oldu ve pek pahalıya mal oldu. Çünkü bu tezle imparatorluğun haricî manzarası müstevli bir millet manzarasından başka bir şey değildi. Bunun için Anadolu ve Balkanlar'da tarihî hak iddia eden milletlerin karşısında âciz ve zebun kalmıştı. Halbuki hakikat bambaşka idi. Türklerin bu ülkedeki mevcudiyeti tarihten daha eski idi. Türk edebiyatı, Türk zevkinin, Türk karakterinin bir ifadesi değildi. Akıp giden bu cereyan içinde milletin öz sesleri de duyulmadı değil. Fakat buna itibar edilmedi ve kaba sayıldı. İmparatorluğun bu yıkıcı vasıfları kendisinin inatlı çalışmalarına rağmen milletin öz varlığı üzerinde büyük iş yapamadı. Türk dili, Türk tarihi bu günkü nesle kıymetli bir emanet olarak milletin bünyesinde bu güne kadar yaşadı. İşte biz bir taraftan hakikati milletimize anlatmak, diğer taraftan bu kıymetli hazineleri toplamak maksadile dil, tarih ve edebiyat şubesini teşkil etmiş ve faaliyete girmiş bulunuyoruz. Bu vadi üzerinde Halkevleri'nde birçok konferanslar tertip ediyoruz. Çünkü daima bu hakikatin tekrar edilmesine lüzum ve ihtiyaç vardır. Zira imparatorluğun ve onun bir aleti olan tekke ruhunun millet üzerindeki tesirlerinin elan mevcut olduğunu maalesef görmekteyiz. İnsan ile tanrı arasındaki ittisalin ifadesi insanın öz dili olmasından daha tabiî bir şey yokken ve bu hakikat bütün milletlerde böyle tecelli etmiş iken yukarıda işaret ettiğim menhus tesirlerin altında kalmış bazı zavallıların elan mevcut olduğunu maalesef görüyoruz. Fakat irticaın bu hortlamış sesi her zaman ve behemehal, susturulacaktır. Edebiyatımız dil ve tarih işlerinin şimdiye kadar bu sakat yürüyüşünden dolayı arzu edilen şekilde inkişaf etmemiş ve milletin bedîî terbiyesine şimdiye kadar büyük faydalar vermemiştir. Beynelmilel şöhret temin etmiş büyük ediplerimiz yoktur. Söylemek lâzım gelirse İngiliz edebiyatının, Fransız, Rus edebiyatlarının milletleri üzerinde oynadığı terbiyevî ve bedîî rolü bizim edebiyatımız oynayamamıştır. Maamafih Arap ve Acem Ve Frenk tesirleri altından kurtulan edebiyatımız millî ruha doğru gitmektedir. Biz bu cereyana daha büyük bir hız vereceğiz. Millî edebiyatımızın fevkalâde inkişafı ve beynelmilel şöhreti etrafında toplayacak istidatlı şahsiyetlerin yetişmesi imkân ve fırsatını hazırlamağa beşerî imkânlar nisbetinde çalışacağız. Memleketin her köşesinde mevcut 34 Halkevi'nin ekserisinde bu sene henüz başlangıç devrinde olmasına rağmen bu metodla çalışılmağa başlanmıştır. Bazı Halkevleri bu çalışmasını daha ziyade ilerleterek pek çok Türkçe kelimeler toplatmıştır. Ve bazı yerlerde muhitlerinin tarihleri yazılmağa başlanmıştır. Bu hususta Eskişehir, Kütahya, Konya, Denizli, Bursa, Kayseri, Zonguldak, İzmir, Aydın, İstanbul Halkevleri'nde daha mahsûs faaliyetler vardır.

Aziz Arkadaşlarım;

Geçen sene Türk tarihinde ilk defa olarak Türk tarihi ve Türk diline ait iki büyük kongre toplanmıştır. Büyük İnkılâpçının himaye ve rehberliği altında toplanan bu kongrelerden elde edilen neticeler hiçbir mübalağaya sapmadan iddia edebilirim ki tahminimizden daha çok büyük ve şümullüdür. Tamamiyle ilmî vesika ve senetlere dayanan tarih tezlerimiz, dünyanın ilmî kanaatlerine herhalde çok müessir

olacaktır. Tarih Kongresi'nden millî kültürümüz itibarile büyük neticeler elde ettik.

Klâsik tarihe göre sadece emperyalist bir millet gibi görülen Türk milletinin beynelmilel medeniyet kültüründe zekâsı en fazla eser bırakmış ve milletlere medeniyet hocası ve medeniyet rehberi olmuş olduğu ve ilmin yüksek ve itiraz kabul etmiyen esasları ile tespit edilmiştir.

Bu kadar zengin bir geçmişin keşfedilmesi bir millet için bitmez, tükenmez bir kültür zenginliği kaynağıdır. Bundan sonra Türk gençliği artık bu nihayetsiz kaynaktan maneviyatının gıdasını alacaktır. Bu itibarla harsımızın ve terbiyevî sistemimizin istikameti artık tamamiyle başka ve fakat çok kuvvetli bir yol takip edecektir.

Dil Kongresi'nin yarattığı eserler bundan daha az değildir. Gerek kongrenin toplanmasile ve gerek kongreden sonra dil meselesi üzerinde memleket münevverleri çok alâkadar olmuşlar ve ilmî metotlar içinde çalışarak dil bakımından gene beynelmilel kıymeti haiz büyük keşiflere doğru yürümekle beraber, bir müddetten beri memleketimizde başlıyan sadeliğe doğru olan hareket daha teşkilâtlı daha nizamlı ve daha kuvvetli bir yürüyüş takip etmektedir. Binaenaleyh Halkevleri'nin kültür çalışmasına fevkalâde büyük yardımı geçen ve ona rehperlik eden tarih ve dil cemiyetlerini büyük saygılarımla selâmlarım. Aynı maksat uğrunda çalışan müesseselerimizin çalışma usullerinde de bir birlik temini için Halkevleri'nin dil şubeleri direktif almak hususunda Dil Cemiyeti'ne bağlanmıştır. Tarih şubesininin çalışmasını da bu şekle sokmak istiyoruz. Bu şubenin azası 1419'dur.

Güzel Sanatlar

Tezyin sanatları müstesna olmak şartiyle güzle sanatların diğer kısımlarının ilerlemesine mani olan en kuvvetli sebeplerin mahiyetini maalesef dünkü dinî telâkkilerde aramalıdır. Resmin tarihimize yeni manada girişinin tarihi henüz bir asır bile yoktur. Buna rağmen milletin ruhunda yaşıyan istidatlar çok kuvvetlidir. İşte bizim bu meselede en birinci vazifemiz bu istidatların inkişafına yer hazırlamaktadır. Resim ve mimarî gibi zevklerin millete telkininde yaşadığımız zamanın millî ve bedîî telakkilerinden mülhem olmamız icap ettiğini de ilâveten arz ederim. Yakın zamana kadar ihmal edilen güzel sanatlardan biri de musikî şubesidir. Fakat musikî ihtiyacı cemiyetlerde resim ihtiyacından daha kuvvetli olduğu için muhitin tazyiklerine rağmen Mevlevilik ve Bektaşilik gibi bazı dinî cemaatlerle saraylarda ve halk arasında yaşayabilmiştir. Halk arasında musikî ihtiyacını tatmin etmek için, açılan bu şubelerimiz birçoklarından talimatnamemizin gösterdiği istikamete rağmen yanlış bir tarz ihtiyar edilmiştir. Binaenaleyh musikî meselesinde nokta-i nazarımızı daha vazıh olarak tesbit etmek zaruret ve mecburiyeti hasıl olmuştur. Resim ve mimarî işlerinde olduğu gibi musikî zevkinin inkişafına çalışırken asrın son telâkkilerinden mülhem olmamız icap ediyor. Bunun için millî benliğimizin hayatını ve millî nağmelerimizi beynelmilel musikî tekniği içinde ifade etmek istiyoruz. Bugün millî musikî diye aramızda yaşayan Bizans, İran ve Arap nağmelerinin karışmasından hasıl olan saz ve musikîsine nihayet vermek istiyoruz. En ileri milletlerle omuz omuza yürümek istediğimiz ve daha ileri adımlar atmak iddiasında bulunduğumuz bir za-

manda eski hayatın ruhunu terennüm eden musikînin yeni hayatımızla bir alâka ve nisbeti yoktur. Bu ifademizle millî musikî hayatını bitirmek istemiyoruz. Musikî de edebiyat ve sanat gibi şahsiyetin kuvvetli izleri ve renklerini taşıyan bir müessesedir. Şu hale göre tamamiyle garp musikîsini alarak millî musikîmizi ihmal etmek hem millî kültürümüz ve hem de beynelmilel sanat âlemi için bir hatadır. Vaktiyle Ruslar böyle bir hataya düşmüşler ve onu sonra büyük zahmetlerle tamir edebilmişlerdir. Biz böyle bir hataya düşmemek için tekrar edelim ki biz millî hayatımızın terennümlerini ve millî benliğimizin nağmelerini beynelmilel musikî tekniği için ifadeye hazırlanıyoruz. Bunun için şimdiden beynelmilel tekniğe alışmak ve onu hazmetmek ve ileride yetişecek genç istidatlara şimdiden bir mevki hazırlamak lâzımdır. İleride elbette bu milletin de Vagner'leri, Bethoven'leri, Verdi'leri, Çaykofski'leri yetişecektir. İşte bu büyük üstatlar Garp tekniği içinde millî nağmeleri de koyacak ve tıpkı bugünkü Rus musikîsi gibi beynelmilel bir şöhreti haiz ve millî rengimiz içinde bir musikîmiz doğacaktır. Bu büyük iş esas iytibariyle Halkevleri'nin vazifesinden ziyade ait oldukları ihtisas şubelerin işi olduğu malûmdur. Halkevinin bu işteki rolü, güzel sanatlara mensup olanları kucaklamak ve kıymetli istidatları himaye etmek ve muhitte bedîî duyuş ve anlayış seviyesini yükseltmektedir. Halkevlerimizin bu şubesi muhtelif yerlerde hayli inkişaf etmiştir. Bütün Halkevlerimizde musikî şubesine kaydolunan aza miktarı 1852'dir.

Temsil Şubesi

Halkevlerimizin şubeleri içinde bu şubeye büyük bir temayül vardır. İnkılâp fikirlerinin ve duygularının halk ifadesi hususunda en kuvvetli vasıtalarımızdan biri olan temsil şubesine halkın bu rağbeti istikbalde bize çok şey vadetmektedir. Fırka neşriyatından Akın, İkizler, Mete gibi birçok eserler bazı yerler müstesna olmak şartiyle hemen her tarafta muvaffakiyetle temsil edilmiştir. Temsil heyetlerinin bu yürüyüşünü hızlandırmak en esaslı vazifelerimizden olacaktır. Birçok millî eserlerle beraber şedövr sayılan mühim eserler tercüme ve adaptasyon tarikiyle dilimize nakledilecektir. Velhasıl hakikî sahne hayatının memleketimizde bir an evvel inkişafına çalışmak aziz vazifelerimizden biridir. Temsil işlerinde görülen bir noksanı da derhâl ifade etmeliyim. Piyeslerin temsilinde daima müşkülâta maruz kalınan nokta kadın unsurun iştirâke rağbet etmemesidir. Bize göre vatandaşlar arasında terbiye, zevk ve millî vazife nokta-i nazarından kadın ve erkek unsur yoktur. Sadece vatandaş vardır. Büyük bir salâhiyetle hakimlik kürsüsüne ve mühendislik sandalyesine oturan hanımlarımızın böyle bir millî vazife almak hususunda göstermek istedikleri tereddütleri ifade ve iyzah edebilmek cidden müşküldür. Bu şubede çalışan aza miktarı 1433'tür.

Spor Şubeleri

Bütün Halkevleri'nin spor şubeleri hali faaliyettedir. Muhitlerinde mevcut spor kulüplerine gelen yardımı yapmaktadırlar. Bundan başka maksadımız eskiden mevcut olup da şimdi ölmeğe mahkûm millî spor hareketlerini ihyaya ve denizcilik, avcılık hareketlerinin inkişafına gayret etmektir. Millî terbiyemiz üzerinde fevkalâde

ehemmiyeti haiz olan bu şubenin talimatnamedeki maksat ve gaye etrafında ilerilemesine bütün varlığımızla çalışacağız.

İçtimaî Muavenet Şubesi

Halkevleri'nin istinat ettiği esas fikirlerden biri içtimaî tesanüt gayesi olduğu için hemcinslerimize karşı yardım ve şefkat hislerinin beslenmesine ve yükseltilmesine ve bu hissi millet arasında en yüksek derecesine çıkartılmasına çalışmaktır. Halkevleri talimatnamesinde tasrih edildiği veçhile mevcudiyetimizle müzaheret etmek ve onların ilerilemesi ve yürümesi için icap eden tedbirleri almak ve cemiyetimizin göğsünden yeni şefkat müessseleri yaratmak en kudsî ve mübarek vazifelerimizdendir. Burada bir nokta üzerinde tevakkuf etmek istiyorum. Gayet düşünülerek tertip edilmiş olan talimatnamemizdeki sarahate rağmen bazı yerlerde mevcut şefkat müesseselerinin meselâ Himayei Etfal, Hilâliahmer, Türk Maarif Cemiyeti ve belediye gibi müesseselerin rollerini almak cihetine meyil göstermişlerdir. Bizim muaveneti içtimaîye şubesiyle anladığımız mana bu işleri fiilen yapmaktan ziyade bu müesseselerin faaliyetine ve inkişafına muhit hazırlamak ve nizamnameleri müsait olmayıp da bu şefkat müesseselerinden yardım göremiyecekler için bu ihtiyaçlara da tekabül etmek üzere yeni müesseseler kurulmasına çalışmak bu vazifelerden ibarettir. Halkevlerimizin içtimaî muavenet şubesi geçen bir sene zarfında hissedilecek derecede faaliyet göstermiştir. Bilhassa Zonguldak, Aydın, Kayseri, Kastamonu, İzmir, İstanbul, Konya, Bursa, Eskişehir, Ankara, Edirne zikre şayandır. Bu şubelerde çalışan arkadaşların miktarı 2538'dir.

Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi

Bu şube diyebilirim ki birkaç halkevi müstesna olmak şartiyle bütün Halkevleri'nde şimdiden mühim inkişafa mazhar olmuştur. Vilayetlerden aldığımız raporlara nazaran halkın bu dershanelere ve kursalara gösterdikleri büyük tehalük cidden memnuniyete layıktır. Vilâyetimizde halk dershanelerine devam edenlerin adedi 2509'dur. Her halkevinde dershanelere devam edenlerin adedi 150'dir. İç vilâyetlerimizde bile İngilizce, Fransızca, Almanca dil kursları açılmıştır.

Kütüphane ve Neşriyat Şubesi

Halkevlerimizin bu şubesi Evlerimizin henüz tesis devresinde olmasına rağmen her tarafta faaliyetli görülmektedir. Birkaç aydan beri İstanbul halkevimiz memleketin en kuvvetli kalemlerinin iştirakiyle bir mecmua çıkarmaktadır. Bu mecmua kendi şubesindeki herhangi bir Avrupa mecmuasından pek geri değildir. Eskişehir, Afyon'da çıkarılan mecmuaların muhteviyatının hayli kıymetli olduğunu temin edebilirim. Vilâyetlerde çıkarılacak mecmuaların muhitlerinin içtimaî ve iktisadî ihtiyaçlarını tetkik etmeleri ve muhitine mahsus dil, edebiyat tetkiklerinde bulunmaları lüzumu kendilerine bildirmiştir. Bundan başka muhtelif istikametlerde yapılan tetkikatın monografi halinde nesrinin daha amelî olacağını düşünmekteyiz. 19 Şubat'tan itibaren Ankara'da en büyük mefkûre mecmuasını "ÜLKÜ" adile

neşrettik. Ve Ankara Halkevi, Türkiye'nin en zengin ve en büyük kütüphanesini bu hafta içinde açıyor. Bu şubede çalışan arkadaşlarımızın miktarı 1199'dur.

Köycüler Şubesi

Dörtte üçü köylü olan bu milletin, köylerine icap eden en büyük ehemmiyeti atfetmesi kadar tabiî bir şey olamaz. Bu devletin temelleri henüz daha yeni atılırken büyük rehber inkılâp hükümetinin köylüler hakkında ne düşündüğünü çok veciz ifade etmişti. O günden beri, köylüler lehine devlet zamanın müsaadesi nisbetinde hayli işler yaptı. Askerlik müddetinin indirilmesi, âşarın kaldırılması ve köy kanunu gibi köylü için birçok işler yapıldı. Fakat, bu icraatla Büyük Adamın bize verdiği veçhe üzerinde henüz çok geniş adımlar atılmış olmadığını da itiraf etmek icap eder. Cumhuriyet köylüsü herhalde geçmiş devirler köylüsünden en geniş manasile çok farklı olmak icap eder. Daha doğrusu en kısa bir tabirle efendimiz olan köylüyü herhalde efendimiz yapmak Cumhuriyet evlâtlarının en mühim vazifesidir. İşte köycüler şubesi bu emeli tahakkuk ettirmek için, yani köylünün sıhhî, medenî bedîî inkişaf ve tekâmülüne köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve tesanüt duygularının kuvvetlenmesine çalışacaktır. Şubemiz köylüyü hakkıyle sözlerinden istifade ettirmek için köylerde istihsal ve satış kooperatifçiliğinin inkişafında son derece çalışacaktır. Bir seneden beri çalışan 34 halkevimizin bir kaçı müstesna olmak şartiyle bu şubeye de büyük ehemmiyet atfettiğini gerek raporlarından ve gerekse çalışma programlarından anlıyoruz. Bu hususta Kastamonu, Eskişehir, Yozgat, İstanbul, İzmir, Denizli bilhassa kayde şayandır. Programlarının tetkikinden edindiğim intibaa göre, bu şubenin gelecek sene cümlemizi memnun edecek verimi vereceğini çok büyük bir umutla beklemekteyiz. Aza miktarı 1188'dir.

Müze ve Sergi Şubemiz

Mevzuun fevkalâde ehemmiyetine rağmen diğer şubelerden aldığımız ilk verimi henüz vermemiştir. Çünkü istediğimiz faaliyet bu şubeden elde etmek için şubenin işlerinin mahiyeti itibariyle biraz intizar etmek lâzımdır. Maamafih bazı vilâyetlerde sergi işlerinde bilhassa tasarruf haftasında Millî Tasarruf Cemiyeti ile teşriki mesaî ederek şimdiye kadar yapılmayan bir şekilde sergiler yapmıştır. Birçok Halkevleri'nde müzelerin ilk temelleri atılmıştır. Bu şubelerde çalışan arkadaşlarımızın miktarı 1169 dur.

Halkevleri'nin altı ay zarfında memleketin muhtelif köşelerinde elde ettiği neticeler başka rejim ve başka devirlerde olmuş olsaydı herhalde çok büyük bir muvaffakiyet tarzında kaydedilirdi. Biz Halkevleri'nin maksadlariyle bugün elde edilen neticeyi mukayese ederek diyebiliriz ki yaptığımız işler henüz yüzde bir derecesinde bile değildir. Fakat bundan sonra her sene gittikçe artan bir heyecan ve iman kuvvetiyle insan takatinin üstünde çalışarak bu azamî nisbeti çok kısa bir zaman ve mesafe içinde mütesaviyen irca edeceğimizi yüksek huzurunuzda vadediyorum.

Sözlerime nihayet verirken her tarafta Halkevi'nin inkişaf ve faaliyetine en

yüksek bir iman bağlılığıyle iştirak eden kadın ve erkek muallim vatandaşlara inkılâbın bu mefkûreci ve kahraman çocuklarına ve bütün halkevi mensuplarına yüksek huzurunuzda teşekkür etmeği bir borç bilirim.

Yeni Açılacak Halkevleri'nin İsimleri

Adana, Aksaray, Balıkesir, Çankırı, Çorum, Erzincan, Gümüşhane, İsparta, Kars, Manisa, Mersin, Muğla, Niğde, Sivas, Tokat vilâyetleri ve Bafra, Boyabat, Alâiye, İnebolu, Urla ve Nazilli kazaları.

Halkevleri'nin bir kısmının bir sene, bir kısmının altı ay zarfındaki faaliyetini mümkün olduğu kadar kısa bir ifade ile arz ettim. Halkevleri'ne gönlünü bağlıyan ve bu yüksek ve asil Ülkü uğrunda çalışan arkadaşlarımızın mecmuu 18.000'dir. Bunlardan 1392'si kadındır. Halkevleri'nde şimdiye kadar muhtelif mevzularda 299 konferans verilmiştir ve muhtelif vesilelerle 868 toplantı olmuş ve 227.292 kişi bu toplantılara iştirak etmiştir.

Bugün bu saatte açılmakta olan Halkevleri'ne yeni adım attıkları aziz Ülkü yolunda muvaffakiyetler ve zaferler dilerim!

Ankara Halkevi Neler Yaptı?

Ankara Halkevi'nin her şubesi, kendi sahasında mümkün olduğu kadar çalışmayı vazife bilmiş ve şimdiye kadar çalıştığını hiçbir zaman kâfi görmiyerek daha fazla hızla daha yemişli bir çalışma için daima hazır ve azimli bulunmuştur. Her şube kendilerine düşen vazifeyi Halkevleri'nin teşekkülü haricinde ayni işlerle uğraşan millî büyük müesseselere yardım ederek, kendi başına telkinler ve tetkikler yaparak muvaffakiyetle başarmak yolunu tutmuştur.

Ankara halkevi açıldığı günden beri, Şeflerinin gerek talimatnamede gerek nutuklarında çizdikleri program altında çalışarak vazifesini yapmaktadır. Geçen sene zarfında İçtimaî Yardım Şubesi tarafından 160 fakir talebeye öğle yemeği temin edilmiş, pek fakir bazı talebeye kitap, defter, kalem gibi şeyler alınmıştır. Bunlardan başka hakikaten yardıma muhtaç bazı vatandaşların ihtiyaçlarına koşulmuş, kendilerine yardım edilmiş ve iş bulunmuştur.

Ankara halkevi şubelerinden Köycülük Şubesi bu yaz ciddî bir faaliyetle işe başlamıştır. Köycülük Şubesi'ni çalışkan ve mutahassıs gençlerden mürekkep komitesi köylerde sütçülük, yumurtacılık kooperatifi, Ankara'nın toprak ve suları, damızlık kümes hayvanları, nümune arı kovanları gibi meseleler hakkında tetkikler yapmakla işe başlamışlar ve nihayet bütün faaliyetlerini teksif edebilmek için Ankara'nın cenubî şarkî istikametinde 25 kilometre mesafede bulunan 160 evli Kutludüğün köyünü örnek köy olarak almışlardır. Köycülük şubesi bu köye arı kovanları, damızlık horozlar götürmüş, yaptırmış olduğu sıhhat çantasile köylünün sıhhatile alâkadar olmuş ve köylü halkından alil olanlarla şehit ailelerinin şehirdeki dairelerdeki işlerini takip etmeyi deruhte etmiştir. Köycülük faaliyetinin ehemmiyetli kısmı bu köyde teksip edilmiş olmakla beraber evin köycü arkadaşları Ankara civarında Salfasol, Kalaba, Haymana, Kayaş, Mamak, Bayındır, Yuva, Evedik, Kara Süleymanlı köylerini de ziyaret ederek arı ve tavuk tedarik işlerile uğraşmışlardır, fennî kovanlar ve tavukçuluk enstitüsünden ettikleri cins horozları dağıtmışlardır. Şubenin neşriyatı da mühimdir. Komite azâsından Kerim Ömer Beyin Ankara havalisinin su vaziyeti hakkındaki eseri olan "Bozkır haznesi"nden maada meccanen dağıtılmak üzere broşürler basılmıştır.

Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi şimdiye kadar fasılasız bir surette Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca dersleri vermiş, son zamanlarda bir de stenografi kursu açılmıştır. Dil kurslarının birinci tahsil devresi temmuz ayı içinde bitmiştir.

Güzel Sanatlar Şubesi kendi azası tarafından birkaç konser vermiş. Riyaseti Cümhur Filarmonik Orkestrası her pazar ve perşembe günleri muntazaman halka mahsus konserler vermiştir. Komite son zamanlarda halkevi binasında bir resim atölyesi, keman ve ses dersleri açmak üzeredir. Şimdiye kadar muhtelif şahıslar ve teşekküller tarafından tertip deline 4 resim sergisi açılmıştır.

Ankara Halkevi'nin en mühim faaliyet sahasından birisi de temsildir. Bu şubenin çalışkan azası şimdiye kadar birçok piyesleri sahneye koymağa muvaffak olmuşlar, halkın sanat terbiyesini muhtelif sahalarda tenmiye etmeğe çalışmışlardır. Halkevi açıldıktan beri sahnede halkevi gençleri tarafından temsil edilen piyesler şunlardır: Çoban, Akın, Mavi Yıldırım, Sel, İkizler, Büyük Baba, Azizlik, Othello, Kral Ödip, Faust, Kuttaşı, Vatan Silistre, Vazife, Beyaz Kahraman, Mete, Asrî Hulyalar.

Halkevi gençleri yerli oyunları ve Türküleri de tekrarlamışlardır. Ankara'nın, Erzurum'un, Kastamonu'nun yerli Türküleri söylendiği gibi Zeybek, Sepetçioğlu, Erzurum barları gibi yerli ve güzel oyunlar da oynamıştır.

Müze Şubesi, Ankara'da bir inkılâp müzesi yapmak için hazırlıklara başlamış ve bazı eşya toplamıştır.

Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi azası kendi aralarında muhtelif mevzular üzere toplanışlar ve münakaşalar yaptıkları gibi birkaç eser de neşretmişlerdir. Bundan maada, evin örnek köyü olarak aldığı Kutludüğün köyü seçilen bir heyet tarafından muhtelif bakımlardan ilmî bir surette tetkik edilmiş, toplanan antropolojik, tarihî, iktisadî, coğrafî, folklor malûmatı bir eser halinde neşrolunmak üzeredir.

Kütüphane ve Neşriyat Şubesi, bütün faaliyetini teşkil etmekte olduğu büyük kütüphaneye hasretmiş ve bugün Ankara'nın en temiz modern kütüphanesini meydana getirmeğe muvaffak olmuştur. 15.000'den fazla kitabı istifade edilebilir bir hale getirmek için çalışılmaktadır. Evin muhtelif şubeleri tarafından hazırlanıp Neşriyat Şubesi tarafından basılmaları deruhte edilen ve şimdiye kadar çıkan kitaplar şunlardır:

Kerim Ömer	Bozkır haznesi
İshak Refet	Karacaoğlan
Ali Candar	Ankara'dan Nevşehir'e
Dr. Hamit Osman	Verem
İsfendiyar Esat	Gübre ve ağaç
Dr. M. Vamık	Tohumluk
Celâl Davut	Kazanç yolları
M. Cemal	Hayvan nasıl beslenir
	Hayvan yemleri
Ekrem Rüştü	Sütçülük
Kerim Ömer	İnkılâp bilgisi
Hilmi Malik	Annelerin kızlarına öğütleri

Ankara Halkevi'nin umumî faaliyetini daha iyi tebarüz ettirmek üzere muhtelif çalışmaları ve toplanmaları grafiklerle göstermeyi daha faydalı bulduk:

Daima eyiye [iyiye], güzele, doğruya...

Partimizin, Halkevleriyle bütün yurddaşlara kucağını açması, vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yaptı.

Atatürk 1935

103 halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı?

Cumhuriyet Halk partimizin son inkişaf devri, hususî siyasî bir Partinin dar çerçevesinden çıkarak bütün vatandaşlara kucağını açan içtimaî ve millî büyük bir müessese hâlini almıştır.

Halkevleri'nin garazsız ve menfaatsiz bir irfan ve medeniyet yurdu olarak ifa ettiği hayırlı hizmetler, milletten umumî bir teveccüh ile teşvik edilmekte ve mükâfatlandırılmaktadır. Milletin arzusu hatta bitaraf ve yabancı mutahassısların tetkiki, halkevi faaliyetlerinin genişletilmesini istemektedir.

Bütün milletin, her seviyedeki halkın yükselmesine çalışan Halkevleri'ne mümkün olan kolaylıkları ve teşvikleri yapmayı vazifemizden sayıyoruz.

Kamutay'daki Nutuklarından : 5 Temmuz 1934
İsmet İnönü

İlk halkevi 1932 yılında açıldı. Bu tarihe bakılınca anlaşılır ki Halkevleri, Türk sosyetesi içinde henüz pek yeni kurumlardır. Buna rağmen bu Evlerin bulundukları muhit içinde yaptıkları hizmet geniş ve büyük olmuştur.

Cemiyet her şeyden önce bir topluluğu ifade eder. Topluluk kendiliğinden bazı ihtiyaçları, bazı şartları yaratır. Bunları organize etmek için sarfedilen gayretler o cemiyeti sağlamlaştırır ve kemikleştirir. Birbirini anlamak, birbirini sevmek, bir maksad ve gaye uğrunda disiplin ile çalışmak topluluğun hem şartı, hem neticesi olur.

Bir cemiyet hayatı, kolay kolay düzenlenir şey değildir. Hele, Osmanlı İmparatorluğu gibi sağlam cemiyet hayatına düşman kesilmiş ve bunun var olması için akl ü hayale gelmiyen çeşit engeller ve tedbirler bulmuş bir nizamın uzun müddet devamından sonra, Türk sosyetesinin yeniden medenî temeller üstünde kurulması hakikaten çok güçtü. Bunun kurulabilmesi evvelâ eski kayıtsızlıklardan, alışkanlıklardan, göreneklerden sıyrılmıya, sonra da yeni ve medenî ihtiyaçlara sahip olmaya

bağlı idi. Azamî çalışkan, azamî bilgili, azamî heyecanlı ve uyanık bir cemiyeti istihdaf eden Türk inkılâbı, her yeni kurumu ile bu yeni cemiyet binasının bir temel taşını koymuştur. Halkevleri de bu temel taşlarından biridir.

Halkın, kültürel ve sosyal kalkınmasına ve yükselmesine hizmeti hedef bilen Halkevleri, bu hizmetinde muvaffak olabilmek için açıldıkları her muhitte aydınlara ve halkın ilgisine dayanmıştır.

Halkevleri'nin çalışma programının geniş oluşu, bu arada üyelerin bilgilerine, kapasitelerine büyük yer ayrılmış bulunuşu ne kadar yerindedir. Orada her yurtdaş istidadına, kabiliyetine uygun bir çalışma ve başarma vasıtası bulur. Hem kendini yetiştirir, hem başkalarını.

Halkevleri'nin bu bakımdan başarıları, Halkevleri'nin her altı aydan bir Parti merkezine gelen raporlarıyla, broşür, program, fotoğraf gibi birçok belgelerle tevsik edilerek gösterilmektedir. Halkevlerimizin çalışmaları ile birçok belgelerle tevsik edilerek gösterilmektedir. Halkevlerimizin çalışmaları ile yakından ilgi gösteren matbuatımızın sütunlarında bu çalışmalar hakkında değerli vesikalar vardır. Bu belgeleri ve Halkevleri hakkında verilmiş teftiş raporlarını inceleyerek Halkevlerimizi bilhassa 1935 yılı içindeki çalışma çehresi ile tanıtmayı çok faydalı buldum ve Genel Sekreter Şükrü Kaya'nın muvafakatları ile bu işi Behçet Kemal Çağlar'dan rica ettim.

Çağlar, mevcut malûmat üzerinde çalıştı; bu eseri meydana getirdi. Eseri okudum. İçinden bazı yerlerinde, belki yazarın güzel, taşkın heyecanlarının izleri vardır. Fakat kitabın birçok yerlerinde de elindeki belgelerin noksanından, tebarüz ettirilmemiş noktalar olabilir.

Şu kadar var ki; inanlı ve samimî bir halkevi genci olan Behçet Kemal Çağlar, bu eseri ile Halkevleri'ni daha içinden ve daha geniş anlamış; anlatmaya ve tanıtmaya da çalışmıştır.

C.H.P Genyönkurul üyesi
Erzurum Saylavı
Nafi A. Kansu

Atatürk inkılâbının Türk ve Türkçü olması ana vasıflarındandır. İnkılâbımız Türk milletinin cihan tarihiyle başlayan medenî ve sosyal yaşama ve yaşayış safhalarından alınmış ve onun istidad ve ihtiyacına uygun olarak tesbit edilmiş reel kaidelerdir. İnkılâb bu itibarla tamamiyle aslîdir. Diğer memleketlerde tatbik edildiği görülen muvazi ve mümasil hareketler tarih sırasiyle hep bizimkinden sonradır. Ayni hareketlerin tatbikat ve fiiliyat sahasında muhtelif memleketlerde görülen ileri ve geri ayrılıklar, millî seciyelerin, muhitlerin tesirlerine ve çalışma tarzlarına atfolunmak lâzımdır.

Tarih sırasiyle önde olan inkılâbımızın eser ve derece itibariyle en öne geçmesi için çalışmamızı tanzim etmek ve temposunu behemehal memleketin ihtiyacına uydurmak mecburiyetindeyiz.

Milletimizin seciyesi ve tabiî muhitimiz böyle çalışmalara muzaaf cevablar ve

semereler verecek kabiliyettedir.

Türk olan inkılâbımız zarurî ve tabiî olarak Türkçüdür de. Türk ve Türkçü vasıflarını esaslı bir şiar olarak bünyesinde taşıyan ve yaşatan bu inkılâbın milliciliği inhisar ve infirat ifade etmez. Türk milliciliğinin hedefi, medenî kültürün ve insanlığın müşterek ve yüksek duygularının müsbet yollarda inkişaf ve intişarını esas ittihaz etmektir. Bu gayeye ermek için halka dayanmayı da en sağlam ve kısa bir yol bilir.

Atatürk'ün memleketi ve milleti esir olmak yani mahvolmak tehlikesinden kurtardıktan sonra bir daha böyle bir badireye düşmemesi için bulduğu en emin vasıta, Cumhuriyet Halk Partisi kurumu olmuş ve ona tutacağı ve tutunacağı yolu kendi eliyle planlaştırdığı dinamik, progresist programı ile göstermiştir.

Türk milletini lâyık olduğu yüksek mevkide tutmayı ve Türk milletini beşeriyet içerisinde mümtaz bir camia yapmayı istihdaf eden bu ana yol, halk kütlesinin her bakımdan yükselmesini kendine temel saymıştır. Partinin vazifesi evvelâ bu temeli yapmak ve bu sağlam temel üzerine yüksek ideallerini kurmaktır.

Hükümetin her sahasındaki faaliyeti buna matuftur. Zaten devlet kurmaktan da gaye budur. Bir taraftan devlet ve hükümet bu aslî vazifesini yaparken diğer taraftan Partinin de bu kalkınmayı bizzat halkın halk için ve halk eliyle yapmasını temin ettirmesi Büyük Önder tarafından Partiye verilmiş aslî bir ödevdir.

Parti ve partililer her yerde bunu konuşmalarıyle, görüşmeleriyle, müsahabe ve konferanslariyle yapmaktadırlar. Fakat eğer Atatürk kendilerine ve bütün millete Halkevleri gibi toplayıcı, birleştirici ve tanıştırıcı bir müesseseyi kurarak çalışmalarına emniyet etmeseydi bugünkü şartlar içerisinde fertlerin tesirleri çok mahdut kalır ve gayeye vusul müddeti çok uzamış olurdu.

Halkevleri'nin kültürel, sosyal ve ekonomik bakımlardan az zamanda yaptıkları tenvir, irşat hizmetlerini anlamak için bu kitabdaki yazılar ve rakamlar sağlamca şahittir. Halkevleri vatandaşların medenî, bedîî irfan ve zevk ihtiyaçlarını tatmin edecek bir müessesedir. Her yurddaş orada bildiğini öğretir ve bilmediğini öğrenir.

Her Türk münevveri bilgisini istidadından ziyade bu milletin onu yetiştirmek için sarf ettiği emeğe borçludur. Hiçbir makam, hiçbir memuriyet, hiçbir eser bu borcu tam olarak ödeyemez.

Her münevver Türk için, mevki ve hayatını temin eden ve millete borçlu olduğu bilgisini en asîl ve dürüst tesviye çaresi, hattâ vatanseverlik ve insanlığın da icabı bildiğini, hiçbir suretle bilmemekten mesul olmayan yurddaşlarına öğretmekdir.

Halkevleri kendileri ve onlar için açılmıştır.

Dahiliye Vekili ve C.H.P.
Genel Sekreteri
Şükrü Kaya

Halkevleri niçin ve nasıl açıldı?

"Halkevleri'nde millî ve içtimaî hayatın temelleri terbiye suretinde, tedris suretinde, konuşma suretinde mütemadiyen kurulmalıdır, bunu iltizam ediyoruz.
Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Halkevleri vasıtasiyle memleket içinde takib ettiği kültür politikası; bu vasıta ile ilmî ve fennî, güzel sanatları yaymak, bu memleketin siyaseti, iktisadiyatı hakkında en yeni, en doğru malûmatı ortaya dökmektir."

İsmet İnönü

Ulusal birliğin gelişmesine ve yayılmasına hız verecektik: Milleti sade klâsik irfan usullerinin eline bırakıp beklemeğe sabrımız yoktu. Bir yandan resmî kültür müesseselerinin yaptığını âcil ve inkılâbçı tedbirler alarak bir yandan da halk teşkilâtiyle yapmağa mecburduk; halkın bir araya geleceği, birbirini dinliyeceği, bilenin bildiğini bilmeyene öğreteceği, gençlerin hem kendilerini hem başkalarını yetiştireceği yerlere ihtiyacımız vardı.

Türkiye'yi tanımak

Memleketimizi daha yakından tanımalıydık: Türkiye'yi coğrafyasından psikolojisine, tarihi eserlerinden sıhhî vaziyetine kadar yeniden tanımak ve yoklamak gerekti. Anadolu'yu yeni baştan mânen ve asıl fethedecek nesilleri yetiştirecek yurtlar ve onları memleketin içine salacak teşkilât lâzımdı. Kadın aşkından vatan hamasetine kadar Anadolu'nun bağrından kopmuş seslerin, bestelerin ve menkibelerin hemen hiçbirini doğru dürüst bilmiyorduk. Bunları meraklı şahısların naçiz etüdlerine bırakamazdık. İlim, Sanat ve Teknik sahalarında ne çok emek sarf eden ülkülüler vardı, ki ya beynelmilel mesaî ve neşriyatı takib edememek ya da ilmî usuller dairesinde çalışamamak yüzünden faydalı neticelere kolaylıkla varamıyorlardı. Bir metod anahtariyle açılacak istikamette faydalı ilim hazinelerine varabilecek mesaînin samimî ve açık bir gayretle bütün bir hayat boyunca devam etmesine rağmen kör kuyularda tıkanıp kaldığı görülmüştü.

Devrim ve Halk

Devrimlerimizi halkın ruhuna sindirecektik: Birbiri arkasından asırları yıllara sığdıran hamleler yapmış, kararlar vermiştik. Şefinin eşsizliğine ve yürünen yolun doğruluğuna inananların en köklüsü ile inanmış Türk halkı verilen her kararın, atılan her adımın esbabı mucibesi üzerinde durmaya hacet görmüyor, vakit bulmuyor veya akıl yoramıyordu. Halkın "Mademki Atatürk yapıyor, mademki Cumhuriyet'in işidir, elbette hayırlıdır" diye ne de olsa bir nev'î tevekkülle, pasif rizaya benzer bir inanla kalmasına gönlümüz razı değildi; her devrimin ateşinden onun gönlüne de bir kıvılcım atmak, her Türk'te ayrıca inkılâbın hummasını yaratmak lâzımdı: Türk halkı ve Türk genci öyle yetişmek gerekti ki Şef ve büyükler bir karara vardığı zaman halk ve gençlik henüz ifadesini bulmaya ve temayülünü izhar etmeye vakit ve fırsat bulamamış da olsa bunu zaten sezmiş ve kendi öz duygusu ve ihtiyacı gibi benimsemiş olsun.

Işık taşıyan ve ışığa koşan millet

Derli toplu, teşkilâtlı bir gençliğe malik olmak, genç istidat ve kıymetleri yetiştirmek, gençleri her bakımdan hayata hazırlayacak müesseseler kurmak icab ediyordu; halkın kaynaşması, kenetlenmesi, kafalarında

ve kalblerinde olan iyi, güzel ve doğru şeyleri bir nev'î manevî "mütavasıl kaplar kanunu" ile biribirlerine nakletmeleri ve aynı yüksek seviyede tutabilmeleri için toplantı yerleri açmak: Halkevleri'ni kurmak gerekti. İşte Halkevleri bu kat'î, bu büyük, bu isabetli ihtiyaçları karşılamak üzere Türk devriminin bir eseri ve hususiyeti olarak, Türk gençliğinin aranmalarına bir cevab teşkil etmek üzere, kuruldu. Türk milleti iradesinin kuvveti, azminin eşsizliği, hamasetinin hudutsuzluğu ve şeflerine bağlılığı ile defalarca tarihin seyrini değiştirmiş bir milletti; daima rehber olan, daima önde giden, ışık taşıyan ve ışığa koşan bir millet. Orta Asya yaylalarından denizlere doğru hem suya inen arslan sahabeti hem kültürü arayan bilgin şuuriyle atılan bir millet. En Büyüğü, Türk milletine "**Hedefiniz Akdeniz**'dir" dediği zaman büyük tarihî mukadderini, ezelî tarihî rolünü hatırlatıyor, sade bir denizi değil bir medeniyeti kastediyordu. Türk milletinin medeniyet kurmak, kültür yaratmak, rehber olmak hassaları kanında bütün canlılığı ile yaşıyordu. Bu hayatiyeti meydana çıkarmak, bu ruha sinen ve gevşemiş görünen kudreti toplamak ve ona esas prensiplerimize göre şuurlu bir istikamet vermek gerekti. partimizin görüşüne göre ulusumuzun özel vasıflarına uyacak yollardan yürüyecek, her derecedeki resmî talim hayatı dışında ayrı bir eğitimle ulusu yükseltecektik... Zaman gelmişti; ileri kültür hayatının yeni anlayışlarile ve cemiyetimizin unsurlarından kurulacak yeni ulusal bir müessesenin çalışmasile bu işe başlamak kararına varıldı ve Partinin 1931'deki üçüncü büyük kongresinde Halkevleri'nin temeli bu suretle atılmış oldu.

Halkevleri'ne muvaffakiyet mukadder

Biz bu yeni yürüyüşümüzde milletimizin asîl ve müstesna seviyesini, inkılâbımızın hususiyet ve ulviyetini ve nihayet ilmin yüksek telakkisini göz önünde tuttuk ve Halkevleri'ne bu düşünceler içinde bir veçhe verdik. Çalışma tarzımızın ana hattı ve faaliyetimizin hareket noktası millî bütünlük oldu; halkevi içtimaî tesanüdü, içtimaî mükellefiyeti şahıslandırmak üzere kuruldu. Halkevine, memleket, millet ve insanlık için en faydalı müesseselerden biri olmak mutlak surette mukadderdi: Çünkü onun ilk harcını da yarattığı her varlık büyük güzel ve iyi olmuş olan Atatürk yuğuruyor, planlarını ve temellerini memleketi bâdirelerden şahikalara çıkaran Cumhuriyet Halk Partisi çiziyor ve atıyor, İsmet İnönü, en büyüğün her direktifi gibi bu direktifini de en iyi anlayan ve en güzel tatbik edebilen büyük adam, bu işe de el koyuyor, sade el uzatmak değil, canla başla sarılıyordu.

Halkevleri: Bizim çaremiz

Halkevleri'ne muvaffak olmak mukadderdi; zira ki Halkevleri bir salonda düşünülüp maddelerle tesbit edilmiş bir öğreneğin güç halle tatbika konması şeklinde değil millî bir ihtiyacın karşılanması tarzında meydan alıyordu. Kimi zanaat, kimi ziraat, kimi içtimaî yardım, kimi sanat, kimi terbiye, kimi spor... yollarında milletin yeni telâkkiler, yeni görgüler, yeni bilgiler sahibi olması uğrunda devamlı ve şuurlu bir çalışmaya nefsini vakfetmek isteyen fakat etrafının sessizliğini bir hazırlanmanın ve bir beklemenin delili sayacak yerde alâkasızlığa atfederek uyuşuk duran öyle inanlı ve feragatlı, öyle uyanık ve ülkülü vatandaşlar vardı ki: onlara muhakkak imkân vermek, yol göstermek, onları teşkilâtlandırmak ve cihazlandırmak bir millî zaruret halini almıştı. Halkevleri açılmadan çok evvel açılacağı haberile sevinip coşarak Ankara Halkevi'nin salonlarını dolduran genç ve sayın kalabalığı bir kere görmek Halkevleri'nin açılması lüzumunu duymak, istikbaline güvenmek için kâfi bir sebep teşkil edebilirdi. Aşağı salonlarda, "Akın" piyesinin muvaffakiyetle oynanmasından sonra bu sefer de Çoban'ın temsiline çalışılıyor; yukarı salonlarda memleket münevverleri En Büyüğün getirdiği yeni aydınlıkta birer havari olgunluğu ve birer Piyoniye azmiyle parlayan alınları birbirlerine yaklaşmış münakaşa ediyordu; yeni varlık için yeni tesisat henüz tamamlanmamıştı, evlerinde en nazlı şartlarla büyütülmüş aile çocukları şehir suyu musluklarından susuzluklarını gidererek, siperde karın doyurur gibi yarı ayak üstünde ekmek ve peyniri zevkle yiyerek çalışmalarına canla başla devam ediyordu. Bu, sade Ankara'da ve büyük şehirlerde böyle olmadı; herhangi bir

yurt köşesinde Halkevi'nin kuruluşu, karınca kararınca aynı coşgun kalabalık ve aynı hummalı çalışma ile oldu. İnsanın Silvan halkevi raporundan halkevi binasının yapılışını okurken göğsü kabarır, gözü dolar: Dağ mahallesinde evini yapan bir ailenin tehalük ve şevkile gençler evlerini temelinden çatısına kadar bilfiil kendileri yaptılar ve herkes evinden bir sandalya, bir kitap, bir eşya getirerek salonlara ilk düzeni verdi. Üsküdar halkevi raporu "İlçenin sönük hayatında bir ışık parıldatan Evimiz" cümlesile başlamaktadır.

Açılırken;

19 Şubat 1932 de 14 halkevi birden açılmaya hazır bulunuyordu. O gün her büyük işimizin başlangıcında olduğu gibi basit, sade, fakat manalı merasimle 14 halkevini açtık; memleketin diğer köşelerindeki idealistler daha bir müddet binanın ve diğer vesaitin tamamlanması için Halkevi'nin hasretine katlanmak mecburiyetinde idiler. Ankara Halkevi'nin salonları daha sabahtan dolmuş, daha sabahleyin 14 halkevi Parti Genel Sekreterliğine merasimi dinlemek için radyo tertibatile Ankara'ya bağlanmış ve açılışı kutlamak için dolgun birer programla hazırlanmış olduklarını haber vermişlerdi. Kâtibi umumî Recep Peker Halkevleri'nin kuruluşundaki maksadı ve çalışmasından beklenen feyzi anlattı:

Halkevi fikrinin iyzahları

"Bir milletin yetişip istikbale hazırlanması için klasik vasıtalar ve müesseseler mekteplerdir; fakat muasır milletler bir mevcudiyet olarak yetişip teşkilâtlanmak için mekteplerin mutat usuller ve nizamlar altında çalışmalarını kafi görmiyorlar; gerçi tam şuurlu ve kuvvetli vatandaşlar yalnız mektep sıralarında iyi ve ciddî programlarla ve amelî tatbik usullerile yetişmiş olabilir; fakat bu asırda milletleşmek için, milletçe kütleleşmek için, mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lâzımdır; en kuvvetli ders vasıtalarına ve yetişkin muallim ordularına malik olan en zengin memleketler bile halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için ayrıca millî bir halk mesaîsi tanzimini ihmal etmiyorlar."

"Gençlik istikbalin ışığıdır; gençlik mütemadiyen yetişen ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşatılmalıdır."

Cumhuriyet Halk Partisinin Halkevlerile takib ettiği gaye, "milleti şuurlu, biribirini anlayan, biribirini seven, ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilâtlandırmaktır."

Rehber unsur

"Bu mahiyette bir teşkilâtın, bütün halk için esas olarak yetiştirecek olgun insanlardan mürekkeb bir rehber unsura ihtiyacı vardır. Şuurlandırılacak, yetiştirilecek bütün tabakanın önüne düşecek bir rehber unsurun yokluğundan, kifayetsizliğinden şikâyet edenleri her zaman görürüz (İlk açılış günlerinde pek haklı olarak tebarüz ettirilen bu bedbîn şikâyetlere bugün bir nihayet verilmiş gibidir. Birkaç yılın büyük tecrübesi göstermiştir ki: Halkevleri'nde memleket işlerine canla başla emek veren insanların yalnız hevesleri ve ülküleri değil bilgileri ve dirayetleri de vardır.) "Bu şikâyetçiler her zaman bu götürücü, yetiştirici, büyük kümelere rehberlik yapacak insan unsuru nerdedir diye sorarlar; bizim kanaatimize göre en yanlış zihniyet Türkiye'de bunların olmadığı davasıdır. Türkiye'de Halkevleri'ni idare edecek yetişmiş insan

unsuru vardır. Yalnız bu insan unsurlarının birçokları ekseriya aldıkları resmî veya gayr-ı resmî muayyen işleri ve vazifeleri görmüş olmakla cemiyete karşı ifasiyle mükellef oldukları tekmil vazifelerini yaptıklarını zan ederler; eksiklik buradadır; yanlış düşünüş buradadır; memleketde esasen mevcud kıymetli insanların cemiyetleşmek ve cemiyet içinde cemiyetle beraber cemiyet için çalışmak lüzumunu anlaması asıl eksikliği gidermiş olacaktır."

Gayeye varacağız

14 halkevinde binlerce yurtdaş memleketi kurtaran ve kuran partinin bu sözlerde bir yeni dileğini ve azmini dinliyordu. "Açılırken" şiirinin sonundaki "gayeye varacağız" mısranın diğer yarısını, bütün kalabalık "gayeye varacağız" diye haykırarak tamamladı. Halkevleri teşkilâtında ilk vazifeyi alarak çalışmış olan Doktor Reşid Galip, Halkevleri'nin maksadını şubelerin taksimatını, görecekleri işlerin şumul ve ehemmiyetini uzun etraflı ve heyecanlı bir söylevle meydana koydu:

"Önümüzde kapısı şimdi açılmakta olan mesaî sahası engindir. Davamız millet olarak medeniyet yolunda bir zamandan beri kaybettiğimiz mesafeyi en kısa bir zamanda kazanmak ve medeniyet safında lâyık olduğumuz mertebeye yani en ileriye varmaktır; Halkevleri'nin gayesi bu maksada bağlanacak enerjileri ve hizmet emellerini teşkilâtlandırmaktır."

"Bu şubelerin yalnız isimlerini saymak; ihtisas, istidat ve temayülleri ne olursa olsun, bütün münevverlerin Halkevleri'nde kendi emellerine uygun bir iş meydanı bulabileceklerini göstermeye yeter."

Yürüyen inkılâb

"Ara sıra inkılâbın bittiğinden ve her işin artık tabiî seyrine bırakılması lâzım geldiğinden bahsedenlere tesadüf olunur; bu görüş, tenbel, yorgun ve cesaretsiz ruhların görüşüdür. Biz kaybettiğimiz zamanları bizi beklemek niyetini izhar etmeksizin sür'atle ilerleyen başka milletlerin peşinden tabiî diye tavsif edilen mecrada salına salına yürümekle kazanamayız. Biz tedricî tekâmül kaidesini yolumuzun üstünde çiyneyerek, irfan yolunda tekâmülümüzü inkılâblar şiddet ve süratiyle yaparak içtimaî kanunlara yeni bir kanun ilâve etmek mecburiyetindeyiz. Ön safdan ayrıldığımız müddet uzamıştır. Bu mâdun vaziyete artık daha ziyade tahammül edemeyiz; sükûn bulmaz bir iştiyak, yorgunluk tanımaz bir çalışma, gevşekliğe düşman bir irade ile gitmek, maniaları çatır çatır kırmak, yol kesen menfi ruhu nerede bulursak orada boğarak mesafeleri ışık hızı ile geçmek mecburiyetindeyiz. Rahat, sakin, dünya ile alâkası kesik, kaygısız hayatı, türbelerin ve tekkelerin gömüldüğü mezara gömmeliyiz.

Türkün şiarı

Hayatı ferdî saâdete ermek için değil, son nefesine kadar çalışmak, didinmek, yükselmek ve yükseltilmek için sevmek: işte Türkün hakikî ve tarihî şiarı budur. Türk gençliğinin ruhu şu kısa ve ne kadar süreceği belirsiz hayatta her türlü maddî

hesaplardan uzak yüksek mefkûrelere bağlanmaktaki güzelliği bütün şümulüyle duyacak kadar asîl ve hassasdır."

İnönü, konuşuyor:

İşte bu maksad bu azim ve bu direktiflerle kurulan Halkevleri'nin 20'si daha aynı yıl içinde açıldı; Başkumandanın bir tek işaretile 34 burca ideal bayrağını dikmiş oluyorduk. Bazı yerlerinin maddî çoraklığı yıllardır süren manevî çoraklığı yanında hiç kalan bu aziz memleket bu 34 kaynağa hızla koşuyordu. Açılmış ve açılacak Halkevleri'ne şevk ve gurur bağışlayan, direktif ve parola veren, umut ve inan besleyen bir söylevle İsmet İnönü 19 Şubat 1933'te 21 halkevini daha açıyor ve bu suretle Halkevleri'nin sayısı elli beşi buluyordu; memlekette 55 paratöner inkılâbı bekliyor demekti. Bu suretle "Halkevleri vatandaşların külfetsiz toplanacakları, memleket ve millet işlerini bilhassa ulusun yüksek kültür meselelerini, düşündükleri gibi, zahmetsiz konuşabildikleri bir yer" oldu. "Her yerde vatandaşların Halkevleri'nde toplanarak ilmî ve içtimaî meseleler için fikirlerini birbirlerine zevkle söyledikleri, memleketin siyaseti ve iktisadiyatı hakkında malûmat almak için bu vasıtadan istifade ettikleri" görüldü. Bir senede 120'den fazla toplantı yapmış Halkevleri vardı; birçok Halkevleri'nden salonlarının toplantılara dar geldiği hakkında varit şikâyetler gelmeğe başladı. "Halkevleri, muhitlerindeki okumuş olan, bilen, öğrenmesini ve öğretmesini sevenlerin çalışması için, idealini müessir kılması için hazır bir vasıta" oldu.

"Halkevleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin prensiplerinin ne olduğunu ve bunların memlekette nasıl tatbik edildiğini her gün halkımıza söylemek için de başlı başına bir merkez olmak" yolunu tuttu. "Cumhuriyet Halk Partisinin Cumhuriyetçi, Milliyetçi, İnkılâbçı, Laik, Devletçi ve Halkçı politikasının bu memleketin halinde inkişafı ve emniyeti temin eden, geleceğine en büyük kudreti ve en yüksek itibarı temin edecek bir program olduğuna samimî olarak inanmış" bulunan Türk inkılâpçıları, Türk gençleri bu prensipleri samimî bir hisle dinleyecek olanların hepsine anlatabilecekleri iddiasında idiler ve bu iddianın isabet ve tahakkuku her halkevi toplantısında bir kere daha tebarüz etmiş oldu. Halkevleri'ne ilgi hiçbir zaman fantazi meraklar ve maddî menfaatler dolayısiyle olmadı. Her halkevi Kurtuluş Savaşı gibi yalnız maneviyata dayanan bir kültür savaşına çıktığını hiçbir zaman hatırından çıkarmadı.

"Cumhuriyet Halk Partisi prensiplerinin ve Cumhuriyet Halk partisi politikasının hal için kendisini diğer her politikadan ayırt eden noktası; içinde bulunduğumuz gün için asla bir yaldız söylememesi, bilakis bulunduğumuz gün için çetin vaziyetler, çetin çalışmalar istemesidir.

Çünkü, biz içinde bulunduğumuz, muğlak, beynelmilel ve millî karışık meselelerin içinden çıkmak için aldatıcı sözler, aldatıcı ve mübalağalı vaitler değil; bilakis mahrumiyet istiyen, çalışmak istiyen, düşünmek, bilmek, yorulmak istiyen vazifeler istiyoruz."

Gençliği bileyecek hamleler

"Halkevleri'nde geçirilen millî hayatın inkişafına bugün maddî kuvvet nokta-i nazarından dahi başlıca ehemmiyet veriyoruz. Silâh kuvvetinden, her türlü cebir ve madde kuvvetlerinden daha müessir olan nokta; bizim iytikadımızca Halkevleri gibi müesseseler, fikirlerle bütün millet içinde millî hayatın kazanacağı beraberlik, yükseklik ve sağlamlıktır. Her silâhtan üstün olan budur."

Üçüncü Yıldönümü

1934-19 Şubat'a: Halkevleri'nin üçüncü yıldönümüne kadar yurdun 55 köşesindeki Halkevleri'nin birçoğu birbirlerile yarış edercesine çalıştı. O gün 25 halkevi daha açıldı. O gün Necip Ali Küçüka'nın dediği gibi "İstiklâl kavgası devirlerinden başlayarak gittikçe artan ve yayılan bir nehir gibi akan enerjimizin bizi en yakın

ve en şaşılacak bir zamanda maksadımıza götüreceğinden asla şübhe etmemişdik." Memleketin 55 köşesinde çalışan Halkevleri'nin bir senelik çalışmasının umumî manzarası bu kanaati tasdik ve takviye etti. Bu suretle "Büyük Türk inkılâbının her sahada muvaffakiyetle yürümesi bilinmez bir sır olmaktan çıktı."

"Türk inkılâbının memleketin inkılâba kalbiyle ve bütün hüviyetiyle iman etmiş çocuklarının müşterek ülkü uğrunda karşılıklı mesuliyet hisleriyle el ele vermelerinin en temiz ve beliğ bir ifadesi olduğu" Halkevleri'ndeki çalışmaları, daha çok göz çarpar oldu. Halkevleri'ndeki çalışmaları, halkın Halkevleri'ne gösterdiği rağbeti; bir yıl içindeki okuyucularının 1.500.000 olduğunu, 500.000 kişinin Halkevleri'ndeki toplantılarda bulunduğunu ve bir yıl içinde 375 konser verildiğini, 55 Halkevi'nin 34.000 üyesi olduğunu kaydetmekle, bir kere de rakamla ifade etmiş olalım. 19 Şubat 1934 yılı içinde 80 halkevi şuur, inan ve heyecanla çalıştı. Bir yıl içinde 1537 konferans, 402 konser, 511 temsil verildi. 120 köy gezildi. Bir yıl içinde konferans dinleyicilerinin sayısı 798.000'i buldu. Halkevleri kütüphanelerine 97.000 kitap toplayabilmişler ve bunları 428.000 kişiye okutmuşlardı. 19 Şubat 1935'te Halkevleri'nin üçüncü yıldönümünde 23 halkevi daha açıldı; Halkevlerimizin sayısı 103'ü buldu; bu suretle, Halkevleri, yeni Türkiye hayatının başlı başına bir unsuru, başlı başına bir remzi oldu.

Güzel verimler

Halkevi bulunduğu yerdeki değerleri ülkü uğrunda çalışmaya teşvik edebildiği nisbetde sevindirici randımanlar aldı. 103 Halkevi'nin çatısı altına 2.100.000'den fazla yurtdaş girmiş, evlerin ışık saçan ve kuvvet yapan çalışmalarından istifade etmiştir. Türk şehirlerinde ve kasabalarında yaşayan yurtdaşların yekûnu 2.380.000'dir. Demek oluyor ki: Halkevleri'nin bulunduğu yerlerdeki nüfus yekûnu kadar insan Halkevleri'nde yetiştirici veya yetişip aydınlatıcı ve istifade edici sıfatlariyle Halkevleri çalışmalarına katılmıştır. Bu 103 Halkevi'nin 5.000'i kadın olmak üzere 55.000 üyesi vardı. Bu Halkevleri'ne 19 Şubat 1936'da 33 halkevi daha katılmıştır.

Yukarıda kısa izahlarla niçin ve nasıl kurulduğunu, nasıl bir çalışma yolu tuttuğunu ve ne şekilde bir randıman vermeğe başladığını şöyle bir işaret etmiş olduğumuz Halkevleri'nden elimizde raporları bulunan 103'ünün 55.000'i üye olarak çalışan 2.100.000'i faydalanmak üzere devam eden geniş ve umut verici kadrosiyle neler yapmakta olduğunu anlatmaya geçmeden Halkevleri öğreneğine göre Halkevleri'nin çalışma esas ve tarzlarını kısaca izah edelim:

Talimatnameye bir bakış

Halkevi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, laiklik, devletçilik ve devrimcilik prensipleri içinde çalışan bir kurumdur.

Devlet maddî imkân şartları içinde bütün çalışmasiyle mümkün olanı yapmaktadır; fakat en ufak görünen güç ve çalışma unsurlarını dahi savsamadan bütün yurdu yeni bir savaş ruhu ve ileri yürütücü bir heyecan ile kuvvetlendirmek ödevindeyiz. Halkevinin kapıları partiye yazılı olan veya olmayan bütün yurtdaşlara açıktır; ancak Halkevi Yönetim Kurulu ile şube yönetim komitelerinde üye olabilmek için Cumhuriyet Halk Partisine yazılı olmak şarttır; memurların bu vazifeleri almalarına kanun mani değildir; Halkevleri'nin yukarıdan beri saydığımız kutsal ve önemli ödevlerinin yerlerine getirilebilmesi için, bütün eleman ve organlardan, bütün vasıtalardan ve şartlardan istifade edebilmesi ve türlü ihtisas, kabiliyet ve heveslere göre her yurtdaşın beğeneceği bir faaliyet sahası bulabilmesi için Halkevleri şu şekilde 9 şubeye ayrılmıştır.

1- Dil, Tarih, Edebiyat
2- Ar
3- Temsil

4- Spor
5- Sosyal yardım
6- Halk dersaneleri ve kurslar
7- Kitapsaray ve yayın
8- Köycülük
9- Müze ve sergi.

Ülkülü Türk'e en güzel fırsat

Halkevine girmek isteyen bir yurtdaş ihtisas ve temayülüne göre şubelerden birini seçer ve halkevi kâtibine müracaatla o şubeye kaydolunur, oturduğu şehirde halkevi bulunan her Türk Halkevi'nin herhangi bir şubesine üye kaydolunmasını bir zevk ve bir vazife bilse gerektir; boş avare zamanlarını derli toplu bir teşkilât içinde zevkle geçirmek ve bu suretle milletine ve memleketine biraz daha yararlı olmak fırsatını halkevinden daha güzel veren neresi vardır? 50 kadar üyesi olan her şube üç kişilik, 50'den fazla üyeliler beş kişilik bir komite seçerler; Halkevi Yönetim Kurulu, şubeleri idare eden komitelerin kendi aralarından seçecekleri 9 delege üyeden kurulur; halkevi reisleri İlyönkurulun üyeleri arasından İlyönkurulca seçilir; yalnız Ankara halkevi reisi Genyönkurul tarafından intihab olunur. Halkevleri talimatnamelerinin esaslarını tabiatiyle göz önünde tutarak her şube kendi çalışma programını kendisi yapar; mahallî şartlar, üyelerin kabiliyet ve arzuları bütün manasile göz önünde tutulsun diye evvelden birer teferruatlı program hazırlanması muvafık görülmemiştir.

İstenen, mümkün olan hizmettir.

Bir halkevi açılınca muhakkak 9 şubenin birden açılması şart değildir. maddî imkânlar gibi azimli ve bilgili elemanlar da olmadıkça şubeleri açmakta hiçbir fayda görülmemektedir. Üç şubede faaliyete geçecek imkân ve elemanı olan her yerde halkevi açılabileceği tasrih edilmiştir.

Halkevleri'nden sadece kitaba uymakla değil, hayata girmekle ve inkılaba yararlı olmakla tebarüz edecek çalışmalar beklenmektedir.

Halkevinin gelirini bulunduğu yerdeki parti, belediye, hususî muhasebe gibi teşekküllerin ayıracağı tahsisat ve diğer teberrular teşkil eder; parti örgütleri kendilerine bağlı olan Halkevleri'nin büdcelerini tesbit ve kontrol eder.

Merasim kaygısı yok...

Halkevinde merasim fikri ve kaygısı yoktur; halkevi çatısı altında derin samimîyet ve arkadaşlık duyguları hüküm sürdüğünden herkese aynı şekilde davranmak fikrine aykırı bir hareket düşüncesi halkevinde yer bulamaz. Toplantılara geç gelenler yer bulamazlarsa ayakda dururlar. Bu kısa izahattan anlaşılıyor ki Halkevleri'nde tam halkcı ve disiplinli bir zihniyet hâkimdir, intihablar temamiyle serbest fakat çalışmalar temamile nizamlıdır; memleketi için, ülkü uğrunda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ana prensipleri dahilinde, vaktinden bilgisinden ve heyecanından bir şeyler harcamamayı zevk ve vazife bilen her vatandaş halkevinde gösterdiği kabiliyete göre bir yer ve bir ödev alabilir; bu teşkilâta girdikten sonra da artık keyfi hareketlerle değil nizamlı mesaî ile ve yanındaki arkadaşlariyle el birliği yaparak çalışır.

Kanaat yok hamle var

Halkevleri'nin çalışmalarını şube şube tarayıp incelemeden önce şurasını kaydedelim ki çalışmasından en memnun olduğumuz Halkevleri bile üzerlerine aldıkları, şerefi kadar mesuliyeti de büyük, ulusal ve yurtsal işin daha başında olduklarını biliyorlar ve raporlarının sonunda "Fakat bu mesaîyi yapacağımız işin büyüklüğü,

kutsallığı ve çetinliği karşısında çok eksik görüyor ve yeni hedeflere daha azimli bir hız, daha şuurlu bir inan, daha metodlu bir mesaî ile atılmaya hazırlanıyoruz" diyorlar.

Dil, Edebiyat ve Tarih Şubeleri

"Millî benliği terkip eden, millî ruhu şekillendiren ve kudretlendiren kültür unsurları içinde (diğerlerinin ehemmiyeti istihfaf edilmeksizin) Dil, Edebiyat ve Tarih şüphesiz ilk sıraya girer.

Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi memleketin uzak ve yakın bütün köşelerinde bu sahalarda çalışanları birleştirmek maksadını güdecektir. Bilhassa her işin yeni başlanmış sayılabileceği bugünkü şartlar içinde dilcilerin, edebiyatçıların ve tarihçilerin en sıkı bir çalışma birliği gütmeleri elzemdir. Millî dilin, millî edebiyatın, millî tarihin sağlam temeller üzerinde yükselmesi için bu çalışma birliği ve onu temin edecek teşkilâtlanma şarttır."

Reşit Galib

Atatürk'ün çocuğu, elbette ki Atatürk'ün iki kültür davasını da güdecekti: Tarih ve Dil. Ve o biliyordu ki medeniliğin belli başlı fabrikalarından birini, güzel sanatlara olan alâka, güzel sanatlarda gösterilen kabiliyet teşkil ediyor. Güzel sanatların insan yaradılışı ile bir denebilecek kadar eski ve köklü şubesi edebiyat: Söz ve yazı sanatı, elbette ki bu çalışmaların başında geliyordu. Edebiyatı geliştirmek ve değerlendirmek için iki ana unsur, iki esas malzeme lâzımdı: Dil ve mevzu.

Dili işlemek, millileştirmek, ikililikten kurtarmak, harcı tam ve mütecanis, makbul ve metodlu yuğurduktan sonra binaya geçmek lâzımdı; dil çalışmalarının Halkevleri'nde aynı şube mesaîsi içinde alınması: edebiyat çalışmalarile kaynaşması bu suretle musib görüldü. Mevzuların en güzeli, en göz alıcısı, edebiyata en güzel eserlerini verdiren menkibeler, destanlar, hurafeler, bir kelime ile "tarih" idi. Bu tarih mevzuunu biz her türlü millî benlik şubemizi kurmak isterken ilk safta ele almalıydık. Çünkü tarihimiz her sahada şerefler, üstünlükler, rehberlikler ve mürebbiliklerle dolu idi.

Atatürk demiştir ki:

"Yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî bir vasfı da güzel san'atları sevmek ve onlarda yükselmektir. Bunun içindir ki milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fıtrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıtalarla besleyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür."

Bu kutsal ve ulusal ödevin belli başlı tatbik vasıtalarından birini; edebiyatı ele alacak bir şubenin diğer iki millî davayı da deruhte etmesinden daha tabii bir şey olamazdı.

Atatürk'ün telkin ve izhar ettiği inan ve güveni, bütün kalbiyle hisseden ve kafasile yürütecek olan Halkevlilerin ağzından tekrarlıyoruz:

"Asla şübhemiz yoktur ki Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti bundan sonraki inkişafı ile atinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır."

Tarih tezimiz

Bu şubenin en büyük ödevi, Büyük Önder Atatürk'ün yüce himayelerinde ve ondan aldığı ilham ile çalışan Türk Tarih Kurumu'nun incelediği, derinleştirdiği, yaydığı ve her gün yeni belgelerle isabeti beliren Tarih tezimize, her üyesinin candan çalışmasile, elden geldiği kadar, bir yeni yayıcı, bir yeni malzeme ve delil toplayıcı daha katabilmek; akla geldikçe şöyle bir tekrarlanan bir güzel malûmat gibi değil, her zaman akılda kalan, her anda kalbde yeri olan bir iman gibi milletimizin eskiliğini, büyüklüğünü ve üstadlığını tanımak ve tanıtmaktır.

Mürebbi sanat

Asırlardan beri maksadını ve ulviyetini kaybetmiş devlet teşekküllerinin yalnız ihsanı şahane kabilinden ve keyfi hümayun hatırı için himaye ve alâka gösterdikleri sanat hareketlerine bir deva diye, bir arkadaş diye, bir hayati ihtiyaç diye ilk defa Cumhuriyet hükümeti el uzatıyordu. Bu alâkanın hasretiyle birçok zamanlar arandıktan sonra avare ve küskün kendi kabına çekilen ve sefahatine dalan sanatı bu kutsal ödeve çağırırken ona kendi varlığının hikmetini de hatırlatmak lâzımdı. Halkın sade kafasını fethetmek için bile kalbini fethetmekten işe başlamak lâzım olduğu zaten malûm bir şeydi ve kalbin güzel sanatlarla fethedileceği bütün dünya tecrübeleriyle meydanda duruyordu. Sanat ilk defa kurstan geçecek sonra mürebbi olacaktı. Güzel sanatlara Halkevleri çalışmalarında büyük bir yer ayırmak icap ediyordu. Halkevleri'nin üç şubesi (Dil, Tarih ve Edebiyat, Temsil ve Güzel Sanatlar) şubeleri bu iş için kuruldu. Edebiyat, tarih ve dil hareketlerile, anlattığımız ve tafsil edeceğimiz sebeplerden dolayı, tek bir şube teşkil etti. Temsilin bilhassa ilk zamanlarda oynayacağı rolün büyük ehemmiyeti göz önünde tutuldu; halka telkin edilmesini istediğimiz güzel, iyi ve doğru bütün duygu ve bilgilerin temsil yolu ile en iyi yapılabileceğini isabetle takdir eden talimatname temsil işlerini ayrı bir şube saydı. Diğer güzel sanatlar müzik, heykeltıraşlık, resim.... Hareketleri de bir arada bir şube içinde toplandılar.

Özlediğimiz edebiyat

Özlediğimiz edebiyatı bize verecek, millî Türk edebiyatını tabiî ve derin kaynaklarından doldurup bize sunacak sanatkâra tarih ve folklarla uğraşanların yardım etmesi, yol göstermesi gerekti. Bu yeni yapıya asıl malzemeyi bunlar verecekti. İşin bu bilgi ve ihtisas cephesini sadece sanatkârın sezişine bırakmak doğru olamazdı. Bunun içindir ki Halkevleri'nde dil, tarih ve edebiyat için çalışmalar el ele verdiler ve işlerini üç koldan yürütmeğe başladılar. Halkevleri'nin dil, tarih ve edebiyat şubeleri Atatürk'ün ve Atatürk Türkiye'sinin en büyük davalarından ikisini; dil ve tarih işlerini tam bir inkılâb heyecanı ve ilim otoritesile yürütmekte olan Türk Dil ve Tarih Kurumlarının birer şubesi olarak onların direktifleri dairesinde iş görmekte ve memleketin iki büyük davasiyle bütün memleket gençlerini ve hatta bütün memleket halkını ilgilendirmektedirler. Başka milletler imparatorluk devrinde yalnız siyasî varlıklarını kaybettikleri halde Türk milletinin millî benliği kaybolmak tehlikesine düşmüştü. Türk dili Osmanlı dili şekline sokuluyordu. Yüksek tahsile kavuşmuş bir Türk gencinin Anadolu'da hükümran olan eski ve büyük Türk milletleri şöyle dursun ortaçağ tarihinde Anadolu'da hâkim olmuş Selçukîler hakkındaki malûmatının mecmuu bile nihayet birkaç satıra inhisar ediyordu. Meselâ Anadolu'da tamamile millî bir politika takip eden Karamanoğulları adî bir şekavet zümresi gibi telâkki edilmişti. Dil ve tarih işlerinin şimdiye kadar bu sakat yürüyüşü yüzünden edebiyatımız kadar hiç de mühim bir rol oynamamıştır. Zaman zaman Arap ve fars tesirleri altında kalan edebiyatımız ancak millî şuurumuz hakkiyle uyanmaya başlıyalıdan beri millî ruha yönelmiştir. Halkevleri edebiyat çalışmaları bu cereyana hız vermek isteğinde ve yolundadır.

Halkevleri dil, tarih ve edebiyat şubeleri üç kola ayrılmıştır; dil, tarih ve Edebiyat bölümleri:

Halkevi dil davası emrinde

A- Dil bölümü:

Gayesi, Türk diline tabii hakkını vermek yani her türlü hissî ve fikrî mefhumları ifade erginliği kazandırmak şeklinde hülâsa olunabilir. Yürünecek iki yol vardır.

1- Araştırma ve derleme:

Eski Türkçe eserlerdeki öz Türkçe sözleri derlemek, halk dilinde yaşayıp yazı diline henüz geçmemiş Türkçe sözleri ve tabirleri ve halk bilgisi mahsullerini toplamak, eski Türkçenin ve bugünkü halk Türkçesinin gramer ve şive hususiyetlerini araştırmak (derlemelerde kılavuz esastır)...

2- İleri sürme işi:

Bugünkü yazı dilinde kullanılan yabancı kökten sözlerin ifade ettiği mefhumları anlatabilecek Türkçe kökten sözler bulup teklif mahiyetinde olarak neşretmek, dile aid yol gösterici yazılar yazmak, öz Türkçe sevgisini yaymak.

Dünyanın en zengin dili

Gerek dil kongrelerinin toplanmasile gerek kongrelerden sonra dil meselelerine karşı memleket münevverlerinin hepsi büyük bir alâka duymaya başlamışlar ve bu uğurda kendilerini ve halkı yetiştirmenin bir hayatî ihtiyaç haline geldiğini kavramışlardır. Bir taraftan ilmî metodlar içinde çalışılarak dil bakımından beynelmilel kıymeti haiz büyük keşiflere doğru yürünmekle beraber bir taraftan da bir müddetten beri memleketimizde başlayan ve dil sadeliğine ve özlülüğüne doğru kımıldanışa daha teşkilâtlı, daha nizamlı ve daha çok kuvvetli bir iştirak görülmektedir. Bu hususta Halkevleri'ne düşen vazife çok büyük, çok zevkli ve çok umutludur. Çünkü üzerinde uğraştıkları dil dünyanın en zengin bir dilidir. Bir ihtimali değil bir hakîkati tesbit etmek yolundadırlar. Hazine gözlerinin önündedir. Halk denizine her dalanın, tarih enginlerine her açılanın dizi dizi değerli güzel kelime, tabir ve menkıbe incisile çıkması mukadderdir. Dünyanın en eski ve en çok medeniyet geçirmiş, en büyük kültürlere sahip olmuş bir milletinin dilini, o milletin bir ferdi, o milletin en büyük devriminin bir gönüllüsü olarak yeni baştan ayıklamaya, zenginleştirmeğe çalışmak insanı hem bilgi hem ülkü bakımından tatmin edecek işlerin en başında gelir.

Millet, kültür seferberliğinde

Dil, milletin rüknü olduğu içindir ki çalışmalarına bütün memleket âdeta insiyaki bir coşkunlukla iştirak etmiştir. Türk Dil Kurumu çalışmalarını genişlettikçe Halkevleri ondan aldığı direktifler dairesinde bu işi yürüttükçe dünyada en çok konuşulan dillerden biri olan Türk dili mutlaka yakın zamanda beynelmilel lâyık olduğu yeri alacaktır. Bu uğurda: halk dilinden söz derlemek, eski öz Türkçe eserlerden kelime aramak, yeni kelimelerin doğmasına çalışmak ve onları yaymak, dil anketlerine cevaplar hazırlamak yollarında birbirlerile yarış edercesine çalışan Halkevlerimiz vardır.

40.000 Fiş

Dil bölümlerinin Türk Dili Kurumu'nun direktifleri altında çalışmaları neticesinde elde ettikleri değerli ve eşsiz verim yakında kurumun neşredeceği derleme dergisi ile meydana konmuş bulunacaktır. Üç seneden beri yurt içinde Halkevleri eli ile derlenen ve defalarca süzülüp elendikten sonra 40.000 tanesi elde kalan fişlerin vücuda getirdiği bu kitap memleket için emsalsiz bir kazanç olacaktır. Köylere, göçebe aşiretlerine varıncaya kadar her yerden derlenen ve lûgatımızda bulunmayan halk sözleri Türk Dil Kurumu merkezine gönderilmiştir. Bu çalışma sayesindedir ki yeryüzünde ilk defa bir millet kendi anadilini halkının ağzından toplamış oluyor. Halkevleri Türk Dil Kurumu'na aynı zamanda on bin kadar da folklor derlemesi göndermişlerdir. Konuşma dili sentaksına ait cevaplar alınmasına ve gönderilmesine bütün Halkevleri çalışmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun hazırlanmasını istediği derleme fişlerinden, bir iki defa süzgeçten geçirdikten ve mükerrini çıkardıktan sonra yararlı olacağına tamamiyle kanaat getirdikten sonra İstanbul 10.730, Balıkesir 4168, Denizli 2627, Bursa 3000, Zonguldak 1416, Afyon 2617, Bergama 5805, Kayseri 3140, Konya 1480 fiş göndermişlerdir. Rakam farkları süzme veya tarama oluşundan ileri gelmektedir. Bütün Halkevleri bu işe birbirile yarış edercesine önem vermektedirler.

Atasözleri de toplanıyor

Bu arada Kütahya halkevi gibi daha ameli davranarak mahallî olduğuna kanaat edilen kelimeleri seçip 500 fiş göndermekle iktifa edenler de olmuştur.

Birçok Halkevleri de köylere kadar incelemeler yaparak ağızlarda dolaşan ata sözlerini toplamışlardır (Meselâ Sinop 500, Denizli 2200, Kastamonu 1000, Antalya 1000)

Eskişehir halkevi gibi çevredeki 200 kadar muallimi Halkevleri'nin tabii üyesi sayarak ve onları Halkevleri'nin ülkü ve hizmeti uğrunda seferber ederek o muhitte toplanması mümkün değerli derleme ve folklorların hemen hepsini toplamağa muvaffak olmuş Halkevleri vardır. Türk Dil Kurumu'nun sentaks anketi de Halkevleri dil kollarının çalışmasına yeni bir istikamet vermiş az zamanda bundan da iyi sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Aydın Halkevi Dil Kurumu'na ilk sentaks anketlerini gönderen halkevi olmuş ve Diyarbekir halkevi 50, Malatya halkevi 110 fiş ile onu takip etmişlerdir. Bugün dil kolları bu fişleri büyük bir dikkatle hazırlayıp Dil Kurumu merkezine göndermekle meşguldürler. Konya ve Antalya Halkevleri çevrelerindeki bütün uyanık gençleri bu önemli ve zevkli işe iştirâk ettirebilmişlerdir.

Dil çalışmalarındaki diğer verimler

Halkevleri'nin dil bölümleri bulundukları yerlerde öz Türkçe olmadığı sanılan köy ve sokak adları hakkında incelemeler yapmışlar ve gerekenleri değiştirmişlerdir. (Balıkesir, Elaziz ve Akçakoca Halkevleri'nin bu hususdaki çalışmaları raporlarında kayıtlıdır) Soyadları kanunun kat'î lüzumu ve dil Türkçeleştirmekteki büyük rolü bakımından önemini hemen kavrayan Halkevleri bu işte de halka önayak olmayı ödev bilmişler; Ankara'da olduğu gibi soyadı koyma törenleri yapmışlar, Milâs'da olduğu gibi birçok kimselere soyadı bulmuşlardır.

Halkevleri'nin dil alanında birçok faydalı neşriyatı da olmuştur. Kayseri Halkevi'nin "Halk sözlüğü", Tekirdağ Halkevi'nin "Türk çocuklarına Türk adları", Tokat Halkevi'nin "Türk dilinin tarihi gramerine giriş", Balıkesir Halkevi'nin "Öz Türkçe adlar", Konya Halkevi'nin "Öz dile destan", Muğla Halkevi'nin "Türk adları" kitapları bu cümledendir. Halkevleri'nin, Beşiktaş Halkevi'nde öz dille konferans müsabakası, Denizli Halkevi'nde dile aid 9 vecizenin umumî mahallere levha halinde tesbiti, Eskişehir halkevinde mekteplerde öz dille yazılmış vazife yarışları, Beyoğlu Halkevi'nde Güneş Dil Teorisi üzerindeki konuşmalar gibi orijinal tedbirlerle dil devrimine yararlı olmaya ayrıca ellerinden geldiği kadar çalıştıkları görülmüştür. Bazı Halkevleri'ne her ödevin üstünde bir mühim vazife düşmektedir: Sınırları içinde anadilini gafil ihmalcı ve istibdadcı saltanat zamanlarında unutmaya yüz tutan vatandaşlara anadili yeniden benimsetmek ve öğretmek.

Halkevine yaraşır tedbirler

Diyarbekir ve Mardin Halkevi'nin bu uğurdaki çalışmaları çok faydalı amelî tedbirlerle çok güzel ve önemli sonuçlar verebilmiştir. Diyarbekir'in bir köyünde 42 Türkçe bilen köylü, 55 Türkçe bilmeyen köylüye halkevi gençlerince hoca tayin edilmiştir. Yıl sonunda en iyi öğrenen ile en iyi öğreten seçilecek ve dörder öküz mükâfat verilecektir. Mardin halkevi (6) kazada Türk dilini yayma kurumları tesis etmiş, elli uyanık gencini bu uğurda seferber ederek 700 vatandaşa Türkçe okuma ve yazmasını öğretmek yolunu tutmuştur. Mersin, Adana ve Siirt Halkevleri de bu hususta iyi neticeler elde edebilecek tedbirlere başvurmaktadırlar. Gaziantep halkevi öz Türkçe kursunda 120 talebe yetiştirmiş ve bu kurslarda verilen dersleri kitap halinde bastırarak kursa devama muhtaç olan fakat gelmek imkânını bulamayan vatandaşlara dağıtmıştır.

Edebiyat koluna gelince

Maksat edebiyat alanında yeni buluşlara ve canlı bir kımıldanışa müsait hava ve heyecan uyandırmak; edebî yazılarda öz Türkçe kelimeleri kullanmak ve yaymak, edebiyatta çağdaş ulusların tekâmülü yolundan ay-

rılmamakla beraber millî hüviyeti bozacak zararlı tesirlerden korunmak, edebî eserlerle Türk devrimini yaymak; Türklüğün tarihi onurunu ve ulusal savaş hatıralarını göz önünde koymak, işlemeye ve çoğaltmağa çalışmak... şeklinde hülâsa edilebilir. Bu maksadı tahakkuk ettirmek için edebî konferanslar vermek, şiir geceleri yapmak, mecmualara yazı hazırlamak, edebî eserler için müsabakalar açmak ve mükâfatlar vermek, yabancı dillerdeki muhtelif eserleri dilimize çevirmek, büyük sanatkârlar için günler tertibiyle onları hatırlatmak ve tanıtmak.. gibi çalışma esasları tesbit edilmiştir.

Millî hidayete eren ve erdiren edebiyat

Her ihtilâl ve inkılâp hareketine yol gösteren edebiyat Türk inkılâbının hızı ve haşmeti karşısında geriden sesler halinde kalmıştı. Dil sadeleştirme cereyanı epey evvelde başlamış fakat bir türlü teşkilâtlanmamıştı. Kıymet ölçülerinin, hayat telâkkilerinin değiştiği; bütün dünya edebiyat hareketlerinin buhranlar geçirdiği bir devirdi. Memlekette sanatın aziz ve büyük vazifesini insiyakî kabilinden de olsa tamamile ifa etmesine henüz zemin ve zamanı müsait bulunmıyan bazı edebî cereyanlar birbiri arkasına peydahlanıp kaybolduktan sonra başlı başına bir edebî mektep kurulmamış, tam mana ve şumulile millî bir edebiyat teessüs edememişti. Ancak Halkevleri'nin çatısı altında ülkü ve kültür aşkile toplanan ve edebiyatla yakından ilgisi olan gençler müşterek bir program ve şumullü bir çalışma ile bu teessüsün de temelini atabileceklerdir. Halk şairi, halk şiiri ve folklor üzerindeki uğraşmaları birkaç meraklının eline bırakmağa ve beklemeğe katlanamazdık. Halkevleri, bulundukları yerlerde, Türklerin millî şairine, millî romancısına ve millî piyes muharririne gereken malzemeyi hazırlamak için faaliyete giriştiler. Halk Türküleri, halk âdetleri topladılar. Halk şairlerinin eserlerini ve hayatlarını yazdılar. Millî mücadelelerin, eski savaşların menkibelerini araştırdılar. Bu hususta derli toplu faydalı ve tesirli neşriyat yapan Halkevleri gittikçe çoğaldı. Ve Ankara Halkevi edebiyat kolunun memleketin her köşesindeki Halkevi'nin oradaki yeni ve meçhul edebiyat kabiliyetlerini bir iki eserile merkeze tanıtması şeklinde giriştiği son teşebbüsle memleketteki bütün edebiyat kabiliyet ve istidatlarını tesbit etmek çaresi ortaya atıldı. Halkın ruhuna sindirilmek istenen devrim fikri Halkevleri edebiyatçıları tarafından inan ve heyecanla işlendi: Şiirler, destanlar, piyesler haline sokuldu. Meselâ Akın gibi, Çoban gibi, Özyurt gibi, Mete ve Attilâ gibi piyeslerle Türk milletinin tarih içindeki büyük mürebbi ve kahraman rolü tebarüz ettirildi. Memleketin her halkevi olan köşesinde gecelerce temsil edilen bu piyesler halkın anlayacağı ve alâkalanacağı bir şekilde tarih tezimizi yaydı ve memlekete mal etti. Çocukların bu piyeslerden bazı mısraları oyun oynarken gayri ihtiyarî tekrarladıklarını duyanlar oldu. Mavi Yıldırım, Beyaz Kahraman, Beş devir, Ergenekon, Kızıl Çağlayanlar gibi piyesler millî mücadelenin ruhlarda halâ humması yanan ve ürpertisi dolaşan hatıralarını tazelemekte ve Türk milletinin kendi güvenini geleceğe hazırlanma şevkini arttırmakta büyük roller oynadılar.

Halkevi sayesinde beliren değerler

Birkaç esercikten ve mahdut bir iki kişinin teşvikinden sonra sönüp gitmeğe mahkûm hakikî kabiliyetler Halkevleri sayesinde kendilerini tanıtmağa, şevk ve heveslerini beslemeğe imkân buldular. Memleketin en istidatlı ve millî ressamı, memleketin en kabiliyetli ve millî bestekârı gibi en usta, en millî şairi ve romancısı halkevi çocukları arasından yetişecektir. Halkevleri bu hususta birbirlerile daha yakından mesaî iştiraki yaptıkça, Halkevleri mecmuaları daha fazla gelişip güzelleştikçe, halk şiirlerinin tetkikleri derinleştikçe, tarih araştırmalarımız ve menkıbe toplayışlarımız zenginleşip şumullendikçe beklenen büyük neticeyi görmekte gecikmeyeceğiz. Sanatı yalnız sanat için sayarak kendi köşelerinde ferdî ve derbeder çalışmalarla ömürler ve kabiliyetlerini israf edenler de bir gün ruhlarının susuzluğunu Halkevi'nin kaynaklarından gidereceklerdir.

Büyük günleri manalandırış

Dil, tarih ve edebiyat şubeleri sözlerini, musikî şubesi seslerini, güzel sanatlar şubeleri renklerini hazırladıktan, Halkevi Yönetim Kurulları programlarını çizip tertiplerini yaptıktan sonradır ki millî bayramları evvelki tesitlerden farklı olarak; sesli, sözlü, renkli, ışıklı ve manalı olarak kutlamak kabil olmuştur. Asırlar süren müstebit ve sinsi idarelerin milletin ruhuna aşıladığı sanılan sessizlik, küskünlük, alâkasızlık Halkevleri'nin hararetli ve nüfuzlu çalışmalarile birkaç yıl içinde yırtılmış ve dağılmış; halka millî bayramlarda, gönülden coşmak, sevinçle taşmak âdeti Halkevleri'nin salonlarından sirayet etmiştir. Türk Cumhuriyeti'nin tesit etmekte olduğu millî bayramlar kadar bir millet tarafından hak edilmiş bayram az bulunur. Büyük Şefinin reisliğinde öğünen, güvenen ve çalışan Türk milleti alnının akiyle bütün insaniyetin lehine olarak, bütün mazlûm milletlere rehberlik etmiş olarak kazandığı askerî, siyasî, iktisadî zaferlerin hepsini şimdi Halkevleri'nin sinesinden taşan ve bütün millete mal olmuş bulunan ulusal ve yurtsal bir sevinçle kutlamasını bilmektedir. Halkevleri'nin bu suretle ancak bir ihtifal müessesesi halinde çalıştığı, millî bayram günlerinde memleketlerinde bir topluluk yapıp elden geldiği kadar bir coşkunluk yarattıktan sonra başka zamanlarda atıl kaldığı zannolunmasın. Halkevi, bu merasimi öyle içten öyle halk ile yakın temaslar neticesi olarak yapmaktadırlar ki kendi için sadece halkın ve gençliğin o günkü hissiyatını göstermeye istedikleri programı hazırlamak ve kaynaşan coşkunluğa önayak, toplanmak isteyen kalabalığa yer olmak vaziyeti tahaddüs etmektedir. Zaten Halkevleri'nin birer güzel ve dolgun programlar hazırladığı herhangi bir gece de halk üzerinde bir millî bayram heyecanı uyandırabilmekte ve kalabalığı yine o ilgi ile toplayabilmektedir. Halkevleri bu millî bayram günlerinin büyük heyecanından, halkı ve gençliği daha fazla ve daha sıkı çatıları altında toplamak için bir güzel fırsat bulmuş olmak bakımından da faydalanmaktadırlar.

Çiftçi millet, asker millet... Evet fakat şair millet de...

Geniş bir sahada yeni faaliyete geçen edebiyat kolları, il, ilçe ve köylerinde yetişmiş değerli halk şairlerinin eserlerini ve artık yazılışı ve söylenişi doğrudan doğruya bütün halka mal olmuş anonim Türküleri, masalları ve manileri toplamaya, tasnif etmeğe ve neşretmeğe haklı olarak önem vermektedirler. Bu suretle bir hakikat daha anlaşılmaktadır ki vaktile sustuğu ve susturulduğu zannedilen Türk milletinin haykırışları, feryatları ve iniltileri kendi içinde bütün güzelliği ve orijinalitesiyle devam etmiş ve ortaya yüksek değerde birçok eser çıkarabilecek bir kıymet ve miktara erişmiştir. Şairleri, bülbülleri kadar bol içli ve serazat olan Anadolu'yu birkaç divan efendisinin zarif nüktelerinden birkaç melez münevverin sun'i terennümlerinden değil asıl bu çoğu besteli halk güftelerinden dinlenmenin bu memleketi anlamaya ve anlatmaya yöneltmek için en iyi ve en emin vasıta olduğu bu halkevi tetkikleri ile bir kere daha anlaşılmaktadır.

"Ferman Padişahın, dağlar bizimdir"
diye hürriyet aşkını,
"Yüzünde göz izi var
Sana kim bahtı yârim?"
diye kadın aşkını anlatabilen; Atatürk'ten bahseden destanına:
"Arık toprağa yaslanı yaslanı
Sığır güderken yazdım ben bu destanı
Nasıl öğmeyeyim öyle arslanı"

diye başlayabilen bir millete birçok vasıfları yanında şair millet demenin de bir darb-ı mesel kadar köklü ve yerinde olduğu bu mesaî sayesinde bir daha ve katiyetle tebarüz etmiştir.

Yeni cemiyetin velisi halk şairleri

Meselâ Isparta'da 80, Çorum'da 50, Afyon'da 30, Kayseri'de 25, Kütahya'da 20 yerli şairin seçkin şiirler

kitabına girebilecek değerde şiirleri bir araya getirilerek kitapları çıkarılmıştır. Kastamonu'da ve Konya'da böyle birer kitap hazırlanmıştır. Sinop, Ankara, Sivas Halkevleri ise çalışmasını yalnız bir veya iki halk şairine hasretmiş, onların hayatlarını ve bütün malûm şiirlerini toplamakla güzelleşmiş kitaplar çıkarmışdır (Aşık Sümanî, Karacaoğlan, şair Rıfkı ve Remzi'nin deyişatı). İzmir halkevi gibi bazıları da halk şairlerini ve yeni genç şairleri kaynaştıran bir güzel düşünce ile illerinin şairler antolojisini yapmışlardır. Sivas, Denizli, Çorum, İzmir, Ankara Halkevleri gibi halk şairlerine günler ayıran ve o günlerde bütün münevver kalabalığı çatıları altına toplayan Halkevleri pek çoktur.

Bafra'da, yalnız bir topluluğun, Nebiyan Yaylası halkının Türküleri ayrıca toplanmış ve bu suretle halk Türkülerinin halk yaşayışının ne sadık akisleri olduğunun kuvvetli bir delili daha verilmiştir.

Sivas ve Kütahya Halkevleri gibi, edebiyat kollarının bu işe verdikleri büyük ve haklı önemi göz önüne koyan ve metodlandıran "halk şairlerini koruma", "halk şairleri" adlarile broşürler neşreden Halkevleri de vardır. Muğla halkevi bir folklor kitabı hazırlamıştır. Bu arada Çorum halkevi edebiyat kolu da Çorum gazetesinde beş halk şairinin hayatını ve eserlerini tefrika etmek suretile diğer birçok büyük gazetelerde birer dağınık ve asılsız karalama, gazeteyi doldurmaya çare gibi görülen tarihî ve edebî tefrikalara âdeta ilk güzel örneği vermiş bulunmaktadır. Sırası gelmişken, birçok Halkevleri'nin bulundukları şehirlerin gazetelerini böyle ciddî, ülkülü ve meraklı eserler ve etüdlerle besleyerek birer ilân ve ajans basgısı olmaktan kurtardıklarını tebarüz ettirelim.

Bazı Halkevleri şehirde oturması ve eyice okuma yazma öğrenmesi mümkün olmuş halk şairlerini faal âzaları arasına bile almışlardır:

Maraş'ta halk şairi Mehmet Ar şubesinin halk Türküleri kolu başkanıdır. Bütün Halkevleri masallar, Türküler ve maniler toplamaya devam etmektedirler (Antalya 63 masal, Diyarbekir 500 mani, Zonguldak 800 Türkü, Giresun 687 mani). Adana ve Çanakkale Halkevleri edebiyat kollarının yaptığı gibi köycülük şubesi ile işbirliği ederek köylü için duvar gazeteleri çıkaranları varsa da bütün Halkevleri, Cumhuriyet Halk Partisi'nin köylüye armağan olarak 15 günde bir çıkardığı Yurd gazetesini bütün köylere yaymaya ve bu gazeteyi muntazam haberlerle ve köy gezilerinin sonuçlarını bildiren yazılarla beslemeye gittikçe artan bir ehemmiyet verecektir.

Adsızların eserleri

Birçok Halkevleri muhitlerine telkinini istedikleri fikirleri tez alan roman ve piyesler hazırlamakta ve neşredilmesi Genyönkurulca muvafık görülenleri bastırmakta ve temsil ettirmektedirler (Kocaeli: Kırk Gelin Pınarı, Hedef, Günahkârın Kitabı, Zafer Yolcuları, Çal Erenler; Mardin: Omayhan; Nazilli: Devrimden Evvel Köy, Devrimden Sonra Köy; Bolu: Çamlar Ve Göller Ülkesi, Sümer Ülkeleri, Adapazarı: Çamaşırcı; Ankara: Yurd Bilgisi, Cumhuriyet Destanı, Halkevinden Halka. Balıkesir: Halk İnanmaları, Köy Kitabı; Gaziantep: Gaziantep Büyükleri; Bilecik, Ulusum Ve Ülküm, Geceler; Yozgat: Yobaz Yasin ve diğer Halkevleri'nin basılmakta, hazırlanmakta veya merkezce tetkik edilmekte olan birçok eserleri...) Bu arada Bolu ve Antalya Halkevleri'nin yaptığı gibi muhitlerinin güzelliğini göz önüne koyarak yurt gençleri arasında temasları teşvik eden broşürler neşretmekle yeni çığırlar açan Halkevleri de olmuştur. Bu faaliyetler arasında bilhassa "Halkevinde devrim edebiyatı nasıl olmalıdır?" mevzuu ile günlerce devam eden ve bütün memleket matbuatında kuvvetli akisler bırakan münakaşa toplantılarını ayrıca kaydedebileriz.

Halkevleri'nin mecmuaları

Halkevleri dil, edebiyat, tarih şubelerinin en verimli çalışmalarından birini de neşrettikleri mecmualar teşkil etmektedir. Merkezde Halkevleri mecmuası olan Ülkü dört seneye yakın bir zamandan beri muntazaman neşredilmekte, memleket matbuat hareketlerinin ve yazı kalitelerinin geçirmekte olduğu buhranın üstünde ve

kargaşalığın dışında seviyesi yüksek, ülküsü tam, kanaatı vâzıh yazılar neşrederek memleket bilgisine ve sanatına hizmet etmek mevkiindedir. İnkılâb heyecanını yaymak, parti prensiplerini telkin etmek halkevi merasimini toplu olarak bildirmek gibi birkaç mühim vazifeyi bir arada yapmak yüzünden bütün memleket okuyucularını birden sarmasına ve fethetmesine henüz gayreti ve münderecatı kâfi gelmemiş olan bu mecmua memleketin ülkülü ve bilgili değerlerini yazı ailesi içinde toplayarak bir örnek ideal mecmuası olmak yolundadır. Diğer halkevi mecmuaları içinde birbirinden inanlı ve ateşli, birbirinden olgun ve dolgun münderecatı ile birçok yurd köşelerinde hiç akla gelmiyen hiç umulup hesaplanmayan nice kıymetlerin ve kabiliyetlerin gelişmekte ve yetişmekte olduğunu müjdelemesi itibarile umut ve gurur vermekte olanları vardır. Bunların arasında bilhassa mahallî etüdlerinin şumulü ve metodu ile gözü çeken ve bir yurt köşesinde vazife uğrunda feragat ve fedakârlıkla çalışmaktan sesini matbuat ve neşir hayatının gelişmiş ve kökleşmiş olduğu mahdud şehirlerimize duyurmasına vakit ve fırsat düşmeyen birçok genç sanat ve ilim değerlerinin duyurmasına vakit ve fırsat düşmeyen birçok genç sanat ve ilim değerlerinin sayfalarından takibine imkân veren halkevi, Ün, Kaynak, Taşpınar... başda gelir.

İşte Halkevi Mecmualarının Bir Listesi:

Halkevinin adı ve çıkardığı derginin adı:

Adana Akgünler; Eminönü Yeni Türk, Halk Bilgisi; Afyon Taşpınar; Giresun Aksu; Antalya Çağlayan; Isparta Ün; Bafra Altın Yaprak; Kars Doğuş; Balıkesir Kaynak; Kırklareli Batıyolu; Bursa Uludağ ; Manisa Yenidoğuş; Çanakkale Anafarta; Niğde Akpınar; Edirne Altıok; Samsun 19 Mayıs; Elâzız Altan; Sinop Dıranaz; Eskişehir halkevi; Tokat Yeni Tokat.

Ancak bazı Halkevleri mecmualarının verdiği misallerledir ki memlekette geniş bir mikyasta asıl mecmuanın ne demek olduğu, revü ile magazinin farkı anlaşılmış, yazacak ciddî mecmualar bulamamak yüzünden birer köşede susan değerlerin ve saklanıp unutulan etüdlerin pek çok olduğu anlaşılmıştır. Her halkevi mecmuası bulunduğu çevrenin ülküsünü ve duygusunu mahallî etüt ve bilgilerini aksettirmeye muvaffak olduğu nisbette pekalâ alâka uyandırmakta ve diğer mevkut risalelerden daha fazla okuyucu bulduğuna çok rastgelinmektedir.

Mecmua çıkaranlar, rasgele okuma meraklarını körüklemekten ziyade okunması lüzumlu olan şeyleri öne sürmeye çalışmakla hizmet ettiklerini iddia edebilirler. Bilumum mecmualar, birer "İlmihal" oldukları nisbette değil, fakat, ciddî ve idealist bahislerle hafif ve fantazi şeyleri bir arada sunacak yazı külliyatını seçerken düzeni kaybetmemeğe ve kendi menfaatleri yanında millî menfaati ve inkılâp icaplarını düşünmeğe önem verdikleri nisbette yararlı olacaklardır.

Şifahî neşriyatın önemi.

Bu listede adı geçmeyen Halkevleri'nin neşriyata önem vermediği zehabının hasıl olmaması için Halkevleri neşriyatının sadece mecmualardan ibaret olmadığını düşünmek, bunun çok defa broşürlerle temin edildiğini göz önünde tutmak ve Halkevleri'nin mutlaka mecmua çıkarmış olmak için mecmua çıkarmayıp bir köşede kalmasına kıyamadığı etütleri, eserleri ve derlemeleri oldukça neşriyat işine başvurduğunu hatırlatmak kâfidir.

Halkevi gözü birdenbire bir nev'î "hilei şeriye"lerle çekerek ve zihni hiç yormadan *sudan* şeyleri okutarak neşriyatına kari toplamak fikrinde değildir. O, telkin etmesini, neşretmesini istediği fikirlerin ve etütlerinin birçoğunu da doğrudan doğruya halkı toplamak ve şifahî neşriyat yapmak, konferanslar ve temsiller vermek suretile yapar. Fikrini halka yaymak isteyen bir âlim, sanatını halka göstermek isteyen bir artist, şiirine çok ve anlıyan okuyucu bulmak isteyen şair hiçbir zaman hatırdan çıkarmamalıdır ki bir halkevi sahnesinden konferans verdiği, bir halkevi salonunda eserini teşhir ettiği, bir halkevi toplantısında şiirini okuduğu zaman herhangi bir mecmuada temin edeceğinden daha çok ve derli toplu bir zümre ile karşılaşmış olmaktadır.

Halkevleri konferansları yalnız Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi'nin bir vazifesi, bir söz marifet ve sanatı

olarak ele alınmamıştır. Her şubenin çalışmasında konferansın büyük rolü ve yeri olmuştur.

Her şube yapacağı işin önemini gençlere anlatıp onları toplamak, yayacağı fikri halka anlatmak ve aşılamak için konferans çaresine başvurmaya, medeniyetin en mükemmel âleti dil ve söze büyük bir yer ayırmayı ihmal etmemiştir.

Konuşmalı ve konuşturmalıyız

Halkevi, söz söyleme kabiliyetimizin işlenmesine ve söz söylemenin bir ayıp sayılmasından bir meziyet olup kalmasına kadar geçirilecek merhaleleri bir hamlede aşmaya, yalnız telkinlerine bir vasıta ve maksatlarına bir silâh bulmak bakımından değil, millî terbiye ve telâkki bakımından da teşvik etmeye çalışmaktadır. Geçirdiğimiz içtimaî terbiye devrinin yanlışlığı birçok üstün millî vasıflarımız gibi konuşma istidadımıza da inkişafına engel olmuştur. Bu memlekette birçok zamanlar susmak yüksek terbiyenin alâmeti sayılmış, söylemek ve konuşmak çok kerre ayıp ve bazı kerre tehlikeli gösterilmiştir. Bunu ifade eden birçok sözler bile haksız yere darbı mesel ehemmiyetini kazanmıştır. Uzun Osmanlı despotizmi Türkleri az konuşmaya, birbirleriyle anlaşmaktan çekinip dertlerini ruhları içinde boğmaya alıştırmıştır.

Konuşan insan: İşleyen demir

Millî birliği, halkın bir mütecanis fikir ve ruh yuğruluşu üstüne kurmayı amaç edinen Cumhuriyet Halk Partisi'nin Halkevleri, Cumhuriyet Devleti'nin temelini bütün milletin Kemalizme şuur tamlığı ile bağlanmasında bulduğu için Halkevi'nin salonlarından odalarına kadar kapalı açık her yerde konuşmak ve konuşturmak fırsatını aramaktadır. 103 halkevinde geçen yıl içinde 1500'den fazla konferans verilmiştir. Halkevleri'nde ve halk kürsülerindeki konuşmalar yalnız dinleyenlerin ruhlarını aydınlatmakla kalmıyor söyleyenlerin de dimağını açıyor ve parlatıyor. Halkevleri gençleri güttüğü büyük bir maksadı kalabalığa anlatan bir adamın duyduğu ve duyurduğu heyecandaki zevkin başka hiçbir zevkle ölçmiyecek kadar büyük olduğunu anlatmakta ve konferansçılığa rağbet göstermektedirler. Tarihi günlerde sinemalarda konferans veren Halkevleri bile olmuştur (Beyoğlu halkevi gibi). Halkevleri her millî davanın sesi olmasını başarmışlardır: Yerli malı, Ergani istikrazı gibi mevzular Halkevleri'ni harekete getiren esaslı davalardan sayılmıştır.

Kaynaşma toplantıları

Edirne Halkevi gibi birçok Halkevleri haftada, hiç olmazsa 15 günde bir halkı ilgilendirecek konular üzerinde devamlı konuşmalar yapmaktadırlar. Malatya Halkevi'nde her salı gecesi Halk ve Memurlar Toplantısı yapılır. Bir yıl içinde 40'tan fazla toplanma olmuş ve 12.322 kişi gelmiştir. Aynı Halkevi'nin kadınları, peçeyi kaldırmaya karar vermek ve bu hususta alınacak tedbirleri aralarında konuşmak için halkevinde toplanmışlardır.

"Önlerinde ateş yakılan mihrablar"

Halkevi kürsüleri, Büyük Millet meselelerini halletmek uğrunda heyecanlı başarılar kaydeden büyük kurultay kürsülerinde bir hatibimizin dediği gibi, önünde ateş yakılan birer mihrab olmasını bilmiştir.

Meselâ Gerede gibi yurdun, münevver çocukları sinesinde pek çok toplayacağı tahmin edilemeyen bir köşesinde verilen konferansın mevzuundaki güzelliğe bakınız: "Devrim geçiren topluluklarda fertlere düşen ödevler."

Halkevleri arşivleri

Halkevleri dil ve edebiyat kollarının çalışmaları hakkında son ve hülâsa bir hüküm olarak şöyle bir iddiayı tereddütsüz ve iftiharla öne sürebiliriz: Memleket hakkında tarih, folklor ve edebiyattan içtimaî ve sıhhî duruma

gelene kadar herhangi bir mevzuu ele alarak bir eser yazmak isteyen herhangi bir müdekkik, büyük bir güvenle Halkevleri muhitlerinde kendisine lüzumlu malzemeyi kolayca tedarik edebilecektir.

Her halkevi kendi muhitinin istenilen malumatına en esaslı mehaz ve muhitinin sosyal seviyesine mehenk olmaya çalışmaktadır.

Tarih Bölümü:

Kendimizi, geçmişimizi tanımak

Bu kolun üyeleri, Türkün yapıcılık ve yaratıcılığını, fütuhatçılığını ve medeniyetçiliğini dünya mikyasında ve zaman sırası ile anlatmak suretile Osmanlı devrindeki miskin ve gafil öğretmenlerin ve Hıristiyan tarafkirliği, ehli salip zihniyetile yazılmış garp tarihlerinin tesirinden halkı kurtarmaya, Türkün kültür alanında yüksekliğini ve rehberliğini meydana koymaya, çevresi içinde, ciddîyet ve ısrarla çalışır.

Cihan tarihinde Türkün eski ve büyük yerini tebarüz ettirmeğe ve bu hakikati inkâr ve ihmal eden iddiaların ve etüdlerin çürüklüğünü inandırıcı delillerle ortaya koymağa, Türk medeniyetinin tarihi anıtlarını, yazılı belgelerini göstermeğe, bu medeniyet ve kültüre hizmet eden büyük adamların şahsiyetlerini ve eserlerini meydana çıkarmağa önem verir. Türk tarih ve medeniyeti etrafında yabancı dillerde yazılmış faydalı eserleri dilimize çevirmeği, çevresinde tarih gezileri yaparak tarih, coğrafya ve folklor incelemelerine girişmeği, her türlü tarihî eserlerin korunması için halka telkin yapmayı ve onların üzerine titremeği baş ödevlerinden sayar.

Kuru ilim tecessüsü değil, inkılâbcı heyecanı ile...

Tarih kolu Halkevleri'nin diğer şube ve kollarında da olduğu gibi bu işi kuru ve nazarî bir ilim tecessüsü olarak değil, bir inkılâp heyecanı içinde, devrim uğruna yapar ve bu vazifelerini başarırken yalnız birkaç üyenin alâkasını hiçbir zaman yeter görmez. Bu işini bir memleket ve millet işi yapmak, mümkün olduğu kadar fazla insana bu zevki aşılamak, bu ödevin lüzumunu telkin etmek azim ve gayretindedir.

Ha haksız yürümek, ha halksız yürümek

Tarih ve dil işlerinin ulusal varlığının temel taşı olduğunu kendisine muvaffakiyetle telkin edilen her Türk gencinin bu uğurda elinden gelen her türlü fedakârlığı göstereceğine şüphe yoktur.

Her işin milletce başarılacağına, halksız yürümenin haksız bir yürümeden farksız olduğuna kani olan halkevi çocukları her işlerine kitleyi ilgilendirmeyi ve katıştırmayı ödev bilirler. Bulundukları şehirlerin birer tarihini yazmağa başlayan Halkevleri'nin sayısı pek çoktur. Bu eserlerden birkaçı neşredilmiştir bile. Her halkevi bulunduğu şehrin tarihini yazıp bastırdıktan sonra; tarihle yakından ilgili Türk münevverlerine bile meçhul olan Anadolu şehirlerinin tarihi ansızın aydınlanmış görünecek ve Halkevleri sadece bu hizmeti yapmış olsalardı bile teşekküllerinde ne büyük bir isabet ve çalışmalarında ne esaslı bir verim olduğu meydana çıkacaktır.

Şehirlerinin tarihlerini yazan Halkevleri

Halkevleri tarih kollarının birçoğu İl ve İlçelerinin bir umumî tarihini bir de ulusal savaş tarihini yazmak yolunda ilk adımı atmışlardır. Meselâ Afyon ve Gaziantep halkevi tarih kollarının "Ulusal Savaşta Antep ve Ulusal Savaşta Afyon" kitapları hazırlanmış bulunmaktadır. Adana halkevi tarih kolu "kurtuluş tarihine ait soru" isimli bir anket bastırıp dağıtmış ve o büyük günlerin bütün hatıralarını toplamağa başlamıştır. Diğer Halkevleri'nde de bunlara benzer lüzumlu ve güzel teşebbüslere girişildiği anlaşılmaktadır. Kastamonu, Eskişehir, İzmir ve Niğde Halkevleri tarih kolları şehirlerinin umumî tarihlerini yazıp bitirmişlerdir. Isparta, Aydın, Adana, Erzurum, Ödemiş, Gümüşhane, Kadıköy, Konya – Ta Kimriler, Lugalar ve Etiler zamanlarına kadar inerek – Tokat, Çorum, Maraş, Urfa, Mardin, Kütahya, Zonguldak, Bartın, Amasra, Bafra, Denizli tarihlerini de bu yerlerin

Halkevleri tarih kolları bütün gayretlerini sarf ederek birer değerli tetkik ve araştırma mahsulü olarak yazmak yolundadırlar. Bu arada adı geçmeyen Halkevleri'nin de bu işe girişmiş oldukları fakat henüz teşebbüsün başında bulundukları için raporlarında mevzu-i bahs etmedikleri anlaşılmıştır. Meselâ bunlardan Muğla halkevi şehir tarihinin bütün Anadolu tarihile çok yakından ilgili olduğunu göz önünde tutarak tetkiklerini daha genişletip bir çevre tarihî hazırlamak yolunu tutmuştur.

Tarih gezileri

Halkevlerimizin tarih kolları İl ve İlçelerinin sınırları içindeki tarih eserlerini ve tarihî şehir harabelerini tetkik etmek için bazan günlerce süren tarih gezileri yapmaktadırlar. Afyon Halkevi'nin 255 kişilik dört tarih gezisini, Isparta Halkevi'nin Söğüt ve yan dağlarında altı gün devam eden tarih tetkiklerini bu arada sayabiliriz.

Aydın Halkevi tarih kolu üyelerinin Nija, Bolu'dakilerin Üsküb'ü, Söke'dekilerin Priyen ve Milât harabelerinde, Kırklareli'ndekilerin de Polos, Vize, Pınarhisar mevkilerinde ve Kaynarca Kalesi'nde yaptıkları tetkikler bu cümledendir.

Tarihî eserleri toplamak

Bu arada bazı tarihî eserleri ya yeniden bularak ya bir araya getirip tasnif ederek tarih salonları yapan ve müze şubesine yardım eden tarih kolları da vardır: Bartın'ın tarih ve devrim salonu, Gazianteb'in 70 Roma ve Eti heykelini ihtiva eden müzesi bu çalışmaların birer güzel neticesidir ve Niğde'nin Etilere ait hiyeroglifler koleksiyonu, Zonguldak'ın elde edip Kültür Bakanlığı'na gönderdiği 15 cilt el yazısı kitap bu çalışmaların misalleri arasında zikre değenlerdendir.

Kadıköy ve Çorum Halkevleri'nin arkeolojik tetkikleri ayrı ve güzel bir hususiyet teşkil etmektedir. Bazı Halkevleri İl ve İlçelerinin tarihine ait kitaplar bulmak ve bunlardan istinsahlar yapabilmek için başka şehirlerin büyük ve meşhur kütüphanelerini taramakta ve bazan bu işi karşılıklı yaparak biribirlerine yardım etmektedirler. Konya ve Çorum Halkevleri'nin bu hususta devamlı çalışmaları göze çarpmaktadır. Sinop ve Malatya Halkevleri gibi illerinin tarihine ait ecnebî eserleri tercümeye girişen Halkevleri de vardır.

Tarih tezimize yeni belgeler

Halkevi tarih kollarının bu tarzlardaki devamlı ve metodlu çalışmaları tarih tezimizin arasında yayılmasına olduğu kadar yeni ve mahallî delillerle kuvvetlenmesine ve kat'î hükümlere bağlanmasına yol açmaktadır. Bu arada bazı Halkevleri'nin, meselâ Eskişehir Halkevinin, Firikya eserlerile eski Türk eseri olduğu bütün cihanca kabul edilmiş eserler arasındaki çok yakın benzeyiş üzerinde durması ehemmiyetle kayda değer çalışmalardandır. Tarihî tetkiklerle bütün memleket matbuatını alâkadar etmesini bilen Halkevlerimiz arasında Zonguldak Halkevi'nin orada maden kömürünü ilk bulan Uzun Mehmet günü münasebetile birçok gazetelerde maden kömürü havzasına ait neşriyat yapılmasına önayak olması güzel bir örnektir.

Tarihî eserler koruma ve inceleme

Her Halkevi'nin tarih kolu, bulunduğu yerin sınırları içindeki tarih eserlerini korumayı, bunların yüksek kıymeti ve hususiyeti hakkında ora halkını ve memurlarını aydınlatmayı en önemli ödevi bilmekte ve bu hususta sık sık konferanslar vermekte ve amelî tedbirler almaktadır. Bu arada Mersin Halkevi gibi tarihi eserlere ait anketler tertip ederek bütün memurlara göndermek ve Mudanya Halkevi gibi Mudanya Mütarekenamesi'nin imzalandığı evi muhafaza edip müze yapmak şeklinde ayrıca orijinal ve isabetli tedbirler alanları da görülmektedir.

Kastamonu, Konya, Bursa Halkevleri gibi resmî daireler sicillerini, Üsküdar ve Bursa Halkevleri gibi

mezar taşlarını incelemek suretile tarihî hizmetler yapan tarih kolları da vardır. Bergama'da olduğu gibi bazı Halkevleri sınırları içindeki tarihî eser ve harabeleri görmeğe gelenlere doğru ve tatmin edici malûmatı verebilmek için tarih ve müze kollarına mensup üyeler tahsis etmektedir.

Tarih Kurumu'nun yakın alâkası

Halkevleri tarih kollarının çalışmaları Türk Tarih Kurumu tarafından yakın ve sıcak bir ilgi ile kovalanmakta, yararlı ve devamlı çalışmaları görülenler takdir edilmektedir. Meselâ Aydın Halkevi tarih kolu geçen sene içinde iki defa takdirname almaya muvaffak olmuştur.

Tarih kollarının neşriyatı

Halkevi tarih kolları bir taraftan da bu tarihî tetkiklerini muhtelif broşürler halinde bastırarak alâkalı müesseselere göndermektedirler. Meselâ Balıkesir Halkevi tarih kolu geçen yıl "Avşarhisarı", "Balıkesir Büyükleri" "Balıkesirde Çepniler" adlı üç broşür neşretmiştir. Konya Halkevi tarih kolu biri "Dil, Edebiyat ve Tarih Notları" adlı, diğeri "Eflâtun Pınarı" isimli Eti Anıtı'na ait iki broşür çıkarmıştır. İzmir "Ege Şehri Yıkılarında" Alâiye "Selçuklar ve Karamanoğulları" Bursa "Bursa Hanları ve Hamamları" Gaziantep "Eti Eserleri" broşürlerini neşretmişlerdir. İlçesinin uzun ve etraflı bir tarihini yazmak için henüz eleman veya zaman bulamıyan Halkevleri'nden bazıları da birer küçük broşür hazırlamakla vazifelerinin bir kısmını olsun ödemeğe çalışmaktadırlar.

Gittikçe artacak ve değerlenecek çalışmalar

Mesaîsini, raporlarından aldığımız, intibalarla bu mahdud sayfalar içinde göz önüne koymıya çalıştığımız Halkevleri tarih, dil ve edebiyat kollarının gün geçtikçe daha çok gelişecek, daha fazla mânalanacak çalışmalarını ileriki senelerde böyle beş on sayfanın içerisine sığdırma imkânı olamayacağına eminiz.

Bu kolların çalışmalarında bu kadar verimli ve hamlelere hazırlıklı olmaları, arada tebarüz ettirdiğimiz veçhile Dil ve Tarih kurumlarından muntazam direktifler alabilmeleri ve çalışma istikametlerinin evvelden tayin edilmiş bulunmasıdır. En büyüğün, büyüklerin ve matbuatın yakından ilgilendiği davalar üzerinde vazife almış oldukları için bu kadar şevk duymuşlar, bu kadar iyi neticelere varabilmişlerdir.

Program ve eleman

Halkevleri'nin diğer şubelerinin mesaîsi de bunlar kadar azizdir. Yalnız o şubelerdeki çalışmaların, hariçteki yüksek ve evvelden teşekkül etmiş kurumların tecrübe ve direktiflerinden doğrudan doğruya müstefit olamamaları ve muhitin ihtiyaç ve şartlarına göre tatbik kabiliyetini haiz bir program yapmak işi kendilerine bırakıldığı andan itibaren bu kadar müsbet neticelere varacak esaslar tesbit edememiş olmaları yüzünden bu kadar geniş ve feyizli randuman verebilmeleri için, daha doğrusu yaptıklarının memleket mikyasında belli olabilmesi için biraz daha zaman geçmesi iktiza etmektedir. O şubeler, asıl mesaîlerine geçmeden evvel, propagandanın her türlü yeni vasıtalarından istifade ederek maksatlarının lüzum ve ülviyetini muhitlerindeki ülkülü ve feragatli varlıklara da sirayet ettirmenin kolayını bulmağa ve çevirenin bütün uyanık gençlerini çalışmalarına ortak etmeyi ilk hareket noktası saysalar yeridir.

Yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî bir vasfı da güzel san'atları sevmek ve onlarda yükselmektir.

Atatürk

Ar şubeleri

Halkevi, vatanda güzel sanatlara muhabbeti ve güzel sanatlardan vatandaşların terbiyesi için, vatandaşın azminin kuvvetlendirilmesi için, nasıl istifade edileceğini telkin eden bir toplantı yeri olmalıdır. Güzel sanatlar, yalnız yüksek bir insan cemiyetinin temeli olan ince ve güzel hisleri terbiye eden vasıta değildir. En sert iradeleri de yetiştirmeye vasıta olan başlıca bir münebbih başlıca bir yürütücüdür. Bütün Halkevleri'ni, güzel sanatları sevmeleri ve sevdirip yaymaları için bir heyecan duymağa teşvik ediyorum.

İsmet İnönü 1935

Sanatın mürebbi rolünün, telkinci ve devrimci rolünün, Halkevleri'nin çalışma ve yetiştirme işlerinde ön safta geldiğini edebiyat kolu mesaîsinden bahsederken tebarüz ettirmiştik. Sanata düşen vazife, yalnız yazı ve söze bırakılamazdı; bunların tesiri ne de olsa mahduttu.

Uluslararası bir dil: Çizgi ve nota

Kulağın ve gözün yetişmek ve telkin edilmek için en iyi, en tesirli vasıtalar olduğu meydanda idi; bunlara doğrudan doğruya hitab eden, uluslararası bir dil sayılabilen resim, musikî, mimarî ve heykeltıraş lık, bu itibarla en çok üzerinde durulmaya değer sanat şubeleri ve telkin unsurları idi. Güzel sanatların, beyaz ve temiz ziyayı veren renkler ve ışıklar gibi bir araya gelerek, öz ve insanî duyguyu yaratma tezahürlerini, bir arada halka sunmak isteyen Halkevleri'nde bu işler için birer "güzel sanatlar" şubesi kuruldu.

Halkevleri bu cephede de büyük varlıklar gösterdiler. Çok defa seyircilerin ve hatta matbuatın, sadece temsil şubesinin muvaffakıyeti diye alkışladığı piyesler bu muvaffakiyetlerinin yarısını dekor, tezyin ve elbise işleriyle devamlı zahmetli ve önemli yardımları dokunan güzel sanatlar şubesine borçludurlar.

Halkevinin her varlık gösteren şubesi; çalışmalarında öbürlerini de ellerinden tutarak hevesine ve hızına ortak, işine ve ülküsüne yardımcı yapmıştır.

Halkın ruhuna sinmiş sanat

Türkiye'de bugünkü telakkisi ve uğraşma ile ancak bir insan ömrü kadar bir maziye malik olan resim ve heykeltıraş lık, Halkevleri'nin bu çalışmaları sayesinde edebiyat ve musikî gibi, halkın ruhuna sinen, halka inmiş ve halkın olmuş olan birer sanat şubesi haline gelebileceklerdir.

Milletin benliğine sokulamayan, millî varlıktan kopmayan sanatın, sanat sayılamıyacağını öyle uzun izahlar değil sanatın sadece tarifleri bile meydana koysa gerektir.

Türkün ezelî sanat kabiliyeti

Türk milletinde resim ve heykeltıraş lık kabiliyeti herhangi bir milletde olduğundan daha üstün olmak icabeder; Çünkü, ruhu en büyük, en ilâhi sevinçler ve ıstıraplarla yuğurulmuş olan, yaradılışın en güzel ve en çetin tezahürleri ile dünyanın her yerinde ilk temasa gelmiş olan, bu millettir.

Bu milletin vaktiyle kafesinin ardından tabiatı bile şöyle yarım görmüş kızlarıdır ki: halı ve çevre nakışlarına birer hakikî bahar manzarası verebilmişlerdir ve sonra taşı ilk yontan, toprağı ve demiri ilk işleyen, heykeli ilk yapan, ilk yazan, ilk seven ve inanan insan da Türktür.

Asırların, sakat din telakkilerinin sinsi tesiri ile gevşettiği ve körlettiği bu ezelî harikulâde istidatlar muhakkak ki bir gün yeniden üste çıkacak kendini meydana vuracaktır.

İşte Halkevleri'nin, güzel sanatlar bakımından, en birinci vazifesi, bu istidatların inkişafına yer hazırlamak, imkân vermektir.

Musikî inkılâbına doğru

Resimde ve heykeltıraş lıkta bir nev'î yeni diriliş ve eski cevheri arayış ve kucaklayış şeklinde tecelli eden bu telkin ve takviye işi musikîde bir bakımdan daha kolay, bir bakımdan daha güç, fakat muhakkak ki daha metodlu ve şuurlu bir mesaî istemektedir.

Resim ve mimarî işlerinde olduğundan daha fazla, musikî zevkimizin inkişafı için çalışırken, asrın son telakkilerinden mülhem olmamız icab ediyor. Bunun için millî benliğimizin hissiyatını ve millî nağmelerimizi arsıulusal musikî tekniği içinde ifade etmek istiyoruz.

Teknik beynelmilel, ruh Türk

Sadece teknik, sadece usul arsıulusal olacak, ruh ve ritm Türklüğünü derhal belli eden bir karakter ve orijinaliteye malik bulunacaktır.

Bir Türk hayatın romanını hazırlayan, bir Türk şehrinin destanını canlandıran yazıcılar nasıl roman ve epope tekniğinde arsıulusal kaidelere riayeti insiyakî olarak elden bırakmıyorlarsa, nasıl artık, bunlara (raviyanı anbar ve nakilanı asar) yahut (bir varmış bir yokmuş, yılan bir fil yutmuş) tekerlemeleriyle başlanması gülünç sayılıyorsa musikîde de öyle. Teknik beynelmilel, ruh Türk; usul beylenmilel, üslub Türk. Bu kısa, açıklamadan da anlaşılıyor ki bilhassa musikîyi devrim telakkisine ve halk terbiyesine hasretmekle beraber ve ondan önce ihtisasın işi olarak yugurmak, yetiştirmek gerekmektedir. Bunun için Halkevi'nin bu işlerde başta gelen rolü genç musikî kabiliyetlerini benimsemek ve kıymetli istidadları himaye etmek suretiyle muhitte bedîî duyuş ve anlayış seviyesini yükseltmektir.

Bu şubeden beklenen hizmet

Halkevleri öğreneğinde bu şubenin vazifesi şöyle tesbit edilmiştir: "Ar şubesi müzik, resim, heykelcilik, mimarlık gibi alanlarla tezyinî sanatlar vesairede artist veya amatör unsurları bir araya toplar; genç kapasiteleri korur ve gelişmelerine çalışır. Halkevi müzik çalışma ve müsamerelerinde arsıulusal modern müzik teknik ve araçlar kullanılacaktır. Müzikte erkemiz modern ve arsıulusal müziki esas tutmak ve bunu sağlamaktır. Halkın müzik şevkini artırmak ve yükseltmek için radyo, gramofon gibi araçlardan faydalanmalıdır. Şube imkânı olan yerlerde açacağı kurslarla az izdeşlerini çoğaltmaya ve çevrede ar duyuş ve anlayış zevkini yükseltmeye çalışır.

Bütün halkın ulusal marşları ve şarkıları öğrenmesine yardım etmek, bunların ulusal gösteri günlerinde, Halkevleri'ndeki müsamerelerde beraberce, bir ağızdan söylenmelerini sağlamaya çalışmak Ar şubesi müzik kolunun en başta gelen ödevlerindendir. Şube halk arasında hele köylerde ve oymaklarda söylenen halk Türkülerini, notaları ve sözleri ile ulusal oyunları saptar.

Toplantılara renk ve ses

Bu şubeler İl ve İlçelerimizdeki devrim bayram ve şenliklerine, halkevi telkin ve kaynaşma toplantılarına renk ve ses getirmesini başaran şubelerdir. Birçok Halkevleri'nin bandoları, bazılarının da orkestraları vardır.

Köye giden bandolar

Halkevleri her fırsatta konserler vererek, musikî müsamereleri hattâ musikî gezileri tertip ederek, memleketin her köşesinde, halkın içinde, halkın ruhuna sindirmek için garp tekniğinin yeni ve sâlim musıkî zevkinin devamlı ve amelî telkinini yapmaktadırlar.

Köye kadar giden ve köylüyü çaldığı cazip, yeni teknikli, parçaların neşvesile ardına katarak diğer yakın köylere yollanan halkevi bandoları olmuştur.

Ulusal rakıslarla zevkli garp danslarının, bir arada, bazı müsamere gecelerinde, musikîmizin istikbaldeki tecellilerine işaret sayılabilecek şekilde etrafa aynı neşeyi ve şevki bahşederek oynandıkları olmuştur.

Bir ağızdan terennüm eden onbinler

Ulusal marşları ve şarkıları halka öğretmek, en coşkun anlarında bile durgun ve sessiz neşesi gibi derin ve içli ıztırabını da içinde saklamaya ve boğmaya saltanat devirlerinin alçakça ve aptalca tesiri ile güç belâ fakat eyice alıştırılmış Türk milletinin sevincine ve yasına ses ve eda vermek Halkevi'nin en belli başlı vazifelerinden biri olmuştur.

Bir ağızdan ve bir arada şarkı söylemesi bir vakitler bazılarınca imkânsız görülen Türk milletinin bu işe de pek kolay alıştığı her güzel ve iyi şey gibi bunu da derhal benimsediği ve başardığı görülmüştür. Onuncu Yıl Cumhuriyet Marşı'nın memleketin en ücra köşelerinde en yaşlılar ve en gençler tarafından az zamanda öğrenilmesi ve bayram günü Büyük Önder'in huzurunda onbinlerce halkın bunu bir ağızdan bir tempoda söyleyebilmesi bu hakikatin en göze çarpan delilidir.

Radyo, bando ve orkestra, sanat terbiyesinde seferber

Halkevleri güzel sanatlar şubelerinin başardıkları işleri rakamlarla ve muhitin ihtiyaç ve hususiyetine uygun olarak aldıkları güzel tedbirlerle anlatabilmiş olmak için 103 Halkevi'nin merkeze göndermiş olduğu raporlardan şu neticeler çıkarılabilir:

İlçelerimizin hatta illerimizin birçoğunda ancak Halkevleri'nin musikî şubeleri kurulduktan, radyoları, bandoları, orkestraları ve cazbantları ile gayrete geçtikten sonra canlı bir müzik hareketi başlamıştır. Henüz kendi illerinin yerli elemanları ile halka müziği sevdirmek imkânı olmayacağını gören bazı Halkevleri bir taraftan bando ve orkestra öğreticileri bulup, meraklı üyelerini onlar etrafında toplayıp yetiştirmekle beraber bir taraftan da radyoları ile büyük merkezlerin uyanık ve mahir sanatçılarını yardımlarına çağırmışlardır; Silifke, Malatya, Mardin, Muğla gibi Halkevleri radyolarını Ankara'ya bağlamışlar ve hoparlörlerini koydukları bahçelerin ve meydanların dinleyici kalabalıklarla dolmasının teminini Ankara radyo programlarının zevki selimine bırakmışlardır.

Hemen her halkevi bir radyo sahibi olmakta ve bu sayede Merkezle kalbi gibi kulağını ve kafasını da ilgili bulundurmak fırsatına kavuşmaktadır. Radyo, musikî terbiyesinde en yorulmaz, en kolay çalışır bir mürebbi vazifesini ifa etmektedir.

Bando da aynı rolü oynamaktadır: meselâ Balıkesir'de her akşam, Adana'da haftada iki defa bando ile konserler verilmektedir.

Adapazarı, bandosuna bir yılda 82 parça öğretmiş; Yozgat, 175 konser vermiştir.

Trabzon ve Aydın bandoları, ilk teşekkül eden bandolardandır.

Tokat, Üsküdar, Urfa, Samsun, Tekirdağ, Sinop, Niğde, Antalya, Mersin, Rize, Erzurum, Bartın, Kayseri, Kırklareli, Eskişehir, Denizli, Mudanya, Mardin, Uşak, Çorum ve Bolu'nun ve daha bazı Halkevleri'nin de bulundukları yerlere musikî zevkini aşılamağa yetecek birer bandoları vardır.

Simav, Ödemiş, Düzce, İnebolu gibi küçük yerlerin Halkevleri bile birer bando kurabilecek talebe yetiştirmeğe muvaffak olmuşlardır.

Musikî devriminin ilk zafer sesleri: Bandolar

Ankara, Mersin, İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük şehirlerimizde Halkevleri'nin orkestraları zaten garplılaşmış musikî zevklerinin galebesini büsbütün temin etmiye yaratmakta ve Diyarbekir, Bolu, Kütahya, Nazilli, Adapazarı gibi memleket köşelerinde ise Türk ruh ve ritmine yeni tekniğin, garplı zevkin müjdesini getiren ilk zafer seslerini teşkil etmektedir. Mudanya, Bafra ve Gerede de orkestra ve bandolar, köy gezilerine bile iştirak etmiştir. Köylüler, Türk ulusunun o ezelî selim zevki, o esrarlı salim kavrayışı ile güzel çalınan en yeni ve en garplı parçaların da zevkine pekâlâ ermişler ve bandonun arkasından yakın köylere kadar yürümüşlerdir.

Van, Sivas, Bergama, Nazilli, Erzurum, Mudanya, Denizli, Çanakkale, Eskişehir, Beyoğlu, Şişli, Üsküdar, Aydın, Tekirdağ ve sair Halkevleri'nin birer cazbant takımı vardır.

İstidatları çıkar yola sevk

Halkevleri muhitlerinde musikî istidadı görülen çocukları, fasıl ve saz musikîsinin esaretine düşmeden garp musikî zevkinin aydınlığına çekmekte ve onlara dersler vererek kabiliyetlerini doğru ve düzenli yola sevk etmektedirler.

Ankara, İzmit, Bartın, Diyarbekir, Merzifon, Ödemiş, Edirne, Çorum, Ünye, Bursa, Adana, Aydın, Bafra, Beşiktaş, Eminönü, Kütahya, Gaziantep, Denizli, Niğde, Samsun, Gümüşhane, Mersin, Konya, Bergama ve Alaşehir Halkevleri bunlardan kayda değer sonuçlar almış olanlardır. Hemen her halkevi yetiştirdiği bando veya orkestra takımı veyahut kurulmuş bu kabil teşekküllerin yardımı ile mümkün olduğu kadar fazla ve muntazam musikî konserleri vermeğe, musikî geceleri tertip etmiye çalışmaktadır.

Mevsimine göre haftada veya on beş günde bir musikîli aile toplantıları yapan Ankara, Alâiye, Sinop, Maraş ve Niğde Halkevleri'ni bu tarz çalışmalara misal diye sayabiliriz. Adana, Diyarbekir, İzmir, Düzce, Adapazarı Halkevleri sık konser vermekte ön safta gelmektedirler.

Mudurnu, Çorum, Giresun ve sair Halkevleri, muhitin musikî bakımından eleman mahrumiyetine rağmen yılmadan çalışmak yolundadırlar. Birbirlerini sık sık ziyaret eden ve gittikleri yerlerde konserler veren Halkevleri bandoları ve orkestraları vardır.

Aziz emanetler: Halk Türküleri

Gaziantep, İzmir, Mudanya, Denizli, Isparta ve Çorum'da olduğu gibi halk Türkülerini toplamak pilâğa veya notaya almak için musikî gezileri yapan Halkevleri'nin ve yaptıkları gezilerin sayısı gittikçe artmaktadır. İzmir, Ankara, Zonguldak, Konya ve İnegöl gibi birçok Halkevleri halka yeni ve dürüst musikî zevkini aşılamak için etraflı konferans serileri hazırlamışlar ve musikî müsahabeleri yapmışlardır.

Sivas, Erzurum ve diğer bazı Halkevleri mahallî ve millî rakısların eski kıyafetleri, jestleri ve bütün oynanış tarz ve teferruatı ile tesbitine çalışmaktadırlar.

İzmir halkevi ilk tarihî ve millî sazı "Kopuz" u ihyaya muvaffak olmuş ve bununla çalınan halk Türküleri geceleri hazırlamıştır.

Garb musikî âlemi ile daimî temas

Musikî zevkinin bizzat musikî öğretmenleri ve telkincileri ruhunda da bir kat daha inkişaf ve tekâmülünü temin etmek ve halka arsıulusal şöhretlerin musikîsini dinletmek için Avrupa musikî dünyası ile de daimî ve sıkı bir temas muhafaza edilmiş ve ilk fırsatlarda yabancı musikî değerlerinin Halkevleri'ne davet imkânlarından istifade edilmiştir. Ancak Halkevleri'nin devrim havasiyle daima heyecanlı ve uyanık tuttuğu, zevk ve bilgisini besleyip yarattığı muhitler sayesinde İnegöl gibi bir ilçemizde, daha 10-15 sene evvel karşı komşu kapısına geçerken dört yanına bakıp sıkılan eşsiz kabiliyetli Türk kadınına halkevi sahnesinde alafranga nağmeler teganni etmek müyesser olmuştur. Merzifon gibi bir halkevimizde 300 kişi garp musikîsini öğrenmek için ders almağa gelmiştir.

Korolar

Halkevleri halka bir ağızdan marş ve şarkı söyleme zevkini vermek, genç kabiliyetleri bu uğurda da hazırlamak için koro derslerine, koro talim ve tatbikatına da çok ehemmiyet vermişlerdir. Birçok yerlerde sade mektebli gençlerden teşekkül etmekle kalmayan tam manasiyle halk korosu olan korolar hazırlanmıştır. İzmir, Eminönü, Kocaeli, Gaziantep, Beyoğlu, Adana, Kadıköy, Beşiktaş, Ayvalık koroları bunların başında gelir.

Ankara ve Bartın Halkevleri'nin köylü koroları bilhassa kayda değer. Ankara Halkevi'nin civar köylerden yetiştirdiği 55 köylünün bir Cumhuriyet Bayramı'nda marş söylemesi günün belli başlı en güzel tezahürlerinden biri olmuştur.

Ulusal rakıslara büyük alâka

Halkevleri ar şubeleri, güzel sanatların ruh üzerinde çok müessir ve memleketimizde, halk arasında, en müteammim şubelerinden biri olan rakıslara, çalışmaları ve araştırmaları arasında önemli bir yer ayırmışlardır.

Musikî hareketlerinden Atatürk'ün tarihî söylevlerinden direktif ve hız alan musikî kolları, Atatürk'ün ulusal rakıslara gösterdiği yakın ve samimî alâkayı da göz önünde tutarak bunlar üzerinde uğraşmak, toplantı ve neş'e gecelerine bu millî rakıslarla şevk ve hususiyet vermek isabetini göstermektedirler.

Halkevinde kendini bulan sanat

Resim, birkaç şuurlu fakat ferdî kımıldanmadan sonra, inkılâp yolunda ancak Halkevleri çatısı altında veya Halkevleri'nin aşıladığı ruhî haletle hidayete erebilmiştir. Halkevleri'nin açtığı sergilerde ufak tefek sanat ihmalciliklerini bile unutturacak ve bizi coşturacak kadar ülkülü ve inanlı tabloların teşhir edildiği olmuştur. Henüz mazisi bir insan ömrünü aşmayan resim sanatımızın bu kadar az zaman içinde göze çarpacak kadar olgun ve şumullü inkişafı, Moskova ve diğer şehirlerdeki sergilerde ecnebî sanatkâr ve münekkitlerinin bile takdir ve hayranlığı ile karşılanmıştır. Atatürk'e en çok benzeyen amatör eseri, gene halkevi gençleri yapmıştır. Türk kadınının Türk inkılâbına şuurlu şükranını ifade eden biricik heykel bir halkevi sanatkârının eseridir.

Modern ve güzel binalarımızın proje müsabakalarını kazanan mimarların çoğu Halkevleri'nde halka yeni mimarî zevkini aşılamaktadırlar.

Umut verici sergiler

Ankara halkevinde, her Cumhuriyet Bayramı'nda, memleket ressamlarının iştiraki ile Cumhuriyet'in sanat ve kültür mesaîsini bir mühim cepheden teşhir fırsatını veren birer inkılâb sergisi açmak artık teamül haline gelmiştir. Trabzon halkevi civar vilâyetlerin resim kabiliyetlerini de haberdar ederek memleketin bir kısım resim

mahsullerini bir arada toplayıp teşhir etmek imkânını bulmuştur. Balıkesir halkevi yılda bir resim sergisi açmaktadır. Eminönü, Edirne, Antalya, Denizli, Samsun, Kars, Üsküdar Halkevleri de birer resim sergisi ile çevrenin kabiliyetlerini teşhir ve heveslerini teşvik etmişlerdir. Yıllarca Anadolu'nun herhangi bir şirin ve ilhamlı köşesinde kalarak öz memleket resimleri vücuda getiren sanatkârların şu bu Halkevleri'nde tek başlarına açtıkları sergiler de büyük bir alâka ile karşılanmıştır.

Halkevleri'nin bu teşebbüsleri, memlekette öyle feyizli neticeler vermiş, öyle iyi bir teşvik vesilesi olmuştur ki 935 yılında Ankara halkevi bir 30 Ağustos sergisi tertip ve inkılâb resimlerini teşhir etmek için muhtelif müessese ve ailelerin koleksiyonlarına başvurduğu zaman derhal 90 tablo bulmaya muvaffak olmuştur.

Halkevleri resim kolları, başka memleketler resim hareketlerile daima temasta bulunmuştur. Garplı resim üstadlarının eserlerini memlekette halka ve sanat kıymetlerine göstermek imkânını aramışlar, Rus ve Yunanlı bazı değerli ressamların memleketimizde sergiler açmasını sağlamışlardır.

Resim kursları

Malatya halkevinde olduğu gibi kıyafetler üzerinde etüd yaparak resme ve dekora malzeme hazırlayan ar şubeleri de olmuştur. Ressamlarımız, sergilerde takdir gören birçok eserlerini Halkevleri'nin içinde kendilerine tahsis edilen atölyelerde yapmışlar ve bu arada Halkevleri'nin üyeleri arasındaki genç istidatlara, çalışma tarzları hakkında izahlar ve bilfiil temrinler vermek suretiyle yetişmelerine âmil olmuşlardır. İzmir, Mersin, Ankara, Eskişehir, Kadıköy Halkevleri'nde birer devamlı resim kursu açılmıştır ve Kadıköy Halkevi'nde kursta yetişenler arasında müsabakalar bile yapılmıştır.

Halkevleri'nin mimarlık alanındaki hizmetleri

Mimarlık kısmına da Halkevleri'nin sıkı bir alâka gösterdikleri, geçen yıl hemen her Halkevinde Mimar Sinan'ın yıldönümünün kutlulanmasında yapılan merasimin coşkun oluşu ile tebarüz ettirilebilir. Bazı Halkevleri koca ustanın birer tablosunu yapmışlardır (Merzifon ve Ankara Halkevleri gibi) Bazı Halkevleri mimarlık sanatiyle alâkalarını sadece bir tezahür haline koymaktan öteye geçmişler ve buldukları orijinal tedbirlerle bu alanda da varlık göstermişlerdir. Meselâ Afyon halkevi Afyon'daki mimarların büyük ve devamlı yardımlarını temin ederek muhitteki bütün inşaat kalfa ve ustalarına, onların hepsini mümkün olan muayyen bir seviyeye ulaştıracak kadar devam eden kurslar açmışlar ve mimarların verdiği dersler ve yaptıkları tatbikat sayesinde 134 ehliyetli kalfa ve 12 mozayık beton ustası yetişmiştir. Bu suretle mimarlar inşaattaki küçük sanat sahibi Türk arkadaşlarını kendi elleriyle yetiştirmişlerdir. Ankara ve Eminönü Halkevi'nde birer mimarî eserler sergisi açıldığı gibi köy mimarlığına da ayrıca önem verilmiş, muhtelif tiplerde köy evleri tasavvur ve tesbit edilmiştir. Kadıköy Halkevi civarda ev yaptırmak isteyenlerin planlarını tetkik etmekte ve etraflı tenkidlerini bildirip sahiplerile münakaşa etmektedir.

Denizli halkevi mimarî kolu muhitin şartlarına göre üç tip ev planı yaparak halka dağıtmış ve yeni inşaatın disiplinli olmasını temine çalışmıştır.

İstidatlara malzeme ve rehber:

Heykeltıraşlık istidadı olup da evinde saha ve vasıta bulamayan birçok heveskârlar bulundukları yerlerin Halkevleri'nde bu kabiliyetlerinin inkişafına zemin bulmuşlar ve mümkün oldukça bu işteki ehliyetler tarafından tenvir edilmişlerdir. Mardin Halkevi'nde muhtelif büstler hazırlanabilmiş, Eskişehir Halkevi'nde beliren bir istidat güzel sanatlar akademisinde tahsile gönderilmiş, Ankara halkevinde genç ve mümtaz kabiliyetler hakikî sanat eserleri vermişlerdir. Kadıköy halkevinde bir heykeltıraş lık kursu açılmış ve talebe toplanmıştır.

Meydana çıkan kabiliyetler

Vazifesi ve ailevî vaziyeti icabı memleketin henüz sanat hayatı eyice inkişaf edememiş muhitlerinde iyi ve olgun istidadı birkaç tezahürden sonra teşvik görmediği, anlaşılmadığı ve revaç bulmadığı için sönüp gidecek bazı kabiliyetler, Halkevleri'nin bu şubelerinde gösterdikleri gayretler, verdikleri eserler ve uyandırdıkları sıcak ilgiler sayesinde memleket mikyasında ve memleket büyüklerince tanınmışlar, daha müsait muhit bulmak imkânına kavuşmuşlardır. Son yıllar içinde sayıları birdenbire yüzlerce binlere doğru artmaya başlayan ressam, musikîşinas, mimar ve heykeltıraş gençler millî ruhdaki sanat iştiyakını, günden güne artan kıymet ve liyakatle, temsil eden canlı delillerdir.

Temsil Şubeleri

Ulusal birlik ve beraberlik terbiyesi vermeğe ve halkımızı derin bir halk ruhunun heyecanı içinde yeni hayatta yükseltmeğe çalışan Halkevleri'nde vazife almamız lâzımdır. Bu vazifenin bütün zorluğu nihayet haftada birkaç saatimizi bu işe vermekten ibarettir.

Recep PEKER

Temsil gibi her saha ve safhadaki istidat ve hevesleri işleyen, telkin ve terbiyeyi her seviyede kafa ve ruh için tesirli kılabilen bir sanat şubesi inkılâp memleketlerinin ve inkılâp müesseselerinin ilk ele alacağı çare olmak lâzım gelirdi. Halkevleri bu lüzumu bütün manasile kavramış bulunduklarını ilk açılmalarını, bütün yıldönümlerini ve bütün millî bayramları birer temsille kutlamak suretile göz önüne koymuş bulunuyorlar. Neşriyatın henüz istediğimiz miktarda okuyucu ve konferanslarını istediğimiz seviyede dinleyici bulmasına irfan durumu müsait olmayan yurt köşelerinde bile temsilin rolü büyük ve tesiri müsbet olacaktır.

Tiyatronun eşsiz telkin kudreti

136 halkevinde birden, bir tezli ve özlü piyesin, birkaç defa tekrar edildiğini kabul etsek ve halkevi başına 1500 kişinin geldiğini farz etsek 136.000'den fazla yurtdaşa bir iki gün içinde bir fikri telkin etmiş olabileceğimizi anlarız. Daha Halkevleri resmen açılmazdan evvel Halkevleri'nde ilk faaliyet bir temsille başlıyor. İlk temel hem tarih tezimizi hem telkin tarzımızı anlatacak bir piyesle: "Akın" la atılıyordu. Halkevleri'nin ilk açılış günü nutuklardan ve şiirden sonra ilk çalışma, ilk işe başlayış, yine bir piyesin temsili, Çoban'ın sahneye konması oldu.

Halkın ilgisi ve muharririn ülküsü

Halkevleri çocuklarının aldıkları rolleri başarmakta ve temsili canlandırmakta gösterdikleri kabiliyet ve halkımızın bu temsillerden hiç esirgemediği yakın ve teşvik edici alâka az zaman içinde öyle inkişaf etti ki yalnız hafif mevzular üzerinde yazmayı âdet edinmiş görünen piyes muharrirleri bile ciddî ve ülkülü mevzular üzerinde olgun ve tezli piyesler kaleme aldılar. Öteden beri böyle millî teşekkülleri beslemek için kalemini hazırlamış olduğu iddia edilebilecek kadar devrim ve gençlik hareketlerile yakından ilgili üstat kalemler derhal harekete geldiler; sanat heyecanlarını devrim için faydalı yapmak ve Atatürk'le eserlerine duydukları samimî hayranlığı dile getirmek fırsatını gözetleyen genç sanatkârlar da birbiri arkasına eserler verdiler; henüz heves ve istidad devrini geçiren birçok kabiliyetler Halkevleri'nin havası ve heyecanı içinde, arkadaşlarının teşviki ve yardımı ile olgun eserler meydana getirdiler, hatta bazan mevzuu tarih kolunca tesbit edilen, yazısı edebiyat kolunca kaleme alınan ve temsil kolunca sahneye göre işlenen müşterek, anonim, tam halkevi işi mükemmel piyescikler bile hazırlandı.

"Oyunculuk!" diye dudak bükülemiyecek büyük hizmet

Halkevleri'nin temsil işine başlayışı üzerine bu devrim kurumunu yaşatmayı bir kutsal ödev bilen birçok sayın ailelerin kız çocuklarını dahi sahneye çıkarmaları o zamana kadar oyunculuk diye dudak bükülüp geçilen en mühim ve nezih sanat şubesindeki kabiliyetlerimizin de belirmesine ve işlenmesine, halkın bir eski ve sakat telakkisinin daha, o Türkün her şeyden üstün aklı selimi ile yenilmesine ve kafalardan sökülüp atılmasına sebep oldu.

O eski batıl zihniyeti bu kısmın kapağına koyduğumuz bir kılişe bütün belâgati ile ifade etmiş oluyor; bir halkevi şubesinin doküman olarak bulup gönderdiği 15 Şubat 336 da Kütahya kadılığına verilen bu istidada şöyle denmektedir:

Kütahya Kadılığı huzur-u fazılanelerine;

Faziletlû efendim hazretleri;

Bin üç yüz otuz altı senesi şubatının on ikinci günü akşamı Cuma gecesi Kütahya Sıhhiye Müdürü Ziya ve Darülmuallimin müdir muavini Cemal ve Jandarma tabur kâtip muavini Sabri ve operatör Nedim ve sabık idadî resim mualimi halâ Küçük çarşıdaki dükkânda mukim fotoğrafçı Osman efendiler tarafından İzmir muhaciri menfaatine mahall-i terbiye ve irfan olan mektebi sultanî binası dahilinde umuma müsamere vereceğini ilân ve olbapta muhtelif kıymetlerle bilât tevzi ettikleri halde vakt-ı mezkûrede mahall-i mezkûre *hüsnü niyetle şitaban* olan müslümanlarla *işbu* müslümanların hissiyat ve terbiye-i milliye ve içtimaîyelerini anlamak üzere giden Ermeni ve Katolik milletinden birtakım kimseler muvacehelerinde memul ve intizarın hilâfında icab-ı hal ve mevkile gayr-i mütenasip ve terbiye-i diniye ve milliye ile gayr-i kabil-i tevfik tiyatro oynamışlardır. Şöyle ki esna-yı muhakemede tafsilâtı arz ve beyan olunacağı üzere mezkûrü'l-esami eşhası sahne-i temaşaya güya bir mahkeme-i *şer'*iye odasında etrafında vazifeye müteallık kitaplar ve karşısında bir masa ve bir tarafında nargile ve elinde marpuç ve bir tarafında uzun çubuk ve başında büyük bir beyaz sarık ve sırtında bir siyah cübbe olduğu halde koltuk üzerinde oturmuş bir hâkimüşşer'i temsil ve idare edilmiş ve şan-*ı* hükkâm ve *ülema*-yı din-i İslâma yakışmayacak envai fezayih ve denaneti ahval ve evza vaki olmuş gibi fiilen tavsir edildiği gibi esna-yı luubde hile-i *şeriye* olarak Arapça bir ibare okumak ve genç oğlan ve kız kıyafetine girerek *şuhut* mazharında akt-i nikâh etmek suretile *eğlenmişler ve ferdası cuma günü dahi kadınlara aynı oyunu oynamışlardır. Mumaileyhimden* hakimi temsil eden Cemal efendi talâk-ı selâse ile zevcesini tatlik ve terk etmiştir. Mumaileyhimin hile ile ahaliyi celbedip de bilahare fevkalmemul yar *ü ağyara karşı bir* güna mukaddesat-ı *diniye ile eğlenmeleri* temaşakâran üzerinde bile bir sui tesir hasıl ettiği şayi olmuştur; Mumaileykimin berveçh-i meşruh biliştirâk ika ettikleri efal ve harekâtlarile kisve-i ilmiyeyi lâbis olan hükkâm ve *ülema*-yı İslâmın zat ve sufat-ı *şeriye* ve ilmiyelerini ve ahkâm-ı *şeriye*-i mezhebiyetimizi maskara ve istihkar etmiş olmalarına mebni mahzurat-ı diniyede vaki olup ve husus-ı mezkûr ise hukukkullahe müteallık olmağla bu bapta her kesin davaya salâhiyeti derkâr bulunmuş olduğundan müdde-i aleykimden her biri huzur-ı şer'e celp ve davet edilerek haklarında muktaza-yı *şeriatin hükmü icra olunmasını talep ve dava eylerim* olbapta emrüferman hazret-i mennehülemrindir.

15 Şubat 336

Kütahya *İshakzfakih* Medresesi Müderisi Hocazade Halit

Bu zihniyet artık boğulmuştur, artık sesini yükseltemez; eğer kısık sesle söyleniyor görünürse Halkevi'nin ilk işi bu sesi hükümsüz kılmak için en esaslı tedbiri almak, en tesirli telkinleri yapmak olacaktır.

Hayatta ve sahnede aynı vazife

Hiçbir profesyonel endişe gözetmedikleri için sadece benimseyebilecekleri, candan kavradıkları; şahsiyetine hakkile bürünebileceklerini akılları kesdiği rolleri üzerlerine alan halkevi gençleri temsil işlerinde de çok muvaffak oluyorlardı; takma şahsiyet, maske rol hemen hiç yok gibi idi: Bir piyesde bir baba ile bir kıza mı ihtiyaç var, halkevi üyelerinden olan bir baba kız hemen bu rolleri üzerlerine alıyorlar, bir hemşeriye mi ihtiyaç var hemen halkevi üyesi bir hemşire bu rolü kabul ediyor, bir muallime mi ihtiyaç var Halkevli bir muallim pek alâ bunu deruhte ediyordu. Piyesler hep tezli ve özlü olduğu için, bu suretle, ruhlarında aynı yani hayattaki ödevlerin kudsiyet ve mesuliyetleri bir az daha yükselmiş ve belirmiş oluyordu.

Salonlar seyircilere dar geliyordu

Gün geldi ki Halkevleri, salonlarının veya bulundukları yerlerde muvakkaten işgal ettikleri en geniş salonların seyirci kalabalıklarını almamakta olduğunu bildirdiler ve bu defa piyesin açıkta temsil edilmesi için tedbirler alındı. Böylelikle birçok Halkevleri köylerde bile piyesler vermek imkânını buldular. İyice pişirdiği bir piyesi komşu Halkevleri'ni ziyaret ederek onların salonlarında ve onların halkına da oynayan Halkevleri'nin sayısı gittikçe çoğaldı. Halkevleri'nin birbirleriyle hazır dekor ve elbise mübadele ederek daha çabuk ve daha masrafsız temsiller vermek çaresine başvurduğu da görüldü.

Hazır elemana konmak değil, eleman yaratmak.

Bu suretle bazı yerlerde Halkevleri'nin en faal en çok rağbet gören şubesi temsil şubeleri olurken bir taraftan da bazı Halkevleri'nde kadın eleman bulunamadığı ve piyeslerin bu yüzden temsil edilemediği haberi gelmeğe başladı ve buna bir hal tarzı bulmak için kadınsız piyes yazılması istendi. Halkevleri'nde temsil, temsil yapılmış olmak için değil, bir fikir ve bir tez ortaya atmak ve Türk milletinin bu sahadaki genç kabiliyetlerini de meydana çıkarmak için yapılıyordu; bu itibarla kadınsız piyes hazırlamanın muvaffakiyet ve imkân derecesini münakaşa etmeden evvel kadınlı piyeslere muhakkak mahallî elemanlar bulmanın bir vazife sayılması gerektiğinin göz önünde tutulması lâzımdı. Hiçbir Türk il veya ilçesinde herhangi bir temsildeki bir iki rolü ifaya kabiliyetli birkaç Türk kadınının bulunmadığı iddia edilemezdi. Olsa olsa henüz eski telakkinin menfi ve isabetsiz tesirlerinin devam ettiğine hükmetmek icab ederdi ki Halkevleri'nin en belli başlı vazifelerinden biri de böyle sakat, içtimaî heyetin inkişafına engel geri telakkilerle mücadele etmekti. Onlara böyle hazır bir vesile ile temas etmişken mücadeleye girişmek bir vazife ve inkılâp zarureti idi. Bunu kavrayan Halkevleri tesirli konferanslar ve fiili teşviklerle vaziyeti düzeltmeğe koyuldular ve temsil işleri buralarda ilk zamanların sıcaklık ve çoşkunluğunu yeniden almak yoluna girdi.

Piyes seçiminde geniş görüş

Halkevleri'nde oynanması kabul edilen piyesler hiç de körü körüne dar ve sıkı kayıtlara tâbi tutularak seçilmiş değildir. Yalnız tarih tezimizi ve millî mücadele menkıbelerimizi değil, herhangi bir içtimaî telakkimizi tesbit eden, eski içtimaî hayatın herhangi sakat bir tarafını belirten, yeni ve makbul hayatın herhangi güzel tarafını ortaya koyan bütün piyeslerin temsiline memnuniyetle muvafakat edildi. Sanat bakımından pek kuvvetli olmayan piyeslere bile genç istidat ve heyecanların inkişaflarına bir teşvik olsun diye büyük maksattan hiçbir fedakârlık edilmemesi esasına riayet olunarak müsamaha gösterildi. Piyeslerin mahdut bir iki mevzua hasredilmesi

hiçbir zaman tensip edilmedi ve bilâkis bundan kaçınıldı. İlk zamanlarda hep tarihi ve millî muayyen mevzular üzerinde duran piyesler yazılmış ve seçilmiş olması, bir tesadüf eseri olmamıştır: halka telkini çok yerinde bir hareket olacak olan tarih tezimizin iyice içe sinmesi ve halk ruhunda kökleşmesi, Kurtuluş Savaşı hatıra ve heyecanlarının bir def'a daha geriden ve şuurlu bir heyecanla tesbit edilmesi esasları gözetilmiştir. İlk piyeslerden çoğunun manzum oluşu da bir tesadüf eseri değildir; yalın birer telkin eseri olan ve sade ulvî heyecanları haykıran sözlerin birçoklarının halkın hafızasında da kolaylıkla yer edebilmesi için manzum sözün herkesce müsellem üstünlüğünden yardım istenmiştir.

Tiyatro tarihinde mühim bir yer almış, temsil sanatının inkişafında birer merhale olmuş cihan şaheserlerinden hiç olmazsa birer ikişer parçanın temsiliyle dünya sanat tarihine Cumhuriyet çocuklarının ilgisini çekmek gayesiyle bir ayrı çalışma safhası daha açılmıştır.

Talimatnamede temsil işi

Halkevleri talimatnamesi temsil şubelerini şöyle ödevlendirmiştir:

Halkevleri gösterit şubeleri gösterit sanatına isteği ve kapasitesi olan kadın ve erkek üyeden toplanmış bir gösterit grubu kurarlar. Halkevleri müsamerelerinde Genyönkurulunca seçilecek veya yeniden yazdırılacak piyesler oynanır. Bunlardan başka oynattırılıcak piyeslerin merkezce görülüp uygundur denilmiş olması şarttır.

Muvaffak Halkevleri

Temsil işlerinde mükemmel verim, yalnız İstanbul gibi Ankara gibi, Balıkesir gibi... Bu güç ve entellektüel işe elverişli ve istidatlı elemanı çok olması tabii görülebilecek yerlerin Halkevleri'ne inhisar etmemiş, çevresindeki uyanık ve aydın gençleri, hevesli ve ülkülü kabiliyetleri evlerinin çatısı altına toplamasını, onlarda fahrî fakat mukaddes bir hizmetin şevkini uyandırmasını bilen ve yılda birkaç temsille iktifa etseler bile hiçbir suretle faaliyetlerinden bedbinlik izhar edilemiyecek olan birçok Halkevleri bu işte de muvaffak olmuşlardır. Meselâ İzmir'de ancak (1) ve Samsun'da (4) piyesin oynanabildiği kaydolunduğu bir senede Sandıklı'da (13), Urfa'da (11), Rize ve Mardin'de (30), Kula'da ve İnegöl'de (9), Malatya'da muntazaman ayda bir, Elaziz'de (15), Erzincan'da (23), Balıkesir'de (32), İzmit'te (21), Maraş'ta (12), Uşak'ta ve Gaziantep'te (16), Sinop'ta (17), Burdur'da (15), Simav'da, Boyabat'ta, Mudurnu'da, Muş'ta, Urla'da, Ünye'de bile (6) şar temsil verilebilmiştir.

İşin fantazisinde değil, esasındayız

Dekorların belki daha az sanatkârane, kıyafetlerin belki bir az daha dağınık olmasından ne çıkar; telkin yapılmış kabiliyetler belirmiş, randıman alınmıştır ya. Ötekiler zamanla ve diğer şubelerin de yardımile pekâlâ bertaraf edilebilir. Meselâ Gerede, Ödemiş, Bartın gibi Halkevleri bu işte muvaffak olmuşlardır, çünki muhitlerindeki münevverleri ülkü uğrunda seferber etmesini, çevrelerindeki öğretmenleri tabiî üyeleri bilip öylece muhafaza etmesini ve çalıştırmasını her faaliyette el birliği, takdir müsavatı, taksimiamâl intizamı temin etmesini başarmışlardır. Eskişehir ve Nazilli Halkevleri'nin onlardan fazla temsil vermekle beraber birer de operet oynamağa zaman ve eleman bulduklarını bu arada keydedelim. Düzce'de bir piyese 600 kişinin gelmesi, Edirne'de iki piyes ve iki müsamerede 4400 vatandaşın hazır bulunması, Kütahya'da temsilleri seyre gelenler arasında 2000 köylünün de yer alışı, Elaziz'de temsil başına 500 seyirci isabet etmesi, Kayseri'nin halktan elemanlarla 25 defa temsil verebilmesi, Bursa'da yirmi sekiz temsilin 20.000'e yakın seyirci buluşu, Siirt'te verilen on temsilin İstanbul gazetelerinde bile akis uyandırışı, Eminönü'nde 80 gösteriti ayni şevkle oynayan elemanların hâlâ ülkü hizmetinde hazır bulunuşu ve 15.000 seyircinin onları candan alkışlamağa zaman zaman koşmuş bulunması ve hele Ankara halkevinde verilen 38 temsile 20.000 kişi geldikten maada her temsil günü halkevi meydanının sıra

ve fırsat bekleyenlerle dolu oluşu gösteriyor ki bu memlekette temsille büyük bir başarış yapabilecek ve temsil işleri telkin ve terbiye vasıtalarımızın başında sayılmaya daima lâyık kalabilecektir.

Halkevinin mütevazı mucizesi: Köyde temsil

Bir köyde bir gece saati düşününüz ki köyün senelik mutat hayatının haricinde o saatte köy meydanında bir kalabalık bir kaynaşma ve bir gürültü duymaktayız; ne bir seferberlik ne bir iltica haberi. Derviş Mehmedleri ebediyen susturan bir inkılâp belâgatile birtakım sesler bir şeyler haykırıyor, yakın İl ve İlçe Halkevi'nin çocukları köylülere anlayabilecekleri dilde ve kavrayabilecekleri tarzda bir ulusal piyes oynamakta veya bir canlı tablo göstermektedirler. Köyün durgun semasının ve esniyen sokaklarının bir daha hiç unutamıyacağı bu hadise haddi zatında belki fevkalâde bir şey olmamakla veya daha doğrusu fevkalâdeliğini kaybetmesi ancak tekrarlariyle kabil olacağı muhakkak olmakla beraber köyde ilk defa cereyan etmektedir: Ödemiş, Tokat, Sandıklı, Denizli, Bartın Halkevleri'nin çocukları işte köyün maneviyatını böyle fethetmeye, kalbini ve kafasını böyle kazanmaya koyulmuşlardır. Saltanatın karagözü bile tanıtmadığı köye Cumhuriyet nesli ve Cumhuriyet teşkilâtı piyesi ve canlı tabloyu, tezi ve telkini götürmektedir.

Diğer temsil faaliyetleri

Balıkesir, Edremit, Sinop, Ünye, Mardin gibi bazı Halkevleri de iyice hazırlandıkları piyesleri civar Halkevleri gençlerile tanışmak ve yakın ilçeleri görmek için yaptıkları seyahatler vesilesiyle oralarda da oynayarak ödevlerini tamamlamaktadırlar.

Mersin ve Gümüşhane gibi bazı Halkevleri'nin bir veya iki piyesi bütün çevre halkına gösterebilmek gayesiyle muntazam programlı ve propagandalı bir harekete geçtikleri de memnuniyetle görülmüştür.

Ankara ve Beşiktaş gibi bazı Halkevleri'nin, çocukları bilhassa tatil zamanlarında mektebin verdiği güzel tesir ve telkini üzerlerinde devam ettirmek için zevkli ve tezli piyesler veya filmlere davet ettikleri olmuştur.

Niğde, Gerede, Denizli vesair Halkevleri'nde temsilin ehemmiyeti, içtimaî hayattaki rolü ve mevkii üzerinde aydınlatıcı ve istidatları meydana çıkmaya teşvik edici konferanslar verilmiştir. Öğretmenlerin Halkevleri'nde bilhassa temsil işlerile alâkalanmaları lüzumunu ve bunun bir şeref olduğunu tebarüz ettirmek için sahneye çıkmak suretile numune olmak isteyen ülkülü kültür adamları çok olmuştur (Zonguldak kültür direktörü, muharrir İbnirrefik, mühendis Galip ve birçok mühendisler ve doktorlar). Çünkü bir temsilde rol almak, bir konferans vermek, bir tablo yapmak, bir parça çalmak veya söylemek gibi şeref verici bir şeydir. Hele bu, ülkü uğrunda yapılıyorsa bir kat daha aziz ve kudsî bir mahiyet alır.

Sistemli çalışan evler

Temsil işlerinde en sistemli çalışan Halkevleri Ankara ve Eminönü Halkevleridir. Dersler ve rejisörlerle kabiliyetleri beslemekte ve yetiştirmekte önayak olmuşlardır. Bilhassa Eminönü Halkevinde dersler tam bir tiyatro mektebi programına uygundur. Birinci yıl: kıraat ve inşaat, makyaj ve mimik, ikinci yıl: trajedi, komedi, edebiyat tarihi, ruhiyat, Türk kostümleri tarihi; üçüncü yıl: sahne ışığı, sahne tekniği, dekor, garp tiyatroları ve edebiyatı dersleri verilmektedir. Bu Halkevleri'ndeki muntazam ve teknik çalışmaların bol eleman, kâfi vasıta ve hazır imkândan ziyade yine gaye ve sanat aşk ve gayreti olduğu kanaatini bir daha izhar ve isbat için meselâ Bartın Halkevi'ni ele alalım: Bu Halkevinin temsil komitesinde yapılan işbölümü bu hususta çalışmalar için mükemmel bir numune teşkil edebilir; Temsil Şubesi'ndeki 21 üye, aralarında güzel bir vazife taksimi yapmışlardır: 2 üye rejisörlük, 2 üye dekor işi, 4 üye gardrop ve aksesuara nezaret, 2 üye salon ve girişini düzenlemeğe itina, 2 üye süflörlük, 2 üye makyaj, 1 üye reklam ve yayın, 1 üye piyes seçip gruba teklif ve 5 üye toplantılarda

ağırlama işlerini deruhte etmişlerdir. Her ayın muayyen bir gününde bazen talebelerin de iştirakiyle, bir temsil verilmekte ve o ayda bir millî bayram günü varsa temsil o güne rast getirilmektedir.

Filmlerle telkin

Cumhuriyet Halk Partisi devrim fikirlerini yaymaya ve halk kültürünü arttırmaya elverişli görerek tedarik etmiş olduğu filmleri Halkevleri'ne münavebe ile göndermektedir. Her halkevi bu filmleri gösterebildiği kadar fazla bir kalabalığa seyrettirdikten sonra civar halkevine geçirmektedir. Bu suretle her Halkevi'nin bulunduğu yerde hemen bütün mekteplilerin ve çok defa köylülerle askerlerin de zevkle seyrettikleri sınaî, ziraî, sıhhî filmler ve büyük resmigeçitleri, büyük bayram ve inkılâp günlerini bütün tezahürlerile göz önüne koyarak heyecanları besleyen ve yayan yerli filmler zaman zaman bütün memleketi devretmektedir. Ankara halkevi bu bakımdan büyük başarılar kaydetmekte ve kendi gençlerinin ihtisasile ve kendi cihazlarını kullanarak birçok ulusal şenliklerin filmlerini almakta ve Ankara halkına büyük hadiselerin heyecanını bu filmleri göstermekle tekrar ve yerinde görülmüş gibi yaşatmaktadır.

Millî rakıslara temsil bakımından da önem

Halkevleri'nin temsil kolları, çalışmalarında rakısları da lâyık oldukları yüksek alâka ile karşılamakta ve onlara değer ve önem vermekte âdeta birbirlerile yarış etmektedirler. Türk milletinin zevkindeki inceliği ve erliği çok güzel tebarüz ettiren millî rakısların bayram ve şenlik tezahürlerine ayrı bir hususiyet ve kıymet getirdikleri her zaman görülmüş ve her fırsatta bu güzel çareye başvurulması âdet haline girmekte bulunmuştur.

Şeref ve mesuliyeti paylaşmanın sırrı:

Sanatın ferdi bir çalışma eseri olduğunu görerek ancak böyle bir ferdiyetle sivrilmiş olan bir tek şahsiyetin tek başına yaratılıcığı addedenler vardır. Bu görüşü büsbütün yanlış tefsir ederek, bir sanat eserini ruhda ve kafada beslenme, neşredilip cemiyete mal olma ve halka dönme gibi esaslı tezahürleri haricinde, kâğıda geçme gibi arızî zamanlarını ele alıp esas sayanlar, yanılmaktadırlar.

Böyle bir kanaatle, köşesine çekilmeyi, şöhreti için istismarı düşünmediği müddetçe kalabalığa bigâne kalmayı âdet edinmiş gafil ve marazî sanatkâr tipini ortadan kaldıracak, sanatı maşerî bir iş, bir topluluk yaratışı haline sokacak sanat hadiselerinin başında temsil işleri geliyor.

Temsil işlerine yalnız bir fikri en iyi telkin edebilen vasıta olduğu için değil, aynı zamanda toplu çalışmaya, müşterek eser vermeye, şeref ve mesuliyeti paylaşmanın sırrına ermiye en güzel tatbikat merhalesi ve bu hususta en iyi terbiye sistemi olarak da önem verilmektedir.

Temsil işlerinin yer yer beliren ve merkeze akseden değerli tezahürleri Türk gençlerinde birlikte çalışmanın yeni ve tatmin edici örnekleri addedildiği için ve sanatı cemiyete götürdüğü, asîl ve aslî sahibine mal edebildiği için, bu kadar büyük bir memnuniyetle karşılanmaktadırlar.

Temsil işi yürüyecek

Memleketin her köşesinde eski ananelerle inkılâbcı gençlerin ve müteşebbis büyüklerin sistemli, telkinli, güler yüzlü mücadelesi muvaffakiyetle devam ettikçe iğreti mukavemet veya bigâneliklerin hepsi çözülüp dağılacak ve temsil işleri bazı Halkevleri'nin çatıları altına topladıkları mühim kalabalığın, bazı Halkevleri'nin sahnesine çektiği kabiliyetlerin Halkevlerimiz adedince fazla mislinin bu uğurdaki topluluğunun vereceği heyecan ve şevkle yürümeye devam edecektir.

Spor Şubeleri

Spor işi, partimiz ve hükümetimiz için, en mühim görülen siyasî idarî ve iktisadî işlerimiz derecesinde bir ehemmiyetle görülmektedir.

Tekniğimiz ne kadar kuvvetli olursa olsun inzibat ruhu tamamlanmadıkça sporculuğumuz eksik görünmek tehlikesinden kurtulamaz.

Recep PEKER

Halkevleri'nin çalışmaları arasında sporun ehemmiyetli bir yer alması gerekti. Memlekete spor yeni girmişti, lüks ve fantazi gibi telâkki edildiği oluyor yahut ferdlerin ve heveskârların işi sayılıyordu. Sporu memleketin kültür fizik davası olarak ele almak, ulusal spor meselesini ortaya koymak Türk gençliğinde ve Türk halkında spora ve beden hareketlerine sevgi ve ilgi uyandırmak, sporu ananeleştirmek, kitle hareketi yapmak ancak bu sayede mümkün olacaktı ve sporun bu şekilde telâkki edilmesinin spor faaliyetlerinin bu görüş içinde inkişafının memleket için kat'î bir zaruret olduğu meydanda idi.

Beden, ruh ve kafa gelişmesi bir arada

Halkevleri memlekette gençlik ve halk kuvvetlerinin en doğru bir muvazenesini ve en hayırlı inkişafını beden ruh ve kafa gelişmelerinin bir arada olmasına ve bir tempoda ilerlemesine bağlı görmekte haklı idi ve sporun yalnız gençlere mahsus bir eğlence halinde telakki edilmesinin bir an evvel önüne geçmek lâzımdı. Türk cemiyetinin 19'uncu asır başlangıcına kadar gürbüz adamlar yetiştirdiğini kendi tarihlerimiz kadar garb malumat ve masallarından da öğrenebilirdik.

Köyde ve şehirde, her yerde spor

Fakat 19'uncu asırdan sonra gelen nesillerin vücutları gittikçe bozulmuş Anadolu'da saltanat devrinin yadigârı olup da Cumhuriyet devrinin kahrettiği düşman sıtma, bozuk ve sıhhatsiz vücutlar türemesine sebep olmuştu. Bundan dolayı saltanat devrinde bakımsız ve sağlıksız kalmış köylerden her devirde tabiatile en çok kapalı havada kafa çalışmaları yapan insanlarla dolu şehirlere kadar, bizde her yerde spor gıda ve hava gibi bir ihtiyaçtı. Biz sporu bir marifet gibi yapmaktan önce bir hayatî vazife, bir içtimaî icab diye yapmağa mecburduk.

Ananeleşen spor

Sonra, marifet ve şan için yapılan sporlarda da ancak ananeleşmiş ve millete mal olmuş spor şubelerinde fazla muvaffak oluyorduk. Çünkü o şubelerdeki seçilmişler bütün bir millet içinden seçilip geliyorlardı, meselâ bir güzide güreşçi tarla başında, kasaba meydanında, şehir salonlarında güreşen bütün Türkler arasından süzülüp gelmiş oluyordu. Bu kadar millileşmiyen diğer spor şubelerinde kabiliyetler ancak bu oyunla meşgul mahdud kimseler arasından seçiliyordu. Milletin o spor sahasında henüz milletçe bir mümarese yapılmış, kabiliyet derecesi tesbit edilmiş sayılamazdı velhasıl her bakımdan bizde sporun kütleleşmesi, ananeleşmesi ulusal ve yurtsal olması lâzım geliyordu.

Halkevleri için spor, gencin, yaşlının sağlık durumunun düzelmesi, sağlık neşesinin artması, çalışan Türkün iş veriminin fazlalaşması ve bunlardan daha evvel de her Türkün yurdunu korumak için muhtaç olduğu kudreti elde etmesi; gözü pekliğe, becerikliliğe, dayanıklılığa kavuşması için bir yol demektir.

Türk Spor Kurumu ile el ele

Halkevleri spor şubeleri, bu büyük yurt hizmetinin ifası için Türk Spor Kurumu ile el ele vererek kuruma girmiş veya girmemiş spor kulüplerinin gelişme, ilerleme ve yayılmasına ön ayak olmaya başladılar. Henüz fe-

dere edilmelerine spor seviyeleri müsait olmayan kulüpleri Türk Spor Kurumu nizamnemesinin istediği değere yükseltmeğe ve henüz hiç kulüp bulunmayan yerlerde kulüp kurulmasını hazırlamaya çalıştılar. Kulüp olan yerlerde kulüplerin dışında kalmış gençlerde spor zevk ve ihtiyacını mütemadî ve müsbet telkinlerle uyandırdıktan sonra onları spor kulüplerinin faal ve şevkli birer müdavimi haline koymağa uğraştılar.

Mahallî şartlara uygun sporlar

Halkevleri, bulundukları muhitlerin coğrafî vaziyetlerine, iklim ve arazi hususiyetlerine göre, bütün makbul spor şubelerine ehemmiyet verilmesini sağlamakla beraber, en muvafık spor hareketini geniş bir mikyasta yaratıp teşvik etmeye çalıştılar. Memlekette meselâ kayak, dağcılık, yüzücülük, avcılık gibi sporlar için öyle müsait yerler vardı ki halkevi gençlerinin hem beden inkişaflarının, hem birleşme ve kaynaşmalarının temini noktasından en faydalı, en değerli toplu âmillerin başında sayılmaları icab ederdi. Halkevleri, bu hususu daima göz önünde tuttular.

Eski sporların ihyası.

Memleketin bazı köşelerinde birçok ananeleşmiş sporlar birkaç heveskâra inhisar ediyordu; bunların birer millî eğlence ve âdet olarak tekrar ele alınması lâzımdı. Halkevleri, bu vaziyeti, gözönünde bulundurarak, bir taraftan en yeni ve en faydalı spor şubelerinin etrafında memleketin birçok köşelerinde birer devamlı heves uyandırırken, diğer taraftan da eski, millî, ananeleşmiş sporları yeniden, yeni şartlar altında, yeni tekniklere dayanarak, ihyaya teşebbüs ettiler.

Seçkin tekler değil, gürbüz yüzbinler

Sporun fantazi olmadığını, ferdî bir iş olmadığını, spordan gayenin seçkin tekler ve şampiyonlar yetiştirmekten ziyade hastalıksız, gürbüz, sıhhatle yüzbinler yetiştirmek olduğunu her zaman göz önünde tutan Halkevleri, asıl vazifelerini birkaç spor nevini ihya ve idameden ziyade sporun sosyal hayata girmesini temin etmekde buldular. Halkevleri talimatnamesi bu şubelerin vazifesini şöyle tesbit etmiştir:

Talimatnameye göre, spor ve bütün beden hareketleri, gençlik eğitiminin ve ulusal eğitimin vazgeçilmeyecek özgül ve önemli bir örgütüdür. Bu sebeple Türk gençliğinde ve Türk halkında spor ve beden hareketlerine sevgi ve ilgi uyandırmalı, bunları bir kütle hareketi, ulusal bir sınav haline getirmelidir.

Bu ulusal ülkünün gerçekleşmesi için sporu ve bütün beden hareketlerini fennî usuller ve kurallar içinde sistem ve plan dairesinde yapmak lüzumlu olduğu her vakit göz önünde tutulmalı ve bunun için Türkiye İdman Cemiyetleri Federasyonu'na girmiş veya girmemiş spor kurumlarının gelişme, ilerleme ve verimlerine yardım ederek memleketimizde teknik spor sınavlarının yapılmasına ön verilmelidir. Federasyona girmemiş kulüpleri federasyon tüzüğünün istediği değere yükselterek federasyona girmelerini ve henüz hiç kulüp bulunmayan yerlerde kulüp kurulmasını hazırlamaya ve sağlamaya çalışmalıdır. Gene bunun gibi dışarda kalan gençleri, spor kulüplerine girmeye ve kulüpler içinde fennî usulle yetiştirilmiş birer hakikî sporcu olmaya şevklendirmelidir. Bugünün spor anlamı bedeni güzelleştirecek, geliştirecek ve irade, nefse güven gibi ruhî sıfatları yükseltecek bir kıvandır. Her yerin kendi imkân ve durumuna göre aşağıda sıralanan fenni spor bölümlerine uyan hareketlerin gelişmesine ön vermeli ve bunu dikkatle gütmelidir.

Beden ve karakter terbiyesi

Daha çok sağlısal ergelere hizmet eden, beden yapısını geliştiren spor çeşitleri: Kürek çekme, yürüme,

atletizm; güç ve uzluk isteyen ve az çok tehlikeli olan spor çeşitleri: Müdafaalı hayvanlar avı, sürgün avı, at koşuları, cirit oyunu, dağ ve kış sporu, yelken kullanma, açık denizde balıkçılık, açık denizde yelken sporu. Jimnastik ve diğer beden hareketlerinin ferdin ve ulusun bedenî, ruhî ve ahlakî eğitiminde ve sağlığında büyük bir önemi vardır. Jimnastik ve beden hareketleri şunlardır: Özgen beden hareketleri, ritmik jimnastik, artistik danslar, toplu yaya gezintileri, gülle, trapez, sandov gibi araçlarla yapılan jimnastik. Bu jimnastik ve beden hareketlerile bütün çeven gençliği (spor kulüplerine girmiş veya girmemiş) ve halk uğraştırılmaya çalışılır. Halkevleri'nde imkân derecesinde jimnastik salonları ve açık jimnastik alanları sağlanır. Halkevleri'nin spor ve gençlik şubeleri izdeşleri bu salon ve alanlarda tek ve toplu hareketleri öğrenirler.

Beden eğitimi ve jimnastik öğretme işi her vakit bilgili ve deneçli öğretmenlerin eline ve gözetine bırakılır.

Ev ve oda jimnastiği

Yurtdaşlara modern sağlık anlayışının esası olan ev ve oda jimnastiklerini öğretmek ve bunun günlük yaşayışın en lüzumlu bir aracı olduğuna herkesi inandırmak şubenin önemli ödevidir.

Spor ve gençlik şubesi, jimnastik salonunda veya dış alanlarda öğreteceği ve yaptıracağı hareketleri yüzlerce ve yerine göre binlerce yurtdaşla elverişli fırsat ve vakitlerde kütle halinde taptamayı bu işteki uğraşmanın yüksek ergesi sâymalıdır. Beden eğitimi ve jimnastik çalışmaları sistemli ve programlı olmalıdır.

Her derdin devası spor

Bu gayelerin tahakkukuna her Halkevi'nin imkân nisbetinde çalışması için halkevine devam eden kimselere ve bu şubeye kaydolmuş bulunan üyelere toplu sporlar ve beden hareketleri yaptırmak esası gözetilmiştir; henüz o muhite girmemiş fakat girmesinde muhakkak ve âcil bir lüzum ve fayda olan spor şubelerinin heveslilerini yetiştirmek ve çoğaltmakla beraber bilhassa sporun bir lüzum ve ihtiyaç olduğunu, sporun sıhhatli ve uzun hayat, dürüst ve disiplinli tefekkür, sağlam bünye kadar sağlam karakter için de en iyi çare ve vasıtayı teşkil ettiğini muhakkak halka anlatmak, tesirini görene kadar yılmadan propagandaya devam etmek çarelerine başvurulmuştur. Spor yarışlarile beraber sporculuk hareketleri, spor yarışları idareciliği ile beraber spor sevgisi telkinciliği de yapmanın şart olduğu hatırdan çıkarılmamıştır. Bunun içindir ki spor gösterilerine dikkat edilmekle beraber, spor mevzuu etrafında konferanslar da Halkevleri'nin ehemmiyet verdikleri işlerdendir.

Halkevleri spor şubeleri, bu büyük ve zorlu ödev yolunda ilk şuurlu adımlarını atmışlardır.

İlk adımlar:

Birçok Halkevleri spor şubeleri büyük ve asıl spor davasına: kütlenin sporu işine, muhitlerinde teşvik edilmesini, alıştırılmasını en kolay gördükleri bir spor şubesini ele almak suretile bir uçdan başlamışlar ve sporu bir gösteriş olmaktan ziyade bir ihtiyaç halinde belirebilecek zamanın hulûlüne kadar iyi ve derli toplu spor hareketleri uyandırmaya çalışmışlardır.

Kulüplerin ellerinden tutarak

İl ve İçelerinde spor kulüpleri evvelden mevcut olan Halkevleri onların birbirilerile daha kardeşçe temaslarını temin etmek, sporun bir sakat rekabet vesilesi olmasını önleyerek bir kaynaşma çaresi olmasına delalet etmek yolunu tutmuşlardır; toplantı yerleri olmıyan kulüplere çatıları altında yer vermişlerdir. Bulundukları yerlerde henüz federe edilmemiş birkaç spor teşekkülünü kuvvetlerin boş yere dağılmamasını, çalışmanın toplu ve verimli olmasını teminen Halkevi'nin çatısı altında kaynaştıran, onları bir arada yoğurup geliştirerek bir veya iki mükemmel ve federe edilmeğe değer kulüp meydana getiren Halkevleri çok olmuştur: Düzce, Mersin, Gümüşhane, Afyon, Uzunköprü, Kars, Samsun, Halkevleri gibi. Sivas, Aydın, Kırklareli Halkevleri'nin spor şubeleri de çevrelerindeki kulüpleri federe edilmeye değer seviyeye yükseltmeğe muvaffak olmuşlardır.

Halkevleri eliyle kurulan spor yurtları

Çevrelerinde hiçbir spor teşekkülü bulamayan Halkevleri ise oralarda spor aşkının ve kabiliyetinin değil ancak ve sadece teşkilâtının yokluğuna hükmetmişler, azimli çalışmalarla birer ikişer spor yurdu kurmanın kolayını bulmuşlardır. Mardin, Maraş, Kandıra, Iğdır, Bolu, Yozgat Halkevleri gibi. Tokat ve Kayseri spor şubeleri, illerinde henüz kurulmamış olan spor bölgesinin kurulmasına âmil olmuşlardır. Yeni spor kurumu nizamnamesi her Vilâyeti bir spor bölgesi saymış ve bu suretle Halkevleri'nin böyle yardımlarını beklemekte bulunmuştur.

Memlekette en kolay inkişafı mümkün görülen, spor heveslileri arasında teşekkülü en çok tehalükle beklenen bir spor şubesile çalışan kulüpler de meydana getirilmiştir. Adana, Sivas, Uşak, Niğde, Alaşehir, Alanya, Tokat birer atlı spor kulübü veya kolu meydana getiren Halkevleri arasındadır. Gaziantep halkevi bir atlet grupu yetiştirmiştir. Bartın, Bergama, Silvan, Düzce vesair Halkevleri bir atlet grubu yetiştirmiştir. Bartın, Bergama, Silvan, Düzce vesair Halkevleri birer futbol ve voleybol takımları yetiştirmişlerdir ve bunlara yaptırdıkları egzersizlerle muhitte spor fikir ve hevesini uyandırmağa çalışmışlardır.

Halk sporlarını teşvik ve ıslâh

Birçok Halkevleri bizde ananeleşmiş spor nev'ilerile: güreşle, kalkanla, ciritle, atıcılıkla yeniden uğraşmışlar, onları teşkilâtlandırmışlar, yarış ve gezilerini programa ve nizama koymuşlardır. Bursa, Mersin, Trabzon, Maraş, Samsun, Kütahya, Çorlu, Kırklareli, Kastamonu, spor kulüplerinin faaliyetlerinden ayrı güreş müsabakaları tertip etmişler, güreş dersleri vermişler, güreş alanları hazırlamışlardır. Bursa halkevi kalkan oyununda yeni elemanlar yetiştirmiş ve bir gösteri yapsın diye Ankara'ya yollamıştır. İnegöl halkevi de bu sporun ihyasına önem vermektedir. Çorum, Uşak, Denizli, Yozgat, Adana, Erzurum Halkevleri ciridin bugünkü spor şartları içinde inkişafına çalışmaktadırlar. Beyoğlu halkevi Bayburt'tan gelen 13 ciritçi ile iki cirit oyunu yaptırmış ve 3500 kişinin seyrettiği bu oyunlar İstanbul'da bu millî spora bir yeni alâka uyandırmıştır. Tokat, Tekirdağ, Simav, Siirt, Milas Halkevleri'nin spor şubeleri gibi üyelerine muntazam ateş talimleri yaptıran Halkevleri de vardır.

Avcılığa önem

Memleketin her köşesinde bir devamlı eğlence ve bir anane olarak devam eden avcılığın Halkevleri'nce ihyası değil ancak tanzimi bu millî sporumuzun derhal bütün memleket mikyasında yeniden yayılmasına önayak olmuş, birçok yerlerde muntazam sürek avlarına çıkılmaya, avcılar bayramı yapılmaya, bu işe köyler de katıştırılmaya başlanmıştır. Ankara Halkevi'nin 87 kişilik avcı kolu her hafta ava çıkmaktadır. Uşak, Çorum, Zonguldak, Milas, Sandıklı, Aydın, Samsun, Adapazarı, Adana, Gerede, Bartın, İzmir, Sinop, Kastamonu gibi Halkevleri bu fırsattan faydalanarak civar köy ve tarlalardaki zararlı hayvanların itlafına da âmil olmuşlardır; binicilik, Halkevleri'nde spor gezileri, köylerle teması, üyelerin kaynaşmasını temin eden en güzel, en verimli ve devamlı spor şubelerinden biri olarak yaşamaktadır.

Atlı, yaya, bisikletli geziler

Niğde, Maraş, Alanya, İnegöl, Iğdır, Şebinkarahisar, Alaşehir Boyabat gibi birçok Halkevi'nin üyeleri bazen bir günden fazla süren atlı gezilere çıkmışlardır. Bazı Halkevleri de çevrelerinde bazı at koşuları tertip etmişlerdir (Adapazarı, Erzincan, İnegöl, Kastamonu gibi).

Bazı Halkevleri muhitlerini tanımak ve köylerini gezmek için duydukları yenilmez ve isabetli arzuyu yaya gezilere çıkmakla yerine getirmişlerdir. İzmit, Mudanya, Mardin, Ürgüp, Kars, Siirt, Denizli, Erzincan, Edremit, Boyabat, Halkevleri'ni bu arada sayabiliriz. Bu gezilere katılmakta olanlar Halkevleri'nin bu yoldaki teşebbüslerini gittikçe artırmalarını şevklendirecek kadar fazladır.

Beyoğlu, Beşiktaş, yürüyüş kolu her Pazar halkevinden kalkar ve bir köye yollanır. Bazı Halkevleri'nin spor şubeleri köylerde spora daha fazla ehemmiyet vermekte bir iki köyde numune spor kulüpleri tesisine çalışılmaktadır. Afyon ve Bursa, Giresun Halkevleri bu işte muvaffak olmuşlardır. Bolu halkevi gibi tatil zamanlarından faydalanarak memleket gençlerini ve münevverlerini köylerde kurulan kamplara götürenler de olmuştur.

Uzun bisiklet turları

Spor gezilerinin daha uzun ve devamlıları şehirler arasında ziyaretleri temin edebilen bisiklet kollarının gezileri olmuştur.

Antalya ve Denizli Halkevleri bisikletçileri Ankara'ya kadar gelmişler; Burdur ve Eminönü Halkevleri bisikletçileri 2000 kilometreye yakın bir turne yapmışlar; Alaşehir, Edirne halkevi bisikletçileri de ilk gezilerine çıkmışlardır.

Halkevleri sayesinde inkişaf eden yeni sporlar

Memlekette inkişafında fayda görülen birçok yeni spor nev'ileri de Halkevleri'nin çalışmaları sayesinde memleketin birçok köşelerinde kendini göstermekte ve rağbet görmektedir. Meselâ Gerede'de ve Siirt'te pinpon, Ödemiş'te bilardo, Balıkesir ve Bursa'da tenis ancak Halkevleri spor şubeleri sayesinde taammüm etmeğe başlamıştır. Bu arada Ankara Halkevi'nin eskrim şubesi hakikaten muvaffakiyetli neticeler almıştır.

Dağ sevgisi

Dağcılık ve kayakçılık Halkevleri spor şubelerinin teşekkülünden sonra memlekette en fazla inkişafa mazhar olan spor nev'ileridir. Ankara, Bursa, İstanbul, Iğdır başta bütün Halkevleri muhitlerinin müsaadesi nisbetinde spordan beklenen bir faideyi: beden sağlamlığını iklime mukavemeti, göz pekliğini bir arada temin eden bu güzel spor nev'ilerini tamime çalışmışlardır. Ankara ve Adana Halkevleri Uludağ'a kadar gitmişler ve kış sporlarına katılmışlardır.

Denizde ve havada spor

Sporun en belli başlı maksatlarından biri ve belki birincisi yurt korunmasına hazırlık olduğuna göre, bütün bu hazırlık imkânlarını veren ve şimdiye kadar adlarını ve çalışma tarzlarını saydığımız sporlardan daha fazla teşvik isteyen, denizde ve havada yurdu korumaya memleket çocuklarını hazırlayacak ve alıştıracak olan spor şubelerine ne kadar önem verilse yeridir. Üç tarafı sahil olan bir memlekette yaşayan, büyük deniz fetihlerile tanınan, tarihin ilk zamanlarından beri denizi ve medeniyeti bir arada yaşatıp denizlere doğru akınlariyle şöhret kazanmış olan bir milletin çocukları elbette denizciliğe önem vereceklerdir. Deniz kenarı yerlerin Halkevleri denizcilik sporuna ön safda yer vermekte bu itibarla çok haklıdırlar. Alanya, Ayvalık, Mersin, Bartın, İnebolu, Tekirdağ, Zonguldak, Eminönü Halkevleri bu işe canla başla sarılmakta olanlar arasındadır. Memleketin devamlı ve şuurlu hamiyetinin, şeflerin devamlı ve candan alâkasının her gün bir yeni karşılığını vermek için yeni teşkilât yapan Türk Hava Kurumu'nun Türk gençlerini hava korunmasına hazırladığı, uçuculuğu güzel bir spor olarak ileri sürdüğü görülmektedir. Bu maksat için yurdun her köşesinde ilk münasip fırsatta açılmakta ve açılacak olan Türk Kuşu teşekküllerine bütün halkevi sporcularının ve bütün çevre gençlerinin faal aza olmalarını temin Halkevleri'nin spor şubelerinin en önemli ödevleri arasında yer almaktadır. Birçok Halkevleri modern spor tezahürlerine hemen hiçbir vesile ile sahne olmamış olan yurt köşelerinde bile yeni ve güzel gösterilerile halkı ve gençliği sporla yakından ilgilendirmek fırsatına kavuşmuşlardır. Maraş'da, Urla'da, Merzifon'da, Muğla'da, Rize'de yeni teşekküller arasında futbol maçları yapılmıştır.

Meselâ Sandıklı'da böyle üç maça 6100 seyircinin gelişi alâkanın kuvvetini gösterecek misallerdendir. Bazı Halkevleri bu karşılaşmaları civar Halkevleri'nin kulüpleriyle yapmaktadırlar.

Eminönü, Ordu, Milâs, Tekirdağ, Bolu, Çorlu, Ünye Halkevleri böyle hareket etmişlerdir. Hemen her halkevi senede bir iki defa spor bayramı yapmıştır.

Sporda usul

Sporu sadece gösteriler halinde bırakmamaya, çevrelerinde bir ihtiyaç ve bir anane olarak yerleştirilmeye, hakikî spor yurtları kurmaya, spora başlayan gençleri vücut teşekküllerine ve iklim şartlarına göre beynelmilel tecrübelerin emrettiği şekilde yetiştirmeğe ahdetmiş görünen Halkevleri bir taraftan dersler ve konferanslar verirken bir taraftan da spor alanları ve salonları yaptırılmaktadır. Elâziz, Amasya, Kayseri gibi bazı Halkevleri'nde beden eğitimi dersleri verilmekte; Mardin, Diyarbekir, Zonguldak Halkevleri'nin sporcu gençleri birer mütehassıs idaresinde çalışmaktadırlar. Mardin halkevi raporunda "Spor kulüplerini gelişigüzel çalışmaktan kurtarmak üzere mütehassıs getirdik; gençlere sporu sistem ve disiplin altında sunduk" diyor. Bir yıl içinde Eminönü halkevinde 174, İzmit Halkevi'nde 52 spor dersi verilmiştir. İzmir Halkevi hakem kursu açmış ve beş on genç yetiştirmiştir. Sporu teşvik için Ankara'da, Adana'da, Afyon'da, Eskişehir'de birçok defalar güzel spor filmleri gösterilmiştir.

Aydın, Alaşehir, Çorum, Denizli, İzmir, Giresun, Ürgüp Halkevleri'nde spor etrafında konuşmalar ve toplantılar yapılmıştır. Üsküdar Halkevi'nin bir iki gecesi sporcularındır. Beyoğlu, Elâziz, İzmir, Ankara Halkevleri'nin spor salonları vardır. Bunların memleketin birçok yerlerinde kurulabilmesi için Halkevleri'ne yardım imkânları aranmaktadır. Elaziz, Mardin, Milâs, Samsun, Çanakkale, Bolu, Bartın, Tekirdağ Halkevleri spor sahalarını ıslâh etmişler; Merzifon ve Silifke Halkevleri birer voleybol alanı, Balıkesir, halkevi bir tenis kordu yapmışlardır.

Hariçle temas

Halkevleri sporcuları komşu ve dost memleketlerin sporcularıyle temas imkânlarını aramaktadırlar. İki defa Sovyet Rusya'ya gitmişler ve muhtelif şehirlerde sporun hemen her şubesinde Sovyet sporcularıyle karşılaşmışlardır. Onların memleketimizi ziyaretleri de Ankara, İzmir, İstanbul halkevi sporcularına aynı fırsatı vermiştir.

Sosyal yardım şubeleri

Millî ve insanî tesanüt hislerini inkişaf ettirmek ve fertlerin ıztırabiyle cemiyeti yakından alâkalandırmak gibi sevimli ve aziz maksatlarla çalışan sosyal yardım şubelerimiz faaliyetlerinin her sene biraz daha arttığını görmekle sevineceğiz.

Necip Ali KÜÇÜKA

Halkevleri'nin en büyük maksatlarından biri de içtimaî tesanüdün temini olduğuna göre, Türk milletini kaynaşmış bir kütle yapmak yolunda, halkın birbirinin sevinç ve dertlerine ortak olmalarını telkin etmenin, dertlilerin derdi üzerine eğilmenin ve yoksulları korunmanın şart olduğu muhakkaktı.

Halkevleri bu işleri yıllardan beri yapan çalışkan hayır cemiyetleri arasında el birliği kurmayı ve onlara muzaheret etmeyi bir borç bilmekle beraber onlardan bir adım daha ileri gidecek, bunu sadece bir hayır diye değil bir vazife diye yapacaktı. Her Halkevlinin bir veya birkaç yoksulun derdile yakından ilgili olması halkçılık mefhumunu ve halkevi kaynaşmasını anlamış olduğuna en isabetli delil sayılacaktı. Halkçılığın sade edebiyatını değil tatbikatını da yapmak, halkın ruh ve kafa selâmetini ve inkişafını temin ederken beden sıhhatini ve vücut ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmak lâzımdı.

Türkün içtimaî kahramanlığı: Cömertlik

Halkevleri bu yardımları bilfiil yapmak imkânını buldukça yapmaktan geri durmamakla beraber, asıl, yoksullara yardım fikrini, kimsesiz ve aciz yurtdaşlara, gene yurtdaş şefkat ve alâkası ile muzaheret âdetini vazife şeklinde bir kat daha şuurlandırmağı deruhte etmeli idi. Türk milletinin bütün tarihinde yoksullara yardım şiarının en yüksek menkıbeleri okunduğuna ve muhtelif devirlerde kurulmuş Türk devletlerinin hepsinin tarihinde cömertliğin bir içtimaî kahramanlık mertebesinde kendini göstermekte olduğuna göre sistemli ve isabetli bir çalışmanın büyük semereler vereceği muhakkaktı. Kapısının tokmağı çalınmadan ve önünde avuç açılmadan yardıma ve imdada koşmak şeklinde ifade olunabilecek Türk hamiyetinin tezahürüne ve devamına ön ayak olacak bir müessese eliyle; yoksullar, sakatlar, öksüzler ve hastalar dilencilik derekesine düşmeden, dilenciliği meslek edinmek sefaletine uğramadan, yardım görmeli idiler. İşte bu sebeplerle hayır cemiyetlerinin mevcudiyetine, esaslı ve verimli çalışmalarına ilâveten Halkevleri'nde bir de sosyal yardım şubesi açılması lüzumu hissedildi.

Halktan halka yardım.

Sosyal yardımlar doğrudan doğruya vatandaşlık duygusunun eseri olduğu ve yüksünerek değil, seve seve yapıldığı için böyle bir halk müessesinin düzenlendiği bir halk işi; halkın kendi kendine yardım işi şeklini alması, en tabiî hal tarzı oldu. Köyler senelerce bakımsız kalmış, bazı mıntıkalarda bazı hastalıklar birer umumî afet haline gelmişti. Cumhuriyet Hükümeti bütün bu afetlere lâyık oldukları akibeti hazırlarken bir taraftan da gençliğin ve halkın bu kardeşlerinin imdatlarına koşmaları, rejime inanı, Partiye güveni ve dolayısiyle umumî hayat ve faaliyeti artırmış oldu.

Öğrenek diyor ki:

Halkevleri talimatnamesi sosyal yardım şubelerini şöyle ödevlendirdi:

"Bu şubenin esas ödevi Halkevi'nin bulunduğu bölgede hakikî surette yardıma muhtaç kimsesiz kadınlar, çocuklar, sakatlar, dermandan düşmüş ihtiyarlar ve hastalar gibi zavallılar hakkında sosyetenin şefkat ve yardım duygularını uyandıracak ve bu duyguları en yüksek derecesine çıkaracak çalışmalarda ve yol göstermelerde bulunmaktır. Bunun için:

A) Yurtda bulunan bütün hayır cemiyetlerinin faaliyetlerini hakikî surette faydalı ve başarılı kılacak şekilde çalışır.

B) Ulusal ve özel hastahane, kimsesizler yurdu, dispanserler, çocuk doğum ve bakım evleri, süt damlaları, kreşler, talebe yurtları, sıhhat koruma kanununda yazılı sosyete ve cemiyet kurumları tarafından yapılan işçi kanununda yazılı sosyete ve cemiyet kurumları tarafından yapılan işçi sağıtma yurtları gibi sosyal yardım kurumlarında çalışmaları faydalı kılacak ve bu kurumlarda barınanların ihtiyaçlarını daha iyi bir surette sağlayabilecek ilgi gösterir ve uğraşır. Cezaevlerinde bulunan düşkünleri de gözetmek işi olmalıdır. Kimsesiz okul çocuklarının elbise, yemek, yatmak işleriyle ve bakımları ile önemli surette ilgilenmelidir.

C) Sağıtma kurumlarında yatırılan ve bakılması lüzumlu olan ihtiyaçlı hastaların yersel hastahanelere kabul ve sağıtılmalarına başka yerde sağıtılması gerekenleri oraya göndermeye çare arar. Evlerinde yatan kimsesiz hastalara ve evlerinde doğuran kimsesiz ihtiyaçlı kadınlara imkânı olan yardımları yapmak tedbirlerini düşünür.

E) İşsizlerin iş bulmalarına yol gösterir.

F) Şube bütün bu ödevlerin yapılabilmesi için gelir kaynakları arar. Bu erge ile uygun zaman ve fırsatlarda yerine göre müsamere, eğlenti veya gezintiler hazırlar yahut hazırlatır."

Başarılar

1935 yılı içinde 103 halkevi, talimatnamenin tahmil ettiği bu vazifeleri şu sahalarda başarmak imkânlarını

bulmuşlardır: Şehirlerde ve köylerde fakir hastaların muayeneleri, ilk mektep talebelerinin vücut ve diş muayeneleri, köylüleri daha sıhhî yaşamak için alınacak amelî tedbirler etrafında irşat, fakirlere parasız ilaç ve muhtelif mevzularda broşürler tevzii, dilencilikle mücadele, mahpuslarla devamlı alâka, fakir talebelere öğle yemeği, kitap ve giyecek temini, memleketteki hayır cemiyetleri şubeleri ile işbirliği.

Ulusal sağlık yolunda 600 rehber

Geçen yıl içinde 103 Halkevi'nin üyeleri arasında bulunan 600'den fazla doktor, müracaat eden hastaları muayene etmek, icap edenleri hastahanelere yatırmak, ameliyatlarını yapmak ve yaptırmak hususunda çalışmışlar, yer yer yapılan köy gezilerine katılarak köylü hastaların ve düşkünlerin de yardımına koşmuşlardır.

Birçok evlerimizin ilk mekteplerdeki yoksul çocukları koruma teşkilâtından çok ümit verici neticeler alınmıştır. Sosyal yardım şubelerinin en belli başlı faaliyetlerinden birini yoksul talebeye yardım teşkil etmektedir.

Kimsesiz talebeye şefkat ve muavenet

Yaşının ve hevesinin icabı kendini sadece okumaya veren, ailesinin çalışmasına muhtaç olduğunu bile bile ileride onlara ve memleketine daha çok yararlı olmak azmi ile şimdilik sadece öğrenmeye gayret eden yoksul fakat sabırlı ve ülkülü çocuklara bu şubelerin yardım ellerini uzatması ve şefkat yüzlerini göstermesi memlekette çok büyük bir alâka ve şükranla karşılanmıştır.

Bazı şehirlerin hayırsever zenginleri Halkevleri'nin dürüst ve candan delaletini fırsat bilerek şehirlerine yapmak istedikleri hayırları onların vasıtasiyle meydana koymayı zevk bilmişler ve meselâ Mudanyalı bir vatandaşın 100 kişilik bir yatı mektebi açtırması bu büyük neticelerin başında sayılmaya değer bir hareket olmuştur.

Her halkevi bu yardımı ya çevresindeki hayır cemiyetleri ile el birliği ederek ya böyle cemiyetlerin maddî müzaheretlerine mazhar olarak ya da Halkevleri'nin yalnız bu şubelerine verilen müsaade ile ücretli balolar ve müsamereler tertip ederek temine çalışmaktadır. Bu hayırlı büyük iş uğrunda hem eğlenmek hem bir vatanî vazife ifa etmek maksadı ile Halkevleri salonlarına zaman zaman toplanan şuurlu kalabalıklar gittikçe artmakta ve memleketin Ankara'dan Gümüşhane'ye, Afyon'a Iğdır'a ve Konya'ya kadar hemen her köşesinde balolar İstanbul'dan Sinop'a ve Antalya'ya kadar hemen her köşesinde müsamereler verilmektedir.

Halkın hamiyetini tahrik

Halkın hamiyet vazifesini hatırlatmak için konferanslar tertip edilmekte ve broşürler neşrolunmaktadır. Kütahya, Giresun, Sivas, Adana, İnegöl, Iğdır, Ordu, Eminönü, Konya, Şehremini, Ünye, Ödemiş, Afyon başta, bütün Halkevleri bu hususta müsabakalar yapmaktadırlar.

Bu meyanda Antep ve Burdur Halkevleri birer kitap, Bilecik, Eminönü Halkevleri birer broşür neşrettiler. Tekirdağı halkevi gazetelerle sihhî yazılar yazmakta, Alanya çocuk bakımı hakkında konuşmalar ve incelemeler yapmaktadır.

Yoksullara yardım fikrini Adana, Ankara gibi filmlerle halka telkin eden Halkevlerimiz de vardır.

Yoksul talebeye yardım işine hemen her Halkevi'nin bir iyi yekûnla karıştığını görmekteyiz. Ankara her gün 600 çocuğa bakmış, Aydın 237 çocuğa bütün yıl yemek vermiş, Ankara bir yurt kurup 65 talebeyi barındırmış, ayrıca 22 talebeyi şefkat evine yerleştirmiş, 85 talebeyi beslemiş, 199 talebeye çamaşır ve çorap vermiş, 261 talebenin memleketine dönmesi için yol paralarını tedarik etmiştir.

Denizli 249 çocuğa bakmıştır. Edremit 60 talebeye yemek, 51 talebeye kitap vermiştir.

Aydın 237 yoksul talebenin yemeklerini temin etmiştir.

Ayvalık 30 talebeyi giydirmiştir.

Aksaray, ilk mektep talebelerinden yoksul olanların hepsinin kitaplarını temin etmiştir.

Gümüşhane, kışın soğuktan müteessir olmasınlar diye 36 talebeye ayakkabı almıştır.

Bilecik 24 yoksul talebeyi geydirmiştir.

Burdur 100 kadar talebeyi geydirmeye muvaffak olmuştur.

Eminönü, 36 muhtaç yüksek mektep talebesine yemek vermiş ve talebe yurdunda yatmalarını temin etmiş; Yüksek Ticaret Mektebi talebelerine memleket etütlerini temin için 750 liralık yardımda bulunmuştur.

Zonguldak 100, Gaziantep 212, İzmir 1435, Konya 316, Tokat 140, Silifke 80 talebeye yemek verebilmiştir.

Milâs, birkaç dilsiz talebeyi İzmir Dilsizler Mektebi'ne göndermiş; Tekirdağ, ortaokuldan yüksek mektebe gideceklere geçirecekleri tahsil safhalarında devamlı yardım ve himayede bulunmuştur. Malatya, Zonguldak, Adana, Aydın, Balıkesir, Çorum, Bartın, Uşak, Sinop, Sivas, Tokat, Tekirdağ, Samsun kimsesiz talebelere mektep vesaiti temin etmekle işe başlamıştır.

Bunlardan Uşak Halkevi'nin 500 talebeye kitap defter ve saire temin ettiğini zikredebiliriz.

Zengin veya fakir umumiyetle küçük çocukların dişlerinin sağlam addedilerek ta yaşlanıncaya kadar kendi hallerinde çürümeye bırakıldığını göz önünde tutan bazı Halkevleri bütün ilk mekteplerde umumî diş muayeneleri yapılmasını muvafık görmüşlerdir. Meselâ Ankara halkevi 8824 talebenin dişlerini muayeneye –çocuk kurumunun yardımı ile- muvaffak olmuştur.

Rasgele yardım değil, candan alâka

Bunlar muhtelif raporların önümüze serdiği birçok yüz güldürür rakamların ancak bir kısmıdır. Bütün bunların tetkikinden katiyetle şu neticeye varılabilir:

Halkevleri içtimaî yardım şubeleri, yoksul talebeye yardım işinde lâalettayin ve rasgele hayır işlemek merakından ziyade şuurlu ve nizamlı bir çalışma ile tahsil çağında ve istidadında olan her Türk çocuğunun, önlenmesi mümkün her maniini bertaraf etmeyi kendilerine ülkü edinmişlerdir.

Halkevi olan, halkevisi çalışan bir yerde herhangi bir tahsilini yapamayan çocuk ya sırasını beklemektedir ya da okumaya gönlü yok demektir.

Usul ve vazife hissi

Hastaları muayene ve tedavi işinde, usullü ve ülkülü iş görmeyi seven her Halkevi muvaffak olmuş, muhitin en uyanık varlıklarının çok defa başında gelen doktor yurtdaşları bu uğurda seferber etmesini bilmiştir: Şehrinin hemen bütün doktorlarına halkevinde bu işin birer kısmını vermeye muvaffak olan Halkevleri arasında beldenin 28 doktorunu da bu işe iştirâk ettirebilen Trabzon Halkevi'ni misal alabiliriz.

Halkevi muayenehaneleri

Bazı Halkevleri birer bakımevi, birer poliklinik açmağa muvaffak olmuşlardır.

Kütahya, Erzincan, Mersin, Bartın, Zonguldak, Van, Muğla, Trabzon Halkevleri bunlar arasındadır.

Halkevleri'nin bu şubelerine başvuran hastaların hepsi muayene edilmek çaresine bakılmış, mümkün oldukça ilâçları alınmış, hastahaneye yatırılması lüzum görülenlere delâlet edilmiştir.

Adana 34 hastaya bakmış, İnegöl 674 hastayı muayene etmiş, İnebolu 155 hastaya ilaç vermiş, Afyon 600'den fazla muayene yapmıştır.

Köylere şifa götüren Halkevleri

İnegöl, Ankara, Antalya, Giresun, Gerede, Mersin, Malatya, Trabzon, Manisa, Diyarbekir, Denizli, Mu-

danya, Sivas, Afyon Halkevleri'nin içtimaî yardım şubeleri katıldıkları veya kendileri tertip ettikleri köy gezintilerinde köylüleri muayene etmişler, lâzım geldikçe âcil sıhhî tedbirler almışlar, ilâç dağıtmışlar ve ağırca hastaları şehir hastahanelerine getirmişlerdir. Meselâ bunlardan Elaziz şubesinin 5 doktor üyesi, 110 köyü dolaşmış; 2861 sıtmalıyı, 1129 göz ağrılıyı; 115 trahumluyu, 1200 ishalliyi tedavi etmiştir.

Sosyal yardım işinde her Halkevi faal olabilmiştir

Samsun, Erzurum, Gümüşhane, Iğdır, Tokat, Şebinkarahisar, Muğla, Niğde, Uşak, Çanakkale, Çorum ve daha birçok Halkevleri arasında tedavi ve muayene işinde bu rakamların delâlet ettiği verimden daha fazla randıman gösterenler olmuştur. Bu bahiste hemen bütün Halkevleri'nin hatta henüz içtimaî yardım şubesi teşekkül edememiş olan Halkevleri'nin dahi adlarını zikretmek icap eder. 103 halkevi de bu işe çalışmışlar; nizamlı ve propagandalı davrananlar fazla muvaffak olmuştur diyip kestirebiliriz.

Muayyen günlerde tedavi saatleri

Bazı Halkevleri haftanın muayyen günlerinde tedavi saatleri tesbit etmişlerdir. Bartın, Gaziantep, Zonguldak, Balıkesir, Alaşehir ve Bafra Halkevleri bunlardandır.

Muayyen bir hastalıkla kat'î mücadele

Bazı Halkevleri de rasgele hastalıkların muayene ve tedavisini diğer hayır cemiyetlerinin faaliyetlerine emanet edip gene elden geldiği kadar bu hususta da çalışmakla beraber asıl mücadelelerini çevrede yayıldığı görülen muayyen bir hastalık etrafında yapmayı esas ittihaz etmişlerdir. Bu suretle o hastalığı o civardan defetmek imkânı gittikçe yakınlaşmış ve hatta tahakkuk etmekte bulunmuştur. Maraş, Diyarbekir, Elâziz Halkevleri'nin trahom mücadelesi bunun güzel bir misalidir.

Cezaevlerindeki düşkünlere uzanan şefkat elleri

Halkevleri'nce cezaevlerindeki yoksullara yardıma da önem verilmektedir. Bursa'nın cezaevlerinden çıkanlara iş bulma veya memleketlerine yollama, Zonguldak'ın küçük bir borçtan mahsup iki kişiyi para verip kurtararak çalışıp borçlarını ödemeye sevk etme teşebbüsleri bu arada göze çarpmaktadır.

Ailelere bir defalık yardım değil, bütçe müvazenelerine amil olmak esasdır

Yoksul ailelere yardım işine bu yardımların sadece geçici, bir defalık hatta bir mevsimlik olup kalmasından ziyade bu ailelerin refahında, bütçe vaziyetlerinin islahında, sıhhî ve malî seviyelerinin yükselmesinde bir amil olabilecek esaslı tedbirlere başvurulmak endişesi ön safta gelmektedir.

Diyarbekir Halkevi'nin 30 yoksula, istida hazırlayıp yer bularak iş göstermesi, Eminönü Halkevi'nin birkaç ehliyetli yoksula sermaye vermesi, Kayseri Halkevi'nin evi yıkılan birkaç ailenin evlerini tamir ettirmesi, Sinop ve Ödemiş Halkevleri'nin beş on yoksula iş bulması, Tokat Halkevi'nin şehirde umduğu ve aradığı işi bulamayarak sefil kalan yurtdaşlara yol paralarını verip yerlerine göndermesi, Zonguldak Halkevi'nin 225 işsize iş bulması, Yozgat'ın bir yoksul sanatkârı dilenmek üzere iken elinden tutup tekrar yerine ve seviyesine iade edişi, Düzce Halkevi'nin ihtiyar heyetlerile temas edip kasaba yavrularını korumaya esaslı tedbirler alışı, Eskişehir Halkevi'nin mahalle yardım kolları teşkil edişi, Bolu Halkevi'nin açtığı yardım kutulariyle daimî muavenetlere imkân buluşu, Bursa Halkevi'nin yoksullar menfaatine sinema işletişi ve üç yoksula sermaye verişi, Mersin'in bir aşevi açıp her günün muhtacını ve böylece bir yılda 69.940 kişiyi doyurabilişi, Kars, Edirne ve Kırklareli Halkevleri'nin göçmenlerin yerleşmesine elden geldiği kadar yardım edişi, Maraş ve Bursa Halkevleri'nin hem

bir inkılâp hareketini teşvik hem bir yenilik ve sadeliğin tahakkukunu temin için 980 fakir kadına manto diktirişi gibi güzel tedbirler bu düşüncenin en iyi verimlerindendir.

Hakikî ihtiyaçların mükemmel tatminleri

Ankara, Beşiktaş, Adana gibi Halkevleri'nin fakir ailelerin kış yakacak masraflarını temin için yardımlarda bulunması; Muğla, Iğdır, Gaziantep, Milas, İnebolu, Erzurum gibi Halkevleri'nin sokaklarda sefil ve aç dolaşan çocuk gördükçe yardımlarına koşması, hemen bütün Halkevleri'nin yoksul ailelerin birer suretle yardımına yetişmeye çabalaması göğsümüzü kabartmaya ve milletimizin kaynaşmakta olduğuna daha derinden inanmaya yerinde vesileleridir.

Bu arada Uşak Halkevi'nin 900 yoksulu giydirebildiğini, Tire'nin yoksul çocukları için 53 kişilik bir yuva kurabildiğini, Silifke Halkevi'nin 103 yoksulu bağrına basıp büyüttüğünü nasıl kaydetmeden geçelim?

Edirne Halkevi'nin polikliniğinde 2804, Mersin'inkinde 1109 kişinin tedavi görmekte olduğunu, Denizli'nin 151 sıhhî köy gezisi yaptığını; Balıkesir'de 2338, Elâziz'de 1600, Kocaeli'de 1487 ilk mektep talebesinin esaslı bir muayeneden geçirildiğini, Isparta'da, Denizli'de en küçük bataklıkların bile kurutulmasına girişildiğini ve Ankara'da 83 talebenin başka şehirlerdeki okullara gönderilmesinin temin edildiğini de ayrıca kayda değer buluruz.

Halk Dersaneleri ve Kurslar şubeleri

Yeni nesiller bizim bulunduğumuz şartlardan daha muğlâk şartlar içinde yaşamak için hazırlanıyorlar.

Müsbet ilimlerin ve her türlü hayat bilgilerinin tatbikatını, bilenler – bütün Halkevleri'nde toplananlara söyliyorum – her vesile ile ilmî seviyesi mahdut olanların bile kavrayabilecekleri sade şekillerde anlatmağa çalışmalıdırlar.

İsmet İNÖNÜ

Atatürk inkılâbı, Cumhuriyet Halk Partisi prensipleri, her şeyden önce halkın kafasının ve kalbinin ışıklandırılması ve inandırılması esasına dayanıyor. Cumhuriyet, kuvvetini halkın imanından ve şuurundan alacağını biliyor ve bu yolu tutuyor. Eski tazyiklerin, kötü âdetlerin, uyuşuk göreneklerin küfünden ve pasından Atatürk güneşinin gür ve kutsal ışıklı alanında, birden silkinip kurtulan Türk halkı da bu irfan ihtiyacını ekmek ihtiyacı kadar kat'î ve gündelik bir ihtiyaç halinde hissediyor. Memleketi demir ağlarla birbirine, yalnız iktisaden değil, irfanen ve kalben de bağlayan demiryollarının geçtiği yerlerde, duraklayan trenlere, aç kaldığı zaman bir az daha katlanmasını bildiği ve ekmek için böyle el açmadığı halde "gazete! gazete!" diye seslenen Türk halkına muhakkak bilgiyi sunmak, muhakkak okuma yazma öğretmek şartdı.

Atatürk aydınlarının emeği

Kör, nakör, sakat rejimlerin kısdığı ve esirgediği okuma yazmayı bilip öğrenmeyi bu def'a Cumhuriyet rejiminin eli, Atatürk aydınlarının emeği, halkın ayağına kadar götürmek, halka bol bol, kandıra kandıra sunmak, bu medeniyet nektarını içmenin zevkini onda uyandırmak ödevini üzerine almalıydı. Yalnız yeni yetişenler ve okuma çağına yeni girenler değil, şimdiye kadar okutulmamış olanlar da vardı. Yedisinden yetmişine kadar okutulacak, okutulmayı isteyen bir millet vardı. Bu hususta yalnız Türk münevverleri değil, bütün insanlık münevverleri harekete geçse yeriydi: Çünkü medeniyet mürebbisi Türklüğün bağrında sakladığı nice zekâlar ümmiliğin karanlığında birer birer parlamadan sönüp gidiyorlardı.

Türk: medeniyet rehberi

Dünyanın en muğlak hadiseleri hakkında fikirlerini insanı keramete inandıracak ve bütün efsanelerin velilerine taş çıkartacak bir düşünce derinliği ve selâmeti ile birer darbımesel vuzuhu ve kudreti içinde, ifade eden köy telakkileri, halk sözleri Türk milletinde büyük medeniyetlerin rehberi olduğunun delilini, rehberi olacağının müjdesini saklıyordu. Milletinin imanını en ümitsiz, en kara ve en susmuş gibi göründüğü gününde büyük mikyasda büyük umutla ilk sezen, en büyük Türk, milletinin bu ihtiyacını da ilk sezen oldu.

Osmanlı münevveri, Türk münevveri

Halkın ve köylünün dişinden tırnağından okutarak memleketine ve evine yenilik ve güzellik getirsin diye yetiştirmesine sebep olduğu Osmanlı münevveri ilk işe onun dilini unutmakla, onun kıymetini hakir görmekle, ondan irfan ihtiyacını nez'etmekle işe başlamışken, Atatürk neslinin münevverleri, Atatürk'ün safında, çocukluğunun ve gençliğinin en aziz ve değerli yıllarında sonsuz ve girift gayretlerle öğrenmiş oldukları eski yazıyı, eski üslubu, eski ifadeyi, eski ilmi bir kenara bırakıyorlar, halkla beraber, halkla bir rahlede, yazılarına, üslup ve ifadelerine yeni bir ciyâdet ve sarahat, yeni bir selabet ve selamet vermek feragatini ve şuurunu gösteriyorlardı.

Başkumandan, Başmuallim.

Millet mekteplerinin ve yeni harflerin ilk muallimi, başmuallimi, Atatürk oldu.

Başmuallim, kürsüsünden bütün milleti yeni baştan yazdırıyor, söyletiyor, imtihana çekiyor ve muvaffakıyetden muvaffakıyete götürüyordu. Halkevleri çocukları, başmuallimin birer muavini olmasını karınca kararınca, onun büyük eserine, büyük irfan seferberliğine bir uçdan yardım etmesini elbette ödevlerinin en önemlilerinden sayacaklardı.

Kültür arkadaşı, hayır, medeniyet akrabası diller

Diğer taraftan; medreselerin ve eski mekteplerin harıl harıl bir gayret, kör ve sakat bir metotla kültüre yardımı olsun diye ancak dinî istismarlara alet olabilecek kadar tek cepheli, yarım yamalak öğretebildikleri Acemce ve Arapca yerine yeni medeniyetin, garplilik fikrinin anahtarları olan diğer yabancı dilleri –yabancı tabiri burada acayip geliyor. Daha doğrusu kültür arkadaşı, medeniyet akrabası dilleri- Türk çocuklarına tez elden öğretmek lâzım geliyordu. Bunu yeni mekteplerin yeni programları muvaffakiyetle ifa etmek yolunda idiler, fakat bu işi de tez elden tutmak, büyük bir yekûnla, büyük bir ders ve talebe yekûnu ile işe başlamak kat'î ve hayatî bir zaruret halinde kendini gösteriyordu.

İşte bu maksatlar ve lüzumlar göz önünde tutularak, bu hususlardaki nim resmî ve hususî teşebbüslerin çalışmalarına da bir umumî hız ve nizam gelsin diye Halkevleri'nin (halk dersaneleri ve kurslar) şubesinin temeli atıldı.

Kültür ve enerji unsuru bir ulus

"Türk milleti, o kadar derin ve tükenmez bir hayat hazinesi idi ki medeniyet beşiği olan yurdundan uzaklarda bile nerelerde dolaşmış, nerelerde yerleşmiş ise oralarda bir kültür ve enerji unsuru olmuşdu.

Şurada zayif görünürdü fakat burada bütün kuvveti yerinde idi şu devirde sönük gibi iken başka bir devirde bir yanar dağ kadar velveleli ve hareketli olmasını başarmıştı. Zaman uzunluğu içinde destanları kayedilen bu millet ancak medeniyetin öncüsü olabilirdi." İşte bu milleti, bu halkı, bu yeni ve fakat ezelî vazifesine layık bir irfan seviyesine yükseltmek için Halkevleri çocuklarının "başmuallim" in seferberliğine aynı hız aynı şuur ve hevesle devam etmeleri şarttır.

Halkevleri'nin bu şubeleri, aynı zamanda bilginin, okuyup yazmanın hayatı kazanmaya nasıl kolayca yol

verdiğini ve yeni yollar açtığını gösteren, birçok vatandaşlara amelî ve kolay, hem de kendine ve memleketine lüzumlu bilgiler –meselâ daktilo, ev, mutfak, nakış, dikiş ve işlerini- öğretmeye yarayan kurslar açmaktan da geri kalmadılar.

Halkevleri talimatnamesi bu şubelere, şu sade ve muhteşem ödevi yükletti:

Talimatnamenin tesbit ettiği vazifeler

Halkın seviyesini yükseltecek her türlü okutma, yazdırma ve yetiştirme hareketlerinin ilerleyip genişlemesini sağlamak ve korumak ergesile her halkevinde bir halk dersanesi ve kurslar şubesi açılacaktır. Bu şube yersel yönetimlerle şarbaylıklar ve özel girişim üyelerini okuyup yazdırmak, yabancı dil ve fen dersleri vermek, sanat öğretmek, pratik hayat bilgileri öğretmek gibi ferdi kuvvetlendirmeğe yarar girişimlerini yakından ve sağlam bir ilgi ile kovalayarak istenilen şekilde çalışmalarına ve istenilen sonuca varmalarına yardım eder. Teknik ve uzuğ okul ve kursları açtırmaya önem verir.

Halkevleri'nde bu bilgi kurumlarından imkân olursa hepsi, olmazsa birkaçı açılacaktır.

Ders ve kurslarda vatandaşların fikrî düzey ve öğrenim derecelerine göre okumak ve yazmak, tarih ve yurt bilgisi, sosyal bilgiler, yabancı dil, hesap, hesap tutma usulü ve daktilo gibi hayatı kazanmak için faydalı olan dersler usulleri dairesinde öğretilir.

Öğretilicik aşkı:

Halkevleri'nin halk dersaneleri ve kurslar şubeleri, talimatnamenin verdiği bu vazifeleri yerine getirmek yolunda, ümmilere okuma ve yazma öğretme, yeni yetişenlere yabancı dil dersi verme ve böyle teşebbüsleri derleyip düzenleme işlerine bütün gayretini sarf etmeğe ilk tesis anlarından beri canla başla sarıldı.

Öğretilicilik aşkını gündüz saatlerinin yorucu mesaîsile hâlâ dindirememiş olan pek çok ülkülü arkadaşlar akşam ve gece saatlerini Halkevleri'nin halk derslerinde ve kurslarında öğreticiliğe hasretmesinin kolayını buldular ve zevkine erdiler.

Milletin müzaheretile ecnebî memleketlerde okuyup memleketine uyanık ve ülkülü dönenler, halka duyurdukları şükran ve minneti ilk defa Halkevleri'nin hizmetine girip halk sayesinde öğrendikleri ecnebî dilini halkın çocuklarına öğretmeye çalışarak göstermeye ve ödemeye çalıştılar.

Her boyuna borç bir ödev

Mevzu'la pek yakından ilgili olmamakla beraber sırası gelmişken şurasını bir daha tebarüz ettirmek istiyoruz ki Halkevleri'nde herhangi bir şubede hevesle şuurla ve bilhassa sebatla çalışan arkadaşları biz, bütün mübalağaların fevkinde ve bütün avare iltifatların dışında kendilerine düşen vazifeyi bütün şumûlile görecek kadar mütekâmil ve vatanperver düşünceli, bu vazifeye şitab edecek kadar gayretli ve vicdanlı görerek kutluyor ve selâmlıyoruz.

Halkevinde alınacak ödev bir farzı kifaye değildir. Bir millî borçtur. Her boyuna borç olan bir millî vazifedir; her gelişte lutfeder gibi nazla ve rehavetle değil, bir kutsal emri yerine getirir gibi mesuliyetini ve şerefini birlikte duyarak yapılacak bir vazife, Halkevleri'nin çocukları her şubede olduğu gibi bu şube işlerinde de bu sebat ve gayreti göstermesini, memleket ve millet mikyasında iyi neticeler almasını ve pek haklı olarak bunlara kanaat etmeden büyük işin ancak eşiğinde bulunduklarını her zaman idrak ve ifade etmesini bilmişlerdir.

Halkevleri'nin herhangi bir şubesinde çalışanlar diğer şubelerle ilgili olarak yaptıkları ve hazırladıkları işleri feragat ve memnuniyetle o şubelere devir ve tevdi etmesini bilmişlerdir.

Zaten birçok büyük işleri birkaç şube el ele başarmışlardır. Halk dersleri kursları şubelerine, birçok yoksul çocuklara okuma ve beslenme vasıtaları veren içtimaî yardım şubelerinin, köylerden kabiliyet seçen ve

köylere kitap götüren, köylüleri okumaya teşvik eden köycülük şubelerinin elbette çok faydalı ve verimli yardımları olmuştur.

Ümmiliğe karşı seferberlik

Bazı Halkevleri, halk dersaneleri ve kurslar şubelerini mutlak ecnebî dil veya elektrik, muhasebe, dikiş filan gibi şeyleri öğretmek gayesile kurulmuş addederek çevrelerinde bu işle uğraşmaya vakti ve selâhiyeti olmayan arkadaşlar bulamazlarsa o şubeleri açmamışlardır.

Halbuki bu şubenin en belli başlı maksatlarından biri hiç okuma yazma bilmeyen vatandaşlar üzerinde çalışmaktır.

Meselâ bir bakımdan halk dersaneleri ve kurslar şubeleri olmayan Diyarbekir ve Mardin Halkevleri bu hususta bu şubesi olan Halkevleri'nin bazılarından daha yararlı olmasını bilmişlerdir.

Ümmileri okutma ve yazdırma işinde halkevi salonlarında, şehir dersanelerinde, köy odalarında ve ulus okuma evlerinde, her yerde hummalı ve verimli bir faaliyete geçmiş Halkevlerimiz pek çoktur. Afyon, Antalya, Balıkesir, Aydın, Bilecik, Çorlu, Sivas, Üsküdar, Edremit, Elaziz, Erzincan, Gerede, Ayıntap, Şebinkarahisar, Silvan, Urfa, Ordu, Niğde, Merzifon, Tokat, Uşak, Kütahya bunlar arasındadır.

Meselâ Uşak'ta yılda 350 yurtdaşa okuma ve yazma öğretilmiştir. Meselâ Kütahya'da 21 halk dersanesi açılmıştır. Adana ve Kayseri gibi bazı Halkevleri serbest ders kürsüleri açıp talimî konferans serileri tertip ederek bu işe girişmişlerdir.

Dil kurslarında verim

Halkevleri'nin yabancı dil kurslarına talebelerle beraber hususî teşebbüs sahipleri ve memurlar da devam etmişlerdir.

Beyoğlu, Ankara, Beşiktaş, Aydın, Antalya, Afyon, Adana, Çanakkale, Denizli, Edremit, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep, Konya, Maraş, Muğla, Samsun, Sivas, Zonguldak, Şehremini, Şişli, Trabzon, Merzifon, Bursa, Kadıköy, Bergama, İzmit, Üsküdar ve Isparta Halkevleri bu işte başda gelirler. Meselâ Beyoğlu Halkevi'nde hemen her gece bir yabancı dil dersi vardır ve Komite üyelerinden biri intizamı temin için nöbetçidir; 355 talebesi vardır. Bursa'da üç yabancı dil kursunda bir yıl içinde 333 ders verilmiştir. Bergama Halkevi'nde 14'ü kadın olmak üzere 92 kişiye ecnebî dil öğretilmesi imkânı bulunmuştur.

Üsküdar ve Isparta Halkevleri'nde muntazaman haftada üç defa yabancı dil dersi verilir. İzmir halkevinde bir yılda 165 defa İngilizce ders vermek ve çevre gençlerine bir yeni kültür anahtarı kazandırmak kabil olmuştur.

Halk dersleri ve kursları çalışmaları cümlesinden olarak sık sık talimî konferanslar tertip eden Halkevleri arasında Adana 104 konferansla başta gelir. Uşak; hemen her haftaki müsahabeleri, Ankara iktisadî konuşmaları, Sivas ders konferansları, Ödemiş kurs haline sokduğu söylevlerile bu uğurda çalışanlar arasındadır. Uzunköprü'nün ve hele mahallî mahsul fındık hakkında Akçakoca Halkevleri'nin konferansları da kayda değer.

Cezaevlerine irfan ışığı

Cezaevlerine kapandıkları müddetçe okumadan mahrum kalan ve zaten bir çocuğunun cahil olması mücrim olmasına sebep olan vatandaşları da salahlarına medar olur diye yazdırıp okutmayı vazife edinen Halkevleri'nin adedi gittikçe artmaktadır. Cumhuriyet devrinden evvel hapishane kelimesinden sonra dersane, kütüphane, şahâdetname kelimeleri en hayalperest şairin bile aklına gelse bir münasebet bulup kafiyelendirmeyi bile hayali tam addederdi.

Şimdi hapishanelerde Halkevleri'nin dersaneleri ve kütüphaneleri vardır. Okuyup yazma öğrenenlere şahâdetname verilir.

Eminönü halkevi 4 ayda muhtelif hapishanelerde 1920 ders vermiştir. Ankara halkevi 100 cezalı ile işe başlamış 67'sini yetiştirmiştir. Sinop halkevi 105, Tekirdağ 85, Yozgat 175 mahbusa okuma yazma öğretmişlerdir. Bafra'nın 27, Denizli'nin 80, Ordu ve İnegöl'ün kırkar kişilik birer hapishane dersanesi vardır. Uşak halkevi hapishanede 200 kitaplık bir kütüphane tertip etmiştir. Antalya Halkevi'nin hapishanede daima iyi ve yeni kitaplarla beslediği bir kitap dolabı vardır. Adana ve Eskişehir Halkevleri ceza evinde birer muallim yetiştirerek onun idaresinde ve onu murakabe etmek suretile faaliyete geçmişlerdir.

Bartın halkevi üyelerine hapishanede iyi ahlak telkin eden güzel eserlerin yüksek sesle kıraatini yaptırmaktadır.

Aksaray halkevi gibi bazı Halkevleri mahpusları okutmakla beraber bol bol defter kalem ve kâğıt vererek avare zamanlarını bir şey yazmağa, bir şey öğrenmeye hasretmelerine amil olmaktadırlar.

Bu güzel çalışmalardan maada birçok Halkevleri bulundukları muhitlerin ihtiyaçlarına ve hususiyetlerine göre birtakım ayrı faydalı verimli kurslar açmayı muvafık bulmuşlar ve bunlardan çok güzel neticeler almışlardır.

Çevre şartlarına uygun başka kurslar.

Mudurnu ve Giresun Halkevleri köy muhtarlarına ve ihtiyar heyeti azalarına köy işleri ve köy kanun tatbikatı hakkında devamlı konferanslar verip kurslar hazırlamışlardır.

Beşiktaş, Zonguldak, Beyoğlu, Giresun, Halkevleri civardaki endüstride çalışan işçilere boş saatlerini bulup elektrik ve buharlı makine gibi mesleklerine yararlı ve hayatlarını tehlikelerden korur dersler vermişlerdir.

Ankara Halkevi orta tahsilini bitiren ve ticaret lisesine girmek arzusunu besleyen 50 genci ticaret lisesi bakaloryası için hazırlamak üzere 8 aylık ve İzmir halkevi devlet hizmetine girmekte esas şart olan orta tahsil bakaloryasına on-on beş genci yetiştirmek için bir kaç aylık kurslar açmışlardır.

Eminönü, Beyoğlu, Maraş Halkevleri'nin muhasebe ve usul-ü defterî kursları açtığı olmuştur.

Kadıköy, İzmir, Elaziz, Konya, Zonguldak, Gaziantep, Yozgat Halkevleri'nin ikmale kalan talebeyi yetiştirmek için devamlı tedbirler ve dersler hazırladığı görülmüştür.

Diyarbekir halkevi 500 kişinin devam ettiği üç aylık bir ziraat kursunda çevrenin ziraatını geliştirme ve modernleştirme maksadile halk dersleri vermiştir.

Bilecik, Beşiktaş, Erzincan, Maraş, Mersin, Tokat, Yozgat Halkevleri biçki, dikiş ve nakış kursları açarak genç kızların yetişmesine ve ev işlerinde marifet sahibi olup iktisada riayet etmelerine önayak olmuştur.

Mersin Halkevi'nin 80 çocuklu bir ana mektebi vardır. Tekirdağ, Çanakkale gibi birçok Halkevleri'nin üzerlerinde musikî şubesiyle beraber çalışılan devamlı musikî kursları vardır.

Sinemanın talimî rolü

Halkı bilgilendirmek hususunda sinemanın da büyük rol oynayacağı hatırdan çıkarılmamakta. Ankara ve Bursa Halkevleri başda, hemen bütün Halkevleri'nde fırsat oldukça sinemaya bu şube işleri bakımından da rol verilmektedir.

Ankara halkevi 155.000 yurtdaşa ziraat ve sıhhat bilgisi veren filmler göstermiş, Bursa halkevi 4510 yurtdaşa projeksiyonlu ve hatta filmli konferanslar vermiştir. Beşiktaş halkevi bir halk ve çocuk sineması kurmak teşebbüsünü ihzar etmiştir.

Halkevleri, halkın irfan seviyesini yükseltmek için her fırsattan faydalanmayı vazife bilmektedirler. Bu kadar büyük ve aziz bir maksadın tahakkuku uğrunda her kuvvetli ve her şeyi faydalı kılmak isabetli bir ülkü borcudur.

Kitapsaray ve Yayın şubeleri

Halkevleri, memleketin ekonomik ve kültürel yaşayışında, her bakımdan, tarla ekmekten büyük bir fabrikayı işletmeğe kadar bütün işlerde iyi hazırlanmış özel bir bilgiye ihtiyaç olduğuna inanmayı yaymalıdır. Okuma hevesini çoğaltma Halkevleri'nin başlıca işlerindendir.

İsmet İNÖNÜ

Halkevleri'nde, Talimatnamenin ve halkevi fikrini bütün isabeti ve ulviyetiyle ortaya koyanların en mühim saydıkları, bir halkevi açılırken eksik olmamasına ısrarla itina ettikleri şube "kitapsaray ve yayın" şubesidir.

Halkevinin bütün maksat ve hedeflerini kendi çalışmalarında pekâlâ cem edebilmek vaziyetinde olan bu şubenin mesaîsi belki sade ve basit fakat muhteşem ve hayatîdir.

Bir köye bir harman yeri kadar gerekli olan şey: okuma odası

Bir kütüphanenin, bir okuma odasının, bir halkevine hattâ alelıtlak bir şehre, bir köye bile, buğday ambarı, harman yeri, su arkları kadar lüzumlu bir şey olduğu muhakkaktır. Bunun içindir ki her yeni kurulan Halkevi'nin ilk teessüs eden şubelerinden birinin, başlıcasının bu şube olmasına ayrıca ehemmiyet verilmektedir. Henüz teessüs halinde olan Halkevlerimizde bile bu şubelerin çalışmaları için derhal imkân ve eleman hazırlanmaktadır.

Her mevzuda yeni kitap

Her Halkevi'nin bir kütüphanesi, bir iki okuma odası, bir iki neşriyatı vardır. Edebî etütlerden ziraî ve sıhhî nasihatlere, şehir planlarından ruh nizamlarına kadar muhtelif mevzularda halka yeni fikir verecek ve doğru çığır açacak broşürler, mahallî ihtiyaçlara göre alınacak mahallî tedbirleri aydınlatan, yapılacak araştırma ve incelemelerde rehber olan defterler ve fişler, hemen her halkevince basılmış ve hazırlanmıştır.

Halka göre ve halk için kitaplar

Halkevleri'nin çıkardıkları mecmuaları daima neşriyat kolunun yardımı ile Dil, Edebiyat ve Tarih şubeleri çıkarmakta veya beslemekte olduğu için Halkevleri mecmualarının adlarını o şubelerin faaliyetlerinden bahsederken zikrettik ve bu mecmuaların yaptığı hizmetlerin hususiyetlerini ve kendilerine temin ettikleri seviyelerin hükümlerini ve saiklerini orada göstermeğe çalıştık. Burada şimdiye kadar geçen şubelerin tetkiklerinde zikrine fırsat bulamadığımız bazı mühim broşürler daha olduğunu bunların da münevver halkevi çocukları tarafından mahallî ihtiyaçlar tam göz önünde tutulup tam halka göre halk için hazırlandıkça faideli olduklarını kaydettikten sonra; meselâ Ankara'nın Arıcılık, Adana'nın Pamukçuluk, Samsun'un Tütüncülük için broşürler hazırlanmasının büyük ve belli faydasına işaret etmeliyiz. Bu gibi ziraî ve sıhhî etütlerin, köycülüğe ait rehberlerin, muhtelif şubelerin çalışma sistem ve tarzlarını en iyi ve amelî şekilde tesbite yarayacak broşürlerin ve anketlerin kıymet ve keyfiyet itibarile memnuniyet verici olduğunu tebarüz ettirdikten sonra kütüphanelerin çalışmalarını göz önüne koyacak rakamlara geçelim: Adana kütüphanesi, bir kat daha genişlemiştir; 2377 kitabı vardır; 37.558 okuyucusu olmuştur. Afyon kütüphanesinde 5339 kitap vardır, 10.999 okuyucu gelmiştir.

Sade kitap biriktirmek değil, bunları okutmak da lâzım

Akçakoca halkevi, 380 kitapla 4016 okuyucu temin edebilmiştir. Alaşehir'in de 552 kitabı vardır. 3382 kişi kütüphaneye devam etmiştir. Ankara halkevi kütüphanesi memleketin en zengin kütüphanelerinden biridir. 18.935 kitaplı bu kütüphaneye bir yıl içinde 16.539 kişi devam etmiştir. Aydın Halkevi'nin 1926 kitaba malik kütüphanesine bir yıl içinde 30.753 okuyucu celb edilebilmiştir.

Beyoğlu Halkevi'nin kütüphanesinde 2913 kitap vardır ve 5401 kişi tarafından okunmuştur. Bilecik Halkevi'nin 700 kitabını 2200 yurttaş okumaya gelmiştir. Boyabat Halkevi'nin 428 kitabı vardır; 7261 yurtdaşa okuma imkânını vermiştir. Burdur halkevi 3430 kitabiyle 8619 okuyucuyu salonlarına çekmiştir.

Bursa Halkevi'nin kütüphanesi 1485 kitaptan teşekkül etmekte ve gittikçe artan okuyucularının bir yıllık sayısı 38.000'i geçmektedir.

Çorum halkevi 7000'den fazla kitabı olan millî kütüphaneyi de okuyucuları için hazırlamak çaresine baş vurmuş ve 8679 kitaba 19.914 okuyucu temin etmiştir. Diyarbekir gibi ancak Cumhuriyet rejiminden sonra irfan gören bir yurt köşesinde 1500 kitaplı halkevi kütüphanesinde 2590 kişi geç saatlere kadar okumuştur. Düzce Halkevi'nin mütevazı kütüphanesi 13.245 okuyucuyu toplayabilmiştir.

Halkı okumaya teşvik

Erzurum Halkevi'nin 4067 okuyucu toplayan kütüphanesinde 930 kitap vardır; Eskişehir halkevi 20.567 okuyucuya 4463 kitabını sunmuştur; Giresun Halkevi'nin 22.'200 okuyucusu halkevi faal üyelerinin selim zevkiyle seçilmiş 850 kitap için kütüphaneye devam etmişlerdir. Gaziantep'in 9764 okuyucu devam eden kütüphanesinde 1472 kitap vardır. Muğla Halkevi'ndeki 731 kitap 11.975 kişi tarafından okunmuştur. Kütahya Halkevi'nin 155 kitabı ve şimdiye kadar adı geçen Halkevleri'nde olduğu gibi birçok değerli mecmuaları ihtiva eden kütüphanesine 3962 okuyucu devam etmiştir. Konya halkevindeki kütüphaneye 12.035 kişi 2684 muhtelif kitabı okumaya gelmiştir. Kırklareli halkevi 407 kitabına 1666 okuyucu bulmuştur. Kayseri Halkevi'nin kitap ve mecmuadan toplanmış 3010 âdet matbuası 27.730 kişi tarafından mütalaa edilmiştir. Muğla halkevi kütüphanesinde 1015 kitap vardır; 1200 kişi tarafından okunmuştur.

Yurdun her yanı okuma heveslileriyle dolu

Mudurnu Halkevi'nin henüz 298 kitabı vardır, 2560 okuyucusu olmuştur. Mardin Halkevi çevredeki resmî ve nim resmî eski kütüphanelerin eserlerini kütüphanesine toplamaya muvaffak olarak 7122 kitap temin etmiş e 5253 kişiye okutmuştur. Malatya halkevinde 1000 kitaplı kütüphane ve 2077 devamlı okuyucu vardır. Nazilli halkevi 1223 kitaplı kütüphanesine 19.177 ve Niğde halkevi, 428 kitaplı kütüphanesine 18.612 okuyucu çekmesini bilmiştir. Sandıklının teessüs halinde olan kütüphanesine bir yıl içinde 3572 okuyucu getirilebilmiştir. Simav Halkevi'nin 200 kitaplık yeni kütüphanesine 2496 kişi gelmiştir. Sinop Halkevi'nin 1024 kitabı ve bir yılda 7600 okuyucusu olmuştur.

Trabzon Halkevi'nin 788 kitaplık kütüphanesine 14.635 kişinin mütalaası temin edilmiştir. Tokatta 600 kitaplık kütüphane ile işe başlanmış olup bir yılda 2500 kişinin bu kitaplardan istifadesi olmuştur.

Ünye Halkevi'nin tasnif edilmekte olan kütüphanesinin 1575 müdavimi vardır.

Uşak Halkevi'nin 800 kitabına 5081 okuyucu bulmak Halkevi'nin çalışmalarından birinin iyi bir sonucunu teşkil etmektedir.

Van Halkevi'nin 680 kitap ihtiva eden kütüphanesi yılda 800 kişinin okumasını temin etmekle vazifesine başlamıştır. Yozgat halkevi kütüphanesinde 565 kitap ve 6435 okuyucu kaydedilmiştir. Zonguldak Halkevi'nin 1734 kitaplık bir kütüphanesi ve 2021 okuyucusu vardır.

Mahalle kahvesinden halkevi kütüphanesine

Halkevleri kütüphaneleri gerek tanzim gerek tasnif gerek okuyuculara kolaylık ve konfor temini itibarile muhitlerinde örnek olmak yolunu tutmuşlardır. Hatta Halkevleri olan yerlerde birçok talebeler bu kütüphaneleri ders hazırlamak ve vazife yazmak için derhal müracaata en münasip yer olarak seçmeğe başlamışlardır.

Birçok gençlerin ilk defa sadece gazete okumak için devam etmeğe başladıkları kahvelerden ayak çekmelerini ve daha faydalı ve derli toplu neşriyatla temas için Halkevleri çatıları altına gelmelerini temin eden güzel ve faideli vasıtalar yine bu kütüphanelerdir. Birçok Halkevleri'nde kabarıklığiyle göz çeken ve göğüs kabartan rakamlar buralarda Halkevleri'nin ve Halkevleri yayın şubelerinin, kitaplarını okutmak ve neşriyatlarını faydalı kılmak için mütemadî ve muntazam propaganda tedbirleri aldıklarına delâlet etmektedir.

Birçok vatandaşların birçok vasıtasızlıklar ortasında, eski günlerinin imkânsızlık ve gafletini mümkün olan en az zamanda telâfi için okumaya nasıl iştiyakla sarılmış oldukları ve bunların, en lüzumlu en faydalı ve en şuurlu kitaplarla beslenmesine nasıl ihtiyaç olduğu bu rakamların tetkikinden bir daha anlaşılmaktadır.

Bilgi seferberliğinin ileri karakolları: Köy okuma odaları

İlk bakışta, şehirlerin kütüphaneleri kadar mühim görünemeyen fakat muhakkak ki onlar kadar aziz ve onlardan ileri bir hizmet ifa etmek yolunda olan köy okuma odalarını, henüz kemiyet ve keyfiyetleri ne olursa olsun, en derin saygı ve sevgi ile hatırlamak gerekir.

Okuma odaları, köylerde, manevî büyük fethin: Anadolu'daki irfan fethinin ilk karargâhları, ön karakollarıdır.

Onları çoğaltmak ve beslemek büyük zaferin tahakkuku için mutlaka lâzımdır. Çevrelerindeki köylerden bir ikisinde olsun, okuma odaları yapıp açmamış olan Halkevleri vicdanlarında vazifelerine henüz tamamiyle başlayamamış olmanın ülkülü azabını duymakta ve bu azimlerini belirtecek imkân ve çarelere tezelden tevessül için direktif ve müzaheret istemektedirler.

Köy emeği ve köy malzemesile okuma odası

Birçok köylerimizde köylünün emeği ve köyün malzemesi ile kurulmakta olan bu okuma odaları, Halkevleri'nden beklenen verimlerin en güzellerinden biri sayılmaktadırlar.

Okuma odalarını kurmak ve geliştirmekle çok yararlı teşebbüslere girişen Halkevleri arasında Uzunköprü halkevini bir misel olarak ele alalım: Uzunköprü halkevi, çevresinde okuma ihtiyacının nisbeten en geniş ve acil olduğu iki köyde: Çöp ve Maksutlu köylerinde birer okuma odası açmıştır. Halkevi, bu odaları kurup açmakla kalmamış mahallînde zaman zaman yaptığı tetkiklerle köydeki okuyucu adedini çoğaltmak ve en çok rağbet gören kitapların cins ve adedini arttırmak yolunu tutmuştur.

Bunlardan 1200 nufuslu Çöp köyü okuma odasında 145 cilt kitap vardır. Oda için kâfi sandalya ve masa tedarik edilmiştir. Oda, her akşam açılmakta ve vasatî 60 okuyucu toplamaktadır.

Bu okuma odalarını belki ilk defa bir ödevini yerine getirmiş olmak için açan halkevi, köylünün okumaya olan rağbetinden şevk alarak, bu sefer hakikî ve denenerek belirmiş bir ihtiyacı karşıladığına tam inanarak, Yeniköy, Kurtbey, Kırcasalih köylerinde birer okuma odası yaptırmış ve kitap tedariki için müracaatlarda bulunmuştur.

Memleketci, inkılâpçı yazıcılara müjde

Vatansever yazıcılara müjdeleyebiliriz, kalemlerini memleket ve millet uğrunda kılınç ve sapan kadar aziz kılabilmek için en büyük fırsat gelip çatmıştır; köy okuma odaları, açık dilli, millî duygulu, Türk özlü eserler beklemektedir. Şimdiye kadar hiç okumamış zekâlara ilk hitap etmek, irfan velisi, bilgi babası olmak şerefi onları bekliyor.

Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkevlerile meşgul bürolar, şuurlu memleket neşriyatçıları, Halkevleri'nin bu şubelerine daima kitapları, broşürleri ve mecmualarile yardım etmektedirler.

Vekâletler, neşriyatları ile halkevi kütüphanelerini beslemeğe önem vermektedirler.

Resmî ve hususî her müessese, Türkiye'de okutulacak her kitap için en münasip yerin halkevi kütüphaneleri olduğuna gittikçe daha fazla kani olacaklardır.

Manevî çoraklığı giderecek barajlar

Okunmadan bir köşede duran kitabın, işletilmeyen para gibi bir şey olduğunu bilen vatandaşlar, ellerindeki kitapları okumaya vakit bulamadıklarını görerek Halkevleri'ne hediye etmektedirler. Günlerdir susuz kalmış bir insanın, önüne ilk rastgelen suya mutat fark ve temyiz hassasını pek istimal etmeğe vakit bulamadan uzanıverişi gibi; yılların irfan mahrumiyetini gidermek için eline ilk geçen, her geçen kitabı okumaya can atan vatandaşa en iyi, en ülkülü, en çok anlayacağı ve en çabuk aydınlanacağı kitapları sunmak, Halkevleri yayın şubelerinin çok mazhariyetli ve çok mesuliyetli baş ödevleridir. Kitaplarının kemiyet ve keyfiyetine bu itibarla en büyük ehemmiyet atfetmekte, tasnifler ve ciltlemelerle bu işe başlamakta Halkevleri'nin büyük isabeti vardır. Halkevleri kitapsaray ve yayın şubeleri, manevî çoraklığı giderecek barajların ve kanalların başındadırlar.

Köycülük Şubeleri

Halkevleri, halkın evleri olmayı, halkın kafa ve kalp seviyesinden sıhhat ve inan nizamına kadar her şeyile canla başla ilgilenmeyi baş ödevi sayarken; halkın tam kendisi, millî varlığın kökü köylüyü, yurt yapısının temel taşı köyü her çalışmasiyle elbette ki göz önünde tutacaktı. Halk için, halk uğrunda sözlerinin köy için, köy uğrunda demekten hiç farksız olduğunu biliyordu. Bu işin şimdiye kadar yapılmasına imkân olmayan bir düşünüş ve işe başlayış selâmeti ve vuzuhu ile başarılabilmesi için Halkevleri'nde ayrıca bir şube açmak, ayrıca köycülüğün edebiyatından tatbikatına kadar her şeyini şuurlu ve imanlı, yılmadan ve bilerek yapmak gerekti.

Memleketi aslî ve asil unsurundan: köyden tanımaya başlamak, milleti aslî ve asil unsurundan: köylüden yükseltmeye uğraşmak bu hususdaki çalışmaların içten gelişine, azimlerin yılmaz oluşuna tek ve sağlam delil olabilirdi.

Memleketin imarı = köyün imarı

İşe bu şekilde başlamak; azmi, idare-i maslahat olmaktan çıkarıp bir fetih başlangıcı kadar hamasî gösterecek ve bir seferberlik başlangıcı kadar tertibe sokacak biricik çare idi.

İlerleme ve yükselme yollarında yeni bir esas vazedebilmek için milletin özüne ve karakterine ta candan dokunabilmek: halka, köylüye varabilmek şarttı. İnkılâp yolunda ermek için inkılâba asıl hızı vermek için köye ermek, köye vermek gerekti.

Öz ordaydı; onu alıp yuğuracaktık, işleyecektik, geliştirecektik. Milletin refahı köylünün refahı, memleketin imarı köyün imarı demekti. Milletin sağlığı köylünün sağlığı, yurdun verimi, köyün verimi idi.

Atatürk: -Türkiye'nin sahibi kimdir?
Meclis bir ağızdan : - Köylüler.

Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart 1932 tarihli celsesine ait zabıtlardan alınıp Halkevleri'nin ilk açılma gününde okunan şu satırları burada bir daha tekrarlamadan geçemeyiz:

"Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? –Köylüler! sesleri –bunun cevabını derhal birlikte verdik. Türkiye'nin hakikî sahibi, efendisi, hakikî müstahsil olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah ve saâdete lâyık olan köylüdür. Türkiye Büyük Milet Meclisi hükümetinin iktisadî siyaseti bu aslî gayeyi istihsale matuftur. Yedi asırdan beri cihanın dört köşesine sevk ederek kanlarını akıttığımız, kemiklerini yabancı topraklara bıraktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf ettiğimiz ve bunca fedakârlıklarına ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık, cebbarlıkla uşak menzilesine indirmek istediğimiz bu aslî sahibin huzurunda bugün hicap ve ihtiramla hakikî vaziyetimizi alalım.

Atatürk'ün bu sözleri milletvekillerinin coşkun alkışlarile karşılanmış, bütün Türk münevverlerinin sezmekte olduğu bir vazife ve mecburiyetin tam tercümanı olmuştur. Bu büyük ve candan direktifin prensiplerimizin ifadesinde ve iktisadî siyasetimizin tekâmülünde çok mühim tesirleri olmuştur. Aynı direktifin ve aynı düşüncenin sevkiyledir ki: Halkevleri'nin her şubesi kendi branşındaki işleri görür ve yürüTürken muhakkak köylüyü birinci planda düşündüğü halde bir de ayrıca köycülük şubesi açılarak; köylü ve münevver yakınlığını kurmak, her yeni ve güzel şeyi bir uçtan köye götürebilmek için Halkevleri çalışmaları arasında köycülüğe ayrı ve önemli bir yer vermek esası ortaya kondu.

Gökten inmiş ıslâhatçı tavriyle değil

Binlerce Türk münevverinin, seçtikleri, benimsedikleri sahalarda, gökten inmiş ıslâhatçılar tavrı ile değil, müsavî Türklük ve kardeşlik edasiyle köyün medenî, sıhhî, bedîî ve fikrî tekâmülüne çalışmalarını tanzim eden bu şubelere talimatta şu suretle ödev verilmiştir:

"Köycülük şubesinin esas ödevi, köylerin sağlısal, sosyal, bedîî gelişmelerine ve evrimlerine, köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve dayanışma duygularının kuvvetlenmesine çalışmaktır.

Şube yakın köyleri imkân olduğu kadar sık ve çok olarak halkevi genel müsamerelerine ve halkevi üyelerini de uygun mevsimlerde köylerde hazırlanacak kır bayramlarına çağırmak suretile sevişme ve anlaşma sebep ve çareleri hazırlar."

Tabiî üye: Köy Öğretmeni

"Halkevinin dersane ve kurslar şubesiyle çalışma birliği yapmak suretiyle imkânı olan yerlerde köylüyü okutmaya çalışmak, tanışılan köylerde 15 günde bir yazı bilmeyen köylülerin mektuplarını yazmak ve sosyal yardım şubelerinin arkalamasiyle hasta köylülerin şehir sağlık ve bakım kurumlarında bakı ve sagıtmalarına kılavuzluk etmek köycülük şubesinin ödevlerindendir. Şube alil ve hele harp alili köylülerle şehit köylülerin aile ve öksüzlerini korumağa ve bunların kentte kovalanması güç veya imkânsız resmî işlerini kolaylaştırmağa ve sonuçlandırmağa çalışır. Bütün köy öğretmenleri hayat ve bağlılıklarını köylünün yükselmesine ve bahtiyarlığına öz vermiş oldukları için halkevi köycülük şubesinin tabii üyeleridir."

Türk Münevverlerinin Türk Köylüsü'ne minneti.

Zaten her Türk okumuşunun köylüye bir minnet ve şükran borcu olmak gerekdir. Köylü, dişinden tırnağından arttırıp oğlunu okutan bir aile reisini andırmaktadır. Onun asker olup kanı ve canı bahasına kurtardığı ve koruduğu vatanda, onun gücünün emniyetine dayanarak yaşamış; onun çiftçi olup kudreti ve sıhhati bahasına yetiştirdiği ve hazırladığı gıdalarla beslenmiş; istiklâlinden ekmeğine kadar her şeyini köylüye borçlu bir Türk münevverinin köylüye karşı duyacağı ilk his minnet ve şükrandan başka ne olabilir ki? Münevverin, köylünün yardımına koşmak ve iyiliğine çalışmak imkânını buldukça minnetini ödemek fırsatına kavuşmuş bir vicdanlı insan gibi kendini bahtiyar sayacağı şüphesizdir.

Vakit geldi geçiyor

Biz, köycülük faaliyetinin henüz arzu edilen inkişafa kavuşamadığı yerlerdeki nisbî durgunluğu kayıtsızlığa ve tenbelliğe değil, bu duyguların henüz şuurlaşmış olmamasına yahut köylü için yapılması mümkün şeylerin onun hükümeti olan Cumhuriyet tarafından başarılmasının kâfi görüldüğüne hamlediyoruz. Halbuki her Türk münevverinin Türk köyü ve köylüsü için yapabileceği hatta yapmakta geciktiği çok şeyler vardır. Bütün bu hizmetleri henüz sadece ne bir idarenin ne bir iki teşkilâtın uhdesinden beklemek zamanında değiliz.

Türk vatanında idealistliğin ilk şartı

Köye ve köylüye yıllarca yıl saltanat idaresi ve Osmanlı münevveri ancak istismar edilecek bir unsur diye bakmıştır ve en hayırhah zamanında sadece bu istismarı mümkün mertebe meşru göstermek gayretinden başka bir şey ne yapmış ne de izhar edebilmiştir. Boyuna veren ve hiçbir şey almayan köye bu sefer vermek: bilgiden, sıhhatten, kültürden, medeniyetten vermek, vermek ve vermek lâzımdır. Saltanat asırlarının gafil ve nankör ihmalini Cumhuriyet yıllarının ve hatta aylarının şuurlu ve iymanlı gayretile telâfiye geçmek zamanı çoktan gelmiştir.

Bir Türk okumuşu, bir Türk genci, idealist olduğunu ve rejimle prensiplerine bağlılığını köye gitmek için, köylüye bir şey götürebilmek ve köyde bir şey yapabilmek için bulduğu fırsatlardan hiçbirini kaçırmamakla hatta bu fırsatları kendisi yaratmakla meydana koyabilecektir.

Dinlerin *hac* vesair ziyaretleri gibi sadece numayiş olup kalmıyacağı için onlardan bin kat daha çetin fakat muhakkak ki daha kudsî ve aziz olan bu köy ziyaretleri her Türk okumuşunun, her inkılâp münevverinin boynuna borçtur.

Köyde ve vazife başında

Köye, gitmiş olmak için gitmek yok; köye dinlenmek ve eğlenmekten çok, fazla çalışmak, yorulmak ve yılmamak üzere gitmek var; mamafih köye, gitmiş olmak için, gidince de kafalı ve kalbli her Türk muhakkak oralar için yapılacak birçok ödevleri olduğunu, oralardan alınacak ve öğrenilecek pek çok şeyler bulacağını görüp kestirerek derhal kendisini bir vazife ve mesuliyet başında his edecektir.

Her gidişte köyün ya derdine bir yeni deva ya sevincine bir yeni müjde; köylünün ya kafasına bir yeni bilgi ya kalbine bir yeni iman götürmek: Beraberinde mutlaka bir şeyle gitmiş olmak ana şart. Götürülen yeniliği köylülerin içine, alınan intibaı kendi içine sindirmek, köy ziyaretçisinin öz arzusu ve ilk tatbikat merhalesi olmalıdır.

Köye, bir seyyah merakile belki, fakat muhakkak bir vatandaş gayretile gitmelidir.

Köyde öğretilecek ve öğrenilecek şeyler

Köy gezilerindeki maksat ve fayda emme ve basma olmalıdır: Fikir vermeli, malzeme almalı; inan vermeli, azim almalı; umut vermeli, şevk almalı. Öğreteceğimiz şeyler kadar öğreneceğimiz şeyler de olduğunu bilmeli ve bu iki cepheli verimin teminine çalışmalıdır.

İşte Halkevleri köycülük şubeleri gençleri, köylere umudu ve kinini, imanı ve tohumu aynı şuur ve aynı şevk ve tevazula götürmesini; dağıtma ve yayma işlerinde aynı sade ve isabetli, aynı amelî ve istifadeli çarelere ve vasıtalara başvurmasını böylece başarmak yolundadırlar.

Mümkün görünenin üstünde hız ve verim

Halkevleri'nin miktarından mesaîsine kadar her şubedeki çalışmasını inkılâpçı Türkiye'nin isabetli ve ölçülü kanaatsizliği, eşsiz ve inanlı çalışkanlığı, şuurlu ve haklı güvenişile tevazün yapamıyacak bir eksiklikte gördüğümüz gibi hele bu şubedeki çalışmaları hiçbir zaman kâfi görmüyoruz: mümkün görünenin üstünde hız, mümkün görünenin üstünde verim, mümkün görünenin üstünde kemmiyet ve keyfiyet istiyoruz.

103 halkevimizin geçen yıl içinde köycülük şubelerinin çalışmalarındaki tatbikata ve rakamlara geçerken diğer şubelerdeki birçok esaslı çalışmaların da istenirse bu şube çalışmaları arasında gösterilebilecek alâka ve derecede hep bu köycülük çalışmalarını tamamlamış olduğunu tekrar tebarüz ettirmeği lüzumlu görüyoruz.

Devrim ödevlerinin en çetin fakat en zevklisi

Halkevleri'nin köycülük şubeleri üyeleri inkılâp vazifelerinin en çetinini fakat en zevklisini, en zahmet-

lisini fakat mükâfatı en iyi görülenini, kafayı ve vücudu en çok yoranını fakat kalbi ve vicdanı en çok huzura kavuşturanını seçmiş olduklarının herhalde farkındadırlar. Köycülük şubeleri bu kutsal ödevlerile münevverleri köye götürmek, köylüleri şehre getirmek ve bu temasları mümkün olduğu kadar sık yapmak ve faydalı kılmak yolundadırlar. Köylüye şehri, münevvere köyü tanıtmak birbiri kadar mühim ve ancak bir arada yürütüldükleri takdirde her birinden umulan faydaların istihsali mümkün olabilen esaslar sayılmaktadır. Hemen her halkevi, üyelerinin zamanlarına ve bütçesinin vus'atine göre elden geldiği kadar sık köy gezileri yapmayı ödev bilmektedir.

Her meslekten birkaç kişi

Köye giden heyetler içinde her meslekten birkaç kişinin bulunmasına; insan muayeneleri için doktorların, mahsul muayenesi için ziraatçıların, güzel sözler söylemek ve güzel sözler toplamak için edebiyatçıların, halkı garp musikî zevkine alıştırmak ve halktan yerli havalar almak için musikişinasların... katılmasiyle gezilerin mana ve faydaları zenginleştirilip şumullendirilmektedir.

Seyyah merakiyle belki, fakat inkılâpçı gayretiyle

Bu köy gezileri şöyle at üstünde yahut otomobil ve araba içinde yorulmuş bacakların dinlenmesi için bir konaklama; yol yeknesaklığından bıkmış düşüncenin birkaç tuhaf manzara ile karşılaşarak inşirah bulması için bir su başı arama şeklinde fantazi, geçici, maksatsız ziyaretler olmaktan çok uzaktır.

Hazırlanan söz değil, anlaşılacağı kestirilen söz söylenir; elde bol mevcut ilâç değil, köyün muhtaç olduğu ilâç dağıtılır; bütün fikirler ve yenilikler bir sağanak halinde değil, köyde her yerden fazla amelî davranılarak, sıra ve imkâna göre tasnif edilerek tek tek sunulur. Ve her köy gezintisinde fikir ve jest kadar madde ve tedbirin de götürülmüş ve gösterilmiş olmasına dikkat edilir.

Bir Misal:

Bir misal olmak üzere Bursa halkevi Köycülük Şubesi'nin 1935 raporunu alıyoruz:

1-Komitenin ilk kuruluşunda çizilen programın esaslarına bu yıl da bağlı kalınarak ilk ve sonbaharda Bursa köylerine gidildi.

Bayındırlık, esenlik, ekonomi, kültür yönlerinden, köylü topluluğu ile görüşmeler yapıldı. Her köyün özel durumlarına göre ihtiyaçları üzerinde köylüye kararlar aldırıldı.

Bu şekilde gidilen köyler:

Mürseller-Kirazlı-Bağlı-Hüseyinalanı-Yiğitali-Odunluk-Misi-Gökçeviren-Doğanca-Dağyenice-Kayapa-Maksempınarı-Balyaz-Armutalanı-Kuruçeşme-Hasanağa-Fodra-Yaylacık-Kite-Çayırköy-İnesi-Doğanköy-Tahtalı-Büyükbalıklı-Kadırga-Başköy-Anahor-Zıtrafa-Ermiye-İrfaniye-Görükle-Çeltik-Soğanlı-Samanlı-Kazıklı-Karahızır-Barafakı-Iğdır-İsmetiye-Timurtaş-İsabey-Adaköy-Kanmazlar-Hamitler-Fethiye-İhsaniye-Armutköy-Biladıyunus-İzvat..... köyleridir.

Bu köylerden İsmetiye –Biladiyunus-İzvat-Yiğitali köylerine üçer defa gidilmiştir.

2-Bunlar arasında bu yıl içinde maddî sahada müsbet iş yapan köylerle, meydana getirdikleri eserleri, bunların mahiyetlerine göre ayırarak sırası ile yazıyoruz:

Okuma odaları:

İrfaniye-Gündoğdu-Armutalanı-Bağlı Köyleri bu yıl yeniden birer okuma odası yapıp tamamlamışlardır. Karaislâh köyü, okuma odası yapmayı karar altına almış ve bu iş için 200 araba taş getirmiştir. Zırafta köyü okuma odası binasının duvarlarını yükseltmiştir, çatısını örtmek üzeredir. Barafakı köyü de bir okuma odasını tamamlamak üzeredir.

Bayındırlık İşleri:

Adaköy'de 200 metre uzunluğunda 4 metre genişliğinde bir kaldırım yapılmıştır. Hamitler köyünde, köyü genel şoseye bağlayan hususî bir şose yapılmıştır.

İsabey köyünde, bir mektep yapılmaktadır. Köyde 200 metre uzunluğunda bir lağım açılarak hamamın ayağı buraya verilmiştir. Köyün münasip yerlerine geceleri yakılmak üzere fenerler asılmıştır. Canbazlar köyünde 350 araba taş ve o miktar kum taşınmak suretiyle 175 metre uzunluğunda bir kanal yapılmış ve köy dışında 130 metre hendek açılarak bataklığın suyu buradan akıtılmıştır.

Izvat köyünde: Köy meydanında güzel bir havuz yaptırılmış ve gerek bu meydan ve gerekse bu meydana ulaşan iki yol tamamen kaldırım döşetilerek köy çamurdan büsbütün kurtulmuştur.

Tahtalı köyde güzel bir hamam yapılmıştır.

Dağ bölgesindeki köylerden Mürseller köyünde yıllardan beri susuz kalan 250 senelik bir çeşmeye komitenin teşebbüsüyle 100 lira temin olunmuş ve bu para ile çok güzel bir su akıtılmıştır.

Ağaç dikme

Bu yıl içinde de ağaç dikme üzerine köylünün ilgisi toplanarak her köyde ağaç dikilmiş ve dikilen ağaç miktarı hakkında raporlarını gönderen köyler 2700 ağaç dikdiklerini kaydetmişlerdir.

Badana ve temizlik işleri

Adlarını sıraladığımız köylerde temizlik, gümbe ve badana işleri için bir gün ihmal edilmemiş ve hatta iki gün bütün köy halkı sabahları ilk iş olarak köy temizliğini başarmak ödevini yapmıştır. Köy koruculari temizliği kontrol ederek evinin önünü süpürmemiş olanları vazifeye sürmektedir.

Kış gecelerinde kültür hareketleri

Bir yıl içinde yurt bilgisi üzerinde köy öğretmenleri tarafından konuşma konuları yapılmak üzere komitemizin hazırlayıp gönderdiği dersler öğretmen olan köylerde haftada birer gece muntazaman köylüye anlatılmıştır.

Bu suretle konuşmada hazır bulunanların miktarları hakkında raporlarını aldığımız İhsaniye –Çataltepe-Abolyont-Fodra-Derekızık-Adaköy-Karaislah-Demirci-Kayapa-Fidyekızık-Yalacık-Akçeler-İsabey köylerinde 2521 köylü ders dinlemiştir.

Bu köylerden başka Demirtaş-Barakfakı köylerine komite heyeti gece giderek bütün köylü ile okumanın hayatta değer ve önemi üzerinde konuşmalar yapılmıştır.

Memleket ve dünya havadisleri üzerinde köylünün bilgi ve ilgisi

Bu maksatla her yedi günde bir komite arkadaşlarının bir haftalık önemli bütün hadiselerin gazetelerden özünü alarak bastırdığı (Son Yedi Gün) adlı matbuaları her köye parasız gönderiyoruz.

Son yedi gün, 52'nci sayısı ile bir yaşını arızasız tamamlamış ikinci yıla 53'üncü sayı ile girmiştir.

Bu matbualar, birden 54'üncü sayıya kadar tedrici bir olgunlukla ve evrime doğru ilerlemektedir. Köylünün bu –Son Yedi Gün- ile ilgisini kuvvetlendirmek için gittiğimiz köylerde kuvvetli propaganda yapmayı ihmal etmiyoruz (Yurt gazetesi için de ayni gayret sarf edilmektedir).

Sağlık Öğütleri

Doktor arkadaşların yardımı ile köylümüzün uğrayabilecekleri hastalıklar karşısında alınacak tedbirleri bildirir "Sağlık öğütleri" adında bir broşür bastırdık. Her köye parasız dağıttık. Toplantı gecelerinde birer bahis okunması için köy öğretmenleri ile muhtarların özel dikkatlerini çektik. Okunup okunmadığını ayrıca kovaladık.

"Hayvanlardan insanlara geçen hastalıklar"

Bilhassa köylümüzü ilgilendirecek bu kitabı Almanca filimli konferanslara dair broşüründen tercüme ederek bastırdık ve köylere parasız dağıttık.

Bayramlarda gösteriler

Cumhuriyet Bayramı'nın köylerde kutlulama programı ve 29 birinci teşrinde köylüye söylenecek Cumhuriyet hakkındaki söylev hazırlanarak bastırılıp köylere dağıtılmıştır. Bu yıl Cumhuriyet Bayramı'nın 3'üncü günü atlı ve yaya olarak Bursa'ya çağrılan köylülerden 490 kişi gelerek Atatürk Anıtına ve Şehitler Abidesi'ne çelenk koymuşlar ve şehirde yağmur olmasına rağmen çok derin bir heyecan yaratmışlardır. Kendilerine halkevinde çay verilmiştir.

21 Mart tarihinde Ova köylerinde Toprak Bayramı yapılmış ve komite kurulu dahi ziraat mektebine etraf köyleri çağırarak hazırlayıp tatbik ettiği eğlence programı ile Toprak Bayramı'nı beraberce kutlamıştır. İlbay ve işyarlarından bazıları ile C.H.P. üyeleri de bu bayramda hazır bulunmuş, köylülere güreş yaptırılmış, halat çektirilmiş ve birinci gelenlere münasip hediyeler verilmiştir.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı programı da komitece hazırlanarak tatbik edilmek üzere köylere dağıtılmış ve bu bayramın nasıl kutlandığı hakkında bazı köylerden uzun raporlar alınmıştır.

Köy öğretmen ve muhtarları ile toplantı

Geçen Kurban Bayramı'nın üçüncü günü Bursa'ya bağlı köy muhtarları ile köy öğretmenleri Bursa Halkevi'ne çağrılarak bir çay verilmiş ve köylerde komitemizin ülkü amacına varmak için çalışma yolları üzerinde münakaşalı görüşmeler yapılmıştır.

Yine tatil günlerinden istifade düşüncesile bu Şeker Bayramı'nın üçüncü günü de yalnız köy öğretmenlerine halkevinde aynı saatta bir çay verilmiş ve köylerde kültür hareketleri üzerinde görüşülmüştür.

Kumarla mücadele

"Son Yedi Gün" ile kumar aleyhinde cidal yapıyoruz. Bu mücadeleye ayrıca köylerde köylülerle yaptığımız temasta da yer verdik. İsabey köyünde kumar oyununa yol açan bütün oyunlar köy kahvelerinden kaldırılmış ve bunların yerine hikâye okumak, saz çalmak vs. oyunlar ikame etmek için çalışılmaktadır. Oyunun boşluğunu dolduracak eğlenceler yaratmak zorunda ve üzerindeyiz.

Dağ bölgesi köylerinde ziraî hayat değişikliği

Geçiminin ehemmiyetli bir kısmını odun ve kömür satmakla temin eden dağ havalisindeki köylerde şehrin sömikok ve maden kömürü istihlâkine yönelmesi üzerine sıkıntı başlayacağını düşünerek şimdiden köylüyü dağ iklimine elverişli ziraat yollarına sürüklemek için gerek temaslarımızla ve gerek "Son Yedi Gün" ile bu havali halkını uyanıklığa çağırdık. Patates, üzüm, fındık, elma, dut ve böcek, arı yetiştirmeğe önem vermelerini ve bu ziraatın iklime uyan sistemlerini anlattık.

Köylüye soyadı almalarında kolaylık olmak üzere her köye ayrı ayrı soyadları listesi gönderdik.

Köyler arasında birincilik yarışmaları

Geçen yıl olduğu gibi bu yıl da yine köyler arasında köy kanununun ve komite öğütlerinin tatbikinde ileri giden köye 100 lira vermek üzere bir yarışma açtık, ikinci gelene de 50 lira vaâd ettik, ancak eylülde sonuçlanması kararlaşan bu yarışmaya dağ havalisi köylerden Armutalanı Maksempınarı köyleri de katılacaklarını bildirmiş ve bu köylere gidilip inceleme yapmaya hava müsaade etmemiş olduğundan yarışmanın sonunu önümüzdeki

ilkbaharda ilân edeceğiz.

Geçen yılın yarışmasında birinci gelen Armut köyünde (Armutalanı başkadır) bu yılın ilkbaharında bir köy bayramı yaptık, bütün köylüler şubesi üyeleri ile halkevi mensupları ve ilbay ile ilbaylık işyarları ve bayram yapılan köy etrafındaki bütün köylü kadın ve erkekleri bu bayrama katıldılar.

Bu bayramda komitenin seyyar sahnesinde Ziraat Mektebi talebesi tarafından köylüye bir temsil verildi, spor müsabakaları yapıldı. Birincilere hediyeler verildi, bütün davetlilere köy gezdirildi ve köyün birinci gelmesine sebep olan işleri ayrı ayrı gösterildi.

İdealist, engel tanımaz.

Bu köy gezileri için mümkün olan vasıtaların hepsinden faydalanılmaktadır: Bafra, Malatya gibi Halkevleri atlarla, Boyabat ve Mardin gibi Halkevleri yaya ve diğer birçok Halkevleri de kamyonlar ve bisikletlerle yola çıkmakta; yol bozukluğu, vasıta yokluğu gibi aslında çetin fakat ancak idealist olmayanların faaliyetlerine engel şeyler her zaman bertaraf edilebilmektedir. Adana'da olduğu gibi her zaman emrinde bir kamyon bulunduran köycülük şubeleri de vardır. Halkevleri'nin birçokları bu köy gezilerini haftada veya 15 günde bir olmak üzere muntazaman yapmaktadırlar (Bergama gibi, Tokat gibi). Bazıları bu gezilerin sık sık yapılmasını temin için Ziraat Bankası, Ziraat Vekâleti, Sıhhat Vekâleti memurları gibi zaten köyleri gezmek ve şehri köye götürmek aynı zamanda resmî vazifesi de olan arkadaşları şube üyeleri seçmekte ve onların köy dertleri ve işlerile daha candan alakalanmalarını, resmî müesseselerine olduğu kadar halkevi arkadaşlarına da haber getirmelerini ve hesap vermelerini temin etmektedir (Konya gibi Sinop gibi).

Köyde halkevi delegesi: muallim

Talimatnamenin pek yerinde olarak ayrı bir madde ile tebarüz ettirdiği gibi birçok Halkevleri köycülük şubeleri çok isabetli bir düşünce ile köy muallimlerini şubelerinin tabiî üyesi ve hatta köyde Halkevleri'nin bir nev'î delegesi saymakta ve onlar vasıtasile köylerle daimî temas imkânını muhafaza etmektedirler (Burdur gibi, Niğde gibi). Hatta bunlar vasıtasile kendilerinin henüz gidemedikleri köylerde görmüş ve kalmış oldukları köylerin tecübelerile faydalı olduğunu gördükleri tedbirleri aldıran, haftanın muayyen gecelerinde köy toplantıları yaptırtabilen Halkevleri de olmuştur (Kocaeli gibi).

Halkevleri gençlerinin köylünün bilgi ve refah seviyesile candan ilgilenmesine sebep olan bu geziler muhitlere göre en uygun maksatlara bürünmekte, en acil ve hayatî tedbirleri hemen almaya sebep olmaktadır. Bu köy gezilerinin ne şekilde tertip edildiği ve neler yapmaya matuf olduğu hakkında amelî bir fikir de edinmek için Antalya Halkevi'nin bir programını misal olarak ele alalım:

Çirkinoba gezisi programı: 24 Kasım 1935 Pazar

1-Saat dokuzda halkevinden hareket edilecektir.

2-Saat onda köylülerle konuşmalara başlanacaktır:

A) halkevi köycülük şubesinin ödevlerinin ve Parti Programı'nın köylüleri ilgilendiren kısımlarının izahı.

B) Köylülerin ihtiyaç ve dileklerinin tetkiki.

C) Bölgenin yaptığı tarım nev'ilerile bölgede teşviki lâzım gelen tarım nev'ileri üzerinde konuşma.

Ç) Sağlık konusu üzerinde konuşma.

3- Konuşmaların 12'ye kadar bitirilmesine çalışılacaktır.

4- Saat 12'den 13'e kadar yemek.

5- Saat 13'te başlamak üzere: Sporcu gençler tarafından spor hareketleri, köylüler tarafından halk Türküleri ve ulusal oyunlar, bando tarafından havalar.

6- Hasta köylülerin muayenesi, konuşmalarla başlayacak ve lüzumu kadar devam edecektir.

7- Söz derlemesi konuşma arasında yapılacaktır.

8- Bir taraftan da bu örnek köyün heyeti köyün her bakımdan durumunu tetkik edecektir.

9- Saat 15'te köyden hareket edilerek şehre dönülecektir.

Plânlı ve ülkülü çalışma

Halkevleri, köyü sade şöyle bir görüp gezmekle kalmazlar. Köye akla geldikçe ve mevsim müsait oldukça değil her zaman tam bir program ve israrla şuurlu ve sebatlı gitmek ve yardım etmek esastır. Bunun için bir kaç nümune köy ele alınarak işe başlanır.

Bu köylerdeki çalışmaların nasıl programlandığına yine Antalya halkevi hazırlıklarından alınmış bir misal daha:

Örnek Solak köyünde program:

1-Cumhuriyet Meydanı'nın acilen tanzimi.

2-İki seneden beri tamamlanmıyan köy odasının maa-müştemilât inşaasının ikmali.

3- Başıboş gezen hayvanlar için sığırtmaç ve çoban kullanma teşkilâtının temini ve bunun için yüfük develerinin vaziyetine de bir çare bulunması.

4- Damlarda kiremit kullanmak için kiremitçilik öğretilmesi.

5- Köyün halihazır vaziyetinin ıslâhı, caddenin tevsii, evlerinin sıhhileştirilmesi ve ati için gerek yol ve gerek inşaat için bir kroki ve program tanzimi.

6- Hayvanatın ıslâhı ve koşuculuk öğretilmesi (Baytar Direktörlüğü ile teması).

7- Kümes hayvanatının ve kümeslerin fennî bir şekilde ıslâhı.

8- Aksudan istifade çaresi ve bir kanal ile köye su isalesi.

9- Meyvalı ve meyvasız ağaç diktirilmesi ve böcekçiliğin ihyası.

10- Ortakçı köylülerin arazi sahibi olmalarının temini.

11- Köy yolunun şose ile kış ve yaz geçilecek bir şekilde yaptırılması.

12- Köyde sürek avcılığı, güreş ve cirit oyunları yaptırılması.

13- Köyde bir umumî hamam ve çamaşırhane inşa ettirilmesi.

14- Yabani ağaçların aşılanması (yürük develerinden muhafaza çareleri)

15- Peynircilik ve yağcılığın ıslâhı için İdarei Hususiye bütçesinden meccanen bir iki makine (yayık ve Kremüz...) temini.

16- Köylüyü yün eğirme ve dokumacılığa alıştırmak.

17- Okuma odası yapmak (okunacak kitap ve gazete celbinin Ziraat ve diğer vekâletlerden temini)

18- Mezarlığın başka bir tarafa nakli.

19-Münasib mevsim ve zamanlarda Solak günü yapılarak şehirli ve diğer köylülerle münasebet tesisi.

20-Su geldikten ve arazi temin olunduktan sonra köye fidan celbi.

21- Tavukların ıslâhı için iyi tavuklar yetiştirilerek köy tavuklarile mübadele edilmesi.

22- Hayvan neslinin ıslâhı için koç, boğa, aygır temini ve bunların fennî ahırlarda beslettirilmesine nezaret edilmesi.

Köyler, böyle kalkınacak

Bu gezilerde köylünün çocuğundan bostanına kadar her şeyine sağlık öğüdü; sıtmayı yok eden kininden danaburnunu yok eden göztaşına kadar her şifa çaresi görülmektedir.

Birçok Halkevleri köycülük şubeleri, bu gezilerini köyle ilgili çalışmada bulunmayı arzulayan bütün şube-

ler üyelerinin iştirakile yapmakta: beraberlerinde bando ve radyo götürmekte, kır sahnelerinde temsil vermenin kolayına bakmaktadırlar (Gerede gibi, Kütahya gibi, Urfa gibi). Bu köy gezintilerini yalnız Halkevleri üyelerine değil, henüz halkevine kaydolunmak fırsatını bulamamış bütün münevverlere teşmil eden Halkevleri de vardır. Birçok köy gezilerine liselileri de alan Edirne halkevi faaliyetini buna bir misal diye zikredebiliriz. Bazan köylerin en hususî vaziyetlerini nazar-ı itibara alarak bir tek maksatla yapılan ve tesirlerini hemen gösterebilen geziler de vardır ki: Yozgat Halkevi'nin bazı Alevî köylerine zaman zaman milliyetin mezheple zerre kadar alâkası olmadığını açıkça meydana koymak üzere yaptığı ziyaretleri bunların başında sayabiliriz.

Merasim değil meşgale

Köyle Halkevi'nin alâkası bir ziyaret ve misafirlik merasimi olmaktan çok ileri geçmek yolundadır: köylerde her zaman için halkevinden bir parça ve bir iz demek olan okuma odalarını, toplanma yerlerini, Cumhuriyet meydanlarını tertipliyen ve kuran Halkevleri pek çoktur. Bunların başında Bursa, Antalya, Ankara, İzmir, Zonguldak, Balıkesir, Antep ve Eskişehir Halkevleri'ni saymak doğru olur. Afyon, Diyarıbekir, Maraş, Muş, Elaziz, Mardin, Bolu, Aydın, Çanakkale, Muğla, Kütahya, Düzce, Bartın, Konya, Sivas, Tekirdağ, Samsun, Denizli, Isparta, Giresun... Köy gezilerini iyice faydalı yapabilmiş Halkevleri arasındadır.

Güzel tedbirlerden bazıları

Bu ziyaretlerde lüzumu tesbit edilip de sonradan alınan isabetli tedbirlerden bazılarına şöyle bir temas edelim:

Ankara, Uşak, Antalya, Aksaray, Bursa Halkevleri gibi bazıları köylere damızlık hayvan tedarik etmişlerdir. Mardin, Maraş, Rize, Tokat, Mudanya Halkevleri köylerde çok zeki ve kabiliyetli gördükleri çocukları seçmişler, şehre yerleştirilmelerini ve okutulmalarını temin etmişlerdir. Kütahya, Isparta, Erzurum Halkevleri gibi bir kısmı da köylerde henüz şimdiye kadar bazı sebze ve hububatın iklime pek müsait olmasına rağmen denenmemiş olduğunu görerek bunların da yetiştirilmesine ön ayak olmuşlardır. Ankara, İnegöl, Denizli, Maraş Halkevleri bazı köylerde içecek temiz su yokluğuna çare bulmuşlardır. Manisa halkevi köylere gezici doktor ve ebe çıkartmıştır. Erzincan ve Konya Halkevleri köy kooperatiflerinin taammümüne çalışmak ve köy hesabına arazi ektirmek suretiyle köy sandıkları kurmuş ve zenginleştirmişlerdir. Niğde halkevi gizli nüfusun yazdırılmasına amil olmuştur.

Köyde okuma odası

Saydığımız çalışmalarından başka muhtelif fasıllarda bu hususdaki faaliyetlerine temas edilen Halkevleri'nin diğer faal şubelerinin köylüleri muayene etmek, ağır hastaları hastahanelere yerleştirmek şeklindeki esaslı işlere de burada köylülerin kalblerini kazanacak ve her köye halkevini tanıtıp sevdirecek eserler diye bir daha temas etmeden geçemiyoruz. Halkevleri'nin köycülük şubesinin doğrudan doğruya işleri arasında gösterilmediği halde köy ve köycülük davamızı çok yakından ilgilendiren bu çalışmalardan bazılarını bu fırsatla yeniden teşrih etmek faydalı olur sanırız: Köylünün emeği ve Halkevi'nin temin ettiği yardımla birer okuma odasına sahip olan köylerin sayısı gittikçe artmaktadır. Bu okuma odaları, hem köylüleri köy kahvesinden ışıklı ve aydınlık yerlere, faydalı ve lüzumlu eğlencelere çekmekte, hem de binanın yapılış şekil bütün sadeliğine ve yerli malzemesine rağmen bir evin nasıl güzel olabileceği hakkında mücessem bir misal teşkil etmektedir. Ankara'da, Sinop'ta, Bursa'da, Kayseri'de, Antalya'da, İnebolu'da, Bolu'da böyle okuma odaları kurulmuş ve kurulmaktadır. Okuma odaları kurmaya vakit bulmadan acil ve canlı tedbirlerle bu işi yürüten Diyarbekir, Elaziz, Mardin, Urfa Halkevleri'ni de aynı derecede muvaffak olmuş saymak gerektir.

Köylü için broşür

Halkevleri, köylünün anlayacağı dilde köy ziraatı, köy sıhhati ve köy bilgisile yakından ilgili broşürler bastırıp köylere dağıtmaktadırlar. Bu arada Bursa Halkevi'nin 24 köye 1200 kitap ve mecmua dağıttığını, Ankara Halkevi'nin muhtelif ziraat ve hayvan yetiştirme usullerine ait çok faydalı ve tam halkçı 7 broşürü hemen bütün köylerine yolladığını, Silifke, Sinop, Aydın, Çorum ve Çankırı Halkevleri'nin mahallî mahsulleri yetiştirme ve hastalıktan koruma için en iyi usulleri en açık lisanla anlatmaya çalışan broşürler basdırıb dağıtmış olduklarını değerli ve verimli çalışmalar diye saymak gerektir.

Köyü münevvere tanıtacak neşriyat

Köycülük hakkındaki neşriyat yalnız köylünün okuyabileceğine değil, münevverlerin de köyün ne olduğunu, ne beklediğini, köycülük için nasıl çalışılabileceğini kavramalarına yardım edecek yazılara da şamildir. Ülkü, Ün, halkevi gibi mecmuaların neşriyatı bunların en başta gelenlerindendir. Ankara Halkevi'nin neşrettiği Bozkır kitabı çevreyi bütün hususiyetlerile münevverlere tanıtmaya yarayan kitaplar hazırlayacak Halkevleri neşriyatına ilk örnek diye gösterilmeğe değer bir mahiyet taşımaktadır. Bazı Halkevleri bu işi merkezde açtıkları kurslarla başarmaktadırlar. Diyarıbekir ve Samsun ziraat, Kocaeli, Mudurnu, Tekirdağ ve Giresun'un Köy Kanunu kursları gibi.

CHP'nin köylüye armağanı Yurt Gazetesi

Halkevleri'nin köylüyü aydınlatan ve ilgilendiren neşriyatına en büyük yardımı yapan Cumhuriyet Halk Partisinin köylüye armağanı olarak neşredilen "Yurt" gazetesidir. 15 günde bir neşrolunan ve bir duvar yüzünü ihtiva eden bu gazetenin bütün köylerde okuma odalarında veya meydanlardaki muayyen bir yerde evvelce hazırlatılmış mahfazalar içinde köylülerin okumasına hazır bulunması Halkevleri köycülük şubelerinin en çok dikkat ettikleri hususlardan biridir.

"Şehirde bir eviniz var!"

Köylülerin şehre daha sık gelmesini, şehri tanımasını; köylü şehirli kaynaşmasını, köylü ve şehirli diye bir tasnif olmayıp bütün Türk milletinin imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitle olduğunu anlatmayı temin için Halkevleri her fırsattan faydalanmayı şiar edinmişlerdir. Millî bayramlarda ve temsillerde köylüleri davet etmekten, Pazar için şehre gelen köylülere şehirde kaldıkları gecelerde eğlenceler ve şölenler tertip etmeğe kadar her güzel çareye başvurulmuş ve çok iyi neticeler alınmıştır. Köylülerin şehirde indikleri hanlara gidip onlarla temas etmek "Şehirde bir eviniz var" müjdesini vermek için denebilir ki bazı Halkevleri birbirlerile yarış etmişlerdir.

Kütahya halkevi raporunda "şehre gelen köylüler dinlenmek ve akıl danışmak için halkevine uğrar oldu" denilmektedir. Köylülerin böyle ilgisini arttırmak ve canlandırmak için birçok Halkevleri köylü işlerine bakan bürolar teşkil etmişler, heyetler seçmişlerdir. Köylüler buralara başvurmakta, istidalarını yazdırıp işlerini kovalama kolaylıkları öğrenmektedirler. Bilecik, Bartın, Eskişehir, Giresun, Konya, Kastamonu, Sivas, Erzincan, Rize, Şebinkarahisar, Kütahya, Afyon, Antalya Halkevleri bunlar arasındadır.

Köylü gecesi

Haftada bir gecelerini köylü gecesi yapan ve şehre gelmiş köylüleri çatıları altına toplayarak onlara filim gösteren, onlar için temsil yapan, çay ziyafeti veren Halkevleri arasında Balıkesir, Zonguldak, Uşak, Ödemiş Halkevleri'ni sayalım. Bu suretle köylüye hayatın muhtelif cephelerini tanıtmak, köylüde yeni ve iyi ihtiyaçlar uyandıracak daha çok çalışması daha çok kazanması tevekkülden sıyrılıp her hali hoş görür olmaktan kurtulması esasları gözetilmektedir. Hemen her halkevi bu fikre hizmet eden çarelere başvurmaktadır.

Köycülük seferberliği

Münevverin köylüyü memleketin sahibi tanıması, köylünün artık münevvere "yaban" diye bakmaması yolunda sadece ferdî teşebbüsler veya resmî tedbirler halinde değil de içten gelen, milletce duyulan ve bütün gençliğe mal olan, her Türk tarafından benimsenip yürütülen tedbirler halinde devamlı ve şuurlu bir faaliyet, gün geçtikçe göğsümüzü kabartacak bir nizam ve ahenge kavuşmaktadır.

Halkevi gençleri bu şubelerde faal olmaya çok ehemmiyet vermektedirler. Meselâ diğer şubelerinde mevkiin icabı ve teessüsün yeni olması yüzünden pek mahdut üyeleri olan bir Samsun'un 306, bir Bartın'ın 227, bir Düzce'nin 150 köycülük üyesine malik olabilişi bu tehalükü ısbat eden rakamlardandır. 103 halkevinde 348'i kadın, 10591 köycülük şubesi üyesi bulunduğunu geçen senenin rakamlarından öğreniyoruz.

Müze ve Sergi Şubeleri

Halkevleri tekemmül ettikçe bir mektebin laboratuvarı gibi vasıtalar toplayarak vatandaşlara müsbet ilimlerinin tatbikatını ve memleketin varlığını göstermelidirler. Bilinmeyen şeyler insanların iradesi üzerinde ürkütecek tesirler yapar. Vatandaşların görüşleri, bilgileri arttıkça cesaretleri, teşebbüs kuvvetleri ve içinde bulundukları şartlara ve istikbale emniyetleri artar.

İsmet İNÖNÜ

Tarihî eserlerin kıymetini bilmek, onların iyi korunmasına ve meydana çıkarılmasına çalışmak; bu suretle Türk vatanının medeniyet izlerini göz önünde bulundurmak ve ele geçtikleri gibi itina ile muhafaza etmek lâzımdı. Saltanat zamanlarının ihmalile birçok değerli tarih eserlerinin yabancı memleketlere götürüldüğü yahut da açıkta, muhafazasız, yavaş yavaş ve göz göre göre harap olup gittiği çok olmuştu.

Diğer taraftan, memleketimizi mahsullerinden tarih yadigârlarına, sanat eserlerinden yerli mallarına kadar her hususta halka tanıtmak ve kendimize öğretmek, onları bir arada göstererek yeni teşebbüsler ve iymaller için teşvik hamlesi yaratmak yollarında sergilere ihtiyacımız vardı.

Müze kurmak gayreti

İşte Halkevleri müze ve sergi şubeleri bu lüzumlu ve güzel maksatlar için kuruldu. Bu şubenin müze grubu kendi mıntıkasındaki tarihî eser ve abidelerin mütalaasına çalıştı. Bu hususta dil edebiyat ve tarih şubelerinin tarih kollarile işbirliği yaparak çok güzel neticeler aldı. Tarihî geziler, en çok okumuşlarımıza bile meçhul kalmış bazı hakikatleri meydana koymaya, tarih hakkındaki merak ve alâkaları körüklemeğe sebep oldu. Bu gezilerin ehemmiyet ve şümulünü tarih çalışmaları sırasında kaydetmiştik.

Kaybolmaya yüz tutan millî etnografya vesikalarını arayıp toplayan, mahallî müzeler kurulmasına veya kurulmuş olanların zenginleşmesine hizmet eden müze kolları çok oldu. Cumhuriyet'ten evvelki devir bu hususdaki dikkatsizlikten, anlayışsızlıktan ve himmetsizlikten dolayı ne derece kusurlu görülse ve muaheze edilse o derece haklı olduğu gibi bu yeni uyanık ve isabetli teşebbüsleri de takdir ve teşvik etmek o kadar yerinde bir hareket olur.

Halkevleri gençleri, eski medeniyet eserlerini korumanın, onların kıymetini bilmenin medenîlik şartlarından olduğunun farkında ve bu fikir ve kanaatlarını halka da telkin etmek yolundadırlar.

Müze nüveleri

Müze kurmak işi zaman ve masraf işi olduğu için Halkevleri'nin bu hususta aldığı neticeler henüz birer

hükümle kestirilip atılacak ve rakamla ifade olunacak hale gelememiştir. Çanakkale ve Mudanya Halkevleri gibi şehirlerindeki eski ve tarihî değerli binalardan birini müze yapan ve etraftan bulunup getirilmiş, kurtarıp alınmış eserleri buraya yerleştiren müze kolları vardır. Gaziantep halkevi 70 Roma ve Eti eserinden böyle bir müze nüvesi salon meydana getirmiştir. Sinop, Balıkesir, İnegöl ve Niğde gibi bazı Halkevleri müzelerinin temelini atmış sayılabilirler: Müzeye esas olacak birer depoda civardan getirilen tarih eserlerini biriktirmeye ve tasnif etmeye koyulmuşlardır. Samsun halkevi iki eski eserler koleksiyonu tertib etmiştir. Bu şekilde koleksiyon yapan ve albüm hazırlayan Halkevleri arasında Diyarbekir, Eminönü, Aydın Halkevleri'ni sayabiliriz. Tokat, Denizli, Muş, Zonguldak Halkevleri de bulup meydana çıkardıkları değerli eski eserleri civar müzelere veya kültür müzesine yollanmaktadır. Adana halkevi gibi çevresinin gençlerinde müze merakını uyandırmak için teşebbüsler alan ve telkinler yapan Halkevleri de vardır. Baştan böyle hareket eden Isparta, Tire Halkevleri de birer müze sahibi olmak üzeredirler.

Müzeciliğe dair neşriyat

Adana, Afyon, Bergama, Çanakkale, Diyarbekir, Tokat Halkevleri müzecilik etrafında neşriyat yapmışlardır. Antep ve Maraş Halkevleri bir iki tarihî eser keşfetmeğe muvaffak olmuşlardır. Afyon halkevi anıtlar ve tarihî levhalar yaptırmıştır.

Bir üyenin isabetli hamiyeti

Ankara halkevi müze ve sergi şubesi üyesi iken ölen Sami Çölgeçen'in ve sayın eşinin bütün ömürlerini kaplayan bir merak ve itina ile toplamış oldukları tarihî ve kıymetli eşyayı, Halkevleri teşekkül ettikten, müze ve sergi şubeleri ihdas olunup çalışmaya başladıktan sonra, böyle eserleri artık şahsî gayret ve ihtimamlardan ziyade salâhiyet ve nizamla muhafaza edecek yerlerin Halkevleri olduğuna kanaat edip bir zengin müzecik teşkil edecek şekilde Ankara Halkevi'ne hediye etmeleri Parti Genyönkurulu ve Halkevleri merkezince büyük bir sevinç ve şükranla karşılanmıştır (Bu kısmın kapağında bu eşyadan bazıları görülmektedir).

Tarihî eserler halkevine emanet

Eskiden beri aile yadigârı olarak evlerde saklanan ve ailenin aynı merakı muhafaza edeceğine hiçbir suretle tekeffül edilmiyecek müstakbel fertleri tarafından ehemmiyetsiz görülüp dağıtılabilmesi veya mühmel bırakılması her zaman muhtemel olan eşyayı bunlar için en muvafık, en mazbut ve millî yer olan Halkevleri'ne – müzeleri için ilk malzemeyi vermiş olmak şeref ve gururuna da kavuşarak – tevdi etmek isabetini, Halkevleri'nin teşviklerile, her aile müzesi sahibinin göstereceğinde şüphe yoktur.

İnkılâp müzelerine doğru

Büyük inkılâplar yapmış olan her memleketin vücude getirdiği büyük değişikliği ve yarattığı yeniliği eski varlıklarla kısa ve keskin mukayeseler neticesinde meydana koyabilecek şekilde birer devrim müzesi hazırlaması artık herkesçe tasdik edilen ve inkılâp geçiren her millet ve rejim tarafından başvurulan bir mükemmel çare, bir millî anane halini almaktadır.

Halkevleri kendi muhitlerinde millî mücadeleye, inkılâp yıllarına ait izerleri toplayan, çevrelerinin inkılâptan evvelki ve sonraki sosyal durumunu göz önüne getirebilen birer devrim müzesi yapmayı da esaslı vazifelerinden saymaktadırlar. Bu hususta ilk teşebbüsü alan evlerden biri Gaziantep'tir.

Bir tarih müzesinden büsbütün başka canlı ve hareketli bir müze olacak olan bu inkılâp müzelerinin devrim tarihile alâkalı otantik eşyadan, o zamanki kıyafetlerle tespit edilmiş fotoğraflardan, o zamanki hadiseleri, inkılâptan evvel ve sonraki içtimaî müesseseleri ve umumî hayatı tesbit eden ar eserlerinden, önemli arşivlerden

teşekkül edecek olan salonları için muhitte mevcut belge ve izerleri toplamak üzere zaman geçmeden her halkevi müze ve sergi şubesinin harekete geçmekte olduğu yeni çalışmaların tetkiykinden anlaşılmaktadır.

Mümkün olduğu kadar sık sergiler

Halkevleri, muhitlerinin ziraî mahsullerinden sanat eserlerine kadar bütün varlıklarını ve kabiliyetlerini teşhir etmek ve memleketi gelen geçenlere olduğu kadar içinde yaşayanlara da hakkile tanıtmak mazhariyetine mümkün olduğu kadar fazla sergiler açmakla kavuşabileceklerine kanidirler. Denizli, Antep, Balıkesir, Adana, Konya, Mersin, Bergama, Elaziz, Eminönü, Ödemiş, İzmir, Zonguldak, Sivas, Üsküdar, Beyoğlu, Tokat, Trabzon bu hususta başarılar kaydeden Halkevleri'ndendir.

Kitap sergisi

İstanbul Halkevi'nin müze ve sergi şubesinin tasarlayıp tatbike koyduğu bir değerli sergiden de ayrıca bahsetmeden geçmeyeceğiz: Kitap sergisi.

Memlekete ekmek ve su kadar lâzım olan, memlekette her derdin devası ve her tedbirin başı olarak düşünülmesinde hiçbir mübalağa olmıyan kitabı böyle bir sergi ile taziz ve takdis etmekle halkevi en belli başlı bir ödevini yerine getirmiş sayılabilir. Memleketimizde vaktile lisanından mevzuuna kadar, her cephesile, sadece pek mahdut hatta kısmen de mevhum bir münevver zümresine hitap eden kitab, okuma ve yazmanın bir imtiyaz olmaktan çıktığı, artık bir marifet değil, bir zaruret olduğu bu devirde, ekmek ve su gibi her yerde her zaman satılır ve alınır ve meta halini alsa gerektir. İşte İstanbul Halkevi'nin kitap sergisi hem memleketteki neşriyatı bir arada teşhir ederek yazıcıları millete ve birbirine tanıtmak, hem de kitap satılması için bir yenilik ve kolaylık ihdası hususunda güzel ve amelî fikirler vermek bakımından çok faydalı olmuştur.

Müze ve sergilerin Halkevleri'ne karşı halkta uyandıracağı derin ve yakın alâkayı her zaman göz önünde tutarak mümkün olan vasıta ve şartların hepsine başvurup bu hususta da kayda değer varlıklar göstermeğe Halkevleri'nin gün geçtikçe daha fazla ehemmiyet vereceklerine şüphe yoktur.

Başardığı işi ve devam ettirdiği alâka ve rağbeti ancak yeni başarılara şevk ve yeni ilgilere teşvik olsun diye lüzumu ve sırası geldikçe teşhir eden Halkevleri müze ve sergiye icabı kadar vakit ayırmak, imkân hazırlamakla çalışmalarını bir kat daha manalandırmış olacaklardır.

Halkevleri'nin neşrettikleri broşür ve kitaplar

Adana

5 Kânunsani, Cirit, On iki yılın kültürü, 23 Şubat halkevi Çalışmaları.

Afyon

Halkevi Çalışmaları Ulusal Kurtuluş Savaşı tarihinde Afyon (Anket)

Ankara

Ankara Budun Bilgisi, Bozkır Haznesi, Ankara'dan Nevşehir'e, Cumhuriyet Destanı, Türkiye'de Arkeoloji işleri, İnkılâb Bilgisi, Arşiv nedir; Ankara halkevi bir yıl içinde, Onuncu yıl broşürü, halkevinden Halka, Lozan, Annelerin kızlarına öğütleri, Tohumluk, Sütçülük, Hayvanlar nasıl beslenir.

Aydın

Halkevi, Pamuk ekicilerine öğüt, devlet vergileri kanun yolu, İncircilere öğüt I, İncircilere öğüt II, İyon

medeniyeti ve Efes, Tarih bakımından Belediyecilik, Çocuk terbiyesi, Türkiye haritacılığının tekâmülü ve havaî fotoğrametri, Millî edebiyat.

Balıkesir

Halkevi 8 ayda nasıl çalıştı ve neler yaptı, Eski ve yeni yazı dili, Çepniler Balıkesir'de, Köy kitabı, Bağcılık, Halk inanmaları, Balıkesir ve köylerinde özel görenek ve inanmalar, Balıkesir coğrafyası, Yusuf Fakih, yurdum için.

Bafra

Halkevi çalışmaları.

Bergama

Bergama halkevi

Bilecik

Halkevi 1935, C.H.P. 4'üncü büyük kurultayında genel başkan Kemal Atatürk'ün söylevi, Celâl Sahir Erozan, Meyvecilik, İş klavuzu, Ulusum ve ülküm, Geceler, Hayvanlarda dalak hastalığı, Bağcılık hakkında faydalı bilgiler, Halkevi'nin 1935 yılı çalışma raporu, Pamuk yetiştirme klavuzu, Geçmiş olsun (Piyes.)

Bolu

Çamlar ve Göller ülkesi, Maniler

Bursa

Sağlık örgütleri, Hayvanlardan insanlara geçen hastalıklar. Öz Türk adları, Bursa hanları, Bursa hamamları, Geçmişte bir Türkçeci.

Denizli

Öztürk adları

Diyarbekir

Diyarbekir'e bir bakış. Diyarbekir halkiyatından.

Eskişehir

Halkevleri neler yaptı.

Elâziz

Halkevi 1935, Halk Türküleri ve oyunları Cumhurluk devrinde Elâziz, Üç ayak (Revü).

Gaziantep

Halkevi broşürü 1934. Gaziantep büyükleri, Eski ve yeni yazı dili, Diş bakımı, 26 Eylül Dil Bayramı, Karşılıklar klavuzu üzerinde öz Türkçe eserler, Bir dili öğrenmek için en lüzumlu kelimeler, Gaziantep dilinin tetkiki, Yunus Emre, Gaziantep ağzında sentaks araştırmaları, Pamuk ziraatı, Gözlerimizi trahomdan koruyalım, Tedavili terbiye ve körler.

Giresun

Halkevleri, halkevi çalışma bürosu, Zehirli gazlar hakkında halkevinde verilen dersler.

Isparta

Halkevi, Yer adları.

İstanbul

Ahlâk ve dinin iki kaynağı, Mustafa Kemâl, gençliğin cinsi terbiyesi, zührevî hastalıklar hakkında genel kısa bilgilerden, Frengi niçin ayıp görülür, İstanbul Halkevi'nin geçen iki yıllık işleri, İstanbul Halkevi'nin 1934 yılı içinde yaptıkları.

İzmir

Halkevi açıldığı günden beri, halkevi içtimaî yardım şubesi broşürü. Yeni psikoloji ve pedagoji, Türk ulusallığı, Tokadizade Şekip. İzmir şairleri antolojisi.

Kadıköy

Genç şairlerimiz ve eserleri.

Kayseri

Halkevi armağanı, Kayseri sözlüğü, Köy gazileri.

Kastamonu

Aşık Kemalî hayat ve eserleri.

Konya

Sahip Ata ile Oğullarının hayat ve eserleri, Ayaşlı Şakir, Orhon alfabesinin Anadolu'daki izleri, Dil, Edebiyat, Tarih araştırmaları, C.H.P. Genyönkurulunca verdirilen konferanslar.

Kütahya

Halk şairleri, Devrim andıcı ve 9 Mayıs 1936, Karasinek zararları ve korunma çareleri, Kütahya'da Cumhuriyet'in on yılı, Her gün beş kelime, Köylünün defteri.

Mardin

Omay Han, Artıkeli.

Mersin

Öztürk masalları, Bulaşık hastalıklardan korunma öğütleri, Sıtma nedir, nasıl korunulur, Evdeki tarihi coğrafya seyahatname kitapları, Zührevî hastalıklar nedir?

Muğla

Akşehir kitabeleri ve tetkikat, Türk adaları, Tütün ekenlere öğütler, Demokrasinin menşe ve tekâmülü, halkevi çalışma broşürleri.

Ödemiş
E. Hamdi Akman'ın konferansları.

Rize
Birkaç söz, birkaç satır.

Samsun
1923-1933, Köylü ve tütüncülerimizin dikkat nazarlarına, Öz dile doğru, C.H.P. İnkılâb hareketleri.

Tekirdağ
Halkevi broşürü.

Trabzon
Afkın ve Afkınlama.

Tire
Sayın konuklar safa geldiniz.

Sivas
Deliktaşlı Ruhsatî'nin hayatı.

Urfa
Bir yıllık iş sayımı, 1934-1935 Halkevi'nin bir yıllık iş sayımı 1935-1936.

Uşak
Halkevleri.

Zonguldak
Mithat Akif, İnkılâb ve İstiklâl.

ÜLKÜ HALKEVLERİ DERGİSİ

DİREKTÖR: M. Fuad Köprülü

Ülkü

Ankara'da dört yıldan beri büyük bir intizamla çıkarak sekizinci cildini tamamlamıştır. Mart 1937'de çıkacak 49'uncu sayısile dokuzuncu cilt başlayacaktır.

Ülkü

Her yıl beheri 500-600 sayfalık iki büyük cilt teşkil eden Ülkü, fikir ve ideal terbiyesine en çok hizmet edecek bir ansiklopedi mahiyetindedir ve memleketin en büyük ilim ve sanat mecmuasıdır. Her sayısı en az seksen büyük sayfa olarak çıkar. Memleketin içinde ve dışındaki bütün fikir ve sanat hareketlerini burada takip edebilirsiniz.

Ülkü

Her sayısında, Türk gençliğini alâkadar edecek türlü mevzulara aid en salahiyetli kalemlerden çıkmış yazılarla çıkar: Fikir hareketleri, felsefe, sosyoloji, antropoloji, coğrafya, musikî, pedagoji, eski ve yeni şark edebiyatları, folklor, halk edebiyatı, edebiyat tarihi, dil tarihi, hukuk, ekonomi, ekonomik tarihi, sanat meseleleri. Spor....

Bibliyografya kısmında memleket içinde ve dışında çıkan ve millî kültürümüzle alâkalı en mühim kitap ve mecmuaların, mütehassıslar tarafından yapılmış hulâsa ve tenkitleri vardır. Notlar ve iktibaslar kısmında Avrupa mecmualarındaki en mühim yazıların tercümeleri bulunur. Bunlardan başka en güzel şiirlere, hikâyelere, piyeslere de mühim bir yer ayrılmıştır.

Ülkü'nün VIII'inci cildinde yazıları çıkan muharrirlerin isimlerini görmek, mecmuanın ilim ve sanat bakımından ehemmiyetini anlatmağa kâfidir:

A. Caferoğlu, Arif Müfit, Ali Nihat Tarlan, Behçet Kemal Çağlar, Cemal Köprülü, Falih Rıfkı Atay, Pr. M. Fuad Köprülü, Dr. Münip Hayri Ürküplü, Hasan Âli Yücel, Kemal Turan Ünal, Nahit Sırrı, Ömer Lütfi Barkan, Pr. Reşit Rahmeti Arat, Sâdettin Nüzhet Ergun, H. Sadi Selen, Sait Aydoslu, Pr. Şerefettin Yaltkaya, Pr. Dr. Şevket Aziz Kansu.... vs.

Ülkü

Kazanç maksadile değil, Cumhuriyet Halk Partisi'nin büyük esaslarını gençliğe, Atatürk nesline aşılamak için çıkarılan bir ideal mecmuasıdır. Bunun için maddî ve manevî bütün fedakârlıklarına rağmen abone şartlarında okuyuculara büyük kolaylıklar göstermiştir.

Abone Şartları:

ÜLKÜ'ye yalnız yıllık abone yazılır ve abone çıkış yılı başından sayılır. Abone parası 250 kuruştur; ilk mektep muallimleri ile bütün talebeler için abone parası 175 kuruştur. Abone paraları Ankara'da ÜLKÜ Direktörlüğüne gönderilmelidir.

Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevleri 1940, Ankara: Ulusal Matbaa, ty.

Halkevleri bütün vatandaşların müşterek malıdır. Halkevlerimizin temiz feyizli ve ilerler bir halde olması vatandaki bütün devlet memurlarının, vatandaki bütün entelektüel sınıfın, bütün ilerlemek istiyen unsurların müşterek malı, müşterek vasıtası oluşundadır. Halkevleri'nin her hangi bir muvaffakiyetsizliğinden doğacak herhangi bir mesuliyet hepsinin, hepsinin boynundadır.

İsmet İNÖNÜ, Şubat 1935

Halkevleri

Bugün Halkevleri kuruluşunun 8'inci yıldönümüdür. Her yıl yeni bir gelişme ve verimle sayıları kadar hizmetleri de artmakta olan Halkevleri'nin bu yıldönümü dolayısile bir kısa muhasebesini yapmak, maksat ve faaliyetlerine bir daha temas etmek fırsatını buluyoruz:

"Cumhuriyet Halk Partisi'nin yaptığı büyük inkılâbın millî benliğe sindirilmesi lâzımdı. İnkılâp en derin manasile bütün varlığımızı yeni bir hayata ve yeni bir istikamete götürüyordu. Bu yeni görüşü halka telkin

ederek yeni zamanın anlayışına göre milleti tek tek fertler halinden çıkararak onları görüş, anlayış ve yapışta bir birlik haline sokmak ve onun iç varlığını inkişaf ettirmek ve benliğinin derinliklerinde kaynayan emsalsiz kıymetleri meydana çıkarmak vazife idi.

Partinin görüşüne göre milletimizin hususî vasıflarına uyacak yollardan yürüyerek her derecedeki resmî tahsil dışında onu bir halk terbiyesile yükseltmek elzemdi. Bunun için cemiyet hayatının ve kültür hayatının yeni anlayışlar ile ve cemiyetimizin kendi unsurlarından kurulacak yeni millî teşekkülün çalışmasiyle beslenmesi düşünüldü. Bu fikir Partinin 3'üncü büyük kongresinde yapılan nizamnameye Halkevleri'nin sokulması neticesini verdi. Uzun tetkiklerden sonra Halkevleri için etraflı bir talimatname yapıldı. Buna göre Halkevleri dokuz şube ile kurulur:

1-Dil, Edebiyat, Tarih
2- Güzel Sanatlar
3- Temsil
4- Spor
5- İçtimaî yardım
6- Halk dersaneleri ve kurslar
7- Kütüphane ve neşriyat
8- Köycülük
9- Müze ve sergi

Bu dokuz şubenin cemiyetin iç varlığını açıp yükseltecek vazifeleri vardır. Her şubenin üç beş âzalık seçilmiş komiteleri bulunur. Komitelerin mümessilleri halkevi İdare Heyetini teşkil ederler. Halkevi'ne girmek ve orada millî kütlenin terbiyesine çalışmak için Partiye girmek şartı yoktur. Bununla beraber Evler, mahallîndeki Parti İdare Heyeti âzasından birinin reisliği altında çalışır. Halkevleri'nde – ne mahiyette olursa olsun – gerilik ve beynelmilelci fikirler yer bulamaz. Halkevleri inkılâba sadık ve milliyetçi bir havanın bütün vatandaşları saran samimî kardeşlik duygusu içinde çalışırlar..."[139]

"Halkevini, adı üstünde olduğu gibi, halkın külfetsizce ve yüksek gayeler için daima toplanmasını temin eden bir yer addetmek, yalnız bu kadarı dahi, bunun büyük bir millî müessese olduğunu anlamak için kâfidir.

"Halkevleri vatandaşların külfetsiz toplandıkları yer olduğu gibi, vatandaşların memleket ve millet işlerini, bilhassa milletin yüksek kültür işlerini, düşündükleri gibi, zahmetsiz konuşabilecekleri bir yerdir."

"Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Halkevleri vasıtasiyle memleket işinde takip ettiği kültür politikası bu vasıta ile ilim ve fenni, güzel sanatları yaymak; bu memleketin siyaseti ve iktisadiyatı hakkında en yeni ve en doğru malûmatı ortaya dökmektedir.

Halkevleri'nde geçirilen millî hayatın inkişafına bugün maddî kuvvet nokta-ı nazarından dahi başlıca ehemmiyet veriyoruz. Silâh kuvvetinden, her türlü cebir ve madde kuvvetinden daha müessir olan nokta, bizim itikadımızca, Halkevleri gibi müesseseler ve fikirlerle bütün millet için de millî hayatın kazanacağı beraberlik, yükseklik ve sağlamlıktır. Her silâhtan üstün olan budur."[140]

139 X uncu yıl rehberi. Sayfa 17

140 İsmet İnönü, Halkevleri yıl dönümü nutku Şubat 1933.

Halkevleri'nde denk bir bütçe ile elverişli bir binanın esas kurulma ve çalışma unsurlarından olduğunu ehemmiyetle kaydettikten sonra bunların gelişmesini ve onarılmasını bekliyerek eli kolu bağlı durmanın mefkûreciliğimize uyar tarafı olmadığını bir daha tebarüz ettirmeliyiz:

"Bir vasıtamız olmasa dahi bir tarlanın ortasında toplanıp yine birbirimizle bağırarak konuşabiliriz; mesele süste değil, teşkilâtın esasında, fikrinde ve cevherindedir."[141]

Sekiz yılın tecrübelerinden sonra Halkevleri'nin daha verimli olabilmesi için ne gibi tedbirlerin alınması lâzım geldiği etrafında fikir teatisinde bulunmak üzere C.H.Partisi Umumî İdare Heyeti'nce bir "Halkevleri Danışma Komitesi" kurulmuştur.

Millî Şef İ. İnönü, Halkevleri ve Halkodaları meselesini milletin içtimaî ve kültürel kalkınmasının belli başlı bir âmili olarak ele almışlar ve her vesile ile bu kurumlara en yakın ve sıcak alâkalarını göstermişlerdir.

Halkevleri'nin vazife ve hizmetlerini umumî bir tasnife tabi tutup bunlara ayrı ayrı temas etmeden ve alınan neticeleri rakamlarla belirtmeden önce Halkevleri'nin memleket hayatındaki manzarasının tesbitini yine şef cümlelerine emanet edelim:

"Halkevleri yeni Türkiye hayatının başlı başına bir unsuru, başlı başına bir remzidir. Yeni nesil, açık havada spor meydanında ve dam altında halkevinde toplanıyor. Ancak böyle bir nesildir ki beden kuvveti, fikir kuvveti ve iman kuvvetiyle yeni Türkiye'nin istikbalini kuruyor, yeni zamanın bütün sert dileklerine cevap vermiye hazırlanıyor.

"Halkevleri Türk vatanında, Türk Cumhuriyet'inde, ahlâk, ilim ve anlayış mefhumlarının tatbik edileceği, izah olunduğu, genişletildiği ve kökleştirilip yerleştirildiği yerlerdir.

Halkevleri bütün vatandaşların müşterek malıdır. Halkevlerimizin temiz, feyizli ve ilerler bir halde olması bütün devlet memurlarının, vatandaki bütün entelektüel sınıfın, bütün ilerlemek istiyen unsurların müşterek malı, müşterek vasıtasıdır. Halkevleri'nin herhangi bir muvaffakiyetsizliğinden doğacak herhangi bir mesuliyet hepsinin, hepsinin boynundadır."[142]

Halkevleri'nden, mevcut talimatnamesine göre, verilip yapılması istenilen işler şöyle sıralanmıştır:

1- Muhitin genel bilgisini yükseltmiye yarıyacak konularda konuşmalar, konferanslar tertiplemek ve kabil oldukça bu konuşmalarda projeksiyondan faydalanmak.

2- Ana Türk dilinin halk arasında yaşıyan kelimelerini, terimlerini eski ulusal masalları, atasözlerini araştırmak, toplamak.

3- Türk sentaksı üzerinde araştırmalarda bulunmak.

4- Umumiyetle folklor üzerinde çalışmak.

5- Ulusal tarihin yersel safhalarına ait belgeleri araştırmak.

6- Tarihî eserlerin ve anıtların korunmasına çalışmak.

7- Yukardaki konularda çalışmak üzere dergi çıkarmak veya çıkmışlarında yazılar yazmak.

8- Mümkün vasıtalardan faydalanarak modern ve arsıulusal müzik ve teganni tarzı ile halk Türkülerimizi esas tutarak halkın müzik zevkini artırmıya ve yükseltmiye çalışmak.

9- Güzel sanatlar mevzuunda kurslar açmak.

10- Bando, Orkestra, Koro heyetleri kurmak veya bunların kurulmalarını ve yaşamalarını teşvik etmek.

11- Bütün halkın ulusal marşları ve şarkıları öğrenmesine yardım etmek.

12- Halk arasında ve oymaklarda söylenen halk Türkülerini toplamak.

13- Halkı Tiyatro vasıtasile yetiştirmek üzere Parti'ce kabul edilen eserleri oynamak.

---

141 İsmet İnönü, Halkevleri yıl dönümü nutku Şubat 1933.

142 İsmet İnönü, Halkevleri yıl dönümü nutku. Şubat 1934.

14- Gezici veya yerli, sesli veya sessiz sinemalardan faydalanarak halkın kültürel ve artistik sevgisini yükseltmek.

15- Kukla, Karagöz, ortaoyunu gibi ulusal oyunları düzenleyip bunlardan halk terbiyesi bakımından faydalanmak.

16- Henüz hiç kulüp bulunmıyan yerlerde kulüp kurulmasına ve mevcutlarının da Türk Spor Kurumuna girmelerini sağlamıya çalışmak (Beden Terbiyesi Kanunu çıkmazdan önceki vaziyet).

17- Sporun her çeşitine ön vermek.

18- Jimnastik ve beden hareketlerinin çeşitlerile uğraşmak.

19- Ara sıra jimnastik günleri tertipleyerek halka jimnastiği sevdirmek.

20- Yaya gezileri teşvik etmek ve tertiplemek.

21- Yurdda bulunan bütün hayır cemiyetlerinin faaliyetlerini daha verimli kılacak çalışmalarda bulunmak.

22- Bakım evleri, süt damlaları, kreş talebe yurtları gibi sosyal yardım kurumlariyle yakından ilgilenmek ve bunların faydalarını arttırmak.

23- Kimsesiz okul çocuklarının yemek, yatmak ve bakımlariyle önemli surette ilgilenmek.

24- İşsizlerin iş bulmalarına yardım etmek.

25- Okuyup yazmak, yabancı dil ve fen dersleri, zanaat ve pratik hayat bilgileri öğrenmek için kurslar açmak veya açılmışlarını teşvik etmek.

26- Halk bilgisinin ilerlemesine yardım etmek üzere kütüphane ve okuma odaları açmak.

27- Köylülerin sıhhî, sosyal, bedîî gelişmelerine ve tekâmüllerine köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve danışma duygularının kuvvetlenmesine çalışmak.

28- Köylerde kır bayramları tertiplemek

29- Halkevi'nin bulunduğu yerde resmî müzeler varsa onları zenginleştirmiye, eksikliklerini tamamlamıya, yoksa bunların kurulmasına çalışmak.

30- Teberru veya para imkânları varsa satın alma suretiyle tarihî değeri olan eski eserleri ve Türk etnografya belgelerini toplamıya çalışmak.

31- Zaman zaman Ar ve Ulusal mallar ve Ürün sergileri açmak.

32- Ulusal bayramlarda genel halk gösterilerini tertiplemek ve yönetmek.

Bu işler tablosuna göre Halkevleri'nin memlekette geniş bir halk terbiyesi işini üzerlerine almış oldukları sarahatla görülür.

Şimdi Halkevleri'nin yapacakları türlü işleri bölümlerde toplayıp mütalâa etmek daha yerinde olur. Bu bölümler şöyle olabilir:

Halkevleri'nin fikir sahasında çalışmaları:

1- Konferanslar,

2- Yayın (kitaplar, dergiler çıkararak)

3- Dershaneler,

4- Kütüphaneler, okuma odaları,

5- Folklor – Etnoloji

6- Tarihî tetkikat,

Halkevleri'nin güzel sanat sahasında çalışmaları:

1- Tiyatro,

2- Resim,
3- Müzik,
4- Fotoğraf
5- Kukla, Karagöz,
6- Sinema,
7- Rakıs (millî oyunlar).

Halkevleri'nin beden sahasında çalışmaları,
Halkevleri'nin sıhhat ve içtimaî yardım sahasında çalışmaları,
Köy işleri,
Halkevleri'nin alelûmum telkin ve irşad sahasında çalışmaları.

Halkevleri'nde Eleman

Halkevi, münevverin ve halkın birbiriyle kaynaştığı, bilenin bilmiyene bilgisini öğretmiye ve bu arada kendisini de yetiştirmiye çalıştığı yer olduğuna göre; bir halkevini çalışır ve işler hale koyabilecek en mühim âmil, elemandır. Halkevi'nin havasını yapacak bilgi ve heyecan elemandan gelecektir.

Parti'den olsun olmasın kadın – erkek bütün Türk vatandaşlarının öğrenmek ve öğretmek, akidelerini içine sindirmek ve yaymak, faydalanmak ve heyecanlanmak, eğlenmek ve kaynaşmak için devam edecekleri en muvafık ve hazır yer halkevidir. Büyükler, halkevinden her bahsedişte Türk milletini ve bilhassa onun münevver çocuklarını halkevinde yararlı olmıya davet etmişlerdir.

Münevverlerden – Hukukçu, doktor, mühendis, muallim, memur... gibi ister serbest çalışsın ister devlet hizmetinde bulunsunlar 3, 5 kişi bir araya geldi mi, orada halkevi veya Odasının manevî cephesi kurulmuş demektir. Halkevi'nin her hamlesi ve inkişaf imkânı bu arkadaşlara yenilerinin katılmasile kabil olacaktır.

Halkevleri'nin bugünkü âza durumunu mesleklere göre tasnif edilmiş bir cetvelle tesbit ediyoruz.

Üyelerin mesleklere ayrılışı[143]:

Mesleği	**Kadın**	**Erkek**	**Yekûn**
Hukukçu	19	1127	1146
Doktor	36	1229	1265
Eczacı	5	285	290
Mühendis	3	323	326
Öğretmen	3011	7484	10495
Güzel Sanatlar	425	5135	5560
Çiftçi	119	12724	12843
Memur	897	16698	17595
İşçi	863	13344	14207
Sair Meslek	12762	24645	37407
Umumî Yekûn	**18140**	**82994**	**101134**

143 Mevcut 373 halkevinden son altı aylık raporları gelen 197 halkevine aittir.

Halkevleri'nde asgarî çalışma planı:

Halkevleri talimatnamesi evlerin kendi muhitlerinde nasıl çalışacaklarını göstermiştir. Yeniden hazırlanmakta olan mufassal çalışma talimatnamesi de bu imkânı pratik noktalardan yeni inkişaflara götürecektir.

Şimdiden işlerin tertiplenmesi ve çeşitlendirilmesi üzerinde daha pratik ve toplu bir anlayışa varmak maksadile Merkezce bir asgarî çalışma planı hazırlanmıştır. Bu, Halkevleri talimatnamesini bir tarafa bırakarak sırf bu plan dahilinde çalışmayı hiçbir zaman istilzam etmez. Bu plan bir tahdit ve takyit unsuru olmaktan da uzaktır. Sadece bir yerde halkevi vardır ve işlemektedir denebilmesi için yapılması şart olan esas faaliyetlerin toplu bir sıralanışıdır. Bu planın bir hususiyeti de para, bina, kifayetsizliklerini de göz önünde tutarak muhitte mevcut diğer imkânlardan faydalanmak arzusunu telkin etmesidir. Meselâ konferans için halkevi binası kâfi değilse bir mektep veya diğer müsait bir başka binanın salonundan istifade etmek mümkündür. Plânda tertiplenen işler Halkevi'nin 9 şubesine göre tesbit edilmiştir. Herhangi bir şubenin teşekkül etmemiş olması ona ait işin geri bırakılmasını tazammum etmez. Şubeleri bulunmıyan işleri yürütmek Halkevleri İdare Heyeti'nin vazifeleri cümlesindendir.

Halkevleri Çalışmalarının Kısa Tahlilleri

"Halkevleri vatandaşların külfetsiz toplanacakları yer olduğu gibi vatandaşların memleket ve millet işlerini bilhassa milletin yüksek kültür işlerini, düşündükleri gibi, zahmetsizce konuşabilecekleri bir yerdir."

İsmet İNÖNÜ

Konferanslar:

Halkevleri'nde yapılan konferanslar üç tertip arz etmektedir;

1- C.H.Partisi'nce profesörlere ve doçentlere verdirilen konferanslar,

2- Halkevleri üyelerinin mevzularını kendileri seçerek verdikleri konferanslar,

3- Asgarî çalışma planına göre 1939 senesi içinde bütün Halkevleri'nde verilmesi istenilen konferanslar.

Partice tertip edilen konferanslar kalabalık şehirlerin Halkevleri'nden başlıyarak gittikçe yayılmakta ve arttırılmaktadır. Halkevi üyelerinin vermekte olduğu konferansların daha alâka çekici ve daha faydalı olmaları için zaman zaman yapılan tamimlerde bazı esas ve tavsiyeler tesbit edilmiş bulunmaktadır. Asgarî çalışma planında tatil ayları hariç bırakılarak ayda iki konferans istenmiştir. Mevzular mahallîn ihtiyacına göre temas edilecek meseleler serbest bırakılmış olarak sıhhat, terbiye, edebiyat, hukuk, ziraat, teknik, ekonomi, güzel sanatlar, tarih inkılâp kısımlarına ayrılmıştır. Mahallinde konferansçı bulamıyan Halkevleri yakın Halkevleri'nden konferanscı dâvet etmektedirler.

Yayın ve Dergiler:

Halkevleri'nin neşriyatı başlıca üç kısma ayrılmaktadır:

1- Mahallî tarih, halkıyat ve hayat tetkiklerine ait olan yahut da bir gezinin, bir çalışmanın, bir kutlamanın tafsilâtını veren broşürler.

2- Muhitin tarihini veren, halkiyatını inceliyen, muhitte yetişen büyüklerin eserleri ve hayatlarını anlatan kitaplar;

3- Mecmualar veya mahallî gazetelerde devamlı sayfalar;

Broşürlerden ait olduğu mevzularda ilmî tetkikler yapacak heves ve salâhiyetlere anahtar olabilecek bahisleri ihtiva edenleri pek çoktur. Hemen her Halkevinde basılmak imkânı parasızlık yüzünden bulunmamış, böyle bir iki broşür hazır durmaktadır. Kitaplardan başlı başına bir meseleyi, bir mevzuu ele alıp da vahdet ve metod dairesindeki hakikî bir eser mahiyeti kazanmış olanlar gittikçe artmaktadır.

Halkevleri'nin ancak para, eleman ve baskı imkânları mevcut görülebilen muhitte olanlarından 26'sı mecmua neşretmektedir.

Bu mecmuların adları ve hangi Halkevleri tarafından çıkarılmakta olduğu şu listede görülmektedir:

Halkevi	Derginin Adı	halkevi	Derginin Adı
Adana	Görüşler	G. Antep	Başpınar
Afyon	Taşpınar	Giresun	Aksu
Artvin	Çoruh	İsparta	Ün
Balıkesir	Kaynak	İzmir	Fikirler
Burdur	Burdur	Kayseri	Erciyeş
Bursa	Uludağ	Konya	Konya
Çorum	Çorumlu	Manisa	Gediz
Denizli	İnanç	Mersin	İçel
Diyarbakır	Karacadağ	Muğla	Muğla
Elâzığ	Altan	Niğde	Akpınar
Eminönü	Yeni Türk	Samsun	XIX Mayıs
Eminönü	H.B. Haberleri	Sinop	Dıranaz
Eskişehir	halkevi	Sivas	IV Eylul

Her vilâyet merkezindeki Halkevi'nin vilâyet dahilindeki Halkevleri'nin müşterek mecmuası mahiyetinde aylık bir dergi neşretmeleri esas ittihaz edilmiştir.

Dersaneler ve Kurslar

"Yetişen nesillere, gelecek nesillere müsbet ilimlerin sade ve yaratıcı mahiyeti bütün memleketin entelektüelleri, memurları, şurada ve burada görmüş olanları tarafından her vesile ile anlatılmalıdır. Halkevleri tekemmül ettikçe bir mektebin laboratuvarı gibi sade vasıtaları toplıyarak vatandaşlara müsbet ilimlerin tatbikatını göstermelidirler."

İsmet İNÖNÜ

Bilgi ve görgüsünden vatandaşlarını faydalandırmak istiyen, talim, tecrübe ve tatbikatının kendi malûmatını derinleştirmek ve hayatîleştirmek için en iyi çare olduğunu anlıyan münevverlerimiz boş saatlerini bulundukları muhitin halkevi hizmetine hasretmeyi zevk ve vazife bilmektedirler. Halkevleri de bu sayede muhitte tâlibi ve alâkalısı bulunan muhtelif bilgi, sanat ve marifet kurslarını açabilmektedirler.

22 çeşit mevzu üzerinde çalışmakta olan kurslar şöyle bölümlere ayrılabilir:

1- Ümmîlikle mücadele kursları,

2- Yabancı dil kursları,

3- Güzel sanatlara müteallik kurslar,

4- Pratik bilgi kursları.

Kütüphaneler ve okuma odaları

"Halkevleri memleketin ekonomik ve kültürel yaşayışında, her bakımdan, tarla ekmekten büyük bir fabrikayı işletmeye kadar bütün işlerde iyi hazırlanmış özel bir bilgiye ihtiyaç olduğuna inanmayı yaymalıdır. Okuma hevesini çoğaltma Halkevleri'nin başlıca işlerindendir."

İsmet İNÖNÜ

Halkevleri talimatnamesinin de tasrih etmiş olduğu gibi her halkevinde bir kütüphane ve bir okuma odası tesisi şarttır. Bu kitapların okuyucular istedikçe kolay ve çabuk bulunması iyi muhafaza edilmekte olması Halkevleri'nden ısrarla istenen vazifelerin başında sayılmaktadır. Bu hususta kılavuz kitaplar neşrine ve izah edici tamimler gönderilmesine ehemmiyet verilmiştir.

Halkevleri kütüphanelerine kitaplar şu suretle tedarik edilmektedir:

1- Halkevleri bütçeleri nisbetinde kitap satın almaktadırlar,

2- Teberru ile kitap tedarik etmektedirler,

3- Muhtelif hükümet dairelerinde neşriyatından Evlere de göndermektedir.

4- C.H.P. her sene bütçesine koyduğu tahsisatla kitap ve mecmua alarak tevzi etmektedir.

Etnoloji – Folklor

Halkevleri'nin Folklor sahasındaki çalışmaları dağınık olmasına rağmen çoktur. Milletin harsî varlığını belirtecek bu mesaî Halkevlerimizde şu suretle mütalâa edilebilir:

1- Halk dilinden kelime ve terim derlemeleri yapmak.

Bu mesaînin birçok mahsulleri Türk Dil Kurumu'na gitmiş bulunmaktadır.

2- Halk masallarını, âdetlerini toplamak.

Bu toplayışın mahsulleri Halkevleri dergilerini belli başlı sermayesini teşkil etmektedir.

3- Halk Türkülerini toplamak, bunları zaman zaman Halkevleri'nde dinletmek.

Halk Türkülerini toplayıp broşürler haline koyan veya dergilere veren Halkevleri'nin sayısı gittikçe artmaktadır.

4- Halkın kullandığı çeşitli eşyayı toplamak ve muhafaza etmek.

Böyle koleksiyonlar yapan Halkevlerimiz vardır.

5- Halk oyunlarını teşvik etmek.

ki buna millî rakıslar bahsinde ayrıca temas edilecektir.

Halkevleri neşriyatının mühim bir kısmı folklora taâlluk etmekle beraber Eminönü halkevi de ayrıca ayda bir "Halk bilgisi haberleri" adiyle bir mecmua neşretmektedir.

Tarih tetkikleri

Halkevleri'nin, muhitlerinin tarihlerini yazmak daha doğrusu bunları aydınlatacak vesika ve malûmatı bir araya toplamak, muhtelif eserlerde muhitin tarihine ait rast gelinen pasajları bir arada mezç ve telif etmek hususlarında verimli teşebbüslere geçtikleri görülmektedir.

Halkevleri'nce hazırlanan kitapların en değerlileri arasında bu tetkiklerin yeri vardır. Spor ve köy gezilerinde civardaki tarihî harabelere uğramak suretiyle bu gezilere bir tetkik çeşnisi de veren Halkevlerimiz vardır. Evlerimizde zaman zaman tarihî konuşmalar da yapılmaktadır.

Güzel Sanatlar

Tiyatro:

"Güzel sanatlar yalnız yüksek bir insan cemiyetinin temeli olan ince ve güzel hisleri terbiye eden vasıta değildir. En sert iradeleri de yetiştirmiye vasıta olan başlıca bir münebbih, başlıca bir yürütücüdür."

İsmet İNÖNÜ

Halkevleri'nin eğlenip görmiye, telkin edilip öğrenmeye hazır kalabalıkları en kolay kendine çeken çalışmaları başında temsil gelmektedir. İptidaî dekor ve makyajlarla yapılan temsiller bile birkaç defa daha oynamayı icap ettirecek bir alâka ile karşılanmaktadır. Yapacakları telkin müsahabelerine ve fikir hasbühallerine toplu bir ilgi çekmek istiyen Halkevleri en tesirli çare olarak o günkü programlarına büyük küçük bir temsil ilâvesini düşünmektedirler.

Bütün memlekette yalnız piyes seyretmek için değil temsil etmek için de hararetli bir alâka göze çarpmaktadır.

Halkevi sahnesinde vazife almanın bir kürsüde konuşmak, bir mektepte ders vermek kadar ulvî ve aziz bir şey olduğunu kadın – erkek bütün Türk vatandaşlarının gittikçe daha iyi anladıkları görülmektedir.

Resim:

Halkevleri'nce, memlekete yerleşmiye ve gelişmiye başlıyalı henüz çok zaman geçmiyen, resim sanat ve zevkini teşvik ve tamimine de elden geldiği kadar çalışılmakla beraber henüz göğüs kabartacak büyük bir netice belirtmeye ve bir rakam zikretmiye imkân olmamıştır. Muhitindeki istidatların ve eski meraklıların yaptıkları tabloları bir arada teşhir etmiye çalışan Halkevleri'ne her yıl bir iki yenisi katılabilmektedir. Bazı Halkevleri resim atölyeleri açarak muhitteki istidatları bulmak ve yetiştirmek imkânına kavuşmuşlardır. C.H.Partisi'nin ressamlarımızı yurd içinde mevzular aramıya dâvet ve teşvik eden hareketleri Halkevleri'nin bu hususiaki gayret ve teşviklerine en güzel müessir olmaktadır.

Müzik:

Halkevlerimizde musikî çalışmaları şöyle toplanabilir:

1- Bando,
2- Koro,
3- Orkestra,
4- Dağınık çalışmalar,
5- Musikî dersleri,
6- Konserler,
7- Radyodan faydalanma.

Halkevleri'nin güzel sanatlara ve bilhassa musikîye verdiği ehemmiyet gün geçtikçe artmaktadır. Bu alâka merkezin daimî ikrazları ve hazırlıklariyle beslenecek ve veçhelendirilecektir. Musikî çalışmalarına mahdut meraklılar zümresine münhasır kalmaması en güzel telkin ve terbiye vasıtası olarak kalabalık kimseler tarafından sade dinlenen değil yapılan da bir şey olması için işe basit ve mümkün kısımlardan başlamak zarureti göz önünde tutulmaktadır.

Birçok Halkevlerimiz sık sık konserler vermekte, korolar yetiştirmiye çalışmaktadır. Birçok halkevi bandoları gün geçtikçe gelişmekte ve düzenlenmektedir.

Fotoğrafçılık:

Bu mevzuu belli başlı bir iş olarak almamızın sebebi bilhassa henüz birçok yerlerde iyi fotoğraf almanın mümkün olmadığını gördüğümüzdendir. Buna memleketin güzel manzaralarının, kıyafetlerinin, tarihî ve bedîî eserlerinin cam ve kâğıtta tesbiti lüzumunu da ilâve edebiliriz.

Bazı Halkevleri'nin bu bakımdan yapmış oldukları fotoğraf sergileri iyi neticeler vermiştir. Ayrıca Nisan ayı içinde Ankara'da bir "Halkevleri Fotoğraf Sergisi" açmak ve muvaffak fotoğrafları mükâfatlandırmak esası kabul edilmiştir.

Karagöz ve Kukla:

Yığın terbiyesinde, halk ve çocukları eğlendirerek ucuz ve cazip telkin yapabilmekte büyük rolleri olduğu başka memleketlerin geniş mikyastaki tecrübeleriyle sabit olan kukla tiyatrolarına ve bize mahsus sade ve an'anevi bir halk oyunu olan karagöze Halkevleri'nce ehemmiyet verilmesi lüzumu gün geçtikçe göze çarpmaktadır.

Muhitinde bu hususta ehliyet ve tecrübe sahibi olanları bulup çalışmıya teşvik etmek Halkevleri'nin en çok ehemmiyet verdiği vazifelerden biri olmaktadır. Halkevleri'nin halkımızın yıllardır görmiye alıştığı ve özendiği karagöz perdesini yeni inan ve ülkülerin ışığında kurmak, karagöze yeni senaryolar hazırlamak hususunda gayret gösterdikleri olmuştur.

Halkevleri karagöz ve kukla işini bir uçtan ele alınan ve meydana çıkıp müracaat eden oldukça rağbet gösterilen bir çalışma mevzuu telâkki etmeyi kâfi görmiyecekler, ehil elemanları köşelerinde bulup hizmete dâvet edip bunlara malzemeler ve senaryolar hazırlıyarak harekete geçeceklerdir.

Sinema:

Halkevleri sinemanın halk topluluğunu temin için en cazip bir vasıta olduğunu anlamışlardır. Bütçesi imkân veren her halkevi bir sinema makinesi almak karar ve teşebbüsündedir.

Birçok Halkevleri'nin raporlarındaki dilekler sütununda baş yeri sinema veya projeksiyon almaktadır. Bunlar olunca da film yokluğu şikâyeti mucip olmaktadır.

Halkevleri'nin sinemayı bir varidat menbaı olarak değil tiyatroda, karagöz ve kuklada olduğu gibi yeni ve cazip bir telkin vasıtası olarak ele almaları yeni bir tamimle tavsiye edilmiştir.

Millî Rakıslar:

Halkevlerimiz muhitlerindeki millî raks hareketi ve hevesleriyle gün geçtikçe daha alâkalanmaktadırlar. Müsamerelerinde bunlara itinalı bir yer vermek gün geçtikçe Halkevleri'nin isabetli âdetleri arasına girmektedir. Köy gezilerinde ve meydan topluluklarında konuşmalar, temsiller ve şarkılar yanında millî rakıslara da aynı ehemmiyetle yer verilmektedir.

Bu rakısların bilhassa kadın-erkek bir arada yapılmakta olanı tercih edilmektedir.

Beden Terbiyesi

Yapılan bir tetkikte bugün Halkevlerimizin spor ile ilgisinin durumu şöyledir:

50 halkevinde içinde jimnastik veya eskrim veya güreş yapılmıya müsait salon vardır. Bunlardan dördündeki salonda jimnastik tesisleri vardır.

60 Halkevi'nde avlu vardır (Jimnastik tesisleri yapılabilir).

18 Halkevi'nde avlu, jimnastik âleti (çok mahdut olarak) vardır.

15 Halkevi'nde güreş minderi vardır.

50 Halkevi'nde voleybol vasıtası vardır.

7 Halkevi'nde basketbol vasıtası vardır.

30 Halkevi'nde satranç takımı vardır.

6 Halkevi'nde kayak malzemesi vardır.

12 Halkevi'nde dağ sporlarile meşgul olunuyor.

14 Halkevi su sporlariyle meşgul oluyor.

30 Halkevi atlı ciridi himaye ve teşvik ediyor.

Sosyal Yardım

Halkevleri sosyal yardım şubelerinin çalışmalarını şöylece toplıyabiliriz:

1- Poliklinik mesaîsi, fakir hastaların muayenesi ve bunların arasından yardıma muhtaç görünenlerin ilâçlarının temini,

2- Yardıma muhtaç mektep talebelerine yapılan muavenet;

A) Yurdda barındırarak,

B) İaşelerini temin ederek,

C) Mektep levazımını vererek,

D) Tahsile gidecekleri mekteplerine sevk ederek,

E) Nakdî yardımlar yaparak,

F) Giyeceklerini temin ederek.

3- İşsizlerin iş sahibi olmalarına delâlet,

4- Zaruret içinde kalmış vatandaşlara yiyecek, giyecek yakacak veya memleketlerine dönmek üzere yol masrafı vermek suretiyle yardım,

5- Halkevleri'nin bulunduğu merkezlerdeki hayır cemiyetleriyle mesaî beraberliği tesis etmek, onların faaliyetlerini daha verimli kılacak çalışmalarda bulunmak,

6- Yukarda yazılı yardımları yapabilmek için zaman zaman paralı müesseseler veya balolar tertiplemek.

Halkevleri'nin halktan bir şey almayan buna mukabil halka maddî ve manevî bir şeyler vermek azim ve kararında olan müesseseler olduğunu bilhassa bu şubelerin bu şekildeki çalışmaları iyice belirtmiş bulunmaktadır.

Köycülük

Hars ve medeniyet münakaşaları üzerinde çok duran Ziya Gökalp, harsın halkta, medeniyetin de münevverde olduğunu söyledikten sonra millet olabilmek için güzidelerin harslaşmasını ve halkın da medenîleşmesini isterdi. Bunun için de Türkçü gençlerin muallimlikle köylere gitmesini, yaşlı olanların da hiç olmazsa Anadolu'nun iç şehirlerinde vazife almasını tavsiye ederdi. Türk sosyoloğunun bu fikri Halkevleri talimatnamesinde : "Köycülük Şubesi'nin esas vazifesi köylerin sıhhî, medenî, bedîî inkişaf ve tekâmülüne, köylü ile şehirli arasında karşılıklı sevgi ve tesanüt duygularının kuvvetlenmesine çalışmaktır" ibaresiyle daha müşahhas olarak yer almış bulunmaktadır.

Talimatnamenin köylülerin mümkün olduğu kadar sık ve çok Halkevleri'ne dâveti ve halkevi mensuplarının fırsat düştükçe ve fırsat icat ederek köylere gitmeleri hususundaki tavsiyeleri birçok Halkevleri'nce geziler tertip etmek ve evde köylü geceleri hazırlamak suretiyle tatbik edilmektedir.

İstatistikler:

(Halkevleri altı ayda bir Merkeze bir rapor göndererek her şubenin faaliyetinden rakamlar ve kısa izahlarla haber verirler.

Geçen yılın ilk altı aylık çalışma raporlarından "308" i, ikinci altı aylık raporlarından da "201"i incelenmiş bulunuyor.

Bu rakamları, bu nisbetleri göz önünde tutarak tetkik etmek gerektir.)

Konferanslar:

Sayı	halkevi başına vasati isabet	Dinleyici sayısı	Konferans başına
2835	11.19	917.724	327.17

Kurslar:

Kurs sayısı	Devre sayısı	Müdavimler
Türkçe	158	11430
Yabancı Diller	39	2674
Biçki dikiş	18	910
Müzik	36	1670
Daktilo-Steno	8	2109
İkmalleri yetiştirme	24	1323
Köy muhtarları	5	585
Zehirli gazler	7	3691
Resim-Heykel	12	317
Çiçekçilik-Şapkacılık	29	9472
Muhasebe	3	246
Motörcülük	5	245
Yekûn		**34672**

Kütüphâneler:

Kitap sayısı	halkevi başına vasatî isabet	Okuyucu	halkevi başına	Kitap başına
349.093	1133.4	203.0761	5454.4	5.9

Tiyatro:

Sayı	halkevi başına	Gelenler	Beher temsile vasatî isabet
2921	9.48	918104	348.5

Sinema:

			Sinema makinesi	
Sayı	Gelenler	Film başına vasatî isabet	Sesli	Sessiz
1557	615206	395.12	22	11

Konser:

Sayı	halkevi başına	Gelenler	Konser başına
1241	4.9	362685	293.88 (*)

(*) Bu konserler içinde bando konserleri dahil olduğu gibi hak sazlariyle yapılmış olanlar da vardır.

Sergiler:

	Sayı	Gelenler
Resim sergisi:	32	222851
Fotoğraf sergisi:	4	694
Sair sergiler:	68	394807
Yekûn	**104**	**618352**

Sosyal Yardım:

Para yardım	Yiyecek	Yakacak	Giyecek	Muayene edilen hasta	Muayenehanesi olan
38112 L.	102.297K.	32370 K.	9175 Tk.	36.391	23

Radyo ve Diğer Müzik Âletleri

Radyo:

Radyo	Amplifikatör	Hoparlör	Bando
208	13	76	101

Köy gezisi:

Sayı	halkevi başına
1492	4

Muhtelif vesilelerle bir yıl içinde Halkevleri'ne gelenlerin sayısı: 8.133.829

Halkevleri ve Halk Odaları ile İlgili Teşebbüsler

Halk Odaları açılması, CHP Beşinci Büyük Kurultayı'nda kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine hazırlanan 'Halk Odaları Talimatı' CHP Umûmî İdare Heyeti'nce kabul edilecekti.

Hazırlanan talimata göre, Halk Odaları'nın açılması ve yönetimi CHP Umûmî İdare Heyeti'nin yetkisinde; bina, tesisat ve mâlî imkânların temini ise CHP'nin il, kaza, nahiye veya Ocak İdare heyetlerinin sorumluluğunda olacaktı.

Bu dönemde CHP'nin Halkevleri ve Halk Odaları'na özel bir önem verdiği görüldü. Millî Şef İnönü, parti teşkilâtının halk üzerindeki otorite ve prestijini yeniden artırmak, partinin halkla yakınlaşmasını sağlamak ve özellikle kırsal kesimlerde partiye itici bir güç kazandırmak gibi nedenlerle Halk Odalarının kurulmasını istemişti. 1939 yılında halkevi sayısı 373, 1943 yılı sonu itibariyle 394 idi. Halk Odası açılmasına 1940 yılında başlanmış, bu sayı 141 iken 1943 yılı sonunda 231'e ulaşmıştı. Halkevleri ve Halk Odaları, CHP yönetimince parti teşkilâtı bünyesinde görülmüş ve CHP'nin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmişti. CHP Genel Sekreterliği'nden halkevi Başkanlıklarına gönderilen tamimler, bunun açık bir örneğiydi.

Partimizin Halkevlerile bütün yurddaşlara kucağını açması, vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yaptı.

Kemal Atatürk

Halkevi yeni Türkiye hayatının başlı başına bir unsuru, başlı başına bir remzidir.

İsmet İnönü

Halkevleri'nin ve Odaları'nın Yıldönümünde, yayımlanan bir broşürle bu kurumların toptan hesabını vermek gelenek olmuştur. İşte bu sefer de 1945 Şubatı'ndaki 14'üncü yıldönümünde bu broşürle o geleneğe uyulmuş oluyor.

Halkevleri'nin ve Odaları'nın çalışmalarını merkezden daha sıkı gözetmek, tecrübeli Halkevleri'nin düşüncelerinden de faydalanmak için Ankara'da –içine 4 halkevi ve 1 Halkodası Başkanını da alan- bir "Halkevleri ve Odaları Yüksek Danışma Kurulu" kurulmuştur.

Kurulun üyeleri bölge bölge dolaşarak Evleri ve Odaları içinden görmüşler, daha iyi ve düzenli çalışmalarını sağlayacak tedbirler ve çareler ileri sürmüşlerdir. Birçok meseleler heyetin toplantılarında uzun uzun incelenmiş, bulunan hal çareleri C.H.P. Genel Sekreterliği'ne ve Halkevleri Bürosu'na bildirilmiştir.

Bu fikirlerden birinin uygulanması eseri olarak; gittikçe genişleyen ve derinleşen halkevi ve Odası meselelerini yönetmek için beş kişilik bir "Yönetim Kurulu" teşkil edilmiş, bu arada işler beş esaslı kısma ayrılarak her arkadaşın ayrıca bu bölümlerden biri üzerinde çalışması uygun görülmüştür.

Bu yeni kuruluşların Ev ve Odalardaki verimi artıracağı ümidiyle bu seferki broşürde rakamdan çok, olaya önem verilmiş ve ayrıca gelecek yıllar içinde neler yapılmak istendiğine yer yer, kısaca işaret olunmuştur.

Geçen yıl Halkevleri'nin sayıları 438, Halkodalarının sayıları da 2688 dir. Bunların bir yıl içindeki başarılarına ana hatlariyle dokunulmuş; her konuda muvaffak olan Halkevleri'ne ve Odalarına misal olmak üzere bir ikisinin adı anılmakla yetinilmiştir.

Evlerin ve Odaların bu çalışmalarını anlatmaya geçmeden önce Cumhuriyet Halk Partisinin, sanat ve kültür çalışmaları üzerinde geçen bir yıl içinde neler yaptığını, memleketteki sanat ve kültür hareketlerini nasıl teşvik ettiğini belirtmek de yerinde olacaktır.

Mimarlar Gezisi – Türk sanatının her şubede yerli kaynaklardan feyzalarak garp metotlariyle gelişmesini isteyen C.H.P., Türk mimarlarına da yurdun tarihî ve millî yapı özelliklerini, iklim ve malzeme şartlarını tanıtmak ve sanat eserlerimizle daha yakından temaslarını sağlamak üzere neticesi geçen yıl alınan bir gezi tertip etmiştir.

Bilhassa Erzurum'da 45 gün çalışan ilk gezi heyeti 1 Eylül 1945'te Ankara Sergievi'nde açmış olduğu

Sergi ile Doğu illerimizin tarihî ve millî mimarîsi hakkında hem halka fikir vermiş, hem mimarlarımızın alâkasını çekmiştir.

Ressamların Yurt Gezisi – Yıllardan beri resmimize memleket insan ve manzarasının girmesini, ressamlarımızın memleket konulariyle yakından ilgilenmelerini sağlamak için Partice tertiplenen Ressam gezileri geçen yıl da belli başlı üç Birlikten ikişer ressam seçtirmek suretiyle teşkil edilmiş; Bursa, Edirne ve Konya'ya giden ressamlarımızın getirdikleri eserler yıldönümü dolayısıyla tertiplenen serginin bir tarafında teşhir edilmekte bulunmuştur.

Yapı, Piyes ve Şiir Müsabakaları – Sanat hareketlerine bir başka teşvik olmak ve sanat yaratmalarına hız vermek için tertibi düşünülen müsabakalardan üçü de geçen yıla rastlamıştır:

Modern köy ve köyevi konusu etrafında mimarlarımızı harekete getirmek için yapılan müsabakaya 26 proje gönderilmiştir. Birinciye 4000, ikinciye 3000, üçüncü seçilen iki esere 2000 er lira, mansiyon alanlardan birine 1500 lira, bir tanesine 1000 lira, bir tanesine de 500 lira verilmiştir. Müsabakanın mahiyeti ve neticesi yine Ankara Halkevi'ndeki yıldönümü sergisinde görülecektir.

Hem halkevi sahnelerine uygun piyes elde etmek hem de sanatkârlarımızı piyes yazmağa teşvik etmek için açılan müsabakaya 2000, 1500, 1000'er liralık mükâfatlar konmuş, fakat gelen 102 eserden hiçbiri jürice beğenilmemiştir.

Türk Şiirinin 1945 yılındaki gelişmesini göz önüne koymak ve genç istidatları teşvik etmek için açılan şiir müsabakasına 164 kişi katılmıştır. Birinciye 2000, ikinciye 1500, üçüncüye 1000 lira mükâfat verilmiştir. Bu üç eser de aynı sergide teşhir edilmektedir.

Halkevleri'ne ve Odalarına Yapı ve Malzeme Yardımları

C.H.P. ayrıca Halkevleri'nin ve Odalarının birer binaya ve gereken malzemeye sahip olabilmeleri için kabil olan yardımları yapmakta, mahallînce ev ve oda için iyi bir kaynaşma olduğunu gördüğü ve çalışılacağını umduğu yerler için esaslı teşebbüsler de bulunmaktadır. Bu cümleden olarak geçen yıl içinde Maraş, Bartın, Acıpayam, Seferhisar, Dikili, Ödemiş, Bayındır, Kuşadası, Tire, Urla, Akçakoca, Doğubayazıt, Manavgat, Serik, Kaş, Finike, Gelibolu, Çumra, Akçaabat ve Mudurnu Halkevleri'nin yapılmasına devam olunmuştur.

Hendek, Pasinler, Nallıhan, Araç, Cide, Bayramiç, Ayvacık, M. Kemalpaşa, Karacabey, Aksaray; Nevşehir, Suruç, Sürmene, Mersin, Borçka, Pülümür ve Keçiborlu Halkevleri geçen yılda tamamlanmıştır. Kırşehir halkevinde onarma ve değişiklik yapılmıştır.

Ayrıca 21 halkevi binasında tamir ve ilâveler yapılmış; Ayancık, Balıkesir, Bitlis, Borçka, Gerze, Gümüşhane, Meriç, Pasinler, Sinop Halkevleri'ne Genel Sekreterlikten döşenti veya döşenti ödeneği verilmiştir.

1944-1945 bütçe yılında Halkodalarımızın yapılması, onarılması ve döşenmesi için Merkezden 967.000 liralık yardım yapılmıştı. 1945 yedi aylık bütçe döneminde de 271.000 liralık yardımda bulunulmuştur.

Kuruluş – "Türk Milletinin çağdaş milletlerin seviyesine çıkması", "Baba oğul cephede, ana, kız Anadolu yollarında beraber çarpışan ve çalışan Anadolu evlâtlarına lâyık oldukları ve vaat ettiğimiz neticeleri vermek" ülkülerini gerçekleştirmek yolunda Halkevleri'nden ve Halkodalarından büyük hizmetler beklendiğini biliyoruz.

İşte halk için, halk içerisinde ve halk eliyle kurulmuş olan bu kültür yuvaları kaybedilen zamanı kapatmak, sosyal hayatımızı geliştirmek gayretiyle milletçe harcadığımız emekler arasında çok yararlı işler görmektedir. Bir yandan sayıları artarken bir yandan da hizmet sahaları genişlemekte ve derinleşmektedir.

Geçen açılış yıldönümünde Halkevlerimizin sayısı 406 idi. Geçen yıl açılan 32 Halkevleriyle beraber bu miktar 438'e yükselmiştir. Bu yıl da 16 Halkodası halkevine çevrilmekte ve 1 halkevi de yeniden açılmaktadır. Bu suretle Halkevlerimizin sayısı 455'i bulmaktadır.

Halkodalarımıza gelince: Geçen açılış yıldönümünde bunların sayısı 365 idi. Geçen yıl bunlardan 15 tanesi halkevine çevrilmiş, geri kalan 350'ye yeniden açılan 2338 Halkodası da katılınca Halkodalarımızın mevcudu 2688'e yükselmişti. Bu yıl yeniden 1394 Halkodası açılmış olduğundan Halkodalarımızın sayısı 4066'yı bulmuştur.

Bu suretle halkevi veya Halkodası adı altında millet hizmetine girmiş olan kurumlarımız bugün 4521 mevcutlu bir birlik teşkil etmektedir.

Halkodalarına Toplu Bakış

1-Maddî durumları:

Yapıları, çalışma araçları ve bütçeleri Halkodalarının maddî taraflarını teşkil eder. Bunlara kısaca göz atmayı faydalı bulmaktayız.

a) Yapı:

Halkodaları, bilindiği gibi, Halkevleri'nin birer küçük örneğidir. Buna, bütçe ve katılacak üye bakımından bir halkevini açmağa oranın şart ve imkânları elvermeyen yerlerde Halkodaları kurulmaktadır. Halkevleri'nde 9 çalışma kolu vardır. Bir yerde halkevi açılabilmesi için en az 3 kolu idareye yetecek kadar üye bulunması şarttır. Halkodalarında ise ayrıca kollar ve bu kolları idare edecek komiteler yoktur. Her Halkodasında 3-7 kişilik bir idare kurulu bulunur ve Halkodasının bütün işleri bunlar tarafından görülür.

Bir yerde Halkodası açılabilmesi için orada en az 50 üyenin kaydedilmiş olması ve bir toplantı salonu ile bir okuma odasının ve odayı idare edecek kadar bir bütçenin sağlanması lâzımdır. Ayrı bir okuma odası bulunmadığı takdirde toplantı salonu, münasip bir yerine kitap dolabı konulmak suretiyle, hem salon hem okuma odası olarak kullanılabilir.

Halkımızın dörtte üçünden çoğu köyde yaşadığına göre bizde kalkınma ve yükselme dâvası hemen hemen bir "köy kalkınması" dâvası demektir.

Bu bakımdan milletçe kalkınma ve yükselme azminin ifadesi olan Halkevleri ve Odaları sayısının son yıllarda kaydettiği artış, millî hayatımızın gereklerine ve gerekçelerine tam bir uygunluk arz etmektedir. Sayılar artmakta ve bu artış köylerimizin bünyesine daha uygun olan Halkodalarında en geniş nisbette kendini göstermektedir.

Halkodaları binalarının büyük bir kısmı köy tüzel kişiliğine aittir. Bir kısmı Parti malıdır. Bazı yerlerde ise kira ile tutulan binalardan faydalanılmaktadır. Fakat bu sonuncuların çoğu Halkodası yapılmıya elverişli değildir. Bunlar tek salondan veya küçük bir oda ile bir salondan ibaret bulunuyorlar. Birçok yerlerde kitaplıklar ve okuma salonları ayrı değildir. Birkaç yerde de şahıslara ait köy odaları Halkodası olarak kullanılmaktadır.

Halkodaları için esas olan bunların, elverişli ve örnek yapılara kavuşmasıdır. Fakat bu, zamanla gerçekleşecektir. Birçok yerler bu ihtiyacı duymuşlar ve karşılamak imkânlarını da bulmuşlardır. Gerek Genel Sekreterlikçe gerek illerdeki Parti teşkilâtınca bu teşebbüsler, elden geldiği kadar, desteklenmektedir. Yurdumuzda geniş ölçüde uygulanmasına girişilen ilköğretim seferberliği dolayısiyle her yerde köy ilkokullariyle, öğretmen evlerinin ve işliklerinin yapılmasına başlanılmış olduğundan Halkodaları yapıları, şimdilik, ikinci planda yer almıştır. Bununla beraber şimdiye kadar 150'ye yakın Halkodası yeni binaya kavuşmuştur.

Yeni Halkodaları binalarının yapılmasında kendilerini gösteren iller sırası ile *Antalya, Çoruh, Konya, Çanakkale, Denizli, Niğde, Ankara, Bitlis, Gümüşhane, Malatya, Edirne*'dir.

Yapıları bitenlerden başka 445 yerde de yeni tip Halkodası binaları tamamlanmak üzeredir. Halkımızın bu binaların yapılmasında ve inşaatı bitenlerin döşenmesinde gösterdikleri büyük fedakârlığı ve gayreti minnetle anmak ve öğmek borçtur.

Halkodaları için hazırlanan bina tipleri; yapılacağı yerlerin nüfus sayısına, yaşama şartlarına ve yapı malzemesine göre düşünülmüştür. Bunlar büyük, orta, küçük olmak üzere başlıca üç tipe ayrılmıştır. Bundan başka sıcak ve soğuk yerlerde ormanlık bölgeler için ayrı planlar hazırlattırılmıştır. Büyük tip Halkodalarında birer toplantı ve okuma salonu ve bir çalışma odası vardır. Bunlarda ayrıca sahne, bekçi odası, ayakyolu, eşya deposu gibi lüzumlu kısımlar da bulunmaktadır.

Şunu da hatırlatmalıyız ki Halkevleri'nde ve Odalarında esas olan "yapı" değil, "çalışma" dır. Yapı, nihayet çalışmayı sağlıyan vasıtalardan biridir. Yeni, geniş ve elverişli bir binanın verimli bir çalışma için kesin bir şart olmadığını birçok Halkevlerimiz bize göstermiş bulunuyorlar.

Belediyeye ait olan ve toplantılara çok dar gelen Halkodası binasını, bitişiğindeki yine Belediyeye ait kahvenin duvarını kısmen kaldırmak suretiyle genişleten, kendi aralarında topladıkları para ile eksiklerini tamamlıyan, elbirliğiyle Odada yeni bir varlık yaratan Bergama'nın Kınık Bucağına bağlı *Poyrack* Köyü Halkodasını burada en yeni bir örnek olarak kaydederiz. Bu Halkodamız ve ona az çok yardımını esirgemiyen Bucak Parti kademesi bu kültür kurumlarımızın, yerlerinin imkân ve şartlarından faydalanarak, birçok işleri pekâla başarabileceklerini güzel bir örnek halinde ortaya koymuş bulunuyorlar. Bunlar küçük birer iş olmakla beraber taşıdığı ruh ve mâna ve sağlıyacağı neticeler bakımından önemlidir.

Aslında Halkevlerimiz de Halkodalarımız da bütün varlıklariyle bulunduğu yerlerin eseridir. Bakımlı veya bakımsız, hareketli veya hareketsiz olmaları, çalışma vasıta ve imkânlarına malik olup olmamaları, bunlardan faydalanmayı bilip bilmemeleri, kısaca; kuvvetli veya zayıf taraflariyle, her şeyleriyle ve halleriyle muhitlerinin öz malı ve varlığıdır. Bunların kendi kendilerine yeter bir hale gelmesini de yine kendilerinden ve çevrelerinden beklemek lâzımdır. Merkezin yapacağı, yapabileceği iş, yol göstericilikten, bazı hallerde, belirli bir nisbette, teşvik edicilikten ibarettir.

b) Çalışma araçları:

Halkodalarımız içinde, radyosu olanlar az değildir. Fakat zamanla bunların bir kısmı eskimiş, bir kısmının da pilleri bitmiştir. Bu sebeple radyo her yerden aranılmaktadır. Harp yılları içinde çok sayıda radyo tedariki kabil olamamıştır.

Her Halkodasında bir kitap dolabı veya rafı vardır. Bunlara açılışlarında Genel Sekreterlikten sağlık ve ziraat bilgileri veren kitaplarla köylünün severek okuyabileceği ve faydalanacağı çeşitli kitaplar gönderilmektedir. Bu kitaplıklar zaman zaman yeni eserlerle beslenmekte, ayrıca Ulus ve Yurt gazeteleriyle Ülkü ve İstanbul gibi dergiler de yollanmaktadır.

Halkodalarımızın bütçeleri ortalama bir hesapla 200-300 lira arasındadır. Bundan aşağı düşen yerler olduğu gibi bazı ilçelerde veya zengin bölgelerde bulunan Bucak ve Köy Halkodalarında bunun çok üstünde bütçeler de vardır.

II- Yarattıkları ruh:

Halkodalarımızın, yapıları, çalışma vasıtaları ve bütçeleri gibi, maddî imkânlarının henüz istenilen dereceyi bulmaktan uzak olduğu bir gerçektir. Fakat bir yandan bunları tamamlama yolunda ilerlemeler kaydettikleri gibi bir yandan da maddî vasıtaların istenilen yeterlikte olmamasına rağmen, yer yer güzel işler başarabildikleri, muhitlerine yeni bir ruh aşıladıkları görülmektedir.

Sürekli olarak emek harcamakla ve zamanla bu konuda istediğimiz mükemmelliğe kavuşacağımıza inanıyoruz.

Halkodalarımız da Halkevlerimiz gibi, arkada bıraktığımız yıl içerisinde talimatname hükümlerine göre düzenledikleri çalışmalarda başarı elde etmişlerdir. Gerçi bunlar içerisinde henüz esaslı bir hareket gösteremiyenler varsa da çalışmalarında çok ileri adımlar atanlar da az değildir. Bu bakımdan, genel olarak, alınan sonuç memnunluk vericidir.

Aşağıdaki Halkevleri'nin türlü konulardaki çalışmaları anlatılırken Halkodalarımızın çalışmalarına da yer ayrılacaktır. Onun için burada bu konulara girmiyeceğiz. Yalnız Halkodalarımızın faaliyetleri arasında başlı başına özellik taşıyan birkaç nokta üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

a) Halkı yetiştirme:

Halkodalarımız sosyal yaşayışta büyük gelişmelere yer ve imkân hazırlamakta, halkımızın kendi işlerini kendi aralarında düşünmeye, görüşmeye, tartışmaya ve yapmaya alıştırmaktadır. İşte onlara bu gözle bakılınca halk eğitiminde gördükleri işin büyüklüğü daha iyi anlaşılır.

Halkodalarında ilk hareket, açılış törenleriyle başlamaktadır. Birçok yerlerde bu törenler gerçekten bir halk bayramı havasını andırmakta, saatlerce sürmektedir. Halkın kapıldığı coşkunluktan kendisini alamıyarak derin bir sevinç ve bayram heyecanı içinde akşamı veya sabahı ettiği yerler bile görülmektedir.

Bundan sonra millî bayramlar, millî gelenekler, düğün ve nişan törenleri, hattâ yılbaşı toplulukları halka bir arada güzel vakit geçirmek ve eğlenmek fırsatını vermektedir.

Küçük, ücra Anadolu köylerinde bile Halkodalarının açılışı o yerlerin en baş olayı halini almaktadır. Halk; temiz elbiselerini, olanlar millî kıyafetlerini giymekte, yerli oyunlar oynanmakta ve Türküler söylenmektedir. Saz şairleriyle halk hatipleri topluluğun neşe ve heyecanını artırmaktadır. Kırşehir İlinin Kaman İlçesine bağlı Kurancılı ve Çorum'un Sarımbey Köyleri Halkodalarının geçen 26 Şubat'ta yapılan güzel açılış törenlerini burada yüzlerce örnek arasından bir iki misal vermek üzere seçebiliriz.

Halkodalarının sosyal yaşayıştaki toplayıcı, yakınlaştırıcı, kaynaştırıcı rolü küçük yerlerde bile görülmekte ve halk bundan büyük memnunluk duymaktadır.

Oltu ilçesinin Tavusker Köyü Halkodasından aldığımız 2/1/1946 tarih ve 11 sayılı yazı, bu yolda esaslı bir fikir edinebilmemize yarayacak mahiyettedir. Bu yazıdan öğrendiğimize göre Tavusker Halkodası'nın yılbaşı gecesi köylerinde ilk defa olarak tertiplediği müsamerede kadın erkek 200 kişi okulun salonunda toplanmıştır. İstiklâl Marşı'ndan, Halkodası Başkanı'nın ve Öğretmenin söylevlerinden sonra öğrenciler tarafından birkaç şiir okunmuş ve Küçük Çoban piyesi oynanmıştır. Programın asıl dikkate değer tarafı köy gençlerinin de hazırladıkları sahnede İstiklâl Savaşı'na ait "Adalı" isminde bir piyesi temsil etmeleridir. Bundan sonra kız öğrenciler tarafından şarkılar söylenilmiş, oyunlar oynanmış ve nihayet davul zurna ile halk oyunları, barlar oynanarak güzel bir şekilde vakit geçirilmiştir.

Köyde ilk defa böyle bir şey yapılması halkı çok memnun bırakmıştır. Köy ilerlemesi ve yükselmesi için senelerden beri kalblerinde besledikleri emellere her türlü güçlüklere katlanarak kavuşabildiklerini ve ellerindeki imkânlar pek az olsa bile onlardan faydalanmağı ihmal etmediklerini ve etmiyeceklerini ve bunu büyük bir iftihar vesilesi sayacaklarını belirten Tavusker Halkodası mensupları bu sözleriyle yurdun her köşesindeki birçok arkadaşlarının düşüncelerine ve duygularına da pek güzel tercüman olmuşlardır.

b) Millî Birliği Kuvvetlendirme:

Halkodalarında gördüğümüz kaynaşma ve yakınlaşma, millî birliğimizi perçinleyen bir harekettir. Bu bakımdan diyebiliriz ki Halkodalarımız milletin nabzının attığı yerdir.

Yurdumuzun mukadderatını ve sınırlarını ilgilendiren bazı haberlerin gazetelerde yayınlandığı bir sırada

Bursa'da Keles Halkodası'ndan aldığımız 13/12/1945 tarih ve 24 sayılı yazı, Halkodalarımızın millet işlerinde halkın heyecanına nasıl sıcak birer yuva olduklarını gösteren örneklerden biridir.

III- Engeller:

Bazı yerlerde Halkodalarının çalışmalarını engelleyen hallerin, bazı yerlerde de şöyle böyle aksaklıkların görüldüğü oluyor.

Bundan başka bazı Halkodalarımızda kadın üyelerin azlığı, hattâ bir kısım yerlerde de yokluğu göze çarpmaktadır. Kuruluş maksatlarını unutmuş gibi bir tesir bırakan bazı Halkodaları da görülmüştür. Meselâ, yapacağı birçok işler varken ve arkadaşlık duyguları sıra gözetmezken, bunları bir kenara bırakıp da başkandan sonra kâtip üyenin mi, muhasip üyenin mi imza atması lâzım geldiğini düşünen ve bunu sormaya lüzum gören ve vakit bulan Halkodamız gibi. Fakat hemen ilâve edelim ki bunların sayısı birkaç taneden ileri geçmemiştir. Karşılaşılan engellerin ve gevşekliklerin yenildiğini ve yenileceğini açıklamağa lüzum bile yoktur.

IV- İleriden umudumuz:

Genel olarak diyebiliriz ki halkımız Halkodalarını da Halkevleri gibi tutmuştur, yürekten sevmiştir ve benimsemiştir. Çalışmalarına ve toplantılarına katılmakta gösterdiği rağbetten başka yer yer kavaklıklar tesis etmek, imece usuliyle ekim yaparak gelir temin eylemek gibi düşünce ve teşebbüsleri de halkın bu kurumlara karşı olan sevgi ve ilgisinin ve onları yaşatmak istemesinin birer belgesi diye gösterebiliriz.

Yurt Dışındaki halkevimiz

1942 yılından beri Londra'da bir halkevimiz vardır. Bu halkevi bir taraftan İngiltere'de bulunan Türkler için kutsal bir toplantı yeri, diğer taraftan yeni Türkiye'yi tanıtan bir kültür evidir.

Londra halkevinde yurdumuzu çeşitli bakımlardan tanıtan konferanslar verilmekte, filmler gösterilmekte ve kitaplığı devamlı olarak kuvvetlendirilmektedir.

Ancak, savaş yıllarında açılmış bulunan Londra Halkevi'ne şimdiye kadar ulaştırma güçlükleri dolayısiyla gerektiği derecede yardım yapılamamıştır. Artık bu imkânlar elde edilmiş bulunduğundan dost ve müttefik bir memlekette açılmış bulunan bu halkevi için bu yıldan sonra yurdumuzu, inkılâbımız ve kültürümüz bakımından tanıtacak çeşitli filmler, konferanslar, sergilerle yeni bir çalışma programı çizilmiş bulunmaktadır.

Dil, Edebiyat ve Folklor Çalışmaları

Halkevleri'nde Dil ve Edebiyat, Folklor ve Müze kısımlarında geçen yıl içinde kaydedilen başarılar, büyüklerin günlerini kutlamak, edebiyat müsabakaları açmak, millî günleri heyecanla yaşatmak, kültür ve telkin konferansları tertiplemek, aile toplantıları yapmak, muhitteki sanat istidatlarını tanıtmağa çalışmak; kitaplık ve yayın şubeleriyle birlikte dergiler ve kitaplar yayınlamak, Folklor bakımından incelemelerde bulunmak, koleksiyonlar ve müze yuvaları meydana getirmek şeklinde özetlenebilir.

Birçok Halkevleri'nin Dil ve Edebiyat komiteleri, Evlerin salonlarında karı-koca bir arada, samimî toplantı geceleri yapmak suretiyle kasabanın hayatındaki kadın-erkek ayrı oturma ve eğlenme alışkanlığına bir nihayet vermek için sanatın çekiciliğinden faydalanmağı fırsat bilmişlerdir. Kütüphaneye yeni gelmiş kitapları takdim etmek, cazip taraflarını anlatıp okumak, yazısı ilgi uyandıracak kimselerin henüz yeni bitmiş eserlerini dinletmek güzel hikâye anlatan ve sohbet yapanlardan faydalanmak gibi çarelere başvurarak bu aile toplantılarını şenlendiren Halkevlerimiz çoğalmaktadır.

Vaktiyle merkezden izin aldıktan sonra da olsa rasgele büyükleri anma günleri yapan Evlerimizin bunları

artık bir program ve tertibe bağladıkları, çevrelerinde yetişmiş büyüklere ayrı bir yer vermekle beraber artık tek başına bir şairi değil de bununla birlikte muhtelif çağlardan ve ekollerden birer şair almak suretiyle ciddî bir tasniften haber veren seri halinde kutlama törenleri tertipledikleri görülmektedir. Buna bir örnek olmak üzere *Gölcük* Halkevi'nin listesini zikredebiliriz. Bu kutlama törenlerinde ele alınan kimsenin çevre ile uzak, yakın ilgisini, eserlerinin konusundan hayatının safhalarına kadar kasaba ile herhangi bir münasebetini hareket noktası almak, bu suretle alâkayı daha çok çekmek ve kutlamayı, yalnız aydınların değil, halkın da çok rağbet ettiği gösteriler haline getirmek imkânı hasıl olmaktadır. Bu çalışmalara misal olmak üzere İzmit, Eminönü, Bergama Halkevleri'ni anabiliriz.

Güzel yazı yazılmasını teşvik etmek, Edebiyatla uğraşanların maksatlı ve sistemli çalışmalarına önayak olmak için tertiplenen edebiyat müsabakaları artık büyük şehirlerden küçük kasabalara kadar yayılıp rağbet bulmakta ve güzel sonuçlar vermektedir. Bu müsabakalarda derece alanların bazen bir arada bir kitap halinde yayınlandığı ve ümit verici istidatları müjdelediği de ayrıca görülmektedir. *Ankara* Halkevi'nin bu hususdaki çalışmalarını örnek olarak anabiliriz.

Mahdut hatiplere verdirilmek suretiyle başlayan halkevi konferanslarının şimdi yeni ve umutlu hatipleri de içine alan geniş bir konuşma imkânı sağladığını görmekle seviniyoruz. Konferansların sayısı kadar, hattâ ondan fazla, konuşma şeklindeki hayırlı gelişmeleri ve artık halkevindeki konferansları konserler, temsiller sayesinde değil tek başlarına ilgiyle dinletmenin mümkün olduğunu tesbit etmekteyiz. Bu konuşmalarda halkın anlayış seviyesine, dilin sadeliğine, konunun çekiciliğine de dikkat edilmekte; gereken telkinler ustalıklı ve samimî yapılabilmektedir. Seri konferanslar tertipleyen Halkevlerimiz burada sayıları sayfalar tutacak kadar çoğalmış bulunmaktadır.

Bugün ancak 20 halkevi dergisi düzgün çıkabilmektedir. Geçen yıldan beri gelişme kaydedemiyen nadir halkevi çalışmalarından biri yayın işidir. Baskı ve kâğıt imkânlarının daralması yüzünden dergiler daha az yapraklı daha fena baskılı çıkmaktadır. Gelişen halkevi dergileri arasında *Aksu'yu, Konya'yı, Fikirler'i* anabiliriz. Baskı şartlarının düzeltilmesine ve dergilerin değerlendirilmesine ısrarla çalışılacaktır.

Halkevleri folklor bakımından gün geçtikçe daha anlayışlı, daha verimli bir çalışma alanına girmektedirler. Muhitteki halk değerlerini, gelenek ve göreneklerini, halk sanat eserlerini incelemek, değerlendirmek, tanıtmak çalışkan Halkevleri'nin bir isabetli merakı olmuş gibidir. Türlü folklor çalışması yönlerinden heveslileri aydınlatacak kılavuz kitaplarımız çoğaldıkça çalışma da artacak ve meyvalanacaktır. Geçen yıl çoraplar, oyalar, işlemeler etrafında rehber neşriyat yapılmıştır. Türk kumaşları ve kadın kılıkları için de broşürler hazırlanmaktadır.

Evvelden hiçbir aydının bilmediği, hiçbir yerlinin yurda tanıtmak amaciyle üzerinde durmamış bulunduğu nice folklorik muhit olayları ve belgeleri üzerinde şimdi Halkevleri'nce ısrarla ve metodla durulduğunu görüyoruz. Halkevleri kurulduktan sonradır ki bütün memlekette senelerdir yalnız bir ikisi o da yalan yanlış yayılmış olan Halk Türküleriyle Halk Oyunlarının şimdi büyük salon eğlencelerinde bile esaslı bir yer tuttuğunu ve sayılarının yüzleri aştığını tesbit etmek Halkevlerimiz için bir zevk ve gurur sayılsa yeridir. Çorum, Sivas, Erzurum, Gaziantep, Bolu, Urfa, Eminönü gibi Halkevleri'nin bu konudaki çalışmalarını övünçle anabiliriz.

Halkevleri'nde muhitin giyim eşyası, oyalar, yazmalar, çevreler, işlemeler gibi sanat mahsulleri için koleksiyonlar tertiplemek, çevredeki tarih eserlerinin harap olmasını önlemek için tedbirler almak, ele geçecek eserlerden müze nüveleri kurmak yolundaki çalışmalar da ilerlemiş bulunmaktadır. Artık sade Kütahya'da çininin değil, Çorum'da oyanın ve Sivas'ta çorabın da koleksiyon yapılmağı hak edecek değerde ve çeşitte olduğu Halkevleri'nin bu kabil çalışmaları sayesinde belirmiş bulunmaktadır.

Halkodalarının toplantılar, konuşmalar, Millî Bayramlar ve gelenek olmuş şenlikler etrafındaki çalışmaları

da geçen yıl tatmin edici olmuştur. Halkodaları millî günleri, nişan ve düğün gibi toplulukları fırsat bilerek halk oyunlarını bir arada oynamayı, yerli sazlar çalıp mahallî Türküler söylemeyi âdet edinmişlerdir. Öteden beri kutlanması âdet olan günleri yaşatan Halkodalarına misal olarak Denizli'nin *Güveçlik* Halkodasını çayıra çıkma geleneğini, *Göynük* (Afyon) Halkodasını Hızırilyas gününü kutlama geleneğini, Afyon'un *Karacaahmet* Halkodasını çift zamanında tarlaya ve üzüm zamanında bağa toplu çıkma geleneğini devam ettirme bakımından anabiliriz. Bazı Halkodalarımız çevrelerinin baş meyvesi olan kiraz elma ve portakal için bayramlar tertiplemektedirler.

Hülâsa: Halkevleri ve Odalarının Dil ve Edebiyat, Tarih ve Müze, hele folklor çalışmaları geçen bir yıl içinde genişlediğinden fazla derinleşmiş, uygulanmasında merkezin ikazlarına uymaktan ziyade benimsemenin ve sevgi duymanın izleri görülmeye başlanmıştır.

Önümüzdeki yıllarda bu çalışmalara daha fazla önem verilmesi, bütün gayretlerin bir programa ve usule bağlanması esas tutulacağı gibi ayrıca:

1-Memleket ölçüsünde Halkevli hatipler, hikâyeciler, şairler, yetişebilmesi için teşvik, müsabaka, mükâfat gibi esaslı çarelere daha sıkı ve düzgün başvurulacaktır.

2-Halkevleri'nde kimlerin anılacağı bir liste halinde tertiplenecek, herhangi bir halkevinde veya Odalarında yapılacak günün bir ay önceden izni alınması esas tutulacaktır.

3-Dil işlerinde Halkevleri'nin Dil Kurumu ile daha yakın ilgisi sağlanacaktır.

4-Halk rakıslarının ve bilhassa kadın ve erkek bir arada oynananlarının memlekete yayılmasına ve cemiyetçe benimsenmesine çalışılacaktır.

5-Halk Türkülerini ve masallarını toplamak için esaslı bilgi verecek, folklorca değerli eşyanın koleksiyonlarını yapmak için kılavuzluk edecek kitaplar yayınlayacaktır.

6-Millî Mücadele'ye katılmış ve kendini kurtarmış şehirlerin yakın tarihlerinin yazılıp basılması için Halkevleri vazifelendirilecektir.

7-halkevi dergilerinden iyi ve düzgün çıkmayanlar broşürler haline konacak, ötekilerin kaliteli çıkması temin edilecektir.

8-Halk şairlerini yakından tanımak ve himaye etmek Halkevleri ve Odaları için esaslı hizmetlerden biri sayılacaktır.

9-Merkezde bir derleme arşivi tertibine devam olunacaktır.

10-Halkevlilerce hazırlanacak ve çevresinin özelliklerini belirtecek kitaplar merkezde yetkililere inceletti-rildikten sonra bastırılacaktır.

Güzel Sanatlar

Güzel Sanatlar alanında Halkevleri'nin ve Odalarının amacı yüksek bir insan cemiyetinin esas ihtiyaçlarından biri olan Güzel Sanatları yaymak, gizli kabiliyetleri meydana çıkarıp, yetişmelerine yardım etmektir. Her halkevi ve Odası kendi kucağında Güzel Sanatlar için sıcak bir çevre yaratmakla memlekette sanat hayatının gelişmesine hizmet etmiş olacaktır. Halkevleri ve Odalarının belli başlı Güzel Sanat çalışmaları şunlardır:

Koro – Koro çalışmaları Halkevleri'nde yer yer gelişmesine devam ediyor. Bu çalışmalara örnek olarak *Kadıköy, Karşıyaka, Tekirdağ, Konya ve Ankara* Halkevleri'ni anabiliriz. Halkodaları da yerli sazlarla birlikte çevrede çok yayılmış Türküleri bir arada söylemek için güzel gayretler sarf etmektedirler.

Bu alandaki eser yokluğunu gidermek için bestecilerimizden bilhassa koro eserleri istenmiş ve gelen eserler bir jüriye havale edilmiştir. Uygun görülenler bastırılarak Halkevleri'ne dağıtılacaktır. Ayrıca bugün dahi revaçta olan halk Türkülerinden 120 kadarı bir araya getirilmiş ve bir kitap halinde basılmasına başlanmıştır.

Orkestra – Bu alanda da Halkevlerimiz başarı ile yürümektedir. Gençleri yetiştirme yolundaki gayretleriyle örnek olan *Kadıköy* Orkestrası'ndan başka bu yıl *Beyoğlu* ve *Eminönü* Halkevleri de orkestra çalışmalarına

önem vermiş Halkevleri arasındadır. Ankara'da başarı kazanmış olan İzmir Halkevi Orkestrası'nı, *Kırklareli*'ndeki, *Ankara*'daki çalışmaları da misal olarak anabiliriz.

Bando – Bando ile uğraşan 98 halkevimiz çalışmalarına mahallî imkân ve şartlara göre devam etmektedirler. *Tire, Ödemiş, Bergama, Denizli, Mudurnu, Urfa ve Ayvalık* Bandolarını bu halkevi çalışmalarına misal olarak ele alabiliriz. *Gölcük* halkevimizde de son aylar içinde 60 kişilik bir bando kurulabilmiştir.

Halk Oyunları – Halk oyunlarını davul – zurna yerine orkestra ile oynama yolunda iki yıl önce yapılmış olan ümit verici deneme üzerine bu defa oyunlarımızı her sahnede ve salonda oynanabilir bir hale getirmek düşüncesiyle gereken teşebbüsler yapılmıştır. Oyun havalarımızın piyano için tertibi bestecilerimizden rica edilmişti. Eserler hazır olunca bastırılıp Halkevlerimize ve Odalarımıza dağıtılacaktır. Evlerde ve Odalarda gramofonlardan da faydalanılmak üzere memleket şiirini ve musikîsini bir arada toplıyan plâklar tertiplenmesi düşünülmüştür.

İlk seri olarak bir yüzünde yeni Türk şiirinin halk şiirinden mülhem ve memleket konularını işliyen parçaları, öbür yüzünde de halk musikîsinden mülhem çok sesli yeni besteler bulunan beş plâk hazırlatılacaktır.

Musikî Eserleri – Halkevleri'ndeki ve Odalarındaki musikî çalışmalarında görülen eser sıkıntısını gidermek amaciyle yapılan teşebbüsler ve bestecilerimize başvurmalar sonunda gelen 112 besteden 21 tanesi jürice uygun görülmüş ve basılmak üzere bulunmuştur. Türkülerin öğretilmesi, koroların tertiplenmesi gibi musikî çalışmalarında fikir verecek kılavuz – broşürler de hazırlanmaktadır.

Tiyatro – Tiyatronun topluluk hayatında oynadığı yapıcı ve yetiştirici rol apaçık bir gerçektir. Halkevlerimizin temsil kollarına verilen ayrı önem bundan dolayıdır. Bu yıl da bu alandaki çalışmalar verimli olmuştur. Bunları besliyecek olan piyes repertuarı özel bir komisyon tarafından sıkı bir elemeye tabi tutulmuş, bugün için eskimiş veya oynanmış sayılanlar çıkarılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı piyeslerden 10 tanesi repertuara eklenmiştir. Yeni gelen eserlerden incelenmeleri tamamlanan ve beğenilen Kaybolan Ses, Uludağ, Bir İlân Hatası, İhtiyar Kız, Pembe Hanımın Evi ve Ayşıpınarı isimli piyesler basılmak üzeredir.

Temsil çalışmalarında kolaylık sağlamak maksadiyle hazırlanan temsil kılavuz – broşürü Halkevlerimize gönderilmiştir.

Halkevlerimiz ve Odalarımızdaki temsil çalışmalarını sanatın gerektirdiği anlayışla idare etmek için, Partice, beş bölge rejisörlüğünün kurulmasına karar verilmiş ve verimli Halkevleri'nin temsil kollarından seçilecek beş rejisör namzedi için incelemelere başlanmıştır. Geçen yıl da birçok Halkevlerimizin hattâ bir iki Halkodamızın temsil kolu üyeleri yakınlarındaki Halkevleri'ne ve Odalarına giderek temsiller verebilmişlerdir.

Temsil çalışmalarında başarı gösteren Halkevlerimiz pek çoktur. Bu arada Buldan, Bafra, Bor, Eminönü, Kadıköy, Beşiktaş, Beyoğlu, Adana, Samsun, Ayvalık, Bergama, Mersin, Aydın, Manisa, Sinop, Çorum, İskenderun, Trabzon, Gölcük gibi Halkevlerimizi tiyatro zevkini ve şevkini yaymağa çalışan Halkevlerimiz arasında anabiliriz. Bu konuda muvaffak olan Halkodaları arasında da *Canpazarı* (Biga), *Argın* (Urfa), *Paşaköyü* (Afyon) Halkodalarımızı anabiliriz.

Halkodalarımız ayrıca halkın öteden beri alışık olduğu ve kendi kendine oynadığı köylü temsilleri üzerinde de durmaktadır. Köylüler, yerine göre kılık değiştirerek, boyanarak, saç ve sakal takarak bunları Halkodalarında da başariyle oynamaktadırlar.

Sinema İşleri – 1945 Edirne'de "Kırkpınar Güreşleri"nin filmi çektirilmiştir. Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü tarafından çekilmiş olan on beş filimin Halkevleri ve Odaları bakımından faydalı görülen kısımları seçilmek suretiyle yeni bir filim yaptırılmaktadır. Halkevleri'nin filim ihtiyacını karşılamak üzere uygun kültür filimlerinin dışardan sağlanması düşünülmektedir. Bu yıl senaryosu Partice tertip edilecek bir filimin Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'nce çektirilmesi düşünülmektedir.

Bugün için 44 halkevimizde "35 mmlik" normal sesli sinema gösterici makinemiz vardır. Bunların artırılmasına çalışılmaktadır.

Karagöz – Henüz temsil ve sinema çalışmalarından faydalanacak durumda olmıyan Evlerimiz ve hele Odalarımız Türk milletinin gelenek oyunu olan Karagöz'den faydalanma yolunu tutmuşlardır. *Ankara* gibi bazı Halkevlerimizin Köycülük Kolu üyeleri köy gezilerinde bir Karagöz sanatkârını da beraberlerine almağı âdet edinmişlerdir. Ayrıca Pazar münasebetiyle şehre gelen köylüler için de Karagöz gösterileri tertiplenmektedir. Karagöz çalışmalarında iyi sonuçlar alan Halkevlerimizin sayısı 42'yi bulmaktadır. Halkodaları memlekette bu işe kendini vermiş sanatkârların köylerde geziler yapmasına önayak olmaktadırlar.

Ayrıca Kukla oyunları da Evlerce ve Odalarca teşvik edilmektedir.

Resim ve Fotoğraf – Her yıl Ankara Halkevi'nde açılmakta olan Halkevleri amatör resim ve fotoğraf sergisinin altıncısı 22 Mayıs 1945'te açılmış ve sergiye 23 halkevinden gelen 130 resim ve 4 halkevinden gelen 34 fotoğraf katılmıştır. Resimden birinci gelenin *Turgutlu* olması, fotoğrafta derece alanlar arasında İzmit gibi Halkevlerimizin bulunması resim ve fotoğraf hevesinin memlekete gün geçtikçe daha iyi yayıldığını göstermektedir. Resim ve Fotoğraf malzemesinin kıt olduğu bir zamanda genç elemanların çalışmadan geri kalmadığı eserleriyle görülmektedir. Bu genç elemanların önümüzdeki yıllarda merkezden gönderilecek öğretmenler sayesinde daha iyi neticeler alacağı meydandadır. Halkevleri amatör resim ve fotoğraf sergisinin yedincisi de bu yıldönümünde Ankara Halkevi'nin geniş salonunda teşhir edilmiş bulunmaktadır.

Bu sergiye 22 halkevimiz 104 resimle katılmıştır. Geçen eserler yetkili bir jüri kurulunca incelenmiştir. Resimde birinciden onuncuya kadar derece alan Halkevlerimiz sırasiyle, Turgutlu, Ankara, Turgutlu, Ankara, Sivas, Bursa, Sarıkamış, Afyon, Eminönü ve Karabük'tür.

Fotoğrafda birinciliği Ankara, ikinciliği Eminönü ve Ankara, üçüncülüğü Eminönü ve Çankırı kazanmışlardır.

Spor

Halkevlerimizin ve Odalarımızın Spor Kolu çalışmalarını anlatmadan önce 1945 yılı içinde yapabildiğimiz çeşitli yardımları saymak ve ondan sonra bu konudaki başarıları açıklamak uygun düşecektir.

a) Kışı uzun ve karı bol olan Doğu bölgelerimizin kayak sporunda daha geniş bir gelişme gösterebilmeleri için geçen yıllarda bu Halkevlerimize dağıtılmış yüzlerce kayağa bir bu kadarının daha eklenmesi lüzumunu duymaktayız. Yüz çift kayağın daha İsviçre'den getirtilmesine ve memleketimizde yapılabilen yüz çift kayak fotininin ve bir bu kadar rüzgâr caketinin de hazırlanmasına karar verilmiştir. Halkevleri Başkanlarının Beden Terbiyesi Bölge Başkanlariyle ve Askerî Birlik komutanlariyle işbirliği yapması bu alandaki çalışmaları çoğaltacak ve hızlandıracaktır. Kayak sporlarına önem veren Halkevleri'ne bir misal olmak üzere *Sarıkamış*'ı takdirle anabiliriz. *Kars, Erzurum* ve *Yozgat* halkevimizin çalışmaları da örnek başarılardandır.

Ayrıca 100 çift buz pateninin Askerî Fabrikalar Genel Müdürlüğü'nün yardımlarından faydalanılarak hazırlanıp bu bölgelerdeki Evlere ve Odalara dağıtılması bu güzel spor hareketinin de tekrar canlandırılmasına sebep olacaktır.

b) Yüzyıllardan beri Türklerin millî sporu olarak nam bırakan güreşe Halkevlerimizin spor çalışmalarında en başta yer vermek esas fikir olarak ele alınmıştır. Bu maksatla Kırkpınar güreşleri ilk defa 1945 yılında *Edirne* halkevine mal edilmiş, on binlerce vatandaşımızın seyre gelmesine değecek heyecan ve zevk içinde birçok şöhretli pehlivanlarımızın güreşmesi sağlanmıştır. Edirne ve Balıkesir'deki namlı ustalara yaptırılan kispetler ve Darphanede bastırılan şeref madalyaları geçen yılki güreşlerin çekici taraflarından olmuştur. Önümüzdeki güreşler için de elli kispet daha ısmarlanmış bulunmaktadır. Güreş çalışmalarına önayak olan Halkevlerimize misal olmak üzere *Kocaeli, Samsun, Balıkesir, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ* Halkevleri'ni anabiliriz.

Halkodalarının hemen hepsinde çevrenin geleneği olan güreşe önem ve yer verilmektedir. Misal olmak üzere geçen yıl bir sıra güreş müsabakaları tertipliyen *Karasu* Halkodasını anabiliriz.

c) Avcılık birçok Halkevlerimizin spor kolu çalışmalarında özel bir topluluk ve canlılık göstermektedir. Atı kadar silâhını da seven birçok vatandaşlarımız atıcılığa ve avlanmağa pek meraklıdırlar. Halkevlerimizin ve Odalarımızın çeşitli sürek avlarını teşvik eden öncülüğü bu itibarla bütün zorluklara rağmen verimli olmaktadır.

Güvençlik, Gerzile ve Çambaşı Halkodalarını sürek avı tertipliyen Odalarımıza örnek olarak sayabiliriz.

d) Millî sporcularımızdan olan atlı cirit ve kılıç-kalkan da bazı Halkevlerimizin ve Odalarımızın zevkli bir meşgalesi olarak devam etmekte ve çevredeki gelenek yenilenmektedir. *Bursa* ve *Afyon* Halkevlerimizi Kılıç-Kalkan oyununa harcadıkları emekle, *Malatya* ve *Afyon* Halkevlerimizi cirit oyunu için gösterdikleri ilgiyle bu alanda halkevi çalışmalarına misal diye hatırlatıyoruz.

e) Başta yüzme gelmek üzere en çok önemle üzerinde durmak istediğimiz bir konu da su sporlarıdır. Yurdumuzun üç yönünü kaplayan denize rağmen kıyı bölgelerimizde bile yüzme bilmiyen birçok vatandaşlarımızın bulunduğunu gören Halkevleri'nin ve Odalarının her yıl artan bir gayretle su sporlarına önem vereceği tabiidir. 1945 yazında 500 yüzme donu ve başlığı gereken Halkevlerimize yollanmıştır. Bu yıl da bir bu kadar malzeme dağıtılacaktır. Yurdun yakın ve uzak köşelerine ancak birer damla yapılabilen merkez yardımının onlara küçük fakat dikkatlerini çekecek örnekcikler vermesi bakımından bir kıymet taşıdığını sanmaktayız. Düzgün bir kıyafette toplu bir çalışma zevkini çoğaltacak örnekler yaratmak Halkevleri'nin başlıca ödevlerindendir.

Halkevleri ve Odalarımızdaki spor kollarının gerçek durumlarını öğrenmek ve bu çalışmalara yapılacak maddî ve manevî yardımı sağlamak için bir anket tertiplemiştik. Buna gelen cevaplardan ilham alarak yapıcı ve düzenleyici fikirler verecek yayınlar hazırlayacağız.

Halkevlerimizin sıcağa soğuğa bakmadan spor çalışmalarına devam edebilmesi için birer kapalı çalışma yerine, birer spor salonuna malik olmaları zarurî görülmüş ve bunların Halkevlerimize kazandırılması için gereken tedbirler düşünülmüştür. Bununla beraber bilhassa İlçe ve Bucaklarda açık hava çalışma yerlerini esas olarak ele almak ve böyle yerlerin düzenlenmesinde kılavuzluk yapmak kararındayız. Bu maksatla en basit bir düzlükten başlıyarak en teferruatlı çalışma alanlarına kadar her türlü hazırlığa kılavuzluk edecek bir broşür tertiplenmiş ve dağıtılmıştır. Ayrıca çeşitli spor kollarını ilgilendiren öğretme kitapları ve nizamnameleri de yollanmış bulunmaktadır.

Sayıları beş yüze yaklaşan Halkevleriyle dört bini aşmış olan Halkodalarının en basit spor malzemesi ihtiyacını karşılamak için bile milyonları aşan bir yardım ödeneğine lüzum olacağı meydandadır. Onun için en çok çalışmak zevkini ve kabiliyetini gösteren kurumlarımıza karşılıklı bir anlaşma ve çalışma sayesinde kısmî yardımlar yapabileceğiz. Yurdumuzun her köşesinde birer kültür yuvası olarak vatandaş topluluğuna her yönde yardımcı olma ülküsünü taşıyan Halkevlerimizin ve Odalarımızın başta gelen vasfı her şeyden önce kendi maddî ve manevî varlıklarına güvenmek olmalıdır. Hiçbir çalışma aracı sağlayamayan Halkodalarımızın – Denizli'nin Hasköy'ünde olduğu gibi – ağaçlara tırmanma, çay ve ırmakların dar yerlerinden atlama gibi konuları bile çekici spor çalışmaları arasına katabildiği görülmektedir.

Sosyal Yardım

Topluluk hayatının neticesi olan sosyal yardım işi bu hayatın kavgasız ve düzenli gitmesini sağlayan önemli unsurlardandır. Bugünkü anlamında şefkat ve merhamet tesiriyle muhtaçlara yapılan bir sadaka telâkki edilmeyip toplu yaşayışın varlıklı kimselere yüklediği bir cemiyet ödevi sayılması gereken "Sosyal Yardım" millet şuuruna erişmiş topluluklarda gelişmektedir. Bin yıllık tarihinin çeşitli olayları içinden dimdik, dipdiri çıkan bir millet topluluğu manzarası gösterebiliyorsak bu; milletimizin, kitleleri çözülmek, yıkılmaz bir bütün yapan

fedakârlık, çalışkanlık, disiplinlilik ve kahramanlık gibi manevî vasıflarının yanında içtimaî yardımlaşmaya yerine ve zamanına göre başka topluluklara örnek olacak ölçüde önem vermiş olmasındandır.

Halkevleri ve Halkodaları her şeyden evvel bulundukları yerlerin kültür ocakları olduğu gibi çevrelerinin düşünüş şekil ve çapını da gösteren aynalardır. Bu itibarla onların çeşitli çalışmalarına bakarak çevresindeki insanların topluluk anlayışları hakkında gerçeğe yakın hükümler verebiliriz. 1945 yılında da Halkevlerimizin büyük bir kısmı ve Odalarımızın bazıları sosyal yardımın önleyici, onarıcı ve yapıcı şekillerinde muvaffakiyetli çalışmalar gösterebilmişlerdir. Şimdiye kadar elimize gelen bilgilere göre Halkevleri delâletiyle geçen bir yıl içinde 25.000 den fazla hastaya bakılmış, 12.000 e yakın muhtaca ilâç, giyecek, yiyecek ve para yardımı yapılmıştır. Sosyal yardımda başarı gösteren Halkevlerimize örnek olmak üzere *Akhisar, Alaca, Ankara, Antakya, Ayvalık, Bergama, Birecik, Buca,* Şehremini, Eminönü, *Erzurum, Fatih, Gaziantep, Giresun, Havza, İnönü, İzmir, Konya, Mersin, Saryer, Sivrihisar ve Seferhisar* Halkevleri'ni sayabiliriz. Bu listede adı olmayan ve kendisi bile bu konuda göze görünecek faaliyeti olduğunu hatırlamayan Halkevlerimiz dahi sosyal yardımlaşmada fikir ve madde bakımından önemli ödevler başarabilmişlerdir.

Köylerdeki yardımlaşma ve dayanışma geleneği Halkodalarının çalışmalarında en belli başlı dayanak olmaktadır. Geçen bir yıl içinde sosyal yardım alanında güzel verimler sağlayan Halkodalarımıza misal olmak üzere Denizli'nin *Sığma* Halkodasını – köyde genel bir temizlik hamlesine girişmek ve hayvan neslinin ıslâhı çarelerini bir arada aramak bakımlarından – Buldan'ın Çimdere Halkodasını – mahsulleri bir arada kaldırma ve çalışma elemanları askerde olanlara yardım etme bakımlarından – Şuhut ve *Feleli* (Afyon) Halkodalarını – ilkokulların pansiyonlu öğrencilerine ve evleri tamire muhtaç olanlara topluca yardımlar yapmak bakımından – memnunlukla anabiliriz. Afyon'un *Gübedüz, Nuh*, Van'ın *Başkale* Halkodalarındaki sosyal yardım çalışmalarını da anmadan geçemeyiz.

Fakat sosyal yardım sahasında bugünkü çalışma ile yetinmemek gerektiği düşüncesindeyiz. Halkevleri ve Odaları, Halkımızın yardımları yanında sosyal yardım yararına paralı toplantılar yapmak hakkına malik olduğuna göre bundan âzamî surette faydalanarak çalışmalarını genişletmelidirler. Önümüzdeki yıllar içinde – hayatlarını devam ettirmek için gerekli ihtiyaçlarını kendi emeği ve aracı ile sağlayamayanlara yardım – diye tarif edebileceğimiz sosyal yardım fikrini yaymak, kökleştirmek ve çevrelerindeki sosyal yardım kurumlariyle işbirliği yapmak yolundaki çalışmalarına önemle devam edeceklerdir.

Halkevleri'nden Sosyal Yardım çalışmalarında daha büyük başarılar sağlayabilmeleri için çevrelerini köy köy, sokak sokak taramaları ve gerçekten yardıma muhtaç olanları teker teker belli edecek sosyal yardım cetvelleri yapmaları istenecektir.

Bu cetvellerde yalnız yoksulların ihtiyaç durum ve derecelerini değil aynı zamanda vatandaşı yardıma muhtaç kılan maddî ve içtimaî sebepleri de belirtmek esas tutulacaktır. Bu cetvellerin tamamlandığı çevrelerde muhtaçlığın sebepleri ve ölçüleri açık ve tam belireceğinden gereken tedbirlerin alınması, Hayır Kurumları arasında çalışma beraberliği ve işbölümü yapılması kolaylaşacaktır.

Halkevleri'nin ve Odalarının, Sosyal Yardım çalışmalarını böyle düzenleyip tertipledikçe, devlet ve belediye kurumlarının çalışma alanı dışında kalan bütün sosyal yardım işlerini doğrudan doğruya veya dolayısıyla kucaklayıp çevrelerinin ihtiyaçlarını iyice karşılayacaklarına inanıyoruz.

Halk Dershaneleri ve Kurslar

Halka, muhtaç oldukları bilgi ve becerikliliği kazandırmağa yarayan Halk dershaneleriyle kursların faaliyetine, geçen yıl olduğu gibi bu yıl da hız verilmiş ve bu faaliyetin önümüzdeki yıllarda daha da gelişmesini sağlıyacak yeni tedbirler alınmıştır.

Bu dershanelerin ve kursların başında, ilköğretim seferberliğimize yardımcı olarak gelen ve mecburî öğretim yaşı dışında kalan yurttaşları yetiştirmeyi hedef tutan Türkçe okuyup yazma kursları, 1944 yılında 103 halkevinde açılmış iken 1945 yılında bu sayı 150'yi bulmuş ve geçen yılın kurslara kayıtlı 8.281 öğrencisine karşı bu yıl kurslara kaydolan ve devam eden yurttaşların sayısı şimdiden 10.000'i aşmıştır.

Bu yılki çalışma programında, çoğu, bu türlü kurslara en çok muhtaç olan bölgelerde olmak üzere yeniden 80 kurs açılması için gerekli hazırlıklar yapılmıştır. Bu kurs yerleri şunlardır:

Afyon, Patnos, Diyadin, Aydın, Atça, Balıkesir, Çapakçur, Kiği, Düzce, Bursa, İnegöl, M. Kemalpaşa, Burdur, Bitlis, Adilcevaz, Ahlat, Çankırı, Çorum, Artvin, Diyarbakır, Bismil, Çermik, Lice, Silvan, Edirne, Maden (Elazığ), Harput, Palu, Hınıs, İspir, Gaziantep, Kilis, Giresun, Çölemerik, Hatay, İskenderun, Isparta, Beşiktaş, Üsküdar, Kadıköy, Eyüp, Kars, Ardahan, Iğdır, Kağızman, Sarıkamış, Konya, Malatya, Adıyaman, Kula, Siirt, Eruh, Maraş Mardin, Cizre, Savur, Muğla, Muş, Varto, Bulanık, Niğde, Rize, Seyhan, Hozat, Pülümür, Kalan, Pertek, Mazgirt, Urfa, Birecik, Siverek, Viranşehir, Van, Erciş, Zonguldak.

Bu faaliyette Millî Eğitim ve İçişleri Bakanlıkları ile de işbirliği yapılmış, ayrıca fabrika topluluklarında, iş yuvalarında ve cezaevlerinde, okuma, yazmağı öğrenmemiş vatandaşların bu eksikliklerinin giderilmesine önem verilmiş ve ihtiyaç duyulan yerlerde, kurslar, ilköğretimi bitirmede gecikmiş yurttaşlara yardımcı şubeler halinde geliştirilmiştir. Bu kurslarda kitap, defter ve kalem gibi öğrenme malzemesi, ihtiyacı olanlara, parasız dağıtılmıştır. Bu kursların teşkilâtta, araçlarını sağlamakta, okutup yazdırmada, toplu konuşmalar halindeki hareketlerinde takip edecekleri yolları aydınlatmak maksadiyle, ihtiyaca elverişli bir kılavuz- broşür hazırlanarak bastırılmış ve Halkevlerimizle Odalarımıza gönderilmiştir. Bu yoldaki rehberliğe, ayrıca bu kurslardaki öğretim özelliklerini belirten yardımcı kılavuz kitaplarla devam olunacaktır. Türkçe okuma ve yazma kurslarındaki verimli çalışmalarile 8 kurs açan Siirt, 7 kurs açan Gaziantep, 6 kurs açan Antakya, 5 kurs açan Mersin, 4 kurs açan Adana, Aydın, Bursa, 3 kurs açan Artvin, Niğde, Karadeniz Ereğlisi Hançalar, daha sonra 2 kursla Divriği, Çorum, M. Kemalpaşa, Adilcevaz, Akhisar, Manisa, Umurlu, Ankara, Afyon, Konya, Birecik, Bergama Savur, Sultanhisar, Semirkent, Kırklareli, Kütahya 1945 yılı içindeki çalışmalariyle dikkati çekmektedir .Çeşitli kurslar arasında, halkın geniş rağbetini kazanan pratik hayat ve iş kurslarına 1944 yılında 1604 öğrenci yazılmış iken bu sayı 1945 yılında 4273 e yükselmiş ve yurdun her bucağına yayılan bu 98 iş kursundan bu kadar vatandaş faydalanmış bulunmaktadır. Bu kursların bitiminde yer yer öğrenci ailelerinin, mahallî idare âmirlerinin ve kültür elemanlarının iştirakile törenler yapılmış ve emek mahsulü olan değerli sergiler vücuda getirilerek halkda iş sevgisinin ve iş faziletinin geniş akisler bulunmasına fırsatlar verilmiştir.

Bulunulan yerin ve halk topluluklarının isteklerine göre çeşitlenmekte olan bu kurslar, genç kızlarımızın ve kadınlarımızın yuvalarına ve etrafına faydalı olan biçki ve dikiş, çiçek ve dokuma kursları, meraklılara ve hayatını bu işte kazanmak isteyenlere büyük kolaylıklar gösteren yazı makinesini öğrenme kursları, stenografi kursları, teknik alanda türlü maharetler sağlayan motör ve elektrik kursları, müsbet ilimlerde ilk bilgilerini ilerletmek isteyenlere verilen matematik, tabiat bilgisi, fizik, kimya kursları, modelcilik, bağcılık ve bahçıvanlık, kitap ciltleme işi, iş ve meslek kursları, tiyatro, müzik, resim ve fotoğraf, tezhip ve minyatür gibi güzel sanatlarda saklı kalmış istidatları meydana çıkaran Güzel Sanat Kursları, muhasebe, ticaret bilgileri, ev idaresi, sağlık koruma, marangozluk ve demircilik gibi amelî kurslar, pasif korunma kursları halinde geniş kollar üzerinde dallanmaktadır. Bu kurslar, iş hayatı içinde ve kendi yakın muhitinin işlerinde yetişmek ihtiyacında bulunan veya hayatı kazanmak yolunda ilerlemek isteyen yurttaşlara bu imkânları kazandırdığı gibi, bilgisi ve mahareti ile etrafına faydalı olmak isteyen ve bu iktidarı elde etmiş bulunan yetiştirici elemanlara da bu fırsatı ve bu öğretme zevkini vermeğe yaramaktadır.

Yer yer Halkevlerimizin açıp gelişmesine çalıştığı bu kurslardan başka, merkezde, Halkevleri kütüphane-

lerini idare eden elemanlar için uzmanlar tarafından idare edilen kütüphanecilikteki yeni usulleri de öğreten bir kütüphanecilik kursu açılmış ve muhtelif bölgelerimizden 10 halkevi memuru bu kurslarda yeni bilgi ve görgülerle yetiştirilmiştir. Faydalı bir kılavuz olmak üzere, bu kurs çalışmaları, amelî notlar halinde bir elkitabında toplanacak ve Evlerimizle Odalarımıza gönderilecektir.

Bunan başka Millî Eğitim Bakanlığı Teknik Öğretim Müsteşarlığı teşkilâtı ile işbirliği halinde biri Van'da, öteki Pertek'te olmak üzere devamlı kurslar halinde merkezden iki dikiş-biçki ve nakış kursu açılmış ve buralardaki çalışmalar, deprem felâketinin sarsıntılarına ve acılarına rağmen halkın ve öğretmenlerinin öğünülmeye değen alâka ve müzahereti sayesinde başarı ile devam etmekte bulunmuştur.

Dershaneler ve kurslar faaliyeti arasında Türkçe okuyup yazma kurslarından sonra, kızlarımız ve ev kadınlarımız için dikiş-biçki kursları, yetişen gençler için matematik, fizik, kimya dersleri kursları, resim, heykel sanat kursları sıra ile büyük rağbet görmekte ve böylece dershaneler kolumuzun çalışmaları halkımızın bilgisini her gün biraz daha artırmaktadır. Bu kurslarda çalışan kız ve erkek vatandaşlarımızla kendilerini büyük ümitlerle yetiştiren ve yakından takip eden öğretici ve halkevi idareci arkadaşlarımızın bu alanda gösterdikleri işseverliği burada şükranla anmağı vazife biliriz.

Adlarını ve konularını verdiğimiz, başarılarına işaret ettiğimiz bu kurslardan başka Halkevlerimizde yabancı dil kursları da açılmış bulunmaktadır ki bu kurslara gerek ticaret hayatına, gerekse ilim araştırmalarına hazırlanacak olan gençler devam etmekte ve bu yurttaşlarımız bir başka dilin kazandırdığı düşünce hareketleri yanında işine ve mesleğine göre muhtelif dünya dillerinden faydalanmak imkânını da bu kurslarda bulmaktadır. Yabancı dil kursları şehirlerimizin Halkevleri'nde açılmış ve bu yılın derslerinde 3.000'den fazla öğrenci yetiştirmekte bulunmuştur. Türkçe okuyup yazma ve pratik hayat kurslarile, güzel sanat kurslarından sonra gelen yabancı dil kurslarının Halkevleri'nde gördüğü alâka ve rağbet Halkevlerimizin millî kültürümüz yanında insanî kültüre verdiği hareketli yeri de belirtmektedir.

Halkodalarımızda da halk dershaneleri ve kurslar konusunu başarı ile ele alınmış görüyoruz. Bunlar içinde Türkçe okuyup yazma kurslariyle dokumacılık kursları başta gelmektedir. Bunlardan başka biçki, dikiş, hattâ çiçek ve yağlıboya kursları gibi ev idaresine uzaktan yakından yararlı olan veya güzel sanat duygusunu artırmaya yarıyan konular da ele alınmaktadır. Kız sanat okullarının ve bu işlerden anlar kimselerin bulunmadığı yerlerde bu gibi çalışmaların halkı yakından ilgilendirdiği ve onlara gerçekten faydalar sağladığı görülmektedir. Van'ın *Gevaş* Halkodası'nı bu şekilde çalışan odalarımıza bir misal olarak anabiliriz. Denizli'nin *Gerzile* Halkodası'nda açılan tezgâh kursu da bu örneklerden biridir.

Kitaplık Çalışmaları

Halkevi çalışma yönetmeliğine göre her halkevi ve Halkodasında Kitaplık ve Okuma Odası bulunması, bunların kurulma şartlarından sayılır. Bundan dolayı her halkevi ve Halkodasında bir Kitaplık vardır. Her ne kadar bazı yerlerde eleman azlığı dolayısıyla ayrıca bir Kitaplık kolu kurulamamış ise de Kitaplığa ait bütün işler öteki kolların yardımiyle yürütülmektedir. Bu kol açılamamış olan Halkevlerimizin sayısı her yıl azalmaktadır. 1944'te Kitaplık kolu olmayan halkevi 75'ti. 1945 yılında ancak 25 kalmıştır. Evvelki yıllarda olduğu gibi bu yıl da halkevi ve Halkodalarına kendi bütçeleriyle tedarik ettikleri kitaplardan başka Genel Sekreterlik'ten de geniş ölçüde kitap armağan edilmiştir. Bu kitapların dağıtılması, gidecekleri çevrelerin ihtiyaçları hesaplanarak yapılmaktadır.

Bazı özellikleri tutularak yurdun çeşitli bölgelerinde 20 Halkevi'nin kitaplığı birer kültür merkezi haline getirilmek üzere geniş ölçüde kuvvetlendirilmektedir. Genel Sekreterlikten 1943 yılından 230 eser üzerinden 55.117, 1944 yılında 450 eser üzerinden 87.500, 1945 yılında ise 414 eser üzerinden 307.385 kitap gönderil-

miştir. Bunlardan 60 bin nüshası Halkevleri'ne, 347.385'i de Halkodalarına yollanmıştır. Görülüyor ki Genel Sekreterlik'çe armağan edilen kitaplar her yıl artmaktadır. Ancak gerek kendileri tarafından tedarik edilen gerek Genel Sekreterlik'ten gönderilen kitapların ihtiyacı geniş ölçüde karşılayamadığı gelen raporlardan anlaşılmaktadır. Bu hal yurdumuzda okuma zevkinin, okuma isteğinin büyük bir hızla gelişmekte olduğunu göstermektedir.

Sayıları büyük bir hızla artmakta olan kitapların iyi bir şekilde tasnif ve tertibi ihtiyacı da kuvvetle duyulmuş, bunu karşılamak üzere 1945 yılında Ankara Halkevi'nde üç ay devam eden bir kurs açılmıştır. Bir tecrübe mahiyetinde olan bu kursa büyük kitaplıklarımızdan 10 memur getirilmiştir. Kursu bitiren memurlar yerlerine dönerek öğrendikleri esaslara göre kendi kitaplıklarını tasnife koyulmuşlardır. Önümüzdeki yıllarda da kitaplıklarımızın tasnif ve tertibi yolunda çalışmalara devam edilecektir. Yine bu amaçla çok kolay uygulama esasına dayanan bir elkitabı hazırlanmaktadır.

Halkevleri kuruluşundan beri çeşitli sebeplerle halkevi kitaplıklarına girmiş, fakat tasnifsizlik yüzünden henüz mahiyetleri iyice belirememiş eski ve değerli kitapların korunmasını sağlamak ve bilim adamlarımıza bunları tanıtmak amaciyle bütün kitaplıklarımızda mevcut elyazması, eski harfli ve yabancı dilli kitaplar tesbit edilmektedir. Bugüne kadar kitap durumunu bildirmiş olan 200 halkevinde 20.838 cild eski harflerle, 5.178 yabancı dillerle ve 580 cilt elyazması kitap bulunduğu anlaşılmıştır. Bu hazırlıklar bittikten sonra Halkevleri kitaplıklarının genel bir kataloğu yayınlanacaktır.

Genel Sekreterlik'ten her yıl çeşitli konularda armağan edilen kitapları Halkevlilere tanıtmak, Halkevlerimizin ve Odalarımızın yönetmelik şartlarına uygun olarak tedarik edecekleri kitapları seçmekte kendilerine yardımcı olmak ve her konudaki eserleri devamlı ve düzenli bir şekilde bildirmek düşüncesiyle birinci sayısı yakında çıkacak olan Halkevleri Bibliyografya Dergisi neşredilecektir. Üç ayda bir çıkarılacak olan bu dergide yayınların sadece kuru bibliyografyası değil, aynı zamanda eser ve yazarı hakkında genişçe bilgi verilmeğe çalışılmakta ve kitaplar hakkında yazı âleminde çıkan tenkitlerin özleri de ayrıca okuyuculara sunulmaktadır.

Geçen yıl olduğu gibi bu yıl da Halkevlerimizde kitap koruma, okuma sevdirme, hulâsasını yapmak suretiyle kitabı tanıtma, kitap sergileri ve kitap geceleri tertipleme ve kitaplığa gelen kitapları çeşitli vasıtalarla halka bildirme ve ciltsiz kitapları ciltleme yolunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Gelen raporlara göre bu çalışmalara misal olarak *Sivrihisar, Sultanhisar, Bandırma, Edremit, Üsküdar, Şişli, Gölcük, Ankara ve Manisa* Halkevlerimiz gösterilebilir.

Geniş halk kitlesinde, okuma faaliyetinin daha artırılması için yapılan türlü tedbirlerden başka ne gibi tedbirlerin daha alınması gerektiği hakkında çeşitli Halkevleri ve Halkodalarından düşünceler sorulmuş, gelen cevaplar tasnif edilmiştir. Çevre ihtiyaçları göz önünde tutularak ileri sürülen bu görüşlerden faydalanılarak okuma isteğini daha çok artırmak için gerekli hazırlıklar yapılmaktadır.

Halkodalarımızda okuyucuların kendi başlarına bir kitabı okumalarından başka birinin yüksek sesle okuduğu bir kitabın topluca dinlendiği de oluyor. Afyon'un *Kırka* Halkodasındaki toplu okuma gayretini bunun bir örneği olarak anabiliriz.

Köycülük

Her milletin bünyesinde hususî bir mevkii olan köylünün, nüfusumuzun büyük bir çoğunluğunu teşkil etmesi dolayısiyle bizdeki yeri birçok memleketlerle kıyaslanamayacak kadar önemlidir. Aslında bir köy ve şehir ayrılığını kabul etmemekle beraber köy ve şehir realitelerini olduğu gibi alırsak şehrin yanında belki ondan önce köy kalkınmasının, millet olarak mes'ut ve refahlı olmanın temel şartı olduğunda memleketimizi yakından ve içinden tanıyanların tereddütü kalmaz. Bu itibarladır ki Halkevlerimiz ve Odalarımız köy konusunu dâva edinerek üzerinde çalışmaktadırlar. Burada hemen şunu söyliyelim ki biz köyü yalnızca şehirden öğreneceği olan bir

varlık görmüyoruz; şehrin de köyden öğrenecek maddî, manevî çok şeyi vardır. Köy üzerindeki incelemelerimizde bu noktayı hep göz önünde tutuyoruz.

Köycülük kolunda tam başarı öteki kolların esaslı yardımına bağlıdır ve geçen yılda bütün kollar bu konuda hemen her halkevimizde işbirliği yapmışlardır. Köycülükte köy gezileri hem köyü tanımak hem de köylüyü aydınlatmak bakımından başta gelen işlerdendir. Bu gezilerde çeşitli ihtisas adamlarından toplanmış küçük gruplar halinde dolaşmak daha faydalı olacağından bu çeşit hediyeler tertip edilmektedir. Bu gezilerde hastalara bakmak, ilâç dağıtmak, köylü hayatını kalkındıracak konularda telkin konuşmaları yapmak, geçen yılın önemli olayı Toprak Kanunu hakkında açıklamalarda bulunmak esas tutulmuştur. Ayrıca köylünün istidasını yazmak, askerde olanların bağlarına bahçelerine baktırmak, meyve fidanı ve bağ çubuğu dağıtmak gibi işler de Evlerimizin köycülük çalışmaları arasında yer almıştır. Köylerde açılan halk dershanelerinin de Halkevlerimizin verimli çalışmaları arasında yer aldığı görülmektedir. Köylerde açık hava temsilleri vermek, Karagöz'den faydalanmak, köy bayramları tertiplemek, gelenek gösterileri ihya etmek de ayrıca göz önünde tutulmaktadır. Bu çeşit çalışmalara misal olmak üzere *Lice Kığı, İnönü, Şırnak, Ankara ve Zonguldak* Halkevleri'nin köycülük faaliyetlerini anabiliriz.

Halkodalarının yalnız bulundukları köylerle meşgul olmayı yeter bulmayıp dolaylarındaki köylere de geziler tertip ettikleri, kendilerine gelen kitaplardan ve heyetlerden civar köyleri de faydalandırmayı esas tuttukları görülmektedir. Civarına da faydalı olan Halkodalarımıza bir misal olmak üzere Çanpazarı (Çanakkale), *Vargırt ve Karaoğlan (Tunceli),* Halkodalarını anabiliriz.

Bütün bu gezilerde köylüye yük olmamak göz önünde tutulmuş, gezilerin kır gezintisi olmayıp köylüye yararlı olmak için yapılan ciddî bir iş sayılmasına gittikçe önem verilmiştir. Bu suretle hareket eden Halkevleri'nin köy gezileri köylümüz tarafından istenip özlenmektedir. Şehre gelen köylülerle Halkevlerimiz ilgilenmekte, toplu olarak şehirde bulundukları günlerde köylü geceleri tertipleyerek sinema göstermekte, temsil vermekte ve çeşitli konular üzerinde konuşmalar yapılmaktadır. *Balıkesir, Edirne ve Gerede* Halkevleri'nin bu konudaki teşebbüslerini Halkevlerimizin bu yoldaki çalışmalarına misal diye hatırlıyoruz.

Diyebiliriz ki köycülük gerçekten çalışkan bulunduğu her yerde köylüler halkevini kendi evi saymakta ve kapısını çalmaktadır.

Köycülük kollarının daha verimli ve programla çalışmalarını desteklemiş olmak için köylünün anlıyacağı bir dille yazılmış bol kitap ve broşür göndermeği, ayrıca onların zevkine göre gramofon plâkları hazırlatıp güzel havalar arasında gerekli telkin sohbetçikleri tesbit etmeyi düşünüyoruz. Kukladan ve Karagöz'den telkin ve cazibe bakımlarından daha çok ve sık faydalanmak için çareler arıyacağız. Köylüyü boş zamanlarında hem dinlendirmek hem eğlendirmek hem de vücut gelişmesini sağlamak için sevecekleri sporları yayacak çare ve vasıtalara başvuracağız. Güreş, cirit, atıcılık, binicilik gibi gelenek sporların yanında daha külfetsiz yapılması mümkün masa tenisi, voleybol, basketbol gibi sporları da yerleştirmeyi düşünüyoruz.

Köycülük kolunda çalışmaların verimini artırmak için köycülerin köyleri iyice tanımaları esas olduğuna göre; Halkevlerimizde ve Odalarımızda çevrelerindeki köylere ait gereken bilgiyi kapsayan kütükler tesisinde fayda görüyoruz. Önümüzdeki yıl böyle bir çalışma yoluna girilebilmesi için merkezde kütüklerin esasları hazırlanacak, basılıp Evlere ve Odalara gönderilecektir.

Bu kütüklerin doldurulmasında olduğu kadar köyü ilgilendiren bütün alanlarda Köy Enstitüleri Kanunu'yla ödev ve yetki almış olan öğretmenleri köy dâvamızın halli yolunda öncü saymak, onlarla her zaman sıkı ve samimî temasta bulunmak köycülük şubelerimizin başlıca başarı şartlarından olduğunu arkadaşlarımıza hatırlatırız.

Konuşmalar

Halkevlerimizin bütün komiteleri ve Halkodalarımız bütün çalışmalarında ilk telkin vasıtası olarak daima

söze önem vermekte, halkla iyi, samimî, tesirli konuşmayı şart saymaktadır. Onun için şubeler kendi konularında türlü konuşmalar tertip etmekten geri kalmamaktadırlar. Her çalışma alanını ayrıca aydınlatırken dokunduğumuz "Konuşma" konusunu burada bir kere daha toptan gözden geçirmeyi faydalı buluyoruz. Halkevleri'nde Millî Tören günlerimizden başka halkı ilgilendiren türlü konular üzerinde konuşulması için her fırsattan faydalanılmaktadır. Büyük kültür merkezlerinden gelen veya çağrılan ilim, sanat, fikir adamlarımız Halkevlerimizde sistemli ve planlı seri konferanslar vermektedirler. Evin içinde çalışan ve içinden yetişen elemanlar da uygun mevsimlerde dikkate değer konular üzerinde halkı aydınlatmaktadırlar. İstanbul ve Ankara Üniversite ve Fakültelerinin profesörleri ve doçentleri zaman zaman yurt içinde inceleme ve dinlenme gezileriyle uğradıkları yerlerde Halkevleri'nde konuşmalar yapmağı zevk ve ödev bilmektedirler. Yer yer bu konferanslarla idare âmirlerimizin ve ordu erkânımızın da yakından ilgilenmesi rağbeti büsbütün artırmaktadır. Milletvekillerinin halkla temas, halkı dinleme ve halkla gereken konuşmaları yapma için tek seçtikleri yer Halkevleri ve Odaları olmaktadır. Vaktiyle yalnız millî günlerde heyecana kaynak olan konuşmalar verilmesi âdet gibi iken son yıllarda ekonomiden müziğe, tarihten spora, sosyal yardımdan güzel sanatlara, millî eğitimden millî savunmaya kadar her konuda hiçbir müsamerenin çekiciliğine lüzum kalmadan tek başına ilgiyle dinlenilen konuşmalar yapabilmek Halkevleri'nin belli başlı verimleri arasında yer almış bulunmaktadır. İstanbul Halkevleri birbiriyle yarışırcasına seri konferanslara önem vermekte, en küçük Halkevlerimiz bile bu işi tertiplemek için her türlü çareye başvurmaktadırlar.

Yabancı memleketlerin, yabancı dillerin özellikleri üzerinde ve teknik dünyadaki yenilikler etrafında İngiliz Kültür Heyeti'nin Halkevlerimizde verdirdiği konferanslar da gösterdiği filmler kadar Halkevlilere faydalı saatler geçirtmektedir.

Londra halkevimizde gerek Türk dostu İngilizler gerek Türk aydınları tarafından verilen konferanslar gün geçtikçe üzerine daha fazla ilgi toplamaktadır. İçinde bulunduğumuz yılda bir seri konferansla Londralılara Türk ilerleme hamlelerini, sanat eserlerini ve folklor değerlerini tanıtmağı düşünüyoruz.

Şimdiye kadar üç sayısı çıkmış olan ve halkevi konuşma faaliyet ve veçhelerini bir arada veren "Konuşmalar" dergisi bundan böyle yılda iki defa yayınlanacaktır. Derginin evvelki sayılarında yer alan konferans şemaları, halkevi çalışmaları etrafında fikir ve örnekler gibi kısımlardan başka bir konu etrafındaki toplu ve tartışmalı konuşmalara da yer ayrılacak ve her sayının sonunda Evlerde ve Odalarda yapılmış konuşmaların seçkin örnekleri bulundurulacaktır.

Halkodalarında konuşmalar daha ziyade bir sohbet manzarası göstermekte, halkımız yalnız dışardan gelenleri dinlemekle kalmayıp kendi aralarında da hasbihaller yapmağı âdet edinmektedir. Halkodalarımızın birçoğunda geçen yıl içinde Toprak Kanunu ve Nüfus Sayımı etrafında esaslı konuşmalar yapılmıştır. Tunceli'nin *Habis* Halkodası'nda ağaç yetiştirme, Tarım Kooperatifi kurma ve köyde boş zamanları değerlendirme konularında verilen konferansları anmakla odalarımızın nasıl bir konuşma ve telkin alanına girmiş olduğuna iyi bir örnek vermiş oluruz kanaatındayız. *Reşadiye* (Afyon) Halkodası'nın sıtma savaşı, *Sarımbey* (Çorum) Halkodası'nın ağaç yetiştirme ve orman koruma konularındaki konuşmaları da bu örnekler arasında yer alabilir. Bursa'da *Keles* Halkodası'nın önündeki Pazar yerinde halkın Cuma günleri toplanmasından faydalanmağı düşünen bu Odamız üyeleri halkla faydalı konuşmalar yapmaktadır. Köylümüz buna o kadar rağbet göstermektedir ki alışveriş için gelip de bunları dinleyenlerden başka sırf bu konuşmaları dinlemek için gelenler de görülmektedir. Halkodalarımız bu konuşmalarını tesirli ve değerli yapabilmek için sergiler de tertiplemekte ve sözlerinin dayanağa olarak onları göstermektedir. *Sinanpaşa* (Afyon) Halkodası'nın geçen yıl tertiplediği pancar sergisi, iyi ekimi ve çok çalışmayı teşvik eden konuşmaların en güzel örneği halinde gözönünde konabilmiştir.

Bu yıl hizmete giren Halkevleri (Toplam: 17)

I.

24 Şubat 1946'da Halkodasından halkevine çevrilenler

Halkevinin adı	Bucağı	İlçesi	İli
1-Şereflikoçhisar halkevi		Şereflikoçhisar	Ankara
2-Çan halkevi		Çan	Çanakkale
3-Mihalıççık halkevi		Mihalıççık	Eskişehir
4-Keşap "		Keşap	Giresun
5-Beykoz "		Beykoz	İstanbul
6-Çatalca "		Çatalca	İstanbul
7-Kuşadası "		Kuşadası	İzmir
8-Abana "		Abana	Kastamonu
9-Cide "		Cide	Kastamonu
10-Kargı "		Kargı	Kastamonu
11-Karahalil Köyü halkevi	Taşağıl	Babaeski	Kırklareli
12-Ahmetli halkevi	Ahmetli	Turgutlu	Manisa
13-Yatağan halkevi		Yatağan	Muğla
14-Koyulhisar halkevi		Koyulhisar	Sivas
15-Çekerek halkevi		Çekerek	Yozgat
16-Ayvacık halkevi		Ayvacık	Çanakkale

II.

24 Şubat 1946'da yeniden açılan halkevi

Halkevinin adı	Bucağ	İlçesi	İli
1-Yerköy halkevi		Yerköy	Yozgat

Bu yıl açılan Halkodalarının İllere göre sayısı:

İlin adı	Açılan oda sayısı
Afyon	13
Ağrı	8
Amasya	32
Ankara	15
Antalya	
Aydın	
Balıkesir	22
Bilecik	64
Bingöl	12
Bitlis	
Bolu	15
Burdur	78

Bursa	35
Çanakkale	32
Çankırı	24
Çoruh	16
Çorum	8
Denizli	22
Diyarbakır	4
Edirne	11
Elâzığ	32
Erzincan	27
Erzurum	22
Eskişehir	26
Gaziantep	11
Giresun	52
Gümüşhane	22
Hakkâri	3
Isparta	6
İçel	34
İstanbul	9
İzmir	13
Kars	3
Kastamonu	31
Kayseri	77
Kırklareli	52
Kırşehir	
Kocaeli	16
Konya	83
Kütahya	45
Malatya	5
Manisa	18
Maraş	29
Mardin	16
Muğla	
Muş	3
Niğde	54
Ordu	20
Rize	38
Samsun	44
Seyhan	
Siirt	9
Sinop	2
Sivas	24

Tekirdağ	55
Tokat	1
Trabzon	8
Tunceli	28
Urfa	
Van	2
Yozgat	16
Zonguldak	47
Hatay	
	1394

24 Şubat 1946 tarihinde Halkevleri'nin ve Odalarının İllere göre sayısı:

İli	halkevi	Halkodası
Afyon	11	76
Ağrı	4	18
Amasya	3	43
Ankara	10	98
Antalya	10	47
Aydın	14	20
Balıkesir	10	140
Bilecik	7	91
Bingöl	2	26
Bitlis	3	8
Bolu	6	34
Burdur	4	105
Bursa	8	80
Çanakkale	6	91
Çankırı	4	43
Çoruh	2	67
Çorum	6	22
Denizli	20	114
Diyarbakır	6	12
Edirne	8	35
Elâzığ	4	56
Erzincan	4	53
Erzurum	5	112
Eskişehir	4	62
Gaziantep	5	48
Giresun	7	105
Gümüşhane	5	69
Hakkâri	1	7

Hatay	6	26
Isparta	11	58
İçel	7	75
İstanbul	17	21
İzmir	22	171
Kars	6	103
Kastamonu	8	54
Kayseri	6	129
Kırklareli	11	92
Kırşehir	5	39
Kocaeli	11	38
Konya	29	167
Kütahya	10	136
Malatya	5	54
Manisa	15	86
Maraş	6	61
Mardin	7	22
Muğla	7	41
Muş	3	6
Niğde	5	123
Ordu	6	41
Rize	3	90
Samsun	8	89
Seyhan	4	65
Siirt	2	17
Sinop	4	9
Sivas	7	79
Tekirdağ	3	77
Tokat	6	62
Trabzon	10	149
Tunceli	3	55
Urfa	5	17
Van	2	10
Yozgat	6	43
Zonguldak	9	79
Londra	1	
	455	4066

Halkevleri'nin ve Odalarının İdarî bağlılıklara göre dağılışları

	Halkevi	Halkodası
İl merkezinde	63	
İlçe merkezinde	288	103
Bucak merkezinde	73	727
Köyde	28	3206
Mahallede	2	30
Yurt dışında	1	
	455	4066

Halkevi sayısı: 455

Halkodası sayısı: 4066

Genel toplam: 4521

1932'den beri her yıl kaç halkevi ve Halkodası açıldığı ve yıllara göre Ev ve Oda sayısını gösterir tablo

Açıldığı yıl	Hey yıl açılan halkevi	Yıllara göre halkevi mevcudu	Odadan eve çevrilen	Her yıl açılan Halkodası	Yıllara göre açılan Halkodası mevcudu
1932	14	14			
1933	41	55			
1934	25	80			
1935	23	103			
1936	33	136			
1937	31	167			
1938	43	210			
1939	163	373			
1940	6	379		141	141
1941	2	383	2	59	198
1942	3	389	3	22	217
1943	4	394	1	15	231
1944	3	406	9	143	365
1945	17	438	15	2338	2688
1946	1	455	16	1394	4066

ZAFER TOPRAK

MODERN TÜRKİYE TARİHİ

-IV-

Cumhuriyet ve Kültür

Zafer Toprak'ın Hazırladığı "***Modern Türkiye Tarihi***", Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. kuruluş yıldönümü anısına hazırlanmış dört ciltten oluşan ansiklopedik bir antolojidir.

"***Cumhuriyet ve Siyaset***", "***Cumhuriyet ve Ekonomi***", "***Cumhuriyet ve Toplum***", "***Cumhuriyet ve Kültür***" başlıklarını taşıyan bu ciltler, döneme özgü görsellerle birlikte, kendi alanında temel belgelerin yanı sarı başta Atatürk olmak üzere döneme damgasını vuran söylemlere de genişçe yer veren bu çalışma aynı zamanda "*Cumhuriyet'in Kurucu Felsefesi*"nin ışığında, "*Eski Türkçe*" dönem dahil yüz yıllık bir geçmişin muhasebesini de yalın bir şekilde yapmaktadır.

"***Cumhuriyet ve Kültür***": Kültür politikaları, Ankara'nın imarı, Bauhaus ve mimari, çok sesli müzik ve devlet konservatuarı, resimde non–figüratif anlayış, sergiler, şehir tiyatrosu, opera ve devlet tiyatrosu, müzeler, arkeoloji ve kazılar, yayın dünyası, dergiler, edebiyat ve karikatür sanatı konularını da kapsamlı bir şekilde anlatmaktadır.

FOLKART

ISBN 978-625-7317-48-1

9 786257 317481

2022

THG
0089693
VGP